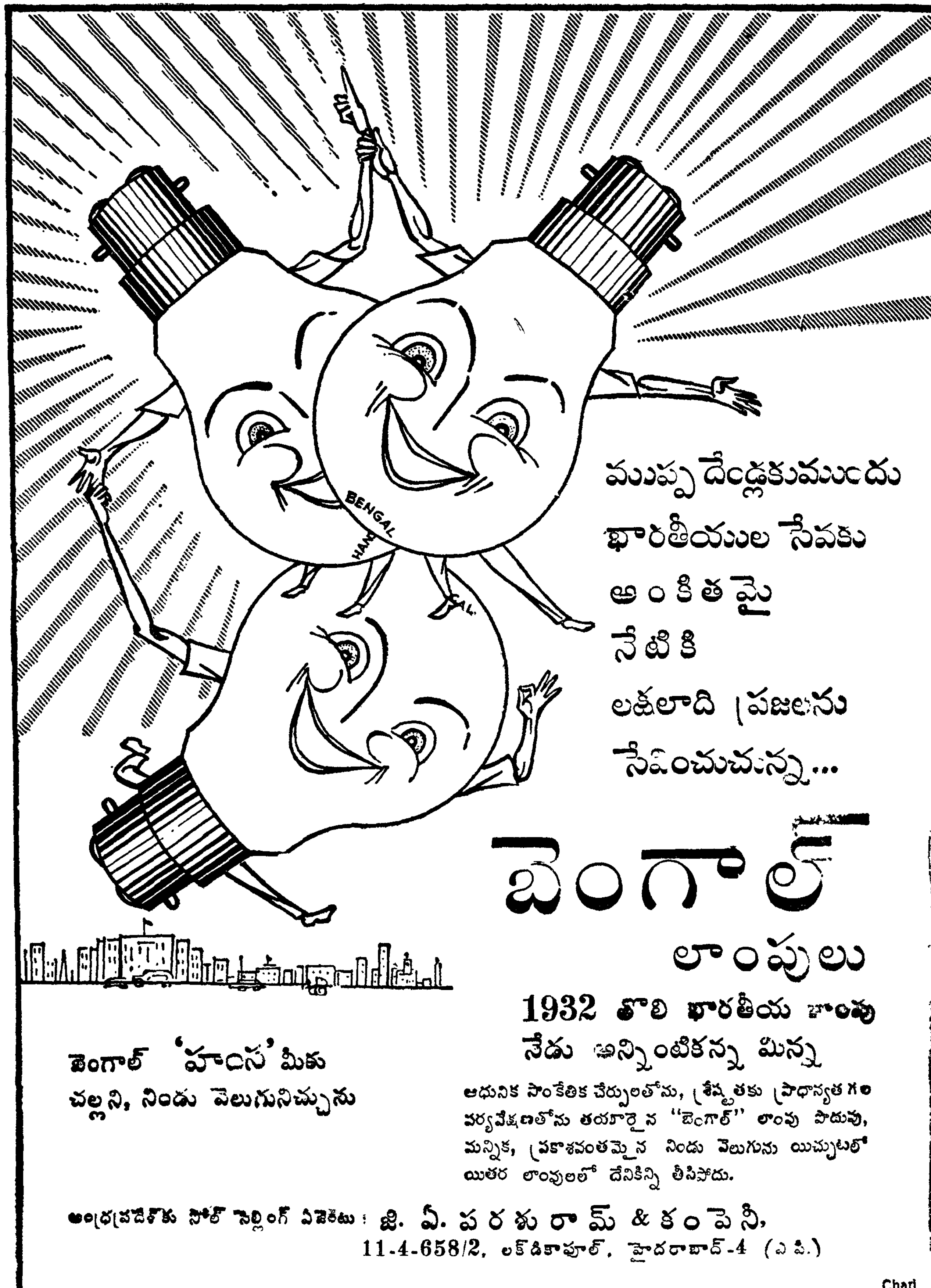
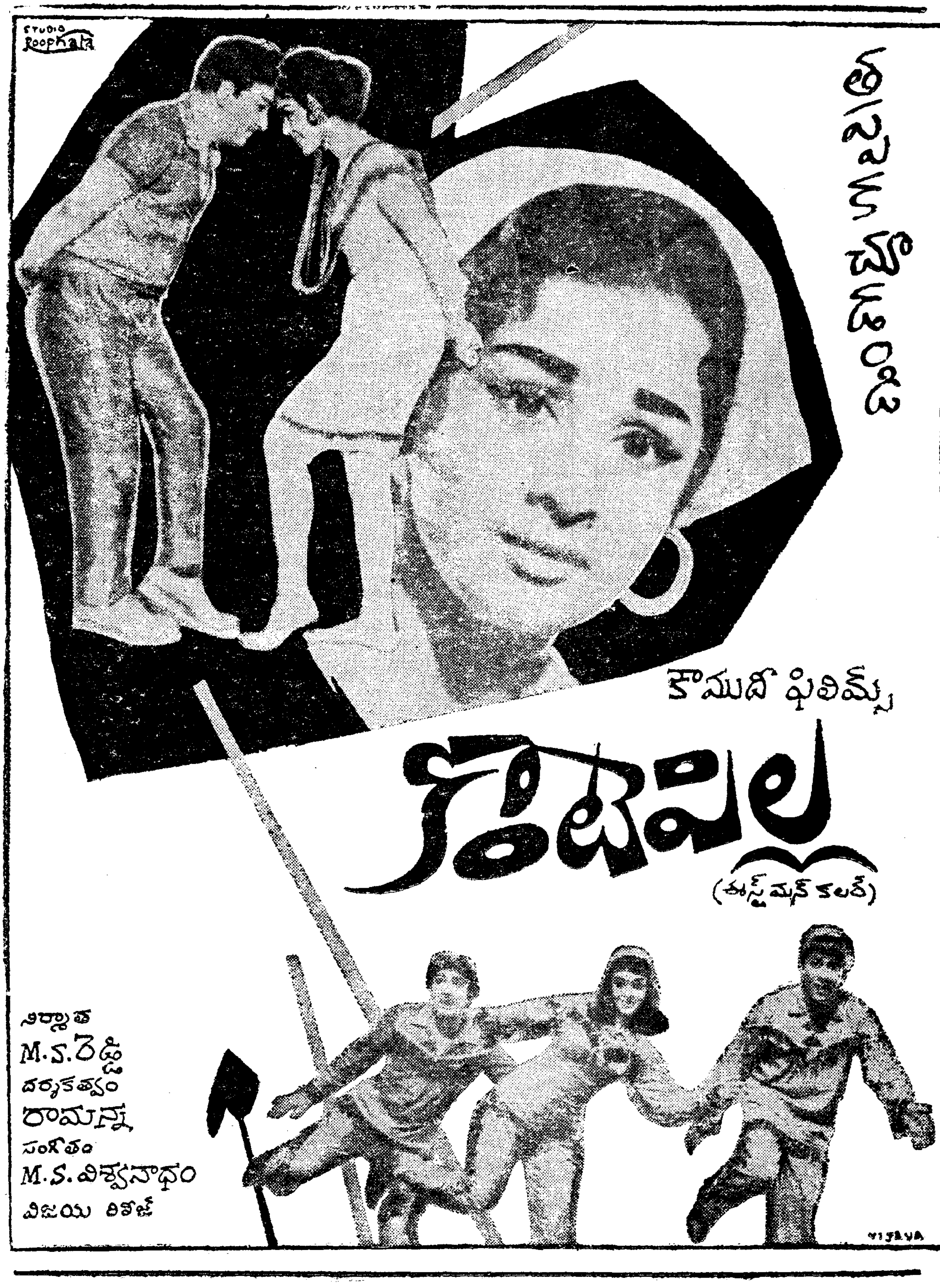

BENGAL
HANSA
ముప్పదేండ్లకుముందు
భారతీయుల సేవకు
అంకితమై
నేటికి
లక్షలాది ప్రజలను
సేవించుచున్న...
బెంగాల్
లాంపులు
1932 తొలి భారతీయ లాంపు
నేడు అన్నింటికన్న మిన్న
బెంగాల్ 'హంస' మీకు
చల్లని, నిండు వెలుగునిచ్చును
ఆధునిక సాంకేతిక చేర్పులతోను, శ్రేష్టతకు ప్రాధాన్యత గల పర్యవేక్షణతోను తయారైన "బెంగాల్" లాంపు పొడువు, మన్నిక, ప్రకాశవంతమైన నిండు వెలుగును యిచ్చుటలో యితర లాంపులలో దేనికిన్ని తీసిపోదు.
ఆంధ్రప్రదేశ్‌కు సోల్ సెల్లింగ్ ఏజెంటు: జి. ఏ. పరశురామ్ & కంపెనీ,
11-4-658/2, లక్డికాపూల్, హైదరాబాద్-4 (ఏ.పి.)
Chari

తప్పక చూడండి
కౌముదీ ఫిలిమ్స్
(ఈస్ట్‌మన్ కలర్)
నిర్మాత
M.S.రెడ్డి
దర్శకత్వం
రామన్న
సంగీతం
M.S.విశ్వనాథం
విజయ రిలీజ్

శ్రీ నాగేశ్వర శతజయంతి సంచిక

ఆంధ్రపత్రిక

[ప్లవంగ సంవత్సరాది సంచిక]

ఏబదియేడవ సంచిక

[1967-68]

★

సంపాదకుడు:

శివలెంక శంభుప్రసాద్

★

వెల రూ. 5

ఆంధ్రపత్రికా కార్యాలయమున ముద్రితము.

Supplimant to Andhra Patrika (Regd. No. M 1118.)

ADVERTISERS' INDEX

సంచిక 57

శ్రీ నాగేశ్వర శత జయంతి సంచిక

సంవత్సరం 1967—68

విషయానుక్రమణిక

శ్రీ నాగేశ్వర
శతజయంతి సంచిక

*

ప్రస్తావన

ప్రతి సంవత్సరం కొనసాగుతూ వస్తున్న సంవత్సరాది సంచిక బహువ్యాసకర్తల వ్యాసాలతో వచ్చేది. ఈ ప్లవంగ సంవత్సరం సంచికమాత్రం ప్రధానంగా దేశోద్ధారకులు, విశ్వదాతలు, కళాప్రపూర్ణులు, ఆంధ్రపత్రిక వ్యవస్థాపకులు అయిన శ్రీ కాశీనాథుని నాగేశ్వరరావు పంతులుగారి రచనలతోమాత్రమే వెలువడుతున్నది.

ఈ సంచికలో మరి ముగ్గురు శ్రీ పంతులుగారిని గురించి చెప్పిన, వ్రాసినవానిని కూడా ప్రచురించాము. మహాత్మాగాంధి, మహాదేవ దేశాయి శ్రీ పంతులుగారిని గురించి చెప్పిన విషయములు ఒక కోవవి. శ్రీ నోరి నరసింహశాస్త్రిగారి సుదీర్ఘవ్యాసము ఇంకొక కోవది.

ఈ సంచికను ఈ విధంగా కూర్చడానికి, ఇది శ్రీ పంతులుగారి శతజయంతి సంవత్సరం కావడమే కారణం. వారినిగూర్చి చెప్పడంకంటే, వారు చెప్పినది ప్రజలకు నివేదించడమే మంచిదని సంచికను కూర్చే సమయంలో మాకు హఠాత్తుగా తట్టింది. అందువల్ల వారిని గురించిన వ్యాసాలతో కూరుద్దామని అనుకున్న సంచికను అప్పుడు ఇట్లా వారి వ్యాసాలతోనే కూర్చడమైనది.

శ్రీ పంతులుగారు బహుముఖ మనీషి; మహోద్యమము. బహుముఖమైనవారి ఉద్యమం తెలిసినంతగా దేశానికి వారి వైదుష్యము తెలియలేదు. ముఖ్యంగా ఈ తరంవారికి తెలియదు.

వారి ఆ వైదుష్యం ఇట్టిదని చెప్పడంకోసమే ఈ వ్యాస సంకలనం ఉద్దిష్టమైంది.

ఇందువల్ల తెలియదగు విషయం ఒకటి వుంది. ఆ కాలంలో నాయకులకు వైదుష్యంగూడా ఒక పరికరం.

శ్రీ పంతులుగారి రచనలు అనేకం. వ్రాసిన విషయములు అనేకమే.

కాని లక్ష్యం ఒక్కటే.

అది మానవాభ్యుదయ సాధనం.

ఎడతెగని అన్వేషణ.

ఈ రచనలు శ్రీ పంతులుగారి వ్యక్తిత్వాన్ని అర్థంచేసుకొనడానికి, అకళింపు చేసుకొనడానికి ఉపకరిస్తాయి.

శ్రీ పంతులుగారి రచనలు అనంతంగా వున్నాయి. అవి అన్నీ కూరిస్తే అనేక సంపుటాలు అవుతాయి.

శ్రీ పంతులుగారు తమ రచనలను కూడబెట్టడంగాని, ప్రచురణకోసం అట్టేపెట్టడంగాని చేయలేదు.

ఇందులోగూడా వారి వ్యక్తిత్వమే ప్రస్ఫుటం అవుతున్నది.

అసలు శ్రీ పంతులుగారిని చాలామంది వారి ఆత్మకథను వ్రాయమన్నారు. "వ్రాయడానికి ఏమివుంది నా జీవితంలో" అని పంతులుగారు సమాధానం ఇచ్చేవారు.

ఇది పంతులుగారి తత్వం.

ఇప్పుడు ఈ సంచికలో ప్రచురించిన వ్యాసాలలో శ్రీ పంతులుగారి వైదుష్యాన్ని, వారి ధార్మికజీవనపద్ధతిని దిఙ్మాత్రంగా ప్రజలముందు వుంచడమే మా లక్ష్యం.

శ్రీ పంతులుగారి వైదుష్య వైవిధ్యాన్ని గురించి శ్రీ నోరి నరసింహశాస్త్రిగారు వ్రాసిన వ్యాసాన్ని ఈ సంచికలో ప్రచురించాము. ఆ వ్యాసంలో శ్రీ పంతులుగారి వైదుష్యజీవనము, సాహిత్య సిద్ధాంతాలు చక్కగా చూపబడినాయి.

వ్యాసాన్ని వ్రాయవలసిందిగా కోరినవెంటనే శ్రీ శాస్త్రిగారు అంగీకరించి, వ్రాసిపంపించారు, అందుకు వారికి అభివందనలు.

దేశోద్ధారక, విశ్వదాత, శ్రీ కాశీనాథుని నాగేశ్వరరావు పంతులుగారు
జననం: 1-5-1867 నిర్యాణం: 11-4-1938

దేశోద్ధారకుడు

దేశభక్తునిగూర్చి వ్రాయడంలో దేశోద్ధారకుని విషయం నేను తలపెట్టకపోవడం అసంభవం. "ఒక క్రొత్త అంజనం కల్పించి దానికి ఆకర్షకమయిన పేరు పెట్టి ధనం అర్జిస్తున్నారు" అని నేను ఎల్లప్పుడూ దేశోద్ధారకుని పరిహసిస్తూనే వుంటాను. "అది నిజమే. అది అనుచితమేగాని నే నేమి చేయగలను? అది నిరపాయకరమైన అంజనం. దానివలన వచ్చే ధనాన్ని దేశసేవ కోసం వ్యయపరచడానికే నేను ప్రయత్నిస్తుంటాను" అని అతడు ఎల్లప్పుడూ చిరునవ్వు నవ్వుతూ నాకు సమాధానం చెపుతుంటారు. స్వకల్పితమయిన ఆ అంజనం గూర్చి నేనెంతటి ఉపేక్షతో పరిహాసం చేస్తుంటానో అంతటి ఉపేక్షతోనే దానినిగూర్చి దేశోద్ధారకుడు ఇచ్చిన సమాధానాన్ని కూడ నేను గ్రహించేవాడిని. ఆ కారణంవల్ల దేశోద్ధారకుడు తన అమృతాంజనం డిపోవలన బహుజనులకు ఉపకారము చేస్తున్నాడనే విషయంలో నాకు అదివరకు ఎట్టి నమ్మకమూ కలుగలేదు. కాని ఆయన ఆంధ్రదేశంలో ప్రజాహితకరాలయిన పెక్కు ఉద్యమాలకు అపరిమితంగా ధనసహాయం చేస్తున్నాడని యీసారి ఆంధ్రదేశ సంచారంలో నేను గ్రహింప గలిగినపుడు నాకు మిక్కుటమయిన ఆశ్చర్యమే కలిగింది.

దానపాత్రుడయిన యాచకుడు అతనిదగ్గరగ వెళ్లి యాచించిన పిమ్మట తిరస్కృతుడై ఆయన గుమ్మం ఎన్నడూ విడచిపోలేదు. ఆంధ్రదేశంలో ప్రతిచోటా నాకు సమర్పించబడిన సన్మానపత్రాలలో దేశోద్ధారకుని ధర్మాలను గూర్చిన ప్రశంస పేర్కొనబడుతూనే వచ్చింది. అస్పృశ్యుల కొరకేర్పరుపబడిన ఆనందాశ్రమంలో శాశ్వతభవనాలను నిర్మించి యిచ్చినవాడు దేశోద్ధారకుడే. ఒక పాఠశాలకు ధనసహాయం కావలసి వచ్చినప్పుడు తోడ్పడినవాడును దేశోద్ధారకుడే. సీతానగరంలో డాక్టరు సుబ్రహ్మణ్యంగారేర్పరచిన ఆశ్రమానికి ముద్రాశాలోపకరణాలు కావలసి వచ్చినప్పుడు వాని నన్నిటిని సమకూర్చినవాడును మన నాగేశ్వరరావే.

పరోపకారం ఒనరిస్తున్నప్పుడు కలిగే ఆనందం నాగేశ్వరరావుకు మరెప్పుడునుగూడ కలుగదు. నాకు తెలిసినంతవరకు ఆయన నేరదాతలలో అగ్రగణ్యుడు. అతని దాతృత్వం అపారమే అయినప్పటికీ కేవల నిరాడంబరం. అతని కుడిచేయి యిచ్చిన దానము అతని యెడమచేతికే తెలియదనినప్పుడు యితరులకు అసలే తెలియదని వేరుగా వ్రాయవలెనా? ఈ సంచారంలో నే నొకచోట యీ అమృతాంజనం దోపిడినిగూర్చి ఛలోక్తిగా మాట్లాడినప్పుడు ఒక దేశారాధకుడు ఇట్లా అన్నారు: "నాగేశ్వరరావుగారు యింకా హెచ్చుగా దోపిడి చేయవలెననే నేను కోరుతాను. ఎందుకనగా ఆయన దోచుకొనిన ధనమంతా దేశసేవకే వినియోగింపబడుతుందని నేను రూఢిగా చెప్పగలను".

ఆంధ్రదేశమందలి రాజకీయ నాయకులకు ప్రజలు విచక్షణలేకుండా విచ్చలవిడిగా బిరుదాలు ఇస్తుంటారని నేను రహస్యంగా విమర్శిస్తుంటాను. నాగేశ్వరరావుకు ఇవ్వబడిన 'దేశోద్ధారక' బిరుదము అతనిపట్ల సార్థకమే అని నాకిపుడు బాగుగా నమ్మకం కలిగింది.

[గాంధీజీ ఎంగుయిండియాలో 30—5—29న వ్రాసిన వ్యాసం భాగం]

భోగి, త్యాగి - మహాత్ముని ప్రశంస

మీ సమక్షంలో ఇరువురు నాగేశ్వరరావులు వున్నారు. ఒకరు సజీవులు. వారు వినమ్రులై నేలమీద కూర్చుని వున్నారు. రెండవ నాగేశ్వరరావుగారు కాగితంపై వున్నారు. జీవంతో వుండే చిత్తరువును బహిర్గతం ఒనరించడానికి నాకు సామర్థ్యం లేదు.

"తన్ను తాను తెలిసికొన్నవాడే ఉత్తముడు" అని జ్ఞానులు చెప్పివున్నారు. ఆత్మసహితుడైన పురుషుని నిజ స్వరూపాన్ని పరు లెవ్వరును సరిగ గ్రహింపజాలరు. అట్టి పురుషునికి గూడా తన ఆత్మయొక్క యదార్థస్వరూపం పరిపూర్ణంగా గ్రహింప గల్గడం దుర్లభం.

సత్యాన్వేషకుడైన ఒక మహాజ్ఞాని ఈ విషయమై ఇలా చెప్పారు: "తన్ను తాను తెలిసికొనడం కంటె మానవుని జీవితంలో మహోత్కృష్టమైన కార్యం వేరే ఏమీ లేదు. నిన్ను నువ్వు తెలుసుకో." ఇలా అన్న జ్ఞాని ఒక ఆంగ్లపండితుడు. సంస్కృత భాషలో దీనికి సామ్యం మరొకటి వుంది. "ఆత్మ దర్శనంనుండి పరమ పురుషార్థం." కోటి కొక్కరైనా అట్టి స్థితిని అందుకోలేరు. శ్రీ నాగేశ్వరరావు పంతులుగారట్టి ఉచ్చస్థితిని ఇపుడు అందుకొన్నా, లేక ఈవరకే అందుకొనివున్నా, వారి అంతస్స్వరూపాన్ని బాహాటంగా వ్యక్తీకరింపగలుగుతుంది. మన మీ చిత్రాన్ని ఎట్లా అవలోకించి వారి మూర్తిని తెలుసుకొంటున్నామో వారి ఆంతరమూర్తిని గూడ మనం అప్పుడు ప్రత్యక్షం చేసికోగల్గుతున్నాం.

చిత్రగతులైవున్న నాగేశ్వరరావుగారు వేరు. చైతన్య స్వరూపులైన నాగేశ్వరరావుగారు వేరు. చైతన్య రూపంలో వారు అనుదినం అభ్యుదయం పొందుతూ వుండవచ్చు. లేదా క్రమశః పతనం పొందుతూ వుండవచ్చును. చిత్రమూర్తులైన నాగేశ్వరరావుగారు నిశ్చలంగా స్తంభితు లవుతారు. ఈ మూర్తిగల మహాపురుషునికి మనం కొన్ని సద్గుణాలను ఆరోపించి ఉపలక్షిస్తున్నందువల్ల వారి మూర్తిని ప్రదర్శించే చిత్రంపైనకూడా ఆదరాభిమానాలను ప్రకాశింపజేస్తున్నాము.

అచలమయిన ఆ మూర్తి ఎటువంటిదో నేనిప్పుడు ఇంచుక వివరిస్తాను. నాగేశ్వరరావుపంతులుగారిని నే నెరిగిన దాదిగా వారియం దొక విశిష్టలక్షణం నా మనస్సును చూరగొనివుంది. అదేమనగా వారినిగాని వారి సహకారాన్ని అవసరంగా అపేక్షించేవారికి వారు నిశ్శంకంగా ఆత్మార్పణం కావిస్తూంటారు. నేను వారితో ఒకమారు ఛలోక్తిగా ఇట్లా అన్నాను: "అమృతాంజనం పేరుతో ప్రజలను మీరు వంచన చేస్తున్నారు" అని. నాగేశ్వరరావుగారు 'సరే. నేను మీ మాట కాదనను. అది వంచన అయినా, నిరుపద్రవకరమైన వంచన. అది ఎవ్వరికిని మేలుచేయునట్టిది కాకున్నా చెరుపును మాత్రం చేయదు. అమృతాంజనం వాడేవారు దాని నివారణశక్తిలో విశ్వాసం కలిగే దానిని కొంటున్నారు. ఆ నమ్మకమే వారికి గుణం ఇస్తుంది. ఇది నేను నిశ్చయంగా చెప్పగలను. అమృతాంజనం వలన నాకు వస్తూవున్న లాభంలో అధిక భాగం ప్రజలయొక్క కష్టాల నివారణకే వినియోగింపబడుతూవున్నది. ఈ నా వ్యాపారానికి ఇదే పరమప్రయోజనం" అని అన్నారు.

"ఈయన నాకు నచ్చిన మనిషి" అని తక్షణం అనుకున్నాను. అతని ఆ ప్రత్యుత్తరంలో సంపూర్ణమయిన త్రికరణశుద్ధీ, వినమ్రతా ప్రకాశించాయి. "అతడు ప్రజలను వంచిస్తూ వున్నట్టయితే అంతకంటె ఎక్కుడుగా వారిచే వంచింపబడడానికి ప్రజలు ఒప్పుకొన్నారు" అని నేను గ్రహించాను. అర్థిజనులు ఎవరైనా కన్నీరు పెట్టి 'దేహి!' అని కోరితే, "లేదు" అనేమాట వారి నాల్కకు రాదు. విద్యార్థులే నాకు ఈ విషయం రుజువుపరచి వున్నారు. పిన్నలకేకాక పెద్దలకూ వారి యీవి సోకుతూనే వున్నది. నావంటివారం కూడా వారిని ఆశ్రయించి రిక్తహస్తాలతో మరలిరాము. నాగేశ్వరరావుగారి మేడలు ఒక వంక మహారాజులకూ వేరొక వంక నాబోటి రిక్తులకూ నివాసం ఒసంగుతూ వున్నాయని ఒకానొకమిత్రుడు అన్నాడు. మేడలు అందగొనగల్గడం నాబోంట్లకు భాగ్యమే.

చాలాకాలం నాగేశ్వరరావుగారు ఆంధ్రులన్న సంగతే నేను ఎరుగను. మదరాసులో వారిని కలుసుకొన్నప్పుడు తమిళులనే భావించేవాణ్ణి. సంపూర్ణ వ్యక్తిత్వంగల ఆంధ్ర ప్రముఖు లొకరు ఈ విధంగా తమిళు డైనట్లు భావింపబడడం విశేషమే. నేను కార్యభారంతో క్రుంగిపోతున్నాను. వీరి చిత్రపటావిష్కరణకు ఎందుకు ఒప్పుకున్నానో మీ రిపుడు గ్రహించేవుంటారు. చిత్ర గతులైవున్న నాగేశ్వరరావుగారు అచంచలు లయినప్పటికీ, జీవమూర్తులయిన రావుగారు మాత్రం ఇతోధికాభివృద్ధి పొందుతూ, దీనజనవత్సలులై విరాజిల్లుతారుగాక అని మీరు కూడా నాతోపాటు ఈశ్వరుణ్ణి ప్రార్థించాలని కోరుతున్నాను. కాబట్టి ఈ చిత్రపటావిష్కరణ సందర్భానికి వచ్చినవాళ్లు గాని దీనిని ఆయత్తపరచిన ఉత్సాహులుగాని నాగేశ్వరరావు గారి చిత్రపటం లభ్యమయింది గదా అని సంతృప్తిపొంది, మిన్నకవుండే పక్షంలో ఆత్మవంచన గావించుకొన్నవాళ్లే అవుతారు. అది నాగేశ్వరరావుగారికి నాకు కూడా అన్యాయం చేయడం అవుతుంది. వారి సహవాసాన్ని సహాయకత్వాన్ని నేనెందుకు విశేషంగా భావిస్తున్నానో మీకు చెప్పనే చెప్పాను. నాకూ మీకూ వ్యామోహం కొల్పిన సద్గుణ విశేషాదులు వారియందు ఇంకా ఎన్నో వుండవచ్చు. ఉన్నవనడం నిస్సంశయం. ఈ కార్యారంభాన్ని మీరు నిజంగా గొప్పగా తలస్తూవున్న పక్షంలో వారిలో మీరు గమనించిన సద్గుణజాలాన్ని, లేక భావించిన దొడ్డతనాన్ని మీ మీ జీవితాలలోను అనుష్ఠేయం చేయవలసివుంది. మహాపురుషుల చిత్రసంపత్తికి ఇదే విశిష్టప్రయోజనం. ఇది మీరు గ్రహించలేకపోతే మీ యీ కార్యం ఉత్తవికారం మాత్రమే అవుతుంది.

(1936 లో గాంధిజీ చెన్నపురి ఆంధ్రమహాసభలో శ్రీ నాగేశ్వరరావు పంతులుగారి చిత్రపటం అవిష్కరించినప్పుడు చేసిన ప్రసంగం ఇది.)

విశ్వదాత

ఆంధ్రులు తమ నాయకుని విశ్వదాతఅని గౌరవించారు. ఆయన చేసిన దానధర్మాలు ఆంధ్రులకు తెలిసినట్లు ఇతరులకు తెలియవు. నేడు ఆంధ్రులందరూ విశ్వదాత పోయారే అని విలపిస్తున్నారు.

గుప్తదానాలు

ఆయన చేసిన ధర్మకార్యాలు అందరికీ తెలిసేవేనా? ఆయన కుడిచేతితో ఏమిచ్చారో ఎడమచేతికి తెలియదు. ఎంతమంది విద్యార్థులకో, ఆతురులకో గుప్త దానాలు చేశారు.

హరిజనసేవ

కాంగ్రెసు ఉద్యమం, హరిజనోద్యమం రెండూ వారికి చాల ప్రియమైనవి. ఆ రెండుఉద్యమాలకు ఆయన మిక్కిలి ఉదారభావంతో సాయం చేశారు. ఆయన ఎన్నో సంవత్సరాలుగా ఆంధ్ర హరిజనసేవక సంఘాధ్యక్షులుగా ఉన్నారు. తమ జమీందారీలో హరిజనులకు ఎన్నో నివాస స్థలాలు దానం చేశారు.

దరిద్రనారాయణసేవ

దమ్మిడీ ఖర్చులేకుండ రుష్టంగా ఔషధాలు తయారుచేసి వేలకొలది రూపాయలు సంపాదించినవా రెందరో ఉన్నారు. శ్రీ నాగేశ్వరరావు తమ 'అమృతాంజనం' మందు చేయడానికి ఖరీదు బహుస్వల్పమనే విషయాన్ని రహస్యంగా ఉంచలేదు. కాని, ఆయన సంపాదించిన దంతా దరిద్రనారాయణులకే అర్పణ చేశారు. ఆయన సూక్ష్మ వ్యాపారస్థులు అయినా అత్యంత దేశభక్తులు. 63 వ యేట కారాగారానికి వెళ్లారు; తరువాత మళ్లీ రెండుసార్లు వెళ్లారు.

ఆంధ్రపత్రిక

ఆంధ్రులసేవ, ఆంధ్రభాషా సేవ—ఇవే ఆయనకు పరమధ్యేయాలు. లోకమాన్యతిలక్ 'కేసరి' పత్రికను ఏవిధంగా పెంచారో ఆ విధంగానే శ్రీ నాగేశ్వరరావు ఆంధ్రపత్రికను పెంచారు. మహారాష్ట్రులకు 'కేసరి' చేసినంత సేవను యీ ఆంధ్రపత్రిక ప్రజల విజ్ఞానాన్ని అభివృద్ధి చేయడంలో చేసింది.

[నాగేశ్వరరావు పంతులుగారు నిర్యాణం చెందినప్పుడు శ్రీ మహాదేవదేశాయి 'హరిజన్' పత్రికలో వ్రాసినది.]

11/7/1920

Dear Sir,

I am enjoying good health here and hope you are all enjoying good health. Please convey my good wishes and thanks to all our friends there. Kindly remove from the label the words Desodharaka & Deswadata from the announcement & also add a note as a request that no body should add those epithets in their letters to me. It is quite improper to have such high sounding epithets and makes my position quite ridiculous. I am sorry for all the trouble caused to you and others on my account.

May God protect the babes and help you all,

Yours truly

[illegible signature]

విశ్వదాత వినయసంపత్తి

[శ్రీ నాగేశ్వరరావు పంతులుగారు వినయ భూషితులు. నిగర్వ శిఖామణులు. నిరాడంబరులు. పెక్కండ్రు పెక్కు రీతుల వారిని సత్కరించినను వా రుప్పొంగెడివారు కారు. "విశ్వదాత, దేశోద్ధారక" బిరుదములను సైతము వాడవలదని శ్రీ పంతులుగారు తిరుచినాపల్లి జెయిలునుండి ఆంధ్రపత్రికా కార్యాలయమునకు స్వహస్తముతో వ్రాసిన లేఖను, దాని తర్జుమాను ప్రకటించుచున్నాము.]

తిరుచినాపల్లి, 11—1—1930.

నే నిచ్చట చాల ఆరోగ్యముగనే యున్నాను. మీరందరును ఆరోగ్యముగా నున్నారనియే నమ్ముచున్నాను. మన మిత్రుల కందరికిని నమస్కృతుల నందజేయగోరెదను. వారినందరిని చాలా చాలా అడిగితినని తెలుపగోరెదను.

పత్రికలోని ప్రకటనలో నా పేరుకు ముందు చేర్చబడుచున్న "దేశోద్ధారక—విశ్వదాత" అను పదములను తీసివేయగోరెదను. నాకు ఉత్తరములను వ్రాయువా రెవరును గూడ నిటుపైని యీ పదములను వాడవలదని నేను ప్రార్థించితినని గూడ పత్రికలో స్పష్టముగా ప్రచురణ చేయగోరెదను. ఇట్టి పెద్ద బిరుదులను వాడుట యెంతమాత్రమును సముచితము కాదు. ఈ పదములను వాడుట వలన నా స్థితి చాల హాస్యాస్పదమగుచున్నది. నా నిమిత్తమున మీకును, నితరులకును చాల యిబ్బందులు కలిగినందులకు నేను చింతిల్లుచున్నాను. భగవంతుడు పత్రికను, మిమ్ముల నందరిని కాపాడునుగాక!

(సం.) కా. నాగేశ్వరరావు

STUDIO Roopkala
సురేష్ కంబైన్స్
దర్శకత్వం. K.S. ప్రకాశరావు. నిర్మాత: D. రామానాయుడు. విజయ రిలీజ్.

శ్రీమద్భగవద్గీత

[భగవద్గీతల కాంధ్ర వ్యాఖ్యానాది వివరణములను శ్రీ కాశీనాథుని నాగేశ్వరరావు పంతులుగారు చిరకాలము క్రిందటనే, వారు జెయిలులో నున్నపుడు రచించినారు. దాని ముద్రణము వా రారోగ్య దశయం దున్నపుడే పూర్తి యయినది. కాని వారు సంకల్పించుకొన్న ఉపోద్ఘాతమును దురదృష్టవశమున వారు వ్యాధిగ్రస్తు లగుట మూలమున అనుకొన్న విధముగా ముగించ లేకపోయినారు. చిత్తుప్రతియైనను పూర్తి కాకముందే వారు లింగైక్యమును పొందినారు. ఆ యేకదేశమునే ఆంధ్రగ్రంథమాలవారు ఆ గ్రంథమునకు ఉపోద్ఘాతముగా ప్రచురించినారు. ప్రకటితమైన యీ భాగమునుబట్టి చూచినచో ఆ ఉపోద్ఘాతమునే ఒక మహాగ్రంథముగా శ్రీ పంతులుగారు వ్రాయ బూనినట్లు స్పష్టము కాగలదు. ఏమయిన నేమి? వారి సంకల్పము కొనసాగదయ్యెను. "భగవద్భక్తులకు గీతా ప్రచారము చేయుట ధర్మము" అని వేయివిధములుగా నమ్మిన శ్రీ పంతులుగారి ఆత్మకు తృప్తికరముగా, శ్రీవారి శాశ్వత మహత్తర రూపమయిన ఆ కృతిని ఆంధ్రమహాజనులకు ఆదరపూర్వకముగా ఆంధ్రగ్రంథమాలవారు సమర్పించినారు. ఆ ఉపోద్ఘాత భాగమును, శ్రీ పంతులుగారు ప్రత్యధ్యాయారంభ సమాప్తులలో వ్రాసిన ప్రవేశికా సారాంశములను, కొన్ని ముఖ్యమైన పట్టులలో వారు వ్రాసిన వివరణములను పొందుపరచి ఇచ్చుట ప్రకటించు చున్నాము. ఈ బృహద్వ్యాసము భగవద్గీతలకు నికషమైన సారాంశముగా నుండగలదని మా నమ్మిక.]

శ్రీమద్భగవద్గీతలు భగవద్విషయ మైన గీతలు, భగవంతుడు చెప్పినగీతలు. భగవద్గీతలు హిందువుల మత గ్రంథములయందు విశేషవ్యాపకమును, పండితపామరాదరణమును గల ప్రమాణ గ్రంథము. ప్రస్థానత్రయమునందుమ గీతాశాస్త్రము త్రిమతస్థులకును సమాదరణీయుమయిన యోగశాస్త్రము. త్రిమత స్థాపకులును, వారి శిష్య ప్రశిష్యులును, దార్శనికులు, తత్త్వజ్ఞులు, యోగులు, భోగులు, నైతికులు, రాజనీతిజ్ఞులు మొదలగు మహానుభావులును గీతాశాస్త్రమునకు వ్యాఖ్యానములను వ్రాసి గీతాపాఠమును సుగమము చేసిరి. వర్తమాన కాలమునందును స్వామి వివేకానందుడు, లోకమాన్యతిలకు, అరవిందఘోషు, గాంధి మహాత్ముడు మొదలగు నాయకులును, పండితులును గీతలకు వ్యాఖ్యానములను వ్రాసి గీతాపాఠమును జనరంజకము చేసిరి. పాశ్చాత్య పండితులును భగవద్గీతలకు వ్యాఖ్యానములను వ్రాసి గీతాశాస్త్ర మహాత్మ్యమును వ్యాపకము చేసిరి.

కురుక్షేత్రమునందు గీతామందిరము నిర్మింపబడినది. లక్షలకొలదిగ గీతాశాస్త్రప్రతులు లోకమునం దంతటను వెద చల్లబడినవి, పడుచున్నవి. ఆంధ్రమునందును వావిళ్ల వేంకటేశ్వర శాస్త్రులుగారును, రాజమహేంద్రవరమునందు న్యాపతి సుబ్బారావుగారి యాజమాన్యమున హిందూ సమాజమువారును, ఆనంద ముద్రాశాలాధిపతులును, ఇతరులును గీతను ప్రచురించి ప్రచారము చేయుచున్నారు. చదలవాడ సుందర రామశాస్త్రిగారు తొమ్మిది సుప్రసిద్ధ వ్యాఖ్యానములతో నాంధ్రమునందు పెద్ద గ్రంథమును ప్రచురించి ఆంధ్రులకు మేలొనర్చిరి. భగవద్గీతల కాంధ్ర పద్యానువాదములును చేయబడినవి.

సామాన్యముగను నీ వ్యాఖ్యానము లన్నియును ప్రాచీనసంప్రదాయానుసారముగను రచియింపబడినవి. లోకమాన్య తిలకు కర్మయోగపరముగను. గాంధిమహాత్ముడు అనాసక్తి యోగపరముగను వ్యాఖ్యానములను వ్రాసిరి. వర్తమాన సంధి సమయమునందు గీతాతత్త్వగ్రహణము స్వధర్మ నిర్వహణమునకు సాధనభూతము కాగలదు.

విశ్వకల్యాణయోగప్రదము లైన భగవద్గీతల కెన్ని విధముల నెందరు వ్యాఖ్యానములను వ్రాసి ప్రచురించినను ఉపనిషత్తులయందు ప్రవచించినటుల భగవద్విషయములు "పూర్ణమదః......" పూర్ణమే శేషించియుండును. అనంతములైన వ్యాఖ్యానములును లోకసంగ్రహమునకు వినియోగపడ గలవు. గీతోపదేశాంతమునందు శ్రీ కృష్ణపరమాత్ముడు చెప్పినటుల భగవద్భక్తులకు గీతాప్రచారము చేయుట ధర్మము. క్రైస్తవ మతస్థులు చేయుచున్న బైబిలు ప్రచారము హిందువులకు గీతా ప్రచారమునకు పూనుకొనవలసిన మార్గావసరములను నిరూపించుచున్నది:

> "య ఇదం పరమం గుహ్యం మద్భక్తే ష్వభిధాస్యతి,
> భక్తిం మయి పరాం కృత్వా మా మేవైష్య త్యసంశయః."
>
> అ. 18., శ్లో. 68

భగవద్భక్తులకు భక్తితత్పరు లై గీతాప్రదానము చేయుట మోక్షసాధనము.

విశ్వవికాసమునందు మానవాభ్యుదయ మొక యద్భుతాధ్యాయము. హిందూ సిద్ధాంతులు సృష్ట్యాదినుండియును 195, 58, 85, 032 సౌరాబ్దములు గతించినటులు గుణించిరి. ఈ కాలపరిగణనము భూగోళోత్పత్తికి గాకను జీవోత్పత్తికి సంబంధించినటు లూహింప దగియున్నది. భూగోళమునందు మాన

జన్మ సంభవ మెప్పుడు జరిగినదియును నిర్ణయించుట దుష్కరము. జ్యోతిశ్శాస్త్రజ్ఞులును, భూగోళ ఖగోళ భౌతికాది శాస్త్రజ్ఞులును భూగోళమున 200 కోట్ల జీవములు, 30 కోట్ల సంవత్సరములకు పూర్వము సృష్టింపబడినటులు నిర్ణయించియున్నారు. మానవుడు 3,00,000 సంవత్సరములనుండియును భూగోళమునందు నివసించుచున్నటులు శాస్త్రపరిశోధనలు నిర్ణయించుచున్నవి.

స్థూల పరిమితియందు భూగోళము బ్రహ్మాండమునందొక రేణువునకును సాటి రాకున్నది. సూర్యగోళము భూగోళముకంటె 12,50,000 రెట్లు పెద్దది. బ్రహ్మాండమునందెన్నియో సూర్యమండలములును, సూర్యగోళమునకన్న పెద్దవైన నక్షత్రగోళములును గలవు. దిక్కాలము లనంతములై దురవగాహములుగనున్నవి.

దురవగాహమైన విశ్వతత్త్వమును గ్రహించుటకు మానవులాదినుండియును చేసిన ప్రయత్నములను ప్రపంచేతిహాసము అనంతముఖములను బోధించుచున్నవి. ఆ ప్రయత్నముల ఫల మిదమిత్థమని నిర్ణయించుట దుష్కరమని ప్రపంచ పరిస్థితులు విస్పష్టము చేయుచున్నను విజ్ఞానసాగరమున నుండి అమృతమును గ్రోలుటకు మానవు లందఱును ప్రయత్నములను జేయుట ధర్మము. ఆ ప్రయత్నముల ఫలము గీతయం దిటులు వర్ణింపబడినది:

"ఆశ్చర్యవ త్పశ్యతి కశ్చి దేన
మాశ్చర్యవ ద్వదతి తథైవ చాన్యః,
ఆశ్చర్యవ చ్చైన మన్య శ్శృణోతి
శ్రుత్వా౽ ప్యేనం వేద నచైవ కశ్చిత్."

అ. 2., శ్లో. 29.

ఒకానొక డాత్మయోగమును ఆశ్చర్యముగను చూచినను, తెలిపినను, వినినను ఆత్మతత్త్వము నెవ్వడును ఎఱుగడు.

మానవాభ్యుదయమునకు వినియోగపడిన విజ్ఞానములయందు వైదికవిజ్ఞాన మతిప్రాచీనమును, అతివిశాలమును. వేదకాల నిర్ణయమునందు భేదాభిప్రాయములు లేవు. జీవయాత్రకు మూలాధారమైన కర్మ సంస్కారము జ్ఞానసంస్కారముగను పరిణమించిన విధమును వైదిక విజ్ఞానము విశదము చేయుచున్నది. ఆదిని మానవులు ప్రకృతి పరిసరములను జయించి సుఖసంపాదనమున కాధిపత్యమును బడయుటకు చేసిన కర్మానుష్ఠానము జ్ఞానయోగమునందు విచిత్రమైన దుఃఖాధ్యాయము. శాస్త్రజ్ఞాన వికాసము కర్మకాండకు ప్రాధాన్యమును తగ్గించి జ్ఞానయోగమునకు ప్రముఖతను గలుగజేసిన విధమును మతములు, శాస్త్రములు, సాంఘికవ్యవస్థలు, ప్రభుత్వములు, ప్రపంచేతిహాసాదులును విశదము చేయుచున్నవి. మానవాభ్యుదయమునం దనవరతమును కర్మసంస్కారమునకును, జ్ఞానసంస్కారమునకును ప్రవర్ధమానం బయ్యెడి సంరంభమునకు వైదికమత పరిణామము పరమప్రమాణముగనున్నది. కర్మపరమైన పూర్వమీమాంస జ్ఞానపరమైన ఉత్తరమీమాంసాప్రవాహమును దాటుటయందు మానవాభ్యుదయమునకు సహజములైన ఘటనాఘటనములు ప్రత్యక్షము లగుచున్నవి. వైదిక మత పరిణామమునందు కర్మయోగమునకును, జ్ఞానయోగమునకును గలిగిన ఘటనాఘటనములు వివిధములైన మతములయందును, శాస్త్రములయందును, కళలయందును, కావ్యములయందును, లోకవ్యవహారముల యందును, నిత్యజీవితమునందును ప్రత్యక్ష మగుచున్నవి. సనాతనమైన యీ ఘటనాఘటనములు వ్యక్తులయందును, కుటుంబములయందును, కులములయందును సంఘములయందును, జాతులయందును సుఖదుఃఖములకు మూలబీజములై, మహాసంక్షోభమునకు మూలములుగ నున్నవి. మానవాభ్యుదయమునకును, విశ్వ శ్రేయస్సునకును కర్మసంస్కారమును, జ్ఞానసంస్కారమును సమన్వయము చేయుట తత్త్వములకు, మతములకు, శాస్త్రములకు, కళలకు, పరిశ్రమలకు, వృత్తులకు, ధర్మములకు, రాజ్యాంగములకును పరమార్థము. ఆ పరమార్థమును 700 శ్లోకములయందు భగవద్గీతలు సకల జనులకును సులభగ్రాహ్యము చేయుచున్నవి. పదుమూడవ అధ్యాయమునందలి మొదటి శ్లోకము ప్రక్షిప్తమని కొందఱి మతము. ఆ శ్లోకమును జేర్చినచో 701 శ్లోకములు. కొందఱు హిందూసమాజము ప్రచురించిన ప్రతియందు 11—వ అధ్యాయమునందలి 45—వ శ్లోకము ప్రక్షిప్తము చేయుట యుక్తమని తెలిపియుండిరి. శ్రీకృష్ణుడు చతుర్భుజుడని కనుపట్టెడి విరోధ మీ శ్లోకము ప్రక్షిప్తము చేయుటవలనను పోవు నని సూచించిరి. శ్రీ కృష్ణుడు చతుర్భుజుడో, ద్విభుజుడో నిర్ణయించుట కాధారములు గనుపట్టవు. అర్జునుని సంబోధనము వలనను చతుర్భుజు డనియే నిర్ణయింపదగి యున్నది.

విశ్వ శ్రేయస్సునకు వినియోగపడిన సంస్కారములయందు భారతీయార్య వైదిక సంస్కార మొక దివ్యపర్వము. నాలుగు వేదములు, వైదికమతసారము లైన బ్రహ్మసూత్రములు, ఉపనిషత్తులు కర్మ ధర్మ బ్రహ్మజిజ్ఞాసాంబుధులు. కర్మ ధర్మ బ్రహ్మజిజ్ఞాసకు నాలుగు వేదములు, శిక్ష, వ్యాకరణము, నిరుక్తి, ఛందస్సు, జ్యోతిషము, కల్పము, మీమాంసా శాస్త్రము, న్యాయవిస్తరము, పురాణము, ధర్మ శాస్త్రములు ప్రఖ్యాత సాధనములు. జిజ్ఞాసాత్రయలాభమునకును వైదికమత సంప్రదాయసిద్ధమైన విజ్ఞానము నంతయును చదివి, తరిచి, విజ్ఞానామృతము ననుభవించుట మహాపండితులకును అసాధ్యమైన విషయము.

సంస్కృత విజ్ఞానము సజీవముగను, పూర్ణముగను వ్యాపకమునం దున్న కాలమునందే వేదవ్యాసునికి బ్రహ్మ విద్యాపరమైన యోగశాస్త్రమును భగవద్గీతారూపమునను సువ్యక్తము చేయవలసిన యవసరము గలిగినపుడు వర్తమాన కాలమునందు దాని యవసరమును సమర్థించుట యనవసరము. ముఖ్యముగను సంస్కృత భాషా పాండిత్యము దుర్లభమును, దుఃసాధ్యమును నైన వర్తమాన కాలమునందు సంస్కృత భాషాధారమైన విజ్ఞానము యొక్క విమర్శన సమన్వయములు పండితులకు సాధ్యమైనను సామాన్యులకు దుర్లభము. సనాతనమును, అపారమును అసాధ్యమును నైన వైదికమత సంస్కారతత్త్వములను గీతాశాస్త్రము

సకల జనులకును కరతలామలకము చేయుచున్నది. ఈ పర మార్థమునే భగవద్గీతల యందలి అధ్యాయాంతము నందలి గద్య మిటులు తెలుపుచున్నది: "ఇటులు శ్రీ కృష్ణార్జున సంవాదమును, యోగశాస్త్రమును, బ్రహ్మవిద్యయును, ఉపనిషత్తులును నైన భగవద్గీతలయందు అర్జున విషాదయోగ మను మొదటి యధ్యాయము."

భగవద్గీతలు ప్రత్యేక మతస్థుల కేర్పడిన మతగ్రంథము గాకనుమానవాభ్యుదయమున కనుకూలమైన పూర్ణయోగశాస్త్రము. వేదశాస్త్రము లనంతములు. అనంతమైన వేదశాస్త్రజ్ఞాన సారమును గీతాశాస్త్ర ముపదేశించు చున్నది. మానవాభ్యుదయము నకు మానవ విజ్ఞానము మహాధారము. సకల శాస్త్రముల విజ్ఞానమును మానవాభ్యుదయమునకును, విశ్వకల్యాణమునకున వినియోగించుట విజ్ఞానమునకు పరమార్థము. ఆ పరమార్థమును గీతాశాస్త్ర మనుగ్రహించు చున్నది:

"సర్వోపనిషదో గావో దోగ్ధా గోపాలనందనః,
పార్థో వత్స స్సుధీ ర్భోక్తా దుగ్ధం గీతామృతం మహత్."

గీతాశాస్త్ర కథనమునకు భారత యుద్ధము, అర్జునుడును నిమిత్త కారణములు. గీతాశాస్త్రము సకలజనులకును గీతామృత మును ప్రసాదించు చున్నది. జీవ పరిణామమునందు కర్మాను ష్ఠానము ధర్మానుష్ఠానముగను, ధర్మానుష్ఠానము జ్ఞానానుష్ఠానము గను పరిపక్వముగాగల విధమును ప్రపంచేతిహాసమునందు కర్మ శాస్త్రము, జీవశాస్త్రము, ధర్మశాస్త్రము, మనశ్శాస్త్రము మొదలగు శాస్త్రములు నిరూపించుచున్నవి. వైదికమత పరిణామ మీ పరమార్థమును వేదాంతశాస్త్ర పరమైన గీతాశాస్త్రరూప మునను నిరూపించుచున్నది. వైదికమత పరమార్థమును పురాణేతి హాసములు దృష్టాంత రూపమునను పండిత పామరులకు మనో గతము చేయుచున్నవి. మహాభారతము, ప్రపంచేతిహాసములయందు మహాధర్మేతిహాసము. గీతాశాస్త్రము హిందువుల యందు జాతి మత కులభేదమును, పండిత పామరభేదమును లేకను సకల జనుల కును పురుషార్థసిద్ధికి సాధన భూతమును గ నున్నది.

"త్రైగుణ్య విషయా వేదా నిస్త్రైగుణ్యో భవార్జున!
నిర్ద్వంద్వో నిత్యసత్త్వస్థో నిర్యోగక్షేమ ఆత్మవాన్."
అ. 2., శ్లో. 45.

ప్రపంచమునందు గల 190 కోట్ల ప్రజలందును హిందు వులు, బౌద్ధులు, క్రైస్తవులు, మహమ్మదీయులు, ఇతర మతస్థు లును కలరు. ఈ మతస్థు లందఱకును ఆత్మయందును, పర లోకమునందును, దైవమునందును విశ్వాసము గలదు. హిందూ మతమును, బౌద్ధమతమును హిందూదేశజన్యములై కర్మ ధర్మ సంస్కారములయందు సామ్యమును గలిగియున్నవి. ఆర్య సంస్కార గల్పమైన ఈ మతము లార్యేతర జాతులందును వ్యాపకమును గాంచి నవి. సెమిటికు సంస్కార సంజాతములైన క్రైస్తవ మహమ్మ దీయ మత సంస్కార మార్యులయందు వ్యాపకమును గాంచినది. మతము మానవాభ్యుదయమునకును, శాంతికిని వినియోగపడిన విషయములయందు ప్రధానముగ నున్నది.

మతములకు అర్థము, కర్మపరమైన కామము, స్వార్థము హింస, భయము, భిన్నత్వము, భోగము, పశుత్వము మూలాంకురము లైనను అభయము, అహింస, శాంతి, సత్యము, త్యాగము, నిత్య త్వము, బ్రహ్మత్వము పరిణామము లైనవి. ఆత్మ పోషణము, ఆత్మ రక్షణము, ఆత్మ సౌఖ్యము ఇహమున నుండి పరమునకును, దేహ మునుండి ధర్మమునకును, ధర్మమునుండి దైవమునకును దైవమునుండి ఆత్మకును, భోగమున నుండి త్యాగమునకును పరిణమించిన విధమును మతముల పరిణామము విశదము చేయు చున్నది. జీవత్వము మానవత్వమును, మానవత్వము బ్రహ్మత్వ మును పొందగల విధమును వేదాంతసారమైన భగవద్గీతలు సులభ గ్రాహ్యము చేయుచున్నవి. మానవతత్త్వ పరిణామములను సులభము గను బోధించెడి గీతాశాస్త్రము హిందూమతస్థులకువలెను ఇతర మతస్థులకును, తత్త్వాన్వేషులకును సమాదరణీయము. సుకృతు లైన భగవద్భక్తులు నాలుగు విధములుగ నున్నారు: 1. దాన ధర్మ పరాయణులైన ఆర్త్రాణపరాయణులు, 2. మానవాభ్యుదయ మును సమకూర్చెడి శాస్త్రజ్ఞులు, 3. యంత్రాద్యుపకరణ నిర్మా తలు, 4. తత్త్వజ్ఞులు. ఈ పరమార్థమే భగవద్గీతలయం దిటులు తెలుపబడినది:

"చతుర్విధా భజంతే మాం జనా స్సుకృతి నోఽర్జున!
ఆర్తో జిజ్ఞాసు రర్థార్థీ జ్ఞానీ చ భరతర్షభ!"
అ. 7., శ్లో. 16.

క్రైస్తవ మతమునందును, మహమ్మదీయ మతమునందును భగవదారాధనమునకు మొదటి మూడు విధములును ప్రధానములు. హిందూమత పరిణామమునందు నాల్గవ విధమైన జ్ఞానము ప్రధా నము. ఆర్తులు, జిజ్ఞాసులు, అర్థార్థులును భగవదారాధనను చేయుటకు యజ్ఞము, దానము, తపస్సు సాధనములు.

"బహూనాం జన్మనా మంతే జ్ఞానవా న్మాం ప్రపద్యతే,
వాసుదేవ స్సర్వ మితి స మహాత్మా సుదుర్లభః."
అ. 7., శ్లో. 19.

సర్వమును బ్రహ్మమే యను పూర్ణయోగ జ్ఞానమును భగవద్గీత సంగమము చేయుచున్నది.

జీవయాత్రకు పరమార్థము సుఖప్రాప్తి, దుఃఖనివృత్తి. పిపీలికాది బ్రహ్మపర్యంతముగల జీవజాలము లీ పరమార్థ సిద్ధి కనవరతమును కర్మమును చేయుచున్న విధమును విశ్వప్రవృత్తి విశదము చేయుచున్నది. భూతభావోద్భవకరమైన విసర్గము కర్మ మనబడుచున్నది. విశ్వమునందు చరాచరములు స్వధర్మారాధనమును చేయుచు, ధర్మారాధనమున కనురూపమైన కర్మఫలము ననుభ వించుచున్నవి. సుఖప్రాప్తికిని, దుఃఖనివృత్తికిని, సామాన్యము గను కర్మ సాధ్యములైన అర్థకామములు సాధనములుగ నున్నవి.

అర్థకామములు ధర్మాధీనములు, కర్మాధీనములైన ధర్మార్థకామములకు శరీరము మూలాధారము. శరీరమునకన్న మూలాధారము అన్నము కర్మాధీనము. కర్మ బ్రహ్మోద్భవము. ఈ జగచ్చక్రమునందు స్వప్రయోజనపరాయణత్వము సకలానర్థములకును మూలముగ నున్నది. జగచ్చక్రమునందు బ్రహ్మకర్మల సంబంధము నిత్యము. జగత్తునందు సర్వమును కర్మప్రవృత్తియందు ప్రవర్తించుచున్నది. సకలభూతములును స్వకర్మాచరణమున కనురూపమైన ఫలము ననుభవించుచున్నవి. ఎవరికిని అకర్మస్థితిగాని, పూర్ణకర్మస్థితిగాని సాధ్యము గాదు. సంకల్ప మనోవాక్కాయరూపమైన కర్మలను అవశముగను సకల జనులును ఆచరించుచున్నారు.

అన్నమయమైన జగచ్చక్రమునందు సకల భూతములును స్వీయ ప్రాణరక్షణమునకై నిరంతరముగ కర్మమును చేయుచున్నవి. అన్న నిమిత్త మారంభమైన కర్మము బ్రహ్మత్వమునకు సాధనముగ నున్నది. ఆహార నిద్రా భయ సంగమాది కర్మలు సకల జంతువులకును సమానములు. మానవులకు ధర్మ మోక్షములు విశేషములు. పురుషార్థమునందు విషయ సాధన సాధ్యములైన అర్థకామము లనిత్యములును, దుఃఖదాయకములును. అర్థకామములు పురుషార్థ సిద్ధికి వినియోగించుటయే కర్మ యోగమునకు సాధనము.

కర్మయోగ సాధనమునకు యజ్ఞము ప్రథమ సోపానము. యజ్ఞము కర్మ సముద్భవము. యజ్ఞార్థమైన కర్మలు మోక్షమునకును, స్వోపయోగార్థమైన కర్మలు బంధమునకును మూలములు. ఒక్క క్షణమైనను కర్మ చేయకయుండుట అసాధ్యము. జనకాదులు కర్మలచేతనే సంసిద్ధిని పొందిరి. శోక మోహపరవశతను కర్మ సన్న్యాసము చేయుటకన్నను కర్మయోగమును పూనుటయే శ్రేయస్కరము. కర్మలను యజ్ఞార్థము ఫలాపేక్ష లేకను చేయుటయే కర్మయోగము.

వైదికమత పరిణామమునందు యజ్ఞపరిణామము మానవాభ్యుదయమునకు ప్రమాణము. కర్మోద్భవమైన యజ్ఞము బహువిధ రూపములను జ్ఞానయోగమునకు సాధనమైనది. యజ్ఞమునకు బలిదానము బీజము. అనిష్టములు తొలగుటకును, ఇష్టములు గలుగుటకును భూతబలిని చేయుట ప్రాచీనాచారము. మానవున కాత్మ విశ్వాసము గలుగుట కనంతమైన కర్మ సంస్కారము సాధనము. జంతు సంస్కారము మానవ సంస్కారముగను, మానవ సంస్కారము దైవ సంస్కారముగను పరిణమించుటకు కొన్ని యుగములు పట్టిన విధమును యజ్ఞపరిణామము విశదము చేయుచున్నది. దేవ యజ్ఞము, బ్రహ్మయజ్ఞము, ద్రవ్యయజ్ఞము, తపోయజ్ఞము, యోగయజ్ఞము, స్వాధ్యాయ జ్ఞానయజ్ఞములు, ఆత్మ సంయమయజ్ఞము మొదలగు బహువిధములైన యజ్ఞములు మానవాభ్యుదయము. భూతములకు సంతృప్తి చేయుటకును, సంకల్పము సఫల మగుటకును భూతబలి ప్రాచీన కాలమునందు సామాన్య విషయము. భూతబలి నరబలినిగ పరిణమించుట సామాన్య విషయము. ప్రాచీన సమాధులు ఘోరమైన బలి స్వభావమును విస్పష్టము చేయుచున్నవి. హింసామూలము, కర్మపరము నైన భూతబలి అహింసామూలమును, జ్ఞానపరమును నైన విధమున విశ్వకల్యాణమునందు మహాధ్యాయము..........

ప్రజోత్పత్తి 1931 — కా. నాగేశ్వరరావు.

అర్జున విషాదయోగ వివరణము

శ్రీమద్భగవద్గీతయందు అర్జున విషాదయోగము ప్రథమాధ్యాయము. పుత్రాంధుడైన ధృతరాష్ట్రుడు పృచ్ఛకుడు. దివ్యదృష్టిగల సంజయుడు బోధకుడు. ధృతరాష్ట్రుడు గ్రుడ్డి, అజ్ఞాని, మమకారాభిమాన ప్రేరితుడు, ప్రకృతిమయుడు, సంశయాత్ముడు. సంజయుడు దివ్యద్రష్ట, ధర్మజ్ఞుడు, ఆత్మవంతుడు యోగీశ్వరుడు. ధర్మక్షేత్రమైన కురుక్షేత్రమునందు యుద్ధము చేయుటకు గూడిన తనవారును పాండవులును ఏమి చేసి రని ధృతరాష్ట్రుడు సంజయు నడిగెను.

ధృతరాష్ట్రుని ప్రశ్న స్వార్థప్రేరితుడైన సామాన్య సంశయాత్ముని ప్రశ్న యనియును, పరమార్థప్రేరితుడైన జిజ్ఞాసువి ప్రశ్న కాదనియును మహాభారతేతిహాసము తెలుపుచున్నది. మహాభారత సంగ్రామమునకు దుర్యోధనుని వలెనే ధృతరాష్ట్రుడును కారకుడు. ధృతరాష్ట్రుని ప్రశ్నయును సంశయాత్మత్వమును వెల్లడి చేయుచున్నటులు ధర్మజిజ్ఞాసను వెల్లడి చేయుట లేదు.

అజ్ఞాన లాశాపూరితమైన అదృష్టమును, జిజ్ఞాసువులు ధర్మమును పురుషార్థము కొరకు భజింతురు. పురుషార్థము పురుషుని శ్రద్ధానురూపముగను సఫలమగుచున్నది. ధర్మజిజ్ఞాస కర్తవ్యాకర్తవ్య నిర్ణయమునకును, నిర్వహణమునకును సాధనము. ప్రవృత్తియందు సుఖదుఃఖములకు దైవాసురసంపదలు నిమిత్తములు. కురుక్షేత్రమునందు కౌరవ పాండవ సైన్యములు యుద్ధము చేయుటకు గూడినపుడు దుర్యోధనార్జునులకు గలిగిన శుభ కార్పణ్య ప్రవృత్తులు ప్రపంచమునందు సామాన్యముగను గలిగెడు అసుర దైవ ప్రవృత్తులకు లక్ష్యములు. రెండు పక్షములందును గల శూర నాయకానుచరులు కర్తవ్యాకర్తవ్య విచారముతో నిమిత్తము లేకుండా సంగ్రామ చిహ్నములైన శంఖాదులను స్వపక్షాభిమానులై ప్రయోగించినరీతిని సామాన్యులు వారి నాయకుల ననువర్తింతురు.

దుర్యోధనుడు కౌరవ పాండవులకు గురువైన ద్రోణాచార్యులను సమీపించి, అపారమైన తన బలములను, భీష్మాచార్యుని నాయకత్వమును ప్రశంసించుచు స్వాభిమానపరాయణుడై స్వపక్ష బలమును, విజయమును కొనియాడుచున్నాడు. దుర్యోధనుని గుణములు 16 — వ అధ్యాయమునందు వర్ణింపబడిన ఆసుర సంపదల కనుగుణములు. దుర్యోధనుడు ద్రోణాచార్యులను శిష్యుడు వలెగ కను రాజువలెను సంబోధించెను. ద్రోణాచార్యులు, దుర్యో

ధనుడు తన శిష్యుడైనను దురభిమానముగల వాని వాక్యములను విని యూరకుండెను.

అర్జునుడు రెండుసేనల నడుమను రథమును నిలుపుటకు శ్రీకృష్ణుని గోరెను. శ్రీకృష్ణుడు రథమును నిలుపగా యుద్ధము చేయుటకు సమాగతులైన ఆచార్య బంధు మిత్ర పుత్రాదులను జూచి అర్జునుడు పరమకృపాయత్తచిత్తుడై ధర్మజిజ్ఞాసాపరుడై పాపభీతి కలిగి శ్రీకృష్ణపరమాత్ముని శిష్యుడు వలెను ధర్మోపదేశమును వేడెను. శ్రీకృష్ణుడు దైవ సంపత్సంపన్నుడైన విజయుని కభయము నొసంగి (మా శుచ స్సంపదం దైవీ మభిజాతోఽసి పాండవ!— అ. 16. శ్లో. 5) కర్తవ్యాకర్తవ్యముల నుపదేశించి కృతార్థుని జేసెను. అర్జునుడు మనోవాక్కాయముల ద్వారా సాత్త్వికములైన యజ్ఞ దాన తపఃకర్మాదుల సాధనమునను యోగ శాస్త్రోక్తమైన బ్రహ్మవిద్యయం దధికారమును బడసెను.

ధీరుడు, ధీమంతుడు, దైవసంపత్సంపన్నుడు, సాత్త్వికుడును అయిన అర్జునునకే స్వధర్మ నిర్వహణమునందు విషాదయోగము సంభవించినపుడు విషాదావస్థయందు సామాన్యుల విషయమై యోచించుట నిరర్థకము.

ధర్మక్షేత్రమైన కురుక్షేత్రమున యుద్ధసమయమునందు దుర్యోధనార్జునులకు గలిగిన యభిమాన ధర్మ సందేహములు మానవులకు సందిగ్ధసమయములందు సహజముగను గలిగెడి విషాద యోగమునకు ప్రమాణములు. ధర్మజిజ్ఞాస పురుషార్థమునకు సాధనమైన ఆత్మజ్ఞాన ప్రాప్యమైన చతుర్విధపురుషార్థములకును మూలాధారము. ఆత్మజ్ఞానమునకు సాధనమయిన పూర్ణయోగ మును అష్టాదశయోగముల సాధనములను గీతాశాస్త్రము బోధించుచున్నది.

మహాభారతేతిహాసము. ధర్మక్షేత్రమైన కురుక్షేత్రమునం దసుర బల సంపన్నులయిన కౌరవులు పరాజయమును, దైవబల సంపన్నులయిన పాండవులు ధర్మ విజయమును పొందిన విధమును వ్యక్తము చేయుచున్నది. ఘోరమైన మహాభారతయుద్ధపు దృష్టాంతమునను సర్వమునందును, ప్రత్యక్షముగను, ధర్మక్షేత్రమైన దేహక్షేత్రమునందును దైవాసుర సంపదలకును, ఆత్మానాత్మలకును, పుణ్యపాపములకును, కర్మాకర్మలకును, ధర్మాధర్మములకును జరిగెడి సమరమును భగవద్గీత బోధించుచున్నది. మహాభారతమునకు హృదయమైన గీతాశాస్త్రమువలెను సకలమయిన గీతయు, సాహిత్యములు, కళలు, శాస్త్రములు, సంగ్రామయాగములు, పురాణేతిహాసములు, సాంఖ్యయోగములు ధర్మజిజ్ఞాసకు ఫలమైన బ్రహ్మ విద్యకు సాధనములు. బ్రహ్మవిద్య మోక్షమునకు వలెను ధర్మార్థ కామములకును మూలాధారము.

భగవద్గీతకు బీజమైన "అశోచ్యా నన్వశోచ స్త్వం ప్రజ్ఞా వాదాంశ్చ భాషసే" యనెడి ధర్మజిజ్ఞాసార్థము సకల సంసార ప్రవృత్తికిని బీజము. ఈ ధర్మజిజ్ఞాసార్థమును పూర్ణయోగ శాస్త్రసాధనను సుగమము చేయుట శ్రీమద్భగవద్గీతకు పరమార్థము.

అంధుడయిన ధృతరాష్ట్రుడు ధర్మ సంస్మరణమును చేయుచు "కిమకుర్వత— ఏమి చేసిరి?" అని సంజయుని చేసిన ప్రశ్నకు సమాధానము,

> "యత్ర యోగేశ్వరః కృష్ణో యత్ర పార్థో ధనుర్ధరః,
> తత్ర శ్రీ ర్విజయో భూతి ర్ధ్రువా నీతి ర్మతి ర్మమ."
> అ. 18., శ్లో. 70

అను శ్లోకమునందు కలదు. మొదటి చివర శ్లోకములందు గల "అకుర్వత, యోగేశ్వరః, ధనుర్ధరః" అనుపదములు గీతాశాస్త్రమునకు కర్మయోగహృదయమును ప్రతిపాదించుచున్నవి. ధర్మ సంస్మరణము, ధర్మ సంకీర్తనము, ధర్మజిజ్ఞాసయు ఆత్మసంయమన యోగమునకు సాధనములు. నిరపేక్షమైన సర్వాత్మత్వమునందు సాపేక్షములైన సర్వధర్మములు, కర్మములు శరణమును పొందుటవలన పూర్ణయోగము సిద్ధించుచున్నది. ఆత్మయందు సర్వభూతములను, సర్వ భూతములందు ఆత్మను, సర్వత్ర భగవంతుని, భగవంతునియందు సర్వమును చూచునపుడు పూర్ణ యోగసిద్ధి గలుగుచున్నది. పూర్ణయోగాభ్యాసమునకు గీతార్థమునకు శక్తియైన "సర్వధర్మాన్ పరిత్యజ్య మా మేకం శరణం వ్రజ", కీలకమైన "అహం త్వా సర్వ పాపేభ్యో మోక్షయిష్యామి మా శుచః"— అను నీ రెండింటి యొక్క పరమార్థము స్వాత్మానుభవలబ్ధమైన పురుషార్థమును సులభము చేయుచున్నది. సర్వగతమైన బ్రహ్మము నిత్యముగా యజ్ఞమునందు గలదు. బ్రహ్మోద్భవ బ్రహ్మ ప్రతిష్ఠితములైన యజ్ఞకర్మలు బ్రహ్మవిద్యకు నియతసాధనములు. బ్రహ్మవిద్య కేవలము మోక్షమునకే కాక ధర్మార్థ కామములకును సాధనము, సాధ్యము.

బ్రహ్మవిద్యయందు విషాదయోగము పోయి ఆత్మయోగ స్థితి గలుగుటకు, కర్మసన్న్యాస కర్మయోగములందు, కర్మయోగ విశేషమును, గీతాశాస్త్రము బోధించుచున్నది.

ఆత్మయోగస్థితికి బాహ్యాభ్యంతరములం దాత్మ సందర్శనము సాధనము. ప్రకృతియందు జననము సంతోషమును, మరణము విషాద దుఃఖములను గలుగజేయును. నిత్యమైన ఆత్మయోగమున కనిత్యములైన దేహేంద్రియాదుల సంరక్షణమువలెను నాశనమును విధ్యుక్త సాధనము. జీవపరిణామమునకును దేహేంద్రియాదుల లయనిర్మాణములవలెను, ఆత్మ పరిణామమునకును స్వజనమైన దేహేంద్రియాదుల రక్షణమువలెను వినాశమును నవసరము. ప్రకృతి సిద్ధమైన ధర్మమునకు విషాదమును బొందుట యవివేకము. అర్జునుడు స్వధర్మనిర్వహణమునకు బుద్ధియోగపరమును గనుగొనజాలకను చిత్త వైకల్యమును, నిశ్చేష్టతను, వైరాగ్యమును బూనుట హృదయదౌర్బల్యమును విశదము చేయుచున్నది, జ్ఞాన యోగము విశదము చేయుట లేదు.

సా రాం శ ము

సంస్కృత భాషయందు వేదాంతాంతరార్థమును ప్రతి పదమునందును, పాదమునందును, శ్లోకమునందును సమర్థించుట

Grams: PRINTERS
Phone: 3899 & 5666
NATIONAL
litho
PRINTERS
LITHO OFFSET PRINTERS
GANDHI NAGAR
VIJAYAWADA-2
NLP
Consult for
POSTERS
CALENDERS
LABLES
SHOWCARDS
Printing
Varnishing
OUR SPECIALITY

సాధ్యము. సహజానందోపాధ్యాయులు మొదలగు పండితు లిట్టి గూఢాంతరార్థములను యుద్ధమునందు చేరిన వీరుల పేరులకును భావములకును వ్రాసిరి. "ఆచార్య = కామము, భీష్మః=క్రోధము, కర్ణః=లోభము, కృపః=మోహము, సమితింజయః=మదము, అశ్వత్థామా= మాత్సర్యము, వికర్ణః=దంభము, సౌమదత్తి=హింస, సంజయః=బుద్ధిః. భీమః=దమము, యుధిష్ఠిరః=వివేకము. కృష్ణః=గురుడు; ఈశ్వరుడు, సఖాయః=ప్రియవృత్తులు, ఇత్యాదులు. గూఢార్థ ప్రదీపికలు పండితులకు ప్రయోజకరములైనను సామాన్యులకు సందేహములకు కారణము లగుచుండును. అంతరార్థమును ప్రతి పదమునకుగాక తత్త్వార్థగ్రహణమునకు గనుగొనుట గీతాశాస్త్ర ప్రయోజనమును గ్రహించుటకు సరళమైన సాధనము.

ప్రథమాధ్యాయమైన అర్జున విషాదయోగాధ్యాయము సమాప్తమైనను అర్జునవిషాద మంత మొందలేదు. అర్జునుడు యుద్ధమును జేయుటకు కృతనిశ్చయుడై పార్థసారథితో కురుక్షేత్రమునందు ప్రవేశించెను. తదనంతరము యుద్ధము చేయుటకు కూడినవారలను చూడగోరెను. చూచిన తరువాతను యుద్ధము విషయమై ధర్మసందేహములు గరిగి శ్రీకృష్ణునితో విజయుడిటులు వితర్కించెను: —

"యుద్ధసన్నద్ధులైన బంధు మిత్రాదులను జూచినపుడు స్వధర్మమును విడిచి పరధర్మానుష్ఠానము చేయుట శ్రేయస్కరమని తోచుచున్నది. రాజ్య ధన సుఖముల నర్థించెడి స్వజనులను యుద్ధమునందు చంపినపుడు వీనిని కోరెడివారు పోయినందువలన యుద్ధపు ప్రయోజనమే పోవుచున్నది. యుద్ధమువలనను ప్రయోజనము లేకపోగా పాపముగూడ గలుగుచున్నది. మఱియును అధర్మము పెరిగి జాతి కుల ధర్మములు చెడిపోయి వర్ణసంకరమును, తత్కారణమున నరకమును, తన్మూలమున పాపమును గలుగుచున్నవి. లోభోపహత చేతస్కులైన వీరల కీపాతకము తెలియక పోయినను తెలిసినే నీ పాపమునుండి యేల తప్పించుకొనగూడదో తెలియకున్నది. శస్త్రమును విడిచి, యుద్ధమును మానిన నన్ను దుర్యోధనాదులు రణమునందు చంపినను నాకు మిక్కిలి మంచిది."

అర్జును డీ రీతిని వితర్కించుచు చేతినుండి జారిపోవుచున్న గాండీవమును విడిచిపెట్టి శోక మోహపరవశుడై రథము మీదను కూర్చుండెను. శ్రీకృష్ణు డర్జునుని విషాదమును బోగొట్టుటకు "కశ్మలమును, క్లైబ్యమును, హృదయ దౌర్బల్యమును విడిచి లెమ్మ"ని పరంతపుని సామాన్యముగను హెచ్చరించినను ప్రయోజనము గలుగలేదు. విషాదము పెరిగి తుద కర్జునుడు "యుద్ధము చేయను" అని యూరకుండెను. అర్జునుని విషాదము పోవుటకు గీతాశాస్త్ర మంతయును నిమిత్తమైనది. అర్జునుడు 18—వ అధ్యాయాంతమునందు గీతాయోగ శాస్త్రమును గ్రహించిన తరువాతను తిరిగి ఇటులు ప్రతిజ్ఞను జేయగలిగెను:—

'నష్టో మోహః స్మృతి ర్లబ్ధా త్వత్ప్రసాదా న్మయాఽచ్యుత!,
స్థితోఽస్మి గతసందేహః కరిష్యే వచనం తవ.'

చిరకాలము, ప్రవృత్తియందు యుద్ధము చేయుటకు సంకల్పించి యుద్ధసంస్కారమును పొందిన కర్మేంద్రియములు, జ్ఞానేంద్రియములు, మనోబుద్ధి చిత్తాహంకారములు క్షేత్రాధిష్ఠానము వహించి యుద్ధము చేయుటకు నిరాకరించినపుడు క్షేత్రమునకు నిశ్చేష్టత గలిగినది. బుద్ధియోగము క్షేత్రము నుండి క్షేత్రజ్ఞపరమైనపు డాత్మయోగ పూర్వకమైన బ్రహ్మవిద్యయును, తన్మూలమునను శత్రుసంహారమును సంభవము లయినవి. గీతాయోగశాస్త్ర మీ పరమార్థమునే ప్రతిపాదించుచున్నది. బాహ్యశత్రువులవలెను, అంతశ్శత్రువులను జయించుట ఆత్మయోగమునకు మూలము.

'ఏవం బుద్ధేః పరం బుద్ధ్వా సంస్తభ్యాత్మాన మాత్మనా,
జహి శత్రుం మహాబాహో! కామరూపం దురాసదమ్.'

యుద్ధప్రవృత్తియందు సమితింజయునకు గలిగిన విషాదపరమైన సంశయాత్మత్వము వివిధ ప్రవృత్తులందును సకల జనులకును గలుగుచున్నది. సంశయాత్మత్వము ఇహమును, పరమును, సుఖమును, జీవితమును దుర్లభము చేసి ఆత్మనాశనమును చేయుచున్నది. అర్జునుడు విషాదయోగమునందు బాణమును విడిచినను యోగేశ్వరుని ప్రసాదమునను ధనుర్ధరుడై విజయమును బడసిన విధమునను సకల జనులును విషాదయోగపరవశులైనను ఆత్మయోగపరాయణత్వమున ధనుర్ధరులై పురుషార్థమును బడయుగల విధమును బోధించుచున్నది.

బాహ్యశత్రువులను జయించలేని అర్జును డంతశ్శత్రువులను జయింపజాలడు. లోభోపహతచేతస్కులైన దుర్యోధనాదుల వలెను అర్జునుడును జ్ఞానవిజ్ఞాన నాశకారక కామక్రోధోపహత చేతస్కుడై ఆత్మవిజయమునకు విషాదమును పొందెను. ఆత్మవిజయము గీతా శాస్త్రమునకు పరమార్థమైన బ్రహ్మవిద్యా ప్రాప్తికి మూలాధారము. బ్రహ్మవిద్య రాజవిద్య గుహ్యవిద్య. ఇహమునందు శ్రీయు, విజయమును, భూతియు, నీతిని పరమునందు మోక్షమును ప్రసాదించుచున్నది.

ధర్మసాధనమైన దేహక్షేత్రమునందు యోగేశ్వరుడు ధనుర్ధరుడు ప్రత్యక్షమైనపు డాత్మవిజయము సాధ్యమై సకలార్థములును సిద్ధించుచున్నవి. బ్రహ్మవిద్యకు ధర్మార్థకామములు ప్రతిబంధకములు కావనియును, సాధకము లనియును సంజయుడు గీతాంతమునందు ప్రతిపాదించిన మాటలు తెలుపుచున్నవి. శ్రీకృష్ణపరమాత్ముని చరమోపదేశమైన "సర్వధర్మాన్ పరిత్యజ్య మా మేకం శరణం వ్రజ" భావమును ఆత్మయోగపరమార్థమునే ప్రతిపాదించుచున్నది. ధృతరాష్ట్రుని ప్రశ్నయును సంజయుని సమాధానమును శ్రీకృష్ణుని పరమార్థోపదేశమును సంసార ప్రవృత్తియందు సకలజనులకును విషాదమును విడిచి స్వధర్మ నిర్వహణమును జేయుటకు సాధనములను తెలుపుచున్నవి.

'యత్ర యోగేశ్వరః కృష్ణో యత్ర పార్థో ధనుర్ధరః,
తత్ర శ్రీ ర్విజయో భూతి ర్ధ్రువా నీతి ర్మతి ర్మమ.'

సాంఖ్యయోగ వివరణము

భగవద్గీతయందలి ద్వితీయాధ్యాయము బ్రహ్మవిద్యాపరమైన యోగశాస్త్రమునకు హృదయము. అర్జునునకు గలిగిన

విషాదయోగమును, శ్రీకృష్ణపరమాత్ముడు తత్త్వమును, కర్తవ్యాకర్తవ్యములను, సంసారధర్మమును, మానవధర్మమును, కులధర్మమును, క్షాత్రధర్మమును, స్వధర్మమును బోధించి పోగొట్టుచున్నవి. సుఖదుఃఖపరమైన విషయభ్రాంతి పోయి స్వధర్మనిర్వహణమును జేయుటకు జిజ్ఞాసువులు కర్మస్వభావమును, ధర్మస్వభావమును, బ్రహ్మస్వభావమును, ఆత్మస్వరూపమును తెలుసుకొనవలయును. నిత్యానిత్య వస్తువివేకము శోకమోహములను బోగొట్టి తత్త్వజ్ఞానమును గలుగజేయుచున్నది. వేదములు, ఉపనిషత్తులు, దర్శనములు, శాస్త్రములు, పురాణములు తత్పదార్థ త్వంపదార్థపరమైన తత్త్వనిరూపణమును చేయుచున్నవి. ప్రవృత్తినివృత్తి మార్గములయందు కర్మయోగ సాంఖ్యయోగముల కవినాభావసంబంధము గలదు. గీతాశాస్త్రమునందలి సాంఖ్యయోగము, రసయోగమునకును, జ్ఞానయోగమునకు గల అవినాభావసంబంధమును యోగశాస్త్రరూపమునను నిరూపించుచున్నది.

సాంఖ్యము, యోగము, న్యాయము, వైశేషికము, మీమాంస, వేదాంతము తత్త్వసందర్శన యోగములు. ఈయోగములు ప్రకృతి పురుషుడు భగవంతుడు, జ్ఞానము జ్ఞాత జ్ఞేయము, కర్మ కర్త కార్యము మూలములైన త్రిపుటిని భిన్నవిధములను నిరూపించుచు పురుషార్థసిద్ధికి సాధన, సాధక, సాధ్యములయందు బహువిధయోగములను ఉపదేశించుచున్నవి. అనంతములైన యుపదేశములను నిర్దేశములను సాధనములను పూర్వశాస్త్రమునను గీతాశాస్త్రము సమన్వయము చేయుచున్నది. పూర్ణయోగము పూర్ణమైన ఆత్మయోగమునందు సాధ్యమగుచున్నది.

సాంఖ్యయోగ నామము కపిలకృతమైన సాంఖ్యసూత్రముల వలన నేర్పడినది. సాంఖ్యము 25 తత్త్వములను నిరూపించుచున్నది. పూర యోగ మీమాంస తత్త్వముల కతీతమైన పరమాత్మను నిరూపించుచున్నది. కాని భగవద్గీత యందు సాంఖ్యయోగము జ్ఞానయోగమునకు పర్యాయపదముగ వాడబడినది.

రెండవ లధ్యాయములో తొమ్మిదవ శ్లోకములో నర్జున విషాదయోగ మంతయు నొందుచున్నది. పదునొకండవ శ్లోకము గీతాశాస్త్రమునకు పూర్ణయోగ జ్ఞానమునకు బీజము. "అశోచ్యానన్వశోచ స్త్వం ప్రజ్ఞావాదాం శ్చ భాషసే" యని శ్రీకృష్ణుడు విషాదావస్థ యందున్న యర్జునునకు వినియోగించిన సంభాషనయె సంసార ప్రవృత్తియందు జీవకోటి కంతకును వినియోగపడుచున్నది. నిరర్థకములైన స్వాభిమాన మమకారాహంకార సంజాతములైన శోకమోహములు, వానివెంటనే ప్రజ్ఞా వాదమును మానవులను సంసారప్రవృత్తియందు స్వధర్మస్వకర్మ విముఖులను, విమూఢులను జేయుచున్నవి. శోకమోహములు పోవుటకు నిత్యానిత్యవస్తువివేకసాధ్యమైన బ్రహ్మజ్ఞానము, ఆత్మజ్ఞానము, కర్మజ్ఞానము, ధర్మజ్ఞానము సాధనములు. ఆధ్యాత్మికపరమైన కర్మయోగము (నిష్కామకర్మయోగము) బ్రాహ్మీస్థితికిని బ్రహ్మనిర్వాణమునకును సాధనము గాగల విధానమును రెండవ అధ్యాయము తెలుపుచున్నది. పురుషార్థసాధనములైన సకల కర్మలును అనంతమైన ఆత్మయోగపరము లైనప్పుడు శాంతిని, అంతవంతములైన విషయభోగపరమైనపుడు విషాదశోకములను గలుగజేయగలవు.

సారాంశము

రెండవ అధ్యాయమునందు భగవద్గీతాశాస్త్రమునకు పరమార్థమైన బ్రహ్మవిద్యాప్రాప్తికి ఆత్మయోగతత్త్వసాధనము సంక్షేపముగ నుపదేశింపబడినది. అహం, త్వంపదార్థములు నాశరహితములు. దేహము లంతవంతములు. నిత్యానిత్యవస్తువివేకము గల స్థితప్రజ్ఞులు సత్యమైన ఆత్మవిషయమునను, అనిత్యమైన దేహ విషయమునను శోకమోహములను పొందరు. స్వధర్మారాధనము వలనను నర్థకామములు లభించుచున్నవి. మోహమును బూని స్వధర్మపరిత్యాగమును జేయుటవలన నపకీర్తియును, పాపకీర్తి వలనను దుఃఖమును గలుగుచున్నవి. శోకమోహములవలనను స్వధర్మ పరిత్యాగమును జేయుట యవివేకము. ఈ యవివేకము పోవుటకు జ్ఞాననిష్ఠను, ధర్మనిష్ఠను, యోగనిష్ఠను సంక్షేపముగను ద్వితీయాధ్యాయము సాంఖ్య బుద్ధి, కర్మబుద్ధి, యోగబుద్ధి రూపమునను తెలుపుచున్నది.

కర్మనిష్ఠయందును జ్ఞాననిష్ఠయందును సమత్వబుద్ధి గల యోగి బ్రాహ్మీస్థితిని పొందగల విధము వివరింపబడినది. బుద్ధియోగముకన్నను నితరకర్మములు మిగుల హేయములు. సాంఖ్యయోగాధ్యాయము నందలి 46 వ శ్లోకమునందే పరమార్థము విస్పష్టము చేయబడినది. ఈ పరమార్థమునకు సాధనము స్థితప్రజ్ఞుని లక్షణమునందింద్రియ నిగ్రహపరమైన ఆత్మయోగరూపమున వివరింపబడినది. ప్రవృత్తిరూపము విషయము లింద్రియములనాకర్షించుచున్నవి. విషయాసక్తములైన ఇంద్రియములు సమ్మోహమును పొంది బుద్ధియోగమును తత్పరమైన ఆత్మయోగమును పొందజాలకున్నవి. బుద్ధియోగపరాయణములైన ఇంద్రియములు విషయములందు చరించుచున్నను ఆత్మయోగారూఢమైన శాంతి బ్రాహ్మీస్థితిని గలుగజేయుచున్నది. యోగసంసిద్ధికి కర్మ యోగము రాజయోగము. సకలకర్మలును జ్ఞానమునందు పరిసమాప్తిని పొందునటులు సకలవిజ్ఞానమును కర్మయోగమునందు పరిసమాప్తిని పొందుచున్నది. సాధకునియందు యోగము స్థిరపడుటకు మూడవ అధ్యాయము కర్మయోగముతో నారంభమగుచున్నది.

కర్మయోగవివరణము

పురుషార్థమునకు జ్ఞానకర్మలలో నేది యుత్తమ మని సంశయ నివారణార్థ మర్జునుడు మరల శ్రీకృష్ణుని అడుగుచున్నాడు. కర్మయోగమును తెలిపెడి మూడవ అధ్యాయమునందు గల జ్ఞానయోగ ప్రశంస, కర్మయోగమునకును జ్ఞానయోగమునకును గల యవ్యవహిత సంబంధమును తెలుపుచున్నది. ఈ యధ్యాయ హృదయమును గ్రహించుటకు మూడునాలుగధ్యాయములయందలి కర్మయజ్ఞపదముల యర్థగ్రహణ మత్యవసరము. జగచ్చక్రమునందు కర్మము బ్రహ్మోద్భవమని నిరూపింపబడినది. అక్షరపరబ్రహ్మయోగాధ్యాయమునందు 'భూత

భావోద్భవకరో విసర్గః కర్మసంజ్ఞితః' (8—3) అని చెప్పబడినది. నిర్వికల్పము పరబ్రహ్మమునకు సవికల్పము కర్మమునకు మూలము. సకలభూతముల యొక్క భావమును ఉద్భవమును నైన విసర్గము కర్మ పరిణామమును పొందుచున్నది. కర్మము బ్రహ్మోద్భవము. ఆత్మ బుద్ధియోగమువలనను కర్మచక్రమునందు ప్రవేశించుచున్నది.

బ్రహ్మమయ మైన జగత్తు కర్మమయము. కర్మమయ మైన జగత్తు నందు బ్రాహ్మీస్థితిని బడయుటకు కర్మస్వభావము సమగ్రముగను తెలిసికొనవలయును. కర్మసంబంధమైన సందేహ మును నివృత్తి చేసికొనుటకు కర్మయోగ బుద్ధియోగములయం దే యోగము శ్రేయస్కరమో నిశ్చయించి చెప్పవలయునని పార్థుడు పార్థసారథిని ప్రశ్నించుచున్నాడు. సాంఖ్యయోగాధ్యాయమునందు శ్రీకృష్ణుడు బుద్ధియోగమును సహించినప్పుడు నిష్కామ కర్మయోగమును బోధించినను అర్జునుడు భేదములేని విషయమునందు భేదబుద్ధిని మరల ప్రశ్నను చేయుచున్నాడు. శ్రీకృష్ణుడు గహనమైన కర్మగతిని బోధించి విజయుని కర్మ ప్రవర్తకునిగా చేయుచున్నాడు.

గీతాశాస్త్రమునందలి 18 అధ్యాయములందును జగచ్చక్రమునకు సంబంధమైన కర్మప్రసంగము గలదు. కర్మ, అకర్మ, వికర్మ, యజ్ఞకర్మ, బ్రహ్మకర్మ, నిత్యనైమిత్తికాదివిభాగములు కర్తృస్వరూప స్వభావములను తెలుపుచున్నవి. దేహము కర్మక్షేత్రము, ధర్మక్షేత్రము, బ్రహ్మక్షేత్రము. కర్మ విసర్గముతో నారంభ మగుచున్నది. దేహాంతములు కర్మసంభవములు. ప్రకృతి గుణసంజాతము లైన కర్మప్రవాహములను ధర్మసాధనములను బ్రహ్మత్వము నందు (ఆత్మత్వమునందే) లయము చేయుట కర్మయోగము.

బ్రహ్మజ్ఞానమువలెను బ్రహ్మోద్భవమైన కర్మజ్ఞానమును గహనము. సర్వగతమైన బ్రహ్మము సర్వగతమైన కర్మయందు ప్రతిష్ఠితము. కర్మజీవనాలములకు పరమార్థసాధనము. విశ్వప్రవృత్తియంతయును కర్మగర్భము. సనాతన వైదికధర్మ విజ్ఞానార్థము నకు దివ్యవ్యాఖ్యానము. విశాలమైన, నిరపేక్షమైన కర్మయోగము కాలాంతరమునను సాపేక్షమై సంకుచితమైనది. వేదకర్మలు కర్మపదము నధిష్ఠించినవి. సన్న్యాసము నిష్కామకర్మయోగమునకు లక్ష్యమైనది. సన్న్యాసమునకు నంతర్లక్ష్యము క్షీణించి బాహ్య లక్ష్యము ప్రధానమైనది. ఆత్మయోగ సాధ్యమైన కర్మయోగ స్థానమును కాషాయాంబరములును బాహ్యచిహ్నములును నాక్రమించి విశ్వవ్యాప్తమైన కర్మ సంకుచితమైనది. గీతాశాస్త్రము నష్టమైన కర్మయోగశాస్త్రమును శ్రీకృష్ణార్జున సంవాద రూపమున పునరుద్ధరణమును జేయుచున్నది. రెండవ అధ్యాయము నందు సాంఖ్యయోగి సంశయమునను చేసిన యుపదేశమునే మూడవ యధ్యాయము వివరించుచున్నది.

'తస్మాద్యోగాయ యుజ్యస్వ యోగః కర్మసు కౌశలం' కర్మ కౌశలమే యోగ మనియును, యోగము సాధించుట బ్రహ్మ విద్యకు సాధన మనియును గీతాశాస్త్రము ప్రతిపాదించుచున్నది. ప్రపంచ పరిణామమునందు అక్షరమును నుండి బ్రహ్మమును, బ్రహ్మమునుండి కర్మయును నుద్భవించిన విధమును సకల ప్రవృత్తియును విస్పష్టము చేయుచున్నది. సర్వగతమైన కర్మ యోగమునకువలెను సర్వగతమైన బ్రహ్మవిద్యకు సాధనముగ నున్నది. కర్మయోగాభావమైన జ్ఞానయోగమును, జ్ఞానయోగాభావమైన కర్మయోగమును నసంభవములు. పండితపామర జనులకు సులభగ్రాహ్యమైన కర్మయోగము కర్మసన్న్యాసము కన్నను విశేషమైనను కర్మసన్న్యాసము ప్రశస్తము బడసినది. కర్మయోగమునకు మానవస్వాతంత్ర్యధర్మ పరిణామమునందుగల ప్రతిష్ఠను నుద్ధరించగల విధమును కర్మయోగశాస్త్రము, ముఖ్యముగను కర్మయోగాధ్యాయము సువ్యక్తము చేయుచున్నది. గీతాశాస్త్రపాఠకులు మూడవ యధ్యాయమునందుగల గహనమైన కర్మయోగ రహస్యమును గ్రహించుట బ్రహ్మవిద్యాప్రాప్తి సాధనము గాగలదు.

ప్రవృత్తియందు కర్మాచరణము పండితులకును సమ్మోహ మును గలుగజేయుచున్నది. ఒక కర్మయే దేశకాలపాత్రావరణముల యందు బాహ్యాభ్యాససారముగ విషాదానందములను గలుగజేయు చున్నది. పురుషార్థసిద్ధికి సకలకర్మలును సమానప్రయోజనములు. స్వభావసిద్ధమైన కర్మాచరణము నిఃశ్రేయసకరము. యుద్ధ కర్మయైనను కర్షక కర్మయైనను శ్రేయోదాయకము. యజ్ఞ దాన తపములు, నిత్యకర్మలు, నైమిత్తికకర్మలు, వృత్తికర్మలు శారీరకకర్మలు, ప్రకృతిసిద్ధములు. ప్రకృతిసిద్ధమైన కర్మా చరణమునందు సమ్మోహము నిరర్థకము.

కర్మాచరణమునందు విజయునకు గలిగిన సమ్మోహము సకలజనులకును గలుగుచున్నది. అట్టి సమ్మోహమును బోగొట్టి సకల జనులను కర్మయోగపరాయణులను జేయుట గీతాశాస్త్రము నకు పరమార్థము. అర్జునుడు యోగశాస్త్రమును వినిన తరు వాతను కర్మయోగియైన విధమునను సకలజనులును కర్మయోగు లగుట కర్మయోగాధ్యాయమునకు పరమార్థము.

శ్లో. నష్టో మోహః స్మృతిర్లబ్ధా త్వత్ప్రసాదాన్మయాఽచ్యుత।
స్థితోఽస్మి గతసందేహః కరిష్యే వచనం తవ.—
అ. 18., శ్లో. 73.

సారాంశము

కర్మయోగాభ్యాసమే జ్ఞానయోగసాధనము. ఎవ రెట్టి కర్మలను చేయుదురో వారి కట్టి ఫలము గలుగుచున్నది. బ్రహ్మ యజ్ఞములను ప్రజలను సృజించి సర్వమునకును పురుషార్థ సాధనమును నిరూపించెను. ఎవ రేరీతిని పురుషార్థములను సేవింతు రో వారల కావిధమైన పురుషార్థము కలుగుచున్నది. ఇంద్రియ విషయారాధనము కామమును దైవారాధనము పరమశ్రేయస్సును గలుగజేయుచున్నవి. కర్మలను విడుచుట జీవి కసాధ్యము. శరీర యాత్రకును కర్మనియతము. నియతకర్మానుష్ఠానము యజ్ఞార్థము చేయుటయే కర్మయోగము. కర్మ మూలముననే జనకాదులు సిద్ధిని పొందిరి. స్వధర్మ నిర్వహణార్థము, యజ్ఞార్థము, లోక సంగ్రహణార్థము, ఆత్మార్థము నియతకర్మారాధనమును చేయుట కర్మయోగము. కర్మప్రవర్తకులై ఇంద్రియములను, మనస్సును,

బుద్ధిని నిగ్రహించి, ఆత్మయోగపరాయణు డగుట కర్మయోగము. కర్మలను విడుచుట యోగము గాదు. బుద్ధియోగమునకు పరమైన ఆత్మయోగ మాత్మవిజయమునకు మూలమైన విధమును జ్ఞానయోగము విశదము చేయుచున్నది.

జ్ఞానయోగ రహస్యమును తెలుసుకొనుటకు సామాన్య మైన యోగసాధనము నభ్యసించుటయును ప్రధానమైనది. ప్రకృతిసిద్ధములైన కర్మల నధ్యాత్మబుద్ధితో చేయుట యోగ సాధనము. ఆత్మానాత్మవివేకము జ్ఞాన కర్మయోగములకు పరమార్థము. అనిత్యములైన దేహేంద్రియ మనోబుద్ధి వ్యాపారములు నిత్యమైన ఆత్మయోగమునందు సమవాప్తి పొందినపుడు జ్ఞానయోగము సాధ్యమగుచున్నది. ఆత్మనిరతుడు, ఆత్మసంతృప్తుడు, ఆత్మసంతుష్టుడు బాహ్యవిషయములయందు ప్రవర్తించినను, అనాసక్తుడై సుఖమును పొందుచున్నాడు. అజ్ఞానులు ఫలాపేక్షతో కర్మలను జేయునటులు జ్ఞానులు ఫలాపేక్ష లేకను లోకసంగ్రహార్థము కర్మలను జేయుదురు.

పంచభూతమయమైన విశ్వమునందు శబ్ద స్పర్శ రూప రసగంధములు కర్మేంద్రియములైన వాక్పాణి పాద పాయూపస్థముల ద్వారాను, జ్ఞానేంద్రియములైన శ్రోత్ర త్వక్చక్షు ర్జిహ్వా ఘ్రాణేంద్రియముల ద్వారాను ఆత్మప్రకాశమునకు విని యోగపడుచున్నవి. ఇంద్రియవ్యాపారముల నరికట్టుటచేతనే సంభవము కాదు. హృదయక్షేత్రమందు నిత్య ఆత్మానుష్ఠానమును చేయుచు కర్మేంద్రియములను జ్ఞానేంద్రియముల చేతను, జ్ఞానేంద్రియములను మనస్సు చేతను, మనస్సును బుద్ధి చేతను, బుద్ధిని ఆత్మచేతను జయించి చేసిన నిష్కామకర్మాచరణము యథార్థమైన కర్మయోగము.

జ్ఞానయోగ వివరణము

"నహి జ్ఞానేన సదృశం పవిత్ర మిహ విద్యతే,
తత్స్వయం యోగసంసిద్ధః కాలే నాత్మని విందతి."
అ. 4. శ్లో. 38

ఈ యధ్యాయమునకు జ్ఞానయోగము నామధేయమైనను మూడవ యధ్యాయమునందలి కర్మయోగప్రశంస ఈ యధ్యాయము నందును విశేషముగ గలదు. జ్ఞానయోగమునకును కర్మయోగమునకును గల యవ్యవహిత సంబంధమున కీ యధ్యాయమును నిదర్శనము. ఈ యధ్యాయము కొన్ని ప్రతులందు జ్ఞాన కర్మసన్న్యాసయోగమని పిలువబడుచున్నది.

పిపీలికాది బ్రహ్మపర్యంతము వ్యాప్తమయిన జీవరాశులకు ధర్మసాధనమునకు శరీర మాద్యసాధనము. అకర్మలకు శరీరయాత్రయును ప్రసిద్ధముగాదు. ప్రసిద్ధమైన దేహయాత్ర ప్రసిద్ధమయిన కర్మేంద్రియ జ్ఞానేంద్రియ యాత్రలకును, ప్రసిద్ధమైన శరీరధర్మయాత్ర మానవధర్మయాత్రలకును, మానవధర్మయాత్ర బుద్ధియోగమునకును, బుద్ధియోగము పరమాత్మయోగమునకును సాధనములు. సకల ప్రవృత్తులును సాపేక్షములైన గుణస్వభావములైనను సకల కర్మలకును నిరపేక్షమైన జ్ఞానము ప్రయోజనము. జ్ఞానము యోగసంసిద్ధమై నిరపేక్షమైన ఆత్మయోగసిద్ధినొసంగుచున్నది. అనేకవిధములైన దేహేంద్రియాది కర్మ లాత్మయోగములను జేయుగల యోగసాధనములు జ్ఞానయోగమునందు వివరింపబడినవి.

నిరపేక్షమైన ఆత్మయోగసిద్ధికి సాపేక్షములైన కర్మలు యోగములు యజ్ఞములు సాధనములు గాగల విధమును జ్ఞానయోగము వివరించుచున్నది.

చతుర్విధ పురుషార్థములకును యోగసంసిద్ధి సాధనము. బహువిధకర్మలు యజ్ఞార్థము లైనపుడు యోగపరిణామమును పొందుచున్నవి. బహువిధయజ్ఞములు ఫలాపేక్షాపరములై విషయాసక్తము లైనపుడు దుఃఖభాజనములును, ఫలాపేక్షారహితములై ఆత్మపరము లైనపుడు సుఖసాధనములును నగుచున్నవి. మానవ ధర్మపరిణామమునందు ధర్మార్థకామములు బాహ్యవిషయారాధనము నుండి ఆత్మయోగపరము లైనపుడు గీతాశాస్త్ర ప్రతిపాదితమైన యోగసంసిద్ధి సాధ్యమగుచున్నవి. సంశయాత్మల కివి సాధనములు దుర్లభములు. ఇంద్రియ నిగ్రహము గల శ్రద్ధావంతులు బ్రహ్మవిద్యాధికారు లగుచున్నారు. బ్రహ్మవిద్యాధికారులు కర్మయోగులు, జ్ఞానయోగులు, ఆత్మయోగులు.

సాపేక్షములైన కర్మయోగములు నిరపేక్షమైన జ్ఞానయోగ పరిణామమును యజ్ఞరూపమునను పొందుచున్నవి. బ్రహ్మార్పణములైన యజ్ఞము లన్నియును కర్మజములు, కర్మజములైన ద్రవ్య యజ్ఞములకన్నను జ్ఞానయజ్ఞము శ్రేయోదాయకము. సకలధర్మములును యజ్ఞపరిణామమున బ్రహ్మవిద్యాభ్యాసమునను పొందుచున్నవి. సకలకర్మములను ఆత్మయందును భగవంతునియందును ప్రతిపాదిత రూపమునను జ్ఞానసాధనమునను, సేవాసాధనమునను సమర్పణము చేయు ముక్తరము యోగము.

వి. గీతాశాస్త్రార్థమును గ్రహించుటకు కర్మతత్త్వమును గ్రహించుట సాధనము. వ్యాఖ్యాతలు వైదికమత సంప్రదాయాను సారము సామాన్యముగను 'కర్మకు' వర్ణాశ్రమాచార కర్మగను, 'అకర్మకు' సన్న్యాసముగను వ్యాఖ్యానములను చేసిరి. గీతా వ్యాఖ్యాతలు చాలమంది సన్న్యాసులగుట వలన సన్న్యాసార్థము ప్రాబల్యమును గాంచినది. ఈ ప్రవచనము బ్రహ్మార్పణమైన 'కర్మకు' విశ్వవ్యాప్తిని గలుగచేయుచున్నది. బౌద్ధమతము కర్మకు విశ్వవ్యాప్తిని గలుగజేసినను బ్రహ్మాధారములేకను నిర్వీర్యమైనది. గీతాశాస్త్రము కర్మకు బ్రహ్మాధారమైన విశ్వవ్యాప్తిని ప్రతిపాదించినది.

తిలకు:—ఈ(18వ)శ్లోకమునందును, దీనితర్వాతనున్న యయిదు శ్లోకములయందును కర్మయు, అకర్మయు, వికర్మయు స్పష్టపరుపబడినవి. వీనిని గురించియు చెప్పదగిన వానిలో మిగిలిన విషయములు ముందు పదునెనిమిదవ యధ్యాయమున, కర్మత్యాగము, కర్మ, కర్త యను త్రివిధమగు భేదమును జెప్పునప్పుడు పూర్తిగా జెప్పబడినవి. (గీ. 18. 4—7; 18. 23—25; 18. 16—28).

ఈ రెండు స్థలములయందును నున్న యీ కర్మవివేచనను బట్టి కర్మాకర్మ వికర్మల విషయమున గీతలో జెప్పబడిన సిద్ధాంత మిచ్చట సంక్షేపముగ స్పష్టపరచుట యావశ్యకము. కారణమేమన: ఈ విషయమై టీకాకారులు మిక్కిలి గందరగోళమును జేసి యున్నారు. సన్న్యాస మార్గీయులకు సర్వ కర్మలను స్వరూపముతో త్యజించుట యిష్టము. కాన వారు గీతయందున్న కర్మపదమున కెట్టట్లో తమ కనుగుణమగు నర్థమును చెప్పవలయునని ప్రయత్నించుచున్నారు. మరియు మీమాంసలకు యజ్ఞయాగాది కామ్య కర్మ లిష్టము లయినందున నవి దప్ప నితరములగు కర్మ లన్నియు వికర్మలని తోచును ఇంతియకాక మీమాంసకులయొక్క నిత్యనైమిత్తికాది భేదములును కర్మయందే యంతర్భూతములగును. ధర్మశాస్త్రజ్ఞులు మీమాంసకుల మతమునకే తమ మతమును జొప్పింపఁ జూచుచుందురు. నలుప్రక్కలనుండియు నలువురును బల వంతముగఁ దిమతము మతములకనుగుణమగు నర్థమును జెప్పుటచే గీత నిజముగ దేని నకర్మయని చెప్పుచున్నదో, దేనిని కర్మ యని యున్నదో, తుదకు తేలుటలేదని సారాంశము. కాన గీతయందు నిష్పక్షపాత బుద్ధితో నీ కర్మాకర్మ వికర్మల విషయమును విచారించు వాఁడు, కర్మలను జేయు కర్మయోగియే యనియు, కామ్యకర్మను మాత్రమే చేయు మీమాంసకుఁడుగాని కర్మలను వదలు సన్న్యాస మార్గీయుఁడుగాని కాఁడనియు మొదట గుర్తుంచుకొనవలెను. గీతయందలి యీ యభిప్రాయమును బట్టి విచారించితిమేని 'కర్మ శూన్యత' యను నర్థమున 'అకర్మ' శబ్ద మీ జగత్తునం దెక్కడను నుండుటకు వీలులేదని, అనఁగా: ఏ మనుజుఁడైనను, ఎప్పుడును కర్మశూన్యుఁడగుట శక్యముకాదని మొదటనే సిద్ధమగును. (గీ. 3. 5; 18. 11); కారణమేమన: శయనించుటగాని, కూర్చుండుట గాని, వేయేల ? జీవించియుండుట యయినను నెవ్వనిని వదలి పెట్టదు. కాన కర్మశూన్యత యగుటకు వీలులేనియెడల నకర్మ యన నేమియో నిశ్చయించవలసి వచ్చును. కావున, కర్మ యన నేదియో యొక పని కాదనియు, ఆ కర్మవలనఁ గలుగఁబోవు శుభా శుభ పరిణామమునుబట్టి కర్మత్వమును, అకర్మత్వమును నిశ్చయింప వలయు ననియు, సృష్టియనునదే కర్మ గాన, మనుష్యుఁడు సృష్టి యందున్నంతవఱకును నతనిని కర్మ వదిలిపెట్టనేరదనియు, కాన కర్మాకర్మలను విచారించువాఁడా కర్మ యెంతవరకు బాధించునను విషయమును సైతము విచారించి చేయవలయు ననియు, ఏ కర్మ చేసిన తన్ను బాధింపదో దానికి కర్మత్వము, అనఁగా: బంధకత్వము పోయినదనియే చెప్పవలయు ననియు గీత సమాధానము చెప్పుచున్నది. మఱియు నే కర్మయొక్క కర్మత్వము, అనఁగా: బంధకత్వము ఈ విధమున నశించెనేని యీ కర్మ యకర్మయే యగును. అకర్మ యనఁగా కర్మ శూన్యత యని లౌకికార్థ మను మాట సత్యమే! కాని శాస్త్రీయ దృష్టిచే విచారించిన నది యిచ్చోట పనికిరాదు. కారణ మేమన : స్వస్థముగఁ గూర్చుండుట, అనఁగా కర్మను జేయకుండు టయు అనేక సమయములఁ గర్మయగుచుండునట్లు కాన్పించుచున్నది. ఉదాహరణము—తన తల్లిదండ్రుల నెవరైనను చంపుచుండునప్పుడు విచారింపక స్వస్థముగఁ గూర్చుండుట తత్కాలమందు లౌకికదృష్టిచే నకర్మ యన కర్మ శూన్యత్వ మయినను నది కర్మయే,—వేయేల? అది యకర్మయు—అగును గాన, కర్మ విపాకశాస్త్రమును బట్టి దాని యొక్క యశుభమగు పరిణామము తనచే భోగింపఁబడక తప్పదు. కావున నీ గీతాశ్లోకమందు విరోధాభాసముచే మిక్కిలి సుందర ముగఁ జెప్పిన దేమన : అకర్మ నయితము (అప్పుడప్పుడు భయంకర మైన) కర్మ యగును. మఱియు కర్మఁ జేసినను కర్మవిపాక శాస్త్ర దృష్టిచే నా కర్మ చచ్చినదానివలె (అనఁగా : అకర్మ) యగును. దీనిని తెలిసికొనినవాఁడు జ్ఞాని. ఈ విషయమే ముందు శ్లోకములందు వేర్వేఱు విధములఁ జెప్పఁబడినది. కర్మ ఫలముల యొక్క బంధనము కలుగక పోవుటకా కర్మను నిస్సంగ బుద్ధితో, అనఁగా : ఫలాశను వదలి నిష్కామబుద్ధితో చేయుట యననదియే గీతాశాస్త్రానుసార ముగ నొక నిజమగు ముఖ్యసాధనము(గీ. ర. ప్ర. 5. పు. 148—154; ప్ర. 10. పు. 392 చూడ). కావున నీ సాధనము నుపయోగించి (అనఁగా : నిస్సంగ బుద్ధితో) చేయబడిన కర్మయే గీతానుసారముగ ప్రశస్తము. అనఁగా : సాత్త్వికమగు కర్మయగును. (గీ. 18. 9.); గీతానుసారముగ నదియే సత్యమైన 'అకర్మ'. కారణ మేమన : దాని యొక్క కర్మత్వము, అనఁగా : కర్మవిపాక శాస్త్రానుసారముగ బంధకత్వము నశించును. మనుష్యులు చేయునట్టి ('చేయునట్టి' యను పదమునందు స్వస్థముగఁ గూర్చుండుటయును జేరును.) కర్మ నుండి పైనఁ జెప్పిన విధమున 'సాత్త్వికమగు కర్మను', లేక గీతానుసారముగ 'అకర్మ' యగు దానిని దీసివైచి నచో మిగిలినట్టి కర్మలను రెండు వర్గములుగఁ జేయవచ్చును. ఒకటి రాజసము, రెండవది తామసము. వీనిలో తామస కర్మలు మోహముచేతను, అజ్ఞానముచేతను జేయుట సంభవించును. కావున నా కర్మలు వికర్మలగును. మఱియు మోహముచే కర్మలను వదలి నను అది వికర్మయే యగును. అకర్మ కాదు (గీ. 18. 7.). ఇక మిగిలినవి రాజసకర్మలు. ఈ కర్మలు మొదటి వర్గములోనివి కావు. అనఁగా : సాత్త్వికములు కావు— లేక గీత వేనిని నిజముగ 'అకర్మ' యని చెప్పుచున్నదో యవి కావు. గీత వీనిని రాజస కర్మ అని చెప్పుచున్నది. కాని యిష్టమైనచో నిట్టి రాజస కర్మలను కేవల 'కర్మ' అని చెప్పవచ్చును. ఇది కర్మయో, యకర్మయో యీ కర్మయొక్క బంధకత్వమునుబట్టి నిర్ణయింపవలయును గాని, క్రియాత్మకమగు స్వరూపమును బట్టి కాని, కేవల ధర్మశాస్త్ర మునుబట్టికాని నిర్ణయించుటకు వీలులేదని యిందలి తాత్పర్యము. అష్టావక్ర గీత సన్న్యాస మార్గమును బోధించునది యయినను దానియందు సైతము—

> 'నివృత్తి రపి మూఢస్య ప్రవృత్తి రుపజాయతే,
> ప్రవృత్తి రపి ధీరస్య నివృత్తి ఫలభాగినీ.'

అనఁగా మూర్ఖుల యొక్క నివృత్తియు, లేక, హఠముచేఁ గాని, మోహముచేఁగాని కర్మలకు పరాఙ్ముఖు లగుటయు నిజముగఁ జూచిన ప్రవృత్తియే యగును. అనఁగా : కర్మయగును. బుద్ధిమంతుల యొక్క ప్రవృత్తియు, అనఁగా : నిష్కామ కర్మను నివృత్తియే అనఁగా : కర్మ త్యాగమువలన కలుగు ఫలమునిచ్చునదియే యగునని చెప్పఁబడినది. (గీత 18. 61. గీతారహస్యము)

సారాంశము

వైదికవిజ్ఞాన పరిణామమునందు వేదాంతవిజ్ఞానము పూర్ణవిజ్ఞానము. కర్మపరమైన వైదికవిజ్ఞానము యజ్ఞరూపము వను బ్రహ్మపరమై జ్ఞానయోగ పరిణామమును పొందినది. అనంతములైన కర్మ లనంతములైన యజ్ఞపరిణామమును పొందినవి. దేహక్షేత్రములు ధర్మక్షేత్ర పరిణామమును పొందుట కనంతములైన యజ్ఞములు విధింపబడినవి. ధర్మార్థకామ మోక్షములకు మూలాధారమైన దేహక్షేత్రరక్షణ పోషణముల కనంతములైన బాహ్యయజ్ఞములు విధింపబడినవి. క్షేత్రా ధారములైన పంచభూతములు, పంచతన్మాత్రలు, జ్ఞానేంద్రియ ములు, కర్మేంద్రియములు, మహాబుద్ధి చిత్తాహంకారముల ప్రకృతియందు వినిమయ విన్యాసరూపమున వైదికమతమునం దనంతములైన యజ్ఞపరిణామమును పొందినవి. నిత్యమైన ఆత్మత్వసిద్ధికి సకలకర్మలును యజ్ఞసంస్కారమును పొందినవి. కర్మపరమైన ప్రవృత్తిమార్గము, జ్ఞానపరమైన నివృత్తిమార్గము నందు యజ్ఞరూపమునను పరిసమాప్తిని పొందుచున్నది.

కర్మజములును, సాపేక్షములును, ప్రకృతిపరములు నైన స్థూల సూక్ష్మభూత యజ్ఞములు, శ్రోత్రత్వక్చక్షుర్జిహ్వా ఘ్రాణ యజ్ఞములు, కర్మేంద్రియ యజ్ఞములు, ప్రాణా యామము, స్వాధ్యాయయజ్ఞము, దేవయజ్ఞము, బ్రహ్మ యజ్ఞము మొదలగు బహువిధయజ్ఞములు నిరపేక్షమైన ఆత్మజ్ఞాన యజ్ఞమునందు పరిసమాప్తిని పొందుచున్నవి. సాపేక్షము లైన యజ్ఞములు నిరపేక్షమైన ఆత్మయోగ పరిణామమును పొందుచున్నవి. దేహధారులకు అకర్మస్థితి అశక్యము; అకర్మస్థితి శరీరయాత్రకును అప్రసిద్ధము; అయజ్ఞున కిహలోకమే ప్రసిద్ధము గానపుడు పరలోకమసలే లేదు. అజ్ఞానసంజాతమైన సంశయములు పోయి జ్ఞానయోగసిద్ధి గలుగుటకు యోగము కీలకము. యోగ మనగా కర్మయోగము. కర్మయోగ మాత్మజ్ఞాన యోగమునందు పూర్ణయోగపరిణామమును పొందగల విధమును కర్మసన్న్యాసయోగము ప్రతిపాదించుచున్నది.

శ్లో. తస్మాదజ్ఞానసంభూతం హృత్స్థం జ్ఞానాసి నాత్మనః,
ఛిత్త్వైనం సంశయం యోగ మాతిష్ఠోత్తిష్ఠ భారత!

కర్మసన్న్యాసయోగ వివరణము

జ్ఞానయోగపరమైన నాల్గవయధ్యాయము "యోగ మాతిష్ఠోత్తిష్ఠ" యను ఆదేశముతో సంతమును పొందు చున్నది. గీతాప్రయోజనము బ్రహ్మవిద్యోపదేశము. ఈ యుప దేశము శ్రీకృష్ణార్జున సంవాద రూపమునను పరిపరివిధములను పరిస్ఫుటము చేయుటయే గీతాశాస్త్రమునకు ప్రయోజనము. జ్ఞానయోగాధ్యాయము నందు యోగిని కర్మలు బంధింప వని తెలుపబడినది. కర్మ చేయుటయే జ్ఞానసాధనము, యోగసాధనము, పురుషార్థము, పరమార్థము.

జ్ఞానయోగాధ్యాయము ""సన్న్యాసయోగమును" "కర్మ యోగమును" మోక్షసాధనములుగను నుపదేశించుచున్నది. ఆత్మ వంతులకీ రెండు యోగముల యందును భేదము కనబడక పోయినను సాధకులైన జిజ్ఞాసువులకు సంశయమును నివా రించుటకై కర్మసన్న్యాసయోగాధ్యాయమునందు పూర్ణయోగ తత్త్వము తిరిగి బోధింపబడు చున్నది. కర్మసన్న్యాసమునందు సామాన్యబుద్ధిగల పార్థునకు కర్మసన్న్యాసయోగమునకు పర మార్థమును దెలిసికొనక మోహము పోదు. కర్మయోగాధ్యాయము నందు సకలభూతములను వశముగను కర్మప్రవృత్తియందు రగ్నమగుచున విధము తెలుపబడినది. ముముక్షువు కర్మబంధము నుండి విముక్తుడగుటకు, దేహధారులకు సాధ్యమైన ఫలత్యాగము సాధ్యముగాని, యసాధ్యమైన కర్మత్యాగము సాధ్యము గాదు. కామ్య కర్మలను విడుచుటయే సన్న్యాస మనియును, పావనకరము లయిన "యజ్ఞదానతపః కర్మలను" విడువక చేయవలయుననియును 18 వ అధ్యాయమునందు తెలుపబడినది. "ఆత్మసంయమ యోగమునందు" ఫలాపేక్షను విడిచి నియతకర్మలను చేయుట "సన్న్యాసము"ను "యోగము" ననియును, అక్రియత్వమును నిరగ్నిత్వమును యోగము గాదనియును తెలుపబడినది. దేహ యాత్ర కొరకును, ఆత్మశుద్ధి కొరకును యజ్ఞార్థముగను సంగమును ఫలమును విడిచి, కర్మలను జేయుటయే కర్మసన్న్యాసము. నిస్సంగులగు ఆత్మయోగులు దేహేంద్రియమనోబుద్ధులచేత నాత్మశుద్ధి కొరకు కర్మలను జేయుచున్నను బాధకము గాదు. కర్మయోగముచేతను ధర్మక్షేత్రమైన దేహక్షేత్రమునందు నిస్సంగ కర్ములు జీవన్ముక్తులు గాగలవిధ మీ యధ్యాయమునందు సూచింపబడినది.

దేహక్షేత్రమునందు ఆజ్ఞాచక్రస్థానమైన భ్రూమధ్య స్థానము జ్ఞానస్థానము. జ్ఞానస్థానమునందు సూర్యచంద్ర, నాడులను, పురుష ప్రకృతులను, భావరూపములను, జ్ఞానకర్మలను సాంఖ్యయోగములను, పరమాత్మ ప్రత్యగాత్మలను సుషుమ్నా ముఖమునను నియమించి, యోగి, ద్వంద్వాతీతుడై శాంతిని బొందుచున్నాడు. ఈ స్థితియే పూర్ణయోగము. అభ్యాసవైరాగ్య ములచేతను సర్వసమత్వ బుద్ధిగలిగి పూర్ణయోగమును పొందగల విధ మాత్మసంయమయోగమునందు వివరింపబడినది.

కర్మయోగము సకలకర్మము బ్రహ్మోద్భవ మనియును కర్మసన్న్యాసయోగము కర్మజములైన యజ్ఞములందు బ్రహ్మము ప్రతిష్ఠిత మనియును, జ్ఞానయోగము సకలకర్మలను జ్ఞానము నందు పరిసమాప్తిని పొందుచు జ్ఞానము స్వానుభవలబ్ధమైన ఆత్మయందు గలుగుననియును ప్రతిపాదించినవి. ఆత్మసంయమ యోగము అనేకములును, అనిత్యములును, సాపేక్షములు నైన యజ్ఞములు ఏకమును, నిత్యమును, నిరపేక్షమునైన ఆత్మ యోగమునందు (బ్రహ్మమందు) పరిసమాప్తిని పొందుచున్న విధమును వివరించుచున్నవి.

వైదికమత పరిణామమునందు వర్ణాశ్రమధర్మములు విచిత్ర ధర్మపరిణామములు. ఆశ్రమస్వీకారము త్యాగధర్మాధ్యాయము నందు మహారఘట్టము. జననము నుండియును దేహేంద్రి

యశాదుల కభ్యసమైన సంసారసౌఖ్యములను, భాగ్యభోగములను, విషయారాధనమును విసర్జించి సన్న్యాసమును స్వీకరించుట యసాధ్యవిషయము. సర్వసంగపరిత్యాగమును జేసిన వ్యాసుడు, శుకుడు, గౌతమబుద్ధుడు, శంకర రామానుజాదులు మొదలయిన మహానుభావులు పూజాపీఠముల నధిష్ఠించి సన్న్యాసమునకు ప్రజాహృదయమునం దపారమైన గౌరవ ప్రతిష్ఠలను గలుగజేసిరి. సన్న్యాసము వర్తమానకాలమునందును సమ్మోహమును గలుగజేయుచున్నది. సన్న్యాసమునకు పరమార్థమంతర్హితమై, బాహ్యచిహ్నములు మాత్రము శేషించియున్నవి. సన్న్యాసము కామ్యకర్మత్యాగమున కేర్పడినను, సంసారత్యాగము, ముండన కాషాయాంబరములు, భిక్షాటనము మాత్రము శేషించియున్నవి. భగవద్గీత "సన్న్యాసయోగముల"కు శ్రీకృష్ణార్జున సంవాద రూపమునన యథార్థమైన స్థానమును నిరూపించుటకు ప్రయత్నించినది.

యోగీశ్వరుడైన శ్రీకృష్ణుడు, ధనుర్ధరుడైన పార్థుని ఘోరమైన మహాభారతయుద్ధమునందు గీతోపదేశ సాధనమునను ప్రవర్తింప జేయుచున్నాడు. హిందూసమాజమునందు సన్న్యాసాశ్రమము పట్ల గల గౌరవ మపారము. సన్న్యాసమార్గీయులు ప్రస్థానత్రయము మీదను, ముఖ్యముగను భగవద్గీతా శాస్త్రము మీదను వ్రాసిన వ్యాఖ్యానములు సన్న్యాసగౌరవమును బలపరచుటయే గాకను, సన్న్యాసమునకు సంకుచితార్థమును ప్రతిపాదించినవి. భగవద్గీత "సన్న్యాసము" 'కర్మయోగము'లం దెద్దానిని శ్రేయస్కరమని ప్రతిపాదించునదియును నిర్ణయించుటకీ శ్లోకము (రెండవ శ్లోకము) ప్రమాణముగనున్నది. సన్న్యాసమార్గీయుల వ్యాఖ్యానసారమును తెలుపుట కొక యుదాహరణమును, కర్మయోగపరముగను తిలకు మహాశయుని వ్యాఖ్యానమును సవిస్తరముగను పైని ఉదాహరింపబడినవి. పాఠకులు కర్మయోగ, సాంఖ్యయోగ పరమార్థములను గ్రహించి గీతాప్రయోజనమును, జీవిత పరమార్థమును సాధింతురు గాత!

ప్రవృత్తి నివృత్తి మార్గములు సాపేక్షములు. దేహధారులకు పూర్ణమైన ప్రవృత్తిస్థితియును, పూర్ణమైన నివృత్తిస్థితియును దుర్లభములు. కర్మయోగసంసిద్ధి లేకను జ్ఞానయోగమును, జ్ఞానయోగసంసిద్ధి లేకను కర్మయోగమును అసాధ్యములు. సంసారమును పరిత్యజించి సన్న్యాసమును స్వీకరించినను జీవయాత్రకు కర్మ లవసరములు. షోడశకర్మలను పరిత్యజించిన మాత్రముననే కర్మసన్న్యాససిద్ధి గలుగదు. ప్రాణ మున్నంతవరకును అకర్మత్వ మసంభవము. కర్మఫలత్యాగమునందే సన్న్యాససిద్ధి సాధ్యము. ఈ స్థితి సన్న్యాసమునకును, కర్మయోగమునకును సమానము. కాని రెండు యోగములందును కర్మయోగధర్మము సన్న్యాసులకును నవసరమును, విశేషవ్యాపకము గలదియును, ప్రత్యవాయము లేనిదియును గాన విశేషమైయున్నది. భిన్నాధికారులకు భిన్నము లయిన రెండు ధర్మములను నిరూపింపబడినవనుటకు గీతాశాస్త్రమునం దాధారములు లేవు. సాపేక్షములైన, అన్యోన్యాధారములయిన రెండు యోగములును నిరపేక్షమైన ఆత్మజ్ఞానమునందు సంసిద్ధిని పొందుచున్నవి.

సారాంశము

కర్మసన్న్యాసయోగాధ్యాయమును సాంఖ్యకర్మజ్ఞాన యోగాధ్యాయములు వివరించిన విధమునను కర్మయోగ విశేషమును "తయోస్తు కర్మసన్న్యాసాత్కర్మయోగో విశిష్యతే" అని ప్రస్తుతించినది. కర్మయోగియైన అర్జునునకు కర్మయోగవిషయమున గలిగిన సంశయము పోవుట కాత్మజ్ఞాన మవసర మగుచున్నది. ఆత్మజ్ఞానమునకు యోగము పరమార్థసాధనము. రెండవ అధ్యాయము సాంఖ్యయోగాధ్యాయము దేహ మనిత్య మనియును, దేహి నిత్యుడనియును, అనిత్యమైన దేహముయొక్క నాశనమునకు దుఃఖించుట నిరర్థక మనియును, నిత్యమైన ఆత్మజ్ఞానమునకు యోగము సాధన మనియును బోధించినది. మూడవయధ్యాయము కర్మయోగాధ్యాయము నిత్యమైన ఆత్మజ్ఞానమునకువలెను దేహధారణమునకును కర్మయోగావసరమును వివరించినది. నాల్గవ అధ్యాయము జ్ఞానయోగాధ్యాయము బ్రహ్మవిద్యకు హృదయమైన ఆత్మజ్ఞానమునకు స్వానుభవసిద్ధమైన యోగసంసిద్ధి సాధన మని ప్రతిపాదించినది. అయిదవ అధ్యాయము కర్మసన్న్యాసయోగము కర్మఫలమును, కామ్యకర్మలను విడుచుట కర్మసన్న్యాస మనియును, బ్రహ్మ నిర్వాణమునకు సాధన మనియును, కర్మలను విడుచుట సాధనము గాదనియు ప్రశంసించినది.

ఆత్మను బాహ్యవిషయారాధనమునుండి అంతర్ముఖము చేయుట యోగము. ఆత్మయోగము, సకల పదార్థములయందును ఆత్మసందర్శనమునకు సాధనముగ నున్నది. సర్వత్ర ఆత్మను, సర్వమును ఆత్మయందును సందర్శించుట ఆత్మయోగము. ఆత్మయోగి యజ్ఞదాన తపః ఫలములకు భోక్తయై బ్రహ్మవిద్యాధికారియై శాంతిని పొందగల విధమును కర్మసన్న్యాసయోగాధ్యాయము వివరించుచున్నది.

వైదికవిజ్ఞానమునకు పరమార్థము బ్రహ్మవిద్య. బ్రహ్మవిద్యకు పరమార్థ మాత్మయోగము. ఆత్మయోగము 'తత్త్వమసి' అను మహావాక్యమునందు పరిపూర్ణతను పొందుచున్నది. పూర్ణయోగము "సర్వంఖల్విదం బ్రహ్మ" "సోఽహం బ్రహ్మాస్మి" అను పరమార్థము నాత్మయోగసాధనమునను నిరూపించుచున్నది. మొదటి అయిదధ్యాయములును ప్రతిపాదించిన కర్మయోగము నాత్మసంయమయోగాధ్యాయము తిరిగి వివరించుచున్నది.

ఆత్మ సంయమయోగ వివరణము

ఆరవ యధ్యాయముతో నొకవిధముగ గీతావిషయ మంతము నొందుచున్నది. జ్ఞానయోగము కర్మయోగము మోక్షసాధనములని గతించిన యధ్యాయములందు చెప్పబడినది. సన్న్యాసము జ్ఞానయోగమునకు సాధన మని వైదికమతము ప్రతిపాదించుచున్నది. వర్ణాశ్రమధర్మ ప్రతిపాదితమైన సన్న్యాసము జ్ఞానయోగమునకు లక్ష్యముగను బరిణమించినది. ఈ సంకుచిత సన్న్యాసలక్ష్యమును విశాలము చేయుట గీతాశాస్త్రమునకు ప్రయోజనము. ఆత్మసంయమయోగ మీ ప్రయోజనమును సమకూర్చుచున్న విధమును మొదట శ్లోకము విశదము చేయుచున్నది. కర్మఫలము

వాత్రశయించకను నియతకర్మానుష్ఠానమును చేయువాడు యోగి, సన్న్యాసి. అగ్నిహోత్రమును కర్మలను విడిచినవాడు మాత్రము గాడు. ఈ పరమార్థమునే ఆత్మసంయమయోగము విస్పష్టము చేయుచున్నది. ఆత్మపదార్థమును గ్రహించుట గీతా శాస్త్రార్థమును గ్రహించుటకు సాధనముగ నున్నది.

ఆత్మపదము దేహేంద్రియాదులకును మనోబుద్ధిచిత్తాహంకారములకును పరమాత్మకును మనయోగింపబడుచున్నది. దేహభ్రాంతిని పోగొట్టి ఆత్మజ్ఞానము సారూఢము చేయుట బ్రహ్మవిద్యా ప్రాప్తికిని గీతాశాస్త్రమునకును ప్రయోజనము. బ్రహ్మవిద్యా ప్రాప్యమైన ఆత్మయోగమును గీతాశాస్త్రము పూర్ణ యోగ రూపముననుబోధించుచున్నది. ఆపూర్ణ యోగస్వభావమును ఆత్మసంయమ యోగరూపమున సాధకుల సంశయములను నివారించుటకై యోగసాధనములను దెలుపుచున్నది. కొన్ని ప్రతులయం దారవ యధ్యాయము ధ్యానయోగ మనియును పేర్కొనబడినది. ఈ యధ్యాయమునం దాత్మధ్యానమును జెప్పెడి విధ ముపదేశింపబడినది.

అర్జునుడు రణరంగమునందు "నేను, నా వారు" అను భ్రాంతి చేతను నియతకర్మానుష్ఠానమును విసర్జించి అకర్మత్వమును బూని కర్మసన్న్యాసమును జేసినట్లు తలంచెను. మొదటి ఆరధ్యాయముల యందును సర్వాంతర్యామియైన "నేను" నిత్యమైన ఆత్మపదార్థమనియును నిత్యమైన ఆత్మకు జననమరణములు సుఖదుఃఖములు జయాపజయములు చావుచంపులు లేవి విధమును సాంఖ్య కర్మ జ్ఞాన సన్న్యాసయోగములు విశదము చేసినవి. చతుర్విధ పురుషార్థములకును ఆత్మజ్ఞానము మూలము.

మొదటి ఆరధ్యాయములను కర్మషట్కమనియును, రెండవ ఆరధ్యాయములను జ్ఞానషట్కమనియును శేషించిన ఆరధ్యాయములను మోక్షషట్కమనియును సుప్రసిద్ధ వ్యాఖ్యాతలు నిర్ధారణ చేసిరి. ఆత్మసంయమయోగముతో కర్మషట్కము ముగియుచున్నది. మొదటి ఆరధ్యాయములను "త్వం" పదార్థమును తెలుపుచున్నవను భావమును నీ విషయమువే విశదము చేయుచున్నది. "నేను" పదార్థ మనిత్యములైన ఇంద్రియాదులును కర్మములును కావనియును, నిత్యమైన ఆత్మ యనియును, ఆత్మయే బ్రహ్మ మనియును మొదటి ఆరధ్యాయములందును వివరింపబడినది. ఆత్మసంయమ యోగాధ్యాయ మాత్మజ్ఞాన సాధనమును తిరిగి ప్రతిపాదించుచున్నది.

సారాంశము

మొదటి ఆరధ్యాయములయందును బ్రహ్మవిద్యాప్రాప్తికి త్వం పదార్థజ్ఞానమును, ఆ జ్ఞానమునకు కర్మయోగసాధనమును శ్రీకృష్ణు డుపదేశించెను. కర్మజ్ఞానములకు గల యవ్యవహిత సంబంధమును ఆరధ్యాయములును విస్పష్టము చేసినవి. రెండవ షట్కమునందును పరమాత్మను భక్తి జ్ఞానమార్గముల ద్వారా ఉపాసన చేయుగలవిధము తెలుపబడినది. ప్రకృతి స్వరూపములు దృష్టాంతముల మూలమున జీవాత్మపరమాత్మల భేదమును ఆత్మ యోగము నుపాసన చేయగలవిధము నీ యధ్యాయములందు వివరింపబడుచున్నది. ఈ యారధ్యాయములను పరతత్త్వషట్కమనియును పిలువబడుచున్నవి. తత్ పదార్థమునకును త్వం పదార్థమునకును గల యవ్యవహితత్వము ద్వితీయ షట్కమునందు వ్యక్తము చేయబడినది. క్షేత్రజ్ఞ పరమేశ్వరుల యభేదమును విజ్ఞాన యోగము, విశ్వరూప సందర్శన యోగము మొదలగు యోగముల సాధనములను ఈ యధ్యాయములందు తెలుపబడినవి. త్వంపదార్థము తత్పదార్థజ్ఞానమును బడయుటకు ద్వితీయ షట్కము విజ్ఞానయోగాధ్యాయముతో నారంభ మగుచున్నది. యోగసంసిద్ధమైన ఆత్మజ్ఞానము విజ్ఞానము.

విజ్ఞానయోగ వివరణము

మొదటి ఆరధ్యాయముల యందును కర్మయోగ స్వభావ స్వరూపములు వివరింపబడినవి. కర్మయోగమునకు పరమార్థము బ్రహ్మజ్ఞానపరమైన ఆత్మజ్ఞానము. కర్మలు విషయారాధన పరాయణములు గాకను, యజ్ఞార్థము లైనప్పుడు, ఆత్మజ్ఞానమునకు సాధనములు. కర్మేంద్రియ, జ్ఞానేంద్రియ బుద్ధ్యతీతమైన జ్ఞానము విజ్ఞానము. ఈ విజ్ఞానము ప్రకృతి దృష్టాంతములవలన మనకు విజ్ఞానయోగము విశదము చేయుచున్నది. ఓంకారముతో నారంభమైన సృష్టి పరిణామమునందు సర్వమును బ్రహ్మము, బ్రహ్మాంతర్గతము. బ్రహ్మవిద్యావిద్యమైన సర్వాత్మత్వ ప్రత్యభిజ్ఞానము విజ్ఞానయోగము

సారాంశము

శ్లో. చతుర్విధా భజంతే మాం జనాస్సుకృతినోఽర్జున!
ఆర్తో జిజ్ఞాసు రర్థార్థీ జ్ఞానీ చ భరతర్షభ!

అహంకారాజ్ఞాన జిజ్ఞాసకు ఓంకారం— అష్టప్రకృతులు నేను, నాది యను పరమాత్మ స్వరూపమును ప్రచ్ఛాదించు నిర్వికారము కలుగజేయుచున్నవి. అష్టప్రకృతుల కతీతమైన పరాప్రకృతి, జిజ్ఞాసకు కీలకము. సర్వాధారమైన పరాప్రకృతి జగత్తునకు ఆధారము. పరాప్రకృతి జలములందు రసము, చంద్రసూర్యుల యందు కాంతి, వేదములందు ప్రణవము, పురుషులందు పౌరుషము మొదలగు రూపములను ప్రత్యక్షమగుచున్నది. సాంఖ్యశాస్త్రము పరాపర ప్రకృతులను తెలుసుకొనుటకు మూలాధారము. సుకృతులైన ఆర్తులు, జిజ్ఞాసులు, అర్థార్థులు, జ్ఞానులు ఆత్మజ్ఞాన పరాయణులు. ఆత్మజ్ఞానసాధకుల యందు జ్ఞాని ఉత్తమ సాధకుడు. బ్రహ్మాత్ములైన ఆత్మజ్ఞులు విజ్ఞానులు. జలపదార్థ జిజ్ఞాస, ప్రకృతి విలసితమైన జలమును, జలశీలమైన రసమును, జలరసాధారమైన పరాశక్తిని స్మరింపజేయుచున్నది. 'నేను' పదార్థ' పరమైన ఆత్మానాత్మ వివేకము విజ్ఞానము. ఈ యధ్యాయమునందు విజ్ఞానము విశదీకృతము.

అక్షర పరబ్రహ్మయోగ వివరణము

ఏడవ యధ్యాయమునందు యోగమునకు సాధనభూత మైన ఆత్మతత్త్వసాధన ముపదేశింపబడినది. ఆత్మయోగము బ్రహ్మవిద్యా మహాత్మ్యముననే సాధ్యమగుచున్నది. విజ్ఞానయోగము నందు బ్రహ్మజ్ఞానము బ్రహ్మప్రాప్తికి సాధనముగ నుపయోగింప బడినది. ఏడవ యధ్యాయాంతమునందు దెలుపబడిన అధ్యాత్మము, అధిభూతము, అధిదైవము, అధియజ్ఞము, బ్రహ్మము, కర్మము మొదలగు బ్రహ్మ విద్యాసాధనము లీ యధ్యాయమునందు తిరిగియు విశేషరూపముగను బోధింపబడుచున్నవి. అర్జునున కీ బ్రహ్మ విద్యాంగము లన్నియును నిశ్చయాత్మక జ్ఞానమును గలుగ జేయుటకును, సమ్మోహమును బోగొట్టుటకును వినియోగ పడుచున్నవి. శ్రీకృష్ణు డర్జునునకు నిశ్చయాత్మకమైన బ్రహ్మ జ్ఞానమును అక్షర పరబ్రహ్మయోగ రూపమున నీ యధ్యాయము నందు తెలుపుచున్నాడు.

హిందూమతసారమైన భగవద్గీతా సిద్ధాంతములకు పునర్జన్మము కీలకము. జననమరణమయమైన సంసారమున కాద్యంతములు కనుపడవు. కర్మము జన్మమునకు మూలము. కర్మ త్యాగము మోక్షమునకు సాధనము. నిరంతరమును కర్మనిమగ్ను డైన జీవునకు కర్మత్యాగమెటులు సాధ్యమో గ్రహించుట దుష్క రము. సుప్రసిద్ధ వ్యాఖ్యాత లందరును ఏదోవిధముగ వారి సిద్ధాం తానుసారముగ నీ విషయమును సమన్వయమును చేసిరి. ఏడవ అధ్యా యాంతమందు "ప్రయాణకాలేఽపిచ మాం తే విదు ర్యుక్తచేతసః" అని గీతాశాస్త్రము బోధించుచున్నది. అజన్మాంతము కర్మ లంపటు డైనవాడు మరణకాలమందు ఆత్మయోగియై మోక్ష మును పొందుట సాధ్యమా యనియెడి సందేహము పండితులను సైతము బాధించుచుండును. కర్మబంధము నశించుటకు ఏదో కొంతకాలము కావలసియున్నది. ఎప్పుడు యోగి ఆత్మయోగి అగుచున్నాడో అప్పుడే కర్మబంధము నశించిపోవుచున్నది. ఈ అధ్యాయమునందు ఆత్మయోగ లక్షణము తిరిగియు వివరింప బడినది.

సారాంశము

ఎనిమిదవ అధ్యాయమునం దుపాస్యమైన అక్షరపర బ్రహ్మ విషయము తెలుపబడినది. ఈ యధ్యాయమునందు సంశయ రహితముగ మరల చెప్పబడుచున్నది. విద్యలయందు బ్రహ్మవిద్య ఉత్తమ విద్య. ఆ యుత్తమవిద్యయే భగవద్గీతకు ప్రాప్యవిషయ మును యోగశాస్త్రసాధనమునను పొందగలవిధ మీ యధ్యాయము నందు మరల తెలుపబడినది. బ్రహ్మవిద్యయే రాజవిద్య.

దేహమునందలి సహస్రారమునందు ప్రణవసాధనమునను ఆత్మయోగ మభ్యసింపవలసిన విధము తెలుపబడినది. విషయాం గములైన అధ్యాత్మము, కర్మ, అధిభూతము, అధియజ్ఞము, మోక్ష మార్గమునను తెలుపబడినవి. ప్రధానవిషయమైన బ్రహ్మవిద్యా విషయమున అక్షరపరబ్రహ్మయోగము వేదాంతవిజ్ఞానమునందు గుహ్యమైన యోగము. అక్షరము శబ్దరూపమున సమస్తప్రపంచ మును మవ్యక్తము చేయుచున్నది. పూర్వమీమాంసకులు శబ్ద ప్రమాణములు వేదవేదాంగములయందు గల ప్రమాణముల ననుస రించి సకల కర్మలను ఆచరించెడివారు. కాని కాలక్రమమున అనంత మైన శబ్దబ్రహ్మమును అతిక్రమించి అక్షరపరబ్రహ్మయోగా భ్యాసమును చేయుట కుపక్రమించిరి.

రాజవిద్యా రాజగుహ్యయోగ వివరణము

రాజవిద్యా రాజగుహ్యయోగరూపమునను తిరిగియు నాత్మ జ్ఞానము ఉపదేశింపబడుచున్నది. రాజవిద్యా రాజగుహ్య యోగా ధ్యాయమునందు ఆత్మజ్ఞానము సర్వత్ర ప్రత్యక్షముగ నున్న ప్రకృతి దృష్టాంతములచేత నాత్మజ్ఞాన ముపదేశింపబడుచున్నది.

సర్వవ్యాపకమైన వాయువు ఆకాశమునందు నిలిచియున్నట్లు విశ్వమంతయును భగవదాధారమునందు నిలిచియున్నది. సర్వభూత ములును కల్పాదిని పుట్టుచు, కల్పాంతమందు నశించుచున్నవి. భగవంతుడు మాత్రమే నిత్యుడు. భగవద్జ్ఞానమునకు యజ్ఞ యాగాది రూపమునను భక్తిజ్ఞాన వైరాగ్యమార్గమునను మాన వులు భగవంతుని నారాధించుచున్నారు. ఆరాధకులకు సేవాను రూపమైన ఫలము కలుగుచున్నది. భక్తులు జాతివివక్ష లేక మోక్షమును పొందుచున్నారు. ఆత్మజ్ఞాను లనిత్యములైన దేహేంద్రియాది విషయోపాసనలను విసర్జించి నిత్యమైన ఆత్మయోగమునందు పరాయణులై ఆత్మయోగు లగుచున్నారు.

సారాంశము

ఈ యధ్యాయారంభమునం దీ విషయము కొంతవరకు వివరింపబడినది. సుదురాచారుడైనను యోగయుక్తాత్ముడు ధర్మాత్ముడై ఆత్మయోగపరాయణుడై బ్రహ్మత్వమును పొందు చున్నాడు.

ప్రవృత్తి యందు నిరంతరము నిమగ్నులైన మనుజులకు ప్రవృత్తి స్వరూపము సర్వకాలసర్వావస్థలయందును సమ్మోహ మును గలుగజేయుట సహజము. విషయారాధనమునందు గల భ్రాంతి ఆత్మారాధనమునందు గలుగకున్నది. భగవంతుడు సర్వత్ర ప్రత్యక్షముగ ప్రకృతి కాధారభూతుడుగ నున్నను సంకుచితమైన ప్రకృతిస్వరూపములు చిత్తము నాకర్షించుచున్నవి. చిత్తాకర్షణ కరములైన ప్రకృతి స్వరూపముల నారాధించుచు ఆత్మారాధన మును చేయగల విధము నీ యోగము తెలుపుచున్నది. యజ్ఞ దాన ధర్మములను చేయుచున్నను, ఆత్మార్పణము చేసినచో కర్మప్రతిబంధకము కలుగదు. సకలజనులును జాతి, లింగ, మత, కులభేదములు లేక మోక్షార్హులు. ఈ విధముగ ఏ భక్తుడు భగవంతుని ఏ విధముగ నారాధించునో తదనురూపమైన ఫల మును పొందుచున్నాడు. పాపపుణ్యభేదము లేక భక్తునకు భగవ దనుగ్రహము గలుగుచున్నది. భగవదనుగ్రహము గల భక్తులకు ఆత్మజ్ఞానము గలుగుచున్నది.

విభూతి యోగ వివరణము

జగత్తునం దనంతములైన విభూతులు జనుల నాకర్షించు చున్నవి. జగత్తు వ్యష్టిసమష్టిరూపముల ననంతముగ గనుపట్టు చున్నను అనిత్యమని తెలుపబడినది. సర్వభూతముల యందున సమమైయున్న ఆత్మ నిత్యమనియును తెలుపబడినది. ఆత్మయోగి లక్షణములు, ఆత్మయోగ విధానము, ఆత్మయోగఫలము వివరింప బడినవి. ఆత్మయోగులు, బ్రహ్మనిర్వాణమును బ్రహ్మత్వమును పొందగల విధము తెలుపబడినది. ఈశ్వరవిభూతులు, 7, 9– అధ్యాయములందు తెలుపబడినను, విజయునకు నిశ్చలయోగ ప్రవృత్తి గలుగుటకు విభూతియోగాధ్యాయముద్వారా ఆత్మ యోగమహత్త్వము—లబ్ధసిద్ధులు, మహావిభూతులు - వీనిద్వారా భగవద్యోగమును గ్రహించగల విధ విధాధ్యాయ సందర్భమున వివరింప బడినది. ఆత్మయోగానుభవము నందే విభూతియోగానుభవము సాధ్యము అని విస్పష్టము చేయబడుచున్నది.

భగవద్విభూతులను శ్రీ వేదవ్యాసభగవానుడు వేదవేదాంగము లందును, అష్టాదశపురాణములందును, అనంతనామరూప ఇతిహాస రూపములను వివరించెను. అయినను తృప్తిని జెందక సంశ యాత్ముడై భాగవతమును భగవద్విభూతులను వర్ణించుటకు వ్రాసినాడని ఇతిహాసము గలదు. శ్రీకృష్ణుడు ప్రత్యక్షముగ దగ్గరనుండి తన విభూతులను చెప్పుచున్నను అర్జునునకు తృప్తి గలుగకయు ఆత్మవిభూతులను తిరిగియు చెప్పుమని కోరుచున్నాడు. భగవద్విభూతులు స్వానుభవమువలన జ్ఞేయములు. అయినను బాహ్యములును, సుగుణములు నైన మహావిభూతుల సాధనమునను పరమాత్మను గ్రహింపగల విధమును అర్జునునకు విభూతి యోగ రూపమునను శ్రీకృష్ణు డుపదేశించుచున్నాడు.

సారాంశము

భౌతికపదార్థమయమైన ప్రకృతియందు భౌతిక పదార్థ ములు యోగసాధనములు. భౌతికపదార్థములు విభూతియోగ రూపమునను భగవదంశమునను శోభించుచున్నవి. దేహము నందు ఆత్మవిభూతి విభూతియోగ పరిణామమును, భౌతికవిభూతి భౌతికపరిణామమును పొందుచున్నవి.

పురుషార్థమునకు సాధనమైన దేహమునందు దైవ విభూతిని సందర్శించుటకు నిత్యమైన ఆత్మయోగము సాధనము. సకలవిభూతులకును భగవంతుడు ఆధారభూతుడైనను, ఆ విభూ తులు భగవంతుని బాధకములు కావు. ఈ రీతిగ విభూతులను, భగవంతుని యథార్థముగ తెలిసికొనినవాడు యోగి యగుచున్నాడు. విభూతియోగ రహస్యమును తెలిసికొనిన కర్మయోగులు ప్రకృతి యందు ప్రవర్తించుచున్నను, ఆత్మయోగపరాయణు లగుచున్నారు.

విశ్వరూప సందర్శన యోగ వివరణము

బ్రహ్మవిద్యోపదేశము పదవ యధ్యాయమునందు విభూతి యోగరూపమునను జేయబడినది. అధ్యాయారంభమునందు "విష్ట భ్యాహ మిదం కృత్స్న మేకాంశేన స్థితో జగత్" అని వివరింపబడెను. సకలభూతములకును "అహ మాత్మా" యనియును, విద్యలం "అధ్యాత్మ విద్య" యనియును సకల విభూతులయందును ఆత్మ యోగస్థితి సువ్యక్తము చేయబడినది. ఈ యుపదేశాంతము నందు "మోహో యం విగతో మమ" యని అర్జునుడు చెప్పుచును "ద్రష్టు మిచ్ఛామి తే రూప మైశ్వరం పురుషోత్తమ!" యని మరల నడుగుచున్నాడు. పరమేశ్వర విభూతులందు ఆత్మ విభూతులను జూడగల ఆత్మయోగజ్ఞాన మర్జునునకు గలుగలేదని అర్జునుని ప్రశ్న తెలుపుచున్నది. వ్యష్టిరూపమునను జూడగలిగినను శ్రీకృష్ణుడు తెలిపినవియు నగు భగవద్విభూతులను (ఆత్మవిభూ తులను) అర్జునుడు సమష్టిరూపమునను జూచి సంశయనివారణ మును, నిశ్శేషముగను పడయఁగోరుచున్నాడు. అర్జునునకు ఆత్మే తరములైన విభూతులయందు గల అక్షయ మాహాత్మ్యయోగమునందు గలుగుటకు విశ్వరూప సందర్శన యోగసాధనమునను సమష్టి రూపమునను ఆత్మయోగరహస్యము సువ్యక్తము చేయబడుచున్నది. విశ్వరూపమున ఏకత్వమునందు నానాత్వమును, నానాత్వమునం దేకత్వమును ప్రత్యక్షమగుచున్నది.

విశ్వమునం దనుక్షణమునను జనన మరణరూపము లైన సర్గ ప్రళయములు సంప్రాప్తము లగుచున్నవి. ఒక్కక్షణమునందు విశ్వమునందు గలుగుచున్న విషయములు వర్ణనాతీతములు. విశ్వరూప సందర్శనము జననమరణభీతము లైన శోకమోహము లంతరించుటకును, విశ్వలరహస్యజ్ఞానము గలుగుటకును సాధనము.

విశ్వరూపమును చూడగోరిన అర్జునునకు విశ్వరూప సందర్శనము భయసంభ్రమములను గలుగజేసినది. తిరిగియు సౌమ్యరూప సందర్శనమే మనశ్శాంతిని గలుగజేసినది. విశ్వరూప సందర్శన యోగము సామాన్య కర్మయోగములును ఆత్మయోగ సాధనము అని విశదము చేయుచున్నది.

సారాంశము

అర్జునునకు విరాట్ స్వరూప సందర్శనము విశ్వరూప సందర్శనమువలనను కలిగినది. విరాట్ స్వరూప సందర్శనము భయభ్రాంతులను కలుగజేసినది. మహాతేజోంధకారములు సర్గ ప్రళయములు, కర్ణార్జునులు సౌమ్యభయంకరరూపములు, దైవ రాక్షసరూపములు, పంచభూతములు, త్రిమూర్తులు మొదలగు సమస్తవిశ్వమును విరాట్ స్వరూపమునం దేకస్థానమునందు గోచర మైనది. అర్జునునకు దివ్యదృష్టి యున్నను, వీనిని చూచుటకు సాధ్యము కాలేదు. అర్జునుడు శ్రీకృష్ణ పరమాత్మ తన కలవాటైన సౌమ్యరూపమును తిరిగియు చూపింప ప్రార్థించి చూచి శాంతిని పొందెను. ప్రవృత్తియందు భగవద్విభూతులను పరమాణువు నుండి పరబ్రహ్మము వరకును వ్యాప్తమైన విశ్వ మంతయును ప్రత్యక్షము చేయుచున్నది. మహాయోగులు సకలమునందును భగవద్విభూతులను సందర్శించుచున్నారు. విశ్వరూప సందర్శనము ద్వారమున జిజ్ఞాసువులు ఆత్మయోగులు గాగల విధము తిరిగియు భక్తి యోగాధ్యాయమునందు వివరింపబడినది.

ప్రకృతియందు భక్తి పురుషార్థమునకు సాధనము. భక్తి శ్రద్ధలు లేని కార్యములు నిరర్థకములు. అనంతరమైన విశ్వరూప సందర్శనము కనన్యమైన భక్తి సాధనము. అనన్యమైన భక్తి యోగమున కనన్య యోగము మూలము.

భక్తియోగ వివరణము

భక్తియోగాధ్యాయము చిన్న అధ్యాయము. విశ్వరూప సందర్శన యోగాధ్యాయమునందలి చివర శ్లోకమునందే భక్తి మార్గము చక్కగ దెలుపబడినది. దానికి వివరణ మీ యధ్యాయము తెలుపుచున్నది.

శ్లో॥ మత్కర్మకృ న్మత్పరమో మద్భక్త స్సంగవర్జితః,
నిర్వైర స్సర్వభూతేషు య స్స మా మేతి పాండవ.

భగవద్భక్తులు భగవత్ కైంకర్యమును చేయగల విధమును భగవత్ భక్తిపరాయణులకు భక్తి సాధనము, నిష్కామ కర్మయోగ సాధనమును సర్వభూతములందు సమత్వాదులు మొదలగు మార్గము లన్నియు తిరిగియు నిరూపింపబడినవి. అనన్యమైన భక్తిస్వరూప స్వభావములను యథార్థముగ భక్తులు పొందగల విధములు ఈ అధ్యాయమునందు తిరిగియు దెలుపబడినవి. భక్తులు జ్ఞానేంద్రియ కర్మేంద్రియములను, మనో బుద్ధి చిత్తాహంకారములను కర్మజ్ఞాన యోగసాధనములను, ఆత్మయోగమునందు సంయోగము చేయగల యోగమార్గమును భక్తియోగము వివరించుచున్నది.

అర్జునుడు పరమేశ్వరుని సాక్షాత్తుగా చూచినను సంశయ నివారణము గాలేదు. అనన్యమైన భక్తియే "పరమాత్ముని తెలుసుకొనుటకును, చూచుటకును, చేరుటకును" సాధన మని 11 వ అధ్యాయాంతమునందు వివరింపబడినది.

అర్జునుడు నిర్గుణోపాసకులయందును, సగుణోపాసకుల యందును, భక్తులందును శ్రేష్ఠు లెవరని శ్రీకృష్ణుని ప్రశ్నించుచున్నాడు. శ్రీకృష్ణుడు కర్మయోగము ద్వారా అవ్యక్తమైన పరమాత్ముని సందర్శించెడివారును శ్రేష్ఠులేయని సమాధానము చెప్పుచున్నాడు. అయినను కర్మేంద్రియ జ్ఞానేంద్రియములకు సులభసాధ్యమైన నిష్కామ కర్మ ద్వారా భగవంతుని సేవించుట సులభసాధ్య మని తెలుపుచున్నాడు.

సారాంశము

భగవద్గీత వివిధ యోగసాధనములను బ్రహ్మవిద్యోపదేశమును జేయుచున్నది. పదకొండవ అధ్యాయము విశ్వరూప సందర్శన యోగమునను, పదుమూడవ అధ్యాయము క్షేత్రక్షేత్రజ్ఞ జ్ఞాన యోగసాధనమునను బ్రహ్మజ్ఞానమును, ఆత్మజ్ఞానమును బోధించుచున్నవి. నిర్గుణుడైన పరబ్రహ్మమువలె నిర్గుణుడైన ఆత్మను గ్రహించుట కష్టము. సగుణమైన భక్తియోగము నిర్గుణమైన ఆత్మజ్ఞానమునకు సాధనముగ నున్నది.

ధర్మము సగుణమైనను ధర్మసాధనమునను గ్రాహ్య మగుచున్నది. "ధర్మం చర, సత్యం వద" అని ధర్మోపదేశములు చేయబడినను ఆ ధర్మములు తద్ధర్మ్య పర్యుపాసనమునవే బోధపడుచున్నవి. ధర్మము విశ్వము నంతయు ధర్మస్వరూప స్వభావములను ధరించుచున్నది. జీవయాత్రయందు అనంతమైన ధర్మ్యములు సంఘర్షణమును కలుగజేయుచుండును. ఆ ధర్మ్యములను ధర్మజ్ఞానముతో చేయుట యోగసాధనము. ఇది అనన్యమైన భక్తిమూలమునను సాధ్య మగుచున్నది. సత్యాగము, సమత్వము, భూతదయ, స్వధర్మనిర్వహణము మొదలగు ధర్మములను శ్రద్ధతో పర్యుపాసన చేసి భక్తులు పరమార్థమును బడయుచున్నారు.

క్షేత్ర క్షేత్రజ్ఞ విభాగయోగ వివరణము

పన్నెండవ యధ్యాయమునందు ధర్మ్యామృతమును ధర్మనిష్ఠులు శ్రద్దధానులై ధర్మపరాయణులై, ఉపాసించి నిరతిశయ సుఖమును పొందగలవిధము వివరింపబడినది. భగవద్గీత అర్జునునకు కర్తృత్వాభిమానమువలనను గలిగిన విషాదయోగముతో నారంభ మగుచున్నది. గీతాశాస్త్రము ధర్మక్షేత్రముతో నారంభ మగుచున్నను మొదటి ఆరధ్యాయములయందును ధర్మిజిజ్ఞాసయను, రెండవ ఆరధ్యాయములయందును ధర్మజిజ్ఞాసయను విశేషము. మూడవ ఆరధ్యాయములయందును కర్మజిజ్ఞాస విశేషము. పదుమూడవ అధ్యాయము క్షేత్రక్షేత్రజ్ఞ విభాగమైన ధర్మజిజ్ఞాసతో నారంభ మగుచున్నది. జ్ఞాత, జ్ఞేయము, జ్ఞానము; ధ్యాత, ధ్యేయము, ధ్యానము; కర్త, కార్యము, కర్మ; ధర్మి, ధర్మ్యము, ధర్మము- అను త్రిపుటియందు సాధకుడు. సాధ్యము, సాధనము మొదలగు త్రిపుటి భేదాంతముగ గలవైనను ప్రవృత్తియందు భిన్నవిధములను తెలియవలయున్నవి. ఆవిధమునను పరమార్థమైన బ్రహ్మవిద్య పూర్ణ యోగశాస్త్ర రూపమునను గీతాశాస్త్రమునందు బోధింపబడినది.

ప్రాచీన వ్యాఖ్యాతలు, త్రిమతస్థాపకులు, వారి శిష్య ప్రశిష్యులును మొదటి షట్కము "త్వం" పదార్థమును, ద్వితీయ షట్కము "తత్" పదార్థమును, తృతీయ షట్కము 'అసి' పదార్థమును తెలుపుచున్నట్లు లీవిధముగనే వివరించిరి. అవినాభావసంబంధము గల జ్ఞాత, జ్ఞేయ, జ్ఞానపదార్థములు జిజ్ఞాసయందు విడివిడి ప్రత్యేకించుట యసంభవము. మొదటి యారధ్యాయముల యందును శేషించిన 12 అధ్యాయముల యందలి విషయములును, ద్వితీయ షట్కమునందు ప్రథమ తృతీయ షట్కములయందలి విషయములును, తృతీయషట్కమునందు ప్రథమ ద్వితీయషట్కములయందలి విషయములును సవిశేషముగను పునః ప్రతిపాదితములైనను పునరుక్తి దోషము లేదు. మూడవ షట్కము విషయమును గ్రహించిన తరువాతనే ప్రథమ ద్వితీయ షట్కవిషయములు సులభగ్రాహ్యములుగ నుండును. ప్రవృత్తియందు ఆత్మ పరమాత్మల పరమార్థమును దెలిసికొనుట కాత్మయోగమే పరమసాధనము. ఈయధ్యాయమునందు జ్ఞేయ నిరూపణము విశేషముగ గలదు. విశ్వరూప సందర్శన యోగము పరమాత్మ విష

ఉపన్యా చేసిన వివరణ విూ యధ్యాయమునందు క్షేత్రజ్ఞుని విషయమై చేయబడినది.

సారాంశము

బ్రహ్మవిద్యకు క్షేత్ర క్షేత్రజ్ఞ విభాగయోగజ్ఞానము పరమావసరము. బ్రహ్మము నిత్యము, క్షేత్రము అనిత్యములు. క్షేత్రజ్ఞుడు నిత్యుడు, క్షేత్రము అనిత్యములు. సాంఖ్యయోగాధ్యాయమునందు దేహి నిత్యుడనియును, దేహ మనిత్య మనియును బోధింపబడినది. బ్రహ్మసూత్రములు, తత్త్వశాస్త్రములు సహేతుకముగ క్షేత్ర క్షేత్రజ్ఞ జ్ఞానమును నిర్ణయించినవి.

ప్రకృతియందు దేహము క్షేత్రము. క్షేత్రమును తెలిసిన వాడు క్షేత్రజ్ఞుడు. సకల క్షేత్రములయందును, సర్వవ్యాపియైన పరబ్రహ్మము క్షేత్రజ్ఞుడు. క్షేత్రజ్ఞుడు జ్ఞానము, జ్ఞేయము సకల హృదయములందును నివసించు, సమస్త భూతములయందును సమముగ నుండును. పురుషుడు ప్రకృతియందు గుణముల ననుభవించుచుండినను, బ్రహ్మజ్ఞాని బంధములకు లోను గాడు. సకలక్షేత్రములయందును ఆత్మ క్షేత్రజ్ఞుడు. సకలక్షేత్రములను క్షేత్రి, పరబ్రహ్మము జగత్తునంతటె, ప్రకాశింపజేయుచున్నాడు. జ్ఞానులు ధ్యానము, యోగము, సాంఖ్యము, ఉపదేశము మొదలగు సాధనములచేతను క్షేత్రక్షేత్రజ్ఞ జ్ఞానమును పొంది, పురుషార్థమును పొందుచున్నారు.

గుణత్రయ విభాగయోగ వివరణము

ఈ అధ్యాయమునందు నిర్గుణమైన బ్రహ్మమును, ఆత్మను సత్త్వరజస్తమోగుణములు గుణసంగులను చేయుచున్న విధము తెలుపబడుచున్నది. సకలక్షేత్రములయందును క్షేత్రజ్ఞుడు గుణబద్ధుడై సుఖదుఃఖములను అనుభవించుచుండును. యోగులు క్షేత్రములందు ప్రకృతిగుణములను అనుభవించుచున్నను గుణబద్ధులు గారు.

త్రిగుణాత్మకమైన ప్రకృతియందు గుణాతీతుడైన పరమేశ్వరుడు భూతాసక్తుడు కాకుండ భూతములను భరించుచున్నాడు. క్షేత్రజ్ఞుడు త్రిగుణాత్మకమైన క్షేత్రము ననాసక్తయోగియై భరించుచున్నాడు. నిర్ద్వంద్వుడు నిత్యసత్త్వస్థుడు బ్రహ్మవిద్యాధికారి యగుచున్నాడు. అనన్యమైన భక్తియోగము బ్రహ్మవిద్యాప్రాప్తికి సాధనము. త్రిగుణాతీతమైన ఆత్మసాక్షాత్కారమునందు బ్రహ్మత్వము సాధ్యమగుచున్నది. సకలభూతముల హృదయములందును నాత్మ రూపమునను సమవస్థితుడైన పరమేశ్వరుని యనుభవము బ్రహ్మవిద్యకు ఫలము.

సారాంశము

ఏకము, అద్వితీయము, అవ్యక్తము నగు బ్రహ్మము ప్రకృతియం దనంతములైన నామ రూపములను వ్యక్తమగుచున్నది. ఈశ్వరుడు సర్వక్షేత్రములయందును సమముగ నున్నాడు. నిర్గుణుడైన పరమేశ్వరుడు గుణసంగుడై ప్రపంచ నాటకమును నడుపుచున్నాడు.

ప్రకృతి సంభవము లయిన సత్త్వ రజ స్తమోగుణములు క్షేత్రములయందు అనంతములైన రూపగుణభేదములను కల్పించుచున్నవి. నిర్మలమైన సత్త్వగుణము సుఖమునకు, జ్ఞానమునకు, ప్రకాశమునకును సాధనము. రజోగుణము రాగమునకు, తృష్ణకు, కర్మాసక్తికిని కారణము. తమోగుణము అజ్ఞానమునకు, మోహము నకును మూలము. సత్త్వరజస్తమోగుణములు పరస్పర సంఘర్షణ వినిమయరూపమునను వృద్ధిక్షయ పతనములకు సాధనము లగుచున్నవి. సర్వమునందును సమత్వ బుద్ధి గల ఆత్మయోగులు గుణబద్ధులు గాకను సర్వ ద్వారములయందును ప్రకాశము గలిగి సత్త్వసంపన్ను లగుచున్నారు. సత్త్వసంపన్నులు బ్రహ్మవిద్యకధికారులు. సకలక్షేత్రములయందును సమముగ నున్న ఆత్మ ధర్మమునకు, సుఖమునకు, నిరతిశయానందమునకును ప్రతిష్ఠ.

పురుషోత్తమ ప్రాప్తియోగ వివరణము

"ఊర్ధ్వమూల మధశ్శాఖ మశ్వత్థం ప్రాహు రవ్యయమ్,
ఛందాంసి యస్య పర్ణాని యస్తం వేద స వేదవిత్."

ఈ యధ్యాయము పై శ్లోకముతో ఆరంభ మగుచున్నది. "అశ్వత్థ" శబ్దము సామాన్యముగ వాడుకయం దున్న అశ్వత్థ వృక్షమును స్ఫురింపజేయును. గీతయందు "అశ్వత్థ స్సర్వవృక్షాణాం" అని వ్రాయుట కిదే కారణమై యుండును. వేదవిదులను అశ్వత్థవృక్ష దృష్టాంతమునను వరించుటయును సాధ్యము కాదు. పురుషోత్తముడు దిక్కాలాద్యనవచ్ఛిన్నుడు. కాలాతీతుడైన పురుషోత్తముని నిత్యునిగ వర్ణించుట సమంజసము. అందువలన అశ్వత్థమునకు అశ్వత్థవృక్షార్థమును కల్పించుటకన్నను కాలాతీతార్థమును గ్రహించుటయే యుక్తము. "అశ్వత్థః" రే పుండనిది.

సృష్టిక్రమము ఆకాశమునుండి వాయువు, వాయువు నుండి అగ్ని, ఈ విధముగ ప్రపంచము పరిణమించినట్లు గీతయందే తెలుపబడినది. ఆకాశమునకంటెను అతీతమైన పరబ్రహ్మము పురుషోత్తముడు. వేదవిదులు ఆకాశమునగూడ వ్యాపించి అతిక్రమించియున్న పురుషుని తెలుసుకొనవలసిన మార్గము ఈ యధ్యాయమునందు తెలుపబడినది. మొనకటి అధ్యాయములయందు తెలిపినమార్గమే ఇందును తెలుపబడును.

మానవదేహమునందు ఊర్ధ్వమూలమునం దున్న సహస్రారము బ్రహ్మస్థానమని పరిగణింపబడుచున్నది. ఆ మూలస్థానమునుండి సకలేంద్రియములును గుణప్రవృద్ధములై శాఖోపశాఖలుగను విలసిల్లుచున్నవి. ఈ రహస్యమును తెలిసిన యోగులు ప్రవృత్తియందు ప్రవర్తించుచుండినను నిస్సంగులై బ్రహ్మవిద్యాధికారు లగుచున్నారు.

సారాంశము

పదునైదవ యధ్యాయమునందు గీతాప్రసూరాజమైన గుహ్యతమ శాస్త్రము తెలుపబడినది. పరమేశ్వరుడు సర్వహృదయ

మ్ముల యందు నుండి భూతజాలములకు జ్ఞానము, పవిస్మాహ మును గలుగజేయుచున్నాడు. నిత్యుడైన జీవుడు కర్మానుభవమునే, వాయువు గంధమునువలె గొనిపోవుచున్నాడు. లోకమునందు క్షరాక్షరులు గలరు. క్షరములైన భూతములు నశించుచున్నను అక్షరుడు జన్మవాసనలను గొనిపోవుచున్నాడు. సర్వవ్యాపకమైన ఆత్మను, పరమాత్ముడైన పురుషోత్తముడు అధిష్ఠించి పురుషోత్తమాభిఖ్య డగుచున్నాడు. జగత్తునందు త్రిగుణములు ఆద్యంతములు లేక, జీవుని కర్మబద్ధుని జేయుచున్నవి. వేదవిదులు అసంగశస్త్రముచేత త్రిగుణసంజాతములైన విషయవాసనలను భేదించి, మోక్షమార్గము నన్వేషించుచున్నారు. మోక్షమార్గాన్వేషణమునకు నిష్కామకర్మయోగము సాధనమై ఆత్మయోగమును సాధ్యము చేయుచున్నది. ఆత్మయోగమునకు దైవసంపద సాధనముగ నున్నది. దైవసంపద కధికారిలక్షణము 16 వ యధ్యాయమునందు సువ్యక్తము చేయబడినది.

దైవాసుర సంపద్విభాగయోగ వివరణము

ప్రవృత్తియందు పురుషులకు సుఖదుఃఖములు, లాభనష్టములు; జయాపజయములును వారి కర్మానురూపముగ కలుగుచుండును. అభయము, సత్త్వసంశుద్ధి, జ్ఞానయోగము, దానము, స్వాధ్యాయము, అహింస, సత్యము, భూతదయ, క్షమ మొదలగు సద్గుణములు గల దైవసంపన్నులు సుఖమును, మోక్షమును పొందుచున్నారు. అసురసంపన్నులు దుష్పూరమైన కామము నాశ్రయించి, కామభోగపరాయణులై, దంభాహంకారములను, స్వాభిమానపరావమానములను పూని, పరపీడనమును చేయుచు దుఃఖమును, అధోగతిని పొందుచున్నారు. వారు చేయు దానములు యజ్ఞములును దంభాహంకార సంయుక్తములై నిరర్థకము లగుచున్నవి. అసురసంపన్నులకు కామ, క్రోధ, లోభముల మీద రతి యభిమానము ఆత్మయందు గలుగదు.

పురుషులకు కార్యములను చేయుటయందును, విడుచుటయందును శాస్త్రప్రమాణము ననుసరించుట ధర్మము. ఈ యధ్యాయమునందు మహాత్ముల సుకృతదుష్కృతుల స్వభావములు తెలుపబడినవి. ధీరులు, త్యాగులు, జ్ఞానులు, తత్త్వజ్ఞానులును ప్రవృత్తియందు తాము దైవసంపదల నారాధించుచు నితరులకు మార్గదర్శకులుగ నున్నారు. ధనాధికారాభిమానులు కామక్రోధలోభముల నారాధించుచు నితరులకు దుఃఖమును గలుగజేయుచు తాము దుఃఖము ననుభవించుచున్నారు. దైవసంపదల నారాధింపగల విధము శ్రద్ధాత్రయ విభాగయోగమునందు వివరింపబడినది.

సారాంశము

ప్రవృత్తియందు పుణ్యపాపములు, సౌందర్య వికాసములు సౌమ్యరౌద్రములు, సత్యాసత్యములు, ధర్మాధర్మములును మానవ స్వభావములయందు సహజములుగను గలుగుచున్నవి. ఈ స్వభావములకు కారణములు సత్త్వరజస్తమోగుణములు. సత్త్వగుణము గల వారు దైవసంపన్నులై సుఖమునకు, మోక్షమునకు అధికారు లగుచున్నారు. సత్త్వసంపన్నులు దైవసంపదలను జీవయాత్రయందు ననుసరించుచు, స్వకర్మ స్వధర్మారాధనమును చేయుచుందురు.

అసురసంపన్నులు తమదేహమునే ప్రధానముగ జూచుకొనుచు, దేహారాధనమునకై, తమ యావచ్ఛక్తిని వినియోగించుచున్నారు. దుష్పూరమైన కామము నాశ్రయించిన పిదప కామ క్రోధ లోభారాధనము చేయుట సహజముగ సంభవించుచున్నది. ఆద్యంతములులేని విషయోపభోగములు సుఖసాధనములుగ కనుపడినను, దుఃఖభాజనము లగుచున్నవి. అసురసంపన్నులు విషయసమ్మోహితులై, ఆత్మపీడనమును, పరపీడనమును చేయుచు తమ్మును, లోకమును నధోగతిపాలు చేయుచున్నారు. ఈ అధ్యాయమునందు సుకృతులు శాస్త్రవిధానము ననుసరించి, స్వకర్మ స్వధర్మారాధనము చేయుచు కృతార్థులు కాగల విధము తెలుపబడినది.

శ్రద్ధాత్రయ విభాగయోగ వివరణము

క్షేత్రక్షేత్రజ్ఞ విభాగ యోగముతో ప్రారంభింపబడిన బ్రహ్మ విద్యాప్రాప్తికి సాధన మీ యధ్యాయమునందు విపులము చేయబడినది. దేహిని తెలిసికొనుటకు దేహమే ఆద్యసాధనమైనను దేహవాసన లాత్మజ్ఞానమునకు ప్రతిబంధకములుగ నున్న విధము 13, 14, 15, 16 అధ్యాయములందు సువ్యక్తము చేయబడినది. గుణత్రయ విభాగయోగమునందు సత్త్వరజస్తమోగుణములు సకలప్రాణులకును దుఃఖనిమిత్తము లగుచున్న విధము తెలుపబడెను. దేహవాసనలకు మూలబీజములైన కామ క్రోధ లోభములను జయించి శాస్త్రప్రమాణము ననుసరించి కర్మలను జేయుట యోగశాస్త్ర మూలమునను బ్రహ్మవిద్యాప్రాప్తికి సాధనము.

కామక్రోధలోభములను జయించుటకు శ్రద్ధ ఏవిధముగ నుపయుక్త మగునో అర్జునుడు వినగోరుచున్నాడు. అశ్రద్ధతోను, శాస్త్ర విధానము ననుసరించకను చేసెడి కార్యములు దంభాహంకార సంయుక్తములై స్వప్రయోజనమునకే విఘాతము కలుగజేయుచున్నవి.

సారాంశము

పురుషుడు శ్రద్ధామయుడు. ఎవరెట్టి శ్రద్ధ గలవారో వారు అట్టులే అగుచున్నారు. శ్రద్ధ సకలజనులకును సత్త్వమున కనురూపముగ గలుగుచున్నది. సకలకార్యములందును సత్స్థితి సత్త్వమునకు సాధన మగుచున్నది. సత్త్వస్థితిని బడయుటకు సాత్త్విక ప్రవృత్తిని నభ్యాసము చేయుట అవసరము. సాత్త్వికాహారము వలనను శరీరమును సత్త్వానురూపముగ నుంచవలయును. వాక్కును మనస్సును సాత్త్వికస్థితియం దుంచవలయును. సకలకర్మలను ఫలాపేక్ష లేక భగవదర్పణముగ చేయవలయును. సాత్త్వికులు ఆహార విహారాదులయందు దేహారాధనమును పరిగణింపక ఆత్మారాధనము చేయుచు కృతార్థు లగుచున్నారు.

సాత్త్వికులు గానివారలు శాస్త్రప్రమాణము విడిచి, దంభాహంకారయుక్తులై, యథేష్టముగ ప్రవర్తింతురు. కొందరు శరీరమునకు పీడను గలుగజేయుచు, శరీరస్థుడైన నాకును, భూతగ్రామమునకును పీడను గలుగజేయుదురు. ఇతరులకు పీడను గలుగజేయవలయునన్న యుద్దేశముతో చేసెడి తపస్సు ఆత్మహింసకే మూలమగుచున్నది. వీరు చేసెడి యజ్ఞ దాన తపస్సులు అశ్రద్ధతో కూడినవై, ఇహమునకును, పరమునకును నిరర్థకములగుచున్నవి.

మోక్షసన్న్యాసయోగ వివరణము

అర్జునుడు యుద్ధారంభమునందు గలిగిన సందేహమునే ఇప్పుడును నివృత్తిని జేయగోరుచున్నాడు. సన్న్యాసాశ్రమస్వీకారము లేనిదే మోక్షము లేదని పండితాభిప్రాయము. అందువలన సన్న్యాసతత్త్వము ఎంత వినినను సందేహము పోలేదు. అర్జునుడు సన్న్యాసతత్త్వమును, త్యాగతత్త్వమును శ్రీకృష్ణునివలన మరల వినగోరుచున్నాడు. కామ్యకర్మలను విడుచుట సన్న్యాస మనియును, కర్మఫలత్యాగము త్యాగ మనియును శ్రీకృష్ణుడు సమాధానము చెప్పెను. దేహధారులకు కర్మలను పూర్తిగ విడుచుట శక్యము గాదు. ఫలత్యాగమే త్యాగమని చెప్పబడుచున్నది. ఆత్మశుద్ధి కొరకు సంగమును విడిచి కర్మలను చేయుట జనులకును నియత ధర్మము. ప్రతిమనుజుడును స్వకర్మను భగవదర్పితముగ జేయుచు తరించుచున్నాడు. కర్మలయందు ఉచ్చనీచభావములు లేవు. ప్రతి మనుజుడును స్వధర్మాచరణమును మమకారాహంకారములు లేకను చేయుట పురుషార్థమునకు సాధనము. తా నేకర్మము చేసినను ఈశ్వరార్పితకర్మముగ భక్తితో చేసినచో భగవంతుడు వానిని పాపముల నుండి రక్షించును.

వి. (66 వ శ్లో.) అర్జునుడు యుద్ధారంభమునందు ధర్మవిచారమును జేయుచు యుద్ధము చేయుటకు విచారమును తెలుపును నిరాకరించెను. ధర్మసమ్మూఢ చేతస్కుడైన విజయునకు శ్రీకృష్ణుడు గీతాశాస్త్రమునందు ధర్మ స్వరూపస్వభావములను ఉపదేశించెను. ప్రపంచమునందు వైదికధర్మములు, లౌకికధర్మములు, రాజకీయ ధర్మములు, సాంఘిక ధర్మములు మొదలగు ధర్మములు జిజ్ఞాసువులకు నిరంతరము సందేహమునకు హేతుభూతములు.

అర్జునునకు గీతాశాస్త్రమునందు శ్రీకృష్ణుడు క్షాత్రధర్మములు మాత్రమే బోధించియుండలేదు. సకల జనులకును

వారి వారి ధర్మములను ఆచరించుచు తరింపగల విధము గూడను బోధించియుండెను. స్త్రీలు, వైశ్యులు, శూద్రులు మొదలగు వారందరును జాతి వివక్ష అక్కరలేకుండను, భగవద్భక్తులై తరించగల విధమును గీతాశాస్త్రము తెలుపుచున్నది. ధర్మము అనంతరూపములను ప్రవృత్తియందు గోచరమగుచున్నది. యజ్ఞములు, యాగములు, దానములు, తపస్సులు, శ్రౌతస్మార్త కర్మలు మొదలగు అనంతములైన ధర్మములయందు యథార్థమయిన ధర్మమును నిర్ణయించుట దుష్కరమయి, ధర్మాచరణమునందు మానవులు సంశయముల పాలగుచున్నారు. నిశ్చలబుద్ధితో స్వధర్మాచరణమును చేసెడి భక్తుల విషయమున శ్రీకృష్ణుడు విశేషముగ కొనియాడియున్నాడు. ఎన్ని ధర్మములు చేసినను ఏదియో యొకటి మిగిలియుండి ముక్తికి ప్రతిబంధకము కావచ్చును. ఇట్టి సంశయనివారణార్థము భక్తుల యుద్ధరణార్థము పై శ్లోకమునందు "సకల ధర్మములను విడిచి, నన్నే శరణు పొందుము" "నేను నిన్ను సకలపాపముల నుండియును రక్షింతును." ఈ రీతినే వేరొకచోటను "అంతకాలమందైనను నన్నే స్మరించి దేహమును విడిచెదవేని, నన్నే పొందుదువు.", "అనంతమయిన కర్మ, జ్ఞాన ధర్మ యోగానుష్ఠానసాధ్యమయిన మోక్షమునకు నన్ను శరణు పొందుము." "నీవు తరింతువు" అనుట సాధకులకు సందియమును గలుగజేయుచున్నది.

భగవద్గీత నిర్గుణపరబ్రహ్మమును గూర్చి తెలిపెడి యోగశాస్త్రము. ఆ యోగశాస్త్రమునందు ఈ రెండు శ్లోకములును సగుణబ్రహ్మమునకు సంబంధించిన భక్తిని గురించి తెలుపుచున్నవని లోకమాన్య తిలకుగారు మొదలగువారు వ్యాఖ్యానము చేసిరి. "శాస్త్రములయందు, ఏ యనేకధర్మమార్గములు పరమేశ్వర ప్రాప్త్యర్థము చెప్పబడినవో, ఆ ధర్మముల కోలాహలములో బడక "నన్నే భజింపుము, నిన్ను నేను తరింపజేయుదును." అని సకల ధర్మములను నాచరించెడివారలకును "వివక్ష లేకను అభయ మొసంగుచున్నాడు." అని తిలకుగారు వ్రాసిరి.

(శం) "కర్మయోగము, జ్ఞానయోగము, భక్తియోగము, సన్న్యాసయోగము మొదలగు సమస్తధర్మముల రూపమునను నన్నారాధింపుము. నీవు కర్తృత్వాభిమానమును విడిచి నన్నే శరణు పొందిన నిన్ను రక్షింతును." ఈ భావము పండితాభిప్రాయమునకు తగియున్నది. తిలకుగారు పై శ్లోకము సర్వజన సామాన్యముగ సామాన్యులను మోక్షగాములను చేయుటకు శ్రీకృష్ణుడు అనుగ్రహించినట్లు తలచుచున్నారు. నిర్గుణ పరబ్రహ్మమును గురించి వ్రాసిన శాస్త్ర గ్రంథములయందు సగుణ పరబ్రహ్మమును గురించి వ్రాయుట సంభవము గాదు. అనంతమయిన ప్రవృత్తియందు భక్తులు అనంతమయిన ధర్మమును వారి సంస్కారానుసారముగ సందర్శించి, సేవించుట సహజము. సన్న్యాసధర్మము శ్రేష్ఠమని కొందరు తలచుచుందురు. కాని ఈ సందేహమహార్ణవమునందు పడి కొట్టుకొనుట కంటెను; భగవంతుని శరణుపొందుట వలనను సందియము పోయి జ్ఞానోదయము కలుగును. ఈ ధర్మరహస్యము మహాధర్మాత్ములే కాకను సామాన్యధర్మముల నాచరించెడి సకలజనులును నాచరించి కృతార్థులగుదురు. మానవులు తాము చేసెడి సకల కర్మలను నిష్కామబుద్ధితో, ఆత్మార్పణము చేసి, ఆత్మనే శరణు పొంది కృతార్థులగుచున్నారు.

గీతా యోగశాస్త్రమున కీ శ్లోకము 'శక్తి'; సకల జీవజాలమునకును తరణోపాయమునకు "కీలకము"; మానవాభ్యుదయమునకు నిరపాయమయిన యుపాయము.

వి. (78 వ శ్లో) ధృతరాష్ట్రుడు గీతారంభమునందు తనవారును, పాండవులును కురుక్షేత్రమునందు ఏమి చేసిరి? అని చేసిన ప్రశ్నకు సంజయుని సమాధానము యుక్తముగ నున్నది. ఈ సమాధానము ప్రవృత్తియందు సర్వకార్యములకును సమన్వయించుచున్నది. మనుజులు తమ కార్యములను జయప్రదముగ సాధించుటకు, కర్మేంద్రియములు ధనుర్ధరణమునందు శిక్షణము పొందవలయును. క్షత్రియులకు ధనుర్ధరణమువలె, ఇతరులును వారివారి స్వకర్మలయందు ప్రవీణులు కావలయును. విజయదశమియందు ప్రజలు ఆయుధ పూజను చేయుట దీనికి నిదర్శనము. ప్రజలు కర్మప్రవీణులే కాకను, యోగేశ్వరులుగ కూడ కార్యసిద్ధికి కావలయును. సంకల్పసిద్ధికి క్రియాశక్తియును, జ్ఞానశక్తియును సాధనములని సంజయుడు తెలిపెను.

ఇతి శ్రీ భగవద్గీతా సూపనిషత్సు బ్రహ్మవిద్యాయాం యోగ
శాస్త్రే శ్రీకృష్ణార్జున సంవాదే మోక్షసన్న్యాస యోగో
నామ అష్టాదశోఽధ్యాయః

కావ్యము - కావ్య ప్రయోజనము

అవ్యక్త వ్యక్తముల స్వభావ స్వరూప సత్యానుభూతి యోగము, పరమార్థము, పురుషార్థము, రసానందము, బ్రహ్మానందము. అవ్యక్తము — నిర్గుణము, నిరాకారము, నిరంజనము—పంచవింశతి తత్త్వాధారమున సువ్యక్త మగుచున్నది. అఖండమైన యవ్యక్తము అనంతములైన శాంత శివ సుందరరూపముల సువ్యక్తమై సుఖదుఃఖ సాధనం బగుచున్నది. పృథివ్యప్తేజో వాయ్వాకాశములు, పంచతన్మాత్రలు, శ్రోత్రత్వక్చక్షుర్జిహ్వా ఘ్రాణేంద్రియములు, వాక్పాణిపాదపాయూపస్థములు, మనోబుద్ధి చిత్తాహంకారములు, మహత్తు — ఇవి పరస్పర సంయోగ వియోగముల విశ్వపరిణామమును పొందుచున్నవి. పరమాణువు మొదలు పరబ్రహ్మము వఱకును వ్యాప్తమైన చరాచర ప్రపంచ మంతయు సద్యోగాశ్రయ మై జీవితపరమార్థ మైన పురుషార్థము నభిలషించుచున్నది. సద్యోగము - చిద్యోగభావమును, చిద్యోగమానందయోగభావరూపములను, విశ్వశ్రేయస్సునకు సాధనముగ నున్నవి. సచ్చిదానంద శ్రుతిబద్ధమును, శాంత శివసుందరాంగబద్ధమును, నాదబిందుకళానుసంధానమును, ఇచ్ఛాజ్ఞాన క్రియాశక్తిరూపమును, సత్త్వరజస్తమోగుణావృతమును నైన ధర్మయోగము బ్రహ్మాండధారణమును జేయుచున్నది. పిపీలికాది బ్రహ్మపర్యంతము గల బ్రహ్మాండము ఆత్మధర్మోద్ధరణసాధనమున బ్రహ్మాండోద్ధరణమును జేయుచు నాత్మరసానందమును బడయుచున్నది.

దేహధర్మక్షేత్రమునందు పరిమితముగ నున్న శక్తి నపరిమితముఁ జేసి సర్వాత్మత్వమును పరిస్ఫుటము చేయుట సకలయోగములకును కావ్యములకును ధర్మములకును పరమార్థము. సకల సాధనములు నీ పరమార్థమునకు వినియోగపడుచున్నవి. శక్తి సృష్టిపరిణామము నందు క్షేత్రధర్మముల కనురూపముగ పరిమితవికాసమును బొందుచున్నది. ఆకాశతత్త్వమునం దనంతకాంతులు గలిగియున్న పరాశక్తి, సహస్రారమునందు సహస్రరేఖాకాంతులను, పృథ్వీతత్త్వమునందు పరిమితము లైన రేఖాకాంతులను గలిగి, పరిమిత మైన శక్తిని గలిగియున్నది. పరిమిత మై స్వతస్సిద్ధముగను ప్రక్షిప్తముగను నున్న శక్తి నపరిమిత మైన శక్తిగ పరిణమింపఁజేయుట సకల యోగసాధనములకును ప్రయోజనము. ఊర్ధ్వముఖము లై వికసితము లైన శక్తులు సృష్టిపరిణామమునం దధోముఖము లై ముకుళితము లగుచున్న విధమును కుండలినీశక్తి విశదము చేయుచున్నది. బ్రహ్మాండము లందును పిండాండములందును అధోముఖములును ముకుళితములును నైన శక్తికమలస్థానము లూర్ధ్వముఖములును వికసితములును నగునపు డనంత మైన శక్తికి సర్వవ్యాపకత్వము గలిగి సకలాభీష్టములును సిద్ధించుచున్నవి. పృథివ్యప్తేజో వాయ్వాకాశతన్మాత్ర లంతర్లయమును బొందునపు డఖండ మైన కుండలినీశక్తి ఆకాశతత్త్వస్థాన మైన సహస్రారమునందువలె, పృథ్వీతత్త్వస్థానమైన మూలాధార స్థానమునందును యథార్థముగ ప్రజ్వలనమును పొంది, పృథ్వీబీజ మైన 'లం' కారమందును, ఆకాశబీజ మైన ఓంకారమందును పరిస్ఫుట మగుచున్నది.

నాదస్వరూప మైన ఓంకారము సప్త కమలసంస్థిత మైన చిచ్ఛక్తి నేకశ్రుతియందు మేళగించి ఆత్మానందమును సమకూర్చుచున్నది. నిగమాగమములకును మంత్రములకును తంత్రములకును శాస్త్రములకును కావ్యములకును యోగములకును కళలకును మూలాధార మైన ఓంకారము కుండలినీశక్తి యోగసిద్ధికి సాధనభూత ముగ నున్నది.

విశ్వము ధర్మయోగబద్ధమై పురుషార్థసిద్ధికి కర్మధర్మబ్రహ్మానుష్ఠానములను చేయుచున్నది. చతుర్విధ పురుషార్థములకును ధర్మము కీలకము; అర్థకామములు ధర్మాధీనములు. ధర్మ మర్థకామాతీతము. ధర్మము విశ్వమును శ్రుతిగతిరాగరూపబద్ధముగ ధరించుచు, విశ్వశ్రేయస్సునకు సాధనముగ నున్నది. వేదములు వేదాంగములు శాస్త్రములు కావ్యములు పురాణేతిహాసములు కళలు యోగములు కర్మధర్మబ్రహ్మస్వభావ స్వరూపపరిణామములు. వేదాంతము యోగము కావ్యములు కళలు కర్మకాండములు విశ్వసాహిత్యాంగములు. విశ్వసాహిత్యాంగములు భిన్నము లైనను, సకలాంగములకును లక్ష్యము పురుషార్థము. పురుషార్థమునకు ధర్మార్థకామమోక్షము లన్యోన్యాశ్రయము లై, ఆత్మానందమునకు సాధనముగ నున్నవి. అనంత మైన విశ్వసాహిత్యమును సాహిత్యోపాసకులు స్వసంకల్పసంస్కారానురూపముగ ధ్యానించి కీర్తించి దర్శించి చిత్రించి, ఆత్మరసానందానుభవమున కధికారు లగుచున్నారు.

ప్రకృతి పురుషుల విలాసవైభవముల సంభావన సంసేవన వర్ణన సాధ్య మైన రసానందానుభవమునకు కావ్యము లుత్తమసాధనములు. జీవజాలములకు జీవయాత్రయందు సహజము లైన సుఖదుఃఖములు ప్రేమానురాగములు రాగద్వేషములు జయాపజయములు త్యాగభోగములు వీరశృంగారములు సౌందర్యవిలాసములు రసానందమును గలుగఁజేయుటకు, కావ్యములు మనోహరసాధనములు. మహాకవులు రసోపాసకులు, రససిద్ధులు; భావసామ్రాజ్యమునకు పట్టభద్రులు; విశ్వకావ్య నిర్మాణమునకు బ్రహ్మలు; విశ్వమును నాదబిందుకళారాగరూపగతుల సంకల్పించుటకును నాడించుటకును పాడించుటకును సమర్థులు.

కావ్యములు కవుల సంకల్పసంస్కారానురూపములు. శ్రీమద్భాగవత భారత రామాయణాదులు వ్యాస వాల్మీకి పోతన తిక్కనాదులయు, మనుచరిత్ర రసికాభిలాషములు పెద్దన శ్రీనాథులయు, వేమన భాస్కర శతకములు వేమన వెంకనలయు సంకల్పసంస్కారముల కనురూపములు. సాహిత్యక్షీరార్ణవమునందు కావ్యామృత ముత్పన్న మయి కావ్యరసానందానుభవమునకు సాధనం బగుచున్నది.

సాహిత్యార్ణవమునం దుత్పన్న మైన యనంతకావ్యములలో గుణ దోషములు సహజములు. గుణగ్రహణపారీణు లనంతము లైన కావ్య ములందు రసానందము ననుభవింపఁగలరు. విశ్వనిర్మాణమునకువలెనే కావ్యరచనకును ఇచ్ఛాశక్తి బీజము, జ్ఞానశక్తి శక్తి, క్రియాశక్తి కీలకము. సౌందర్యమంజరీకావ్యమునందు కృతికర్త సంకల్పించి వినిర్మించిన ఇచ్ఛాజ్ఞానక్రియాశక్తుల మహాత్త్వమును కావ్యపరిశీల నము వ్యక్తము చేయుచున్నది. కావ్యమునందు ఏడాశ్వాసములు గలవు—I సంకల్పము, II శక్త్యుపాసన, III భాషోపాసన, IV రసోపాసన, V మన్మథోపాసన, VI కువారీస్వయంవరము, VII కృతి సమర్పణము.

I సంకల్పము

సౌందర్యమంజరీ కృతికర్త శ్రీ కాళ్లకూరి గోపాలరావు గా రాంధ్రసాహిత్యోపాసకులు, విద్వత్కవీంద్రులు. కావ్యము దేశీయ మైన ప్రాచీన మైన శ్రావ్య మైన మంజులానందకర మైన మంజరీచ్ఛందమునందు భావసౌందర్యరసస్ఫూర్తితో రచియింపఁబడినది. రచనాసంకల్పచాతుర్యమును భాషాభావరసములు తెలుపుచున్నవి. ఆపోధనుఁ డైన కవిగోపుఁడు సకలపదార్థముల శృంగారభావరూపము లను కావ్యకామధేనువును పోషించి నవనవకావ్యార్థనవనీతమును బడయుచున్నాడు. కవుల సంభావనాశక్తి కావ్యసృష్టికి కీలకము. ధ్వనిగుణబద్ధ మైన యీ కావ్యము నవభావరసానందమును గలుగఁ జేయుచున్నది.

> కవిగోపుఁడు ప్రసాదకామధేనువును
> శృంగారలసదలంక్రియను గ్రహించి
> యఖిలపదార్థంబు లను మేఁత మేపి
> ధ్వనిగుణబద్ధగాఁ జాలించి పితికి
> రసపయోవృష్టి వాసనభాండమందుఁ
> దగు మాత్రము తపోస్తితప్తం బొనర్చి
> యింబారఁ గ్రాకృతిదధిం బేరఁబెట్టి
> భావమంథానమ్ముఁ బట్టి మథింప,
> నవనవ కావ్యార్థ నవనీత మొదవి
> యమృతతుల్యం బయి యలరారుచుండు! I, 29-38

* * *

> పరిభాష మాయ శాస్త్రరహస్యసృష్టిః
> నా మాయ యను పటుం బటు ద్రోచివైచి,
> కావ్యభాష, నఖండనవ్యత మెఱయ,
> విశ్వరూపంబుఁ జూపెడివాఁడె సుకవి! I, 49-52

చిరకాలానుగతము లైన కావ్య సంప్రదాయ సంకేతములు విశ్వ సాహిత్య రచనకును సందర్శనమునకును రసానందమునకును ప్రతిబంధకము లైనవి. మాయాపరిభాషాసంప్రదాయములను ద్రోచివైచి, విశ్వకావ్యరసానందమును సౌమ్యరూపమునఁ గలుగఁ జేయుట కావ్యప్రయోజనము. శక్తిపరిణామము లైన సృష్టి స్థితిలయముల పరిణామచిత్రము పరమకావ్యము. శక్తిసంజాత మైన సంయోగపాటవానందమునకు మన్మథరసానందము సామాన్య ప్రమా ణము. రసానందము, కామయౌవనము నడలినకొలఁదని, భావయౌవ నమునందు ప్రబలుచున్నది. రసానందమునకు దేహాత్మ లన్యోన్యాశ్ర యములు. రసానంద మొకచోట తగ్గిన, మఱొకచోట హెచ్చును. సౌందర్యమంజరి శృంగార రసానందమును రసోపాసకులకుఁ గలుగఁ జేయఁగల విధమును కావ్యార్థము బోధించుచున్నది. రసానందమున కభినవ సృష్టి మూలముగ నున్నది. ఆచారశృంఖలములు, ప్రపంచ పరిణామమునం దితరరంగములలోవలె, కావ్యరంగమునందును ప్రతి బంధకములు. స్థితిరసవిలాసంబుల సంయోగము పరమార్థము. మహాకవులకు పరమార్థమును బోధించుట కధికారులు.

> సకలతంత్రస్వతంత్రకవులం గూర్చి
> తచ్ఛక్రవర్తిత్వ మిచ్ఛ నూహించి,
> సర్వతోముఖరసాస్వద చమత్కార
> నవతఁ జూపు తదీయకవిత నర్తింతు. I, 57—60

* * *

> సృష్టిస్థితిలయంబు లెట్లు భిన్నములు?
> ఒకదాని పరిణామ మొకటి యూహింప!
> ఈ పరిణామలీలాపరమాణు
> పరిణామచిత్రంబె పరమకావ్యంబు! IV, 149—152

* * *

> స్థితి విలాసంబు భారతి విలాసంబు
> రసవిలాసంబు ఉర్వికవిలాసంబు
> జోడింతు, నానందశోభ పెంపొంద;
> నా రచియించు సౌందర్యమంజరికి
> సర్వాంగసౌష్ఠవసంపదం గూర్చి,
> యివి పరమార్థసంహిత లగుంగాత! I, 69—74

సౌందర్యమంజరి యపూర్వ మైన భావకావ్యము. పింగళి సూరనార్యుఁడు కళాపూర్ణోదయమునందు భావానుభూతికిని రూపాను భూతికిని గల సంయోగవియోగముల పరమార్థమును మనోహర మైన కావ్యరూపమున సృజించెను. ఆత్మసాక్షాత్కారసాధ్య మైన రసానందమునకు స్థానము హృదయము. హృదయమణిధారణము సకలార్థసాధనము. హృదయాధిష్ఠిత మైన సచ్ఛక్తి, సత్త్వము సత్యము సమత్వము సమరసము సంభవము మున్నగు నామరూపముల విశ్వపరిణామమును బొందుచు, రసానందమునకు సాధనం బగుచున్నది. ఈశ్వరుఁడు హృదయస్థుఁ డై సకలభూతములను రసయోగమార్గ మున నడపుచున్నాఁడు. కావ్య మీ పరమార్థమును మనోహరముగ నాత్మగతము చేయుచున్నది.

> ఈశ్వర స్సర్వభూతానాం హృద్దేశేఽర్జున! తిష్ఠతి
> భ్రామయన్ సర్వభూతాని యంత్రారూఢాని మాయయా.
> గీత 18, శ్లో. 61

సత్పదార్థము పరమాణువు మొదలు పరబ్రహ్మమువఱకును వ్యాప్తమైన బ్రహ్మాండమును ధర్మరసమాత్రమున ధరించుచున్నది.

విశ్వవిలాసములు సచ్ఛక్తి చిచ్ఛక్తి క్రియాశక్తి పరిణామములు; రసానంద సాధనములు.

కావ్యము విశ్వాధార మైన సర్వతోముఖరసానందసిద్ధి కాశ్రయము. సౌందర్యమంజరియం దీ పరమార్థమును కృతికర్త నవీన విధానమున నిర్వహించిన విధమును కావ్యార్థము వివిధసందర్భములందును సువ్యక్తము చేయుచున్నది.

II శక్త్యుపాసన

బ్రహ్మాండావృత మైన చైతన్య శక్తి పిండాండములందు తత్త్వానురూపముగ గోచరం బగుచున్నది. ప్రపంచభూతపంచీకరణమునందు చైతన్యశక్తి కారణసూక్ష్మస్థూలావస్థలలో ప్రపంచపరిణామమును బొందుచు పురుషార్థమునకు సాధనంబుగ నున్నది. సూక్ష్మకారణావరణములందు వ్యాప్త మైన శక్తిని స్థూలావరణములందు ప్రసరింపజేయుట విజ్ఞానము, యోగము. ఆకాశతత్త్వమునందు వ్యాపకముగనున్న చైతన్యశక్తి పృథ్వీతత్త్వమునందు పరిమితమగుచున్నది. అఖండమైన చైతన్యశక్తికి బ్రహ్మాండఖండ బిందువులన్నియు శక్తిబీజములు. చైతన్యశక్తి బాహ్యాభ్యంతరములం దేక శ్రుతిగతి లాగ లయ బద్ధమై ప్రకాశించుచున్నది. బాహ్యాభ్యంతర శక్తుల సంయోగము రసయోగము, పరమార్థము, పురుషార్థము. చైతన్యశక్తి ప్రభావమును వేదాంతము వైరాగ్యముననను, ఆగమములు యోగముననను, కావ్యములు రసముననను, శాస్త్రములు సిద్ధాంతముననను, కళలు క్రియారూపముననను సువ్యక్తము చేయుచున్నవి. యోగములయం దాగమశాస్త్రసిద్ధమైన కుండలినీయోగము శక్త్యుపాసనకు ప్రాచీన సంప్రదాయసిద్ధము. అఖండమైన విశ్వవ్యాప్త మైన చైతన్యశక్తి నాత్మయం దావాహనము చేసి, శక్తి నేకముఖముగ చేయుట కుండలినీయోగము. కుండలినీ యోగము (నామరూపవిలసితము లైన భిన్నశక్తులకు మహాశక్తి స్వరూపమును) గల్పించి ఆనందరసమును గలుగజేయుచున్నది.

వరదాయిని యైన శక్తిని ప్రాచ్యు లాభ్యంతరసాధనలను పాశ్చాత్త్యులు బాహ్యసాధనములను నుపాసనఁ జేయుచు, సుఖదుఃఖములను వైరాగ్యభాగ్యములను సిద్ధియంత్రములను పుణ్యపాపములను సృష్టి సంహారములను ప్రపంచపరిణామార్థము పడయుచున్నారు.

చరాచరప్రపంచ మంతయు చైతన్యశక్తి మూలమున జీవయాత్ర చేయుచున్నది. జీవజాలములు శక్తిని స్వాధీనము చేసికొనుటకు చేయుచున్న ప్రయత్నములను ప్రపంచపరిణామము విశదము చేయుచున్నది. వర్తమానకాలమునందు ప్రకృతిశాస్త్రజ్ఞులు వ్యక్తము చేసిన సిద్ధాంతములును నిర్మాణములును కుండలినీశక్తియోగపరిణామములనే నిర్ణయించుచున్నవి. జీవశాస్త్రము భౌతికశాస్త్రము రసాయనశాస్త్రము జ్యోతిశ్శాస్త్రము గణితశాస్త్రము వేదాంతశాస్త్రము యంత్రశాస్త్రము శిల్పశాస్త్రము మొదలగు శాస్త్రములు చేసిన నిర్ధారణలు ప్రాచీనవైదిక విజ్ఞాననిర్ణయములను సమర్థించుచున్నవి. వర్తమాన — భౌతికశాస్త్రసిద్ధాంతములు నిర్మాణవిమర్శనములు ప్రాచీనాధ్యాత్మిక సిద్ధాంతమార్గములను సమర్థింపఁగల విధమును పరిశోధనలు విశదముచేయుచున్నవి.

ఆదికాలమున భయభ్రాంతులకు మూలము లైన ప్రకృతిశక్తులు (ఆత్మశక్తి యంత్రశక్తి) కాలక్రమమున వశవర్తులై మానవధర్మాభ్యుదయమునకు వినియోగపడుచున్నవి. ఆవిరిశక్తి విద్యుచ్ఛక్తి తేజశ్శక్తి రేడియోశక్తి ఓజశ్శక్తి బాహ్యయంత్ర సాధనముల మానవ సౌఖ్యమునకు వినియోగపడఁగల విధమును పాశ్చాత్త్యవిజ్ఞానము విశదముచేయుచున్నది. భావయంత్రసాధనమున నీ పరమార్థమును ప్రాచ్యులు సాధించిన విధము, సౌందర్యమంజరిలోని శక్త్యుపాసనాశ్వాసమునందు మనోజ్ఞ మైన యోగశాస్త్రకళారసభరితభావములచే సంభావితము. ఆ శక్తి నుపాసించి ధ్యానించి తన చిత్తమున స్ఫురించిన రీతిని గోపాలరావు గారు సౌందర్యమంజరిని రచియింప సంకల్పించిరి. ఆ మహాసంకల్పము కావ్యరసానందమును గలుగఁజేయుటయందుఁ గల సాధ్యాసాధ్యములకు సౌందర్యమంజరి ప్రమాణము. వైరాగ్యభాగ్యములకును త్యాగభోగములకును భావజాయములకును గల సంరంభము నానందోపాసనయందు సమన్వయము చేయుటకు కవి పాడిన యానంద గీతము ప్రపంచవాసనల కనురూపముగ నున్నది.

అఖండ మైన శక్తి ఖండరూపములందు స్థూలాతిసూక్ష్మరూపముననను, బాహ్యాభ్యంతరములందు సుశ్రుతిబద్ధ మైనపుడు ప్రపంచస్థితికిని రసానుభవమునకును, అపశ్రుతిబద్ధ మగునపుడు దుఃఖానుభవమునకును విలయమునకును, సాధనభూతముగ నున్నది.

ప్రకృతిశక్తి యనెడి పాలసంద్రంబు
ప్రాచ్యులు పాశ్చాత్త్య లచ్యుతదఢిమ
భావయంత్రంబులు బాహ్యయంత్రములు
నా నొప్పు కవ్వముల్ పూని మథింప,
వైరాగ్యభాగ్యరూపములు ధరించి
యుద్భవించిన లక్ష్మి! యుత్సాహజనని!
ఒక్క మా కిటు చూడు, మ్రొక్కి వేఁడెదను;
వైరాగ్య, మదియును భాగ్యంబె యైన,
భాగ్యసంగతినె సంభావ్య మై యొప్పు;
ఉభయభాగ్యంబుల విభవంబు నిమ్మ!

*   *   *

తైజసశక్తి! నాదబ్రహ్మమూర్తి!
ప్రకృతిస్వరూపిణీ! ప్రత్యక్షశక్తి!
అత్యంతభక్తినై ధ్యానింతు నిన్ను;
చల్లఁగా మెల్లఁగా, నుల్లాస మొలయ
దయ మీఱ, నాదు చిత్తమున స్ఫురించి
పరమార్థశబ్దప్రభలు గూర్పు మమ్మ!
సౌందర్యమంజరీసౌమ్యరూపమున,
నా కాంచిన తెలుంగు ననుఁ జూపనిమ్మ! II,81—98

శక్త్యుపాసన యోగసిద్ధికిని యంత్రరచనలకును వలె కావ్యరచనలకును సాధన మైన విధమును, నాదోపాసనసాధ్య మైన సకలవిజ్ఞానములకును మూల మైన భాషోపాసన పరిస్ఫుటము చేయుచున్నది.

III భాషోపాసన

అవ్యక్తమైన శక్తికి నాదము ప్రథమవ్యక్త స్వరూపము. నాదము శబ్దరూపమున బ్రహ్మాండావృతమై భాషాధారమున బ్రహ్మాండమును గ్రాహ్యము చేయుచున్నది. శబ్దము భావదశయందు 1 పరారూపమును, భావము సూక్ష్మదశయందు 2 పశ్యంతీరూపమును, భావము శబ్దరూపమున 3 మధ్యమారూపమును, వాగ్రూపమున 4 వైఖరీరూపమును దాల్చుచున్నది. భావము ఇచ్ఛాజ్ఞానక్రియాశక్తుల సంయోగవియోగములచే ప్రపంచ పరిణామమును పొందుచున్నది. సకలశబ్దార్థములకును అక్షరామ్నాయము స్థూలరూపమున మూలాధారము. వేదములు వేదాంగములు కావ్యములు కళలు మంత్రములు యంత్రములు భావశబ్దార్థపరిణామమైన పురుషార్థమునకు సాధనములు.

> పరా వాఙ్మూలచక్రస్థా పశ్యంతీ నాభిసంస్థితా
> హృదిస్థా మధ్యమా జ్ఞేయా వైఖరీ కంఠదేశగా.

చైతన్యశక్తి బ్రహ్మాండాంతర్గతమైన పిండాండమునకు ఆవాహన కాఁగల విధమును కుండలినీయోగము విశదము చేయుచున్నది. చైతన్యశక్తి హంసరూపమున ఉచ్ఛ్వాసనిశ్వాసములను గలుగఁజేయుచు, పిండాండములందు శివశక్తుల సంయోగమును గలుగఁజేయుచున్నది. బ్రహ్మాండమునందు మాయాశక్తిని వలె, పిండాండమునందు మనశ్శక్తిని స్వాధీనము చేయఁగల విధము కుండలినీయోగము. బ్రహ్మాండమునందు నాదబిందుకళాపరిణామములైన వర్ణమాలాక్షరములు దేహమునందును వర్ణమాలాక్షరశక్తుల రూపమున నంతర్భూతములై యున్నవి. బ్రహ్మాండాంతర్గతములైన భూలోకము భువర్లోకము సువర్లోకము మహర్లోకము జనలోకము తపోలోకము సత్యలోకము పరమైన శక్తులు, పిండాండమైన దేహమునందును అక్షరరూపమున నంతర్గతము లై, సప్తకమలరూపమున ప్రతిష్ఠితము లై యున్నవి. హిరణ్యగర్భ శక్తి విద్యుత్కణమయ మైన సూర్యరూపమున లోకవికాసమును జేయుచున్నది. రేడియోశక్తి యంత్రముఖమున పరిస్ఫుట మగు విధమున, చైతన్యశక్తి కుండలినీప్రబోధమున పరిస్ఫుటమగు విధమును కుండలినీయోగము బోధించుచున్నది. గళయంత్రవర్ణన యీ పరమార్థమును మనోహరముగ మనోగతము చేయుచున్నది.

అవ్యక్తశక్తి సువ్యక్త స్వరనాదరూపమునను అక్షరామ్నాయమునను గ్రాహ్య మగుచున్నది. అకారము మొదలు హకారమువఱకును గల యక్షరములు శబ్దములనుపదములను ప్రత్యయములను పదార్థములను సమకూర్చుచున్నవి. "అహమ్" పదార్థము "అహంకారము" గ వ్యక్తమై జగద్రూపముగ పరిణమించుచున్నది.

భాషల స్వరూపస్వభావములు ప్రజల స్వరూపస్వభావములకు ప్రమాణములు. ఆంధ్రాక్షరామ్నాయము భాషాస్వరూపస్వభావములు సంగీత సాహిత్య శాస్త్ర కళాది నిర్మాణములందు చైతన్యశక్తిని ప్రజ్వలింపఁజేయఁ జాలియున్నవి. భాషోపాసకులు కావ్యములందు భాషాశక్తి నుపాసించి కృతార్థులు కాఁగల విధమును భాషోపాసనాభ్యాసము విశదము చేయుచున్నది. చైతన్యశక్తి భాషాశక్తిసాధనమున సకలార్థసిద్ధికిని సాధనంబుగ నున్నది. మాటలు మడిమంత్రము లగుచున్నవి. ఆ మహాశక్తి దేహక్షేత్రమునందు ముకుళితము లైన సప్తకమలములను వికసింపఁజేసి చిదంబరక్షేత్రమునందు దివ్యకాంతుల నానందతాండవము నానందగానమును జేయుచు, నాత్మానందమును గలుగఁజేయుచున్నది. వికసించిన కుండలినీశక్తి విశ్వగీతమును పాడుచు, విశ్వరూపమును సందర్శించుచు, విశ్వతాండవమును జేయుచు, విశ్వ రసానందమును ప్రత్యక్షము చేయుచున్నది.

గళయంత్రోపమానమున శబ్దశక్తిస్వరూపస్వభావము లీ క్రింది పాదములందు సుబోధములు. విశ్వశక్తి శబ్దకాంతుల భావరూపములను దాల్చుచు భాషామహాశక్తియోగమునందు రసవిలాసానందమును గలుగుజేయుచున్నది. వరములు శాపములు భాషాశక్తి పరిణామములు. పరమార్థగ్రహణమునకును పరమార్థసాధనమునకును భాషామహాశక్తి మూలాధారము. ఆ శక్తి సహస్రారమునందు భాసిల్లుచు భాషాస్వరూపమున సకలాంతరములందును ప్రక్షిప్తముగ నున్న విధమును గళ యంత్రోపమానము (త్రొక్కుడు హార్మోనియము) వ్యక్తము చేయుచున్నది. భాషావికాసము సంగీతసాహిత్యవికాసములకును మానవాభ్యుదయమునకును బీజము.

> అఖిలార్థదాయిని యగు కల్పవల్లి
> భాషామతల్లియే ప్రతిజాతి తల్లి ;
> ప్రజలకు నేకోదరప్రీతిఁ గూర్చి,
> జాతికుటుంబముల్ సవరించుచుండు!
>
> *　　　*　　　*
>
> జ్ఞానతీర్థంబులన్ జలకంబు లార్చి,
> సంగీతసాహితీస్తన్యం బొసంగి,
> నాకంబు భూలోక మేకం బొనర్చు
> కల్పవల్లీడోలికలఁ బండఁబెట్టి,
> భావహస్తములతోఁ జైపయి నూఁచి,
> పరమార్థములు జోలపాటలు పాడి,
> ప్రకృతివినోదముల్ పరికింపఁజేసి,
> ముద్దుబిడ్డలఁ బెంచి మురియుచునుండు.
> భాష పెంపకయున్నఁ, బసులము గామె ?
> భాషపెంపే మానవప్రాభవంబు ! III. 1—14
>
> *　　　*　　　*
>
> మేదోంబురుహపీఠ ! మేధాస్వరూప !
> వాయుచాలన మృదుపాకోపహతుల
> లలి శ్వాసకోశభస్త్రుల నొత్తికొనుచు;
> భావహస్తంబులు పైపైకిఁ జాచి
> వక్త్రావయవవర్ణఫలకముల్ మీటి,
> నీవు శ్రుతుల్ దీర్చి నియతి వాయించు
> గళయంత్ర మఖిలమంగళకరం బంబ !
> వేదవేదాంగముల్ వేదాంతములును
> సాహితీగ్రంథముల్ సంభాషణములు

నీ గానమహిమముల్ ; నిత్యంబు నీవు
లోకయాత్ర సమస్త మేకగీతముగ
పాడుచుందువు తల్లి ! స్వరకల్పవల్లి ! III,35-46

ఆ శక్తిప్రభావము పేతొక విధమున వీణోపమానమున వ్యక్తము చేయబడినది. దేహాధార మైన బ్రహ్మదండి వీణాదండము. వీణాదండము భిన్నస్థానములందు సప్తస్వరములను కల్పించుచున్నది. బ్రహ్మదండ శక్తి మూలాధార స్వాధిష్ఠాన మణిపూరక అనాహత విశుద్ధ ఆజ్ఞా సహస్రార చక్రస్థానములందు శక్తిరూప మైన స్వర శక్తుల నుత్పత్తి చేయుచున్నది. కపాలకచ్ఛపీవీణ సరస్వతీశక్తిని ప్రజ్వలింపజేయుచున్నది. బ్రహ్మాండవీణారూప మైన బ్రహ్మదండ వీణ సహస్రారమునుండి మూలాధార స్థానమువఱకును వ్యాప్తము లైన శక్తిస్థానములందు శక్తుల నాడించుచు రసానందమును గలుగజేయుచున్నది. భాస్వరస్వరవీణ దివ్యనాదమును ఆజ్ఞావీణ ఆజ్ఞాశక్తిని ఇతరనాదస్థానము లితర శక్తులను ప్రసాదించుచున్నవి. ఆ శక్తి ప్రత్యక్షమై విశ్వకావ్యరచనకు వినియోగపడుటకై గోపాలరావుగారు చేసిన యుపాసనావిధానము గంభీరముగ నున్నది.

బ్రహ్మదండపు వీణ, బ్రహ్మాండవీణ,
క్రమవీణ, కపాలకచ్ఛపీవీణ,
దేవ త్రయాత్మక త్రిగ్రంథివీణ,
నాడులే తంత్రులై నటియించు వీణ,
అఖిలశక్తులకు మూలాధార మైన
గణపతిపూజతో దొరగెడి వీణ,
త్రిజగజ్జనకము స్వాధిష్ఠాన మైన
యోగాగ్నికుండమం దుదయించు వీణ,
మణిపూరతేజంబు మహిమంబు నెఱపఁ
గనులకు మిఱుమిట్లు గలిగించు వీణ,
అద్భుతరీతి ననాహతస్థితినె
ప్రణవశబ్దంబులఁ బలికించు వీణ,
కల రూపుల విశుద్ధకలకంఠగతుల
వాఁగెడి భాస్వరస్వరపూరవీణ,
మానసహంసంబు లీన మౌ లీల
నాజ్ఞానువర్తి యై యలరారు వీణ,
బ్రహ్మరంధ్రము సహస్రారంబు దాఁకి
యమృతంబు వర్షించి యలరించు వీణ,
సూక్ష్మాతిసూక్ష్మతేజోరేఖ బోని
కుండలి నాడించు గుప్తార్థవీణ,
లమ్మ! మా యమ్మ! నా కిమ్మ నీ వీణ ;
దాని బల్కించెడి తలఁపు జనించె! III, 47-68

అవ్యక్త మైన సచ్ఛక్తి చైతన్యప్రపంచభావరూపముల వ్యక్తమగుచున్నది. చైతన్యశక్తి సంభావనయందు నిత్యప్రవృత్తి కనురూపముగ శబ్దశక్తి పరిణామమును పొందుచున్నది. శబ్దశక్తి

వాగర్థాధారమున భాషాపరిణామమును పొందుచు, పురుషార్థమునకును రసానందమునకును సాధనమగుచున్నది. శక్తిస్వరూపములును భావార్థములును నిష్క్రియా క్రియలును సాంఖ్యయోగములును నీవునేనులును నేకమవుట మహాయోగానందము. రసోపాసనయందు ప్రవృత్తిపరమైన యోగానందము సాధ్యము. హృద్య కావ్యములు హృదయాహ్లాదకరమైన రసోపాసనకు సాధనములు.

నీవె నేనును నేనె నీవు నయ్యెదము,
ఉను సముచ్చయ మదే యోగకారకము;
అదియు నుభయ మధ్యమందు లయింప,
నీవు నే నేక మౌ భావంబె మనము!
ఆ యైక్యమందె తా నావిర్భవించు
సృష్టికిం ప్రతిసృష్టి హృద్యకావ్యంబు!

* * *

భక్తిమై ప్రణమిల్లి ప్రార్థించువాఁడ,
బాల్యంబునుండి నీ భక్తుండ నంబ!
దయ మీఱ నాయం దుదయ మందవమ్మ,
సౌందర్యమంజరీ సౌమ్యరూపమున! III. 79-88

సకల పదార్థములందును పూర్ణ చైతన్య మేకముఖమున వ్యాపకమై యున్నను, భూతపంచీకరణమునందు స్థూలరూపముల నాకాశ తత్త్వము క్షీణించుటయు పృథ్వీతత్త్వము ప్రబలుటయు సంభవించుచున్నది. పంచభూతములును ననులోమ విలోమ మార్గమున ప్రపంచీకరణమును బడయుచున్న విధమును భూతముల యుత్పత్తి స్థితి లయములును పంచీకరణ మార్గమును తెలుపుచున్నవి. సృష్టిపరిణామమునం దాకాశపరమాణువు పృథ్వీపరమాణువుగ పరిణమించుచు, క్షేత్రజ్ఞున కనంతము లైన క్షేత్రములు కల్పింపఁబడుచున్నవి. ఆకాశ పరమాణువునందు పరిపూర్ణముగ వ్యాప్తమై యున్న చైతన్యశక్తి పృథ్వీపరమాణువునందు విక్షేపావరణములతో స్తంభించి ప్రక్షిప్తమగుచున్నది. పృథ్వీజల తేజోవాయు తత్త్వములం దంతర్గతమై యున్న చైతన్యశక్తిని ప్రజ్వలింపఁజేసి పరమార్థమును బడయుటయే ఇతర యోగములకు వలె కుండలినీ యోగమునకును పరమార్థము. శ్రీ శంకరాచార్యులు సౌందర్యలహరియం దుపాసించిన త్రిపురసుందరిని శ్రీ గోపాలరావు గారు సౌందర్యమంజరియందు ప్రాచ్యపాశ్చాత్త్య సంస్కార రసోపాసనరూపమున నుపాసించి కృతార్థు లయిరి.

IV రసోపాసన

కవి భాషామహాశక్తి తనయం దుదయించి నటియించుటకు చేసిన యుపాసన కనురూపముగ, భాషాశక్తి యుపాసకుల కుపాసనానురూపమైన కావ్యరసానందమును గలుగఁజేయుచున్నది. రసోపాసనాశ్వాసము విశ్వాత్మకమైన రసస్వభావ స్వరూపనిర్ణయమును జేయుచున్నది. కావ్యములందు నవరసములు నుపాస్యములైనను, శృంగార వీరశాంత రసములుమాత్రమే ఉపాసనానురూపముగ ప్రయోగయోగ్యములు; సచ్చిదానంద ప్రాప్తికి సాధనములు. ప్రత్యేక భావశూన్యములైన బీభత్సకరుణభయానక హాస్యాద్భుత రసములు రససిద్ధికి నిరర్థకములు. రసత్రయమునందు కావ్యముల శాంతరసప్రదర్శన మసంగతము. శాంతరసము నిద్రాలయావస్థ యందు గోచరం బగుచున్నది; జాగరణావస్థయం దనుభవయోగ్యము గాదు; బ్రహ్మోపాసనకు లక్షణమైనను, ప్రవృత్తియందు దురారాధ్యము. ప్రవృత్తియందు, కావ్యములలో ప్రేమబీజమైన శృంగార రసము సమాశ్రయము.

నిద్రలో శాంతంబు నెగడు; నయ్యదియె
అవ్యక్తసౌఖ్యస్వప్నానందకరము!
కర్త లయించుటం గర్మంబు సున్న;
శాంతరసము ప్రదర్శనయోగ్య మగునె?
VI. 17—20

* * *

శృంగార వీరంబులం గల్గునట్టి
మరణంబులం గాని స్ఫురణకు రాని
శాంతరసంపుఁ బ్రస్తావం బదేల?
అది ప్రవృత్తిని దుర్లభార్థంబు గాదె?
లయసృష్టి మధ్యంబులం బ్రవర్తిల్ల,
బ్రహ్మోపాసనమై పరఁగెడి నేమొ?

* * *

స్థాయి జుగుప్సగాఁ దనరు బీభత్స;
మది యొక రస మౌనె? యానంద మిడునె?
VI. 29—36

కావ్యములకు ప్రధానమైన రెండవ రసము వీరరసము. రణవీరము రౌద్రము; రక్తపాతాసక్తము; క్రోధజనకము; భయదము.

ప్రేమైకబీజంబు శృంగారరసము,
క్రోధైకబీజం బగునె వీరరసము!

* * *

క్రౌర్యంబు హింస శోకంబు జుగుప్స
భయద మౌ వీరంబు పాలింటఁ గల్గు;
సంపాదనమునకు సంరక్షణమున
కాధార మగుటచే నారాధ్యమైన,
గుణవిశేషములతోఁ గూడినం గాని
వీరంబు సంతోష మే రీతిఁ గూర్చు?
ఉక్తియుద్ధంబులు రక్తి గొల్పినను,
రక్తపాతంబు లాసక్తి గొల్పెడినె?
ధర్మశాంతులను సంస్థాపించు టనిన,
ఈ వీరము నణంచుటే యర్థ మగును
గణుతింపఁగ ననాదికాలంబునుండి
వీరంబు నణఁచుటే విశ్వోద్యమంబు;
వీరంబునం గాని వీరం బణఁగ

దనుచు వీరంబునే యరిగించు జగము.
ఇది యెన్నం డణంగునో యెఱుంగంగరాదు,
ఇందన్నమనణంగని దీక నణంగెడినె? IV, 85—102

శృంగారరసము సృష్టిస్థితుల కాధారము, ప్రేమమూలము, హృదయావిర్భూతము, విశ్వాత్మకము, ఆనందకరము, కావ్యసాధనము, రసరాజము. విషయాసక్త మైన శృంగారము భయంకర మైన హింసాశోకాదులను గలుగఁజేయుచున్నది. విషయారాధ్యము లైన భాగ్యభోగములు పరిమితములు. త్యాగాసక్త మైన శృంగారము ప్రేమైకబీజ మై నిత్య మైన ఆత్మానందమును గలుగఁజేయుచున్నది. శాశ్వతానందమునకు స్త్రీపురుషైక్యోపవాన మనతి క్రమణీయ మైన సాహిత్యసంస్కారఫలము. శ్రీ కృష్ణుని శృంగారలీలలందువలె, శంకరుని ప్రళయతాండవమునందును బ్రహ్మానందము గలుగుచున్నది. కురుక్షేత్రరణరంగమునందు విజయునివలె గోపాలరావు గారును సౌమ్యరూపమును జూడఁగోరుట సంస్కారఫలము, ప్రకృతిధర్మము.

శృంగారవిభూతులు భావజములు. సాత్త్వికశృంగారము భక్తి ప్రేమపరిణామము, ఆధ్యాత్మికము. రాజసతామస శృంగారము కామమోహపరిణామము, ఆధిభౌతికము. సృష్టిస్థితిలయావస్థల కాధారము లైన రసములును సాపేక్షములు. ప్రకృతియందు రసానందమునకు జ్ఞానేంద్రియ కర్మేంద్రియములును మనోబుద్ధిచిత్తాహంకారములును సాధనములు. ఇంద్రియములును ఇంద్రియశక్తులును మనోబుద్ధిచిత్తాహంకార సంస్కారములును పరిమితములు. ఇంద్రియారాధ్య మైన రసానందమును పరిమితము, సాంతము, సమ్మోహజనకము. అంతఃకరణసంజాత మైన రసానందము, రాగద్వేషయుక్తమై విషయాసక్తమై శ్రోత్ర త్వ క్చక్షు ర్జిహ్వా ఘ్రాణేంద్రియ సంజాత మైన శబ్ద స్పర్శ రూప రస గంధాత్మకమైన పరిమితరసానందమును, రాగద్వేషవియుక్త మై ఆత్మాసక్త మై నిరతిశయరసానందమును గలుగఁజేయుచున్నది.

ఏ విధిం జూచినన్, శృంగారరసమె
రసరాజ మనఁజాలి రంజించు హృదిని;
శుచియు నుజ్జ్వలము నై స్తుతిపాత్ర మగును;
అది యొక్కటియె రసం బన్పించు దుదకు!
స్త్రీపురుషైక్యంబు జీవేశ్వరైక్య
తుల్య మై యానందదుగ్ధాబ్ధిఁ దేల్చు;
తాత్కాలికానంద ధన్యతవలన
శాశ్వతానందసాక్షాత్కార మొనఁగు!
IV, 103—110

* * *

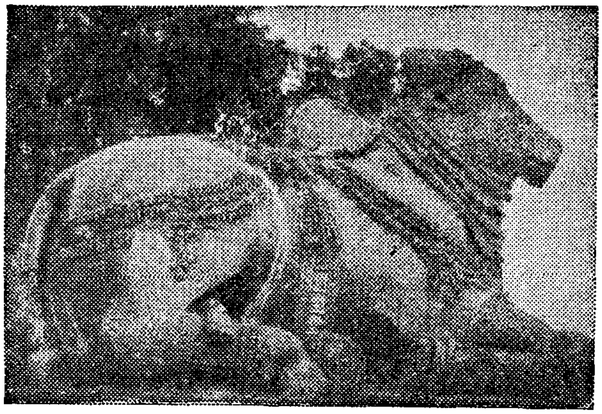
రసమె యానందంబు, రసమె బ్రహ్మంబు;
అఖిలరసంబులు నానందగతులు!
విశ్వలిపిలిఖిత విశ్వకావ్యమున
నానందరసముల కైక్య మ్మెనంగు!
తద్భావనానందధన్యత యొకటె
సృష్టిస్థితులకు విశిష్టఫలంబు!
అభినవసృష్టి మహానందకరము;
దానికిం దా విచ్చు ధర్మంబె లయము!
IV, 141—148

* * *

రసమహాశక్తి! మానవగతరక్తి!
ప్రార్థించువాఁడ నాయందుదయించి,
సౌందర్యమంజరీసౌమ్యరూపమున
నటియింపఁగదవమ్మ, ననుఁ జూడనిమ్మ!
IV, 163 - 166

విశ్వపరిణామమునందు పరిణామసాధనము లైన సృష్టిస్థితిలయములు సాపేక్షములు. సృష్టియందు లయము, లయమునందు సృష్టి, సృష్టిలయములందు స్థితియు ప్రకృతిపరిణామసిద్ధములు. అనంతము లైన ప్రకృతిస్వభావ స్వరూపములందు రసయోగములు రసానందమును గలుగఁజేయుచున్నవి. రసము అన్యోన్యాశ్రయము లై ఆనందసిద్ధికి సాధనము లైనను, సౌమ్య మైన ప్రేమగీతము సౌందర్యసంకీర్తనోపాసనలకు సరసముగ నున్నది. సౌందర్యమంజరి సౌమ్యసుందర మైన ప్రేమగీతమును పాడుచున్నది.

మోహనరాగరసానందమును మోహినీరూపసౌందర్య రసానందమును పరిమితములు, సాంతములు. శృంగారరసము కామపర మై విషయానందమును, త్యాగపరమై ఆత్మానందమును గలుగఁజేయుచున్నది. బాలకృష్ణుఁడు మోహనకృష్ణుఁడు శృంగారకృష్ణుఁడు మురళీకృష్ణుఁడు గోపాలకృష్ణుఁడు రాధాకృష్ణుఁడు గోపికాకృష్ణుఁడు వీరకృష్ణుఁడు ధర్మకృష్ణుఁడు మాయాకృష్ణుఁడు భక్తకృష్ణుఁడు భాగవతకృష్ణుఁడు శ్రీకృష్ణదివ్యవిభూతులు. రసానందమునకు స్థాయిభావము కీలకము. వీరశాంత సంస్కారభావ మైన శృంగారమును ప్రవృత్తియం దసాధ్యము. వీరము లేని శృంగారము జడప్రాయము. శాంతము లేని శృంగారము కామపరాయణము. శ్రీరామకృష్ణుల వీరశృంగారము గంభీరము. ప్రహ్లాద ధర్మరాజ బలిచక్రవర్తుల శాంతశృంగారము రసానందపరాయణము. విషయాసక్త మైన తాత్కాలికానందము ఆనందమునకు లక్షణ మైనను, శాశ్వతానందమునకు ప్రతిబంధక మగుచున్నది. వీరశాంతరసానందమువలె శృంగారరసానందమును సాపేక్షము. శృంగారరసోపాసనకు ప్రకృతిసిద్ధమైన మన్మథోపాసన సాపేక్షసాధనము. సాపేక్షసాధనములు నిరపేక్షరసానందమునకు సాధనములు గావు. నిరపేక్షరసానంద మాత్మానందపరమైన "ఓం శాంతి శ్శాంతి శ్శాంతిః" తత్త్వాశ్రయము. తత్త్వాశ్రయ మైన రసోపాసన ద్వంద్వాతీతము. పురుష ప్రకృతియోగమాయాతీత మైన సౌందర్యవిలాసము అభేద్యము లై యేకస్థాయియందు నిరపేక్షరసానందానుభవయోగమునకు సాధనములు. "ఏక మే వాఽద్వితీయం బ్రహ్మ" ఉపాసనయు, మహాశక్త్యుపాసనయు రసానందమునకు సమానసాధనములు. మన్మథోపాసనాభ్యాస మీ ప్రకృతిపర మైన రసాపేక్షాసాధనమును సంభావించుచున్నది.

"లేపాక్షి బసవయ్యా లేచి రావయ్యా"

హనుమకొండ వేయిస్తంభాల గుడి ముందు నంది

అనాది కాలంనుండి ప్రకృతి, పశువు - ఈ రెండూ మానవుడికి ముఖ్య సహచరులు. ప్రకృతిని వశం చేసుకొని సంపదను సృష్టించడంలో పశుసంతతి చేసిన సహాయం అమూల్యం. ఆది మానవుడు వ్యవసాయ నాగరికతకు అలవాటు పడిన నాటినుండి నేటివరకు పశుసంపదను వృద్ధి చేసుకోడానికి తీవ్రంగా ప్రయత్నాలు జరుగుతూనే వున్నవి. "గోబ్రాహ్మణేభ్య శ్శుభమస్తు నిత్యం" అనే ఆర్యోక్తిలో మనిషి కంటె ముందుగా పశుజాతిని పేర్కొనడం గమనార్హం. అందుకనే మనం మహాదేవుణ్ణి పశుపతి అని పేర్కొనడమూ, ఆలయంముందు మన పురాతన శిల్పకళాసంపద కుప్పపోసినట్లు నందీశ్వరుని ప్రతిష్టించుకొనడమూ, భూమాత అన్నట్లు మనం పశువును "గోమాత" అని సగౌరవంగా పిలుచుకుంటాం.

భారతదేశానికి అన్నపూర్ణ, దక్షిణ భారతానికి ధాన్యాగారం మన ఆంధ్రదేశం. ఈ కీర్తి మనకు దక్కడానికి మన అభ్యుదయ రైతాంగమూ, మన పశుగణమేగదా కారణం! మన ఒంగోలు జాతి కోడెలు దేశదేశాలలో కీర్తి పతాకాలు ప్రతిష్ఠించుకున్నవి.

అలాగని మనం మురిసిపోకూడదు సుమా. పశుసంపద వృద్ధిచెందాలంటే ముందుగా నాసిరకం పశువులను రంగమునుండి తొలగించుకోవాలి. ఆంధ్రప్రదేశ్ ప్రభుత్వ పశు సంవర్ధక శాఖ ఇందుకై అనేక ప్రయోజనకరమైన పథకాలు అమలుపరుస్తున్నది. నాలుగో పంచవర్ష ప్రణాళిక కాలంలో యీ కృషి ఉద్యమ స్థాయిలో జరుగుతుంది.

శ్రీశైలం, తిరుపతి వంటి పుణ్యక్షేత్రాలకూ, 'నాగార్జునసాగర్' వంటి ఆధునిక దేవాలయాలకూ, అమరావతి వంటి పురాతన శిల్పారామాలకూ నిలయమైన తెలుగుదేశం పశు సంవర్ధనలో కూడా ముందడుగు వేస్తున్నది.

'లేపాక్షి బసవయ్యా లేచి రావయ్యా!' అని మన కవులు గానంచేశారు. కేవలం శిల్పదృష్టి మాత్రమే కాదు, ఆధునిక పశుసంపద అభివృద్ధి కాంక్ష కూడా యిందులో ప్రతిధ్వనిస్తున్నది.

బి. ఆర్. కె. శాస్త్రి, ఎం.ఎ., ఐ.ఎ.ఎస్.,
డైరెక్టర్,
సమాచార పౌరసంబంధ శాఖ, ఆంధ్రప్రదేశ్ ప్రభుత్వం,
హైదరాబాదు.

V మన్మథోపాసన

శక్త్యుపాసన జ్ఞానశక్తిరూపమున భాషోపాసనను రసోపాసనను, క్రియాశక్తి రూపమున మన్మథోపాసనను జేయుచు, కుమారీ స్వయంవరమునకై సౌందర్యమంజరీకావ్యము సార్థక మగుచున్నది. చతుర్విధపురుషార్థములందును అర్థకామములు ప్రకృతివిలసితవిభవములు. ప్రకృతిసంపదలు కావ్యాంగము లై కావ్యప్రకాశమునకు వినియోగపడుచున్నవి. యోగశాస్త్రమునందు ధర్మమోక్షములకు ప్రతిబంధక మైన కామము, కామశాస్త్రపర మైన కావ్యమందు పురుషార్థమునకు సాధన మగుచున్నది. శృంగారరసము కామారాధనకామసంతర్పణమందు కావ్యపరిణామమును పొందుచున్నది. భావజుం డైన కామదేవుఁడు, కావ్యములందు విభ్రమరూపవిలాసభావసౌందర్యానుభవమునం దంతర్గత మగుచున్నాఁడు. విశ్వయాత్రయందనంతము లైన శృంగారతరంగములు రూపభావ సౌందర్యయోగబద్ధము లై పురుషార్థమునకు వినియోగపడుచున్నవి. పూర్వాంశమున పూజ్య మైన కామ ముత్తరాంశమున దశావస్థలను గల్పించుచున్నది. నిరపేక్షశృంగారారాధనమునకు శాంత మాశ్రయ మైనను, సాపేక్ష శృంగారవిభూతులు కావ్యాలంకారమునకు సాధనము లగుచున్నవి. ఈ క్రిందిపాదములలోని గుణోపమానమును సాంఖ్యశాస్త్రసిద్ధాంతమును మన్మథప్రవృత్తిని మనోహరముగ తెలుపుచున్నవి.

కర్మగుణాధీనకాయధర్మమున
జ్ఞానాంబక ప్రయోగానూన మహిమ
నంచితంబుగఁ జూపు పంచబాణుఁడవు,
ఇంద్రియరూప! యతీంద్రియాటోప!

V, 91– 94

* * *

ఆద్యంత రహితనిరంతర ప్రకృతి
చందంబు కామంబు బిందురూపంబు!
ఆత్మసంకలనంబు వ్యవకలనంబు
గుణకంబు భాగహరణము — నిం దెదియు
బిందుతత్త్వంబును భేదింపలేదు!
పూర్వాంశమం దిది పూజ్య మై తోఁచు,
నుత్తరాంశమున పదోద్యదశకముల
సృజియించు; నిది సాంఖ్యసిద్ధమతంబు!

V, 41 – 48

* * *

ఈరేడు జగములం దే రీతిఁ గనిన,
నీ ధాటి కెదు రొడ్డి నిలువలే రెవరు;
పరిమితిభేదంబు పరఁగెడింగాక,
నీ విజయం బదే విక్రమంబు తుదకు!

V, 175—178

శృంగారమదనుండె చింతింప బ్రహ్మ;
వీరమన్మథుఁడె యా విష్ణుదేవుండు;
శాంతకాముఁడె మహేశ్వరుఁడు యోచింప;
ఆ త్రిమూర్తుల మూర్తి యతనుండు నిజము!

* * *

కేవలశృంగార భావజుం డైన
మన్మథు సేవయే మధుర మౌ సేవ!
అరయ భక్తికిని బ్రహ్మానందమునకు
స్మరతంత్రజాతముల్ నిరుపమోపమలు!
ఉపమేయముల మించు నుపమానములుగ
పొడకట్టు నొక్కొక్కప్పుడు తలపోయ!

V, 81 – 90

* * *

ఇంద్రియానందంబు నెసకొల్పికొనుచు
నున్నంతసే పూరకుందువే కాని,
తరుణంబు చిక్కిన దర్పించి మించి
ధ్వానంబుననె మహాబలుఁడ వయ్యెదవు;
ప్వాంతంబుననె ప్రభంజనుఁడ వయ్యెదవు;
శరపరంపరల నూపిరి సల్పనీక
వడి వడి వర్షించి సడి సద్దు లేక,
యల్లకల్లోల మౌన ట్లొనర్చెదవు!

V, 161 – 168

* * *

ఎంత పోకిరివయ్య? యింతలో జనుల
మన్మత్తులం జేసి, యుల్లసిల్లెదవు!
ఏకత్వమందే యనేకత్వ మొలయు,
ఆ యనేకత్వమం దైక్యంబు గనుటె
పరమార్థ మార్గంబు; ప్రాచ్యపాశ్చాత్య
సుగుణమేళన మెన్న జగదుత్సవంబు!
భావమేళన మెన్నఁ బరమోత్సవంబు!
మేళనమందె సమ్మిళిత నుత్సవము!

V, 209 – 216

* * *

నీ ప్రభావాణువు నేపముగా నిపుడు
సౌందర్యమంజరీపరప్రధాన
శృంగారకృతిని సృజించినవాఁడ;
అనుకంప నా కృతియం దావహించి
స్థిరముగాఁ, గాంచుము దిగ్విజయంబు!

V, 228 – 232

VI కుమారీ స్వయంవరము

గోపాలరావుగారు బాల్యమునుండియు కావ్యరసోపాసకులు; చిరకాలసాధనఫలముగ 'సౌందర్యమంజరి' రసప్రధాన శృంగార కావ్యకన్యకను బడసిరి. ఆ కావ్యకన్యక 'అక్షరరూపచిత్రాంచిత మైనను, లీలానంగయు భావసంజాతయు'.

నిత్యసౌభాగ్యయు నిత్యయౌవనయు
నిత్యప్రసన్నయు నిత్యానుభోగ్య
కావ్యనాయికవోలె, రమణి యిక్కావ్య
నాయిక యానందదాయిక!... VI, 77–80

ఆఱవ యాశ్వాసమునందు సౌందర్యమంజరీ కుమారీ స్వయంవరమున కనుకూలమైన వరాన్వేషణము, రాయబారములు, సామాన్య స్త్రీపురుషులకు వరాన్వేషణమునందుఁ గల సంశయవిశ్వాసములు, కష్టనిష్ఠురములు సరసముగ వర్ణింపఁబడినవి. వినిభావ విలాసచతుర కావ్యకళావతి సకలకళావిలాసక్రియామాధుర్యుని భావయౌవనపాటవ విలాసుని సరసుని చతురుని విక్రమదేవుని వరించి భావానుకూల దాంపత్యమును బడసినది.

VII కృతిసమర్పణము

సప్తమాశ్వాసము కృతిసమర్పణముతో ముగిసినది. కృతిపతియైన వరుఁడు స్వయంవరమునందు వరణీయమైన కావ్యకన్యను వరించి కృతార్థుఁ డయ్యెను. శ్రీ విక్రమదేవవర్మగారి సాహిత్యోపాసనామరక్తి ప్రఖ్యాతవిషయము:

శ్రీమన్మహారాజ ! శ్రితకల్పభూజ !
ప్రథితసద్ధర్మ ! విక్రమదేవవర్మ !
నా కృతికావ్యయశోనురక్త నాయికలు
ఫుల్లాబ్జముఖులు శ్రీభూనీళలట్లు
వామాంకమందు పార్శ్వములందుఁ జేరి
దీనలను సుమనోవృష్టి నడుమ,
చిఱునవ్వువెన్నెలలు సిగ్గుమై వాంచి,
శోభావిశేషధారాభరస్ఫూర్తి
నభిషేక మొనరింప—నాత్మాంశభవుని
సింహాసన ప్రతిష్ఠితుని నిన్ జూచి,
తనుఁ జూచుకొనునట్లు తనిసి యుప్పొంగు
శ్రీమహావిష్ణు వాశ్రితకల్పశాఖి
యాయురారోగ్యంబు లైశ్వర్య మెల్ల
సమధికంబుగ నీకు సమకూర్చుఁగాత !
VII,1–14

* * *

రాజ్యంబు రుక్మిణి, రాధ యశంబు;
ఈ కావ్యకన్యకయే సత్యభామ !
మన్మనశ్శక్తిస్యమంతకమణిని
భామావిలాసైకపరమరత్నమును,
నిరుపమానం బగు గురుభక్తి మెఱయఁ,
గాన్కగా నీ కియఁగలిగితి; నింక
నీ కృష్ణలీలలు నిత్యహర్షముగఁ
గల్పవృక్షంబులం గై సేయుమయ్య !
VII, 19–26

* * *

రాజ్యలక్ష్మి యమేయరాగంబు వెలయఁ
దడసిన కీర్తిచందనచర్చఁ గొలయఁ,
బరిమళించెడి శివంకరకరాబ్జమునఁ
గర మనుగ్రహ ముంచి గ్రహియింపుమయ్య,
వైభవోద్యద్విజయాభివాదకము
సహృదయాశీర్వాదసారపూరకము
సౌందర్యమంజరీసరసనాయకము
పట్టాభిషేకాంకపారితోషికము! VII, 41–48

* * *

నవనవార్థంబులన్ నవరసామోద
నటన చూపెడి సుమనఃప్రపంచమున,
నభినవకృష్ణరాయఖ్యాతి గనుము;
ఆంధ్రభోజుఁ డనంగ నభినుతిం గొనుము!
VII, 37–40

ఉపసంహారము

సౌందర్యమంజరి గంభీరమైన భావకావ్యము. విశ్వకళా సౌందర్యవిలాసము లనంతములు, వాచామగోచరములు, దురారాధ్యములు ఉపాసకులు సంకల్పసంస్కారానురూపమైన ఫలమును బడయుదురు. పాశ్చాత్యులు రూపసౌందర్యమును బాహ్యనియమముల నుపాసించుచు బాహ్యదాంపత్యఫలము ననుభవింతురు. ప్రాచ్యులు భావసౌందర్యము నాభ్యంతరనియమముల నుపాసించుచు భావదాంపత్యఫలము ననుభవింతురు. ప్రాచ్యసంస్కారము వైరాగ్యమును పాశ్చాత్యసంస్కారము రాగభోగములను సమకూర్చినవి. ఉభయ సంస్కారములందును సౌందర్యసంయోగము కావ్యప్రయోజనము.

సృష్టికిం దల్లి ప్రాచీమహాదేవి,
స్థితికుమారి విలాసగతియె ప్రతీచి;
ఉభయకల్యాణగుణోపేత గాన,
నా కృతిసుత లయానందస్వరూప! VI, 1–4

సౌందర్యమంజరి విశ్వసౌందర్యధ్వనిగుణబద్ధమైన కావ్యము. సౌందర్యమంజరిలో పాదపాదమునందును ధ్వనియుక్తమైన భావభాషారసయోగానందము ప్రతిధ్వనించుచున్నది. గోపాలరావుగారు ప్రాచ్యపాశ్చాత్యసంస్కారమును రూపభావదాంపత్యమును దేహాత్మకల్యాణమును బాహ్యభావయంత్రప్రయోగమును శక్తిపరమేశ్వర సంయోగమును ప్రకృతిపురుషవిలాసమును శృంగారానందయోగ రూపమైన సౌందర్యమంజరీకావ్యమునందు సార్థకము చేయుటకు చేసిన సంకల్పోపాసనములు సరసములు. కావ్యరచనయందు వేదాంత మంత్రయోగశాస్త్రములు కావ్యాలంకారకళాశాస్త్రములు ప్రకృతిశాస్త్రములు మొదలగు శాస్త్రార్థములు రససమ్మేళనమును బొందిన విధము ప్రశంసనీయము.

అద్వైతము ద్వైతము వేదాంతము శాక్తేయము ప్రకృతి సౌందర్యవిలాసములు మొదలగు విద్యలు కళలు కావ్యరససిద్ధికి

వినియోగపడుట దుర్లభము. ఆదికాలమునుండియు విశ్వకల్యాణ సాధనములైన మతములకును కావ్యములకును మతములకును శాస్త్రములకును తత్త్వములకును కళాసౌందర్యములకును ఆధ్యాత్మికసాధనములకును భౌతికసాధనములకును సంయోగసాహచర్యములు దుర్లభములగుటయు, ప్రతిఘటనము ప్రబలుటయు దురదృష్టము. విశ్వమంతయు నేకశ్రుతిలయరాగరసబద్ధమై విశ్వపరిణామమును విశ్వకల్యాణమును బొందుటకు మహాత్ములు తమ శక్తిని వినియోగించుచున్నారు. మతాచారములు శృంగారవిలాసములు విశ్వేశ్వరారాధనమునందు మేళగించుట ప్రకృతిధర్మమైనను, ప్రతిఘటనము ప్రకృతిధర్మముగ నున్నది. గోపాలరావుగారు ప్రాచ్య పాశ్చాత్త్య సంస్కారములం దనుభవజ్ఞులు, పండితకవులు, రసజ్ఞులు; కావ్యమున ఉభయసంస్కారములను రసయోగానందమునందు లగ్నము చేసిరి.

సౌందర్యమంజరి హృద్యమైన భావమంజరి. గంభీరభావ కాంతులు భావాంబరమునందు ప్రకాశించుచు భావకావ్యప్రకాశమును రంజింపజేయుచున్నవి. కావ్యలక్ష్యము సాత్త్విక శృంగారరసపరమైన భావసౌందర్యరసానందము. అయినను, ప్రపంచవాసనలు పాశ్చాత్త్య సంస్కారము రాజసతామస రూపసౌందర్యధ్వనులు శృంగారపరమైన రూపసౌందర్యము నారాధ్యము చేసినవి.

> కవికర్షకుఁడు పోషక ప్రకర్షకుఁడు —
> ఉభయులున్ సరస గుణోదారఘనులు;
> ఏతద్ఘనసువర్ణవృష్టిలబ్ధంబు
> ప్రకృతిచిత్రసనూనసుకృతిఫలంబు!
> రసికశుకవ్రజ బాధనలందు
> వారి నామంబులు వందనీయములు!
>
> IV, 157–162

కావ్యము సరళమైన మంజరీద్విపదయందు రచియింపఁబడినది. శైలి మంజులారావమును గలిగి శ్రావ్యముగ నున్నది; భావాను రూపముగ సంస్కృత ప్రాయముగ నున్నను, సహజమాధుర్యమును గలిగియున్నది. భావకాఠిన్యము భాషామార్దవమునకు కొంతవఱకు ప్రతిబంధకముగ నేర్పడియుండును. కావ్యము గోపాలరావు గారి చిరకాలసాహిత్యోపాసనమునకు పక్వఫలము. సంకల్పానురూపమైన శక్తి, శక్తికిఁ దగిన భాష, భాషకుఁ దగిన రసము, రససాధనమైన కావ్యము, కావ్యమునకుఁ దగిన కృతిపతి. సౌందర్యమంజరి కావ్య ప్రపంచమునందు నవరసానందానుభవమునకు సాధనముగ నున్నది.

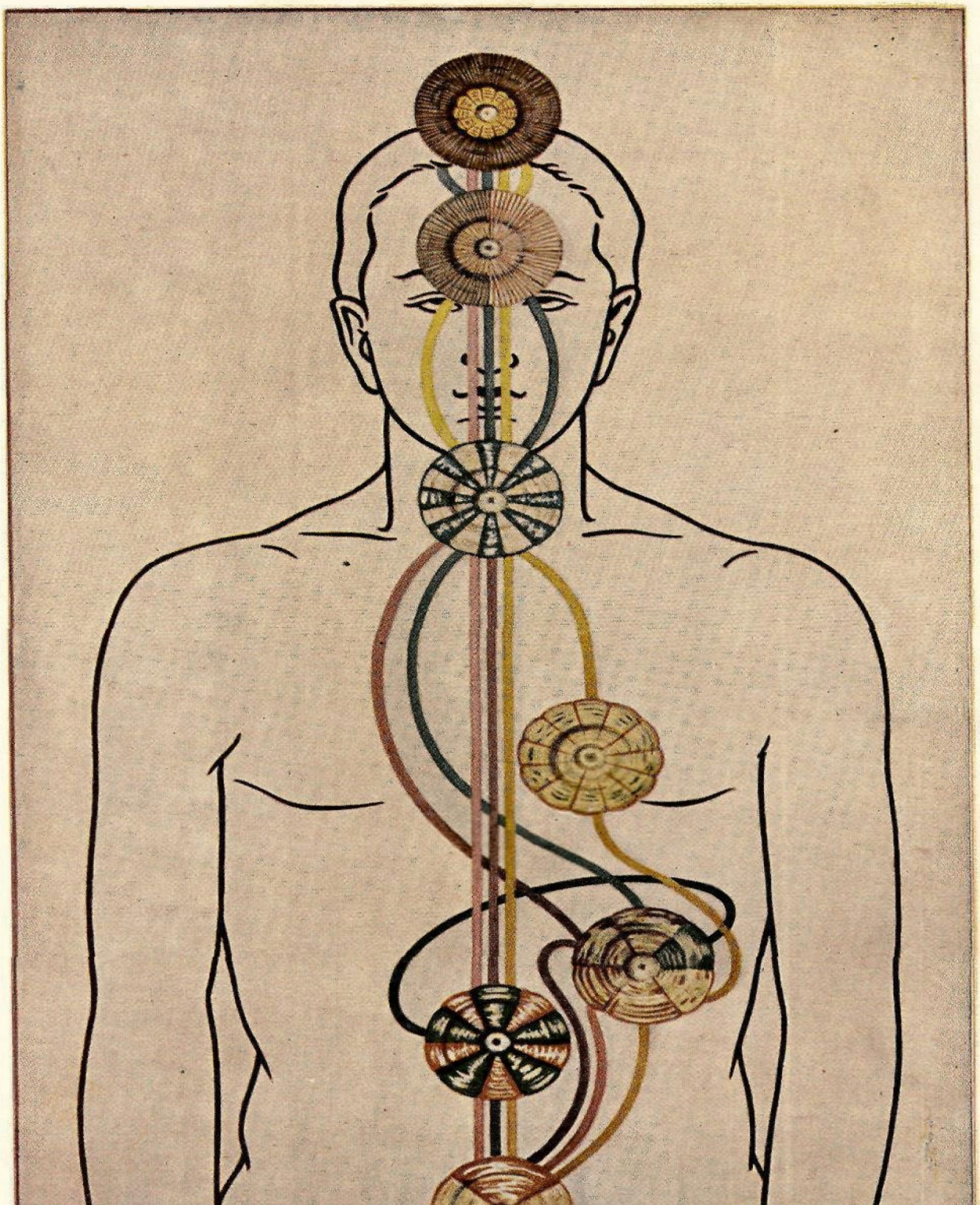
పరమార్థము

ప్రపంచపరిణామమందు పురుషార్థము పరమార్థము. పురుషార్థమునకు సంకల్పము సాధనము; పురుషార్థసాధనములైన విశ్వవిలాసములు సంకల్పప్రభావములు. సంకల్పశక్తి శాంతశివసుందర విలాసముల నుపాసకుల ననుగ్రహించుచున్నది. సంకల్పము శక్తిపరిణామమును, శక్తి భాషాపరిణామమును, భాష రసపరిణామమును, రస మనురాగపరిణామమును, అనురాగము సౌందర్యపరిణామమును, సౌందర్యము కావ్యకళాపరిణామమును పొందుచు, పురుషార్థమునకు సాధనముగ నున్నది. సౌందర్యము వాగర్థజ్ఞేయమైన శక్తి, భావార్థయోగము. కావ్యమునకు శక్తివిలాసములైన భావార్థములు భావరూపములు, దేహాత్మలు. భావగుణరూపానుభూతుల వైభవవిలాస వైచిత్ర్యములు యోగశాస్త్రకళాకావ్యములు. కావ్యరసానందమునకు యోగశాస్త్ర కళాకావ్యము లన్యోన్యాశ్రయములైన విధమునకు హృద్యకావ్యమైన సౌందర్యమంజరి నిదర్శనము. కావ్యకళారచన యందు రూప సౌందర్యరసానందము సామాన్యము; భావసౌందర్య రసానంద మసామాన్యము. ద్వివిధరసానందముల సంయోగము పురుషార్థము. సౌందర్యమంజరి సామాన్యాసామాన్యములైన రూపాను భవముల యోగమున శృంగారప్రేమగానమును మహోహరముగఁ జేయుచున్నది. గోపాలరాయకవి గారి భావకావ్యరచనాదక్షత్వము కావ్యమునందు సర్వత్ర ప్రత్యక్షమగుచు, కావ్యమీమాంసకు పాత్రముగ నున్నది. ఆంధ్ర సారస్వతపరిషత్తు గోపాలరాయకవి గారి భావకావ్యరచనాదక్షత్వమున కొసంగిన "కవిశేఖర" బిరుదము, కృతిపతి శ్రీ విక్రమదేవవర్మ గారి ధన్యవాదములను బడసి, సార్థకమైనది.

ఈభావకావ్యమునకు పరిచయవాక్యములను వ్రాయఁదగిన సంస్కారము పాండిత్యము వాసనలు లేకపోయినను, సాహిత్యమునకు సాహసించినందులకు గుణగ్రహణపరాయణులు మన్నింతురుగాత!

రసహృదయోపాసకులైన ఆంధ్రసాహిత్యోపాసకులు సౌందర్యమంజరికి స్వాగతంబు నొసంగి ఆదరింతురుగాత! శృంగారరసవిలాస చతురమైన సౌందర్యమంజరికి జనకుఁడు గోపాలరావుగారు విద్వత్కవీంద్రుఁడు; వరుఁడు విక్రమదేవవర్మమహారాజా విద్వత్కవీశ్వరవిభుఁడు. కృతికర్తృకృతిపతులు, తరుణభావోపాసకపోషకులు. పరమేశ్వరానుగ్రహమును ఆంధ్రసాహిత్య లోకాదరణమును ఉభయులును బడయుదురుగాత!

[సౌందర్యమంజరి - కావ్యపరిచయము : 1934]

ప్రాణ ప్రవాహములు

అనాహతము

ఆకాశము సకల బ్రహ్మాండములకును నాధారము. శబ్దమాకాశమునకు వ్యక్తగుణము. విశ్వమునకు ఆకాశము వలెను, శబ్దమును విశ్వమున కాధారము. శబ్దము అనాహతము, అహతము అని ద్వివిధము.

> 'అనాహతం తు యచ్ఛబ్దం తస్య శబ్దస్య యత్పరమ్,
> తత్పరం విందతే యస్తు స యోగీ ఛిన్నసంశయః'
>
> —ధ్యానబిందూపనిషత్తు.

అనాహతశబ్దమునకంటె పరమగు (శ్రేష్ఠమగు) నాదబ్రహ్మమును బొందినయతడే సంశయరహితుఁడైన యోగి.

> 'అనాహత మతిక్రమ్య విశుద్ధే ప్రాణా న్నిరుధ్యాఽజ్ఞా మనుయాయన్ బ్రహ్మరంధ్రం ధ్యాయన్ త్రిమాత్రోఽహ మిత్యేవం సర్వదా ధ్యాయన్ పశ్య త్యనాకార శ్చ భవతి'
>
> —హంసోపనిషత్తు

అనాహత చక్రము నతిక్రమించి విశుద్ధచక్రమునందు ప్రాణముల నిరోధించి ఆజ్ఞాచక్రము ద్వారా బ్రహ్మరంధ్రమును జేర్చి జ్ఞానపరుఁడై ఓంకారము నేనని సర్వదా ధ్యానించు పురుషుఁడు పరమును వీక్షించి యనాకారుఁడగును.

విశ్వమయమైన మూలనాదము ఆహతమగునపుడు శబ్దబిందువులయొక్క, లేక శబ్దపరమాణువులయొక్క సంయోగము వలనను ధ్వనులును, వర్ణములును గలుగుచున్నవి. బిందువుల సంయోగము ఆకాశతత్త్వమునందు శబ్దస్వరూపముననను, అగ్నితత్త్వమునందు రేఖామండల రూపముననను, వాయుతత్త్వమునందు స్పర్శరూపముననను, జలతత్త్వమునందు రసరూపముననను పృథ్వీతత్త్వమునందు గంధరూపముననను, గ్రాహ్యము అగుచున్నవి.

> శ్లో. శబ్దో ధ్వనిశ్చ వర్ణశ్చ మృదంగాదిభవో ధ్వనిః,
> కంఠసంయోగజన్మానో వర్ణాద్యాః కాదయో మతాః.

మృదంగాదులు గలుగఁజేసెడి శబ్దములు ధ్వనులు. కంఠాది సంయోగములవలనను గలిగెడి శబ్దములు వర్ణములు. వైదికమత పరిణామమునందు పురుషసూక్తమువలె శ్రీసూక్తమును పురుషార్థమునకు సాధనముగను సనాతన హిందూవిజ్ఞానము నిర్ణయించుచున్నది. వేదములందు ఆదికాలమునందు దేవారాధనము సామాన్యముగ పురుషపరముగ నున్నవిధమును ఋక్కులు, మంత్రములును విశదము చేయుచున్నవి.

> దేవో వరుణః ప్రజాపతిః'
> 'జ్ఞాత్వా దేవం ముచ్యతే సర్వపాశైః'
> 'యో దేవో అగ్నౌ, యో దేవో అప్సు ......
> తస్మై దేవాయ నమోనమః'
> 'విశ్వ మాదౌ స దేవః'
> 'బ్రహ్మ దేవానాం ప్రథమః సంబభూవ'
> 'భర్గో దేవస్య ధీమహి'

ఇత్యాదిఋక్కులు, బ్రహ్మసూత్రములు, ఉపనిషత్తులు, భగవద్గీతాదులును సామాన్యముగ జగత్కారణము విశ్వేశ్వరుఁడైన దేవునిగ నిరూపించుచున్నవి. మహానారాయణము, బిందు, నాదబిందు, యోగశిఖ, హంస మొదలగు నుపనిషత్తులు జగత్కారణమును విశ్వేశ్వరియైనదేవినిగ నిరూపించుచున్నవి. ఇతరార్యజాతుల మతములును జగత్కారణమును పురుషునిగ నిరూపించుచున్న విధమును వారి మత సిద్ధాంతములు, దేవారాధన విధానములు, సంప్రదాయాచారములు సువ్యక్తము చేయుచున్నవి. సెమెటికు జాతుల మతములును జగత్కారణమును పురుషునిగ నిరూపించుచున్నవి. పింగళజాతుల మతమును జగత్కారణమును పురుషునిగ నిరూపించుచున్నది. యూద, క్రైస్తవ, మహమ్మదీయ మతములు దేవుఁడు, తండ్రి, అల్లా మొదలగు పురుషనామములను జగత్కారణముగ సంబోధించుచున్నవి. వేదాంతము జగత్కారణమును నిర్గుణమైన పరబ్రహ్మముగ నిరూపించుచున్నది.

వైదికమతవికాసమునందు కాలక్రమమున జగత్తునకు పురుషుఁడును, శక్తియును కారణములుగ నిరూపింపఁబడినవి. దేవభాగవతమువలె దేవీభాగవతమును, పురుషసూక్తమువలె శ్రీసూక్తమును, వైదికమత సంప్రదాయారాధనాచారములందు పరిపాటియైనవి. ఆదికాలమునందు మతానుష్ఠానమునకు వేదములు ప్రమాణము లైనట్లు కాలక్రమముననను ఆగమములును వైదికమతాచారములందు ప్రమాణములైనవి. శివకేశవాదులపూజలవలె కాళీ, లక్ష్మీ, సరస్వతీ, గౌరీత్యాది దేవీపూజలును వైదికమతమునకు పరిపాటియైనవి. దేవీపూజలందు శక్తిపూజ ప్రధానస్థానమును పొందఁగా పూజాకల్పవిధానమునం దాక్రమించినవిధము జిజ్ఞాసువులకు పరిశోధనార్హముగ నున్నది. శాక్తేయము ఆర్యేతరమతసంప్రదాయమని సాధించుటకు సనాతనవైదికమత పరిశోధనము నిదర్శనములను సమకూర్చుచున్నది. శక్తిపరమైన ఆగమములును, లలితాసహస్రనామాదిస్తోత్రములును నీ విషయమును పరిస్ఫుటముచేయుచున్నవి.

యజుర్వేదీయ పురుషసూక్తమునందు 'సహస్రశీర్షా పురుషస్సహస్రాక్ష స్సహస్ర పాత్, స భూమిం విశ్వతో వృత్వా అత్యతిష్ఠ ద్దశాంగులమ్. పురుష ఏవేదగ్ం సర్వమ్, యద్భూతం యచ్చ భవ్యమ్' అనియును, నారాయణసూక్తమునందు 'సహస్రశీర్షం దేవం, విశ్వాక్షం, విశ్వశంభువం, విశ్వం నారాయణం దేవ మక్షరం పరమం పదమ్........స బ్రహ్మ స శివ స్స హరి స్సేంద్ర స్సోఽక్షరః పరమ స్స్వరాట్' అని వర్ణింపఁబడిన జగత్కారణము శ్రీసూక్తమునందు 'ఈశ్వరీగ్ం సర్వభూతానాం త్వా మిహోపహ్వయే శ్రియమ్' అని దేవీపరముగ వర్ణింపఁబడినది. శ్రీవిద్యాపరమైన ఆగమములందును స్తోత్రములందును దేవీవర్ణనలు అద్వైతసంప్రదాయమును స్ఫురింపఁజేయుచున్నవి, లలితాసహస్రనామావళియందుఁ గల

మలయాచలనివాసిని, వింధ్యాచలనివాసిని, మాతంగకన్య మొదలగు నామముల భావార్థములు శాక్తేయమునకు ఆర్యేతరసంప్రదాయమును నిరూపించుచున్నవి. వర్తమానకాలమునను దేవీపూజాపరమైన ఆగమముల వ్యాపనాభ్యాసములును, దేవీపూజయును విశేషముగ వంగదేశమునందును, మలయాళ ద్రవిడాంధ్రదేశములందును వ్యాపకము గలిగియుండుట ఆర్యేతరసంప్రదాయమునకు నిదర్శనము. ఆర్యసంప్రదాయాగతమైన పురుషదైవారాధనము ఆర్యేతరసంప్రదాయాగతమైన దేవీదేవతారాధనముతో సమ్మేళనమును పొందినవిధమును హిందూమతపరిణామము విశదము చేయుచున్నది హిందూమతోద్ధరణమును జేసిన ఆదిశంకరస్వాములకృతమైన శివానందలహరివలె సౌందర్యలహరీస్తోత్రము హిందూమతవ్యాపనమునందు క్రమమున నిగమాగమములకు కలిగిన సంయోగమును విశదము చేయుచున్నది.

ఆదికాలమునందు బాహ్యదేవతారాధనములతో నారంభమైన వైదికమంత్రములు కాలక్రమమున ఆత్మారాధనమునందు సమన్వయము పొందినవిధమును వేదాంతశాస్త్రము విశదముచేయుచున్నది. సృష్టివికాసమునకు సాధనభూతమైన బాహ్యశక్తిని ఆత్మగతము చేసికొనుటకు ఆగమాంగములైన మంత్ర, యంత్ర, తంత్ర శాస్త్రములు శ్రీవిద్యారూపమున వికాసమును పొందినవి. బ్రహ్మాండభరితమైన చిచ్ఛక్తి పరమాణువునందును, పరబ్రహ్మమునందును వ్యాపించియున్నవిధమును సాధనరూపమున సాధ్యము చేయుటకు శ్రీవిద్యోపాసనము హిందూమతవికాసమునందు వ్యాప్తి గాంచినది. సర్వవ్యాపకమైన చిచ్ఛక్తి బ్రహ్మాండమునందువలె పిండాండమునందును గలదు. మహాశక్తి విక్షేపావరణరూపములందు జగత్తుగ పరిణమించుచున్నది. చిద్రూపిణి, మాయాశక్తిరూపిణి యైన శివశక్తి ఇచ్ఛాజ్ఞానక్రియాశక్తులమూలమున శక్తిత్రయరూపమైన జగద్రూపమునను వెలయుచున్నది. బ్రహ్మాండమునందు మాయాశక్తివలె పిండాండమునందు మనస్సు త్రిగుణాత్మకమై విక్షేపావరణములందు జగత్తును కల్పించుచున్నది. ఆహతశబ్దరూపమైన జగత్తు అనాహత శబ్దరూపమైన శక్తిమూలమున వశమగుట ఆగమశాస్త్రములకు ప్రయోజనము. చిచ్ఛక్తి త్రిగుణాశ్రయయై నాదబిందుకళారూపమున కారణసూక్ష్మస్థూలరూపప్రపంచముగ పరిణమించుచున్నది. సచ్చిదానందపరమైన శివతత్త్వమువలన శక్తితత్త్వము గలుగుచున్నది. శక్తితత్త్వమునుండి సదాఖ్యతత్త్వమైన నాదమును, నాదమునుండి ఈశ్వర తత్త్వమైన బిందువును కలుగుచున్నవి. ఈ పరాబిందువునుండి మహాశక్తియును, మహాశక్తినుండి త్రిపుటీస్వరూపమైన విశ్వమును గలుగుచున్నవి. త్రిబిందుస్వరూపమైన ప్రపంచము పరా, సూక్ష్మ, స్థూల, రూపముల గోచరమగుచున్నది. శివశక్తుల సంయోగము నాదరూపమున మహాయోగమై సృష్టి గలుగుచున్నది. కారణబిందువు మూలప్రకృతిరూపమున నిర్గుణముగను, సగుణప్రకృతిస్వరూపమునందు త్రిగుణాత్మకముగను గోచరమగుచున్నది. ఇచ్ఛాక్రియాజ్ఞాన శక్తులు, సత్త్వరజస్తమోగుణములు మూలశక్తి గుణవిభాగములు. జ్ఞానేచ్ఛాక్రియాశక్తులు, సూర్యచంద్రాగ్నులు, రుద్రబ్రహ్మవిష్ణులు, రౌద్రీజ్యేష్ఠావామాదేవీ మూర్తులు బిందునాదకళాశక్తుల పరిణామములు.

బిందువుల యుత్పత్తి:—సర్వవ్యాపకమైన చిచ్ఛక్తి విస్ఫూర్తిరూపమున బిందురూపమును దాల్చుచున్నది. శివశక్తి విస్ఫూర్తిప్రకాశము బిందువునకు నాదరూపపరిణామమును గలిగించుచున్నది. శివశక్తిస్వరూపమైన బిందువు శక్తిశివసంజాతమైన నాదము మహాయోగరూపమున కళాసంభవమగుచున్నది. బిందునాదకళారూపమైన మూలప్రకృతి కామకళారూపమున, ప్రపంచరూపమున పరిణమించుచున్నది. పంచవింశతితత్త్వమయమైన ప్రపంచము శక్తిమయమై శక్తియోగసాధనమున పురుషార్థసిద్ధికి సాధనభూతముగనున్నది. మహత్తు, మహాబుద్ధిచిత్తాహంకారములు, పంచభూతములు (పృథివ్యప్తేజోవాయ్వాకాశములు), పంచతన్మాత్రలు, కర్మేంద్రియములు (వాక్పాదపాణిపాయూపస్థములు), జ్ఞానేంద్రియములు (శ్రోత్రత్వక్చక్షుర్జిహ్వాఘ్రాణేంద్రియములు)—25 తత్త్వములు.

శక్తి—శబ్దము :—అవ్యక్తమైన శక్తికి ప్రథమవ్యక్తరూపము నాదము. నాదము శబ్దస్వరూపమున బ్రహ్మాండావృతమై బ్రహ్మాండమును శబ్దాధారమునను గ్రాహ్యము చేయుచున్నది. విశ్వకారణమును గ్రహించుటకు శబ్దము మూలాధారము. వేదములందు శబ్దబ్రహ్మము విశ్వమునకు మూలాధారముగ ప్రతిపాదింపబడినది. ఋగ్వేదమునందు శబ్దబ్రహ్మమంత్రమునందు "చత్వారి శృంగాః త్రయోఽస్యపాదాః........" అను మంత్రార్థము శక్తిసంజాతమైన శబ్దప్రభావమును విశదము చేయుచున్నది. పరబ్రహ్మవాచ్యమును, ఉపనిషత్సారమును, సకలమంత్రార్థప్రదమును నైన ఓంకారప్రభావమును, నాదము శబ్దార్థభావరూపములను ప్రపంచపరిణామమును బొందిన విధమును వ్యక్తము చేయుచున్నది. శబ్దము ప్రథమావస్థయందు భావదశయందు (1) పరారూపమునను, భావము సూక్ష్మదశయందు (2) పశ్యంతీరూపమునను, భావము శబ్దరూపమున (3) మధ్యమారూపమును వాగ్రూపమును, (4) వైఖరీరూపమును దాల్చుచున్నది. భావము ఇచ్ఛాశక్తి, క్రియాశక్తి, జ్ఞానశక్తుల సంయోగమువలన శబ్దార్థమయమైన ప్రపంచార్థమును గ్రాహ్యము చేయుచున్నది. సకల శబ్దార్థములకును స్థూలరూపమున మూలాధారమైన అక్షరామ్నాయము ప్రపంచార్థమును గ్రహించుటకును, పురుషార్థమును సాధించుటకును సాధనభూతముగ నున్నది. సకలశాస్త్రములు, సకలతంత్రములు, సకల, మంత్రములు, సకలకళలు, సకలయోగములు, సకలవేదములు భావశబ్దార్థపరిణామమైన పురుషార్థసాధనమునకు వినియోగపడుచున్నవి. వైదికవిజ్ఞానపరిణామమునందు మంత్రతంత్రయోగశాస్త్రములు పురుషార్థసిద్ధికి వినియోగపడినవిధము జిజ్ఞాసువులకు విచారయోగ్యముగ నున్నది.

శబ్దము.—శబ్దము అర్థముగను, అర్థము ప్రత్యయముగను, ప్రత్యయము స్పందనముగను ప్రపంచపరిణామమును బొందుచున్నది. సమష్టియం దేకమైన దశాభేదములు వ్యష్టియందు భిన్నములుగా గనుపడినను నేకముగ నున్నవి. అవ్యక్తనాదము సువ్యక్తనాదరూపమును దాల్చగల విధమును అక్షరామ్నాయము తెలుపుచున్నది. అక్షరామ్నాయము సకలశబ్దార్థములను సువ్యక్తము చేయగలవిధమునకు సంస్కృతాక్షరామ్నాయము నిదర్శనముగ నున్నది. సంస్కృత భాషయం దక్షరామ్నాయము అకారముతో నారంభమై

హకారముతో నంతమొందుచున్నది. అకారమునుండి హకారము వఱకును గల అక్షరములు శబ్దములను, పదములను, ప్రత్యయములను, పదార్థములను సమకూర్చుచున్నవి. అహమ్ శబ్దము ఆద్యంత వర్ణమాలాంతర్గతమైన సకల ప్రపంచమును నిరూపించుటకు సాధనముగ నున్నది. ఆదివర్ణమైన అకారమునకును, అంత్యవర్ణమైన హకారమునకును నడుమఁ గల వర్ణసముదాయము విద్యలకును, మంత్రములకును కళలకును మూలాధారమై సకల పదార్థములకు చిహ్నముగ నున్నది. అహంశబ్దము పరా పశ్యంతీ మధ్యమా వైఖరీ రూపమైన సకల ప్రపంచమును వ్యక్తము చేయునట్లు హిందూ విజ్ఞానము మంత్రతంత్ర శాస్త్రరూపమున నిరూపించుచున్నది.

అకారము శివస్వరూపము, నిర్గుణము; హకారము శక్తి స్వరూపము, సగుణము. నిర్గుణ సగుణస్వరూపమును శివశక్తి స్వరూపమును నైన అహంకారము కామకళాస్వరూపమున జగద్రూపముగ పరిణమించుచున్నది. మహత్తత్త్వము చంద్రసూర్యవహ్ని బిందురూపమై వెలయుచున్నది. త్రిగుణాత్మకములైన చంద్ర సూర్యవహ్ని బీజములు ప్రకాశ విమర్శ మిశ్రబిందువులై పురుష ప్రకృతి సంయోగరూపమైన హంసః రూపమును దాల్చుచున్నవి. హంసః వర్ణములు కామకళాత్మకమైన త్రికోణరూపమునందు వ్యక్తము లగుచున్నవి. కామకళారూపమైన త్రికోణశీర్షమునందు హకారమును. పీఠకోణములందు సకారవిసర్గలును ప్రతిపాదితములు. శబ్దబ్రహ్మము త్రిగుణాత్మకమై వ్యత్యస్త [illegible] ఇచ్ఛా క్రియా జ్ఞానశక్తులను వ్యక్తము చేయుచున్నది.

బిందుసంజాతమైన త్రికోణరేఖలు (అ,క,థ) వర్ణరూపమున వ్యక్తమైన (48) నలువదియెనిమిదివర్ణములచే నిర్మిత మగుచున్నవి. అకారము మొదలు పదునాఱు వర్ణములు (అచ్చులు) ఒకరేఖయును, కకారము మొదలుకొని తకారమువఱకు నొకరేఖయును, థకారము నుండిహకారమువఱకు మూడవరేఖయును త్రికోణరేఖలు. పరాశక్తియైన బిందువు నాదబిందుకళారూపమును, సూర్యచంద్రాగ్నిరూపమునను హంసః యోగమున పురుష ప్రకృతిసంయోగమున ప్రపంచ రూపమున వ్యవహరింపఁబడుచున్నది. బ్రహ్మాండభాసురమైన అక్షరామ్నాయము పిండాండమునందును శక్తిరూపమున జీవపరిణామమునందు వినియోగపడుచున్నది. బ్రహ్మాండావృతములైన సప్తలోకములు, సప్తస్వరములు, సప్తచ్ఛాయలు పిండాండమునందు సప్తకమలరూపమున జీవయాత్రకు వినియోగపడుచున్నవి.

చరాచరప్రపంచ మంతయును చైతన్యశక్తిమూలమున జీవయాత్ర చేయుచున్నది. జీవజాలములు శక్తిని స్వాధీనముచేసికొనుటకు చేయుచున్న ప్రయత్నములను ప్రపంచపరిణామము విశదము చేయుచున్నది. వర్తమానకాలమునందు ప్రకృతిశాస్త్రజ్ఞులు వ్యక్తముచేసిన సిద్ధాంతములును, నిర్మాణములును నీపరిణామములనే నిర్ణయించుచున్నవి. జీవశాస్త్రము, భౌతికశాస్త్రము, రసాయనశాస్త్రము, జ్యోతిశ్శాస్త్రము, గణితశాస్త్రము. వేదాంతశాస్త్రము, యంత్రశాస్త్రము మొదలగు శాస్త్రములు చేసిననిర్ధారణలు ప్రాచీనవైదికవిజ్ఞాన నిర్ణయములను సమర్థించుచున్నవి. వర్తమాన భౌతికశాస్త్ర సిద్ధాంతములు, నిర్మాణవిమర్శనములు ప్రాచీనాధ్యాత్మిక సిద్ధాంతమార్గములను సమర్థింపఁగలవిధమును పరిశోధనలు విశదము చేయుచున్నవి. ఆదికాలమున భయభ్రాంతులకు మూలములైన ప్రకృతిశక్తులు కాలక్రమమున వశవర్తులై మానవధర్మాభ్యుదయమునకు వినియోగపడుచున్నవి.

అఖండమైనశక్తి ఖండరూపములందు సూక్ష్మాతి సూక్ష్మరూపమునను, బాహ్యాభ్యంతరములం దేకశ్రుతిబద్ధమైనపుడు ప్రపంచస్థితికిని, అపశ్రుతిబద్ధ మగునపుడు విలయమునకును సాధనభూతముగ నున్నది. నాదబిందువులు రేఖాకారమునను సూక్ష్మరూపమునను ప్రపంచీకరణమును జేయుచున్న విధమును చిచ్ఛక్తి విశదము చేయుచున్నది. శ్రీచక్రమును షట్చక్రనిరూపణమును నాదము రూపరేఖావిలాసమున వ్యక్తముగాఁగల విధమును నిరూపించుచున్నవి. చిచ్ఛక్తినుండి ఆకాశము, ఆకాశమునుండి వాయువు, వాయువునుండి అగ్ని, అగ్నినుండి జలము, జలమునుండి పృథ్వి, పృథ్వినుండి చరాచర ప్రపంచము కలుగుచున్నది. చిచ్ఛక్తి పృథ్వీతత్త్వమునందు ఆకాశతత్త్వమునందువలె వ్యక్త మగుచున్నను జీవజాలములకు పృథ్వీతత్త్వము గోచరించినట్లు ఆకాశతత్త్వము గోచరము గాకున్నది. సర్వవ్యాపకమైన చిచ్ఛక్తిని అనుభవవేద్యము చేయుటయే సకలయోగములకును సకలశాస్త్రములకును, మంత్రములకును తంత్రములకును, కావ్యములకును కళలకును ప్రయోజనము.

శ్లో. శ్రుతివిప్రతిపన్నా తే యదా స్థాస్యతి నిశ్చలా,
సమాధావచలా బుద్ధిస్తదా యోగ మవాప్స్యసి.

అవ్యక్తమైన చిచ్ఛక్తిని సువ్యక్తమైన ఉపాధిమూలమున గ్రహించుట పురుషార్థమునకు ప్రయోజనము. అవ్యక్తమైన చిచ్ఛక్తి నాదరూపమున సుశ్రుతోపేతముగ విశ్వస్థితికి ఆధారభూతము. విశ్వవ్యాప్తమైన నాదము కళారూపమున విశ్వస్థితికి వినియోగపడుచున్న విధము 'రేడియో' శక్తి విశదము చేయుచున్నది. కళారూపమైన 'రేడియో' శక్తి శబ్దరూపమునను, శబ్దము అక్షరరూపమునను, అక్షరము పదరూపమునను, పదము అర్థరూపమునను పరిణామమును బొందినవిధము బ్రహ్మాండమునందువలె పిండాండమునందును గ్రాహ్య మగుచున్నది. హిందూవిజ్ఞాన ప్రతిపాదితమైన మంత్ర తంత్ర యోగశాస్త్రములు పిండాండమునందు శ్రీ విద్యారూపమున నీ పరమార్థమును సాధించుటకు వినియోగపడుచున్నవి.

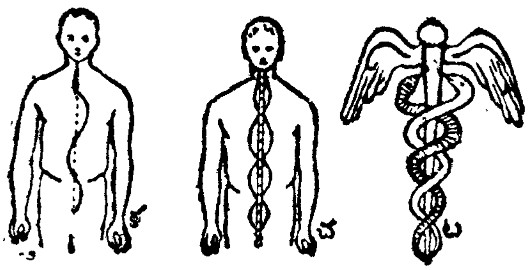
ప్రపంచపరిణామమునందు మానవదేహము బ్రహ్మాండాంతర్గతమైన పిండాండమునకు లక్ష్యముగ నున్నది. విశ్వవ్యాప్తమైన రేడియోశక్తిని యంత్రసాధనమున శబ్దరూపమున ప్రత్యక్షము చేయఁగలవిధమున బ్రహ్మాండవ్యాప్తమైన చైతన్యశక్తిని మంత్రరూపమున దేహమునందు ప్రత్యక్షము చేయుట మంత్రశాస్త్రమునకు ప్రయోజనము. మంత్రశాస్త్రము బీజాక్షరరూపమైన చైతన్య శక్తి నావాహనము చేయుచున్నది. అక్షరమునందు మంత్రబీజాక్షరములు ప్రపంచసాధనములైన ఇచ్ఛాజ్ఞాన క్రియాశక్తులకు సంచలనము గలుగఁజేయుచు సాధకుల సంకల్పముల కావరణ విక్షేపశక్తులఁ గలుగఁజేయుచున్నవి. మంత్రబీజాక్షరములు బీజ, శక్తి, కీలకరూపమున సంకల్పిత దేవతావాహనమును సాధకుని దేహమునందుఁ జేయుచు బ్రహ్మాండశక్తులను పిండాండమునందు ప్రజ్వలింపఁ జేయుచున్నవి. మంత్ర శాస్త్రమునందు పురుషవిద్య,

శ్రీవిద్య, కామవిద్య, ఘోరవిద్యాదుల ఉపాసన సాధ్యము. పురుషార్థమునందు ప్రధానమైన మోక్షమునకు సాధనభూతము కాని మంత్రోపాసనము ఇతర యోగవిద్యాభ్యాసమువలెనే పరిత్యాజ్యము. పురుషార్థమునకు సాధనములైన అర్థకామములును ధర్మావిరుద్ధములు గా కుండుట మంత్రోపాసనమునకును యోగవిద్యాభ్యాసమునకు వలెనే పరమార్థము. మంత్రశాస్త్రమందు ధర్మయుక్తమైన అర్థకామసిద్ధికి కామేశ్వరీ రాజరాజేశ్వరీ త్రిపురసుందరీ దేవీపరమైన శ్రీవిద్యోపాసన సాధనముగ నిగమాగమములు నిరూపించుచున్నవి. శ్రీవిద్యోపాసనాంతర్గతమైన కుండలినీ యోగము మంత్రసిద్ధికిని అష్టసిద్ధులకును మోక్షమునకును సాధనమగు విధమును షట్చక్రనిరూపణము విశదము చేయుచున్నది.

కుండలినీయోగము:— 'పరా వాఙ్మూలచక్రస్థా పశ్యంతీ నాభి సంస్థితా, హృదిస్థా మధ్యమా జ్ఞేయా వైఖరీ కంఠదేశగా'. చైతన్యశక్తి బ్రహ్మాండాతర్గతమైన పిండాండమునకు ఆవాహన గాగల విధమును కుండలినీయోగము విశదము చేయుచున్నది. చైతన్యశక్తి హగ్ం సః రూపమున ఉచ్ఛ్వాస, నిశ్శ్వాసములను గలుగఁజేయుచు పిండాండములందు శివశక్తుల సంయోగమును గలుగఁజేయుచున్నది. బ్రహ్మాండమునందు మాయాశక్తినివలె పిండాండమునందు మనశ్శక్తిని స్వాధీనము చేయఁగలవిధమును కుండలినీయోగము విశదము చేయుచున్నది. బ్రహ్మాండమునందు నాద బిందు కళా పరిణామములైన వర్ణమాలాక్షరములు దేహమునందు వర్ణమాలాక్షర శక్తులరూపమున సంతరర్భూతములైయున్నవి. బ్రహ్మాండాంతర్గతములైన భూలోకము, భువర్లోకము, సువర్లోకము, మహర్లోకము, జనలోకము, తపోలోకము, సత్యలోకము పరమైన శక్తులు పిండాండమునందు దేహమునందును అక్షరరూపమున సంతర్గతములై సప్తకమలరూపమున ప్రతిష్ఠితము లైయున్నవి. రేడియోశక్తి తంతిముఖమున పరిస్ఫుటమగువిధమున, కుండలినీశక్తి కుండలినీ ప్రబోధమున పరిస్ఫుటమగువిధమును కుండలినీయోగము బోధించుచున్నది.

మానవుఁడు దేహము కాకను దేహాధిష్ఠితమైన దేహి. మానవశరీరము విచిత్ర నిర్మాణము. జీవశాస్త్రము, జంతుశాస్త్రము, శారీరక శాస్త్రము, భౌతికశాస్త్రము, రసాయనశాస్త్రము, జీవవికాసమునకు దేహాంగవికాసము వినియోగపడిన విధమును విశదము చేయుచున్నవి. చైతన్యశక్తి భౌతిక స్వరూపమునందు స్వయంప్రకాశమును, స్వయంవ్యక్తిత్వమును పడయఁగల విధమునకు మానవ దేహాంగములు ప్రమాణములు. స్థూల సూక్ష్మ కారణదేహములందు స్థాపితమైన చిచ్ఛక్తి స్వయం ప్రకాశమానమైనను త్రిపురావరణ బద్ధమై అప్రత్యక్షముగ నున్నది. మానవ దేహములందును, సకల పిండాండములందును బ్రహ్మాండమునందువలె చిచ్ఛక్తి పూర్ణవ్యాపకమును గలిగియున్నది. పిండాండములందు పూర్ణవ్యాపకమును గలిగినను అప్రత్యక్షముగ నున్న చిచ్ఛక్తిని స్వాధీనము చేసుకొనుట శ్రీవిద్యకును, తదంగమైన కుండలినీయోగమునకును ప్రయోజనము.

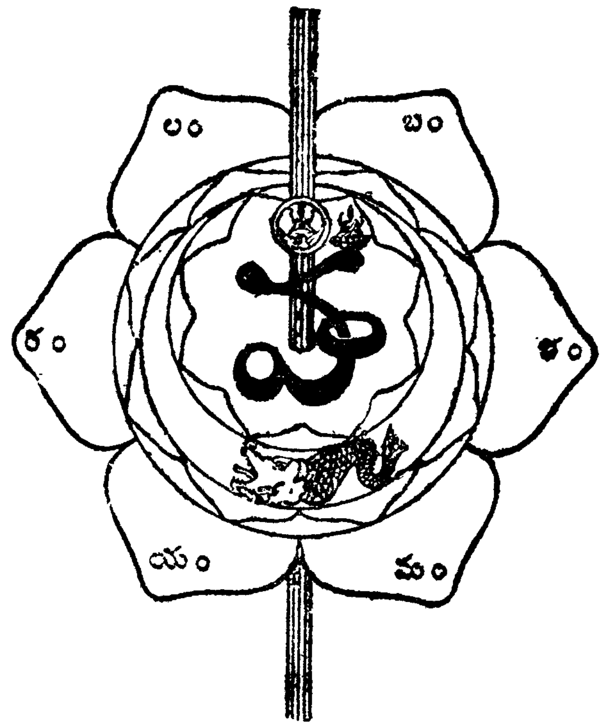
కుండలినీశక్తి:—బ్రహ్మాండమైన దేహమునందు బ్రహ్మరంధ్రము మొదలు ముడ్డిపూస (Coccyx) వఱకును వ్యాపించియున్నది. సుషుమ్నానాడి బ్రహ్మదండినడుమగ బిసతంతురూపమున వ్యాపించియున్నది. ఇడాపింగళానాడులు, చంద్రసూర్యనాడులు మూలాధారస్థానమునుండి వెడలుచు భ్రూమధ్యస్థానమునందు సుషుమ్నానాడితో సంయోగమును పొందుచున్నవి. సుషుమ్నానాడి శుద్ధచిచ్ఛక్తికిని, ఇడాపింగళలు చంద్రసూర్యశక్తులకును చిహ్నములు. ఇడ సుషుమ్నకు ఎడమభాగమునందును పింగళ కుడిభాగమునందును మూలాధారస్థానమునుండి బయలుదేఱి చక్రస్థానములందు సుషుమ్నను కలసికొనుచు ఆజ్ఞాస్థానమునందు సుషుమ్నతో సంయోగమును పొందుచున్నవి. ఇడాపింగళానాడులు సుషుమ్నానాడికి ఎడను కుడివైపునుండి ప్రదక్షిణముచేయుచు చక్రస్థానములందు కలసికొనుచున్నవి. ఈ కూటస్థానములు, చక్రస్థానములు, గ్రంథిస్థానములు. స్థూలదేహమునందు గ్రంథిస్థానములందు దేహమునందు వ్యాపకమైయున్న ఇడాపింగళల సంయోగస్థానములు శక్తిస్థానములై బ్రహ్మాండమునందలి శక్తుల నాకర్షించుచున్నవి. బాహ్యాభ్యంతర శక్తులు చక్రస్థానములందు యోగయుక్తములై పంచప్రాణవాహినులను దేహమునందు ప్రసరింపఁజేయుచు జీవయాత్రకు వినియోగపడుచున్నవి. ఇడాపింగళానాడులు మూలాధారమునుండి ఆజ్ఞాస్థానమువఱకును చక్రభ్రమణము విధమునను (Spiral) సుషుమ్నకు ప్రదక్షిణము చేయుచు చక్రస్థానములందు కలసికొనుచు వారోహణావరోహణములను చేయుచు ప్రాణప్రవాహమును క్షేత్రమునందు ప్రవహింపఁజేయుచున్నవి. నాగబంధమువిధమున ఇడా, పింగళా, సుషుమ్నానాడులు సామాన్యముగ ప్రకృతి సిద్ధముగను స్వయముగను ప్రాణప్రవాహమును ప్రవహింపఁజేయుచున్నను, యోగధారణము ప్రాణప్రవాహమును స్వాధీనము చేసికొని దేహ ద్వారములందును, దేహగ్రంథులందును 72,000 నాడులందును ప్రాణశక్తులను యోగిసంకల్పానురూపముగ ప్రవహింపఁజేయుచున్నది. సకల పదార్థములందును పూర్ణ చైతన్య మేకముఖమున వ్యాపకమైయున్నను భూతపంచీకరణమునందు స్థూలస్వరూపములం దాకాశతత్త్వము క్షీణించుటయును, పృథ్వీతత్త్వము ప్రబలుటయును సంభవించుచున్నది. పంచభూతములను ననులోమ విలోమమార్గమున ప్రపంచీకరణమును బడయుచున్న విధమును భూతములయుత్పత్తి స్థితిలయములను పంచీకరణమార్గమును తెలుపుచున్నవి. సృష్టిపరిణామమునం దాకాశపరమాణువు పృథ్వీపరమాణువుగ పరిణమించుచు క్షేత్రజ్ఞ కనంతములైన క్షేత్రములు కల్పింపబడుచున్నవి. ఆకాశపరమాణువునందు పరిపూర్ణముగ వ్యాప్తమైయున్న చైతన్యశక్తి పృథ్వీపరమాణువునందు విక్షేపావరణములందు స్తంభించి ప్రక్షిప్తమగుచున్నది. పృథ్వీజలతేజోవాయుతత్త్వములం దంతర్గతమైయున్న చైతన్యశక్తిని ప్రజ్వలింపఁజేసి పరమార్థమును బడయుటయే ఇతరయోగములకువలె కుండలినీయోగమునకును పరమార్థము. చంద్రసూర్యనాడులు చక్రభ్రమణవిధమున గ్రంథిస్థానములందు కలసికొనుచున్న విధ

చిత్రము 1

మ:ను 1 వ చిత్రపటమునందలి మూడు చిత్రములు తెలుపు చున్నవి. విషయధ్యానము బాహ్యసాధనములమీఁద నాత్మశక్తులను లగ్నము చేయుచు నాత్మవికాసమును దుర్లభము చేయుచున్నది.

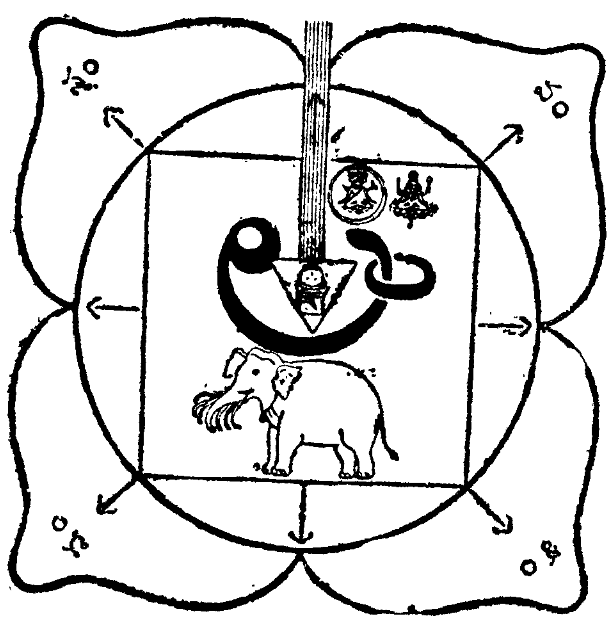
కుండలినీశక్తి—సప్తకమలములు:—1. మూలాధారము, 2. స్వాధిష్ఠానము, 3. మణిపూరకము, 4. అనాహతము, 5 విశుద్ధము, 6. ఆజ్ఞాస్థానము, 7. సహస్రారము—సప్తకమలములు. ఆగమశాస్త్రము లీ సప్తకమలములను విశేషముగ వర్ణించుచున్నవి. సనకుఁడు, సనందనుడు, సనత్కుమారుఁడు, వసిష్ఠుఁడు, శంకరుఁడు, అప్పయ్య దీక్షితులు మొదలగు నాగమశాస్త్రజ్ఞులు కుండలినీయోగమును వర్ణించిరి. ఆగమములకు సన్నిహిత సంబంధముగల మంత్ర యంత్ర తంత్రశాస్త్రములును నీయోగమునకు ప్రాముఖ్యము నొసంగుచున్నవి. ఆగమశాస్త్రములకు ప్రధానమైన శ్రీవిద్యకు కుండలినీయోగము హృదయముగ నున్నది.

2 3

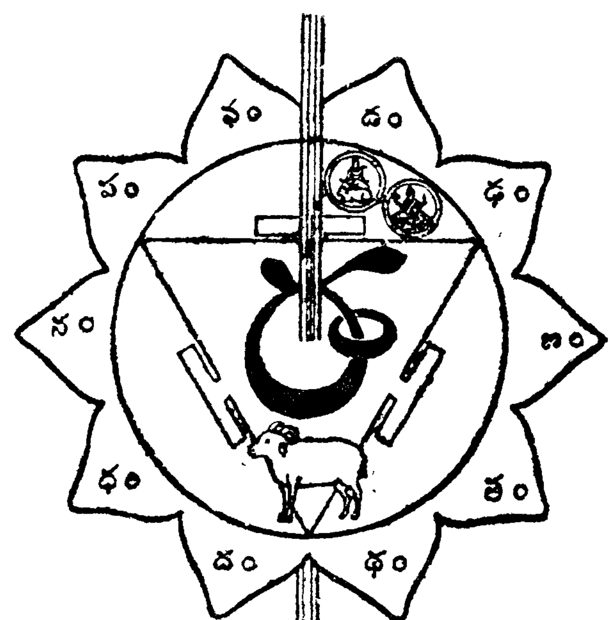
చిత్రము, 3 ; స్వాధిష్ఠానము

లింగస్థానము : అప్తత్త్వము

1 చిత్రము, 2 : మూలాధారము 2

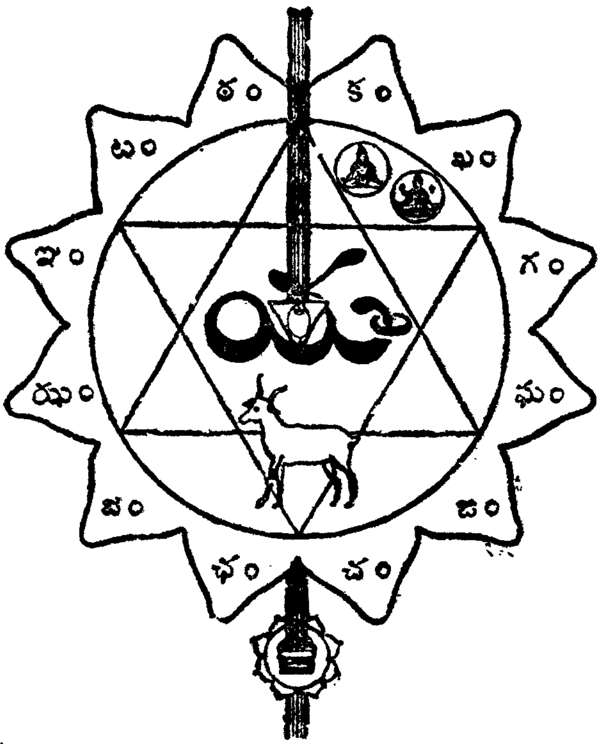
గుదస్థానము : పృథ్వీతత్త్వము

3 4

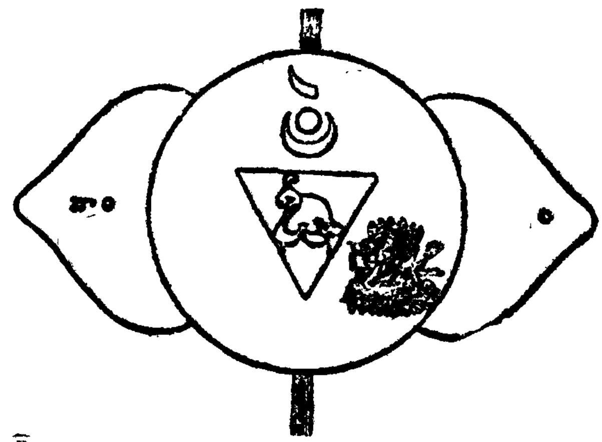
చిత్రము, 4 ; మణిపూరకము

నాభిస్థానము : తేజస్తత్త్వము

4 చిత్రము, 5 : అనాహతము 5

హృదయస్థానము : వాయుతత్త్వము

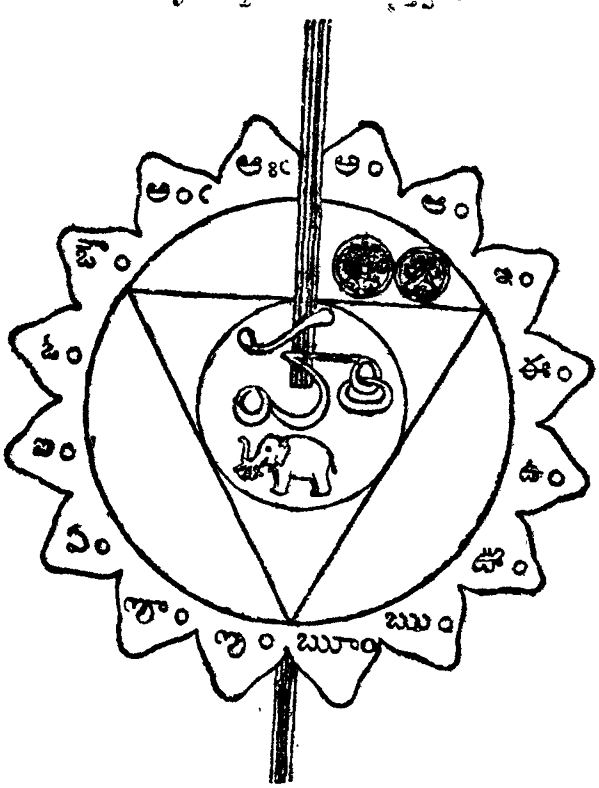
6 7

చిత్రము, 7 :

ఆజ్ఞాచక్రము

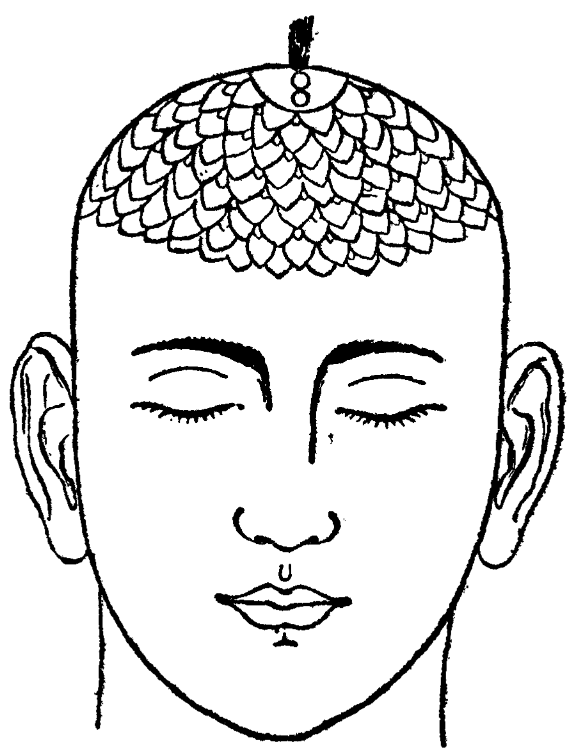
(భ్రూమధ్యస్థానము :

మనస్తత్త్వము

5 చిత్రము, 6 : విశుద్ధము 6

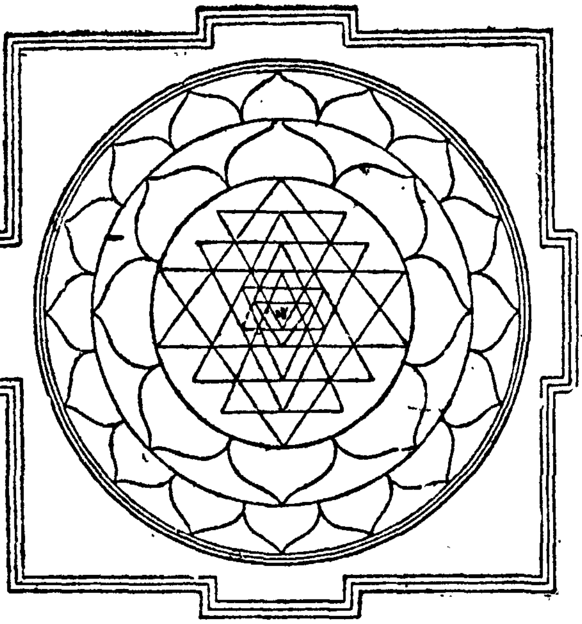
కంఠస్థానము : ఆకాశతత్త్వము

7 8

చిత్రము, 8 : సహస్రారము

శిరస్సు : ఆత్మస్థానము

శ్రీ చక్రము

శ్లో॥ చతుర్భిః శ్రీకంఠైః శ్శివయువతిభిః పఞ్చభి రపి
ప్రభిన్నాభి శ్శంభో ర్నవభి రపి మూలప్రకృతిభిః,
చతుశ్చత్వారింశ ద్వసుదళకలా శ్రత్రివలయ
త్రిరేఖాభి స్సార్థం తవ శరణకోణాః పరిణతాః.
—సౌందర్యలహరి.

తా. తల్లీ! నలువురు రుద్రులచేతను, శివునికంటె వేఱయిన యేవురు శివశక్తులచేతను, తొమ్మిది మూలప్రకృతుల చేతను, అష్టదళ, షోడశదళ, త్రివలయరేఖలచేతను నీకు నిలయ మయిన శ్రీచక్రము నలువదినాలు గంచులు గలది. శ్రీచక్రము త్రికోణాష్టకోణ దశకోణద్వయ చతుర్దశకోణము లనియెడు నయిదు శక్తిచక్రములచేతను, బిందువు, అష్టదళము, షోడశ దళము, చతురశ్రము అను నాలుగు శివచక్రములతోడను గూడి నవచక్రాత్మక మయి శివశక్త్యుభయరూపముగా వెలయుచుండును.

శ్లో॥ సమున్మీలత్సంవిత్కమలమకరన్దైకరసికం
భజే హంసద్వన్ద్వం కిమపి మహతాం మానసచరమ్,
యదాలాపా దష్టాదశ గుణిత విద్యా పరిణతి
ర్య దాదత్తే దోషా ద్గుణ మఖిల మద్భ్యః పయ ఇవ.
—సౌందర్యలహరి.

తా. తల్లీ! ఏమిథునము పలికినపలుకు లన్నియు నష్టాదశ విద్యలుగా మాఱుచున్నవో, ఏజంట దోషములనుండి గుణమును నీటినుండి పాలనువలె గ్రహించునో, వికసించినజ్ఞాన మనెడి కమల మందలి మకరందమును గ్రోలి మైమఱచియున్న యోగుల హృదయ మను మానససరస్సున నున్న యనిర్వాచ్యమహిమగల శివశివాత్మక మనెడు హంసమిథునమును నే సేవింతును.

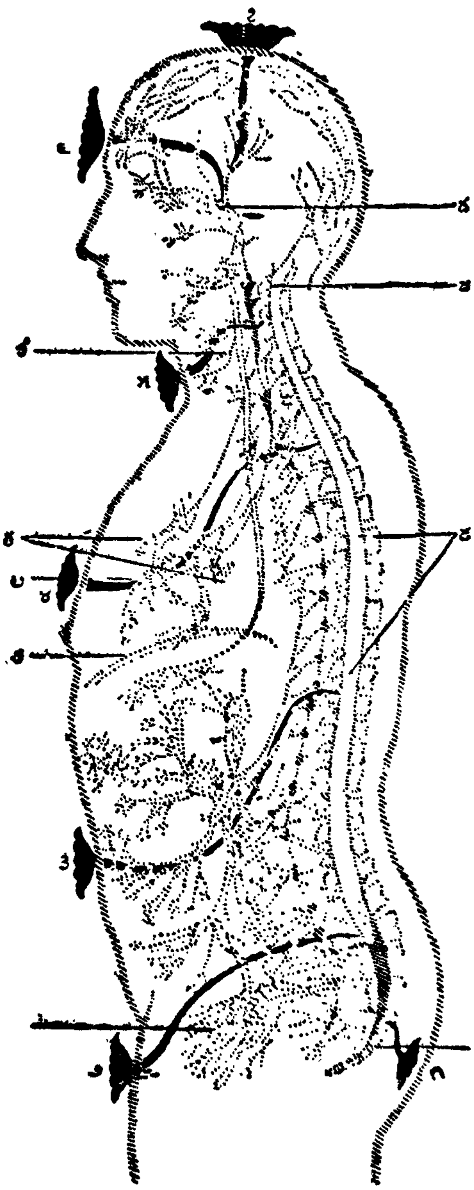
మానవ శరీరమునం దూర్ధ్వకాయము ప్రాణ ప్రవాహమున కాధారభూతముగ నున్నది. బ్రహ్మదండియందలి సుషుమ్నానాడి ప్రాణరక్షణమునకును ప్రాణపోషణమునకును మహాలాధారముగనున్నది. శరీరమునందలి గ్రంథి మర్మస్థానములందు ప్రాణప్రవాహము యథోచితముగ జరగునపు డాయురారోగ్యములు సహజ మార్గమున నడచుచుండును. నరముల శక్తియును వాడులశక్తియును ప్రాణ ప్రవాహమువిూద నాధారపడియున్నది. ప్రాణ ప్రవాహమున కభ్యం తరము గలుగునపు డభ్యంతరములను తొలగించుటకు యోగము సాధనముగా నున్నది. పై పటమునందలి కమలస్థానములును, మర్మస్థానములును సాధకులకు ప్రాణప్రవాహమును జేయుట కభ్యాసముచేయుట కుపకరింపగలవు.

బ్రహ్మాండమునందు పరిపూర్ణమును నేకమునునైన చిచ్ఛక్తి క్షేత్రమునందు (పిండాండమునందు) ఖండమును భిన్నమునునైన చిచ్ఛక్తి పూర్ణప్రయోజనమునను సమకూర్చుటకు పూర్ణత్వమును బొందవలసియున్నది. మహాశక్తి ఉపాసకులకు వారి సంకల్పమున కును, నుపాసనమునకును ననురూపమైన ఫలమును గలుగఁజేయు చున్నది. భగవద్గీతయును నీయర్థమునే బోధించుచున్నది.

శ్లో॥ యే యథా మాం ప్రపద్యంతే తాం స్తథైవ భజామ్యహమ్,
మమ వర్త్మా నువర్తంతే మనుష్యాః పార్థ! సర్వశః.

పురుషార్థము:— హిందూమత ధర్మసిద్ధాంతములకు ధర్మార్థ కామ మోక్షరూపములైన చతుర్విధ పురుషార్థములందును మోక్షము పరమార్థము. ఇతర యోగములవలె కుండలినీయోగపర మైన లయయోగమును నీ పరమార్థమునకు వినియోగపడు చున్నది. సృష్టి పరిణామమునందు చిచ్ఛక్తి ఆకాశతత్త్వమునుండి వాయుతత్త్వమునందును, వాయుతత్త్వమునుండి అగ్నితత్త్వము నందును, అగ్నితత్త్వమునుండి అప్తత్త్వమునందును, అప్తత్త్వము నుండి పృథ్వీతత్త్వమునందును నధోమార్గమునను వైఖరీరూపము నను వికారమును పొందుచున్నది. అధోగతిని సవికారముగ నున్న చిచ్ఛక్తికి ఊర్ధ్వగతిని నిర్వికారత్వమును సమకూర్చుటయోగము. లయయోగము పృథివ్యప్తేజోవాయుతత్త్వములను క్రమముగ ఆకాశ తత్త్వమునందు లయము చేయుచు చిచ్ఛక్తిని ప్రజ్వరింపఁజేయు చున్నది. పృథ్వీతత్త్వమునందు పరిమితమై ప్రచ్ఛన్నముగ నున్న చిచ్ఛక్తి ఆకాశతత్త్వ యోగమువలన నపరిమిత మగుచున్నది. చిచ్ఛక్తి ఊర్ధ్వగమనమునందు మూతపడియున్న ద్వారములను తెఱచుచు శక్తిప్రవాహమున కాటంకములగు తొలఁగించుచున్నది. తేజస్సు కట్టెలమంటయందును, మట్టినూనెదీపమునందును, విద్యుత్తునందును, రేడియమునందును ప్రకాశమాన మైయున్నను జడపదార్థములందు కంటె నిర్మల స్వచ్ఛపదార్థములందు (Transparent) విశుద్ధముగను, వ్యాప్తముగను, ప్రబలము గను, సుందరముగను గోచర మగుచున్నది. ఊదాకిరణ ములు, రేడియముకిరణములు కాంతిప్రభావమును విశదము చేయు చున్నవి. రేడియోయంత్రములు విశ్వవ్యాపకమైన నాదప్రభావ మును తెలుపుచున్నవి. దూరశ్రవణ, దూరదర్శనయంత్రములు

వాదకాంతుల సర్వవ్యాపకత్వమును వెల్లడిచేయుచున్నవి. మానవ దేహాంతస్థములైన సప్త కమలస్థానములును విశ్వవ్యాప్తములైన

7. బ్రహ్మరంధ్రస్థానము. 6. ఆజ్ఞాచక్రస్థానము. 5. విశుద్ధచక్రస్థానము. 4. అనాహతచక్రస్థానము. 3. మణిపూరక చక్రస్థానము. 2. స్వాధిష్ఠాన చక్రస్థానము. 1. మూలాధార చక్రస్థానము. క. వస్తి గ్రంథి. ద. బ్రహ్మదండి వివరభాగము. చ. మహాప్రాచీర. ట. హృదయగ్రంథి. త. శ్వాసకోశ గ్రంథి. వ. కంఠగ్రంథి. గ. భ్రూమధ్య స్థానము. జ. సుషుమ్న. డ. బ్రహ్మదండి.

శక్తిస్థానములుగ నున్నవి. ఆ స్థానములందు సహస్రారస్థానము—సకల ప్రపంచమునకును నాలయము—వర్ణనాతీతము. సహస్రారప్రభావము శబ్దగ్రహణ, రూపగ్రహణ, దూరదర్శన, దూరశ్రవణ, నాదశ్రవణ దర్శన యంత్రాదుల కతీతమైన సూక్ష్మాతిసూక్ష్మమైన శక్త్యాలయము. ఆత్మనాదానుసంధానము వైఖరీ, మధ్యమా, పశ్యన్తీశక్తులకు మూలమైన పరాశక్తిని సహస్రారమునందు సాక్షాత్కారము చేయుచు బ్రహ్మానందమును గలుగజేయుచున్నది.

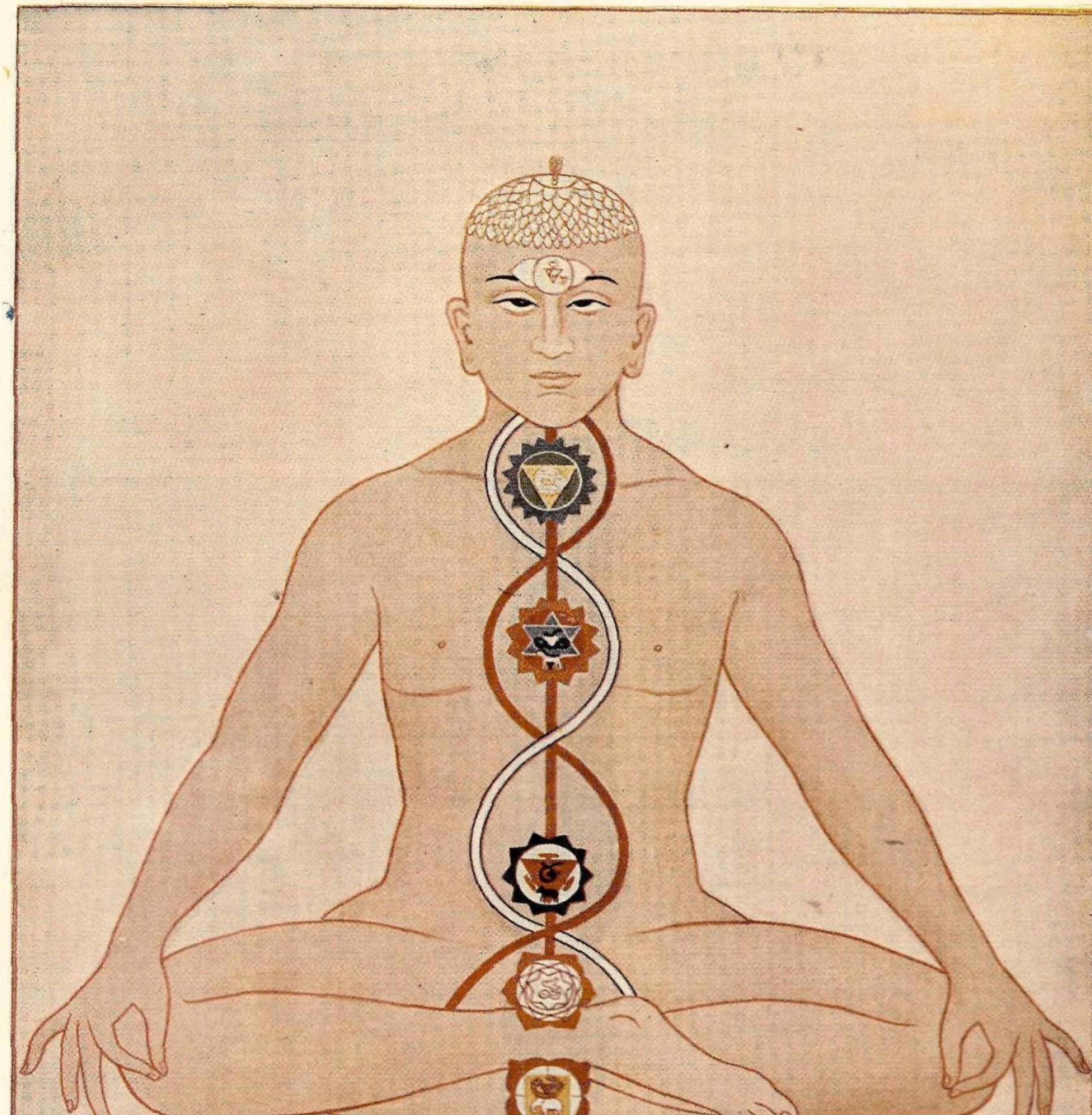
విద్యుచ్ఛక్తి యంత్రాలయము శక్తిభరితమైయున్నను తంతులతో నియతరీతిని ననుసంధానము గలుగునపుడే విద్యుచ్ఛక్తి వ్యాపించి నియతకార్యములు నిర్వర్తింపబడుచున్నవి. విశ్వవ్యాపకమైన చిచ్ఛక్తి నాత్మానుసంధానము చేయుటవలన సర్వత్ర వ్యాపించి పురుషార్థము సిద్ధించుచున్నది. బ్రాహ్మీస్థితి బ్రహ్మరంధ్రముఖమునను చిచ్ఛక్తి నాత్మానుసంధానము చేయుచున్నది. పురుషార్థసిద్ధి కర్థకామములు సామాన్యముగ ప్రతిబంధకములుగ నున్నవి. పురుషార్థమునం దర్థకామారాధనము సాధకుని లక్ష్యము నాత్మేతరమునందు లగ్నముచేయుచు పతనమునకు మూల మగుచున్నది. ధర్మావిరుద్ధమైన యర్థకామారాధనము ప్రకృతిసిద్ధమై పురుషార్థసిద్ధికి ప్రతిబంధము గాదు. ధర్మవిరుద్ధమైన యర్థకామారాధనము ప్రకృతి విరుద్ధమై పురుషార్థసిద్ధికి ప్రతిబంధకముగ నున్నది. మానవులకు పురుషార్థసిద్ధి కఖండమైన యభ్యంతరసాధనము సిద్ధముగ నున్నను వారిలక్ష్యము ఖండములైన బాహ్యసాధనములందు లగ్నమగుచు ధర్మానుసంధానము దుర్లభ మగుచున్నది. కుండలినీయోగమును బాహ్యాచారసాధనములందు లగ్నమైనపుడు వామాచారములు సంభవించుచున్నవి. సమయాచారులైన కుండలినీయోగోపాసకులు త్రిపురసుందరి నాత్మానుసంధానము చేయుచు మూలాధారమునందు కుమారిని, అనాహతమునందు యోషిని, సహస్రారమునందు పతివ్రతను నావాహనము చేయుచు శుద్ధ సచ్చిద్యోగసంజాతమైన బ్రహ్మానందమును బొందుచున్నారు. కౌలాచారులైన శాక్తేయులు, కాపాలికులు వామాచారులై రూపానుసంధానమునందు స్థూలప్రపంచమునం దజ్ఞానసంజాతమైన విషయానందము ననుభవించుచు కుండలినీయోగమునకు ఫలములైన కౌమారీ బైందవశక్తుల కపార్థములను గల్పించి రాక్షస కర్మముల నాచరించుచున్నారు. సహస్రార చక్రమునందు 26—వ తత్త్వముగ విలసిల్లుచున్న బైందవశక్తికిని, మద్యమునకును సంబంధమును గల్పించుట రహస్యసాధనలు గలుగజేసెడి పరమానర్థములకు నిదర్శనము. కన్యాపూజయును, నితరవామాచారములును అచారపిశాచముల దుష్పరిపాకములు. సప్త కమలముల సామాన్యవివరములను నీవ్యాసమునందుగల పటములు కోష్ఠము తెలుపుచున్నవి.

నామము	స్థానము	తత్త్వము	తత్త్వ కాంతులు	దళములు	వర్ణములు	జ్ఞానేంద్రియములు	రంగు	మండలాకారము
7. సహస్రారము	శిరస్సు	ఆత్మ	అనంతము	1000	1000			
6. ఆజ్ఞాచక్రము	భ్రూమధ్యము	మనస్సు	64	2	హం, క్షం	చిత్తము మనస్సు		బిందువు
5. విశుద్ధము	కంఠము	ఆకాశము	72	16	అచ్చులు (16)	వికసనము శ్రవణము శ్రోత్రము	తెలుపు	చక్రము
4. అనాహతము	హృదయము	వాయువు	54	12	క, ఖ, గ, ఘ, ఙ, చ, ఛ, జ, ఝ, ఞ, ట, ఠ,	సంచలనము స్పర్శము త్వక్కు	వ్యోమము	షట్కోణము
3. మణిపూరము	నాభి	అగ్ని	52	10	డ, ఢ, ణ, త, థ, ద, ధ, న, ప, ఫ	వ్యాపనము రూపము చక్షువు	ఎరుపు	త్రికోణము
2. స్వాధిష్ఠానము	లింగస్థానము	అప్పు	62	6	బ, భ, మ, య, ర, ల	సంకోచనము రుచి జిహ్వ	తెలుపు	అర్ధచంద్రము
1. మూలాధారము	గుదస్థానము	భూమి	56	4	వ, శ, ష, స	సంయోగము గంధము ఘ్రాణేంద్రియము	పసుపు	చతుష్కోణము

మూలాధారాది కమలములకు సంబంధించిన సామాన్య విషయ గ్రహణము కలుగుటకై సప్తకమలముల చిత్రములును నిందు ప్రచురింపఁబడినవి. అనాహతచక్రస్వరూప స్వభావములు విచట సవిస్తరముగఁ దెలుపఁబడినవి. కుండలినీయోగచిత్రపటమును (9–వ చిత్రము), అనాహతచక్రపటమును (10—వ చిత్రము) సప్తకమలములను ఆగమశాస్త్రానుసారముగ వివరించుచున్నవి.

అనాహతము :— హృదయస్థానము. బన్ధూకపుష్పకాంతివలె ప్రకాశమానము ; క, ఖ,గ,ఘ,ఙ ; చ,ఛ,జ,ఝ,ఞ ; ట,ఠ అనెడి ద్వాదశవర్ణయుక్తమైన ద్వాదశదళయుక్తము ; షట్కోణాకారము, వాయుమండలము, ధూమాభముగల కర్ణికాయుతము ; కర్ణికోపరి భాగమున సూర్యమండలయుతము ; కర్ణికామధ్యమున విద్యుత్కోటి విభాసమాన త్రికోణము. దాని కూర్ధ్వమున కృష్ణసారాధిరూఢమును, ధూమధూసరాభమును, చతుర్భుజమును, అంకుశహస్తమును నైన వాయుబీజము ; దాని(క్రోడమున) సమీపమున ద్విభుజుఁడును, వరాభయ కరుఁడును, త్రినేత్రుఁడును. హంసవర్ణుఁడైన ఈశ్వరుఁడు. ఈ కర్ణికయందు రక్తపద్మముమీఁదను పీతవర్ణయును, చతుర్భుజయును, పాశకపాలవరాభయకరయును, పీతవస్త్రయును, సర్వాలంకరణాన్వితయును, సుధార్ద్రహృదయయును, కజ్కాలమాలాధరయును నైన కాకినీ శక్తియు ; మధ్యత్రికోణమునందు అర్ధచంద్రబిందురూపమస్తకుఁడును, స్వర్ణవర్ణుఁడును, కామోద్గమోల్లసితుఁడును నైన బాణలింగశివుఁడు ; దానిక్రిందను స్థిరతరదీపకలికాకార హంసరూపియైన జీవాత్మయును, ఈకర్ణిక క్రిందను రక్తవర్ణమును, ఊర్ధ్వముఖమును గల అష్టదళపద్మమును ; ఇయ్యది కల్పవృక్ష రత్నవేదీచన్ద్రాతపపతాకాద్యలంకృతమైన మానసపూజాస్థానము. కమల స్థానములందు అక్షమాలాధారమునను పరమాత్మస్వరూపమును పొందఁగల విధమును అనాహతపూజావిధాన ముదాహరింపఁబడినది.

సుషుమ్నానాడీమార్గేణ అనాహత చక్రస్థిత పార్వతీసహిత శివాయ నమః. అనాహతస్య శబ్దస్య తస్య శబ్దస్య యో ధ్వనిః, ధ్వనే రంతర్గతం జ్యోతి ర్జ్యోతిరంతర్గతం మనః, తన్మనో విలయం యాతి తద్విష్ణోః పరమం పదమ్, కం నమః— హంస శ్శివ స్సోహం

షట్చక్రములు

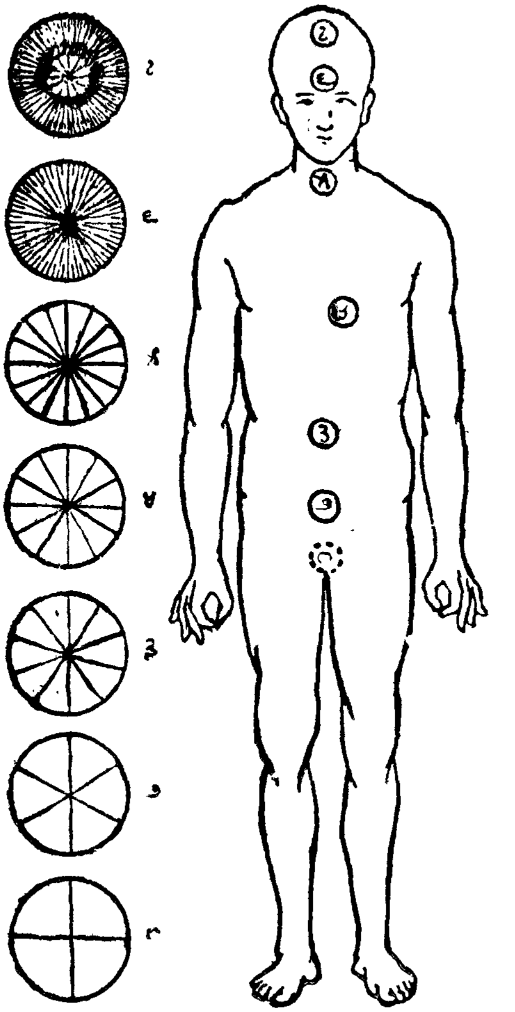
బీజము వాహనము	దేవత వాహనము	ధాతు శక్తి	లింగ యోని	ఇతర తత్త్వ సంయోగము	గ్రంథులు	లోకములు	గుణము	అధిష్ఠాన శక్తి
						సత్యలోకము	సత్త్వము	చంద్రుడు
ఓమ్	శంభువు	హాకిని	ఇతర త్రికోణము	మహత్తు మూలప్రకృతి హిరణ్యగర్భుడు	రుద్రగ్రంథి	తపోలోకము	సత్త్వము	చంద్రుడు
హం: శ్వేతగజము	సదాశివుడు	శాకిని	త్రికోణము	శబ్ద తన్మాత్ర శ్రోత్రేంద్రియము వాగింద్రియము		జనలోకము	రజస్సు	రవి
యం; కృష్ణమృగము	ఈశుడు	కాకిని	బాణ త్రికోణము	స్పర్శతన్మాత్ర త్వగింద్రియము గుహ్యకర్మేంద్రియము	విష్ణుగ్రంథి	మహర్లోకము	రజస్సు	రవి
రం; మేషము	వృషభ వాహన రుద్రుడు	లాకిని	త్రికోణము	రూపతన్మాత్ర చక్షురింద్రియము గుదకర్మేంద్రియము		స్వర్లోకము	తమస్సు	అగ్ని
వం; మకరము	గరుడవాహన విష్ణువు	రాకిణి	లింగ త్రికోణము	రసతన్మాత్ర జిహ్వేంద్రియము హస్తకర్మేంద్రియము	బ్రహ్మగ్రంథి	భువర్లోకము	తమస్సు	అగ్ని
లం; ఐరావతము	హంసవాహన బ్రహ్మ	డాకిని	స్వయంభువు త్రికోణము	గంధతన్మాత్ర ఘ్రాణేంద్రియము పాదకర్మేంద్రియము		భూలోకము	తమస్సు	అగ్ని

హంసః. ఖం నమః— హంస శ్శివ స్సోహం హంసః. గం నమః— హంస శ్శివ స్సోహం హంసః. ఘం నమః —హంస శ్శివ స్సోహం హంసః. ఙం నమః—హంస శ్శివ స్సోహం హంసః. చం నమః — హంస శ్శివ స్సోహం హంసః. ఛం నమః — హంస శ్శివ స్సోహం హంసః. జం నమః— హంస శ్శివ స్సోహం హంసః. ఝం నమః—హంస శ్శివ స్సోహం హంసః. ఞం నమః— హంస శ్శివ స్సోహం హంసః. టం నమః—హంస శ్శివ స్సోహం హంసః. ఠం నమః—హంస శ్శివ స్సోహం హంసః. ద్వాదశదళసహిత అనాహత చక్రస్థిత పార్వతీసహిత శివాయ నమః.

అనాహత చక్రము సప్తకమలములందును మధ్యస్థానమునం దుండుటవలన కుండలినీశక్తి ప్రబోధమునకు విశేషోపయోగముగ నున్నది. అనాహతమునకు క్రిందను మూలాధార, స్వాధిష్ఠాన, మణిపూరక చక్రములును, పైని విశుద్ధ, అజ్ఞా, సహస్రార చక్రములును గలవు. హృదయస్థానము జీవాత్మస్థానము. జీవాత్మ ప్రాణశక్తులను భూలోకవిషయ వాసనలకు వినియోగించునది యును, సత్యలోకారోహణమునకు వినియోగించునదియును అనాహత శక్తి నిర్ణయింపఁగలదు. అనాహతమునకువలె నితరచక్రములకును దళములు వర్ణములు గల్పింపఁబడినవి .పటము 9యందు కోష్ఠము నందు వివరములు చూడనగును.

దళములు:— దళములు చక్రస్థానములందు వ్యక్తములయ్యెడి శక్తులకు నిదర్శనము లై యుండును. మూలాధారము 4 దళము లను, సహస్రారము 1,000 దళములను గలిగియున్నవి. అనాహత మునకు దళములు 12.

వర్ణములు:— సృష్టియందు నాదము శబ్దముగను, శబ్దము రూపముగను పరిణామమును బొందుచున్నది. అవ్యక్తమైన నాదము వ్యక్తమై ధ్వనిశబ్దరూపములను దాల్చునపుడు వర్ణోచ్చారణ

మంగములందు సంచలనమును గలుగఁజేయుచున్నది. మూలాధారము వ శ ష స వర్ణములను, అనాహతము క నుండి ఠ వఱకుఁగల వర్ణములను గలిగియున్నవి. సహస్రారము 20×50=1,000 వర్ణములను గలిగియున్నది. వర్ణోచ్చారణము సంచలింపఁ జేయఁగల శక్తులను వర్ణములు నిర్ణయించుచుండును. అక్షమాలను అ నుండి క్షం వఱకును అనులోమ విలోమమార్గమున నుచ్చరించుట చిత్తవృత్తినిరోధమునకు సాధనముగ నుండును. అక్షమాలాజప మజపాక్షరానుభవమునకు సాధనముగ నున్నది.

మండలములు:— రూపకల్పనయందు రేఖలు ప్రముఖములు. రేఖావికాసవిన్యాసములు రూపవికాస పరిణామములకు ప్రమాణములు. కమలమండలములు పంచభూతశక్తి స్వరూపములను మండలకోణాకృతులను నవగతము చేయుచున్నవి. పృథ్వీతత్త్వము చతుష్కోణము; అప్తత్త్వము బాలచంద్రాకారము; తేజస్తత్త్వము త్రికోణము; వాయుతత్త్వము రెండు త్రికోణములు కలసిన షట్కోణము; ఆకాశతత్త్వము మండలాకారము; అనాహతము షట్కోణమును వాయుబీజములు గలిగియున్నది. యంత్రములు రేఖావిన్యాసమున బీజాక్షరములను గలిగి శక్తివశీకరణసాధనమును తెలుపుచున్నవి.

వాహనములు:— మూలాధారమునకు ఐరావతము, స్వాధిష్ఠానమునకు మకరము, మణిపూరమునకు మేషము, అనాహతమునకు కృష్ణసారము, విశుద్ధమునకు శ్వేతగజము, ఆజ్ఞాచక్రమునకు ఓఙ్కారమును వాహనములు. కమలస్థానముల గుణస్వభావములకు వాహనములు చిహ్నములు. వాయుబీజస్థానమైన అనాహతమునకు కృష్ణసారము చిహ్నము.

అధిదేవతలు:— మంత్రశాస్త్రమునందు మహర్షులు మంత్రద్రష్టలు; అధిదేవతలు వరదాతలు. మంత్రములు కామితార్థఫలసాధనములు, మోక్షసాధనములు. మంత్రదేవతలు ఫలానురూపముగను ధ్యాన జపావాహనము చేయఁబడుదురు. సూర్యనమస్కారమునందు అగ్ని బీజమైన 'రం' వర్ణ ముచ్చరింపఁబడుచున్నది. హ్రామ్, హ్రీమ్, హ్రూమ్, హ్రైమ్ మొదలగు బీజాక్షరములు పిండాండ బ్రహ్మాండము లందుఁగల తేజశ్శక్తుల కావాహన విసర్జనములను గలుగఁజేయుచున్నవి. అంగన్యాస, కరన్యాసములం దుపయోగించెడి బీజాక్షరములు మంత్రార్థమున కనురూపముగ నుండును. అంగన్యాస, కరన్యాసములు అం, ఈం, ఊం, ఐం, ఔం, అః బీజాక్షరములతోను, రాం, రీం, రూం, రైం, రౌం, రః బీజాక్షరములతోను, హ్రాం, హ్రీం, హ్రూం, హ్రైం, హ్రౌం, హ్రః బీజాక్షరములతోను వివిధముగ నితరబీజాక్షరములతోను మంత్రశక్తి కనురూపముగఁ జేయఁబడుచున్నవి. బీజాక్షరసంయోగము సూక్ష్మస్థూలశక్తుల నావాహనము చేయుటకు సాధనములుగ నున్నవి.

ధ్యానశ్లోకము దేవతాస్వరూపఫలములను వర్ణించుచున్నది. మంత్రద్రష్టలాదికాలమునుండియును క్షుద్రమంత్రములను నిరసించి సౌమ్యమంత్రముల నుపాసించిన విధమును మంత్రశాస్త్రము తెలుపుచున్నది. సకలమంత్రముల బీజాక్షరములును మంత్రములకు శీర్షమైన ఓఙ్కారమునందు లయమును పొందుచున్నవి. శ్రీవిద్యకును పురుషవిద్యకును ప్రణవము ప్రధానము. ఆకాశమునందు సమస్తభూతములును లీనమైనటులు ప్రణవమునందు సకలమంత్రాక్షరములును లీనము లగుచున్నవి. నిత్యకర్మానుష్ఠానమునందు నియత కర్మముగ నిర్ణయింపఁబడిన గాయత్రీ మంత్రము భూతశుద్ధికిని, సాయుజ్యమునకును వినియోగపడుచున్నది. ప్రణవబీజ సాధనమును ఓం భూః, ఓంభువః, ఓగ్ం సువః, ఓమ్ మహః, ఓమ్ జనః, ఓం తపః, ఓగ్ం సత్యం అని సప్తకమలాంతర్భూమైన కుండలినీశక్తి స్వాధీనమగుటకు గాయత్రీ మంత్రము సులభసాధనముగ నున్నది. నిగమాగమములకు, కళాశాస్త్రములకు, మంత్రతంత్రములకు, సాంఖ్యయోగములకు, పురుష శ్రీవిద్యలకు ప్రయోజనము పురుషార్థము. పురుషార్థమున కాత్మజ్ఞానము సాధనము గాని బాహ్యవిషయోప భోగము సాధనము గాదు. హిందూ

మతశాస్త్ర కళావిజ్ఞానమునందు 'ఓమిత్యేకాక్షరం బ్రహ్మ, ఓమిత్యేకాక్షరం శక్తిః' పరమార్థములు.

కుండలినీయోగము సగుణముతైన దళములు, వర్ణములు, యంత్రములు, వాహనములు, దేవతలు, బీజాక్షరములు మొదలగు సాధనములద్వారా నిర్గుణమైన పరాశక్తి నారాధింపగల విధమును సప్తకమలముల పరిజ్ఞానము సుగమము చేయుచున్నది.

శ్లో. శివశక్త్యైక్యదా వాసం కురుతే దేవి! సర్వదా,
రోగాదీం శ్చ హరే త్తస్య స్వదేహేన చ సిధ్యతి.

—ఆనందలహరి.

తా. ఓ దేవి! శివశక్తి యెప్పుడు ఎచ్చట వాసము చేయుచున్నదో, అప్పుడా శక్తి వానిరోగాదులను హరించును. అప్పుడా జీవునికి స్వదేహముచేతనే సిద్ధిగలుగును.

శ్లో. అత్రాస్తే శిశుసూర్యసోదరకలా చంద్రస్య యా షోడశీ
శుద్ధా నీరజ సూక్ష్మతంతుశతధాభాగైకరూపా పరా,
విద్యుత్కోటి సమాన కోమలతనూ ర్విద్యోతితాఽధోముఖీ
పూర్ణానన్దపరమ్పరాతివిగళ త్పీయూషధారాధరా.

—షట్చక్రనిరూపణము.

తా. ఈ సహస్రదళపద్మమునందు 'అమ' అను చంద్రుని పదునారవకళ యున్నది. ఆ కళ బాలసూర్యునితో సమానముగా ప్రకాశించునది; ఏ వికారము లేనిది గనుక నిర్మలమైనది. పద్మనాళమునందలి సూక్ష్మమైన దారమును నూరుభాగములు చేయగా నందలి యొకభాగమువలె సూక్ష్మమైనది. శ్రేష్ఠమైనది లేక, పశ్యన్తిమధ్యమావైఖరీ సమష్టిరూప. కోట్లకొలది మెఱపుతీగల వలె కోమలమయిన యాకృతి గలది. నిత్యప్రకాశమానమైనది. అధోముఖము గలది. పూర్ణానందపరంపరనుండి యధికముగ స్రవించు చుండెడి యమృతధారను ధరించుచున్నది.

శ్లో. ఏతస్యా మధ్యదేశే విలసతి పరమాపూర్వనిర్వాణశక్తిః
కోట్యాదిత్య ప్రకాశా త్రిభువన జననీ కోటిభాగైకరూపా,
కేశాగ్రస్యాతిగుహ్యా నిరవధి విగళ త్ప్రేమధారాధరా సా
సర్వేషాం జీవభూతా మునిమనసి ముదా తత్త్వబోధం వహన్తీ.

తా. ఈ నిర్వాణ కళయొక్క మధ్యప్రదేశమందు శ్రేష్ఠమైనదియు, సృష్టికిముందే అవిర్భవించుటవలన దనకంటె ముందుగ నేమియు లేనిదియునగు నిర్వాణశక్తి ప్రకాశించుచున్నది. అది కోటి సూర్యుల ప్రకాశమువంటి ప్రకాశము గలది. మూడు లోకములకును తల్లి. ఒక తలవెండ్రుకకొన కోటిభాగములు చేయగా నందొక భాగమునంతప్రమాణము గలది. మిగుల సూక్ష్మమయినది. పరిమితి లేకుండ స్రవించుచుండెడి ప్రేమధారను ధరించునది; మఱియు నది యెల్లరకు జీవభూత యగుచు మునుల మనస్సు లందు సంతోషముచేతను తత్త్వజ్ఞానమును కలిగించుచుండును.

శ్లో॥ తస్యా మధ్యాన్తరాళే శివపద మమలం శాశ్వతం యోగిగమ్యం
నిత్యానందాభిధానం సకలసుఖమయం శుద్ధబోధస్వరూపమ్,
కేచి ద్బ్రహ్మాభిధానం పద మితి సుధియో వైష్ణవం తల్లపన్తి
కేచి ద్ధంసాఖ్య మేత త్కిమపి సుకృతినో మోక్ష మాత్మప్రబోధమ్॥

తా. ఆ నిర్వాణశక్తియొక్క మధ్యనున్న శూన్యమందు నిర్మలము, శాశ్వతము, యోగులకు జ్ఞానమాత్రగమ్యము నగు శివ పద మున్నదని తత్త్వజ్ఞులు చెప్పుదురు. అది నిత్యానంద మను పేరు గలది. శుద్ధమయిన జ్ఞానమే స్వరూపముగా గలది. ఆ పద మును కొందఱు విద్వాంసులు బ్రహ్మపదముగాను, కొందఱు బుద్ధిమంతులు వైష్ణవపదముగాను, మఱికొందఱు హంసమను పేరుగల మోక్షస్వరూపముగాను, కొందఱు అనిర్వచనీయమయిన ఆత్మసాక్షాత్కార స్థానముగాను చెప్పుదురు.

శ్లో॥ యా నిశా సర్వభూతానాం తస్యాం జాగర్తి సంయమీ,
యస్యాం జాగ్రతి భూతాని సా నిశా పశ్యతో మునేః.

—గీత. అ, 2.

ఏకమును, పరిపూర్ణమును, జ్యోతిర్మయమును, నిర్గుణ మును, సర్వవ్యాపకమును నైన చిచ్ఛక్తి సృష్టిపరిణామమునందు ఖండమును, పరిమితమును, జ్యోతిర్విహీనమును, సగుణమును, కూటస్థమును నగుచు సదాత్మకమున కసత్కల్పనను గలుగజేయు చున్నది. అఖండమైనశక్తి నవావరణములందు విక్షేపావరణ కల్పి తములైన ఖండరూపములను గనుపడుచున్నది. చరాచరాత్మక ప్రపంచము అవ్యక్తము, పురుషుడు, చంద్రుడు, సూర్యుడు, ఆకాశము వాయువు, తేజస్సు, జలము, పృథివ్యాది నవావరణము లందు భాసిల్లుచున్నది. శ్రీవిద్య నవావరణములందును సూక్ష్మాకృతి సూక్ష్మమైన పరాశక్తి స్థూలస్వరూపములందు పరిణామము నొందు చున్న విధమును స్ఫుటము చేయుచున్నది. శ్రీచక్ర మీభావమును రేఖాబీజాక్షరరూపమునను వ్యక్తము చేయుచున్నది. అవ్యక్తమైన శక్తికి నాద మాదివ్యక్తస్వరూపము. బ్రహ్మాండమయమైన నాద శక్తి రేఖాబీజాక్షరరూపములను పిండాండములందు గోచర మగు చున్న విధమును శాస్త్రములు విశదము చేయుచున్నవి. ఆకాశ తత్త్వమునం దపరిమితముగ నున్న నాదశక్తి పృథ్వీతత్త్వమునందు పరిమిత మగుచున్నది. పరిమితమైనశక్తి ఆత్మసాక్షాత్కారమును దుర్లభము చేయుచున్నది. పరిమితమైనశక్తి నపరిమితముచేసి సర్వాత్మత్వమును పరిస్ఫుటము చేయుట సకలయోగములకును పరమార్థము. సకలసాధనములును నీ పరమార్థమునకు వినియోగ పడుచున్నవి. శక్తి సృష్టిపరిణామమునందు క్షేత్రధర్మముల కను రూపముగ పరిమితవికాసములను బొందుచున్నది. ఆకాశతత్త్వమునం దనంతకాంతులను గలిగియున్న పరాశక్తి సహస్రారమునందు సహస్ర రేఖాకాంతులను, పృథ్వీతత్త్వమునందు పరిమితములైన రేఖాకాంతు లను గలిగి పరిమితమైన శక్తిని గలిగియున్నది. పరిమితమైన శక్తిని స్వతస్సిద్ధముగను ప్రకాశవంతముగ మన్నయపరిమితమైన శక్తినిగ పరిణమింపజేయుట సకలయోగ సాధనములకును ప్రయో జనము. ఊర్ధ్వముఖములై వికసితములైన శక్తులు సృష్టిపరి ణామమునం దధోముఖములై ముకుళితము లగుచున్న విధమును కుండలినీశక్తి విశదము చేయుచున్నది. అధోముఖములును ముకుళిత ములును నైన శక్తి క్రమస్థానము లూర్ధ్వముఖములును వికసితము లును నగునపు డనంతమైన శక్తికి సర్వవ్యాపకత్వము గలిగి సకలా భీష్టములును సిద్ధించుచున్నవి. పృథివ్యప్తేజో వాయ్వాకాశ తన్మాత్ర లంతర్లయమును బొందునపు డఖండమైన కుండలినీ శక్తి ఆకాశతత్త్వస్థానమైన సహస్రారమునందువలె పృథ్వీతత్త్వ స్థానమైన మూలాధారస్థానమునందు సమముగను ప్రజ్వలనమును గలిగియుండి, పృథ్వీబీజమైన లంకార మాకాశబీజమైన ఓంకారము నందు లయమును బొందును. హృదయస్థమైన జీవాత్మ విష యేంద్రియపరమైన అధోగమనమును విడిచి ఆత్మజ్ఞానపరమైన ఊర్ధ్వగమనమును చేయుచున్నది. సూక్ష్మమైన ఆకాశతన్మాత్ర సర్వగతమై యితర భూతములను లయము చేయగల విధమున కూటాన్వితములైన స్థూలభూత తన్మాత్రలు సర్వగతమైన ఆకాశ తన్మాత్రను లయము చేయజాలవు. నాదస్వరూపమైన ఓంకారము సప్తకములసంస్థితమైన చిచ్ఛక్తిని విశ్వవ్యాప్తమైన చిచ్ఛక్తిని నేకశ్రుతియందు మేళగించి ఆత్మజ్ఞానమును సమకూర్చుచున్నది. సకలమంత్రములకును, తంత్రములకును, శాస్త్రములకును, యోగ ములకును మూలమైన ఓంకారము కుండలినీయోగసిద్ధికి సాధన భూతముగ నున్నది.

శ్లో॥ యదా భూతపృథగ్భావ మేకస్థ మనుపశ్యతి,
తత ఏవచ విస్తారం బ్రహ్మ సంపద్యతే తదా.

పృథగ్భావమున బాహ్యాభ్యంతరములందు వ్యాప్తమైయున్న పరాశక్తిని నేకరూపమున గనుగొనినపుడు బ్రహ్మసంపద ప్రాప్త మగుచున్నది. సకలయోగములకును పరమార్థ మాత్మజ్ఞానము. ఆత్మజ్ఞానమునకు సకలజనములకును ప్రత్యేకయోగములు సాధన ములుగ నున్నను సకలజనములకును సులభసాధ్యమైన రాజయోగము సమాదరణీయముగ నున్నది. సమస్త విజ్ఞానమునందును నఖండ పాండిత్యానుభవములను గలిగిన శ్రీ శంకరాచార్య లపరోక్షానుభూతి యందు దెలిపిన ఆత్మజ్ఞానానుభవభావము ప్రాజ్ఞులకు సమాదర ణీయము.

ఒక కాలమునందు వ్యాస, శంకరాదుల యాదరణమును బడసిన కుండలినీయోగము వర్తమానకాలమునం దపార్థములకును, దుర్నయములకును పాలైనది. ధీమంతు లీ యోగ రహస్యములను, గుణదోషములను వర్తమానపరిస్థితుల కనురూపముగ పరిశీలించి నిర్ణయించుట విజ్ఞానసంరక్షణ వ్యాసములకు ప్రయోజనకరము.

[ఆంధ్ర విజ్ఞాన సర్వస్వము ద్వితీయ సంపుటము - 1934]

వీరశైవ సిద్ధాంత సారము

ఆంధ్రవాఙ్మయమునందు బసవపురాణము సుప్రసిద్ధమైన ప్రాచీన కావ్యము. బసవపురాణము జానుఁదెనుఁగు కావ్యము లందు రసవత్కావ్యమై, లింగధారులకు పవిత్రమైన పురాణముగ నున్నది. సోమనాథుఁడు తనరచనకు పురాణ నామకరణము చేసినను బసవపురాణము కావ్యరూపమును దాల్చినది. ఆంధ్రవాఙ్మయ పరిశోధనలకు బసవపురాణము పెన్నిధిగా నున్నవిధమును మూలము సువ్యక్తము చేయుచున్నది. గ్రంథమునకుఁ గీలకమైన వీరశైవమత విషయమై పరిశోధనలు చేయవలసిన యవసరమును వర్తమాన కాలమునందు వీరశైవమునకుఁ బట్టిన దుస్థితి తెలియఁజేయుచున్నది. వీరశైవమునకును, వైదికమతములకును గల సంబంధ బాంధవ్యములను పరిశోధకులు విమర్శించి వివిధమతములకును గల సమానధర్మములను నిరూపించుట శ్రేయస్కరము.

వైదికమతము

వేదయుగమునందుఁ గర్మపరమైన వైదికమతము క్రమక్రమమున జ్ఞానపరమై పరివర్తనమును బొందినది. మతలక్ష్య మనిత్యములైన యజ్ఞయాగాదుల ఫలములనుండి నిత్యమైన మోక్షమునకు మరలినది. కర్మకాండకును, జ్ఞానకాండకును సంఘర్షణము గలిగినది. వేదములందలి మంత్రములకును, బ్రాహ్మణములకును సమన్వయములేక కర్మలు పరిహాసపాత్రములైనవి. జ్ఞానప్రధానములైన జైనబౌద్ధాదిమతములు ప్రబలినవి. కర్మదీక్షాపరాయణులైన బ్రాహ్మణులకును, బ్రాహ్మణేతరవర్ణస్థులకును వైదిక మతలక్ష్యము నందు భేదదృష్టి గలిగినది. జైనబౌద్ధమతములు ప్రబలి బ్రాహ్మణ ప్రాబల్యమును తగ్గించినవి. జైనబౌద్ధమతములు బ్రాహ్మణ్యమును బ్రతిఘటించినను బ్రాహ్మణులపట్ల శత్రుత్వమును బూనలేదు. బౌద్ధధర్మములు బ్రాహ్మణకర్మలను ఖండించినను బ్రాహ్మణధర్మమును గౌరవించినవి. ధమ్మపదమునందు బ్రాహ్మణవర్గ మను నధ్యాయము గలదు. ఆ వర్గమునందు బ్రాహ్మణ ధర్మములు నిర్దేశింపబడినవి. వైదిక మతపరిణామమునందుఁ గర్మయోగమును, జ్ఞానయోగమును భక్తిమార్గము జీవయాత్రయందు సమన్వయము చేయుచున్నది. కర్మమార్గము జ్ఞానమార్గమునకు సాధనంబైనను బ్రాహ్మణాధీనంబైన నిత్యకర్మానుష్ఠానము ప్రాణకళను గోల్పోయి ప్రజల నిత్యజీవ యాత్రకు నిరర్థకమైనది. కర్మాధికారులుగాని ప్రజలు జీవయాత్ర యందు దారి తెన్ను తెలియక పరితపించుచుండిరి. తత్త్వజ్ఞుల సిద్ధాంతములును అందరానిఫలములై, ప్రజ లజ్ఞానాంధకారము నందు మునిగియుండిరి. ఇట్టి విషమదశయందు వర్ధమానుఁడు, సిద్ధార్థుఁడు మొదలగు క్షత్రియవీరులు బ్రాహ్మణాధికారమును బ్రతిఘటించి జైనబౌద్ధాదిమతములను స్థాపించి, ప్రజలయందు నూతనమైన ప్రాణకళను బ్రతిష్ఠించిరి.

జైన బౌద్ధమతములు

సిద్ధార్థవర్ధమానులు నిర్జీవమై క్రూరమైన కర్మకాండను, దుర్గ్రాహ్యమైన జ్ఞానమార్గమును నిరసించి ప్రజాజీవనమునందు ధర్మమార్గమును బ్రతిష్ఠించిరి. బుద్ధదేవుఁడు సంకుచితమైన బ్రాహ్మణ కర్మానుష్ఠానమును నిరాకరించినను విశాలమైన కర్మ సిద్ధాంతమును బ్రతిష్ఠించెను. యజ్ఞయాగాదిపరమైన కర్మ విశ్వవ్యాపకమైన కర్మభావమును బొందినది. వైదికమతమునందు మంత్రోద్దిష్టమై యిష్టదేవతాపరమైన కర్మ బౌద్ధమతమునందు సర్వవ్యాపకత్వమును బొందినది. వైదికమతమునం దప్రధానముగ నున్న కర్మ బౌద్ధమతమునందుఁ బ్రధానస్థానము నాక్రమించినది. జాతిమతకులభేదములు లేక, శుభాశుభకర్మఫలము "అవశ్య మనుభోక్తవ్యం" అను సిద్ధాంతము హిందూమతమునందు సుప్రతిష్ఠితమైనది. కర్మసిద్ధాంతము పునర్జన్మసిద్ధాంతమును బరిపాటిచేసినది. కర్మసిద్ధాంతము, పునర్జన్మసిద్ధాంతమును హిందూబౌద్ధమతములందు సమానప్రతిష్ఠను బడసినవి. జైనబౌద్ధమతములు 1000 ఏండ్లు భరతఖండమునందుఁ బ్రబలినవి. దేశమునం దంతటను మఠములు, విహారములు, స్తూపములు వెలసినవి. సన్యాసులు, శ్రమణకులు వేనవేలు దేశమునం దంతటను వ్యాపించిరి. దైవారాధనలేని బౌద్ధమతము సంకరమై, ప్రాణప్రతిష్ఠలేక, ప్రజాజీవనమునకు నిరర్థకమైనది. శంకరాచార్యులు జైన బౌద్ధమతములను ఖండించి వైదిక మతమును బునరుద్ధారణచేసెను. శంకరాచార్యులు జైనబౌద్ధమతములను ఖండనముచేయుచు శైవవైష్ణవాది షణ్మతముల నావిష్కరించెను. శంకరాచార్యులు కర్మసిద్ధాంతమును, పునర్జన్మ సిద్ధాంతమును సర్వాత్మత్వసిద్ధాంతముతోను, సర్వబ్రహ్మసిద్ధాంతముతోను మేళవించి, వైదికమతపరిణామమును వేదాంతమునందు సార్థకము చేసెను. వైదికమత సంప్రదాయములైన ద్వైతాద్వైత విశిష్టాద్వైతమతములు స్థాపితములై, వైదికకర్మలు, జాతికులభేదములు పుష్టిని బొందినవి. ప్రాకృతజనులు జీవయాత్రయందుఁ గడతేరుటకు వైదికకర్మల కనధికారులు; జ్ఞానమార్గము దుర్గమము. ఈ విషమదశయందు రామానుజుఁడు, చైతన్యుఁడు, బసవేశ్వరుఁడు మొదలగు మహాభక్తులు బయలుదేరి ప్రజాజీవనమును సుఖప్రదము చేయుటకుఁ బూనుకొనిరి.

భక్తిమార్గము

వ్యక్తావ్యక్తములకును, కర్మజ్ఞానమార్గములకును, సగుణ నిర్గుణోపాసనములకును మానవహృదయమునందు భక్తిమార్గము సంధిసాధనముగ నున్నది. రుద్రేంద్రవరుణాగ్ని దేవతార్చనంతో నారంభమైన వైదికమతము "సర్వం ఖల్విదం బ్రహ్మ" యను తత్త్వ ప్రజ్ఞానపరిణామమును బొందినది. ఈ పరిణామాంకుర

ములు ద్వైతాద్వైతములందును, శైవ వైష్ణవములందును, నిర్గుణసగుణోపాసనలందును, కర్మభక్తిజ్ఞాన యోగములందును, నిగమాగమ పురాణములందును జిజ్ఞాసువులకు గోచరంబగుచున్నవి. మానవుని నిత్యజీవితమునందు దుఃఖనివృత్తికిని, సుఖప్రాప్తికిని దైవసందర్శనము పరమసాధనముగ నున్నది. జైన బౌద్ధమతములు సంసారము దుఃఖసాగరమనియును, సన్న్యాసము సుఖసాధనమనియును నుపదేశించినవి. అద్వైతము సంసారము మాయాకల్పితమని యుపదేశించినది. పండితులు, బ్రాహ్మణులు కర్మలతోను, సిద్ధాంతములతోను, సన్న్యాసాశ్రయముతోను గాలయాపనము చేయుచున్నను ప్రజ లజ్ఞానాంధకారమగ్నులై దుఃఖవేదన ననుభవించుచుండిరి. వైరాగ్యము, నిర్లిప్తత్వము, నిర్లక్ష్యము, నిస్పృహ, నిస్సహాయత్వము పరిపాటియై, భారతీయ చైతన్యము నిర్వీర్యమైనది. ఈ విషమావస్థయందు బసవేశ్వరోపసితమైన వీరశైవము మతధర్మములందును, లక్ష్యమునందును, సాంఘికార్థిక పరిస్థితులందును మహాపరివర్తనమును గలుగజేసినది.

శైవము

శైవమత పరిణామము వైదికమత పరిణామమునకు ప్రత్యక్షప్రమాణముగ నున్నది. వైదిక మంత్రోపస్థితుడైన రుద్రుడు వేదాంతమునందు శివరూపపరిణామమును బొందుచు "శివోఽహం" అను తత్త్వమును సువ్యక్తము చేయుచున్నాడు. శివుడు యజ్ఞపురుషుడు. శివుడు సగుణనిర్గుణ పరబ్రహ్మ. శివుడు హిమాచలమునందు గౌరీశంకరుడు; రామేశ్వరమునందు రామలింగేశ్వరుడు; కాశ్మీరమునందు మహాదేవుడు; మధురయందు సుందరేశ్వరుడు; కాశియందు విశ్వేశ్వరుడు; సౌరాష్ట్రమునందు సోమనాథుడు; శ్రీశైలమునందు మల్లికార్జునుడు. శివాలయములు దేశావృతములై శైవమతవ్యాప్తిని దెలియజేయుచున్నవి. పాశుపతులు, కాలాముఖులు శివపూజాపరాయణులు. శైవులు లింగరూపమునను శివుని బూజించుచు శివోత్కర్షను జేయుచున్నారు. అథర్వశిఖయందలి "ఈశ్వరః శివ ఏవహి......శివ ఏకో ధ్యేయః శివఙ్కరః", స్కందోపనిషత్తునందలి "జీవ శ్శివ శ్శివో జీవః స జీవః కేవల శ్శివః", మొదలగు వాక్యములు శివోత్కర్షను దెలుపుచున్నవి. శైవులు శివాలయములయందును, పీఠములయందును, స్వాంగములయందును లింగమును ప్రతిష్ఠించి పూజించుచున్నారు. శివలింగార్చనమును అద్వైతమత స్థాపకులు శ్రీ శంకరాచార్యులువారు పీఠమునందు ప్రతిష్ఠించిరి.

శివలింగము

అవ్యక్తము నిర్గుణము, నిరాకారము, నిరహంకారము, నిరవద్యము. అవ్యక్తమును వ్యక్తమైన విశ్వమంతయును అనంతములైన నామరూపములను సేవించుచు ప్రసవించుచున్నది. అవ్యక్తము లింగాకృతిని విశ్వవ్యాప్తమై యొప్పుచున్నది. ఆకాశలింగము, వాయులింగము, తేజోలింగము, ఆపోలింగము, పృథ్వీలింగము అవ్యక్తమునకు వ్యక్తస్వరూపములు. అవ్యక్తలింగస్వరూపములందు పార్థివలింగము సగుణనిర్గుణ స్వరూపములను గలిగి పూజాపాత్రమైనది. పార్థివలింగమును స్త్రీపుంసయోగ చిహ్నముగను పండితులు కొందఱు నిర్ణయించినను, మహాత్మునకు బీజచిహ్నముగ నున్న లింగమున కీలక్షణము ప్రధానము. లింగము షడక్షరీమంత్రరూపమని శైవాగమములు విశదము చేయుచున్నవి. ఈ లింగమాకాశాది పంచభూతములందును గోచరం బగుచున్నది.

శివలింగమును వర్ణవివక్షతలేక సకలవర్ణములవారును బూజించుచున్నారు. బ్రాహ్మణులు దేవతార్చనలందును, సకలవర్ణములవారును దేవళములందును శివలింగమును బూజించుచున్నారు. లింగధారులు లింగమును స్వీయాంగములందు ధరించుచు శైవులును, వీరశైవులును నగుచున్నారు. లింగధారణము గూఢార్థమును, బాహ్యార్థమును గలిగి, వీరశైవమున కపూర్వమైన వ్యక్తిత్వమును గల్గుగ జేయుచున్నది.

వీరశైవము

వీరశైవము వైదికమతమును, జైన బౌద్ధమతములను ప్రతిఘటించుట కేర్పడిన శైవమతము. శైవమతము భరతఖండమునందు—ముఖ్యముగ దక్షిణప్రాంతమునందు—వ్యాపకమును బొందిన ప్రాచీన మతమని శైవాచార్యుల చరిత్రలు తెలుపుచున్నవి. ద్రవిడాంధ్రకర్ణాటక దేశములందు శైవము వ్యాపించినవిధమును భక్తుల చరిత్రములు విశదము చేయుచున్నవి. శంకరాచార్యులు జైన బౌద్ధమతములను నిర్వీర్యములం జేసినను ప్రజాసామాన్యమునం దామతములు వ్యాప్తిని గాంచియున్నవి. అద్వైత సిద్ధాంతములు ప్రజలకు దుర్బోధ్యములు. జైన బౌద్ధమతములు నాస్తికమతములు. అద్వైత సిద్ధాంతములు, జైనబౌద్ధమతములు వైదిక కర్మల ప్రతిభను తగ్గించినవి. ప్రజాహృదయమునందు భక్తిమార్గము ప్రబలి నూతనవికాసము గలిగినది. ప్రజాహృదయమునందు గలిగిన నూతనోత్సాహమును వీరశైవము పల్లవింపజేసిన విధమును బసవేశ్వరచరిత్రము తెల్లము చేయుచున్నది. బసవేశ్వరుడు బ్రాహ్మణకులమునందు జన్మించినను ఉపనయనమును నిరాకరించి వీరశైవదీక్షను బడసిన పరమశివభక్తుడు. వీరశైవము కర్మమార్గమును నిరసించుచున్న విధమును వీరశైవసిద్ధాంతములు వెల్లడిచేయుచున్నవి. బసవేశ్వరుడు వడుగును నిరాకరించుచు దండ్రికిం జెప్పిన సమాధానము కర్మనిరసనమును జేయుచున్నది.

శూలి భక్తుల కెత్తుకే అది త్రాటి
మాలల కెత్తుట మఱి తప్పుగాదె?
కర్మపాశంబు లొక్కట దెగ నీల్గి
కర్మంబు త్రోళ్ళ దాం గట్టుకోదగునె?
రుద్రాక్షభసితాది ముద్రలు దాల్చి
క్షుద్రముద్రలు దాల్పగూడునే చెపుమ?
యహారీతి ద్రాటికి దూరమై యున్న

అఖిల
భారతావని
కళాస్వప్నం
శ్రీ ప్రకాష్ పిక్చర్సువారి
విజయభట్ సమర్పించు
రామరాజ్య
ఈస్ట్‌మన్ కలర్ చిత్రం
నిర్మాతలు: శంకర్‌భాయిభట్-విజయభట్
సంగీతం: వసంత్ దేశాయి

వీరమాహేశ్వరాచారదీక్షితుని
విశ్మితోభయకర్మనిర్మాలు నన్నుఁ
గర్మాబ్ధి ముంచుట ధర్మమే నీకుఁ?
గ్రచ్చులఁ గన్నులఁ గానవు గాక
వచ్చు నే బసవని వద్దగు సేయంగ
బ్రహ్మశిరోహరుఁ బ్రమశ్మాకవంశ్యు
బ్రహ్మవంశ్యుం డని భావించె దెట్లు?
జాతిగోత్రాతీతు సద్గురుజాతు
జాతిగోత్రక్రియాశ్రయుఁ జేసె దెట్టు?
అకులస్థుఁడై యున్న యభవుని భక్తు
నికి నేకులం బని నిర్ణయించెదవు?

జీవయాత్రను దేవయాత్రను జేయగలవిధమును వైదికమత ధర్మము లనంతవిధములను నిర్దేశించుచున్నవి. దేహధారుల కవ్యక్తమును గ్రహించుట దుష్కరము. అవ్యక్తము వ్యక్తముద్వారా గ్రాహ్యమగుచున్నది :

శ్లో. క్లేశో ఒధికతర స్తేషా మవ్యక్తాసక్తచేతసామ్,
అవ్యక్తా హి గతి ర్దుఃఖం దేహవద్భి రవాప్యతే.

జీవయాత్రను, విషయయాత్రను జేయక శివయాత్రను జేయుటకు సర్వకాల సర్వావస్థలయందును శివసందర్శన సంస్మరణ సంకీర్తనములు సాధనములుగ నున్నవి. జీవయాత్రను శివయాత్రను జేయుటకు జ్ఞానేంద్రియ కర్మేంద్రియములు గురులింగజంగ మార్చనలందు భక్తిపరవశములు కావలయును. జీవయాత్రను దేహయాత్రార్థము గాక ఆత్మయాత్రార్థము చేయవలసిన విధమును సాధకునకు వీరశైవము వివరము చేయుచున్నది.

సాధకుండు

మానవశరీర మద్భుతమైన నిర్మాణము. ఆ నిర్మాణము నందలి కీలులను గనుగొనుటకు మహానుభావులు సమర్థులు. దేహేంద్రియాదుల కీలులను ప్రకృతిశాస్త్రజ్ఞులు నిర్ణయించినను అతీంద్రియ రహస్యములను నిర్ణయించుటకు మహాయోగులు సమర్థులు. తత్త్వజ్ఞులు దేహమునందుఁగల తత్త్వములను భిన్న విధములను నిర్ణయించుచున్నారు. సాంఖ్యులు, యోగులు 5 తత్త్వములను, వీరశైవులు 36 తత్త్వములను నిర్ణయించుచున్నారు. సృష్టిక్రమమునం దనులోమవిధాన మాకాశజన్యమైన శబ్దముతో నారంభమగుచున్నది. పంచభూతములు స్థూలసూక్ష్మములు పది, దశేంద్రియములు, మనోబుద్ధి చిత్తాహంకారములు, జీవుఁడు ఇరువదియైదు తత్త్వములు. స్థూలమైన శబ్దమునకు నాదము లింగరూపము. అవ్యక్తమున కాదిమవ్యక్తస్వరూపము నాదము. ఆ నాద మంతర్లింగరూపమున విశ్వమునం దంతటను విలసిల్లుచున్నది. మానవదేహమున సహస్రారమునందు దేదీప్యమానముగ నలరిల్లుచున్నది. బుద్ధ క్రీస్తు కృష్ణావతారములం దీ దివ్యతేజమును భక్తులు సందర్శించి చిత్రించిరి. సకలమానవులయందును దేదీప్యమానమగు తేజము ప్రక్షిప్తముగ నున్నది. నాదసంజాతమైన లింగశరీరము సకలదేహాంతర్యామియై జీవయాత్రను మోక్షయాత్రను జేయుటకు సాధనంబుగ నున్నది. జీవయాత్రను కైవల్యయాత్రను జేయుటకు బాహ్యలింగధారణమును, నంతర్లింగ ధారణమును నుపయోగపడఁగల విధమును వీరశైవాగమములు వివరించుచున్నవి. ఈ రహస్యమునే అపరోక్షానుభూతియందు శంకరాచార్యులు విశదము చేయుచున్నారు.

శ్లో. యత్ర యత్ర మనో యాతి బ్రహ్మణ స్తత్ర దర్శనాత్,
మనసో ధారణం చైవ ధారణా సా పరా మతా.

—అపరోక్షానుభూతి.

శ్రీ గురుకటాక్షము అధికారియైన భక్తునకు వీరశైవదీక్ష నొసంగి కృతార్థునిఁ జేయుచున్నది. వీరశైవదీక్ష కధికారలక్షణములను బసవపురాణము, వీరశైవదీక్షాబోధ ఇటుల వివరించుచున్నవి :

తగనివారికి దీక్షఁ దగఁ జేయుగురున
కగుఁ బ్రమాదంబు మహాదేవుచేత
గురువులు శిష్యునిగుణవిశేషముల
నరయక దీక్షఁ జేయఁగ నెట్లు వచ్చు
బొంకరకును మద్యపాయికి దర్వ్యాతి
శీలికి మాంసభక్షికి నజ్ఞానకును
ఆతురునకు వేశ్య కంగహీనునకు
నీతి గాదట వ్యసనికి దీక్షఁజేయ
నివి దెలియక దీక్ష లిచ్చినగురున
కవు నరకంబని హరువాక్యమనుఁడు.

* * *

గురునాథుఁడతనిఁ గన్గొని వత్స! వినుము
హరదీక్ష నిమ్మన్న నా పట్టువనుచు
శిష్యునిశక్తియు శిష్యునిభక్తి
శిష్యభావనముఁ బరీక్షింప కీదగునె
యాముముక్షుఁడు దీక్ష యగుటయే చాలు
నావిహార నాచరణంబు దుర్వృత్తము
మొదలు సర్వద్వంద్వములఁ బాయఁవలయు
మదము గర్వముఁ బొడమక యుండవలయు
కుత్సితనిష్ఠుర కోపమాలిన్య
మాత్సర్యశాఠ్యడంబము లుండఁదగదు
కష్టలోభజ్ఞాన కామమోహాది
దుష్టగుణంబులు దొలఁగంగవలయు
గుదపాదపాణివాగ్గుహ్యసౌఖ్యములు
గదిసిన వశవర్తి గాకుండవలయు
శాంతంబు ముఖవికాసంబు సద్వృత్తి
దాంతి నీతియు ధైర్య దయయును వలయు
సంతోషమును గతస్పర్ధయు ధర్మ
చింతయు సద్గుణశీలంబు వలయు

మొగమోటయును దానమును వినయంబు
తగవు ధర్మార్థ సాధకబుద్ధి వలయు
నుచితజ్ఞతయు సత్క్రియోద్యోగధర్మ
రచన పరోపకారంబును వలయు
శివుఁడె దైవంబని చేపట్టవలయు
శివమహోత్సవములు సేయంగవలయు
నిత్యశివార్చనాన్వితుఁడు గావలయు
సత్యంబు గురుపరిచర్యయు వలయు
భయభక్తియును శివపరతంత్రమతియు,
నియమవ్రతంబులు నిష్ఠయు వలయు
నీగుణంబులు గల్గ కెట్లయ్యవచ్చు
వాగమోక్తంబగు హరభక్తిదీక్ష

—వీ. దీ. బో. 13- పుట.

* * *

శత్రులైనను లింగసహితులై యున్న
మిత్రుల గాఁ జూడుమీ బసవన్న!
పట్టిన వ్రతములు ప్రాణంబుమీఁద
మెట్టిన విడువకుమీ బసవన్న!
వేఱుభక్తులజాతి వెదకకుండుటయె
మీఱినపదము సుమీ బసవన్న!
చిత్తజాంతకుభక్తిఁ జెడనాడుఖలుల
మృత్యువుగతిఁ ద్రుంపుమీ బసవన్న!
వేదశాస్త్రార్థ సంపాదితభక్తి
మేదిని వెలయింపుమీ బసవన్న!
తిట్టిన, భక్తులు కొట్టినఁ, గాల
మెట్టిన, శరణనుమీ బసవన్న!
ఏఁ దప్పవట్టుదు నిలఁ బరస్త్రీల
మీఁదఁ గన్నార్పకుమీ బసవన్న!
సాధ్యమౌ భక్తప్రసాదేతరం బ
మేధ్యంబకాఁ జూడుమీ బసవన్న!
నిక్కంపుభక్తికి నిర్వంచకంబు
మిక్కిలి గుణము సుమీ బసవన్న!
ఏప్రొద్దు జంగమం బేనకాఁ జూడు
మీ ప్రసాదముఁ గొనుమీ బసవన్న!
వాలుక కింపుగా శూలిభక్తులను
మేలకా నుతియింపుమీ బసవన్న!
యేమైన వలసిన యెడనైనఁ దలఁపు
మీ మమ్ము మఱవకుమీ బసవన్న!

—బసవపురాణము, ప్రథమాశ్వాసము—25.

గురువు శిష్యునకుఁ జిన్మయదీక్ష నొసంగి హస్తమస్తక సంయోగమును, పంచాక్షరీ మంత్రోపదేశమును జేసి, లింగమునకుఁ బ్రాణకళాన్యాసము చేసి లింగాంగ సంయోగమును జేయుచున్నాఁడు.

జ్ఞానేంద్రియ కర్మేంద్రియములవలనఁ గలుగుచున్న జ్ఞానమారూఢము గాక చంచలమగుచున్నది. దశేంద్రియములు సామాన్యముగ దేహయాత్రయందు లగ్నమగుచు దుఃఖహేతుకం బగుచున్నవి. జీవయాత్రయందు జీవున కారూఢ జ్ఞానము గలుగుట కాత్మావలోకనము సాధనముగ నున్నది. ఆత్మావలోకనము బాహ్యాభ్యంతరములందు లింగ నిరీక్షణమూలమున సాధ్యమగుచున్నది.

కాన నీయిష్టలింగము భావగమ్యుఁ
డై నిన్నుఁ బ్రేరేప నలరింతు క్రియలు

* * *

తవిలి లింగముఁ జూడఁ దాఁ జూచు రూపు
వివరించి లింగంబు విన విను ధ్వనులు
సొరిది లింగము సోఁక సోఁకు స్పర్శనముఁ
బరమలింగము భుజింప భుజించు నవియు
నెగడి లింగంబు ఘ్రాణింప ఘ్రాణించుఁ
దగ లింగదృష్టిచేఁ దా ద్రష్టయగును
సరి నిట్లు ప్రాణైక సహచరుండగుచుఁ
జరియించు భక్తుండు సర్వాంగలింగి
ప్రాణాంగములు దనప్రాణలింగంబు
ప్రాణాంగములు గాఁగ నమరించి చేష్ట
లును లింగమందుఁ గీల్కొలిపి తానంత
యును లింగమయుండయి యుండు నాశరణు
నేమని మది నిర్ణయింతుఁ గీర్తింతు
నామహాత్ముని యుపమాతీతమూర్తిఁ
జడబుద్బుదము నీట సమసినయట్లు
వడగండ్లు నీటిలో వర్తించునట్లు
కాకల నింగిలికము రసమైన
జోకఁ గాష్ఠము లగ్గి సోఁకి తా మగ్ని
యైనట్లు లింగంబునం దైనతనువుఁ
దాను లింగక్రియఁ దగ లింగమయ్యె
మది నెవ్వఁ డెయ్యది మఱిగి ధ్యానించు
నదియై వాక్కున వెళ్ళ నాడుచునుండు
నదియ కర్మంబుచే నలరింపుచుండు
విదితంబుగా నిది వేదవాక్యంబు.

—వీరశైవ దీక్షాబోధ 88; 90—పుటలు

లింగనిరీక్షణ మతీంద్రియజ్ఞానమును బ్రసాదింపఁగల విధమునకు సిద్ధపురుషుల యనుభవము ప్రసిద్ధముగ నున్నది. దివ్యదృష్టి, దూరశ్రవణము, దివ్యజ్ఞానము, అష్టసిద్ధులు, శివత్వము గలుగుచున్నవి. స్థూలశరీరము సూక్ష్మశరీరమునందును, సూక్ష్మశరీరము లింగశరీరమునందును, లింగశరీర మాత్మయందును, ఆత్మ పరశివునందును లీనమై, శివసాయుజ్యము గలుగుచున్నది. సాధకుఁడు పరశివుఁడైనను దేహభ్రాంతిని దనదృష్టిని దేహయాత్రయందు లగ్నము చేయుచున్నాడు. సాధకునిదృష్టి దేహ

యాత్రనుండి శైవయాత్రయందు లగ్నమగుటకు మలత్రయమును విడువవలయును.

ఆణవమలమును బాయుటకు మాతాపితృసుతాదుల భ్రాంతిని వదలి తాను శివాంశమైన చైతన్యస్వరూపమని కనుగొనవలయును.

సకలంబుఁ దానయై సర్వేశ్వరుండు
సకలంబు నాడించు చైతన్యమూర్తి
శివుఁ డట్టిచైతన్య చేతనాత్మకుఁడు
తనివి ప్రేరేపంగఁ దానాడు జగము
తల్లి పార్వతియును దండ్రి శివుండు
వెల్లభక్తులు తన హితబంధుజనులు
ననుచు నానాపురాణాగమార్థములు
మును జెప్పెఁ గావున ముందుండి నీవు
నాది నీశ్వరబీజమం ద్వైతిగాన
భేదంబులెల్లఁ గల్పితముగా నాత్మఁ
జింతించి తెలియుచు స్థిరమౌట నీవు
అంతన పాయు నీకాణవమలము.

—వీరశైవ దీక్షాబోధ 32—పుట.

మాయామలంబు తొలంగుటకుఁ గులభ్రాంతిని, స్త్రీపురుష భ్రాంతిని విడిచి, సర్వత్ర ఆత్మసందర్శనంబును జేయువలయును.

శిలలలోపలఁ జనించిననేమి పసిడి
శిలయుఁ దానగునయ్య! చింతింపనట్లు
మానవులందు సంభవులైననేమి
మానవులగుదురె మాభక్తవరులు
పూరుషులైన నపుంసకులైన
నారులైనను బ్రాహ్మణకులీనులయినఁ
జండాలులైనను శంభుఁ బూజింప
నొండేమి రుద్రసామ్యులు విచారింప
నదిగాక నీవు నీయాత్మను గాంచి
వదలకుండినఁ గులవ్యామోహ ముడుగఁ
మఱిదానె తొలఁగు నీమాయామలంబు
తొరలు నహంకృతి దోడ్తోన యడఁగు.

—వీరశైవ దీక్షాబోధ 39—పుట

కార్మికమలమును బోనాడుటకు యథాలాభ సంతుష్టుఁ డగుచు; తన సంపదలను గురులింగ జంగమములకు సమర్పించి వారి తీర్థప్రసాదములను స్వీకరింపవలయును.

ప్రాణేశ్వరునకుఁ బ్రాణార్థంబులొసఁగు
జాణవై ధనమిమ్ము సద్భక్తులకును
వినుము వెండియు నొక్క విత్తమే కాదు
తనుమనోధనములు దగఁ గురులింగ

* * *

"ధర నన్యదేవతాస్మరణ మాత్రమున
నిరువదేనిమ్మిదికోట్లు నరకంబు లొందు"
నన శ్రుతులందును వినరె బాపనికి
దినకరపావక దిక్పాలకులను
హరివిరించ్యాదుల నఖిలదేవతల
ధర మూఁడుసంధ్యలఁ దాఁ గొల్వవలయుఁ
గొలువక తక్కినఁ గొఱిసె బ్రాహ్మణ్యంబు
కొలిచెనేనియు భక్తిఁగొలిసెఁ గావునను
బ్రాహ్మణుఁడేనియు భక్తుఁ డెట్లగును ?
బ్రాహ్మణుఁడెట్లగు భక్తుఁడేనియును ?
మావిడిబీజంబు మహివిశోధ విత్తఁ
గా వేమగునె పెక్కు గథలేమి చెప్ప ?
సహజలింగైక్యనిష్ఠయుక్తి భక్తి !
బహుదేవతాసేవ బ్రాహ్మణపథము;

* * *

కర్మమార్గం బగుఁగాక బ్రాహ్మణ్యంబు
నిర్మల శివభక్తి నిష్ఠితం బగునె ?

—బ. పు. 19, 21—పుటలు.

వీరశైవమునకుఁ బ్రధానదీక్ష లింగధారణము. లింగధారణమునకుఁ గక్ష, కరము, ఫాలము, కంఠము, శిరస్సు, వక్షఃస్థలము ముఖ్యస్థానములు. లింగధారు లందఱు జాతిమత కులభేదములు లేని శివభక్తులు. బ్రాహ్మణులు, వైశ్యులు, శూద్రులు, మాలలు మొదలగు అష్టాదశవర్ణములవారును వీరశైవులై కులభేదమును నిరసించిన విధమును బసవచరిత్రము విశదము చేయుచున్నది. బిజ్జలునకు బ్రాహ్మణులు బసవేశ్వరుఁడు వర్ణసంకరము చేయుచున్న విధమును దెలిపినపుడు బసవేశ్వరుఁ డొసఁగిన ప్రత్యుత్తరము భక్తితత్త్వమును విశదము చేయుచున్నది.—

వేదము లాదియౌ విధికల్పితంబు
లాదియౌ జాతుల కది యెట్టు లనినఁ
జను వేదచోదితజాతులు రెండు
వినుము ప్రవర్తకంబును నివర్తకము
భవకర్మసంస్కారి భువిఁ బ్రవర్తకుఁడు
శివకర్మ సంస్కారి భువి నివర్తకుఁడు
సన్నుత వేదార్థ చరితంబు లుండ
మొన్నఁ బుట్టినకులమ్ము లమాట లేల
స్రష్టృక్తము గునట్టి జాతులు గావె
యష్టాదశంబులు నవి యేల చెప్ప
మిక్కిలి పదునెనిమిది వర్ణములకు
నిక్క మారయ భక్తనిచయంబు కులము
భాగ్యహీనుండు దాఁ బసిఁడిఁ బట్టినన
యోగ్యంపులోష్టమై యున్నట్లు శివుని
ప్రతిబింబమూర్తి యగు భక్తుఁడు భవికి
మఱిఁ జూడ మానవాకృతి నుండు ధరణిఁ

గావున శివభక్తగణముల మహిమ
భావింపఁదలప నీప్రాప్తియే చెపుమ.

బ. పు. 209 పుట

వర్తమానకాలము నందువలెనె జాతిమతకుల వైషమ్యములతో నిండి నిర్వీర్యమైన సంఘమును వీరశైవము భక్తిపాశబద్ధముచేసి వీర్యవంతము చేసినవిధ మాశ్చర్యమును గలుగఁ జేయఁగఁదు. వీరశైవులు లింగవసాయిత శస్త్రములను బఱాని శివద్రోహులను, జైనులను జంపుట ఘోరకార్యమైనను వీరశైవ ప్రభావమును విశదము చేయుచున్నది. జగదేవుఁడు వీరతాంబూలంబును గొని బిజ్జలుని సంహరించి, ఆత్మహత్యను జేసికొనెను. నాచిదేవయ్యయును, పండ్రెండువేల శివభక్తులును జైనులను సంహరించినవిధము భయంకరమై వీరశైవదీక్షా ప్రభావమును విశదము చేయుచున్నది. వీరశైవ మచిరకాలముననే కర్ణాటాంధ్ర ద్రావిడ దేశములందు వ్యాపించి ప్రజాహృదయము నాకర్షించుటకు వీరమాహేశ్వర శక్తియును, సాంఘికవ్యవస్థలును గారణంబులు.

వీరశైవ సంఘము

వీరశైవమునకు శివభక్తి, లింగధారణము, విభూతిరుద్రాక్షధారణము, పంచాక్షరీమంత్రము, లింగవసాయిత శస్త్రధారణము ప్రధానలక్షణములు. వీరశైవమునందు శివభక్తి వీరస్వరూపమును దాల్చుచున్నది. శివభక్తిపరవశులైన భక్తులు తమ కన్నులను, దారాపుత్రాదులను, ప్రాణములను శివార్పణముచేసి కైవల్యమును బొందిన విధమును భక్తులకథలు దెలుపుచున్నవి. కన్నప్ప, సిరియాళుఁడు, నిమ్మవ్వ, కుమ్మరగుండయ్య, చౌడయ్య, బొమ్మయ్య, వైజవ్వ, దూడయ్య, శ్వపదయ్య, కక్కయ్య. గుడ్డవ్వ, మొదలగు భక్తులకథ లత్యద్భుతమైన వీరభక్తిని దెలుపుచున్నవి. భక్తుల ప్రాకృతనామములె చిత్తపరివర్తనమును దెలుపుచున్నవి. వీరశైవధర్మము సాంఘిక పరివర్తనమును, మతపరివర్తనమును ప్రతిపాదించినది. వీరశైవసంఘమునకు బసవేశ్వరుఁడు దండనాయకుఁడు; మాహేశ్వరులు సేనాపతులు; భక్తులు సైనికులు. భక్తసైన్యము శత్రుమిత్రాభిమానమును, ప్రాణమానధనాభిమానమును లేక శైవధర్మ నిర్వహణమును జేయఁబూనినది. జంగములైన శివభక్తులందరును శివస్వరూపులు. వీరశైవులు బ్రాహ్మణులు—మాలలు, పండితులు—పామరులు, ప్రభువులు—ప్రజలు, స్త్రీలు—పురుషులు, దొంగలు—దొరలు మొదలగు భేదావరణము లేని శివభక్తులు. శివభక్తులు వారి సర్వస్వమును జంగముల కర్పించి శివానందమును బడయుదురు. వీరశైవము జంగమభక్తిని, భవి విరసమును బోధించినది. లింగధారణము లేని వారందఱును భవులు. భవులు విరసింపఁబడిన విధమును బసవపురాణము, వీరశైవాగమములు విశదము చేయుచున్నవి. వీరశైవము బ్రాహ్మణ్యమును, యజ్ఞయాగాదులను, కర్మలను నిరసించి నిందించుచున్నది. పాల్కురికి సోమనాథాది బ్రాహ్మణులు కొందఱు కులగోత్రములను విసర్జించి వీరశైవదీక్షను స్వీకరించి కృతార్థులైరి.

మల్లికార్జున పండితారాధ్యులు మొదలగువారు వీరశైవదీక్షను బూనియును గులముతోఁ బొత్తును విడువఁజాలక, వీరశైవ సంఘమునందుఁ జేరఁజాలకపోయిరి. "భక్తినిగాదివలపు బ్రాహ్మ్యంబుతోఁ బొత్తుఁ—బాయలేను నేను బసవలింగ" యనుచు మల్లికార్జునపండితుఁ డాక్రోశమును జేయుట లింగధారణ స్వీకారమును; బసవమత స్వీకారాభిలాషను సూచించుచున్నది. లింగధారణ స్వీకారము కాక కేవలము శైవమత స్వీకారమునే తెలిపిన యెడలను బసవలింగ నామసంస్మరణమునకును, భక్తివలపునకును నర్థము గనుపడదు. పితృమేధాదికర్మల విసర్జనమే లింగధారణమునకు నిదర్శనముగనున్నది. ప్రస్తుతము లింగధారి బ్రాహ్మణులందు వాదప్రతివాదములకు మూలమైన ఖననసంస్కారమును లింగధారణమును సూచించుచున్నది! బసవేశ్వరుని కాలమునందును, సన్నిహిత కాలమునందును శివభక్తిపరవశులై అష్టాదశకులములవారును లింగధారణను గొందఱు, వీరశైవదీక్షను గొందఱును గైకొనిరి. లింగధారణదీక్షను గైకొనినవారియందుఁ గొందఱు సంబంధబాంధవ్యములను విసర్జింపఁజాలక కులాచారముల నవలంబించుచుండిరి. లింగధారులయ్యును వీరశైవాచారపరాయణులుగాని బ్రాహ్మణవైశ్యాదు లుండుట కిదియే కారణమై యుండవలయును. వీరశైవప్రతిభ తగ్గిన తరువాతను బ్రాహ్మణులు, వైశ్యులు లింగధారణదీక్షను బొందుట యసంభవము. ఆంధ్రదేశమునందు లింగధారి బ్రాహ్మణులకుఁ బీఠము లేకుండుటకుఁ గారణము మత్రయ బ్రాహ్మణుల ప్రాబల్యమును, వీరశైవప్రాబల్యమును, బ్రాహ్మణ లింగధారుల ప్రాబల్యమును నని యూహింపఁదగియున్నది. పండితత్రయవంశజులు (శ్రీపతిపండిత శివలెంక మంచెన పండిత మల్లికార్జున పండిత వంశజులు) పీఠస్థులనియే వ్యవహరింపఁబడుచున్నారు. లింగధారి బ్రాహ్మణులు వీరశైవ నామము నెపుడు స్వీకరించినను భిన్నమతముల వారును, భిన్నవర్ణములవారును వీరశైవులై, వర్ణాశ్రమధర్మములను బారఁద్రోలుటకుఁ జేసిన మహాప్రయత్నములను వీరశైవ మతచరిత్రము విశదము చేయుచున్నది. వీరశైవమతమునకు నేఁటికినిగల ప్రాబల్యమును గర్ణాటక దేశమునందుగల వీరశైవమఠములు విశదము జేయుచున్నవి. వీరశైవమఠాధిపతు లితరమఠాధిపతులవలె సకలగౌరవములను బొందుచున్నారు. వీరశైవము తలపెట్టిన కులావరణ నిర్మూలనము దుస్తరమైనది. లింగాయతులు, జంగములు, సాలెలు, జాండ్రలు ప్రత్యేకకులమువారై, మఱికొన్ని కులము లేర్పడినవి. వైదికధర్మ ప్రాబల్యము తిరిగి తలయెత్తినది. రక్తిప్రధానమైన వీరశైవము నిర్జీవమైన యాచార సంప్రదాయబద్ధమై సాంఘిక ప్రయోజనములకును, మానవకల్యాణమునకును నిరుపయోగమైనది.

వీరశైవ తత్త్వము

వీరశైవతత్త్వార్థము నిగూఢముగ నున్నది. వీరశైవమునకు బాహ్యమునందువలె అంతరంగమునందును లింగధారణము బీజముగ నున్నది. వైదికమతమునందలి దేవతార్చనము, వేదాంతమునందలి తత్త్వార్థము, జైన బౌద్ధమతములందలి సంఘారాధనము, వివిధమతములందలి కర్మారాధనము వీరశైవభక్తియందు సంయోగ

మును పొందినవి. లింగార్చనము, లింగైక్యము, జంగమభక్తి, వీరదీక్ష వీరశైవమునందు సంయోగమును బొందినవి. వీరశైవులు జైనబౌద్ధమతములను ఖండించి ఆ మతస్థులను హింసించినను, ఆ మతధర్మములు వీరశైవమునందుఁ బ్రతిష్ఠను జేసినవి. బౌద్ధమతమునకు మూలస్కంధములైన, "1, బుద్ధం శరణం గచ్ఛ, 2. ధర్మం శరణం గచ్ఛ, 3. సంఘం శరణం గచ్ఛ" యను మూఁడుధర్మములను గురులింగజంగమశరణరూపములను దాల్చినవి. ఏతద్ధర్మానుష్ఠానము వ్యక్తికైవల్యమునకును, మానవకల్యాణమునకును సాధనంబుగ నున్న విధమును నిగమాగమాచారములు తెల్లము చేయుచున్నవి. వీరశైవులు జాతికుల భేదములు లేక జంగమలింగములకు శరణాగతు లగుచుందురు.

గురలింగజంగమాకుంఠితభక్తి
యరిది సుజ్ఞానంబు వాప్రసాదములు
సరిఁ గరణములుఁ బ్రాణంబులు నగుచుఁ
దత్సంగ దేహచైతన్యము లగుచుఁ
గ్రమమున నెలకొన్నఁ గడుసంతసిల్లి
భ్రమలేక సొడమిన ప్రజ్ఞచే నంత
గురుఁడు లింగంబని గుఱుతుగా నెఱిఁగి
యరయ లింగము గురుండనియు నెఱింగి
గరిమ జంగమము లింగంబుగా నెఱిఁ
మరలి లింగము జంగమంబుగా నెఱిఁగి
చను జంగమము గురుస్వామిగా నెఱిఁగి
ఘనగురువరుని జంగమముగా నెఱిఁగి
యొకరొక రొకరందు నుండుట నెఱిఁగి
యొకరీతి మువ్వురు నొకటిగా నెఱిఁగి
యిట్టి విజ్ఞానమహిష్ఠుఁడై మనసు
ముట్టి మూర్తిత్రయంబును భజింపుచును
దారవసదానంద భరితాత్ముఁడగుచు
వరుడైన గురుకరుణాబ్ధిఁ దేలుచును.

—దీక్షాబోధ 74—పుట.

జీవయాత్ర

జీవయాత్రకుఁ బరమప్రయోజనము బ్రహ్మానందమయమైన విశ్వకల్యాణము. జీవుఁడు జీవయాత్రను జేయుటకు విశ్వమంతయును స్వాగతం బొసంగుచున్నది. జీవుఁడు జీవయాత్రను జేయుటకు విశ్వమంతయును విశ్వేశ్వర జీవ విశ్వభావములను, జ్ఞేయజ్ఞాతృజ్ఞానభావములను, కార్యకర్తృకారణభావములను, గురులింగజంగమరూపములను, సాధ్యసాధకసాధనభావములను సంభవమగుచున్నది. అవ్యక్తమైన పరమాత్మకును, వ్యక్తమైన విశ్వమునకును వ్యక్తావ్యక్తమైన జీవునియందు ధర్మప్రతిష్ఠ గలుగుచున్నది. జీవుఁడు సహజముగ వ్యక్తమైన విశ్వమునందు దేహభ్రాంతిని బొంది సుఖప్రాప్తికి దూరస్థుఁ డగుచున్నాఁడు. అవ్యక్తమును గనుగొనుటకు సాధనమైన వ్యక్తము స్వయముగను ప్రతిబంధకమగుచున్నది. జీవయాత్రయందు వ్యక్తావ్యక్తముల సంజ్ఞానము మతములకు, ధర్మములకు, కర్మలకు, సాహిత్యములకు, కళలకు, శాస్త్రములకుఁ బరమఫలము. అవతారమూర్తులు, మహర్షులు, తత్త్వజ్ఞులు, జ్ఞానులు, యోగులు, త్యాగులు, శాస్త్రజ్ఞులు, ధర్మజ్ఞులు, కర్మజ్ఞులు, భక్తులు జీవయాత్రా ఫలమును సాధించుటకుఁ జేసిన తపఃఫలమును బ్రపంచవిజ్ఞానమనంతముగ బోధించుచున్నది. నిగమాగమములు, దర్శనములు, గీతలు, ధర్మశాస్త్రములు, పురాణములు, కావ్యములు, నాటకములు, కళలు సువ్యక్తము చేయుచున్న ఈ యనంతవిజ్ఞానము జీవయాత్రకు సాధనంబైనను, జనసామాన్యంబునకు దుర్గ్రాహ్యముగ నున్నది. జీవక్షేత్రమునందు వ్యక్తావ్యక్తములకు ధర్మప్రతిష్ఠను సమకూర్చుటకు భగవద్భక్తి పరమసాధనముగ నున్నది.

జంగమావళి వినిశ్చయ మెట్టు లనిన
సంగతలింగదీక్షాకాలములను
త్రివిధమూర్తులకును శ్రీ గురుస్వామి
త్రివిధ మిమ్మనియె వా త్రివిధ మెట్లనిన
తను వెప్పుడును గురూత్తమునకు మనముఁ
దనర లింగమునకు ధనము భక్తులకు
ఘనమనోవాక్కాయకర్మసత్క్రియలఁ
దన గురుని యనుజ్ఞఁ దప్ప కిచ్చినను
ఘనములకెల్లను ఘనమైనలింగ
మును శ్రీగురుండును ముదమార నిచ్చు
నటుగాక దీక్ష నీ వాసించినపుడు
తటుకునఁ దను మనోధనముఁ ద్రిమూర్తు
లకు సమర్పింప వాలాయంబుగాన
నొకటియు నీది గాకుండుటఁ దెలిసి
త్రివిధమూర్తులకును ద్రివిధవస్తువుల
నవిరళప్రీతి నీ వర్పించితేనిఁ
బట్టించు సద్భక్తి భావ మంతటను
గెట్టిగాఁ దొలఁగు నీ కార్మికమలము.

—వీరశైవదీక్షాబోధ, 42 పుట

ఆణవమలమును, మాయామలమును, కార్మికమలమును బాసిన సాధకుఁడు ధర్మప్రవర్తకుఁడై, శ్రీ గురుకటాక్షమునకుఁ బాత్రుఁడై, లింగధారణరూపమైన చిన్మయదీక్షను బొంది శివస్వరూపుఁ డగుచున్నాఁడు.

శివలింగస్వరూపుఁడైన సాధకుఁడు శివలింగస్వరూపులైన జంగమభక్తుల తీర్థప్రసాదములను గైకొని ప్రకృతి కల్పితములైన భేదావరణములను విడిచి గురులింగైక్యమును బొందుచున్నాఁడు.

సకలమతములకును లక్ష్యము జంగమసేవ. ప్రాణహింస చేయక ప్రాణులకు సంతోషమును గలుగఁజేయుటయే ఈశ్వర పూజాఫలమని మతములన్నియును జాటుచున్నవి. బసవేశ్వరుఁడు లింగధారులైన భక్తులను జాతిమతభేదములను విసర్జించి పూజించి, మానవసోదరత్వమును జంగమరూపమునను స్థాపించిన విధమును బసవచరిత్ర రమ్యముగను బోధించుచున్నది.

సాధన

సాధకునకు దుఃఖనివృత్తిని, సుఖప్రాప్తిని గలుగజేయుటకు శివాత్మకమైన విశ్వమంతయును సంసిద్ధముగ నున్నది. దేశకాలపాత్రల సంస్కారముల కనురూపముగ బహువిధములైన సాధనములను మహానుభావులు కల్పించి సాధకులకుం దరుణోపాయము విశదము చేయుచున్నారు. వైదిక, బౌద్ధ, జైన, శైవ, వైష్ణవ, శాక్తేయాది భారతీయమతములును, యూదు, క్రైస్తవ, మహమ్మదీయాది మతములును, షడ్దర్శనములును, కర్మజ్ఞాన భక్తి హఠ సన్న్యాసాదియోగములును కైవల్య ప్రాప్తికి సాధనంబులుగ నున్నవి. సాధకునకు సకలసాధనములును ధర్మక్షేత్రమైన శరీరమునందుః బ్రత్యక్షముగ నున్నవి. దేహేంద్రియ వశీకరణము సాధనలకు మూలము. సాధకుండు జీవయాత్రయందు దేహేంద్రియాది సాధనలను దేహయాత్రకు వినియోగించిన దుఃఖమును, ఆత్మయాత్రకు వినియోగించిన సుఖమును గలుగుచున్నవి. శ్రీకృష్ణుండు భగవద్గీతయందు జీవయాత్రను ఆత్మయాత్రను జేయఁగలవిధమును జక్కఁగా బోధించెను.

శ్లో. యజ్ఞార్థాత్కర్మణోఽన్యత్ర లోకోఽయం కర్మబన్ధనః,
తదర్థం కర్మ కౌంతేయ, ముక్తసఙ్గ స్సమాచర.
యజ్ఞశిష్టాశిన స్సంతో ముచ్యన్తే సర్వకిల్బిషైః,
తే త్వఘం భుఞ్జతే పాపాః యే పచ న్త్యాత్మకారణాత్.
—భగవద్గీత, అ. 3—8,13.

మానవులు యజ్ఞములను ఆత్మార్థము చేయునపుడు, పుణ్యమును దేహార్థము చేయునపుడు పాపమును బొందుచున్నారు. మానవులు కర్మలను పరహితార్థము చేయునపుడు మోక్షమును, స్వకామ్యార్థము చేయునపుడు బంధమును బడయుచున్నారు. గీతాశాస్త్రము బోధించుచున్న ఈ పవిత్రభావమునే వీరశైవము గురు లింగ జంగమసాధన రూపమున సార్థకము చేయుచున్నది. సాధకుండు సకల ప్రపంచమును లింగరూపమునను నారాధించువపుడు దేహభ్రాంతి పోయి పరశివధ్యాస గలుగుచున్నది. దేహమునందుః గర్మేంద్రియములు, జ్ఞానేంద్రియములు పంచభూతములను నాశ్రయించి విషయములను భోగించుచు జీవ స్వరూపమును విస్మరింపఁ జేయుచున్నవి. జీవ స్వరూపమును గనుఁగొనుటకు, నిరంతరమును విషయవాసనలను ఆత్మార్పణము చేయుటకు మహానిగ్రహము పరమసాధనమని మహానుభావులు బోధించుచున్నారు. వేదాంతులు వేదములందును, యోగులు యోగములందును, కర్మోపాసకులు యజ్ఞములందును, ఆగమజ్ఞులు ఆగమములందును నీ పరమరహస్యమును బోధించుచున్నారు. సాధకులు ఇంద్రియములను మనస్సునందును, మనస్సును చిత్తమునందును, చిత్తమును బుద్ధియందును, బుద్ధి నహంకారమునందును లయముచేసి బ్రహ్మానందమును అనుభవించుటకు లింగ నిరీక్షణము పరమసాధనమని వీరశైవము బోధించుచున్నది.

సహస్రారమునందుః బరంజ్యోతియై ప్రకాశించుచున్న పరబ్రహ్మమును సందర్శించుటకు దేహేంద్రియాదులు జ్యోతిస్స్వరూపమును బొందవలయును. ఇంద్రియాదులను వేధించి ఆత్మప్రసాదమును బడయుటకు దేహము మంత్రపూతమై చిన్మయము కావలయును. శివభూతశుద్ధియోగము ప్రతిపాదించిన షట్చక్ర నిరూపణమును వీరశైవము షట్స్థలపూజ, షల్లింగ సందర్శనము రూపమున భక్తుల నిత్యజీవనమునందు సమన్వయము చేయుచున్నది. వైదికమతమునందుః గామ్యార్థములకును, మోక్షమునకును మంత్రోపాసన ప్రాముఖ్యమును బడసిన విధమును వేదములు, వేదాంగములు విశదము చేయుచున్నవి. భూతశుద్ధికిని, కైవల్యమునకును బంచాక్షరీమంత్రము ప్రధానసాధనమని వీరశైవము వ్యక్తము చేయుచున్నది. ఆమహామంత్రము షట్చక్రములను షట్స్థలములను వేధించి నాదరూపమున సహస్రారమునందు సదాశివరూపముననను వెలుంగుచున్న విధమును శ్రీమచ్ఛంకరాచార్యులు సౌందర్యలహరియందు మనోహరముగను వర్ణించియున్నారు.

శ్లో. క్షితౌ షట్పఞ్చాశ ద్ద్విసమధికపఞ్చాశ దుదకే
హుతాశే ద్వాషష్టి శ్చతురధికపఞ్చాశ దనిలే,
దివి ద్విష్షట్త్రింశ న్మనసి చ చతుష్షష్టి రితి యే
మయూఖా స్తేషా మప్యుపరి తవ పాదామ్బుజయుగమ్.
— సౌందర్యలహరి — 14

శ్లో. మనస్త్వం వ్యోమత్వం మరు దసి మరుత్సారథి రసి
త్వ మాప స్త్వం భూమి స్త్వయి పరిణతాయాం నహి పరమ్,
త్వమేవ స్వాత్మానం పరిణమయితుం విశ్వవపుషా
చిదానన్దాకారం శివయువతి భావేన బిభృషే.
—సౌందర్యలహరి—45

శ్లో. సహయజ్ఞాః ప్రజా స్సృష్ట్వా పురోవాచ ప్రజాపతిః,
అనేన ప్రసవిష్యధ్వ మేష వోఽస్త్విష్టకామధుక్.
దేవాన్ భావయతానేన తే దేవా భావయన్తు వః,
పరస్పరం భావయన్త శ్శ్రేయః పర మవాప్స్యథ.
—భ. 3 అ. 10–11.

మానవుల పురోవృద్ధికి కర్మలను సాధనంబులనుగ భగవంతుఁడు నిర్మించెను. ఆకర్మలు దేవతారాధనమునకు వినియోగపడునపుడు శ్రేయఃప్రాప్తికి సాధనంబు లగుచున్నవి.

సహస్రారము

ఓమ్ సత్యమ్

షల్లింగములు	షట్స్థలములు	షడక్షరి	షట్చక్రములు	షడ్వ్యాహృతులు
మహాలింగము	ఐక్య	ఓమ్	ఆజ్ఞా	ఓమ్తపః
సత్యప్రసాదలింగము	శరణ	య	విశుద్ధ	ఓమ్జనః
చరలింగము	ప్రాణ	వా	అనాహత	ఓమ్మహః
శివలింగము	ప్రసాది	శి	మణిపూరక	ఓమ్సువః
గురులింగము	మాహేశ్వర	మః	స్వాధిష్ఠాన	ఓమ్భువః
ఆచారలింగము	భక్తి	న	మూలాధార	ఓమ్భూః

సాధకుండు ఆజ్ఞాచక్రవర్తియై తపోలోకమునందు దివ్యదృష్టిని గలిగి మహాశివలింగమును గాంచునపుడు ఓఙ్కారాతీతమై

సదాశివైక్యమయమైన సాయుజ్యము గలుగుచున్నది. సహస్రారము లింగైక్యమునకు ముఖముగ నున్నది.

వీరశైవాగమములందు వేదాంత మంత్రశాస్త్రముల రహస్యములు భిన్నరూపములను సమన్వయమునుబొంది, భక్తియోగ ప్రభావమును నిత్యజీవనమునందు విస్తరింపఁజేసినవి. ఆత్మవికాసమునకును, సంఘజీవమునకును, భక్తప్రసాదమునకును, శివసాయుజ్యమునకును వీరశైవము పరమసాధనముగ నేర్పడినది.

పరమాత్మనిఁ గనుఁగొనుటకు భక్తి పరమసాధనమని అన్ని మతములును దెలుపుచున్నవి. విశ్వరూప సందర్శనమునకు భక్తి పరమసాధనమని శ్రీకృష్ణుఁడు పరమభక్తుఁడైన విజయున కుపదేశించినవిధము భక్తిప్రభావమునకు నిదర్శనము.

శ్లో. భక్త్యా త్వనన్యయా శక్య అహ మేవంవిధోఽర్జున,
జ్ఞాతుం ద్రష్టుం చ తత్త్వేన ప్రవేష్టుం చ పరన్తప!
మత్కర్మకృ న్మత్పరమో మద్భక్త స్సంగవర్జితః,
నిర్వైర స్సర్వభూతేషు యః స్స మా మేతి పాండవ!

భగ. 11 –అధ్యా. 54—55.

హితసదాచారవృత్తి సద్భక్తి
సహజజంగమలింగ సద్భక్తి గలిగి
యును శివలాంఛన విశ్వాసియైన
ఘనుఁడు భక్తుం డనఁగా నుతికెక్కు
పరధనంబును బరభామలఁ గోర
కరయు లింగైకనిష్ఠాత్ముఁడై పేర్చి
భావశుద్ధియు దృఢభక్తియుఁ గలుగ
మావారు భక్తుని మాహేశుఁడండ్రు
ప్రేమ లింగమున కర్పింపని ద్రవ్య
మేమియు నంటక నిష్టలింగప్ర
సాదంబు భోగింప సావధానమున
నాదట వర్తించు నతఁడు ప్రసాది
యనురక్తి లింగంబుఁ బ్రాణంబుఁ గూర్చి
ఘనతర ప్రాణలింగ శరీరి యగుచు
నేసుఖదుఃఖము లెఱుఁగక శివుని
దాసుఁడై కొలుచు నాతఁడు ప్రాణలింగి
తనకు లింగము పతి దాను దత్పత్ని
యని నమ్మి పంచేంద్రియముల సౌఖ్యంబు
దా నెఱుంగక లింగతత్పరుం డగుచు
జానొంద శివుఁ గొల్వ శరణుఁడౌ నతఁడు
ఒలసి షడ్వర్గ షడూర్మి షడ్భ్రమల
నలర కష్టవిధార్చనంబును లేక
శర్వునకుఁ దనకు సందింతలేక
నిర్వాణపద మంది నిర్భావుఁడగుచు
ఒగి శిఖికర్పూరయోగంబుభంగిఁ
దగిలి వర్తించునాతఁడు శివైక్యుండు.

—దీక్షాబోధ 81—85

శ్రీకృష్ణపరమాత్ముఁడు ఉపదేశించిన భక్తిమార్గమునే లింగధారణరూపమున వీరశైవము వ్యక్తముచేయుచున్నది. సాధకుఁడు చిత్తమును శివునియందు లయముచేయుటకు నిరంతరమైన శివధ్యాస సాధనముగ నున్నది. అభ్యాసమువలన ధ్యాస కల్గుచున్నది, జంగమార్చనలవలనను అభ్యాసమును, కర్మఫలత్యాగమును, శివసందర్శనమును గలుగుచున్నవి. బాహ్యాభ్యంతరముల గురులింగ జంగమలింగార్చనలందు సాధకునకు భక్తి స్వరూపము గోచరంబగుచున్నది. బసవచరిత్రయందు సామాన్యజనులు మహాభక్తులై శివసాయుజ్యమును బొందినవిధము మనోహరముగ వివరింపఁబడినది. బసవమతము వైదికమతమును బ్రతిఘటించినను నిగమాగమ పురాణాదులందుఁ బ్రతిపాదితములైన సాధనలను స్వీకరించి లింగధారణకుఁ బ్రముఖతను గల్పించినది. వీరశైవము కొంతకాలము మహావ్యాపకత నొందినది. కాలక్రమమునఁ జిన్మయదీక్ష, లింగధారణము కులాచారములై, భేదావరణమును గల్పించి, వ్యక్తి వికాసములకును, సంఘజీవనమునకును, మానవకల్యాణమునకును నిరర్థకములై, వీరశైవప్రతిభను తగ్గించినవి.

సాధ్యము

జీవుఁడు జీవయాత్రయందు శివస్వరూపమును బొందుటయే జీవయాత్రకుఁ బరమ ప్రయోజనము. "అహం బ్రహ్మాస్మి," "తత్త్వమసి," "శివోఽహం" ఇత్యాది మహావాక్యార్థములను జీవయాత్రయందు సార్థకము చేయుటకు వీరశైవము తలపెట్టినది. లింగధారణము శివభక్తులందు ద్వైతభావమును బోగొట్టి అద్వైతభావమును వ్యక్తము చేయుచున్నది. పరమశివుఁడు, జీవుఁడు, ప్రకృతి; ఆత్మ, జీవుఁడు, దేహము; గురువు, లింగము, జంగము; భావలింగము, ప్రాణలింగము, ఇష్టలింగము; లింగశరీరము, సూక్ష్మశరీరము, స్థూలశరీరము; నాదము, బిందు, కళ; ఇత్యాది త్రివిధ భావరూపములను విశ్వమంతయును గోచరం బగుచున్నది. సృష్టికి వ్యక్తరూపమైన నాదము విశ్వమును లింగరూపమున నావరించి కళారూపమునను సువ్యక్త మగుచున్నది. నాదము చైతన్యకళారూపమున సహస్రారమునందు విలసిల్లుచుఁ బ్రాణకళల నాకర్షించుచున్నది. ప్రపంచమంతయును చైతన్యాధిష్ఠితమైన జంగమస్థావర రూపములను బ్రభవించుచు శ్రేయఃప్రాప్తికి సాధనంబుగ నున్నది. బాహ్యాంతరములందు లింగధారణము పంచభూతములను, దశేంద్రియములను, అంతఃకరణచతుష్టయమును వేధించి సాధ్యమును జేరుటకుఁ బరమసాధన మని వీరశైవము బోధించుచున్నది. లింగాంగి జంగమలింగ ప్రసాదమునందు ఇష్టార్థసిద్ధిని, గురులింగప్రసాదమునందు భావార్థసిద్ధిని గలిగి, నైష్కర్మ్యఫలసిద్ధిని బొందుచు, శివకైవల్యమును బొందుచున్నాఁడు. సాధకుఁడు లింగాంగ సంయోగమును బొంది ద్వైతభావమును విడిచి, గురులింగజంగముల తీర్థప్రసాదములను సేవించి, అద్వైతసిద్ధిని బొందుచున్నాఁడు. వీరశైవమత సంప్రదాయములు తీర్థప్రసాదముల మహిమను విశేషముగ బోధించుచున్నవి. శ్రీ గురుప్రసాదము స్థూలరూపమునను, భావరూపమునను సాధకునిఁ జిన్మయునిఁజేసి, శివభక్తగణమునందుఁ జేర్చుచున్నది. జంగమార్పితములైన యిష్టపదార్థములు శివార్పితములై మహాప్రసాదభావమున సాధకునకు శివప్రసాదమును గలుగఁజేయుచున్నవి. మానవుల సుఖదుఃఖములకు కోపప్రసాదములు గారణంబులుగ నున్నవి. కోపము పశులక్షణమై దుఃఖమును, ప్రసాద విశ్వేశ్వరలక్షణమై సుఖమును గలుగఁజేయుచున్నవి. భక్తియుక్తమైన శ్రీ గురు లింగ జంగమ ప్రసాదము శివసాయుజ్యమునకు సాధనమై యున్నది. భావప్రాణేష్టలింగపరమైన శ్రీ గురులింగజంగమైక్యాత్మకమైన వీరశైవతత్త్వము, వీరశైవమునకు శివాద్వైతమును బ్రతిపాదించుచున్నది. శైవసిద్ధాంతములు ద్వైతప్రతిపాదకము లనియును, ద్వైతాద్వైత ప్రతిపాదకము లనియును భిన్నాభిప్రాయములు ప్రబలియున్నను, వీరశైవము శివాద్వైతమును బ్రతిపాదించుచున్నదని పండితాభిప్రాయము.

ఆలింగమునకుఁ బంచామృతస్నపన
మోలిఁ గావించి సర్వోపచారముల
సల్పించి ధూపదీపాదు లర్పించి
చర్చింప సూక్ష్మమై సకలదిక్కులను
బరమసత్కళ మున్నె భరితమైయున్కి
నరయ శిష్యుని శిరంబం దున్న కళను
గని గురుమూర్తి యాకర్షించి లింగ
మునయందు మంత్రోక్తముగఁ బ్రతిష్ఠించి
యాలింగమును శిష్యహస్తాంబుజమునఁ
గీలించి నీ విందుఁ గృపతోడ నుండు
మని దేవుఁ బ్రార్థించి యతని కర్పించి
వినయస్థుఁడగు శిష్యు వీక్షించి నీకుఁ
బ్రాణలింగ మితండు భావించి యెపుడుఁ
బ్రాణపదంబుగ భజియింపుచుండు
ధరియింపు మేప్రమాదము లేకయుండ
ధరియింపఁగాఁ బ్రమాదము వచ్చె నేని
ప్రాణపరిత్యాగ మర్హంబు సుమ్ము
ప్రాణలింగుల కని పదిలంబుపరచి
సుహితాంగలింగైక్య శోభనక్రియల
సహజైక్యసత్ప్రసాదాంగుఁ జేసి
సహజవాయుప్రాణ సంబంధ మణఁచి
విహితలింగ ప్రాణవిన్యాసుఁ జేసి
యమలాత్మఁ జిజ్జ్యోతియందు సంధించి
విమలతత్త్వార్థ వివేకంబు నొసఁగి
యుద్ధజీవన్ముక్తిహేతువై తనరు
శుద్ధశైవ రహస్యసూక్తులఁ దెలిపి
స్వాదుస్వకీయ ప్రసాదంబు నొసఁగి
వేదోక్తసద్భక్తివేత్తఁ గావింప
నూహించి గురువాక్యవైఖరి శిష్యుండు
దేహభావములఁ దద్దేవు ధరించి
ఘనుని నిత్యుని సర్వగతునిఁ గేవలుని
యనుపమశివుని జ్ఞానానందమయుని

నాదాత్ము నీశ్వరు నైర్గుణ్యమూర్తి
నాదిమధ్యరహితు ననుపము సూక్ష్మ
తనుని షట్త్రింశదుత్తరతత్త్వవర్తిఁ
బనుఁ బరాత్పరతరుఁ బ్రహ్మస్వరూపు
నిట్టి లింగముఁ దన కిచ్చి రక్షించి
నట్టి శ్రీగురునాథు నంఘ్రిపద్మములు
తనశిరంబున నిరంతరమును బాదు
కొనియుండ భావించికొనుచు శిష్యుండు
నాగురునాథుని నాలింగమూర్తి
నాగురుప్రతిబింబ మగుజంగమంబు
వరుసతో నేకభావంబుగాఁ దెలిసి
స్థిరభక్తియుక్తిఁ బూజింపుచునుండె.

—వీ. దీ. బో. 46—47.

వీరశైవమునకు లింగధారణము బీజము; లింగభక్తి శక్తి; గురులింగ జంగమప్రసాదము కీలకము. శైవము ప్రాచీనవైదిక మార్గమునఁ గర్మలను, వర్ణాచారములను వ్యాశ్రయించుచు వృద్ధిని బొందినది. వీరశైవము కర్మసంస్కారములను, జాతిభేదములను నిరసించుచు, లింగధారణదీక్షను శాసించుచు, శైవమునకు నూతన చైతన్యమును గలుగఁజేసినది. ఇష్టలింగారాధనము కైవల్యమునకు సాధనము గాఁగల విధమును వీరశైవ ముపదేశించుచున్నది.

పరికింప నీకళఁ బరమేశుఁడంద్రు
గరిమతో నాదాత్మకం బంద్రు దీని
నదియె పో పరశివుండన్న యంతఁడు
నదియె మహాలింగ మననున్న యాతఁ
డతనికి నెల్లద్రవ్యముల నర్పింప
నతుల ప్రసాదసౌఖ్యము గల్గ ననుచుఁ
గౌరికి శంభుఁడీ క్రమ మానతిచ్చె
నీరీతి నర్పింప నెఱుఁగ రెవ్వారు.

*　　　*　　　*

నీకాయమందును నీప్రాణమందు
నీకరణములందు నిండెడు నెద్ది
యది యనాద్యంతంబు నప్రమేయంబు
సదసదుత్తరము నక్షయము నసాధ్య
పదమనియును జెప్పఁ బడు పరశివుని
పదమలకళ శిరఃస్థానమం దుండి
యిది పుట్టెదని వచియింప వర్ణింపఁ
గదిసి పేర్కొన నశక్యం బెవ్వరికిని
దగు మనోజ్ఞానచింతల కందరాని
దగు నిర్మలంబు నిత్యము నిరంజనము
నరసిచూడఁగఁ దాన యత్యంత సూక్ష్మ
తరమగు పరకళ దానకాదెట్లు
ఈకళ దాన కాదే గురునాథుఁ
డాకర్షణముఁజేసి యట లింగమందుఁ

జెట్టి శిష్యనికరపేటిక నిలువ
గట్టిగా ప్రాణలింగం బయ్యెఁ దెలియ.

* * *

అంగంబునను లింగ మధివసించుటను
లింగాంగి కంగంబు లేదని తెలిపి
యంగంబు **లింగమం** దణఁగుటఁ జేసి
లింగాంగములు రెండు లేకుంట దెలిపె
మునుపు **లింగము** ప్రాణములయందు వెలవు
గాన ప్రాణగుణ మణంగుట నెఱిఁగించె
కళయందుఁ బ్రాణంబుఁ గళ ప్రాణమందు
విల రెండుఁ గలిపియుండెడికీలుఁ దెలిపె
నదిగాన గళతోడఁ బ్రాణంబుతోడఁ
పొదలిన లింగంబు పూజ్యలింగంబు.

—సి. **దీక్షాబోధ** 94—95.

బసవేశ్వరుని కాలమునందు జైనబౌద్ధమతముల ప్రతిభ **తగ్గి**నది. శ్రీ శంకరాచార్యులు వైదికమత ప్రతిభను **పునరుద్ధ**రించినను, ప్రజాసామాన్యమునకు నిరుపయోగమయ్యెనది. శైవాచార్యులు శివలింగార్చనరూపమున శైవమును గాపాడుచున్నను, శైవమునకు నిస్తేజస్త్వము గలిగినది. ఆళ్వారులు, శ్రీమద్రా**మానుజాచార్యులు** వైష్ణవ మతవ్యాపనమునకుఁ బూనుకొనిరి. **ప్రాచీనాచార ధర్మములు వికలత్వమును బొం**దినవి. నవీనాచార ధర్మములు **వ్యాపక**మును బడయలేదు. కులభేదములు, జాతిభేదములు, మతాచారభేదములు ప్రజాహృదయమును నిర్వీర్యము **చేసి**, నిర్జీవత్వముఁ బ్రబలఁ**జేసినవి. ఇట్టి** విషాదస్థితియందు **సంఘము**నందు వీరశైవము **చిత్కళాన్యాస**మునుజేసి మహోపరి**వర్తన**మును గలుగఁజేసినది, శివ**భక్తి** చిహ్నమైన లింగధారణము **వీర**శైవమును వీర్యవంతము చేసినది. వీరశైవమునందు గురు ప్రసాదితములైన **భక్తి**భావనలు **జంగమార్చనల**ందు సార్థకములై **భక్తి**రసావేశమును గలుగఁజేసినవి. వీరశైవులైన లింగాంగు లందఱు నగ్రజాంత్యజ కులభేదములు లేక తీర్థప్రసాదములను గ్రహించుచు, **శివస్వరూపులై** శివసాయుజ్యమును బొందుచున్నారు. వీరశైవమునందు సిద్ధాంతమైన శివభక్తి ప్రసాదము **జంగమార్చనల**ందుఁ గ్రియారూపమున **సార్థక**మగుచున్నది. బసవ**పురాణము**నందు మనోహరముగ వర్ణింపఁబడిన ప్రాకృతభక్తుల దివ్యచరితములు **వీరశైవ మతప్రతిభను విశద**ము చేయుచున్నది.

బసవేశ్వరుఁడు

బసవేశ్వరుఁ డొక **మహా**వ్యక్తి. బ్రాహ్మణకులజుఁడైన బసవేశ్వరుఁడు **బ్రాహ్మణకులమును విడుచుట** బసవేశ్వరుని దృఢసంకల్పమును **వెల్లడి చేయుచున్నది. బసవేశ్వరుఁడు** పరమశివభక్తుఁడయ్యు**ను, బిజ్జలున**కు **మంత్రిత్వ**మును, దండనాయకత్వము వహించి రాజ్యభారము**ను** నిర్వహించెను. బసవేశ్వరుఁడు తన సర్వస్వమును, రాజ్యాదాయమును, రామదాసు శ్రీరామమూర్తికి కైంకర్యము చేసినరీతిని జంగమార్చనలకు సమర్పించుచుండెను. శివానుగ్రహమువలన బిజ్జలునికోశమునందు ద్రవ్యమునకు లోటు లేకుండెడిది. **ఆతఁడు** భక్తులకుఁ ధనభార్యనగలను, వలువలను **సమర్పించి** జంగమార్చనలం దిష్టలింగార్చనలను జేయుచుండెను. బసవేశ్వరుఁడు తాను మంత్రియను నహంకారములేక జంగమ**కోటుల**కు సముచితార్చనలను సలుపుచుండెను. అనన్యమైన జంగమభక్తి బసవేశ్వరుని త్యాగశీలమును విశదము చేయుచు బసవేశ్వరభక్తిని విస్తరింపఁజేసినది. వైరాగ్య సన్న్యాసోపహతమై జడమయమైన సంఘమునందు బసవేశ్వరుఁడు చైతన్యకళాన్యాసమును జేసి కర్మయోగ ప్రవృత్తి నుద్ధరించెను.

జైనబౌద్ధులు కర్మసన్న్యాసులై సంఘమునందు వైరాగ్యమును వ్యాపింపఁజేసిరి. భిక్షుకి, ప్రజాగౌరవమునకు కాషాయాంబరములు చిహ్నములైనవి. భిక్షాటనము పూజ్యమైన వృత్తియైనది; గృహస్థాశ్రమమునందు విరక్తి ప్రబలించినది. ప్రజలు నిరాశయులై, **సంఘశక్తి** క్షీణించినది. బలములేని సంఘము స్వధర్మనిర్వహణమునకు **నిరుపయోగ**మైనది. భగవద్భక్తిని సార్థకము చేయుటకు **మానవసేవయే** పరమసాధనముగ నున్నది. బసవేశ్వరుఁడు నిత్య**జంగమార్చనలందు ఆత్మపూజను, శివపూజను**, సంఘపూజను సాధ్యముచేసి, **సంకుచితమైన భక్తిమార్గ**మును సంఘజీవనమును విస్తరింపఁజేసి వీరశైవమును వీర్యవంతముఁజేసెను. బసవేశ్వరుని రాజ్యాధికారము, దృఢసంకల్పము, పరమశివభక్తి, త్యాగశీలము, కులనిరసనము, జంగమభక్తి, మాహాత్మ్యము వీరశైవవ్యాపనమున**కు** సాధకంబులై, బసవావతారము ప్రసిద్ధిని బడసినది. **వీరశైవచరిత్ర** బసవేశ్వరుని మహిమను వెల్లడి చేయుచున్నది.

కర్ణాటకాంధ్ర **భాషలందుఁగల వీరశైవ** వాఙ్మయమును పండితులు **పరిశోధించి వీరశైవతత్త్వ**మును వ్యక్తము చేయుదురుగాక!

[బసవపురాణము, ప్రస్తావన - **1926**]

ఆంధ్రవాఙ్మయ చరిత్ర

ఆంధ్రవాఙ్మయము చిరకాలసంవర్ధితమై యవిచ్ఛిన్నముగ వర్ధిల్లుచున్నది. వాఙ్మయ వికాసపరిణామములకు ప్రజాజీవనవికాసపరిణామము లాధారములుగనున్నవి. ప్రజాజీవనమునందు గోచరమగు వృద్ధిక్షయములు వాఙ్మయచరిత్రమునందు గోచరించుచుండును. రాజకీయవిజయములు, సాంఘిక పరివర్తనములు, మతమీమాంసలు, ప్రకృతిసంపదలు వాఙ్మయ స్వరూపములందు ప్రత్యక్షమగుచుండును. అనేకశతాబ్దములందు వృద్ధిక్షయములకు లోనగుచు వచ్చి నేటికిని జీవకళలతో విలసిల్లుచున్న ఆంధ్రవాఙ్మయపరిణామము ప్రజాహృదయక్షేత్రములందును, వాఙ్మయస్వరూపములందును ప్రత్యక్షముగ గోచరమగుచున్నది. ప్రత్యక్షముగఁ గనుపడుచున్న వాఙ్మయపరిశీలనము వాఙ్మయహృదయ గ్రహణమునకును, భావివికాసమునకును ధనము గాఁగలదు.

ఆంధ్రులు ద్రవిడశాఖకుఁ జెందినవారను సిద్ధాంతము సామాన్యముగ నంగీకరింపఁబడుచున్నది. బ్రాహ్మణులందు ఆంధ్రులు, తమిళులు, కర్ణాటకులు, ఘూర్జరులు, మహారాష్ట్రులు పంచద్రావిడబ్రాహ్మణులు. వింధ్యా దికి దక్షిణభాగములు వీరికి నివాసస్థలములు. ద్రవిడు లార్యులకుఁ బూర్వము పశ్చిమోత్తరమార్గమున భరతఖండమునందుఁ బ్రవేశించిన పరదేశీయులను సిద్ధాంతమును బండితులు ప్రతిపాదించుచున్నారు. దక్షిణదేశ ప్రాంతవాసులు —ముఖ్యముగఁ దమిళులు— ఆర్యులు రాకపూర్వము దక్షిణదేశమునందు స్థిరవాసముల నేర్పరచుకొని శాస్త్రకళాకోవిదులై వర్ధిల్లుచుండిరి. పి.టి. శ్రీనివాసయ్యంగారు ద్రవిడు లాదిమనివాసులని సిద్ధాంతమును జేసినారు. ద్రావిడు లాదిమనివాసులైన యారణ్యకజాతులవలె ననాగరికులు గారని వారి ప్రాచీన సభ్యత విశదము చేయుచున్నది. బెలూచిస్థానమునందుఁగల బ్రాహూయీభాషకును, ద్రవిడభాషలకునుగల పోలికలనుబట్టి ద్రవిడులకును, బ్రాహూయీలకును సంబంధము గలదనికాని, ద్రవిడులు వాయవ్యదిశనుండి వచ్చినవారని కాని నిర్ణయించుట యసమంజసము. రామాయణము లంకయందు నాగరికత ప్రబలియున్నటులు తెలుపుచున్నది. లంకాపుర వర్ణన మీకాలపు నగరవర్ణనలను స్మరింపజేయుచున్నది. రామాయణ కాలమునందు దక్షిణదేశము నాగరికతను గలిగియున్న విధమును రామాయణము తెలుపుచున్నది. ఆర్యశాఖకు చెందినవారు ప్రపంచమునందంతటను గనుపడుచున్నారు. ద్రవిడశాఖకు చెందినవారు ఇతరప్రాంతములందు గనుపించుటలేదు. ద్రవిడు లార్యులు రాకపూర్వమే దక్షిణభాగమునందు ప్రబలమైన నాగరికతను గలిగియుండిరి. లంకకును, దక్షిణదేశమునకును సంబంధ ముండియుండుట సహజము. సంబంధము లేనియెడల లంకస్థితియే వారికి తెలిసియుండదు. లంకాద్వీపవాసులును, ద్రవిడులును మహాప్రళయమునందు మునిఁగిపోయిన సుమేరియా ఖండవాసులై యుందురేమో విమర్శింపఁదగిన విషయముగనున్నది. ద్రవిడులకును, డ్రూయిడులకును సంబంధమేమైనను గలదేమో పరిశీలింపదగినవిషయము. అస్సీరియనులకును, ద్రవిడులకును సంబంధము గలదని ద్రవిడ పండితులు కొందరు ప్రతిపాదించుచున్నారు. హిందూపత్రికయందు రామస్వామిఅయ్యరుగారు బైబిలునందలిహీబ్రూపదములకును, తమిళపదములకును జూపిన పోలికలు విచారయోగ్యములుగ నున్నవి. ఆర్యుల సంపర్కమువలనను గాలక్రమమునను ద్రావిడసభ్యతయందు మార్పులు గలిగినను ద్రవిడుల ప్రాచీనత, సభ్యత నిర్వివాదాంశములు. పండితులు విషయవిమర్శనమును ద్రావిడార్యాభిమానదృష్టితోఁగాక సత్యాన్వేషణాభిలాషతో జేయుట సమంజసము.

ఆంధ్రులు

తెలుఁగు, తెనుఁగు, ఆంధ్ర శబ్దములు సమానార్థములుగాఁ నిపుడు వాడుకయందున్నవి. ఈపదములం దాంధ్రపదమే ప్రాచీనము. ఈపదములు దేశమునకును, ప్రజలకును, భాషకును సమానార్థకములుగ వాడుకయందున్నవి. ఈపదముల వ్యుత్పత్తిని నిర్ణయించుటకుఁ బండితు లింతవరకును జేసిన ప్రయత్నములు సంతృప్తికరంగా గనుపడవు. ఆంధ్రు లార్యులా, ఆర్యేతరులా యను విషయమై వాద ప్రతివాదములు జరుగుచున్నవి. ఆంధ్రుల చరిత్రను వ్రాసిన శ్రీయుత చిలుకూరి వీరభద్రరావుగారు మొదలగువా రాంధ్రు లార్యులని నిర్ణయించియున్నారు. ప్రజలవలన దేశభాషార్థము రూఢియైనదియు, దేశమువలన ప్రజాభాషార్థము రూఢియైనదియు నిర్ణయించుట దుష్కరముగ నున్నది. ఆంగ్లప్రజలవలన నాంగ్లదేశభాషార్థములు రూఢియైనవి. మహారాష్ట్ర ఘూర్జర ప్రజలవలనను దేశభాషార్థములు రూఢియైనవి. పాంచాలదేశనామము ప్రజార్థమును రూఢి చేసినది. ఆంధ్రపదమునందును, తెలుఁగుపదమునందును నీరెండు భావములును నిమిడియున్నటు లూహింపదగియున్నది. తెలుఁగుపదము త్రిలింగ పద జన్యమైనను త్రికళింగ పద జన్యమైనను నాదిని దేశపదార్థ ప్రతిపాదకమై కాలక్రమమునఁ బ్రజాభాషాపరమైనటు లూహింప దగియున్నది. తెనుఁగు పదమునకును, మాధుర్యమును సూచించెడు తేనెపదమునకును, తెన్, తిను, తెలుపు, తెలియు, తేలిక పదములకును గల సంబంధమెట్టిదో విచారయోగ్యము. ఆంధ్రనామ మాదిని ప్రజాపరమై కాలక్రమమున రాజప్రాబల్యమువలన దేశభాషాపరమైనటులు తోచుచున్నది. ఆంధ్రరాజలప్రాభవ మాంధ్రపదార్థమును స్ఫుటముచేసినది. ఆంధ్ర, తెలుఁగు పదముల వ్యుత్పత్త్యర్థమును, చరిత్రార్థమును దురవగాహములుగ నున్నవి. ఆంధ్రశబ్దమును, తెలుగుపదమును సంస్కృతప్రాకృత ద్రవిడసంస్కారములందే సంస్కారప్రాభవమును సూచించినను వర్తమానకాలమునందు సమానార్థమును దెలుపు చున్నవి. సమానార్థమును దెలిపెడి పదప్రయోగములందు విపరీతాభిమానమును వహించుట ధీమంతుల కనుచితము.

ఆంధ్రు లుత్తరదేశమునుండి వచ్చిన యార్యులని సంస్కృతగ్రంథములవలన దెలియుచున్నది. ఆంధ్రులు కృష్ణాతీరమునందుఁగల శ్రీకాకుళమునుండి గోదావరీతీరమునందుఁగల నాసికవఱకును వ్యాపించినటులు గాథలు గలవు. ఈగాథలను సమర్థించుటకు దగిన యాధారములు గనుపడవు. ఆంధ్రరాజులకు ప్రతిష్ఠానపురము చిరకాలము ప్రారంభమునందు రాజధానిగ నుండినటులు శాసనాదులు తెలుపుచున్నవి. అనంతరము ధాన్యకటకము రాజధానిగ వెలసినది.

ఆంధ్రరాజుల ప్రాభవమువలన దేశమునకును, భాషకును, ప్రజలకును ఆంధ్రనామము రూఢియైనది. ఆంధ్రప్రాభవము స్థిరపడని ఘూర్జర మహారాష్ట్రకర్ణాటకాది దేశములందు సహజములైన ప్రజాభాషాబలములు స్థిరపడినవి. పడమటి కనుమలం దాంధ్రలోయ యున్నను మహారాష్ట్ర వాసస్థానముగ నున్నది. నాసికా ప్రాంతమునందలి గుహ లాంధ్ర వైభవమునకు స్మరణ చిహ్నములుగ నున్నను మహారాష్ట్ర స్థానములుగ నున్నవి. ఆంధ్ర రాజుల ప్రాభవమును శిల్పములు, రాజ్యవిజయములు, దానధర్మములు మతాభినివేశమును చాటుచున్నను వారి ప్రతిభానురూపమైన వాఙ్మయ స్వరూపములు గోచరముగాకున్నవి. ఆకాలమునందు సంస్కృత ప్రాకృత భాషలకుఁగల ప్రముఖతయే ఇందులకుఁ గారణమని యూహింపఁదగి యున్నది. బౌద్ధయుగము వఱకును సంస్కృత వాఙ్మయము ప్రముఖతను బడసినది. ఆ యుగమునందు ప్రాకృతభాషలకు గొంత ప్రముఖత యేర్పడినను సంస్కృత భాషాప్రాబల్యమునకుఁ బదచ్యుతి గలుగలేదు.

ఆంధ్రరాజులు—వాఙ్మయము

ఆంధ్రరాజు లప్రతిహతముగ నాలుగువందలయేండ్లు భరతఖండమునందు విశేషభాగమును బాలించిరి. వారు నాసికనుండి మచిలీపట్టణమువఱకును, పాటలీపురమునుండి కాంచీపురమువఱకునుగల దేశమును బాలించిరి: దిగ్విజయములను బడసిరి; కళలను బోషించిరి; పండితులను సన్మానించిరి; విహారములను,

స్తూపములను, ధర్మశాలలను గట్టించిరి బ్రాహ్మణులను,సన్యాసులను,బౌద్ధులను నాదరించి వారికివసతులను గల్పించిరి; వాఙ్మయమును బోషించిరి.ఇప్పటికి1848 సంవత్సరములక్రిందట బ్రారంభమై యవిచ్ఛిన్నముగ సాగుచున్న శాలివాహనశక మాంధ్రరాజుల ప్రతిభను వేయినోళ్లను జాటుచున్నది.*

ఆంధ్రరాజుల ప్రతిభ ప్రజాహృదయక్షేత్రములం దాంధ్రవాఙ్మయమునే కంకురారోపణములను జేసినను వారి కాలమునం దా యంకురములు పల్లవించి యుండలేదు. పాలకుల భాషలు సంస్కృతప్రాకృతములు. ప్రజల భాష దేశభాష. బౌద్ధసన్యాసులు దేశభాషలందు బౌద్ధధర్మములను బ్రజలకు బోధించినను, బ్రాకృతభాషలే విశేషమైన వ్యాపకమునుగలిగియుండినవి. అమరావతిస్తూపమునందును, నాసిక, కార్లిగుహలందును, ఇతర ప్రాంతములందును లభ్యములగు శాసనములు ప్రాకృతభాషయందు గలవు. హాలుఁడు రచించిన శాలివాహన సప్తశతియును, గుణాఢ్యుడు రచియించిన బృహత్కథయును ప్రాకృతపైశాచీ భాష లందుఁగలవు. శాసనము లశోకలిపియందుఁ గలవు. రాజావలంబనముగల భాషకుఁగల ప్రముఖత ప్రజాసామాన్యమునందు వాడుకయందున్న దేశభాషకు గలుగలేదు. అశోకలిపి ఆంధ్ర అక్షరముల స్వరూపమును దాల్చుటకును, దేశభాషకు వాఙ్మయ స్వరూప మేర్పడుటకును జిరకాలము పట్టినది. ఆంధ్రరాజుల కాలమునందైనను తమిళదేశమునకు గలిగిన శాంతి తెలుగుదేశమునకుఁ గలుగలేదు. ఉత్తరదేశాగతులైన శత్రువుల నెదిరింపవలసిన భారమునంతయు నాంధ్రరాజులువహించుచుండిరి. దేశీయవాఙ్మయాభివృద్ధికి సంగ్రామ పరంపరలును బ్రతికూలమై యుండియుండును. తమిళ వాఙ్మయమునకు గల ప్రాచీనత యాంధ్రవాఙ్మయమునకు లేకుండుటకు పరదేశీయ సంస్కార ప్రాబల్యము ముఖ్యకారణమై యుండియుండును.

పల్లవులు - ఆంధ్రవాఙ్మయము

పల్లవులును ఆంధ్రరాజులవలె సంస్కృత ప్రాకృత భాషలను బోషించుచుండిరి. ప్రాచీనపల్లవరాజులు బౌద్ధమతాభిమానులు. ఆంధ్రదేశస్థములైన వేంగిపురము, కాంచీపురమును వీరికి రాజధానులుగ నుండినవి. వేంగిశాసనములును సామాన్యముగ సంస్కృతభాషయందు గనుపడుచున్నవి. వారికాలపు శాసనములును ఆరంభమునందు ప్రాకృతమునం దున్నను దరువాతివి సంస్కృతభాషయందు గలవు. పల్లవరాజులుదాల్చిన ముక్కంటి మొదలగు నామములనుబట్టి వారికాలమునఁ దేశభాషలయెడ నాదరణము ప్రబలినటు లూహింప దగియున్నది. వీ రాంధ్రదేశ గ్రామస్థులైన బ్రాహ్మణులకు వృత్తుల నొసఁగి పోషించుటకూడ వీరి ఆంధ్రాభిమానమునకు నిదర్శనము.

చాళుక్యులు - ఆంధ్రవాఙ్మయము

రాజరాజనరేంద్రుని కాలమునందు నన్నయభట్టారకుడు మహాభారతమును దెనిగించినను ఆకాలమునకు బూర్వమే యాంధ్రవాఙ్మయము వృద్ధిని బొందియుండవలయునని యందఱును నంగీకరించుచున్నారు. అప్పటి గ్రంథము లేవియును గనుపడకపోయినను నన్నయభట్టారక విరచితమైన మహాభారతమే ఆంధ్రవాఙ్మయము గలదని చాటుచున్నది. వాఙ్మయము లేనిది సలక్షణమైన మహాభారతమువంటి కావ్య మాకసమునుండి యుట్టిపడదు. తగినయాధారములు దొరకువఱకును నా కాలపు వాఙ్మయ స్వరూపమునకు సంబంధించిన యూహాపోహలు నిరర్థకములు. పల్లవులకాలమునందు పల్లవించుట కారంభించిన యాంధ్రవాఙ్మయము రాజనరేంద్రుని కాలమునందు వికసించుట కుపక్రమించినది. గద్యరూపమునగల యాంధ్ర శాసనము లాంధ్రవాఙ్మయాంకురముల స్వరూపస్వభావములను విశదము చేయుచున్నవి. గుత్తి విప్పఱ్ఱులలో దొరికినట్టి చాళుక్యశాసనములును, కడప చోళుల శాసనములును ఆంధ్రవాఙ్మయమున నింతవఱకు గానవచ్చు మొదటి గద్యశాసనములు. అద్దంకి ధర్మవరములలోని పాండురంగనిశాసనములును, విజయవాడ యందలి యుద్ధమల్లుని శాసనమును ప్రాచీనాంధ్ర పద్యవాఙ్మయమునకు నిదర్శనములుగ నున్నవి. ఆపద్యములు మాత్రాగణబద్ధములై తరువోజాక్కరల రూపమున నున్నట్లు పండితుల నిర్ణయము. ఇట్టి గద్యపద్యశాసనముల నేర్చి రిచి ఆంధ్రవాఙ్మయారంభములను నిర్ణయించుట వాఙ్మయపరిశోధన కవసరము. వేంగీపుర జీర్ణములను, నితరజీర్ణములను, ప్రాచీనాంధ్ర శాసనములను బరిశీలించుటవలన నాంధ్రవాఙ్మయారంభములను నిరూపించుటకు నవకాశములు గలుగగలవు. భాషాపరిశోధకులును, శాసన పరిశోధకులును జేసెడి పరిశోధన లిట్టి ఫలసిద్ధికి దోడ్పడగలవు. బర్మాదేశమునందు గల తలైంగు (తెలుంగు) రాజుల ప్రాచీన శాసనములును ఆంధ్రవాఙ్మయారంభములను నిరూపించుటకు దోడ్పడవచ్చును. ఈ రాజులు క్రీస్తుశకమునకు పూర్వమే తెలుగుదేశమునుండి వలసపోయి బర్మాయందు రాజ్యములను స్థాపించిరి. వారి శాసనముల లిపి వేంగీచాళుక్య లిపిని బోలియున్నటులు పండితుల మతము.

ఆంధ్రవాఙ్మయ వికాసము

సకల శాస్త్రముల వికాసమువలె వాఙ్మయ వికాసమునకును సహజ సత్త్వమును పరిసరములును సాధనములు. ప్రజాసత్త్వము ప్రకృతి పరిసరముల ననుసారముగను భాషయందును సువ్యక్తమగుచుండును. అనుకూల పరిస్థితులు వృద్ధికిని, ప్రతికూలకూల పరిస్థితులు క్షయమునకు గారణము లగుచుండును. వృద్ధిక్షయావస్థలందు సైతము మహాలస్వరూపము గోచరమగుచుండును. ఆంధ్ర భాషావాఙ్మయవికాసమునకు సంస్కృత ప్రాకృత ద్రావిడభాషా వాఙ్మయములు దోడ్పడినవి. ఆంధ్రప్రజా సత్త్వానురూపముగ భాషావాఙ్మయములు వికసించిన విధమును భాషా చరిత్రమును, వాఙ్మయ చరిత్రమును విశదము చేయుచున్నవి. ఆంధ్రభాష ద్రావిడభాషయని కొందరును, ప్రాకృతభాషయని కొందరును సిద్ధాంతమును జేయుచున్నారు. ఆంధ్రభాషకు ద్రావిడజననముగాని, ప్రాకృత బాంధవ్యముగాని గౌరవాగౌరవములకు గారణము గాజాలదు. తెలుగు తమిళ కర్ణాటక భాష లొకజాతి భాష లగుటవలన తెలుగుభాషకుగల గౌరవమునకు లోపము గలుగదు. తెలుగునకు సంస్కృతప్రాకృతభాషల బాంధవ్యమును బ్రతిపాదించుటవలన దానిగౌరవము హెచ్చదు. ఆంధ్రభాషావాఙ్మయముల యౌన్నత్యమునకు స్వకీయప్రతిభ సాధనముగాని పరకీయ సంబంధము కారణము గాజాలదు.

దక్షిణపీఠభూములందు ద్రవిడు లార్యులు రాక పూర్వము నివసించుచుండిరి. ద్రవిడులకు బూర్వము ముండ, కోయ, చెంచు మొదలగు నారణ్యక జాతులు నివసించుచుండిరి. ఆదిమాంధ్రులును, ఏనాదులును అనాదివాసులుగ పరిగణింపబడుచున్నారు. అనంతరము నాగు లీ పీఠభూముల నాక్రమించిరి. నాగులును దక్షిణపీఠభూముల కాదిమవాసులై యుందురని కొందరు తలంచుచున్నారు. చిలుకూరి వీరభద్రరావు గా రాంధ్రదేశమునందును నాగులు నివసించినటుల చరిత్రయందు వ్రాసియుండిరి. నాగుల యనంతరము ద్రవిడులును, ఆర్యులును దక్షిణ పీఠ భూముల నాక్రమించిరి.

తెలుఁగు తమిళ కన్నడములు ద్రవిడభాషలు. ఈభాష లొకకుటుంబము నకుఁజెందిన భాషలు. ఈభాషలకు సహజమైన సంబంధము గలదు. ఆంధ్రభాష ద్రావిడభాషాకుటుంబమునందు ప్రత్యేక కుటుంబముగ సర్ జార్జిగ్రీర్సనుగారు నిర్ణయించిరి. తెలుగునుండి అరవము పుట్టినదనుటగాని, యరవమునుండి తెలుగు పుట్టినదనుటగాని యసంగతము. ఏకమాతృభాషా జన్యములైన తెలుగు తమిళ భాషా వాఙ్మయములు స్వీయతత్త్వమునకును, పరిసరములకును ననురూపముగ వర్ధిల్లి వ్యక్తిత్వమును బడసినవి.

దక్షిణ పీఠభూమి ఆదికాలమునుండియును ఆంధ్రభాషకు నిలయము. కృష్ణా గోదావరీనదుల నడుమ నుండెడి తెలుగు బాసకు 'దమిళ' భాషాసంపర్కము బొత్తుగలేదు. తెలుగునకు సంస్కృతప్రాకృతభాషల ప్రాభవము తమిళమునకంటె నధికతరముగ సంక్రమించినది. సంస్కృతభాషా సంక్రమణము తెలుగునకు సంస్కారము నొడగూర్చినను భాషాసంప్రదాయమునకు భంగము గలుగలేదు.తెలుగు

* అయినను స్లీటు మొదలగువారీ శకమును స్థాపించినవారు ఆంధ్రరాజులైన శాతవాహనులు కారని శంకించుచున్నారు. కొన్నికొన్ని ప్రాచీనశాసనములలో 'శక రాజ్యాభిషేక సంవత్సరములు'అనియు, 'శకనృపకాలాతీత సంవత్సరములు'అనియు నుండుటయే యట్టి శంకకు గారణము.

పదములు, పదవాక్యముల రీతులు, వ్యాకరణము, దేశిఛందస్సు ఆంధ్రభాషాస్వరూప మును ప్రతిపాదించుచున్నవి.

సంస్కృతభాషా ప్రాభవము

వేద సూత్ర యుగములందే దక్షిణ పీఠభూములం దార్యులు వాసస్థానము లను గల్పించుకొనినటులు భారతీయేతిహాసములు తెలుపుచున్నవి. ఆంధ్రరాజు లార్యులు. అత్రి, అగస్త్యుడు, భరద్వాజుడు, గౌతముడు మొదలగు మహర్షులును, వారి శిష్యులును ప్రాచీనకాలమునందే దక్షిణదేశమునం దాశ్రమములను గల్పించుకొని యార్య సంస్కారమును వ్యాపింపజేయుచుండిరి. ఆర్యమహర్షులు విజ్ఞాన వ్యాసనమున కనవరతము పాటుపడిరి. ఆంధ్రదేశమున కొక కేంద్రస్థానమైన శ్రీశైల మార్యులకు దక్షిణాపథమునం దొక కేంద్రముగ నేర్పడినది. నిత్య సంకల్పమునందు స్థలనిర్దేశమునకు శ్రీశైలము నేటికిని పేర్కొనబడుచున్నది. సూత్రయుగమునకు బూర్వమే బ్రాహ్మణసంస్కారములును, సంస్కృతవిజ్ఞాన మును, నాంధ్రదేశమునందు ప్రతిష్ఠను బడసినవి. సంస్కృతభాషా వాఙ్మ యము నాకాలమునుండి నేటివరకును నాంధ్రభాషా వాఙ్మయ పరిణామమునకు దోడ్పడిన విధమును భాషా వాఙ్మయములు తెలుపుచున్నవి. ఆంధ్రభాష తద్భవ తత్సమపదములతో నిండియున్నది. ఆంధ్రవాఙ్మయము సంస్కృత గ్రంథముల యనువాదగ్రంథములతో నిండియున్నది. ఆంధ్రవాఙ్మయమునందు సంస్కృత వాఙ్మయ ప్రాబల్య మధికముగనున్నను ఆంధ్రవాఙ్మయము తన వ్యక్తిత్వ మును గలిగియే యున్నది. ఆంధ్రు లార్యుల యక్షరామ్నాయమును, విజ్ఞా నమును నిరభ్యంతరముగ స్వీకరించిరి.

ప్రాకృతభాషా ప్రాబల్యము

బౌద్ధయుగమునందు బ్రాహ్మణప్రాబల్యమునకు ప్రతిఘటనము లేర్పడిన వెంటనే విజ్ఞానమంతయు బ్రాహ్మణాధీనమై సంస్కృతభాషయం దుండుట జేసి జనసామాన్యమునకు దుర్లభముగ నుండెను. బుద్ధభగవానుడు ప్రజల యజ్ఞాన మును బాపి వారి నుద్ధరించుటకు ధర్మబోధలను ప్రాకృతభాషాముఖమున జేయుట కుపక్రమించెను. ఆమార్గమునే యశోకుడును, ఇతరులును నవలంబించిరి. బౌద్ధ జైనమతములు ప్రాకృతభాషలకును, దేశభాషలకును నుత్తేజమును గలుగజేసి నవి. బుద్ధభగవానుడు, మహావీరుడు, వారి శిష్యులు బౌద్ధజైన మతబోధలను ప్రాకృతభాషలందును, దేశభాషలందును జేయుట కుపక్రమించిరి. ఆంధ్రదేశము నందు బౌద్ధజైనమతములు విశేషముగ వ్యాపించినవి. శాసనములు ప్రాకృతభాష యందు లిఖింపబడినవి. గ్రంథములు ప్రాకృతభాషలందు వ్రాయబడినవి.

ఆంధ్రభాషకు ప్రాకృతభాషా సాహచర్యము గలిగినది. పాళి పైశాచి మాగధి మహారాష్ట్రము మొదలగు ప్రాకృతభాషా పదములును, వాఙ్మయములును నాంధ్ర భాషా వాఙ్మయములను బెంపొందించినవి. ప్రాచీన జైనమత గ్రంథముల పరిశోధనమును, ఆంధ్రదేశస్థములైన బౌద్ధస్తూపముల పరిశోధనలును నాంధ్ర భాషావాఙ్మయముల పరిణామ నిర్ణయముల కుపకరింపవలసియున్నవి. పరిశోధకు లీ మహాకార్యమునకు బూనుకొని భాషావాఙ్మయముల తత్త్వనిరూపణమునకు దోడ్పడుదురు గాత!

తమిళ కర్ణాటకభాషల సాహచర్యము

అల్లూరు, జగ్గయ్యపేట, అమరావతి శాసనములలోని బ్రాహ్మీలిపి యాంధ్రాక్షరామ్నాయమునకు మూలాధారమైనది. ఒకకుటుంబమునకు జెంది నట్టివియును, ఇరుగుపొరుగున నుండునట్టివియును నగు తమిళ కర్ణాటభాషావాఙ్మ యముల సాహచర్యము తెలుగుభాషకు సహజముగా గలిగినది. ఆంధ్రభాషా వాఙ్మయములకు సంస్కృత ప్రాకృతములవలన గలిగిన యుపకృతి తమిళ కర్ణాటక భాషల వలన వారంభమునందు గలుగలేదు. ఆరంభమునందు తెలుగు తమిళ కర్ణాటకభాషా వాఙ్మయముల వికసనమున కార్యుల విజ్ఞా నమును, నార్యభాషావాఙ్మయముల సంబంధమును నవసరముగ నుండినవి. ఈ భాషలయందు వాఙ్మయారంభములకు సంస్కృత కావ్యము లాధార భూతములుగానుండినవి. జైను లాంధ్ర కర్ణాటక తమిళ వాఙ్మయ వికాసమునకు దోడ్పడుచు ద్రావిడ వాఙ్మయముల సాహచర్యమును వృద్ధిచేయుచుండిరి. గోదావరీ కావేరీనదుల నడుమనున్న దేశమంతయు కర్ణాటకదేశమని కవిరాజ మార్గమునందు దెలుపబడినది. జైనులు హనుమకొండనుండి హాళేబీడు వరకును వ్యాపించి యుండిరి. తెలుగుదేశమునందు జైనుల ప్రాబల్యము తగ్గినను గన్నడదేశమునందు జిరకాలము నిలిచియున్న విధమును కన్నడ వాఙ్మయము తెలుపుచున్నది. కన్నడ వాఙ్మయమునం దాదికవులైన పంపయును, పొన్నయును వేంగిదేశబ్రాహ్మణులు. సుప్రసిద్ధమైన శ్రావణబెళగొళ ఆంధ్ర జైనుల నాకర్షించినది. వీరశైవ మతవ్యాపనకాలమునం దాంధ్ర కవులు కర్ణాటక భాషయందు గావ్యములను వ్రాసిరి. పాల్కురికి సోమనాథుడు కర్ణాటకాంధ్ర భాషలందు గావ్యములను రచించెను. సోమనాథుని వృషాధిపశతకమునందు బలు భాషలపద్యములు గలవు. ఆకాలమునందు గన్నడ తెలుగువాఙ్మయములకు వినిమ యము గలుగుచుండెను.

విజయనగరరాజుల కాలమునందు— ముఖ్యముగ శ్రీ కృష్ణదేవరాయల కాలమునందు— ఉభయభాషలకును సాహచర్య మతిశయిల్లినది. ఆంధ్రకర్ణాటక భాషల సాహచర్యము పరస్పర వికాసమున కుపకరించినది.

తమిళాంధ్రభాషా వాఙ్మయములు

తెలుగు తమిళ వాఙ్మయములకు దెలుగు కర్ణాటకభాషలకువలె విశేషమైన సంబంధ మేర్పడలేదు. కులోత్తుంగ చోళుడు (రాజరాజనరేంద్రుని పుత్రుడు) చోళదేశాభిషిక్తుడైన తరువాత నుభయభాషలకు సంబంధము హెచ్చినది. తమి ళులు ద్రావిడాభిమానమును సంపూర్ణముగ గలిగియున్న విధమును దమిళభాషా వాఙ్మయములు విశదము చేయుచున్నవి. ఆ యభిమానమే వర్తమాన యుగము నందును ద్రావిడపరిశోధకుల నావహించుచున్నది. కనకసభాపతి పిళ్ల, కృష్ణస్వామి అయ్యంగారు, శ్రీనివాసఅయ్యంగారు, సూర్యనారాయణ, దామోదరంపిళ్లగార్లు మొద లగువారు చేసిన పరిశోధన లీ యభిమానమును విశదము చేయుచున్నవి. దామో దరంపిళ్లగారి మాతృభాషాభిమాన మవ్యక్తసిద్ధాంతములకు గారణమైనది. దామో దరంపిళ్లగారు తమిళవాఙ్మయారంభమును 12,000 ఏండ్లకు బూర్వము నిర్ణయించుచున్నారు. వీరి నిర్ణయ మతిశయోక్తి దోషమునకు బాలైనను క్రీస్తుశకము తరువాతను 300 ఏండ్లకే తమిళ వాఙ్మయమునందు స్వర్ణముగ మేర్పడిన దని పండితులు నిర్ణయించు చున్నారు. ఆంగ్లపండితులు తమిళవాఙ్మయము ఏడవశతాబ్దముతో నారంభించి నటులు సిద్ధాంతీకరించినను తమిళ పండితులు క్రీస్తుశకమునకుబూర్వము మూడవ శతాబ్దముతో నారంభించుచున్నారు. మాలవికాగ్నిమిత్రమునందు "పురాణ మిత్యేవ న సాధు సర్వం, నచాపి కావ్యం నవమి త్యవద్యమ్, సంతః పరీక్ష్యాన్యతర ద్భజంతే, మూఢః పరప్రత్యయనేయబుద్ధిః" అని కాళిదాసు తెలిపిన భావము ప్రాచీన విషయములందుగల గౌరవమును విశదము చేయుచున్నది. ద్రవిడశబ్దమునకు వ్యుత్పత్తిని బరిశోధకులు పలువిధముల వ్రాయుచున్నారు. ద్రవిడపదము ద్రు ధా తువునుండి పుట్టినటులు కొందరును, తమిళపదమునకు రూపాంతరమని కొంద రును దలచుచున్నారు. ఆంధ్ర తెలుగుపదముల వ్యుత్పత్తివలె ద్రవిడ తమిళపద ముల వ్యుత్పత్తియు దుర్గ్రాహ్యముగ నున్నది.

ద్రవిడదేశమునం దాదిమవాసులు, నాగులు, తమిళులు, ఆర్యులనను నాలుగు తెగల ప్రజ లొకరితరువాత నొకరు చేరినటులు శ్రీనివాసయ్యంగారు మొదలగువా రభిప్రాయపడినారు. తోడాలు, వెల్లాలు, శుద్ధద్రవిడులని వీరిమతము. కాలక్ర మమున భిన్నజాతుల సంయోగమువలన ప్రత్యేక లక్షణములను నిర్ణయించుట దుస్తరముగ నున్నది. ఆంధ్రబ్రాహ్మణులు తమిళ బ్రాహ్మణులలో నైక్యమును బొందక వ్యక్తిత్వమును గలిగియుండిరి. ఆంధ్రదేశమునందు తమిళబ్రాహ్మణు లును, ద్రావిడ బ్రాహ్మణులును ప్రత్యేకాచారవ్యవహారములను గలిగి నివసించు చున్న విధమును వర్తమానకాలము సయితము విశదము చేయుచున్నది. సంఘజీవ నమునందు గలుగని సాహచర్యము భాషా వాఙ్మయములందును గలుగలేదు.

తమిళభాషా వాఙ్మయములు

ద్రవిడభాషయందు తొల్కాప్యము క్రీ. పూ. మూడవశతాబ్దమునందును, కురళ్ క్రీ. శ. మొదటిశతాబ్దమునందును, 'సిలప్పదికారం', 'మణిమేకలై' మూడవ శతాబ్దమునందును వ్రాయబడినటులు తమిళపండితులు నమ్ముచున్నారు. ఆంధ్రవాఙ్మయమునం దట్టి ప్రాచీనవాఙ్మయము గనుపడదు. ఈ ప్రాచీన వాఙ్మయ నిర్మాణమునకు దమిళదేశమునందును జైనబౌద్ధమతబోధకులు గారణ భూతులని యూహింప దగియున్నది. బ్రాహ్మణశైవమతవ్యాపనము జైనబౌద్ధ మతవిజ్ఞానవ్యాసనమును స్తంభింపజేసినది. మూడవయుగమునందుశంకరరామాను జాది మతాచార్యులు తమిళవాఙ్మయవికాసమునకు దోడ్పడినటులు మొదటియుగ మునందును ఆర్యవిజ్ఞానప్రాబల్య మాంధ్రద్రావిడవాఙ్మయవికాసములకు దోడ్పడి నను నుభయవాఙ్మయములును భిన్నమార్గములను వికసించినవి. ఆంధ్రులు సంస్కృతాక్షరామ్నాయమును, సంస్కృతవిజ్ఞానమును స్వీకరించిరి. తమిళులు 'వట్టెళుత్తు' అక్షరామ్నాయమును చిరకాలము వాడుచుండిరి. గ్రంథాక్షరములు కాలాంతరమున 'వట్టెళుత్తు' అక్షరామ్నాయము నాక్రమించినవి. సంస్కృత విజ్ఞానము నారంభమునుండియును తమిళులు సంశయభావముతో బరిగ్రహించు చుండిరి. ద్రవిడవాఙ్మయప్రాబల్య మాంధ్రవాఙ్మయముమీద గోచరము గాకుండుట కిదియే కారణమై యుండును. ఆంధ్రు లార్యవిజ్ఞానమున కొసగిన స్వాగతము ద్రావిడవిజ్ఞానమున కొసంగియుండలేదు. తెలుగు తమిళభాషలకుగల సామాన్యబాంధవ్యము నిలిచియున్నను తమిళ వాఙ్మయ ప్రాబల్య మాంధ్రభాషయందు విశేషముగ గనుపడదు. వర్తమాన కాలము నందును ఆంధ్రవాఙ్మయముమీద దూరస్థమైన వంగీయవాఙ్మయ మునకుగల ప్రాబల్యము సమీపస్థమైన ద్రవిడ వాఙ్మయమునకు లేదు. శైవ వైష్ణవ మతములు వ్యాపించినకాలమునందు తమిళ వాఙ్మయ ప్రాబల్య మాంధ్రవాఙ్మయమునకు గొంతగలిగినది. నాయనారులచరితములును, ఆళ్వా రుల వాఙ్మయమును నీ విషయమును విశదము సేయుచున్నవి.

దేశము - వాఙ్మయము

దేశస్థితి శిల్పాభ్యుదయమునకు బరమప్రయోజనకరముగ నుండగలదు. దేశసౌందర్యము, దేశసౌభాగ్యము, దేశవైశాల్యము, దేశసంపదలు శిల్పవాఙ్మయ కళావికాసమున కనుకూలపరిస్థితులను సమకూర్చగలవు. గౌతమీ కృష్ణవేణీ తుంగ భద్రాది పావనస్రవంతులు, శ్రీగిరి భద్రగిరి సింహాద్రి శేషాద్రి వేదాద్రి మొదలగు పుణ్యగిరులు, సాగరసంగమములు, జలధారలు, ప్రకృతివైభవభాసమానములైన వనారామములు ప్రజాహృదయములను భక్త్యుత్సాహసమన్వితముల జేయుట కుపచ రించినవి. దేశపరిమితియందు భిన్నకాలములందు హెచ్చుతగ్గు లేర్పడినను కేంద్ర స్థాన మాదికాలమునుండియు ఆంధ్రసీమయై యాంధ్రవ్యక్తిత్వమును గాపాడు చున్నది. ఆంధ్రరాజులకాలమునందు బడమటికనుమలనుండి తూర్పుతీరమువర కును గృష్ణాగోదావరులనడుమ నాంధ్రావని వ్యాపించినది. శ్రీకృష్ణదేవరాయల కాలమునందు గటకమునుండి మధురవరకును ఆంధ్రరాజ్యము వ్యాపించినది. రాజ్య వ్యాపనముతో భాషా వాఙ్మయముల వ్యాపనమును నేర్పడినది. బ్రిటిషుయుగము నందు ఆంధ్రావని భిన్నరాష్ట్రములందు జీలికలై సహజబలమును గోల్పోయినను ఆంధ్రాభ్యుదయ మవిచ్ఛిన్నముగ జరుగుచున్నది. రాష్ట్రభేదము లున్నను మాతృ భాషాభిమానమును, వాఙ్మయాభిరుచియును సకలప్రదేశములందును నభివృద్ధిని బొందుచున్నది. మహారాష్ట్రదేశస్థములైన బొంబాయి, నాగపురము లందును, తమిళదేశస్థములైన దక్షిణస్థానములందును, నిజాము రాష్ట్రాంతర్గత మైన యాంధ్రభాగమునందును, బర్మాయందును ఆంధ్రభాషాభిమానము వర్ధిల్లుచున్నది.

ప్రజలు - వాఙ్మయము

వాఙ్మయవికాసమునకు ప్రజాహృదయములు సుక్షేత్రములు. ప్రజల వృద్ధిక్షయములందు వాఙ్మయముల వృద్ధిక్షయములు ప్రతిబింబించు చుండును. ప్రజలవిజయములు, ప్రజాభివృద్ధి, ప్రజావ్యాపనము వాఙ్మ యాభివృద్ధికిని, ప్రజాక్షయము, ప్రజాదౌర్బల్యము వాఙ్మయస్తంభన మునకును గారణము లగుచుండును. ప్రజలవిజయములు, సాహస పరాక్రమములు, మతావేశములు, శిల్పకళాకౌశలములు, విద్యావివేకములు, విజ్ఞాన సంపదలు, వ్యవసాయపరిశ్రమలవికాసము, ప్రశాంతవాతావరణము వాఙ్మయ వ్యాపనమున కనుగుణముగ నుండగలవు. పరరాజాక్రమణములు, మతకలహములు, దేశసంక్షోభము, నిస్సహాయస్థితి, అజ్ఞానావరణము, నిర్వ్యాపారత్వము వాఙ్మయ వికాసమునకు బ్రతికూలముగ నుండగలవు. ఆంధ్రదేశచరిత్రమును నితరదేశ చరిత్రమువలె నీవిషయమును సువ్యక్తము చేయుచున్నది. ఆదిని బ్రాహ్మణమత మును, అనంతరము బౌద్ధజైనమతములును, తదనంతరము బ్రాహ్మణశైవ వైష్ణవమతములును, పిమ్మట మహమ్మదీయ క్రైస్తవమతములును వాఙ్మయ మున కుత్తేజనావసములను గలుగజేసినవి. మతములవలె రాజవంశములును వాఙ్మయాభ్యుదయమునకు దోడ్పడినవి. చాళుక్యరాజుల కాలమునందు బల్లవిం చిన యాంధ్రభాషావాఙ్మయములు చోళ కాకతీయ రెడ్డి విజయనగరరాజులకాల మునందు బుష్పించి ఫలించినవి. ఆరాజ్యముల నిర్గమన మాంధ్రవాఙ్మయవికాస మును స్తంభింపజేసినది. ఆంగ్లవిద్యాభ్యాసము, క్రైస్తవమతము వాఙ్మ యమునకు నవీనవికాసము నొసగుచున్నను నాంధ్రసంస్కారము క్షీణించుచున్నది. వాఙ్మయవికాసమునకు సర్వతోముఖమైన ప్రజాహృదయ వికాసమే మూలా ధారమని వాఙ్మయచరిత్రము విశదము చేయుచున్నది. వాఙ్మయాభివృద్ధికి ప్రజాభివృద్ధి, విద్యాభివృద్ధి నిదర్శనములుగ నుండగలవు.

ఆంధ్రమండలములందాంధ్రభాష మిశ్రమములేక వ్యాపించియున్నది. విశాఖపట్టణము, గోదావరి, కృష్ణ, గుంటూరు, నెల్లూరు మండలములందు 100 కి 90మంది తెలుగుభాషను మాటలాడుచున్నారు. పశ్చిమాంధ్ర మండలము లైన కడప, కర్నూలు, అనంతపురము, జిల్లాలయందును, బనగానపల్లియందును 100 కి 80 మందికి దెలుగుభాషమాతృభాష. ఈమండలములందు దమిళులసంఖ్య స్వల్పముగ నున్నది. అరవమండలములందు సేలము, కోయంబత్తూరు, మధుర తిరుచినాపల్లి, రామనాథము, ఉత్తరఆర్కాడు, చెంగల్పట్టు, తిరునల్వేలి మండల ములం దాంధ్రభాషకు వ్యాపకము గలదు. చెన్నరాష్ట్రమునకు రాజధానియై ఆంధ్ర దేశమునకు దూరస్థముగనున్న మద్రాసునందును ఆంధ్రమునకు వ్యాపక మతిశ యిల్లుచున్నవిధమును జనాభాలెక్కలు తెల్లముచేయుచున్నవి.*

నిజాము రాష్ట్రము - ఆంధ్రులు

ఆదికాలమునుండియు నిజామురాష్ట్రప్రాంత మాంధ్రభాషకు నిలయము. కాకతీయ ప్రభువుల కాలమునం దోరుగల్లు తెలుగుభాషకు ముఖ్యస్థానముగ నుండెడిది. ప్రతాపరుద్రుడు, విద్యానాథుడు, పండితారాధ్యుడు, శివదేవయ్య సుప్ర సిద్ధులైన భాషాపోషకులు, పండితులు. పాల్కురికి సోమనాథుడు, పోతనామా త్యుడు కాకతీయరాజ్యవాసులు. నిజామురాష్ట్రమునం దాంధ్రభాషాభిమానము, వాఙ్మయాభిమానము వ్యాప్తిని గాంచుచున్న విధమును గ్రంథాలయములు, గ్రంథప్రచురణములు, పత్రికలు విశదము చేయుచున్నవి. ఆంధ్రప్రజ అధికముగ గల నిజామురాష్ట్రమునందు ఉస్మానియా విశ్వవిద్యాలయమువలె ఆంధ్రవిశ్వవిద్యా లయమునుగూడ స్థాపించుట ఆంధ్రభాషాభివృద్ధికిని, వాఙ్మయాభివృద్ధికిని, విద్యాభివృద్ధికిని, విజ్ఞానవ్యాపనమునకును నవసరము.

ఆంధ్రుల ప్రాభవము

ఆంధ్రుల ప్రాభవము భరతఖండమునందు జిరకాలమునుండియు బ్రతి ష్ఠను గలిగి యున్నది. ఒకకాలమునం దాంధ్రులు మగధరాజ్యసింహాసనము నధిష్ఠించి పాటలీపుత్రమునుండి కాంచీపురము వరకును, నాసికనుండి శ్రీకాకుళము వరకును బాలించిరి. విజయనగరరాజులు కటకమునుండి మధురవరకును బాలించిరి. ఆం ధ్రులు జావా, బర్మా, మొదలగు విదేశములందును నివాసముల నేర్పరచుకొని వృద్ధిని బొందుచున్నారు. వర్తమానకాలమున భరతఖండమునందు వివిధప్రాంతములం దును ఆంధ్రులు గలరు.

భరతఖండమునందు భిన్నభాషలను మాటలాడెడివారి సంఖ్యయం దాం ధ్రులు మూడవస్థానము నలంకరించుచున్నారు.

---

* 1921—వ సంవత్సరపు జనాభా లెక్కలు.

ప్రాచీనసభ్యత్వము, దేశమైశాల్యము, ప్రజాబాహుళ్యమును నాంధ్రవ్యక్తిత్వమును బరిస్ఫుటము చేయుచున్నను కేంద్రస్థానమును, ప్రజలసంయోగమును, ప్రభుత్వావలంబనమును, వ్యాపారసౌకర్యములును, ధనసమృద్ధియును, సహజావకాశములును గలుగక దేశవికాసము, భాషావికాసమును యథావిధిగా సంభవముగాకున్నవి. ఆంధ్రోద్యమముతో నారంభమైన మహాసంచలనము ఫలోన్ముఖ మగుచున్నది.

ఆంధ్రభాష - వాఙ్మయము

భగవద్దత్తములైన సృష్టి విశేషములందు మానవుని యౌన్నత్యమునకు భాష మూలాధారముగ నున్నది. భాషామూలమున విజ్ఞానసంరక్షణము, విజ్ఞానవ్యాపనము మానవులకు సాధ్యముగ నున్నది. చిరకాలముద్రేకితము మహర్షిప్రోక్తమైన విజ్ఞానము సంస్కృతభాషామూలమున మనుజులకు లభ్యమై బ్రహ్మానందమును గలుగజేయుచున్నది. వివిధభాషలందు సంచితమైన విజ్ఞానము మానవజాతికి లభ్యమై ప్రకృతియందు పరమార్థతత్త్వము నుపదేశించుచున్నది. పశుపక్షి మృగాద్యవ్యక్తధ్వనులను గుర్తించినను సువ్యక్తశబ్దములు భాషారూపమున మనుజులకు మాత్రము గ్రాహ్యములగుచున్నవి. అవ్యక్తమున కాదిమవ్యక్తస్వరూపము శబ్దము. నాదబిందుకళాస్వరూపమైన ఓంకార మవ్యక్తమును సూక్ష్మరూపమున వ్యక్తము చేయుచున్నది. ఓంకారము అక్షరామ్నాయమునకును, అక్షరామ్నాయము పదములకును, పదములు పదార్థములకును మూలాధారములు. ప్రజల సంస్కారమున కనురూపముగ అక్షరామ్నాయమును, పదములును, భాషామ్నాయమును నేర్పడి మానవాభ్యుదయము గలుగుచున్నది.

అక్షరామ్నాయమునందు వివిధభాషలకు భేదము గలదు. ఆంగ్లభాషకు 26 అక్షరములు. అరవమునకు 31 అక్షరములు. ఉర్దూభాషకు 32 అక్షరములు. సంస్కృతభాషకు50 వర్ణములు.ఆంధ్రభాషకు 36వర్ణములైనను వాడుకయందు 5 వర్ణములు గలవు. పరిమితములైన వర్ణములుగల భాష కధికమైన ధ్వనులను దెలుపుటయందు ద్విరుక్తి పునరుక్త్యాది దోషములు గలుగుచున్నవి. ఆంధ్రభాషయందలి అక్షరామ్నాయమున కట్టిలోపములు లేవు. ప్రత్యేక ధ్వనిని దెలుపుటకు ప్రత్యేకాక్షరములు గలవు. కొన్నిధ్వనులను దెలుపుట కక్షరములు లేకపోయినను నవి స్వల్పములు. సంస్కృతభాషా సంయోగ మాంధ్రభాష కిట్టి యమూల్యమైన ప్రయోజనమును సమకూర్చినది. అక్షరామ్నాయమునకువలె శబ్దామ్నాయమునకును సంస్కృతి యమూల్యప్రయోజనము నాంధ్రభాషకు గలుగజేసినది.

సంస్కృతిభాషాపదము లనంతము లాంధ్రభాషయందు దత్సమ తద్భవరూపముల ప్రవేశమును గాంచినవి. సంస్కృతపదజాల మాంధ్రభాషకు బలవీర్యముల నొసగినది. ఆంధ్రభాషయందలి సంస్కృత పదజాలము నిరసనామోదములకు గారణమైనది. సంస్కృతపదజాల మాంధ్రభాషకు సంస్కృతస్వరూపము వాపాదించినది. సంస్కృతసంస్కారము సహజమైన యాంధ్రభాషా వికాసమున కాటంకముగ బరిణమించినను సంస్కృతభాషా సాహచర్య మాంధ్రాభ్యుదయమునకు మహోపకార మొనర్చినది. ప్రజలకు, భాషకు, వాఙ్మయమునకు సంస్కృతము పరమోపకారము నొడగూర్చినది. భారత జాతీయ సంయోగమున కిట్టి సంస్కృతిసంస్కారము సకలవిధములను వినియోగపడుచున్నది. ఉత్తరదక్షిణ దేశముల సంయోగసాహచర్యములకు సంస్కృతము వినియోగపడుచున్నది. ఆంధ్రభాషకు సంస్కృత సంస్కారము గలిగినను భాషా హృదయ మాంధ్రస్వరూపమును సంరక్షించుచు నాంధ్రభాషా వ్యక్తిత్వమును విశదము చేయుచున్నది.

ప్రాకృతభాషల సాహచర్య మాంధ్రభాష కనిర్వచనీయమైనమాధుర్యమును గలుగజేసినది. ఆంధ్రభాషకు 'దేశభాషలందు దెనుగు లెస్స' యను ప్రతీతి గలిగినది. ప్రాచ్యభాషలందు దెలుగుబాసమాధుర్యమునకును బేరొందినది. ఆంధ్రభాషయందు తమిళభాషాధ్వనులకుగల పారుష్యమును, సంస్కృతభాషాధ్వనులకు గల కాఠిన్యమును బోయి సరళధ్వను లేర్పడినవి. తత్సమపదములందు వర్ణలోప వర్ణాగమ వర్ణవ్యత్యయములు గలిగి పరుషధ్వనులు సరళధ్వనులుగ మారి యాంధ్రభాషకు సహజమాధుర్య మబ్బినది. 'యజ్ఞము—జన్నము, లక్ష్మి—లచ్చి, తావు—తావు, ముఖము—మోము, అగ్ని—అగ్గి, మృగము—మెకము, భాష—బాస' మొదలగు పదములు తెలుగుబాసయొక్క సరళస్వరూపమును విశదము చేయుచున్నవి. వ్యాకరణవేత్తలు ఆంధ్రభాష వికృతి యనుట కిట్టి తత్సమరూపములు గారణములై యుండును.ఆంధ్రమునందు దత్సమ తద్భవ పదము లసంఖ్యాకములు చేరినను మూలప్రకృతి దేశ్యమై వెలయుచున్నది. తద్భవ తత్సమ పదములు దేశ్యభాషా సంస్కారమును బొంది ఆంధ్రభాషార్ణవమునందు సంగమించినవి. ఆంధ్రభాషకు పరిపాటియైనను తత్సమ తద్భవపదములకు సమానాదరణమును జూపుట భావ్యముగాని ప్రత్యేకభాషాపదములకు మాత్రము పక్షపాతమును బూనుట ప్రయోజనకరముగాదు.

భాషకు ప్రయోజనము భావప్రకాశనము గాని శబ్దనిర్ణయము గాదు. ప్రజలకు సులభగ్రాహ్యమైన భాషను వాడుటయే జ్ఞానవ్యాపనమునకు సాధనము. సులభగ్రాహ్యములు తత్సమములైనను దేశ్యములైనను నన్యభాషాపదములైనను సమానాదరణమును బొందదగియున్నవి. ఆంధ్రభాషా సాహచర్య మన్యభాషాపదములకును నాంధ్రసంస్కారమును గల్పించి యాంధ్రభాషాస్వరూపము నొడగూర్చుచున్నది. ప్రాచీనకాలమునందు సంస్కృతభాషాభిమానమును, వర్తమానకాలమునందాంగ్లభాషాభిమానమును నాంధ్రభాషాభ్యుదయమునకు ప్రతిబంధకములుగ నేర్పడినవి. సంస్కృతాంగ్లభాష లాంధ్రభాషాభివృద్ధికి గొంతప్రతిబంధకములైనను నాంధ్రభాషావికాసమునకు దోడ్పడినవి. 'వర్తమాన కాలమునందు ప్రజాభ్యుదయమునందు వర్ధిల్లుచున్న గాఢమైన మాతృభాషాభిమాన మాంధ్రభాషాభ్యుదయమునకు శుభసూచకముగ నున్నది.

ఆంధ్రభాష కొక విశిష్టలక్షణము గలదు. ఆ విశిష్టలక్షణ మాంధ్రభాషకు దేశభాషలందు బతిష్ఠను గడించినది. ఆంధ్రభాష అజంతభాష. ప్రతిపదమును అచ్చుతో నంతము నొందుచున్నది. సంస్కృత ఆంగ్ల తమిళభాషలందు హలంతపదములు గూడ గలవు. ఈభాషలు హలంతములు. హలంతపదముల నుచ్చరించుటయందుగల శ్రమ యజంతపదముల నుచ్చరించుటయందు గలుగదు. అచ్చులు ప్రాణములు; హల్లులు ప్రాణులు. అచ్చు లన్యభాషాపదములకు ప్రాణము నొసగి వాని నాంధ్రభాషయందు గలుపుచున్నవి. స్వరాంతమైన ఆంధ్రభాష యుచ్చరించుటకు సుకరమై, సుశ్రావ్యమై, సరళమై, ప్రాణయుతమై వెలయుచున్నది. అన్యభాషాపదము లజంతసంస్కారమును బొంది సులభముగ నాంధ్రభాషాస్వరూపమును దాల్చుచున్నవి. ఆంధ్రభాష సంస్కృత ప్రాకృత ద్రవిడభాషల సహవాసమును గలిగియున్నను అన్యభాషాపదములకు స్వజాతీయసంస్కారమును గల్పించి స్వరాంతమై శ్రావ్యమై, స్వయంవ్యక్తిత్వమును గలిగి వాఙ్మయనిర్మాణావసరముల కనురూపముగ వర్ధిల్లి యపారమైన వాఙ్మయస్వరూపములను దాల్చియాంధ్రాభ్యుదయమునకు దోడ్పడుచున్నది. ఆంగ్లభాషయందు లాటిను, గ్రీకు, ఫ్రెంచిపదములు లనేకములు చేరినవి. పారసీక సంస్కృతాద్యన్యభాషా పదములును జేరి యాంగ్లభాషా మహత్త్వమునకు దోడ్పడినవి. అన్యభాషల సంయోగ మాంగ్లభాషాతత్త్వమునకును, మహత్త్వమునకును భంగమును గలుగజేయలేదు. ఆంధ్రభాషకును సంస్కృత ప్రాకృత తమిళ కర్ణాటాంగ్లాదిభాషల సాహచర్యము భాషాతత్త్వమునకు భంగమును గలుగజేయక మహత్త్వమును గల్పించినది. ఆంధ్రభాష మాధుర్యమును, గాంభీర్యమును, చైతన్యమును గలిగి బహువిధములైన వాఙ్మయరచనలకు సాధనమైన విధమును వాఙ్మయ పరిశీలనము విశదము చేయుచున్నది.

ఆంధ్రవాఙ్మయము

ఆంధ్రవాఙ్మయనిర్మాణమునకు దేశము, భాష, ప్రజలు, పరిసరములు దోడ్పడినవిధము సంక్షేపముగ దెలుపబడినది. ఆంధ్రవాఙ్మయ చరిత్ర, ఆంధ్రుల చరిత్ర, ఆంధ్రభాషాచరిత్ర విషయాన్వేషణమును జేయుటకు సాధనములుగ నున్నవి.

ఆంధ్రవాఙ్మయము కాలమునుబట్టి 1. అజ్ఞాతయుగము, 2. ఆదియుగము, 3. మధ్యయుగము, 4. ఆధునికయుగము అని నాలుగు విభాగములుగ నేర్పరుపబడుచున్నది. నన్నయ్యకు బూర్వమునందలి వాఙ్మయ మజ్ఞాతయుగమునకు జెందియున్నది. అజ్ఞాతయుగవాఙ్మయమును దెలుపుటకు

గొన్ని శాసనములు మాత్రము గనుపడుచున్నవి. ఈయుగ మాంధ్రరాజుల కాలము నుండి 1050 వరకును వ్యాపించియున్నది. ఆదికాలమునం దాంధ్రపండితులు గ్రంథములను సంస్కృతభాషయందు రచియించిరి. ప్రభువులకును, పండితులకును ప్రజలభాషమీద నన్నయకాలమునందు గలిగిన యాదరణ మాకాలమునందు గలుగలేదు. ప్రభువులును, బండితులును నార్యులు, ఆర్యవిజ్ఞానసంపన్నులు. వారికి దేశభాషలు దూష్యములు, సారరహితములునైన పరభాషలు. ప్రజలు విద్యాసంపదలులేని పరాధీనులు. ఆంధ్రపండితులు వారి గ్రంథములను వారికభిమానము గల సంస్కృతప్రాకృత భాషలందు రచియించిరి.

ఆంధ్రులు రచియించిన కొన్నిసంస్కృత పాకృతగ్రంథములు

సాతవాహనుని సభలో పలువురు కవు లుండిరి. వారి ప్రాకృతరచనముల నుండి యుద్ధృతములైన గాథ లతని సప్తశతిలో నున్నవి.

సంస్కృత కవులు—గ్రంథములు

సిద్ధనాగార్జునుడు— బౌద్ధ, తర్క, నీతి వైద్యగ్రంథము లనేకములు.
భవభూతి— ఉత్తరరామచరితాదులు
కుమారిలభట్టు—పూర్వమీమాంసా గ్రంథములు
మల్లికార్జున పండితారాధ్యుడు— శైవస్తోత్రములు
అగస్త్యుడు— బాలభారతాదులగు డెబ్బదినాల్గు గ్రంథములు
శాకల్యమల్లకవి— ఉదారరాఘవము
విద్యానాథుడు— ప్రతాపరుద్రీయాదులు
పాల్కురికిసోమన— సోమనాథభాష్యాదులు
నరసింహకవి— కాదంబరీనాటకము
గంగాధరకవి— భారతనాటకము
చౌండపాచార్యుడు— శ్రౌతభాష్యము
కపర్ది— శ్రౌతభాష్యము
అమృతానందయోగి— అలంకారశాస్త్రము
కవిరాక్షసుడు— కవిరాక్షసీయము
కవిభల్లటుడు— భల్లటశతకము
చెన్నుభట్టు— చెన్నుభట్టీయము (తర్కశాస్త్రము)
పశుపతి నాగనాథుడు— మదనవిలాసభాణము
సింగభూపతి— రసార్ణవసుధాకరము
విశ్వేశ్వరకవి— చమత్కారచంద్రిక
మల్లినాథుడు (కొలచెలమ)— కావ్యనాటకవ్యాఖ్యానాదులు
కుమారస్వామి సోమపీథి(మల్లినాథుని కొడుకు)—ప్రతాపరుద్రీయవ్యాఖ్య
గౌరన— లక్షణదీపిక
పెదకోమటి వేమారెడ్డి— సాహిత్య, సంగీతచింతామణ్యాదులు
వామనభట్టబాణుడు— వేమభూపాలచరితము
కాటయవేముడు— శాకుంతలాదులకు వ్యాఖ్యలు
భాస్కరుడు— ఉన్మత్తరాఘవనాటకము
ఓరుగంటి సీతారామకవి— సీతారామ విహారకావ్యము
అనంతకవి— భారతచంపు
లొల్లవారు, లక్ష్మీధరుడు మొదలయినవారు— సరస్వతీవిలాసాదులు
హరిహరకవి— రతిరహస్యము
అన్నంభట్టు— తర్కసంగ్రహాదులు
బండారు లక్ష్మీనారాయణకవి— సంగీత సూర్యోదయము
చెరకూరివారు, లక్ష్మణసూరి, కొండుభట్టు మొదలయినవారు —షడ్భాషాచంద్రికాదులు
కంచం ఎల్లయార్యుడు— దైవజ్ఞవిలాసాదులు (జ్యోతిషము)
లింగమగుంట రామకవి— భాణము.
వారణాశి ధర్మాభట్టు —సాహిత్యరత్నాకరము
నరసమంత్రి— అభినవ భారతము
లక్ష్మణకవి— చంపూరామాయణము
అహోబలకవి— సంగీతపారిజాతము
కృష్ణాధ్వరి— రఘునాథ భూపాలీయాదులు
శేషవంశమువారు, కృష్ణకవ్యాదులు— పారిజాతాపహరణకావ్యాదులు
శ్రీధరవేంకటేశార్యుడు— ఆఖ్యాషష్టిప్రబంధము
నారాయణతీర్థులు— కృష్ణలీలాతరంగిణి
తంజావూరి రఘునాథరాయలు— సంగీతసుధ మొదలయినవి
మధురవాణి— రామాయణము
జగన్నాథ పండితరాయలు— రసగంగాధరాదులు
రామామాత్యుడు— స్వరమేళకళానిధి
వెలిదిండ్ల అయ్యన్నశాస్త్రి— వ్యాసతాత్పర్యనిర్ణయము
రామభద్రాంబ— రఘునాథభూపాలీయము
తిరుమలాంబ— వరదాంబికాపరిణయము
అణివిళ్ల వేంకటశాస్త్రి— వేంకటాద్రి గుణరత్నావళి మొదలగునవి
సుసర్ల బ్రహ్మన్నశాస్త్రి— స్తోత్రకదంబము
నడిమింటి మంగళేశ్వరశాస్త్రి— సమాసకుసుమావళ్యాదులు
పట్టాభిరామపండితుడు— పట్టాభిరామ పండితీయము
శిష్ట్లు కృష్ణమూర్తిశాస్త్రి— యక్షోల్లాసాదులు
పరవస్తు రంగాచార్యులు— మంజుళనైషధాదులు

ఈగ్రంథము లాంధ్రుల ప్రతిభకు నిదర్శనములైనను సంస్కృతప్రాకృత వాఙ్మయములకు సంబంధించినవి. ఆంధ్రవాఙ్మయ విమర్శమునందు వాని విచారణ నిరుపయోగము.

వర్తమానకాలమున నాంగ్లపరిపాలనమునం దీ విషయము మనకు నిత్యానుభవమునందు గలదు. ఆంగ్లేయులకు వారి భాషావాఙ్మయములపట్ల గల యభిమానము పూర్ణవికాసమును బొందిన సంస్కృతభాషా వాఙ్మయముల మీద గాని, దేశభాషలమీద గాని లేదు. విద్యాప్రవృత్తియందును, నిత్యవ్యవహారములందును పాలకుల భాషకు గల యాదరణము పాలితుల భాషలకు లేదు. మహానుభావుడు మెకాలే ప్రభువు భారతవిద్యాప్రవృత్తియందు భారతీయ భాషలకు ప్రతిషేధమును గల్పించి తిలోదకములను జల్లెను. ఆ నిర్ణయము దేశభాషా వాఙ్మయముల వికాసమునకును, ప్రజలయందు విజ్ఞానవ్యాపనమునకును మహాపకారమును గావించినది. ఆకాలమునందు మన పండితుల నావహించిన సంస్కృతభాషాభిమాన స్వభావము నిపుడు మన యాంగ్లవిద్యావంతుల నావహించిన పరభాషాభిమానము సంస్మరింప జేయగలదు. పిల్లలను—పెద్దలను, స్త్రీలను—పురుషులను, పండితులను—పామరులను పరభాషావ్యామోహ మావహించుటచేత మాతృభాషాభిమాన మడుగంటినది. ఆంగ్లాక్షరములతో డొక్కశుద్ధియైనగాని పవిత్రత గలుగకున్నది. ప్రభుత్వమునకును, విద్యావంతులకును నపరిచితమైన విజాతీయసంస్కారముపట్ల గల గౌరవాభిమానములు సుపరిచితమైన స్వజాతీయ సంస్కారమునెడ గలుగకున్నవి. ఇది యిరువదవ శతాబ్దమునందలి నాగరికాగ్రణుల కథ. అజ్ఞాతమైన శాలివాహన శకారంభకథను వితర్కించుట యనవసరము. ఆ కాలమునందు దేశభాషలు బీజరూపమున నున్నవి: ఈకాలమున దేశభాషలు వికసించి యున్నవి. ఆకాలమునందు జనసామాన్యమునకు దేహోబలములు లేవు: ఈకాలమునందు జనసామాన్యమునకు దేహోబలములు గలవు. ఆకాలమునందు భాషా వాఙ్మయ వికాసములకుగల యవకాశము లతి స్వల్పములు: ఈకాలమునందు భాషా వాఙ్మయములకుగల యవకాశము లనేకములు. ఇట్టిపరిస్థితులందు సంస్కృతప్రాకృత భాషా వాఙ్మయములు ప్రబలుటయును, దేశభాషా వాఙ్మయములు ప్రబలకుండుటయును సహజము. ఆదియుగమున జైన బౌద్ధమతములు దేశభాషలందు వాఙ్మయాభ్యుదయమునకు సాధనభూతములైనవి.

బుద్ధభగవానునకు ప్రజోద్ధరణముపట్లగల గాఢానుతాపమునకు గాంధి మహాత్ముడు ప్రత్యక్షప్రమాణముగ నున్నాడు. బుద్ధభగవానుడు సంసారమును బరిత్యజించి, సన్యాసమును స్వీకరించి ప్రేమాస్త్రమును సాధించి ప్రజోద్ధరణమునకు బూనుకొనెను. ప్రజలకు వారికి బరిచితమైన భాషయందు ధర్మోపదేశములను జేయుట కుపక్రమించెను. బౌద్ధబిక్షులును, జైనశ్రవ

ణులునుజిరకాలము ప్రజలకు ధర్మోపదేశములను జేయుటకై పాటు పడినవిధమును బౌద్ధజైనమతచరిత్రములు విశదము చేయుచున్నవి. ఆంధ్ర దేశమున కీ యుపకృతి సహజముగ దక్షిణాపథమునందలి దేశములలో మొదట గలిగినది. బీజరూపమున నున్న యాంధ్రభాషకు బౌద్ధజైన యుగములందే వాఙ్మయాంకురము లేర్పడినవి.

వర్తమానయుగమునందు క్రైస్తవమతబోధకు లవలంబించు చున్న మార్గము ప్రత్యక్షానుభవమును గలుగజేయుచున్నది. క్రైస్తవమత ప్రచారకులైన స్త్రీలును, పురుషులును తెలిసి తెలియని దేశభాషలందు జేయు చున్న మతబోధలు మనకు నిత్యానుభవమునందు గలవు. క్రైస్తవుల బోధలు సామాన్య ప్రజలయందు విజ్ఞానాంకురముల నాటుచున్న విధమును క్రైస్తవమత వ్యాపనము విశదము చేయుచున్నది. క్రైస్తవ మత వ్యాపనము క్రైస్తవ వాఙ్మయమునకు గారణమైనది. ఆంధ్రవాఙ్మయమునం దిపుడు వందల కొలది క్రైస్తవ మతగ్రంథములును, మతబోధకులు రచించిన యితర గ్రంథ ములును గలవు. ఈగ్రంథ జాల మాంధ్రవాఙ్మయాభ్యుదయమునకు విశేషోప కారమును జేయకపోయినను త్యాగమూర్తులైన మతాచార్యులు భాషావాఙ్మయ ములకును, దన్మూలమున ప్రజలకును జేయగల మహోపకారము విశదమగు చున్నది. ఆరణ్యక జాతులం దీకాలమున క్రైస్తవ మతబోధకులు చేయుచున్న ప్రబోధ మాకాలమునందు బౌద్ధజైనమతబోధకులు గలుగజేసిన ప్రబోధమున కనురూపముగ నున్నది. భిన్నసంస్కారముగల క్రైస్తవ మతబోధలు దేశీయ సంస్కారముతో నైక్యమును బొందజాలకున్నవి. ప్రాచీనభారత సంస్కార జన్యములైన జైన బౌద్ధధర్మబోధలు ప్రత్యేక రూపమును దాల్చినను దేశీయ సంస్కారముతో నైక్యమును బొందుటచే విజ్ఞానసంవర్ధనమునకు సంస్కార పారంపర్యము సాధ్యమయినది. అజ్ఞాతయుగమునందలి ఆంధ్రవాఙ్మయస్వరూ పము అగోచరములైనను ఆర్యజైనబౌద్ధమతబోధకులు నాటిన వాఙ్మయాం కురములు తరువాతి వాఙ్మయమున కాధారభూతములైనవని విశ్వసింపదగి యున్నది.

ఆ కాలపు శాసనములు సంస్కృత ప్రాకృతభాషలందు గలవు. తెలుగు శాసనములు కొన్ని క్రీ. శ. 700—1600 కాలమునందు గనుపడుచున్నవి. ఈ శాసనములు కొన్ని మాత్రాగణ బద్ధములైన మధ్యాక్కరలందున్నటులు పండితులు నిర్ణయించుచున్నారు. ఈ కాలపు శాసనముల సమగ్ర పరిశోధనము విషయ నిర్ణయమునకు దోడ్పడగలదు.

ఆదియుగము నన్నయకాలమునుండి తిక్కనాదుల కాలము వరకు వ్యాపించి యున్నది. ఈ యుగము క్రీ. శ 1050—1450 ప్రాంతము వరకును గలదు. ఈ యుగము పురాణయుగము. భారత రామాయణ భాగవతాది గ్రంథము లీ యుగమునం దాంధ్రీకరింపబడినవి. తిక్కన, పాల్కురికి సోమ నాథుడు, ఎఱ్ఱాప్రెగ్గడ, మంత్రి భాస్కరుడు, నన్నిచోడడు, నాచనసోముడు, శ్రీనాథుడు, పోతరాజు మొదలగు మహాకవులు పురాణాదుల నాంధ్రీకరించినను నాంధ్రవాఙ్మయమునకు జీవకళల నుపపాదించి వ్యక్తిత్వమును గల్పించిరి.

మధ్యయుగము కృష్ణదేవరాయలకాలమునుండి కూకునూరి అప్పకవి కాలము వరకు గలదు. ఈ యుగము క్రీ. శ. 1500—1750 ప్రాంతము వరకు వ్యాపించినది. ఈ యుగము ప్రబంధయుగము. ఈ యుగమునం దాంధ్ర కవులు స్వతంత్రకావ్యములను రచించి ఆంధ్రవాఙ్మయమునకు గళాన్యాసముచేసి ప్రతిష్ఠను జేసిరి. పెద్దన్న, శ్రీకృష్ణదేవరాయలు, రామరాజభూషణుడు, ముక్కు తిమ్మన్న, పింగళి సూరన్న, చేమకూర వెంకటకవి మొదలగు కవిశేఖరు లసదృశ వైభవముతో ప్రబంధయుగమును నిర్మించిరి. ఆంధ్ర వాఙ్మయ యుగములం దీయుగ ముత్తమయుగముగ జెప్పబడుచున్నది. విజయనగరసామ్రాజ్య విధ్వం సనము, మహమ్మదీయ రాజ్యముల స్థాపనము వాఙ్మయవికాసమునకు భంగమును గలుగజేసినవి. కవులు పోషణము లేక కృశించిరి. కావ్యములు రసజ్ఞులు లేక రసహీ నములైనవి. స్వతంత్రరచనలతో నారంభమైన ప్రబంధయుగము నిర్జీవ యుగమై యనుకరణయుగముగ బరిణమించినది.

ఆధునికయుగ మాంగ్లవిద్యా వ్యాపనముతో నారంభించినది. విద్యా వ్యాపనము, సీసాక్షరములు, ముద్రాశాలలు, ప్రజాదరణము వర్తమానయుగము నందు వాఙ్మయాభివృద్ధికి తోడ్పడుచున్నవి. ఈ యుగము క్రీ. శ. 1750 తరువాత నారంభమైనది. ఇది మిశ్రయుగము. బహువిషయవాఙ్మయరచన లీ యుగమందు బుట్టినవి. ఆధునికయుగమునందు వాఙ్నిర్మాతలలో కీ. శే. రావుబహదరు శ్రీ వీరేశలింగము పంతులుగారు సుప్రసిద్ధులు. ఆంధ్రవాఙ్మయ యుగమునం దాధునికయుగము వచనయుగము. వీరేశలింగము పంతులుగారు వచనరచనకు జనకులు. ఆధునికయుగమునందు నాటకములు, నవలలు, శాస్త్ర ములు, చరిత్రములు, విమర్శనలు, భావగీతములు, పాటలు, పదములు వాఙ్మయ మును సారవంతము చేయుచున్నవి.

వాఙ్మయమునందు యుగవిభాగము విషయగ్రహణమునకు సాధన మైనను గాలపరిమితియందు ముందువెనుకలు గలుగుచుండును. పురాణ యుగమునందు ప్రబంధయుగారంభములు గోచరించు చుండును. ప్రబంధ యుగమునందును, వర్తమానయుగమునందును బురాణ ప్రబంధరచనలు గను పడుచుండును. శ్రీపాద కృష్ణమూర్తి శాస్త్రిగారు భారతమును, వావిలి కొలను సుబ్బారావుగారు రామాయణమును, జనమంచి శేషాద్రిశర్మగారు బ్రహ్మాండ పురాణమును, రామాయణమును నాంధ్రీకరించిరి. ప్రబంధకావ్యములు వర్త మానకాలమునందును బుట్టుచునే యున్నవి. విషయ విభాగమును, గాలనిర్ణయ మును యుగసామాన్యలక్షణమును గనుగొనుటకు మాత్రము సాధనములుగ నుండగలవు.

వాఙ్మయపరిణామమును భావవికాసము ననుసరించి పరిశీలించుట వాఙ్మయ హృదయమును గ్రహించుటకు సాధన మగును. భారత విజ్ఞానమంతయు మానవ లక్ష్యమును నాధ్యాత్మికసంపదయందు లగ్నముచేసినది. అదిమ గ్రంథమైన వేదమునం దీ లక్ష్యమే సర్వత్ర ప్రత్యక్షమగుచున్నది. ప్రకృతిసంపదలు సమ కూర్చిన యానంద సౌఖ్యములకు భూతాధిదేవత లభివాదనములను బడయు చున్నారు. వేదయుగమునం దారంభమైన యాధ్యాత్మిక ప్రవృత్తియే ఉపనిష త్తులందును, దర్శనములందును, పురాణములందును, స్మృతులందును, కావ్యము లందును, శాస్త్రములందును, స్తోత్రములందును బ్రత్యక్ష మగుచున్నది. ఆర్యులు వారి వాఙ్మయ రచనలను దైవప్రార్థనలతో నారంభించుచుండిరి. ఆర్యవిజ్ఞానసంజాతమైన జైనబౌద్ధవిజ్ఞానములును మానవలక్ష్యము నైహికము నందే కాక యాముష్మికమునందును లగ్నముచేయుట కుపచరించినవి. శంకర విజయము జైనబౌద్ధయుగమునందు సంకలితమైన యాధ్యాత్మిక ధర్మమునకు సర్వవ్యాపకత్వమును గలుగజేసినది. ఆంధ్రవిజ్ఞానలక్ష్యము నాధ్యాత్మికపరముగ బరిణతి నొందినది. ఆంధ్రహృదయము పరమార్థమునందు లగ్నమైన విధమును హిందూ బౌద్ధజైన శిల్పములు విశదము చేయుచున్నవి. అమరావతి, సాంచి, కార్లి మున్నగు స్తూపములందలి శిల్పనైపుణ్యములు, అజంతా ఎల్లోరా విహారము లందలి చిత్రవైభవములు శిల్పమునం దాంధ్రహృదయలక్ష్యమును సువ్యక్తము చేయుచున్నవి. రాజరాజ నరేంద్రుడు భారతము నాంధ్రీకరించుటకు దెలిపిన కారణములును బరమార్థలక్ష్యమును విశదము చేయుచున్నవి.

మ. ఇవి యేనున్ సతతంబు నాయెడ గరం బిష్టంబులై యుండు బా
యవు భూదేవకులాభితర్పణమహాయః ప్రీతియున్ భారత
శ్రవణాసక్తియు బార్వతీపతిపదాబ్జధ్యాన పూజా మహో
త్సవమున్ సంతతదానశీలతయు శశ్వత్సాధుసాంగత్యమున్.

చంద్రవంశజుడైన రాజరాజు భారతమునకు గృతిపతి. బ్రహ్మజ్ఞుడైన నన్నయభట్టు కృతికర్త. ఆర్యవిజ్ఞానాభిమాన ముభయులకును గాఢము. తిక్కన భారతమునం దాధ్యాత్మిక విజ్ఞానమును గురిపించి యాంధ్రహృదయస్వరూప మును బ్రత్యక్షముచేసెను. పోతనామాత్యుడు భాగవతమునందు భక్తిరసమును గురిపించి జ్ఞానయోగమునకు, భక్తియోగమునకు నిరుపమానమైన సంయోగ మును గలుగజేసెను. శంకర, రామానుజ, మధ్వాచార్యుల భాష్యములు, పండితా రాధ్య బసవేశ్వరాదుల మతసంస్కరణములు ప్రజాహృదయమునం దాధ్యాత్మిక లక్ష్యమును నెలకొల్పినవి. ప్రబంధరాజమైన పెద్దన మనుచరిత్రమునందు

శ్రోత్రియ బ్రాహ్మణుడు నాయకుడు. ఆంధ్రదేశ వ్యాప్తములైన పాటలు పద్యములు, శతకములు భక్తిజ్ఞానవైరాగ్యసమ్మిళితమైన యాంధ్రహృదయమును విశదము చేయుచున్నవి. వర్తమానయుగమునందు దెలుగు దేశమున బ్రహ్మసమాజార్యసమాజ దివ్యజ్ఞానసమాజముల వ్యాపనమును వాంధ్రుల భక్తిహృదయమును విశదము చేయుచున్నది.

పురాణ యుగమునందు వర్ధిల్లిన భక్తిహృదయము ప్రబంధయుగమునందు శృంగార హృదయముగ బరిణమించినది. విజయనగరరాజుల విజయములు, సామ్రాజ్య సంపదలు, యోధుల సాహస పరాక్రమములు, ప్రభువుల భోగపరాయణత్వము, ప్రజల విషయ వాంఛలు, కవుల రాజసప్రవృత్తి శృంగార రసవికాసమును గలుగజేసినవి. పెద్దన మనుచరిత్రయందు సూచించిన శృంగార విలాసములు కాలక్రమమున దారాశశాంకవిజయాదులందు శృంగార వికారమును బొంది వాఙ్మయలక్ష్యము కామపరాయణమైనది. కవు లస్వతంత్రులై రాజాశ్రయజీవులై స్వీయప్రతిభను గోల్పోయిరి. శ్రీనాథుడు ధనార్జనమునకై కావ్యవిక్రయమును జేసినవిధము నాతని కావ్యములు తెలుపుచున్నవి. ఆ మహాకవి స్థితియే యిటులుండ సామాన్యకవుల విషయమై యోచింపవలసిన పనిలేదు. ధూర్జటికవి కాళహస్తీశ్వరశతకమునందును, రామభద్రుడు రఘువీరశతకమునందును, తిమ్మకవి కుక్కుటేశ్వరశతకమునందును, అడిదము సూరకవి రామలింగేశ శతకమునందును దాజాశ్రయవిషయమున దెలిపిన భావములు సార్థకములు. కాళహస్తీశ్వరశతకమునందలి "రాజాధమశ్రేణీద్వారము", "రాజుల్ మత్తులు వారిసేవ నరకప్రాయంబు", "భూభృచ్చండాలురు", "లోకకంటకులు" మొదలగు ప్రయోగములు రాజాశ్రయనిరసనమును దెలుపుచున్నవి. రఘువీరశతకమునందలి "అడిగే విద్యకు లోనుజేసితివి నన్నావంత యావంత లేకడియాసల్ గొనుచుం దురాత్మకుల నే నర్థించుచున్నాడ"నను ప్రయోగములును రాజాశ్రయనిరసనమును దెలుపుచున్నవి. భాగవతకృతియందు బోతనామాత్యుడు కృతిసమర్పణము విషయమై వ్రాసిన

> ఉ. కాటుక కంటి నీరు చనుకట్టుపయిం బడ నేల యేడ్చెదో
> కైటభదైత్యమర్దనుని గాదిలికోడల! యో మదంబ! యో
> హాటక గర్భురాణి! నిను నాకటికిం గొనిపోయి యల్లక
> ర్ణాటకిరాటకీచకుల కమ్మ త్రిశుద్ధిగ నమ్ము భారతీ!

అను పద్యార్థము సార్థకమైనది. కవిబ్రహ్మ తిక్కన సోమయాజి, మహానుభావుడు; రాజ్యచ్యుతుడైన మనుమసిద్ధికి రాజ్యమును గడించిన మహాధీరుడు. ఆ మహానుభావుడు సర్వస్వతంత్రుడై భారతమును రచియించి యాకృతిని హరిహరనాథునకు సమర్పించిన ధర్మజ్ఞుడు. పోతన భాగవతోత్తముడు; భాగవతమును శ్రీరామార్పణము చేసిన భక్తాగ్రేసరుడును. పెద్దన రాజాశ్రయము గలిగినను ధర్మజ్ఞుడై స్వతంత్రమార్గము నవలంబించ గలిగెను. కాలక్రమమున రసజ్ఞులైన రాజు లంతరించిరి. స్వతంత్రులైన కవులు నిరాశ్రయులై కృశించిరి. నిర్జీవమైన యనుకరణము కావ్యరచనకు లక్ష్యమై ఆంధ్రవాఙ్మయము భావార్థశూన్యమై కృశించినది. ద్వ్యర్థి, త్ర్యర్థి, గర్భకవిత్వాది కావ్యములు, శబ్దాలంకారములు కావ్యముల ప్రయోజనమును సంకుచితము చేసినవి.

ఆధునికయుగవాఙ్మయమునందు నవభావోదయము గలుగుచున్నది. ఆంగ్లవిద్యావ్యాపనము, పాశ్చాత్య సంస్కారము వాఙ్మయమునకు సంచలనమును గలుగజేసినవి. ఆంగ్లవిద్యావంతులు గ్రంథరచనలకు బూనుకొనిరి. వారి రచనలం దాంగ్ల వాఙ్మయానుకరణములు, నూతన నిర్మాణములు గోచరమగుచున్నవి. నాటకములు, నవలలు, కథలు, భావగీతములు, విమర్శనగ్రంథములు, శాస్త్రగ్రంథములు వర్తమానయుగ నిర్మాణములు. ఆంగ్లవిద్యాలయములం దాంగ్ల సాహిత్యాభ్యాసమునకుగల యవకాశము లాంధ్ర సాహిత్యాభ్యాసమునకు లేవు. నిత్యజీవనమునం దాంధ్రసాహిత్యమునకు బోషణము లేదు. పండితకులము క్షీణించుచున్నది. ఆంగ్ల సంస్కారము వర్ధిల్లినది. మాతృభాషాపరిచయములేని గ్రంథకర్తల రచన లాంధ్రవాఙ్మయమునందు నూతన యుగనిర్మాణమునకు దోడ్పడుచున్నవి. ఈ రచనల భావములు భాష, రీతులు క్రొత్త మార్గము

వవలంబించుచున్నవి. వాడుకభాషకు, లోకవ్యవహారమునకు ప్రాబల్యము గలుగు చున్నది. ఈ ప్రాబల్యము సార్థకమగుటకు మాతృభాషాముఖమున విద్యాభ్యాస మవసరమగుచున్నది. మత వేదాంత గ్రంథము లాంధ్రహృదయమునకు సహజ మైన యాధ్యాత్మిక సంస్కారమును దెలుపుచున్నవి. వర్తమాన యుగమునందు ప్రజలు వాఙ్మయపోషకులు. ప్రజలయందు విజ్ఞాన వ్యాపనమునకు సాధనమైన వాఙ్మయ మవసరమగుచున్నది. గ్రంథకర్త లాంధ్రహృదయమునకు సహజ మైన యాధ్యాత్మిక లక్ష్యమును వారిరచనలందు బోషించి యాంధ్రవాఙ్మయ హృదయమును గాపాడుట ధర్మము.

ఆంధ్రహృదయమునకు శ్రీరాముడు కులదేవత. ఆంధ్రవాఙ్మయము నందు రామాయణగాథకు సంబంధించిన గ్రంథము లనేకములు గలవు. వాఙ్మ యమునందు శ్రీరామవాఙ్మయము విశేషము గలదు. రామకీర్తనలు, రామశతక ములు వాఙ్మయమునందు వ్యాప్తిని గాంచియున్నవి. రామభజనలు, రామాలయ ములు భక్తహృదయము శ్రీరామపరమని విశదము చేయుచున్నవి. ఆంధ్ర వాఙ్మయ నిర్మాణములందు గృతికర్తల భావములు మారుచున్నను ప్రజాహృద యమునందు భక్తిజ్ఞాన వైరాగ్యములు సుప్రతిష్ఠితములై యున్న విధమును శ్రీరామోత్సవములు, రామకీర్తనలు, రామభజనలు, రామాలయములు చాటు చున్నవి.

భావవ్యాపనము ననుసరించి వాఙ్మయమునందు నాలుగుయుగములను గ్రహించుట కవకాశములు గలవు. 1. జ్ఞానయుగము, 2. భక్తియుగము, 3. శృంగారయుగము 4. సంకరయుగము. ఈ విభాగములు సామాన్య లక్షణ ములను గ్రహించుట కుపయోగపడగలవు; కాని, విశిష్టలక్షణములను గ్రహించుట కుపయోగపడవు.

వాఙ్మయములు పద్యకావ్యములతో నారంభమగుట ప్రకృతి స్వభావము. మానవులకు వారి యానందమును, మహోత్సవమును నృత్యగానములతో దెలుపుట సహజము. పాటలతోను, కీర్తనలతోను నారంభమైన వాఙ్మయ మితివృత్త రూపములను దాల్చుచు వీర సంకీర్తనము జేయుట కుపయోగపడుచున్నది. ఖడ్గతిక్కన, ఏయునియడు, రామాయణము, భారతము వీరసంకీర్తనమును జేయుచు జాతీయజీవనాభ్యుదయమునకు వినియోగపడినవి. ఆంధ్ర వాఙ్మయమునందలి వీరచరితములును నీమార్గము నవలంబించినవి. ఆదియుగమునందలి వాఙ్మ యము గేయములైన మధ్యాక్కర, రగడ, గీత, ద్విపద, పాటల రూపమును దాల్చినది. సోమనాథుడు పేర్కొన్న భ్రమరగేయాదులు మాత్రాగణబద్ధముల. కాలక్రమమున వానినుండి అక్షరగణబద్ధములైన రచనలు వెలువడి మాత్రాగణ బద్ధములగు రచనలను వెనుకకు ద్రొక్కినవి. కాలక్రమమున సంస్కృత వృత్త ములు చేరి దేశీయవృత్తముల వ్యాప్తి కభ్యంతరమును గలుగజేసినవి. దేశీయ వృత్త స్వరూపమునే సంస్కృత ప్రాబల్యము మాటుపరచినది. ఆర్యవిజ్ఞానమునకు మూలాధారములైన వేదములు లోకోత్తరమార్గము నవలంబించినవి. వేదము లందు వీరసంకీర్తన సూచన లున్నను దైవసంకీర్తన లక్ష్యము ప్రబలియున్నది. ఆ లక్ష్యమే సంస్కృతాంధ్ర వాఙ్మయములం దవిచ్ఛిన్నముగ బరిణతినొంది నది. ఆంధ్రవాఙ్మయము నీ లక్ష్యముతో బరిశీలించినపుడు వాఙ్మయ హృద యము గ్రాహ్యము గాగలదు. సకల వాఙ్మయములందును పద్యకావ్యానంతరము గద్యకావ్యములు పుట్టుచున్నవి. ఆంధ్రవాఙ్మయమునందు జిరకాలము పద్య యుగము ప్రబలినది. నేటికిని దేటతెలుగున గద్యములందు ప్రజాహితమునకై వ్రాయదగిన విషయములు పద్యములందు వ్రాయుట యాచారముగ నున్నది. ఆంధ్రుల సంభావనా ప్రవృత్తియు, నాంధ్రభాషా వైభవము నిందులకు గారణ ములై యుండును. ఆంధ్రవాఙ్మయమున నవయుగమునందు గద్యకావ్యము లనంతములు పుట్టుచున్నవి. ప్రజలయందు విజ్ఞాన వ్యాపనమునకు సర్వతోముఖ మైన వచనవాఙ్మయ నిర్మాణము, వ్యాపనమును నత్యంతావసరములుగ నున్నవి.

ఆంధ్రవాఙ్మయమునం దనేకగ్రంథములు నశించినవి. గ్రంథములు నశించుటకు మతకలహములు, మతాభిమానము, ప్రజల యజ్ఞానము, రాజ్య విప్లవములు కారణములై యుండును. వేంగీపురము, రాజమహేంద్రవరము, ఓరుగల్లు, విజయనగరము మొదలగు పట్టణములకు సంప్రాప్తమైన విప్లవముల వలన నెన్నియో గ్రంథములు నశించియుండును. పల్లెటూళ్లయందు బండితులు భద్రపరచిన గ్రంథములు వారి వంశజుల హస్తములందు శిథిలములైనవి. బ్రాహ్మణ శైవ వైష్ణవమతాభిమానము బౌద్ధజైనగ్రంథముల విలయమునకు దోడ్పడినది. ప్రబంధరత్నావళియందును, లక్షణగ్రంథములందును, చాటు పద్యమణిమంజరియందును బేర్కొనబడిన గ్రంథము లనేకము లిపు డలభ్యముగ నున్నవి. నశించిన గ్రంథసముదాయమును నిర్ణయించుటకు సాధనములు గన బడవు. నన్నయకు బూర్వమును, నన్నయానంతరమును గల వాఙ్మయము కొంతవరకు నశించినదని స్పష్టముగ దెలుచున్నది. ఆ గ్రంథముల నాశన మాంధ్ర వాఙ్మయమున కపారమైన నష్టమును గలుగజేసినది. శేషించిన గ్రంథముల నైనను జక్కని యక్కరములతో దాటాకులమీద వ్రాసి గ్రంథములను రక్షిం చిన లేఖకులు ప్రశంసార్హులు. ఈ గ్రంథసముదాయమును విశేషవ్యయప్రయాస ముల కోర్చి సేకరించి సురక్షితము గావించిన బ్రౌనుదొరగా రాంధ్రప్రపంచము యొక్క కృతజ్ఞతకు బాత్రులు.

ఆంధ్రగ్రంథముల ముద్రణము సీసాక్షర నిర్మాణముతో నారంభమైనది. మొదట మిషనరీలు వారి బైబిలు ప్రచారమునకై సీసాక్షర నిర్మాణమునకును, గ్రంథముద్రణమునకును బూనుకొనిరి. ఆంధ్ర విజ్ఞాన సర్వస్వమునందు అక్ష రామ్నాయమునం దీవిషయమును కొ. వెం. లక్ష్మణరావుగారు వ్యక్తముచేసిరి. ఆంధ్ర గ్రంథముల ముద్రణ మారంభమై నూరేండ్లయినది. క్రీ. శ. 1827 వ సంవత్సరమున 'శబ్దమంజరి' యను సంస్కృతబాలబోధ వ్యావహారికాంధ్ర వివరణముతో జెన్నపురియం దప్పుడుండిన కాలేజీ ముద్రాలయమున ముద్రిత మయినది. ఆ పుస్తకమునందలి ముఖపత్ర మీ విషయమును దెలుపుచున్నది.* ఇంతకన్న బూర్వము ముద్రితములైన యాంధ్రగ్రంథము లిప్పుడు లభించుట లేదు. తరువాత, పరవస్తు చిన్నయసూరిగారు నీతిచంద్రికను, బాలవ్యాకరణమును క్రీ. శ. 1830 యందు ముద్రించిరి. క్రైస్తుజీవితమును టి. బి. కొప్పెటీ క్రీ. శ. 1873 నందు ముద్రించినది. ఆంధ్రగ్రంథముల ముద్రణమునకు ప్రథమమున దోడ్పడినవారిలో బరవస్తు రంగాచార్యులుగారు, బహుజనపల్లి సీతారామాచార్యులుగారు మొదలయినవారు పేర్కొనదగియున్నారు. ఇప్పుడు దేశమునందంతటను ముద్రాశాలలు వెలసినవి. గ్రంథముద్రణము సుకరమయి నది. ఆంధ్రదేశమునం దనేకగ్రంథమండలులు ప్రాచీన నవీన గ్రంథములను ముద్రించి వాఙ్మయాభివృద్ధికి దోడ్పడుచున్నవి. విజ్ఞాన చంద్రికాగ్రంథమండలి నారంభించి లక్ష్మణరావుపంతులుగా రితరులకు మార్గదర్శకులైరి. ఆంధ్రభాష యందు గ్రంథముద్రణమునకును, ప్రచురణమునకును ఇతర దేశభాషలయందు వలె విశేషమైన వ్యాప్తి కనబడదు. శ్రీమంతుల సహాయమును, ప్రజల యాదర ణమును గ్రంథప్రచురణమున కత్యంతావశ్యకములు. రాజులును, మహారాజులును, శ్రీమంతులును వాఙ్మయాభివృద్ధికి సహాయము చేయుట ధర్మము. శ్రీమంతుల సహాయముకంటెను వర్తమాన యుగమునందు ప్రజాదరణము వాఙ్మయాభి వృద్ధికి సాధనముగ నున్నది. గ్రంథకర్తలు ప్రజాపోషణములేక కృశించుచున్నారు. ప్రజాపోషణము వలన వాఙ్మయాభివృద్ధి కవకాశములు గలుగగలవు. పఠనీయ గ్రంథములను నిర్ణయించుటయందు ప్రభుత్వమును, తాబేదారులును, నిర్ణయ సంఘమును నవలంబించుచున్న మార్గము గర్హ్యముగ నున్నది. ఉత్తమ గ్రంథ ముల నాదరించుటకు బదులు పక్షపాతమును జూపుటయు, కారణాంతరములను గల్పించి పుస్తకములను నిరాకరించుటయు నన్యాయముగ నున్నది. వర్తమాన యుగమునందు గల ముద్రణసౌకర్యములు గ్రంథరచనలకు గ్రంథకర్తలను బురికొల్పుచున్నవి. గ్రంథకర్తలు జనాదరణమునకును, విజ్ఞానవ్యాపనమునకును సాధనములైన గ్రంథములను రచియించుట సంభావ్యము.

ఆంధ్రగ్రంథములందు భారత భాగవత రామాయణము లతివ్యాప్తిగల గ్రంథములుగ నున్నవి. భారత మెన్నియో ముద్రణములను బొంది లక్షలకొలది ప్రతులు గృహగృహమునందును వ్యాపించియున్నవి.

గ్రంథకర్తలు

శ్రీయుతులు గురజాడ శ్రీరామమూర్తి పంతులుగారు, రావుబహద్దరు వీరేశలింగము పంతులుగారు కవుల చరిత్రములందు ప్రఖ్యాత కవుల చరిత్రలను

---

* ఆ ముఖపత్ర చిత్రము ప్రక్కపుటలో ముద్రితమైయున్నది.

కాలీజికి పేరియైన మహారాజరాజశ్రీ

హెన్రి - హార్కినెస్సు దొరగారి సముఖమునకు

కాలీజిలో కార్యదర్శి సంస్కృత ప్రధానపండితులైన అహోబలాచార్యులున్ను - యోగ్యతాపత్రికను బొందిన - ముద్దురామశాస్త్రులున్ను - భీమసేనాచార్యులున్ను - ఆంధ్ర - ప్రధానపండితులైన - గురుమూర్తిశాస్త్రులున్ను - వ్రాసియిచ్చిన దేమంటే

తమరు - అబద్ధములు లేకుండా శోధించుమని మావద్దయిచ్చిన - శబ్దమంజరి యొక్క ప్రథమద్వితీయభాగములయిన - అక్షరగుచ్ఛము సంధివృంతము - ఈ రెంటినిన్ని - మేము నలుగురమున్ను - బాగా శోధించితిమి - ఇందులో మాకు చూడగా అబద్ధములు లేవనిన్ని యిది బాలులకు చదవను పయోగింపుననిన్ని తోచుచున్నది ఈ ప్రకారముగా

౧౮౨౭ - సంవత్సరం
ఆగష్టు నెల ౨౭ తేది

అహోబలాచార్యులు.
ముద్దురామశాస్త్రి.
భీమసేనాచార్యులు.
గురుమూర్తిశాస్త్రి.

వ్రాసిరి. ప్రఖ్యాత కవులైన నన్నయ, తిక్కన, పోతన, శ్రీనాథుడు, సూరన్న మొదలగు మహాకవుల విషయమై పండితులు ప్రత్యేక గ్రంథములను వ్రాసిరి. ప్రఖ్యాత గ్రంథముల పీఠికలయందు గావ్య కవి విమర్శనలు చేయబడినవి. ఆవిషయములనే తిరిగి తెలుపుట పాఠకులకు ప్రయోజనకరముగాదు. కొన్ని విశేషాంశములు మాత్ర మిచట బొందుపరుపబడును.

ఆదియుగ గ్రంథకర్తలు రచియించిన గ్రంథములు వర్తమానయుగ గ్రంథకర్తలు రచించిన గ్రంథములవలె బహుళములు గావు. నన్నయభట్టారక కృత గ్రంథము భారతము మాత్రము గలదు. తిక్కన సోమయాజి విరచిత గ్రంథములు భారతము, నిర్వచనోత్తర రామాయణము మాత్రము గలవు. పోతనామాత్య కృతములు భాగవతము, భోగినీదండకము, వీరభద్రవిజయము గలవు. పెద్దన్న కొక మనుచరిత్రము శాశ్వతమైన కీర్తి నిగడించినది. పింగళి సూరన్నకు రాఘవపాండవీయము, ప్రభావతీ ప్రద్యుమ్నము, కళాపూర్ణోదయము నఖండకీర్తిని గడించినవి. పాల్కురికి సోమనాథునకు ద్విపదకావ్యములైన బసవపురాణము, పండితారాధ్య చరిత్రము ప్రతిభను గడించినవి. నాచనసోముని సత్కీర్తికి ఉత్తర హరివంశము చాలినది. శ్రీనాథుడు శివరాత్రి మాహాత్మ్యము, శృంగారనైషధము, కాశీఖండము, పల్నాటి వీరచరిత్రము, భీమేశ్వరపురాణము, వీధినాటకము, హరవిలాసము నను గ్రంథములను రచియించెను. గ్రంథకర్త ప్రతిభకును, గ్రంథ ప్రచారమునకును గ్రంథౌన్నత్యము సాధనముగాని గ్రంథ సముదాయము సాధనము గాదు. గ్రంథకర్తలు రచియించెడి గ్రంథములు వారి మనోభావములను వ్యక్తము చేయుటకు వ్రాయబడుచుండును. ఆ గ్రంథములు విజ్ఞాన వ్యాపనమునకు ప్రజాదరణ మెంతవరకు బడయగలవో కాలము నిర్ణయించగలదు. గ్రంథమహత్త్వమునకు జిరంజీవిత్వము ప్రమాణము. గ్రంథరచన లందు నూటి కొక దానికైనను మహత్త్వముగలదని నిర్ణయించుట సాధ్యము గాదు. యథావాక్కుల అన్నమయ్య సర్వేశ్వర శతకమును, కంచర్ల గోపన్న దాశరథిశతకమును వ్రాయునపుడు వ్రాసిన ప్రతిపద్యమును నదీప్రవాహము లందు బడవేసిరనియు, ఎదురీదివచ్చిన పద్యములను మాత్రము వారు గ్రహించి రనియు ఒక గాథ కలదు. ఈగాథవలన గ్రంథరచనలందు గ్రంథకర్తల యున్నత లక్ష్యము తెల్లమగుచున్నది. భవభూతి మాలతీమాధవరచనయందు దెల్పిన భావము యథార్థమును దెలుపుచున్నది.

శ్లో. యే నామ కేచి దిహ నః ప్రథయం త్యవజ్ఞాం
జానంతి తే కిమపి తాన్ ప్రతి నైష యత్నః,
ఉత్పత్స్యతే మమ తు కోఽపి సమానధర్మా
కాలో హ్యయం నిరవధి ర్విపులా చ పృథ్వీ.

విశాలమైన విశ్వమునందు దేశకాల పాత్రల పరిస్థితుల ననుసరించి గ్రంథరచన లేర్పడుచున్నవి. ఆ గ్రంథములను జదువుటకు బాఠకు లేర్పడుచునే యుందురు. సృష్టిరచనయందలి పదార్థములవలె వాఙ్మయ ప్రపంచమునందలి గ్రంథములును నేదో కొంత ప్రయోజనము నొడ గూర్చుట నిశ్చయము. స్వల్ప ప్రయోజనములను సమకూర్చెడి గ్రంథములు చిరంజీవిత్వము లేక యంతరించుటయు, మహా ప్రయోజనము నొడగూర్చెడి గ్రంథములు చిరంజీవిత్వము కలిగి మనుటయు బ్రకృతిధర్మము. లాక్షణికులు కావ్యముల కున్నతఫలమును నిర్ణయించిరి.

కావ్యలక్షణము

"విశ్వః శ్రేయః కావ్యమ్"—విశ్వమునకు శ్రేయస్సు నొడగూర్చెడి గ్రంథములు మాత్రము కావ్యనామమున కర్హములై చిరంజీవితమునకు దగియున్నవని లాక్షణికుల మతము. "వాక్యం రసాత్మకం కావ్యం" అను భావ మిప్పుడు వ్యాప్తిని బొందుచున్నది. సకల వాఙ్మయములందును చిరంజీవితముగల గ్రంథములు స్వల్పముగ నున్నవి. విశ్వముయొక్క శ్రేయస్సునకు సాధనములైన గ్రంథములు దేశకాలపాత్రానవచ్ఛిన్నములై లోకమునం దంతటను పూజ్యతను బడయుచున్నవి. కాళిదాసుని కావ్యములు దిగంతవ్యాప్తములై చిరంజీవులై ఫ్రెంచి, జర్మనీ, జపాను మొదలగు భాషల యందలి యుత్తమ కావ్యములును జిరంజీవులై ప్రజాదరణమును బడయుచున్నవి. ఆంధ్రవాఙ్మయమునందును భారత భాగవత రామాయణములు, మనుచరిత్ర కళాపూర్ణోదయాది ప్రబంధములు, పురాణములు, శతకములు మొదలగు నితరగ్రంథములు చిరంజీవులై ప్రజాదరణమును గలిగియున్నవి. రసహృదయము, భావౌన్నత్యము, భాషా మాధుర్యము కావ్యములను జిరంజీవులను జేయుచున్నవి. సుమతి వేమన భాస్కరాదిశతకములు చిన్నవయినను చిరంజీవులై ప్రజాదరణమును గలిగియున్నవి. పెద్ద గ్రంథములు పెక్కులు ప్రజాదరణము లేక పేటికలయందు నిద్రించుచున్నవి. వర్తమానకాలమున విద్యావ్యాపనము, ముద్రణాదిసౌకర్యములు గ్రంథ రచనను సుకరము చేసినవి. అనుదినము క్రొత్త గ్రంథము లెన్నియో పుట్టుచున్నవి. ఆ గ్రంథములం దెన్నియో ప్రజాదరణము లేక కృశించుచున్నవి.

పూర్వకాలమునందు రాజాదరణము వాఙ్మయాభివృద్ధికి దోడ్పడిన విధమున వర్తమాన యుగమునందు ప్రజాదరణము వాఙ్మయ వికాసమునకు సాధనముగ నున్నది. రావుబహద్దరు వీరేశలింగము పంతులుగారు రచించిన 120 గ్రంథములు ప్రజాదరణమునకు బాత్రములై వాఙ్మయవికాసమునకు దోడ్పడినవి. ముద్రాక్షరశాలల పుణ్యమున వర్తమాన కాలమునందు గృతికర్తలును, గృతిభర్తలును నగుట సులభసాధ్యమైనది. నిత్యమును వెలువడుచున్న గ్రంథము లీవిషయమును విశదము చేయుచున్నవి.

ఆంధ్రవాఙ్మయ వికాసమును యుగముల ననుసరించియు, ఛందస్సు ననుసరించియు, విషయవిభాగము ననుసరించియు, కావ్యవిభాగము ననుసరించియు నిర్ణయించుట కవకాశములు గలవు. కాని ఈ విభాగములు యుగభావ విభాగము వలె వాఙ్మయాభ్యుదయమును నిర్ణయించుటకు ప్రయోజనకరములు గావు. భిన్నయుగములందు భావవికాసము, భాషావికాసమును ప్రజావికాసమునకును, దేశవికాసమునకును, ధర్మవికాసమునకును, రసోదయమునకును వినియోగపడిన విధమును వాఙ్మయములు విశదము చేయుచున్నవి. భిన్నయుగములం దాంధ్రాభ్యుదయము సంప్రాప్తమైన విధమును భావరూపమున ఆంధ్రవాఙ్మయము వ్యక్తముచేయుచున్నది. అవిచ్ఛిన్నముగ 2200 ఏండ్ల నుండియు చైతన్యము గలిగి వెలయుచున్న ఆంధ్ర సత్త్వస్వభావస్వరూపములను గనుగొనుట కాంధ్ర వాఙ్మయము పరమసాధనముగ నున్నది.

వాఙ్మయ వికాసము

వాఙ్మయములు దేశకాలపాత్రల తత్త్వముల కనురూపముగ బ్రత్యేక భాషలందు బ్రత్యేక భావరూపములను భిన్నయుగములందు వికసించుచున్నవి. సకల సాహిత్యములకును విశ్వకల్యాణము ప్రయోజనము. విశ్వకల్యాణలక్ష్యము వివిధవాఙ్మయములందును బ్రజాభాషాతత్త్వముల కనురూపముగ వివిధములైన భావరూపములను విశదమగుచున్నది. వీరలక్ష్యము, శృంగారలక్ష్యము, శాంతి లక్ష్యము, ధర్మలక్ష్యము మున్నగు లక్ష్యములు వాఙ్మయములకు భిన్నములైన స్వరూప స్వభావములను గలుగజేయుచున్నవి. వీర శాంతి శృంగారాదిలక్ష్యములును దేశకాలపాత్రావరణములందు నానావిధములైన వాఙ్మయములకు భిన్నరూపము లను వ్యక్తిత్వమును గలుగజేయుచున్నవి. గ్రీకు, లేటిను వాఙ్మయములు సన్నిహిత సాహచర్యమును గలిగియున్నను బ్రత్యేకలక్షణములను గలిగి వృద్ధిపొందినవి. గ్రీకు సాహిత్యమునకు రూప సౌందర్యమును, లేటిను సాహిత్యమునకు శాసన సంధానమును హృదయములుగ నున్నవి. గ్రీకులేటిను వాఙ్మయములందలి కళాసౌందర్యము, శాసన సంధానము పాశ్చాత్య విజ్ఞానమునందు భిన్నములైన భావరూపములందు గోచరమగుచున్నవి.

ఆంధ్ర గీర్వాణవాఙ్మయములకును, ఆంధ్ర ద్రావిడ వాఙ్మయములకును సన్నిహితమైన సాహచర్య సంబంధము లున్నను ఆంధ్రవాఙ్మయము వ్యక్తిత్వము గలిగి వికసించినది. ఆంధ్ర భారతభాగవతములును, ప్రబంధాదిరచనలును నిందులకు నిదర్శనములుగ నున్నవి. ఆంధ్ర వాఙ్మయ వికాసమును బరిశీలించునపుడు సహజమైన తత్త్వాధారమున విమర్శించుట ప్రయోజనకరముగాని యన్య

సమయమునందు పాశ్చాత్యసంస్కారమితర సంస్కారములకువలె వాఙ్మయ సంస్కారమునకును ప్రమాణముగ నాంగ్లవిద్యావంతులచేతఁ బరిగణింపబడు చున్నది. ఆంధ్ర వాఙ్మయతత్త్వమునకు భిన్నమైన ప్రమాణము ననుసరించి ఆ వాఙ్మయమును బరిశీలించుట వాఙ్మయతత్త్వమును గ్రహించుటకు ప్రయోజనకరము గాజాలదు.

సంస్కృత వాఙ్మయాధారముల ననుసరించి వికసించిన యాంధ్ర వాఙ్మయమును సంస్కృత లక్ష్యలక్షణ ప్రమాణముల ననుసరించి పరిశీలించుట ప్రయోజనకరము. ఆంగ్లవాఙ్మయ ప్రమాణముల ననుసరించి విమర్శించుట విషయావగాహనమునకు సాధనము గాదు. సంస్కృత సాహిత్యమునకు లక్ష్య మాధ్యాత్మికము. ఆంగ్ల సాహిత్యమునకు లక్ష్య మాధిభౌతికము. విమర్శకులకు భారతీయ సాహిత్యలక్ష్యము భావమునందును, ఆంగ్లసాహిత్యలక్ష్యము రూపమునందును లగ్నమగుచున్నవి. ఆరూఢమైన భారతీయ సాహిత్యసంస్కారముగల పండితులు భారతీయ సాహిత్యములను విమర్శించుట కర్హులుగ నున్నారు. అట్టి యధికారులుగాని స్వదేశ విదేశ పండితుల విమర్శనలు భారతీయ సాహిత్యహృదయమును గ్రహించుటకు సాధనములు గాజాలవు. ఆంధ్రవాఙ్మయవికాస మీ లక్ష్యముతో నిందు సింహావలోకనము చేయబడును.

సంస్కృత వాఙ్మయమునందు గావ్యమును వాఙ్మయమునకు హృదయముగ లాక్షణికులు పరిగణించిరి. కావ్యములు కాలాంతరమున భిన్నరూపములను దాల్చినను వాఙ్మయతత్త్వమును గ్రహించుటకు గావ్యతత్త్వమును గ్రహించుట పరమసాధనముగ నున్నది. వాఙ్మయపరిణామమును భాష, భావము, రచన, రూపము, రసము విశదము చేయుచున్నవి. కావ్యములందును, నితర రచనలందును నీ విభాగములు వాఙ్మయపరిణామమునకు వినియోగపడిన విధమును వాఙ్మయ పరిశీలనము తెలుపుచున్నది.

ఆంధ్రవాఙ్మయము భిన్న యుగములందు స్వజాతీయ విజాతీయ విజ్ఞానముల ప్రాబల్యముల కనురూపముగ వికసించిన విధమును వాఙ్మయ రచనలు విశదము చేయుచున్నవి. వేదములు, వేదాంగములు, పురాణేతిహాసములు నితర భారతీయవాఙ్మయములకు వలె ఆంధ్రవాఙ్మయమునకును మూలాధారములుగ నున్నవి.

ప్రాచ్య పండితులును, పాశ్చాత్యపండితులును కావ్యలక్ష్యమును, కావ్య ప్రయోజనమును భిన్నమార్గముల నిర్ణయించుచున్నారు. వేదము లపౌరుషేయములు. వేదాంగములు—శిక్ష, కల్పము, వ్యాకరణము,నిరుక్తము, జ్యోతిషము, ఛందస్సు వేదార్థనిర్ణయమున కేర్పడిన పౌరుషేయశాస్త్రములు. వైదికధర్మ తత్త్వములను వేదాంగములద్వారా పురాణములు వ్యక్తము చేయుచున్నవి. వేద మంత్రములందు గల గాథలు పురాణములందు విస్తృతములై దైవత్వము మానవత్వమునందును, అపౌరుషేయము పౌరుషేయమునందును బ్రత్యక్షము చేయు చేయుచున్నవి. వేదములం దాహూతులైన దేవతలకుఁ బురాణములును, ఉపపురాణములును నేర్పడినవి. ఋగ్వేదమునందు వర్ణింపబడిన వసిష్ఠ విశ్వామిత్రులు, వినతాకద్రువలు, అగ్నివరుణేంద్రాదులు, బ్రహ్మ విష్ణు రుద్రసోమాది దేవతలు పురాణములందు నూతన వికాసమును బొందిన విధమును బురాణగాథలు వెల్లడి చేయుచున్నవి.

2

సంస్కృత వాఙ్మయము

సంస్కృత వాఙ్మయము ప్రపంచ వాఙ్మయములం దతిప్రాచీనమైన వాఙ్మయము. లోకమాన్య బాలగంగాధర తిలకుగారు 'ఓరియను', 'ఆర్యుల ఉత్తర ధ్రువవాసము" అను గ్రంథములందు వేదకాలమును 8000 ఏండ్లకుఁ బూర్వముగ నిర్ణయించిరి. జేకోబీ పండితుఁడును తిలకుగారి సిద్ధాంతముల నంగీకరించి 6000 ఏండ్లకుఁ బూర్వముగ సిద్ధాంతీకరించెను. ఆర్థరు మెక్డోనల్డుగారు 3500 సంవత్సరములుగ నిర్ధారణ చేసిరి. బైబిలు కాల ప్రణాళికయందును, గ్రీకువాఙ్మయాధిక్యమునందును విశ్వాసముగల పాశ్చాత్య పండితులు వేదకాల నిర్ణయమునందు సంకుచితాభిప్రాయములను గలిగి యుండుట సహజముగ నున్నది. ఈజిప్టు, అస్సిరియ, చాల్డియ, సింధు, గ్రీసు మొదలగు ప్రాచీన సామ్రాజ్యముల చరిత్రములు భారతీయ విజ్ఞానము యొక్క ప్రాచీనత్వమును విశదము చేయుచున్నవి. సింధులోయయందు బయల్వెడలిన మొహంజోదారో జీర్ణనగరములు 5300 ఏండ్లకు బూర్వము వర్ధిలినటులు సర్ జాన్ మార్షలుగారు నిర్ణయించుచున్నపుడు వేదయుగప్రాచీనత్వము స్థిరపడుచున్నది. వేదకాలము 10,000 ఏండ్లైనను 4,000 ఏండ్లైనను వైదిక విజ్ఞానము మానవధర్మవికాసమునందు నిరుపమానముగ నున్నది. వైదికవిజ్ఞానము వేదాంతమును, బౌద్ధమతమును, శైవ వైష్ణవభక్తిని లోకమునకు బ్రసాదించినది.

పురుష ప్రకృతిసంయోగవిలసితమైన విశ్వమునందు బురుష వికాసమును, ప్రకృతివికాసమును విశ్వకల్యాణమునకు సాధనములుగ నున్నవి. ప్రకృతిసౌందర్యము, ప్రకృతిగాంభీర్యము, ప్రకృతి వైచిత్ర్యము, ప్రకృతి బీభత్సము మానవుల సుఖదుఃఖములకు గారణమగుచు జిజ్ఞాసకు సాధన మగుచున్నవి. మానవజిజ్ఞాస వేదవేదాంత పురాణేతిహాస కావ్యనాటక శాస్త్రకళాదుల భావరూపముల వాఙ్మయ నిర్మాణమునకు సాధనమగుచున్నది. లోకమునందలి వివిధములైన వాఙ్మయముల పరిశీలన మీ తత్త్వార్థమును వెల్లడి చేయుచున్నది. భారతదేశ భాషావాఙ్మయములకు సంస్కృతవాఙ్మయమే మూలాధారముగ నున్నది. ప్రాచీనకాలమునందలి ప్రాకృత వాఙ్మయములకును, వర్తమానకాలమునందలి దేశభాషా వాఙ్మయములకును సంస్కృత వాఙ్మయమే మూలాధారముగ నున్నది. సంస్కృతవాఙ్మయము దేశభాషా వాఙ్మయములకు మహోపకారమును జేసినటులు మహాపకారమును గూడ జేసినది.

చతుర్వేదములు క్రీస్తుశకమునకు 5000 ఏండ్లకు బూర్వమే పూర్ణ స్వరూపమును బొందినవి. వేదాంగములు— శిక్ష, కల్పము, ఛందస్సు, నిరుక్తము, వ్యాకరణము,జ్యోతిషము—క్రీస్తుశకమునకు 1000 ఏండ్లకు బూర్వమే రచింపబడినవి. పూర్వోత్తరమీమాంసలును నాకాలమునకే ఏర్పడినవి. ధర్మ శాస్త్రములు క్రీస్తుశకమునకు 400 ఏండ్లకు బూర్వమే రచింపబడినవి. అష్టాదశపురాణములు, కావ్యములు, నాటకములు, లక్షణగ్రంథములు క్రీ. శ. 100 ఏండ్లలోపల బరిపూర్ణతను బొందినవి. అపారమైన సంస్కృతవాఙ్మయము సారస్వతోపాసకులకు సిద్ధముగ నున్నను బ్రజాసామాన్యమునకు దురారాధ్యమైనది.చతుర్దశ విద్యలును బ్రాహ్మణాధీనమునం దుండినవి. బ్రాహ్మణేతరుల కీ విద్యలు నిషిద్ధములై దుర్లభములుగ నుండినవి. బ్రాహ్మణపోషకులైన క్షత్రియులకును నీవిద్యలు దుర్లభములై యుండెను. విశ్వామిత్రుడు బ్రహ్మర్షి యగుటకు బడిన పాట్లు విద్యోపార్జనమునందు బ్రాహ్మణేతరప్రజలకుగల ప్రతిబంధకములను విశదము చేయుచున్నవి.

వేదములు, వేదాంగములు కాలక్రమమున జ్ఞానప్రతిపాదకములైనను అవి కేవలము కర్మప్రతిపాదకములై జనసామాన్యమునకు నిరుపయోగములుగ నుండెను. కర్మాధికారము లేని ప్రజాసామాన్యమునకు గర్మకాండ యంతయు నయోమయముగ నుండెను. కర్మాధికారులైన బ్రాహ్మణులకును గర్మకాండ దురవగాహమై, దురారాధ్యమైనది. వైదికమతములందును, శ్రౌతమునందును శాఖాభేదము లేర్పడినవి. కర్మాధికారము గల క్షత్త్రియాదులకైనను బ్రాహ్మణ సహాయము లేక కర్మానుష్ఠానము జేయుట కవకాశములు లేక వారియందు బ్రతిఘటనము బయలుదేరినది. కర్మవేత్తలైన బ్రాహ్మణులకును ననంతమైన కర్మకాండ మయోమయమై పురుషార్థమునకు నిరర్థకమైనది. నిరుక్తకాలమునకే వేదచోదితమైన కర్మకాండ దుర్గమ మైనది. వేదకాలాంతమునందుఁ గర్మకాండ దుస్తరమై జ్ఞానమార్గ మారంభమైనది. వేదాంతములైన ఉపనిషత్తులు జ్ఞానమార్గమును బ్రతిపాదించినవి. క్షత్రియులైన జనకాదులు రాజయోగులై, బ్రాహ్మణోత్తములైన శుకాదులకు వేదాంత తత్త్వోపదేశములను జేయుటకు సమర్థులైరి. వైదికకర్మాధికారులైన బ్రాహ్మణులకును, వైదికకర్మాధికారములేని బ్రాహ్మణేతరులకును వేద వేదాంగములు పురుషార్థ

సిద్ధికిని, జీవయాత్రను సుఖప్రదము చేయుటకును నిరుపయోగములైనవి. బ్రాహ్మణపండితులకు ప్రజాహృదయమునందు ప్రవర్ధమానమగుచున్న జ్ఞానతృష్ణ నుపశమింప జేయుట యనివార్యమైనది. ఈ మార్గ మవలంబించనియెడల రాజ్యములేని రాజు వలె బ్రాహ్మణ మతము నిరర్థకము కాగలదు. ధర్మపరాయణులైన కొందరు బ్రాహ్మణులును, రాజులును స్వధర్మనిర్వహణమునకు బూనుకొనిరి.

పండితులు ప్రజలను జ్ఞానవంతులను జేయుటకు బురాణములను గల్పించిరి. భారతరామాయణములు ప్రజలను జ్ఞానవంతులను జేయుటకు రచింపబడినవి. వేదవ్యాస విరచితములైన పురాణాది గాథలను సూతుఁడు శౌనకాది మహామునులకు వినుపించుచుండెను. వైదిక పౌరాణికగాథలు కావ్యరూపములను దాల్చినవి. కావ్యరూపమున ప్రజలకు జ్ఞానోపదేశమును జేయుటకు పండితులు ప్రయత్నించుచుండిరి. వేదములు, పురాణములు, శాస్త్రములు, కావ్యములు విజ్ఞానవ్యాపనమునకు విద్వాంసులకు వినియోగపడినను ప్రజాసామాన్యమునకీ విజ్ఞానము దుర్లభముగనుండెను. వైదిక భాష, సూత్రభాష, పౌరాణికభాష, కావ్యభాష మహాపండితులకే దుర్గ్రాహ్యముగ నుండినపుడు సామాన్యులమాట విచారింప నవసరమే లేదు.

విజ్ఞానసంపాదనమునకును, విజ్ఞానవ్యాపనమునకును దీక్షను బూనిన మహర్షికులము క్షీణించినది. బ్రహ్మర్షులకు విజ్ఞానోపాసన దీక్ష నశించినది. బ్రహ్మర్షికులములు నామమాత్రావశిష్టములైనవి. ప్రజాహృదయమునందు విజ్ఞానతృష్ణ వర్ధిల్లినది. ప్రజల జ్ఞానతృష్ణను దీర్చుట కపారమైన సంస్కృత వాఙ్మయ మున్నను దానిని గ్రహించుటకు పండితులకును, ప్రజలకును సాధ్యము గాకుండెను. బ్రాహ్మణ పండితులు వేదవేదాంగములను గోప్యముగ నుంచిరి. అవి గురుముఖముననే యభ్యసింపదగినవి. వేదాధ్యయనము, వైదికకర్మలు బ్రాహ్మణులకు మాత్రమే సాధ్యములు. ఆరంభమునందు చైతన్యప్రదమైన వైదికకర్మకాండ సూత్రయుగమునాటికి నిశ్చేష్టతను వహించినది. పురుషార్థమునకు సాధనములైన వైదికకర్మలు ధర్మార్థకామములకు విముఖత్వమును బూనినవి. వేదాంతమునకు సాధనములైన వైదికకర్మలు జడములైనవి. జినబుద్ధాదులు కర్మకాండను ధర్మపరము చేసి ప్రజాహృదయమును చైతన్యోజ్జ్వలము చేయుటకు సమకట్టిరి.

జినుఁడు, బుద్ధుఁడు పండితపామరులకు దుర్గమమైన సంస్కృత భాషను విడిచి సుగమమైన వాడుకభాషయందు వారి ధర్మోపదేశములను జేయుట కుపక్రమించిరి. దేశభాషయందు వాఙ్మయనిర్మాణ మారంభమై సంస్కృత వాఙ్మయ విజ్ఞానము నవరూప భావముల సులభముగ ప్రజాహృదయము నావహించినది. పాలిభాషయందు ధమ్మపదము, బుద్ధజాతకములు మొదలగు గ్రంథములు విరచితములై, ప్రజాసామాన్యమునకు ధర్మపరిజ్ఞానము సుకరమైనది.

విక్రమార్క హర్షవర్ధన భోజరాజాదుల కాలమునందు సంస్కృత వాఙ్మయము పునరుద్ధృతమై ప్రాకృతవాఙ్మయమును గొంతవర కరికట్టినను జైనబౌద్ధ మతాచార్యు లవలంబించిన దేశభాషాదరణము వివిధ ప్రాంతములందును స్థిరపడినది. వివిధములైన దేశభాషలందు ప్రజావికాసమునకు సాధనములైన దేశభాషా వాఙ్మయనిర్మాణము లారంభములైనవి. ప్రభువులు, పండితులు, పామరులు దేశభాషల పట్ల యాదరణమును బూని సంస్కృత విజ్ఞానమును దేశీయవాఙ్మయస్వరూపమున బరివర్తనము చేయుట కుపక్రమించిరి. ఈ పరివర్తనమునందును వేదములు, వేదాంగములు దుర్గమములైన దుర్గములుగనే యుండెను. దేశభాషా వాఙ్మయము లన్నియు సామాన్యముగ బురాణేతిహాస కావ్యముల యనువాదములతో నారంభమైనవి. సంస్కృత వాఙ్మయము దేశభాషా వాఙ్మయములకు సిద్ధాన్నమును సమకూర్చి మహోపకారమును జేసినను వాని సహజవికాసమునకు గొంత ప్రతిబంధకముగ నేర్పడినది. పండితులును, ప్రజలును సహజమై సచేతనమైన దేశీయభాషా సంప్రదాయములను, ప్రజావాంఛలను ననుసరించుటకు బదులు పురాతనమై, చిరకాలప్రతిష్ఠితమైన, సంస్కృత వాఙ్మయము ననుసరించుచు నిర్మాణకౌశలమునకు భంగమును గలుగజేసిరి. ప్రాకృతవాఙ్మయములందును, ద్రవిడవాఙ్మయములందును భాషాభావములు, ఛందస్సు, రచనలు తత్సమ తద్భవ ప్రాయములై ప్రబలినవి. సంస్కృతమునకును, దేశభాషలకును చిరకాలమునుండియు గలుగుచున్న సంరంభమునందును, సంసర్గమునందును సంస్కృతభాషాప్రతిభయే దేశీయవాఙ్మయములందెల్లెడలను గోచరమగుచున్నది. పండితులు సామాన్యముగ సంస్కృతభాషాప్రియులు; సంస్కృతవిజ్ఞానప్రియులు. సామాన్యప్రజలు సహజమైన దేశభాషాప్రియులు. ఇది ప్రకృతి ధర్మము; కాలప్రభావము. పండితులుగాని, ప్రజలుగాని నిందార్హులుగారు. భారతీయవిజ్ఞాన వాఙ్మయములందు సంస్కృత విజ్ఞాన వాఙ్మయముల ప్రతిభ భిన్నకాలములందు భిన్నరూపముల నెల్లప్పుడును వ్యక్తమగుచునే యున్నది. దేశభాషల వాఙ్మయవికాసమున కెన్ని యవాంతరములు, విఘ్నములు, విపత్తులు గలిగినవో దేవున కెరుక! అయినను సజీవములైన దేశభాషా వాఙ్మయములు స్వయంవ్యక్తిత్వమును గలిగి వర్ధిల్లుట ప్రకృతిధర్మము.

క్రీస్తు శకమునందలి యేడెనిమిది శతాబ్దములకు సంస్కృత వాఙ్మయమునందు నిర్మాణదక్షత క్షీణించినది. జైన బౌద్ధమత బోధకులు 800 యేండ్లు వారి బోధలను దేశభాషలందు జేయుచు దేశీయ వాఙ్మయరచనలను జేయుటకు దోడ్పడుచుండిరి. కుమారిలభట్టును, శ్రీశంకరాచార్యులును నేడెనిమిది శతాబ్దములందు జైనబౌద్ధమతములను శిథిలముచేసి వైదికమతమునకును, సంస్కృత సంస్కారమునకును తిరిగి యుత్తేజమును గలుగజేసిరి. వైదికమతప్రియులైన రాజులు శంకరదండయాత్రకు దోడ్పడి పడిపోవుచున్న వైదికమత ధ్వజమును దిరిగి ప్రతిష్ఠించిరి. కాని ఈ యుత్తేజము వైదికమతసంరక్షణమునకు గొంత వినియోగపడినను ప్రజాప్రయోజనములకు వాఙ్మయప్రయోజనమునకును విశేషముగ వినియోగపడలేదు. సంకుచితమైన వైదికకర్మమార్గము పండిత పామరులకు జీవయాత్రయందు విముఖత్వమును గలుగజేసినది. దుర్గమమైన జైనబౌద్ధధర్మమార్గము పండితపామరులకు జీవయాత్రయందు విరక్తిని గలుగజేసినది. ప్రజలకు జీవయాత్రయందు గలిగిన విముఖత్వమును బోగొట్టి యనురక్తిని గలుగజేసి పురుషార్థసిద్ధిని బడయుటకు భక్తిమార్గము ప్రముఖమైనది.

శ్రీశంకరాచార్యులు వైదికధర్మప్రతిష్ఠాపనము జేసినను వారి రచనలు భక్తిమార్గ ప్రభావమును సువ్యక్తము చేయుచున్నవి. వేదోక్తమైన కర్మమార్గము దురారాధ్యమై నిరర్థకమైనది. జైనబౌద్ధమత ప్రతిపాదితమైన ధర్మమార్గము దురారాధ్యమై సంకరమైనది. కర్మమార్గము, జ్ఞానమార్గము, ధర్మమార్గము పండితులకు సుగమములైనను ప్రజాసామాన్యమునకు దుర్గమములై వారి హృదయానందరస ప్రవాహమును శుష్కింపజేసినవి. ప్రజాహృదయమునందానందరసోదయమై దేశము, ప్రజలు వర్ధిలుటకు ప్రజాహృదయమున కనుభవసిద్ధమైన దేశీయ భాషావాఙ్మయ నిర్మాణము లవసరములైనవి. ఈ నిర్మాణములకు జీవకళను సజీవమైన భక్తిమార్గము సమకూర్చినది. ఇది కాలప్రభావము. పండితులకును, ప్రభువులకును ప్రజాసంకల్పము నాపుట దుష్కరమై ప్రజాహితార్థము గాకపోయినను దమ కీర్తి కొరకైనను దేశీయవాఙ్మయ నిర్మాణమునకు బూనుకొనవలసిన యవసరము గలిగినది. ప్రపంచమునందు సర్వకాల సర్వావస్థలయందును స్వప్రయోజనపరాయణులవలె త్యాగశీలురును గలుగుచుందురు. అట్టి త్యాగమూర్తులే చిరంజీవులై ప్రజాదరణమునకు పాత్రులగుచున్నారు. క్రీస్తుశకము తొమ్మిది పదిశతాబ్దములందు భారతవర్షమున నవయుగ మారంభమైనది. దేశభాషావాఙ్మయములు పల్లవించుట కారంభించి క్రమవికాసమును బొందినవి. ఆంధ్ర కర్ణాటక మహారాష్ట్ర ఘూర్జర వంగ హిందీ వాఙ్మయములు సామాన్యముగ బదవశతాబ్దము తరువాతనే వృద్ధిబొందినవి. ఈ సంగతిసందర్భములను గనుకొనుట యితర దేశభాషావాఙ్మయముల చరిత్రంకువలె నాంధ్ర వాఙ్మయ చరిత్రమునకును నత్యంతావశ్యకముగ నున్నది.

అజ్ఞాతయుగము

3

ఆంధ్రవాఙ్మయచరిత్రయం దజ్ఞాతయుగ మాంధ్రరాజుల కాలము నుండి నన్నయభట్టారకుని కాలమువరకును వ్యాపించియున్నది. ఆంధ్రరాజుల

శాసనములన్నియు ప్రాకృత భాషయందు గలవు. నాసిక, నానాఘాటు, అమరావతి, నాగార్జునకొండ మొదలగు స్థలములలోని శాసనములు సామాన్యముగ ప్రాకృత భాషయందు గలవు. ఆశాసనములలోని విషయములు దానధర్మములకు సంబంధించి యున్నవి. ఈ శాసనము లాంధ్రావనికి సంబంధించినవైనను నాంధ్ర వాఙ్మయమునకు సంబంధించినవి గావు.

ప్రాకృత శాసనములు

ఈ శాసనము లాంధ్రవ్యాదయ భావాంకురములను గనుగొనుటకు, మాత్రమే వినియోగపడగలవు. పల్లవుల శాసనములు సామాన్యముగ ప్రాకృత సంస్కృతములందుఁ గలవు. విష్ణుకుండి వంశజుల శాసనములు సంస్కృతమునం దున్నను దెలుగుపదములు గన్పడుచున్నవి. ఆ శాసనములం దాంధ్రవాఙ్మయాంకురములు పొడగట్టుచున్నవి.* చాళుక్యరాజుల శాసనములు సంస్కృతాంధ్రములందు గలవు. ఆశాసనములందలి విషయములును దానధర్మములకు సంబంధించియున్నవి.

ఈశాసనములందు యాంధ్ర దేశీయవాఙ్మయము బీజరూపమున గోచరముగు చున్నది. శాసనములందు బద్యగద్యరూపమున వాఙ్మయాంకురములు గనువడు చున్నవి. రగడ, మధ్యాక్కర, సీసము మొదలగు పద్యములు నన్నయకుఁ బూర్వమే వాడుకయం దున్నటులు శాసనములు దెలుపుచున్నవి. కాని ఆ పద్యములందు రచించిన గ్రంథము లేవియు గానరాకున్నవి. శ్రీయుత వంగూరి సుబ్బారావుగారు వారి యాంధ్రవాఙ్మయ చరిత్రమునందు నన్నయకు బూర్వమువందుండిన

---

* మచ్చునకు మూఁడు ప్రాకృత శాసనములు

1

నాసిక గుహలలోని శాసనము

[ఈ శాసనము నాసిక గుహలలో 3 - వ గుహలోని వసారా తూర్పుగోడమీఁద ఉన్నది. ఈ నాసికగుహలలోని ఆంధ్రరాజుల ప్రాకృతశాసనములను 'సినార్టు' పండితుడు 'ఎపిగ్రాఫియా ఇండికా' ఎనిమిదవ సంపుటములో అర్థవివరణములతోను, పాఠభేదములతోను ప్రకటించెను. అందుండియే ఈశాసన పాఠము గ్రైకొనఁబడినది.]

1. సిద్ధం సెనాయె వెజయంతియె విజయఖదావారా · గొవధనస బెనాకటకస్వామి గొతమిపుతొ సిరిసదకణి

2. ఆనపయతి గొవధనె అమచ విణ్హుపాలిత గామె అపరకఖడియె య ఖెతం అజకాలకియం ఉసభదతెన భూతం నివతన

3. సతాని బె 20౦ ఎత అమ్హ ఖెత నివతణ సతాని బె 200 ఇమెస పవజితాన తెకిరసిఃణ వితరామ ఎతస చస ఖెతస పరిహార

4. వితరామ: అపవెస అనొమస అలొణఖాదక అరఠసవినయిక సవజాత పారిహారిక చ ఎతెహిః ఎరిహారెహి పరిహర్. హి

5. ఎతె చస ఖెతపరిహార్. చ ఎథ నిబధాపెహి అవియెన అణతం అమచెన సివగుతెన ఛ్ఛతొ మహాసామియెహి ఉపరఖితొ

6 దతా పటికా సవచ్ఛరె 18 వాసపఖ దివసె 1 తాపసెన కటా.

2

జగ్గయ్యపేట స్తూపశాసనము

[ఈ శాసనము జగ్గయ్యపేట స్తూపపు రాళ్ళమీఁద జెక్కఁబడి యున్నది, దీనిని బూలరుదొరగారు 'ఇండియన్ ఆంటిక్వెరి' పత్రిక 11 సంపుటము (1882) లోఁ బ్రకటించిరి. బర్జెస్‌దొరగారు తమ 'అమరావతి, జగ్గయ్యపేట స్తూపములు' అను గ్రంథములో దీనిని దిరిగి ప్రకటించిరి. ఇక్కడఁ బొందుపఱచిన శాసనపాఠము బర్జెస్ దొరగా రిచ్చినది.]

1. సిద్ధమ్ రాజ్ఞో మాఢరిపుతస ఇఖాకుణం సిరివిర పురిసదతస సంవచ్ఛర 20 వాసాపఖం 8 దివసం

2. 10 క (ం) మాకరకె ణడతూరె ఆవెసిన నాకచందసపుతొ గామె మహాకాండురూరె ఆవెసని

3. సిథఖొ అపణొ మాతరం నాగిలనిం పురతొ కతూనం ఘరనిం చ సముదనిం బాలకం చ మూలసిరిం

4. బాలికంచ నాకబుధనికం భతుక (ం) చ బుధనికం తస ఘరనిం చ కవికం బాలకా చ నాగసిరి చంద

5. సిరి బాలికం యు సిధధనిక (ం) ఏవ (ం) నాతిమిత సంబధివగెన సహా గామె వెలగిరియం భగవతొ

6. బుధస మహచెతియపువాదరె ఆయక ఖంబె 5 సవనియుతె అపణొ దేయ ధమ్మం సవసతానం హి

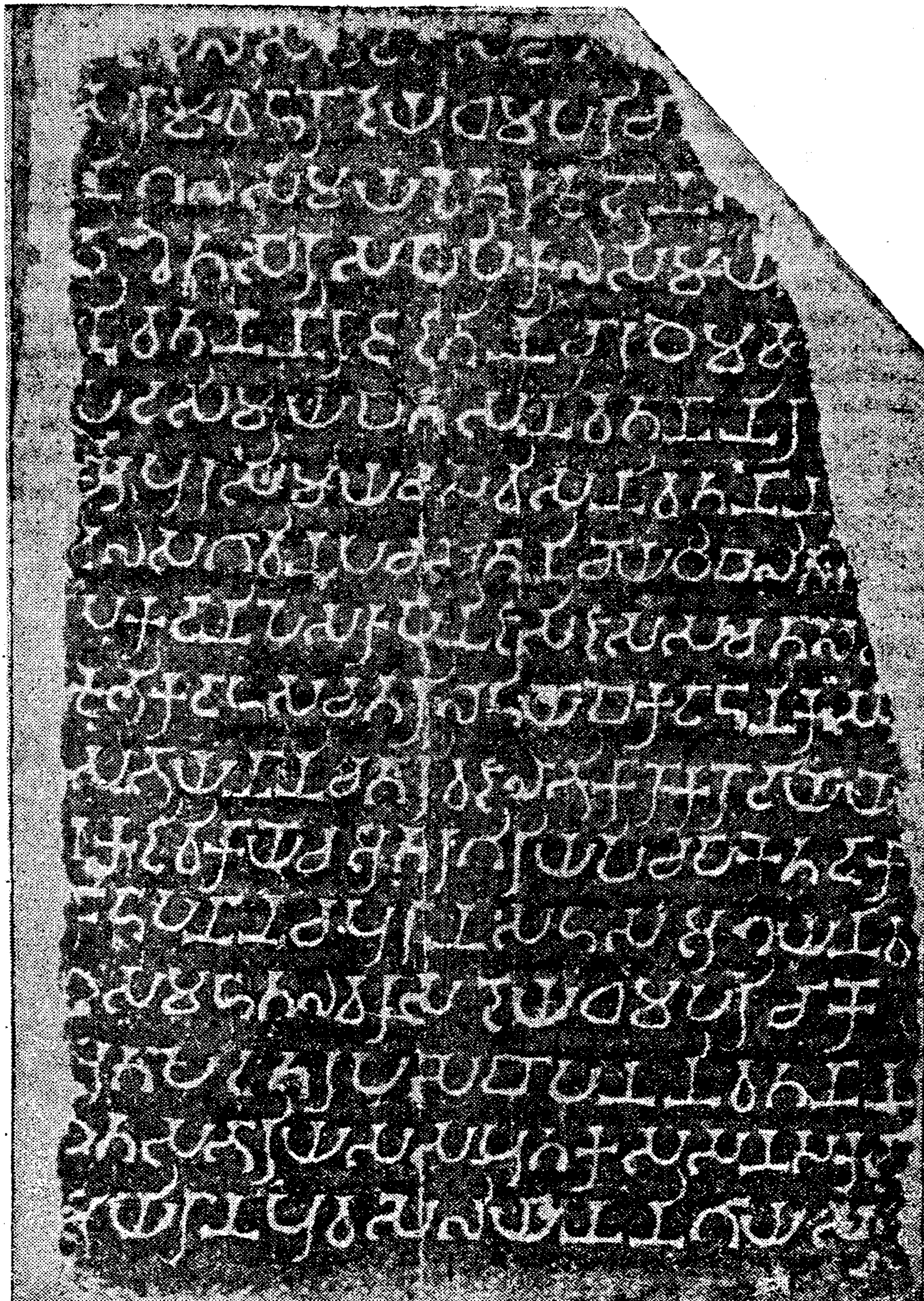
7. త సుఖాయ పటిథాపిత తి

3

కృష్ణాజిల్లా అల్లూరిలోని శాసనము

[ఈ శాసనము కృష్ణాజిల్లా నందిగామతాలూకా అల్లూరులో నొక శిలా స్తంభముమీఁద జెక్కఁబడియున్నది. శాసనముయొక్క ఆద్యంతములు గల శిలా భాగము విరిగిపోయి కానరాలేదు. అక్షరములను బట్టి ఇది క్రీ. శ. రెండవ శతాబ్ది నాటిదిగ దోచును. మనకు దొరకిన శాసనభాగమున రాజు పేరు లేదు. ఇందు భార్యతోను, కోడలితోను వచ్చి 'మహాతలవరు' డనునతడు చేసిన దానధర్మములు వర్ణితములైనవి. దీని ప్రతిబింబమును, ఇందలి సారాంశమును(ఇంగ్లీషున) చెన్నపురి శాసనశాఖవారు 1923—24 వ సాంవత్సరిక నివేదికలోఁ బ్రకటించి యున్నారు. శాసన పాఠము శ్రీ మల్లంపల్లి సోమశేఖర శర్మగా రిచ్చినది.]

1. ..ల (సే మట) వ (సచ)
2. సరామె విహారొ దెయధమ పరిచా
3. నిగలసిమాయ వెతరకు లొ న
4. తిఖెత సారసపాపికల సిమాయ
5. నివతనాని రాజదతిని చారకే మచ (?)
6. పటసిమాయ బతిన నివతనాని రా
7. . పురసిమాయ చసవిస నివతనా న
8. ట లస గావిన పచసతాని చొయితి బలిహా
9. సకటాని పెసరుపాని దాసిదాన సచతాల
10. కుభికటాహ సచతరి లోహియొబె కటాహాని కంస (?)
11. సభాయఃనాని చతరి పదాలాభి కారొ కధొడా యొయొ
12. . క దిపికాయొచ అతరగిరియపిచ షకెతల·కా
13. కాహాపనా సచ పురానం సహసం అఖయ నివ
14. ఎస మహాతలవరస దెయధమ పరిచ కా
15. అతసేటతరపసె బాపన నివతనాని
16. ఎతస భారియస సపుతకస ససుకస
17. అయిరాన పువసెలియాన నిగ యున

బ్రాహ్మీలిపి: పాకృతభాషా శాసనము (అల్లూరు)

యాంధ్రవాఙ్మయము నశించుటకుఁగల కారణములు బ్రాహ్మణాభిమానము, మత కలహములు నని నిర్ణయించిరి. జైనులును, బౌద్ధులును వారి మతధర్మవ్యాపనము ప్రారంభమునందు పాలీతెలుగు భాషల ముఖమున జేసియుందురు. జైనబౌద్ధమత బోధకులు సామాన్యముగ సంస్కృతపండితులై యుందురు. వారు మతబోధను బోధరూపముననే శిష్యులకు జేయుచుండిరి. ఇదియే ప్రాచీన గురుకుల సంప్రదాయము. వారు తెలుగునందు మతబోధల జేసినను దెలుగుభాషయందు గొప్ప గ్రంథములను వ్రాయలేదనియే నమ్మదగియున్నది. అథర్వణాదులు వ్రాసిన వ్యాకరణగ్రంథ నామములను బట్టియు, నితరసాధనములను బట్టియు నాంధ్ర వాఙ్మయ మున్నటు లూహింపదగినను గ్రంథసముదాయములేని యాపద్వలన ప్రయోజనము గలుగదు.

సంస్కృతపాండిత్యమే గౌరవప్రదమని తలంపబడు యుగము నందు తెవాఙ్మయము ఏర్పడుటకు నవకాశములు లేవు. సూత్రయుగము నుండి నేటి వఱకు ఆంధ్రదేశమునందు సంస్కృతభాషా పాండిత్యమును, వైదిక మతాభిమానము నవిచ్ఛిన్నముగ నిలిచియే యున్నవి. ఆంధ్రపండితులు వ్రాసిన సంస్కృత గ్రంథముల నామములు 73 వ పుటయందు జేర్చినవి. శ్రౌతసూత్రకారుడైన అశ్వలాయను డాంధ్రుడు. గృహ్యసూత్రము కల్పసూత్రములను, ధర్మసూత్రములను వ్రాసిన ఆపస్తంబు డాంధ్రుడు. గల్లవ శతాబ్దమునందు ఋగ్వేదభాష్యమును రచించిన సాయనాచార్యుడును ధబ్రాహ్మణు డను ప్రతీతి గలదు. సాంగోపాంగ వేదాధ్యయనసంపన్ను ధదేశమునం దెందఱో నేడును గలరు. ఆంధ్రదేశమునందు జైనబౌద్ధములు వ్యాపించినను వైదికమతముగూడ ప్రబలియున్నది. పండితుల సంస్కృతముమీద నిలిచినటులు తెనుగుమీద నిలువరేదు. నన్నయ మునందైనను సంస్కృతపండితులకు గల గౌరవము తెలుగు పండితులకు ఆంధ్రవాఙ్మయము వర్ధిల్లినతరువాత వర్తమాన కాలమునందును తియే కొంతవరకు నిలిచియున్నది. ప్రభువులకును, పండితులకును సంస్కృతముమీదగల గాఢాభిమానమే తెలుగువాఙ్మయ నిర్మాణమునకు ప్రతిబంధకమైనది.

తెనుఁగు శాసనములు

నన్నయకు బూర్వము తెలుగు వాఙ్మయ మెంతయున్నదో, ఏ స్వరూప మున్నదో, ఏల నశించినదో నిర్ణయించుటకు దగిన యాధారములు లేవు. పరికును సుపలబ్ధములైన నన్నయకు వెనుకటి తెలుగు శాసనములవలన విషయములు తేలుచున్నవి. ఈ శాసనపరిష్కర్తలు శ్రీయుతులు జయంతి రామయ్యపంతులుగారు, కొమర్రాజు లక్ష్మణరావుగారు, మల్లంపల్లి సోమశేఖర శర్మగారు, నేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రిగారు, తేకుమళ్ల రాజగోపాలరావుగారు మొదలగు పరిశోధకులు వివిధ విషయములను వ్యక్తముచేసిరి. నన్నయకు బూర్వ ఆంధ్రవాఙ్మయమునందు పద్యగద్యరచనలు గలవు. పద్యములు దేశీయ ఛ్ఛందసు లో వ్రాయబడినవి. రగడలు, మంజరి, ద్విపదలు, సీసములు, మధ్యాక్కరలు, లులు, తరువోజలు శాసనములందు వాడుకయందునవి. ఈ పద్యములందు ప్రాస నియమము లున్నవి. సంస్కృతమునందువలె యతిస్థానము కేవలము మాత్రమే యగాటకాక ఆంధ్రమునందుఁ గ్లిష్టరూపమును గలిగియున్నది. కర్ణాట తమిళ కావ్యములందువలె నాంధ్రకావ్యములందును సహజముగ నివది. ఈ పద్యముల ఛందస్సు మాత్రాగణబద్ధమని పరిశోధకులు నిర్ణయించిరి. నన్నయ దేశీయ ఛ్ఛందస్సును సంస్కరించి యతిప్రాసలను స్థిరపఱచి ఆంధ్రవాఙ్మయ వృక్షమునకు దోహదము నొసఁగెను. అకాలపు వాఙ్మయస్వరూపము ప్రజలు నేటికిని బాడెడు తందానపదములందును, భక్తగీతములందును, అందును గోచరమగుచున్నది.

నన్నయకుఁ బూర్వపు శాసనములు

(మచ్చునకు రెండు)

అద్దంకి శిలాశాసనము

1. ....(పుర ?)
2. ....భూపాలకుణ్డు (॥*)
3. పట్టంబుగట్టిన ప్రథమంబునేణ్డు బలగర్వఙ్గంబొ
4. ప్పగ బైలేచి సేన (।*) పట్టంబు గట్టిశ్చి ప్రభుం
5. బణ్డరంగు(ం*) బ(ంచి)న సామ(ం*)త పదువతో బోయ(।*)
6. కోట్టంబు లువణ్ణెణ్ణుం గొణి వేంగినాణ్టిం గొఱల్చియ
7. త్రిభువనాంకుశబాణ నిల్పి (*) కట్చెపుదుర్గ ఙంబు గడు
8. జయమ్సేసి కణ్డుకు బ్రేఙ్జవాడ గావిఞ్చి మెచ్చి (*)
9. పణ్డరంగు సరమమహేస్వరుణ్డు అదిత్యబటరని
10. కి ఇచ్చిన భూమి ఎనుబొదివుద్య, అడ్ల పెట్టునేల (।*) ద
11. మ్మపురంబున దమ్మపులు (।*)విని రక్షిఞ్చినవారికి అస్వ
12. మేదం (బు)న పలం (బు) (అ) గు (॥*) *

సత్యాదిత్య చోళశాసనము*

(కడప మండలము)

1. స్వస్తిశ్రీ చోఱమ
2. హారాజాధిరాజ స
3. (ర) మేశ్వర విక్రమాది
4. (త్య) శక్తికొమర వి
5. (క్ర) మాదితుల కొడు (కు)
6. (శ్రీ) కాశ్యపగోత్రు
7. (ణ్డు) శత్యదితుణ్డు శిద్ధి (వే*)
8. యురేనాణ్డు ఏఱు (నే*)
9. (యి) ఏళుచుణ్డి కొ (మ)
10. (తి) పాఱ రేవ (శ)
11. (ర్మఙ) కాశ్యపగో
12. (త్రి) నికి ఇచ్చిన
13. చిఱుంబూరి ఉత్త
14. ర తూపుఙదిశ
15. . దు జగ్గిపొలగ(రు)
16. సు ద(క్షి)ణదిశ
18. ...పాఱ (వ)
19. ఏనుమఱుత్రు(గా)
20. నుతాగిరి దేని
21. సల్పినవానికి

* శ్రీ హెచ్. కృష్ణశాస్త్రిగారి పాఠము.

అద్దంకి శిలాశాసనము

22. (వే) గుళ్ళువు వేఫె
23. ఱువుళ వేవా (న్దూ)
24. ఱ్ఱు నిర్పినం పుణ్య
25. (ంబు) దినికి వ్రకంబు
26. పచ్చువన్ను పుత్రవ
27. ద్య (స్త్రీ)వద్య గో(వ)
28. ద్య పఞ్చ మహా
29. (పా) తక ఛ్చేసిన
30. వానిలోకంబు
31. (నుణ్ను) వాన్ను.

భాష సంస్కృతపదములతో గూడినను దేశీయముగ వెలసినది. శాసనవాఙ్మయమందును, పాటలందును, పదములందును గొన్ని సంస్కృతపదములు దొర్లినను దెలుగుమాటలే అధికముగ వాడబడినవి. శాసనకర్తలకు గల సంస్కృతాభిమానము వారి వ్రాత లందలి వర్ణక్రమమునందు గనుపడుచున్నది. అనుస్వారమునకు బదులు వ్యాకరణయుక్తముగ ననునాసికములే వాడబడినవి శాసనములు గ్రాంథిక భాషయందును, వాడుకభాషయందును గలవు. కొంతవరకు వ్యాకరణయుక్తము, గను నున్నవి; లిపి రేఖాకృతి నున్నది. వర్తులాకారమును దాల్పలేదు. భావములు, శాసనములందు సర్వసామాన్యములు. శాసనములందు దానములు, భూములు హద్దులు, దానవస్తువులు మున్నగు సామాన్య విషయములు మాత్రము వివరింప బడినవి. విశేషణములు సంస్కృతపదములుగనే యున్నవి.

పదునొకొండవ శతాబ్దికిం బూర్వపు ఆంధ్రభాషా శాసనముల పట్టిక

జిల్లా	తాలూకా	గ్రామము	వంశము	రాజు పేరు	శాసనకాలము *
అనంతపురం	గుత్తి	కొండుపల్లి	బాదామిచాళుక్య	విజయాదిత్య సత్యాశ్రయ శ్రీపృథివీవల్లభ	క్రీ. శ. ఏడవ శతాబ్ది
,,	,,	దిమ్మగుడి	,,	విక్రమాదిత్య సత్యాశ్రయ శ్రీపృథివీవల్లభ	క్రీ. శ. ఏడవ శతాబ్ది
చిత్తూరు	మదనపల్లి	ముడివేడు	వైదుంబ (?)	......	క్రీ.శ. ఎనిమిదవ శతాబ్ది (?)
,,	,,	వెలిగల్లు	,,	గండత్రినేత్ర శ్రీ బయ్యంబ మహారాజు	క్రీ.శ.ఎనిమిదవశతాబ్దాంతము(?)
గుంటూరు	బాపట్ల	పాలపర్రు	.....	......	,,
,,	ఒంగోలు	అద్దంకి	వేంగీ చాళుక్య	[గుణకవిజయాదిత్య (?)]	క్రీ. శ. తొమ్మిదవ శతాబ్ది
నెల్లూరు	పొదిలి	బుడమకాయలపాడు	చాళుక్య (?)	విష్ణువర్ధన	,,
కడప	కమలాపురం	మాలెపాడు	చోళ	సత్యాదిత్య చోళమహారాజు	,,
గుంటూరు	ఒంగోలు	ధర్మవరం	చాళుక్య	విజయాదిత్య	,,
,,	,,	,,	,,	భీమమహారాజు	,,
,,	,,	మైలవరం	....	... ...	,,
నెల్లూరు	కందుకూరు	కందుకూరు	వేంగీచాళుక్య ?	... ...	,,
,,	,,	పెట్లూరు	....	... ...	క్రీ. శ. పదవ శతాబ్ది
,,	కనిగిరి	నలజనింపాడు	పల్లవ	బోదిరాజు	,,
,,	పొదిలి	కలుజవ్వలపాడు	చోళ	తొండయరాజు (?)	క్రీ. శ. పదవ శతాబ్ది
కడప	కమలాపురం	చిలమకూరు	చోళ	......	,,
,,	,,	మాలెపాడు	రాష్ట్రకూట	నిత్యవర్ష	క్రీ. శ. పదవ శతాబ్ది

* పై శాసనముల కాలము అక్షరస్వరూపము ననుసరించి నిర్ణయించినది.

నన్నయకుం బూర్వమునందు గల తామ్రశాసనములను, శిలాశాసనములను సమగ్రముగ బరిశీలించుటవలన నజ్ఞాతయుగమునందలి ఆంధ్రభాషాస్వరూపమును నిర్ణయించుటకు గొంత వీలు గలుగగలదు. ఆంధ్రసాహిత్య పరిషత్తువారు, ఆంధ్రదేశీయేతిహాస పరిశోధక మండలివారు గిడుగు రామమూర్తి పంతులుగారు, మల్లంపల్లి సోమశేఖరశర్మగారు, వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రులుగారు మొదలయిన పరిశోధకులు చేసిన పరిశోధనము అమూల్యమైన ప్రయోజనమును సమకూర్చినవి. ఈపరిశోధన లంధకారబంధురమైన యుగమునందుం దమ కాంతుల బ్రసరింపజేసిం ఆంధ్రవాఙ్మయాంగములను సూక్ష్మరూపమున ద్యోతకము చేయుచున్నవి. సూక్ష్మాంగములు పరిశోధనలవలన స్థూలరూపముగా స్ఫుటము కాగలవు. ఆంధ్రశాసన పరిశోధనల విషయమై ప్రభుత్వ మవలంబించుచున్న యలసత్వము సారస్వతోపాసకుల కసహ్యమై విరుత్సాహమును గలుగజేయుచున్నది. పందలకొలది శాసనములు శాసనపరిశోధక కార్యాలయము నందు జిరకాలమునుండి నిద్రించుచున్నవి. శాఖాధికారులు ఆ శాసనముల పరిశోధనకు వెంటనే యేర్పాటులను జేసి పరిశోధకుల ప్రయత్నములను సార్థకము చేయుట ధర్మము.

శాసనముల విషయమై ప్రజలు చూపుచున్న విముఖత్వము నసహ్యముగ నున్నది. ప్రజలు తామ్రశిలాశాసనములను దుర్వినియోగము చేయుచు నపారమైన నష్టమును గలుగ జేయుచున్నారు. ప్రజలు శాసనములను గాపాడియు, నకలులను దీసియు బరిశోధకుల ప్రయత్నములను సఫలముచేయుట పరమధర్మము.

4

ఆ ది యు గ ము

క. మును మార్గకవిత దేశం
బున వెలయగ దేశకవితం బుట్టించి తెనుం
గును నిలిపి రంధ్రవిషయం
బునజనం జాళుక్యరాజు మొదలుగం బలువుర్.
(కుమారసంభవము)

ఆంధ్రవాఙ్మయచరిత్రయందు బదునొకండవ శతాబ్ద మొక పుణ్యఘట్టము. ఆంధ్రవాఙ్మయముయొక్క సువ్యక్తమైన యారంభము నన్నయ భారతముతో నారంభమైనది. నన్నెచోడుని పద్య మీ విషయమునే ధ్రువపరచుచున్నది. వేంగిదేశాధీశుడు రాజరాజ నరేంద్రుడు 1026 మొదలు 1063 వరకును రాజమహేంద్రవరము నందు రాజ్యముచేసెను. రాజరాజుకాలమునందు దేశము ప్రశాంత స్థితియం దుండినది. రాజేంద్రచోళుడు దిగ్విజయయాత్ర జేసి దక్షిణభాగమునందు శాంతిస్థాపన చేసెను. రాజేంద్రచోళుడు తన కుమార్తెను అంగమ్మదేవిని రాజరాజున కిచ్చి పెండ్లిచేసి చోళ చాళుక్య రాజ్యములకు మిత్రత్వమును బలపరచెను. రాజరాజుతల్లి కుందమాంబదేవి రాజేంద్ర చోళునకు దోడబుట్టినది. తూర్పు చాళుక్య వేంగిచోళరాజ్యములకు గల సంబంధబాంధవ్యములు రాజరాజు దృష్టిని భారతాంధ్రీకరణమునకు బ్రోత్సహించియుండును. తమిళ కర్ణాటక భాషలందు వాఙ్మయము ఇదివరకే వికసించుచుండెను. ఆంధ్రపండితులు వేంగిరాజ్యమును విడిచి కర్ణాటక రాజ్యమునందు గౌరవ పోషణములను బడయుచుండిరి. పంపయ్య బ్రాహ్మణ్యమును, వేంగీ దేశమును వదలి కర్ణాటకమునకు బోయి 941వ సంవత్సరమునందు పంపభారతమును రచియించెను. రాజేంద్ర చోళుని కాలమునందు తమిళ శైవభక్తులు వాఙ్మయాభ్యుదయమును జేయుచుండిరి. భారతము తమిళసంఘమునందు పారాయణగ్రంథముగ శాసనములు నియమించిరి. ఈ పరిస్థితులందు ధర్మదయార్ద్ర నిబద్ధబుద్ధిగల రాజరాజ నరేంద్రుడు నన్నపార్యుని దెనుగుభారత రచన జేయంగోరుట రాజప్రవృత్తికి దగియున్నది.

క. బహుభాషల బహువిధముల
బహుజనములవలన వినుచు భారతబద్ధ
స్పృహు లగువారికి నెప్పుడు
బహుయాగంబులఫలంబు పరమార్థ మగున్.
(భార. ఆది. 1—17)

అందులకు నన్నయభట్టంగీకరించుచు సవినయముగం దెలిపిన భావములు కవివర్యుని వినయవిశేషతలకు విదర్శనములుగ నున్నవి.

అందమైన బ్లాకులు
టైపులు
MODERN Presses
MODERN Presses Are
MODERN PRES
MODERN PRESSES AR
MODERN PRESSES ARE
MODERN PRESSE
MODERN Presses
MODERN Presses Are In Full
MODERN Presses Are
MODERN PRESSES ARE IN
MODERN Presses Are In
MODERN PRE
స్వతంత్ర ఎంటర్‌ప్రైజెస్
విజయవాడ-2
గ్రాము: SWATANTRA • P.B.342 • ఫోన్ నెం. 6334

శా. అమలినతారకా సముదయంబుల నెన్నను సర్వవేదశా
స్త్రముల యశేషపారము ముదంబునఁ బొందను బుద్ధిబాహువి
క్రమమున దుర్గమార్థజల గౌరవభారతభారతీసము
ద్రముఁ దఱియంగ నీఁదను విధాతృనకైనను నేర బోలునే?

(భార. ఆది. 1—19.)

నన్నయభట్టు తన కాంధ్రభారతమును వ్రాయుటకుఁ గల ప్రతిభ నాతడే హృద్యముగనొక పద్యమునఁ దటస్థునివలె ప్రథమ పురుషమందు వివరించెను.

సీ. తన కులబ్రాహ్మణు ననురక్తు నవిరళజపహోమతత్పరు విపులశబ్ద
శాసను సంహితాభ్యాసు బ్రహ్మాండాది నానాపురాణ విజ్ఞాననిరతు
పాత్రు నాపస్తంబసూత్రు ముద్గలగోత్రజాతు సద్వినుతావదాతచరితు
లోకజ్ఞు నుభయభాషాకావ్య రచనాభిశోభితు సత్ప్రతిభాభియోగ్యు
నిత్యసత్యవచను మత్యమరాధిపాచార్యు సుజను నన్నపార్యుఁ జూచి
పరమధర్మవిదుఁడు వరచళుక్యాన్వయాభరణుఁ డిట్టులనియెఁ గరుణతోడ.

(భార. ఆది. 1—9.)

నన్నయకు భారత కావ్యరచన కవసరమైన ప్రతిభయంతయు గలదు. ఆయన జపహోమతత్పరుడు; విపులశబ్దశాసనుడు; వేదాధ్యయన నిరతుఁడు; పురాణవిజ్ఞాననిరతుడు; లోకజ్ఞుడు; ఉభయభాషాకావ్యరచనాభిశోభితుడు; నిత్యసత్యవచనుఁడు.

ఈపద్యమునందలి "తనకుల బ్రాహ్మణున్" అను పదము వాదప్రతివాదములకు గారణమైనది. శ్రీయుతులు బుర్రా శేషగిరిరావుగారు, చిలుకూరి వీరభద్రరావుగారు, కాశీభట్ట బ్రహ్మయ్యశాస్త్రిగారు మొదలగువారు దానికి విచిత్రార్థములను గల్పించిరి. నన్నయ క్షత్రియ బ్రాహ్మణుడు, క్షత్రియనియోగి, వైదిక పురోహితుడు, నియోగిబ్రాహ్మణుడు మొదలగు సిద్ధాంతములు వెలువడినవి. ఈ సిద్ధాంతములను ఖండించుటయు, సమర్థించుటయును సాధ్యము. నిజస్థితి యేదో మాత్రము తెలియకున్నది. 'తన కులబ్రాహ్మణుడు' అను సమాసములో బ్రాహ్మణుడు ప్రధానపదము. నన్నయ బ్రాహ్మణుడనుట నిర్వివాదాంశము. ఆంధ్రమహాభారతము బ్రాహ్మణ ధర్మోద్ధరణమునకై పుట్టినది. పద్యమునందలి ఇతర గుణవర్ణనములును బ్రాహ్మణస్వభావమునే తెలుపుచున్నవి. రాజరాజు నన్నయ క్షత్రియ బ్రాహ్మణుడని చెప్పుటగాని, నన్నయ తన్ను గుఱించి యటుల వ్రాసికొనుటగాని యసంబద్ధము. క్షత్రియకులోద్భవు డెప్పుడును బ్రాహ్మణుడు కాజాలడు. నన్నయ రాజరాజునకుఁ గులబ్రాహ్మణుడు. రాజరాజు యొక్క సభయందు, "మంత్రి పురోహిత సేనాపతి దండనాయక దౌవారిక మహాప్రధానా నంత సామంత.........విద్వజ్జనంబులు" ఉన్నటులు వచనము తెలుపుచున్నది. కులబ్రాహ్మణుడు పై నుదాహరించిన వారిలోనివాడు గాక యన్యుడును, రాజునకు బూజ్యుడును నై యుండవలయును. అట్టి పూజ్యుడు కులగురువో, కులమున కారాధ్యుడో మాత్రమే యగును. కులశబ్దమున కర్థములు చాల యున్నవి. కాని కులదేవత, కులగురువు, కులపతి పదములందు వలెనే కులబ్రాహ్మణ పదమునందును గులపదము రూఢ్యర్థమును సూచించుచున్నదని తోచుచున్నది. నన్నయ రాజరాజునకు గులబ్రాహ్మణుడు. రాజకులారాధ్యుడైన బ్రాహ్మణుడు. ఆకాలమునందు జైనులు, బౌద్ధులు, పండారులు రాజులకు గురువులై యుండుట కలదు. వైదిక మతాసక్తియు, బ్రాహ్మణ భక్తియు గల రాజరాజునకు బ్రాహ్మణోత్తముడు కులగురువై యుండుట సహజము. గురువునకు భక్తితత్పరుడైన రాజరాజుమీద ననురక్తి యుండుటయును సహజము. 'మత్యమరాధిపాచార్యు' నను పదమును నీయర్థమునే స్ఫురింపజేయుచున్నది. భారతరచనయందు నన్నయకు నారాయణభట్టు చేసిన సహాయము నీతాత్పర్యమును బలపరచుచున్నది. తెలుగు భారతమును రచియించిన నన్నపార్యుడు బ్రాహ్మణుడే కాక రాజరాజునకు గులగురువును నై యుండును. నన్నయ యెవరైనను ఆంధ్రవాఙ్మయ నిర్మాతయై, వాగనుశాసను డను కీర్తిని బడసిన మహానుభావుడు. ఈ వితర్కములు నన్నయ ప్రతిభకుగాని, సత్కీర్తికిగాని గౌరవమునకుగాని ప్రతిబంధకములు గావు.

భారత మాంధ్రభాషయందు మొదటికావ్యమై వెలయుచున్నది. నన్నయ భట్టారకుడు భారతరచనకు గారణములను దెలిపియున్నాడు. భారతము బహుభాషలయందు గలదు. రాజరాజు బ్రాహ్మణభక్తుడు; శివభక్తుడు; పాండవోత్తమ కథాశ్రవణాసక్తుడు. భారతమహిమను పౌరాణికులు కొనియాడిన విధమును గథా ప్రస్తావనయందు నన్నయ తెలిపియున్నాడు.

సీ. ధర్మతత్త్వజ్ఞులు ధర్మశాస్త్రం బని యధ్యాత్మవిదులు వేదాంత మనియు
నీతివిచక్షణుల్ నీతిశాస్త్రం బని కవివృషభులు మహాకావ్య మనియు
లాక్షణికులు సర్వలక్ష్యసంగ్రహ మని యైతిహాసికు లితిహాస మనియుఁ
బరమపౌరాణికుల్ బహుపురాణసముచ్చయం బని మహిఁ గొనియాడుచుండ
వివిధవేదతత్త్వ వేది వేదవ్యాసు డాదిముని పరాశరాత్మజుండు
విష్ణుసన్నిభుండు విశ్వజనీన మై పరఁగుచుండఁ జేసె భారతంబు

(భార. ఆది. 1-31)

వివిధవేదతత్త్వవేదియైన వేదవ్యాసుడు భారతమును విశ్వజనీనమై పరఁగుచుండునటుల చేసెను. మహాభారతము ధర్మతత్త్వజ్ఞులకు ధర్మశాస్త్రము; అధ్యాత్మవిదులకు వేదాంతము; నీతివిచక్షణులకు నీతిశాస్త్రము; కవీంద్రులకు మహాకావ్యము; లాక్షణికులకు సర్వలక్ష్య సంగ్రహము; ఐతిహాసికుల కితిహాసము; పౌరాణికులకు బహుపురాణ సముచ్చయము. పరమార్థప్రదమైన భారతము సంక్షోభాయత్తమైన సమయమునందు నవయుగారంభమునకు బ్రజల సంస్కారమునకు ననురూపముగ వినియోగ పడదగియున్నది. భారతమును వినుట వలన గలిగెడి ఫలమును బర్వానుక్రమణికయందు నన్నయ యొక సీసపద్యమున సంక్షేపముగ జెప్పియున్నాను.

సీ. ఆయురర్థులకు దీర్ఘాయురవాప్తియు నర్థార్థులకు విపులార్థములును
ధర్మార్థులకు నిత్యధర్మసంప్రాప్తియు వినయార్థులకు మహావినయమతియుఁ
బుత్రార్థులకు బహుపుత్త్రసమృద్ధియు సంపదర్థుల కిష్టసంపదలును
గావించు నెప్పుడు భావించి వినుచుండువారల కిమ్మహాభారతంబు
భక్తియుక్తులైన భాగవతులకు శ్రీవల్లభుండు భక్తవత్సలుండు
భవభయంబులెల్ల బాపి యిష్టార్థ సంసిద్ధిఁ గరుణతోఁ జేయునట్లు.

(భారం. ఆది. 1—32)

భారతమును భక్తిలో నెప్పుడును వినుచుండెడి భక్తియుక్తులైన భాగవతులకు భక్తవత్సలుడైన శ్రీవల్లభుడు భవభయములను బాపి యిష్టార్థసిద్ధిని గరుణతోడ సమకూర్చును. ఆ సంకల్పము తోడనే నన్నయ భట్టారకు డాంధ్ర భారతమును జగద్ధితంబుగ రచియించెనని విశ్వసింపదగియున్నది.

ఉ. సారమతిం గవీంద్రులు ప్రసన్న కథాకలితార్థయుక్తి లో
నారసి మేలు నా నితరు లక్షరరమ్యత నాదరింప నా
నా రుచిరార్థసూక్తినిధి నన్నయభట్టు దెనుంగున న్మహా
భారతసంహితారచనబంధురుఁ డయ్యె జగద్ధితంబుగన్.

(భార. ఆది. 1—25)

ఆంధ్రభారతమునందలి ప్రస్తావనావతారికలందు నన్నయ తన కావ్య రచనకు బరమప్రయోజనమును సువ్యక్తము చేసెను. స్థూలదృష్టితో ప్రస్తావనావతారికలను బరిశీలించునపుడు వైదికమతాభిమానమును, బ్రాహ్మణాభిమానమును, వర్ణాభిమానమును ద్యోతకములగుచున్నను సూక్ష్మదృష్టితో నవలోకించునపుడు నన్నయ సంకల్ప ముదారమని ద్యోతకమగుచున్నది. వేదవ్యాస భారతమునందు వేదముల యాధిక్యము, బ్రాహ్మణ ప్రభావము, వర్ణాశ్రమ ధర్మముల ప్రాధాన్యము విశేషముగ గనుపడుచున్నది. భారతము నాంధ్రీకరించిన నన్నయ కీకథన మంతయు నవసరమయినది. కాని మహాకావ్యరచనకు బూనుకొనిన నన్నయ బ్రాహ్మణధర్మసంరక్షణముతోపాటు మహాకావ్యలక్ష్యమైన "విశ్వశ్రేయః కావ్యమ్" అను నుత్తమకావ్యధర్మమును బాటించిన విధము నవతారికా ప్రస్తావనలు, గ్రంథమును విశదము చేయుచున్నవి. మంగళాచరణ శ్లోకమునందు 'శ్రేయసే' పదమును వాడి కావ్యప్రయోజనమును దెలిపెను. ఆ కావ్యప్రయోజనమునే

"నానారుచిరార్థసూక్తినిధి నన్నయభట్టు దెనుంగునన్ మహాభారత సంహితా వచనబంధురుడయ్యె జగద్ధితంబుగన్"

కవీంద్రులు మేలనునట్లు ప్రసన్న కథను, అర్థగాంభీర్యమును, రమ్యమైన శైలిని గలిగియుండునటులు నన్నయ యాంధ్రభారతమును రచియించెను. నన్నయ కృతికి లక్ష్యము విశాలమైన విశ్వశ్రేయస్సుగాని సంకుచితమైన బ్రాహ్మణశ్రేయస్సు గదు. అయినను ఆ సంకుచిత లక్ష్యము భారతమునందంతటను ముఖ్యముగ బ్రాహ్మణాభిమానమునందు బ్రత్యక్షమగుచున్నను జగద్ధితమే కావ్యరచనకు ముఖ్యకారణము.

కర్మమార్గము

ఈతత్వార్థమును వైదికవిజ్ఞాన పరిణామము పరిస్ఫుటము చేయుచున్నది. వైదిక మతమునకు గర్మప్రాధాన్యము, బ్రాహ్మణాధిక్యము కీలకములు. వీనిని దేశకాలపాత్రములు శిథిలము చేసినవి. విశాలమైన దేశమునందు దేశావసరముల కనురూపముగ గర్మములు భిన్నరూపములను దాల్చినవి. కాలక్రమమున గర్మస్వరూప స్వభావములు మారినవి. ప్రజాశయముల కనురూపముగ గర్మప్రయోజనములును మారినవి. వేదములందే కర్మప్రాధాన్యము పోయి వేదాంతము స్థిరపడినది. మత విప్లవములు, రాజ్యవిప్లవములు, సాంఘికవిప్లవములు వేదాంతమును స్థిరపరచినవి. జైనబౌద్ధమతములు వైదికమతమును శిథిలము చేసినవి. వైదికమతోద్ధరణమును జేయుటకు వైదిక మతప్రియు లెంత పాటుపడినను నది శిథిలమైన దనియే యొప్పుకొనవలయును. రాజులును, బ్రాహ్మణులును వైదిక మతసంరక్షణమును జేయుటకు దా మెంతపాటుపడినను నిర్జీవమైన కర్మకాండను, వర్ణాశ్రమధర్మమును బునరుద్ధరణముచేయుట దుస్తరమైనది. కర్మకాండ దురారాధ్యమై నిరర్థకమైన విధమును జైనబౌద్ధమతములును, వేదాంతమును జెప్పక చెప్పుచున్నవి. వైరాగ్య ధర్మకాండపరములైన జైనబౌద్ధములు క్షీణించినను వైదికమత దుర్గమును శిథిలము చేసినవి. వైదిక మతమునకును, జైన బౌద్ధమతములకును వేదాంతము సామాన్య ధర్మమైనది. జైనబౌద్ధమతములవలె వేదాంతమును, కర్మకాండను, వర్ణాశ్రమ ధర్మములను నిరాకరించినది. వైదికమతస్థులందువలె జైన బౌద్ధమతస్థులందును, బ్రాహ్మణులందువలె బ్రాహ్మణేతరులందును వేదాంతులు బయలుదేరిరి. వారు సంకుచితమైన కర్మమార్గమును విడిచి విశాలమైన జ్ఞానమార్గము నవలంబించిరి. అద్వైత మతాచార్యులగు శ్రీ శంకరాచార్యులు వైదికమతోద్ధరణమును జేసిన రీతినే వైదికమతపతనమును గూడ జేసెను. ఇది కాల మహిమ; చిరకాలగతమైన వైదికమత సంఘర్షణమునకు బరిణామము.

అద్వైతము సకలభేదముల నంతరింపజేసి జ్ఞానమార్గమున నేకత్వమును బ్రతిపాదించినది. జ్ఞానమార్గమున బురుషార్థమును బడయుటకు గర్మమార్గము నిరుపయోగమై భక్తిమార్గ మేర్పడినది. కర్మమార్గము వైదిక మతాధికారులైన బ్రాహ్మణోత్తములకు బ్రయోజనకరమైనను అట్టి యధికారములేని తదితరులకు మార్గాంతరము లేక భక్తిమార్గము శరణ్యమైనది. "భక్తియుక్తులైన భాగవతులకు భక్తవత్సలుండు శ్రీవల్లభుండు పరమార్థమును దయచేయు"నని పర్వానుక్రమణికాంతమునందు నన్నయ తెలియజేసెను. మహాకావ్యనిర్మాత నన్నయ విశ్వశ్రేయస్సునకు సాధనమైన భక్తిమార్గము నాంధ్రభారతముఖమున ఆంధ్రలోకమునకు వ్యక్తము చేసెను.

పదునొకొండవ శతాబ్దము

నన్నయ సంకల్పమును సఫలము చేయుటకు గావ్యమును, గాలమును దగియున్నవి. భారతము పంచమ వేదము. వైదికమత పరిణామము నితిహాస రూపమున భారతము వ్యక్తము చేయుచున్నది. భారతము వేదయుగాంతమునం దారంభమైనను వర్తమాన రూపమును బడయుటకు గొన్ని శతాబ్దములు పట్టినవి. వైదికమతాచార్యుడు వేదవ్యాసుడే మహాభారతమును రచించి పండిత పామర హృదయములకు వైదికమతపరిణామమును సుగమము చేసెను. ధర్మాధర్మ సంరంభమునందు ధర్మవిజయమును మహాభారతేతిహాసము సహస్రముఖముల బ్రతిపాదించుచున్నది. కౌరవ పాండవ యుద్ధమునందు బాండవ విజయము ధర్మవిజయము. రాజు లన్యోన్య కలహములతో మహాసంక్షోభమును గలుగజేయుచుండిరి. నిరంతర యుద్ధములచేత సంక్షుభితమైన కాలమునందు యుద్ధధర్మము నాంధ్ర భారతము వ్యక్తము చేసినది. జ్ఞానోపార్జనము వేదాధ్యయన మూలమున గాక ధర్మారాధన మూలముననే సాధ్యమని ధర్మవ్యాధోపాఖ్యానము మొదలగు ననంతములైన యితిహాసములు విశదము చేయుచున్నవి. మహాభారతము సాంఖ్యయోగమును, కర్మయోగమును, జ్ఞానయోగమును, భక్తియోగమును సమన్వయముచేసినది. వేదాంతము "తత్త్వమసి" ఇత్యాది మహావాక్యముఖమున బ్రతిపాదించిన మోక్షమును మహాభారతము "సర్వధర్మాన్ పరిత్యజ్య మా మేకం శరణం వ్రజ" ఇత్యాది భక్తిసాధనముల మూలమున బ్రతిపాదించినది. భక్తవత్సలుడైన శ్రీకృష్ణుడు భక్తులైన భీష్మార్జునులకు బురుషార్థమును సాధ్యము చేసిన విధమును భారతమునందు సర్వత్ర గోచరమగుచున్నది. శ్రీకృష్ణ సారథ్యమే భక్తుడైన పార్థునకు విజయమును సమకూర్చినది. భగవద్భక్తిపరాయణులైన ధర్మరాజభీష్మార్జున విదురాదులు కృతార్థులైరి.

> చ. ప్రియహితసత్యవాక్య యరిభీషణ కృష్ణ భవన్నియోగసం
> శ్రయమున నున్న మా కధికశత్రుజయం బగు టేమి పెద్ద వి
> స్మయముగ నింక మోక్షితుల సర్వమహీశులు నిమ్మహాధ్వర
> క్రియయును సిద్ధి బొందెన యకిల్బిషకీర్తి వెలుంగుచుండగన్.
>
> క. ధరణీధర సర్వగుణాకర కరుణానిరత సర్వకార్యైక ధురం
> ధర నిను బడసిన మాకును హరివిక్రమ పడయరాని యవియుం గలవే?
>
> (భార. సభా. 1—165, 166.)

పదునొకండవ శతాబ్దమునం దారంభమైన భక్తిమార్గము కాలక్రమమున వికసించి వాఙ్మయాభ్యుదయమునకు దోడ్పడినది. ఆంధ్రకర్ణాటమహారాష్ట్ర ఘూర్జర వంగ హిందీ వాఙ్మయము పదుమూడు పదునాలుగు శతాబ్దములందు భాగవత భక్తివిలసితములై వర్ధిల్లిన విధమును వాఙ్మయ చరిత్రలు విశదము చేయుచున్నవి. నన్నయ భారతభాగమునందు సూచితమైన భాగవతభక్తి తిక్కన కాలమునందు బరిస్ఫుటమైన విధమును భారతము విశదము చేయుచున్నది.

కాలమును భారత రచనకు బరిపక్వమగుచున్నది. కుమారిలభట్టు శంకరాచార్యాదులు వైదికమత ప్రతిష్ఠాపనను జేసినను భక్తిమార్గము ప్రజాహృదయము నావరించినది. ప్రజలు భాగవత భక్తిపరాయణులై పాటలను బాడుచు, స్తవములను జేయుచు, భజనలను గావించుచు బ్రహ్మానందమును బొందుచుండిరి. తమిళ వాఙ్మయము భక్తిప్రభావమును విశదము చేయుచున్నది. క్రీస్తుశక మేడెనిమిది శతాబ్దములందే సంబందరు, అప్పర్‌స్వామి, సుందరమూర్తి, మానిక్కవాచకరు మొదలగు శివభక్తులును తమిళభాషయందు శివస్తోత్రములను భక్త్యావేశముతో రచియించి భక్తిమార్గమును దక్షిణభాగమునందు వ్యాపింపజేసిరి. ఆ శైవస్తోత్రములు నేటికిని బ్రాహ్మణ బ్రాహ్మణేతరులకు బ్రహ్మానందదాయకములుగ నున్నవి. బ్రాహ్మణేతరులైన ఈ శైవభక్తులు భక్తిభరితులై దేవాలయములందు దంబూరశ్రుతిలో మేళవించి రమ్యముగ బాటలను, పద్యములను బాడుచు భాగవతభక్తిని వ్యాపింపజేసిరి. చాళుక్యచోళ రాజ్యముల సంబంధ బాంధవ్యములతో రాజరాజ కాలమునకు దెలుగు దేశమునందును శైవభక్తులు సహజముగ వ్యాపించి యుందురు. పదునొకండవ శతాబ్దారంభమునందు గర్మమార్గముకన్నను భక్తిమార్గమే ప్రబలుచున్నదని యూహింప దగియున్నది. ఆ పరిస్థితులందు వివిధమార్గములను సమన్వయము చేయగల భారత మాంధ్రానువాదమునకు సకలవిధముల దగియున్నది. ఆంధ్ర భాగవత రచన కింకను గాలము పరిపక్వము కాలేదు. రామాయణమునకు, పంచమవేదమైన భారతమునకు గల ప్రతిభ వైదికమత పరిణామమును బ్రతిపాదించుటకు జాలదు.

భారతరచన 1050 ప్రాంతముల నారంభమైనను 1270 ప్రాంతములందు ముగిసినది. నన్నయభట్టారకు డాదిసభాపర్వములను, అరణ్యపర్వములోని నాల్గవ యాశ్వాసమునందు మూడువంతులను దెలిగించెను. ఎఱ్ఱాప్రెగడ

భారతారణ్యపర్వ శేషమును తెనిఁగించెను. ఆయన 1280 లో జననమొంది 1350 వరకును జీవించియుండునని వీరేశలింగము పంతులుగా రాంధ్ర కవుల చరిత్రమునందు నిర్ణయించిరి. శేషించిన పదునైదుపర్వములను తిక్కన సోమయాజి తెనిఁగించెను. తిక్కన సోమయాజి 1220 ప్రాంతమునందు జనించి 1300 ప్రాంతములందు మృతినొందినటులు వీరేశలింగము పంతులుగారు నిర్ణయించిరి. ఆంధ్రభారత మారంభమైన తరువాత ముగియుటకు 220 ఏండ్లు పట్టినవి. ఆంధ్ర మహాభారతమును రచియించిన మువ్వురు కవులును 'కవిత్రయ' మని ప్రసిద్ధిగాంచిరి. ఆంధ్రవాఙ్మయ వ్యాపనమునం దాదియుగము నందుఁ మందగమనము నీ మహాభారతరచన దెలుపుచున్నది. ఆ కవిత్రయము ఆంధ్రవాఙ్మయమునందు వాగనుశాసనుఁడు, ప్రబంధ పరమేశ్వరుఁడు, కవిబ్రహ్మయను సార్థక నామధేయముల విరాజిల్లుచున్నారు. భారతకావ్యమునకుఁ పరమేశ్వరుని బట్టభద్రునిఁ జేసిన తిక్కన ఆంధ్రవాఙ్మయ సామ్రాజ్యమునకు బట్టభద్రుఁడుగ నున్నాఁడు. ఈ గ్రంథమునందుఁ గవిత్రయ తత్త్వ విచారణ కవకాశములేదు. అయినను వీరేశలింగము పంతులుగారు కవుల చరిత్రమునందు తిక్కనవిషయమై వ్రాసిన భావములను దెలుపుట ధర్మముగ నున్నది. ఈ భావముల సారమునే వేర్వేఱురీతుల వారి సంస్కారముల కనురూపముగ విమర్శకులు, పండితులు సందర్భానుసారముగ దెలిపియున్నారు.

"తెలుఁగు భాషయం దెన్నో గ్రంథము లున్నను, తిక్కనసోమయాజి కవిత్వముతో సమానముగాఁగాని, దానిని మింగునట్లుగాఁగాని కవిత్వము చెప్పఁగలిగి వారు నేఁటివఱకు నొక్కరును కనఁబడలేదు. తిక్కన కవిత్వము ద్రాక్షాపాకముగ మిక్కిలి రసవంతముగా నుండును; ఈతని కవిత్వమునందు పాదపూరణమునకుఁ దెచ్చి పెట్టుకొనెడు వ్యర్థపదము లంతగా నుండవు; పదముల కూర్పు మాత్రమే కాక యర్థసందర్భమును మిక్కిలి పొందికగా నుండును ఏవిషయము చెప్పినను యుక్తియుక్తముగాను; ప్రౌఢముగాను నుండును; ఎక్కడ నే విశేషణము లుంచ యేరీతి నేపదముల ప్రయోగించి రసము పుట్టింపవలయునో, యీ కవి దెలిసినట్లు మఱి యొకరికి తెలియదు; ఈయనకవిత్వము లోకోక్తులతోఁ గూడి జాతీయముగా నుండును; ఈయన పదలాలిత్యమును, యుక్తి బాహుళ్యమును, అర్థగౌరవమును, రచనాచమత్కృతియు, శయ్యావిశేషమును, సందర్భశుద్ధియు, కల్పనాకౌశలమును అన్యులకు రావు; ఈ కవిశిఖామణియొక్క కవిత్వమునం దొకవంతు సంస్కృతపదములును, రెండు వంతులు తెలుఁగుపదములు నుండును."

తిక్కన వాడుకయందున్న తెలుఁగుమాటలను దనకృతులయందు వాడి తెలుఁగుసొంపును బెంపొందఁజేసిన విధమును భారత నిర్వచనోత్తర రామాయణములు తెలుపుచున్నవి. ఇందులకు దృష్టాంతము లనంతములు గలవు.

సీ. ఆరుదారు మేలుక ట్లాయితం బై చూడ
నొప్పారి తనుపగు చప్పరములుఁ
బరపైన చెలువంబు గరగరికయుఁ దియ్య
తెలిసిరుఁ గలిగిన దీర్ఘికలును
బొడవైన మువ్వంచఁ బొలుచునట్లుగ నేనుఁ
గుఁకు గుజ్జిములకుఁ గొట్టములును
ముందర బయలైన చందంబుఁ జతురాభి
మతమైన యాస్థానమండపములు
బియ్యములును నేయుఁ బెరుఁగును గూరగా
యులును వంటగట్టెయలును గడ్డి
కవణములును జెల్లుగాఁ నొడఁ గూర్చి ని
గూఢవృత్తిఁ దాముఁ గూడ నడచె.

(ఉద్యో. 1—93)

సీ. లలితంబు లగు మట్టియల చప్పు డింపార నంచకై వడి నడ నల్ల వచ్చి
యెడ మేనినెత్తావి సుడియంగఁ బయ్యెద సగము దూలించి పై ముగుఁడ దిగిచి
సోలెడు నెలదీఁగెలీలఁ గ్రాలుచు వింత చెలువంబు దలకొనఁ జేరి నిలిచి
తెలిగన్నుఁగవకు నెచ్చెలియైన లేఁత న వ్వొలయంగ సరసంపుఁ బలుకు పలికి
మెఱయు చెయ్వుల రాగంబు మెయికొనంగ
నెడఁదిసొగయించు మాటల నేలమి మిగుల
నిన్ను ననురక్తిఁ గొలుచు నన్నెలంత యుండ
నీరసాకార సైరంధ్రి గోరఁ దగునె?

(విరా. 2—64)

ఈ పద్యమునందు నాలుగైదు సంస్కృతపు పదములు మాత్రమే వాడఁబడినవి. ఈ కారణమువలననే "తెనుఁగుబాస వినిర్మింపఁ దివురుటరయ భవ్యపురుషార్థతరు పక్వఫలము" అని తిక్కన సంభావించెను.

ఆంధ్రభారత రచన వాఙ్మయచరిత్రమునందుఁ గవిత్రయ కాలమునందుఁ జరిగిన పరిణామమును దెలుపుచున్నది. నన్నయ భారతమును రాజరాజనకు కృతిగఁ దెనిఁగించెను. నన్నయ రెండు వంతులు సంస్కృత పదములను, ఒకవంతు తెనుఁగుపదములను వాడెను. నన్నయ శైలి సరళముగను, గంభీరముగను, ద్రాక్షాపాకముగా నున్నది. నన్నయరచన సంస్కృతసంస్కారమయముగ నున్నది. నన్నయ శివభక్తుఁడు; నన్నయకావ్యము ప్రథమాంధ్రకావ్యము. తిక్కన హరిహరులకుఁ గృతిగ భారతమును రచించెను తిక్కన రెండువంతులు తెలుఁగుపదములను, ఒకవంతు సంస్కృతపదములను వాడెను. తిక్కనరచన సంస్కృతాంధ్ర సంస్కారముల సమ్మేళనమును బొంది ఆంధ్రహృదయమునకు లక్ష్యముగ నున్నది. తిక్కన అద్వైతి. తిక్కన కావ్యము పరిపక్వమైన కావ్యము. తిక్కన భారతములోని పదునైదు పర్వములను "జనసంప్రార్థ్యంబునను" తెనుఁగు బాసను రచియించెను. భారత రచనయందు నన్నయకును, తిక్కనకును లక్ష్యములు భిన్నములుగ నున్నవి. నన్నయకు భారతరచనకు ప్రయోజనము రాజరాజానుగ్రహమును, తెనుగు గావ్యరచనయును. తిక్కనకు భారతరచనకు ప్రయోజనము తెనుఁగుబాస, తెనుఁగుజనులు, తెనుఁగుదేశము, దుఃఖనివృత్తి, సుఖప్రాప్తి, మోక్షము, పరమేశ్వర సాక్షాత్కారము. నన్నయ భట్టారకుఁడు తన కృతిని రాజరాజున కంకితము చేసెను. తిక్కన సోమయాజి తన కృతిని ఆంధ్రత్వమునకును, పరమేశ్వరునకును సమర్పించెను.

క. పారాశర్యునకృతి యయి భారత మను పేరఁ బరఁగు పంచమవేదం
బారాధ్యము జనులకుఁ ద ద్గౌరవ మూహించి నీ వఖండితభక్తిన్

(విరా. 1—17)

తే. తెనుఁగుబాస వినిర్మింపఁ దివురుటరయ భవ్యపురుషార్థతరుపక్వఫలము గాదె
దీని కెడ నియ్యకొని వేడ్కనూని కృతిపవిత్ర మర్థించి వచ్చితిఁ దిక్కశర్మ.

(విరా. 1—1)

ఉ. కావున భారతామృతముఁ గర్ణపుటంబుల నారఁ గ్రోలి యం
ధ్రావలి మోదముం బొరయునట్లుగ సాత్త్వతేయసంస్మృతి
శ్రీవిభవాస్పదం బయిన చిత్తముతోడ మహాకవిత్వదీ
క్షావిధి నొంది పద్యముల గద్యములన్ రచియించెదం గృతుల్.

(విరా. 1—31)

తిక్కన జనాభ్యర్చితమైన భారతమును దేవదేవున కర్పించి వాఙ్మయ భక్తకోటికి వరణీయుఁడై, పుణ్యచరిత్రుఁడై జన్మసాఫల్యము గాంచెను.

ఉ. కూర్చుట నూత్నరత్నమునకుం గనకంబునకుం దగున్ జనా
భ్యర్చితమైన భారత మహాకృపాపరతంత్ర వృత్తిమై
బేర్చిన దేవదేవునకుఁ బ్రీతిగ నిచ్చుట సర్వసిద్ధి నా
వేర్చినభంగిఁ జెప్పి వరణీయుఁడ నయ్యెద భక్తకోటికిన్.

(విరా. 1—28(

ఉ. ఇట్టివిధంబుఁ గాంచి పరమేశ్వరునిం గృతినాథుఁ జేసి యే
నట్టునఁ బూజ్యమూర్తియగు భారతసంహితఁ జెప్పఁ గంటి నా

పుట్టు గృతార్థతం బొరసెఁ బుణ్యచరిత్రుఁడ నైతి నవ్విభుం
గట్టెదఁ జట్టి మత్ప్రతిమ కారుణికత్వ మహావిభూతికిన్.

(విరా. 1—27)

పదునొకండవ శతాబ్దమునందు నన్నయకాలమునందుఁ బునరుద్ధృతమైన వైదికమార్గ నిష్ఠయును, పల్లవించిన భేదములేని భక్తిమార్గమును తిక్కన యందు బరిపక్వతను బొందినవి. తిక్కన నియోగి బ్రాహ్మణుఁడు; లోకవ్యవహారజ్ఞుఁడు; సంగ్రామదక్షుఁడు; సోమయాజి; కవిబ్రహ్మ; తత్త్వజ్ఞుఁడు; పరమేశ్వర భక్తుఁడు. తిక్కన సోమయాజి "విశ్వశ్రేయః కావ్యమ్" అను పరమార్థమును గల్పించిన మహానుభావుఁడు. ఆంధ్రప్రజాభ్యుదయము, ఆంధ్రభాషాభ్యుదయము, ఆంధ్రదేశాభ్యుదయము, పరమేశ్వరారాధనము కావ్యరచనకుఁ బరమప్రయోజనము లని తిక్కన వ్యక్తముచేసి ఆంధ్రవాఙ్మయమున కఖండమైన ప్రతిభను సమకూర్చెను.

ఉ. వైదికమార్గనిష్ఠ మగు వర్తనముం దగ నిర్వహించుచున్
భేదము లేని భక్తిమతి నిర్మలవృత్తిగఁ జేయుచుండు మ
త్పాద నిరంతరస్మరణ తత్పరభావము కల్మి నాత్మ న
మ్మోదము బొందఁ గావ్యరసముం గొనియాడుచు నుండు దేవుఁడున్.

(విరా. 1—15)

కావ్యప్రయోజనము విశ్వకల్యాణము. కావ్యము రసాత్మకము. విశ్వకల్యాణము రసోదయమువలననే కలుగుచున్నది. రసాత్మకమైన కావ్యము చిన్నదైనను, పెద్దదైనను గావ్య ప్రయోజనమును సమకూర్చుచున్నది. విశ్వమంతయు రసాత్మకమై వెలయుచున్నది. రసాన్వేషకులైన కావ్యతీర్థులు సర్వత్ర రస ప్రభావమును గనుఁగొనుచున్నారు. విశ్వవ్యాప్తములైన భగవద్విభూతులు రసాత్మకములై పరమానందమును గలుగజేయుచున్నవి. దిగంత వ్యాప్తములైన దివ్యవిభూతులను గన్నులు చూచుచున్నవి: చెవులు వినుచున్నవి; బుద్ధి తెలిసికొనుచున్నది; ఇతరేంద్రియములు యథోచితముగ నింద్రియవ్యాపారములను నిర్వహించుచున్నవి. అయినను దివ్యవిభూతుల రసహృదయము విజ్ఞానసంపన్నులకు మాత్రము ప్రత్యక్షమగుచున్నది. సామాన్యులకు రసహృదయము గోచరము గాదు.

కర్మేంద్రియములు కార్యరూపముననను, జ్ఞానేంద్రియములు భావరూపముననను రసానందమును గలుగఁజేయుచున్నవి. కరచరణాద కర్మేంద్రియములకు విషయరస మానందకరము; చెవులకు శబ్దరస మానందకరము; కన్నులకు రూపరస మానందకరము; ముక్కునకు గంధరస మానందకరము; త్వక్కునకు స్పర్శరస మానందకరము; జిహ్వకు రుచ్యరస మానందకరము; కర్మేంద్రియ జ్ఞానేంద్రియాయత్తమైన విషయవాంఛల రసానంద మారంభమునం దమృత ప్రాయముగఁ గనుపడినను విషపరిణామమును బొందుచున్నది. విషయోపలాలితమైన రసానందము కావ్యమునకు క్షుద్ర ప్రయోజనముగాని యుత్తమప్రయోజనము గాదు. కావ్యమునకు బరమప్రయోజనము విషయాతీతమైన రసానందము మూలముననే గలుగుచున్నది. నవరసములు గలుగఁజేసెడి యానందము విషయోపభోగమువలననే కలుగుచున్నది. శృంగారము, హాస్యము, కరుణము, రౌద్రము, వీరము, భయానకము, బీభత్సము, అద్భుతము, శాంతము, వాత్సల్యము వలన గలిగెడి రసానందము విషయాసక్తముగాక విషయాతీతముగ నుండుట విశ్వశ్రేయస్సునకు సాధనము. విషయాసక్తమైన రసానందము తాత్కాలికము; పరిమితము; స్వార్థపరము; దుఃఖదాయకము; మానసికము.

విషయాతీతమైన రసానందము విశాలము; పరార్థపరము; సుఖదాయకము; ఆధ్యాత్మికము. విషయాసక్తమైన రసానంద ప్రాప్తికి సాధనము భోగము. విషయాతీతమైన ఆనంద ప్రాప్తికి సాధనము త్యాగము. కావ్యలక్ష్యము "యశసేఽర్థకృతే వ్యవహారవిదే శివేతరక్షతయే—సద్యః పరనిర్వృతయే కాంతాసమ్మిత

యూపదేశయుజే" అని మమ్మటాచార్యుడు చేసిన నిర్వచనమునకు విశ్వశ్రేయస్సు ప్రధాన లక్ష్యముగాక యప్రధానలక్ష్య మగుచున్నది. విన్నకోట పెద్దన్న కావ్యాలంకార చూడామణియందుఁ జేసిన భావనిర్వచనము నుత్తమకావ్యమునకుఁ దగియుండదు.

క. బహిరర్థాలంబనమై
విహరించు మనోవికార విలసితము సువి
విహిత మగు భావ మన; నది
మహి విజ్ఞానంబు నా సుమతులం బరగున్.

క. ఘనవిజ్ఞానం బాత్మకు
మనసుననే కలుగు నట్టి మనసున కబ్బున్
కనదింద్రియములచేతన్
వినఁగా వీనులకు నొదవు విషయప్రాప్తిన్.

మనోవికారవిలసితమైన భావము విషయరసానందమును గలుగఁజేసినను విజ్ఞానదాయకము, విషయాతీతము నైన రసానందమును గలుగఁజేయఁజాలదు.

విశ్వకల్యాణలక్ష్యము భక్తిరసమునందుఁ బ్రత్యక్షమగుచున్నది. అనన్యమైన భక్తిరసమునందు సకలరసములును నిమిడియున్నవి. శ్రీకృష్ణుని శృంగార విలాసములు, మురళీగానము, పార్వతీ పరమేశ్వరుల యఖండప్రేమ, సీతారాముల విహారములు, పురాణేతిహాసములు, కావ్యనాటకములు, కీర్తనలు భక్తిరసావేశమును విశదము చేయుచున్నవి.

మహాదీక్షాపరాయణులు గానివారు మహాకావ్య నిర్మాణాధికారులు గాఁజాలరు. తిక్కన భారతరచనకు "శ్రీవిభవాస్పదం బయిన చిత్తములోఁ గవితాకవిత్వ దీక్షావిధిని" బూనెను. తిక్కన పూనిన యజ్ఞదీక్ష సోమయాగదీక్ష మాత్రమే కాదు; ఆయన పూనినది మహాకవితా యజ్ఞదీక్ష. కావ్యదీక్షయు నితర యాగదీక్షలవలె నాధిభౌతికమై భోగపరమైనపుడు విషయాసక్తమై సామాన్య ప్రయోజనమును గలిగించుచున్నది. కావ్యదీక్ష యాధ్యాత్మికమైనపుడు విషయాతీతమై "భవ్యపురుషార్థ తరు పక్వఫలము" గలిగించుచున్నది. కావ్యయజ్ఞమునందు విశ్వాత్మకమైన కావ్యరసమే అధియజ్ఞము. విశ్వాత్మకమైన రసఫలమును సాధించుటకును, నిర్మించుటకును, ననుభవించుటకును సర్వసాక్షియైన ఆత్మకు సామర్థ్యము గలదు గాని దేహేంద్రియాదులకు సామర్థ్యము లేదు. మహాకవిత్వదీక్షకు ఫలమైన కావ్యరసమును బొందుటకు వలయు సాధనములను బరమేశ్వరుఁడు సాక్షాత్కరించి తిక్కనకుఁ బ్రసాదించెను. ఆత్మానందమును బడయఁగల కావ్యరసము భగవంతుని ప్రీతికి భాజనమగుచున్నది. ఇయ్యది వైదికమతపరమగు ప్రవర్తనమును గలిగి, చిత్తశుద్ధితోడను, భావసంశుద్ధితోడను జేసెడి పరమేశ్వర భక్తిప్రభావమునఁ గలుగుచున్నది. విశ్వశ్రేయస్సే భగవత్సంకల్పము; కావ్యమునకుఁ బ్రయోజనము; యజ్ఞమునకు ఫలము; పురుషార్థమునకుఁ బరిణామము; సకల మతములకు బరమార్థము. విశ్వశ్రేయస్సున కధికారులుగాని కవులు, యాజకులు, మతాచార్యులు మొదలగువారు చేసెడి ప్రయత్నములు విశ్వకల్యాణమునకును, నాత్మానందమునకును సాధనములు కావు.

తిక్కన సంస్కృతాంధ్రములందు మహాపండితుడు: వైదికమత పరిణామములైన కర్మజ్ఞాన వైరాగ్య భక్తిమార్గములం దప్రతిమానమైన ప్రజ్ఞగల పరమవేదాంతి. ఆ మహానుభావుడు కావ్యదీక్షను బూని రచించిన యాంధ్రకావ్య మాంధ్రవాఙ్మయమునందుఁ బరంజ్యోతివలె వెలుఁగుచున్నది; ఆంధ్రరసహృదయమునందుఁ గావ్యరసామృతమును బ్రవహింపఁ జేయుచున్నది; ఆత్మానందమును గలుగఁ జేయుచున్నది; విశ్వకల్యాణమునకు సాధనముగనున్నది. తిక్కనామాత్యుఁడు భక్తిమయమైన జ్ఞానరసామృతమును గ్రోలి బ్రహ్మపదము నధిష్ఠించెను. పోతనామాత్యుఁడు జ్ఞానమయమైన భక్తిరసామృతమును గ్రోలి శ్రీకైవల్యపదము నధిష్ఠించెను. ఆంధ్రవాఙ్మయ పరిణామమునందు గర్మజ్ఞాన వైరాగ్య సంవర్ధితములైన భక్తిఘట్టము లుత్తమఘట్టములుగ నున్నవి.

సంస్కృత వాఙ్మయమునందు వలెనే ఆంధ్రవాఙ్మయమునందును వాఙ్మయమునకు మతము ప్రధానవిషయముగ నున్నది. ఆదియుగపుఁ గవులు చాలమంది మత విషయిక కావ్యములను రచియించిరి. ముఖ్యముగఁ బురాణేతిహాస కావ్యములనో, వానియందలి భాగములనో, ఉపాఖ్యానములనో తెనిఁగించిరి. ఆదియుగము పురాణయుగము. అయినను దెనుఁగురచనలు కేవల మనువాదములు గావు. కథా సందర్భములు, భావములు, వర్ణనలు, జాతీయములు, పద్యములు తెనుఁగు హృదయమున కనురూపముగ నాంధ్ర సంస్కారమును బొందినవి. భారత, భాగవత, రామాయణాది పురాణములు తెనుఁగు హృదయమును గలిగి స్వతంత్ర రచనలుగ నున్నవి. భారతము, భాగవతము, రామాయణము, నృసింహపురాణము, ఉత్తర హరివంశము, పద్మపురాణము, మార్కండేయ పురాణము, వరాహ పురాణము, విష్ణు పురాణము మొదలగు పురాణేతిహాసములు పదునైదవ శతాబ్దాంతము లోపల దెనిఁగింపఁబడినవి. దశకుమార చరిత్రము, కేయూరబాహు చరిత్రము, భోజరాజీయము, కాదంబరి, విక్రమార్క చరిత్రము మొదలగు చరిత్రములును తెనిఁగింపఁబడినవి. అథర్వణ వ్యాకరణము, కావ్యాలంకారచూడామణి, అనంత ఛందస్సు మొదలగు లక్షణగ్రంథములు, కొన్ని ప్రబంధములు, ఉపాఖ్యానములు, మాహాత్మ్యములు, శాస్త్రములు, నీతిసార ముక్తావళి, సుమతి శతకము, పంచతంత్రము మొదలగు నీతిగ్రంథములును నీయుగమునకుఁ జెందినవే. వల్లభరాయవిరచితమైన క్రీడాభిరామ మను మొదటి ఆంధ్రనాటకమీ యుగమునకు జెందియున్నది. ఈయుగపు కవులందు నాచనసోముడు, పాల్కురికి సోమనాథుఁడు, వెన్నెలకంటి సూరన్న, పిల్లలమఱ్ఱి పినవీరన్న, శ్రీనాథుడు ప్రతిభాశాలులైన కవులు. ఆంధ్రవాఙ్మయ పరిణామమునం దాదియుగ మనువాదయుగమైనను వ్యక్తిత్వమును గలిగి ప్రతిభగల యుగముగ నున్నది. కారణము నన్నయ, తిక్కన, ఎఱ్ఱన, పోతనాదుల మహత్త్వము. భావికవులకీ మహాకవుల ప్రతిభయే కొంతవరకు ప్రతిబంధకమైనది. కవిత్రయము నడచిన మార్గమే ప్రమాణమై నేఁటికిని స్వతంత్రరచనలు దూష్యములుగఁ బరిగణింపఁబడుచున్నవి.

వాఙ్మయ స్వరూపములు

ఆంధ్ర కావ్యములు సామాన్యముగ సంస్కృత కావ్యముల మార్గము ననుసరించినవి. సంస్కృత వాఙ్మయము సామాన్యముగ గద్యపద్యాత్మకముగ నున్నది. వేదములు పద్యాత్మకములు; ఉపనిషత్తులు, పురాణములు, చంపు కావ్యములు గద్యపద్యాత్మకములుగ నున్నవి. నన్నయ తిక్కనాదికవులు సంస్కృత వాఙ్మయమార్గముననే నడిచిరి. నన్నయ భారత రచనయందు 100 పంక్తులలో బద్యపంక్తులు 54 ను, గద్యపంక్తులు 46ను, తిక్కన భారత రచనయందు 100 పంక్తులలో బద్య పంక్తులు 67 ను, గద్యపంక్తులు 33 ను ఉన్నవి. తిక్కన నిర్వచనోత్తరరామాయణమును రచించినను నిది యసాధారణము. భాగవతమునందు 100 పంక్తులలో 65 పద్య పంక్తులును, 35 గద్యపంక్తులును గలవు. పదునేడవ శతాబ్దమునకుఁ గావ్యములందు గద్యరచన తగ్గినది. పురాణ యుగమునందును, ప్రబంధ యుగమునందును జంపువులు ప్రధానములైనవి. చంపువులందు దేశికవితకు సహజమైన జాతుల పద్యముల వాడుక తగ్గి వృత్తముల వాడుక హెచ్చినది. ఆదియుగమునందు సామాన్యముగ గవులందఱును నన్నయ మార్గము నవలంబించినను ద్విపదకావ్యములను రచించిన మహాకవులును గలరు. ఆ కవులందుఁ బాల్కురికి సోమనాథుఁడు, గౌరన, శ్రీనాథుఁడు, రంగనాథుఁడు సుప్రసిద్ధులు.

పండ్రెండు పదుమూఁడు శతాబ్దముల వాఙ్మయము

ఆంధ్రవాఙ్మయ చరిత్రమునందును, వైదిక మతపరిణామము నందును బండ్రెండవ శతాబ్దము ప్రముఖముగ నున్నది. రాజరాజ నరేంద్రుని కాలమునందు బునఃప్రతిపాదితమైన కర్మమార్గమునకుఁ బండ్రెండవ శతాబ్దమునందుఁ బ్రబలమయిన ప్రతిఘటనములు గలిగినవి. శ్రీరామానుజాచార్యులు, యామునాచార్యులు, దేశికాచార్యులు వైష్ణవమతమును వ్యాపింపజేసిరి. చోళ రాజులు వైష్ణవమతమును స్వీకరించి వైష్ణవమత వ్యాపనమునకుఁ దోడ్పడిరి. వైష్ణవభక్తులు భక్తిపరమయిన విశిష్టాద్వైతమును బోధించిరి. రామానుజాచార్యులు ప్రస్థానత్రయమునకును విశిష్టాద్వైత పరమైన భాష్యములను రచియించి భక్తిమార్గ వ్యాపనమునకు దోడ్పడెను. శంకరాచార్యులు రచియించిన

ఆదియుగమునందలి ప్రసిద్ధ కవులు, వారి కాలము, గ్రంథములు క్రీ. 11-వ శతాబ్దము మొదలు 15-వ శతాబ్దమువఱకు

క్రమ సంఖ్య	కవి పేరు	కవి కాలము	గ్రంథము పేరు	గ్రంథ వివరణము	విశేష విషయములు
1	నన్నయ	1022-1063	మహాభారతము	ఇతిహాసము	
2	తిక్కన	1230-1300	,,	,,	
	,,	,,	నిర్వచనోత్తర రామాయణము	పద్యకావ్యము	
3	ఎఱ్ఱాప్రగడ	1280-1350	మహాభారతము, నృసింహ పురాణము	ఇతిహాస పురాణములు	
4	నన్నెచోడుఁడు	1151-1170	కుమారసంభవము	కావ్యము (ప్రబంధము)	
5	పాల్కురికి సోమన	1170-1220	పండితారాధ్య చరిత్రము, బసవపురాణము	,,	
6	రంగనాథుఁడు	1200-1276	రంగనాథరామాయణము (ద్విపద)	ఇతిహాసము	
7	కేతన	1250-1270	దశకుమారచరిత్రము	కావ్యము (ప్రబంధము)	
8	బద్దెనకవి	1260-1300	నీతిశాస్త్రముక్తావళి	పద్యకావ్యము	నీతి
9	మంచెన	1300-	కేయూరబాహుచరిత్రము	ప్రబంధము	
10	అథర్వణాచార్యుఁడు	1240-1300	అథర్వణకారికలు	సూత్రగ్రంథము	వ్యాకరణము
11	కాచవిభుఁడు, విట్టలరాజు		రంగనాథోత్తరరామాయణము (ద్విపద)	ఇతిహాసము	
12	మారన	1250-1300	మార్కండేయపురాణము	పురాణము	
13	విన్నకోట పెద్దన్న	1300-	కావ్యాలంకారచూడామణి	పద్యకావ్యము	లక్షణగ్రంథము
14	చిమ్మపూఁడి అమరేశ్వరుఁడు		విక్రమసేనము	ప్రబంధము	
15	హుళక్కి భాస్కరుఁడు	1295-1360	భాస్కరరామాయణము	ఇతిహాసము	
16	నాచనసోముఁడు	1360-	ఉత్తరహరివంశము	,,	
	,,		వసంతవిలాసము	ప్రబంధము	
17	వేములవాడ భీమకవి	1400-	కవిజనాశ్రయము	పద్యకావ్యము	లక్షణగ్రంథము
18	మడికి సింగన	1420-	వాసిష్ఠరామాయణము, పద్మపురాణము, దశమ [స్కంధము	ఇతిహాస పురాణములు	
19	జక్కయకవి	1406-1422	విక్రమార్కచరిత్రము	ప్రబంధము	
20	అనంతామాత్యుఁడు	1430-	భోజరాజీయము	,,	
			రసాభరణము	అలంకారశాస్త్రము	
21	రావిపాటి తిప్పన	1380-	చంద్రతారావళి, మదనవిజయము, అంబికా శత [కము		
22	వి. వల్లభరాయఁడు	1420-	క్రీడాభిరామము	పద్యకావ్యము	
23	శ్రీనాథుఁడు	1400-	హరవిలాసము మొదలయినవి	,,	
24	పోతన	1405-1470	భాగవతము, వీరభద్రవిజయము	పురాణము, పద్యకావ్యము	
25	నిశ్శంక కొమ్మన్న	1430-1470	శివలీలావిలాసము,	ప్రబంధము	
26	గౌరనమంత్రి	1440-	హరిశ్చంద్రోపాఖ్యానము, నవనాథచరిత్రము	ద్విపద	
27	దగ్గుపల్లి దుగ్గయ్య	1480-	నాచికేతూపాఖ్యానము	ప్రబంధము	
	,,		కాంచీపురమాహాత్మ్యము	,,	
28	భైరవ కవి	1460-	శ్రీరంగమాహాత్మ్యము	,,	క్షేత్రమాహాత్మ్యము
	,,		రత్నశాస్త్రము	పద్యకావ్యము	,,
	,,		కవిగజాంకుశము	,,	
29	పిల్లలమఱ్ఱి పినవీరన	1450-1480	జైమిని భారతాశ్వమేధపర్వము	,,	లక్షణగ్రంథము
30	నంది మల్లయ్య, ఘంట సిం (గయ్య	1480	ప్రబోధచంద్రోదయము	ప్రబంధము	
	,,		వరాహపురాణము	పురాణము	వేదాంతము
31	దూబగుంట నారాయణకవి	1480	పంచతంత్రము	ప్రబంధము	
32	వెన్నెలకంటి సూరన్న	1480	విష్ణుపురాణము	పురాణము	నీతి
33	ఫణిభట్టు		పరితత్త్వసారము	పద్యకావ్యము	
34	మనుమంచిభట్టు		హయలక్షణసారము	,,	వేదాంతము
35	కేతనమంత్రి		కాదంబరి	ప్రబంధము	అశ్వశాస్త్రము
36	కవిభల్లటుఁడు		విక్రమార్క చరిత్రము, లక్షణగ్రంథము,	ప్రబంధము, పద్యకావ్యములు	
37	కవిరాక్షసుఁడు		ఆదినారాయణచరిత్రము [నిఘంటువు	ప్రబంధము	

1. కుమారసంభవ కర్తయైన నన్నెచోడుఁడు నన్నయకు పూర్వుఁడని శ్రీ మానవల్లి రామకృష్ణకవి గారును, నడకుదుటి వీరరాజు పంతులుగారును వ్రాసిరి. కాని శ్రీ వీరేశలింగము పంతులుగారును, శ్రీ జయంతి రామయ్య పంతులుగారును, వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రిగారును నన్నయకు నూరేండ్ల తరువాతి వాఁడని తేల్చియున్నారు.

2. వేములవాడ భీమకవి నన్నయకు పూర్వుఁడనియు, తిక్కనసోమయాజి నన్నయకు సమకాలీనుఁడనియు శ్రీ గురుజాడ శ్రీరామమూర్తిగారు వ్రాసియున్నారు. కాని శ్రీ వీరేశలింగము పంతులుగారు వీరి వాదములను విమర్శించి భీమన, తిక్కనలు నన్నయకు తరువాతివారని తేల్చిరి.

3. శ్రీనాథునికాలము శ్రీ కొమఱ్ఱాజు లక్ష్మణరావుగారు వ్రాసినదాని ననుసరించి క్రీ. శ. 1360 మొదలు 1440 వఱకు; బ్రహ్మశ్రీ వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రిగారి మతప్రకారము క్రీ. శ. 1385 మొదలు 1475 వఱకు.

4. శ్రీ గురుజాడ శ్రీరామమూర్తిగారు హుళక్కి భాస్కరుఁడు శా. శ. 950-1000 నాఁటివాఁడని వ్రాసియున్నారు.

పై పట్టికలోని కవుల కాలములు శ్రీ కందుకూరి వీరేశలింగము పంతులుగారి కవుల చరిత్రలోని నిర్ణయముల ననుసరించి యూహింపఁబడినవి.

అద్వైతపరములైన భాష్యములకును, రామానుజాచార్యులవారి భాష్యములకును ప్రతిఘటనము గలిగినది. మధ్వాచార్యులును నీకాలమునందు ద్వైతపరమైన భాష్యములను రచియించెను.

వీర శైవము

బసవేశ్వరుఁడు 1140—68 ప్రాంతములందు వీరశైవమతమును వ్యాపింపజేసెను. ఆంధ్రదేశమునుండి వెడలిపోయిన జైన బౌద్ధమతములకు ఒదకొండవ శతాబ్దములో దమిళ కర్ణాటక దేశములందు స్థావరము లేర్పడినవి. శైవ వైష్ణవమతములు పండ్రెండవ శతాబ్దమునం దారంభములై క్రమవికాసమును బొందినవి. వీరశైవము జైనబౌద్ధమతములను పదుమూఁడు పదునాలుగు శతాబ్దములందు కర్ణాటకదేశమునుండి వెడలగొట్టినది. ఆంధ్ర కర్ణాట వాఙ్మయములకు వీరశైవమత వ్యాపనము రెండుమూడు వందలేండ్లు ఉత్తేజమును కలుగజేసినది. భక్తిమార్గ ప్రతిపాదకములైన వీరశైవ వైష్ణవ మతములు పండ్రెండు పదుమూఁడు శతాబ్దములందును, తరువాతను నాంధ్ర వాఙ్మయాభ్యుదయమునకు విశేషముగ దోడ్పడినవి.

బసవేశ్వరుఁడు బ్రాహ్మణకులమునందుఁ బుట్టినను కర్మసంస్కారమును విడిచి భక్తిసంస్కారమును స్వీకరించెను. బసవేశ్వరుఁడు వీరశైవమును వ్యాపింప జేసినను, శైవము భిన్నరూపములను దేశమునం దంతటఁ బూర్వమే వ్యాపించి యున్నది. వీరశైవమునందు దుఃఖనివృత్తికి అష్టావరణములును సాధనములు. గురు లింగ జంగమార్చనలు, విభూతి రుద్రాక్షధారణము, తీర్థప్రసాదములు, పంచాక్షరి దుఃఖనివృత్తికి సాధనములు. భక్త మాహేశ్వర ప్రసాద ప్రాణ శర ణైక్య స్థలములు ముక్తికి సోపానములు. ఆచారలింగ, గురులింగ, శివలింగ, చరలింగ, పత్ప్రసాదలింగ, మహాలింగములు శివలింగ రూపములు.

శైవమతము భరతఖండమునందు బ్రాచీనమైన మతము. శైవమతము శివోత్కర్ష ప్రధానమైన మతము. ఆరంభమునందు వైదికమతమైన కర్మ మార్గము నవలంబించినను గాలక్రమమున భక్తిమార్గము ప్రధానమైనది. శైవము ప్రాచీన వైదికమార్గమున గర్మలను, వర్ణాచారములను ఆశ్రయించుచు వృద్ధిని బొందినది. లింగధారణశైవము శైవముతోపాటు లింగధారణమును ప్రధానముగ స్వీకరించినది. వీరశైవము కర్మసంస్కారములను, జాతిభేదమును విరసించుచు లింగధారణదీక్షను శాసించినది. వీరశైవమునకు లింగధారణము బీజము, లింగభక్తి శక్తి, గురులింగ జంగమ ప్రసాదము కీలకము. జైనబౌద్ధ మతములు కర్మసన్న్యాసమును, జీవయాత్రయందు వైరాగ్యమును వ్యాపింపఁ జేసినవి. భిక్షుకి, ప్రజాగౌరవమునకు కాషాయాంబరములు చిహ్నములైనవి. భిక్షాటనము పూజ్యమైన వృత్తియైనది. గృహస్థాశ్రమమునందు విరక్తి ప్రబలినది. ప్రజలు నిరాశ్రయులైరి. సంఘశక్తి క్షీణించినది. వేదాంతమును నీమార్గమునే యవలంబించినది. వైదికమతప్రోక్తమైన కర్మానుష్ఠానము ప్రజాసామాన్యమునకు స్వధర్మనిర్వాహణమునకు నిరుపయోగమైనది. భగవద్భక్తిని సార్థకము చేయుటకు మానవసేవ యవసరమైనది. వీరశైవము నిత్యజంగమార్చనలందు ఆత్మానందమును, శివానందమును, విశ్వకల్యాణమును సాధ్యముచేసి వైదికమత పరిణామమును భక్తిమార్గరూపమున విస్తరింపఁ జేసినది. వీరశైవ ప్రభావము పండ్రెండు పదుమూఁడు శతాబ్దములందలి ఆంధ్రవాఙ్మయమునందు గోచరమగుచున్నది. ముఖ్యముగ ద్విపద కావ్యము లందును, శతకము లందును, పాటలందును, కీర్తనలందును వీరశైవ ప్రాబల్యము గోచరమగుచున్నది. తిక్కన భారతమునందును, పోతన భాగవతమునందును పండ్రెండవ శతాబ్దమునందుఁ బ్రబలిన భక్తిమార్గ ప్రాభవము వారి భావము లందును, భాషయందును, రచనలయందును వ్యక్తమగుచున్నది.

తెనుఁగు స్వరూపము: ద్విపద కావ్యములు

ఆంధ్రవాఙ్మయ స్రవంతి రెండు ప్రధానములైన మహాప్రవాహములను గలిగి శోభిలుచున్నది. ఒకటి సంస్కృత సంస్కార ప్రవాహము; రెండవది తెనుఁగు సంస్కార ప్రవాహము. ఈ మహాస్రవంతియం దింకను నెన్నియో నదీనదంములు సంగమించి జీవనదీ మహత్త్వమును వృద్ధిచేసినను సంస్కృతాంధ్ర ప్రవాహములు మాత్రమే ప్రధానములుగ నున్నవి. జీవనది కాధారభూతములైన రెండు ప్రవాహములందును మూలప్రవాహమును నిర్ణయించుట దుర్లభము. సంస్కృతవాహిని హిమసంజాతమైన నిర్మల జలపూరితమై ఋతుధర్మము ననుసరించుచు బ్రవహించుచున్నది. తెలుఁగు వాహిని నిర్ఝరసంజాతమైన సంకుల జలపూరితమై కాలధర్మము ననుసరించుచు బ్రవహించుచున్నది. రెండు వాహినులును గలిసి అన్యోన్యాశ్రయమును గలిగి ఆంధ్రస్రవంతీరూపమును బొంది ప్రవహించుచున్నను సంగమమునకుఁ బూర్వమును, సంగమానంతరమును బ్రత్యేకముగఁ బ్రబలిన ఘట్టములు సంభవించినవి. రెండు వాహినులు నిండినపుడును, రెండు వాహినులు ఎండినపుడును, ఒకటి యెండి రెండవది నిండినపుడు ఆంధ్రవాఙ్మయ స్రవంతియందు రసప్రవాహము, రసశోషణము గలుగుచున్నవి. ఇందులకు గారణములు వాహినుల ప్రవృత్తులందే కలవు. ఒకటి పురాతనము, రెండవది నవీనము; ఒకటి వేదోక్తమైన కర్మ పరము, రెండవది భాగవతాయత్తమైన భక్తిరసము; ఒకటి గ్రంథస్థము, రెండవది ముఖస్థము; ఒకటి బ్రాహ్మణసాహిత్య సంవర్ధితము, రెండవది ప్రజా సాహిత్య సంవర్ధితము.

రెండు ప్రవాహములును ఆంధ్రముద్రాంకితములై కలిసి తెనుఁగు వాఙ్మయ ప్రవాహమునం దైక్యమును బొందినను రెంటికిని ప్రత్యేక లక్ష్య లక్షణములు గోచరమగుచున్నవి. ఒక వాహిని కూలంకషముగ వెల్లువలై పొంగుచున్నప్పుడు రెండవ వాహిని తగ్గియుండుట ప్రకృతిధర్మము. కాని వెల్లువ తగ్గిపోయిన తరువాత రెండు వాహినులు కలిసి యథాప్రకారము పారునపుడు రెండు వాహినులకుఁ గల యన్యోన్యాశ్రయము విశదమగుచున్నది.

ఆంధ్రవాఙ్మయ స్రవంతి యుపనదుల సంగమము వలన స్వరూప స్వభావములందు మార్పులను బొందుచున్నను నాంధ్రవాఙ్మయ ప్రవాహము జీవనదియై ప్రవహించుచున్నది. దేశకాలపాత్రల ననుసరించి వాఙ్మయ స్రవం విశాలమైనను సంకుచితమైనను, నిర్మలమైనను కలుషితమైనను, పర్వతము లందు ప్రవహించినను బయళ్ళ యందు బారినను తెలుఁగు స్వభావము, తెలుఁగు స్వరూపము సర్వత్ర గనుపడుచుండును.

పదునొకండవ శతాబ్దమునందు నన్నయ భారత మాంధ్రవాఙ్మయము నందు సంస్కృత వాహినిని గూలంకషముగఁ బ్రవహింపఁజేసిన విధ మిదివఱకే సందర్భానుసారముగ దెలుపఁబడినది. నన్నయ భారతము దలపెట్టిన వైదిక మత వ్యాపనమునకును, సంస్కృత సంస్కార ప్రాబల్యమునకును వెంటనే ప్రతిరోధము గలిగినది. శైవ వైష్ణవమతములు వ్యాపించినవి. మహాభక్తులు, నాయనారులు, ఆళ్వారులు ప్రజాహృదయము నాకర్షించిరి. ప్రజలకు భక్తిమార్గము నుపదేశించుటకు జానుదెను గవసరమైనది. పండ్రెండు పదుమూఁడు శతాబ్దము లందు బుట్టిన వాఙ్మయము ప్రజల మేలుకొలుపును దెలుపుచున్నది. ఈ కాలపు వాఙ్మయము భావమునందును, రూపమునందును, లక్ష్యమునందును దెనుఁగు హృదయమును దెలుపుచున్నది. నన్నయ విరచితమైన భారతభాగము 10[illegible]3 ప్రాంతములందు ముగిసినది. నన్నెచోడుఁడు 1151—1170 నడుమ కుమార సంభవమును రచించెను. పాల్కురికి సోమనాథుడు 1170—1220 నడుమ బసవపురాణమును, పండితారాధ్య చరిత్రమును జానుదెనుఁగున ద్విపదయందు రచించెను. రంగనాథరామాయణము, లేక బుద్ధ రామాయణము ద్విపదయందు 1200—1276 నడుమ వ్రాయబడినది.

నన్నెచోడుఁడు క్షత్రియుఁడు. ఆయన కాళిదాసకృతమైన కుమార సంభవమునే కాక ఉద్భటకవికృతమైన కుమారసంభవమును గూడ మాతృకనుగఁ గైకొనెను. నన్నెచోడుడు తన కుమారసంభవమును జంగమ మల్లికార్జున యోగి కంకితము చేసెను. ఆయనకుఁ గల గాఢమైన శైవభక్తిని కుమార సంభవము దెలుపుచున్నది.

గీ. మగువ జంగమమల్లయ దగిలి చూచి
ముంద కన్నులు మనమును నంటియున్న

> సకలభావన నిల్పెఁ దానట్ల పరము
> నభవుఁ గని జను లచలాత్ము లగుట యరుదె?

సోమనాథుఁడు బసవపురాణమునం దఖండముగ వర్ణించిన గురులింగ జంగమభక్తినే నన్నెచోడుఁడును నీపద్యమునందు సువ్యక్తము చేసెను. ఈ కవి తన కావ్యములందుఁ దెనుఁగు మాటల నధికముగ వాడియుండెను. దేశికవితఁ బుట్టించి తెనుఁగును నిలువుటయం దీ కవి కత్యంతాదరము గలదు. ఈయన సంస్కృతకవులను స్తుతించి తెలుఁగుకవుల పేరే ఎత్తలేదు. ఈ సందర్భము లన్నియు వైదిక మత ప్రతిఘటనమునకును, దెనుఁగు ప్రీతికిని శివభక్తి పరత్వమునకును, ఆంధ్రవాహినీ వికాసమునకును నిదర్శనములుగ నున్నవి.

సోమనాథ కృతములైన బసవపురాణమును, పండితారాధ్య చరిత్రమును నీసందర్భములను బోషించుచున్నవి. సోమనాథుఁడు బ్రాహ్మణ్యమును విడిచి వీరశైవమును స్వీకరించెను. ఆయన శివకవులను మాత్రమే ప్రశంసించెను. సోమనాథుఁడు బసవపురాణమును, పండితారాధ్య చరిత్రమును తేటతెనుఁగున ద్విపదయందు రచియించెను.

> ఆరూఢ గద్యపద్యాది ప్రబంధ పూరిత సంస్కృత భూయిష్ఠ రచన
> మానుగా సర్వసామాన్యంబు గామి జాను దెనుగు విశేషము ప్రసన్నతకు.
>
> (పండితారాధ్య చరిత్రము)

> ఉరుతర గద్య పద్యోక్తులకంటె సరసమై పరగిన జానుఁదెనుంగు
> చర్చింపఁగా సర్వసామాన్య మగుటఁ గూర్చెద ద్విపదలు గోర్కి దైవారఁ
> దెలుగుమాటలనంగవలదు; వేదములకోలెఁ దియ కాఁ జూడుఁ డిలనెట్టులనిన
> బాటి తూమునకును బాటి యౌనేనిఁ బాటింప సోలయుఁ బాటియకాదె.
> అల్పాక్షరముల ననల్పార్థరచన కల్పించుటయు కాదె కవివివేకంబు
> అలరుచు బసవనిఁ దలచు తలంపు బలుపునఁ గాఁజేసి భావమ్ము మెఱసి
> యకలంక లింగ రహస్యసిద్ధాంత సకల వేదపురాణ సమ్మతంబైన
> యాతత బసవపురాతనభక్త గీతార్థసమితియే మాతృక గాఁగఁ
> బూరితం బై యొప్పు పూసలలోనఁ దారంబు క్రియ బురాతనభక్తవితతి
>
> (బసవ పురాణము. పుట—5)

సోమనాథుఁడు నన్నయ ప్రారంభించిన సంస్కృత మార్గకవిత్వమును విడిచి దేశీయ కవిత్వమార్గమును సంపూర్ణముగ నవలంబించెను. గద్యపద్యాది సంస్కృత భూయిష్ఠమైన కావ్యరచనలు సర్వసామాన్యముగాఁ దెలియవనియు, జానుదెనుఁగు ప్రసన్నతకు సాధనమనియు సోమనాథుడు ద్విపదరచనకు గారణమును దెలియజేసెను. సోమనాథుడు తన కావ్యములందు దెనుగుమాటలను విచ్చలవిడిగ వాడి తెలుగుసొంపును బాడెను. సోమనాథుని ద్విపదలు తెనుగువాహినీ సౌందర్యమును దెలుపుచున్నవి. సోమనాథుడు ద్విపదరచనయందును నూతన మార్గము నవలంబించెను. ఆ కాలమునందు గర్ణాటకవాఙ్మయ వ్యాపనమునం దున్న వచనములు, రగడలు, త్రిపదులు, షట్పదులు సోమనాథుని ద్విపదలకుఁ బ్రోత్సాహ మొసగియుండును.

కర్ణాటక వాఙ్మయమునందును బండ్రెండవ శతాబ్దాంతమునందు జంపూరచనలను, సంస్కృత వృత్తములను వీరశైవకవులు నిరసించి దేశీయ రచనలకు బూనుకొనిరి. రైసుగారును, నరసింహాచార్యులుగారును గన్నడ వాఙ్మయ చరిత్రమునం దీ విషయమును సువ్యక్తము చేసిరి. ఆంధ్ర కర్ణాట దేశముల కూడలియందు నివసించిన సోమనాథుడు వీరశైవమత వ్యాపనమున గర్ణాటక కవుల మార్గము నవలంబించుటయు సహజము. కావ్యరసానందమును జనులందరు ననుభవించుటకు మాటలు, తలంపులు వారికి దెలిసినవై యుండవలయును. బసవపురాణమును, పండితారాధ్య చరిత్రమును వైదికమత భక్తిని

ప్రతిపాదించినను ప్రజల కనుభవసిద్ధమైన భక్తిమార్గమును జానుతెనుగున నుపదేశించినవి. వీరశైవ బృందావనమునందు గురులింగజంగమ రూపమున శర్వసమానత్వమును బోధించినవి.

వేదంబు లాదియో విధికల్పితంబు
లాదియో జాతుల కది యెట్టు లనినఁ
జను వేదచోదితజాతులు రెండు
వినుము ప్రవర్తకంబును నివర్తకము
భవకర్మసంస్కారి భువిఁ బ్రవర్తకుడు
శివకర్మసంస్కారి భువి నివర్తకుడు
పన్నుత వేదార్థచరితంబు లుండ
మొన్న బుట్టిన కులమ్ములమాట లేల
ప్రస్పష్టోక్త మగునట్టి జాతులు గావె
యష్టాదశంబులు వవి యేల చెప్ప
మిక్కిలి పదునెనిమిదివర్ణములకు
నిక్క మారయ భక్తనిచయంబు కులము
భాగ్యహీనుండు దా బసిడి బట్టిన న
యోగ్యంపులోష్టమై యున్నట్లు శివుని
ప్రతిబింబమూర్తి యా భక్తుడు భవికి
మతిఁ జూడ మానవాకృతి నుండు ధరణిఁ
గావున శివభక్తగణముల మహిమ
భావింపఁ దలప నీ ప్రాప్తియే చెపుమ

(బసవ పురాణము. పుట—209)

ఆంధ్రవాఙ్మయమునం దాదియుగమునందు నన్నయ యనుష్ఠితముగఁ దెలిపిన "తెనుగు రచనయును, భక్తిమార్గమును" పండ్రెండవ శతాబ్దాంతమున ద్విపదకావ్యముల యందు పరిస్ఫుటమైన విధము నా కాలపు వాఙ్మయము విశదము చేయుచున్నది. పదుమూడవ శతాబ్దాంతమునందు భారత రచనను కూరించిన తిక్కనసోమయాజి పండ్రెండు పదుమూఁడు శతాబ్దములందు బరిస్ఫుటమైన తెనుఁగు వాహిని నాదరించి రెండువాహినుల సంయోగమును జేసిన విధమును తిక్కన కవిత్వ మహత్త్వము విశదము చేయుచున్నది.

పండ్రెండవ శతాబ్దమునందు ప్రజాహృదయమున ప్రబలిన భక్తిమార్గము తెనుగు వాహినికి పోషణమును గలుగ జేసినది. ఆ పోషణమే తిక్కన రచించిన భారతమునందు ప్రత్యక్షమగుచున్నది. తిక్కన రచించిన భారతమునం దాంధ్రస్వరూపము భాషయందును, భావములందును, రూపములందును హృద్యముగ ప్రత్యక్షమగుచున్నది. పదునైదవ శతాబ్దారంభమునందు భాగవతమును రచించిన పోతనామాత్యుడు రెండు వాహినులను గలిపి గంభీరమైన భాగవత ప్రవాహములు విస్తరించి ఆంధ్రవాఙ్మయమునందు దెలుగు మహిమను, భక్తిప్రభావమును మేళవించి కావ్యరసానందమును వ్యక్తము చేసెను. పదునైదవ శతాబ్దమునందు గౌరనమంత్రి హరిశ్చంద్రోపాఖ్యానమును, నవనాథచరిత్రమును, శ్రీనాథుడు పల్నాటి వీరచరిత్రమును ద్విపదయందు హృద్యముగ రచించి ఆంధ్రవాఙ్మయ స్వభావమును, ద్విపదకావ్యముల ప్రతిష్ఠను గాపాడిరి.

ఆంధ్రవాఙ్మయ చరిత్రయందు ఆదియుగము ఆంధ్రభాగవత రచనతో నంతమందుచున్నది. ఆదియుగము వైదికమార్గయుగము; అనువాదయుగము; సంస్కృతమార్గ యుగము; పండితయుగము; పురాణయుగము. ఆ యుగమునందు కర్మమార్గమునకును భక్తిమార్గమునకును, సంస్కృత కావ్యములకును తెలుఁగు కబ్బములకును, పురాణేతిహాసములకును చంపువులకును, పండితులకును ప్రజలకును సంరంభసాహచర్యములు ప్రబలుచు ఆంధ్రవాఙ్మయ స్వరూపస్వభావములు పరిస్ఫుటములైనవి. నన్నయ్య సంస్కృత సాహిత్యమున కాంధ్రసంస్కారము చేసి ఆంధ్రసాహిత్య నిర్మాణమున కుపక్రమించెను. తిక్కన దేశియసాహిత్యమునకు సంస్కృత సంస్కారము చేసి ఆంధ్ర సాహిత్యస్వరూపమును బరిస్ఫుటము చేసెను. పోతన సంస్కృతాంధ్ర సాహిత్యములను మేళవించి ఆంధ్రసాహిత్య స్వరూపస్వభావములను బండితపామర హృదయములకు సుగ్రాహము చేసెను. నన్నయ ప్రారంభించిన సంస్కృతవాహిని పోతన హస్తమునందు దెలుగువాహిని అయినది. భారతము ప్రతిపాదించిన కర్మమార్గము భాగవతమునందు భక్తిస్వరూపమును దాల్చినది. భారత ముద్ధరించిన సంస్కృత పాండిత్యము భాగవతమునందు బండితపామరులకు గ్రాహ్యమయిన తెలుగు స్వరూపమును దాల్చినది. ఆంధ్రమహాభాగవతమునకు గల ప్రజాదరణ మీ విషయమును సువ్యక్తము చేయుచున్నది.

ఆంధ్ర మహాభాగవతము

బమ్మెర పోతరాజు భాగవతమును మహాకావ్యలక్ష్యముతో రచించెను. పోతన త్రిలింగదేశస్థమైన బమ్మెరయందు జనన మొందెను. బమ్మెర నిజాము రాష్ట్రమునందలి ఓరుగల్లు ప్రాంతములందు గలదు. సుప్రసిద్ధమైన ఏకశిలా నగరమే ఓరుగల్లు నామమున వన్నెకెక్కినది. పోతరాజు కాలమును నిర్ణయించుట యందు భేదాభిప్రాయములు గలవు. పోతరాజు పదునైదవ శతాబ్దారంభమున భాగవతమును రచించియుండును. పోతరాజు సహజపాండిత్యసంపన్నుఁడను ప్రతీతి గలదు. భాగవతరచన యీ ప్రతీతికి దగియున్నది. గ్రంథపాతము, గ్రంథపూరణము మొదలగు విషయముల విమర్శనలు ప్రస్తుత సందర్భములం దసాధ్యములు. పోతరాజామాత్యుని స్వతంత్ర ప్రవృత్తి నీపద్యము వెల్లడి చేయుచున్నది:

ఉ. ఇమ్మనుజేశ్వరాధముల కిచ్చి పురంబులు వాహనంబులున్
సొమ్ములు గొన్ని పుచ్చుకొని చొక్కి శరీరము వాసి కాలుచే
సమ్మెటపోటులం బడక సమ్మతితో హరి కిచ్చి చెప్పె నీ
బమ్మెరపోతరా జొకఁడు భాగవతంబు జగద్ధితంబుగన్.

కృతిపతి నిర్ణయమునందు పోతరాజు దెలిపిన భావము లా మహానుభావుని యుదారసంకల్పమును విశదము చేయుచున్నవి.

పోతరాజు శ్రీకైవల్యపదంబు జేరుటకునై భాగవతమును శ్రీరామభద్రున కంకితముచేసి జగద్ధితంబుగ రచియించి పరమార్థమును బడసెను. పోతరాజు సంస్కృతాంధ్రవాహినుల నాంధ్రవాహినీ స్వరూపమున భాగవతమునందు ప్రవహింపజేసి ఆంధ్రవాఙ్మయ హృదయమును భావరూపములందు బరిస్ఫుటము చేసెను.

క. కొందఱకుఁ దెనుఁగు గుణమగుఁ
గొందఱకును సంస్కృతంబు గుణ మగు రెండుం
గొందఱకు గుణములగు నే
నందఱ మెప్పింతు కృతుల నయ్యై యెడలన్.

పోతన భాగవతరచనయందు సంస్కృత పదముల నధికముగ వాడినను సంస్కృత పదజాలమున కాంధ్రసంస్కారమును జేసి తెలుఁగునం దైక్యమును బొందించెను. ఈ యైక్య మాంధ్రభాషామాధుర్యమును, నాంధ్రభాషాతత్త్వమును బరిస్ఫుటము చేసినది. తెనుగు బాసకు సహజమైన తియ్యదనము పోతరాజ త్యాగరాజ రచనలందు మనోహరముగ గోచరమగుచున్నది. భాగవతమునందలి పద్యములు కర్ణరసాయనములై పరమాహ్లాదమును గలుగజేయుచున్నవి. భాగవతరచనయం దాంధ్రహృదయము భాషయందును, భావమునందును, శైలియందును గోచరమగుచున్నది.

పదలాలిత్యము, భావలాలిత్యము భాగవతమునం దేకస్థాయిని బొంది ఆంధ్రసాహిత్య స్వరూపహృదయమును విశదము చేయుచున్నవి. సంస్కృతాంధ్రపదములు, భక్తిజ్ఞానమార్గములు, భాగవతమునం దేకస్థాయిని బొంది కావ్యమునకు పరమప్రయోజనమైన యానందమును ప్రత్యక్షము చేయుచున్నవి. వైదికమత ప్రతిపాదితమైన కర్మమార్గము భాగవతమునందు, భక్తిస్వరూపమును దాల్చినది. వేదవ్యాసుఁడు పంచమవేద మనబరగు భారతమును రచించియును మనశ్శాంతిని బొందలేదు.

సీ. వ్రతధారి నై వేదపఠన గురుశ్రేణి మన్నించు విహితకర్మములఁ గొఱంత
పడకుండ నడుపుదు భారతమిషమునఁ బలికితి వేదార్థభావ మెల్ల
మనుకొని స్త్రీశూద్రముఖ్యధర్మము లందుఁ దెలిపితి వే జెల్ల దీనఁ జేసి
యాత్మ సంతస మంద దాత్మలో వీఁడుండు సంతసింపకయున్న జాడ దోఁచె.

ఆ. వారికి యోగివరుల కభిలషితంబైన
భాగవతవిధంబుఁ బలుక నైతి
మోస మయ్యెఁ దెలివి మొనయదు మఱచితి
ననుచు వగచుచున్న యవసరమున.

మనశ్శాంతి లేక వగచుచున్న వేదవ్యాసునకు నారదుడు చేసిన హితోపదేశము, భాగవత కావ్యప్రయోజనమును విశదము చేయుచున్నది.

ఉ. అంచితమైన ధర్మచయ మంతయుఁ జెప్పితి వందులోన నిం
చించుక గాని విష్ణుకథ లేర్పడఁ జెప్పవు ధర్మముల్ ప్రపం
చించిన మెచ్చునే గుణవిశేషము లెన్నఁగ గాక నీకు నీ
కొంచెము వచ్చు టెల్ల హరిఁ గోరి నుతింపమి నార్యపూజితా.

మ. హరినామస్తుతి సేయు కావ్యము సువర్ణాంభోజహంసావళీ
సురుచిభ్రాజితమైన మానస సరస్స్ఫూర్తిన్ వెలుంగొందు శ్రీ
హరినామస్తుతి లేనికావ్యము విచిత్రార్థాన్వితం బయ్యు శ్రీ
కరమై యుండ దయోగ్యదుర్మలినవత్కాకోల గర్తాకృతిన్.

మ. అపశబ్దంబులఁ గూడియున్ హరిచరిత్రాలాపముల్ సర్వపా
పపరిత్యాగము సేయుఁ గావున హరిన్ భావించుచుం బాడుచున్
జపముల్ సేయుచు వీనులన్ వినుచు నశ్రాంతంబుఁ గీర్తించుచుం
దపసుల్ సాధులు ధన్యు లౌదురు గదా తత్త్వజ్ఞ చింతింపుమా.

నారదుని యుపదేశము ననుసరించి వేదవ్యాసుడు భాగవతమును, రచించి మోక్షమును బొందిన విధమున బోతరాజు శ్రీరామభద్రుని యాదేశము ననుసరించి భాగవతమును రచించి పునర్జన్మము లేకుండ దన జన్మమును సఫలము చేసికొనెను. మానవులు సంసార చక్రమునందు గర్మపరతంత్రులై పరిభ్రమణము చేయుచున్నను భక్తిమార్గముల మోక్షమును బొందగల విధమును భాగవతము విశదము చేయుచున్నది.

క. విను మీసంసారం బను వననిధిలో మునిఁగి కర్మవాంఛలచే వే
దనఁ బొందెడువానికి విష్ణుని గుణవర్ణనము దెప్ప సుమ్ము మునీంద్రా.

ఉ. యమనియమాదియోగముల నాత్మ నియంత్రిత మయ్యుఁ గామరో
షములఁ బ్రచోదితంబ యగు శాంతి వహింపదు విష్ణుసేవచేఁ
గ్రమమున శాంతి గైకొనిన కైవడి నాదు శరీరజన్మక
ర్మముల రహస్య మెల్ల మునిమండన చెప్పితి నీవు గోరినన్.

క. నిగమములు వేయుఁ జదివిన సుగమంబులు గావు ముక్తిసుభగత్వంబుల్
సుగమంబు భాగవత మను నిగమంబు పఠింప ముక్తినివసనము బుధా.

ఆంధ్రసాహిత్య రచన పురాణయుగమునందు భాగవత రచనయందు బరిపక్వమునొందినది. ఆంధ్రభాగవతమునకు సంస్కృత భాగవతము మాతృక యైనను వర్ణనలు, పద్యములు, శైలి, భావములు ప్రజాదరణమునకు బాత్రమైన తెనుగు స్వభావస్వరూపములను దాల్చినవి. సరళమైన పోతనరచన సరళమైన ఆంధ్రహృదయమును విశదము చేయుచున్నది. భాగవతమునందు గల శబ్దాలంకారములును, అంత్యప్రాసలును తెలుగుబాసకు సహజాలంకారములు. ఆంధ్రభారతి కిట్టి సహజాలంకారములను సమకూర్చిన కవులయందు పోతనామాత్య డగ్రగణ్యుడు. భాగవత భక్తిపారవశ్యమును, కావ్యరసానందమును గలుగజేయుటయందు పోతనామాత్యుని ప్రతిభ యసామాన్యము. గజేంద్రమోక్షము, రుక్మిణీకల్యాణము, ప్రహ్లాద చరిత్రము మున్నగు ఘట్టములకాంధ్రసాహిత్యమునందు గల యాదరణము పోతనామాత్యుని ప్రతిభను విశదము చేయుచున్నది. భాగవత రచన సహజమై, రసవంతమై, భాగవత భక్తిభరితమై ఆంధ్రహృదయ స్వరూపమును సర్వత్ర ప్రత్యక్షము చేయుచున్నది.

మ. సిరికిం జెప్పడు శంఖచక్రయుగముం జేదోయి సంధింపఁ డే
పరివారంబును జీరఁ డభ్రగపతిం బన్నింప డాకర్ణికాం
తరధమ్మిల్లముఁ జక్కనొత్తఁడు వివాదప్రోత్థిత శ్రీకుచో
పరిచేలాంచల మైన వీడఁడు గజప్రాణావనోత్సాహియై.

ఆంధ్రవాఙ్మయ పరిణామమున భారత రచనయందు నన్నయ యవలంబించిన సంస్కృతమార్గము భాగవత రచనమున పోతన రచనయందు దేశిరూపమును బొందినది. వైదిక కర్మమార్గము భక్తిరూపమును దాల్చినది; పండితాశ్రయము ప్రజాశ్రయపరమైనది. కావ్యమునకు బరమప్రయోజనమైన విశ్వశ్రేయస్సు సార్థకమైనది. జీవయాత్రను, విశ్వశ్రేయస్సును సార్థకము చేయుటకు సాధనములైన నిర్గుణసగుణోపాసనలు భాగవతమునందు సమన్వయమును బొందినవి. సంసార యాత్రకు సహజములైన శృంగార వైరాగ్యములు, సుఖదుఃఖములు, కలిమిలేములు, నిరహంకార దురహంకారములు భాగవత భక్తియందు సమన్వయమును బొందగలవిధమును పోతనామాత్యుడు భాగవత ఘట్టములందు దివ్యతమముగ వినిర్మించి కైవల్యమార్గము ననుగ్రహించెను.

పురాణయుగకవులందు నాచనసోముడు, భాస్కరకవులు, మడికి సింగన, పిల్లలమఱ్ఱి పినవీరన మొదలగు కవు లాంధ్రవాఙ్మయ నిర్మాతలందు ప్రముఖులు. పదునాల్గవ శతాబ్దారంభమునందు నివసించిన నాచనసోము డాంధ్రవాఙ్మయమునకు సహజమైన స్వరూప స్వభావములను గల్పించిన కవిబృందము నకుఁ జెందిన మహానుభావుడు. కవిబ్రహ్మ తిక్కన సోమయాజివలె నీమహాకవి యాంధ్రవాఙ్మయమునకు, గళాన్యాసము చేసి మూర్తిమంతము చేసెను. నాడుక యందున్న తెలుఁగుభాష కంగన్యాస హృదయన్యాసములను జేసి కళాస్వరూపమును ప్రతిపాదించిన మహాకవి యితడు. నాడుకయందున్న తెలుగు సాహిత్యమునకు గావ్యసంస్కారము చేసి ఆంధ్ర సాహిత్యవాహినిని వీర్యవంతము చేసిన సోమనాథ కవీంద్రుని ప్రతిభ ఆంధ్రవాఙ్మయ ప్రవాహమునం దఖండముగ వెలుగుచున్నది. ఆంధ్రవాఙ్మయమునందు సంస్కృతాంధ్ర సాహిత్యముల సంయోగమును దిక్కన సోమయాజివలెనే సోమనాథుఁడును నిరుపమానముగఁ జేసి ఆంధ్ర సాహిత్య హృదయమును విస్పష్టము చేసెను. ఉత్తర హరివంశము సోముని ప్రతిభను విశదము చేయుచున్నది.

చ. లలిత లతావితానముల లత్తుక లేఁకులచాయ చల్లు చే
తుల పెలగొమ్మ లందికొనఁ దోరపునవ్వులు పిక్కటిల్ల నె
చ్చెలులు చెలంగి మానిరులు చెందొవ లయ్యె ననం దడంబడన్
దలిరులఁ గోయు రాచిలుక దాటులు దేఁటులు నానచేయఁగన్.

చ. నడక తెఱంగు మాటజతనంబు నపాంగవిలాసమున్ మునుం
గిడిన తెఱంగు ముద్దుమొగ మించుక వంచిన సిగ్గుఁ బార్వతిం
దడఁ బఱుపంగ నొప్పెసఁగె దర్పకవైరికి నానపాటుగా
వడకుచుఁ జిత్రరేఖ యను నచ్చర నెచ్చెలు లిచ్చ మెచ్చఁగన్.

చ. తిరిసిన కూడు దెచ్చి నలుదిక్కుల బోడలు తిండి పెట్టఁగాఁ
జెరిగిన పొట్టతోడ నొక సీటవుం దొరవోలె నెవ్వరిన్
సరకుకొనండు పట్టుకొని చాఁగఁబడొన్న బలే యొఱుంగు ద
క్కరి బలు మోపు మోచు నయగారితనం బఱ నుట్టి గట్టఁగన్.
(హరివంశము)

ఉ. ఈ కొఱగాని కార్య మిటు లెవ్వఁ డొకో యనుకాలశత్రుఁడై
వీకఁ ప్రియంబుగాఁ బలికె నీపను వింతఁ గాఁ జరింపఁగా

రాక తలంచిచూడ విధి రాక్షసవంశవినాశకాలమో
కా కటుగాన నీకొసనె కాదన కీదృశ మెవ్వ డేనియున్.

(భాస్కరుడు)

చ. చనదు మహద్విరోధ మని చక్కటి చెప్పిత నింతతప్పునన్
గనలితి నీతిశూన్యులకు గార్యము లేటికి ద్రోచు? నివ్వు నే
యును బనిలేదు; నీవలన నొప్పని నావచనంబు లెల్ల నీ
వనివెుున రాముచే బడినయప్పు డెఱింగెదుగాక పోయెదన్.

(హుళక్కి భాస్కరుడు)

పురాణయుగము పోతనతో సంతము నొందినను శ్రీనాథునితో నీయుగము సహజముగ ముగియుచున్నది. శ్రీనాథుడు పదునైదవ శతాబ్దారంభమునందు నివసించియున్నటులు విమర్శకులు నిర్ణయించుచున్నారు. శ్రీనాథుడు పోతన సమకాలికుడనియు, బావమరది యనియు గాథలు గలవు. శ్రీనాథుడు సరస్వతీప్రసన్నుడయ్యును లక్ష్మీప్రసాదమునకై తనకృతులను విక్రయము చేసెను. పోతన శ్రీనాథులకు గావ్యరచనయందు గల పరమప్రయోజనమున లక్ష్యభేదము నీక్రింది పోతనకృతమైన పద్యమును, శ్రీనాథకృతమైన పద్యమును విస్పష్టము చేయుచున్నవి:

ఉ. బాలరసాలసాల నవపల్లవ కోమల కావ్యకన్యకం
గూళల కిచ్చి యప్పడుపు గూడు భుజించుటకంటె సత్కవుల్
హాలికులైన నేమి గహనాంతరసీమల గందమూల కౌ
ద్దాలికులైన నేమి నిజదారసుతోదరపోషణార్థమై

(పోతన)

సీ. దీనారటంకాల దీర్థ మాడించితి
దక్షిణాధీశు ముత్యాలశాల
బలుకు దొడ్డైతాంధ్రభాషామహాకావ్య
నైషధగ్రంథ సందర్భమునకు
బగుల గొట్టించి తుద్భటవివాదప్రౌఢి
గౌడ డిండిమభట్టు కంచు ఢక్క
జంద్రభూషక్రియాశక్తి రాయల యొద్ద
బాదుకొల్పితి సార్వభౌమ బిరుద

తే. మెటులు మెప్పించెదో నన్ను నింకమీద
రావుసింగమహీపాలు ధీవిశాలు
నిండుకొలువున నెలకొనియుండి నీవు
సరససద్గుణనికురుంబ శారదాంబ.

(శ్రీనాథుడు)

శ్రీనాథుడు సంస్కృతాంధ్రములం దఖండమైన పాండిత్యము గలమహాకవి. ఆయన రచించిన శివరాత్రిమాహాత్మ్యము, శృంగార నైషధము, కాశీఖండము, పల్నాటి వీరచరిత్రము, భీమేశ్వరపురాణము, వీథినాటకము, హరవిలాసము అతని ప్రతిభాపాండిత్యములను వెల్లడి చేయుచున్నవి. "నైషధం విద్వదౌషధం" అను పండితాభిప్రాయము శ్రీనాథుని పాండిత్య ప్రకర్షను చాటుచున్నది. ఆంధ్రవాఙ్మయమునందు సంస్కృతవాహిని నత్యద్భుతముగ ప్రవహింపజేసిన కవులందు శ్రీనాథుడు ప్రముఖుడు. శ్రీనాథుని శైలి సంస్కృత పదభూయిష్ఠమైనను సరళమై, సుబోధమై ప్రజాదరణమును బడయుచున్నది. శ్రీనాథు డాంధ్రవాఙ్మయమునం దాంధ్రకళావ్యాసమును జేసిన స్వతంత్రకవి. శ్రీనాథుడు తన పల్నాటి వీరచరిత్రమునందు దేశీయచ్ఛందస్సును, దేశీయగాథలను, దేశీయసాహిత్యమును నుపయోగించి ఆంధ్రవాఙ్మయమునందు స్వతంత్ర కావ్యరచనలకు మార్గదర్శకు డయ్యెను. వీథినాటకమునందు హాస్యరస మసహ్యముగ నుండుటవలననే వీథినాటక మైనది. శ్రీనాథుడు రాజానుగ్రహమును, ప్రజాదరణమును బడసిన మహాకవి. శ్రీనాథుని ప్రజ్ఞాపాండిత్యములాంధ్రసాహిత్య బృందావనమునందు దేజోవంతములై విరాజిల్లుచున్న విధము నాతని పలువిధములైన రచనలు విశదము చేయుచున్నవి.

సీ. శిశిరభూధరకన్య చిఱుబంతి పసుపాడు
నెందు సాయంకాల మింపెలర్ప
వరు డెందు జలము నుద్ధరణంబు సేయించి
శంభులింగము దాల్చు జతరపితరి
వినువీధి బోరాడి వివశంబులై కూలి
హంసంబు లయ్యె వాయసము లెందు
ప్రవహించు నెందు శ్రీభాగీరథీకి బోటి
యమృతస్రవాహ్వయ యైన తటిని

గీ. యది విముక్త వధూకంఠహారలతిక
దివ్యకేదారలింగేశ తీర్థభూమి
నదనదీవాపీపల్వలహ్రదసమగ్ర
ద్రాక్షపందిరి కాశికోద్యానమునకు.

(కాశీఖండము)

చ. అటు తగునే సురేశ్వరుని యంతటివా డఖిలాప్సరోంగనా
విటు డొక మర్త్యభామినికి వేడుక చేయుచు నున్నవాడు వి
స్ఫుటబహురత్న భూషణవిభూషితు లయ్యెడు రాచవారికిన్
గటకట యారకూటకటకంబు రుచించునొ కాక యొక్కెడన్.

ఉ. నీ చరితంబు చూడ నతినిష్ఠుర మయ్యెడు లోకపాల దు
ర్వాచికసూచికాంకురపరంపర దూర్చెదు మాటిమాటికిన్
నాచెవులందు నీకు దగునా యిటు చేయగ దప్ప దప్ప బా
ధాచరణంబు నైజమె కదా తలపోయ గృతాంతదూతకున్.

(శృంగారనైషధము)

గీ. పువ్వు ముడిచిన పురవీథిభూమియందు
గర్వె మోవంగ వలసిన కారణమున
వీరభద్రునిచే దైన్యవృత్తి నొందె
దక్షు డట్టిమహాధ్వరస్థానమునను.

మ. జగతీమౌళివతంసభూషణము విశ్వఖ్యాతముం గాశికా
నగరంబుం బెడబాసి నీకును జగన్మాన్యైకచారిత్ర యీ
చిగురుంబోడికి నాకునుం గటకటా చేడ్పాటు వాటిల్లనే
ముగురిం గూర్చిన ముండదైవమునకు న్నోమోట లేదే సుమీ.

(భీమఖండము)

మ. జవ మేపారి మురారిపద్మజభుజా చక్రీభవచ్ఛార్ఙ్గగాం
డివకోదండ వినిర్గతప్రబలసందీప్తాస్త్ర సంఘాతముల్
భువనక్రోడము నిండి భానుకిరణంబుల్ దూర నీకుండగన్
బవలుం బర్వె మహాంధకారములు పై పై సూచినిర్భేద్యముల్.

చ. కమలవనాళికాకణిశకంటకకోటులచేత జూడ్కి కిం
పలవడిచెన్ ధరిత్రి తుహినాగమవేళ దటాకసారణిన్
సలిలము పాఱి పండినయజాంగలసీమము లెన్ని యన్నిటన్
దలముగ సీతు పేర్మి గరు దాల్చినభావము ప్రస్ఫుటంబుగన్.

(శివరాత్రి మాహాత్మ్యము)

ఉ. మంచిగ మేనయత్తలు సమాదరణం బడరంగ బెట్టి పు
త్తెంచిన మంచికజ్జములు తేనియ నేతను దోచి తోచి భ

క్షించుచుఁ దల్లిదండ్రి దన చిన్నికరాంగుళి వంచి వంచి యూ
రించుచు వాడె మిన్న గమిరేడు కుమారకుఁ డింటిముంగటన్.

ఉ. మాటలు వేయు నేమిటికి మంగళలక్షణలక్ష్మియైన యా
బోటికి భర్త గాఁగలఁడు సోమకిరీటుఁడు సర్వదేవతా
కోటికిరీటకోటిపరికుంచితభవ్యమణిద్యుతిచ్ఛటా
పాటలపాదపీఠుఁడగు నట్టి కృతార్థుఁడనైతి భూధరా.

(హరవిలాసము)

మంజరి. పేరె బాలుఁడు గాని బిరుదుమగండు
జగవారి గొట్టనిబాలత్వ మేల?
తలిదండ్రులను బ్రోవఁ దనయుఁడె కర్త
మానాభిమానముల్ మగఁటిమి మించ
బ్రబలింపఁ గలవారు బాలురె సుమ్ము
బాలురె పెద్దల బల్లిదు ల్వారె
బాలురకే బుద్ధి పరికించి చూడఁ
బెద్దలు మతి చెడి పిఱికిపాఱుదురు
పాంచభౌతిక దేహపటిమ క్షీణించు
ధైర్యంబు తగ్గునుత్సాహంబు లుడుగు
వయసు మీఱినవేళ వచ్చునా బలిమి
కీర్తి కెలనను నపకీర్తికి నైన
బాలురపై నుండు భార మంతయును.

(పల్నాటివీరచరిత్ర)

సాహిత్యోపాసనమునందు శ్రీనాథునకును, పోతనామాత్యునకును గల లక్ష్యభేదము వారి ప్రతిభావిశేషములను సార్థకము చేసినది. శ్రీనాథుని లక్ష్యము పోతనామాత్యుని లక్ష్యమువలె విశాలమును, విశుద్ధమును, పరమార్థబోధకమును గాక సంకుచితమును, సంకీర్ణమును, సామాన్యమును నగుటచే కావ్యప్రయోజనమును సామాన్యముగఁ బరిణమించినది.

5

మధ్యయుగము

(1450 - 1700)

ప్రబంధ యుగము—స్వతంత్ర యుగము

వాఙ్మయము ప్రజాజీవనమునకు ప్రతిబింబము. ప్రజాశయములు, ప్రజాభీష్టములు, ప్రజాశీలము, ప్రజాహృదయము వాఙ్మయమునందు గోచరమగుచుండును. సంస్కృతవాఙ్మయము సామాన్యముగ మతవాఙ్మయము. సంస్కృత వాఙ్మయాధారమున నభివృద్ధిని బొందిన దేశభాషావాఙ్మయములును సామాన్యముగ మతవాఙ్మయములుగ వెలసినవి. ఆంధ్రవాఙ్మయము ముఖ్యముగ నాదియుగము నందు మతధర్మాధారమున నభివృద్ధిని బొందినది. ఆంధ్రవాఙ్మయమున కమూల్యాలంకారములైన భారత భాగవత రామాయణములాంధ్రవాఙ్మయతత్త్వమును నిర్ధారణ చేసినవి. ఆంధ్రవాఙ్మయరచనలందు నేటికిని నన్నయ తిక్కన పోతనాదుల మహత్త్వము నిలిచి యున్న విధమును వాఙ్మయస్వరూపములు విశదము చేయుచున్నవి. మధ్యయుగము స్వతంత్ర యుగముగ బరిగణింపబడుచున్నను ఆదియుగ స్వరూపములు స్థిరతరములైన విధమును ప్రబంధయుగ వాఙ్మయము విశదము చేయుచున్నది.

నన్నయ తిక్కన పోతనాదికవులు సంస్కృతగ్రంథములను తెనిగించుటయందు వారి కవిత్వమహత్త్వమును వెల్లడిచేసినను వారి రచనలందు చిత్రకథాకల్పనలకును, రాజస శృంగారమునకును నవకాశములు లేవు. కావ్యమునకు పరమ ప్రయోజనములైన విశ్వకల్యాణము, రసానందమును బ్రహ్మానందమునందు ప్రత్యక్షమగుచున్నవి. బ్రహ్మదీక్షాపరాయణులైన మహాత్ములు విశ్వకల్యాణప్రదములైన కావ్యములను రచించి పరమానందమును గలుగజేయుదురు. తిక్కన పోతనలు దివ్యగుణ సంకీర్తనమునందు భాగవత భక్తి రసపరమైన కావ్యరసానందమును గలుగజేసిరి. అగమ్యమైన జీవయాత్రయందనన్యమైన భక్తి ఆనందరసానుభవమునకు సాధనముగ నున్నది. అనన్యమైన భక్తి సంసారప్రవృత్తియందు, నానావిధములైన యవస్థలందు నానావిధమైన రసానందమును గలుగజేయుచు విశ్వకల్యాణమునకు సాధనమగుచున్నది. సకల రసములకును స్థాయిభావము శాంతరసమునందు గలుగుచున్నది. శృంగార శాంత వీరకరుణాది రసానందమునకును స్థాయిభావము శాంతరసమునందు గలుగుచున్నది. విశ్వప్రవృత్తియందు సాత్త్వికరసానందము దుఃఖనివృత్తికిని సుఖప్రాప్తికిని, రాజసతామసరసానందము సుఖారాధనమునకును దుఃఖమునకును సాధనమగుచున్నవి. వేదపురాణేతిహాసములందుఁ బ్రతిపాదితమైన సాత్త్విక శృంగారము ప్రబంధములందు రాజసతామస శృంగారరూపములను దాల్చినది. అప్సరసలు, వారాంగనలు నాయికలై, మాయాగంధర్వులు నాయకులై శృంగార రసము కేవలము కామపరమైనది. ఇది కాలమహిమ.

పదునాల్గవ శతాబ్దారంభమునందు మహమ్మదీయ విజయములు, హిందూదేశమునందు ధర్మపరివర్తనమును గలుగజేసినవి. చాళుక్యరాజులు భారత రచనమూలమున వైదికధర్మ సంరక్షణమును జేయుటకు జేసిన ప్రయత్నములు మొదట ఫలవంతములైనను గాలక్రమమున నిర్వీర్యములైనవి. పదునాల్గవ శతాబ్దారంభమునందు కాకతీయరాజ్యక్షయము వైదికధర్మ ప్రాబల్యము నాంధ్రదేశమునందు కృశింపజేసినది. బసవేశ్వరమతమును వైదికమత ధర్మమును శిథిలము చేయుటకు వినియోగపడినది. పదునైదవ శతాబ్దమునందు సంప్రాప్తమైన మహమ్మదీయ రాజ్యవ్యాపనము దక్షిణదేశమునందును వైదికమతమునందు బరివర్తనమును గలుగఁజేసినది.

మహమ్మదీయ విజృంభణమును ఉత్తరహిందూస్థానమునందు రాజపుత్రవీరులు ప్రతిఘటించిన విధముననే దక్షిణదిగ్భాగమునందును నాంధ్ర వీరులు ప్రతిఘటించుటకు బూనుకొనిరి. విద్యారణ్యస్వాముల సహాయమున హరిహరరాయలు, బుక్కరాయలు స్థాపించిన విజయనగరసామ్రాజ్యము వైదిక మతోద్ధరణమునకు గొంతవరకు వినియోగపడినను, హిందూసంఘమునందు బరివర్తనము గలుగజేసినది. ఆ పరివర్తనము ప్రజాజీవనమునకు ప్రతిబింబమైన వాఙ్మయమునందు గోచరమగుచున్నది.

మహమ్మదీయ రాజ్య వైభవములు, నమాజులు హిందూసంఘమునందును, మతధర్మమునందును మహాపరివర్తనమును గలుగజేసినవి. మతధర్మములందు వైరాగ్యభావము లుప్తమై భోగాభిలాష వర్ధిల్లినది. కర్మమార్గము శిథిలమై భక్తిమార్గము ప్రబలినది. సాత్త్విక శృంగారరస మస్తంగతమై రాజసతామసశృంగారరసములు ప్రబలినవి. విజయనగర సామ్రాజ్య విజయములు రాజస తామస శృంగార రసములను పోషించిన విధము నా కాలపు వాఙ్మయము విశదము చేయుచున్నది. విజయనగరాధీశులు పండితులను, కవులను, కళలను పోషించి ఆంధ్రవాఙ్మయమునకు నూతనవికాసమును గలుగజేసిన విధమును విజయనగర సామ్రాజ్య చరిత్ర విశదము చేయుచున్నది.

విజయనగర సామ్రాజ్యాధీశులందు బ్రతిభాశాలియైన శ్రీకృష్ణదేవరాయల కాలమునం దాంధ్రవాఙ్మయమునకు గలిగిన మహావికాస మాంధ్ర సాహిత్య హృదయమును పరిస్ఫుటము చేసినది. పెద్దన కృతమైన మనుచరిత్ర మాంధ్రవాఙ్మయ వికాసమునందు స్వతంత్ర యుగ వాఙ్మయ స్వరూపస్వభావములను దెలుపుటకు బరమ ప్రమాణముగ నున్నది. శ్రీకృష్ణదేవరాయల దిగ్విజయములు, విజయనగరవైభవములు, శృంగారవిలాసములు, ధర్మసంస్థాపనలు, మహోత్సవములు, విద్యావినోదములు ప్రజల ధర్మప్రవృత్తియందు భావపరివర్తనమును గలుగజేసినవి. దేశమునందును, సంఘము నందును, ధర్మము నందును గలిగిన భావపరివర్తనము వాఙ్మయమునందు గోచర మగుచున్నది. స్వారోచిష మనుసంభవమునందు విజయనగర సామ్రాజ్య ప్రతిభయు, శ్రీకృష్ణదేవరాయల ప్రతిభయు సూచితమై యుండును.

శా. హిందూరాజ్యరమాధురంధరభుజాహిగ్రామణీ కంచుక
త్స్పందస్వచ్ఛయశోగుళుచ్ఛ యవనక్షోణీధవస్థాపనా
మందీభూతకృపాకటాక్ష యసకృన్మాద్యత్కళింగాంగనా
బందిగ్రాహవిగాహితోత్తరకకుబ్జాటీసమాటీకనా.

మనుచరిత్రకుఁ గృతికర్తయైన పెద్దనామాత్యుడు వైదికధర్మ పరాయణుడు; కృతిపతియైన శ్రీకృష్ణదేవరాయలు రాజసధర్మ పరాయణుడు. వైదికపరమైన కర్మమార్గమునకును, వైదికపరమైన భక్తిమార్గమునకును నిత్యజీవనమునందు ధర్మప్రవృత్తియందు సంరంభ సాహచర్యములు ప్రబలినవి. నిరంతరసంగ్రామములు, సంగ్రామ సంప్రాప్తములైన భోగభాగ్యములు ప్రజాజీవనమునందు నూతన సంచలనమును గలుగజేసినవి. ప్రజాహృదయమునందు గలిగిన నూతన సంచలనమును దర్మపరివర్తనమును వాఙ్మయహృదయము నందు ప్రతిబింబించుచున్నది.

ఆంధ్రవాఙ్మయ చరిత్రయందు మనుచరిత్రతో నారంభమైన ప్రబంధయుగము స్వతంత్రయుగమైనను అనుకరణయుగముగ బరిణమించినది. ప్రబంధములకు శిరోభూషణమైన మనుచరిత్రయందే అనుకరణ బీజములు గోచరమగుచున్నవి. కథ, భావములు, వర్ణనలు, పద్యములు, శైలి పూర్వోదాహృతము లైనను కావ్యనిర్మాణము నందు మనోహరములైన నవీనరూపము అను దాల్చినవి. పెద్దనార్యుడు మనుచరిత్రమును "శిరీషకుసుమ పేశల సుధామయోక్తులను" రచియించి తెలుగుతియ్యదనమును ప్రత్యక్షము చేసెను. ఆంధ్ర సాహిత్య రసమును తన మనుచరిత్రయందు మూర్తీభవింప జేసిన పెద్దనామాత్యుడు 'ఆంధ్రకవితా పితామహుడు' అను సార్థకనామధేయుడు.

ప్రవరాఖ్యుడు శ్రోత్రియ బ్రాహ్మణుడు, గృహమేధి. వరూధిని, కామాసక్తయైన అప్సరస. ప్రవరాఖ్య వరూధినుల సంభాషణలు సంఘమునందు బురుషార్థములకు బ్రవర్ధమానమయ్యెడి సంరంభమును విశదము చేయుచున్నవి. చిరకాల సంరక్షితమైన వైదిక కర్మానుష్ఠానమునకు బడచ్యుతి గలిగినది. వైదికకర్మపరాయణత్వమును పెద్దనార్యుడు ప్రవరాఖ్యముఖమున బ్రతిపాదించినను, వరూధినీ మనోరమాదుల ముఖమునను, గంధర్వమనువుల ముఖమునను వర్ణించిన రాజశృంగార విలాసములు వైదికమత విలయమునకు నిదర్శనములు. మహమ్మదీయ రాజ్య విజృంభణము హిందూమత సంఘము అందు పరివర్తనమును గలుగజేసినది. మహమ్మదీయప్రభువుల భోగపరాయత్వము హిందూ ప్రభువులను భోగపరాయణులను జేసినది. మహమ్మదీయ ప్రభువుల ఘోషాపద్ధతులు బహుభార్యాగ్రహణము, కామారాధనము హిందూ ప్రభువుల నావరించినవి. మహమ్మదీయుల నమాజులు, ప్రార్థనలు కర్మమార్గమును శిథిలము చేసి భాగవతభక్తిని, భాగవత సంకీర్తనములను ప్రజ్వలింపజేసినవి.

విజయనగరసామ్రాజ్యమునందు వీరాగ్రేసరుల శౌర్యప్రతాపములు, కవీశ్వరుల కావ్యసంపదలు, వారాంగనల శృంగారవిలాసములు, శ్రోత్రియుల వైదికసిద్ధాంతములు, దేశికాచార్యుల విశిష్టాద్వైత సిద్ధాంతములు, శిల్పాచార్యుల కళాదక్షత్వము, గాయకుల శ్రావ్యగీతములు, హిందూరాజుల ధర్మరక్షణపరత్వము, ప్రజల స్వదేశ స్వధర్మ స్వభాషాభిమానము విలాసవంతము లైనవి. ఆ మహావిలాసములను పెద్దనామాత్యుడు స్వారోచిషమనుసంభవమునందు హృద్యముగ చిత్రించెను. దురవస్థలకు బాలగుచున్న వైదిక విజ్ఞానమును దక్షిణాపథమునందు సంరక్షించుటకు శ్రీకృష్ణదేవరాయలు కంకణమును గట్టుకొనెను. పెద్దనామాత్యుడు స్వారోచిష మనుసంభవమునం దీ మహాఫలమును సంభావించెను. కాని, వైదిక విజ్ఞానము నావహించిన మహాప్రతిబంధకములను సంభావించుట మహాకవియైన పెద్దనామాత్యునకును సాధ్యము గాకపోయినది. మనుచరిత్రయందలి కథాప్రవృత్తియే కావ్యప్రయోజనమును సంకుచితము చేయుచున్నది.

విశ్వశ్రేయస్సునకు సాధనమైన కావ్యప్రయోజనమును రాజాశ్రయము సంకుచితము చేసినది. శుద్ధశ్రోత్రియుడైన ప్రవరాఖ్యుడు నిమిత్తమాత్రుడు. శిష్టాచారపరాయణుడైన ప్రవరాఖ్యుడు నిరవలంబనుడు, నిస్సహాయుడు. ప్రవరాఖ్యుడు ప్రకటించిన ప్రధానమైన శాంతరసమునకు గావ్యమునందప్రధానస్థానమును, వరూధిని వరించిన కామాయత్తమైన శృంగారరసమునకు ప్రధానస్థానమును గలిగినవి. ఇందువలననే కవి "బుద్ధిజాడ్య జనితోన్మాదులే గదా శ్రోత్రియుల్" అని వ్రాయవలసి వచ్చినది. కావ్య మంతయు గామపరమై కావ్యప్రయోజనమును సంకుచితము చేసినది. తిక్కనపోతనాదుల వలె పెద్దన కావ్యనిర్మాణమునకు బరమార్థమును సంకల్పించియుండలేదు. రాజానుగ్రహమును, ప్రజాదరణమును నుదారమైన కావ్యప్రయోజనమును దుస్తరము చేసినవి. భావసంశుద్ధి దుస్తరమై కావ్యప్రయోజనము సంకుచితమైనను పెద్దనామాత్యు డాంధ్ర కవితా పితామహు డను ప్రసిద్ధిని బడసినాడు.

మనుచరిత్ర స్వతంత్రకావ్యము. ఈ కావ్యమునందు సంస్కృతాంధ్ర సాహిత్యములు సమ్మేళనమును బొంది ఆంధ్రసాహిత్య స్వరూపము పరిస్ఫుటమైనది. కథ పురాణగాథయైనను కథాసందర్భములు ప్రజాజీవనమునకు బ్రతిబింబములు. ఆంధ్రభోజుడు కృతిపతి. ఆంధ్రశ్రోత్రియుడు కృతికర్త. ఆంధ్రసాహిత్యము కావ్యహృదయము. ఆంధ్రభాషామాధుర్యము, తెనుగుపదముల లాలిత్యము, తెలుగు రీతులు, ఆంధ్రహృదయ సౌహార్దము కావ్యమునందు విలసితములు. పెద్దనామాత్యు డాంధ్రవాఙ్మయమునుండి సరసభావములను, లలిత పదములను, తెలుగు సాహిత్యమును, తెలుగు ఛందస్సులను క్రోడీకరించి మనోహరముగ మనుచరిత్రయం దమర్చి ఆంధ్రకవితా పితామహుడని పేరొందెను. కవితామాధుర్యమును కావ్యాలంకారములైన భావములు, పద్యములు తెలుపుచున్నవి.

సీ. వెలఁకుల నున్న తంగేటిజున్ను గృహమేధి
యజమాను డంకస్థితార్థ పేటి
పండిన పెరటికల్పకము వాస్తవ్యుండు
దొడ్డఁ బెట్టిన వేల్పుగిడ్డి కాపు
కడలేని యమృతంపు నడబావి సంసారి
సవిధమేరునగంబు భవనభర్త
మరుదేశపథమధ్యమప్రప కులపతి
యాఁకటి కొదవు సస్యము కుటుంబి
బదిరపంగ్వంధభిక్షుక బ్రహ్మచారి
జటి పరివ్రాజకాతిథి క్షపణకాప
ధూతకాపాలికాద్యనాథులకు గాన
భూసురోత్తమ గార్హస్థ్యమునకు సరియె.

సీ. చిన్ని వెన్నెలకందు వెన్ను దన్ని సుధాబ్ధి
బొడమిన చెలువ తోఁబుట్టు మాకు
రహిఁ బుట్టు జంత్రగాత్రముల రాల్కరఁగించు
విమలగాంధర్వంబు విద్య మాకు
నవవిల్తుశాస్త్రంపు మినుకు లావర్తించు
పని వెన్నతోఁడఁ బెట్టినది మాకు
హయమేధరాజసూయము లనఁ బేర్పడ్డ
సవనతంత్రంబు లుంకువలు మాకు
గనకనగసీమఁ గల్పవృక్షములనీడ
బచ్చరాచట్టుగమి రచ్చపట్టు మాకు
బద్మసంభవ వైకుంఠభర్గసభలు
సాముగరిడీలు మాకు గోత్రాపురేంద్ర.

సీ. కానఫని కామునీగొప్ప ప్రౌఢములైన
ముదుకుముదాఁకుల తెప్పతుదల వాని

మధ్యయుగమునందలి ప్రసిద్ధ కవులు, వారి గ్రంథములు—క్రీ. 16 మొదలు 18-వ శతాబ్దము వరకు

క్రమ సంఖ్య	కవి పేరు	కవి కాలము*	గ్రంథము పేరు	గ్రంథ వివరణము	విశేష వివరము
1	పిడుపర్తి సోమనాథుడు	1510–	బసవపురాణము	పురాణము	
2	పిడుపర్తి బసవకవి	1520	ప్రభులింగలీల	,,	
3	కృష్ణదేవరాయలు	1510–1530	ఆముక్తమాల్యద	ప్రబంధము	
4	అల్లసాని పెద్దన్న	1510–1535	స్వారోచిష మనుచరిత్రము	,,	
5	నందితిమ్మన	1510–1526	పారిజాతాపహరణము	,,	
6	ధూర్జటి కవి	1520–1530	కాళహస్తిమాహాత్మ్యము	,,	మాహాత్మ్యము
7	తెనాలి రామలింగకవి	1525–1560	ఉద్భటారాధ్య చరిత్ర	,,	
			పాండురంగమాహాత్మ్యము	,,	మాహాత్మ్యము
8	నాదిండ్ల గోపన్న	1517–1526	కృష్ణార్జున సంవాదము	ద్విపదకావ్యము	
9	సంకుసాల నృసింహ కవి	1525–	కవికర్ణ రసాయనము	ప్రబంధము	
10	మాదయగారి మల్లన్న	1517–1526	రాజశేఖర చరిత్ర	,,	
11	చింతలపూడి యెల్లకవి (రాధామాధవకవి)	1520–1540	రాధామాధవము,	,,	
			తారకబ్రహ్మరాజీయము	వేదాంతము	
12	కుమ్మరమొల్ల	1526–	రామాయణము	ఇతిహాసము	
13	అయ్యలరాజు రామభద్రుడు	1530–1570	సకలకథాసారసంగ్రహము,	పద్యకావ్యము	
			రామాభ్యుదయము	ప్రబంధము	
14	దోనూరి కోనేరుకవి	1547–1565	బాలభాగవతము	పురాణము	
15	అద్దంకి గంగాధరకవి	1550–1580	తపతీసంవరణము	ప్రబంధము	
16	పొన్నికంటి తెలగన్న	1550–1580	యయాతి చరిత్ర	,,	
17	శంకరకవి	1550–1581	హరిశ్చంద్రోపాఖ్యానము	,,	
18	తెనాలి అన్నయ్య	1565–	సుదక్షిణా పరిణయము	,,	
19	పింగళి సూరన్న	1560–	కళాపూర్ణోదయము,	,,	
			ప్రభావతీ ప్రద్యుమ్నము,	,,	
			రాఘవ పాండవీయము	,,	శ్లేషకావ్యము
20	రామరాజభూషణుడు	1560–	వసుచరిత్ర,	ప్రబంధము	
			హరిశ్చంద్రనలోపాఖ్యానము	,,	శ్లేషకావ్యము
21	మల్లారెడ్డి	1550–1600	షట్చక్రవర్తి చరిత్ర	,,	
22	మట్ల అనంతభూపాలుడు	1570–1610	కకుత్స్థవిజయము	,,	
23	సారంగు తమ్మయ్య	1590–1620	వైజయంతీవిలాసము	,,	
24	చేమకూర వెంకటకవి	1630–	విజయవిలాసము	,,	
			సారంగధర చరిత్రము	,,	
25	వెలగపూడి కృష్ణకవి	1690–1717	వేదాంతసారసంగ్రహము,	వచనము	వేదాంతము
			మాలినీమాధవీయము	ప్రబంధము	
26	కుందుర్తి వెంకటాచలకవి	1690–1717	మిత్రవిందాపరిణయము	,,	
27	సముఖము వేంకటకృష్ణప్ప నాయకుడు	1690–1717	అహల్యాసంక్రందనము	,,	
			రాధికా సాంత్వనము,	,,	
			సారంగధరం,	వచనము	చరిత్రము
			జైమినిభారతము	,,	
28	పక్కిలంక వీరభద్రకవి	1720–	వాసవదత్తాపరిణయము	ప్రబంధము	
29	ఏనుగు లక్ష్మణకవి	1760–	రామవిలాసము	,,	
30	అడిదము సూరకవి	1750–	కవిజనరంజనము,	పద్యకావ్యము	లక్షణగ్రంథము
			ఆంధ్రచంద్రాలోకము,	,,	,,
			ఆంధ్రనామశేషము,	,,	నిఘంటువు
			కవిసంశయవిచ్ఛేదము	,,	
31	కస్తూరి రంగకవి	1736–1761	ఆనందరంగరాట్ఛందము	,,	లక్షణగ్రంథము
32	ఆలూరి కుప్పనకవి	1765–1788	ఆచార్యవిజయము,	,,	
			పరమభాగవత చరిత్ర,	,,	
			ఇందుమతీ పరిణయము,	,,	
			రామాయణభాగవతములు	ప్రబంధము	
33	ముద్దుపళని	1790–	రాధికాసాంత్వనము	,,	

* ఈ పంక్తిలోని సంవత్సరములు కవి యున్న కాలమును ఇంచుమించుగా తెలియజేయును. ఇవి ప్రధానముగ శ్రీ శ్రీ కందుకూరి వీరేశలింగము పంతులుగారి కవుల చరిత్రమునుండి గ్రహింపబడినవి.

సంతసంబున ముఖాబ్జమునందు చిరునవ్వు
కందళింపక యుండ డిందుపఱచి
పొంగారు పైఁ దోఁచు శృంగారచేష్టల
తమిఁ దెచ్చికోలు వైరాగ్యమున డాఁచి
పెదవు రసావేశమున వచ్చు నర్మోక్తు
లోదవి నాలుకకు రాకుండఁ గ్రుక్కి

మస్తకము వాంచి యుసురని మౌనముద్ర
నేల బొటవ్రేల వ్రాయుచు నిలిచి కొంత
సేపు వెడవెడ చింతించి శిర సొకింత
యెత్తి సన్నంపుటెలుగుతో నిట్టు లనియె.

సీ. నను నిముసంబు గానక యున్న నూఱెల్ల
నరయు మజ్జనకుఁ డెం తడలు నొక్కొ
యెప్పుడు సంధ్యలయందు నిలు వెళ్లనీక న
న్నోమెడు తల్లి యెంతొఱలు నొక్కొ
యనుకూలవతి నాదు మనసులో వర్తించు
కులకాంత మది నెంత కుందునొక్కొ
కాడఁ దోడునీడలై క్రీడించు సచ్ఛాత్రు
లింతకు నెంత చింతింతు రొక్కొ

యతిథిసంతర్పణంబు లేమయ్యె నొక్కొ
యగ్ను లేమయ్యె నొక్కొ నిత్యంబు లైన
కృత్యములఁ బాపి దైవంబ కినుక నిట్లు
పాఱవైచితె మిన్నులు పడ్డచోట!

(మను)

వసుచరిత్ర

రామరాజభూషణుడు మనుచరిత్ర ననుకరించిన విధమును వసుచరిత్ర విశదము చేయుచున్నది. భావనాశక్తియందలి లోటును పదముల పొందిక కప్పుచున్నది. కావ్యము శ్లేషాలంకారమున కాలవాలమై శ్లేషప్రబంధరచనలకు మాతృకయైనది. వసుచరిత్ర హృద్యములైన పద్యములతో నిండియున్నను కావ్యప్రయోజనము సంకుచితమైనది. శబ్దాలంకారములు శ్రావ్యములై, మనోహరములై యానందదాయకములైనను కావ్యమునకు బరమార్థమైన ఆత్మానందమును సంకుచితము చేయుచున్నవి. చిత్తప్రవృత్తి ప్రధానమైన భావమునందు లగ్నముగాక అప్రధానమైన భాషయందు లగ్నమై కావ్య ప్రయోజనము పరిమితమగుచున్నది. రామరాజభూషణుని రచనయందు సరసముగను, సరళముగను నిర్మితమైన శ్లేషకావ్యము కాలక్రమమున, ప్రబంధకవుల హస్తములందు విరసమును, క్లిష్టమును నై, వాఙ్మయహృద యమును స్తంభింపజేసినది. మహాకవియైన రామరాజభూషణుడు శ్లేషాలం కారములను మనోహరముగ రచించినను సామాన్యకవుల రచనలందు శ్లేష కావ్యములు నీరసములైనవి. వసుచరిత్ర శైలి శ్లేషాలంకారములతో నిండి యున్నను, మనోహరమై, ఆంధ్రవాఙ్మయమునకు అమూల్యాలంకారముగ నున్నది.

సీ. మును సుమనోరాగమున వసంతము సూపెఁ
గాననేందిర యశోకంపుఁగొమ్మ
కాకొమ్మ నగుచు నెయ్యమునఁ గ్రొన్ననఁ దేనె
మెలఁగెడు సరసాళివిభాదఁ జల్లె
నాసరసాళి సోయగపుబాటలతోడ
జని మాధవి ప్రవాళశాటిఁ దుడిచె
నామాధవి పరాగ మక్షిరాగము మించ
బరతెంచు కలకంఠిపై విదిర్చె

నిట్లు లతికలు హితకోటి నెనసి యప్పుడు
మదనదేవోత్సవక్రీడఁ బొదలు ననిన
వరులఁ దరుణులు విరులయోవరుల వఱలు
సిరుల వలరాచజాతరల్ సేయు టఁదె!

సీ. ఇమ్ములై మరుహజారమ్ములై పొద లుండ
బూఁజవికలు వేఱ పూనవలదు
తెప్పలై నేత్రావికుప్పలై పుప్పొళ్లు
రుల గందవడి త్రోవఁ జిలకవలదు
సారమై హిమజలాసారమై పూఁదేనె
నెఱియఁ గేళాకూళి నింపవలదు
మెత్తమై మారుతాయత్తమై గంబూర
మెగయ వితానముల్ బిగియవలదు

స్వామి యారామశుభవైభవములు చూడ
నెపుడు విచ్చేయుదురొ యంచు నెదురుసూచు
సహజసౌభాగ్యములు గూర్చి చైత్రుఁ డతడు
కూర్మి భవదీయవనపాలకుండు కాఁడె?

సీ. అనుపవెట్టదు నవ్యహరిచందనలతాంత
సరణిపై గాని యీ యరుణచరణ
కేళి నంటదు కోరకితపారిజాతవ
ల్లరి గాని యీ యతిలలితబాహ
తనువుఁ జేర్పదు నవోదారమందారమం
జులశయ్యగాని యీసురభిశాంగి
పెదవి జేర్పదు కల్పవృక్షబీజఫలసంత
తియెకాని యీమోవితీపులాఁడి

గురుకులక్రమాయాత మీ గిరిజపల్లెఁ
దనము జనన్నైకరూఢ మీతటినిపట్టి
సరసగంభీరభావంబు సహజసిద్ధ
మీనలినసోదరీమణి మేనితావి.

సీ. తలయెత్తదయ్యెఁ గేవలజడస్థితి రంభ
జళుకుఁ జూపులఁ జూడసాగె హారి
కుందుకుందునఁ జెంది కొదఁ దెల్పె శశిరేఖ
పలపలనై వెల్లపాలెఁ దార
మఱవక పూనె మైమఱపు వరూధిని
చెయ్యి లన్నియు దక్కెఁ జిత్రరేఖ
యుచితకార్యవివేక ముడిగె మదాలస
మానె నుద్ధతభాష మంజుఘోష

తాపడియె సానుమతి సాంద్రతాపమునఁ గ
రంగె హేమాభిధాన నిర్ఝరలతాంగు
లిట్లు దనుఁ జూచి సిగ్గుపా టెనయ వినయ
వినతయై యున్న నగరాజ తనయఁ జేరి.

కళాపూర్ణోదయము

ఆంధ్రవాఙ్మయమునందు రమారమి 800 ప్రబంధములు కలవు. ప్రబంధకవులందు పింగళి సూరన్న ప్రతిభావంతుడై వెలయుచున్నాడు. సూరన కృతములైన గ్రంథములందు కళాపూర్ణోదయము కథాకల్పనయందును, భావనాశక్తియందును, భాషాసౌష్ఠవమునందును, రసపోషణమునందును నిరుప మానముగ నున్నది. ఆంధ్రసాహిత్యమును పరిస్ఫుటము చేసిన కవులందు సూరనార్యుడు పరంజ్యోతి వలె ప్రకాశించుచున్నాడు. కళాపూర్ణోదయము భాషయందును, భావములందును ప్రజాజీవనమునకు ప్రతిబింబముగ నున్నది. సూరనార్యుడు కావ్యరచన కవసరమైన ప్రతిభను కళాపూర్ణోదయమునందును, ప్రభావతీప్రద్యుమ్నమునందును దెలిపియున్నాడు.

సీ. పొసఁగ ముత్తెపుసరు ల్పోహళించినరీతి
దమలోన దొరయు శబ్దములు గూర్చి
యర్థంబు వాచ్య లక్ష్య వ్యంగ్యభేదంబు
తెలిసి నిర్దోషత నెసఁగఁజేసి
రసభావములకు నర్హంబుగ వైదర్భి
మొదలైన రీతు లిమ్ముగ సమర్చి
రీతుల కుచితంబులై తనరారెడు
ప్రాణంబు లింపుగా బాదుకొల్పి

తే. యమర నుపవాదులును యమకాదులు నగు
సట్టియర్థశబ్దాలంక్రియలు ఘటించి
కవిత జెప్పంగ నేర్చు సత్కవివరునకు
వాంఛితార్థంబు లొసఁగనివారు గలరె?

లయవిభాతి—

చలువగల వెన్నెలల చెలువునకు సౌరభము
గలిగినను సౌరభముఁ జలువయుఁ దలిర్పం
బొలు పెసఁగు కప్పురపు బలుకులకుఁ గోమలత
నెలకొనిన సౌరభముఁ జలువపసయుం గో
మలతయును గలిగి జనముల మిగుల బెంపెసఁగు
మలయపవనంపు గొదమలకు మధురత్వం
బలవడిన నీడు మఱి కలదనఁగవచ్చుఁ గడు
వెలయుఁ గల యీ సుకవిపలుకులకు నెంచన్.

సీ. విశ్రాంతి విరతి గావింపక సారవ
త్సాహిత్యసౌమనస్యంబు లెఱిఁగి
సమయంబు దప్పక శ్రవణకఠోరంబు
లైన శబ్దముల నత్యాకులాత్మఁ
జేయక సత్పరిచితసుకుమార వా
క్సరళితాభిప్రాయఁ గా నొనర్చి
పదబంధశిథిలతఁ బాటిల్లఁగానీక
యేచందములయందు నేమరిఁక

ఆ. పరఁగుకవియు దోహకరుఁడును యశము దు
గ్ధమును బడయునట్లు గానినాడు
కృతి దురాప మొదవు కీర్తియుఁ బాలు వి
కుంట గాదు హాసయోగ్య జేయు.

మారనార్యుడు "అపూర్వకథా సంవిధాన వైచిత్రీమహనీయంబును, శృంగార రసప్రాయంబును, బుణ్యవస్తు వర్ణనాకర్ణనీయంబును" నగు కళాపూర్ణోదయ మను మహాకావ్యము నిర్మింప గడఁగినట్లు తెలిపియున్నాడు. కళాపూర్ణోదయమునందలి కథ అపూర్వమై సంవిధానము మాత్రము క్లిష్టముగ నున్నను, రసానందమున కాలవాలముగ నున్నది. శృంగారరసప్రాయమై అపూర్వ విధానమున కావ్యప్రయోజనమును సమకూర్చుచున్నది. కళాపూర్ణోదయము నందు సంస్కృతాంధ్రసాహిత్యముల సమ్మేళనమును పొంది, ఆంధ్రసాహిత్య స్వరూపము సర్వత్ర ప్రత్యక్ష మగుచున్నది. వైదికకర్మమార్గము శిథిలమై వైష్ణవభక్తిమార్గము ప్రజాహృదయమునందు ప్రబలిన విధము నీకావ్యము తెలుపుచున్నది.

"నీ ప్రార్థనంబునం జేసి యిప్పు డొనర్చు విశేషంబు విను మట్లు లోకాను గ్రహార్థంబుగా నేను విశ్వసన్నిధిస్థానంబులుగా నంగీకరించిన శ్రీరంగకాంచీ వేంకటాచలాహోబళ పురుషోత్తమాది దివ్యస్థలంబుల కరిగి సేవింపనోపకున్నను దమ యున్న చోటనే యుండి తత్తద్దివ్యదేశ నివాసు నన్ను నిజేచ్ఛానుసారంబున దలంచి కేలు మొగుచువారికి సంసారంబు నుద్ధరింప జేయుదునని యాన తిచ్చిన సంతసిల్లి యదియె చాలునని యమ్మహాదేవుని దీనవాత్సల్యంబు ననేక ప్రకారంబుల సన్నుతించెనని చెప్పి మధురలాలస యా కళాపూర్ణ మహారాజుం గనుంగొని యది యిప్పుడు మీర లడిగిన భవదీయ పూర్వజన్మవిరచిత లక్ష్మీనారాయణ సంవాద కథాప్రకారంబు దేవరప్రశ్న నిమిత్తంబున నిశ్శ్రేయససుల భోపాయంబు దొరికె. నేడు సుదినం బయ్యె. మదీయజన్మంబు సఫలంబయ్యె నని పలికి శ్రీరంగాదిదివ్యదేశ మాహాత్మ్యంబునకు వెఱఁగందుచు నింత భక్తవత్సలుండనే యని పరమ పురుషు నఖిలలోకైకనాథు నారాయణుఁ దలంచి ప్రణమిల్లెఁ గళాపూర్ణుండును దదాదిగా నత్యాదరంబున విష్ణుసేవ గావింపుచు ధర్మమార్గంబున రాజ్యపరిపాలనంబు సేయుచుండెను."

మహాకవులు ప్రజల ప్రవృత్తిని దమ కావ్యములందు ప్రతిబింబింప జేయుచు సాహిత్యమును బురుషార్థమునకు సాధనము జేయుచున్నారు. ఈ ప్రయోజనమును సంకుచితముగనైనను సమకూర్ప గలిగిన విధమును కావ్యము నందలి పుణ్యవస్తు వర్ణనలు, కళానుసంధానమును విశదము చేయుచున్నవి.

పింగళి సూరనార్యుడు గారుడసంహితాది కృతులను, రాఘవ పాండవీయమును, ప్రభావతీ ప్రద్యుమ్నమును, కళాపూర్ణోదయమును రచియించెను. రాఘవపాండవీయము శ్లేషప్రబంధము. ప్రభావతీ ప్రద్యుమ్నము పురాణప్రసిద్ధమైన శృంగారప్రబంధము. కళాపూర్ణోదయము అసామాన్య కల్పనావిలసితమైన మహాప్రబంధము. సూరనార్యుడు కళాపూర్ణోదయ రచనయం దప్రతిమానమైన ప్రతిభను విశదము చేసెను. కథ నిర్నిద్ర సారస్య లీలాచిత్రంబై నిగూఢమైన శారదాచతుర్ముఖుల విలాసములతో నారంభమై కలభాషిణీ కళాపూర్ణుల పరిణయముతో పరిసమాప్తి నొందుచున్నది. ఉత్తర కథయందు విలసితములైన పాత్రలు భావాశ్రయములై పూర్వకథయందు విలసితములైన పాత్రలకు రూపాశ్రయములై యున్నవి. కళాపూర్ణుఁడు, మధురలాలస, బ్రహ్మ, సరస్వతి, సుదాశయుఁడు, రూపానుభూతి, స్వభావుఁడు, సత్త్వదాత్ముఁడు మొదలగు పాత్రలు పూర్వకథయందు మణికంధరుఁడు, కలభాషిణి, మృగేంద్రవాహన, మాయారంభ, మాయానలకూబరుఁడు, సుగాత్రి, శాలీనుఁడు మొదలగు రూపములను గళాపరిణామమును బ్రత్యక్షము చేయుచున్నవి.

జీవయాత్రయందు నివృత్తిమార్గమునకును బ్రవృత్తిమార్గమునకును, భావమునకును రూపమునకును, సిద్ధాంతములకును గార్యములకును, తత్త్వమునకును కళంకును గల సంబంధము, సాహచర్యము పండితులకు సహితము సమ్మోహమును గలుగజేయుచున్నవి. కళాపూర్ణోదయము సాహిత్యమునకు గుణరూపములను సమకూర్చెడి గుణావగుణములను హృద్యముగ విశదము చేయుచున్నది.

కలభాషిణి వేశ్యబాలిక. శ్రీ కృష్ణాంతఃపురమునందు సంగీతమున ప్రావీణ్యమును గడించినది. నారదుని యనుగ్రహమును బడసినది. సాహిత్యమునందును కొంత ప్రవేశమును సంపాదించినది. మణికంధరుఁడు సంగీత సాహిత్యములందు బ్రజ్ఞావంతుఁడు. కలభాషిణీ మణికంధరుల యన్యోన్యానురాగమునకు రూప గుణ సాంగత్యములు దగియున్నను నలకూబర రంభల రూపలావణ్యములు సమ్మోహమునకుం గారణములైనవి. మాయారూపములను దాల్చి కామభోగముల ననుభవించిరి. గుణభావానుభూతి రహితమైన రూపసాంగత్యము ప్రేమరసాశ్రయమైన పురుషార్థసిద్ధికి సాధనము గాఁజాలదు. నిత్యమైన భావగుణాశ్రయము పురుషార్థమునకు సాధన మగుచున్నది. మధురలాలస సుదాశయుని తండ్రిగను, రూపానుభూతిని తల్లిగను, కళాపూర్ణుని పతిగను బడసి జీవ యాత్రను సఫలము చేసికొనినది.

ఉ. శ్రీయుత మైన దివ్యమణి చేతికి నబ్బఁగ బాఱవైచి త
చ్ఛాయ యొకింత యున్కిఁగని చాలఁ గ్రహించితి గాజుపూసకై
నాయవివేక మే మనుకొనం దుదఁ దమ్మణి యబ్బె నన్ప న
త్యాయతతత్త్వమాగమసుఖాప్తికి నోచమి నెంచి కుందెదన్.

సంసార ప్రవృత్తియందు సామాన్యజనులు కళాపూర్ణులు, మధుర లాలసలు గాకపోయినను ప్రేమాశ్రయమ్మైన సంసారసౌఖ్యము ననుభవింప గల విధమును సుగాత్రీశాలీనుల యుదంతము విశదము చేయుచున్నది. సుగాత్రి అరమర లెరుగని ముగ్ధాంగన. శాలీనుడు పల్లెటూరి బ్రాహ్మణుడు; రసికత్వము నెరుగని సంసారి. ప్రేమాస్పదయైన సుగాత్రి తన భర్తయైన శాలీనుని ప్రేమాభిముఖుని జేసినది. మనుచరిత్రయందు వరూధిని చూపిన కామోద్రేకమునకును, సుగాత్రి చూపిన ప్రేమోద్రేకమునకును గల భేదమును సూరనార్యుడు హృద్యముగ సుగాత్రి ప్రవృత్తియందు వర్ణించెను. మొదటిది కామాసక్తయైన అప్సరఃస్త్రీమోహము. రెండవది సాంసారికమైన కులాంగన ప్రేమ. అభినవకౌముదికి శల్యాసురుడు చూపిన కామోద్రేకము ప్రవరాఖ్యునకు వరూధిని చూపిన కామోద్రేకమువలెనే నిష్ఫలమైనది. కామాసక్తుడైన శల్యాసురుడు కామమున కాహుతి యగుట ప్రేమతత్త్వమునందు మనోహరమైన పరిపాకమును తెలుపుచున్నది.

కామకళాసూత్రపరిణామమును సూరనార్యుడు భిన్నములైన పాత్రల రూపమున భిన్నరీతుల మనోహరముగ కళాపూర్ణోదయమునందు ఎత్తించి శృంగారరసపరిణామమును బరిస్ఫుటము చేసెను. జీవయాత్రయందు శృంగార రసము మనోహరమై సుఖదుఃఖములకు గారణ మగుచున్నది. శృంగారరసము కామపరమై రూపాసక్తమైనపుడు దుఃఖము కలుగుచున్నది. శృంగార రసము ప్రేమపరమై భావాసక్తమైనపుడు సుఖము కలుగుచున్నది. కలభాషిణీ మణికంధరులు, రంభా నలకూబరులు, సుగాత్రీ శాలీనులు, అభినవకౌముదీ మణికంధరులు పూర్వోత్తర కథలందు వ్యక్తముచేసిన శృంగార రసము రూప భావాశ్రయములయిన కామప్రేమల మూలమున సంసార ప్రవృత్తియందు గలిగెడి సుఖ దుఃఖములను విశదము చేయుచున్నది.

కలభాషిణి మధురలాలసజన్మము నెత్తుటకు మదాశయ రూపానుభూతుల ప్రాబల్య మవసరమైనది. మణికంధరుడు కళాపూర్ణజన్మము నొందుటకు సుముఖాసత్తి శాలీనులు తల్లిదండ్రులైరి. పూర్వ కథ యందలి రూపానుభూతికిని, ఉత్తర కథ యందలి భావానుభూతికిని సంయోగము గలిగినపుడు మాయా రహితమైన శృంగార రసానందము గలుగుచున్నది. భావసౌందర్యమునకును, రూపసౌందర్యమునకును గావ్య రచనయందు సంయోగము గలుగునపుడు కావ్య రసానందము గలిగి కళాపూర్ణోదయము సాధ్యమగు చున్నది.

సీ. మెఱుఁగారుముంజియు మేనికోమలికంబుఁ
గడుదిట్టగుణము గుల్కెడు మొగంబు
వసపుగోచులయొప్పు బ్రహ్మతేజంబును
జారు కృష్ణాజినధారణంబు
తళుకుజన్నిదము మేధావిబొట్టును జన్ని
వట్టుపర్ణనమును జెట్టితడుపు
మొలఁబంచ యుంగరంబుల సొంపు దండపుఁ
గోలయు సన్నపు ద్రేలు సిగయు

గీ. నొప్పు బ్రహ్మచారి యొకఁడు దేఁగుదెంచెఁ బు
స్తకము గొంచు మిగుల సంభ్రమమున
వాజ్ఞ యతనిఁ జూచి యోరి యేమిర, యిదు
వాలసించి తనియె ననిన నతడు.

సీ. లేఁ బొత్తులమీఁద లేచి కూర్చుండుచోఁ
దద్దయు నొక క్రొత్త ముద్దు దెలుపు
క్షితిమీఁద లేఁతకెంగేలిడి తడవుచో
మొన లిడి యొండొక ముద్దు దెలుపు
వచ్చి సల్లన తప్పటడుగులు వెట్టుచో
విద్దెపు బనవర ముద్దు దెలుపు
కొదలుమాటలు తేనె గులుకుచుఁ బలుకుచో
మోహనంబగు వింత ముద్దు దెలుపు

తే. కలిగి యాబాల నవచంద్రికల యవంగఁ
దిప్పటు నామనిఁ దనరు లేఁదీఁగ యనఁగ
సంతతకతముఁ బ్రోదిచే నతిశయిలుచుఁ
బరఁగెఁ జూప ఱకును గనుపండు వనుచు.

సీ. కబ్బ సింగారించి యెదుట నద్దము వెట్టి
చూచుకొమ్మన లజ్జఁ జూడఁ గొంకుఁ
జెలు లెడగాఁ జన్న నిలువుటద్దము మ్రోల
కొనగోర నటు దిద్దు కురులు మరలఁ
నింత వా రేతేర నెంత సూక్ష్మగ్రాహి
యిది యంచు ముకురపరీక్ష నెఱపు
నా యలంకారరమ్యత వెవరకమున్న
యరిపుడు తనుఁ జూడ నాత్మఁ గోరు

తే. సిగ్గు కలమున సకియల చేర్పు వాని
తనవుఁ బరికించు లొడవుల యునికి మట్టు
నుచ్చుమర లేక యుండ నెమరక యోము
మిగుల మేగరగరికె యా మెఱుఁగుఁబోఁడి.

సీ. కలికిక న్నొనలమూపుల పేరఁ బర్వుమ
వ్వపు నక్కఁగల్వలు వైచి వైచి
మందహాసము లను చందనోదకములు
నలుమోము మోములఁ జిలికి చిలికి
హారంబు లిడుచు బాహారుచిచ్ఛలముఁ
భుజములందు హరిద్రఁ బూసి పూసి
శ్రుతిభూషణము లమర్చుచు హస్తకాంతి కుం
కుమములు చెక్కులఁ జమరి చమరి

ఆ. యుబ్బఁజేయు నప్పరల పిండు ముక్తిక
న్యలను బెండ్లియాడి బులియుచున్న
క్రొత్తపెండ్లికొడుకుఁ గొమరులసయ్యోఁ
లాడు తద్విధావయస్య లనఁగ.

అనంతములైన కళాతరంగములందు గావ్యకళారూపమునఁ గావ్యరసా స్వాదమును గలుగ జేయుటకు పింగళి సూరనామాత్యుడు చేసిన మహాసంకల్పము కళాపూర్ణోదయరూపమునఁ బరిణమించినది.

సీ. కాంత మున్విన్న యీ కథ యీకథయు నొక
నమ్మహాచ్యుత తోఁచినట్టి నామ
జాతిక్రియాదిక సకలపదార్థవా
క్యార్థాంతరము లెప్పి యపియు నుండు
గళయువి యుందుఁ దత్కథకంటె భేదంబు
పరికింప నొనరించె బడసె నిరిసె
తనునివి మొదలైన యట్టి భూతార్థంబు
క్రియలవట్లన నొనరించుఁ బడయు

గీ. నిలుపు ననునివి యాదిగా గల భవిష్య
దర్థవచనంబులైన క్రియాపదంబు
లునుచుకొనుటయె హానియందును దలఁప
నో సుధాంశువిలాస ప్రహాసివదన.

సీ. వివరింప సకలవిస్తృతుల ప్రసిద్ధి హా
గ్యాలమునాలంబు వాగ్జాల మెల్లఁ

దన్మయం బిట్లుండ దనరు నీమది కన
మ్మత మైన యట్టిది మహి వెలయునె
యీ కళాపూర్ణమహారాజకథ తావ
కీనశృంగారలీలానిమిత్త
మగుచు మన్మఖజాత మగుచు నవశ్యంబు
గరము ప్రసిద్ధంబు గాఁగలయది

తే. నీకుఁ బ్రియమని వేఱ వర్ణింపనేల
నీ విపుడు పల్కుపల్కు స్వాభావికంబ
పతుల యనురాగలీల లే పగిదినైన
వెలయ గోరియు దాచఁ టింతులగుణంబు.

ప్రతిభాశాలియైన సూరనామాత్యునకును కాలప్రభావ మలంఘనీయ మైనది. రాజాశ్రయమునకు సహజమైన శృంగారవిలాసములు కళాపూర్ణోదయమునకు గుణదోషములను గల్పించినవి. ప్రతిభాశాలియైన సూరనార్యుఁడు ఇమ్మహాకావ్యమును భావప్రబంధరూపమున రచియించి ప్రేమరసానందమును ప్రత్యక్షముచేసి యుత్తమమైన కావ్యప్రయోజనమును సార్థకము చేసెను.

ఉ. పూర్ణ సమస్త సద్గుణవిభూషితుఁడై పొలుపొందు నా కళా
పూర్ణు కథల్ వినం జదువఁ బొల్పుగ సంతతివైభవాదివి
స్తీర్ణశుభంబు కల్గు కజు దీవన మున్నది గల్గెఁ గాన నా
నిర్ణయ మార్యులెల్ల మది నిల్పి వినుండు పఠింపుఁ డింపుతోన్.

ఆంధ్రసాహిత్య స్వరూపస్వభావములను నిర్మించిన కవులందు సూరనార్యుని ప్రతిభ యఖండమై వెలయుచున్నది. సరస్వతీ చతుర్ముఖుల భావగర్భితమైన శృంగారవిలాసములు ప్రేమమయమై వెలయుచున్నవి. భావగర్భితములైన శృంగారవిలాసములు ప్రపంచప్రవృత్తియందు శృంగారకళాస్వరూపమున వ్యక్తమైనపుడు కావ్యకల్పనకు సాధనము లగుచున్నవి.

వైదికవిజ్ఞానము కాలాంతరమునను, ఆగమరూపములను నారాధ్యమై పురుషార్థసిద్ధికి సాధనమైనది. ఆగమముల మూలమున వేద ప్రతిపాదితమైన కర్మమార్గమునకును, జ్ఞానమార్గమునకును సంసారప్రవృత్తియందు సామరస్యమును గలుగ జేయుటకు భారతీయ తత్త్వజ్ఞులు చేసిన సాధనలు నిగూఢమైన కళాస్వరూపమున వెలయు చున్నవి. చతుష్షష్టికళోపేతమైన విజ్ఞానము సంసారప్రవృత్తియందు రసానందమును గలుగ జేయుచు పురుషార్థప్రదముగ నున్నది. సకల కళలును, శృంగారములును, రసములును సృష్టికర్తలైన సనాతన దంపతుల శృంగారకళావిలాసములందు సుప్రతిష్ఠితములు. భారతీయతత్త్వజ్ఞులు నిత్యమైన కళాభినివేశమునకు శ్రీవిద్యోపాసనమును సాధనముగ నేర్పరచిరి.

పూజాకల్పమునందలి నవావరణలును నవరసావరణములుగ నున్నవి. ప్రథమావరణమునందు త్రిపురసుందరి శృంగారరసాత్మకయై సర్వసంక్షోభణ ముద్రారూపమున వెలయుచున్నది. ధ్యానము:—

శ్లో. త్రిపురా స్ఫటికాభాసా ముక్తాదామవిభూషితా;
పుస్తకం చాక్షమాలాం చ కపాలం పద్మముత్తమమ్;
బిభ్రతీ సిద్ధయే చింత్యా మహాపాతకనాశినీ;
అభీష్టసిద్ధిం మే దేహి శరణాగతవత్సలే;
భక్త్యా సమర్పయే చాహం ప్రథమావరణార్చనమ్.

కళాపూర్ణోదయమునందు ప్రథమాశ్వాసము శృంగార రసముతో నారంభమై గ్రంథము శాంతరసముతో నంతము నొందుచున్నది. త్రిపురసుందరి శాంతరసాత్మికయై సర్వయోనిముద్రారూపమున నవమావరణమునందు వెలయుచున్న విధమును ధ్యానశ్లోకము విశదము చేయుచున్నది.

శ్లో. యా విద్యా శివకేశవాదిజననీ యా వై జగన్మోహినీ
యా బ్రహ్మాది పిపీలికాది జగదానందైకసంధాయినీ,
యా పంచప్రణవద్విరేఫనళినీ యా చిత్కళామాలినీ
సా మాయా పరదేవతా భగవతీ శ్రీ రాజరాజేశ్వరీ.

ఈ సాధనములనే పింగళి సూరనార్యుడు కళాపూర్ణోదయము నందు హృద్యముగ ద్యోతకము చేసెను. కళానిర్వచనమునందు ప్రాచీనార్య సంప్రదాయములకును, వర్తమాన సంప్రదాయములకును గల భేదమును కళోపాసకులును, కళావిమర్శకులును గ్రహించుట కావ్యహృదయమును గ్రహించుటకు ప్రయోజనకరము. వాగర్థముల వలెనే వాణీ హిరణ్యగర్భుల శృంగారకళాకేళిలు సంసార ప్రవృత్తియందు సర్వవ్యాప్తిని గలిగియున్న విధమును కళాపూర్ణోదయము విశదము చేయుచున్నది. దివ్యమైన మణిహారము హృదయ స్పర్శనము వలన దివ్యజ్ఞానమును గలుగ జేసిన విధమున దివ్యమైన కావ్యము హృదయమునకు రసానందమును గలుగజేయుచున్నది.

సూరనార్యుడు భావగర్భితమైన సరస్వతీ చతుర్ముఖుల శృంగార వినోదములతో గథ నారంభించినను కావ్య ప్రవృత్తియందు గాలానుగుణమైన కాముక శృంగారరసమునకు దానుద్దై కావ్యప్రయోజనమును సంకుచితము జేసెను. ప్రతిభావంతుడైన సూరనార్యుడే కాలప్రవాహమునందు గొట్టుకొని పోయినపుడు సామాన్యులమాట చెప్పవలసిన యవసరము లేదు. కాముక శృంగారానుకరణము సహజమైన ఆంధ్రసాహిత్య వికాసమును స్తంభింపజేసి చిరకాలము వరకును సహజ వికాసమును దుర్లభము చేసినది.

ప్రబంధకవులందు ఆముక్తమాల్యదను రచించిన శ్రీకృష్ణదేవరాయలు, పారిజాతాపహరణమును రచించిన ముక్కుతిమ్మన్న, విజయ విలాసమును రచించిన వేంకటకవి, రాజశేఖర చరిత్రమును రచించిన కూచిమంచితిమ్మకవి మొదలగు కవులు ఆంధ్రవాఙ్మయమునకు మనోహరాలంకారములను సమకూర్చిరి. ఈ కవుల ప్రతిభ మృదుమధుర రచనలందు గోచరమైనట్లు భావసంశుద్ధి యందు గోచరము కాకయున్నది.

సీ. దట్టంపు దెలినీటి తరఁగచాల్కడకొత్తి
నెలతొలఁగతి దా నిలుచు టేమి
కొలఁకు దామరగందవుల గ్రింద బడవైచి
కపురంపు దావి దాఁ గవియు టేమి
చివురుజొంపపు మావిజీబు సాయము సేసి
పసిఁడి యుప్పరిగ దాఁ బ్రబలు టేమి
నిద్దంపుటిసుముతిన్నియపాన్పు దిగఁద్రావి
యలరులపాన్పు దా హత్తు టేమి

తే. మసమసకసంజ కెంజాయ మఱుఁగువెట్టి
మిసిమి కెంపుల కాంతి దా మెఱయు టేమి
మొదల నే గంగతటి నున్న యదియు లేదొ
మాయయో కాక యిది యంచు మరలి చూడ.

ఉ. నా విని యావినీలకచ నవ్వుమొగం బటు గొంత వంచి యెం
తే వెఱ నివ్వెఱన్ మునిఁగి యాతని బార్తునిఁగా నొకింత మున్
భావమునం దలంచియును నమ్మక యమ్మకచెల్ల యూరకే
సేవ లొనర్చుచుంటి నని సిగ్గున దిగ్గున లేచి పోవఁగన్.

(విజయవిలాసము)

ఉ. గట్టిన చేతలుం బసలు గల్లదనంబులు నీవు పుట్టఁగాఁ
బుట్టిన, వెందు లేని పలు పోకల మాయలు నీకు వెన్నతో
బెట్టిన వౌ నెఱింగియును బేలతనంబున నిన్ను నమ్మి నా
గుట్టును దేజము న్మిగుల గోల్పడిపోయితి నేమి సేయుదున్.

(పారిజాతాపహరణము)

సీ. పరువంపు గాఁగ చొప్పడని మామిడి తేనె
లాన నాసాస నట్టాడునవియు,
దమకించి చిగురాకు గమిచి నో రొగరైన
గడఁగి గొజ్జఁగనీటఁ గడుగునవియు
సంపంగె పొదరింటిచక్కి గోరంటఁ గాంచి
యును రంచు మగిడి నోరూరునవియు
గలిగొట్టుపసరుమొగ్గలఁ గోర్కి పాలివోయి
మునుపటి మొల్లల మూఁగునవియు

ఆ. నగుచు దేటికదుపు లామని దలసూపె
జూపుదనుక నెల్ల చోటఁ దోఁట
యందు దామ యగుచు నమ్మరు నెలగోలు
పౌజు లనఁగఁ జూడ్కివండు వగుచు.

ఆంధ్రవాఙ్మయమునందు ప్రబంధవాఙ్మయము ప్రతిభాయుతమైన సరసవాఙ్మయము. కాని యనుకరణవాఙ్మయమై ఆంధ్రవాఙ్మయ ప్రవాహమును స్తంభింప జేసినది. విజయనగర సామ్రాజ్య విలయము ప్రజా ప్రవృత్తిని స్తంభింప జేసినది. సాహిత్యవికాసము దుర్లభమైనది. రాజులు, జమీందారులు, శ్రీమంతులు కృతిపతులై కావ్యములను బోషించినను ప్రతిభ లేని రాజ్యములవలెనే ప్రతిభలేని సాహిత్యము వెలసినది. సత్యాశ్రయము లేని కృతిపతులు, కృతికర్తలు బాహ్యాడంబరముల నాశ్రయించి ఆంతరంగిక ప్రయోజనములను విస్మరించి కావ్యప్రయోజనమును నీరసము చేసిరి. భావనాశక్తి, పాత్రశీలము శుష్కించి, పదముల పటాటోపము ప్రబలినది. సుప్రసిద్ధమైన వసుచరిత్రయందే అనుకరణము ప్రారంభమై కాలక్రమమున సర్వవ్యాప్తిని గాంచినది.

6

శతకవాఙ్మయము

ఆంధ్రవాఙ్మయాంగములందు శతక వాఙ్మయాంగము విశేష వ్యాప్తి గలిగి పండిత పామరహృదయరంజకముగ నున్నది. పురాణములు, శాస్త్రములు, కావ్యములు, ప్రబంధములు, నాటకములు, నవలలు, కథలు వాఙ్మయాంగము లందు ప్రధానాంగములైనను శతకాంగమువలె పండిత పామరహృదయముల నాకర్షింప జాలవు. ఆంధ్రభాషయందు మహాకవులును, సామాన్య కవులును రసభరితములైన శతకములను రచియించి వాఙ్మయ వికాసమునకు దోడ్పడిన విధమును శతకములు విశదము చేయుచున్నవి. లాక్షణికులు సామాన్యముగ శతకములను కావ్యగ్రంథములుగ బరిగణింపకపోయినను శతకవాఙ్మయము వ్యాప్తి గలిగి ప్రజాదరణమును బడసినది.

శతకార్థము:— శతపదజన్యమైన శతకపదము సంఖ్యాబాహుళ్యమును దెలుపుచున్నది. సంస్కృత, ప్రాకృత వాఙ్మయములందుగల శతపథ బ్రాహ్మణము, అవదానశతకము మున్నగు నామములు అధిక సంఖ్యార్థమును విశదము చేయుచున్నవి. జపమంత్ర విధానములందు సహస్రము, అష్టోత్తరశతము నియుతసంఖ్యలుగ నేర్పడినవి. దైవ ప్రార్థనాపూజాదికములం దష్టోత్తరశత సంఖ్య బహుసంఖ్యార్థమును దెలుపుచున్నది. దేవీ దేవతల యర్చనలందు సహస్రనామములను, అష్టోత్తర శతనామములను జెప్పుట సదాచారము. అక్షమాల లష్టోత్తరశతసంఖ్యగల పూసలను గలిగియున్నవి. శతకములందు సామాన్యముగను నీ సంప్రదాయసిద్ధముగను 108 పద్యము లుండును. శివతత్త్వసారము, వేమనశతకము మొదలగు శతకములు పందలకొలది పద్యములను గలిగియున్నవి. మరికొన్ని శతకములందు 100 పద్యములును గలవు. కాలాంతరమున నితర కవులు వారి సొంతపద్యములను మంచి శతకములందు జేర్చుటయు శతకపదము లందు సంఖ్యాభేదమునకుఁ గారణమై యుండును.

ఆంధ్రవాఙ్మయమునందు 1000 శతకములైనను నుండియుండును. శ్రీయుత వంగూరి సుబ్బారావుగారు 600 శతకములను జూపినటులు శతక

వాఙ్మయ చరిత్రమునందు వ్రాసియున్నారు. ఎన్నియో శతకములు నష్టమైనవియు, నజ్ఞాతములైనవియు గలవు. కవిత్వ ధోరణిగల కవులు ప్రబంధాదికృతి నిర్మాణములకు బూర్వము శతకములను రచియించుట సామాన్యము. తిక్కన పోతనాది మహాకవులును శతకములను రచియించినటులు ప్రతీతి గలదు.

శతకములందు శృంగార హాస్యనీతిపరములైన శతకములు కొన్నియున్నను భక్తి శతకము లధికముగ నున్నవి. కవులు తమ యిష్ట దేవతా స్తవపరములైన శతకములను రచియించి కవితాకన్యక నీశ్వరార్పణము చేయుట సంప్రదాయ సిద్ధముగ నున్నది. శ్రీ రామశతకములు, కృష్ణశతకములు, శివపరములైన శతకములు, దేవీపరములైన శతకములు శతక వాఙ్మయమునందు విశేషముగ గలవు. వేమనశతకము, సుమతిశతకము, కుమారీశతకము మొదలగు నీతిశతకములు గలవు. వేణుగోపాల శతకము, మల్లికార్జున శతకము మొదలగు శృంగార భక్తి శతకములు గలవు. శృంగారశతకములు ప్రబంధ సంస్కారమునకు ఫలముగ నున్నవి. వీర శృంగార భక్తి రస సమ్మిళితములైన శతకములు గలవు. ఆంధ్ర వాఙ్మయమునందు వేలకొలది శతకములు పుట్టినను శతకము లనేకములు నష్టమైనవి.

ఆంధ్రశతకముల వ్యక్తిత్వము:— ఆంధ్రశతక వాఙ్మయమునకు ప్రాకృత, సంస్కృత శతకవాఙ్మయములు మూలాధారమైనను నీ వాఙ్మయాంగవికాసము ప్రత్యేక వ్యక్తిత్వమును గలిగియున్నది. ఆంధ్రశతకములకు మకుటము ప్రధానముగా నున్నది. సామాన్యముగ మకుటమే శతకనామమును దాల్చుచున్నది. దాశరథీ, కాళహస్తీశ్వర, రంగశాయి, రామతారక, సుమతి, వేమనాది శతకముల మకుటము లాంధ్రశతకముల స్వరూపమును విశదము చేయుచున్నవి. భక్తిశతకములందు మకుటమే లిష్టదేవతాపరములై యొప్పుచున్నవి. ధూర్జటి కాళహస్తీశ్వరుని, సోమనాథుఁడు వృషాధిపతిని, అన్నమయ్య సర్వేశ్వరుని, గోపన్న శ్రీ భద్రాద్రిరాముని, పోతరాజు శ్రీమన్నారాయణుని దమ శతకములందు సంబోధించి మకుటరూపమైన శతక నామకరణమును జేసిరి. వేమన, సుమతి, కుమారి మొదలగు నీతిశతకముల మకుటములు భావార్థపరములుగ నున్నవి. నారాయణాది శతకములందుగల ఆదిదశకాది శతకవిభాగములును నాంధ్ర శతకముల వ్యక్తిత్వమును దెలుపుచున్నవి. ఆంధ్రవాఙ్మయమునందు శతకాంగము ప్రముఖాంగముగ నున్నను కావ్యాంగములయందు సందిగ్ధాంగముగ నున్నది.

కావ్యాంగములు:— లాక్షణికులు కావ్యాంగములయందు బురాణేతిహాస ప్రబంధ నాటకాదుల కొసగిన ప్రాముఖ్యమును శతకముల కొసగియుండలేదు. అప్పకవి శతకములనుండి కావ్యలక్షణముల కుదాహరణములను సంగ్రహించెను. అప్పకవి, చిన్న కోట పెద్దన్నగారలు శతకములను క్షుద్ర కావ్యములందు జేర్చిరి. అనంతామాత్యుఁడు శతకములను చాటుప్రబంధములందు జేర్చెను. కవిచరిత్రకారులు శ్రీ గురజాడ శ్రీరామమూర్తి, వీరేశలింగము పంతులుగార్లు కవుల చరిత్రములందు శతకముల ప్రశంసను జేసియుండలేదు. శతకములు లక్షణగ్రంథములందు ప్రవేశమును గాంచకపోయినను ప్రజాహృదయమునందు స్థిర ప్రవేశమును గాంచిన విధమును శతకముల సంఖ్య, శతకకర్తల నామములు, శతకముల ప్రచారము విశదము చేయుచున్నవి.

కావ్యాంగములను నిర్ణయించుటయందు శతకాంగమును నాంగ్లకావ్య సంప్రదాయానుసారముగ నిర్ణయించుట యాంగ్ల విద్యా శిక్షితుల కాచారమైనది. శతకకవుల చరిత్రను రచియించిన కీ. శే. వంగూరి సుబ్బారావుగారును నీమార్గము నవలంబించి శతకములు భావగీతములు (Lyrics) అను కావ్యాంగమునకు జేరునటులు నిర్ణయించిరి. ఈ నిర్ణయ మాంధ్రకావ్య సంప్రదాయములకు సమన్వితము గాక సందిగ్ధముగ నున్నది. శతకవాఙ్మయమును నాంధ్ర వాఙ్మయమునకు బరిచితమైన హాస్యకావ్య విభాగమునందు జేర్చుటయే భావ్యముగ నుండును. నీతిశతకములందు విషయసమన్వయము లేకపోయినను భక్తిశృంగార శతకములందు విషయసమన్వయమును, భావసమన్వయమును గలవు. శతక వాఙ్మయము లాక్షణికుల యాదరణమును బడయక పోయినను ప్రజాదరణమును బడసిన విధమును వాఙ్మయ వ్యాపనము విశదము చేయుచున్నది. భక్తిశతకములు, నీతి శతకములు, శృంగార శతకములు ప్రజాజీవనమును రసవంతము చేయగల విధమును శతకముల యాదరణము చాటుచున్నది.

భక్తిశతకములు:— మానవులకు సకలార్థములందును భక్తి తరణమునకు సాధనముగ నున్నది. పితృభక్తి, మాతృభక్తి, పతిభక్తి, గురుభక్తి, దేశభక్తి, దైవభక్తి మహత్తరమైన భక్తికి భిన్న రూపములు. భక్తులు తాము తరించి లోకమును తరింపజేయుచున్నారు. శ్రీరామచంద్రుని పితృభక్తి, సావిత్రి పతిభక్తి, ప్రహ్లాదుని దైవభక్తి భక్తిప్రభావమునకు నిదర్శనములు. అనన్యమైన భక్తి యిహపరలోక సౌఖ్యములకు బరమసాధనము. దైవానుగ్రహమును బడయుటకు భక్తియోగము పరమసాధనముగ నున్నవిధమును భక్తుల చరిత్రలు తెలుపుచున్నవి. పండితులకు సాధ్యముగాని పరమపదము భక్తులకు సులభసాధ్యముగ నున్నది. వ్యాసులు జ్ఞానసాగరమైన భారతరచనానంతరము మోక్షప్రాప్తికి భక్తిసాగరమైన భాగవతరచనను జేసిన యితిహాసవృత్తము భక్తి ప్రభావమును దెలుపుచున్నది. విశ్వరూప సందర్శనమున కనన్యమైన భక్తియే సాధనమని శ్రీకృష్ణభగవానుఁడు ప్రియభక్తుఁడైన యర్జునున కుపదేశించెను.

> శ్లో. భక్త్యా త్వనన్యయా శక్య అహ మేవంవిధోఽర్జున!
> జ్ఞాతుం ద్రష్టుం చ తత్త్వేన ప్రవేష్టుం చ పరంతప!
>
> శ్లో. మత్కర్మకృ న్మత్పరమో మద్భక్త స్సంగవర్జితః,
> నిర్వైర స్సర్వభూతేషు య స్స మా మేతి పాండవ!

భాగవత భక్తిభరితమైన ఆంధ్రహృదయ బృందావనమునకు శతకములు సహజఫలములుగ నున్నవి. భక్తిరసభరితములైన శతకముల నాంధ్ర కవులు హృద్యముగఁ బాడి ప్రజాహృదయములందు భక్త్యుత్సాహములను బ్రజ్వలింప జేయఁగలిగిరి. రామదాసుగారి దాశరథిశతకము, ధూర్జటి కాళహస్తీశ్వర శతకము, పోతనామాత్యుని నారాయణశతకము, సుబ్బారాయఁడుగారి భక్తచింతామణిశతకము మొదలగు భక్తిభరితములైన పెండలకొలది శతకము లాంధ్రభక్తహృదయమును వివశము చేయుచున్నవి. శతకములు పండితపామర హృదయములందును, బాలవృద్ధ హృదయములందును గలుగజేయగల భక్తిరసావేశ మనుభవజ్ఞులకు విదితము. బ్రాహ్మముహూర్తమున లేచి భక్తిరసపూరితమైన హృదయముతో దైవసంకీర్తనమును జేయుటకు శతకములు పరమ ప్రయోజనకరములుగ నున్నవి.

వైదిక ధర్మమును, కర్మమార్గమును నుద్ధరించుటకై రాజులు, బ్రాహ్మణులు సాహిత్యసాధనమున జేసిన ప్రయత్నములు నిరర్థకములైన విధమును శతకవాఙ్మయము విశదము చేయుచున్నది. పండితాధీనమునందున్న సాహిత్యమును శతకములు ప్రజాధీనము చేసినవి. శతకకర్తలందు సామాన్యముగ వైదిక కర్మమార్గమున కధికారములేని బ్రాహ్మణేతరులు కలరు. వారు శిథిలమైన కర్మమార్గమును నిరసించుచు భక్తిమార్గము నారాధించిన విధమును శతకమును తెలుపుచున్నవి. ఆ శతకములందు వేమనవిరచితమైన వేమనశతకము సకలవిధముల శ్లాఘ్యముగ నున్నది. వేమన మహాయోగి, మహాకవి, వేదాంతి, సత్యవాది. వేమన పద్యములు జడమయములైన వైదిక కర్మమార్గమును దురాచారములను బరిహాసపాత్రముగ వర్ణించుచున్నవి. వర్తమానకాలమునందు గాంధి మహాత్మునివలెనే యాకాలమునందు మతమును, సంఘమును నావరించిన మహాజాడ్యములను బరిహాసమునకును, ఖండనమునకును బాలుచేసి ప్రజావికాసము చేయుటకు వేమన జేసిన ప్రయత్నము ప్రశంసనీయముగ నున్నది. ఆ కాలమునందు పండితాదరణము లేకుండినను మహోన్నతమైన వేమన శతకమున కాంధ్రవాఙ్మయమునందు స్థిరమైన స్థానము గలిగినది.

ఆంధ్రసాహిత్యము సంస్కృత సాహిత్యావలంబనమును విడిచి స్వయం వ్యక్తిత్వము గలిగి వికసింపగల విధమును శతక వాఙ్మయము విశదము చేయు

చున్నది. శతక వాఙ్మయమునందలి భావములు, భాష, సాహిత్యము, శైలి ప్రాచీనమైన సంస్కృత సాహిత్యము మీద నాధారపడక నిత్య వ్యవహారములందు వ్యాప్తియందున్న తెలుగు సాహిత్యముమీదను, శైలిమీదను, రీతులమీదను, గీతములమీదను నాధారపడి యథార్థమైన ప్రజాహృదయమును వెల్లడి చేయుచున్నది. వేమన, సుమతి, భాస్కర, రామతారక, దాశరథి, భక్తచింతామణి మొదలగు శతకములు స్వతంత్ర కల్పనలతోను, తెలుగు సాహిత్యముతోను, జాతీయ వృత్తచ్ఛందస్సులతోను నిండియున్నవి. అనంతకృష్ణశర్మగారు తెలిపినటులు వేమన హస్తములం దాటవెలది ఆటబంతివలె మెలగినది. శతకవాఙ్మయము సహజమైన ఆంధ్ర ప్రజా హృదయమును సువ్యక్తము చేయుచున్నను పండితాదరణమును బడయకపోవుట ఆంధ్ర సాహిత్యోపాసకుల నావరించిన సంకుచిత భావమునకు లక్ష్యముగ నున్నది.

ఉర్వివారి కెల్ల నొక్క కంచము బెట్టి
పొత్తు గుడిపి కులము పొలయఁ జేసి
తలను చేయిఁ బెట్టి తగనమ్మ జెప్పరా!
విశ్వదాభిరామ వినుర వేమ.

బాపఁ డనఁగ నేమి? భక్తుఁ డనఁగ నేమి?
జోగి యనఁగ నేమి? సొంపు లేక
యెన్ని పేరు లైన నిన్నజాడు పనిఁ దీర్చు
విశ్వదాభిరామ వినుర వేమ..

ఎద్దు కైనఁగాని యేడాది దెల్పిన
మాట దెలిపి నడుచు మర్మ మెఱిఁగి
మొప్పె దెలియలేడు ముప్పదేండ్లకు నైన
విశ్వదాభిరామ వినురవేమ.

కూలినాలి చేసి గుల్లాముపనిచేసి
తెచ్చి పెట్టనేని మెచ్చు నాలు
చిక్కు వడ్డ వేళఁ జీకాకుపరుచురా
విశ్వదాభిరామ వినుర వేమ.

ఉ. లంగోటిజన్న ముంగిటి నిధానము పండితకల్పవల్లి ముం
గొంగున ముత్తియం బనగ గూర్మి మవంబునఁ [illegible]ంపగా
జంగమకోటి కర్పనలు సల్పుచు మన్న యగణ్యపుణ్య పీ
వంగడమే జామయ్య బసవా! బసవా! బసవా! వృషాధిపా.

(వృషాధిప శతకము)

శా. ఏ నిన్నే శరణంబు బాంధవులు గానీ యెల్లవారుం బగే
కానీ మృత్యువు తల్లక్రిందుపడనీ కాలుండు గీవెట్టనీ
నానాకర్మచయంబు గింజుకొననీ నా కేమి నే రాజ విం
తే నీచాటున దాగియున్నపుడు భీతే యింక సర్వేశ్వరా!

(సర్వేశ్వర శతకము)

మ. చరణాబ్జంబులు పీద్వడ న్నిలిచి యోజన్ దట్టిలో బిల్లఁగ్రోల్
కర మొప్పారగ నుంచి యుంపాదవఁ జంకన్ గోల వందిచ్చి ప
ల్వురు గోపాలురు చుట్టునుం గొలువ వేల్పు ల్లుక్కలన్ గ్రుంగగా
నరయం జల్ది భుజింపవే యడవిఁ గృష్ణా! దేవకీనందనా!

(దేవకీనందన శతకము)

మ. గడియల్ రెంటికొ మూఁటికో గడియకో కాదేని నేఁ డెల్లియోఁ
కడ నేడాదికొ యెన్నఁడో యెఱుఁగ రీ కాయంబు లీ భూమిపైఁ
బడఁగా నున్నవి. ధర్మమార్గ మొకటిం బాటింప రీ మానవుల్
చెడుగు ల్నీపదభక్తియుం దెలియ రో శ్రీ కాళహస్తీశ్వరా.

(కాళహస్తీశ్వర శతకము)

సీ. ఎందుల కేగిన నేపని జేసిన
చలమునైనను చదువునైన
బంగారు పనినైన శృంగారములనైన
సుద్దులనైనను ముద్దునైన
యాత్రలనైనను రాత్రులనైనను
నుపవాసములనైన నుక్తినైన
జపములనైనను తపములనైనను
గలుగదు మీ దివ్యఘనపదంబు
భక్తిచే నిన్నుఁ దలఁచిన భాగ్యవంతు
లిందు నందును వేడ్కతో నంది నిన్ను
ప్రబలుదురుగాన నన్నుఁ గావు పంకజాక్ష
రామతారక దశరథ రాజతనయ.

(రామతారక శతకము)

7

గేయవాఙ్మయము

ఆంధ్రవాఙ్మయాంగములయందు గేయవాఙ్మయము సహజమైన ప్రజాసాహిత్యమునకు లక్ష్యముగ నున్నది. పండిత సాహిత్యమునకును, ప్రజా సాహిత్యమునకును వాఙ్మయ స్వరూప స్వభావములందు భేదము గనుపట్టు చున్నది. పండితులందు ప్రతిభావంతులు వారి కావ్యములను ప్రజాసాహిత్యమునకు ప్రతిబింబములుగ రచియించినను సామాన్యులు పాడిన పాటనే పాడుచు వారి కావ్యములను ప్రజాసాహిత్యమునకు ప్రతిబింబము చేయజాలరు. సంస్కృతసాహిత్యాధారమున నభివృద్ధిజెందిన ఆంధ్రవాఙ్మయ మీ విషయమును విశదము చేయుచున్నది. ఆంధ్రకావ్యములందు భాష, భావములు, వృత్తములు, సంప్రదాయములు, కథాసందర్భములు విశేషముగ సంస్కృత వాఙ్మయమునకు ప్రతిబింబములుగ నున్నవి. కవులకు లక్ష్యము తెలుగుంచన లైనను లక్షణము సంస్కృత వాఙ్మయము. సామాన్యముగ అగ్రజాతుల వారు కవులును, గ్రంథకర్తలును నై ఈ లక్ష్యమునే యారాధించు చుండిరి. పామరులు— ముఖ్యముగా నిమ్నజాతులవారు కావ్యరసానందము ననుభవించుటకు మనోహరములైన గేయములు సాధనములుగ నుండెను. జంగములు, దాసరులు, భట్రాజులు, బైరాగులు, భాగవతులు మొదలగువారు మాలపల్లె లందును, పల్లెలందును జంగమకథలను, సుద్దులను జెప్పుచు, గీర్తనలను బాడుచు ప్రజల కానందమును గలుగజేయుచుండిరి. ద్విపదలు, కీర్తనలు, వచనములు, తుమ్మెదపాటలు, ఏలపాటలు, యక్షగానములు గేయకావ్యముల రూపమున గావ్యరసానందమును పామరులకు గలుగ జేయుచుండెడివి. ద్విపద కావ్యములు కావ్యరసానందమును, భక్తిని, వీరావేశమును గలుగజేయగల విధమును బసవ పురాణము, పల్నాటి వీరచరిత్రము, నవనాథ చరిత్రము, రంగనాథ రామాయణము, హరిశ్చంద్రోపాఖ్యానము మొదలగు ద్విపద కావ్యములు విశదము చేయుచున్నవి. స్త్రీలు, జంగములు, దాసరులు పురాణేతిహాసములలోని విషయములను యక్షగానరూపమున మనోహరముగ బాడుచు ప్రహ్మానందము ననుభవించుచుండిరి. యాచకులు, బైరాగులు రామదాసుకీర్తనలను, తత్త్వములను బాడుచు ప్రజాహృదయమునందు భక్తిజ్ఞానములను గలుగజేయు చుండిరి. పాటకజనము పని చేయునపుడు శృంగార హాస్యరస భరితములైన ప్రేమగీతములను బాడుచు నానందమును గలుగ జేయుచుండిరి. ప్రజాసామాన్యమునకు బరిచితమైన సాహిత్యమునకు బండితులు చూపిన నిరాదరణ, నిరసన భావము లాంధ్రవాఙ్మయవికాసమున కభ్యంతరములుగ నేర్పడిన విధమీ నాంధ్ర సాహిత్య చరిత్రము విశదము చేయుచున్నది. శిష్టులకును, సామాన్యులకును సాంఘిక జీవనమందు సామరస్యమును గలుగ జేయుటకు రసానుభవబృందావనము సాధనముగ నున్నది. రసానుభవమునకు సాహిత్యాంగములైన కావ్యములు, గేయములు, కీర్తనలు, కృతులు, పాటలు సాధనములుగ నున్నవి. ప్రజాశక్తి విజృంభించునపుడు సాహిత్యాంగములు విజృంభించి యానందము

సుప్రసిద్ధ శతక కవులు, వారి కాలము, వారి శతకములు. **12**-వ శతాబ్దము మొదలు **19**-వ శతాబ్దము వఱకు

కవి పేరు	కవి కాలము	శతక నామము	విషయములు
పండితారాధ్యులు	1170	శివతత్త్వసారము	భక్తి (శైవము)
పాల్కురికి సోమనాథుడు	1180	వృషాధిపశతకము	,,
బద్దెన	1185	సుమతిశతకము	నీతి
యథావాక్కుల అన్నమయ్య	1241	సర్వేశ్వరశతకము	భక్తి
శివదేవమంత్రి	1290	శివదేవశతకము	వైరాగ్యము
రావిపాటి త్రిపురాంతకుడు	1380	అంబికాశతకము	శృంగారము
వెన్నెలకంటి జన్నయ్య కవి	1450	దేవకీనందనశతకము	భక్తి
వేమన	15–వ శతాబ్ది	వేమనశతకము	నీతి
బమ్మెరపోతనామాత్యుడు	1480	నారాయణశతకము	భక్తి
అయ్యలరాజు త్రిపురాంతకుడు	1460	రఘువీరశతకము	,,
ధూర్జటి కవి	1530	శ్రీకాళహస్తీశ్వరశతకము	,,
తాళ్ళపాక అన్నమయ్య	,,	వేంకటేశ్వరశతకము	శృంగారము
కందుకూరి రుద్రకవి	1565	బలవదరీశతకము	భక్తి
పరమానందయతి	1590	సంపంగిమన్న, పరమానంద, దత్తాత్రేయ శతకములు	,,
ఎఁకుర్తి రామరాజు	1600	రామలింగశతకము	,,
పైడిపాటి వేంకటనృసింహకవి	1660	రామచంద్ర, మన్నారుకృష్ణ శతకములు	,,
అయ్యలరాజు నారాయణకవి	1660	ఆంజనేయశతకము	,,
కంచర్ల గోపన్న	1647-1684	దాశరథిశతకము	,,
కూచిమంచి తిమ్మకవి	1715	కుక్కుటేశ్వరశతకము	,,
గోగులపాటి కూర్మనాథకవి	1624	సింహాద్రినారసింహశతకము	,,
అడిదము సూరకవి	18–వ శతాబ్ది	రామలింగేశ శతకము	నీతి
మఱిగంటి సింగరాచార్యులు	1750	సీతాపతిశతకము	భక్తి
ఆణివెళ్ల సీతారాముడు	1750	జానకీపతిశతకము	,,
శేషప్ప కవి	18–వ శతాబ్ది	నృసింహశతకము	నీతి
పావులూరి మల్లన	1750	భద్రాద్రిరామశతకము	భక్తి
నృసింహకవి	1760	కృష్ణశతకము	,,
కాండూరు వెంకటదాసు	1800	దీనచింతామణిశతకము	,,
కాసుల పురుషోత్తమకవి	1800	ఆంధ్రనాయక, హంసలదీవి, గోపాల, మానసబోధ, భక్తకల్పద్రుమ శతకములు	,,
సదానంద వరదరాజయోగి	1800	సదానందవరదరాజయోగిశతకము	వేదాంతము
తరిగొండ వెంకమ్మ	1840	కృష్ణమంజరీద్విపద	భక్తి
బండి బాపనమ్మ	18-వ శతాబ్ది	మీనాక్షీశతకము	,,
అల్లమరాజు సుబ్రహ్మణ్యకవి	1735	సింహాద్రి, రమాధిప, కృష్ణ, భూపతిలలామాది శతకములు	,,
శిష్ట్లు సర్వశాస్త్రి	1870	శిష్ట్లు సర్వశాస్త్రి శతకము	,,
విజయనగరపు చెంగల్వరాయకవి	,,	మదనగోపాలశతకము	,,
గుజ్జింకొండ భక్తవత్సలుడు	1885	సుబుద్ధిశతకము	,,

గలుగుటయు, ప్రజాశక్తి కృశించునపుడు సాహిత్యాంగములు కృశించి యానందము లేకుండుటయు ప్రపంచేతిహాసములం దనుభవసిద్ధమైన విషయము. హృదయవికాసమే సాహిత్యవికాసమునకు సాధనము.

బుద్ధయుగమునందును, మౌర్య గుప్త సామ్రాజ్యకాలములందును, వీరశైవ వీర వైష్ణవ యుగములందును, కాకతీయ విజయనగర సామ్రాజ్య కాలములందును, వర్తమానగాంధియుగమునందును ప్రజాప్రబోధము సాహిత్యాభ్యుదయమునకు వినియోగపడిన విధము నాయా కాలములం దప్రయత్నముగ ప్రజాహృదయాంతరాళమునుండి వెడలిన కీర్తనలు, పాటలు, గీతములు, నాటకములు మొదలయిన సాహిత్య స్వరూపములు విశదము చేయుచున్నవి. సత్యాశ్రయములేని సాహిత్యము మానవధర్మాభ్యుదయమునకు నిరాశ్రయముగ నున్నది. వర్తమాన యుగమునందు విద్యావంతులకును, సామాన్యులకును సంఘజీవనమునందు రసానందము ననుభవించుటకు సంయోగసాహచర్యములు దుర్లభములుగ నున్నవి. రసావేశపరాయణమైన యువజన హృదయము ప్రజాశక్తిని సకలరంగములందును వికసింప జేసి ఆంధ్ర సాహిత్య మహోదయమును జేయుటకు శ్రీ శారదాదేవి యనుగ్రహించు గాత!

గేయవాఙ్మయమునందు శృంగారరసభరితములైన క్షేత్రయ్యగారి మువ్వగోపాల పదములు, తాళ్ల పాకవారి తత్త్వవచనములు, త్యాగరాజస్వాముల వారి కృతులును ఆంధ్రసాహిత్యమునకు సహజాలంకారములుగ నున్నవి. త్యాగ

రాజకృతులు లాంధ్రసాహిత్య రసామృతమును దివ్యమార్గమున ప్రసాదించుచు బ్రహ్మానందమును గలుగ జేయుచున్నవి.

శ్రీ రా మ భ క్తి

త్యాగరాజస్వామి శ్రీరామభక్తిపరవశుడై పాడిన కృతులు శ్రీరామభక్తులకు భక్తిరసావేశమును గలుగజేయుచున్నవి. ఆంధ్రహృదయేశ్వరుడైన శ్రీరామమూర్తి త్యాగరాజునకు ఇష్టదైవము. వాల్మీకి మునిపుంగవుడు కావ్యరూపమున మనోహరముగ రామాయణమునందు ప్రత్యక్షము చేసిన శ్రీరామ చరితమును త్యాగరాజస్వామి గానరూపమున కృతులందు ప్రత్యక్షము చేసి పండిత పామరులకు శ్రీరామభజనానందమును సులభసాధ్యము చేసెను.

తిక్కన కవిబ్రహ్మ; త్యాగరాజు గాయకబ్రహ్మ. ఆంధ్రభక్తిహృదయము, ఆంధ్రభాషామాధుర్యము, ఆంధ్రకావ్యరసామృతము, ఆంధ్రగానానందమును త్యాగరాజకృతులందు దేకస్థాయియందు సమ్మేళనము బొంది బ్రహ్మానందమును గలుగ జేయుచున్నవి. త్యాగరాజకృతులు రసరాగభావభరితములై నాదబ్రహ్మానందమును గలుగజేయుచున్నవి.

నాదోపాసనము - బ్రహ్మానందము

బ్రహ్మానందానుభవమునకు రసరాగలయబద్ధమైన నాదోపాసనము పరమసాధనముగ నున్నది.

విశ్వావృతమైన పంచవింశతితత్త్వములను శ్రుతిరాగలయబద్ధములై విశ్వశ్రుతియందు సమ్మేళనము బొందుచున్నవి. సృష్టిక్రమమునం దాకాశతత్త్వ మవ్యక్తస్థితిని దెలుపుచున్నది. నిర్గుణమైన ఆకాశతత్త్వము సగుణమైన స్వరరూపమున బోధ్య మగుచున్నది. అనంతమైన యాకాశతత్త్వము అనంతశయనుని మాహాత్మ్యమును నాదరూపమున వ్యక్తము చేయుచున్నది. నాదము బిందుకళారూప పరిణామమును బొందుచు స్వరరాగసాహిత్య స్వరూపముల వ్యక్తమగుచున్నది. అఖండమైన నాదము శబ్దస్పర్శరూప రసగంధాదులయందు నాదప్రభావమును కర్మేంద్రియములకును, జ్ఞానేంద్రియములకును వ్యక్తము చేయుచున్నది.

ఓంకార ప్రభావ మనిర్వాచ్యము. నాదబ్రహ్మోపాసకు లఖండమైన నాదప్రభావమును స్వరరాగలయబద్ధమైన గానరూపమున విశ్వమునకు ప్రత్యక్షము చేసి బ్రహ్మానందమును గలుగజేయుచున్నారు. నారదుని తుంబురు నాదము ముల్లోకములను బాలించుచున్నది. శ్రీకృష్ణుని మురళీగానము విశ్వశ్రుతిని మేళవించి విశ్వమునంతను బ్రహ్మానందపరవశము చేయుచున్నది. గానరసము విశ్వమును బ్రహ్మానందపరవశము చేయగల విధమును నిత్యానుభవము విశదము చేయుచున్నది. పశువులు, పక్షులు, మృగములు, పండితులు పామరులు, శిశువులు వృద్ధులు, స్త్రీలు పురుషులు గానరసాస్వాదనమును జేయుచు పరమానందము ననుభవించుచున్నారు. గాయకబ్రహ్మ రచించిన కృతు లాంధ్ర హృదయరంజకములై భక్తిరసమును, గానామృతమును, కావ్యానందమును కురియుచు బరమానందమును గలుగ జేయుచున్నవి.

గానము - భక్తియోగము

మానవులు చతుర్విధపురుషార్థములను సాధించుటకు భక్తియోగము ప్రశస్తమైన సాధనముగ నున్నది. ధర్మార్థకామ మోక్షములను బడయుటకు భక్తియోగ ముత్తమసాధనము. పితృభక్తి, దేశభక్తి, దైవభక్తి ధర్మార్థకామములకును, మోక్షమునకును సాధనములుగ నున్నవి. అనన్యమైన భక్తి విశ్వరూప సందర్శనమునకు సాధనమని భాగవతోత్తముల యనుభవము విశదము చేయుచున్నది.

చిత్తము ప్రవృత్తినుండి మరలి భక్తిరసానందము ననుభవించుటకు గానము హృద్యమైన సాధనముగ నున్నది. కర్మేంద్రియములు, జ్ఞానేంద్రియములు, అంతఃకరణచతుష్టయము ఏకస్థాయియం దాత్మానుసంధానమును బొంది బ్రహ్మానందానుభవము గలుగుటకు గానము సులభసాధనముగ నున్నది. వాక్కు, శ్రోత్రము, చిత్తము గానమునం దేకస్థాయిని బొందుచు భక్తియోగానుభవము సులభసాధ్య మగుచున్నది. సాహిత్యము, స్వరము, భావము గానమునందు సుశ్రుతిబద్ధములై భక్తియోగానందమును గలుగ జేయుచున్నవి. గానయోగము భక్తియోగానందమునకును, విశ్వశ్రుతియం దాత్మానుసంధానమునకును సాధనముగ నున్నది. విశ్వమునందు సుశ్రుతి నిరతిశయానందమునకును, అపశ్రుతి దుఃఖమునకును మూలములగు చున్నవి. త్యాగరాజు నాదోపాసన చేయుచు రామబ్రహ్మభక్తియోగానందము ననుభవించిన విధమును కృతులు వెల్లడిచేయుచున్నవి. గాన మఖండమైన భక్తియోగపరమైనపుడు బ్రహ్మానందమును, కామయోగపరమైనపుడు దుఃఖమును గలుగ జేసెడివిధమును త్యాగరాజకృతులు మనోహరముగ బోధించుచున్నవి.

త్యాగరాజు గాయకబ్రహ్మ

త్యాగరాజు రచియించిన కృతులు సంగీతమునకును, కర్ణాటకగానమునకును, ఆంధ్రసాహిత్య సంగీతములకును ప్రతిభను సమకూర్చినవి. బీజరూపమున నసరిచితముగ నున్న రాగములకు స్వర సాహిత్య స్వరూపములను గల్పించి రాగములను సువ్యక్తము చేసిన గాయకబ్రహ్మ త్యాగరాజు. స్వల్పమైన భేదములు గల రాగములకును సాంకర్యదోషము గలుగకుండ శుద్ధరూపములను నిర్మించి గానకళ కపూర్వమైన ప్రతిభను గల్పించి త్యాగరాజు మహత్త్వమును బడయు గలిగెను. పాటలయందును, కీర్తనలయందును సాంకర్యబీజరూపమున వాడుకయందున్న రాగములు త్యాగరాజకృతులయందు ప్రస్తారమును బొంది సాహిత్యస్వరూపమును దాల్చినవి. శృంగార కామకీర్తనలపరమై యధోగతి పాలైన సంగీతము త్యాగరాజకృతులయందు భగవద్భక్తిపరమై యున్నత స్థానము నధిష్ఠించినది. వేశ్యాంగనలపాలైన గానము భాగవతోత్తముల వశమైనది. నీచాశ్రయమువలన నిందాపాత్రమైన సంగీతము మహదాశ్రయమును బొంది పూజాపాత్రమైనది. త్యాగరాజు సాహిత్య సంగీతమునకును, భక్తిగానమునకును, భావరాగమునకును తన కృతులయందు పరమార్థయోగమును గల్పించి సంసారప్రవృత్తియందు బురుషార్థమును సుఖారాధ్యము చేసిన ధన్యాత్ముడు. ఆంధ్ర హృదయనైభవమునకు లక్ష్యమైన త్యాగరాజగానామృతము నాంధ్రులు సేవించి ఆత్మసాక్షాత్కారమును బొంది చరితార్థు లగుదురు గాత!

తేట తెలుగుమాటలు, మధుర రాగములు, సరళభావములు త్యాగరాజ కృతుల కనిర్వచనీయమైన మాహాత్మ్యమును గాయక భక్తబృందావనమునందును నాంధ్రవాఙ్మయమునందును సమకూర్చుచున్న విధము నీకృతులు తెలుపుచున్నవి.

ప. నిను వినా నా మ దెందు
విల్పదే శ్రీ హరి హరి.

అ కనులకు నీ సొగ సెంతో
కమ్మియున్నది; గనుక

చ. సిదుకథలు వీనులందు నిండియున్నవి గాను
శ్రీద నీ నామము నోట జెలగియున్నది గనుక

నేను ఎచట జూచినను నీవై యున్నది రామ
భానువంశతిలక! నీదు భక్తుడనుచు పేరుగనుక

కపటుమౌ నూట లెల్ల కష్టమైనవి నాదు
లపముమొక్క ఫలము నీవే త్యాగరాజనమ్నుత.

* * *

ప. నాదోపాసన జేసే శంకర
నారాయణ విధులు వెలసిరి; ఓ మనసా!

అ. వేదోద్ధరులు, వేదాతీతులు,
విశ్వమెల్ల నిండియుండెడి వారలు.

చ. మంత్రాత్ములు యంత్ర తంత్రాత్ములు మరి
మంత్రము లన్నిగలవారలు,
తంత్రీ లయ స్వరరాగ విలోలులు
త్యాగరాజవంద్యులు స్వతంత్రులు.

* * *

ప. నాదలోలుడై బ్రహ్మా
నంద మందవే; మనస!

అ. స్వాదుఫలప్రద సప్త
స్వర రాగ నిచయ సహిత

చ. హరిహ రాత్మభూ సురపతి
శరజన్మ గణేశాది
వర మౌను లుపాసించిన
ధర త్యాగరాజ వినుత!

* * *

ప. నిధి చాలసుఖమా? రాముని స
న్నిధిసేవ సుఖమా? నిజముగ బల్కు మనసా

అ. దధి నవనీత క్షీరములు రుచియో? దాశ
రథి ధ్యాన భజన సుధారసము రుచియో?

చ. దమశమమను గంగాస్నానము సుఖమా? క
ర్దమ దుర్విషయకూపస్నానము సుఖమా?
మమత బంధనయుత నరస్తుతి సుఖమా?
సుమతి త్యాగరాజనుతుని కీర్తన సుఖమా?

(త్యాగరాయకృతులు)

ఓ వెర్రిగొడ! నీయువిద మేల్ సాధ్వి,
దాని జంపగ నాయుతం బైతి వకట!
మగువవల్లనె కదా మగనికి ముక్తి,
మగు వెట్టిదైన జంపగ రాదు మగడు
పరజీవమును గొవ నరు డెంతవాడు?
పరిహంత కూలును నరకంబునందు,
పుడమిపై నే కార్యమును నాడుముడి
లేక పొటిలదు; చలింపదు చీమ:
అటు బోయి చూడుమా యవనీసురుండు......

(పురాభాండేశ్వరము)

8

వర్తమాన యుగము

నాటక వాఙ్మయము

వాఙ్మయవికాసమునకు నాటకాంగము పరిపక్వఫలముగ నున్నది. దృశ్య కావ్యములను రచియింపగల కవులు మహానుభావులు. సంస్కృతమునం దుత్తమ మైన నాటకములు గలవు. మృచ్ఛకటి, శాకుంతలము, మాలతీమాధవము,

రత్నావళి, మాలవికాగ్నిమిత్రము, ప్రియదర్శిక, విక్రమోర్వశీయము, ఉత్తర రామ చరిత్రము, ముద్రారాక్షసము, ప్రబోధ చంద్రోదయము మొదలగు ఉత్తమమైన నాటకములు గలవు. భారత భాగవత రామాయణాది మహాకావ్యములు, పురాణేతిహాసాదులు, మాహాత్మ్యములు, చంపువులు మొదలగు సంస్కృత గ్రంథముల నాంధ్రీకరించిన ప్రతిభావంతులైన యాంధ్రకవులు నాటకముల నేల యాంధ్రీకరింపలేదో దురూహ్యముగ నున్నది. శ్రవ్యకావ్యముల నాంధ్రీకరించిన పండితులకు దృశ్యకావ్యముల నాంధ్రీకరించుట దుర్లభము గాదు. ఆంధ్రకవుల నావహించిన భయభ్రాంతులే నాటకానువాదమునకును, నాటక రచనకును బూనుకొనకుండుటకు గారణమై యుండును. పూర్వకాలమున "నాటకాంతం హి సాహిత్యమ్" అని పెద్ద లభిప్రాయపడుచుండిరి. ఆ కారణము చేతనే ఆంధ్రకవులు నాటకముల నాంధ్రీకరించుటకును, వ్రాయుటకును బూనుకొనజాలకుండిరి. కారణ మేమైనను వర్తమాన యుగము వరకును ఆంధ్రవాఙ్మయమునందు నాటకములు వెలువడలేదు. యక్షగానములు, కూచిపూడివారి భాగవతములు, నాటకములు మొదలగు వీధి నాటకములు కొంతకాలము ప్రజాహృదయము నాకర్షించినవి. వర్తమాన కాలమునందు ఆంగ్లవిద్య వ్యాపించిన తరువాత నాంధ్ర వాఙ్మయమునందు నాటక రచన లేర్పడినవి. నాటకములందు సంస్కృత నాటకముల కనువాదములును, ఆంగ్లేయ నాటకముల కనువాదములును, స్వతంత్ర నాటకములును గలవు. వర్తమాన యుగమునం దారంభమైన నాటక వాఙ్మయ విమర్శనమునకు బూనుకొనుట ప్రస్తుతాంశమునకు ప్రయోజనకరము కాదు.

ఆంధ్రవాఙ్మయమునందు ఇంతవరకును రమారమి 1000 నాటకములు రచియింపబడి యుండును. నాటక రచయితలందు సంస్కృత మార్గమును ప్రశంసించెడివారు కొందరును, ఆంగ్ల మార్గమును ప్రశంసించెడివారు కొందరును కలరు. రెండు మార్గముల నవలంబించెడివారును పర సాహిత్యారాధనమునకు బూనుకొనుచున్నారే కాని ఆంధ్రసాహిత్యారాధనమునకు బూనుకొనుట లేదు. నాటకములు దృశ్య కావ్యములు. ప్రజాజీవనమును ప్రేక్షకులకు ప్రత్యక్షము చేయుట కేర్పడినవి. ప్రాచ్య సాహిత్యమునకును, పాశ్చాత్య సాహిత్యమునకును సంబంధించిన పురాణకథలను నాటక రూపమున ప్రదర్శించుటవలన వర్తమాన కాలమందలి ధర్మాభ్యుదయమునకు ప్రయోజనము కలుగ జాలదు. నాటకములు ప్రజల ధర్మాభ్యుదయములకు ప్రయోజనకరము లగుటకు నాటక విషయములు ప్రజాభీష్టములకు ప్రతిబింబములై యుండవలయును. ఈ ప్రయోజనమును సమకూర్పగల నాటకము లాంధ్ర భాషయందు నకృత్తుగ నున్నవి.

వర్తమాన యుగమునందు నాటకరచయితలందు బళ్లారి కృష్ణమాచార్యులుగారు, కోలాచలము శ్రీనివాసరావుగారు, కందుకూరి వీరేశలింగంగారు, చిలకమర్తి లక్ష్మీనరసింహముగారు, పానుగంటి లక్ష్మీనరసింహారావుగారు, బలిజేపల్లి లక్ష్మీకాంతముగారు మొదలైనవారు ప్రజాదరణమునకు పాత్రులయినవారు. గురజాడ అప్పారావుగారు రచించిన కన్యాశుల్కము సంఘజీవనమునకు ప్రతిబింబమై 'ప్రజాచిత్తము' నాకర్షించినది. వేదము వేంకటరాయ శాస్త్రిగారి ప్రతాపరుద్రీయమును ప్రజాదరణమును బడసినది. ఆంధ్ర వాఙ్మయమునకు నాటకాంగము ప్రయోజనకరమైన సాహిత్యాంగముగ పరిణమించుటకు స్వతంత్రమైన నాటకరచనలు కావలసి యున్నవి.

పూర్వకాలమునందు కాళిదాసాది మహాకవులు రాజాస్థానములందు పండితుల సమక్షమునందు నాటకములను ప్రదర్శించుచుండిరి. వారి నాటకములును పండితులను రంజింప జేయుటకు ఏర్పడినవిగాని, ప్రజలను రంజింప జేయుట కేర్పడలేదు. వర్తమాన కాలమునం దాస్థితి యంతయు మారినది. రాజాస్థానములు లేవు. రాజపోషకులు లేరు. రంగములు మారినవి. భావములు మారినవి. నాటక ప్రదర్శనమునకు ప్రజాపోషణ సాధనమైనది. ఈ నవీన పరిస్థితులందు నాటకములును నవీనరూపములను దాల్పవలసి యున్నవి. వర్తమానయుగ ప్రయోజనములకు భరతాచార్యుని సిద్ధాంతములును, షేక్స్పియరు సిద్ధాంతములును— నవి యెంత ఉత్తమములైనను— సాధనములు కావు. నాటక కర్త లాంధ్రసాహిత్య హృదయమున కనురూపముగ నాటకములను రచియించి వాఙ్మయాభ్యుదయమునకును, విశ్వకల్యాణమునకును తోడ్పడవలసి యుందురు. నాటకములందు పాటలను, పద్యములను జేర్చుటయందు గల భేదాభిప్రాయములను నాటకకర్తలు గ్రహించి నాటకము నున్నతస్థానము నధిష్ఠింప జేయుదురుగాత!

గద్య వాఙ్మయము

సకల భాషలయందును మొదట పద్య వాఙ్మయమును, తదనంతరమే గద్య వాఙ్మయమును బుట్టుట సహజస్థితిగ నున్నది. భాష వికసించి నియమము లేర్పడిన తరువాతనే గద్యకావ్యములను వ్రాయుట సాధ్యమగును. రస ప్రధానమైన పద్యకావ్యమునకును, విషయ ప్రధానమైన గద్యకావ్యమునకును భాషయును, భావములును మూలాధారములైనను భిన్నమైన రచనల కవసరమైన సాధన సామగ్రి భిన్నముగ నున్నది. పద్య రచన రసానందమునకు సాధనమై ఉత్సాహోద్రేకములతో కవుల ముఖమునుండి వెలువడుచున్నది. పద్య కావ్యములు పాడుటకు వీలై, శ్రావ్యములై కావ్యరసానందమును గలుగజేయుచున్నవి. కవులు వీరగుణసంకీర్తనమును జేయుచు ప్రజలకు హృదయ ప్రమోదమును గలుగ జేయుదురు. పద్య కావ్యములు నియమబద్ధములుగ రచియింపబడినను పదముల పొందిక, నడక, కల్పనలు, భావనాశక్తి కవిత్వతత్త్వాశ్రయములుగ నుండును. గద్య కావ్యములు వ్యాకరణ తత్త్వాశ్రయములై విషయ ప్రధానములుగ నుండును.

ఆంధ్రవాఙ్మయమునం దాదియుగమునుండియు గద్యరచన గోచరమగుచున్నను గద్య వాఙ్మయము చిరకాలమువరకు నభివృద్ధిని బొందియుండలేదు. గద్య రచనలు శాసనములందు గలవు; భారత రామాయణ భాగవతాది గ్రంథములందును, ప్రబంధములందును గలవు. నన్నయకృత భారతమునందలి గద్యములు సంస్కృతప్రాయము లయినను ఆంధ్రభాషాహృదయమును విశదము చేయుచున్నవి. పదముల లాలిత్యము, శైలి, విషయావబోధము, రచనా కౌశల్యమును ఆంధ్రగద్యరచనలకు ప్రమాణములుగ నున్నవి. నన్నయ గద్యరచనయందు పద్యరచనయందువలెనే సంస్కృత వాహినీ ప్రాబల్యము ద్యోతకమగు చున్నది:

వ. అట దుర్యోధనుండు శకునియుం దానును సభావిభవంబు జూచు వేడుక నందు గొన్ని దినంబు లుండి యొక్కనాడు దాని యపూర్వరమణీయతకు విస్మితుం డగుచు నయ్యయిప్రదేశంబులం గ్రుమ్మరువాడు వివృతంబైన ద్వారదేశంబు సంవృతంబుగా వగచి చొరనొల్లక సంవృతంబైన దాని వివృతంబుగా వగచి చొరంబోయి లలాట ఘట్టిత గృహద్వారుండయి సముప్రదేశం బున్నతంబుగా వగచి యెక్కనమకట్టి నీలాశ్మరశ్మిస్థగితం బైన విమలమణిస్థలంబు జలాశయంబుగా వగచి పరిధానం బెగదోచికొని స్ఫటికదీప్తిజాలపరివృతంబైన జలాశయంబు స్థలంబుగా వగచి కట్టినపుట్టంబు దడియం జొచ్చి క్రమ్మఱిన వానింజూచి పాంచాలియుం బాండుకుమారులును నగి రంత......

(శ్రీమదాంధ్రమహాభారతము—సభాపర్వము.)

తిక్కన సోమయాజి పద్యరచనలయందు జూపిన ఆంధ్రసాహిత్య వాహినీ ప్రాబల్యమును గద్యరచనలందు జూపియుండ లేదు. ఆంధ్రహృదయమునకు ప్రియమైన పద్యరచనానుభూతియే ఆంధ్రసాహిత్యవాహిని తిక్కన గద్యరచనలయందు పద్యరచనలందు వలె పరిస్ఫుటము గాకుండుటకు గారణమై యుండును. నిర్వచనోత్తర రామాయణ రచనయే తిక్కనకు పద్య రచనయందు గల యాదరణమును విశదము చేయుచున్నది:

వ. మున్ను దనతోడం జనినవారి లందఱు నచ్చోటన నిలువ నిట్టు వచ్చి సుయోధనుండు నిజాసనాసీనుండై యున్నం జూచి తల్లి చిత్తంబున గర్వించుచు నతనికి ధర్మంబును నీతియును జుట్టరికంబును బ్రదుకుదెరువును నిజశక్తియు సహాయంబుఁ గొలందియుఁ గులజనచిత్తప్రకారంబును బొందు

పుత్రుల బలపరాక్రమంబులుఁ దెలియునట్లుగాఁ దెలుంగుపడం జెప్పి బుజ్జగించియుం గినిసియు ననేకవిధంబుల నాడిన నమ్మాటల దెస ననాదరంబు సేసి యుద్ధతిం గ్రమ్మఱం జని యతండు కర్ణాదులం గలసి వారునుం దానును దుర్మంత్రంబునకుం జొచ్చి........... (భారతము— ఉద్యోగపర్వము.)

పోతనామాత్యుని గద్యములకు, పద్యములకు గల ప్రతిభ గనుపట్టదు. గద్యములు పద్యములవలె బదార్థప్రతిపత్తిని గలిగి యుండక పదముల పొందికకు లక్ష్యములుగ నున్నవి:

వ. అని పలికిన శుక్రకుమారకు వచనంబు లాకర్ణించి దానవేంద్రుండు దనకు దండప్రణామంబు చేసి నిలుచున్న కొడుకును దీవించి బాహుదండంబు సాఁచి డిగ్గనన్ డగ్గఱం దిగిచి గాఢాలింగనంబు సేసి తన తొడలమీఁద నిడుకొని చుంచు దువ్వి చిబుకంబు బుడికి చెక్కిలి ముద్దుగొని శిరంబు మూర్కొని ప్రేమాతిరేకసంజనితబాష్పసలిలబిందుసందోహంబుల నతని వదనారవిందంబు దడుపుచు మందమధురాలాపంబుల నిట్లనియె..........

(శ్రీమదాంధ్రభాగవతము, సప్తమస్కంధము)

మనుచరిత్ర వసుచరిత్రాది ప్రబంధములందలి గద్యములు వర్ణన ప్రాయములై ఆంధ్ర గద్యవాఙ్మయమునందు సామాన్య స్థానమును గలిగి యున్నవి. పింగళిసూరనార్యుని గద్యములు మృదుమధుర శైలిని గలిగి రసవంతములై ఆంధ్రసాహిత్యమునందు వచనరచనలకు ప్రమాణములుగ నున్నవి.

వ. అని లజ్జాశోకంబు లడర నవనతముఖి యైన కలభాషిణిం జూచి మణికంధరుం డిట్లనియె. నో యుత్తమవిలాసిని, నిన్ను నితరవారవనితల యట్లసత్యవాదినిగా దలంప నంత వింతవాడనే. నీపలికినట్ల నీకు మున్ను నాయందు గోరిక గలుగుటకు గురు తొకటి యున్నది. యది యెద్ది యంటేని, నారదుండు కడపట నిన్ను నింటికి ననుపుచు నేను విన నీతోడ.........

(కళాపూర్ణోదయము)

వ. ఇట్లు తలపడి యమ్మనుజదనుజులు బీరంబులు ఘోరంబులుగా బోరుతరి భూరమణుండు గ్రుద్ధుండై సమిద్ధరణి బద్ధపరంపర యగు నంపఱం బెంపఱం జంపరాదు నిలింపారాతిసని వితర్కించి కించిత్తును గొంచక కాంచనద్రవకంచుకితంబును దరణికరకిరణకాండచండంబును నయి యాఖండలదోర్దండసముజ్జృంభితవజ్రాయుధచకచకం బకపక నవ్వ వజ్రభేదియలుంగు వెలుంగ మత్తారులకు నుత్తంబిడు నత్తలంబును, బద్మరాగమణి చూడంబగు కేడెంబునుం గొని వేడెంబునం దురంగంబు బఱపి తెఱపి గని తరటుచేసి.....

(మనుచరిత్రము)

ఆదియుగమునందును, మధ్యయుగమునందును ఆంధ్రగ్రంథములందు హృద్యములైన గద్యములు విలసిల్లిన గద్యకావ్యములు వెలువడలేదు. ఆధునిక యుగమునందు పరవస్తు చిన్నయ్యసూరిగారు రచియించిన పంచతంత్రము గద్యకావ్యములకు మాతృక యైనది. కందుకూరి వీరేశలింగము పంతులుగారు, కొక్కొండ వేంకటరత్నము పంతులుగారును చిన్నయ్యసూరిగారి మార్గము నవలంబించుచు పంచతంత్ర భాగములను రచియించిరి.

వ. తొల్లి యొక జంబుకంబు వనమ్మునం గ్రుమ్మరుచు నెక్కడ నాహారంబు చేకూరమిం గరం బుదగం బాకట నకనకంబడ డిల్లపడి వికలాంగము లయి నేలంగూలిన శతాంగంబులును ఖండితశుండాదంతకాండంబు లయి కెడసి కొండలపిండు విడంబించు వేదండతండంబులును ముంగాళ్ళు విఱిగి డొక్కలు

పెరిగి మూఁటు మేడలు వ్రైచి తోఁటమూఁటుగఁ బడియున్న వారువంబులను వెలిమగంటిమి మెఱయు వాతెఱఁ గొరుకుచుం జూపు జంకెనల పొంకంబు వదలని శిరంబులును వాలు దొఱంగని కరంబులును గరంబు మెఱయ వీర శయనంబు నొందిన యోధవారంబుం గలిగి ఘోరంబయి వివిక్తంబయిన యొక్క పాలికలనిం గని తఱియుంబని యొక్క దారుణారావంబు విని గుండియ లవియ బెండుపడి మూర్ఛిల్లి కొంతవడికిం దెప్పిఱి తెప్పలు విచ్చి యప్పాలంబు నలువంకులు విలోకించి గాలిఁగదలు ప్రేలుగొమ్మలతాకున మ్రోగు దుందుభిం గని మనంబునం దలంబగు కొందలంబు మాని దాని డాయంబోయి యద్దాని తోలు ప్రేలంగోలకి చొరంబడి వెడలివచ్చి దీని కలరూపు తొలుతం దెలియం జాలనయితి. ఇప్పుడు గదా దీని చొప్పు నెఱింగితి.......

(నీతిచంద్రిక— చి. సూరి.)

వ. అని మఱియు నాచిత్రవర్ణుని కొలువుమహేంద్రుడు పెక్కండ్రు రోష దూషితులై నన్ను దినంతలు గొట్టుచు, వెక్కసంబులు దురాలాపంబులు పలికిరి. అవి యెల్ల నల్పంబునంబట్టి, ప్రత్యర్థి సంతకు వెంతకు బుచ్చునంతకు నెంతయు నేహదాహంబు సేయుచుండును. నే నశక్తుండ గావున, లాఘవా న్విదుండనై భంగంబు ప్రమింగి, యెప్పటి యొప్పున సందరిలో నా వని తలయెత్తి తిరుగుచుంటిని. నేనొక పౌరుషశాలినే ? ఈ యవమానంబు మానవంతుం డోర్చునట్టిది కాదు. అచేతనమయ్యును, సూర్యకాంతము తపను పాదములు సోకినంతనె ప్రజ్వరిల్లు నట, జేతనుం డగు నభిమానవంతు డెట్లు హీన కృత తిరస్కారంబు జూచి సైచును? అయిన, నా భంగపాటు స్వామికి నివేదింపవలె నను నభిలాష పాశంబు, ప్రాణంబుల వెడలనీక బొందితో బంధించి నన్నిక్కడ కీడిచి తెచ్చెను......

(నీతిచంద్రిక—కం. వీ.)

వీరేశలింగము పంతులుగా రాంధ్రవాఙ్మయమునందు గద్యకావ్య నిర్మాణమునకు జనకుడుగ బరిగణింపబడుచున్నారు. రావు బహద్దరు వీరేశలింగము పంతులుగారి హస్తములం దాంధ్రగద్యకావ్యము లాంధ్రసాహిత్య స్వరూపమును పరిస్ఫుటము చేయుటకు వినియోగపడినవి. వీరేశలింగముగారి వచన రచనలు వాఙ్మయమునందు వచనకావ్యముల ప్రయోజనమును సువ్యక్తము చేసినవి. పండితాధీనమునందున్న సాహిత్యోపాసనమును ప్రజాధీనము చేయుటకు వీరేశలింగముగారి రచనలు వినియోగపడినవి. పండిత పామరులు, స్త్రీ పురుషులు, బాలబాలికలు వీరేశలింగముగారి వచన కావ్యములను జదివి ఆధునిక యుగవాఙ్మయమునకు సాధకు లయిరి. ఆంధ్రవాఙ్మయమునందు బద్యకావ్యములకు వలెనే గద్యరచనలకును గల పరమప్రయోజనమును వీరేశలింగము పంతులుగారి రచనలు విశదము చేసినవి. పంతులుగారు సుమారు 130 గ్రంథములను వివిధములైన వాఙ్మయాంగములందును రచియించిరి. నాటకములు, ప్రహసనములు, చరిత్రలు, శాస్త్రములు, కథలు, విమర్శనలు మొదలగు వాఙ్మయాంగములందు రచించిన ఆ గ్రంథము లాంధ్రవాఙ్మయ పరిణామమునకు లక్ష్యములుగ నున్నవి. రాజశేఖరచరిత్ర మాంధ్రవాఙ్మయమునందు మొదటి నవలగ పరిగణింపబడుచున్నది. చిలకమర్తి లక్ష్మీనరసింహముగారు వివిధాంగములందు రచించిన గ్రంథములును నీ లక్ష్యమునకు నిదర్శనములుగ నున్నవి.

న వ ల లు

వాఙ్మయాంగములందు నవలాంగము వర్తమాన యుగమున విశేషమైన వ్యాప్తిని గలిగి ప్రజాదరణమును బడయుచున్నది. ఆంగ్లభాషయందు వెలువడుచున్న నవలలకు లెక్కలేదు. ఆంధ్ర భాషయందు నవలల రచన యిటీవలనే యారంభమైనను సత్వరముగ నభివృద్ధిని బొందుచున్నది. ఇంత వరకును అయిదారు వందల నవలలు ప్రచురింపబడినవి. ఆంధ్రవాఙ్మయాంగమునందు నవలాంగ మితర వాఙ్మయాంగములవలె భాషాంతరీకరణముతో నారంభమైనది. వంగ మహారాష్ట్రాంగ్లాది భాషలనుండియును నవల లాంధ్రీకరింపబడినవి. ఆంధ్రవాఙ్మయమునందు గొన్ని స్వతంత్రరచన లేర్పడినను నవలాంగము బాల్యదశయందున్నది. సంస్కృత వాఙ్మయము మీద నాధార పడియుండుట కవకాశములేని నవలాంగమున కాంధ్రవాఙ్మయమునందు స్వతంత్రముగ వికసించుట కవకాశములు గలవు. ప్రేమమాత్రమును, కల్పనాశక్తిని, పాత్రశీలమును, మృదుమధురశైలిని, నవరసములను, ధర్మప్రవృత్తిని జిత్ర కథారూపమున బోషించుట కవకాశములు గలిగి పండిత పామరులకు సులభ గ్రాహ్యమైన నవలలు గద్యకావ్య రూపమున మహావ్యాప్తిని బొందుచున్నవి. ఆంధ్రవాఙ్మయమునందు గొన్ని స్వతంత్రములై గంభీరములైన నవలలు వెలువడినవి. వాని విమర్శన ఇక్కడ అప్రస్తుతము.

ఆంధ్రవాఙ్మయమున నారంభదశయందున్న నవలారచన మహోపద్రవముతో గూడియున్నది. ప్రపంచ మంతయు బరివర్తనమయమై యున్నది. రాజ్యాంగములు మారుచున్నవి. సాంఘిక వ్యవస్థలు నవీనాకృతిని దాల్చుచున్నవి. విద్యాప్రవృత్తి మారుచున్నది. ఆర్థిక విధానములు తారుమారగుచున్నవి. దాంపత్య ధర్మము నూతన లక్ష్యమును నిరూపించుచున్నది. సంసారప్రవృత్తి నవభావోదయమును, నూతననిర్మాణమును గోరుచున్నది. స్వాతంత్ర్యము సమానత్వమును, సౌభ్రాతృత్వము, సాంఘిక రాజకీయ మత వ్యవస్థలయందు సమాశ్రయమును గోరుచున్నవి. ప్రపంచ లక్ష్యము జీవయాత్రనుండి దేహయాత్రకు మరలుచున్నది. విశ్వప్రవృత్తికిని, విశ్వకల్యాణమునకును మూలమైన స్త్రీపుంసయోగమునందు ప్రపంచ లక్ష్యము లగ్న మగుచున్నది. కామ ప్రయోజనమున కభ్యస్తమైన స్త్రీపుంసయోగమును ధర్మపరము చేయుటకు విశ్వము పరితపించుచున్నది. ధర్మలక్ష్యము నిత్యమైన యాధ్యాత్మిక ధర్మమునందు లగ్నముగాక అనిత్యమైన ఆధిభౌతిక ధర్మమునందు లగ్నమగుచున్నది. సుందరాంగములు, సుందరాంబరములు, భాగ్యభోగములు ధర్మ ప్రవృత్తికి లక్ష్యములుగ నున్నవి. ఈ మహాసంధిసమయమునందు ధర్మ ప్రవృత్తిని నిర్ణయించుటకును, బోధించుటకును నాటకములు, నవలలు, కథలు మహాప్రతిపత్తిని గలిగి యున్నవి. దినపత్రికలు, వారపత్రికలు, మాసపత్రికలు, నవలలు, నాటకములు కామకళావిన్యాసమయములై విషయ వాసనల కాలవాల మగుచున్నవి. విషయ వాసన లపారముగ నభివృద్ధి జెందుచు నాత్మసంస్మరణము, సందర్శనము దుర్లభ మగుచున్నవి. ఆంధ్ర హృదయమునకు సహజమైన ప్రేమ భక్తి రసములు పరిస్ఫుట మగుటకును, మానవధర్మాభ్యుదయము సాధ్యమగుటకును నవలారూపమైన గద్య కావ్యములను కృతికర్త లుత్తమమార్గమున రచించి ఆంధ్రవాఙ్మయ ప్రయోజనమును సార్థకము చేయుదురు గాత!

ఆంధ్రమహాభారతమునందు విశ్వశ్రేయస్సునకును, చతుర్విధ పురుషార్థ సిద్ధికిని సాధన భూతముగ బ్రతిపాదితమైన వైదిక కర్మమార్గమును, సంస్కృతసాహిత్య సంస్కారమును వర్తమాన యుగ రచనలయందు భక్తిమార్గముగను, తెలుగుసాహిత్య సంస్కారముగను బరిణమించిన విధ మాంధ్ర వాఙ్మయహృదయవికాసము విశదము చేయుచున్నది.

ఆంధ్రవాఙ్మయమునందలి గ్రంథములను రచియించిన గ్రంథకర్తలు సామాన్యముగ నగ్రజాతుల పురుషులుగా నున్నారు. రమారమి 6000 గ్రంథకర్తలు గలరు. వారియందు సుమారు 100 మంది స్త్రీలు గలరు. స్త్రీ విరచితమైన కృతులయందు కుమ్మర మొల్ల విరచితమైన రామాయణ మాంధ్ర సాహిత్యస్వరూపమును సకల విధములను మనోహరముగ బ్రత్యక్షము చేయుచున్నది.

వైదికవిజ్ఞానసాధనమున ధర్మప్రవృత్తిని ప్రజా జీవనమునందు బ్రతిపాదింపుటకు ఆంధ్రమహాభారతము వినియోగపడినది. ధర్మరాజ దుర్యోధనేతిహాసములు ధర్మాధర్మముల ప్రభావమును బ్రత్యక్షము చేసినవి. వైదికవిజ్ఞాన విలసితమైన భాగవత భక్తిని ప్రజాజీవనమునందు బ్రత్యక్షము చేయుచు శృంగారభక్తిరసానందమును గలుగ జేయుటకు ఆంధ్రభాగవతము వినియోగపడినది. వైదికేతిహాస ఫలదాయకమైన వీరరసానందము ననుభవింపుటకు రామాయణ సంకీర్తనము వినియోగపడినది. ప్రజా ప్రవృత్తియందు గరుణారసానందమును స్ఫురింపజేయుటకు జైనబౌద్ధగాథలు వినియోగపడినవి.

వైదిక కర్మప్రవృత్తి, వైదిక విజ్ఞానము పురాణేతిహాస కావ్యనాటకాది సాహిత్య రూపములను వాఙ్మయాభ్యుదయమునకు వినియోగపడినవి.

ఆంధ్రవాఙ్మయమునందు సంస్కృత వాఙ్మయాధారమున వికాస వంతమైన వాఙ్మయము ప్రధానముగ నున్నది. భాష, భావములు, వృత్తములు, సంప్రదాయములు సంస్కృత మయములై ఆంధ్ర వాఙ్మయ స్వరూపమును దాల్చినవి. ఆంధ్రవాఙ్మయ రచనలందు తిక్కన, పోతన, సూరన మొదలగు మహాకవులు సంస్కృత సాహిత్యమున కాంధ్ర సాహిత్యమును సంయోగము చేసినను సంస్కృత సాహిత్య ప్రాబల్యము సర్వత్ర గోచరమగుచున్నది. ఈ పండిత సాహిత్యము జన సామాన్యమునకు దురారాధ్యమై సాహిత్యప్రయోజనమును సమకూర్ప జాలక పోయినది. జైనులు, బౌద్ధులు, వీరశైవులు వీర వైష్ణవులు, జంగములు, హరిదాసులు, వేదాంతులు, బైరాగులు, స్త్రీలు, వారి రచనలందు దేశీయ సాహిత్యము నుపయోగించినను ఆ వాఙ్మయము పండితాదరణము లేక గౌరవము గాంచకున్నది. ఆంధ్ర వాఙ్మయమునందు బసవపురాణములు, విష్ణుచిత్తీయములు, పల్నాటి వీర చరితములు, బాల నాగమ్మ కథలు, బొబ్బిలి కథలు, వేమన శతకములు, కుచేలుని కథలు స్వల్పముగ నున్నవి. స్వయంవ్యక్తిత్వము లేని వాఙ్మయము ప్రతిభారహితమై వాఙ్మయ ప్రయోజనములను సఫలము చేయజాలదు. ఆంధ్రవాఙ్మయము స్వయంవ్యక్తిత్వమును గలిగి సర్వతోముఖమైన యాంధ్రాభ్యుదయమునకు సాధనభూత మగుటకు స్వతంత్రములైన పద్యకావ్యములను, గద్యకావ్యములను, శాస్త్ర గ్రంథములును నిర్మింపబడవలసి యున్నవి.

ఆంధ్రవాఙ్మయ వికాసమునకు ఆదియుగమునందు సంస్కృత వాఙ్మయమును, వైదికకర్మమార్గమును మూలాధారమైనవి. సంస్కృత భాషా సాహిత్యము లాంధ్రసంస్కారమును బొంది ఆంధ్ర వాఙ్మయము నిర్మింపబడెడి. మధ్యయుగమునందు విజయనగర సామ్రాజ్య విజయములు, భక్తిమార్గము పోషణమును గలుగ జేసినవి. ఆంధ్రభాషాసాహిత్యములు సంస్కృత సంస్కారమును బొంది ఆంధ్ర వాఙ్మయము స్వతంత్ర రూపమును దాల్చినవి. ఆధునికయుగమునందు పాశ్చాత్యవిజ్ఞానము, భౌతిక సంపదలు వాఙ్మయాభ్యుదయమునకు సాధనము లగుచున్నవి. ఆంధ్రభాషా సాహిత్యములు సహజమైన ఆంధ్రవాఙ్మయ స్వరూపమును దాల్చుచున్నవి. ఆదియుగమునందు పండితారాధ్యమైన వాఙ్మయము వర్తమాన యుగమునందు ప్రజారాధ్యమగుచున్నది. సంస్కృత ప్రాయమైన వాఙ్మయము తెలుగు రూపమును దాల్చుచున్నది. వైదిక కర్మపరమైన వాఙ్మయము భక్తిపరమైనది. పద్యాత్మకమైన వాఙ్మయము గద్యస్వరూపమును బొందుచున్నది. వాఙ్మయమునకు విజ్ఞానవ్యాసనము, రసాంగము పరవార్ణసులుగ పరిగణింపబడుచున్నవి. ప్రజలయందు "జ్ఞానవ్యాసము" చేయుటకు వివిధ శాస్త్రములు, చరిత్ర, కళలు, విమర్శనలు మొదలగు విషయములకు సంబంధించిన గ్రంథ సముదాయము వాఙ్మయమునందు వెలువడవలసి యున్నవి.

వాఙ్మయములయందు ఆదికాలమునందు పద్య కావ్యములకు గల గౌరవ ప్రతిష్ఠలు వర్తమాన కాలమునందు గద్య కావ్యములకు గలుగుచున్నవి. వాఙ్మయరంగములందు పూర్వము కవులకున్నట్టి గౌరవ సన్మానములు వర్తమానకాలమునందు శాస్త్రజ్ఞులకును, గద్యకావ్య నిర్మాతలకును సాధ్యము లగుచున్నవి. పద్య కావ్యములకు గల గౌరవప్రతిష్ఠలు వర్తమానకాలమునందు గద్య కావ్యములకును గలుగుచున్నవి. గద్యకావ్య రూపమున వెలయుచు ప్రజాదరమును బడయుచున్న నవలల వ్యాప్తి గద్యకావ్యములకు ప్రజాహృదయమున గల యాదరణమును విశదము చేయుచున్నది. కావ్యములకు పరమార్థమైన విశ్వశ్రేయస్సు పద్యకావ్యముల మూలమునవలె గద్యకావ్య మూలమునను సాధ్యమగుచున్నది. ఆంగ్ల వాఙ్మయము నందలి గ్రంథ సముదాయమునందు సహస్రాంశమైనను ఆంధ్ర వాఙ్మయమునందలి గ్రంథసముదాయము లేదని గ్రహించినపుడు ఆంధ్ర వాఙ్మయముయొక్క వికాసావసరము తెల్లమగుచున్నది.

విశ్వకల్యాణమునకు నివృత్తి ప్రవృత్తి మార్గములు, జ్ఞాన భక్తిమార్గములు, సాంఖ్యకర్మయోగములు, త్యాగభోగ యోగములు, కరుణ వీరరసములు, శాంతశృంగారకలాపములు, శాస్త్రములు, కళలు, సుఖదుఃఖములు సాధనభూతములుగ నున్నవి. మహాకవులు విశ్వావృతములైన దివ్యసాధనములను గద్య పద్యాత్మకములైన కావ్యరూపములను ప్రత్యక్షము చేయుచు కావ్యరసానుభవ రూపమున ఆనందమును గలుగ జేయుచున్నారు. విశ్వమునందు జీవయాత్రకు దుఃఖనివృత్తియు, నిరతిశయ సుఖప్రాప్తియు పరమార్థములు. ఆ పరమార్థము నాంధ్రవాఙ్మయము సమకూర్చిన విధము ఇందు వివరింపబడినది.

ఇందు క్రొత్తవిషయములు లేవు. ఇంతవఱకును నితర పరిశోధకులు, వ్యాఖ్యాతలు తెలిపిన భావములే మరల తెలుపబడినవి. ఇంతవరకును వాఙ్మయ విమర్శకులును, వ్యాఖ్యాతలును వ్రాసిన రచన లీ గ్రంథమును వ్రాయుట కుపకరించినవి. ఈ గ్రంథకర్తలకును, ఇతర గ్రంథకర్తలకును, సహాయము చేసిన పండితులకును, సహచరులకును కృతజ్ఞుడను. ఆంధ్రమహాజను లిందలి గుణములను గ్రహించి ఆంధ్రవాఙ్మయాభ్యుదయమున కీ ప్రచురణమును సాదరభావముతో నాదరించి యుపయోగించెదరు గాత!

[ఆంధ్రవాఙ్మయ సూచిక పీఠిక— 1929]

అజంతా విహారములు

ఆత్మవిజయము నిరుపద్రవకరమైన సుఖప్రాప్తికిని దుఃఖ నివృత్తికిని సాధనము. పరవిజయము సంతాపకరమై దుఃఖ ప్రాప్తికిని సుఖనివృత్తికిని మూలము. వైదిక ధర్మపరిపాకమైన యీ పరమార్థము భారతీయ సంస్కారమునకు సహజమైన ఫలము. భారతీయ సంస్కారమునకు ప్రవృత్తి మార్గమునందును నివృత్తి మార్గమునందును నీ పురుషార్థము పరమలక్ష్యము. అవతార పురుషులు, తత్త్వజ్ఞులు, శాస్త్రజ్ఞులు, కలాకోవిదులు, గృహస్థులు, సన్న్యాసులు, సాంఖ్యులు, యోగులు, పండితులు, పామరులు ప్రవృత్తి నివృత్తిమార్గములను సమన్వయముచేసి, జీవయాత్రను సుఖదాయకముగ చేయుచుందురు. మానవకల్యాణ పరిణామమునందు బౌద్ధావతారము దివ్యఘట్టముగ నున్నది. ఆదివ్యఘట్టమునందలి మనోహరదృశ్యములను కొన్నిశతాబ్దులు గడచినను, నేటికిని భరతవర్షవ్యాప్తములైన గుహావిహారములు సంస్మరింపజేయుచున్నవి. దేశావృతములైన బౌద్ధవిహారములలో, అజంతావిహారము ప్రపంచమునందంతటను ప్రఖ్యాతిని బడసినది. లోకకల్యాణపరాయణులు పరమార్థప్రదమైన అజంతాకళాసందేశమును సంస్మరించి, సంభావించి, సందర్శించి పరమానందమును గాంచెయుదురుగాక!

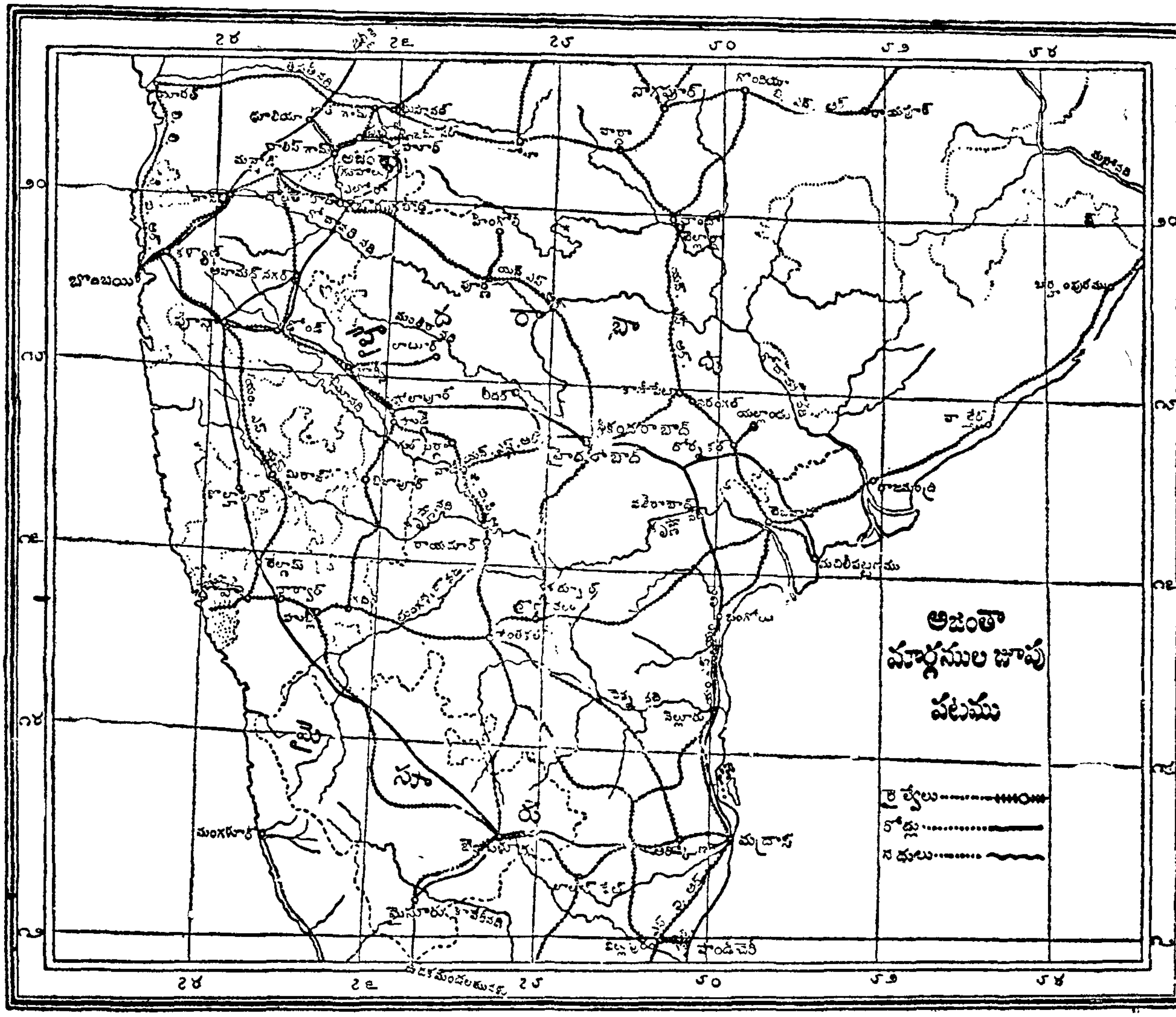
అజంతావిహారము నలంకరించెడి కుడ్యచిత్రములు అజంతాకు, నిరుపమానమైన ప్రతిభను చిత్రకళాప్రపంచమునందు గడించినవి. అజంతాయాత్ర చిత్రకళోపాసకులకు వలెనే సామాన్యులకును బ్రహ్మానందము కలిగించుచున్నది. ప్రాచ్యపాశ్చాత్య చిత్రకళాభిజ్ఞుల సంకీర్తనమునకు పాత్రమైన అజంతాచిత్రసముదాయము భారతీయ సంస్కారమును నేత్రపర్వముగ ప్రత్యక్షము చేయుచున్నది.

అజంతాపర్వతము దక్షిణపీఠభూమియందుఁ గలదు. ఆపర్వతమునందు 'వాఘుర' యను నొక చిన్నయేఱు పుట్టుచున్నది. ఆ యేటికి ఉత్తరపుటొడ్డునను, అజంతా గ్రామమునకు నాలుమైళ్లదూరమునను అజంతాగుహలు గలవు. అజంతాగుహలు వింధ్యపర్వతముల కనుమద్వారమునఁ గలవు. గుహలు అర్ధవలయాకారము గల 250 అడుగుల ఎత్తుగల కొండయందు నిర్మింపఁబడినవి. ఇందు 28 గుహలు నిర్మింపఁబడినవి. గుహలు తూర్పుననుండి పడమటికి 600 గజముల వెడల్పున నున్నవి. ఈ గుహలకు సమీపమునందు కొండపైనుండి లోయలోనికి ఒకవాగు పాఱుచున్నది. ఆవాఁగు 'శాతకుండ' మను జలాశయమును జేరి అచట నుండి లోయగుండ పాఱుచున్నది. ఈ ప్రాంత మంతయును దుర్గమమైన సాంద్రారణ్యమయమై భయంకరముగ నున్నది. దుర్గమారణ్యమునందు అజంతా గుహలును, విహారములును, చైత్యములును, చిత్రవిచిత్రములగు కుడ్యచిత్రములును నిర్మించిన బౌద్ధమతాభిమానుల ప్రతిభ నిరుపమానమై వెలయుచున్నది. విస్మృతములైన అజంతా గుహలను లోకమునకు వెల్లడిచేయఁగల భాగ్యము పాశ్చాత్య చిత్రకళాభిజ్ఞులకు దక్కినది.

అజంతా గుహలను 1819—వ సంవత్సరమునందు యూరపియను సైనికులు కనిపెట్టిరి. అజంతావర్ణనలు 1829—వ సంవత్సరమునందు రాయలు ఏషియాటిక్ సొసైటీ పత్రికయందు ప్రచురింపఁబడినవి. సుప్రసిద్ధ శిల్పజ్ఞుఁడైన జేమ్సు ఫర్గూసన్‌గారు 1843—వ సంవత్సరమునందు, రాయల్ ఏషియాటిక్ సొసైటీ సమక్షమునందు హిందూస్థానమునందలి గుహావిహారములను గుఱించిన వ్యాసమును ప్రకటించిరి. ఆ వ్యాసమునందు అజంతాకు సంబంధించిన విషయములు కలవు. ఏషియాటిక్ సొసైటీవారి ప్రోత్సాహమువల్ల మేజరు గిల్లును ప్రాగ్వాణిజ్య సంఘమువారు 1844—వ సంవత్సరమునం దజంతాచిత్రములకు ప్రతులను నిర్మించుటకు నియమించిరి. గిల్లుగారు 1864 వఱకును శ్రమపడి 30 పెద్దరంగుల చిత్రములను, 100 ఛాయాచిత్రములను సిద్ధముచేసి లజంతావృత్తాంత మంతయును 1864—వ సంవత్సరమునందు ప్రచురించిరి. రంగులపటములు లండనునందలి క్రిస్టల్ రాజమందిరములకు పంపఁబడినవి. ఆ పటములు అగ్నిప్రమాదమువలన నశించినవి. చివరిరోజులందు తయారుచేసిన 5 పటములు మాత్రము మిగిలినవి. పదియేండ్ల తరువాత గిల్లుగారు గుహలయందలి చిత్రములను పరిశీలించినపుడు అవి చెడిపోవు చున్నటులు వెల్లడిచేసిరి. భారతీయ శిల్పవిజ్ఞానమునకు పేరొందిన జేమ్సు ఫర్గూసన్‌గారును, డాక్టరు బర్గెస్‌గారును 1878 యందు అజంతా చిత్రములకు ప్రతులను వ్రాయించుటకు భారతప్రభుత్వమును ప్రోత్సహించిరి. ప్రభుత్వమువారు గ్రిఫిత్‌గారిని అజంతా చిత్రములకు ప్రతులను వ్రాయుటకు నియమించిరి. ఆయన బొంబాయి చిత్రకళాశాలయందలి విద్యార్థుల సాహాయ్యమున 127 పెద్దరంగుల పటములను తయారుచేసి కెన్సింగుటను మందిరమునకు పంపించెను. వానియందు 87 పటములు పరశరామప్రీతి యైనవి. గ్రిఫిత్తుగారు మరల కొన్ని చిత్రములను సిద్ధముచేసిరి. 1896—వ సంవత్సరమునందు ప్రభుత్వపక్షమునను 156 చిత్రములును వర్ణనలును గల గ్రంథమును వారు ప్రచురించిరి. గ్రిఫిత్తుగారు చిత్రించిన చిత్రములందు 56 చిత్రములు విక్టోరియా ఆల్బర్టు వస్తుప్రదర్శన మందిరమునందలి (Museum) గోడలమీఁద నమర్పఁబడియున్నవి.

అనంతరము దేవి హెర్రింగుహాముగా రజంతా చిత్రప్రచురణమునకుఁ జేసినశ్రమ ప్రశంసనీయమై చిత్రకళాభిజ్ఞుల కాధారముగ నున్నది. దేవి హెర్రింగుహాము ప్రప్రథమమునను 1906—7 సంవత్సరములందు హేమంతమునందు అజంతా చైత్యమును సందర్శించినపు డామె ఆనందపరవశురాలైనది. ఆమె రెండవసారి 1909—10 లందును, మూఁడవసారి 1910—11 సంవత్సరములందును, అజంతా విహారమును సందర్శించినది. దేవి హెర్రింగుహాముకుఁ గల చిత్రకళాభినివేశమును, లారెన్సు

టినియనుగారి ప్రోత్సాహమును అజంతా విహారములందు ఆమెదృష్టిని లగ్నము చేసినవి. ఆమె నైజాము ప్రభుత్వపు సాహాయ్యమువలన కొన్నిమాసము లజంతా అడవులయందు నివసించినది. వర్తమాన కాలమునందు భారతీయ చిత్రకళయందు నిపుణులైన సయ్యదు అహమ్మదు, మహమ్మదు ఫజులుద్దీను, నందలాలు బోసు, అసిత కుమార హల్దారు, సురేంద్రనాథ గుప్తగార్ల సాహాయ్యముతోను, డోరొతీ లార్చె సుకన్యగారి సాహాయ్యముతోను అజంతాచిత్రముల జూపినను ఇటీవలఁ జూపుచున్న శ్రద్ధ ప్రశంసనీయముగ నున్నది. అజంతా విహార మిప్పుడు నిజాముప్రభుత్వాదరణమునకు పాత్రమైనది. ప్రాచీనవస్తు శాస్త్రాధికారు లజంతావిహారము కళాభిమానుల లక్ష్యమును నాకర్షించుట కవసరమైన ప్రయత్నములను జేయుచున్నారు. విహారయాత్రను జేయుటకు దుర్గమారణ్యమునందు సౌకర్యము లేర్పఱుపఁబడినవి. సామాన్యయాత్రికులకును నుపయోగములైన వర్ణనగ్రంథములు, చిత్రపటములు ప్రచురింపఁ

అజంతా మార్గపు పటము

నామె తయారుచేసినది. ఈ చిత్రములు పీఠికతోను సుప్రసిద్ధ పాశ్చాత్త్య చిత్రకారుల యభిప్రాయములతోను ఇండియా సొసైటీ యాధిపత్యమున 1915—వ సంవత్సరమునందు ప్రచురింపఁబడెనవి. ఈప్రయత్నముల కన్నిటికిని నిజాముప్రభుత్వము సకల విధములచేతను సాహాయ్యము జేయుచుండెను.

నిజాముప్రభుత్వము తన సంస్థానమునందున్న అజంతా చిత్రములను గాపాడుటయం దారంభమునందు నిరాదరణమును బడినవి. చిత్రశోభితములైన క్రొత్తసంపుటము లజంతా విహారముల మహత్త్వమును చాటుచున్నవి. ప్రాచ్యచిత్రకళాభిజ్ఞుడైన సయ్యదు అహమ్మదుగారి పటములును, యాజ్దానీగారి నిర్వహణమును ఈ మహాప్రచురణమునందజంతా ప్రతిష్ఠను సువ్యక్తము చేయుటకు వినియోగపడినవి. మోటారు నడచుటకు వీలైనరోడ్డు గలదు. అజంతాకు మన్మాడు—సికందరాబాదు రైలుమార్గమునందుఁ గల ఔరంగాబాదుద్వారాను, జి. ఐ. పి. రైలుమార్గమునందుఁగల

చాళిసుగాముద్వారాను చేరవచ్చును. (అజంతా మార్గపు పటమును చూడుడు.)

అజంతా కనుమలు

ఉత్తర హిందూస్థానమునుండి దక్షిణ హిందూస్థానము నందు ప్రవేశించుటకు పడమటిదిశయం దజంతాకనుమలు సింహ ద్వారముగ నున్నవి. దుర్గమములైన సహ్యాద్రికిని, ఇంద్రాద్రికిని నడుమ నీ లోయ దక్షిణ పీఠభూమికి మార్గముగ నున్నది. ఆది కాలమున నుండియు నీ లోయప్రాంతములందు సంగ్రామపరంపరలు సంభవించిన విషయమును దౌలతాబాదు, ఔరంగాబాదు, అస్సై ప్రదేశములందలి దుర్గములును గ్రామములును సంస్మరింపజేయు చున్నవి. ఆంధ్రులు, రాష్ట్రకూటులు, గుప్తులు, మహమ్మదీయులు, మహారాష్ట్రులు, ఆంగ్లేయులు, దక్షిణదేశాధిపత్యమునకై అజంతాప్రాంతములందుఁ జేసిన దండయాత్ర లీప్రదేశపు ప్రతిష్ఠకు నిదర్శనములు. ఉత్తర దక్షిణహిందూస్థానముల దండయాత్రల కనుకూలమైన ప్రదేశమునందే శాంతిదూతలైన బౌద్ధభిక్షుకులును విహారములను స్థాపించుటయు సౌఖ్యారాధనమునకు ప్రవృత్తినివృత్తి సాధనములం దద్భుతమైన దృశ్యమును కల్పించుటయును భారతీయ విజ్ఞానమున కద్భుతదృశ్యముగ నున్నది. రాజు లవతరించిరి. రాజ్యములు మారినవి. మతములు పరివర్తనమును పొందినవి. వనములు పురము లైనవి. పురములు వనములైనవి. శిల్పములు శిథిలము లైనవి. ప్రవృత్తి నివృత్తిమార్గములకు బౌద్ధేతిహాసపరములైన రూపకల్పనమూలమునను సంయోగసామర్థ్యమునను సువ్యక్తము చేయుచు బౌద్ధసన్యాసులకును యాత్రికుల కును నొకకాలమునందు బ్రహ్మానందమును గలుగజేసిన అజంతా విహారమును, శిల్పచిత్రములును ఇప్పుడు విషాదమును గలుగజేయుచు కాలప్రభావమును విశదము చేయుచున్నవి. బోధిసత్త్వుని దివ్యలీలా విలాసచిత్రమయమై, తదారాధకులకు విహారమై, యాత్రికులకును, కళారాధకులకును తీర్థరాజమై విరాజిల్లిన అజంతావిహార మిప్పుడు శిథిలమై, నిర్జనమై, కళావిహీనమై, మృగపక్షికీటకాదులకు వాసస్థలమైనను ప్రాచీనౌన్నత్యమును, కాలప్రభావమును, మానవ దుర్నయములను సంస్మరింపజేయుచున్నది. అజంతావిహారము మతావేశాభిమానవ్యాసనములు కళావికాసమునకుఁ దోడ్పడగల విధమునకు పరమప్రమాణముగ నున్నది.

ఆంధ్రదేశము — కళావికాసము

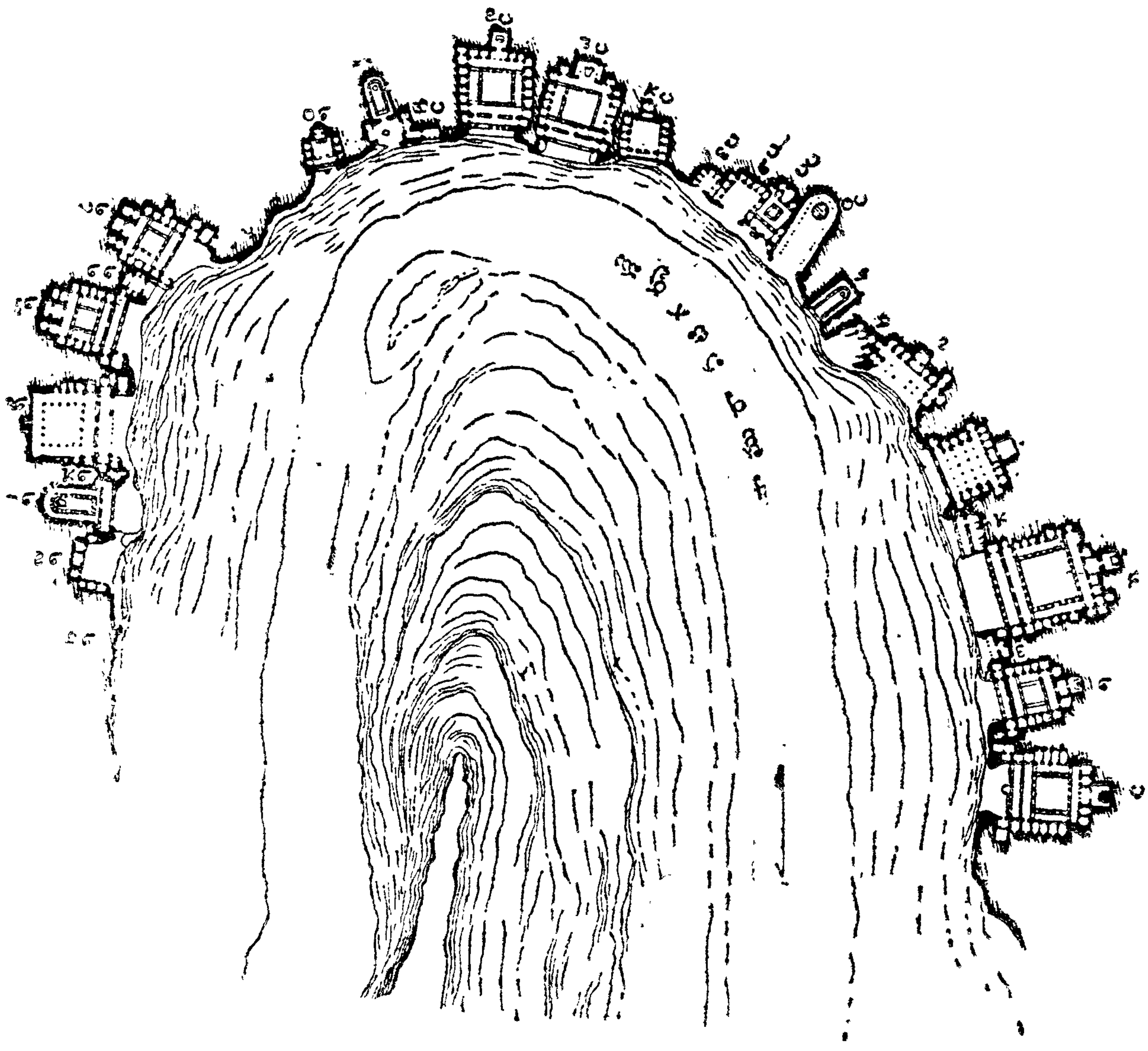
అనాదినుండియును మతాభినివేశము కళావికాసమునకు సాధనభూతముగ నున్నవిధమును ప్రపంచమునందలి కళాచరిత్రము విశదము చేయుచున్నది. యూరపుఖండమునందు క్రైస్తవమతము చిత్రకళాభ్యుదయమునకుఁ దోడ్పడిన విధముననే ఆసియాఖండమునందు బౌద్ధమతము చిత్రకళాభ్యుదయమునకుఁ దోడ్పడిన విధమును భరతవర్షము, చీనా, జపాను మొదలగు దేశములందలి చిత్రరచనలు విశదము చేయుచున్నవి. కాలమునందును, సంభావనయందును, కల్పనయందును భేదములుగల ప్రాచ్యపాశ్చాత్త్యకళలకు భేదము లుండుటయందు విపరీత మేమియును లేదు. పాశ్చాత్త్య చిత్రకళ మధ్యయుగములందు 1000—1600 సం ప్రాంతములం దభివృద్ధిని పొందినది. అజంతాచిత్రములు 1900 సంవత్సరములకు పూర్వమే క్రీస్తుశకము 70—80 లందు నిర్మింపబడినవి. సంకల్పమునందును, సంభావనయందును, కల్పనయందును, కాలమునందును భిన్నమైన అజంతాచిత్రములు పాశ్చాత్త్యచిత్రకళాకోవిదుల ప్రశంసలను బడయుటయే వాని వ్యక్తిత్వౌన్నత్యములకు ప్రమాణము. ఆంధ్రదేశమునందు బౌద్ధమతవ్యాపనము కళావ్యాపనమునకు నఖండముగను దోడ్పడినది. బౌద్ధమతప్రచారకు లాంధ్రదేశమునందును ఆంధ్రదేశమునుండి విదేశములందును కళావ్యాపనమును జేసినవిధమును దేశచరిత్రమును శిథిలస్తూపవిహారములును విశదము చేయుచున్నవి.

అశోకునికాలమునందే ఆంధ్రరాజ్యకీర్తి దిగంతములందు వ్యాపించినది. పడమటికనుమలనుండియును తూర్పుకనుములనుండియును బౌద్ధమతప్రచారకు లాంధ్రదేశమునందు ప్రవేశించి నివాసములను గల్పించుకొని విజ్ఞానాంకురములను ప్రతిష్ఠించిరి. పడమటికనుమలయందుఁ గల కార్లి, కన్హేరి, ఎలిఫెంటా మొదలగు గుహల విహారస్థానములును తూర్పుకనుమప్రాంతమునందలి నాగార్జునకొండ, ఉండవల్లి, బొజ్జన్నకొండ, అమరావతి, ఘంటసాల మొదలగు ప్రాంతములయందలి విహారస్తూపములును ఆంధ్రదేశమునందు బౌద్ధమతము వ్యాపించిన విధమును తెలుపుచున్నవి. ఆంధ్రరాజులు గోదావరి కృష్ణానదుల నడుమనున్న వాసయోగ్యములైన ప్రదేశముల నాక్రమించి పాలించిరి. నాసిక, కల్యాణపురము, అజంతా, ఓరుగల్లు, జగ్గయ్యపేట, వినుకొండ, అమరావతి, విజయవాడ, గుడివాడ, ఘంటశాల, శ్రీకాకుళము, మొదలగు ప్రాంతములందలి ప్రదేశములనాదియైన రాజమార్గము. ఆ రాజమార్గమునందు దుర్గములు, విహారస్థానములు, దేవాలయములు, మసీదులు, 'చర్చిలు' భిన్నకాలములందు పరిపాలకుల మతధర్మానురూపముగను వెలసిన విధమును ప్రాచీన నవీన నిర్మాణములు విశదము చేయుచున్నవి. రాజ్యము లంతరించినను ప్రజాహృదయమునందు పరంపరాగతంబైన సంస్కారము వికసించిన విధమునకును వికసింపగల విధమునకును అజంతా చిత్రములును వర్తమాన చిత్రములును ప్రమాణములు. ఆంధ్రదేశమునందు బౌద్ధమతప్రచారకులు శిల్పమును, కళలను, వాఙ్మయమును వికసింపజేసి ప్రజాజీవనమును ఆనందదాయకముగ చేసిన విధము నజంతాశిల్పము ప్రాచీనదృశ్యములరూపమునను ప్రత్యక్షము చేయుచున్నది. ఆంధ్రరాజులు వైదికమతావలంబకులైనను విశాలహృదయముతో బౌద్ధప్రచారకులకు స్వాగతంబు నొసంగి విశాలమైన ఆంధ్రప్రవృత్తికి వ్యక్తిత్వబీజాంకురములను ప్రతిష్ఠించిరి. ఆ వ్యక్తిత్వమే వర్తమానకాలమునందును మత సంప్రదాయాచార వ్యవహారములందును, వాఙ్మయమునందును, చిత్రకళయందును ప్రత్యక్షమగుచున్నది.

గౌతమబుద్ధుడు సంసార ప్రవృత్తియందు దుఃఖనివృత్తికిని, సుఖప్రాప్తికిని సాధనమును అవ్యక్తమైన దైవమునందుఁగాక వ్యక్తమైన ధర్మపథమునందు పరిస్ఫుటము చేసెను. 'ధర్మం శరణం గచ్ఛ; సంఘం శరణం గచ్ఛ; బుద్ధం శరణం గచ్ఛ' అనెడి సూత్రత్రయము బౌద్ధమతమునకు సారాంశము. బుద్ధదేవుని

నిర్వాణానంతరము కాలక్రమమునను 'బుద్ధం శరణం గచ్ఛ' అను మనదేశము బాహ్యాభ్యంతర రూపములను మహావ్యాపకమును బొందినది. అశోకచక్రవర్తి క్రీ. పూ 260 సంవత్సర ప్రాంతములందు హిందూస్థానము నందంతటను ద్వీపాంతరములందును బౌద్ధమత వ్యాపనమునుజేసి బౌద్ధసంఘారామములను దేశమునం దంతటను స్థాపించెను. ఆంధ్రదేశమునందును నితరప్రాంతములందును స్థాపితములైన బౌద్ధారామములు కాలక్రమమున రాజాదరణమునను, ప్రజాదరణమునను గుహావిహార చైత్యరూపములను దాల్చినవి. బౌద్ధమత వ్యాపనమునందు మహాయానమత విజృంభణము శిల్పచిత్ర కళా వికాసమునకు సాధనభూతమైనది. మహాయాన మతోద్ధారకుండును సిద్ధుడునైన నాగార్జునుడాంధ్రదేశస్థుడని ప్రతీతి గలదు. ఆ ప్రతీతికి గుంటూరుమండలమునందుగల నాగార్జునకొండ నిదర్శనము. మహాయానమతవ్యాపనము నాగార్జునునకు వాసస్థలమైన ఆంధ్రావనియందు శిల్పకళావిజ్ఞాన వ్యాపనమున కుపయోగపడిన విధమున కమరావతీస్తూపము, అజంతావిహారము, బౌద్ధజాతకములు దివ్యమంగళ దృశ్యములు.

గౌతమబుద్ధుడు వైదికమతమున కాధారభూతమైన కర్మమును ధర్మపరము చేసి తత్కర్మసూత్రమునకు విశ్వాధారమును పరిస్ఫుటము చేసెను. సుఖదుఃఖములు, పుణ్యపాపములు, మోక్షబంధములు కర్మాధీనములు. శుభాశుభకర్మములు సంసారమునందు సుఖదుఃఖములకు మూలములు. మానవులకు కర్మము తప్పించుకొనుటకు తరుణోపాయము. జననమరణములు కర్మాధీనములు. జన్మపరంపరలందు సుకృతములు నిర్వాణమునకు సాధనములు. అనేకజన్మములందు సంసిద్ధుడైన జీవుడు పరమపదమును బొందుచున్నాడు. జీవుడు

అ జం తా గు హా లు

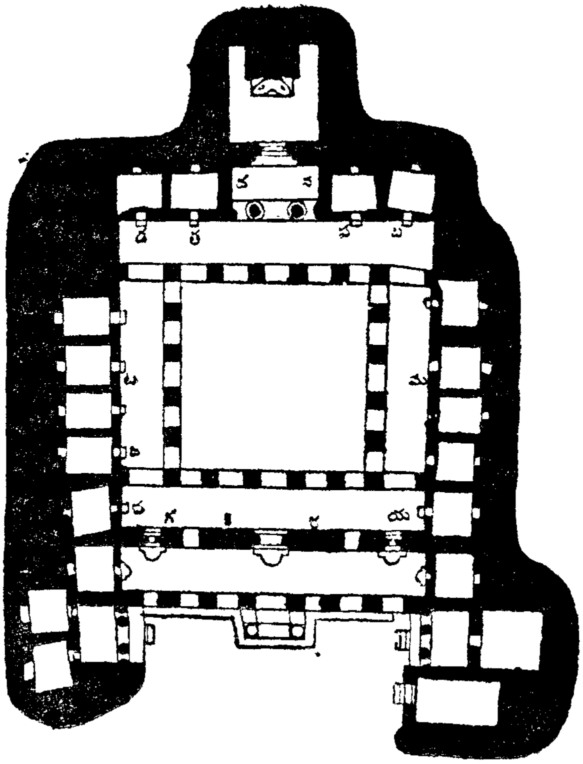
జన్మపరంపరయందు సంసిద్ధుడైన బోధిసత్త్వుడైన విధమును బుద్ధావతారము విశదము చేసినది. మహాయానమతము జీవయాత్ర యందు సుకృతదుష్కృతముల ఫలమును బోధిసత్త్వుని జాతకముల దృష్టాంతముననుప్రత్యక్షము చేసినది. బౌద్ధజాతకములు వైదికమతబోధకములైన వేదపురాణేతిహాసములయందలి యుదంతములకు నూతనరూపరేఖావిలాసములను గల్పించినవి. జాతకములందు దేవలోకమునందలి దేవతల ప్రతిబింబములు పరివర్తనమును బొందినవి. ప్రజల నిత్యజీవనమును బౌద్ధజాతకములను సమన్వయముచేయుటకు బౌద్ధమత ప్రచారకులుచేసిన ప్రయత్నములను శిల్పము ప్రదర్శించుచున్నది. బౌద్ధసన్న్యాసులు కర్మప్రవాహమును ధర్మసాగరమునందు సంగమింపజేయుటకుం బూనిన సంకల్పమున కజంతాకుడ్యచిత్రములు లక్ష్యములుగ నున్నవి.

చిత్రకల్పనయందును చిత్రరచనయందును భావరూపముల కేకస్థాయిని గల్పించుట కష్టసాధ్యము. చిత్రకల్పన రచనయందు భావగాంభీర్యమునకును రూపసౌందర్యమునకును ప్రాతికూల్యము లేకపోయినను ఐక్యమునందు రసానందమును గల్పించుట దుష్కరము. ఈసందర్భములందు భావారాధకులకును రూపారాధకులకును చిత్రకళావిమర్శనమునందు లక్ష్యలక్షణములందు భేదము స్వతస్సిద్ధముగా గలుగుచున్నది. పాశ్చాత్త్యశిల్పమునకు రూపారాధనమును ప్రాచ్యశిల్పమునకు భావారాధనమును లక్ష్యములు. ఆధిభౌతిక లక్ష్యముతో ప్రాచ్యశిల్పము నవలోకించెడి చిత్రకారుల కజంతా చిత్రములందు రూపసౌందర్యమును గ్రహించుట దుస్తరము. ఆధ్యాత్మికలక్ష్యముతో నజంతా చిత్రముల నవలోకించెడివారలు రూపసౌందర్యము భావగాంభీర్యముతో సమ్మేళనమును బొందగలవిధము నవలోకింపగలరు. దైవమానుషసంపదలు ప్రపంచ ప్రవృత్తియందు భావరూపసమ్మేళనమునందు పరమానందమును గలుగజేయుగల విధమున కజంతావిహారమును, విహారమునందలి శిల్పమును, కుడ్యచిత్రములును పరమప్రమాణములు. సనాతనమైన భారతీయ సంస్కార మాధ్యాత్మిక లక్ష్యమును, సంన్యాసప్రవృత్తిని, శాంత రసమును, జననమరణములను ఆనందానుభవమునకు సాధనంబులుగ గ్రహించినవిధము నజంతా చిత్రములు పరిపరివిధములను విస్పష్టము చేయుచున్నవి. ఆలక్ష్యముతో నీకుడ్యచిత్రములను చిత్రకళాభిజ్ఞు లవలోకించుదురుగాత! అజంతాగుహలయందలి గోడలమీదను, స్తంభములమీదను లోకప్పుమీదను భారతీయ సంస్కారము విచిత్రమైన రూపకల్పనలరూపమునను నిరూపింపబడినది. ప్రపంచనాటకమునందు పురుషప్రకృతుల సాహచర్యము రసానందనమునకు సాధనంబుగ నున్నవిధము నజంతాకళావిన్యాసము విశదము చేయుచున్నది. రాజప్రాసాదములు వనములు, మహారాజులు, భిక్షువులు, మానవులు పశుపక్షిమృగాదులు, సుఖము దుఃఖము, మునులు యోధులు, స్త్రీలు పురుషులు, యువతులు యువకులు, యజమానులు పరిచారకులు, దేవతలు మానవులు సంసారవృత్తి యందు ద్వైతవిభూతులను ప్రత్యక్షముచేయుచు బ్రహ్మానందమును గలుగజేయుగల విధమున కజంతాయందలి రూపకల్పనలు నిదర్శనములుగ నున్నవి.

అ జం తా గు హ లు

అజంతాపర్వతమునందు 28 గుహలు గలవు. ఈగుహలు భిన్నకాలములందు నిర్మింపబడినవి. గుహల నిర్మాణము క్రీస్తు శకము మొదటిశతాబ్దియందారంభమై ఎనిమిదవ శతాబ్దియందు ముగింపబడినది. బౌద్ధమతవ్యాపనముతో నారంభమై బౌద్ధమత క్షయముతో నంతము నొందినది. వైదికమతమునందువలెను బౌద్ధమతమునందును ఎడమవైపునుండి కుడివైపునకు ప్రదక్షిణము చేయుట సంప్రదాయము. అజంతాగుహలును ఈ సంప్రదాయము ననుసరించుచున్నవి. ఈ గుహలయందు బౌద్ధజాతకములందలి బుద్ధుని పూర్వజన్మాంతరముల వృత్తాంతములు గోడలమీదను, సరంబులమీదను, స్తంభములమీదను మనోహరముగను చిత్రింపబడినవి. ఇపుడు విశేషభాగము కాలగతిని బొందినవి. అజంతా చిత్రరచనల జీర్ణశేషములైన చిత్రములు రచనావిధానమును, ప్రతిభను, ప్రయోజనమును పరిస్ఫుటముచేయుచు భారతీయ చిత్రకళాహృదయమునకు లక్ష్యలక్షణములను విశదము చేయుచున్నవి. చిత్రరచన కుపయోగించిన పరికరములు సామాన్యమైన మసి, ఎఱ్ఱజేగురు, పచ్చజేగురు, వైడూర్యము. ఇవన్నియును దండకారణ్య ప్రాంతములందు పుష్కలముగా గలవస్తువులు. రాతి మీదను ఊక, గోదు కలిపిన మట్టితో మొదటను పూతపూసి దానిమీదను సున్నముతోను గచ్చు చేయబడినది. అనంతరము రచనా విషయపు మూలాకారము జేగురురంగుతో గాని, నల్లరంగు తో గాని నిర్దేశింపబడి తదనంతరమున క్రమముగను గీతల తోను చుక్కలతోను వర్ణములు వేయబడినవి. పూర్వకాలమునందు అజంతా గుహలయందలి గోడలు, స్తంభములు, పటలములు చిత్రాలంకృతములై యొప్పుచుండెడివి. ఇప్పుడు జీర్ణశేషములు 13 గుహలందుమాత్రము గలవు. వానియందు 1, 2, 9, 10, 16, 17 లు ప్రముఖులు.

చరాచరప్రపంచమునందు సకలదృశ్యములయందును రూపమున కాధారభూతమైన భావప్రాధాన్యము నజంతాశిల్పమును, చిత్రరచనలును ప్రత్యక్షము చేయుచున్నవి. జన్మాంతరములందు పుణ్యకర్మ పరిపాకము గలుగజేయుగల పరమార్థఫలమును బౌద్ధజాతకములు బోధిసత్త్వుని జాతకరూపములను అవగతము చేయుచున్నవి. వేదగాథలు పురాణేతిహాసరూపములను దాల్చినటులు బౌద్ధ జాతకరూపములను దాల్చి బుద్ధావతారము దశావతారములందును అంతర్గతమైనది. బౌద్ధ జాతకములు భారత రామాయణాది పురాణేతిహాస ప్రతిపాదితములైన ఆఖ్యానోపాఖ్యానములకు బౌద్ధధర్మ సంయోజనమును గల్పించి భారతీయ సంస్కారమును విశాలము చేసినవిధమును నిరూపించుట కజంతాచిత్రములు పండిత పామరులకు మనోహరములైన దృశ్యములుగ నున్నవి.

1—వ గుహాలయము

దీనియందలి చిత్ర వివరములు :—

(క) శివి జాతకము.
(గ) మహాజనకజాతకము.
(చ) వేశ్యాంగనలు.
(జ) శంఖపాల జాతకము.
(ట) అంతఃపురము ; మహాజనకజాతకము.
(డ) ప్రతిపత్తి ; మహాత్యాగము.
(త) బోధిసత్త్వుడు ; పద్మపాణి.
(ద) సమ్మోహము.
(న) ముద్రాబద్ధ బోధిసత్త్వుడు.
(ప) బోధిసత్త్వుడు ; వజ్రపాణి.
(బ) చాంపేయ జాతకము.
(మ) ఉత్సవము.
(య) రాజమందిరము.
(ర) రాజసభ.

1-వ గుహ :—చిత్రములు, స్థానములు.

	పేరు	ప్రదేశము
1.	శిబిజాతకము	సింహద్వారమునకు వదమట నున్న ముఖకోష్ఠము
2.	రాజమందిరము; శయ్యాగత యైన రాణి కైత్యోపచారము	పైదానికి కుడిభాగము
3.	బౌద్ధ భిక్షువు రాజద్వారము	,,
4.	,,	,,
5.	,,	,,
6.	అంతఃపురము నృత్యము చాంపేయజాతకము	ప్రథమావరణము పడమటిగోడ వెనుకటిగోడ కుడిభాగము
7.	శంఖపాల జాతకము నాగకథ	వెనుకగోడ ఎడమకోష్ఠము
8.	మహాజనక జాతకము అంతఃపురములు వేశ్యాంగనలు	వెనుకగోడ కుడిప్రక్కను
9.	వేశ్యాంగనలు మహాజనకజాతకము	దాని ప్రక్కను
	రాజు గురుబోధను వినుటకు వెడలుట, మహాజనకజాతకము	పైదాని ప్రక్కను
	గజారోహి యై రాజు వెడ లుట, రాజు గురూపదేశమును వినుట	దాని ప్రక్కను
10.	అంతఃపురము అశ్వారూఢుడైన రాజు మహాజనకజాతకము	,,
	రాణితో సంప్రదించుట మహాజనకజాతకము	,,
11.	ఉత్సవము మహాజనకజాతకము	,,
12.	నౌకాభంగము మహాజనకజాతకము	,,
13.	జ్ఞానోదయము పరిత్యాగము అభిషేకము మహాజనకజాతకము	లోపలి కోష్ఠము వెనుకగోడ ఎడమ కొన
14.	బాలసన్న్యాసి రాజ్యసన్న్యాసము	లోపలి కోష్ఠము వెనుకగోడ ఎడమ కొన
15.	స్త్రీలు, బౌద్ధారాధన	,,
16.	అమరదేవి కథ, పశ్చి రము లో నాల్గు శిరములు, ముద్రా ధారియైన బుద్ధదేవుడు	లోపలి గదిలో కుడి గోడ
17.	బోధిసత్త్వుడు పద్మపాణి	లోగది పడమటి భాగము వెనుకటి గోడ
18.	,,	,,
19.	,, నల్లరాణి	,,
20.	దంపతులు, సంసారసౌఖ్యము	,,
21.	బుద్ధుని సమ్మోహము	లోగది పడమటిగోడ
22.	,, మారకన్య	,,

11

పేరు	ప్రదేశము
23. బోధిసత్త్వుడు ఝిల్లీభిల్లులు	గర్భగుడిద్వారమునకు కుడివైపు లోగది వెనుకటి గోడ
24. బోధిసత్త్వుడు (వజ్రపాణి కమలార్పణము	లోగది కుడిభాగము వెనుకటిగోడ
25. ,,	,,
26. సర్పరాణి	,,
27. చాంపేయజాతకము మొదటి ప్రకరణము రెండవ ప్రకరణము	లోపలి ప్రాకారము వెనుకటిగోడ
28. చాంపేయజాతకము	,,
29. ,, ఉత్సవము	లో ప్రాకారము వెనుకటి గోడ
30. అంతఃపురము	ముఖకోష్ఠము
31. దర్బారు పారసీకరాయబారము	ద్వారమునకు కుడిభాగము వెలుపలి గోడ
32. మద్యపాన దృశ్యము కుస్రూ, శిరీను	మండప పటలము
33. వృషభసమరము, నాలుగు కురంగములు ఏకశిరము	మంటపములు, స్తంభోపరిభాగము

పైన పేర్కొనిన కొన్ని చిత్రములకు ప్రతులను విషయ వివరములను గ్రిఫిత్సు, గోకాబర్నా, హెర్రింఘాము, బర్గెసు, నివేదిత గారలు ప్రచురించిరి. మొదటి గుహయందలి చిత్రములకు సమగ్రముగ నైజాము ప్రభుత్వమువారు నూతన ప్రతులను ప్రచురించిరి.

1-వ గుహ (3-క, చ, పటములు):—హిందూస్థానమునందుగల గుహావిహారములందు అజంతాయందలి మొదటి గుహ శిల్ప నైపుణ్యమునందు ప్రశస్తమైనది. గుహాలంకృతములైన శిల్ప నిర్మాణము లీ ప్రశంసను సమర్థించుచున్నవి. విహారమున కలంకార భూతమైన ముఖమంటపము పడిపోవుటవలన నిపుడు చూపుల కందము తగ్గినను నష్టశేషము శిల్పాన్నత్యమునకు లక్ష్యముగనున్నది. చూరు ముఖభాగము చిత్రాలంకృతములైన పట్టెలతో నమర్పఁబడినది అందుఁగల బుద్ధుని జాతకదృశ్యములు, గజయుద్ధములు, మృగయావినోదములు, లతాలంకారములు మనోహరముగను చిత్రింపఁబడినవి.

గుహయందు మూఁడుభాగములు గలవు. మొదటిభాగము 64 అడుగులు నిడుపును. 9 అ. 3 అంగుళముల వెడల్పును, 13 అ. 6 అం. ఎత్తునుగల ప్రాకారము. దానికి రెండు కొనలందును రెండు బిలములు గలవు. రెండవభాగము 64 అడుగుల చతురస్రముగల చావడి. చావడికి మధ్యభాగమునం దందమైన సింహద్వారము గలదు. సింహద్వారస్తంభములు, ద్వారపాలకులు సుందరముగను చిత్రింపఁబడినవి. పటలమును మోయుటకు 24 స్తంభములు గలవు. చావడిచుట్టును 9 అ. 6 అం. వెడల్పుగల ప్రాకారము గలదు. చావడికి వెనుక భాగమునందు 10 అ. 9 అం. చతురస్రముగల గది గలదు. గది వెనుకను 20 అడుగుల చతురస్రముగల గర్భాలయము గలదు. గుహాంతర్భాగమునందు 14 బిలములు గలవు. ఈ బిలములు కుడి, ఎడమ, వెనుకవైపులందు నాలుగు చొప్పునను, ముందువైపున ఇరు ప్రక్కలను ఒకటి చొప్పునను గలవు.

పంచపాళియందును చావడియందును గల స్తంభములు చిత్రవిచిత్రాలంకృతములు. కల్పనలు కొన్ని చోద్యములుగ నున్నను సర్వత్ర శిల్పనైపుణ్యమును చాటుచున్నవి. స్తంభాగ్రభాగములు నిడుపుపట్టు పైన ముఖములు అందమైన పట్టెలు గలిగి యున్నవి. స్తంభాగ్రభాగములు వివిధములైన పుష్పలతాలంకరణములతోను, మతగాథలతోను, పురాతన జంతువులతోను చిత్రితములై విలసిల్లుచున్నవి. స్తంభాగ్రభాగములందుఁగల యలంకారరచన కొందలకు విపరీతముగఁ దోఁచినను ఇది భారతీయశిల్పమునకు సహజలక్ష్యమని శిల్పులు గ్రహింపవలయును. మొదటి గుహయందలి కురంగకల్పన మీ సందర్భమునకు నిదర్శనము. ఒక స్తంభము నగ్రభాగము ఏకముఖముగల నాలుగు కురంగము లతిచిత్రముగను నిర్మింపఁబడినవి. నాలుగులేళ్లకును ఏవైపునుండి చూచినను తలయును, సంగాంగ సంయోగ విశ్రాంతులును అందచందములు గలిగి యొప్పుచున్నవి. ఈ దృశ్యము శిల్పదక్షత్వమునకును సహజ సౌందర్యమునకును లక్ష్యముగ నున్నది.

గర్భాలయమునందుగల పెద్ద బుద్ధవిగ్రహము గంభీరముగ నున్నది. నిర్మల ప్రశాంతవదనారవింద మద్భుతమైన ఆత్మనిగ్రహవిజయములను ప్రకటించుచున్నది. ద్వారబంధమునందలి లతాకల్పనలును, బుద్ధుని పరివారమును శిల్పనైపుణ్యమును, కల్పనావైభవమును విశదము చేయుచున్నవి. బుద్ధవిగ్రహరూపము ధ్యానయోగపరమై శిల్పశాస్త్రప్రమాణము ననుసరించుచున్నది.

గుహయందలి గోడలు, పటలము పూర్వము చిత్రమయములై యుండినవి. కాలక్రమమునను తేమ, కీటకశకుంతములు, కళాసంగ్రాహకుల దురయములు నేలకును పటలమునకును సమీపమునున్న చిత్రములను నాశనము చేసినవి. గోడలనడుమను పటలము నడుమను నిలిచియున్న చిత్రములు, కోసి తీసివేసిన తరువాతను, శేషించిన చిత్రభాగములవలెఁ గన్పడుచున్నవి.

1—వ గుహయందున్న చిత్రశేషముల కొన్ని వివరములు:—

1—వ గుహ: శిబి జాతకము: — పూర్వకాలమునందు శిబిచక్రవర్తి భరతవర్షము నేలుచుండెను. ఒకనాఁ డొకడేగ పావురమును వెంబడించెను. పావురము శిబిని శరణువేడెను. డేగ శిబిని తన యాహారమైన పావురము నిమ్మని కోరెను. శిబి డేగకు తన మాంసమును కోసి యిచ్చి పావురమును రక్షించెను. బోధిసత్త్వుఁడే శిబిగా పుట్టినటులు జాతకములు తెలుపుచున్నవి. డేగ తృప్తిని బొందినది. శిబి కమరత్వము గలిగినది.

మహాభారతమునందలి వనపర్వమందలి యితిహాసమే, ఈ బుద్ధ జాతకమునందు సంక్షేపముగ చిత్రింపఁబడినది. ఈజాతకము మూఁడు దృశ్యములందు మనోహరముగ చిత్రింపఁబడినది. మొదటి

దృశ్యమునందు ఎడమవైపున పై భాగమునందు రెండు స్తంభముల నడుమను ద్వారపాలకుఁడు నిలుచున్నాఁడు. స్తంభములు నీలిరంగు గలిగి సువర్ణ రత్నాంచితములై ద్వారపాలకుని కల్పనకు శోభను కల్గించుచున్నవి. ద్వారపాలకుఁడు చేతుల చొక్కాను ధరించి, నడుమునకు పట్టాను బిగించి చామనచాయ శరీరము కలిగి యున్నాఁడు. లోపలిభాగమునందు ఇరువురు స్త్రీలు నీలపీతాంబర ములును, ఆభరణములును గలిగియున్నారు. ఒక స్త్రీ మనోవ్యా కులతను, ఆశ్చర్యమును తెలుపునట్లు పెదవుంపై వ్రేలు పెట్టు కొని యున్నది. రెండవ స్త్రీ చేతులను స్తనములపై విడుకొని ఆవేదనమును తెలుపుచున్నది. స్త్రీలకు కుడివైపున రాజు కుఱుచ పీఠము నధిష్ఠించియున్నాఁడు. పీఠము నీలరత్న సువర్ణాంచితము. కథానాయకుఁడైన రాజును సులభముగ గుర్తించుటకు రాజ విగ్రహ మితర విగ్రహములకన్నను పెద్దదిగను సురుచిరరత్నాలం కారమండితముగను చిత్రింపఁబడినది. రాజు రత్నఖచితమైన సువర్ణ కిరీటమును, మణికంఠహారమును, రత్నకంకణములును రమణీయ ముక్తాహారములును గలిగి రాజచిహ్నములతో శోభిల్లు చున్నాఁడు. గౌరవర్ణ దేహము శ్వేతపాండువర్ణ చిత్రితము. తల త్రోకలు మాత్రముగల్గి నీలపాండువర్ణముగల పావురము తొడ యందుఁ గలదు. రాజచిత్రమునందు ఆకుంచిత వామహస్తము, వ్యాకులగ్రస్తమైన ముఖము, వామనేత్రదృష్టి ప్రసారములు మనోహరముగ నున్నవి.

సింహాసన సమీపమున రెండు కుబ్జచిత్రములు కలవు. ఒకటి నల్లని వలముగలిగి చేతియందు కలశము కల్గియున్నది. ఈ చిత్రమునందలి నాసికారచనయందలి కాంతులును, కేశవిన్యాస మును శిల్పనైపుణ్యమును తెలుపుచున్నవి. రెండవచిత్రము ముకుళిత హస్తములతో రాజును సగౌరవముగఁ జూచుచున్నది.

సింహాసనమునకు కుడివైపునఁ జామరధారిణియైన స్త్రీ చిత్రము కలదు. ఆచిత్రమునందలి అంగుళీవిన్యాసమును, చామర ధారణమును మనోహరముగ నున్నవి. ఎడమవైపునను చిత్రము నందలి నాసికాగ్రము శిల్పనైపుణిని వ్యక్తము చేయుచున్నవి.

పటమునందలి కుడివైపున నొకమంటపము కలదు. దాని యందు రాజురాణులు కూర్చున్నట్లు కలదు. రాజకుమారుఁడు కిరీటమును ముత్యాలహారమును ధరించియున్నాఁడు. రాజకుమారుఁడు వ్రేళ్లను పైకెత్తి ఆలోచించుచున్నట్లు గోచరించుచున్నాఁడు. రాకుమారి మంటపమువైపు చూచుచు రాకుమారిని సంకటమును బాపుటకు యోజించుచున్నట్లు గనుపడుచున్నది. ఈ చిత్రము నందలి నీలపరిత వర్ణముల వ్యత్యాసము చిత్రకారుని సంభావనా శక్తిని విశదము చేయుచున్నది. దీనికి కుడివైపునఁగల యావరణము నందు రావిచెట్టు చిత్రింపఁబడినది. ఆకాశమునందలి అరుణకాంతు లును, రావియాకుల పచ్చనికాంతులును వర్ణవిక్షేపమునందు నైపుణ్యమును తెలుపుచున్నవి. వృక్షసమీపమున పెద్దత్రాసు సమీపమున రాజు నిలువఁబడియున్నట్లు చిత్రింపఁబడినది. రాజు ఒకచేతితో త్రాసుత్రాళ్లను పట్టుకొనినట్లును రెండవచేతితో వరదముద్రను ప్రకటించుచున్నట్లును చిత్రింపఁబడినది. తులా స్తంభముదగ్గఱ నొక పురుషుఁడు అంగరఖాను, నడుముపట్టాను ధరించి నిలువఁబడినటులు చిత్రింపఁబడినది. ఆపురుషుఁ డెడమ చేతియందు దీర్ఘదండమును ధరించినట్లును, కుడిచేతితో వాశీర్వ దించుచున్నట్లును చిత్రింపఁబడియున్నది. చిత్రము శిథిలమైనందు వలన పావురుమని వాస్తవ స్వరూపమును నిర్ణయించుట దుష్క రము. వస్త్రముల మడతలను రేఖావిన్యాసరూపమున చిత్రించిన చిత్రకారుని నైపుణ్యము ప్రశంసనీయము. రాజుయొక్క కుడి వైపునను అయిదుగురు స్త్రీలు కలరు. పైభాగమునన్న ముగ్గురు స్త్రీలును రాజుచేసిన నిర్ణయమునకు విషాదమును తెలుపుచున్నారు. ఒకస్త్రీ మొమ్మును గొట్టుకొనుచున్నది. రెండవస్త్రీ చేతులెత్తి భయమును ప్రకటించుచున్నది. క్రింది భాగమునమున్న స్త్రీ లిరువురును వారి పిల్లలను జూచుచు భయ మును తెలుపుచున్నారు.

రావిచెట్టున కావల కొండలు చిత్రింపఁబడినవి. ఆ కొండల మీఁదను ఇరువురు యోగు లీదృశ్యమును చూచుచున్నారు. యోగుల జటల నిర్మాణమును, ముఖవైఖరియును శిల్పనైపుణ్య మును గన్పఱచుచున్నవి. త్రాసునకు పైభాగమున కుడివైపున ఆకాశమునుండి ముగ్గురు దేవతలు ఈ దృశ్యమును జూచుచున్నారు. ఆచిత్రమునందు ముందు నిలువఁబడిన చిత్రము మకుటమును, ముత్యాలహారమును, అంగరఖాను కలిగియున్నది. దానికి వెనుక భాగమున కిరీటధారియగు నొకపురుషుని చిత్రమును, సురుచిరా లంకృతమైన స్త్రీ విగ్రహమొకటియును కలవు. ఈ చిత్రముల ముఖములు భయభ్రాంతులు లేక ఆనందము ననుభవించుచున్నటులు చిత్రింపఁబడినవి. ఈచిత్రము చక్కఁగ చిత్రింపఁబడినది. భయ మును, భ్రాంతిని దెలిపెడి పైచిత్రములకును ఈ చిత్రములకును నిర్మాణమునందుఁ గల వ్యత్యాసము చిత్రకారుని నైపుణిని తెలుపు చున్నది. దీనికి పైభాగమున రెండుచిత్రములు కలవు. ఒకచిత్రము వరదముద్రను దాల్చినట్లును రెండవచిత్రము చేతులెత్తి నమస్క రించుచున్నట్లును చిత్రింపఁబడినవి. ఈచిత్రములు 'ప్రత్యేక బుద్ధుఁడు'ను వారి శిష్యులునై యుండు నని ఊహింపదగియున్నది.

ఈ విషయమునందలి మూఁడవ దృశ్యము, పై దృశ్యములకు క్రింద నున్నది. ఎడమవైపున కిరీటమును దండమును దీర్ఘశిరోజ ములును గల పురుషచిత్రము గలదు. కుడివైపున అష్టయోగుల బృందము గలదు. వీరు అష్టవసువులై యుందురు. వీరి కేశవిన్యాస ములు భిన్నములై కల్పనాశక్తికి లక్ష్యములుగ నున్నవి. వారియం దిరువురు జటాధరులు; ఇరువురు ప్రసన్నకేశులు; ఒకఁడు మధ్య పాపటకలవాఁడు; ఇంకొకఁడు కుటిలకుంతలుఁడు; మఱొకఁడు జుట్టు మున్నుగ వెనుకకు దువ్వినవాఁడు; ఇంకొకఁడు కత్తిరింపఁ బడిన కేశములు గలవాఁడు. వీరి ముఖవిన్యాసమును దేహకాంతు లును భిన్నములుగ నున్నవి. వారి యంగప్రత్యంగవిన్యాసములును భిన్న రూపములను దాల్చినవి. ఈ చిత్రములందు అంగనిర్మాణము శాస్త్ర ప్రమాణమునకు తగినట్లు లేకపోయినను దేహవిన్యాసమును, కల్పనలను చిత్రనిర్మాణమునందు నైపుణ్యమును వ్యక్తము చేయు

చున్నవి. యోగులకును పురుషులకును సదుమును, నృత్యమయూరము విర్మింపఁబడినది. శిబిచూపిన మహాత్యాగమునకు చరాచర ప్రపంచ మంతయు నానందమును తెలుపుటకే మయూరనర్తనము లక్ష్యముగ సంకల్పింపఁ బడియుండును.

యోగిబృందమునకు కుడివైపున విశాలమైన వటవృక్షమును, సమీపమున నొకవిహారమును కలవు. యోగులు వామ హస్తములఁ కమండలములను, దక్షిణహస్తమున పుష్పగుచ్ఛములను పూని, శరణాగత రక్షణమునందు, శిబి చూపిన త్యాగమునకు పూజలను చేయుటకు వచ్చుచున్నట్లు ఊహింపఁదగియున్నది.

శిబిజాతక మంతయును గంభీరముగ చిత్రితమైనది. వర్ణముల సంయోగ వియోగములు, రూపముల రేఖా విన్యాసములు, చిత్రకల్పనా సామర్థ్యము, శిబి స్థిరసంకల్పము, స్త్రీల విషాద సంభ్రమములు, దేవతల శాంతశీలము, యోగుల ఆనందపారవశ్యము, వస్త్రాలంకారముల విన్యాసములు శిబిజాతక రూపకల్పనయందు చిత్రకారుని దక్షత్వమును వివిధ సందర్భములందు పరిస్ఫుటమును జేయుచున్నవి.

అంతఃపుర దృశ్యము :—ఈ దృశ్యము సింహద్వారమునకు ఎడమ వైపునగల ప్రాకారపు కుడ్యగవాక్షమునకు పైభాగమునను చిత్రింపఁబడినది. ఈ చిత్రము శిథిలమైనను దానియందలి చిత్ర వైపుణ్యము చిత్రకారుల ప్రశంసలను బడయుచున్నది. ఇది రాజపుత్రి శయ్యాగతయై స్నానము చేయుచున్న దృశ్యము. ఆమె బుద్ధుని సతియో సీవలి యను రాజకుమారియో యని యూహింపఁదగి యున్నది. మహాజనక జాతకమునందలి మహాత్యాగము గలుగఁజేసిన హృదయసంతాపము విషాదావస్థకు మూలమై యుండును. ఆమె తలక్రిందను ఎడమ కాలిక్రిందను తలగడలు గలిగి పాన్పుమీఁదను పవళించియున్నది. ఆమె కాళ్ళను ముడిచి తలను కుడివైపునకు త్రిప్పుటవలనను సదుము మెలికలు తిరిగియున్నవి. ఇట్టి పొందిక పాశ్చాత్త్యచిత్రకళ కసహజమైనను భారతీయ చిత్రకళకు సహజావస్థ. భారతీయులగు కవులకును చిత్రకార శిల్పులకును స్త్రీలు పృథుజఘనలు, తనుమధ్యలు, పీనపయోధరలు. అజంతాస్త్రీ లీ లక్ష్యముతోనే చిత్రింపఁబడిరి. పరుండియున్న స్త్రీయొక్క ముఖము వాడియున్నది; కాళ్ళు సన్నగిలినవి; దేహకాంతి తగ్గినది. ఒక పరిచారక తలమీఁదను వేఱొకతె కాళ్ళమీఁదను కడవలతో నీరు పోయుచున్నారు. గది గుమ్మమునందు పరిచారకుఁడు భుజముమీఁదను నీటి కడవను దాల్చి నిలువఁబడియున్నాఁడు. పాన్పునకు కుడివైపున నొక పరిచారిక వింజామరను బూని విసరుచున్నది; ఒక చెలికత్తె విచారముతో నామె నవలోకించుచున్నది; మూఁడవ చెలికత్తె మెడనుండి ముత్యాలహారమును తీయుచున్నది. ఈ విరహదృశ్యము సహజమనోహరముగ నున్నది. చెలికత్తెల స్థితిగతులును, వస్త్రాలంకరణములును మనోహరముగ నున్నవి. చారల తలగడ గుడ్డయును, పుష్పలతలిక గుడ్డయును అద్దకపు పనితనమును తెలుపుచున్నవి.

మొదటిగుహయందు చిత్రింపఁబడిన చిత్రములందు మహాజనక జాతకోదంతములు మనోహరముగను గంభీరముగను నున్నవి. ఎడమవైపు గర్భప్రాకారపుగోడ యంతయును మహాజనక జాతక కథలతో నలంకరింపఁబడినది.

పూర్వకాలమునం దొకరాజు తన రాజ్యము నేలుచుండెను. ఆయనసోదరుఁ డనుమానముమీఁద రాజు నెదిరించి చంపెను. గర్భవతియైన రాణి దేశాంతరమునకు పోయి ప్రాణములను దక్కించుకొనెను. ఆమె యొకకుమారుని గని మహాజనకుఁడని నామకరణము చేసెను. రాజకుమారుఁడు తన యుదంతమును గ్రహించి వర్తకమును జేయుటకు దేశాంతరమునకు వెడలెను. సముద్రమునందోడ గాలివానకు పగిలిపోయెను. దేవతలు మహాజనకుని కాపాడి స్వస్థలమునకుఁ జేర్చిరి. రాజకుమారుఁడు తన వృత్తాంతమునంతయును రాజున కెఱిఁగించెను. మహాజనకుఁడు రాకుమారి సీవలిని వివాహము చేసికొనెను. మహాజనకునకు వైరాగ్యభావ ముదయించినపుడు రాణి సీవలి రాజునకు సకలవిధములను వ్యామోహమును గలుగఁజేసి సంసారబంధములను బిగఁదీయుటకు ప్రయత్నించినది. కాని రాజకుమారుఁడు వైరాగ్యమునుబూని సంసారమును విడిచి యరణ్యమున కేగఁ దలపెట్టెను. సతియును వనమునకు పతి ననుగమించినది. మహాజనకుఁడు సర్వసంగపరిత్యాగియై బోధిసత్త్వావతారమును ధరించెను.

ఈ జాతకదృశ్యములు గౌతమబుద్ధుని జాతకదృశ్యముల ననుకరించుచు, సంసారనాటకమును విచిత్రమైన రూపకల్పనాసాధనములను మనోగతము చేయుచున్నవి. నవయౌవనము, మోహిని, రాజ్యభోగములు, పరివారములు మొదలగు వ్యామోహములు జ్ఞానులకు బంధకములు గానివిధమును మహాజనకదృశ్యములు విశదము చేయుచున్నవి.

8—వ చిత్రమునందలి దృశ్యములు : సీవలిమహారాజ్ఞి మహారాజు మహాజనకునకు సాంసారికానందమును గలుగఁజేయుటకు సంకల్పించినది. అంతఃపురము నలంకరింపఁజేసినది. తాను స్వయముగ నలంకరించుకొనినది. సురుచిరాలంకృతలైన వేశ్యాంగనలు పరిచారికలు రాజమందిరము నావరింపఁజేసినది.

సురుచిరాలంకృతమైనమంటపమునందు రాజు కూర్చుండియున్నాఁడు. రాణి యెడమవైపునను కొంచెము క్రిందుగను కూర్చుండియున్నది. పరిచారిక లన్నివైపుల నుపచారములను జేయుచున్నారు. రాజు వెలలేని రత్నఖచితమకుటమును, కంకణములను, ముచ్చటలఁదేలు ముత్యాలసరమును, కంఠహారమును, కర్ణకుండలములను, భుజకీర్తులను ధరించి ధర్మమూర్తివలెను పీఠము నలంకరించియున్నాఁడు. రాణి తన కోమలతనువును కుడిచేతిని రాజు తొడమీఁదను, ఎడమచేతిని పాదములమీఁదను ఆనించి, కటిజఘనభాగములు, వక్షస్స్థలముఖములు దృష్టి నాకర్షించి వ్యామోహమును గలుగఁజేయునటు లాసనము నలంకరించుచున్నది. రాణియొక్క అంగచందనము, శృంగారవిలాసము, అలంకరణము, వస్త్రధారణము మహావ్యామోహజనకములు. ఆభరణములు, కోమలాంగ

ములకు శోభను గలుగఁజేయునటులు సుందరముగ నమర్పఁబడినవి. పన్నవలువ సుందరరూపము, కోమలాంగములు, నాభి, త్రివళులు, సురుచిరాభరణములు గనుపడునటు లమరియున్నది. రాణి చిత్ర మపూర్వశృంగార లీలావిలాసమయమై ప్రేమాఖిలామంబై యొప్పచు చిత్రకారుని ప్రతిభావిశేషమును తెలుపుచున్నది.

పరిచారికలు వెనుకను నిలుచుండి రాజునకును, రాణికిని చామరములను వీచుచున్నారు. వారి ముఖవిలాసములు విషాదమును దెలుపుచున్నవి. ఇరువురు పరిచారికలు స్తంభములనడుమను దూర మున నిలువఁబడి ఒకరిభుజమువిూఁద నొకరు చేతులు వేసికొని రాజునైరాగ్యమును గూర్చి యోజించుచున్నారు. దూరమున వంటి యిద్ద తాలోచించుచున్నారు. ఒకస్త్రీ శంఖాకారముగల పూల పాత్రను ధరించుచున్నది. ఆమె ముఖవిలాసము, చేతివ్రేళ్ల విన్యా సము చిత్రకారుని నైపుణ్యమును తెలుపుచున్నవి. ప్రక్క నొకకుబ్జ బాలుఁడు జ్ఞాన వరదముద్రలను దాల్చి ధ్యానమును బూనుచున్నాఁడు.

రాజురాణుల ఆసనములసమీపమున రెండు కుబ్జచిత్రములు కలవు. రాణిదగ్గఱ నున్నదాని ముఖవిలాసము, నిమీలితలోచనములు, ముంగురులు, రూపకల్పనము, లంగులీముద్ర ధ్యానయోగపరాయణ త్వమును తెలుపుచున్నవి. రాజుసవిూపమున నున్నదాని ప్రఫుల్ల నయనములు, జ్ఞానముద్ర, శూన్యేక్షణము, సుందరాలంకృత గాత్రము ధ్యానయోగాభ్యాసమును సూచించుచున్నవి.

రాజమంటపమున కెదుట నున్న మంటపమునందు వారాంగ నలు నృత్యము చేయుచున్నారు. ప్రధాన నర్తకికి వస్త్రాలంకారములు మనోహరముగ నమర్పఁబడినవి. నర్తకి పొడుగుచేతులు గల బిగువైన కంచుకమును, పొడువైన పావడయుఁ గలిగియున్నది. ఎఱ్ఱచుక్కల చేతులచొక్కా, చారల పచ్చపావడ వర్ణభేదముల వ్యత్యాసమునను నర్తకి రూపభావములను మనోహరముగను విశదము చేయుచున్నవి. నర్తకి ధరించిన అలంకారములు నేర్పుగ చిత్రింపఁబడినవి. కేశా లంకారము జడలతోను, పువ్వులతోను అలంకృతమై మనోహరముగ నున్నది. నర్తకికి కర్ణభూషణములు, లంగులీయకము, శిరోభూషణ ములు, కంఠహారములు, కంకణములు మనోహరముగ చిత్రింపఁ బడినవి. నృత్తాభినయములు వర్తమాన కాలమునందువలెనే భావ చేష్టలను తెలుపుచున్నవి. అజంతా చిత్రములందు 1500 ఏండ్లకు పూర్వము చిత్రింపఁబడిన నృత్యవిధానము వర్తమానకాలమునందలి నృత్యకళను వివిధ సందర్భములందుఁ బోలియున్నది.

మేళమునందు నర్తకి కుడివైపున నిరువురు యువతులు మురళీ వాద్యమును చేయుచున్నారు. ఇరువురు తాళములను వేయు చున్నారు, ఒకతె మృదంగమును, ఇరువురు డోళ్లను, ఒకతె తంబురాను వాయించుచున్నారు. వారి యాకారములు, దుస్తులు, అలంకారణములు భిన్నగతులను చిత్రింపఁబడి హృద్యముగ నున్నవి. రాజమండపమునకు క్రిందిభాగమున నొక శాల గలదు. ఈ శాలకు కొయ్యపలకల కప్పమర్పఁబడినది. దీనియం దొక స్త్రీ సుగంధ ద్రవ్యములను చూర్ణ మొనర్చుచున్నది. ఆమెచేష్టలు సుందరముగ చిత్రింపఁబడినవి. ఆమె చేతియందలి పచ్చడిపాత్రము, ప్రక్కనుగల ఇత్తడిచెంబు, బుట్ట, పళ్లెము, గిన్నె అందముగను చిత్రింపఁ బడినవి. ఆమె ప్రక్కనున్న యువతు లిరువురును గృహకృత్యము లను నిర్వహించుచున్నటులు చిత్రింపఁబడిరి. ఈదృశ్యము వర్త మానకాలమందు హిందూగృహములందుఁ గనుపడుదృశ్యమును స్మరింపఁజేయుచున్నది.

దీనితరువాతి దృశ్యములందు మహాజనకుఁడు గజా రూఢుఁడై, అశ్వారూఢుఁడై వెడలి యతీశ్వరుని సేవించుట యును, హిమవంతమునకుఁ బోవుటయును, నారద మిగాజినులు సంబోధించుటయును మొదలగు జాతకవిషయములు గలవు.

రాజమాత మంటపమున కెదుటను రాజగది గలదు. మహా జనకుఁడు తనభార్యకు వేదాంతోపదేశమును జేయుచున్నవిధ మీ చిత్రమునందు గాంభీర్యముగను చిత్రింపఁబడినది. రాణి రాజోప దేశమును భక్తిశ్రద్ధలతోను వినుచున్నది. రాజువెనుకను రాణి వెనుకను నిలువఁబడి చామరములను వీచుచున్న పరిచారికల చిత్ర ములు హృద్యములై విషాదవిచారములను, సంభ్రమాశ్చర్యములను దెలుపుచున్నవి. ఈ దృశ్యమునందలి విషయము 8—వ చిత్రము దృశ్యమునందలి విషయమును సామాన్యముగను పోలియున్నది. రాజు, రాణి, పరిచారికలు, అలంకరణ విధానమున కొంతిభేదమున్నను ఆ దృశ్యమును స్మరింపఁజేయుచున్నది. అదృశ్యమునందు మహాజనకుని మోహావేశ పరవశునిఁ జేయుఁదలపెట్టిన రాణి ఈదృశ్యమునందు సవిూపముగను గూర్చుండి రాజు చేసెడి బోధను శ్రద్ధా భక్తులతో వినుచున్నది. క్రమక్రమముగను మహాజనకుఁడు సంసార మును పరిత్యజించి సన్న్యాసమును స్వీకరించుటయును, రాణిపీవలి పతి ననుగమించుటయును ఇతరదృశ్యములందు విచిత్రముగను చిత్రింపఁబడినవి.

అజంతా చిత్రకారు లలంకరణ విధానమునందు నిపు ణులు. చిత్రకల్పనలందు లతా కుసుమ కిసలయముల కల్పనలు, వస్తుకల్పనలు, కోణకల్పనలు, చిత్రవృత్త చమత్కార చిత్రకల్పనలు చిత్రకారుల కల్పనాసామర్థ్యమును నైపుణ్యమును విశదము చేయు చున్నవి. భారతీయ శిల్పమునకును, చిత్రకళకును సురుచిరాలంక రణవిధానము సహజలక్షణము. ఈ యలంకరణవిధానమును సహజ సిద్ధముగను అజంతా చిత్రకారులు నిర్మించిన విధము కళావిర్మా ణమునందు మనోహరముగా నున్నది.

బోధిసత్త్వుఁడు-పద్మపాణి :—(17, 18, 19 చిత్రములు) అజంతాకుడ్య చిత్రములందు బోధిసత్త్వుని చిత్రము భారతీయచిత్ర కళయం దుత్తమ చిత్రముగనున్నది. బౌద్ధపురాణములం దారంభము నందు బౌద్ధసంఘమునందలి సన్న్యాసు లందఱును బోధిసత్త్వ లనంబడుచుండిరి. అనంతర మష్టసిద్ధులు గల మహానుభావులు మాత్ర మీ పేరును బడసిరి. వీరియం దష్టసిద్ధులు గలిగి ధ్యానబుద్ధగణమునకుఁ జెందినవా రయిదుగురు ఏర్పడిరి. పద్మపాణి ధ్యానబుద్ధగణమునకుఁ జెందిన బోధిసత్త్వుఁడు. గౌతమబుద్ధుని

నిర్వాణానంతరము పద్మపాణి బౌద్ధధర్మ నిర్వహణమును జేయు చున్నటులు బౌద్ధగాథలు తెలుపుచున్నవి. తుషితస్వర్గమునందుఁ గల మైత్రేయబుద్ధుఁడు భూమియం దవతరించువఱకు పద్మపాణి బోధిసత్త్వుఁడుగ నుండఁగలఁడు.

ఇచటఁగల బోధిసత్త్వుని చిత్రము చాల పెద్దది. గిని యెత్తు 5 అ. 7½ అం; వక్షస్స్థలము రెండు భుజములమధ్య 2 అ. 5½ అం; నడుము నడుమను 1 అ; భుజము అడ్డము గను 6 అం; ముఖము లలాటమునుండి గడ్డమువఱకు 1 అ. దవుడనుండి దవుడవఱకు 9 అంగుళములు.

అజంతా చిత్రరచనా కల్పనలకు బోధిసత్త్వుని చిత్రకల్పన పరిపాకముగ నున్నది.

''శ్లో. మౌనవ్యాఖ్యా ప్రకటిత పరబ్రహ్మతత్త్వం యువానం
వర్షిష్ఠాంతేవసదృషిగణై రావృతం బ్రహ్మనిష్ఠైః,
ఆచార్యేంద్రం కరకలితచిన్ముద్ర మానందమూర్తిం
స్వాత్మారామం ముదితవదనం బోధిసత్త్వం భజేఽహమ్''.

మానవపరిణామమునందు బుద్ధావతారము చరమావతారము. వైదికమతపరిణామములైన శాస్త్రములు, కళలు, కర్మములు, ధర్మములు బుద్ధియోగమునందు పరిపక్వమును పొందినవి. బోధి సత్త్వుఁడు మహాయోగి; ధర్మబుద్ధుఁడు; ధ్యానబుద్ధుఁడు; జ్ఞాన బుద్ధుఁడు; ప్రేమబుద్ధుఁడు. బోధిసత్త్వస్వరూపమునను పూర్ణ యోగమును అజంతా చిత్రము దివ్యముగను పరిస్ఫుటము చేయుచున్నది.

బోధిసత్త్వునిదివ్య సుందర చిత్రము ప్రేక్షకుల చిత్త వృత్తిని లగ్నము చేయుచున్నది. సుందరాకారము, సాధువిలాసము, సువర్ణచ్ఛాయ హృదయమును భక్తిభరితము చేయుచున్నవి. నవయౌవనము, సాధుచరితము, మతప్రవృత్తి, ఉత్తమసంగము చిత్రమునందు సహజముగను స్ఫురించునటులు చిత్రము కల్పింపఁ బడినది. దేహావయవవికాస విస్ఫురణములు వ్యాయామాభ్యాసమును గాక యోగాభ్యాసమును స్ఫురింపఁజేయుచున్నవి. వ్యూఢోరస్స్థలము, గుండ్రనిభుజములు, స్థిరగ్రీవము, ప్రబుద్ధఫాలము, ధ్యానాసక్త విశాలలోచనములు, శుకనాసము, సుస్థిరవక్త్రము, దివ్యకాంతి ప్రసారితము లైన నాసాచుబుకములు, ఉన్నమిత భ్రూలతలు ముఖ విలాసమునకు పరమార్థ సంస్కారమును గలుగఁజేయుచున్నవి. నీలపాండుర శరీరచ్ఛాయ యౌవనోద్ధతిని ప్రకటించుచున్నది. భుజ స్థములైన దీర్ఘనీలశిరోజములు, రత్నఖచితమకుటము, గోమేధిక కంఠహారము, యజ్ఞోపవీత స్థానీయమైన మౌక్తికహారము రాజపద మును సూచించుచున్నవి. ఊఁగులాడునడుము సహజము కాకపోయి నను మనోహరమై శరీరసంచలనమును సూచించుచున్నది. కుడి చేతను నీలోత్పలమును, ఎడమచేతను జ్ఞానముద్రయును పద్మపాణి బోధిసత్త్వుని ప్రత్యక్షము చేయుచున్నవి. చిత్రమునందు ఛాయా కాంతులు చక్కఁగ కల్పింపఁబడినవి. సురచిత కృష్ణకపిల చిత్ర రేఖావిన్యాసము చిత్రమునకు జీవకళను గల్పించినది.

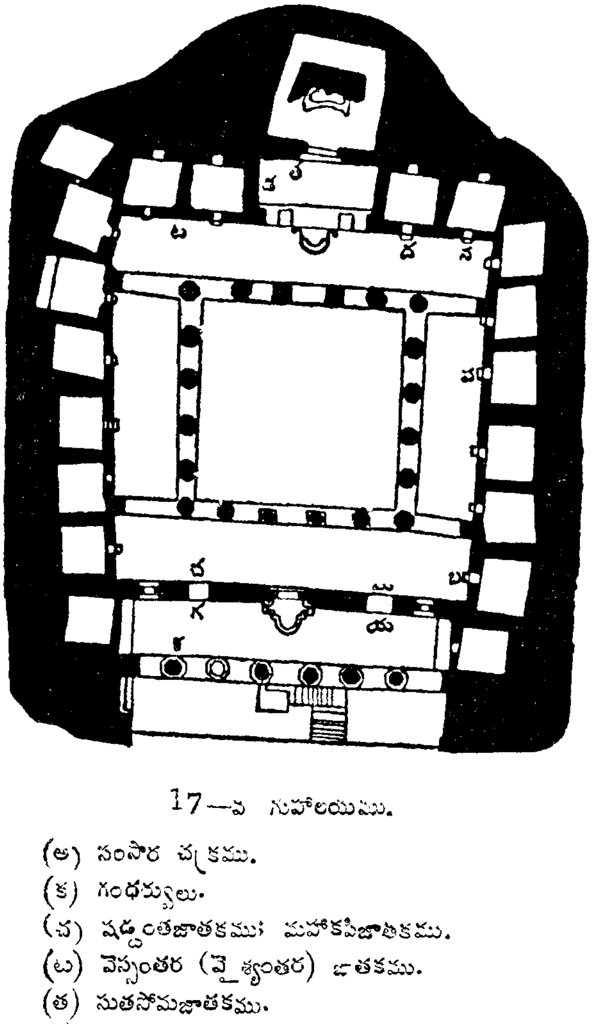
చిత్రకల్పనయందు ప్రధానచిత్ర ప్రాశస్త్యమే కాక యితర పాత్రలను, రంగములను, పరిసరములను చిత్రించుటయందు చిత్ర కారుఁడు చూపిన బుద్ధివైభవము కళాభినివేశము గోచరం ఎగు చున్నవి. శృంగారవిలాసశోభితయైన నీలరాణి మనోహరముగ దేహ ప్రమాణాకృతిని చిత్రింపఁబడినది. బోధిసత్త్వుని సువర్ణకాంతికిని రాణి నీలకాంతికిని వ్యత్యాసము హృద్యముగ నున్నది. రాణి సురుచిరా భరణాలంకృతయై సుందరాంగశోభితయై యొప్పుచున్నను విగ్రహమును, నిర్వికారమును, లజ్జావినయములును, చిత్తశాంతియుఁ గలిగియున్నది. రాణియును చేతియందు కమలమును ధరించి ధ్యానయోగస్థితిని విశదము చేయుచున్నది. చిత్రకల్పనయంతయును శృంగారప్రేమమయమై ప్రకృతియందలి ఆనందస్వరూపమును మనోహరముగను ప్రత్యక్షము చేయుచున్నది.

సుందరాంగులు వింజామరలను వీచుచున్నారు. ప్రతిహారులు విజయధ్వనులను ఘోషించుచున్నారు. ఒకదిశయందు మయూర మిథునము ప్రేమామృతమును గ్రోలుచున్నది. ఒక పొదరింటి యందు దంపతులు ప్రేమానందము ననుభవించుచున్నారు. ఎడమ వైపున గంధర్వదంపతులు గగనమునందు సంచారముచేయుచున్నారు. గంధర్వులక్రిందను కిన్నరదంపతులు ప్రేమగానమును పాడు చున్నారు. కిన్నరులకు క్రిందిభాగమునను దేవదూతలు బోధి సత్త్వుని సందర్శించి యానందించుచున్నారు. ఒక కొండ మూలను రాజదంపతులు ప్రేమపాశబద్ధులైనను బోధిసత్త్వుని జూచుచున్నారు. కోతులు గంతులు వేయుచున్నవి. సింహములు గాంభీర్యమును జూపుచున్నవి. ఉద్యానవన మశోకవృక్షములతోను, పోకచెట్లతోను, లతాగుల్మములతోను, శృంగారవిలాసమయమై యానందమును గలుగఁజేయుచున్నది. శృంగారరసపరవశమైన ప్రకృతి పరిస్థితులందు బోధిసత్త్వుఁడు నిశ్చలుఁడై నిర్వికల్పుఁడై ధ్యాన యోగియై చరాచర ప్రపంచము నంతను ప్రేమప్రశాంతియందు మేళ వించి బ్రహ్మానందమూర్తియై వెలయుచున్నాఁడు. వైరాగ్యమునం దానందమును ఆనందమునందు వైరాగ్యమును పరమార్థమునకు లక్ష్యము. ఆ పరమలక్ష్యమునే అజంతా చిత్రకల్పనలమూలమునను మహాశిల్పులు చిత్రించి చిత్రకళా ప్రయోజనమును రూపాతీతమైన భావప్రపంచమునందు లగ్నముచేసి భారతీయ చిత్రకళ కమూల్య ప్రతిష్ఠను సమకూర్చిరి.

గర్భగుడియందుఁగల యోగమూర్తియైన బుద్ధమూర్తిని నిర్మించుటయందు శిల్పి చూపిన సంభావనాశక్తి భారతీయశిల్పమున కాదర్శముగ నున్నది. ద్వారముల నలంకరించెడిలతలు, ద్వారపాలకులు, ప్రతిమలు, బౌద్ధేతిహాసపరమైన గాథలు మనోహరమైన రూపకళా దృశ్యములుగ నున్నవి.

బుద్ధదేవుని యోగముద్రాధరునిగా యోగశాస్త్రప్రమాణము ననుసరించి చిత్రకారుఁడు చిత్రించెను. బుద్ధుఁడు యోగా రూఢుండై ధ్యానముద్ర, జ్ఞానముద్ర, అభయముద్ర, వరద ముద్ర, భూస్పర్శముద్ర మొదలగు ముద్రలను ధరించియున్నటులు చిత్రింపఁబడెను. బుద్ధావతారములు ముద్రాసన విలసితములై దివ్య కాంతులతో విలసిల్లుచున్నవి. వస్త్రధారణము, కేశసంస్కారము, హస్తవిన్యాసము, ముఖవిలాసము యోగారూఢతకు లక్ష్యములు. ఈ చిత్రమునందలి తామరతూండ్లు, కమలవికాసకల్పనయు నతి మనోహరములు. పావనమైన సాత్త్వికగుణమునకు లక్ష్యమైన కమలమువలెను, విశుద్ధసాత్త్విక పురుషునకు లక్ష్యమైన

బుద్ధుఁడు బోధిసత్త్వుఁడైన విధమున కమలముల క్రమవికాస కల్పనలు జన్మవికాసములను స్ఫురింపఁజేయుచున్నవి. రాజగృహము నందు, ప్రతిపక్షులను పరిభవించుటకు గౌతమబుద్ధుఁడు చూపిన మహత్త్వము నీ చిత్రము విశదము చేయుచున్నటు లూహింపఁబడు చున్నది. భారతీయయోగ మంత్రశాస్త్రముల పరిజ్ఞానమున కీ దృశ్యములు ప్రమాణములు.

17—వ గుహాలయము.

(అ) సంసార చక్రము.
(క) గంధర్వులు.
(చ) షడ్దంతజాతకము; మహాకపిజాతకము.
(ట) వెస్సంతర (వైశ్యంతర) జాతకము.
(త) సుతసోమజాతకము.
(ప) సారిపుత్ర ప్రశ్న, ఉపదేశము.
(య) బుద్ధసన్నిధి—మాతాశిశువులు.
(ర) శరభజాతకము; మాతృపోషక జాతకము; మత్స్యజాతకము; శ్యామజాతకము.
(ల) మహిషజాతకము.
(వ) సింహల—అవదానము.
(శ) శిబిజాతకము.
(ష) మృగజాతకము.
(స) మదమాతంగభంగము.

17—వ గుహయందుఁగల చిత్రకల్పనలు మొదటి గుహ యందుఁగల కల్పనలవలెను మనోహరముగను గంభీరముగను నున్నవి. ఇందు షడ్దంత జాతక దృశ్యము మనోహరముగ నున్నది.

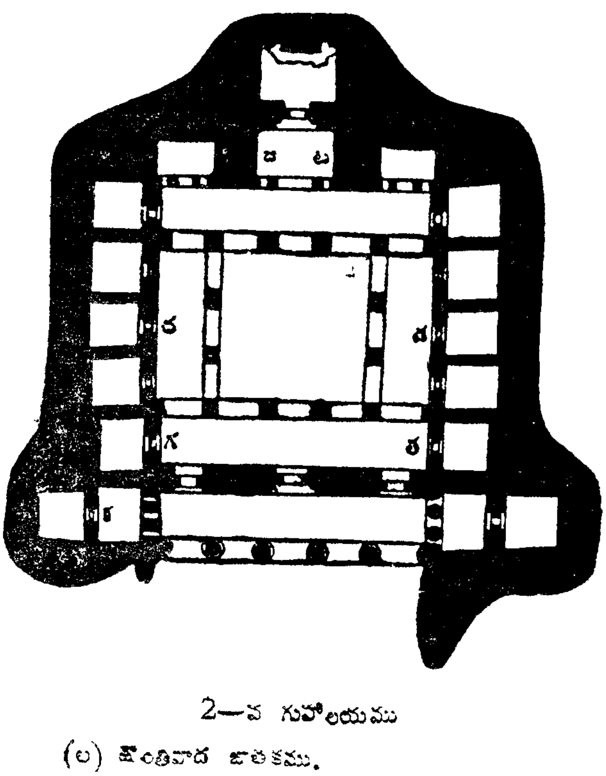
పూర్వము హిమాలయమునందు 8000 గజములు గల గజ యూథము గలదు. బోధిసత్త్వుఁడు యూథాధిపతికి పుత్త్రుఁడై జన్మించెను. ఆ గజయూథము షడ్దంత సరోవర ప్రాంతములందుఁగల బంగారు గుహయందు నివసించుచుండెను. ఆ కాసారము నీలోత్పలములతోను, పుండరీకములతోను, సహస్రపత్రములతోను, రక్తోత్పలములతోను నిండి సుందరముగ వెలయుచుండెను. అచటఁ గల సాంద్రకేదారములు, ఫలవృక్షములు, లతాగుల్మములు గజయూథములకు వాసయోగ్యమై బలదాయకములుగ నుండెను. గజము 46 గజములయెత్తును 60 అడుగుల పొడుగును గలిగి వెండివాకు వంటి దంతములను గలిగియుండెను. గజమున కిద్దఱు భార్య లుండిరి. గజ మొకరోజున నొక భార్యకు కోపమును గలుగఁజేసెను. ఆమె ఆహారము మాని కాశీరాజు భార్యగా పుట్టవలెనని ప్రార్థించి దేహమును చాలించెను. ఆమె జన్మాంతరమునందు కాశీరాజుభార్య యైనది. వేటకాండ్రను పంపి గజదంతములను తెప్పింపఁ దలపెట్టినది. వేటకాండ్రు విషదిగ్ధ బాణములతో నేనుఁగును గొట్టిరి. కాని వారికి దంతములను దీసికొనుట సాధ్యము గాలేదు. గజము స్వయముగను దంతములను వేటకాండ్ర కిచ్చివేసినది. ఆ పుణ్య కార్యము తనకు మోక్షము నిచ్చుఁగాత మని సంకల్పించెను. రాణి దంతములను జూచినవెంటనే మూర్ఛిల్లి ప్రాణములను విడిచినది. ఈగాథ యంతయును 17 వ గుహయందు రసవంతముగను చిత్రింపఁబడినది.

కమలపత్రశోభితమయిన కమలాకరము, గజవిహారము, బాతులు, కోఁతులు, మృగములు, ఝిల్లీభిల్లులు, తరులతా గుల్మములు. గజరాజము చక్కఁగా చిత్రింపఁబడినవి. గజమును చంపి దంతములను తీసికొనిపోయి రాణి కిచ్చుటయును మనోహరదృశ్యముగ నున్నది. రాణి పశ్చాత్తాపము దుఃఖవేదన విషాదరంగమునందు విచిత్రముగను చిత్రింపఁబడినవి. రాణి రాజుతొడలయందు కొన యూపిరితో వ్రేలాడుచున్నది. దేహము కృశించినది. అంగములు కాంతివిహీనము లైనవి. పరిచారికలు దుఃఖవేదన ననుభవించుచు నుపచారములను జేయుచున్నారు. శృంగారదృశ్యమును విషాదదృశ్యమును భిన్నలక్ష్యములతో చిత్రించిన అజంతా శిల్పుల ప్రతిభ నీ దృశ్యము తెలుపుచున్నది.

17—వ గుహ యందలి శృంగార రచనా విధాన దృశ్యము అతి మనోహరముగ నున్నది. రాణి యొక చెట్టునీడను నిలుచుండి అలంకరించుకొనుచున్నది. ఒక పరిచారిక అలంకార వస్తువుల నందిచ్చుచున్నది. వేఱొక పరిచారిక వింజామరతో వీచుచున్నది. ఒక కుబ్జ దూరముననుండి రాణిని జూచుచున్నది. రాణి అద్దమును చేతఁబట్టుకొని అలంకారమును చేసికొనుచున్నది. చిత్రకారుఁడు రాణికిఁ గల్పించిన అంగవిన్యాసావస్థానము శృంగార రసమూర్తివలె నున్నది. పృథులజఘనము, తనుమధ్యప్రదేశము, సన్ననికాళ్లు, ప్రఫుల్లలోచనములు, బాహులతలు, హస్తాంగుళీ విన్యాసము మనోహరముగ నున్నవి. వస్త్రభూషణము, వ్రేలాడు కుచ్చులు, కటిసారసము, కంకణములు, మకుటము, మౌక్తిక

హారములు, కౌస్తుభము మనోహరముగ నలంకరింపఁబడి సౌందర్య శోభ నభివృద్ధిని జేయుచున్నవి. అజంతా చిత్రకారులు స్త్రీల రూపవిలాసములను కల్పనమును జేయుటయందుఁ జూపిన నైపుణ్యా పరిజ్ఞానము నీదృశ్యము విశదము చేయుచున్నది. శృంగారరసము స్త్రీలకల్పనలరూపమున రసానందమును గలుగఁజేయఁగల విధము నజంతాగుహాలయందలి స్త్రీలచిత్రము లనంతముఖములను మనో గతము చేయుచున్నవి.

ఒక భిక్షువునకు ఒకయువతి తనబాలికచేతను భిక్షను బెట్టించు చున్నటులు చిత్రించినచిత్ర మతిమనోహరముగ నున్నది. భిక్షురూపమున నున్న బుద్ధదేవుఁడు భిక్షాపాత్రమును, దండమును కాషాయాంబరములను, జటాజూటమును ధరించి ప్రాసాదద్వారమున 'భవతి! భిక్షాం దేహి' యని నిలువఁబడియున్నాఁడు. గృహిణి తన బాలికచేతను భిక్షను పెట్టించుచున్నది. తల్లిపిల్లల సుందరాంగ ములు, సహజవస్త్రాలంకారములు, వినయవిధేయతలు, భక్తి శ్రద్ధలు, కోమలాంగములు భారతీయ సాహిత్యమునకు లక్ష్యములుగ నున్నవి. తల్లిపిల్లల నిర్మలదృష్టి ప్రసారములు, హస్తాంగుళీ విన్యాసములు, చిత్రరచనా విధానమును కళౌచిత్యమునకు లక్ష్యములు. బుద్ధునికాషాయాంబరములును, వైరాగ్యవిలాసములును భారతీయ సంస్కారమును సహజరీతిని నిరూపించుచున్నవి. నేటికిని గృహిణు లకు కాషాయాంబరధరులైన సన్న్యాసులపట్లఁ గల వినయాదరణ గౌరవములను చిత్రపటము విశదము చేయుచున్నది.

2—వ గుహాలయము

(ల) క్షాంతివాద జాతకము.

(క) హంస జాతకము.

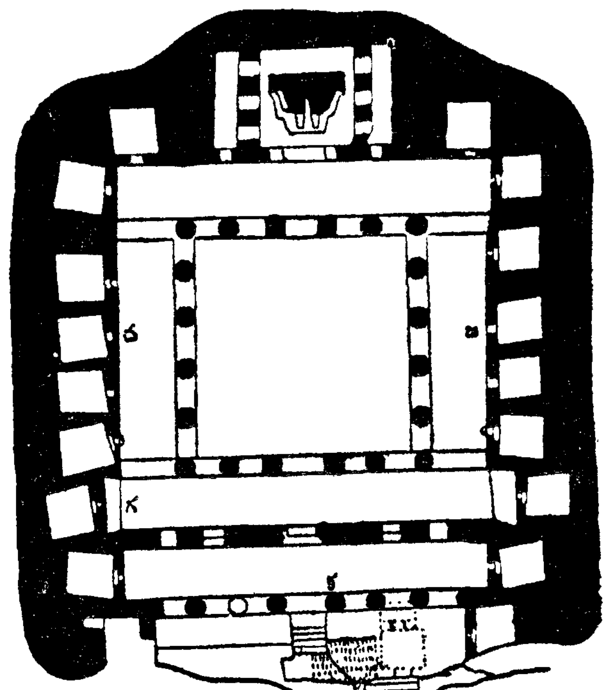
(చ) మాయాదేవి స్వప్నము; 'గౌతమబుద్ధుని జననము; లుం బినీవనగమనము; మహోత్సాగము; తుషితస్వర్గము.

(ట) శ్రావస్తియందు అద్భుతములు.

(త) మరుజాతకము; విధురపండిత జాతకము; పూర్ణావదానము.

(ద) కుక్కుటోపదేశము; ఖడ్గపాణి బోధిసత్త్వుఁడు.

రెండవగుహాయందు ఎడమవైపు గోడమీఁదను గల స్త్రీ చిత్ర మత్యంతమనోహరముగ నున్నది. ఆపాదమస్తకము గల యంగ ముల లావణ్యసౌందర్యములు, భూషణాంబరములు, రూపవిలాస ములు చిత్రకారుని ప్రతిభకు నిదర్శనములు. కుసుమాలంకార భూషితమైన కేశపాశరచన, కంఠహారము, భుజహస్తభూషణములు, భూషాలంకృతమైన కటిప్రస్తకల్పనము, ముఖవిలాసము, ఆయతో న్మీలిత నేత్రములు, హస్తాంగుళీవిన్యాసము, నిలుచున్నరీతి, అవనత ముఖము సౌందర్యమనోహర శృంగారమూర్తిని ప్రత్యక్షము చేసి నటులు చిత్రము గోచరం బగుచున్నది. చిత్రకారుని కల్పనా సామర్థ్యమును, రచనా నైపుణ్యమును, సంభావనాశక్తిని ఈచిత్రము మనోహరముగ నవగతము చేయుచున్నది.

16—వ గుహాలయము

(అ) సుతసోమజాతకము.

(క) అజ్ఞాతజాతకము.

(చ) సంద పరివర్తనము; సప్తమానుషబుద్ధులు.

(ట) గర్భధారణము; అసితజాతకము; విద్యాభ్యాసము; ప్రథమధ్యానయోగము; రాజగృహగమనము; సుజాత పూజ; త్రపుస్సాభాలికల బలిదానము.

అజంతా చిత్రకళ

భారతీయ చిత్రకళయం దజంతాచిత్రకళ మనోహరాధ్యాయముగ నున్నది. బౌద్ధమతవ్యాపనము, మహాయాన మతస్థాపనము, ఆంధ్ర, వాకాటక, గుప్త, చాళుక్య సామ్రాజ్యములవ్యాపనము శిల్ప, చిత్ర కళాభ్యుదయమునకు వినియోగపడినవి. లారెన్సు బినియను గారు వ్రాసినటు లజంతాచిత్రకళ భారతీయజన్యముగాని పరదేశానుకరణము గాదు. ప్రపంచమందలి చిత్రకళావికాసమును పరిశీలించినపుడు కళాభ్యుదయమునకు భావోద్దీపనారాధనములు మూలమని తెలియుచున్నది. కొన్ని సమయములందు సహజదృశ్యములైన సూర్యోదయాస్తమయములు, జనసమూహములు, జంతుసంతానములు, పుష్పలతావృక్షములు రసానందమును కలుగజేసినను మానవాభ్యుదయమునకు వినియోగపడిన చిత్రరచనలు విశేషానందమును గలుగజేసిన విధమును ప్రపంచేతిహాసములు విశదము చేయుచున్నవి. ఆత్మవిజయమును బడయుటకు మహాత్ములు చేసిన మహాత్యాగములు శిల్పరచనలకు మూలాధారములై మానవుల చిత్తవృత్తిని మనోహరముగ లగ్నముచేయుచున్నవి. ఈ పరమార్థమునే అజంతా గుహయందలి శిల్పములును, చిత్రములును బుద్ధజాతక రూపకల్పనల సాధనమున విచిత్రముగ వ్యక్తపఱుచుచున్నవి.

అజంతా చిత్రముల రచనలకు బోధిసత్త్వుడు హృదయమైనను, సౌందర్యశోభితమైన ప్రకృతివైచిత్ర్యము లన్నియును, ముఖ్యముగను సుందరాంగులు నుపాంగములుగ గల్పితము లైనవి. మనోహరములైన సుందరదృశ్యములు పురుషాధిష్ఠితము లైనపుడు విశ్వమంతటను పురుష ప్రవృత్తి సంయోగసంజాతమైన రసానందము గోచరమగుచున్నది. అజంతా గుహలయందు చిత్రింపబడిన బోధిసత్త్వుడు దేవాలయములందు నిర్మింపబడిన విగ్రహమువలెను, చీనా, జపానులందు కాలాంతరములందు కల్పింపబడిన చిత్రములవలెను జడప్రాయుడుగాక, సంసారావృతుడైనను సంసారతాపత్రయములేక వెలయుచున్నాడు. అజంతా చిత్రకారులు చిత్రించిన చిత్రములందు రాజదంపతులు, పరివారజనములు, యానవాహనములు, మృగములు, పక్షులు, వనోద్యానములు, తరులతా కుసుమములు, కిన్నరకింపురుషులు, యక్షగంధర్వులు, వేశ్యాంగనలు, సురుచిరాంబరభూషణములు, రూపకల్పనకు కీలకమైన బోధిసత్త్వకల్పన కంగములైనను చిత్రము లన్నియు ప్రధానాంగ ప్రయోజనములు గలిగి స్వయముగను శోభిల్లుచు రూపకల్పనకు శోభను గలుగజేయుచున్నవి. స్త్రీలచిత్రములు తీవ్రయోజనము నతిమనోహరముగను సమకూర్చుచున్నవి. దుస్సహమైన వైరాగ్యసంతాపము, సంసారపరితాపము శృంగార బృందావనమునందు సహ్యములై ఆనందదాయకములు గాగలవిధము నజంతా చిత్రదృశ్యములందలి స్త్రీల శృంగార విలాసరూపకల్పనలు విశదము చేయుచున్నవి.

అజంతా స్త్రీలు

అజంతా బౌద్ధ జాతక కల్పనలందు స్త్రీలు సువర్ణ రత్నాలంకారములవలెను ప్రకాశించుచున్నారు. చిత్రకల్పనలందలి స్త్రీలు పద్మముఖులు; పద్మదళాయతాక్షులు; పద్మినులు; సుందరాంగులు; కోమలాంగులు; సుశీలలు; సురుచిరాంబర భూషణాలంకృతలు. సంసారసౌఖ్యములను పరిత్యజించిన బౌద్ధసన్న్యాసులు స్త్రీల రూపకల్పనల నతిమనోహరముగను గల్పించుటయును, జాతకరూప కల్పనలందు స్త్రీలు సర్వత్ర హృద్యముగను చిత్రింపబడుటయును మోహసామ్రాజ్యమునందు స్త్రీలకుగల సహజవశీకరణశక్తిని పరిస్ఫుటము చేయుచున్నవి. సంసార ప్రవృత్తి యందువలెను సన్న్యాసమునందును కళోపాసకులకు విరహవిషయ కల్పనలు ప్రమోదదాయకములు గదా! చిరకాలాగతంబైన మత సంస్కారమును శ్రీరాజరాజేశ్వరీ సౌందర్యసంజాతమైన ఆనందకళోపాసనమును సుఖతరము చేయుచున్నది. శ్రీసూక్తము, శ్రీవిద్యాదేవీ స్తోత్రములు లలిత కళోపాసనానందమును శతసహస్రములైన నామరూపములను మనోహరముగను మనోగతము చేయుచున్నవి. అజంతా స్త్రీలకల్పనలు భారతీయపండితుల శ్రీవిద్యాభినివేశమును, చిత్రకళానైపుణ్యమును, ఏకస్థాయియందు పరమార్థలక్ష్యమును దివ్యమైన రూపకాంతిరేఖా విలాసములతోను ప్రత్యక్షము చేయుచున్నవి. శ్రీవిద్యాసంస్కార శూన్యులును స్త్రీరూపకళాభిమానులును నైన ప్రాచ్యపాశ్చాత్యకళా విమర్శకు లజంతాచిత్ర రచనాహృదయమును గ్రహింపజాలరు. భౌతికసౌందర్యలక్ష్యముతో నైనను అజంతా చిత్రావలోకనము చిత్రకళాభ్యుదయమునందు నవపర్వ వికాసమునకు వినియోగపడగల విధమును శ్రీవిద్యాస్తోత్రము విశదము చేయుచున్నది.

"శ్లో. యా సా పద్మాసనస్థా విపులకటితటీ
పద్మపత్రాయతాక్షీ
గంభీరావర్తనాభి స్తనభరనమితా
శుభ్రవస్త్రోత్తరీయా,
లక్ష్మీ ర్దివ్యై ర్గజేంద్రై ర్మణిగణఖచితైః
స్నాపితా హేమకుంభైః
ర్నిత్యం సా పద్మహస్తా మమ వసతు గృహే
సర్వ మాంగళ్యయుక్తా."

అజంతా స్త్రీలు సర్వసౌభాగ్యసౌందర్యవతులైన కామేశ్వరులని చిత్రకళాభిజ్ఞుల ప్రశంసలను బడసిరి. స్త్రీలు సువర్ణాంగులైనను, శ్యామలాంగులైనను, నీలాంగులైనను, కోమలాంగులు, లలితాంగులు, సురుచిర వస్త్రాలంకారభూషితాంగులు, మోహనాంగులు.

విశాలఫాలము, ఆయతోన్మీలితలోచనములు, సుభ్రూవిలాసములు, శుకనాసము, సుందరాస్యము, బింబోష్ఠము, శంఖగ్రీవము, కోమలబాహులతలు, పీనపయోధరములు, తనుమధ్యము, విపులకటితటము, కోమలజానుపాదములు స్త్రీలకు లావణ్యసౌందర్యములను పరికల్పించుచున్నవి. సహజలావణ్య సౌందర్యవిలసితములైన యంగాంగములశోభను అలంకారవిన్యాసము శోభాయమానము

చేయుచున్నది. అలంకార విన్యాసకల్పనలందు చిత్రకారుల కౌశలము గోచరం బగుచున్నది.

కర్ణకుండలములు గండభాగములకును, మణిహారములు ముత్యాలహారములు కంఠవక్షోజములకును, దండకడియములు భుజములకును, మణికంకణములు చేతులకును, కడియములు కాళ్ళ కును అపూర్వమైన శోభను గలుగఁజేయుచున్నవి.

అంగుళీరచనా విన్యాసాభినయములు సంప్రదాయసిద్ధమైన శాంతిసుందరముద్రను ప్రత్యక్షము చేయుచున్నవి. వస్త్రకల్పన మంగాలంకారముల లావణ్యకాంతులను ప్రసరింపఁజేయుచున్నది. కంచుకకటివస్త్రకల్పనలు నవోత్సాహమును గలుగఁజేయుచున్నవి.

అజంతాస్త్రీల కేశపాశ విన్యాసములు సౌభాగ్య ప్రదర్శనము లగ నున్నవి. పుష్పాలంకృతములైన కేశపాశములు శృంగార పరికల్పనాచాతుర్యమునకు దృష్టాంతములు. అజంతాస్త్రీల పొందికలు, అందచందములు, ముఖవిలాసములు, భావచేష్టలు, విభ్రమసంభ్రమములు, వినోదానందములు, పరిచర్యావిధానములు, శృంగారకల్పనలు, శృంగారబృందావనమునందు సుందరాకృతుల నపూర్వరసానందమును గలుగఁజేయుచున్నవి.

జీవయాత్రయందు ప్రవృత్తిమార్గమునం దనంతములైన భావ రూపములమూలమునను కామేశ్వరులు రసానందమును గలుగఁజేయు చున్నారు. ఆ రసానందమును నివృత్తిమార్గమునందును విధేయాత్ములైన కామేశ్వరులు గలుగఁజేయఁగలవిధమును శాద్దజాతకములం దనంతరూపములను చిత్రకళాభిజ్ఞులు కల్పించిన కామేశ్వరులు విశదము చేయుచున్నారు. శక్తిస్వరూపిణులైన స్త్రీలు త్రిలోక కుటుంబినులు. సంసారసాగరమునం దానందతరంగములు స్త్రీమూలకములు. స్త్రీలు రాణులైనను, పరిచారికలైనను, పూజారులైనను, నర్తకులైనను—నాగరకలైనను, అనాగరకలైనను—గృహములందును వనములందును, అలంకరించుకొనుచున్నను, నిలుచున్నను, కూర్చున్నను, పనిచేయుచున్నను, విశ్రమించుచున్నను, పూజించుచున్నను, భిక్షనిడుచున్నను, వేడుచున్నను, మాటలాడుచున్నను, ఆడుచున్నను, పాడుచున్నను ప్రసన్నవదనలై సంసారయాత్ర నానందయాత్రగఁ జేయఁగలవిధము శాద్దసన్యాసులైన చిత్రకారులు సంకల్పించిన విధము నజంతాచిత్రకల్పనలు పరిస్ఫుటము చేయుచున్నవి. అజంతా చిత్రకల్పనలు స్త్రీల సౌందర్యవిలాసములందు ధర్మవిలాసముల సంగతము చేయుచు, పండితపామరుల కానందమును గలుగఁజేయు చున్నవి. స్త్రీల రూపసౌందర్య విలాసవిక్షేపములను కామారాధన మందుఁ గాక ధర్మారాధనమునందు లగ్నము చేయుచున్న అజంతా చిత్రకల్పన లుదారభావ సమన్వితములై చిత్రకళోపాసకుల కారాధన యోగ్యములుగ నున్నవి.

అజంతాచిత్రకల్పనలు విశ్వహృదయమైన ధర్మావరణమునందు ప్రకృతిసిద్ధము లైన సుందరకల్పనలను మనోహరముగ లగ్నముచేయు చున్నవి. పురుషార్థప్రదమైన ధర్మావరణమునందు చరాచర ప్రపంచ మంతయును ప్రబోధానందము ననుభవించుచున్నది. ప్రబోధధర్మానంద బృందావనమునందు బోధిసత్త్వుని సన్నిధానమునందు మునులు ధ్యానము చేయుచున్నారు; దంపతు లానందించుచున్నారు; గంధర్వులు పాడుచున్నారు; మయూరము లాడుచున్నవి; కుసుమములు సువాసన లను సమర్పించుచున్నవి; పంచభూతములు ప్రబోధమును విడయు చున్నవి; భిక్షువు లపరిగ్రహదీక్షను బూనుచున్నారు; స్త్రీలు శృంగార విలాసముల నభినయించుచున్నారు; చరాచరప్రపంచ మానందశ్రుతి యందు ధర్మపథమునందు పారవశ్యమును బొందుచున్నది.

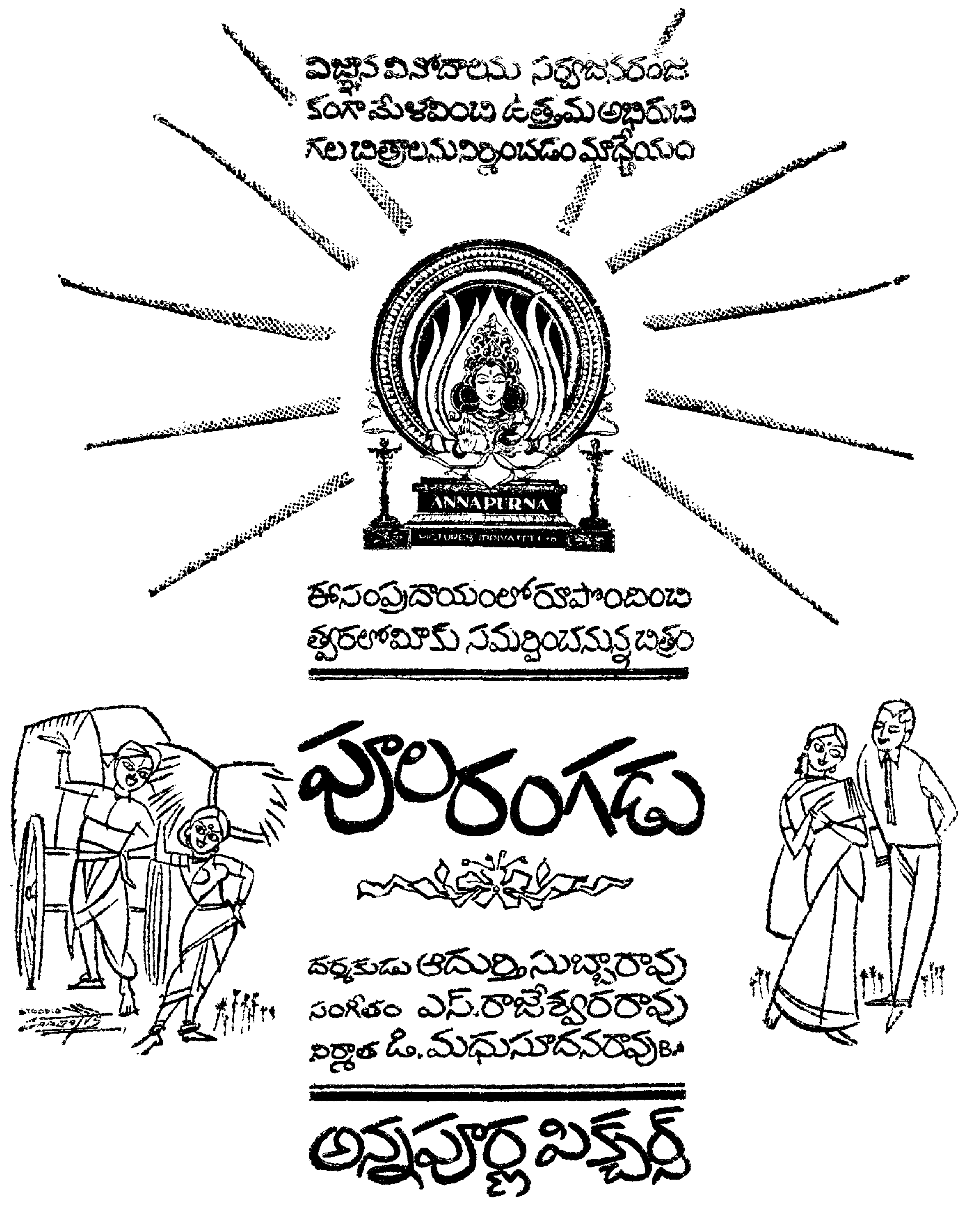
అజంతాచిత్రకల్పనలకు బోధిసత్త్వుఁడు జీవము, ప్రధానము. జీవుఁడైన బోధిసత్త్వుఁడు శాంతమూర్తి, సుందరమూర్తి, ధర్మమూర్తి. సుందరమూర్తికి జీవయాత్రకు సాధనంబులైన యంగోపాంగములు అప్రధానములైనను సౌందర్యవిలసితములుగ నుండుట ప్రకృతిధర్మము. అజంతా చిత్రకల్పనలందు ప్రధానమైన బోధిసత్త్వ సుందరమూర్తి జాతకయాత్రయందు ప్రధానవిషయము. జాతకయాత్ర కంగోపాంగములైన రంగములు, సరిసరములు, పాత్రలు, వస్త్రాలంకారములు, అప్రధానములైనను సౌందర్య భావ విలసితములై ప్రధానమైన సుందరమూర్తి కనిర్వచనీయమైన శోభను గలుగఁజేయుచున్నవి.

సుఖదుఃఖమయములైన జాతకములందు శాంతశివసుందర మూర్తులు సుఖస్వరూపములను సందర్శించి ఆనందము ననుభవింపఁ గలవిధమును తత్త్వజ్ఞులైన శాద్ధభిక్షువులు విద్యాకళాసంయోగ పరములైన అజంతా జాతకదృశ్యములందు గోచరము చేసిరి. అజంతా చిత్రకళోపాసకులు చిత్రకళారాధకుల కాదర్శకులు. అజంతా చిత్రకళ రూపకల్పనమునందు భారతీయ చిత్రకళోపాసకుల కారాధ్యముగ నున్నది.

కాలము

అజంతా చిత్రరచనల కాలమును నిర్ణయించుట దుష్కరము. అజంతా విహారములందు 23 శాసనములు గలవు. శాసనములందు శిలాశాసనములును, వర్ణలిఖితశాసనములును గలవు. శిలాశాసనములందు పెద్దవి మూఁడును, చిన్నవి రెండును సంస్కృతమునందును, చిన్నది యొకటి మాగధియందును గలవు. పెద్దవి 16, 17, 26 గుహలందుఁ గలవు. శాసనములందు 16—వ వక్రగుహయందలి శాసనము ప్రముఖము. ద్వారమునకు కుడి ప్రక్కను 4 అ. 2 అం. పొడుపును, 3 అ. 5 అం. వెడల్పును గలిగి భూభాగమునకు, 15 అ. యెత్తున నున్నది. చిన్నవి 25, 11 గుహలందుఁ గలవు. వర్ణలిఖితములు 17 కలవు. అవి 1, 6, 8, 9, 16, 17, 21 గుహలందుఁ గలవు.

16—వ గుహయందలి శిలాశాసనమునందు 'వాకాటక వంశము, వింధ్యశక్తి, ప్రవరసేనుఁడు, రుద్రసేనుఁడు, పృథ్వీ షేణుఁడు, రుద్రసేనుఁడు, ప్రవరసేనుఁడు, కుంతలపతి కళింగ

విజ్ఞాన వినోదాలను సర్వజనరంజ
కంగా మేళవించి ఉత్తమ అభిరుచి
గల చిత్రాలను నిర్మించడం మా ధ్యేయం
ANNAPURNA
PICTURES (PRIVATE) LTD.
ఈ సంప్రదాయంలో రూపొందించి
త్వరలో మీకు సమర్పించనున్న చిత్రం
పూలరంగడు
దర్శకుడు ఆదుర్తి సుబ్బారావు
సంగీతం ఎస్. రాజేశ్వరరావు
నిర్మాత ఓ. మధుసూదనరావు B.A
అన్నపూర్ణ పిక్చర్స్
NVKR

కోసల త్రికూట లాటాంధ్ర దేశములు........ మొదలగు విషయములు కలవు. ఈ రాజవంశజుల నామములు ప్రిన్సెపుగారు ప్రచురించిన సియోని తామ్రశాసనమునందును, వాయుపురాణమునందును గలవు.

అజంతా శాసనమునందుఁగల వింధ్యశక్తి ప్రవరసేనునకు తండ్రియై యుండును. శాసనమునందుఁగల హస్తిభోజుఁడు రాజవంశజుఁడు కాఁడు. హస్తిభోజపుత్రుఁడు మంత్రియైనటులు మాత్రము గలదు. ఆ మంత్రిపుంగవుఁడు గుహావిహారనిర్మాణములను చేసినటులను చేయించినటులును శాసనశేషభాగములు తెలుపుచున్నవి.

17—వ గుహయందలి శాసనమునందు ధృతరాష్ట్రుఁడు, హరిసాంబుఁడు, సౌరిసాంబుఁడు, రవిసాంబుఁడు పేర్కొనఁబడిరి. ఉపేంద్రగుప్తుఁడు, స్కచుఁడు, నీలపశుఁడు, స్కచుఁడు, కృష్ణదాసుఁడు వేఱొకవంశమువారు పేర్కొనఁబడిరి.

25—వ గుహయందలి శాసనమునందు అశ్మకరాజ్యము పేర్కొనఁబడినది. మంత్రియైన భవ్విరాజు వానితనయుఁడు దేవరాజు అనువారి పేరులు గలవు. అశ్మకదేశమునందు ద్రవిడ, విదేహ, ఆంధ్ర, దామపుర, కొంకణ, మాహిష్క, కుంతల, కేరళ, దండక, కాంతిపుర దేశములు చేరియున్నటులు వరాహసంహిత తెలుపుచున్నది. పాణిని అశ్మకికి అశ్మకదేశాధిపతియు, వాని పుత్రుఁడనియును వ్యుత్పత్తిని జేసెను. వాకాటకవంశజులు అమరావతీ శాసనములందును పేర్కొనఁబడిరి. వీరు వింధ్యశక్తివంశజు లని అజంతా, సియోని శాసనములు సూచించుచున్నవి. వీ రాంధ్రరాజులకు సంబంధించియుండవచ్చును.

దక్షిణాపథపు ప్రాచీన చరిత్రను వ్రాసిన జోవ్యూ డుబ్రాయిలుగారు వాకాటక రాజచరిత్రను, కాలమును సహేతుకముగ నిర్ణయించి వాకాటక వంశావళి నిటులు విరూపించిరి:

వింధ్యశక్తి, ప్రవరసేనుఁడు 1, గౌతమీపుత్రుఁడు, రుద్రసేనుఁడు 1, పృథ్వీసేనుఁడు 1, రుద్రసేనుఁడు 2, ప్రవరసేనుఁడు 2; తదనంతరము వాకాటకవంశము రెండుశాఖలుగను జీలినది. రెండవ రుద్రసేనుఁడు చంద్రగుప్తుని తనూజయైన చంద్రావతిని పెండ్లియాడెను. చంద్రావతి శ్రీశైలమల్లికార్జును నారాధించిన భక్తురాలు. ఆమె కూతునో లేక మనుమరాలినో విష్ణుకుండి మాధవవర్మ పెండ్లియాడెను. వాకాటకరాజులు తమ బంధువైన మొదటి మాధవవర్మను వేంగీరాజ్యమునకు పాలకుని జేసిరి. ఈ పరిణయముపలనను విష్ణుకుండినవంశ మేర్పడినది. వాకాటక రాజ్యమునకు 450 సంవత్సర ప్రాంతములందు ఉత్తరమున నర్మద, తూర్పున రాయపురస్థానము, ఆగ్నేయమున విష్ణుకుండిరాజ్యము, దక్షిణపశ్చిమమున కాదంబరాజ్యము, పడమటను అపరాంతమును సరిహద్దులై నడుమఁగల దేశమంతయును నీరాజ్యమునందుఁ జేరియున్నది. వాకాటక రాజ్యమునందు 16—వ గుహయందు పేర్కొనఁబడిన కున్తల, అవంతి, కళింగ, కోసల, త్రికూట, లాట, ఆంధ్రదేశములు చేరియున్నవి. వర్తమానకాలమునందు నిజామురాష్ట్రమునందుఁ గల దేశమంతయును 400—500 సంవత్సర ప్రాంతములందు వాకాటక రాజ్యమునందు చేరియున్నది. 'దక్షిణాపథ చరిత్రమునందు అయిదవ శతాబ్దము వాకాట శతాబ్దము' అని డుబ్రాయిలుగారు వ్రాసియున్నారు. వాకాటకరాజులు బలవంతులును, ధనవంతులును, జ్ఞానవంతులును, కళాభిజ్ఞులును, విద్యావంతులునై యుండిరి. అజంతా చిత్రకళారచనలును సంస్కృత సాహిత్యరచనలును ఆరాజులు వారి శక్తిసామర్థ్యములను కళాసాహిత్య వికాసమునకు వినియోగించిన విధమును విశదము చేయుచున్నవి. ఆఱవశతాబ్ది యారంభమునందు చాళుక్యరాజ్యము విజృంభించినది. చాళుక్యులు వైదికమతప్రియులు. చాళుక్యరాజు మంగళేశుఁడు 579—వ సంవత్సరమునందు బాదామియందు విష్ణునకు గుహాలయమును నిర్మించెను. అప్పటికే వాకాటకరాజుల ప్రతిభయును, బౌద్ధమతాభిమానమును క్షీణించి వైదికమతాభిమానము ప్రబలినది. అజంతా చిత్రకళయును ఆఱవశతాబ్ది యారంభమునకు క్షీణదశను బొందినది.

ఆంధ్రరాజులు బౌద్ధమతము నాదరించిన విధమును నాసిక, కార్లి, కన్హేరి మొదలగు గుహాలయములును, సాంచి, అమరావతి స్తూపములును విశదము చేయుచున్నవి. నాగార్జునుఁడు క్రీస్తు మొదటిశతాబ్ది ప్రాంతములందు నివసించియుండెను. మహాయానమతము నాగార్జునునికాలమునం దారంభమైనది. ఆంధ్రవాకాటకరాజుల కాలములందు (క్రీస్తుశకము ప్రారంభమునుండి 600 ప్రాంతమువఱకు) అజంతా చిత్రములు రచింపఁబడినటులు నిర్ణయింపఁబడుచున్నది; మహాయానబౌద్ధమత ముచ్ఛ్రదశయం దున్నకాలమునం దీ చిత్రములు నిర్మితములై చిత్రకళాభ్యుదయము గలిగినది. బౌద్ధమతము క్షీణదశకు వచ్చినపుడు చిత్రకళయును క్షీణించినది.

అజంతా చిత్రకల్పన రచనలు విదేశీయుల కల్పనలని కొందఱును, స్వదేశీయ కల్పనలని కొందఱును సమర్థించుచున్నారు. రూపకల్పనము, భావములు, వస్త్రాలంకరణములు, సంస్కారము స్వదేశకల్పనల సిద్ధాంతమున కనుకూలముగను విదేశసిద్ధాంతమునకు ప్రతికూలముగ నున్నవిధమును చిత్రకళారచనలు సమర్థించుచున్నవి. జాతకదృశ్యములందలి సూక్ష్మాంశములును భారతీయ సంస్కారహృదయమును విశదము చేయుచున్నవి. భారతీయేతరులు వైదికమతపరిణామమునందలి పురాణేతి హాసపరమైన భారతీయ సంస్కారమును గ్రహింపఁజాలరు. విదేశీయుల రచనలు వారి సంస్కార విలాసహృదయమును స్ఫురింపఁజేయుచుండును. బౌద్ధులైన చీనా జపానుదేశీయ చిత్రకారుల బౌద్ధచిత్రరచనలు చీనాజపాను సంస్కారమును పరిస్ఫుటము చేయుచున్నవి. ధ్యానబుద్ధమూర్తిని నిర్మించుటయందు భారతీయులకుఁ గల సంస్కారము భారతీయేతరులకుఁ గలుగఁజాలదు. అజంతా చిత్రకళాహృదయము, భారతీయహృదయ మని సామాన్యులును గ్రహింపఁగలరు.

దక్షిణాపథమునందు యవన శక క్షత్రపాది రాజవంశజులకును దాక్షిణాత్యరాజవంశజులకును సంగ్రామములందును, సంబంధబాంధవ్యములయందును, వ్యాపారమునందును సాహచర్యము సంభవమగుచుండెను. సౌరాష్ట్ర మహారాష్ట్రాంధ్ర కర్ణాటక రాష్ట్రవాసులకును యవన, బాక్ట్రియ, పాసన, పారసీకాది విదేశీయులకును గలిగిన సంయోగ సాహచర్యములు కొంతవఱకు సాహిత్యకళావికాస

మునకును వినియోగపడి యుండవచ్చును. కాని, అజంతా శిల్పప్రౌఢ యమునందలి సంప్రదాయములు, భావములు, రూపకల్పన, అలంకరణరచనలు, వస్త్రధారణము, కేశసంస్కారము మొదలగు కల్పన లన్నియును భారతీయ సంస్కారమునువలెను విదేశీయ సంస్కారమును నిరూపించుట లేదు. వివిధ గుహలయందును చిత్రితములైన బౌద్ధ జాతకములయందలి రూపకల్పన లీ సిద్ధాంతమును సమర్థించుచున్నవి.

1—వ గుహయందుఁ గల పారసీక రాయబార చిత్రమునందును మద్యపాన వినోదచిత్రమునందును గల రూపకల్పనలు తీవ్రములైన వాదప్రతివాదములకు మూలము లైనవి. చాళుక్యరాజగు రెండవ పులకేశి 625—6 సంవత్సరమునందు పారసీకరాజు రెండవ ఖుస్రునకు రాయబారమును పంపెను. ఖుస్రు 630 సంవత్సర ప్రాంతములందు ప్రతిరాయబారమును పంపెను. ఖుస్రు పంపిన రాయబారపు దృశ్యమును పారసీక మద్యపానదృశ్యమును నీ గుహయందు చిత్రింపఁబడినటులు, అందు ఖుస్రు వాని భార్య షిరీను పోలికలుగల చిత్రము లున్నటులును బర్జెసు మొదలగు శిల్పశాస్త్రజ్ఞులు విశ్వసించిరి. మొదటిచిత్రమునందు మగ్గురు విదేశీయులు సింహాసనాసీనుఁడైన రాజునకు ముత్యాలహారమును, ఆభరణాదులను సమర్పించునటులు చిత్రింపఁబడినది. రెండవ దృశ్యమునందు ఖుస్రు, షిరీనులు చిత్రింపఁబడినటు లూహింపఁబడినది. కాని ఈయూహ నిరాధార మని తోఁచుచున్నది.

దక్షిణాపథమునందు విదేశీయులు క్రీస్తుశకమునకు పూర్వమునను పరమునను ప్రవేశమును గాంచిరి. క్రీస్తుశకమునకు పూర్వమే బౌద్ధమతము విదేశములందు వ్యాపించినది. విదేశీయులు వర్తకమునకు, తీర్థయాత్రలకును భరతవర్షమునకు వచ్చుచుండిరి. బౌద్ధజాతకములందు బౌద్ధమతావలంబులు వారికిఁ దెలిపిన నౌకాయాత్రలవలెను నితర విదేశీయకల్పనలను చేయుట సహజము. వైదికమతోద్ధరణ కాలమునందలి విషయములు బౌద్ధమత వ్యాపనమును దెలిపెడి జాతక కల్పనలయందు ప్రవేశమును బడయుట యసంభవము. విదేశీయులైన శకరాజులు క్రీస్తుశకారంభమునందు సౌరాష్ట్ర మాళవదేశములందు పరిపాలకులుగ నుండిరి. బౌద్ధమతావలంబకులైన విదేశీయులు తీర్థయాత్రలను జేయుచుండిరి. విదేశీయవర్తకులును వ్యాపారమును జేయుచుండిరి. బౌద్ధమత బోధకులు విదేశములందు మతబోధలనుజేయుచు స్వదేశములకు మరల వచ్చుచుండిరి. ఈసందర్భములందు చిత్రకారులు చిత్రకల్పనలందు విదేశీయులను విదేశీయవిషయములను చిత్రించుటకుఁగల సహజకారణములను విడిచి విపరీతకారణములను నిర్ణయించుట యసంగతముగ నున్నది. అజంతా చిత్రకల్పనలు భారతీయ సంస్కారజన్యములు. మహాయానమతవ్యాపనము చిత్రకళావికాసమునకుఁ దోడ్పడినది. అజంతా గుహావిహారములును చిత్రకల్పనలును క్రీస్తుశకారంభమునుండి 600 వఱకును వ్యాపించినవి. అజంతా గుహాలయ చిత్రకల్పనలు శాతవాహనుల కాలమునం దారంభమై వాకాటకరాజుల కాలమునం దభ్యుదయమును బొందినవి. బౌద్ధమతము క్షీణించినపుడు బౌద్ధమతపరమైన చిత్రకళయును క్షీణించినది.

ఆధునిక చిత్రకళ

క్రీ. శ. 7—వ శతాబ్దియనంతరమున సంప్రాప్తమైన మతసంఘర్షణములు, రాజకీయసంరంభములు చిత్రకళాభ్యుదయమునకు ప్రతికూలములై యమూల్యమైన అజంతా చిత్రకళ నిద్రావస్థను బడసినది. వైదికమత ప్రియులైన పల్లవులు చాళుక్యులు వారిలక్ష్యమును బౌద్ధమతపరమైన చిత్రకల్పనలనుండి మరల్చి గంభీరములైన శిల్పనిర్మాణమునందు లగ్నము చేసిరి. దక్షిణదేశమునందు పల్లవ చాళుక్యరాజులు నిర్మించిన మహాదేవాలయములు శిల్పకళాభ్యుదయమునందు విశిష్టాధ్యాయముగ నున్నవి. రాజపుత్రరాజులును, మొగలు చక్రవర్తులును చిత్రకళ నుద్ధరించినను ప్రాచీన మహత్త్వము గలుగలేదు. విజయనగర సామ్రాజ్యాధీశులు చిత్రకళోద్ధరణమునకుఁ జేసిన ప్రయత్నములకు లేపాక్షి మొదలగు దేవాలయములందలి చిత్రములు నిదర్శనములైనను ఆ ప్రయత్నములు సఫలము గాలేదు.

బ్రిటీషు ప్రభుత్వవ్యాపనము ఇతర రంగములందువలె కళారంగమునందును నవీనారంభములకు వినియోగపడినది. ఆరంభమునందు చిత్రకారులు పాశ్చాత్త్య చిత్రరచనల ననుకరించిరి. చిత్రకారులు భారతీయ విషయములకు పాశ్చాత్త్య సంస్కారమును గల్పించి చిత్రకళా ప్రయోజనమును సంకుచితము చేసిరి. శ్రీ రాజా రవివర్మగారి తైలవర్ణ చిత్రములు ప్రశంసలను బడసినవి. బొంబయియందు దురంధరుగారును, ఆంధ్రదేశమునం దాత్మూరి రామమోహన రాయిగారును రవివర్మగారి మార్గము నవలంబించిరి. భావప్రదర్శనమునందును, రూపనిర్మాణమునందును భారతీయసంస్కారము లేని చిత్రరచనలు సాహిత్యాభ్యుదయమునకు నిరుపయోగములైనవి. చిత్రకళాశాలలు నిర్జీవములైన అనుకరణములను విదేశచిత్రములను చిత్రించుటకు వినియోగపడినటులు సజీవములైన చిత్రకళానిర్మాణములకు వినియోగపడలేదు. పాశ్చాత్త్యానుకరణమునందు భారతీయ చిత్రకారులందు ప్రతిఘటనము బయలుదేరినది. చిత్రకళారచనలు నీ సందిగ్ధసమయములందు బహిర్గతములైన చిత్రకారుల లక్ష్యము నాకర్షించినవి.

చిత్రకారులు తైలవర్ణములను విడిచి నీటిరంగులను వాడుట కుపక్రమించిరి. అవనీంద్రనాథ ఠాకురుగారు భారతీయ చిత్రకళోద్ధారకులలో ప్రముఖులు. వారి మార్గావలంబనులుగ నందలాలు బోసు, గగనేంద్రనాథఠాకూరు, సయ్యదు మహమ్మదు, అసితకుమార హల్దారు, హకీమ్ మహమ్మదుఖాను, అబ్దుర్ రహమాన్ చుగుతాయి, ప్రమోదకుమారఛటర్జీ, దామెర్ల రామారావుగారులు మొదలగు చిత్రకారు లజంతా చిత్రకల్పనలను, నీటిరంగులను ననుసరించి చిత్రకళయం దస్తంగతమైన భారతీయ సంస్కార వ్యక్తిత్వములను పునరుద్ధరించి ఆధునిక చిత్రకళారాధకులకు మార్గదర్శకులుగ నున్నారు. భారతీయ చిత్రకళా వికాసమునందు సువ్యక్తమైన అజంతా సంస్కారము సన్నిహితమైన ఆంధ్రావనియందును సమాహితమును బడసినది.

ఆంధ్ర చిత్రకళ

దక్షిణాపథమునం దాంధ్రదేశస్థితి ప్రాచీన కాలమున నుండియును ప్రసిద్ధముగ నున్నది, ఆదికాలమున నుండి

యును హిందూస్థానమునందు ఉత్తరభాగమునకును దక్షిణభాగము నకును ఆంధ్రావని కవాటమై యున్నది. ఆర్యులకును ద్రావిడులకును, భారతీయులకును విదేశీయులకును నీనాడులయందు సమరములు, సంయోగ సాహచర్యములు గలిగినవి. వింధ్యాద్రికి దక్షిణభాగమునందు ఆంధ్రదేశము రణరంగములకువలెను శాంతిరంగములకును, మతరంగములకును, కళారంగములకును స్థానముగను పరిణమించినది. ఆంధ్రావని రామాయణకాలమునందు శ్రీరామునకు స్వాగతంబు నొసంగి వైదిక మతవ్యాపనమునకు వినియోగపడినది; అశోకుని కాలమునందు బౌద్ధమతవ్యాపనమునకు వినియోగపడినది; విదేశీయులైన శక, క్షత్రప, హూణ, మహమ్మదీయులను ప్రతిఘటించి విజృంభించి శాంతిసంరక్షణమునకును, ధర్మసంరక్షణమునకు వినియోగపడినది. ఆంధ్రావనియందుఁగల శ్రీశైలాదిక్షేత్రములు, అమరావతి మొదలగు స్తూపములు, అజంతా మొదలగు విహారములు, మత ప్రవృత్తులు, సాహిత్యము శిల్పము లలితకళలు మొదలగు ప్రకృతి విలాసములు ఆర్య ద్రావిడ సంస్కారముల కాంధ్రక్షేత్రమునందు సంయోగము గలిగిన విధమునకు నిదర్శనములు. భారతీయాంధ్ర సంస్కారము విశ్వమునందు ప్రవృత్తి నివృత్తి మార్గములకుఁ గల పరమార్థలక్ష్యమునకు నిదర్శనముగ నున్నది. వైదికమార్గ ప్రతిపాదితమైన వేదాంతలక్ష్యమును బౌద్ధమత ప్రతిపాదితములైన ధర్మకర్మలక్ష్యమును ఆంధ్రక్షేత్రమునందు సంయోగమును బొందినవి. ప్రవృత్తి నివృత్తి మార్గములకును, భక్తిజ్ఞాన వైరాగ్య మార్గములకును సమన్వయము సమకూడినది. అజంతా చిత్రకల్పనల యందు ప్రవృత్తి నివృత్తి మార్గముల సమన్వయము గోచరంబగుచున్నది.

వైరాగ్యపరమైన బౌద్ధమతమున కాంధ్రదేశమునందు నాగార్జునాదులు మహాయానమార్గమునందు ధర్మకర్మపరమైన రూపకల్పనలను కల్పించి సాహిత్య శిల్ప కళారూపములను విశ్వకల్యాణపరమైన బౌద్ధమత వ్యాపనమునను మనోహరముగను చేయఁ గలిగిరి.

విశ్వమునం దనంతములైన ప్రకృతివిలాసములు విశ్వకల్యాణమునకు సాధనములు. అనంతములైన ప్రకృతివిలాసము లేకాంతమైన విశ్వకల్యాణమునకు సాధనములుగాఁ గల విధమును వేదవ్యాసులు, బోధిసత్త్వులు, కవులు, పండితులు, వీరులు, ధీరులు, వేదాంతులు, మతస్థాపకులు, యోగులు, త్యాగులు, శిల్పులు, రాజులు, మంత్రులు, చిత్రకారులు మొదలగు మహాత్ములు ప్రపంచమున కనుగ్రహించుచున్నారు. విశ్వకల్యాణమునకు బోధిసత్త్వ ప్రతిపాదితములైన ధర్మకర్మసాధనముల నజంతాశిల్పములును చిత్రకల్పనలును ననంత సుందరరూప విలాసములను సంగతము చేయుచున్నవి. అజంతాచిత్ర కల్పనలందు రూపాధిష్ఠానమైన భావము ప్రధానమైనను రూపకల్పనలందును భావగాంభీర్యము రూపసౌందర్యమును సమ్మేళనమును బొంది ఏకాంతమును ప్రత్యక్షము చేయుచున్నవి. ఆంధ్ర చిత్రకళాకల్పనలు సనాతనమైన అజంతా విధానము నవలంబించుచు ప్రాచీన సంప్రదాయ సంస్కారములను విశదము చేయుచున్నవి. ఆధునికాంధ్ర చిత్రకళా రచన లాంధ్రహృదయమును ప్రత్యభిజ్ఞానమును పరిస్ఫుటము చేయుచున్నవి. ప్రాచీనాజంతా చిత్రకళా పరిజ్ఞాన మాధునిక చిత్రకళా రచనలకు సంవిధానముగ నున్నది. వైదిక బౌద్ధమత సంస్కార పరిణామపరములైన అజంతా చిత్రకల్పన లాంధ్రకళా సంస్కారమునకు లక్ష్యములు.

అజంతాప్రాంతములు పూర్వకాలమునందు పూర్వపశ్చిమతీర ప్రదేశములకు రాకపోకలకు రాజమార్గము. తూర్పు పడమరకనుమల ప్రాంతములందు గల స్తూపచైత్య విహారములు, సుక్షేత్రములు, సంపదలు, స్రవంతులు బౌద్ధభిక్షువులను, యాత్రికులను, దండనాయకులను, సైనికులను, విద్యార్థులను, వర్తకులను విశేషముగ నాకర్షించుచుండెడివి. కృష్ణా గోదావరీనదులకును, అమరావతి నాసికలకును నడుమను గల యాంధ్రదేశము బౌద్ధయుగమునందు విజ్ఞానకళావ్యాపనమునకు వినియోగపడిన విధమును ప్రాచీన శిథిల నిర్మాణములు విశదము చేయుచున్నవి. ఈ విశాలప్రదేశమునకు కూడలి యందుఁ గల అజంతా శిల్ప చిత్రకళారచనలును నీప్రయోజనమునకే లక్ష్యములు.

బౌద్ధమత వ్యాపనమునందు మహాయాన మతవ్యాపన మొక దివ్యఘట్టము. ఆ దివ్యఘట్టము దక్షిణాపథభూమియం దారంభమై ప్రపంచమునం దంతటను వ్యాపించినది. గౌతమబుద్ధుఁడు ప్రవృత్తి యందు దుఃఖనివృత్తి సుఖప్రాప్తిపరమైన ఆత్మోపలబ్ధికి మహాత్యాగము సాధనమని సువ్యక్తము చేసెను. నివృత్తిపరమైన త్యాగయోగము అనాసక్తమైన కర్మయోగమునందును ప్రేమయోగము నందును ప్రవృత్తియం దారూఢమగుచున్నది. విశ్వమునం దవినాభావ సంబంధము గలిగియున్న ప్రవృత్తి నివృత్తిమార్గము లనాసక్తి యోగము ప్రవృత్తియందు నివృత్తిని, నివృత్తియందు ప్రవృత్తిని సాధ్యము చేయుచున్నది. గౌతమబుద్ధుఁ డార్యావర్తమునందు బుద్ధియోగమునందు పరిపక్వము చేసిన నివృత్తిమార్గమును మహాయాన మతము దక్షిణాపథమునందు కళాయోగమునందు ప్రవృత్తిమార్గమునందు పరిపక్వము చేసినది. అజంతా చిత్రకళారచనలందు బుద్ధియోగమునకు, కళాయోగమునకును ఆంధ్రదేశభూమియం దపూర్వమైన సమ్మేళనము గలిగినది.

అజంతా చిత్రకళాకల్పన లాంధ్రకళాసంస్కారమునకు లక్ష్యములు. ఆంధ్రదేశము, మహాయానమతము, రూపవిలాసములు, అలంకరణ విధానము, శృంగారకల్పనలు, వస్త్రకల్పనవిధానము, కేశ సంస్కారము మొదలగు కళాకల్పన లజంతాచిత్రములం దాంధ్ర చిత్రకళా సంస్కారమును పరిస్ఫుటము చేయుచున్నవి. గంభీరభావ కళా విలసితములైన అజంతాచిత్రములు రూపకల్పనాధిష్ఠితములైన భావౌన్నత్యమును, భావానురూపములైన రూపవిలాసకల్పనలను, రూపకల్పనానుకూలములైన వర్ణవిక్షేపముల కనుకూలములైన రేఖావిన్యాసములను, రేఖావిన్యాసపరికల్పితములైన ఛాయాకాంతులను సూక్ష్మస్థూలభావరూపములను వ్యక్తము చేయుచున్నవి. దివ్యసుందరములైన అజంతా చిత్రకళా రచనలు ప్రాచీన చిత్రకళాభినివేశమునకును, భావచిత్ర కళాపరిజ్ఞాన నిర్మాణములకును పరమార్థసాధనములుగ నున్నవి.

[ఆంధ్రవిజ్ఞానసర్వస్వము, ప్రథమ సంపుటము—1932]

అద్వైతము

శ్లో. కోఽహం కథ మిదం జాతం కోవా కర్తాఽస్య విద్యతే,
ఉపాదానం కి మస్తీహ విచారః సోఽయ మీదృశః.

అపరోక్షానుభూతిః —శంకరః.

అనంత నామరూప విలసితమైన ప్రపంచమును నాదికాలమున నుండియును జననమరణరూపమైన తమకును విశ్వమునకును సంబంధమును, కార్యకారణములను ప్రయోజనమును నిర్ణయించుటకు మానవులు విచారము చేయుచుండిరి. ఇట్టి విచారము వివిధమైన మతములకును, కళలకును, శాస్త్రములకును తత్త్వములకును మూలము. పిపీలికాది బ్రహ్మపర్యంతము కల జీవజాలములకు స్వీయజీవయాత్రకు సుఖప్రాప్తియును, దుఃఖనివృత్తియును ఫలము. ఈఫలసిద్ధికి 1. వివేకము, 2. వైరాగ్యము, 3. శమాదిషట్క సంపత్తి, 4. ముముక్షుత్వమును ఉత్తమాధికారులకు తగిన సాధన చతుష్టయము.

జీవజాలములయొక్క నిరతిశయసుఖేచ్ఛ ప్రపంచస్థితికిని, జిజ్ఞాసకును మూలము. అనంతమైన ప్రకృతియందును నశ్వరమైన భౌతికవిషయముల యారాధనమునందును నిరతిశయ సుఖానుభవము దుర్లభమని పండితులు గ్రహించి తత్త్వవిచారమును కుపక్రమించిరి. ఈవిచారణకు ఫలము పురుషార్థము. ఇట్టి జిజ్ఞాసువులకు వివిధ సిద్ధాంతములందు శ్రీ శంకరాచార్యులు స్థాపించిన అద్వైత సిద్ధాంతము పరమోత్తమము.

జిజ్ఞాసకు 'అహం'—'నేను' మూలబీజము. నే నెవఁడను? ఈప్రపంచ మేరీతిని జరిగినది? దీనికి కర్త ఎవరు? దీని కుపాదాన కారణ మేది?—ఈ మొదలగునవి జిజ్ఞాసకు విషయములు. అద్వైతము, ద్వైతము, విశిష్టాద్వైతము, శుద్ధాద్వైతము, చార్వాకము, లోకాయతము మొదలగు తత్త్వములును, న్యాయ, వైశేషిక, సాంఖ్య, యోగ, మీమాంసా, వేదాంతాది దర్శనములును, వైదికము, బౌద్ధము, క్రైస్తవము, మహమ్మదీయము, శైవము, వైష్ణవము, శాక్తేయము, గాణపత్యము మొదలగు మతములును నీ జిజ్ఞాసకు ఫలములు.

ఈజిజ్ఞాస కంతకును 'నేను' మూలపదార్థముగ నున్నది. దేశకాల పరిచ్ఛిన్నమైన విశ్వము నంతయును 'నేను' కార్యకారణరూపమున నవలోకించుచు భేదాభేదములను నిర్ణయించుచు సుఖదుఃఖముల ననుభవించుచున్నది. అనంతమైన 'ప్రకృతి' కిని 'నేను'నకును గల నిత్యానిత్య సంబంధనిర్ణయమును, అనుభూతియును పురుషార్థమునకు ఫలము.

'నేను' అనిత్యమును, జడమయమును, స్థూలమును, దృశ్యమును, వికారమును, పరప్రకాశ్యమును నైన దేహము కాదనియును నిత్యమును, చైతన్యమయమును, సూక్ష్మమును, ద్రష్టయును, వికారరహితమును, స్వయంప్రకాశ స్వరూపమును, అవ్యయమును, స్థూలసూక్ష్మకారణ శరీరాతీతమును నైన ఆత్మ యనియును తత్త్వములును, మతములును నిర్ణయించుచున్నవి. తత్త్వనిర్ణయములందు అద్వైతము 'అహం బ్రహ్మాస్మి' (నేను బ్రహ్మము.); 'శివోఽహం' (నేను శివుఁడను), 'తత్త్వమసి' (ఆబ్రహ్మము నీవే యైయున్నావు) మొదలగు మహావాక్యముల రూపమునను 'ఆత్మ' కేవలము పరమాత్మయే యనియును, జీవాత్మ పరమాత్మలకు భేదము లేదనియును నిరూపించుచున్నది.

నామరూపవిలసితమైన ప్రపంచ మంతయును అనిత్య మనియును, నిత్యమైనది ఆత్మయనియును అద్వైతము ప్రతిపాదించుచున్నది. చైతన్యమంతయు నేకరూపము గలదియు, భిన్నమైన ప్రకృతి యంతయును రజ్జువునందు సర్పజ్ఞానమువలెను మిథ్యయునై యున్నది. ప్రపంచమున కుపాదానము బ్రహ్మమున కంటెను అన్యము కాదు. అందువలన సర్వప్రపంచమును బ్రహ్మమే కాని వేఱు కాదు. శాస్త్రపరిశోధనము లన్నియు నీసిద్ధాంతమున కభిముఖములుగ నున్నవి.

ప్రకృతియందు కార్యకారణ పరంపరల నిర్ణయమునకు ననేకశాస్త్రము లేర్పడినవి. జ్యోతిశ్శాస్త్రము, భూశాస్త్రము, ఖనిజశాస్త్రము, వృక్షశాస్త్రము, జంతుశాస్త్రము, జీవశాస్త్రము, పదార్థవిజ్ఞానశాస్త్రము, రసాయనశాస్త్రము, గణితశాస్త్రము మొదలగు శాస్త్రములు శక్తిపదార్థముల స్వరూపస్వభావ పరిణామావస్థలను నిరయించినను మూలశక్తి స్వభావస్వరూపములను నిర్ణయింపఁజాలకున్నవి.

పదార్థవిజ్ఞానశాస్త్రము పదార్థమునకును, శక్తికిని గల యన్యోన్యాశ్రయమును నిర్ణయించుచున్నను మూలశక్తి స్వభావ నిర్ణయము దుర్లభముగ నున్నది. రసాయనశాస్త్రము నిరయించిన 90 మూలపదార్థములును పునర్విభాగమును బడయుచున్నవి. తత్త్వశాస్త్రము సకలశాస్త్రములయందును జిజ్ఞాసకు సమాన ధర్మమును ప్రతిపాదించుచున్నది. వివిధశాస్త్రముల విజ్ఞానములును సాపేక్షము లనియును నిరపేక్షములు గావనియును నిరయ మగుచున్నది. శాస్త్రవిహితములైన దేశకాలస్థితులను సాపేక్షము లనియును, నిరపేక్షములు గావనియును ఏన్‌స్టీను పండితుఁడు ప్రతిపాదించిన సిద్ధాంతము సకలశాస్త్రములకును నన్వయించుచున్నది. భిన్న విషయములుగను పరిగణింపఁబడిన దేశమును కాలమును ఏకమైన దేశ-కాలభావమును బడసినవి. కాంతికిని, శబ్దమునకును గల భిన్నత్వ మంతరించినది. ఆకర్షణశక్తి (Gravitation) చైతన్య శక్తి (Magno - Electricity), చిచ్ఛక్తికిని (Radio-activity) గల భేదమును సాపేక్షమనియును, నిరపేక్షము గాదనియును గ్రాహ్యమగుచున్నది. పరమాణుస్వరూపమును, ఆకర్షణశక్తియును, చిచ్ఛక్తియును, సాంఖ్యమును సత్తునకు సాపేక్షధర్మము లనియు, నిరపేక్ష ధర్మములు కావనియును శాస్త్రాన్వేషణములు సాధించుచున్న ధర్మమునె పూర్ణమైన యద్వైత సిద్ధాంతము స్థాపించుచున్నది.

వైదికమత పరిణామమునం దద్వైత ముత్తమ పరిణామము. వివిధము లైన కారణములతోను దేవతోపాసనములతోను నారంభ మైన వైదికమతము ఏకకారణరూపమునను ఏకదేవతోపాసనరూప మునను పరిణమించినది. జగత్తునకు పండితులు నిర్ణయించిన బహుకారణములను నేకకారణరూపమును దర్శించినవి. శ్రీ శంకరాచార్యు లీపరమార్థమును హిందువులకు ప్రమాణములైన వేదవేదాంత శాస్త్ర పురాణేతిహాసాది ప్రమాణముల మూలమున స్థాపించి, నిర పేక్ష మైన అవ్యక్తమును దురవగాహమైనను, సువ్యక్తముగను సమర్థించి జిజ్ఞాసువులకు సాక్షాత్తు శంకరు లైరి. వివిధ శాస్త్ర పరిశోధనలును విజ్ఞాన మూలస్థానమును నిరపేక్షము చేయుటకు తత్త్వాశ్రయము నపేక్షించుచున్నవి. శ్రీ శంకరస్వాములు వైదిక మతసారమైన 'ఏకమేవా ద్వితీయం బ్రహ్మ', 'తత్త్వమసి' ఇత్యాది మహావాక్యముల యర్థముల నేకాంతమైన నిరపేక్షత్వమునందును, సత్తునందును, బ్రహ్మత్వమునందును సమన్వయముచేసి అద్వైత స్థాపనము చేసి జిజ్ఞాసువులకు పూర్ణవృత్తిమార్గము నిటులు బోధించినారు:—

శ్లో. భావవృత్త్యా హి భావత్వం శూన్యవృత్త్యా హి శూన్యతా,
బ్రహ్మవృత్త్యా హి పూర్ణత్వం తథా పూర్ణత్వ మభ్యసేత్.

అపరోక్షానుభూతిః—శంకరః.

భావవృత్తిచేతను భావత్వమును, శూన్యవృత్తిచేతను శూన్య త్వమునువలెను పూర్ణమైన బ్రహ్మవృత్తిచేత పూర్ణవృత్తిని నభ్య సింపవలయును. అభ్యాసమునకు విచారసాధనమును శ్రుతు లిటులు బోధించుచున్నవి:—

'తత్సర్వం య దయ మాత్మా' (అదియంతయు నాత్మయే); 'నేహ నానాస్తి కిఞ్చన' (ఇచట బహుత్వ మించుకయు లేదు); 'యతో వా ఇమాని భూతాని జాయన్తే యేన జాతాని జీవన్తి యత్ ప్రయన్త్యభిసంవిశన్తి, తద్విజిజ్ఞాసస్వ తద్ బ్రహ్మేతి' (దేనినుండి యీభూతములు పుట్టుచున్నవో, పుట్టినని దేనిచేత జీవించుచున్నవో, దేనిని చేరినవగుచు లయమగుచున్నవో దానిని తెలియఁగోరుము. అదియే బ్రహ్మము); 'యస్మిన్ సర్వాణి ఆత్మై వాభూ ద్విజానతః తత్ర కో మోహః, క శ్శోక ఏకత్వ మనుపశ్యతః,' (దేనియం దన్నియు నాత్మయే అయెనో, దానివిషయమునఁ దెలిసిన వానికిని, ఏకత్వమును చూచువానికిని మోహ మేమిటి? శోక మేమిటి?); 'స వా అయ మాత్మా బ్రహ్మ విజ్ఞానమయః' (ఆ యీయాత్మ యగు బ్రహ్మము విజ్ఞానమయము); ఇత్యాది శ్రుతులవలనను 'నేను'నకు విషయము దేహము కా దనియును, ఆత్మ యనియును, సర్వమును బ్రహ్మ మనియును, నేను బ్రహ్మ మనియును, సర్వమును నేకమైన ఆత్మ యనియును, పూర్ణమైన బ్రహ్మవృత్తిని పూర్ణత్వమును నభ్యసింపవలయును.

అవిద్యవలనను ఆత్మయందుఁ గలుగుచున్న దేహాధ్యాస మాత్మ జ్ఞానమువలనను పరమాత్మయందు లయమగుచున్నది. స్థావర జంగమరూప మైన జగత్తంతయును ఆత్మ యని తెలిసినపుడు సకలభావములును పోయి అద్వైతము సిద్ధించుచున్నది.

అద్వైతసిద్ధికి ఉత్తమాధికారులుకాని మందాధికారు లైన జిజ్ఞాసువులు ఆత్మజ్ఞానపూర్వకమైన నిదిధ్యాసాభ్యాసమును చేయ వలసినవిధమును శ్రీశంకరాచార్యస్వాము లపరోక్షానుభూతియం దిటులు వివరించిరి:—

1. యమము:— సమస్తమును బ్రహ్మ మని తెలిసికొని యింద్రియ నిగ్రహమును బూనుట.
2. నియమము:— సజాతీయ ప్రవాహమును విజాతీయ తిర స్కారమును జేయుట.
3. త్యాగము:— చిదాత్మానుసంధానము వలనను ప్రపంచ స్వరూపమును విడుచుట.
4. మౌనము:— వాచామగోచర మైన బ్రహ్మస్వరూపమును గ్రహించుట.
5. దేశము:— ఆదిమధ్యాంతరహిత మై బ్రహ్మవ్యాప్త మైన స్థితి.
6. కాలము:— పిపీలికాది బ్రహ్మపర్యంతముగల భూత ముల—అద్వితీయానందస్థితి.
7. ఆసనము:— నిరంతర బ్రహ్మచింతనమునందు కర్తవ్యా కర్తవ్యచింతనమును చేయుటయును, అవ్యయమునందు సుఖముగ నుండుటయును కాని వేదాంగసాధనములు గాదు.
8. మూలబంధము:— సకలమునకును మూలకారణమును, చిత్తనిరోధసాధనము నైన బ్రహ్మజ్ఞానము.
9. దేహసమత్వము:— సకలాంగములును బ్రహ్మమునం దధ్యస్త మగుట.
10. దృష్టిస్థితి:— జగత్తునం దంతటను బ్రహ్మమును జూచుట యన ద్రష్టృదర్శన దృశ్యముల విరామమును కాని నాసా గ్రమును జూచుట కాదు.
11. ప్రాణాయామము:— ప్రపంచ నిషేధవృత్తి రేచకము, 'బ్రహ్మైవాస్మి' యనెడివృత్తి పూరకము, బ్రహ్మత్వస్థిరత్వము కుంభకము. కాని గాలిని బిగఁబట్టుట కాదు.
12. ప్రత్యాహారము:— విషయవాంఛలు విడిచి ఆత్మ స్వరూపముగ నుండుట.
13. ధారణము:— మనస్సు పోవుచోటుల నెల్ల బ్రహ్మ మును సందర్శించుట.
14. ఆత్మధ్యానము:— బ్రహ్మమే నే ననెడి నిరాలంబన వృత్తి.
15. సమాధి:— పరజీవైకత్వమునందు నిర్వికారమైన బ్రహ్మ జ్ఞానస్థితియును ద్వైతభావము లేకుండుటయును సమాధి యనఁబడుచున్నది.

తత్త్వవిచారమునందు శ్రీ శంకరప్రతిపాదితమైన అద్వైత సిద్ధాంత మగ్రస్థానము నలంకరించుచున్న విధమును ప్రాచ్య పాశ్చాత్త్య తత్త్వవేత్త లంగీకరించుచున్నారు. నామరూపవిలసిత మైన బాహ్యారాధనము నంతయును నామరూపరహితమైన ఆత్మా రాధనమునందును, పరమాత్మారాధనమునందును సమగ్రముగను సమన్వయము చేసిన శ్రీ శంకరాద్వైతము వర్తమానకాలమునందును జిజ్ఞాసువుల పరమార్థానుభూతి కద్వితీయసాధనముగ నున్నది.

[ఆంధ్రవిజ్ఞానసర్వస్వము, ప్రథమ సంపుటము—1932]

విశ్వవిజ్ఞానము

శ్లో. న హి జ్ఞానేన సదృశం పవిత్ర మిహ విద్యతే,
తత్స్వయం యోగసంసిద్ధః కాలే నాత్మని విన్దతి.
గీత., 4–38.

శ్లో. శ్రద్ధావాన్ లభతే జ్ఞానం తత్పర స్సంయతేంద్రియః,
జ్ఞానం లబ్ధ్వా పరాం శాంతి మచిరే ణాధిగచ్ఛతి.
గీత., 4–37.

శ్లో. బహూనాం జన్మనా మంతే జ్ఞానవాన్ మాం ప్రపద్యతే.
వాసుదేవ స్సర్వ మితి స మహాత్మా సుదుర్లభః.
గీత., 7–17.

అఖండమైన ఆత్మోపలబ్ధి అనంతమైన విశ్వమునకు పరమార్థము. చరాచరఖండ స్వరూపమైన విశ్వమంతయును పరమార్థమైన ఆత్మోపలబ్ధి కనవరతము యోగాభ్యాసమును జేయుచున్నది. విశ్వమంతయును వ్యక్తానందరూపమున యోగసంసిద్ధికి ప్రస్థానమును జేయుచున్నది. ఆత్మయోగ తత్వార్థమునందు అవ్యక్తమైన చిదంబరమును, వ్యక్తమైన దిగంబరమును ఐక్యమును బొందుచున్నవి. పిపీలికాది బ్రహ్మపర్యంతము గల జీవజాలముల యాత్మోపలబ్ధి అణువు మొదలు మహత్తువఱకును వ్యాప్తమైన ప్రకృతి యంతయు సాధనభూతముగ నున్నది. విశ్వసాహిత్య మంతయును నీ పరమప్రయోజనమును విజ్ఞానరూపమున సమకూర్చుచున్నది.

యోగారూఢులైన వీరులు, ధీరులు, కవులు, గాయకులు శాస్త్రజ్ఞులు, శిల్పులు, కళాభిజ్ఞులు, సిద్ధులు, ధర్మాత్ములు, తత్వజ్ఞులు, రాజులు, యోధులు, కార్మికులు, త్యాగులు, సన్న్యాసులు, యంత్రనిర్మాతలు విజ్ఞాన వికాససాధనమున మానవ ధర్మాభ్యుదయమునకు పాటుపడుచున్న విధమును ప్రపంచ ప్రస్థానము బోధించుచున్నది. జీవము బ్రహ్మత్వ ప్రాప్తి కనవరతము చేయుచున్న ప్రస్థానము సకలకర్మములకును, మంత్రములకును, తంత్రములకును, కళలకును, శాస్త్రములకును, దర్శనములకును, ధర్మములకును, వేదములకును, విజ్ఞానములకును, మతములకును, పురాణములకును, కావ్యములకును పరిశోధనలకును పరమార్థము.

సృష్ట్యాదినుండియును హిందువుల గణనమునందు 1,95,58,85,033 సౌరమానాబ్దములు గతించినవి. పాశ్చాత్య శాస్త్రజ్ఞుల గణనమును నీగణనమున కనురూపముగ నున్నది. మహాకాలగర్భమునం దంతర్గర్భితములైన కల్పములు, మన్వంతరములు, యుగములు, జీవప్రస్థానమునకు వినియోగపడుచున్న విధమును విశ్వజ్ఞానము విశదముచేయుచున్నది. ఆదికాలమునుండియు భారతఖండము సత్యాన్వేషణమునందును, విజ్ఞానోపార్జన సంరక్షణములందును ప్రపంచేతిహాసములందు గణనీయముగ నున్నది. వేదములు, వేదాంగములు, పురాణములు, ధర్మశాస్త్రములు, కళలు నీయర్థమును విశదము చేయుచున్నవి. వేదమంత్రములు, బ్రాహ్మణములు, ఉపనిషత్తులు ప్రకృతి శక్తిస్వరూపములను గ్రహించుటకు, నుపయోగించుటకు నాదికాలమునుండియు మానవులు చేసిన ప్రస్థానమును విశదము చేయుచున్నవి. ప్రాచీనకాలమునందువలె వర్తమానకాలమునందును విజ్ఞానోపార్జన సంరక్షణములకై హిందూస్థానమును నితరదేశములవలె విశ్వవిజ్ఞాన మూర్తికి జ్ఞానాంజలులను సమర్పించుచున్నది.

వేలకొలది సంవత్సరముల నుండియును పద క్రమ జటా ఘనావధానవిధానమున మాత్రా భేదమైనను గలుగకుండ సుస్వరోపేతముగ సంరక్షితమైన వైదికవిజ్ఞానము హిందువుల విజ్ఞాన ప్రియత్వమునకు లక్ష్యముగ నున్నది. వేదాధ్యయనమునం దాంధ్రులకు గల నిరుపమాన దక్షత్వ పరాకాష్ఠ వారి విజ్ఞానప్రియత్వమునకు పరమప్రమాణము.

విశ్వవిజ్ఞానము దేశకాలపాత్రాతీతమై విశ్వశ్రేయస్సునకు సాధనముగ నున్నది. మహాసామ్రాజ్యము లంతరించినను, యుగములు మారినను, మహానుభావులు గతించినను, జాతులు క్షీణించినను, దేశకాలపాత్రాతీతమైన విజ్ఞాన మవిచ్ఛిన్నముగ వికాసమును బొందుచు మానవధర్మాభ్యుదయమును గలిగించుచున్నది. విజ్ఞానావరణము నందు ప్రాచీన నవీన కాలభేదములును, ప్రాచ్య పాశ్చాత్య దేశ భేదములును, శ్వేత కృష్ణ జాతిభేదములును, స్త్రీ పురుష లింగ భేదములును, నిమ్నోన్నత కులభేదములును నంతరించుచు విజ్ఞానాభ్యుదయ మవిచ్ఛిన్నముగ గలుగుచున్నది. అనంతములైన జ్ఞానవాహిను లఖండమైన విజ్ఞానార్ణవమునందు సంగమమును బడయుచున్నవి. విజ్ఞానార్ణవ మథనమునందు విజ్ఞానామృతము ప్రభవమై, జ్ఞేయమునకు సకలార్థసాధన మగుచున్నది.

క్షీరసాగర మథనోపాఖ్యానము విజ్ఞానోపార్జనోదంతమును మనోహరముగ వర్ణించుచున్నది. విశ్వకల్యాణ మహోత్సవమునకు చరాచర ప్రపంచమంతయును విజ్ఞానదీపికలను సమర్పించుచున్న విధమును విజ్ఞానకోశములు విశదము చేయుచున్నవి. ఆంగ్లేయుల భౌతిక సామ్రాజ్యప్రతిష్ఠాపనమును ప్రపంచ వ్యాప్తమైన బ్రిటిష్ సామ్రాజ్యమువలె, వారి విజ్ఞానసామ్రాజ్యవ్యాపనమును 'ఎన్సైక్లోపీడియా బ్రిటానికా' యొక్క పదునాల్గు ముద్రణములును చాటుచున్నవి.

ఆదికాలమునుండియును విజ్ఞానవికాసమునకు హిందువులు చూపిన శ్రద్ధాభక్తులను వైదికవిజ్ఞానము విశదము చేయుచున్నది. వైదికమతము నాటిన విజ్ఞానాంకురములు కాలక్రమమున మహావృక్షములై వర్తమానకాలమునందు అమూల్యమైన ఫలమును సమకూర్చుచున్న విధమును విజ్ఞానచరిత్ర పరిశోధనములు విశదము చేయుచున్నవి. ఆదికాలమున వైదికమతానుష్ఠాన పరిణామములందు

మహర్షులు నిర్ణయించిన గణితము, జ్యోతిషము, గానము, వైద్యము, శిల్పము, వేదాంతము మొదలగు విజ్ఞానబీజాంకురములు వర్తమానకాలమునందు పాశ్చాత్యవిజ్ఞానరూపమున నవీననామరూపము లను గోచరంబైనను, విజ్ఞాన పరిశోధనములు తత్సనాతన బీజ స్వరూపములను ప్రత్యక్షము చేయుచున్నవి. ఐతరేయ బ్రాహ్మణము నందలి వసిష్ఠ విశ్వామిత్ర సంవాదము విజ్ఞాన విజయ గాథ నత్యద్భుతముగ వర్ణించుచున్నది.

మానవాభ్యుదయమునకు మూలాధారమైన బ్రహ్మజిజ్ఞాస యందు హిందూవిజ్ఞాన మగ్రస్థానమును వహించుచున్నది. ప్రపంచ వ్యాప్తములైన మతములకు భరతవర్షము జన్మస్థానముగ పరిగ ణింపబడుచున్నది. వైదిక, జైన, బౌద్ధ, చార్వాకాది మతముల కును, ద్వైతాద్వైత విశిష్టాద్వైతాది సిద్ధాంతములకును, భక్తి జ్ఞాన వైరాగ్య సాధనములకును, హఠ కర్మ సాంఖ్య లయ రాజ యోగములకును హిందూస్థానము జన్మస్థానము. చిరకాల సంవర్ధిత మైన వైదికసంస్కారమును మహర్షులు భక్తి కర్మ జ్ఞానయోగము లందును, శ్రీ కృష్ణుడు పూర్ణ యోగమునందును, బుద్ధదేవుడు ధర్మయోగమునందును, శంకర రామానుజాదులు వేదాంతయోగము నందును, శాక్తేయులు ఇచ్ఛాజ్ఞాన క్రియాయోగములందును, సమ న్వయముచేసిన విధమున నీ వర్తమాన యుగమునందును రామకృష్ణ పరమహంస వివేకానందస్వామి తిలకు గాంధి రామను బోసు మొద లగు మహానుభావులును భక్తి జ్ఞాన వైరాగ్య కర్మయోగములందు లగ్నముచేయుచు విజ్ఞాన విజయమును పరిస్ఫుటము చేయుచున్నారు. మతవ్యాపనమునందువలె శాస్త్ర కళావ్యాపనమునందును ప్రాచీన కాలమునందు హిందూస్థాన మగ్రస్థానము వహించినది. ప్రాచీన సంస్కారము వర్తమానకాలమునందును పునరుద్ధృతమై వికసించు చున్న విధమును దేశావృతమైన మహాప్రబోధము విశదము చేయు చున్నది.

విజ్ఞాన ప్రస్థానమునందు కళలు, శాస్త్రములు, ధర్మములు, మతములు దేశ కాల పాత్రాధారమున వర్ధిల్లినను విజ్ఞానము దేశ కాల పాత్రావరణమునకు అతీతమై విశ్వవికాసమునకు సాధనముగ నున్నది. గణితము, జ్యోతిషము, పదార్థవిజ్ఞానము, శిల్పము, చిత్ర లేఖనము, ఆస్తికవాదము, వేదాంతము మొదలగు శాస్త్ర కళా తత్త్వములు దేశకాల పాత్రాధారమున నిత్యమైన విజ్ఞానవికాస మునకు వినియోగపడిన విధమును విజ్ఞానసర్వస్వములు విశదము చేయుచున్నవి. ప్రాచీనమైన వైదికవిజ్ఞానమునందు ప్రతిపాదితము లైన జ్ఞానబీజములు కాలక్రమమున వివిధ విజ్ఞానరూపములను ప్రవర్ధమానములై విజ్ఞానమహాఫలములను సమకూర్చిన విధమును ప్రపంచేతిహాసములును, శాస్త్రములును, కళలును విశదము చేయు చున్నవి.

వేదకాలమునందు యజ్ఞయాగాదుల నిర్వహణమునకై వినియోగపడిన గణితము, శిల్పము, జ్యోతిషము, కర్మకాండము, ధర్మకాండము, జ్ఞానకాండము మానవాభ్యుదయమునకై వినియోగ పడిన విధమును వివిధశాస్త్రముల విజ్ఞానచరిత్రము విశదము చేయుచున్నది. మహర్షులచే వాదికాలమున దేవతారాధనమునకు వినియోగించిన వృక్షమూలములు దివ్య దేవాలయ మందిర విహారా శ్రమ రూపమును దాల్చినవిధమును సాంచీ అమరావతీ విహారములు, అజంతా ఎల్లోరా గుహాలయములు, అబూ మీనాక్షీ దేవాలయ ములు, జూమా మసీదులు, సెయింటు పీటరు, సెయింటు పాలు చర్చిలు మొదలగు సుందరనిర్మాణములు విశదము చేయుచున్నవి. మానవులు మట్టిదిబ్బలతో నారంభించిన సమాధులు దివ్యసుందర రూపములను దాల్చినవిధమును పిరమిడ్లు స్తూపములు, తాజమహాలు మొదలగు సందమయిన కట్టడములు విశదము చేయుచున్నవి. వేదములందు సూచితములైన ఋక్కులు నవరస భరితములైన కావ్యనాటకాది రూపములను దాల్చినవిధమును రామాయణ మహాభారతాదికావ్యములు విశదము చేయుచున్నవి. రాతి పనిముట్లతో నారంభమైన వ్యవసాయ గృహపరిశ్రమలు సుఖదుఃఖ ప్రదమైన యంత్రపరిశ్రమల రూపమును దాల్చినవిధము విజ్ఞాన కళాభ్యుదయమునం దొక మహాఘట్టముగ నున్నది.

జలయంత్రములు, వాయుయంత్రములు, ఆవిరియంత్ర ములు, నూనెయంత్రములు, విద్యుద్యంత్రములు, రేడియోయంత్ర ములు లలితాస్తోత్ర ప్రతిపాదితమయిన మహాశక్తి మానవధర్మాభ్యు దయమునకు వినియోగపడగల విధమును విశదము చేయుచున్నవి. పొగవోడ, ధూమశకటము, మోటారు, మెఱుపుబండి, విమానము, టెలిఫోను, టెలిగ్రాము, వాయువార్త, టెలివిజను, ఫోటోటోను, గ్రామొఫోను మొదలగు ననంతములైన నవీనయంత్ర నిర్మాణములు మానవుల సృష్టిసామర్థ్యమును నిరూపించుచున్నవి. కర్మ శాస్త్ర కళా విజ్ఞానాభ్యుదయము మానవధర్మాభ్యుదయమునకు తేజమును గలుగజేసినది. శారీరకశాస్త్రము, జీవశాస్త్రము, మానసిక శాస్త్రము, ఆధ్యాత్మికశాస్త్రము మొదలగు శాస్త్రముల విజ్ఞానము పరమాణువునకును, పరబ్రహ్మమునకునుగల యేకాంతస్వభావమును విశదము చేయుచున్నవి.

విజ్ఞానోదయ మజ్ఞానసంవర్ధితంబులైన పూర్వాచారములను శిథిలము చేయుచున్నది. చిరకాలసంవర్ధితంబులైన యభిమానాజ్ఞానా వరణములు నిరర్థకములైనవి; మానవధర్మావరణము సార్థకమగు చున్నది. మానవధర్మావరణ సంస్థాపనమునకు సంకుచితములైన యధికారావరణము, కులావరణము, బలావరణము, ధనావరణము, మతావరణము, విద్యావరణము, జాతీయాద్యభిమానావరణములు నిరుపయోగములై విశాలమైన విశ్వమానవ ధర్మసంఘావరణ ముద్భ వించినది. విశ్వవిజ్ఞాన మాత్మోపలబ్ధికిని, విశ్వసాంఘికధర్మోప లబ్ధికిని సాధనభూత మగుచున్నది. విజ్ఞానము పశుప్రవృత్తిని మానవప్రవృత్తికిని, మానవప్రవృత్తిని దైవప్రవృత్తికిని, దైవ ప్రవృత్తిని బ్రహ్మప్రవృత్తికిని మరల్చుటకు వినియోగపడుచున్నది.

ఆత్మోపలబ్ధిపరమైన ప్రాచ్యవిజ్ఞానమును, బాహ్యోపలబ్ధి పరమైన పాశ్చాత్త్యవిజ్ఞానమును నేకాంతమైన విశ్వమానవ ధర్మ సంఘావరణమునందు సార్థకము లగుచున్నవి. సనాతనమైన వైదిక విజ్ఞాన మీ పరమార్థమును "అహం బ్రహ్మాస్మి", "సర్వం ఖల్విదం బ్రహ్మ" ఇత్యాది మహావాక్యములందు ప్రతిపాదించినది.

పాశ్చాత్య విజ్ఞానము విశ్వమానవకల్యాణమునకయి సనాతనమైన "తత్త్వమసి" ధర్మమునకు సకలజనుల నధికారులను చేసి, సార్థక మగుటకు ప్రయత్నించుచున్నది. రస్సెలు, వెల్సు మొదలగు పాశ్చాత్య విజ్ఞానోపాసకులు బాహ్యోపలబ్ధిపరమైన విజ్ఞానము ఆత్మోపలబ్ధిపరము గావలసిన విధమును బోధించుచున్నారు. వివిధ విజ్ఞాన సంయోగ సంజాతమైన ఏకాంతయోగమును సమర్థించు టకు విశ్వవిజ్ఞానము వినియోగపడుచున్నది.

విజ్ఞాన వికాసమునందు దేశకాల పాత్రావరణముల ప్రభావ మప్రతిహతము. ప్రాచ్యసంస్కారవికాసమునందు భావప్రవృత్తియును, పాశ్చాత్య సంస్కార వికాసమునందు భౌతిక ప్రవృత్తియును బలీ యముగ విజ్ఞానవికాసమున కుపయోగపడినవి. ప్రాచ్యసంస్కారము భావప్రవృత్తిపరమైన వైదిక జైన బౌద్ధ క్రైస్తవ మహమ్మ దీయాది మత విజ్ఞాన రూపమున పరిణమించినది. పాశ్చాత్య సంస్కారము సుందర శాస్త్ర కళారూప ప్రవృత్తిపరమైన భౌతిక విజ్ఞానరూపమున పరిణమించినది. ప్రాచ్యసంస్కార సంభవమైన క్రైస్తవమతము పాశ్చాత్య సంస్కారక్షేత్రమునందు నూతన రూపమును దాల్చినది. యవన రోమక సంస్కారాధారమున వర్ధిల్లిన పాశ్చాత్య సంస్కారము భావపోషణముతో భౌతికసస్యములను సమ కూర్చినది. శాస్త్రవరిజ్ఞాన మాత్మవిజయమునకుం గాక భౌతిక విజయమునకు వినియోగపడినది. పాశ్చాత్య సంస్కారము ప్రపంచ వికాసమునకువలె ప్రపంచ సంహారమునకు వినియోగపడుచున్నది. పాశ్చాత్య సంస్కార విజృంభణము ప్రాచ్యసంస్కారమును స్తంభింప జేసినది. క్రైస్తవమత ప్రచారము, పాశ్చాత్య పరిశ్రమ వ్యాపార విజృంభణము, మారణ యంత్రసాధనములు ప్రపంచ ప్రవృత్తి యందు సుఖదుఃఖ పరివర్తనమును గలుగజేసినవి.

పూర్వయుగములందు మానవధర్మాభ్యుదయమునకు విని యోగపడిన ప్రాచ్యసంస్కారము నేటి భౌతిక శాస్త్రావరణమునందు నిర్వీర్యమైన విధమును భారతీయ విజ్ఞానోదంతము విస్పష్టము చేయుచున్నది. సనాతనమైన భారతీయ విజ్ఞానప్రవాహమున కాటం కములును, అంతరాయములును గలిగినను అది యప్రతిహతముగ ప్రవహించుచు విజ్ఞానవికాసావశ్యకతను విశదము చేయుచున్నది. చిరకాలానుగతమును, సత్త్వోపేతమును నైన భారతీయ విజ్ఞానము వర్తమానయుగమునందును యుగధర్మానుకూలముగ భారత సర్వాభ్యు దయమునకును, విశ్వకల్యాణమునకును వినియోగపడుట ప్రకృతి ధర్మము. విశ్వవిజ్ఞానమూర్తికి ప్రాచీనకాలమునం దవతార మూర్తులు, మహర్షులు, రాజర్షులు, శాస్త్రజ్ఞులు, కర్మకళో పాసకులు విజ్ఞానాభ్యుదయము కొఱకు దీపాంజలుల నర్పించినరీతిని వర్తమానకాలమునందును దయానందుడు, రామకృష్ణుడు, రామ మోహనుడు, జగదీశచంద్రబోసు, ప్రఫుల్లచంద్రరాయి, రాధా కృష్ణుడు, వేంకటరామను, విశ్వేశ్వరయ్య, వీరేశలింగము, తిలకు, గాంధి మొదలగు మహానుభావులు విశ్వవికాసమునకు విజ్ఞానదీపాం జలుల నర్పించుచున్నారు.

ప్రపంచమునందు దుఃఖనివృత్తియును, సుఖప్రాప్తియును జీవయాత్రకు ఫలము. దుఃఖనివృత్తికిని సుఖప్రాప్తికిని అజ్ఞాన వినాశమును, విజ్ఞానోపార్జనమును సాధనములు. ప్రాచ్యపాశ్చాత్య సంస్కారములు, జ్ఞానకర్మయోగములు, భౌతికశాస్త్రిక ప్రవృత్తులు, శాస్త్రకళానిర్మాణములు దుఃఖనివృత్తికిని సుఖప్రాప్తికిని విజ్ఞానోపార్జనమును జేసినవిధమును విజ్ఞానసర్వస్వము ప్రత్యక్షము చేయుచున్నది. పురుషార్థసిద్ధికి వ్యక్తులు, కుటుంబములు, కులములు, సంఘములు, జాతులు సమకూర్చిన జ్ఞానబీజములు మానవధర్మాభ్యుదయమునకు సాధనభూతములుగ నున్నవి. విజ్ఞానసాధ్యమైన ధర్మార్థకామమోక్ష సామ్రాజ్యము నధిష్ఠించుటకు సకలచరాచర ప్రపంచము విజ్ఞానప్రస్థానము చేయుచున్నది. ఈ విశ్వవిజ్ఞాన ప్రస్థానమునందు సమానాధికరణ సాధనలభ్యమైన ప్రాచ్యవిజ్ఞానమును, వ్యధికరణ మార్గలభ్యమైన పాశ్చాత్య విజ్ఞానమును మానవధర్మ కైంకర్యమునకై ఆత్మయోగాభ్యాసమును చేసిన విధమును విశ్వవిజ్ఞానచరిత్రము విశదము చేయుచున్నది. అనంతమైన విశ్వవిజ్ఞాన సామ్రాజ్యానుభవము సకలమానవులకును సాధ్యము. సాధ్యమైన విజ్ఞానామృతాపోశనమునకు సకల జనులను, సాధకులను, అర్హులను అధికారులనుగా చేయుట విజ్ఞానసర్వస్వములకు పరమార్థము. ఈ పరమార్థమును దేశకాల పాత్రసరణబద్ధమైనను దేశకాల పాత్రావరణాతీతుడైన శాంతకాసుందరవిజ్ఞానమూర్తి విజ్ఞానోపాసకుల కనుగ్రహించును. విజ్ఞానోపాసకులు విజ్ఞానామృతాపోశనమునుచేసి విజ్ఞాన బృందావనమునందు బ్రహ్మానందము ననుభవించుట కధికారులు. దుర్లభమైన బ్రహ్మాధికారము విజ్ఞానసంపన్నులకు సాధ్యము.

ఆంధ్రవిజ్ఞాన సర్వస్వమును శ్రీయుత కొమఱ్ఱాజు వేంకటలక్ష్మణరావుగారు వారి ముఖ్యసంపాదకత్వముక్రింద యిరువదేండ్లకు పూర్వము ప్రారంభించిరి. ప్రథమసంపుటము 1915–వ సంవత్సరమునందును, రెండు మూడు సంపుటములు 1916–17 లందు సంచికల రూపమునను క్రమముగ వెలువడినవి. ఈ మూడు సంపుటములందును 'అ' నుండి 'అహి' వఱకు అక్షరానుక్రమముగ గల పదములకు సంబంధించిన విషయముల వ్యాసములు గలవు. నాల్గవ సంపుటము నాంధ్రసంపుటముగ ప్రచురించుటకు లక్ష్మణరావుగారు సంకల్పించి సాధన సామగ్రిని సమకూర్చుచుండిరి. కొన్ని కారణములవలన వారి సంకల్పమున కంతరాయములు గలుగుటయును, వారు 1923 నందు కాలధర్మమును పొందుటయును, తదనంతరము ప్రచురణము నిలిచిపోవుటయును సంభవించినవి. దేశభాషాహితైషుల యభిమతానుసారముగ లక్ష్మణరావుగారు తలపెట్టిన ఆంధ్రసంపుటమును ప్రచురించుటకు పూనుకొనుట తటస్థించినది. ఈ పూనిక యనాలోచిత కార్యోపక్రమణ మని అనుభవము విశదము చేసినది. కార్యారంభమునందే సంకల్పమునకును, నిర్వహణమునకును దుస్తరాంతరము లావిర్భవించినవి. ఆర్థిక వ్యవహారాదుల నిర్ణయములందును దాంపహరణము గలిగినది.

ఆంధ్రసంపుటమునకు లక్ష్మణరావుగారు సమకూర్చిన సాధనసామగ్రిని పరిశీలనానంతర మసమగ్రముగ గన్పడినవి. అసమగ్రమైన విషయమును పూర్తిచేయుటకు లక్ష్మణరావుగారితో గలసి పనిచేసిన శ్రీయుతులు వేమూరి విశ్వనాథశర్మ, మల్లంపల్లి సోమశేఖరశర్మ, కామూరి వీరభద్రరావుగారులు మొదలగు మహాశయులు పూనుకొనిరి. లక్ష్మణరావుగారు సమకూర్చిన సాధన సామగ్రి యంతయును టీకా టిప్పణ వృత్తిరూపమున నసమగ్రమై వారు స్వయముగ వ్యాసములను పూర్తిచేయుట కనుకూలముగ నున్నను నితరులు పూర్తిచేయుట కనుకూలముగ నుండదయ్యెను.

గతించిన యిరువదేండ్లయందును ప్రపంచవ్యాప్తమైన మహాప్రబోధ మాంధ్రహృదయ క్షేత్రమునందును నంకురించినది. ఆంధ్రహృదయ క్షేత్రమునందును, సాహిత్యశిల్పకళాశాస్త్రపరిశోధన రచనలందును, రాజకీయ సాంఘికార్థిక మతవ్యవహార ధర్మములందును ప్రబోధ ప్రత్యభిజ్ఞానము లంకురించినవి. పునర్నిర్మాణ సమయమునందు లక్ష్మణరావుగారు సమకూర్చిన సాధనసామగ్రి నాధారము చేసికొని వారిపేరున నితరులు క్రొత్తసంపుటములను ప్రచురించుట లక్ష్మణరావుగారి సంకల్పమునకును, ప్రతిష్ఠకును భంగకరముగ నున్నది. లక్ష్మణరావుగారు సమకూర్చిన సాధన సామగ్రికి సాంగోపాంగములగు రూపరేఖా విలాసములను గల్పించుటకు లక్ష్మణరావుగారే సమర్థులు.

ఆంధ్రసంపుటమునకు లక్ష్మణరావుగారు సమకూర్చిన సాధనసామగ్రి యమూల్యమైనను దాని ప్రయోజనమును నిర్వాహకుల సంస్కారముమీఁద నాధారపడియున్నది. ఆంధ్రసంపుటము వర్తమాన దేశకాలపరిస్థితులకును, నిర్వాహకుల సంకల్ప సంస్కారములకును నమరూపముగ నుండుటకు సంపుటములు నూతన రూపభావ వికసితములు గావలసిన యవసరము సంభవించినది.

ఆంధ్రవిజ్ఞాన సర్వస్వముయొక్క మొదటి సంపుటము 1915 నందు, రాయలు 8 పుటల యాకృతిని 'గ్రేటుప్రయిమరు' టైపుతో ముద్రింపఁబడినది. తరువాతి మాససంచికలు సంపుటముల రూపమును దాల్చినపుడు భావరూపానుసంధానమునందును, వ్యాసరచనయందును సామరస్యము గలుగుట దుర్లభము: ఆ సంపుటములును వర్తమానకాలమున నలభ్యములు. గతించిన పదియేండ్లయందును ముద్రణకళయందును, ముద్రణ యంత్రసాధనములందును, పటముల నిర్మాణ ముద్రణములందును, విజ్ఞానలక్ష్యలక్షణములందును, విజ్ఞానసాధనములందును, విజ్ఞానోపార్జన రక్షణములందును విశేషవికాసము గలిగినది. ప్రపంచావృతమైన విజ్ఞానవికాస మాంధ్రలోకమునందును సర్వత్ర గోచరం బగుచున్నది. ఇరువదేండ్లకు పూర్వ మారంభమైన ఆంధ్రవిజ్ఞాన సర్వస్వనిర్వహణమున కంతరాయములు సంప్రాప్తములయి పని నిలిచిపోయినది. ఈనడుమను మహారాష్ట్ర హిందీభాషలందు విశ్వకోశములు వెలువడినవి. విజ్ఞానసర్వస్వములకు మాతృకయైన 'ఎన్సైక్లోపీడియా బ్రిటానికా' (Encyclopaedia Britannica) యొక్క పదునాల్గవ ముద్రణము 1929–వ సంవత్సరమునందు వెలువడినది.

ఆంధ్రవిజ్ఞాన సర్వస్వము ఇతర విజ్ఞానసర్వస్వముల వలె బహుజన సాహాయ్యమునను, విశేషసాధనసంపత్తి పరిశ్రమముల వలనను, బహుళసంపుటముల రూపమునను సఫలము గావలసియున్నది. ఈ మహాకార్య నిర్వహణము దుష్కరమైనను పూర్వాపర సంపుటములకు భావరూప లక్ష్యములందు సామ్యానుసంధానము అత్యంతావశ్యకములు. ఈ పరిస్థితులందు ఆంధ్రసంపుటమును ప్రచురించుటకును, లక్ష్మణరావుగారి సంకల్పమును సఫలము చేయుటకును మొదటిసంపుటముల పునర్ముద్రణావసరమును ప్రాజ్ఞులు గ్రహింపనోపుదురు. పునర్ముద్రితమైన మొదటి సంపుటము 'డెమ్మి' వాలుగుపుటల యాకృతిని 'ఇంగ్లీషుబాడి' యక్షరములందు ముద్రింపబడినది. క్రొత్త సంపుటమునందు నూతనాంశముల ననేకములను చేర్చినను గ్రంథప్రమాణము తగి ముద్రణవ్యయాదికములందు సౌకర్యములు సాధ్యములైనవి. ప్రథమ ద్వితీయ ముద్రణముల పరిశీలన విషయవిషయమును విశదము చేయగలదు. పునర్ముద్రణమునకు కారణము లక్ష్మణరావుగారి వట్ల గల గౌరవ కృతజ్ఞత లనియును, స్వాభిమానకర్తవ్యతలు గావనియును ప్రాజ్ఞులు గ్రహింపనోపుదురు.

ఆంధ్రులును ఇతరజాతులవలెనే కాలమహాప్రవాహమునందు మునుగుచు తేలుచు చిరకాలానుగతమైన సంస్కారబలమున వర్ధిల్లుచున్నారు. విశ్వావృతమైన మహాప్రబోధయుగమునం దాంధ్రప్రబోధము గూడ హిందూస్థానాభ్యుదయమునకును, ప్రపంచాభ్యుదయమునకును అత్యంతావశ్యకము. ఆంధ్రహృదయమునందు నిగూఢముగ నున్న జ్ఞానసంస్కారము నాంధ్రోద్యమము ప్రత్యక్షము చేయుచున్నది. సర్వతోముఖమైన విజ్ఞానోపార్జనము 2,20,00,000 ఆంధ్రుల ఆత్మోపలబ్ధికి సాధనభూతముగ నున్నది. చిరకాలసంవర్ధితమైన విజ్ఞానము దేశకాలపాత్ర సంవర్ధితమైనను దేశకాలపాత్రాతీతమై విశ్వకల్యాణమునకు వినియోగపడుచున్నది. చిరకాలోపార్జితమైన విజ్ఞానసంచయ మేకముఖమున సామాన్యులకును కరతలామలకము గుటకు విజ్ఞానకోశములు సాధనభూతములుగ నున్నవి.

విశ్వవిజ్ఞానకోశముల లక్ష్యము నిర్వాహకుల లక్ష్య సంకల్ప సంస్కారముల ననురూపముగ నుండును. 'ఎన్సైక్లోపీడియా బ్రిటానికా' యొక్క లక్ష్య మాంగ్ల సంస్కారమును పాశ్చాత్య సంస్కారమును సమర్థించుటకును, విశదము చేయుటకును వినియోగపడినవిధమున ప్రాచ్యసంస్కారమును, హిందూసంస్కారమును విశదము చేయుటకు వినియోగపడజాలదు. 'ఎన్సైక్లోపీడియా బ్రిటానికా'యందు ప్రాచ్యవిజ్ఞానమునకును, హిందూస్థానమునకును, వైదికవిజ్ఞానమునకును సంబంధించిన విషయములను పరిశీలించినపుడు తద్విషయవిజ్ఞాన మసమగ్రముగ నున్నవిధము విశదమగుచున్నది. ఆంధ్రత్వమునకు సంబంధించిన విజ్ఞాన మత్యంతమును అసమగ్రమని విస్పష్టమగుచున్నది.

ఆంధ్రవిజ్ఞానసర్వస్వమునకు ప్రయోజకులైన నాంధ్రుల కనుభవసిద్ధమైన సంస్కారస్వరూపమున విశ్వవిజ్ఞానానుభవమును సులభము చేయుటయే యున్నది. దేశకాలపాత్రమతభాషాద్యావరణములందు సంవర్ధితంబులైన వివిధ విజ్ఞానములను విజ్ఞానామృతమథనమునకు సమర్పణము చేయుట విజ్ఞానసర్వస్వములకు పరమార్థము. ప్రవృత్తియందు గుణదోషనిర్ణయములు, దేశ కాల పాత్రావరణములందు సంకుచితమైన భావరూపములు విజ్ఞానశోధనమున విశాలములయి ధర్మాభ్యుదయము గలుగుచున్నది. ఆంధ్రవిజ్ఞానసర్వస్వ మీ పరమార్థమును విజ్ఞానసంపన్నుల సాహాయ్యమున సమకూర్పగలదు!

ఆంధ్రమునందు వివిధశాస్త్రములు, కళలు, పరిశ్రమలు మొదలగు విషయములకు సంబంధించిన పారిభాషికపదములును, విజ్ఞానగ్రంథములును నిర్మింపబడిన తరువాత విజ్ఞానసర్వస్వ ప్రచురణము సులభసాధ్యముగ నుండియుండును. విజ్ఞానవికాసమునకు ఆద్యంతములు లేవు. నూతనశాస్త్రములు పుట్టి విజ్ఞానము నిరంతరము వికాసము నొందుచుండుట అభ్యుదయమునకు లక్షణము. 'ఎన్సైక్లోపీడియా బ్రిటానికా' యొక్క పదునాలుగవ ఆవృత్తియందు పదుమూడవ ఆవృత్తియందు లేని నూతనవిషయము లెన్నియో కలవు. ఆంధ్ర విజ్ఞానసర్వస్వమును ఇతరభాషలయందలి విజ్ఞానసర్వస్వముల సాహాయ్యమునను, ప్రస్తుతము లభ్యమైన ఆంధ్ర విజ్ఞానాధారమునను ప్రచురించుట శాస్త్రకళావిజ్ఞానాభ్యుదయమున కనుకూలము గాని ప్రతికూలము గాదు. ఆంధ్ర విజ్ఞాన సర్వస్వ ప్రచురణమును శాస్త్రకళా గ్రంథముల ప్రచురణమును విజ్ఞానాభ్యుదయమున కన్యోన్యాశ్రయములు. వర్తమానకాలమునందు వివిధ శాస్త్రములందును ప్రత్యేకముగ విశ్వకోశములు ప్రచురింపబడుచున్నవి. కొమఱ్ఱాజు వేంకటలక్ష్మణరావుగారీ పద్ధతిబోధకమును గ్రహించియే ఆంధ్రవిజ్ఞాన సర్వస్వము నారంభించిరి. వారి సంకల్పమునే సఫలము చేయుటకై చేయుచున్న ప్రయత్నములు లోపభూయిష్ఠములుగ నుండుట సహజము. విజ్ఞానప్రియులు దుర్ఘటప్రయత్నమునందలి గుణములను గ్రహించి దోషములను మన్నింప ప్రార్థితులు.

విశాలమైన ఆంధ్రావనియందును పూర్వమువలె నిపుడును మహానుభావు లుద్భవింపగలరు. వారి మహాప్రయత్నముల కీ ప్రయత్నము కొంతవఱకైనను ఉపయోగపడినచో నిర్వాహకులు కృతార్థులు. విశ్వజ్ఞాన మూర్తియును, ఆంధ్రవిజ్ఞాన ప్రపంచమును, ఈ సత్కర్తృ ప్రభావమును కార్యభారమును గ్రహించి "విజ్ఞానమయమైన ఆత్మోపలబ్ధి"కై సకలవిధముల నీ సదుద్యమము సఫలమగుట కనుగ్రహింతురుగాత!

[ఆంధ్రవిజ్ఞాన సర్వస్వము: ప్రథమ సంపుటము.
ప్రస్తావన—1932]

అల్లమ ప్రభువు

సనాతన వైదికమత పరిణామమునందు 11, 12, 13 శతాబ్దులు భక్తియోగ పరిణామాబ్దములు. జైన బౌద్ధమతములు వైదిక మతమును శిథిలముచేసినను హిందూమతమును విశాలము చేసినవి. కర్మమార్గపరమైన వైదికమతము ధర్మపరమైన భక్తిమార్గపరమైనది. వేదవేదాంతములు, నిగమాగమములు, కర్మజ్ఞానములును భక్తిమార్గమునందు సమన్వయమును పొందవలసినయవసరము కలిగినది. శ్రీ శంకరాచార్యులు జైన బౌద్ధమతములను ఖండించి వైదిక మతోద్ధరణమును జేసినను ప్రజాహృదయమునందు జైన బౌద్ధ మతసంస్కారములు పల్లవించినవి. సిద్ధాంతములయందు సిద్ధార్థుని ధర్మనిర్ణయములును, కర్మసూత్రములును వైదికమతమునందు సమన్వయమును పొంది ప్రజాజీవనమునందు సార్థకములైనవి. ఉత్తర హిందూస్థానమునందువలెను దక్షిణహిందూస్థానమునందును జైన బౌద్ధ మతవిధ్వంసము ప్రాచీన సంస్కారోద్ధరణకమును, వైదిక మతవికాసమునకును వినియోగపడినది. దేశమునందంతటను కర్మమార్గము క్షీణించి భక్తిమార్గము విజృంభించినది. కర్మయోగమును జ్ఞానయోగపరముగను, భక్తియోగపరముగను జేయుటకు వైదికమతసమన్వయ మవసరమైనది. వర్ణాశ్రమ ధర్మములకు నూతనలక్ష్యము కలిగినది. సన్న్యాసమునకు కాషాయాంబరములు ప్రమాణములు గాకను భగవదారాధనపరమైన కర్మారాధనము లక్ష్యమైనది. ఆదికాలమునుండియును కర్మకాండను జ్ఞానకాండయందు సమన్వయము చేయుటకు పండితులు చేసిన ప్రయత్నములు సామాన్యుల కందరానిఫలము లైనవి. దక్షిణదేశమునందు, కర్ణాటాంధ్ర దేశములందు జైనబౌద్ధమతములకు స్థిరవాసములు గలిగినవి. ప్రజాసామాన్యమునందు ప్రవర్ధమానమైన జైనమతమును విధ్వంసము చేయుటకు శ్రీ శంకరాచార్యుల విజయయాత్రలవలెను వీరశైవమును నవతరించినది. వీరశైవమునందు జైనబౌద్ధ మత ధర్మమార్గములు భక్తిమార్గమునను, 'గురులింగజంగమశరణు' రూపమునను సార్థకము లైనవి. జీవయాత్రను కేవలము దేహయాత్రను గాకను, ఆత్మయాత్రాపరమును జేయగలవిధమును వీరశైవాచారాగమసిద్ధాంతములు విశదము చేయుచున్నవి. వీరశైవబృందమునందు శివపూజ జంగమరూపపరిణామమును పొంది జీవయాత్రయందు సార్థకమైనది. జంగమబృందావనమునందు లింగావరణములు, కులావరణములును నంతరించి సర్వమును జంగమ లింగ గురుపరిణామమును పొందినది. వీరశైవాచార మతసిద్ధాంతములకు అల్లమ ప్రభులీలలు ప్రత్యక్షప్రమాణముగ నున్నవి. ప్రభులింగలీలలం దీగహనవిషయము దివ్యముగను వర్ణింపబడినది.

అల్లమప్రభువు బసవేశ్వరునితో సమకాలికుడు, పండ్రెండవ శతాబ్దియందు కల్యాణపుర ప్రాంతములందు నివసించి కొల్లాపురము మండలమునందలి అల్లాగ్రామమునందు సిద్ధిని పొందినటు లూహింపదగియున్నది. అల్లమప్రభువు జంగమగురువు, వీరశైవాచార్యుడు, యోగీంద్రుడు, సిద్ధుడు. అల్లమప్రభుని మాహాత్మ్యమును కన్నడ కావ్యము ప్రభులింగలీలలు మనోహరముగను వివరించుచున్నవి. పిడుపర్తి సోమయదేవు డాంధ్రమునందు రచియించిన ప్రభులింగలీల కావ్యము అల్లమప్రభుని దివ్యలీలను మనోహరముగను దెలుపుచున్నది. సోమయదేవుడు నెల్లూరి రామలింగయ్య ప్రార్థన ననుసరించి ఆయన గురువైన శ్రీ సిద్ధవీరదేశిక చక్రవర్తి కంకితముగను ప్రభులింగలీలలను ద్విపద కావ్యముగను రచియించెను. ప్రభులింగలీలలు జీవుడు 25 గతులందును సంసారయాత్రయందు లింగకుల మతాధికారావరణముల నతిక్రమించి మాయావృతములైన శివసాయుజ్యమును పొందగల విధమును వివరించుచున్నవి. అక్కమదేవి, సిద్ధరామయ్య, మాచయ్య, కిన్నరయ్య, బసవేశ్వరుడు మొదలగు భక్తుల దివ్యచరిత్ర రూపమునను శివసాయుజ్యమునకును ఆత్మసాక్షాత్కారమునకును భక్తిమార్గప్రాశస్త్యము సువ్యక్తము చేయబడినది.

వింటి మీవంటి వివేకులచేతఁ
దొంటి ముక్కంటి భక్తుల కథలందు
ప్రభులింగలీల కుఁ బ్రతి చెప్ప నరిది
యభవుభక్తిస్థితి కది యాలవాల
మజ్ఞానమతమున కదియె దీపంబు
విజ్ఞానమున కది విహరణసీమ
అది షట్స్థల జ్ఞప్తి కావాసభూమి
అది శివయోగవిద్యానిధానంబు
సవిమల సౌభాగ్య సదనంబు నదియు
చిదచిద్వివేక విశేషంబు నడయు

* * *

సృష్టిఁ బుట్టినయట్టి శిష్టజీవులకు
నిష్టలింగాంగ సాహిత్యంబుఁ జేసి
ప్రాణంబు పశ్చిమపథమునఁ జొనిపి
నాటెంపు నాగకన్యక మేలుకొలిపి
కేవలకుంభక క్రియ కీలుఁ జూపి
భావంబు లింగానుభవమందు నిలిపి
రతి నిజశిష్యుల రక్షించుకొఱకు
క్షితి మానవాకృతిఁ జేకొన్న యభవుఁ

అల్లమప్రభురాయఁ డతనిమహాత్త్వ
మెల్లయు నిరుపధియేను సద్గతుల
కన్నడభాషచేఁ గావ్యంబుఁ జేసె
సన్నుత సద్భక్తసభలందు వెలయ
నది దెనిఁగింతు నే నందు నేమైన
కొదవగల్గినఁ దీర్చుకొనుఁడు సజ్జనులు

* * *

బసవన్న సేయింప భాసిల్లుచుండె
అసమానశూన్య సింహాసనంబునకు
తొలుతటివాకిళ్లు తొమ్మిదినడుమ
పలువొప్పుచుండును నాల్గువాకిళ్లు
ఆలోన గర్భగృహంబువాకిళ్లు
చాల నొప్పారుచు సంధిళ్లు రెండు
నారెంటిపైవాకి లమరు నొక్కటియు
సారమైనట్టి మోక్షద్వారమనఁగ
నాధారలింగ నాభ్యంచిత హృదయ
బోధకృత్కంధర భ్రూమధ్యచక్ర
ములను యథాక్రమమున నిల్పిమీఁద
సబ్రహ్మ చక్రంబు ననువుగా నిల్పి
భూజలాగ్న్యనిలనభోమండలంబు
పై జీవపరములం బెట్టియుండంగ
భక్తాదికైక్యాంతభవ్యస్థలములు
యుక్తమై పీఠమం దుండంగఁజేసి
నేలఁ గాఠిన్యంబు నీట ద్రవంబు
కీలి నుష్ణము పరికింప వాయువున
జలనంబు మింట నస్ద్రూప మాత్మ
నలరు శూన్యత్వంబు నందుండఁజేసి
ఇడయు పింగళయును నిల సుషుమ్నయును
నాడులకూడిక నడుచక్కి శశియు
హాళియుఁ జరియింప నెడమను గుడిని
తాలుమూలాంతర ద్వాదశస్థాన
మనఁదగువీథుల నందుండ బసవ
ఘనుఁడు గావించె నుత్కటసింహపీఠి
యాశైవపీఠ మధ్యంబున శ్రీప
దాశివ వృక్షంబు దనరు దానికిని

ప్రణవంబె మూలంబు పంచాక్షరములె
గణుతింపఁదగిన శాఖలు పర్ణపుష్ప
ములు వర్ణములు పదంబులు ఫలావళులు
గలిగి మహోముక్తికర మ్మైనయట్టి
వాదంబె రసమునై వమకమ్మై పాదిలి
అద్భుతరత్నమయం బగుచుండ
నా మహావృక్షంబు సల్పినయట్టి
కోమలలతిక యొకో యన నొప్ప
శివతత్త్వపావక శిఖయునుంబోలె
సవిశేష ఫణిమణిజ్వాలయుంబోలె
సాధనంబులు పెక్కు నమకూర్చుకొనియు
సిధర బసవన్న యిది చిత్ర మనఁగ
పంచభూతంబుల పైనిల్వ బసవఁ
డంచితలోకంబు లాఱు నెన్మిదియు
అన్ని తత్త్వములకు నవ్వలిబయలఁ
జెన్నొందఁజేయించె సింహాసనంబు

శుద్ధచైతన్యము సాత్త్వికకళాసంయోగమునను శివలింగైక్యమును బొందుమార్గమును అల్లమప్రభులీలలు వివరించుచున్నవి:—

వరవీరశైవంబువై భవం బెల్ల
వీరశైవ మనంగ వేదవేదాంత
సార మెటన్నను షడ్దర్శనములు
ధర్మార్థ కామామృతంబులు నాల్గు
నర్మిలి సాధింపుఁ డని చెప్ప వినఁడు
కర్మఫలంబులఁ గడకుఁ బోనొత్తి
నిర్మలమోక్షంబు నిలుపంగఁ జెప్ప
కర్మలంపటులు స్వర్గంబు దుర్గతియు
దుర్మదులై పొందుదురు మఱి వినుము
జీవహింసలు కర్మజీవులఁ దవులు
జీవహింసలకును శివుఁడు మెచ్చండు
శివుఁడు మెచ్చినఁగాని శివకృప లేదు
శివకృప లేకున్నఁ జెందదు ముక్తి
కావున నిష్కర్మకాములై వీర
శైవులే మోక్షంబు సాధింతు రనిన

* * *

భావ మన్యోన్య మై పరఁగు సత్క్రియలు
సోపిదువిక నన్నుఁ బొందఁజేయుదురు
ఫలమాస వడలోక పట్టున నాకు
నలఫల నర్పింతు రఖిల సౌఖ్యములు
తనుమనోధనహానిఁ బెచ్చులక సతులఁ
దనయులఁ దమ్ముఁ బందరి నొసంగుదురు
పంచేంద్రియ భ్రాంతిఁ బడ కంతకునికి
కించిత్తు వెఱవరు గేలిసేయుదురు
ఏకపరబ్రహ్మ మే పని నమ్మి
కైకోరు తక్కిన గ్రామదైవముల
మత ముద్ధరించు సమయములయందు
శ్రుతి దృష్టములఁ బ్రీతి చూపనోపుదురు
వేడుక పూజఁ గావింతురు గాని
వేఁడరు కలనైన వేఱొండు సన్ను
పట్టిన వ్రతములు భంగంబు నొందక
నట్టి లింగైక్యంబు నధిగమింపుదురు
పరవిత్తపతులఁ దప్పక చూడ రాస
పరమర్మ కర్మముల్ పలుక రొక్కపుడు
పరపాక వస్తువుల్ భక్షింపనొల్ల
రొరులకు నుపకార మొసరఁ జేయుదురు

* * *

తనువుల మూఁటను దగిలిన మలము
లను బ్రతిదీక్షలను దా దొలగించి లింగ
ముల మూఁటి నిష్ఠాంగముల దావుకొలిపి
యలవడఁ బ్రాణంబులందు లయించి
భక్తమహేశాది భవ్యసోపాన
ముక్తిమార్గము మది క్రొవ్వంగఁజేసి
అంగలింగంబులు నాస్యహస్తంబుల
సంగతి సద్భక్తిశక్తులై దలిసి
సర్వాంగ లింగైక్య సరణి గైకొలిపి
నిర్వాణపదమందు నిలుకడఁజేసి
పనధిలోపలఁబడ్డ వడగండ్లయట్లు
ఘనపటంబున గూడు కరువలియట్లు
ఘనసార మగ్నిలోఁ గదిసినయట్లు
తనువుల మూఁటిని తాదాత్మ్య మొందఁ
నిజగురు కృపచేత నెలయింగఁజేసి
గజిబిజాలను బాసి కాంతు రైక్యంబు

పురుష ప్రకృతుల సంయోగ సాహచర్యములు పురుషార్థమునకు సాధనము లగునటుల ప్రతిబంధకములుగను పరిణమించుచున్నవి. పురుషుఁడు మాయాజనితమైన విషయవాసనను జయించి శివసాయుజ్యమును బడయఁగల విధమును విషయవాసనను సాధించి భ్రష్టుఁడు కాఁగలవిధమును అల్లమప్రభులింగలీలలు సామాన్యులకును కరతలామలకము చేయుచున్నవి. అల్లమప్రభువు కేవలము పరమశివుఁడే యని వీరశైవుల విశ్వాసము.

[ఆంధ్రవిజ్ఞానసర్వస్వము, ద్వితీయ సంపుటము—1934]

శతక వాఙ్మయము

ఆంధ్రవాఙ్మయాంగములందు శతక వాఙ్మయాంగము విశేష వ్యాపకమును గలిగి పండిత పామర హృదయ రంజకముగ నున్నది. పురాణములు, శాస్త్రములు, కావ్యములు, ప్రబంధములు నాటకములు, నవలలు, కథలు, వాఙ్మయాంగములందు ప్రధానాంగములైనను శతకాంగమువలె పండిత పామర హృదయముల నాకర్షింపజాలవు. ఆంధ్రభాషయందు మహాకవులును, సామాన్య కవులును రసభరితములైన శతకములను రచియించి వాఙ్మయ వికాసమునకు దోడ్పడిన విధమును శతకములు విశదము చేయుచున్నవి. లాక్షణికులు సామాన్యముగను శతకములను కావ్య గ్రంథములుగను పరిగణింపక పోయినను శతకవాఙ్మయము వ్యాపకమును గలిగి ప్రజాదరణమును బడసినది. దేశ మాంగ్లవిద్యార్ణవమునందు మునుగక పూర్వము విద్యాభ్యాసారంభమునం దొకటిరెండు శతకములైనను నోటరాని లక్షరాస్యు లాంధ్రదేశమునం దుండెడివారు కారు. భక్తి నీతి వైరాగ్యపరములైన దాశరథి కాళహస్తీశ్వర భాస్కర వేమన సుమతి నారాయణాది శతకములను బడులందు వల్లించుట యాచారముగ నుండెడిది. వర్తమాన విద్యావిధానము కాకి, కుక్క కథలతో నారంభమై ఆంగ్ల కావ్యములతో నంతము నొందుచు విద్యాప్రయోజనములకు నిరుపయోగమైనది. విద్యాభిమానులీ దుర్దశనుండి మాతృభాష నుద్ధరించుటకు బాటుపడి యాత్మోపలబ్ధిని బడయుదురుగాత!

శతక వాఙ్మయము

శతపదజన్యమైన శతకపదము సంఖ్యాబాహుళ్యమును దెలుపుచున్నది. సంస్కృత ప్రాకృత వాఙ్మయములందుగల శతపద బ్రాహ్మణము, అవదాన శతకము మున్నగునామము లధిక సంఖ్యార్థమును విశదము చేయుచున్నవి. జపమంత్ర విధానములందు సహస్రము, అష్టోత్తరశతము నియత సంఖ్యలుగ నేర్పడినవి. దైవప్రార్థనాపూజాదికములం దష్టోత్తర శతసంఖ్య బహుసంఖ్యార్థమును దెలుపుచున్నది. దేవీదేవతల యర్చనలందు సహస్రనామములను, అష్టోత్తర శతనామములను చెప్పుట సదాచారము. అక్షమాల అష్టోత్తరశతసంఖ్యగల పూసలను గలిగియున్నవి. శతకములందు సామాన్యముగను నీ సంప్రదాయ సిద్ధముగను 108 పద్యము లుండును. శివతత్త్వసారము వేమనశతకము మొదలగు శతకములు వందలకొలది పద్యములను గలిగియున్నవి. మఱికొన్ని శతకములందు 100 పద్యములును గలవు. కాలాంతరమున నితరకవులు వారి స్వంత పద్యములను మంచి శతకములందు చేర్చుటయును శతకపద్యములందు సంఖ్యాభేదమునకు గారణంబై యుండును.

ఆంధ్ర వాఙ్మయమునందు 1000 శతకములైనను నుండియుండును. శ్రీయుత వంగూరి సుబ్బారావుగారు 600 శతకములను జూచినటులు శతక వాఙ్మయ చరిత్రమునందు వ్రాసియున్నారు. ఎన్నియో శతకములు నష్టమైనవియును నజ్ఞాతములైనవియును గలవు. కవిత్వధోరణిగల కవులు ప్రబంధాది కృతి నిర్మాణములకు పూర్వమునను శతకములను రచియించుట సామాన్యము. తిక్కన పోతనాది మహాకవులును శతకములను రచియించినటులు ప్రతీతి గలదు.

శతకములందు శృంగార నీతిపరములైన శతకములు కొన్ని యున్నను భక్తిశతకము లధికముగ నున్నవి. కవులు తమ యిష్టదేవతాస్తవ పరములైన శతకములను రచియించి కవితా కన్యక నీశ్వరార్పణము చేయుట సంప్రదాయ సిద్ధముగ నున్నది. శ్రీరామ శతకములు, కృష్ణశతకములు, శివపరములైన శతకములు, దేవీపరములైన శతకములు శతక వాఙ్మయమునందు విశేషముగ గలవు. వేమనశతకము, సుమతిశతకము, కుమారీ శతకము మొదలగు నీతి శతకములు గలవు. వేణుగోపాల శతకము మల్లికార్జున శతకము మొదలగు శృంగార భక్తిశతకములు గలవు. వీర శృంగార భక్తిరస సమ్మిళితములైన శతకములు గలవు. ఆంధ్ర వాఙ్మయమునందు వేలకొలది శతకములు పుట్టినను శతకము లనేకములు నష్టమైనవి.

ఆంధ్ర శతక వాఙ్మయము

ఆంధ్ర శతక వాఙ్మయమునకు ప్రాకృత సంస్కృతశతక వాఙ్మయములు మూలాధారమైనను నీ వాఙ్మయాంగ వికాసము ప్రత్యేకము వ్యక్తిత్వమును గలిగియున్నది. ఆంధ్రశతకములకు మకుటము ప్రధానముగ నున్నది. సామాన్యముగను మకుటమే శతక నామమును దాల్చుచున్నది. దాశరథి, కాళహస్తీశ్వర, రంగశాయి, రామతారక, సుమతి, వేమవాది శతకముల మకుటము లాంధ్రశతకముల స్వరూపమును విశదము చేయుచున్నవి. భక్తిశతకములందు మకుటము లిష్టదేవతాపరములై యొప్పుచున్నవి. ధూర్జటి కాళహస్తీశ్వరుని, సోమనాథుడు వృషాధిపతిని, అన్నమయ్య సర్వేశ్వరుని, గోపన్న శ్రీభద్రాద్రిరాముని, పోతరాజు శ్రీమన్నారాయణుని దమ శతకములందు సంబోధించి మకుటరూపమైన శతక నామకరణమును జేసిరి. వేమన, సుమతి, కుమారి మొదలగు నీతిశతకముల మకుటములు భావార్థపరములుగ నున్నవి. నారాయణాది శతకములందుగల ఆదిదశకాది శతకవిభాగములును నాంధ్రశతకముల వ్యక్తిత్వమును దెలుపుచున్నవి. ఆంధ్రవాఙ్మయమునందు శత

కాంగము ప్రముఖాంగముగ నున్నను కావ్యాంగములందు సందిగ్ధాంగముగ నున్నది.

కావ్యాంగములు

లాక్షణికులు కావ్యాంగములందు పురాణేతిహాస ప్రబంధ నాటకాదుల కొసంగిన ప్రాముఖ్యమును శతకముల కొసంగియుండ లేదు. అప్పకవి శతకములనుండి కావ్యలక్షణముల కుదాహరణములను సంగ్రహించెను. అప్పకవి, చిన్నకోట పెద్దన్నగారలు శతకములను క్షుద్రకావ్యములందు జేర్చిరి. అనంతామాత్యుడు శతకములను చాటుప్రబంధములందు జేర్చెను. కవిచరిత్రకారులు గురుజాడ శ్రీరామమూర్తిగారు, వీరేశలింగము పంతులుగారు కవులచరిత్రములందు శతకముల ప్రశంసను జేసియుండలేదు. శతకములు లక్షణ గ్రంథములందు ప్రవేశమునుగాంచకపోయినను ప్రజాహృదయమునందు స్థిరప్రవేశమును గాంచిన విధమును శతకములసంఖ్య, శతకకర్తల నామములు, శతకముల ప్రచారము విశదము చేయుచున్నవి. కావ్యాంగములను నిర్ణయించుటయందు శతకాంగమును నాంగ్లకావ్యసంప్రదాయానుసారముగను నిర్ణయించుట యాంగ్లవిద్యాశిక్షితుల కాచారమైనది. శతకకవుల చరిత్రను రచియించిన కీ. శే. వంగూరి సుబ్బారావుగారును నీమార్గము నవలంబించి శతకములు భావగీతములను (Lyrics) కావ్యాంగమునకు జేరునటుల నిర్ణయించిరి. ఈ నిర్ణయ మాంధ్రకావ్య సంప్రదాయములకు సమన్వయముగాకను సందిగ్ధముగ నున్నది. శతకవాఙ్మయమును నాంధ్రవాఙ్మయమునకు పరిచితమైన శ్రావ్యకావ్య విభాగమునందు జేర్చుటయే భావ్యముగ నుండును. నీతిశతకములందు విషయ సమన్వయము లేకపోయినను భక్తిశృంగార శతకములందు విషయసమన్వయమును భావసమన్వయమును గలవు. శతకవాఙ్మయము లాక్షణికుల యాదరణమును బడయక పోయినను, ప్రజాదరణమును బడసినవిధమును వాఙ్మయవ్యాపనము విశదము చేయుచున్నది. భక్తిశతకములు, నీతిశతకములు, శృంగార శతకములు ప్రజాజీవనమును రసవంతము చేయగలవిధమును శతకముల యాదరణము చాటుచున్నది. ఆరంభవిద్యా ప్రవృత్తియందు బాలికా బాలకులకు జ్ఞానోదయమునకును, భాషాపరిచయమునకును శతకములు ప్రయోజనకరములుగ నున్నవి. వేమన, సుమతి, కుమారీ, భాస్కరాది నీతిశతకములకును, దాశరథి, నారాయణ, రామతారకాది భక్తిశతకములకును పూర్వము విద్యాప్రవృత్తియందుగల వ్యాపకము వాని ప్రయోజనమును విశదము చేయుచున్నది. బాల్యమునందు నీతి, భక్తి, ధర్మబోధకములును, మనోహరములును, శ్రావ్యములును నైన శతకములను జదువుట విద్యాప్రవృత్తికి ప్రయోజనకరముగ నుండగలదు. ఆంధ్రప్రజాహృదయమున కపరిచితులైన ఆంగ్లేయ పండితులును దేశీయపండితులును విద్యాప్రవృత్తియందు నిర్ణయించుచున్న పాఠావళి ఆంధ్రభాషకు సంప్రాప్తమైన దుర్దశను తెలుపుచున్నది. ఆంధ్ర విశ్వవిద్యాలయాధికారులు విద్యాప్రవృత్తియందీ దుర్దశను తొలగించి విద్యాప్రవృత్తిని సారవంతము చేయుదురుగాత! శతక వాఙ్మయమునందు భక్తిశతకము లాంధ్రహృదయ స్వరూపమును విశదము చేయుచున్నవి.

భక్తి శతకములు

మానవులకు సకలార్థములందును భక్తి తరణమునకు సాధనముగ నున్నది. పితృభక్తి, మాతృభక్తి, పతిభక్తి, గురుభక్తి, దేశభక్తి, దైవభక్తి మహత్తరమైన భక్తికి భిన్నరూపములు. భక్తులు తాము తరించి లోకమును తరింపజేయుచున్నారు. శ్రీరామచంద్రుని పితృభక్తి, సావిత్రి పతిభక్తి, ప్రహ్లాదుని దైవభక్తి భక్తి ప్రభావమునకు నిదర్శనములు. అనన్యమైన భక్తి ఇహపరలోక సౌఖ్యములకు పరమసాధనము. దైవానుగ్రహమును బడయుటకు భక్తియోగము పరమసాధనముగ నున్నవిధమును భక్తుల చరిత్రలు తెలుపుచున్నవి. పండితులకు సాధ్యముగాని పరమపదము భక్తులకు సులభసాధ్యముగ నున్నది. వ్యాసులు జ్ఞానసాగరమైన భారతరచనానంతరము మోక్షప్రాప్తికి భక్తిసాగరమైన భాగవతరచనను చేసిన యితిహాస వృత్తము భక్తిప్రభావమును దెలుపుచున్నది. విశ్వరూప సందర్శనమున కనన్యమైన భక్తియే సాధనమని శ్రీకృష్ణ భగవానులు ప్రియభక్తుడైన యర్జునున కుపదేశించెను.

శ్లో. భక్త్యా త్వనన్యయా శక్య అహ మేవంవిధోఽర్జున!
జ్ఞాతుం ద్రష్టుం చ తత్త్వేన ప్రవేష్టుం చ పరంతప!

శ్లో. మత్కర్మకృన్మత్పరమో మద్భక్తస్సఙ్గవర్జితః
నిర్వైరస్సర్వభూతేషు యస్స మా మేతి పాణ్డవ!

భాగవతభక్తిభరితమైన ఆంధ్ర హృదయబృందావనమునకు శతకములు సహజఫలములుగ నున్నవి. భక్తిరసభరితములైన శతకముల నాంధ్రకవులు హృద్యముగ బాడి ప్రజాహృదయములందు భక్త్యుత్సాహములను ప్రజ్వలింపజేయగలిగిరి. రామదాసుగారి దాశరథి శతకము, ధూర్జటి కాళహస్తీశ్వర శతకము, పోతనామాత్యుని నారాయణ శతకము, సుబ్బారాయుడుగారి భక్తచింతామణి శతకము మొదలగు భక్తిభరితమైన పందలకొలది శతకము లాంధ్రభక్తహృదయమును విశదము చేయుచున్నవి. శతకములు పండితపామరహృదయములందును, బాలవృద్ధ హృదయములందును గలుగజేయగల భక్తిరసావేశ మనుభవజ్ఞులకు విదితము. బ్రాహ్మముహూర్తమునను లేచి భక్తిరసపూరితమైన హృదయముతో దైవ సంకీర్తనమును జేయుటకు శతకములు పరమప్రయోజనకరములుగ నున్నవి. కొంతకాలమునకు పూర్వము శ్రావ్యమైన శతకసంకీర్తన మాంధ్రగృహములందు జరుగుచు నాంధ్రహృదయ వికాసమునకు దోడ్పడుచుండెడిది. ఇప్పుడాస్థితియంతయును మారినది. విద్యాలయములందును గృహములందును శతకపఠన మపరూపమైనది. ఆరంభ విద్యాభ్యాసమునందు కాకి పిల్లి కథలు ప్రబలినవి. ఆంధ్రహృదయమునందు భక్తిరస ప్రవాహము శుష్కించుచున్నది. ఆంధ్రాభిమానులు, విద్యాలయములయందును గృహములందును భక్తిజ్ఞాన నీతిబోధ

కములైన శతకముల వాచనము నుద్ధరించి భాషాభ్యుదయమునకును హృదయ వికాసమునకును దోహదపడుదురు గాక!

[ఆంధ్రగ్రంథమాలయందు శతకసంపుటము ప్రథమ పుష్పము. ఈ శతకసంపుటమునందు గల ప్రతిశతకమునకును విపులమైన పీఠిక గలదు. ఆ పీఠికయందు కవికాలము, కవిత్వము, భావార్థము, శతకవిభాగములు, పాఠభేదములు మున్నగు విషయములు విపులముగను విమర్శింపబడినవి. ఆంధ్రమహాజను శ్రీప్రచురణము సందలి గుణములను గ్రహించి శతకావళికి స్వాగతంబునొసంగుటకు వేడుచున్నాను. కీ. శే. శ్రీ వంగూరి సుబ్బారావుగారు శతకకవుల చరిత్రను వ్రాసి చేసిన యుపకృతిని ప్రజలు సార్థకము చేయుదురు గాక!]

శ్రీ వృషాధిప శతకము

శ్రీ వృషాధిప శతకమును రచియించిన పాలకురికి సోమనాథా రాధ్యులు కాకతీయ రాజ్యమునందలి పాలకురికియందు జననము నొందెను. పాలకురికియందు బుట్టి ద్రవి డాంధ్ర కర్ణాటకదేశము లందు సంచారమును చేసి కలికె మను గ్రామమునను శివసాయుజ్య మును బొందినట్లు తెలియుచున్నది. శ్రియాదేవియును విష్ణురామ దేవుడును తలిదండ్రులనియును, కట్టకూరి పోతిదేవుడు విద్యాగురు వనియును, కరస్థలము విశ్వేశుడు శివదీక్షాగురువనియును బసవపురా ణమునందును, బసవేశుడు తండ్రియనియును, లింగార్యుడు గురు వనియును పండితారాధ్య చరిత్రమునందును సోమనాథుడు తనను గురించి వ్రాసికొనెను. పండితారాధ్య చరిత్రకు కృతిపతియైన సూరనామాత్యుడు "ఆపస్తంబసూత్రుడు, హారితప గోత్రుడు, ముద్దమకొడుకు. వెచ్చెలికాడు" అని వ్రాసెను. సోమనాథుడు లింగ ధారి బ్రాహ్మణుడని వీరేశలింగముపంతులుగారు కవులచరిత్రమునందు వ్రాసియుండిరి. బండారు తమ్మయ్యగారు దుందుభి సంవత్సరాది పంచికయందు సోమనాథుడు జంగముడని నిర్ధారణచేయు నొక వ్యాసమును వ్రాసిరి. అనుభవసారమునందు సోమనాథుడిట్లు తన కులగోత్రాదులను వర్ణించుకొనెను: —

కం. భృంగిరిటిగోత్రుడను గురు
లింగతనూజుండ శివకులీనుడ, దుర్వ్యా
సంగ నివర్తిత చరితుడ
జంగమలింగ ప్రసాద పత్రాణుండన్.

"వీరశైవమతస్థులగు జంగములకును లింగాయతులకును గోత్రాధికారులు—బ్రాహ్మణులకు నారాధ్యబ్రాహ్మణులకువలె—గౌతమ శాండిల్యాదీ మునీశ్వరులుకాక శివుని ముఖమునుండి యుద్భవించిన— వృషనందీశ్వరభృంగి (భృంగిరిటి) వీరస్కందులు అయియున్నారు." అని వ్యాఖ్యానముచేయుచు సోమనాథుడు జంగము డని తమ్మయ్యగారు సమర్థించిరి. ఆరాధ్యబ్రాహ్మణులును ఆరాధన సమయమునందు "ఓం ఓం శ్రీనందిభృంగిరిటి వీరక వీరభద్ర చండేశ్వర ప్రమథముఖ్య మహాగణేభ్యః..........నమోనమః" అని చెప్పుటవలనను భృంగిరిటిగోత్రము జంగమ కులనిర్ణయమును జేయజాలదు. అనుభవసారమందు 'వేదోక్తనిరూఢిని బురాణరహస్య నియుక్తని'రచి యుంతుననియును, పండితారాధ్య చరిత్రమునందు 'చతుర్వేద పారగు డను' అనియును వ్రాసెను. సోమనాథభాష్యమునందు 'గాయత్రీ మంత్ర ప్రకరణము'ను జేర్చెను. చతుర్వేద సారసూక్తులను వ్రాసెను. సోమనాథుని గ్రంథములందుగల వేదార్థపరిచయమును సోమనాథుని సంబంధబాంధవ్యములును బ్రాహ్మణకుల సంభవమును దెలుపుచున్నవి. 'పాలకురికి సోమ పతితుడు' అను ధూర్తవిప్రుని నిందయే బ్రాహ్మణకుల జననమును దెలుపుచున్నది. సోమనాథు డారాధ్య బ్రాహ్మణకులజుడుగ బుట్టినను కాలక్రమమునను అనుభవ సారమును వ్రాసినకాలమునకు బ్రాహ్మణ కులగోత్ర వ్యవహారమును వదిలి శివభక్తుడైన బసవ కులమును బసవగోత్రమును స్వీకరించి ప్రమథగణపరమైన భృంగిరిటి గోత్రమును స్వీకరించినట్లు లూహింప బడగియున్నది. వేమనారాధ్యుడు బ్రాహ్మణుడనుటకును ప్రబల నిద ర్శనములు గలవు. వేరిదేవ వేమనారాధ్యుడు భూసురుడని పండితా రాధ్య చరిత్రమునందు వర్ణింపబడినది. పండితుల చరిత్రాంశముల నిర్ణయమునందు కులాభిమానమును విడిచి నిర్ణయించుట సమం జసము.

కాలము

సోమనాథుడు కాకతీయరాజ్యమును 1140—1196 వరకును నేలిన మొదటి ప్రతాపరుద్రుని కాలమునం దున్నట్లు వీరేశలింగం పంతులుగారు నిర్ణయించిరి. బసవేశ్వరుడు 1140-68 వీరశైవమత వ్యాపనమును జేసెను. బసవేశ్వరుడును పండితారాధ్యు డును సమకాలికులు. పండితారాధ్యుడు 1130—90 వరకును నుండినట్లు కో. లక్ష్మణరావుగారు శివతత్త్వసారము పీఠికయందు నిర్ణయించిరి. సోమనాథుడు తాను వేమనారాధ్యుని మనుమని శిష్యు డనని వ్రాసికొనెను. వేమనారాధ్యుడు పండితారాధ్యులకు సమకాలికు డని పండితారాధ్య చరిత్రము తెలుపుచున్నది. బసవేశ్వరుడు 1168 లో లింగైక్యమునొందెను. పండితారాధ్యుడు బసవేశ్వరుని మరణానంతరము జీవించియుండెను. 1220 లో ఉద్భటకావ్యమను నామాంతరముగల శృంగారరసమును రచియించిన కన్నడ కవి సోమ రాజు సోమనాథుని ప్రశంసించెను. (కర్ణాటకవి చరిత 1 వ భాగ. 270 పుట). పండితారాధ్యుడు 1190 వరకు జీవించియుండి సోమనాథుడు 1196 వ సంవత్సర ప్రాంతమునందుండినట్లు నిర్ణ యించిన కొంత యసందిగ్ధస్థితి గలుగుచున్నది. పండితారాధ్యునికాలము పదేండ్లు వెనుకకును సోమనారాధ్యునికాలము కొంచెము ముందు నకును నడుపుట యుచితముగ నున్నది. కాని ఈనిర్ణయము 1140—1196 వరకు పాలించిన మొదటి ప్రతాపరుద్రుని కాలమునకు సోమనాథుని కాలమును దూరస్థము చేయును. పండితారాధ్యుని కాలానంతరము పదియైదేండ్లలోపలనె సోమనాథుడు

నివసించి తన గ్రంథములను రచియించినట్లు లూహింపదగియున్నది. పండితారాధ్య చరిత్రమును, బసవపురాణమును రచియించిన సోమనాథుడు 1170—1230 వరకును నివసించియుండును. కర్ణాటక వాఙ్మయ పరిశోధనలవలనను, నితరమైన యాధారములవలనను యథార్థమైన కాలనిర్ణయమును జేయుట కవకాశము లింకను గలవు.

వ్యక్తిత్వము, గ్రంథములు

సోమనాథుడొక మహావ్యక్తియని వారి గ్రంథములును నితర గ్రంథకర్తల ప్రశంసలును వీరశైవుల వర్ణనలును తెలుపుచున్నవి. చతుర్వేద పారంగుడు. సంస్కృతాంధ్ర కర్ణాటాదిభాషలందు మహాపండితుడు. గానకళా ప్రవీణుడు. కవిపుంగవుడు. మహాభక్తుడు. వీరశైవశిఖామణి. సోమనాథుని ప్రతిభను వారి గ్రంథములు విశదము చేయుచున్నవి. బసవపురాణము, పండితారాధ్య చరిత్రము, అనుభవసారము, చతుర్వేదసారసూక్తులు, చెన్నమల్లు సీసములు, వృషాధిప శతకము తెనుగు గ్రంథములు; సోమనాథభాష్యము, బసవన పంచగద్య, శ్రీరుద్రభాష్యము, నమస్కారగద్యము, అక్షరాంకగద్యము, పంచప్రకారగద్యము, అష్టకము, పంచకము, ఉదాహరణ యుగ్మము, సంస్కృతములు; బసవరగడ, గంగోత్పత్తిరగడ, శ్రీబసవాఢ్యరగడ, సద్గురురగడ, కర్ణాటకములు. సోమనాథున కాంధ్ర కర్ణాటక సంస్కృతభాషలందును, వేదవేదాంతశాస్త్రములందును, మతసంప్రదాయాచారములందును, కళలయందును, శాస్త్రములందును గల యసామాన్యపాండిత్యమును ద్విపదకావ్యములైన బసవపురాణమును పండితారాధ్య చరిత్రమును భాష్యములును తెలుపుచున్నవి. అనుభవసారము సోమనాథుని శివానందానుభవమును తేటమాటలను తెలుపుచున్నది. ద్విపదకావ్యముల పట్లగల యనాదరణమును వీరశైవమతము పట్లగల విముఖతయును సోమనాథుని గ్రంథముల ప్రచారమునకు ప్రతిబంధకములుగ నేర్పడినవి. నన్నయకును తిక్కనకును నడుమకాలమునందు వర్ధిల్లి తాను తెనుగున ద్విపద కావ్యములను ప్రజాసామాన్యమున కుపయోగకరముగ రచియించి దేశభాషా సంప్రదాయాచారములను పెన్నిధిగను గ్రంథములందు సేకరించిన సోమనాథుని గ్రంథముల కధికతరమైన ప్రచారమును గలుగజేయుట కాంధ్రభాషాభిమానులు ప్రయత్నించుదురు గాత!

వృషాధిప శతకము

ఆంధ్రవాఙ్మయమునందు శతకవాఙ్మయము మిగుల రసవంతముగ నున్నది. భక్తిజ్ఞాన వైరాగ్యనీతి శృంగార హాస్యభావములు శతకములందు పల్లవించుచు శతకములు రసోదయమును గలుగజేయుచుండును. శతకములు ఒకేవిషయమునుగాని పలువిషయములనుగాని హృదయరంజకముగను వర్ణించుచు ఖండకావ్యస్వరూపమును దాల్చుచున్నవి. ఆంధ్రవాఙ్మయమునం దిపుడు 600 పైన శతకములు నిలిచియున్నవి. శతకములందు భక్తిపరమైన శతకము లధికముగ నున్నవి. శతకగుచ్ఛముగనున్న శివతత్త్వసారము వృషాధిప శతకమునకు పూర్వకాలపు గ్రంథమైనను ప్రచారమునందున్న శతకములందు వృషాధిపశతకము ప్రాచీనశతకముగ నున్నది. ఈశతకమునకు బసవశతకము బసవేశ శతకమని నామాంతరములు గలవు. ఈ శతకము నిదివరకు శ్రీ భైరవ ముద్రాక్షరశాల వారు బందరు, వావిళ్ల రామస్వామిశాస్త్రులు అండు సన్సువారు మద్రాసు, ముద్రించిరి. ప్రాచ్యలిఖిత భాండాగారమునందు వ్రాతప్రతులు గలవు. ఆ ప్రతులను పరిశోధించి పాఠభేదములనుజేర్చి ఈ ప్రతిని ముద్రించితిమి. సోమనాథుడు వృషాధిపశతకమును బసవపురాణానంతరము రచియించి తనకు బసవేశ్వరుని పట్లగల పరమభక్తిని దెలియజేసెను.

శైలి

సోమనాథుని ద్విపదకావ్యముల శైలి మహాప్రవాహమువలె ప్రవహించుచు నాంధ్రపద భూయిష్ఠమై భావగర్భితమై పండితపామరులకు సులభగ్రాహ్యమై మనోహరముగ నున్నది. వృషాధిపశతకపు శైలి సరళమైనను సంస్కృతపద భూయిష్ఠమై కఠినముగనున్నది. అంత్యప్రాసములకును ముక్తపద ప్రాసములకును శబ్దాలంకారములకును నీ శతకము తరువాతి కవులకు మార్గదర్శకముగ నున్నవిధము నీపద్యములు తెలుపుచున్నవి.

> "ఉద్ధత భక్తవృద్ధ విను
> తోత్తమ సిద్ధ పరీత జంగమ
> శ్రద్ధ సదాత్మశుద్ధ గణ
> రాజిసమృద్ధ విముక్తపాశ స
> న్నద్ధ మహాప్రసిద్ధ యగు
> ణత్రయబద్ధ శరణ్యసయ్య భా
> స్వద్ధత చిత్ప్రబుద్ధ బస
> వా! బసవా! బసవా! వృషాధిపా!"

> చ. "సురవరపూజ్య పూజ్యగుణ
> శోభిత శోభితరూప రూప వి
> స్ఫురతరశీల శీల గుణపుంగవ
> పుంగవసత్త్వ సత్త్వసం
> వర పరవాద వాద భయ
> వర్జిత పాప విచార చార యీ
> శ్వరసమ నీవె దిక్కు బస
> వా! బసవా! బసవా! వృషాధిపా!"

సోమనాథుడు తన యష్టభాషా పాండిత్యమును దెలుపుటకీశతకమునందు సంస్కృతమునందును తెలుగునందును ద్రవిడ కర్ణాటక మహారాష్ట్ర భాషలందును మిశ్రమభాషలందు మణిప్రవాళమునందును బసవస్తుతిని జేసెను. "విరచిత శుద్ధ సాళువ.... కేళివిలోల సంగమేశ్వర" యను నొక సమాసముననె పద్యమునంతను జేర్చెను. శైలియందు శబ్దాలంకారములును నంత్యప్రాసములును ముక్తపదప్రాసములు మున్నను నర్థరసస్ఫురణము సహజముగ

గలుగుచు పద్యములు సరళగతి గలిగి భావములు సులభముగ గ్రాహ్యము లగుచున్నవి. యతిప్రాసములు విశ్రమమైత్రిని గలిగి శ్రావ్యములై సుస్వరోపేతములై ఉన్నవి. శతకమంతయును మకుటమునందు సంబోధనజేసిన బసవేశ్వరుని ప్రభావమును వ్యక్తపరచుచు బసవేశ్వర గానమునుజేయుచు శబ్దార్థములను బసవమయము చేయుచున్నది.

కావ్యార్థము

ఈ శతకమునకు మకుటము బసవా! బసవా! బసవా! వృషాధిపా! హృదయాంతరాళము నుండి త్రిరావృత్తమై వెడలిన బసవ సంబోధనము సోమనాథుని భక్తిరసోన్మాదమును చాటుచున్నది. సోమనాథుని హృదయేశ్వరుడైన బసవేశ్వరుని గానస్తవములు పండ్రెండవ శతాబ్దియందలి యాంధ్రహృదయావేదనమును సువ్యక్తము చేయుచున్నవి. శ్రీ శంకరాచార్యులు తన ప్రజ్ఞాబలముచే జైన బౌద్ధ మతముల నణగద్రొక్కి వైదికమతమును దాని ప్రాబల్యమును స్థాపించినను నపారమైన ప్రజాశక్తి తిరిగి తలయెత్తి విజృంభించి నది. శంకరుడు ప్రతిపాదించిన "తత్త్వమసి" "అహం బ్రహ్మాస్మి" "శివోహం" అను పరమార్థతత్త్వములను నిత్యజీవనము నందు సమన్వయమును జేయుట కాంధ్రహృదయము ప్రయత్నించినది. సిద్ధాంతమునందు బ్రాహ్మణుడును చండాలుడును శివస్వరూపు లని యాచార్యస్వాములు సిద్ధాంతము చేసినను నాచరణమునందు సంఘ జీవనమునందు శివారాధనమునందు భక్తబృందావనమునందు కులగోత్ర స్వరూపములైన భేదావరణములు భేదములను బెంచి వర్తమాన కాలమునందువలెనే నిందాసూయలకు దుర్బలమునకు గారణములుగ బరిణమించినవి. ఆచార్యస్వాములవారు ప్రతిపాదించిన "సర్వం ఖల్విదం బ్రహ్మ" యను సిద్ధాంతమున కర్థాపత్తిని గలుగజేయుటకు బసవేశ్వరుడు దలపెట్టెను. బసవేశ్వరుడు మహాభక్తుడు. బ్రాహ్మణ కులజుడు. బాల్యమునందే బ్రాహ్మణకర్మలను విరసించి భక్తిజ్ఞాన సమ్మిళితమైన లింగధారి మతవ్యాపనమునకు బూనుకొనెను. జీవేశ్వ రులకు ప్రవృత్తియందు గల యవ్యవహిత సంబంధము నిత్యానుభవ మయినపుడు పరమార్థసందర్శనము గలుగునపు డద్వైతసిద్ధి భక్తు లకు గలుగుచున్నది. బసవేశ్వర సిద్ధాంతములను పండితపామర హృదయములందు వ్యాపింపజేయుటకు సోమనాథుడు తన యప్రతి మానమైన ప్రజ్ఞాపాండిత్యములను వినియోగించి కీర్తికాము డయ్యెను. గురులింగజంగముముల కైక్యమును సోమనాథుడు బోధించి కులగోత్రములను వదలి బసవకులగోత్రములను స్వీకరిం చెను. లింగధారణము శివభక్త బృందావనమునందు గురులింగజంగము భేదావరణముల గూలద్రోసి సకలజనులకును శివస్వరూపమును గలుగజేయుచున్నది. వృషాధిపశతకమునం దీపరమార్థమును తత్త్వ భావమునను నర్థరూపమునను సోమనాథుడు మనోహరముగ నుపదే శించెను. సోమనాథుడు శివసాయుజ్యమునకు శ్రీ గురుమూర్తియైన బసవేశ్వరునకు వలె జంగమస్వరూపులైన భక్తులకును భృత్యభావ మును బూనిన విధమును శతకము దెలుపుచున్నది. లింగాంగులైన కిన్నరయ్య, మాచయ్య, బాచిరాజు, బంకిదేవయ్య, చౌడయ్య, బొప్పయ్య, బ్రహ్మయ్య మొదలగు భక్తులకు జంగమభక్త బృందా వనమునందు కులగోత్ర స్థితిభేదములు పోయి శివభక్తుల స్థానము లభించినది. జీవేశ్వరులకు విశిష్టాద్వైత మతస్థులు గల్పించిన శాంతి దాస్య సఖ్య వాత్సల్య మధురావస్థలను సోమనాథు డీశతకము నందు పెక్కుస్థలములందు వ్యక్తము చేయుచు సకల జంగమ ప్రపంచమును నీసూత్రబద్ధముచేసి శివమయముచేసి పరమార్థమును గనుగొనిన విధము నీ క్రింది పద్యము దెలుపుచున్నది.

ఉ. నాయొడయండ నావిభుఁడ
నాహృదయేశ్వర నామనోరమా
నాయిలువేల్పు నావరద
నాగురులింగమ నాదుజంగమా
నాయధినాథ నావరుఁడ
నన్ను గృపామతిఁ బ్రోవుమయ్య దే
వా యమి బృందవంద్య బస
వా! బసవా! బసవా! వృషాధిపా!

గ్రంథవిస్తరభీతిచే నీవిషయము నింతటితో నాపి విషయార్థ స్ఫురణమున కనుభవసారమునందలి పద్యముల నుదహరించు చున్నాను.

క. ఇంద్రియపరవశు డధముం
డింద్రియ నిగ్రహుడు భక్తియెడ మధ్యముడై
యింద్రియజయు డుత్తముడు శి
వేంద్రియసంధాయకుడు మహేశుడు గాడే.

క. ఈకుల మాకుల మనక ని,
రాకులమతి వారికొరత లరయక భక్తా
నీకము శివుడని కొలచిన
చేకొనడే వాంఛితార్థ సిద్ధి మహాత్మా.

క. అర్థార్థము వ్యవసాయము
అర్థము జంగమహితార్థ మదియును సద్భ
క్త్యర్థము సద్భక్తియు ము
క్త్యర్థం బటుగాన వలయు వ్యవసాయ మిలన్.

వృషాధిపశతకము భాషయందును భావములందును భక్తి రసోదయమునందును పెక్కుగ్రంథములకు మార్గదర్శకమై సోమ నాథారాధ్యుని ప్రతిభను వెల్లడిచేయుచున్న విధము నీక్రిందిపద్యము విశదము చేయుచున్నది.

ఉ. లింగమయాంతరంగ గురు
లింగపదాంబుజభృంగ సత్కృపా

దొంగ కృపావరిస్ఫురద
పాంగ విముక్తభుజంగ జంగమా
త్తుంగ జితాభిషంగ గత
దుష్కృతభంగ మదీయలింగ నీ
వంగడ మేఁజానయ్య బస
వా! బసవా! బసవా! వృషాధిపా!

పాఠములను సరిచూచిన వ్రాతప్రతులు

ఈ గ్రంథమును అచ్చుకూర్చుటకు ముందు పాఠభేదములను గుర్తించుటకై చెన్నపురిలోని దొరతనమువారి ప్రాచ్యలిఖిత పుస్తక భాండాగారమువారి గ్రంథాలయమునందలి గ్రంథముల నుపయోగించు కొన్నారము. ఇందు ప్రదర్శించిన నంబరులు పై భాండాగారమువారి గ్రంథముల నంబరులని కృతజ్ఞతో చదువరులకు తెల్పుచున్నారము.

12—9—14 ఇది తాళపత్ర గ్రంథము. సంపూర్ణముగ నున్నది. 104 పద్యము లిందుగలవు. వ్రాత తిన్ననిది. కంపేరు చేయుటలో దీనికి 'అ' అని చిహ్న ముంచినాము.

13—3—15 ఇది కాగితపు ప్రతి. దీనియందు 108 పద్యములు గలవు. ఇందలి వ్రాతకూడ తిన్ననిదే. దీనికి 'ఇ' అను గుర్తుంచినాము.

13—9—18 ఇదియును తాళపత్రముల ప్రతియే. ఇందు గూడ 109 పద్యము లున్నవి. దీనికి 'ఉ'యను గుర్తుంచినారము.

14—14—22 ఇదియును తాళపత్ర గ్రంథమే. ఇది చాల ప్రాచీనము. దీనికి ఇందు 'ఊ' యను గుర్తు నుంచితిమి. ఈ పుస్తకము చివఱను ప్రతివిలేఖకులు ఈవిధముగా ప్రతిని లిఖించిన కాలమును పేర్కొన్నారు. "క్రోధినామ సం॥ర ఆషాఢ శు 11 జయవారమునాడు వృషాధిపశతకం సంపూర్ణముగా అడ్డిగెల మల్లు వ్రాసిన ప్రతిని కాంజి వీరమల్లు వ్రాసికొనెను."

పెక్కుభాషల పద్యములకు తాత్పర్యము

(50) ఇది సంస్కృతమున రచించినస్తుతి. ప్రసిద్ధమైన కీర్తిచేత విండింపబడిన ముల్లోకములు గలవాడా! మహాపాపముల నణంచు విభవము గల పాదపద్మములు గలవాడా? ప్రకాశించుచున్న వృషభస్వరూపుడా నమస్కారము. అని భావము.

(51) అప్పులగు శివగణముల ప్రవేశించిన ఆర్తుల నన్నింటిని హరింపజేయువాడా! సుఖము నిచ్చు చిరునవ్వుతోకూడిన కటాక్షములు గలవాడా! ప్రకాశవంతములగు గుణములు గలవాడా! దీనభావముతో నీకు నమస్కారమని ప్రణుతింతునని భావము. ఇదియును సంస్కృతభాషామయమే.

(52) కల్పింపబడిన లింగజంగము సుఖములచేత వెలుగొందు వాడా! (అనగా లింగజంగములకు సుఖమును గల్పించి తత్కృపను వెలసిల్లువాడా యని భావము.) నిర్వికల్ప వికల్ప మార్గములందు ఖ్యాతినొందినవాడా! గుణములకు కల్పవృక్షములాంటివాడా! అని నీకొఱకు గౌరవలీలతో నమస్కరింతునని భావము. ఇదియును సంస్కృతమయమే.

(53) పాపములను ఔదిరించినవాడా! సంసారతాపమును పోగొట్టినవాడా! భక్తిచే ఉర్జితమైన మనస్సుగలవాడా! సుగుణము లనెడి ఉత్తమరత్నములకు పెట్టెలాంటివాడా అని నిన్ను వర్ణింతు నని భావము! ఈ పద్యముగూడ సంస్కృతభాషామయము.

(54) మన్మథుని చూర్ణము చేసినవాడా! భస్మవిలేపనముచే వెలుగొందువాడా! మనోరథముల నిండించినవాడా! పూర్వజన్మాశ్రిత వర్తనమును వీడినవాడా! వర్ణభేదమును విరసించువాడా! శివా సహితుడా! నీకొఱకు నమస్కారమును చేయుచున్నానని భావము. ఈ పద్యము పైతము సంస్కృతభాషామయమే.

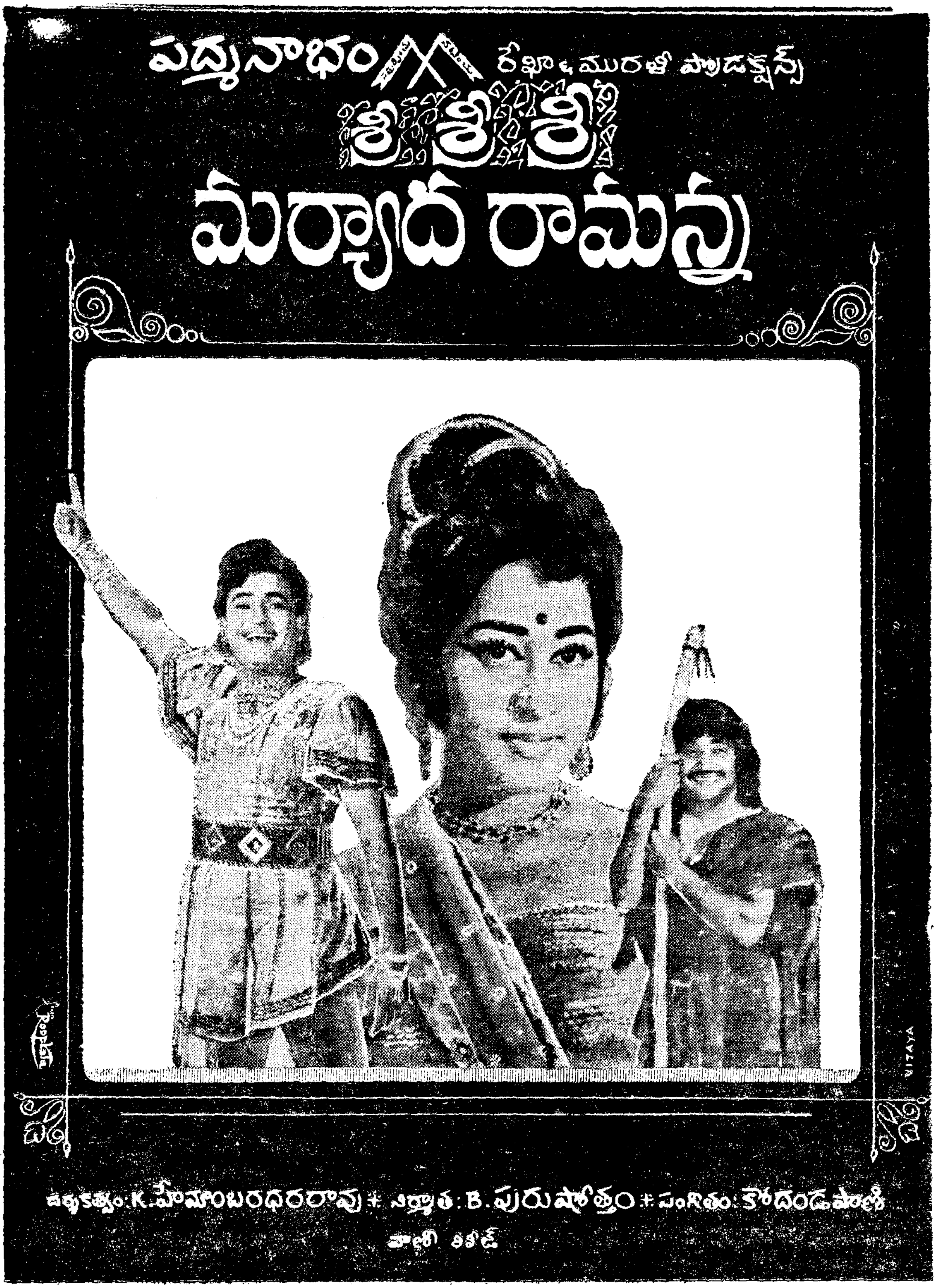
(55) భవారణ్యపర్యటనముచే నలసియున్న జనులయొక్క శ్రమలను పోగొట్టజాలి, సమస్తజగములచేతను ప్రణుతింపబడిన నీపాదద్వంద్వమును నాహృదయకమలమునందు—"నీ వా యీశ్వరా దయానిధీ! నిరంతరము సంస్మరించుచున్నా"నని నిన్ను సంస్కృత భాషతో నుతించెదనని భావము.

(56) ఇది తమిళపద్యము. నాదైవమా, నాగ(భూషణ) ధరా! దిక్కులేనివారికి దిక్కగువాడా! పెద్దయ్యా! పవిత్రము చేయువాడా! ప్రఖ్యాతుడా! దేవా! తండ్రీ! అని అర్థము గలుగు నట్లు ద్రవిడభాషతో నుతింతును. అని భావము.

(57) ఇది కర్ణాటకపద్యము. పసివాడైన నన్ను రక్షింప వలసినది. నా అవినీతులనెందును మన్నింపవలసినది. నీ పదాబ్జముల నమస్కరింపగల నీయనుగ్రహమే యిది. నీయాత్మయే దిక్కు—అని నిన్ను కర్ణాటకభాషతో నుతింతునని భావము.

(58) ఇయ్యది మహారాష్ట్రభాషా ప్రస్తుతిగల పద్యము. దేవోత్తముడవు నీవు. గురుదేవుడవని వృషభేశ్వరుడవని నిన్ను చెప్పె దను. నీయొక్క అనుగ్రహము. నన్ను దయ జూచువాడవు నీవేగదా యని నుతింతునని భావము.

(59) ఇది సంస్కృతాంధ్ర మిశ్రితమైన భాషలతో చేసిన ప్రస్తుతి పద్యము. ప్రవాళ మనగా పవడము. పవడమునందెట్లు ఎఱుపు తెలుపు మున్నగు రంగులు ఒకదానితోనొకటి కలసిమెలసి ప్రత్యేకవర్ణమువలె సముజ్జ్వలములై యుండునో అట్లే వివిధభాషలలోగల పదములు ఒక్క ఛందమునందు యొనపి జెనపి యుండుటచేత నిట్టిపద్యములకు మణిప్రవాళములు అని ప్రాచీనులు పేరునుంచిరి. భక్తులయొక్క హృదయకమలము

పద్మనాభం రేఖా & మురళీ ప్రొడక్షన్స్
శ్రీ శ్రీ శ్రీ
మర్యాద రామన్న
దర్శకత్వం: K. హేమాంబరధరరావు * నిర్మాత: B. పురుషోత్తం * సంగీతం: కోదండపాణి

లందు విహరించువాడా! నిరంతరము చేతులనెత్తి దేవరవారి పాద ద్వంద్వమును నమస్కరించు చున్నాననియును, హృదయమునందు ధ్యానము చేయుచున్నాననియును, నిన్ను పూజించుచున్నాననియును మణిప్రవాళముతో నిన్ను నుతించెదననియు భావము. ఇది సంస్కృ తాంధ్రభాషలు మిశ్రమము చేసిన పద్యము.

(60) ఈ పద్యమునందు ద్రావిడాంధ్ర సంస్కృతములు మిశ్రము చేయఁబడియున్నవి— అరుణగిరీశ్వరుని (తిరువణ్ణామలేశ్వరుని) యనుగ్రహమును పొందినవాడా! తమ దివ్యవర్ణనలు వినెడి భాగ్యము వాకు లభించినది. కనుక నిన్నొక్కనినే దేవోత్తముఁడవని నుతింతును అని తాత్పర్యము.

(61) ఇందు ఆంధ్ర కన్నడ సంస్కృతముల మిశ్రస్తుతి గలదు. దేవా! మీదర్శనమున ఈపాపము చేటికవలె నన్ను వదలి పరుగెత్తిపోదా! పరముడా నమస్కరించెదను. ఓ న్యాయవిశేషా! నీవే దిక్కు. నీకంటె నొరులను కృతార్థులుగువారి నెఱుంగను.

(62) వ్యాఘ్రచర్మమును నాగభూషణములును సూర్యచంద్ర నేత్రములును గరళకంఠమును గంగాధరత్వమును కపాలధారణమును గల దేవునికి నీవు సేవకుడవని నిన్ను నుతింతునని భావము. ఇది అచ్చతెలుగున నుతించిన పద్యము.

(63) ఇందు సంస్కృత ద్రవిడ కర్ణాటాంధ్ర మహారాష్ట్రాది భాషలు అనేకములు గలవు — ఓ హృదయేశ్వరా! (దేవర వారి) శ్రీపాదుకను నా మనస్సునకు తెమ్ము. నీవు పరతరుడవు. పురాణుడవు. ఏమిచేయవలయును? (అనగా ఏమిచేయవలయునో ఆజ్ఞనిమ్మని యర్థము) నన్ను రక్షించు మహావిభూ! నీవు నా తండ్రివి. నా వరదుడవు. అని నిన్ను ప్రస్తుతిచేయుదును.

(64) కన్నడ సంస్కృత భాషామిశ్రిత మగు నదీ పద్యము. నేను మహారసవంతమైన (మీ) పాదద్వంద్వమును అత్యాసక్తితో పాడెదను. మిమ్ముల నర్చించెదను. సమగ్రమగు (మీ) స్తుతిని మీవిషయకము లగు సత్కార్యములను విడువను.

శ్రీ సర్వేశ్వర శతకము

శ్రీ సర్వేశ్వర శతకమును రచియించిన యథావాక్కుల అన్నమయ్య ఆరాధ్యబ్రాహ్మణుడు. ఆత్రేయగోత్రజుడు. యజుశ్శాఖాధ్యాయి. దూదికొండ నివాసి యగు సోమేశ్వరారాధ్యుని శిష్యుడు. అన్నమారాధ్యుడు గోదావరీ తీరమునందుగల పట్టిసమునందు గల వీరభద్రస్వామిని సేవించుచు నచట నివసించుచుండెను. తదనంతరము శ్రీశైలయాత్రకు బోయి తిరిగి వచ్చునపుడు పల్నాటి తాలూకాయందలి స్వతశాలయందు నివసించెను. ఆ స్థలమునందే సర్వేశ్వరశతకమును రచియించి సిద్ధిని బొందెను. అన్నమార్యుని మునిమనుమడు చిట్టెమరాజు పల్నాటిసీమను నివాసమును గైకొని యచటను చెర్లగుడిపాడు, మిరియాల, వల్లిగుంత, పశేముల, వద్దిరేల, సీతానగరము నను వాఱుగ్రామములకు కరణికమును సంపాదించెను. చిట్టెమరాజు మనుమడు సోమరాజు ప్రసిద్ధపురుషుడగుటంజేసి ఇంటిపేరు సోమరాజువారుగ మారినది. ఇప్పటికిని సోమరాజువారు పల్నాడు సీమయందు గలరు. సోమరాజు వేంకట శివుడుగారు తనవంశావళిని లిఖియించినట్లును శేషగిరిరావుగా రీవృత్తాంతమును తమకు దెలిపినటులును జయంతి రామయ్య పంతులుగారు సాహిత్యపరిషత్తువారు ప్రచురించిన సర్వేశ్వరశతకపు పీఠికయందు వ్రాసిరి.

కాలము

అన్నమారాధ్యుడు సర్వేశ్వర శతకమునందు కృతిని రచించిన కాలమును 130 పద్యమునందును తన కులగోత్రములను 133, 140 పద్యములందును దెలిపెను.

శా. శాకాబ్దంబులు వార్ధిషట్కపురజి
త్సంఖ్యం బ్రవర్తిల్లవ సు
శ్లోకానందకరంబుగా మహిమతో
శోభిల్ల సర్వేశ్వర
ప్రాకామ్యస్తవ మొప్పఁ జెప్పె శుభకృ
ద్వ్యక్త వర్షంబునన్
శ్రీకంఠాశ్రితమై వసుంధరపయిం
జెన్నొంద సర్వేశ్వరా. 130

అన్నమార్యుడు సర్వేశ్వర శతకమును 1164 శాలివాహన శకాబ్దంబైన శుభకృత్సంవత్సరమునందు (క్రీ. శ. 1242) రచియించెను. అన్నమయ్యకు శతకమును రచియించినకాలమునకు 30 ఏండ్లుండిన నీకవి 1212—1270 ప్రాంతమున నివసించి యుండును. పాలకురికి సోమనాథుఁడు 1170—1220 ప్రాంతములం దుండినటులు తెలియుచున్నది. అన్నమయ్య సోమనాథుడు జీవించియున్నప్పుడే పుట్టియుండును. సర్వేశ్వర శతకమునం దనుభవసారమునందు సోమనాథుడు తెలిపినభావములు గలవు. సర్వేశ్వర శతకపు 64—వ పద్యమునకును అనుభవసారపు 217, 218 పద్యములకును భావములు సరిపోవుచున్నవి.

శా. లింగారాధన జంగమార్చనము లో
లిన్ భక్తి కంగంబు ప్రా
ణాంగ వ్యాప్తియు నై స్ఫురించు విదిత
త్వారం బగుం గాన నా
యంగాభ్యర్చన జంగమాహితకరుం
డై చేసినం దా శివ
శృంగారం బగు వానిభక్తి మదిఁ జి
త్రింపంగ సర్వేశ్వరా. 64

ఉ. జంగమశక్తి లింగపరి
చర్యల మీఱుట యుక్తమౌను శ
ర్వాంగమలింగపూజ లవి
సామ్యము సల్పుట మధ్యమంబు మున్
జంగమలింగపూజ యెడ
వల్మిక లింగము గొల్చుచుక్కి యె
వ్వంగ కనిష్ఠపౌట శర
ణ్యప్రతిపత్తియె ముఖ్యమిమ్మెయిన్. అ. సా. 217

కం. జంగమపరాఙ్ముఖుండై
లింగార్చనసేయునతని లింగ దలిర్చన్
వెంగలి యై శవమునకును
శృంగారముఁ జేసినట్లు శివభక్తనిధీ. అ. సా. 219

అన్నమారాధ్యుడు సోమనారాధ్యునకు దరువాతను, 1234—1300 వఱకు నున్న తిక్కన సోమయాజికిముందును, సమీపకాలమునందు వర్ధిల్లి 1242 క్రీ. శక సంవత్సర ప్రాంతమునందు సర్వేశ్వరశతకమును రచియించెను.

ఈశతకము శివభక్తిపరమైన ప్రాచీనశతకము. సోమరాజు వేంకటశివుడుగారి వంశావళియం దీశతకరచనకు సంబంధించిన యీ క్రింది గాథ గలదని తెలియుచున్నది. "అన్నమయ్య కృష్ణాతీరమునందలి సత్రశాలయందు శ్రీ మల్లికేశ్వరస్వామిని సేవించుచు సర్వేశ్వరశతకమును రచించెను. పద్యముల నొక్కొక్కదానిని దాటియాకుమీఁద వ్రాసి కృష్ణాప్రవాహమునందు వేయుచుండెను. ఎదురీదివచ్చిన యాకును దీసి దారమునకు గ్రుచ్చుటకును నా యాకీదిరానపుడు గండకత్తెర వైచుకొనుటకును బ్రతిజ్ఞచేసెను.

మ. తరులం బువ్వులు పిందెలై యొదవి త
త్తజ్జాతితోఁ బండ్లగున్
హర! నీపాదపయోజపూజితములై
యత్యద్భుతం బవ్విరుల్
కరులౌ నశ్వములౌ వనర్థమణులౌ
గర్పూర మాహార మౌ
దరుణీరత్నములౌ ఛటీరతరులౌ
దథ్యంబు సర్వేశ్వరా. 87

పై పద్యము కొట్టుకొనిపోవుట చూచి గండకత్తెరను వైచికొనుట కుద్యమించెను. అపు డొకపసుంకాపరి తాటియాకును దెచ్చి యిచ్చెను. ఆ యాకునందు 87—వ పద్యమునకు బదులుగ నీ క్రింది 88-వ పద్య ముండుటను జూచి దానిని దారమునకు గ్రుచ్చి నియమానుసారము శతకమును ముగించెను.

మ. ఒక పుష్పంబు భవత్పదద్వయముపై
నొప్పంగ సద్భక్తిరం
జకుఁడై పెట్టిన పుణ్యమూర్తికిఁ బున
ర్జన్మంబు లే దన్నఁ బా
యక కాలత్రితయోపచారములఁ ద
త్పర్చించుచున్ బెద్దయై
ష్ఠికుఁడై యుండెడివాఁడు నీ వగుట చా
చిత్రంబె సర్వేశ్వరా. 88

ఈ గాథయందలి సత్యాసత్యము లెటులున్నను రెండు పద్యములకును భావార్థమునందు గల భేదము పరమభక్తిప్రభావమును రమ్యముగ దెలుపుచున్నది. మొదటి పద్యమునందు పుష్పార్చనమునకు ఫలము మహాసంపదలుగను రెండవ పద్యమునందు నైష్ఠికుని శివార్చనమునకు ఫలము కైవల్యముగను నిర్దేశింపఁబడినది.

శతకప్రతులు

సర్వేశ్వర శతకమును శ్రీ శైవసిద్ధాంత ముద్రాక్షరశాలవారు, మద్రాసు, శ్రీ రామలింగేశ్వర ముద్రాక్షరశాలవారు, ఓరుగల్లు, సాహిత్యపరిషత్తువారు, మద్రాసు, వావిళ్ల రామస్వామిశాస్త్రులండు సన్సు వారు, మద్రాసు, ముద్రించిరి. ప్రాచ్య లిఖితపుస్తకభాండాగారమునందును, సాహిత్య పరిషత్తు కార్యాలయమునందును వ్రాతప్రతులు గలవు. ఈ ప్రతులను సంప్రతించి పాఠభేదములను చేర్చి దీనిని ముద్రించితిమి. ఈ కవి యితర గ్రంథములను జేసినటు లూహించుట కాధారములు లేవు.

శైలి

సర్వేశ్వర శతకమును రచియించిన అన్నమారాధ్యుని శైలి సంస్కృతపదభూయిష్ఠమైనను నాతికఠినమై హృద్యమై సరళముగ నున్నది. కొన్ని పద్యములు భాషయందును భావములందును భాగవత పద్యములను స్ఫురింపజేయుచున్నవి. పద్యము లర్థాలంకారములను గలిగి భక్తిరసముతో నుప్పొంగుచున్నవి. పద్యముల నడక సరళగతిని గలిగి శ్రావ్యముగ నున్నది. కల్పనలు భావగర్భితములై సహజాలంకారయుక్తములై మనోహరముగ నున్నవి. పంచేంద్రియోద్వృత్తమైన చిత్తమునకును నీఁగకును, భవపంకనిమగ్నమైన మీనమునకును జీవికిని గల్పించిన పోలిక ప్రౌఢముగ నున్నది. సర్వేశ్వర శతకమునందు 34, 127 పద్యములందు బాలురు వినోదార్థము సైకత దేవాలయములను సికతాధామములను నిర్మించి యానందించెడి విధమును కవి రమ్యముగ వర్ణించెను. రవీంద్రనాథుడు గీతాంజలియందుఁ జేసిన 60 వ గీతయందలి బాలక్రీడావర్ణనము లీ వర్ణనముల కనురూపముగ నున్నవి. సర్వేశ్వర శతకమునందలి భావము లాధ్యాత్మికములు.

సారమే లేని సంసార వార్ధితటిని
వేడ్క నుం గ్రాటపాటలఁ బిల్ల లెపుడు.
ఇసుకచే నిండ్లఁ గట్టుచు నెసఁగుచుండ్రు
వట్టిగుల్లలతో నాడి వఱలుచుండ్రు.

60 గీతాంజలి. రవీంద్రుడు.

సంసార మహార్ణవ తరణ విషయమునను గురుమంత్రకార్ముక సంధానవిషయమునను 69, 70 పద్యములందు జేసిన కల్పనలు సంభీరముగ నున్నవి. విశ్వేశ్వరునకు విశ్వప్రవృత్తియందు గల వైరుద్ధ్య స్థితి ఈ పద్యమునందు రమ్యముగ దెలుపఁబడినది.

మ. సకలాధీశ్వర పట్టభద్రుఁడవు భి
క్షాగామి వత్యంతశాం
త కళాత్ముండవు రౌద్రమూర్తి పతిసౌం
దర్యాంబికా సంగమా
ధికలోలుఁడవు దివ్యయోగివి మదిం
దెల్లంబుగా నెట్టివా
రికిఁ దా శక్యమె నీ నిజం బరసి చ
ర్చింపంగ సర్వేశ్వరా. 106

ఇట్టి మంచి కల్పనలు సర్వేశ్వర శతకమునందుఁ బాలఁ గలవు. అన్నమార్యుఁడు స్వయముగ సర్వేశ్వర శతకము విషయమై తెలిపిన భావములు యథార్థముగ నున్నవి.

శా. ధాత్రి న్భక్తజనానురంజకముగాఁ
దత్త్వప్రకాశంబుగాఁ
జిత్రార్థాంచితశబ్దబంధురముగా
సేవ్యంబుగా సజ్జన
శ్రోత్రానందముగా శుభాంచితముగా
శోధించి సర్వేశ్వర
స్తోత్రం బన్నయ చెప్పె నిజ్జగములో
శోభిల్ల సర్వేశ్వరా. 183

శ త కా ర్థ ము

ఈ శతకమునకు మకుటము:—సర్వేశ్వరా! సర్వేశ్వర శతకమునకు మకుటము సర్వాంతర్యామి యైన సర్వేశ్వర సంబోధనము. సర్వేశ్వర సంబోధనమును నానావిధములను జేసి తనకుఁ గలిగిన శివయోగానందమును అన్నమార్యుఁడు సర్వేశ్వర శతకమునందు సువ్యక్తము చేసెను. శతకము శివభక్తిభరితమై పన్నెండు పదుమూడు శతాబ్దులందు దక్షిణ దిగ్భాగమునందు వ్యాపించిన శైవసిద్ధాంతములను బోధించుచున్నది. బసవేశ్వరుఁడు పండితారాధ్యుఁడు సోమనారాధ్యుఁడు మున్నగు శైవభక్తులు ప్రతిపాదించిన గురులింగ జంగమారాధన రూపమైన శివారాధనమునే అన్నమారాధ్యుఁడును సర్వేశ్వర శతకమునందు బోధించెను. సర్వేశ్వర శతకమునకు భక్తియే హృదయమైనను ముక్తికి సాధనను లైన నిగమాగమ వేదాంతసాధన మార్గములను నయిత మన్నమార్యుఁడు సందర్భానుసారముగ శతకమునందు వివరించెను.

శతక కవులు సామాన్యముగ భావోద్రేకము గలు గునపుడు భావార్థమును వ్యక్తము చేయుటకు పద్యములను వ్రాయుచు శతక మాలికలను గూర్చుచుందురు. శతకమాలికల యందలి భావకుసుములు రమ్యముగ నున్నను భావానుసంధానమునందు కళానైపుణ్యము గోచరము గాకుండును. విషయార్థ విస్ఫురణము నందు పూర్వాపర సందర్భములు కొన్ని సమయములందు తక్కువగ నుండును. ఏ పద్యమున కాపద్యమే భావార్థమును దెలుపుచుండును. ముఖ్యముగ నిది నీతిశతకములందు స్పష్టముగ గనిపించుచుండును. అన్నమయ్య సర్వేశ్వరశతకమునందు నీమార్గము నవలంబించిన విధమును పద్యములు దెలుపుచున్నవి. సద్భక్తి చిత్తశుద్ధి తీర్థమహిమ శివయోగానందము పంచాక్షరీ ప్రభావము మున్నగు విషయార్థములను దెలిపెడి పద్యము లొక క్రమనిర్ణయము లేకయే కలిసియున్నవి. భావార్థములను శీర్షికలుగ విడదీయుట యసాధ్యముగ నున్నవిధమును విమర్శనము దెలుపగలదు.

అన్నమార్యుఁడు ముక్తికి పరిశుద్ధమైన భక్తియోగము సాధన మనియును ముఖ్యముగ భూతసేవాపరమైన జంగమభక్తి యోగము మూలసాధన మనియును సర్వేశ్వరశతకమునందు నిరూపించెను.

మ. ధరణిం గర్మవిధాన భక్తి విభవ
ధ్యానోత్తమజ్ఞానముల్
వరుసం బేర్కొన నాల్గుయోగములు త
త్త్వం బెందు నీభక్తి వి
స్తరబాహ్యక్రియ శల్కఁ బోల్ను లగుటం
దద్భక్తియోగంబు లాఁ
బరఁగం దక్కిన మూఁడు యోగములకుం
బ్రాణంబు సర్వేశ్వరా. 65

మ. అమరంగా ధన మిచ్చి కాతురు మహీ
యః ప్రీతిఁ బ్రాణంబుఁ బ్రా
ణము సర్వంబును నిచ్చి కాతు రభిమా
నంబు న్విశేషించి మా
నముఁ బ్రాణంబును సర్వము న్నొసఁగి స
న్మానంబుగా నుత్తమో
త్తమచారిత్రులు భక్తిఁ గాతురు ప్రసా
దం బంది సర్వేశ్వరా. 66

మ. తమరంగార్చనకంటె జంగమము సౌం
దర్యంబుగాఁ గొల్చుటు
త్తమ భక్తస్థితి లింగజంగములల
న్యమ్యంబుగాఁ జేత మ
ధ్యమ భక్తస్థితి లింగపూజ నధికుం
డై జంగమోపాసనా
క్షముఁడై యుండుట భక్తియం దధి కని
ష్ఠత్వంబు సర్వేశ్వరా. 129

అన్నమార్యుడు చిత్తశుద్ధిలేని "బకవేషార్చనలను" "తీర్థారాధనములను" "తర్కములను" నిరసించిన విధము బాహ్యవేషములు భక్తిస్థానము నాక్రమించిన విధమును విశదము చేయుచున్నది. చిత్తశుద్ధిలేని శివపూజాదులను వేమనయోగి పరిహసించినటులె నాస్నానాదులు జెట్టివానివిద్య లని అన్నమయ్య సత్యార్థమును దెలిపెను.

మ. ఒనరం జిత్తము శుద్ధిలేనినరుఁ డు
ద్యోగంబునం గోరి చే
సినపూజావిభవంబు సువ్రతములున్
శీలంబులు న్మంత్ర సా
ధనముల్ తీర్థములుం దపంబులును వా
దం జెట్టివాఁ డభ్యసిం
చిన శస్త్రాస్త్ర కళావిభంబు లగుఁ జ
ర్చింపంగ సర్వేశ్వరా. 120

మంత్రజపము చిత్తలయమును జేసి మోక్షమును గలుగఁజేసెడివిధ మీ క్రిందిపద్యమునందు స్వానుభవపూర్వకముగను తెలిపి వర్ణించెను.

మ. క్రమసంయుక్తి మనంబు బుద్ధియు నహం
కారంబుఁ జిత్తంబు నా
యమలాంతఃకరణంబు నక్షరచతు
ష్కావాప్తిఁగాఁ దీర్చి పం
చసువర్ణంబుగ నాత్మఁ గూర్చి కడువాం
ఛన్ యోగి పంచాక్షరీ
సుమహన్మంత్రముతోడ నైక్యపదవిన్
శోభిల్లు సర్వేశ్వరా. 121

చిత్తశుద్ధిని గలిగి భక్తియోగాభ్యాసమును జేయుచు సద్భక్తులు నిగ్రహమును బూని కర్మక్షయమును జేసి కైవల్యపదమును జేరెడివిధమును అన్నమార్యుడు బాగుగ నీపద్యములందు వివరించెను.

మ. వెదురం బాలు దశప్రభంజనములన్
శిక్షన్ సుషుమ్నంబునం
గుదియంబట్టి చలింపకుండ శశి న
ర్కుం గట్టి ఛాన్నమ్మన
స్సదవస్థానమునందు నిశ్చలిమి సం
స్థాప్యంబు గాఁ జేసి తా
హ్లాదయానందరసాబ్ధిఁ దేలు శివయో
గీంద్రుండు సర్వేశ్వరా. 48

మ. కలియుం గాష్ఠయుగంబుఁ గూర్చి తరుపం
గాఁ బుట్టి తత్సాధనం
బుల రెంటిన్ దహియించువహ్నిగతిఁ దాఁ
బొల్పొందఁ గాయంబు సం
ధిల సత్కర్మములతో మథింపఁగ భవ
చ్చిద్భక్తిసద్వహ్ని యు
జ్జ్వలమై కాయముఁ గర్మముం జెఱుచుఁ ద
త్త్వం బెన్న సర్వేశ్వరా. 81

మ. వరుసం బైకొని వచ్చుకర్మముల ము
న్వారించి మాయామల
జ్వరము ల్వాపి యపారఘోరతర సం
సారాబ్ధి లంఘించి భీ
కరసూక్ష్మంగ విచిత్రకంచుకము వీఁ
కం బుచ్చి పోవైచి తాఁ
బరమవ్యోమము సొచ్చు నీయచలస
ద్భక్తుండు సర్వేశ్వరా. 112

అన్నమారాధ్యుడు సర్వేశ్వర శతకమునందు శివార్చనమునకును కైవల్యప్రాప్తికిని విధ్యుక్తములైన నిగమాగమ మార్గములను మంత్రతంత్రసాధనములను వ్యక్తము చేసినను సత్యదయాశౌచయుక్తమైన సద్భక్తియోగమె ముక్తిసాధన మని ప్రతిపాదించెను.

మ. భవదీయార్చన సేయుచోఁ బ్రథమపు
ష్పం బెన్న సత్యంబు రెం
డవ పుష్పంబు దయాగుణం బతివిశి
ష్టం బేకనిష్ఠాసమో
త్పన్నసంపత్తి తృతీయపుష్ప మది భా
స్వద్భక్తి సంయుక్తి యో
గవిధానం బవి లేనిపూజలు మహిం
జెక్కోవు సర్వేశ్వరా. 92

భక్తి శతకములు సామాన్యముగను ఇష్టదేవతాస్తవమయములై యుండును. కృతి కర్తలు తమ యిష్టదేవతలను రూపవిలాసవైభవములతోఁ జిత్రించి భక్తిరసానందము ననుభవించుచు భక్తహృదయములందు భక్తిరసోదయమును గలుగజేయుదురు. బసవ శతకము, కృష్ణశతకము, రామతారకశతకము, నారాయణశతకము, కాళహస్తిశతకము మున్నగు శతకములందు కృతికర్తలు వారి యిష్టదేవతలను రూపలీలావైభవములతో స్తోత్రముచేసి భక్తిరసావేశము ననుభవించి లోకమునకు భక్తిమార్గమును బోధించిరి. పరశివారాధన పరమైన సర్వేశ్వర శతకమునందు నామరూపలీలాతీతుడైన సర్వేశ్వరుని భావారాధనము విశేషముగ నున్నది. ఇష్టదేవతాస్తవపరములైన భక్తిశతకములకును సర్వేశ్వరస్తవపరములైన

భక్తిశతకములకును భాగవత గుణాభివర్ణనమునందు గల విశేదము నకు సర్వేశ్వర శతకము లక్ష్యముగ నున్నది.

పరమేశ్వరుడు సర్వమునకును నీశ్వరుడే కాక సర్వము పరమేశ్వరుడే యని 'సర్వం ఖల్విదం బ్రహ్మ' యను మహావాక్యము ప్రతిపాదించెడి తత్త్వార్థమునే అన్నమయ్య ఈ శతకమునందు ప్రతిపాదించి సర్వేశ్వర శతక నామమును సార్థకము చేసెను. సర్వేశ్వరుడు సకల భూతములందు లోపలను వెలుపలను నిమిడ్చి వెలుగు చుండును. భక్తులు విశ్వమునం దంతటను తమ్ముగాని జగమును గాని చూడక కేవలము పరమేశ్వరుని సందర్శించుచు బ్రహ్మానందము ననుభవించుచుందురు. ఈశ్వరవ్యతిరిక్తమైన దృశ్యపదార్థములను గాంచునపుడు వినునపుడు పల్కునపుడు తనకును జెవిటి యును మూగయునై శివభక్తుడు చరించును. శివభక్తుడు సర్వత్ర సర్వేశ్వరుని జూచును సర్వేశ్వరత్వమును బడయు విధము నీ పద్యములు తెలుపుచున్నవి.

మ. వెలి వీక్షించిన నీ స్వరూపమె మహా
        విస్పష్టమై యాత్మలో
    వల భావించిన నీ స్వరూపమె మహా
        ప్రవ్యక్తమై దృష్టికిం
    దలపం జేకొని యున్న నీ యుపరిత
        ధ్యానంబునం జేసి తా
    గలనైన ద్వివయోగి తన్ను జగమున్
        గానండు సర్వేశ్వరా.   49

మ. భవికిన్ భక్తి మహత్త్వ మంకురితమై
        పాటిల్ల భక్తుండు బా
    ధవ మాత్రుండగు భక్తి పుష్పితముగా
        దద్భక్తుఁ డాత్మేశుఁడై
    సవిశేష స్థితిఁ దోచు భక్తి సఫలో
        త్సాహంబునం బొందఁగా
    నవికల్ప క్రియ నంత భక్తుడును నీ
        వై యుండు సర్వేశ్వరా.   52

సర్వేశ్వరశతకము, హృద్యమైన శైలిని, ప్రౌఢమైన భావములను, భక్తిజ్ఞాన వైరాగ్యబోధకములైన కల్పనలను గలిగి అన్నమాచార్య కవీశ్వరుని శివభక్త హృదయమును దెలుపుచు శతక వాఙ్మయమున కలంకారముగనున్న విధము నీ క్రింది పద్యము దెలుపుచున్నది. శతక విమర్శన మన్నమాచార్యుని పాండిత్యమును నిగమాగమ పురాణానుభవజ్ఞానమును పరిశుద్ధస్వభావమును నిశ్చలశివభక్తిని జ్ఞానవైరాగ్యసంపత్తిని విశదము చేయుచున్నది. శతకము శివభక్తిపర మైనను కాలాంతరమునందు గనుపట్టెడి యన్యదేవతల దూషణములు గనిపింపవు.

మ. అభిషేకోదకమ్ము ప్రసూనముల ని
వ్వర్పించుచో గద్యప
ద్యము లూహించి నుతించుచో వివిధ
గీత వ్రాతము ల్పాడుచో
నమృతాహారము లిచ్చుచో నిపుణుఁడై
యాటాడుచో నందుఁ జి
త్తము సద్భక్తియె నీవు చేకొను
పదార్థం బెల్ల సర్వేశ్వరా. 78

పాఠభేదములు

ఈ శతకమును అచ్చువేయునపుడు ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్తు వారి అచ్చుప్రతిలోని పాఠము చొప్పుననే మూలము కూర్పఁబడినది. కాని పాఠసౌష్ఠవము గల చోటుల ఇతర పుస్తకములలోని పాఠములే చేర్చబడినవి. ప్రాచ్యలిఖిత భాండాగారము వారి వ్రాతప్రతులతోను వావిళ్లవారి అచ్చుప్రతితోను సంప్రతించి పాఠభేదములు మూలముక్రింద నుదాహరింపబడినవి. వీనిలో పాఠభేదముల నుదాహరించునపుడు పరిషత్పాఠములకు (ప) అనియును, ప్రాచ్యలిఖితభాండాగారపు పాఠములకు (ప్రా) అనియును వావిళ్లవారి పాఠములకు (వా) అనియును గుర్తులు వేయబడినవి. వీనిని చదువరులు గమనింపఁగోరెదము.

వ్రాతప్రతులు

ప్రాచ్యలిఖితభాండాగారమునందు ఈ గ్రంథమునకు అయిదు వ్రాతప్రతులు గలవు. అవి వరుసగా (1) 11—2—22, (2) 13—4—3, (3) 13—10—19, (4) 13—3—35, (5) 14—13—17. అను సంఖ్యల పుస్తకములు. ఇందులో 2, 4 పుస్తకములు అసమగ్రములు, కాగితపు ప్రతులు. 3, 5 గ్రంథములు సమగ్రములు, చాలవరకు పరిశుద్ధములగు గ్రంథములు. ఇవి వ్రాతనుబట్టి మిగుల ప్రాచీనము లయినవని పేర్కొనదగినవి కూడనై యున్నవి. సాహిత్యపరిషత్తు భాండాగారమునందు మూఁడు ప్రతులు గలవు. ఆ ప్రతుల ననుసరించియే సాహిత్యపరిషత్తువారి ప్రతిముద్రితమై పాఠభేదములను గలిగియుండుటం జేసి ఆ వ్రాతప్రతుల వివరము ప్రత్యేకముగ బేర్కొనలేము. మొత్తముపైన ముద్రణకాలమునందు, పైని పేర్కొనఁబడిన ప్రతులన్నియును గూడ మాకు చాల తోడ్పడియున్నందున ఆయా గ్రంథముల రక్షకుల యెడల చాల కృతజ్ఞతఁ జూపుచున్నాము.

శ్రీకృష్ణశతకము

శ్రీకృష్ణశతకము దేవకీనందన శతక మని నామాంతరము గలిగి యాంధ్రదేశమునందు విశేషమైన వ్యాపకమును గలిగియున్నది. ఇంతవరకును ముద్రించిన ప్రతులయందును వ్రాతప్రతులయందును పాఠములందును పద్యముల సంఖ్యయందును భేదములు గలవు. అడయారు ప్రతియందు 116 పద్యములు గలవు. వావిళ్లవారి యచ్చుప్రతియందు 101 పద్యములు గలవు. కాలక్రమమున మూలమునందే మార్పులు గలిగినటు లూహింపఁదగియున్నది. దేవకీనందన శతకము నెవరు రచియించినదియును నిర్ణయించుటకుఁ దగిన యాధారములు గనిపింపవు. మహాకవి తిక్కనసోమయాజులు దేవకీనందన శతకమును శ్రీకృష్ణాంకితముగ భారత రచనానంతరము రచియించె నను ప్రతీతి చిరకాలము నుండియును వ్యాపకమునం దున్నది.

'అరయన్ శంతనుపుత్రుపై విదురుపై నక్రూరుపైఁ గుబ్జపై......' యను పద్య మా శతకమునందలి దను ప్రతీతియును గలదు. తిక్కన రచియించిన కృష్ణశతకము గనిపించుట లేదు. దేవకీనందన శతకమే కృష్ణశతక మని నిరయించుటకును నాధారములు గనిపింపవు. తిక్కన భారత రచనకును దేవకీనందన శతక రచనకును భావములందును భాషయందును శైలియందును సాదృశ్యము గనఁబడదు. భీష్ముని ముఖమునను తిక్కన చేసిన శ్రీకృష్ణస్తవమునకును కృష్ణశతకమునందలి శ్రీకృష్ణస్తవమునకును గల భేదము సంశయనివారణమును చేయఁగలదు. జ్ఞానహృదయసంపన్నుఁడైన తిక్కనసోమయాజి భక్తిరసపూరితమైనను జ్ఞానహృదయము లేక శృంగారభక్తిపరమైన దేవకీనందన శతకమును రచియించుట యసంభవము. విరాటపర్వాదిని తిక్కన వ్రాసిన యీ క్రింది పద్యము తిక్కన హృదయమును దెలుపుచున్నది.

ఉ. వైదికమార్గనిష్ఠ మగు
వర్తనముం దగ నిర్వహించుచు
న్భేదము లేని భక్తి నతి
నిర్మల వృత్తిఁ జేయుచుండి మ
త్పాద నిరంతర స్మరణ
తత్పరభారము కల్మి నాత్మ స
ంవేద్యముఁ బొంది కావ్యరస
ముం గొనియాడుచు నుండు దేవుఁడున్ 15

శాంతిపర్వమునందు భీష్ముఁడు చేసిన శ్రీకృష్ణస్తవము తిక్కన హృదయమును విశదము చేయుచున్నది.

మ. యదువంశంబున వాసుదేవుఁ డనఁ గ్రీ
డార్థంబు జన్మించి దు
ర్మద దైత్యావలిఁ గూల్చి పార్థునకు సా
రథ్యంబు త్రైలోక్యస
మ్మద మారంగ నొనర్చి వేదముని స
మ్మానోద్ధతిం భూభరం
బు దొలంగించిన చక్రి నంబురుహనా
భుం గొల్తుఁ గృష్ణాత్మునిన్, 47

పరమపవిత్రమైన తిక్కన హృదయమునకును దేవకీనందన శతకకర్త హృదయమునకును సంబంధ ముండఁజాలదు. దేవకీనందన శతకమునందుఁ గల శృంగార వర్ణన లీ విషయ విచారము నవసరము చేయుచున్నవి. తిక్కన పాండురాజును గోళకుఁడని వర్ణించియుండఁడు. తిక్కన కవిత్వము సంతయును గాలించినను గనఁబడని దోషములు — భావములు — గల దేవకీనందన శతకమును తిక్కన కవీంద్రుఁడు రచియించి యుండఁడు.

శ్రీ వంగూరు సుబ్బారావుగారు శతక కవుల చరిత్రము నందు దేవకీనందన శతకమును వెన్నెలకంటి జన్నయ్య వ్రాసెనని యూహించి కవిచరిత్రమును విపులముగ వ్రాసిరి. పేమరాజు జక్కన తన విక్రమార్క చరిత్రమునందు 'పరమ హృద్యంబైన పద్య శతంబున దేవకీతనయు విధేయుఁ జేసె' నని వ్రాసియుండుటయే యీ యూహకుఁ గారణము. జక్కన కవి 1410—1422 ప్రాంతములందు విక్రమార్క చరిత్రను వ్రాసినటులు కవుల చరిత్ర యందుఁ దెలుపఁబడినది. జక్కయ్య విక్రమార్క చరిత్రమును దేవరాయ మంత్రియైన సిద్దన్న కంకితముగ నొసఁగెను. సిద్దన్నయు జన్నయ్యయు దేవరాయ మహారాజునకు మంత్రులుగ నున్నటులు జక్కయ తన విక్రమార్క చరిత్రమునందుఁ దెల్పెను. జన్నయ్య 1406—1422 ప్రాంతములందు నివసించి యున్నటులు కవుల చరిత్రమునందుఁ దెలుపఁబడినది.

సాహిత్య పరిషత్తు గ్రంథాలయమునందును అడయారు గ్రంథాలయమునందును గల ప్రతులందు 'కవిరక్షకశ్రేష్ఠుఁ డామోదియై భువిఁ గావించిన యట్టి కృష్ణశతకంబున్' అను పాదములు గల పద్యములు గలవు. దీనియందు 117 సంఖ్య గల పద్యము. ఈ పద్యములు కవిరాక్షసుఁడు దేవకీనందన శతకమును రచియించినటులు స్ఫురింపఁ జేయుచున్నవని సుబ్బారావుగారు వ్రాసిరి. ఈ కవిరాక్షసుఁ డెవఁ డైనదియును పద్యములు దేవకీనందన శతక కర్తృత్వమును నిరూపించుచున్నవనియును నిర్ణయించుట కాధారములు గనిపింపవు. ఈ పద్యములు కొన్ని ప్రతులయందు లేవు. కవిరక్షకశ్రేష్ఠుఁ డనుటకే కవిరక్షశ్రేష్ఠుఁడని శతకకర్త వాడి యుండవచ్చును. కవిరక్షకశ్రేష్ఠ పదమునకు కవిరాక్షసుఁ డను నర్థమును గ్రహించుట కవసరము గనఁబడదు. రక్ష రక్షక పదములు సమానార్థములుగ నున్నవి. కవిరాక్షసుఁడు 1000—1300 నడుమ నున్నటులు కవుల చరిత్రమునందు పంతులుగారు వ్రాసిరి. కవిరాక్షసుఁడు దేవకీనందన శతకమును వ్రాసినటులు నిదర్శనములు లేవు. శతకము ప్రాచీనము దైనను కర్తృత్వమును కాలమును నిర్ణయించుటకుఁ దగిన సాధనములు గనిపింపవు. తెలియని విషయములం దూహలును కల్పనములును నిరుపయోగములు. పండితు లీ విషయమును పరిశోధింతురుగాక.

కాలము

శతకకర్తను నిర్ణయించుట సాధ్యము గానపుడు శతకకాలమును నిర్ణయించుటయును సాధ్యముగాదు. తిక్కన 1220—1300 ప్రాంతములందు నివసించినటులు వీరేశలింగము పంతులుగారును నితరపండితులును నిర్ణయించిరి. దేవకీనందన శతకము తిక్కన తరువాతి దని శతకభావార్థము తెలుపుచున్నది. అప్పకవి తన లక్షణ గ్రంథమునందు దేవకీనందన శతకమునందలి 32 వ పద్యమును దేశనిత్య సమాసవిశ్రాంతికి లక్ష్యముగ నుదాహరించెను.

మ. చతురంభోధిపరీతభూవలయభా
జానేకకోటీశ్వరం
జితమాణిక్య విరాజమానపదరా
జీవుండు ధర్మాత్మజుం
డతికారుణ్యముతోడ మత్స్యపతికా
ల్వాపింపఁడే నీదు శా
శ్వతకారుణ్యము గల్గు సంతకును సృ
ష్టా దేవకీనందనా! 32

అప్పకవి తనలక్షణగ్రంథమును (1656—ఆగస్టు 4) శా. శ. 1578—వ మన్మథనామ సంవత్సర శ్రావణ బ॥ 10 గురువారమునాఁడు వ్రాయఁబూనుకొనెను. అప్పకవి కాలమునాఁటికే ప్రచారముగల దేవకీనందనశతకము పదియాఱవ శతాబ్దియందుఁగాని యంతకుఁ బూర్వముగాని రచియింపఁబడియుండును. వెన్నెలకంటి జన్నయ్యకృతమైనచో 1420 ప్రాంతమునను రచియింపఁబడి యుండును. కాని ఈ శతకమునందలి శృంగార భక్తిరస సమ్మిళితములైన వర్ణన లీశతకకాలము పదునైదవ శతాబ్ద్యంతమునకు నడుమనని తోఁచుచున్నది. నారాయణశతకమునకును దేవకీనందన శతకమునకును గల పోలికలును కాలనిర్ణయమును జేయుటకుఁ దోడ్పడవు. నారాయణశతక కర్తృత్వమును సందియములతోఁ గూడి యున్నది. ఇట్టి యసందర్భస్థితియందు కాలనిర్ణయమును జేయుటయును సాధ్యముగాకున్నది.

శైలి

శతకశైలి సరళముగను హృద్యముగను నున్నది. శైలియందు వ్యాకరణాదిదోషములు గలవు. మాలాతనిన్, చుట్టా, వట్టా, చ్చట్టా, కొలిచేదిన్, విహరించే మొదలగు వాడుకప్రయోగములు గలవు. సంస్కృతసమాసములను గల్పించుటయందుఁ గొన్ని వ్యాకరణదోషములును గొన్ని యతిదోషములును గలవు. సంస్కృతాంధ్ర పదములు గలిసి శైలి సులభగ్రాహ్యముగ నున్నది. కొన్ని పద్యములందు దీర్ఘసమాసములును గలవు. "హాలాహల శిరోధివరాళి నయనాదృద్భీమ ధూమధ్వజ జ్వాలాభీల కరాళ రూక్ష విష నిశ్వాసోష్ణ కృష్ణాంబు దంభోళిభాస్వర కాళియస్ఫుటఫణా భోగాగ్ర మధ్యంబునన్"

అని యొక దీర్ఘసమాసమును నుపయోగించెను. సామాన్యముగ పద్యము లర్థస్ఫురణమునకుఁ దగిన పదజాలమును గలిగి శ్రావ్యముగ నున్నవి. శైలియందును రచనయందును వృషాధిపశతకమునందును సర్వేశ్వరశతకమునందును వ్యక్తమగుచున్న శబ్దార్థాలంకారములును శాస్త్రాగమపాండిత్యమును గనఁబడవు. శతకమునందు వ్యంగ్యార్థము గల శృంగారవర్ణనలు గలవు. ఈ క్రింది పద్యములు శతకశైలిని దెలుపఁగలవు.

శా. మద్దుల్గూల్చినలాగొ వేగ మవిలో
మన్నించి గాండీవికిన్
బుద్ధుల్ సెప్పినలాగొ మోదరస ము
ప్పొంగన్ యశోదమ్మకున్
ముద్దుల్గా నటియించులాగొ వరుసన్
ముప్వేళలన్ వేడుకన్
చద్దుల్మెక్కి రహించులాగొ ధరఁ గృ
ష్ణా దేవకీనందనా! 24

మ. కొలిచేదిన్ వగలేకనే నడిగితే
కోపించు టీలేకనే
చెలువం బెచ్చుట కోకనే విభవముల్
చేకూరుటల్ రూకనే
బలవంతుం డగు మూకనే సతి చెడున్
బ్రాణేశుఁ గైకోకనే
జలదశ్యామల శంఖచక్రధర కృ
ష్ణా దేవకీనందనా! 42

శా. ఏలా విద్యలు సెంపు రూపవిభవం
బేలా కులీనత్వమున్
శీలత్వంబును నేల యేటికి వయ
శ్శ్రీ యేల బాహాబలం
బేలా చాతురి వాక్యసాగరిమ ని
ష్టేపంబు లేకుండినన్
జాలిం బొందినఁ గల్గునే సిరులు కృ
ష్ణా.............. 55

శతకార్థము

ఈ శతకమునకు మకుటము — కృష్ణా దేవకీనందనా! దేవకీనందన శతకము విష్ణుభక్తిపరములైన శతకములందు ప్రసిద్ధమైన శతకము. భాగవతభక్తి శివ కేశవ లక్ష్మీనృసింహాది దేవతాభక్తిగను నానాదేవతాభక్తిగను బరిణమించిన విధమును భక్తిశతకముల చరిత్రము విశదము చేయుచున్నది. సంస్కృతవాఙ్మయము నందలి స్తోత్రములే యాంధ్రవాఙ్మయమునందలి శతకరూపమును దాల్చినను నాంధ్ర శతకములకుఁ గల వ్యక్తిత్వమును శతకవాఙ్మయ విమర్శనమువలన విశదమగుచున్నది. పండ్రెండు పదుమూఁడవ శతాబ్దులందు దక్షిణభాగమునందు శైవవైష్ణవమతములకు సంరంభము గలిగిన విధమును శ్రీరామానుజాచార్యుల చరిత్రము విశదము చేయుచున్నది. శివభక్తులయొక్క కాషాయాంబరములు వైరాగ్యబోధనలు భిక్షాటనములు ప్రపంచ వ్యవహార మగ్నమైన ప్రజాహృదయమునకు సహ్యము గాకుండెను. భగవల్లీలాపరములై ప్రవృత్తిపరములైన విశిష్టాద్వైత సిద్ధాంతములు ప్రజాహృదయము నాకర్షించినవి. దివ్యములైన వైష్ణవ విలాసములకు సంసార ప్రవృత్తియందు సమన్వయము గలిగినది. భక్తి లాసము లందు శృంగార విలాసములకు స్థాయిభావము గలిగినది. శృంగారములు భోగములు కైంకర్యములు వైష్ణవభక్తికి లక్షణములైనవి. వైష్ణవభక్తిమార్గమునే శివభక్తియును నవలంబించినది. కాలాంతరమునందు మహమ్మదీయ క్రైస్తవమతములతో భాగవత భక్తికిఁ గలిగిన సంరంభమునందు భక్తిరసమునకును శృంగార రసమునకును వియోగము గలిగినది. ఈ వియోగము వర్తమాన భక్తిశతకముల వాఙ్మయమునందు గోచరంబగుచున్నది.

భక్తిరసమును శృంగారరసముతో మేళవించినపుడు భక్తి తరంగములందు సౌందర్య రసము ప్రసరించినది. శ్రీమద్భాగవతమునందు హృద్యముగ వర్ణింపఁబడిన భక్తిశృంగార రసలీలలు కాలాంతరమునను భౌతిక శృంగారరసముగఁ బరిణమించి విషయ వాసనలు భక్తుల దృష్టిని విశేషముగ నాకర్షించినవి. పదుమూఁడవ శతాబ్దియందు వెలసిన భాగవత శృంగారరసము పదునైదవ శతాబ్దియందు కాముక శృంగారరసముగఁ బరిణమించినది. శ్రీ కృష్ణశతకములు శృంగార శతకములు పుట్టి విజృంభించినవి. లీలాశుకుఁడు శ్రీకృష్ణకర్ణామృతమునందు వర్ణించిన శ్రీకృష్ణపరమాత్ముని శృంగారలీలలు దేవకీనందన శతకమునందును శృంగారశతకములందును కాముక శృంగార లీలలుగఁ బరిణమించినవి.

దేవకీనందన శతకమునందుఁ బ్రత్యక్షముగ నున్న కాముక శృంగారవర్ణన లీ శతకము వైష్ణవభక్తి వ్యాపనమునందు రెండవ యుగమునకుఁ జెందుచున్నటుల నిర్ధారణ చేయుచున్నవి. శతకకర్త తన సంకల్పమునందు విశ్వలీలావిలాసవిహారియైన బాలగోపాల కృష్ణమూర్తి నుపాసింప నెంచినను జన్మసంస్కారము మనోవృత్తిని విషయవాసనలకు మరల్చినది. సంభావనయందు దివ్య సుందరలీలలును ననుభవమునందు విషయలోలతయును గోచరంబగుచున్నది. శ్రీ కృష్ణమూర్తిని కొంటెదేవరనుగ వర్ణించిన 1, 2, 13 పద్యములందును 15, 22, 114 పద్యములందును కాముక శృంగార వాసనలు విశదమగుచున్నవి. శతకమునందు 67-వ పద్యమునందు స్త్రీ శీలనిరసనమును 70, 71 పద్యములందు రాజుల శీలనిరసనమును గలవు. శతకము సంసార

వాసనాయత్తమైన ప్రవృత్తిని సూచించుచున్నను భక్తహృదయమును వెల్లడిచేయుచున్న విధమును పద్యములు దెలుపుచున్నవి.

శ్రీ శంకరాచార్యుల స్తోత్రములు కృష్ణకర్ణామృతము సర్వేశ్వరశతకము బద్దెనీతులు మొదలగు గ్రంథములు శతకకర్తకు భావసంగ్రహణమునకు దోడ్పడినవి. భజగోవింద స్తవమునందుఁ జెప్పఁబడిన —

శ్లో. బాల స్తావ త్క్రీడాసక్త
స్తరుణ స్తావ త్తరుణీసక్తః ।
వృద్ధస్తావ చ్చింతా సక్తః
పరే బ్రహ్మణి కోపి న సక్తః ॥ భజ ॥

పై శ్లోకము దేవకీనందన శతకమునందలి 83 వ పద్యము పోలియున్నది. సర్వేశ్వర శతకమునందలి

మ. సురతి న్మర్త్యసమంబుగా మనుజులన్
శోభిల్ల బృందారకో
త్కరముంగా ఘను నల్పు నల్పుని ఘనుం
గాఁ బుణ్యపాపాలిచేఁ

దిరుగన్ద్వ్యేయుచు నీ మహామహిమ శ్రీ
తిం బద్మజాండంబునం
దరయన్ జీవుల నింద్రజాలములుగా
నాడింతు సర్వేశ్వరా! 12

పై పద్యమును నీ శతకమునందలి 46 వ పద్యము పోలియున్నది. దీనియందలి 71, 72, 73 పద్యములు బద్దెనీతి సుమతిశతకమునందలి పద్యములను బోలియున్నవి. శ్రీకృష్ణకర్ణామృతమునందలి బాలగోపాలుని లీలావర్ణనముల యనుకరణము దేవకీనందన శతకమునం దంతటను గలదు. కృష్ణకర్ణామృతము నందలి—

శ్లో. అన్వేషితాగ్రభుజ మాకుల నేత్రలీల
మార్ద్ర స్మితార్ద్ర వదనాంబుజ చంద్రబింబమ్,
శింజానభూషణశతం శిఖిపింఛమౌళిం
శీతం విలోచనరసాయన మభ్యుపైతి. 70

శ్లో. భవనం భువనం విలాసినీ శ్రీ
స్తనయ స్తామరసాసనః స్మరశ్చ,
పరిచార పరంపరాః సురేంద్రా
స్తదపి త్వచ్చరితం విభో విచిత్రమ్. 102

శ్లో. మృదుక్వణన్నూపుర మంథరేణ
బాలేన పాదాంబుజ పల్లవేన,
అనుక్వణన్మంజుల వేణుగీత
మాయాతి మే జీవిత మాత్తకేళి. 77

మున్నగు శ్లోకములందలి భావములు దేవకీనందన శతకము నందలి, 4, 5, 16, 18, 25, 26 ఇత్యాది పద్యములందు ప్రతిబింబించుచున్నవి. తొంబదియవపద్యమందలి దీనావన వర్ణన శివానందలహరిలోని భావమును స్ఫురింపఁజేయుచున్నది. కవి పూర్వగ్రంథములనుండి భావములను సంగ్రహించి చిత్రరీతిని వ్యక్తముఁ జేసి రచనాచాతుర్యమును విశదము చేసెను.

శ్రీకృష్ణభక్తిభరిత మైన దేవకీనందన శతకమునందుఁగల విశేషము సాంధ్రముఖస్థ మైన యీ చాటుపద్యము విశదము చేయుచున్నది.

మ. అరయన్ శంతనుపుత్రుపై విదురుపై
నక్రూరుపైఁ గుబ్జపై
నరుపై ద్రౌపదిపైఁ గుచేలునిపయి
న్నందవ్రజ స్త్రీలపైఁ
బరఁగం గల్గు భవత్కృపారసము నా
పైఁ గొంత రానిమ్ము మీ
చరణాబ్జంబుల నమ్మినాఁడ హరి కృ
ష్ణా దేవకీనందనా! 92

శ్రీకృష్ణుఁడు యాదవవంశమునందు జన్మించి పాండవులను యాదవులను నుద్ధరించి ధర్మసంరక్షణమును జేసెను. భక్తప్రియుఁడైన శ్రీకృష్ణభగవానుఁడు పాండవుల నాపత్సముద్రమునుండి తన కృపాగమరిచే నుద్ధరించెను. గోపీగోపకుల నానందసాగరంబున నోలలాడించి లోకప్రియుఁడుగ మెలంగెను. మహాభారతమునందును శ్రీమద్భాగవతమునందును విస్తృతమైన భాగవతభక్తిని దేవకీనందన శతకముఖమునను శతకకర్త సంబోధించెను. సంసార ప్రవృత్తియందు శృంగారలీలలు దుఃఖోపశమనమును సౌఖ్యానందమును గలుగఁజేయుటకు సులభసాధనములుగ నున్నవి. జీవేశ్వర సంబంధమునందును భక్తమాహేశ్వరలీలలందును సువ్యక్తమగు పరమభక్తిస్వభావము నాయికానాయకులచేష్టలందు గోచరంబగు శృంగార భక్తిభావమునను భక్తులు సంభావించుచుందురు. విశ్వేశ్వరుఁడు విశ్వమునకు తల్లియనియును తండ్రి యనియును సంభావించునటులు నాథుఁడనియును సంభావించుటయును భక్తిపారవశ్యమునకు సాధనము.

భక్తిభావములందు ఆధ్యాత్మికపరములైన శృంగారలీలలు మోక్షమునకును ఆధిభౌతికపరములైన శృంగారలీలలు బంధనమునకును మూలము లగుచున్నవి. శృంగారలీలలకు కరుణారసము బీజముగ నున్నది. జగన్మోహనుని కరుణారసము సంసారప్రవృత్తియందుఁ బిపీలికాదిబ్రహ్మపర్యంతమును శృంగారవిలాసములందు వ్యక్తమగుచున్నది. విశ్వప్రవృత్తియందు కరుణారసానుభవమున కనన్యమైన భక్తియె సాధనముగ నున్నది. విశిష్టమైన భగవద్భక్తియందు శృంగారకరుణారసము వ్యక్తముగాఁగలవిధమును భారత భాగవతేతిహాసములు బోధించుచున్నవి. పాండవవిజయము రాధామాధవవిహారములు గోపగోపీలీలావిలాసములు మనోహరమైన భక్తిశృంగారకరుణరసవిలసితములై పరమార్థమును బోధించుచున్నవి. భక్తవత్సలుని కరుణాస్వరూపుని శృంగారమూర్తిని దేవకీనందనుని శ్రీకృష్ణుని సంబోధించిన దేవకీనందనశతకము హృద్యమై ఆంధ్రప్రజాదరణమునకుఁ బాత్రమైనది. కవి దీనహృదయముతో భక్తితత్పరుఁడై శృంగారపరమైన భక్తిశతకమును శ్రీకృష్ణున కర్పించి శతకవాఙ్మయమునందు ప్రతిష్ఠను శ్రీకృష్ణ ప్రసాదమును బడసెను.

మ. శరణాగత్యనుకూల భక్తజనర
క్షా సత్కృపాసేవ్య స
త్కరుణాపూరసుధారసంబు గల శృం
గారంబు మీమూర్తియుం
దరణోపాయ మెఱుంగలేని కలుషా
ధారున్ ననుం దావక
స్మరణాధీనునిఁ జేయ మ్రొక్కెదను గృ
ష్ణా! దేవకీనందనా! 94

పాఠభేదములు

ఈ శతకమును ముద్రించుటకు ముందుగా ఈ క్రింద కనఁబఱచిన వ్రాతప్రతులతో సంప్రతించుకొన్నామని కృతజ్ఞతతో తెల్పుచున్నాము.

వ్రాతప్రతులు:— (1) (సం॥ 1679 గలది) బంటు పురుషోత్తముఁడు, అనువారిచే రుధిరోద్గారి సం॥ ఆషాఢ శు 1 సోమవారమున వ్రాయబడినది. పరిషత్తులోని ప్రతితో సరిచూడబడినది. (2) (సం॥ 1640)—రెండవకృతి. ఓరియంటల్ లైబ్రరీ ప్రతి 13—4—29. ఖర సం॥ ఆషాఢ శు 5. వ. సం॥ 1707. (3) అ. ఈ చిన్నముతో అచ్చటచ్చట నున్న పాఠభేదములు అడయారు లైబ్రరీలోనివి.

శ్రీ రఘువీర శతకము

శ్రీ రఘువీరశతకమునకు జానకీనాయకశతక మను నామాంతరమును మకుటము సూచించుచున్నది. వ్రాతప్రతులందు జానకీ నాయకశతక మనియును గలదు. అచ్చుప్రతు లన్నియును రఘువీరశతక నామమునే వాడినవి. కవి శతకమునకు రఘువీరశతక నామకరణమును చేసినటులు అరువదియైదవపద్యము తెలుపుచున్నది. పద్యాంతములందు జానకీనాయకా! యని సంబోధించినను రఘువీర నామము రూఢియైనది.

శా. తారుణ్యోదయ యొంటిమిట్ట రఘునా
థా నీకు నేఁ బద్యముల్
నూఱుం జెప్పెద నూరు పేరు వెలయన్
నూత్నంబుగా నంత నా
నోరుం బావన మౌను నీకరుణఁ గాం
తున్ భక్తి నన్నందఱున్
రా రమ్మందురు గారవించి రఘువీ
రా జానకీనాయకా.

శతకమును వ్రాసినకవి శతకమునందు తన కులగోత్రము లను వంశనామములను దెలుపలేదు. కృతినిర్ణయము నితరగ్రంథముల యాధారమున పండితులు చేసిరి. అయ్యలరాజు వంశజుడైన రామభద్రుడు సకలనీతిసార సంగ్రహమును శ్రీకృష్ణదేవరాయలవారి యాజ్ఞానుసారముగ రచియించినటులు గ్రంథమునందు గలదు. రామాభ్యుదయమును గొబ్బూరి నరసింహరాజున కంకితము నిచ్చెను రామాభ్యుదయమునందా శ్వాసాంతగద్యములు రఘువీర శతకనామముం జేర్కొనుచున్నవి.

“ఇది శ్రీమదొంటిమిట్ట రఘువీరశతక నిర్మాణ కర్మఠ జగదేక ఖ్యాతిధుర్యాయ్యలరాజు తిప్పయ్యమనీషి పర్వతాభిధానపౌత్ర క్క-

యార్య పుత్ర పరికలిత సమిద్ధ రామానుజ మతసిద్ధాంతమర్మ ముమ్మిడి వరదరాజాచార్య కటాక్ష వీక్షాపాత్ర హృదయపద్మాధిష్ఠిత శ్రీరామభద్ర రామభద్ర కవి ప్రణీతంబైన రామాభ్యుదయంబునందు—''

అయ్యలకవియు భాస్కరకవియు వ్రాసిన రెట్టమతశాస్త్రమునం దీ గద్యము గలదు:—

''శ్రీరఘునాయక దయాలబ్ధ సారస్వతులును రఘువీరశతక నిర్మాణకర్మఠ రాయకవి తిప్పనార్యపాలకులు మదీయాశ్రితులును''

అయ్యలరాజు తిప్పనచి
వ్యాగణిఁ బర్వతరాజు రామభ
ద్రయ్యను భాస్కరాగ్రణిఁ బ్ర
భావరుం డగుకొండభూజనస్
జయ్యను దిమ్మయప్రభుని
సత్కవితారచనాఢ్యులైన మా
యయ్యలరాజవంశజుల
వాదికవీంద్రుల సన్నుతించెదన్. (హంసవింశతి)

పై గద్యపద్యములు రఘువీరశతకకర్త అయ్యలరాజవంశజుడని తెలుపుచున్నవి. అయ్యలరాజ వంశజుడైన త్రిపురాంతకుడే రామభద్రుండని నిర్ణయించుట కీగద్యము పద్యము నుపకరింపవు. క్రీడాభిరామపీఠికయందు గల యీ క్రిందిపద్యము సందియమును దీర్చి తిప్పయ్యను నిర్దేశించుచున్నదని శ్రీ వంగూరి సుబ్బారావు గారు శతకకవుల చరిత్రమునందు వ్రాసిరి. ఈపద్యము తంజావూరు రఘువీరశతక ప్రతిలో నున్నదని కొందఱు చెప్పుచున్నారు. ఈ ప్రాంతములందు గల ప్రతులలో నీపద్యము కన్పించుట లేదు.

చ. అతులప్రౌఢిమ నీకు రాయకవి యయ్యలరాజ సత్పుత్రుఁ డం
చితభక్తిన్ త్రిపురాంతకుండు రచియించెన్ తెనుఁగు పద్యంబులన్
శతకం బొక్కటి దీని నీవు విని యాచంద్రార్కమై నిల్పు ప
ర్వతకన్యానుత యొంటిమిట్ట రఘువీరా జానకీనాయకా. (క్రీ. రా.)

క్రీడాభిరామ పీఠికయందును, తంజావూరి ప్రతియందును గల పై పద్యము రఘువీర శతక కర్తృత్వమును నిర్ణయింపజాలదు. త్రిపురాంతకు డొకశతకమును రచియించెననియును నయ్యది రఘువీర శతకమనియును నిర్ధారణచేసినను ఆరఘువీరశతకమే ఈరఘువీర శతకమని పై పద్యము నిర్ధారణచేయజాలదు. రంగరాట్ఛందాది గ్రంథములందు పుత్తేటి రామభద్రుని రఘువీరశతకమునం దిందలి పద్యము ఉదాహరింపబడినపుడు రామభద్రుడు రఘువీరశతకమును రచియించినటులు తెలియుచున్నది. రామాభ్యుదయ గద్యయును రామభద్రుడు రఘువీరశతకమును రచియించినటులు నిర్ధారణ చేయుచున్నది. పరోక్షమైన సాధనములు సందిగ్ధముగ నున్నపుడు రఘువీర శతక పరిశీలనము విషయనిర్ధారణమున కెంత ప్రయోజనకరమో పరిశీలింపదగియున్నది.

ఈశతకమునందలి రెండవపద్యమునందు కవి తా నితర కావ్యములను వ్రాసినటులు దెలిపెను. రామభద్రుడు వ్రాసిన కావ్యములు గలవు. తిప్పయ్య వ్రాసిన కావ్యములు గనుపింపవు. రామభద్రుడు కృష్ణదేవరాయల నాశ్రయించినటులును రాయలకు కృతి నిచ్చినటులును సకలకథాసారసంగ్రహము తెలుపుచున్నది. రామభద్రుడు పేదతనము ననుభవించినటులు శతకమునందలి 18, 34 పద్యములు చాటుచున్నవి. రామభద్రుడు శ్రీవైష్ణవమతము నవలంబించినటులు రామాభ్యుదయమునందలి గద్య తెలుపుచున్నది. రఘువీర శతకమునందలి 23, 67, 46 పద్యములు శ్రీవైష్ణవ మత స్వీకారమును చాటుచున్నవి. రఘువీర శతకకర్త రఘువీర నామమును పెట్టుకొనినటుల 46—వ పద్యము తెలుపుచున్నది.

శా. నీపాదోదక మచ్చలం దడుముకొం
టిన్ గొంటి నాలోనికిన్
నీ పళ్లెంబు ప్రసాదముం గుడిచితిన్
నీ పేరునుం బెట్టితిన్
నీ పెన్ముద్రలు దాల్చితిన్ భుజములన్
నీ వెంక నన్నేగతిన్
బ్రోవ న్నేర్చెదొ కాని పూని రఘువీ
రా జానకీనాయకా.

ఈ పద్యార్థము రామభద్రున కన్వయించునుగాని త్రిపురాంతకున కన్వయింపదు. రామభద్రుడు 'ఆంధ్రవాగ్గుంఫనకర్త నభినుతించి' యని రామాభ్యుదయమునందు పోతనామాత్యుని సంస్మరించెను. ఈ శతకమునందు భాగవత పద్యములను నారాయణశతక పద్యములను బోలిన పద్యములు గలవు.

మ. పరనారీకుచకుంభపాళికలపైఁ
బాదాబ్జయుగ్మంబుపై
గరమూలంబులపైఁ గపోలతటిపైఁ
గంఠంబుపైఁ గొప్పుపైఁ
బరువుల్ వారెడు నా తలంపులు మిమున్
భావింపఁగాఁ జేసి న
న్నరసాధీశ్వర నన్నుఁ బ్రోవు రఘువీ
రా! జానకీనాయకా!

మ. అదెన్ శ్రీసతి కొప్పుపైఁ దనువుపై
నంసోత్తరీయంబుపైఁ
బాదాబ్జంబులపైఁ గపోలతటిపైఁ
బాలిండ్లపై నూత్నమ

ర్యాదం జెందు కరంబు క్రిందగుట మీ
దై నాకరం బుంట మేల్
గాదే! రాజ్యము గీజ్యమున్ సతతమే?
కాయంబు పాపాయమే.

[భాగ. స్కం. 8, ప. 592.]

రఘువీరశతకమునందలి 107, 109, పద్యములకును నారాయణశతకమునందలి 12, 17, పద్యములకును పోలిక గలదు. రామభద్రుడు 1509—1575 ప్రాంతములందును రామభద్రుని తాత తిప్పయ్య 1460 ప్రాంతములందును నివసించి నటుల శ్రీయుత వావిలకొలను సుబ్బారావు గారును వంగూరి సుబ్బారావుగారును నిర్ధారణచేసిరి. భాగవతమును రచియించిన పోతరాజు కాలము 1450 ప్రాంతమునందు నిర్ణయింపబడుచున్నది. సమకాలికులైన తిప్పయ్యకును పోతన కును భావానుకరణము సాధ్యముగాదు. ఎనుబదేండ్ల తరువాతను నివసించిన రామభద్రున కిది సాధ్యము. మహానుభావుడైన భాగవతకర్త రఘువీర శతకము ననుకరించి వ్రాసెననుట సంభావ్యముగాదు. రఘువీర శతకకర్తయే భాగవతమును నారాయణ శతకమును ననుకరించుట సంభావ్యము. మహానుభావుడైన పోతన ననుకరించుట సామాన్యుల కలవిగాదు. సామాన్యుల యనుకరణము రసాభాసముగ నుండునని యనుకృతములైన భావములును పోకడలును విశదము చేయుచున్నవి. పండితులు స్వాభిమానమును వదలి గ్రంథపరిశోధనలను జేసి రఘువీర శతకకర్త తిప్పయ్యయో రామభద్రుడో నిర్ణయించి సత్యమును వెల్లడి చేయుదురుగాత! కవి అయ్యలరాజు వంశజుడు. నియోగి బ్రాహ్మణుడు. ఆపస్తంబ సూత్రుడు. కాశ్యపగోత్రజుడు. రామానుజ మతస్థుడు. ఒంటిమిట్టయందు వెలసిన శ్రీరఘురామునికి భక్తుడు.

శైలి

రఘువీరశతకపు శైలి ధారాళమైన ప్రవాహము గలిగి శ్రావ్యముగ నున్నది. శబ్దార్థాలంకారములు పొందికలు భావములు రచనలు ప్రౌఢములు గాకయును సామాన్యముగ నున్నవి. భాగవతమునందువలె నేకార్థమును దెలుపు వివిధపదజాలము వాడినను దానియందుగల మాధుర్యమును రసోదయమును నిందు గానబడని విధమునకు కవిప్రయోగములు నిదర్శనములు.

'హత్యాదిదోషంబులున్ వేదించున్ విదళించు ద్రుంచు దునుమున్ వెంటాడు నంటంబడున్, రాచుం ద్రోచు నడంచు నొంచు రఘువీరా! జానకీనాయకా!' శబ్దాలంకారములు 33, 92 పద్యాదులందు జూడనగును. రచనమునందును మాటలందును కొన్ని వాడుక ప్రయోగములును సామాన్యములైన భావములును నున్నను పద్యరచనయును భావసంధానమును వైష్ణవభక్తి భరిత

ములై అనుభవసిద్ధములై రఘువీరశతకము భక్తిశతకములందు ప్రతిష్ఠను బడసినది. ఈ కవి ఇతర కావ్యముల రచియించి నటులు 2—వ పద్యము తెలుపుచున్నది. ఆ పద్యమును సమన్వయము చేయుగలవిధము పైన జర్చింపబడినది. శైలిని జూపుటకు స్థలాంతరమునం దుదాహరింపబడిన పద్యములుగాక నీ క్రింది పద్యములును నుదాహరింపబడుచున్నవి.

మ. సకృపాలోకన! నందగోపుని తనూ
జాతుండవై గొల్లవై
సకలక్షోణుల నేలినాఁడవట, మిం
చం గశ్యపబ్రహ్మగ
న్నకుమారుండన మిన్నుముట్టి కులుచ్చై
నాఁడేల నాడేల నే
రక దానంబుగ వేఁడుకొంటి రఘువీ
రా! జానకీనాయకా!

మ. శరణంబన్నను మాటమాత్రమున వి
శ్వద్రోహితోఁబుట్టకున్
గరుణాపూర్ణవిలోకనం బొదవ లం
కారాజ్య సింహాసన
స్థిరపట్టం బొనరించినాఁడ వట యే
దేవుండు నీ సాటి యు
ర్వరలోనన్ భవరోగదూర! రఘువీ
రా! జానకీ నాయకా!

మ. నిను నారాయణమూర్తిగాఁ దలఁచుచున్
నీదండ నాదండకా
వన వాచంయము లెల్లఁ జేరి కొలువన్
వారిం గృపం జూచుటల్
వనధిం గట్టుట రావణుం దునుముటల్
వర్ణింతు రామావతా
ర నిరూఢాకృతి నిన్ను నౌర రఘువీ
రా! జానకీ నాయకా!

ఈ శతకమునందలి 50—వ పద్యము సర్వేశ్వరశతకము నందలి 87, 88 పద్యములను బోలియున్నది. సర్వేశ్వరశతకము నందలి భావము గంభీరముగ నున్నది. రఘువీరశతకమునందలి 57—వ పద్యమునందును సర్వేశ్వరశతకమునందలి 46—వ పద్యమునందును దెలిపిన "భ్రమరకీటన్యాయ" భావము రెండు శతకములకును గల భేదదృష్టికి నిదర్శనము.

భా వా ర్థ ము

రఘువీరశతకమునకు మకుటము — రామా! రాఘవ! రామభద్ర! రఘువీరా! జానకీనాయకా! శతకమకుటమునందు కవి శ్రీరాముని జానకీనాయకా! యని సంబోధించుటచే జానకీనాయక శతక మనుటకు వీలున్నను రఘువీరశతక నామకరణమునే కవి చేసెనని శతకము తెలుపుచున్నది.

శా. తారుణ్యోదయ! యొంటిమిట్టరఘువా
థా! నీకు నేఁ బద్యముల్
మాఱుం జెప్పెద నూరుఁ బేరు వెలయన్
మాత్రంబుగాఁ; నంత నా
నోరుం బావన మౌను నీకరుణఁ గాం
తున్ భక్తిన న్నందఱున్
రా రమ్మందురు గౌరవించి రఘువీ
రా! జానకీనాయకా!

ఈ పద్యము శతకనామమును కవిహృదయమును విశదము చేయుచున్నది. భక్తులు భగవంతుని వారి వారి సంస్కారమున కను రూపమగు సంకల్పమున ననుకూలముగ భజించుచుందురు.

శ్లో. చతుర్విధా భజంతే మాం జనా స్సుకృతినో ర్జున,
ఆర్తో జిజ్ఞాసు రర్థార్థీ జ్ఞానీ చ భరతర్షభ!
(గీ. అ. 7. శ్లో. 16.)

లోకమునందు పుణ్యాత్ములు 1. దుఃఖార్తులుగను 2. జిజ్ఞాసువులుగను 3. అర్థార్థులుగను 4. జ్ఞానులుగను భగవంతుని భజించుదురు. భక్తులందు జ్ఞాను లుత్తము లైనను దుఃఖార్తులును నర్థకాములును నధికముగ నుందురు. రఘువీరశతకకర్త కర్ణాటకరాజుల నాశ్రయించి కృతుల నిచ్చినను గౌరవముగాని ధనముగాని పొందలేదు. స్వస్థలాధీశ్వరుడైన శ్రీ రఘువీరస్వామికి గృతి నిచ్చి పావనుడై గౌరవమును సన్మానమును నావందమును బొంద గలిగెను. రాజులకు కృతి నిచ్చుటయందు గల యనౌచిత్యమును కవి యీ క్రింది పద్యమునందు దెలియజేసెను.

మ. పసిఁడిం జూచి మహాప్రదాత యని వీ
భత్సాతి కుత్సాంగు నిన్
బ్రసవాస్త్ర ప్రతిమానరూపుఁ డనుచున్
బందం బ్రియం బంద శ
త్రుసమూహాంతకుఁ డంచు నెప్పుడు నర
స్తోత్రంబు గావించు నీ
రసుఁడన్ నిన్ను నుతింపనేర రఘువీ
రా! జానకీనాయకా!

మ. లడిగేవిద్యకు లోను చేసితివి న
న్నా దంత యా దంత లే
కడియాసల్ గొనుచుం దురాత్మకుల నే
నర్థించుచున్నాఁడ; నె
న్నఁడు రక్షించెదొ నీవు నన్నుబలె నె
న్నం జేదవా ? యేల యా

అడుఁ జెట్టేవు? రమావిహార? రఘువీ
రా! జానకీనాయకా!

"నిధి చాలసుఖమా? శ్రీరాముని సన్నిధి చాలసుఖమా!" యనుకీర్తనయందు త్యాగరాజు మనోహరముగ కీర్తనము చేసిన భావమునే కవి రఘువీర శతకమునందును బాడెను. ఆత్మనిరసనము రాజనిరసనము అర్థాపేక్ష మోక్షాపేక్ష మొదలగు భావములు కవి యనుభవించిన హృదయ సంతాపమును దెలుపుచున్నవి. ఆత్మేశ్వరుడైన శ్రీరామమూర్తికి కవి యాత్మార్పణమును జేసి కృతార్థుడైనను శతకమునందు తన్మయత్వమును దెలిపెడి భక్తిరసానుభవము ప్రత్యక్ష మగుటలేదు.

భక్తిశతకముల చరిత్రమునందు రఘువీరశతకము నవీన మార్గము నవలంబించినది. సర్వేశ్వర వృషాధిప కృష్ణశతకాదులందు కవులు సంకీర్తనము చేసిన యిష్టదైవములు శ్రుతిశాస్త్రపురాణాగమ ప్రసిద్ధులై వ్యాప్తినొందిన యవతారమూర్తులు. ఆబాలగోపాలము సతతము సంస్మరించెడి శ్రీరామకృష్ణాదుల మహిమ వాత్సల్య విభవాది లీలలను కవులు సంకీర్తనముచేసి భక్తిరసావేశమును వారు బొందుచు నితరులకు భక్తిరసావేశమును గలుగజేయుచుందురు. రఘువీరశతకమునకు నాయకుడు శ్రీమద్రామాయణమునందు వాల్మీకి దివ్యముగ జిత్రించిన శ్రీరామమూర్తియే యైనను ఒంటిమిట్టయందు వెలసిన రఘురాముడు. అవతారమూర్తియైన శ్రీరామమూర్తి ఒంటిమిట్ట రఘురామమూర్తిగ వెలసెను. స్థల దేవతాపరములైన శతకము లిపుడు వందలకొలదిగ గనుపించుచున్నవి. స్థానికమగు దైవభక్తి గాఢమైన భక్త్యావేశమునకు గారణంబైనను సంకుచితమైన దైవభక్తియై పరదైవ దూషణముగ సయితము పరిణమించుటకు హేతువైనది.

రఘువీరశతకము భక్తిశతక చరిత్రమునందు మఱొక విశేషమును దెలుపుచున్నది. ప్రజలకు శివకేశవాదులవలె శ్రీరామకృష్ణులును నిష్టదైవములు. వేణుగానప్రియుఁడైన గోపాలకృష్ణునివలె సీతాలక్ష్మణసహితుడైన శ్రీరామచంద్రుడును పరదైవము. వేణుగోపాలుని రసలీలలు శ్రీరాముని రసపరిగ్రహణము రసానుభవానందమునకు లక్ష్యములు. భోగత్యాగములు భక్తిజ్ఞానములు కర్మధర్మములు రసానుభవమునందు సమత్వమును బొందుచున్నవి. యమునాతీరమునందలి బృందావనవిహారములు—కావేరీతీరమునందలి శ్రీరంగకైంకర్యములు—వైష్ణవభక్తివిలాసములు. రాధామాధవుల మాయాశృంగారలీలలు సీతారాముల మానవప్రేమలీలలు భక్తిరసాశ్రయములు. భక్తిరసాశ్రయములైన భాగవత రామాయణములు భక్తిప్రభావమును మనోహరముగ వర్ణించుచున్నవి. విశ్వమయుఁడైన గోపికావల్లభుడును, ఆత్మారాముడైన సీతాపతియును భక్తత్రాణపరాయణులు. భోగమూర్తియైన శ్రీకృష్ణుని లీలలును త్యాగమూర్తియైన శ్రీరాముని లీలలును దివ్యావతార మహిమలను బోధించుచున్నవి. ఆంధ్రహృదయము ఈ యుభయవైష్ణవమూర్తుల భక్తియోగైక్యమును వెల్లడి చేయఁగలిగినది. భక్తిరసామృతభరితమైన భాగవతమును రామకథామృతభరితమైన రామాయణమును కావ్యములు శతకములు భక్తిజ్ఞానసమ్మిళితమైన యాంధ్రహృదయమును దెలుపుచున్నవి. దేశమునందలి గ్రామగ్రామమునందును నెలకొన్న శ్రీ రామాలయములు, రామభజనలు, రామోత్సవములు, రామనామ పారాయణములు, రామకోటులు శ్రీరామభక్తివ్యాపనమును తెల్పుచున్నవి. ఆ వ్యాపనమునే రఘువీర శతకము తెలుపుచున్నది. ఆంధ్రహృదయమునకు శ్రీభద్రాద్రిరాము డిష్టదైవము. మనోహరమైన శ్రీరామనామమును మధురాక్షరములతో కవులు గాయకులు పండితులు పామరులు కీర్తించి యాంధ్రహృదయ స్వరూపమును సువ్యక్తము చేసిరి. శ్రీ రఘువీర శతక మాంధ్రావనియందు శ్రీరామభక్తివ్యాపనమునందలి యొక ఘట్టమును సూచించుచున్నది.

శ్రీవైష్ణవమత సంప్రదాయ వ్యాపనమునం దీ శతకము వేఱొక ఘట్టమును దెలుపుచున్నది. శ్రీరామానుజాచార్యులు పదునొకండవ శతాబ్దియందు స్థాపించిన శుద్ధవైష్ణవము పదునైదవ శతాబ్దికి వీరవైష్ణవముగ బరిణమించినది. వైష్ణవభక్తికి బాహ్యలక్షణములు ప్రమాణములైనవి. త్రిపుండ్రధారణము చక్రాంకితములు తీర్థప్రసాదములు తులసీమాలలు భక్తచిహ్నములై వైష్ణవభక్తిరస ప్రవాహమును శుష్కింపఁజేసినవి. మతరహస్య సంప్రదాయములు నిర్జీవకళలై సదాచారములు దురాచారములైనవి.

శా. నీ పాదోదక మకులం దదుముఁకొం
టిం, గొంటి నాలోనికిన్,
నీ పళ్ళెంబు ప్రసాదముం గుడిచితిన్,
నీ పేరునుం బెట్టితిన్,
నీ పెన్ముద్రలు దాల్చితిన్ భుజములన్,
నీ వింక న న్నేగతిన్
బ్రాపై ప్రోచెదొ కాని పూని, రఘువీ
రా! జానకీనాయకా!

విశ్వవ్యాపకుడైన భగవంతునకు రూపావరణములు స్థలావరణములు గలిగినవి. పండితపామరుల దృష్టి యాంతరంగిక లక్ష్యమునుండియును సాధనము నుండియును మఱలి బాహ్యలక్ష్యమునందును సాధనములందును లగ్నమైనది.

శ్రీరామభక్తపరాయణుండైన రఘువీరశతక కర్తకును నీ వాసన సోకినది. చిత్తము శ్రీరాముని చింతనమును గోరుచున్నను భక్తిని బాహ్యవేషధారణము లాకర్షించినవి.

చిత్తము "రామా! రాఘవ! రామభద్ర! రఘువీరా! జానకీనాయకా!" యనుచు మహాక్రందనమును జేయుచున్నను హృదయగ్రంథులు వీడి శ్రీరామభక్తిరసానుభవము చేయుట దుర్లభమయినది. సర్వేశ్వర వృషాధిప నారాయణ కాళహస్తీశ్వర దాశరథీ

ప్రభృతులగు శతకములందు గల భావశుద్ధి మతావేశము భక్త్యావేశము తత్త్వ సందర్శనము రఘువీరశతకమునం దమితముగ గన్పట్టుచున్నది.

చిత్తవృత్తికిని సంసార ప్రవృత్తికిని భక్తిరంగమునం దైక్యము గలుగలేదు. కవి దురభిమానమును వదలి ముక్తికి ప్రతిబంధకములైన మలిన మనోవృత్తులను వ్యక్తము చేసెను. తన చిత్తవృత్తుల నాకర్షించిన కాంతా కనకాదుల భ్రాంతిని నివృత్తి చేసి ముక్తి నొసంగుటకు శ్రీ సీతారాముని—కోదండరాముని— ఒంటిమిట్ట రఘురాముని — కవివర్యుడు — కొలిచి కొనియాడి—కీర్తికాముడై —జన్మమును సఫలము చేసెను.

శా. హేయాపేక్ష జనించె నాకు నిది యే
హేతో కాని యీహా జన్మమం
దక్షీణోదయ ముక్తి కెవ్వ డొడయం
డా పుణ్యునే జెప్పెదో
దక్షారిస్తుత నీవె కర్త వయితే
దక్షుల నీవే ననున్
రక్షింపేటొ యెఱుంగ జెప్పు రఘువీ
రా! జానకీనాయకా!

ప్రతులు

రఘువీర శతకమును బ్రహ్మశ్రీ నాళికొలను సుబ్బారావుగారును, వావిళ్ళ వారును, కనుపర్తి మార్కండేయశర్మ గారును ముద్రించిరి. సుబ్బారావుగారు పెద్దపీఠికను వ్రాసిరి. శ్రీ వంగూరు సుబ్బారావుగారు శతక కవుల చరిత్రమునం దీ శతక విషయము లను విపులముగ విమర్శించిరి. సాహిత్యపరిషత్పుస్తకాలయమునందును ప్రాచ్యలిఖిత పుస్తక భాండాగారమునందును వ్రాతప్రతులు గలవు. ఈ శతక ముద్రణమునం దీ ప్రతు లన్నియును నుప యోగపడినవి. ఇందలి పాఠభేదములు వానినుండియే తెలుపబడినవి.

శ్రీ నారాయణ శతకము

శ్రీ నారాయణ శతకమును పరమభాగవతోత్తముడగు పోతనామాత్యుడు రచియించినటులు ప్రసిద్ధి గలదు. ఆ ప్రతీతిని సమర్థించుటకు సరియైన యాధారము లింతవఱకును దొరకలేదు. పోతరాజు వీరభద్ర విజయమును భోగినీదండకమును నారాయణ శతకమును శ్రీమద్భాగవతమును రచియించినటులు వాడుక గలదు. వీరభద్ర విజయమును భోగినీదండకమును పోతన రచియించినదియును లేనిదియు ఇంకను నిర్ధారణ కాలేదు. పోతన రచియింపలేదను నభిప్రాయమే బలీయముగ నున్నది. ప్రస్తుత మా విషయవాదము నారాయణశతకమున కవసరము గాదు. నారాయణ శతకమును వెల్లంకి తాతంభట్టును కస్తూరి రంగయ్యయును పేర్కొనిరి. అందువలన నిది ప్రాచీనశతక మని తెలియుచున్నది. ఆంధ్రప్రజాముఖస్థమై సుప్రసిద్ధమై గంభీరమైన నారాయణ శతకమునందలి ఈ క్రింది మత్తేభవృత్తము

మ. ధర సింహాసన మై నభంబు గొడు గై
తద్దేవతల్ భృత్యులై
పరమామ్నాయము లెల్ల వందిగణ మై
బ్రహ్మాండ మాగార మై
సిరి భార్యామణి యై విరించి కొడు కై
శ్రీగంగ సత్పుత్రి యై
వరుస న్నీఘనరాజసంబు నిజ మై
వర్ధిల్లు నారాయణా.

భావములందును భాషయందును శైలియందును భాగవతపు పోలికలను గలిగి పోతన కర్తృత్వమును సకల విధములను స్ఫురింప జేయుచున్నది.

నారాయణశతకమునకును భాగవతమునకును పద్యముల నడకయందును భాషయందును భావములందును భాగవతభక్తి యందును శైలియందును గల సాదృశ్యము పోతనరచనను సమర్థించుచున్నది. ఈ శతకకర్తృత్వవిషయమునను ఇతర కర్తల బాధ లేనపుడును పోతనకర్తృత్వమును నంగీకరించుట యుక్తముగ

నున్నది. నారాయణశతక కర్తృత్వమును పోతనకు నిరూపించుట సులభమైనను విషయనిర్ణయమును సహేతుకముగఁ జేయుట దుర్ఘటముగ నున్నది. పోతన కాలనిర్ణయము స్థలనిర్ణయము దురవగాహమై దురభిమానమునకు మూలమైనది. ఆంధ్రహృదయప్రియుఁడును శ్రీమద్భాగవతకర్తయును నైన పోతనామాత్యుని నివాసస్థలవిషయమునను కాలవిషయమునను నిజము తేలక భేదాభిప్రాయములు ప్రబలియున్నవి. ఓరుగల్లు ఒంటిమెట్టవాద మందఱకును దెలిసిన విషయము. ఏకశిలానగర నామమును దాల్చిన యోరుగల్లు ప్రాంతమే పోతన్నకు వాసస్థల మనుభావము పండితాదరణమును బొందినది. పోతన యింటిపేరును నొసగూర్చిన బమ్మెరగ్రామము ఓరుగల్లునకు సమీపముననే గలదు. పండితులు బాగుగ విషయాన్వేషణమును జేసి సత్యమును వెల్లడిచేయుదురుగాత!

కర్తృత్వము

శతకమునందు కవి తన కులగోత్రనామములను దెలుపలేదు. దేశమునందు పదిపండ్రెండు ప్రతు లున్నవి. శతకాంతమునందు ముద్రింపబడిన గద్యము తాళపత్రప్రతులందు లేదు. ఇది రెండు కాగితపుప్రతులలో మాత్రము వేఱువిధాతో వ్రాసియున్నది. ప్రతులను వ్రాసినవారు పోతన భాగవతగద్యమునే శతకాంతమునందు నినికిడవలసినో యూహవలననో చేర్చియుందురని యూహింపదగి యున్నది. దేశమునందు వివిధప్రాంతములందుగల ప్రతులును కాలక్రమమున నేర్పడిన యనంతమైన పాఠభేదములును శతక వ్యాపనమునకును గౌరవమునకును నిదర్శనములు. నారాయణశతకమును పోతనామాత్యుఁడు రచియించినటులు ప్రతీతిగలదని గద్యము తెలుపుచున్నను కర్తృత్వమును నిరూపణము చేయుట కిది చాలదు. దీనియందలి 98-వ పద్యమునందు "కృపకుంబాత్రుఁడనయ్య ధర్మపురి లక్ష్మీనాథ నారాయణా!" యని కవి నారాయణమూర్తిని సంబోధించెను. ఈ పాదమునందలి భావార్థము విషయనిర్ణయమును జేయుటకు గొంత యుపయోగించనున్నది.

ధర్మపురి సుప్రసిద్ధమైన స్థలము. మంథెన కాళేశ్వరము ధర్మపురి నిజాము రాష్ట్రమునందలి ఓరుగల్లున కనతిదూరమున గోదావరీతీరమునందు గలవు. కాళేశ్వరము మహాకవి భవభూతికి జన్మస్థాన మని ఇటీవలి పరిశోధనలు తెలుపుచున్నవి. ప్రాచీనకాలమునందును నీప్రాంతము మహాకవులకును పండితులకును నివాసస్థానముగ నుండెను. శేషప్పకృతమైన నృసింహశతకము ధర్మపురి నృసింహస్వామిని సంబోధించుచున్నది. ఈ గ్రామము లిప్పటికిని వేదశాస్త్రప్రవీణులైన బ్రాహ్మణోత్తములకు నివాసస్థలములుగ నున్నవి. ధర్మపురియందు లక్ష్మీనారాయణాలయము గలదు. శతకకర్త ధర్మపురియందు ప్రతిష్ఠింపబడిన శ్రీ లక్ష్మీనారాయణుని సహజముగ స్తోత్రము చేసియుండును. ఈ పాదార్థ మోరుగల్లువాదమునకును పోతరాజు కర్తృత్వమునకును బలము నిచ్చుచున్నది. ఏకశిలానగరమునకు సమీపమున నున్న ధర్మపురి నారాయణశతక కర్తకు నివాసస్థలమైనపుడు భాగవతకర్తకును నారాయణశతకకర్తకును సంబంధమును గల్పించుట కవకాశములు గలవు. ఈ సంబంధము రెండు గ్రంథములను బరిశీలించినపుడు స్థిరపడుచున్నది. భాగవతమునకు హృదయమైన వైష్ణవభక్తి నారాయణశతకమునకును హృదయమై భాషయును భావములును శైలియును నేకకవి హృదయమును స్ఫురింపఁజేయుచున్నవి. ఆ దృష్టిలో నారాయణశతకమును బరిశీలించునపుడు పోతరాజునకు కర్తృత్వము నారోపించుట కవకాశములు గనిపించుచున్నవి.

నారాయణశతకమునందు వైష్ణవశతకములందు సామాన్యముగ గనఁబడెడి దశావతార వర్ణనములకుఁ దోడుగ శ్రీకృష్ణావతార వర్ణన మిరువది పద్యములందు ప్రత్యేకముగ గలదు. కృష్ణావతార వింశతియందలి భావములును భాషయును శ్రీమద్భాగవతమునందలి కృష్ణావతారఘట్టమును స్ఫురింపజేయుచుండును. పోతన శ్రీమద్భాగవత రచనారంభమునందును శ్రీమన్నారాయణ కథాభివర్ణనమును జేయఁ బూనుకొనినటులు ప్రారంభించెను. ఇదియును బోలిన కర్తృత్వమున కుపపన్నముగ నున్నది.

శ్రీయుత వంగూరి సుబ్బారావుగారు "పోతరాజు నారాయణశతకమునందు భాగవతార్థమును బీజరూపముగ వర్ణించినాఁడని యును భాగవతమునందు బీజములను పల్లవింపజేయ నుద్దేశించినటులు సూచించినాఁడనియును" శతకకవులచరిత్రయందు వ్రాసిరి. నారాయణ శతకమునందలి 45, 46, 47, 48 49, 50, 51 పద్యములందును నితర పద్యములందును గల "భావింతు, వర్ణింతు, జర్పింతు, సీక్షింతు, మన్నింతు, జూతు" పదములకు వర్తమానార్థమునకు బదులు భవిష్యదర్థమును గల్పించిరి. ఈ యూహ వారి సిద్ధాంతమున కనుకూలముగ నున్నను నిశ్చితార్థమును నిర్ణయించుటకు చాలకున్నది. రెండు గ్రంథములకును మూలమైన భాగవత హృదయభావైక్యము నారాయణ శతకమును భాగవతమును రచియించిన పోతనకృతి యని యూహింపదగి యున్నది.

రెండు గ్రంథములకును గల భావైక్యమును బాంధవ్యమును జూపుటకు కొన్ని పద్యము లుదాహరింపబడుచున్నవి.

శా. భూతవ్రాతము నంబుజాసనుఁడవై
పుట్టింతు విష్ణుండవై
ప్రీతిం బ్రోతు హరుండవై చెఱుతు ని
ర్ణేద్యుండవై త్రైగుణో
పేతుండై పరమాత్మవై నిలుతు నీ
పెం పెవ్వరుం గాన ర
బ్జాతోద్భూత సుజాత పూజితపదా
బ్జశ్రేష్ఠ నారాయణా. 24

మ. శరపొందన్ ద్రుహిణాత్మకుం డయి రమా
ధీశుండు విశ్వంబు పె

స్థిరతన్ నిల్పి కృపాకటాక్షమున ర
క్షించున్ సమస్త ప్రజో
త్కర సంహారము సేయునప్పుడు హరాం
తర్యామి యై యింతయున్
హాళింపం బవనుండు మేఘముల మా
యం జేయు చందంబునన్.
భా. ద్వి. వ. 276

మ. వటుగర్భాంతరగోళభాగమున నీ
బ్రహ్మాండభాండంబు ప్ర
కటదివ్యాద్భుతలీల దాల్చి జనితా
కల్పాంత మంభోధిపై
వటపత్రాగ్రముఁ జెంది యొప్పిన మిము
న్వర్ణింపఁగా శక్యమే
నిటలాక్షాంబురుహాసనాదులకు నో
నిర్వాణ నారాయణా. 27

మ. మును కల్పాంతమునందు గుక్షి నఖిలం
బున్ దాఁచి యేకాకివై
జనలోకోపరి లోకవాసులును యు
ష్మత్తత్త్వ మార్గంబు చిం
తనముం జేయ బయోధియందు నహిరా
ట్తల్పంబునం బవ్వళిం
చిన నీ రూపము నేఁడు సూపితివి ల
క్ష్మీనాథ దేవోత్తమా. భా. ప. వ. 199

మ. దళదిందీవర నీలనీరద సము
ద్యద్భాసితాకార శ్రీ
లలనాకౌస్తుభ చారువక్ష విబుధ
శ్లాఘ్యోద్భవస్థాన కో
మలనాభీ చరణారవింద జనితా
మ్నాయాద్యగంగా లస
జ్జలజాతాయతనేత్ర నిన్ను మదిలోఁ
జర్చింతు నారాయణా. 22

మ. త్రిజగన్మోహన నీలకాంతితను వు
ద్దీపింపఁ బ్రాభాత నీ
రజ బంధుప్రభ మైన చేలము పయిన్
రంజిల్ల నీలాలక
వ్రజసంయుక్త ముఖారవింద మతిసే
వ్యంబై విజృంభింప మా
విజయుం జేరెదు వన్నెకాఁడు మది నా
వేశించు నెల్లప్పుడున్. భా. ప్ర. ప. 218

మ. పరమంబై పరతత్త్వమై సకలసం
వత్సరమై భవ్యమై
సురసిద్ధోరగయక్షపక్షిమునిర
క్షోహృద్గుహాంతస్స్ఫుర
ద్వరసుజ్ఞానసుదీపమై శ్రుతిక్రియా
వ్యాపారమై సిద్ధమై
సరిలేకెప్పుడు నీదునామ మమరున్
సత్యంబు నారాయణా. 34

మ. అధికాఘౌఘతమోదివాకరము నై
యద్రీంద్రజాజిహ్వకున్
సుధయై వేదవినూత్నరత్నములకున్
సూత్రాభిధానంబు నై
బుధసందోహ మనోహరాంకురము నై
భూదేవతా కోటికిన్
విధియై మీబహునామరాజి వెలయున్
వేదాత్మ నారాయణా. 35

మ. పరుఁడై యీశ్వరుఁడై మహామహిముఁడై
ప్రాదుర్భవస్థాన సం
హరణ క్రీడనుఁడై త్రిశక్తియుతుఁడై
యంతర్గత జ్యోతి యై

పరమేష్ఠి ప్రముఖామరాధిపులకుం
  బ్రాపింపరాకుండు దు
స్తర మార్గంబునఁ దేజరిల్లు హరికిం
  దత్త్వార్థినై మ్రొక్కెదన్. భా. ద్వి. వ. 58

మ. వర దుగ్ధాబ్ధి తరంగ డోలికలలో
  వైకుంఠలోకంబులో
వెరవొప్పార నయోధ్యలో మథురలో
  వ్రేపల్లెలో ద్వారకా
పురిలో నాడెడుభంగి నాదుమదిలో
  భూరిప్రసన్నాననాం
బురుహం బొప్ప నటించు టొప్పును సితాం
  భోజాక్ష నారాయణా. 59

మ. అల వైకుంఠపురంబులో నగరిలో
  నామూల సౌధంబు దా
పల మందార వనాంతరామృత సరః
  ప్రాంతేందుకాంతోపలో
త్పల పర్యంక రమావినోది యగు నా
  పన్న ప్రసన్నుండు వి
హ్వల నాగేంద్రము పాహి పాహి యనఁ గు
  య్యాలించి సంరంభియై. భా. అ. వ. 95

మ. నిను వర్ణింపనివాఁడు మూఁగ మదిలో
  నీ సత్కథాలాపముల్
విని మోదింపనివాఁడు చెవ్డు మరి నిన్
  వేడన్ మనోవీథి నిన్
గని పూజింపని వాఁడు నాశకరుఁడా
  కర్మక్రియారంభుఁడై
తనలోఁ గానని వాఁడు నీచమతి పో
  తత్త్వజ్ఞ నారాయణా. 94

మ. నిను వర్ణింపని నీచబంధమతి దా
  నిర్భాగ్యుడై మూఢుడై
పెనుదైవంబులఁ గోరి తా మనమునం
  బ్రీతిన్ సుశీలంబుగా
ననలం బాఱిన భూతియందు వెలయు
  న్నాజ్యాహుతుల్ పూని వే
ల్చినచందంబున వ్యర్థమై తనరు సూ
  చిద్రూప నారాయణా. 95

మ. నిను వర్ణింపని జిహ్వదాఁ బదటికా ?
  నీలాభ్ర దేహాంగకా
విను నాలింపని చెవ్వు దా బదటికా ?
  నీరేజ పత్రేక్షణా !
నినుఁ బూజింపనికేలు దాఁ బదటికా ?
  నిర్వాహక క్ష్మాతలా !
నినుఁ జింతింపని యాత్మ దాఁ బదటికా ?
  నిర్వాణ నారాయణా. 96

చ. హరి భజియించు హస్తములు
  హస్తము లచ్యుతుఁ గోరి మ్రొక్కు త
చ్ఛిరము శిరంబు చక్రధరుఁ
  జేరిన చిత్తము చిత్త మిందిరా
వరుఁ గను దృష్టి దృష్టి ముర
  వైరి నుతించిన వాణి వాణి య
క్షరు కథ లాను కర్ణములు
  కర్ణములై విలసిల్లు బో భువిన్.
భా. ద. వ. 965

శా. రాణించెం గడు నంచు నీ సహచరుల్
  రాగిల్లి సోలంగ నీ
వేణుక్వాణము వీనులం బడి మహో
  వీథుల్ బయల్ ముట్టఁగా
ప్రోణాగ్రంబులు మీఁది కెత్తుకొని లాం
  గూలంబు లల్లార్చి గో
శ్రేణుల్ చిందులు ద్రొక్కియాడుటలు
  నేఁ జర్చింతు నారాయణా. 50

మ. నవమాధుర్యము గల్గు కృష్ణు మురళీ
  నాదామృత స్యందముల్
సెవులం జొచ్చి హృదంతరాళముల భా
  సిల్లన్ సవత్సంబులై
యువిదా మేపులకుం దొలంగి మృగగో
  యూథంబు లుత్కంఠతో
దివికిం గంఠము లెత్తి లోవదలుఁ బో
  దేహేంద్రియ వ్యాప్తులన్. భా. ద. వ. 1127

మ. మమతన్ మోములు మీఁదికెత్తుకొని రో
  మంథంబు సాలించి హ్రా
త్కమలాగ్రంబులఁ గృష్ణు నిల్పి మురళీ
  గానామృత శ్రేణి క
ర్ణములం గ్రోలుచు మేత మాని గళితా
  నందాశ్రులై చిత్రితో
పమలై గోవులు చూచుచున్న వవిగో
  పద్మాక్షి వీక్షించితే. భా. ద. వ. 788

శా. చన్నుల్ మీఁదికి జౌకళింప నడుమున్
జవ్వాడఁ గందర్పసం
పన్నాఖ్యంబు నటింపఁ జూడ్కిఁ గబరీ
భారంబు లూటాడఁగా
విన్నాణంబుల నొప్పు గోపికలు గో
బృందంబుతో వచ్చు మీ
పన్నుల్ కన్నుల ముంచి గ్రోలుటలు నే
వర్ణింతు నారాయణా. 46

మ. స్తనభారంబున డస్సి క్రుస్సి యనదై
జవ్వాడు మధ్యంబుతో
జనితస్వేదములోఁ జలత్కబరితో
స్రస్తోత్తరీయంబుతో
వనజాక్షిణి గూడఁ బాఱి తిరిగెన్
వారించుచున్ వాకిటన్
ఘనయోగీంద్రమనంబులున్ వెనుకొనం
గా లేని లీలారతున్. భా. ద. వ. 370

శతకార్థము విమర్శించెడి సందర్భమున నీ విషయము మరల విమర్శింపబడును.

పోతనామాత్యుఁ డారువేలనియోగి బ్రాహ్మణుఁడు. కౌండిన్యస గోత్రుఁడు. శివభక్తులైన బమ్మెర కేసన లక్కమాంబల తనయుఁడు. ఓరుగల్లునకు సమీపమునందు గల బమ్మెర నివాసియై యుండును.

కా ల ము

శ్రీమద్భాగవత కర్తయైన బమ్మెర పోతనామాత్యుని కాలమును నిర్ణయము చేయుటయును సులభసాధ్యము గాదు. కవుల చరిత్రమునందు పోతరాజు క్రీ. శ. 1405 ప్రాంతములందు జననమొంది శ్రీనాథునకు సమకాలికుఁడైనటులు వ్రాయఁబడినది. భాగవతపీఠికయందు పోతరాజు 1378 ప్రాంతములందు జననమొందినటులు వ్రాయబడినది. సాహిత్య పత్రికయందు పోతరాజు 1390 ప్రాంతములందు నివసించినటు లూహింపఁబడినది. వంగూరి సుబ్బారావుగారు శతకకవుల చరిత్రమునందు 1480–1520 ప్రాంతములందు పోతరాజు నివసించియుండునని యుక్తియుక్తముగ నిర్ణయించిరి. ఈ కాలనిర్ణయముల పరిశీలన మీ శతక సందర్భమునందు దుర్లభము.

నారాయణశతకమునందు వైష్ణవమతవ్యాపనమునందు పీర వైష్ణవమును వర్ణించెడి వర్ణనలు తక్కువగ నున్నవి. రామానుజ మతవ్యాపనమును సూచించెడి భావములును తక్కువగ నున్నవి. రఘువీరశతకమునందుగల వైష్ణవసంప్రదాయములు నారాయణశతకమునందు గనఁబడవు. పోతనామాత్యుని తలితండ్రులు శివభక్తులని భాగవతమునందు పోతన వర్ణించెను. భాగవతరచనకాలమునందు శైవమత మోరుగల్లు ప్రాంతమునందు ప్రబలియున్న విధమును చరిత్రము విశదము చేయుచున్నది. ఈ కారణములవలనను నారాయణశతకము వైష్ణవమతవ్యాపనమునందు మొదటియుగమునకే చెందియున్నటులు నిర్ణయ మగుచున్నను తగిన యాధారములు లేక పోవుటవలనను కాలనిర్ణయము చేయుట కష్టసాధ్యము. నారాయణశతకకర్త పోతనామాత్యుఁడు శతకమును భాగవతమునకు బూర్వమే రచియించె నని యంగీకరించినపుడు శతకము పదునాలవశతాబ్ది యందు రచియింపబడినటు లూహింపదగియున్నది.

శై లి

శతకశైలి భాగవతశైలివలె మనోహరముగ నున్నది. భాగవతమునందువలె మహాప్రవాహమును గలిగి శైలి రసవంతమై కర్ణపేయముగ నున్నది. శతకము శబ్దార్థాలంకారములతో నిండి భాగవతశైలిని సంస్మరింపజేయుచున్నది. భావములు భాగవతభక్తి భరితములై భక్తిరసావేశమును గలుగజేయుచున్నవి. భాగవతరచనమునందువలె పద్యములు సంస్కృతాంధ్రపదమిశ్రితములై పండిత పామరాదరణమును బొందుచున్నవి. పద్యములందు గల పదలాలిత్యము ధారాప్రవాహము మంజులస్వరము మహాకవిహృదయమును వ్యక్తము చేయుచున్నవి. భావములును భాషయును నవ్యోన్యానుకూలతను గలిగి పండిత హృదయమును వ్యక్తము చేయుచున్నవి. శతకమునందలి 5, 61 పద్యములు కవీశ్వరునకు వేదపురాణ శాస్త్రములందు గల పరిచయమునకు నిదర్శనములు.

శతకమునందలి యనేకపద్యము లేకభావమును భిన్నపద జాలముల ముఖమునను హృద్యముగఁ దెలుపగల ప్రజ్ఞకు నిదర్శనములుగ నున్నవి.

మ. ఒనర న్ముక్తికిఁ ద్రోవ పుణ్యములకుం
బుట్టిల్లు వేదంబునం
దునికిస్థాన మభీష్టభోగములకు
న్నుత్పత్తి యేప్రొద్దునున్
ఘనపాపంబులవైరి షడ్రిపులకున్
గాలావసానంబు మీ
వినుతాంఘ్రిద్వయ పద్మసేవన గదా
విశ్వేశ నారాయణా. 36

మ. నిరతానంద వియోగులై నిరసులై
నిర్భాగ్యులై నీచులై
కరుణాహీనమనస్కులై కఠినులై
కష్టాత్ములై నష్టులై
పరుషవ్యాధినిబద్ధులై పతితులై
భగ్నాంగులై మగ్నులై

దరయుం చిమ్మెగి నాత్మయుం దిడనివా
రబ్జాక్ష నారాయణా. 79

శబ్దాలంకార ప్రయోగములు శతకమునం దంతటను గను పట్టుచున్నవి. భావరూపకల్పనలయందు శతకశైలి శ్రీకృష్ణకర్ణామృతము సర్వేశ్వరశతకము శివానందలహరీమహిమ్నాది స్తోత్రములు భాగవతము మొదలగు గ్రంథములశైలిని బోలి గంభీరముగను మనోహరముగను నున్న విధము నీ క్రిందిపద్యములు తెలుపుచున్నవి.

మ. లలితంబైన భవత్తనూ నవలస
ల్లావణ్య దివ్యామృతం
బలుఁ గుల్కొందఁ గటాక్షకుడ్యములుగా
నందంద గోపాంగనల్
తలపు ల్వాదుల గట్టి కందళితనూ
త్నస్త్రీలు వాటింతు రా
వెలఁతల్ తీవెలు చిత్రవిస్ఫురణనా
నీయొప్పు నారాయణా.

మ. విదితామ్నాయనికాయశాఖాతములలో
విజ్ఞాన సంపత్కళా
స్పదయోగీంద్ర మనస్సరోజములలో
బ్రహ్మేంద్రదిక్పాలక
త్రిదశవ్రాతకిరీటరత్నములలో
దీపించుచున్నట్టి యీ
పదపద్మంబులు భావగేహమున నే
వర్ణింతు నారాయణా.

శా. శ్రీలం గోలము గూటిచిక్కము నొగిం
గీలించి నెత్తంబుగాఁ
బ్రీలీపింఛముఁ జుట్టి వెన్నదుమునం
జంభావళిం గట్టి క
ర్ణాలంకారకదంబగుచ్ఛమధుమ
త్తాళీస్వనం బొప్పు నీ
బాలం గావనభావ మిట్టిదని నే
వర్ణింతు నారాయణా.

నారాయణశతకకర్త కావ్యకళాదక్షుఁ డని శతకరచన విశదము చేయుచున్నది. శతకమును ప్రాకృతశతకముల సంప్రదాయము ననుసరించి వివిధశీర్షికల క్రిందను విభజించి విషయావగాహనమును సులభము చేసినవిధము తుది పద్యము తెలుపుచున్నది.

శతకమును 1. ఆదిదశకము 2. అవతారదశకము 3. దివ్యరూపదశకము 4. నామప్రభావదశకము 5. కృష్ణావతారవింశతి 6. జ్ఞానవింశతి 7. మోక్షవింశతి యను శీర్షికల క్రిందను విభజించి విషయపరిజ్ఞానమును సులభముచేసి **కవి తన కళానైపుణ్య**మును సువ్యక్తము చేసెను. ఇతర భక్తిశతకములందును భగవంతుని నామరూపమహిమాదుల వర్ణనము లున్నను **నారాయణశతకమునందు** వలె విషయవిభాగము స్పష్టముగఁ గనబడదు. శైలి సంస్కృతాంధ్రపదమిశ్రితమై భాగవతభావగర్భితమై శబ్దార్థాలంకారరంజితమై సరళగతిశోభితమై రసవంతముగ **నున్నను పోతనామాత్యుని** భాగవతశైలితో దులదూగజాలదు.

భావార్థము

నారాయణ శతకమునకు మకుటము:—నారాయణా! **పుదు** పార్థప్రదమైన యష్టాక్షరీమంత్రము వైష్ణవమంత్రరాజము. నారాయణశతకకర్త నారాయణ మంత్రోపాసకుఁ డని **శతకార్థము** విశదము చేయుచున్నది.

మ. కలుషౌఘవినాశకారి యగుచుం
గైవల్యసంధాయి యై
సరి లేకొప్పారెడు మంత్రరాజ మగు నీ
నామంబు ప్రేమంబుతో
సరిర నెవ్వని వాక్కునం బొరయుఁదే
సన్ముని శ్రేయాత్ముఁడుం
బెలయుం భూరుహకోటరం బడియు నా
వేదాత్మ నారాయణా.

నారాయణశతకము పరిశుద్ధమైన వైష్ణవభక్తిని బోధించుచున్నది. శ్రీకృష్ణుని శృంగార లీలలందును శ్రీమన్నారాయణుని నిర్గుణస్థితియందును పరిశుద్ధమైన వైష్ణవభక్తి వైష్ణవభక్తులకు ప్రత్యక్ష మగుచున్నది వాసుదేవు నెవ రేరీతిని గొలుచుచున్నారో వారల కారీతిని గోవిందుఁడు ప్రత్యక్ష మగుచుండును.

మ. ఇల నెవ్వారిమనంబులం దెటుక దా
నెంతెంత గల్గుండు నా
కొలఁదిం జెంది వెలుంగుచుందువు వెసన్
గోవింద నీ రూపులన్
సరర న్నంబుమితంబులై సరసిలో
నంభోరుహంబుల్ దగన్
నిం నొప్పారెడు చంద మొందె వెపుడు
న్నీలాంగ నారాయణా.

భగవద్భక్తికి మూలసాధనము **చిత్తసమర్పణ మనియును** చిత్తశుద్ధిలేని బాహ్య భేషజములు నిరర్థకములనియును **నారాయణ** శతకము బోధించుచున్నది. ఆ బోధ శతకమునం **దంతటను** గోచరం బగుచున్నది.

మ. **తపముల్** సత్క్రతు పంచయజ్ఞఫలముల్
దాన క్రియారంభముల్

జపము ల్పుణ్యసుతీర్థ సేవఫలముల్
సద్విప్ర విజ్ఞానముల్
ఉపవాస వ్రతధర్మశీలఫలముల్
నొప్పారు ని న్నాత్మలో
నుపమింపంగలవారికిం గలవు వే
యు న్నేల నారాయణా,

చిత్తశుద్ధిని గలిగి శ్రీమన్నారాయణు సేవించి తరించుటకు సదాచారము ముఖ్య సాధనము. సదాచారవర్జితవు లైప జప నియమాదులు కొంగ జపములై భాగవత భక్తి కైంకర్యమునకు నిరుపయోగములుగ నుండును.

మ. సతతాచారము సూనృతంబుఁ గృపయున్
సత్యంబునున్ శీలమున్
అతిశాంతత్వము చిత్తశుద్ధికరమున్
నధ్యాత్మమున్ ధ్యానమున్
ధృతియుం ధర్మము సర్వజీవహితముం
దశారంబు గాకుండ స
మ్మతికిం జేరువ మీనివాసుఖమున్
మానాథ నారాయణా.

నారాయణశతకము వైష్ణవపదము నర్థించుచున్నను విశిష్టాద్వైతసిద్ధినేకాక అద్వైతసిద్ధిని సయుత మర్థించుచున్నది. జ్ఞానవింశతియందును మోక్షవింశతియందును నీభావము వ్యక్తమగుచున్నది. నారాయణశతకమునందు బీజరూపముననున్న యీభావము భాగవతమునం దన్ని ఘట్టములందును గోచరంబగుచున్నది.

మ. సరిఘోరాంధక బోధకారణ విప
త్సంసారమాలిన్యముం
బరమానంద సుయోగనిర్మల లస
ద్భస్మంబుపై నూఁది యా
నిరతజ్ఞానసుకాంతి దర్పణమున
న్నిస్సంగుఁ డై తన్నుఁ దా
నరయం గాంచినవాఁడు నిన్నుఁ గనువాఁ
డబ్జాక్ష నారాయణా.

నారాయణశతకము మోక్షప్రాప్తికి సాధనములైన కర్మమార్గమును జ్ఞానమార్గమును భక్తిమార్గమును ఉపదేశించుచున్నను శతకమునకు భక్తియే హృదయముగ నున్నది. కవి "నే నీ దాసుఁడ నీవు నాపతివి నిన్నేకాని యొండెవ్వరిన్ ధ్యానింపం బ్రణుతింపను" అని శ్రీమన్నారాయణున కాత్మసమర్పణమును జేసిన విధమును శతకము విశదము చేయుచున్నది. కవి సంబోధించిన నారాయణుడు కాలాంతరమునను వెలసిన స్థల నారాయణుఁడు గాక

దివ్యాత్ముడు వేదాత్ముడు నిత్యాత్ముడు భూతాత్ముడు దోషఘ్నుడు కర్మఘ్నుడు. ఆదినారాయణమూర్తి విశ్వలీలా విహారములందు భిన్నరూపములను ధరించి లోకము నుద్ధరించుచుండును. వామనుని భయంకరలీలలందును శ్రీ కృష్ణుని శృంగారలీలలందును నారాయణ స్వరూపము భాగవతోత్తములకు గోచరంబగుచుండును. ఈ భావమునే కవి నారాయణశతకమునందు సువ్యక్తము చేసినను శతకమునందు శ్రీ కృష్ణుని శృంగారలీల లధికతరాదరణమును బడసినవి.

పోతరాజునకు శ్రీమన్నారాయణమూర్తి శృంగారమూర్తి, చారుకరుణామూర్తి సద్భక్తిమందారమూర్తి. భగవంతుని శృంగార విభూతులు విశ్వమును భాగవతమయముచేయుచు గారుణ్యామృతమును చరాచర ప్రపంచమునందును బ్రత్యక్షముచేయుచుండును. బాలగోపాలుని మురళీగానము గోవర్ధనమునకును గోబృందమునకును గోపాలురకును గోపాంగనలకును బ్రహ్మానందమును గలుగజేసినది. కవి నారాయణశతకమునందు త్రికరణశుద్ధిగ విశ్వమయుడైన భగవంతుని గొనియాడి పరమార్థమును బొందగలిగెను. కవి చిత్తశుద్ధిగల భాగవతశ్రేష్ఠుడనియును, భౌతికసంపదల నారాధించి విఫలమనోరథుడైన విరాగి కాఁడనియును శతకార్థము దెలుపుచున్నది. నారాయణశతకమునందు భాగవతమునందు బ్రత్యక్షముగనున్న యద్వైతసిద్ధి పరిస్ఫుటము గాకపోయినను విశుద్ధమైన భాగవత హృదయము సర్వత్ర గోచరంబగుచున్నది. నారాయణశతకమునం దాంధ్రహృదయ లక్ష్యములైన భక్తిజ్ఞానయోగములు మనోహరముగ సంయోగమును బొంది భక్తిశతకములందీశతకమునకు బ్రతిష్ఠ గలిగినది. కవి మమతాహంకారములను విసర్జించి యార్త హృదయముతో నారాయణోపాసనమును జేసి కైవల్యపదమును జేరి జన్మసాఫల్యమును గాంచిన విధమును ఈ శతకము భక్తులకు జూపుచున్నది.

మ. మమతాకార వికారసంపద మహా
మత్తాళిలో నంధకా
రనుచే ముక్తికి నేగుమార్గ మెఱుఁగన్
రా దింక నాలోనికిన్
విమలాపాంగ దయాదివాకరు వెసన్
వీక్షింపగాఁ జేయుమీ
కమలానంద విహారవక్షలలితా
కంజాక్ష నారాయణా.

పాఠాంతరములు

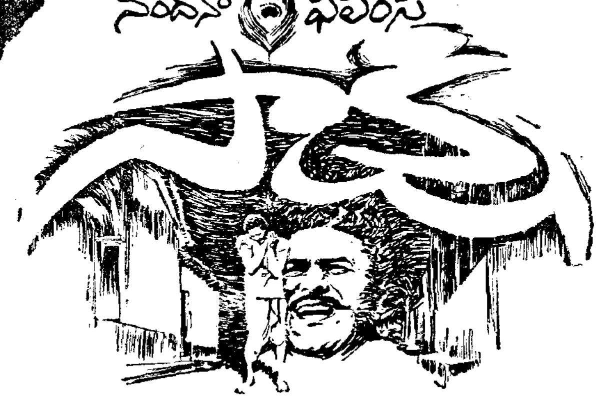
ఈ శతకమును ముద్రించునప్పుడు చెన్నపురిలోని ఆంధ్ర సాహిత్య పరిషత్కార్యాలయమునందలి వ్రాతప్రతులతో సంప్రతించి పాఠాంతరములను గైకొంటిమి. కావున సర్వదా వారి

" సెర్లోకొక సిన్నబెడ్డేస్తే అలపుట్టి సెరువు సివరికంటా
పోతాంది- సూడుమావా - మనందరం సెర్లో నీరంటోళ్లం!
ఒక్కబొట్టు కదిలిత్తే నీరంతా కదులుద్ది!
మంచి మడిసిని కొడితే వూరందరికీ తగులుద్ది!
నిన్నుకాదని వూరుబతకలేదు. వూర్ని కాదని నువ్వు పోలేవు
ఎందూరం పోయినా సెర్లోసేపలా ఈ సెర్లోనే!
యాడకి పోయినా ఈ మడుసులే!
మంచోళ్లూ సెడ్డోళ్లూ అని యిడిగా వుండరు మావా
మంచీ సెడ్డా కలిస్తేనే మడిసి"

తెలుగు
సినిమా
చరిత్రలో
ఇది
'సాక్షి'
నామ
సంవత్సరం

నందనా ఫిలింస్

నిర్మాతలు సురేష్ కుమార్ శేషగిరి రావు
సంగీతం కె.వి. మహదేవన్ కెమెరా పి.ఎస్. సెల్వరాజ్
రచన ముళ్ళపూడి వెంకటరమణ దర్శకుడు బాపు
శ్రీ సారథీ స్టూడియోస్

NVKR

శ్రీ కాళహస్తి శతకము

శ్రీ కాళహస్తి సుప్రసిద్ధమైన శివక్షేత్రము. సువర్ణముఖీ తీరమునందు కొండలనడుమ నలరారుచు నీక్షేత్రము యాత్రికుల నాకర్షించుచున్నది. ఈ క్షేత్రపురాణమునకు సంబంధించిన కన్నప్ప సాలెపురుగు పాము ఏనుగుల యుదంతము క్షేత్రమాహాత్మ్యము నందు రమ్యముగ వర్ణింపబడినది. పృథివ్యప్తేజోవాయ్వాకాశలింగ రూపములను దాల్చిన యీశ్వరుడు కాళహస్తియం దాకాశలింగము గను వెలసినటులు స్థలపురాణము వర్ణించుచున్నది.

శ్లో. శ్రీశైలం కాశి కేదారం కాళహస్తించ పట్టిసమ్
పంచక్షేత్రం పఠే న్నిత్యం మహాపాతక నాశనమ్.

ఈ చాటుశ్లోకము శ్రీ కాళహస్తిక్షేత్రపు ప్రసిద్ధిని విశదము చేయుచున్నది.

శ్రీ కాళహస్తీశ్వరశతకము శివభక్తిపరమైన శతకములందు మంచివ్యాపకము గల శతకము. శతకకర్త ధూర్జటికవి యని ప్రతీతి కలదు. కా దనువారును గలరు. "ధూర్జటికవి పాకనాటి యాఱువేల నియోగి. భారద్వాజగోత్రజుడు. ఆపస్తంబసూత్రుడు. కాళహస్తినివాసుడు. శివభక్తుడు" అని శ్రీ వీరేశలింగము పంతులు గారు కవుల చరిత్రమునందు ధూర్జటికవిప్రణీతంబైన శ్రీ కాళహస్తి మాహాత్మ్యమునందలి ప్రమాణముల ననుసరించి వ్రాసి యుండిరి. లోకప్రతీతి యిటు లున్నను శతకమునందుమాత్రము కర్తృత్వాదికములను నిర్ణయించుటకు సాధనంబు లేవియును లేవు. కస్తూరిరంగకవి అభేదయతికిఁ దన రంగరాట్ఛందమునందు దీని యందలి 114—వ పద్యము నుదాహరణముగను గైకొని ధూర్జటి కవి కాళహస్తీశ్వరశతకమును బేర్కొనెను.

శా. నీకుం గాని కవిత్వ మెవ్వరికి నే
నీనంచు మీఁదెత్తితిన్
జేకొంటిం బిరుదంబు కంకణము మున్
జేఁ గట్టితిం బట్టితిన్
లోకుల్ మెచ్చ వ్రతంబు నాతనువుకీ
లున్ నేర్పులుం గావు ఛీ!
ఛీ! కాలంబులరీతి దప్పెదుఁ జుమీ
శ్రీ కాళహస్తీశ్వరా! 114

వాడుకనుబట్టి శతకకర్త ధూర్జటియని యంగీకరించినను నిర్ణయమును సమర్థించుటకు దగిన యాధారములు గనుపట్టవు. ధూర్జటికవి ప్రణీతంబులైన రెండు గ్రంథములను పోల్చినను నిస్సంశయ మింతవఱకును తేలలేదని పండితుల మతము. పరిశోధకు లీవిషయ విమర్శనమునుజేసి శతకకర్తను నిర్ణయింతురు గాక! కాళహస్తి చరిత్రమును ధూర్జటివంశ చరిత్రమును నిందులకు సాధనంబులు గాగలవు.

కాల నిర్ణయము

మహాకవి యైన ధూర్జటి శ్రీ కృష్ణదేవరాయల సమకాలికుడు. ఈ కవివంశజుడు కుమారధూర్జటి తన ఇందుమతీ పరిణయమునందు ధూర్జటి నిటులు ప్రస్తుతించెను:

మ. పటుగంగాలహరీతరంగ సముఖం
భత్ప్రోద్ధతాంచత్కళా
ఘటనున్ బాడవిస్రమకృష్ణనరరా
డ్గంభీరకోటీరవి
స్ఫుటరత్నద్యుతిపాటలీకృతపదాం
భోజాతు సర్వజ్ఞు ధూ
ర్జటినిం గొల్చెద నస్మదీయకులక
ర్తన్ భక్తి రంజిల్లఁగన్.

కవులచరిత్రమునందు ధూర్జటికాలము 1530 ప్రాంతము లందు నిర్ణయింపబడినది. ధూర్జటియే కృతికర్తయైన గ్రంథమును నా కాలమునకు జెందియుండును.

శైలి

శతకశైలి రసవంతమై సరళమై హృద్యముగ నున్నది. కాళహస్తీశ్వరునిస్తోత్ర పరములైన శతకములు 1. కాళహస్తిలింగశతకము, 2. కాళహస్తిశతకము (శరభకవికృతము), 3. కాళహస్తీశ్వరశతకము (నాగపూడి కుప్పుస్వామయ్యకృతము), 4. తిమ్మయ్య, 5. విరూపాక్షుడు మొదలగు శతకములున్నను నీ శతకమువలె నితర శతకములు జనాదరణమును బడయలేదు. శతకకర్త పండితుడు, రసజ్ఞుడు, శివభక్తుడు. శతకమునందలి 49, 51, 65, 77, 114 పద్యములు కృతికర్త ప్రతిభను దెలుపుచున్నవి. కవి తన చిత్తసంక్షోభమును దాపక ఆర్తహృదయవేదనను ఆర్తత్రాణపరాయణుండైన కాళహస్తీశ్వరునకు నివేదించెను. పద్యములు భక్తిరసావేశ భరితములై భక్తులచిత్తముల నాకర్షించుచున్నవి. భాష సంస్కృతాంధ్రపదముల సమ్మేళనము నుచితరీతిని గలిగి సుబోధ్యముగ నున్నది. వర్ణనలు సామాన్యములైనను రసవంతములై హృదయరంజకముగ నున్నవి. క్వచిత్తుగ గ్రామ్యప్రయోగము లున్నను రచన కావ్యసరణిని గలిగి పండితహృదయమును దెలుపుచున్నది. గులాము, చేసే, అంతా, పూసిందేమిటి, తీర్థాలు, మొదలగు ప్రయోగము లున్నను రచన రసవంతమై పాండిత్యమును దెలుపుచున్నది. భావార్థ విచారణ సందర్భమునం దుదాహృతములైన పద్యములు శతకశైలిని దెలుపుటకు జాలియున్నను మఱికొన్ని పద్యము లిచట నుదాహరింప బడుచున్నవి. కవి శివానందలహరి సర్వేశ్వరశతకము మొదలగు గ్రంథములందలి భావములను గ్రహించినటులు పద్యములు దెలుపుచున్నవి.

మ. దినముం జిత్తములో సువర్ణముఖరీ
తీరప్రదేశామ్రకా
ననమధ్యోపలవేదికాగ్రమున నా
నందంబునం బంకజా
సన నిష్ఠన్నిను జూడఁగన్న నదివో
సౌఖ్యంబు లక్ష్మీవిలా
సిని మాయానటనల్ సుఖంబు లగునే
శ్రీకాళహస్తీశ్వరా. 35

మ. పవి పుష్పంబగు నగ్ని మంచగు నకూ
పారంబు భూమిస్థలం
బవు శత్రుం డతిమిత్రుఁడౌ విషము ది
వ్యాహారమౌ నెన్నఁగా
నవనీమండలిలోపలన్ శివశివే
త్యాభాషణోల్లాసికిన్
శివ! నీనామమె సర్వవశ్యకరమౌ
శ్రీకాళహస్తీశ్వరా! 45

శా. పాలుం బువ్వయుఁ బెట్టెదం గుడువరా
పాపన్న రా! యన్న నే
లేలెమ్మన్న నరంటిపండ్లుఁ గొని
తేలేకున్న నేనొల్ల నం
చేలాలింపరె తల్లిదండ్రు లపుడ
ట్లేతెచ్చి వాత్సల్యల
క్ష్మీలీలావచనంబులం గుడుపరా
శ్రీకాళహస్తీశ్వరా. 52

శా. ఆధివ్యాధులు దీపనాదులు కళ
త్రాపత్యముల్ చాలవా
బాధల్ బెట్టఁగ నన్నుదమ్ములను బా
పస్వాంతులం దోడుగా
వేధర్మం బని కల్గఁజేసితివి న
న్నీరీతిఁ బీడించు వా
రే ధీరుల్ నినుఁ గొల్వకుండఁగంనా
శ్రీకాళహస్తీశ్వరా. 133

భావార్థము

శతక మకుటము :— శ్రీకాళహస్తీశ్వరా! శ్రీకాళహస్తి మాహాత్మ్యమునం దీమకుటార్థము రమ్యముగను వర్ణింపబడినది. స్వయంభవమైన లింగమునకు సాలెపురుగును పామును ఏనుగును కన్నప్పయును జేసినయుపచారములనుబట్టి ఆ పేరు గలిగినటుల పురాణగాథ గలదు. కావ్యము కవిహృదయభావావేశమును దెలుపుచున్నను మానవప్రవృత్తిని ద్యోతకముచేయుచు జనాదరణమును బడయుచున్నది. నిత్యజీవితానుభవమునందు మానవులకు గావ్యములు సుఖదుఃఖానుభవములను బ్రత్యక్షముచేయుచు పురుషార్థములను బడయుటకు సాధనంబు లగుచున్నవి. ఈ శతకకర్తకు సంసార తాపత్రయానుభవము వైరాగ్యమును గలుగజేసి మోక్షకాంక్షను బుట్టించినది. కవి ఆకాలపు కవులవలె రాజాశ్రయమును జేరియును రాజుల నేకారణముననో విశేషముగ నిరసించెను. శతకమునందుగల "రాజాధమ శ్రేణీద్వారము" "రాజులు మత్తులు" "రాజకీటకములు" "నృపాలాధముల్" "లోకకంటకులు" "అధములు" "భూభృచ్చండాలురు" "రాజులు మత్తులు వారి సేవ నరకప్రాయంబు" మొదలగు ప్రయోగములు రాజనిరసనమును సూచించుచున్నవి. దీనియందలి 14, 49, మొదలగు పద్యములు కాముక చిత్తవృత్తిని, 36, 69, 134 పద్యములు బాంధవద్వేషమును దెలుపుచున్నవి. కవికి యౌవనమునందు సమ్మోహనమునకు గారణంబులైన కామినీ కనకంబులు కాలాంతరమునందు వైరాగ్యమునకు సాధనంబులైనవి. భోగములు యోగమునకు సాధనంబులైనవి. కవి యౌవన దశయందు కామపరతంత్రుడైనను కాలక్రమమునను కర్మపరిపాకమున మోక్షార్థియైనటులు శతకార్థము విశదము చేయుచున్నది. తప్పులనుజేయుట మానవ స్వభావము. త్రికరణశుద్ధిగను పశ్చాత్తాపమును బొంది చిత్తమును శివార్పణము చేయుట ముక్తికి మార్గము. కాళహస్తీశ్వర శతకమునం దీ భావార్థములను నీ క్రింది పద్యములు విస్పష్టము చేయుచున్నవి.

శా. సంతోషించితిఁ జాలుఁజాలు రతిరా
జద్వార సౌఖ్యంబులన్
శాంతిం బొందితిఁ జాలుజాలు బహురా
జద్వార సౌఖ్యంబులన్
శాంతిం బొందెదఁ జూపు బ్రహ్మపదరా
జద్వారసౌఖ్యంబు ని
శ్చింత న్శాంతుండ నౌదు నీకరుణచే
శ్రీకాళహస్తీశ్వరా! 62

రతిరాజద్వార సౌఖ్యంబులు రాజద్వార సౌఖ్యంబులు బ్రహ్మజ్ఞానమునకు సాధనంబులైనవిధమును పైపద్యము తెలుపుచున్నది.

మ. అయవారై చరియింపవచ్చుఁ దనపా
దాంభోజతీర్థంబులన్
దయతోఁ గొమ్మనవచ్చు సేవకుని న
ర్థప్రాణదేహాదు ల
న్నియు నాసొమ్మనవచ్చుఁ గాని పిరుల
న్నిందించి నిన్నాత్మ ని
ష్క్రియుఁడౌ గానఁగరాదు పండితులకున్
శ్రీ కాళహస్తీశ్వరా! 73

శ్రీరంగనీతుల నెన్నింటినైనను జెప్పవచ్చును నిష్కామ చిత్తముతో నీశ్వరుని గొల్చుట దుర్లభము.

మ. వెనుకం జేసిన ఘోరదుర్దశలు భా
వింపంగ రోఁతయ్యెడున్
వెనుకన్ముందర వచ్చు దుర్మరణము
ల్వీక్షింప భీతయ్యెడు
న్ననునేఁ జూచియు నా విధు ల్దలఁచియు
న్నాకే భయంబయ్యెడుం
జెనకుం జీఁకటి నాయెఁ గాలమునకున్
శ్రీకాళహస్తీశ్వరా! 76

కవి తన పాప కార్యములకు పశ్చాత్తాపమును బొందిన విధమున కీ పద్యము నిదర్శనము.

శా. లేవో కానల కందమూలఫలముల్
లేవో గుహల్ తోయముల్
లేవో యేఱులఁ బల్లవాస్తరణము
ల్లేవో సదా యాత్మలో
లేవో నీవు విరక్తుల న్మనుప జా
లిం బొంది భూపాలురన్

సేవ ల్సేయఁగఁబోదు రేలొకొ జనుల్
శ్రీ కాళహస్తీశ్వరా! 46

రాజసేవానిరసనమును వైరాగ్యానందమును పై పద్యమునందు పరిస్ఫుటము చేయఁబడినది.

శా. రోసీరోయదు కామినీజనుల తా
రుణ్యోరుసౌఖ్యంబులన్
పాసీపాయదు పుత్రమిత్రజన సం
పద్భ్రాంతి, వాంఛాలతల్
కోసీకోయదు నా మనం బకట! నీ
కుం బ్రీతిగా సత్క్రియల్
చేసీచేయదు దీని త్రుళ్లణపవే
శ్రీకాళహస్తీశ్వరా! 32

తృష్ణావేగమును సంహరించి చిత్తశాంతిని ప్రసాదించుట కీశ్వరుని వేడుచున్నాడు.

శా. జాతు ల్సెప్పుట సేవసేయుట మృషల్
సంధించు టన్యాయ్యవి
ఖ్యాతిం బొందుట కొండెకాఁడగుట హిం
సారంభకుం డౌట మి
థ్యాతాత్పర్యము లాడు టన్నియుఁ బర
ద్రవ్యంబు నాశించి యా
శ్రీ తా నెన్నియుగంబు లుండఁ గంటో
శ్రీ కాళహస్తీశ్వరా! 100

మ. మది ని న్నేమఱకుండు వారలకు గా
మక్రోధముల్ ముక్తిసం
పద లీపోవుట తెల్లమయ్యె నవినా
భావైక విజ్ఞానసం
పదలైనం జిలుకాడ వీనుచు న
న్మార్గంబునం భక్తరా
జి దివారాత్రులు చెప్పఁగా విని మదిన్
శ్రీకాళహస్తీశ్వరా! 122

మ. కడుపే పట్టఁగలేక లోకము లకా
కంబట్ల నూరూరి వెం
బడి నింటింటఁ గడుంగడుం గృపణతం
బైత్యం బపేక్షించి వేఁ
డెడి నిష్కారణ దుఃఖవృత్తిఁ బడుచుం
డెందంబునం నిన్ను దగా
రెడు నన్నుం గరుణింపరాఁదగదే! యో
శ్రీకాళహస్తీశ్వరా! 141

మానవులు భగవంతుని సేవించుచు గామితార్థములను బడయుదురని శ్రీకృష్ణభగవానులు గీతయందు వివరించిన భావము లకు శతకములు ప్రమాణములుగ నున్నవి.

శ్లో. చతుర్విధా భజంతే మాం జనా స్సుకృతినోఽర్జున!
ఆర్తో జిజ్ఞాసు రర్థార్థీ జ్ఞానీ చ భరతర్షభ!

భగవద్భక్తులందు మోక్షకాములైన జ్ఞాను లుత్తములు. మోక్షకామియైన శతకకర్త శ్రీ కాళహస్తీశ్వరుని త్రికరణశుద్ధిగను స్తోత్రముచేసి భక్తిరసానందమును భక్తులకు సాక్షాత్కారము చేసి శివసాయుజ్యమును బడయగలిగెను.

మ. అడుగన్ బద్మజకల్పముల్ బ్రదుకఁ బ
దామ్మఁ భీశ్వరత్వంబు వి
న్నడుగన్ వాసవవైభవం బడుగ లో
కైకాధిపత్యంబు నే
నడుగన్ నీచరణాంబుజాతయుగళ
ధ్యానంబు నా కిమ్ము నే
చెడుచింతల్ దిగఁద్రావినైతు నిడిగో
శ్రీ కాళహస్తీశ్వరా. 138

పాఠభేదములు

ఈ ప్రతిని సిద్ధముచేయుటయందు ఈ క్రింది యైదు ప్రతులు సంప్రతింపబడినవి. అందు మొదటి మూడును చెన్నపురి ప్రాచ్య లిఖిత పుస్తకభాండారమునందలి 10—3—21, 11—2—25, 11—2—27 నంబరులు గలవి. నాలవది వావిళ్లవారిచే 1911 సంవత్సరమున ముద్రిత మయినది. ఐదవది మంజువాణివారిచే ముద్రితమయినది. వీనికి వరుసగా 'అ. ఆ. ఇ. వా. మం.' అను సంకేతాక్షరము లుపయోగింపబడినవి. శతకమునందు గల 141 పద్యముల సంఖ్య ప్రాచీనత్వమును సూచించుచున్నది. పద్యములు 46, 92 సమానార్థమును దెలుపుచున్నవి. ఇట్టి పద్యములు మఱికొన్ని గలవు. కాలక్రమమున ననుకరణ పద్యములు క్రొత్తవి గ్రంథమునందు బ్రవేశమును బొందినవిధమును గ్రంథపరిశీలనము విశదీకరించుచున్నది.

దాశరథి శతకము

శ్రీ రామభక్తి పరములైన శతకములందు దాశరథిశతక మాంధ్రహృదయ రంజకమ్మైన శతకరత్నము. ఆంధ్రభాషామాధు ర్యమును రామదాసభక్తి మాధుర్యమును భద్రగిరి శ్రీరామభక్తి మాధుర్యమును దాశరథీశతకమునందు సమ్మేళనము నొంది శతక మఖండమ్మైన భక్తిరసానందమును శ్రీరామభక్తులకుఁ బ్రత్యక్షము కావించుచున్నది. దాశరథీ శతకవ్యాపన మీ శతక మాంధ్రహృదయా దరమును బడసినవిధమును విశదము చేయుచున్నది. ఒకటి రెండు తరములకుఁ బూర్వమువఱకుకు దాశరథీశతకమును రుక్మిణీకల్యా ణమును బడులందు జదివించుట యాచారముగ నుండెడిది. అక్ష రాస్యులైనను కాకపోయినను "శ్రీ రఘురామ చారుతులసీదళదామ" యని తమనోటిని పావనముచేయుట విద్యాభ్యాసమునకు లక్ష్యముగ నుండెడిది. ఆంగ్లవిద్యాప్రభావ మాంధ్రహృదయమును వ్యత్యస్తము చేసినది. యేట్సువర్గము కటాక్షమువలన బడులు విరసములైన "కాకి కుక్క" కథలను పాటలను గఱపుచున్నవి. సరసమైన "పరమదయానిధే పతితపావననామ హరే యటంచు"నను మధురాక్షర ములను గఱపెడి బడులు మచ్చునకైనను గనఁబడకున్నవి. ఇంతటితో నీ యుపాఖ్యానమును జాలించి ప్రస్తుతాంశమును గూర్చి చర్చించుట కర్తవ్యము.

కర్తృత్వము

ఈ శతకమునందు గ్రంథకర్త తన కులగోత్ర నామాదు లను 102, 103 పద్యములందుఁ దెలియఁజేసెను:—

ఉ. అల్లన లింగమంత్రిసుతుఁ
డత్రిజగోత్రజుఁ డాదిశాఖి కం
చెర్లకులోద్భవుం డనఁ బ్ర
సిద్ధుఁడనై భవదంకితంబుగా
నెల్లకవుల్ నుతింప రచి
యించితి గోపకవీంద్రుఁడన్ జగ
ద్వల్లభ నీకు దాసుఁడను
దాశరథీ కరుణాపయోనిధీ.

కంచర్ల గోపన్న ప్రథమశాఖాబ్రాహ్మణుఁడు. ఆత్రేయ సగోత్రజుఁడు. లింగన్న కామాంబల తనయుఁడు. రామానుజ మతస్థుఁడు. భట్టారార్యశిష్యుఁడు. నిజామురాష్ట్రమునందుఁగల నేలకొండపల్లియందుఁ బుట్టినవాఁడు. అక్కన్న మాదన్నలకు మేనల్లుఁ డను ప్రతీతియును గలదు.

రామదాసు నామమునఁ బ్రఖ్యాతుఁడైన గోపన్నచరిత్రము రామదాసుచరిత్రమునందు సవిస్తరముగఁ గలదు. గోపన్న బాల్యము నుండియు శ్రీరామునిఁ గొలుచుచుండెను. కబీరదాసువలనఁ దారక మంత్రము నుపదేశము నొందెను. శ్రీరామకైంకర్యమునకుఁ దన సొత్తంతయు వినియోగించెను. బంధుమిత్రుల బలవంతమువలన అక్కన మాదన మంత్రులను జేరి భద్రాచలనమునకుఁ దహసీలుదారు పదవిని బడసెను. తాలూకాసిస్తు దస్తులను శ్రీ భద్రాద్రిరాముని కైంకర్యమునకు వినియోగించి పండ్రెండు సంవత్సరముల కారాగృహ వాస దండనము ననుభవించెను. ఆ కాలమునందు రామదాసుచేసిన శ్రీరామసంకీర్తనము రామదాసు కీర్తనలుగ దేశమునం దంతటను వెలసినవి. శ్రీరాముఁడు తానీషాకు సొమ్మును జెల్లించి రామదాసును విడిపించెను. రామదాసు భద్రాచలరాముని సేవించుచుఁ బరమపదము నొందెను.

కా ల ము

గోపన్న కాలనిర్ణయమును జేయుటకుఁ దగినయాధారములు గనిపింపవు. కానీషాయుదంతమును అక్కన్న మాదన్నల బంధుత్వమును నమ్మినయెడల నీతఁడు 1630 – 1680 ప్రాంతములందు నివసించియుండును. అక్కడి శాసనములును రామదాసు 1630 ప్రాంతములందు నివసించినటులు నిరూపించుచున్నవని మద్దాల గురుబ్రహ్మశర్మగారు శ్రీ వంగూరి సుబ్బారావుగారికి వ్రాసియుండిరి. పరిశోధకులు విషయాన్వేషణమును జేసి కాలనిర్ణయమును జేయవలసి యుందురు.

శై లి

శైలి ధారాళమై మధురముగ నున్నది. భాష సంస్కృతాంధ్ర పదసంకలితమై సులభగ్రాహ్యముగ నున్నది. అంత్యప్రాసములు ముక్తపదప్రాసములు శబ్దాలంకారములు గలవు. సర్వేశ్వర, వృషాధిప శతకములందుఁ గల నిగమాగమశాస్త్ర వైదుష్య మీశతకము నందుఁ గనబడదు. రామతారకశతకమునందుఁ గల వేదాంతభావములును గనిపింపవు. భక్తిరసప్రవాహము శతకమునం దంతటను గలదు. వాడుక ప్రయోగము అచ్చటచ్చట గన్పట్టుచున్నను పద్యములు రసవంతములై సలక్షణముగ నున్నవి. మూఁడవ పద్యమునందు "దుర్వ్యసనముఁ జెంది కావ్యముఁ దురాత్ములకిచ్చితి మోసమయ్యెను" యని వ్రాయుటవలన నితరకావ్యములను వ్రాసినట్లూహింపఁదగియున్నను నా కావ్యములు గనిపించుటలేదు. శతకమును సంప్రదాయానుసారముగ దశకవిభాగముఁ జేసినటులు వర్ణనలు విభాగములు సూచించుచున్నను శతకమంతయుఁ గలిసి మిశ్రితమై యుండుటవలన కవిహృదయానురూపమైన విభజనము దుస్తరముగ నున్నది. ఇందలి 39, 64, 84 పద్యములు శివానందలహరిలోని 14, 27, 7 శ్లోకములను, 100, 101 పద్యములు సర్వేశ్వర శతకమునందలి పద్యములను బోలియున్నవి. ఇతర స్తవములను శతకములనుబోలిన పద్యము లనేకములు గలవు. శైలిని దెలుపుటకు కొన్ని పద్యము లుదాహరింపఁబడుచున్నవి :—

ఉ. రంగదరాతిభంగ ఖగ
రాజతురంగ విపత్పరంపరో
త్తుంగతమఃపతంగ పరి
తోషితరంగ దయాంతరంగ స
త్సంగ ధరాత్మజాహృదయ
సారసభృంగ నిశాచరాబ్జమా
తంగ శుభాంగ భద్రగిరి
దాశరథీ కరుణాపయోనిధీ.

చ. 'పరమదయానిధే పతిత
పావననామ హరే' యటంచు సు
స్థిరమతులై సదా భజన
సేయు మహాత్ముల పాదధూళి నా
శిరమునఁ దాల్తు మీ యటుకు
జేరకుఁ డంచు యముండు కింకరో
త్కరముల కానఁ బెట్టునట
దాశరథీ కరుణాపయోనిధీ.

ఉ. చిక్కనిపాలపై మిసిమిఁ
జెందిన మీగడ పంచదారతోఁ
మెక్కినభంగి నీ విమల
మేచకరూపసుధారసంబు నా
మక్కువ పళ్లెరంబున స
మాహితదాస్య మనేటి దోయిటన్
దక్కె నటంచు జుఱ్ఱెదను
దాశరథీ కరుణాపయోనిధీ.

చ. వనకరి చిక్కె మైనసకు
వాచవికిం జెడిపోయె మీను తా
వినికికిఁ జిక్కెఁ జిల్వ కను
వేదుఱుఁ జెందెను లేళ్లు తావిలో
మనికి నశించె దాఁటి దర
మా యిరుమూఁటిని గెల్వ నైదు సా
ధనముల నీవె కావఁ దగు
దాశరథీ కరుణాపయోనిధీ.

ఉ. భూపకులప్రదీప మణి
భూషణ కాంతికలాప భండనో
ద్దీపితదివ్యచాప జగ
దీడ్యదురాప మహాప్రతాప సం
తాపితవైరిభూప విగ
త ప్రకటాఖిలపాప పుణ్యసం
స్థాపనరూప భద్రగిరి
దాశరథీ కరుణాపయోనిధీ.

భా వా ర్థ ము

ఈ శతకమునకు మకుటము:—భద్రగిరి దాశరథీ కరుణాపయోనిధీ. భద్రాచలము సుప్రసిద్ధమైన శ్రీరామక్షేత్రము. శ్రీ సీతారామలక్ష్మణులు వనవాసమును భద్రగిరిప్రాంతములందే చేసియుందు రనియును నాసిక ప్రాంతములందుఁ జేసియుండరనియును కొమర్రాజు లక్ష్మణరావు పంతులుగారు నిర్ణయించిరి. ఈ నిర్ణయమువలన భద్రగిరి ప్రాచీనమైన క్షేత్రమని విశద మగుచున్నది. ఆంధ్రదేశమునందలి శివక్షేత్రములందు శ్రీగిరియును శ్రీరామక్షేత్రములందు భద్రగిరియును దుర్గమము లైన సుప్రసిద్ధక్షేత్రములు. శ్రీగిరి భద్రగిరి క్షేత్రములు దుర్గమము లైన పర్వతారణ్యా

వ్యాతముల్తై కృష్ణాగోదావరీతీరముల నలంకరించిన పుణ్యక్షేత్రములు. ఈ క్షేత్రయాత్రలు దురారాధ్యము లైనను మనోహరముల్తై భక్తుల నాకర్షించుచున్నవి. శివరాత్రికి శ్రీశైలమునకును శ్రీరామ నవమికి భద్రాద్రికిని వేనవేలు భక్తులు గుంపులు గుంపులుగ భగవన్నామస్మరణమును జేయుచు దుర్గమారణ్యములందుఁ బయనము చేయుట మనోహరముగ నుండును. యాత్రికులు గుంపులుగుంపులుగఁ బయనముచేయుచు మకాములందు వనభోజనములను జేయుచు గిరికాంతారముల నడుమను భజనలను జేయుచు శివరామకీర్తనలను బాడుచు యాత్రనుజేయుట మనోహరముగ నుండును.

భక్తవత్సలుడైన భద్రగిరీశ్వరుని ప్రభావము దాశరథీ శతకమునకు హృదయము. రామదాసు శ్రీరాముని త్రికరణశుద్ధిగను సేవించి దుఃఖమును జయించి సుఖమును బడసెను. గోపరాజు రామదాసైన విధమును దాశరథీశతకము హృద్యముగను విశదము చేయుచున్నది. శ్రీరామభక్తి దుఃఖనివృత్తిని జేసి సుఖప్రాప్తిని గలుగజేయఁగలవిధమును రామదాసు చరిత్రము వ్యక్తము చేయుచున్నది. రామదాసనామము భాగవతభక్తులకుఁ బర్యాయపదముగను బరిణతి బొందినది.

శ్రీరామభక్తి వైష్ణవభక్తివికాసమునందు బాహ్యలక్షణ చిహ్నముల కధికమైన ప్రాముఖ్యము నొసంగక జ్ఞానమార్గమున కధికమైన ప్రాముఖ్యము నొసంగుచున్నది. శ్రీరామానుజ యామునాచార్యు లుపదేశించిన శుద్ధవైష్ణవము పదునేడవ శతాబ్దియందు వీరవైష్ణవముగను బరిణమించినది. ఆంతరంగికభక్తి మాటునబడి బాహ్యలక్షణములు ప్రబలినవి. సంగనామములు తులసిపూసలు ప్రబలినవి. పదుమూఁడవ శతాబ్దియం దుదయించిన భక్తియుగము పదునేడవ శతాబ్దిని బాహ్యచిహ్నములందు లీనమై నిజస్వరూపమును గోల్పోయినది. దాశరథీశతకమునందలి గోపన్నకృతమైన స్వీయవర్ణనమే ఈ విషయమును రుజువు చేయుచున్నది.

ఉ. పట్టితి భట్టరార్యగురు
పాదము లిమ్మెయి నూర్ధ్వపుండ్రముం
బెట్టితి మంత్రరాజ మొడిఁ
బెట్టితి నయ్యమకింకరాళికిం
గట్టితి బొమ్మ మీచరణ
కంజములందుఁ దలంపునెట్టి పో
దట్టితిఁ బాపపుంజముల
దాశరథీ! కరుణాపయోనిధీ.

ప్రజాదృష్టి బాహ్యలక్షణములందు లగ్నమై యున్నను గోపన్నదృష్టి శుద్ధమైన రామభక్తియందు లగ్నమైన విధమును దాశరథీ శతకము విశదము చేయుచున్నది. ఆంధ్రదేశమునందు ద్రవిడదేశమునందు లేని యొక విశేషము గనుపించుచున్నది. శ్రీరామభక్తి దేశమునందు మూలమూలలను వ్యాపించియున్నది. శ్రీరామభజనలు రామమందిరములు గ్రామములకు జీవకళలుగ నున్నవి. ప్రజలు కులవివక్షలేకను బ్రాహ్మణబ్రాహ్మణేతరులు కలిపి దీపారాధననుజేసి రామభజనను జేయుచు గ్రామసంకీర్తనమును జేయుట పరిపాటిగ నున్నది. ముఖ్యముగను గ్రామోపద్రవసమయములందుఁ బ్రజలు రామభక్తిపరవశులై భజనలను జేయునపుడు చూచిన వారల కాంధ్రదేశమునందు శ్రీరామభక్తి వ్యాప్తిని గాంచిన విధము విశదము గాగలదు.

ముప్పదేండ్లకుఁ బూర్వము రామదండు మహాప్రవాహమువలె వెడలి దేశమును భక్తిరసమునందు ముంచినది. ఆంధ్రరత్న దుగ్గిరాల గోపాలకృష్ణయ్య గారు శ్రీరామకైంకర్యమునకును దేశకైంకర్యమునకును రామదండును స్థాపించుటకుఁ బ్రయత్నములను జేయుచున్నారు. రామభజనలందుఁ బాడెడి కీర్తనలు విశేషముగను రామదాసుకీర్తనలుగ నుండును.

రాగము—నాధనామక్రియ, ఏకతాళము

కోదండరామ కోదండరామ
కోదండరామ కోదండరామ॥
నీదండ నాకు నీవెందుఁ బోకు
వాదేల నీకు వలదుపరాకు ॥కో॥
శ్రీరామ మమ్ముఁ జేపట్టుకొమ్మ
ఆదుకో రమ్మ ఆరోగ్య మిమ్మ ॥కో॥
జయరఘువీర జగదేకశూర
భయదనివార భక్తమందార ॥కో॥
మణిమయభూష మంజులభాష
రణవిజయఘోష రమణీయవేష ॥కో॥
ఏల రావయ్య యేమంటినయ్య
పాలింపవయ్య ప్రౌఢిగనవయ్య ॥కో॥
తల్లివి నీవె తండ్రివి నీవె
దాతయు నీవె దైవము నీవె ॥కో॥..........

రాగము—నాధనామక్రియ, ఆదితాళము.

ఏమిరా రామా నావల్ల నేర
మేమిరా రామా॥
ఏమిరామ యీలాగుకష్టము
నీమహిమో నా ప్రారబ్ధమో ॥ఏ॥
కుండలిశయన వే దండరక్షకా
ఖండతేజ నా యండనుండవే ॥ఏ॥
పంకజలోచన శంకరనుత నా
సంకట మార్పవె పొంకముతోను ॥ఏ॥
మందరధర నీ సుందరపదముల
విందరేశ కనుఁగొందుఁ జూపవే ॥ఏ॥

దివ మొకయేడుగ ఘనముగఁ గడపెడి
తనయుని మీఁదను దయలే దయయో ॥ఏ॥
సదయహృదయ నీ మృదుపదములు నా
హృదయ కమలమున వదలక నిల్పెద ॥ఏ॥
రామరామ భద్రాచల సీతా
రామదాసునిన్ ప్రేమతో నేలవె ॥ఏమి॥

రాగము కళ్యాణి, ఆదితాళము

నన్నుఁ బ్రోవు మని చెప్పవే సీతమ్మ
నన్నుఁ బ్రోవు మని చెప్పవే॥
నన్నుఁ బ్రోవుమని చెప్పు నారీశిరోమణి
జనకునికూఁతుర జనని జానకమ్మ ॥నను॥
ప్రక్కను జేరుక చెక్కిలి నొక్కుచుఁ
జక్కఁగ మరుకేళి జొక్కియుండెడివేళ ॥నను॥
లోకాంతరంగుఁడు శ్రీకాంత నిన్నుఁ గూడి
యేకాంతమున నేకశయ్యనున్న వేళ ॥నను॥
అద్రిజావినుతుఁడు భద్రగిరీశుఁడు
నిద్రమేల్కొనువేళ నెలతరో బోధించి ॥నను॥

రాగము శంకరాభరణము, చాపుతాళము

కంటి నేఁడు-మా రాముల
గనుఁగొంటి నేఁడు॥
కంటి నేఁడు భక్తగణములపాలి మా
పంట భద్రగిరి నంటియున్న వాని ॥కంటి॥
చెలువొప్పుచున్నట్టి సీతాసమేతుని
కొలువుదీరిన మన కోదండరాముని ॥కంటి॥
కస్తూరితిలకము ఘననీలగాత్రము
కరుణారసము గురియు కందోయి గలవాని ॥కంటి॥

ఈ భద్రాద్రి రామకీర్తనలు భక్తిజ్ఞాన సమ్మిళితమైన యాంధ్ర హృదయ జిజ్ఞాసకు నిదర్శనములుగ నున్నవి. శ్రీరామభక్తి రసపూరితములైన శ్రీ త్యాగరాజ కీర్తనలును ఆంధ్రహృదయేశ్వరులైన శ్రీరామచంద్ర సంకీర్తనమును మనోహరముగఁ జేయుచు రామభక్తి ప్లావనమును విశదము చేయుచున్నవి.

రాగము సారంగ, ఆదితాళము

ప. ఏమి దోవ బల్కుమా ఇకను నే
నెందు పోదు శ్రీరామ ॥ఏమి॥
అ. రామదాసువలె నైతే సీతా
భామ మందలించును నీతో తన ॥ఏమి॥

చ. దిట్టి గట్టి కరమున శరచాపము
బట్టి మూలబలమును రావణాతల
గొట్టి విల్వ నానేక త్రిమూర్తులు కోరి నుతింపగ
నట్టి వారికెదురు బల్కు రాజాకు
పట్టియనగ నీకు నాదుపై దయ
బుట్టు కారణం బేమి దెలిసె వర
భోగశయన త్యాగరాజనుత తన ॥కేమి॥

దాశరథీశతకమునకు భావార్థము శ్రీ రామదాస నామరూప ముల మూలమునను ఆంధ్రహృదయమూర్తియైన శ్రీ రామమూర్తి కైంకర్యముగ నున్నది. శతకభావార్థమును దెలుపుటకై క్రింది పద్య ముదాహృతము.

ఉ. భూపలలామ రామ రఘు
పుంగవ రామ త్రిలోక రాజ్యసం
స్థాపన రామ మోక్షఫల
దాయక రామ మదీయపాపముల్
పాపగదయ్య రామ నిను
బ్రస్తుతి సేసెద నయ్య రామ సీ
తాపతి రామ భద్రగిరి
దాశరథీ కరుణాపయోనిధీ.

రంగశాయి శతకము

శ్రీ రంగశాయి శతకము శ్రీవైష్ణవభక్తి భరితములైన శతకములందు విశేషప్రచారముగల శతకము. శతకకర్తయొక్క కులగోత్ర నామములనుగాని కాలమునుగాని నిర్ణయించుట కేవిధ మైన యాధారములును శతకమునందు గనుపడవు. శతకమునందు స్థానేశ్వరస్తుతిగాని కవిస్తుతిగాని కవి చేసియుండలేదు. కాని శతకమునకుగల ప్రచారమును, నితరాధారములును శతకము 1600—1700 కాలమునకు జెందినటులు ద్యోతకము చేయు చున్నవి. శ్రీమద్భాగవత శ్రీకృష్ణ కర్ణామృత నారాయణశతకాదులందలి పద్యభావముల పోకడ లిందుండుటంజేసి వాని తరువాతిదని నిర్ణయ మగుచున్నది. శ్రీవైష్ణవము వీరవైష్ణవముగను మారినకాలమునకు శతకకర్త చెందియున్నటు లీ క్రిందిపద్యము తెలుపుచున్నది.

చ. తిరముగ శంఖచక్రములు
దిర్మణియున్ దిరుచూర్ణమున్ హరి
స్మరణము పుణ్యభాగవత
మానితభక్తియు నిత్యకృత్యమై
పరగఁగఁ బూర్ణగోష్ఠియును
బాగుగఁ గల్గఁగఁజేయు నా జన
ద్భరితుఁడు రంగశాయి మన
పాలఁగలండు విచార మేటికిన్. 93

కవి పుణ్యనదులను పేర్కొనునపుడు మలాపహారిణిని పేర్కొ నుటవలన నాప్రాంత నివాసి యని యూహింపదగియున్నది. మలాప హారిణియని గుడివాడతాలూకాయం దొక కాలువ గలదు. శతకకర్త యొక్క యూరు పేరు కాలము తెలియకపోయినను శతకమున కాంధ్రవాఙ్మయమునందు స్థిరప్రతిష్ఠ గలవిధమున శతకప్రచారము విశదము చేయుచున్నది.

శైలి

రంగశాయిశతక శైలి సంస్కృతాంధ్రపదమిశ్రమమై ధారాళమై పండితపామరజనులకు పఠనార్హమై యున్నది. కొన్ని పద్యములు ఆంధ్రపదమయము లైనవియును కొన్ని సంస్కృత పదమయము లైనవియు నున్నను నుభయభాషాపదప్రయోగమును సామాన్యముగ శతకమునందు గనబడుచున్నది.

చ. కలువలవేలు డాలు తెఱ
గంటిదొరన్ భరియించుమేలు దా
సుల వెఱఁబాపుకేలు బలు
సోకుఁడు మూఁకల దోలువాలు పొం
దళుకులపాలు చొక్కపుటె
దం బెడవాయని యాలు గల్గు ప
త్ప్రలదుఁడు రంగశాయి మన
పాలఁగలండు విచార మేటికిన్. 78

శతకమునందు శబ్దాలంకారములును అంత్యప్రాసలును ముక్త పద గ్రస్తరచనలును సామాన్యముగ గనుపడుచున్నను శైలి ధారాళ ముగ నున్నది. శ్లేషపద ప్రయోగమునందు కవికిగల యభిరుచిని శతకములోని పద్యములు దెలుపుచున్నది.

ఉ. అలికినల్లఁడై పిదప
నల్లనికిం దగఁ దానె యల్లుఁడై
యాలికిఁ దండ్రియై
మను మరాలికిఁ బెండ్లికుమారుఁడై పదా
యాలిమఱంది చెల్లెలికి
నైపతి లోకముఁ బ్రోచునట్టి గో
పాలుఁడు రంగశాయి మన
పాలఁగలండు విచార మేటికిన్ 101

చ. నరనరధీమఠీమహారి
నందన నందన రాజరాజరాట్
శరశరజన్మదన్మ ఘన
సామజ సామజ గర్వగర్వ హా

పరస సరస్సరోజ ఘన
పారస పార సుకీర్తిమండలా
ధరణుఁడు రంగశాయి మన
పాలఁగలండు విచార మేటికిన్. 91

ఉ. నల్లని మేనిచాయయును
నల్లనికంఠము గల్గు నల్లుఁడున్
నల్లని కల్వరేకులను నవ్వు
కనుంగవజూచు భార్యయున్
నల్లని చేలదేవరథు
నంటుగఁ దోడయియున్న దైత్యహృ
ద్భల్లుఁడు రంగశాయి మన
పాలఁగలండు విచార మేటికిన్ 58

చ. హరినివహంబుభాతి
విశదాండజమండలి లీల దేవతా
కరిగతి నగ్రశైలముల
కైవడి పన్నగరాజుచంద ము
ద్ధరతర తారకాపతి వి
ధంబునఁ గీర్తిఁ జెలంగు సర్వభూ
ధరణుఁడు రంగశాయి మన
పాలఁగలండు విచారమేటికిన్. 89

కవి చేసినవర్ణనలనే తిరిగితిరిగి చేసినవిధమును రామావతార వర్ణనలు విశదము చేయుచున్నవి.

ఉ. హారిని దాటకం దునిమి
యాగము గాచి యహల్యఁ బ్రోచి సీ
తాలలన న్వరించి రణ
దర్పిత రావణ కుంభకర్ణ దై
త్యాలిని ద్రుంచి రాజ్యము
నయంబుగ నేలిన రామచంద్ర భూ
పాలుఁడు రంగశాయి మన
పాలఁగలండు విచార మేటికిన్. 28

పై పద్యములోని భావములనె 64, 87 పద్యములు తిరిగి వర్ణించుచున్నవి. శైలి కొంతవరకు శబ్దాలంకారభూయిష్ఠమై క్లిష్టముగనున్నను రసవంతమై ధారాళమై సరళముగ నున్నది. మకుటమునందు యతిస్థానమున పా వర్ణముండుటవలన, నాల్గవ పాదారంభమునం దా పవర్ణ సవర్ణమయిన హల్లును నంతస్థమైన స్వరమును జేర్చుటయందుగల క్లేశమును పద్యపాదములు విశదము చేయుచున్నవి.

భా వా ర్థ ము

రంగశాయి శతకమునకు మకుటము:—"......రంగశాయి మనపాలఁ గలండు విచారమేటికిన్."

శ్రీరంగక్షేత్రాధీశుడు శ్రీరంగనాయకుడు భక్తరక్షణభారమును వహించుచుండగను భయములేదని మకుటమునందు కవి తనకును భక్తులకును నభయమును చాటుచున్నాడు.

శ్రీరామానుజాచార్యులవారి నివాసమును వారి శిష్యుల నివాసమును శ్రీరంగక్షేత్రమునకు దక్షిణదేశమునందలి క్షేత్రములందు ప్రఖ్యాతిని గలుగజేసినవి. శైవులైన చోళరాజులు వైష్ణవమతమును స్వీకరించి శ్రీరంగాదిక్షేత్రములను మహావైభవ సమన్వితము చేసి వైష్ణవభక్తుల నాకర్షించిన విధమును దివ్యమైన దేవాలయ ప్రాకారములును నిత్యకైంకర్యములును కల్యాణమహోత్సవములును నేటికిని విశదము చేయుచున్నవి. శ్రీమద్రామానుజకృతమైన శ్రీరంగాష్టకము శ్రీరంగమాహాత్మ్యమును దెలుపుచున్నది :

శ్లో. సప్తప్రాకారమధ్యే సరసిజముకుళో
ద్భాసమానే విమానే
కావేర్యోర్మధ్యదేశే ఫణిపతిశయనే
శేషపర్యంక భాగే,
నిద్రాముద్రాభిరామం కటినికటశిరః
పార్శ్వవిన్యస్తహస్తం
పద్మాధాత్రీకరాభ్యాం పరిచితచరణం
రంగనాథం భజేఽహమ్.

వటపత్రశాయియై యవ్యక్తముగనున్న నారాయణుడు శ్రీరంగశాయియై వ్యక్తమై భక్తుల మనోభీష్టములను సఫలము చేయుచున్నాడు. శ్రీరంగేశుడు పూలరంగడును కస్తూరిరంగడునునై భక్తులను రక్షించినవిధమును శ్రీరంగక్షేత్రమాహాత్మ్యము విశదము చేయుచున్నది. శ్రీరంగక్షేత్రము కావేరి కొలరూనుల నడుమను వెలయుచున్న సుక్షేత్రము. శ్రీ వైకుంఠఏకాదశికి నానాప్రాంతములనుండియును లక్షలకొలది యాత్రికులు శ్రీరంగేశుని సేవించుటకేతెంచి స్వామిని సందర్శించి కైంకర్యమును జేయుచుందురు. శ్రీరంగనాయకులు భక్తుల యభీష్టముల నొసంగెడి విధమును కవి యిందు వర్ణించెను.

ఉ. రంగనికేతనాంతర ని
రంతరశేషసుఖోపవిష్టుఁడై
యంగనతో సిరంగపుర
మం దొగి నిల్వఁగఁ గోరి స్వర్ణర
త్నాంగద ముఖ్యభూషణము
లార్యులకున్ గృపసేయు భృత్యభీ

భంగుఁడు రంగశాయి మన
పాలఁగలండు విచార మేటికిన్. 52

ఉ. అంగభవాది దేవతల
కన్నను జక్కనివాఁడు సర్వదా
ముంగిటి సెన్నిధానము న
మోయని మ్రొక్కెడువారిఁ గాచు శ్రీ
రంగపురీశ్వరుండు రవి
రాజవిలోచనుఁ డుల్లసత్కృపా
పాంగుఁడు రంగశాయి మన
పాలఁగలండు విచార మేటికిన్. 7

శ్రీరంగేశుడు నిజభక్తులను బ్రోచిన పురాణగాథ లనేకములు గలవు. ఆగాథలం దొకటి 86 వ పద్యమునందు వర్ణింపబడినది.

చ. వలపులఁజిక్కి లోనయిన
వాఁడొక వారవధూటి కోరఁ గో
వెంగల పైఁడిగిన్నెఁ గొని
వేడుక నిచ్చిన వారి నిద్దఱన్
దలవరు లాఁగిపట్టుకొన
ధర్మసభన్ దగ నేఁగి సాక్షిగాఁ
బలికిన రంగశాయి మన
పాలఁ గలండు విచారమేటికిన్.

శ్రీ మహావిష్ణువు భిన్నావతారములందు భక్తులను సంరక్షించిన విధమునను శ్రీరంగస్వామియును తనను రక్షించుటకు దనపాలగలడని కవి భక్తిపరితమైన చిత్తప్రవృత్తితో శతకమును రచియించిన విధమును పద్యములు పరిస్ఫుటము చేయుచున్నవి. శతకమునందు దశావతారాదివర్ణనలు నారాయణశతకమునందువలె నున్నను నారాయణ శతకమునందువలె విభాగములు విస్పష్టముగను గనుపడవు. శ్రీ రంగశాయి శతకమునందు సర్వేశ్వరాది శతకములందువలె తత్త్వవిచారముగాని నీతిధర్మనిర్ణయములుగాని కనుపడవు. శతకమునందు జ్ఞానమార్గముకంటెను భక్తిమార్గమునకు ప్రముఖత గలదు. ఈ మార్గావలంబనము విశిష్టాద్వైత సిద్ధాంతమున కనురూపముగ నున్నది.

శతకకర్త శ్రీరామానుజాచార్యులు ప్రతిపాదించిన విశిష్టాద్వైత సిద్ధాంతమునే శతకమునందు సువ్యక్తము చేసెను. భాగవతోత్తములు భగవత్ప్రసాదముననె తరింపగలరను సిద్ధాంతమును పురాణేతిహాసములందలి సుప్రసిద్ధ గాథల సాధనమునను కవి హృదయరంజకముగను వర్ణించి భక్తిశతకములందు శ్రీరంగశాయి శతకమునకు స్థిరప్రతిష్ఠను గల్పించిన విధమును శతకప్రచారము చాటుచున్నది. కవి శ్రీమన్నారాయణుని భక్తిపూర్వకముగను భజించి ధన్యుడైన విధమునను శ్రీరంగేశుడు పాతకులను ధన్యులను జేయుటకు దోడ్పడుగాత!

చ. తనువు చరంబు పుత్ర
దార ధనాదుల నమ్మరాదు నె
మ్మనమున నంతకుండు
దయమాలిన వాఁ డిదె మేలెఱింగి భూ
జనవరులార మీ హృదయ
సారసమధ్యమునందు నిల్పుఁడీ
పనివడి రంగశాయి మన
పాలఁగలండు విచారమేటికిన్. 84

చ. క్షితిని ననేకకమార్గములఁ
జెందక మర్త్యుఁ డెఱింగి నీవె నా
గతియని పాదపంకజయు
గంబును జిత్తములోన నిల్పి సం
తతమును నాశ్రయింప నతి
ధన్యునిగా నొనరించు నా రమా
పతియగు రంగశాయి మన
పాలఁగలండు విచారమేటికిన్. 15

శ్రీ రామతారక శతకము

శ్రీరామతారకశతక మాంధ్రహృదయేశ్వరుడైన శ్రీరామమూర్తిని సంకీర్తనము చేసెడి శతకములందు మనోహరమైన శతకము. శతకకర్తయొక్క కులగోత్రనామాదులను నిర్ణయించుటకు దగిన యాధారములు గనుపట్టవు. శతకమునందలి 23—వ పద్యమునందు "యేపుణ్యవశమున నీజన్మమెత్తితో విప్రదేహంబిప్డు విమలచరిత" యనియును, 82—వ పద్యమునందు "మంత్రికార్యానులోచన నాచరించు" ననియు నుండుటంజేసి కవి నియోగిబ్రాహ్మణు డని యూహింప దగియున్నది. కవి కొంతపాండిత్యము గలిగి లౌకికవ్యవహారలంపటుడై వార్ధక్యమువఱకును జీవించినటులును వార్ధక్యమునందు భక్తినిరతుడైనటులును పద్యములు తెలియజేయుచున్నవి. కవి లోకానుభవముగల శ్రీరామభక్తుడని పద్యములందలి జాతీయములును లోకోక్తులును విశదము చేయుచున్నవి. భాషను బట్టి కవి యుత్తరాంధ్రభాగమునందు నివసించునటు లూహింపదగియున్నది. భావములు, భాష త్యాగరాజకీర్తనలను సంస్మరింపజేయుచుండును. కవి శతకమును వార్ధక్యమున భక్తిపరిపక్వదశయందు రచియించినటులు పద్యములు తెలుపుచున్నవి.

కాలము

శతకమునం దంతటను త్యాగరాజకీర్తనలందలి భావములు భాష గనుపట్టుచున్నవి. 'మధు శర్కరా క్షీర దధి ఘృతంబులకం టె

రామనామామృతరసము తీపి' 'కౌసల్యసుతరామ' మొదలగు పద్యవాక్యములందలి భావములు త్యాగరాజానంతరము శతకకర్త శతకమును రచించినటు లూహింపదగియున్నది. త్యాగరాజస్వామి క్రీ. శ. 1687 సంవత్సరమున జన్మించి క్రీ. శ. 1767 ప్రాంతమునందు శ్రీరామసాన్నిధ్యమును జేరెను. శతకము 1800 ప్రాంతమునందు రచింపబడియుండును.

శైలి

శైలి తేటతెలుగుమాటలతో నిండి సులభముగను శ్రావ్యముగను నున్నది. వ్యాకరణబద్ధమైన వాడుక భాష సామాన్యముగ వాడబడినది. వాడుక ప్రయోగములు చాల గలవు. "చదువువారికి ఇంపుగా నుండు" నని కవియె వ్రాసియున్నాడు. పద్యములు తెలుగు బాసకు సహజమైన మృదుమధుర మంజుల ధ్వనులతో నడుచుచు, వీనులకు విందును గొలుపుచు, చిత్తమున కానందమును గలుగజేయుచున్నవి. మధురమైన రామతారకమూర్తిని త్రికరణశుద్ధిగ నాశ్రయించిన భక్తునకు వాగాడంబరము సాధ్యము గాదు. క్లిష్టమైన ప్రాసనియమములు పదజాలములు దీర్ఘసమాసములు భక్తిరస ప్రసరణమునకు ప్రతిబంధకములు. బరువైన సీసములు రసబిందువులవలె గంతులువైచుచు పరువిడుచున్నవి. అప్రయత్నముగ భావములను భాషయును వియచ్ఛేదులుచు హృదయానందమును గలుగజేయుచున్నవి.

శతకమునందలి లోకోక్తులు శైలికి యలంకారములుగ నున్నవి. "కోటివిద్యలు నవియెల్ల కూటికొఱకు", "కొస భేదించి యెలుకను గొనగవలెనె", "చౌషష్టివిద్యలు చదివిచెప్పగవచ్చు", "కోటికి పడగెత్తి గొల్లపుచ్చగవచ్చు", "భయముతోనైనను భక్తినైన", "నీరు గట్టినమాట విలిచినట్లు", "గొడ్డుగోవుల పాలు కొసరినట్లు", "అంధునిచేతికి నద్దంబు నిచ్చిన", "కుంటివాని కెక్క గుఱ్ఱంబు నిచ్చిన", "కుక్క నక్కల కూడి కూయ నేల", "దీనుల కల్పుని దిక్కు వింత"; శతకమునందు గల యిట్టి లోకోక్తులు పద్యములను రసవంతములుగ చేయుచున్నవి. శైలి తెలుగుపదములతోనిండి సామాన్యులకు నయితము శతకార్థము సులభగ్రాహ్యముగ చేయుచున్నది. శైలికి పరమార్థమైన రసోదయము శతకమునందంతటను ప్రత్యక్షమగుచు శతకము శ్రీరామభక్తిరసావేశమును గలుగజేయుచున్నది. శైలిని దెలుపుటకు కొన్ని పద్యము లుదాహరింపబడుచున్నవి.

సీ. నాపాలిదైవమ నా మనంబున నిన్నుఁ
  దలఁచి సేవించెదఁ దండ్రివనుచు
నామహాలధన మని నమ్మి యుప్పొంగుచు
  దండ మర్పించెద దాత వనుచు
నాతోడు నీవని నవ్వుచుఁ గేరుచు
  రంజిల్లుచుండెద రాజ వనుచు
నాకును గురుఁడవై నాతప్పు లెన్నక
  కాచి రక్షింపఁగఁ గర్త వనుచు
పెంచి పోషించి కాపాడ పెద్ద వనుచు
పుత్రవాత్సల్య తండ్రికి పుట్టినట్లు
కృపకుఁ బాత్రునిగాఁ జేసికొనుము దేవ
రామతారక దశరథ రాజతనయ. 19

సీ. ఓరాఘవా యని ఒకసారి దలఁచిన
  దుఃఖదోషము లన్ని దొలఁగిపోవు
ఒనర రెండవసారి యోరాఘవా యన్న
  బహుభోగభాగ్య సంపదలు గల్గు
చెలఁగి మూఁడవసారి శ్రీ రాఘవా యన్న
  ముక్తుఁడై వైకుంఠమున వసించు
రమణ నాల్గవసారి రామచంద్రా యన్న
  సతనిబుణస్ఫుఁడ వయ్య నీవు
అల్పనంతోష సులభుఁడ వగుదువయ్య
యెలమి యాజీవపర్యంత మరయ నిమ్ముగఁ
దలఁచువారికి నాపద లొదలఁగుచుండు
రామతారక దశరథ రాజతనయ. 41

సీ. చిన్నిముద్దులయన్న చిన్నారిపొన్నారి
సురభూజమా రార సుందరాంగ
వన్నెగన్నయ్య నీ కెన్న నన్యుఁడఁగాను
నవ్వులుసేయకు వాగ్విశయాన
దిక్కుమాలిననన్ను దేవర ప్రోవవిగా
చక్కనినాపాలి చక్రపాణి
అక్కఱతో నన్ను నాదరింపుము వేగ
నిక్కంబు నీవాఁడ నీలవర్ణ
యనుచు వేఁడితి రక్షింపు మరసి నన్ను
వెంచలేదని నీమది నెంచవలదు
కరుణఁజూడుము నామీఁద కామజనక
రామతారక దశరథ రాజతనయ.

సీ. తెలిసితెలియఁగలేరో తెలివినే యొల్లరో
మాయలఁబడి లోకమమతతోడ
రామభూపాలుని రమ్యాక్షరంబులు
నేవేళనైనను నెపుడైన
పనిసేయువేళైన పనిలేనివేళైనఁ
జనువేళనైనను జదువునైన
భయమునొందైనను భ్రమతోడనైనను
గలుగక యుండుల కలిమినైన
పరమకల్యాణ పరిపూర్ణ భద్రమూర్తి
వెన్నదొంగను గోపాల విభుని ఘనుని
బుద్ధిఁ దలఁచిన ఘనులకుఁ బుణ్యపదవి
రామతారక దశరథ రాజతనయ.

సీ. అంధునిచేతికి నద్దంబు నిచ్చినఁ
జూచునా తనమోముసుందరంబు
కుంటివానికి నెక్క గుఱ్ఱంబు నిచ్చిన
నెక్కునా తనశక్తి నెన్నఁడైన
షండుకు యౌవన సతి గల్గనేనియుఁ
గామంబు దీర్చునా కాంక్ష దీర
అల్పున కొకవేళ నర్థంబు గలిగినఁ
దెలివితో నిచ్చునా తెగువతోడ
తన్నుఁ దెలిసికొనక తనశక్తి యెఱుఁగక
ధరణిసంపద లన్నియు తనవటన్న
లేదు లాభంబు తన కొక లేశమైన
రామతారక దశరథ రాజతనయ.

సీ. మూఢుఁడు మూర్ఖుఁడు ముచ్చటాడఁగ వింత
దీనుల కల్పుల దిక్కు వింత
కోతి కోణంగులు గూడియుండఁగ వింత
కుక్క నక్కలఁ గూడి కూయ వింత
కోపితోఁ గుటిలుండు కూర్మిఁజేయుట వింత
కపటఘాతకు లెపుడు కలయ వింత
మంత్రులతో మంత్రి మచ్చరించుట వింత
కీడు మే లెఱుఁగని కీర్తి వింత
యెంతవారికి లబ్ధంబు లంతగాక
అన్న కావఁగ నేర్తురె యధము లెల్ల
కల్గ సుజ్ఞానిసంగతి ఘనత యశము
రామతారక దశరథ రాజతనయ. 87.

భా వా ర్థ ము

53

శ్రీరామతారకశతకమునకు మకుటము: రామతారక దశరథ రాజతనయ! ఆంధ్రభాషయందలి భక్తిశతకములయందు శ్రీరామభక్తిపరములైన శతకము లధికముగ గలవు. భక్తిజ్ఞానవైరాగ్యభావములు సమరసభావమును బొందిన ఆంధ్రహృదయమునకు సీతావల్లభుడు ప్రియదేవత. ఆంధ్రహృదయేశ్వరుడైన శ్రీరామచంద్రుని రామతారక శతకమునందు కవి సంకీర్తనముచేసి కృతార్థతను గాంచెను. మానవులను సంసారపాశములనుండి రక్షించి విముక్తులను జేయుటకు రామతారక మంత్రము పరమసాధనముగ నున్నది. తారకమంత్రములందు వాల్మీకి రామదాసాదులను తరింపజేసిన శ్రీరామతారకమంత్రము తెలుగుదేశమునందు ప్రజాసామాన్యమునందు విశేషవ్యాపనమును గాంచిన మంత్రరాజము. శతకకర్త ముక్తిప్రదాయకుడైన శ్రీరాముని త్రికరణశుద్ధిగను గొలిచి కృతార్థుడైన విధమును శతకము విశదము చేయుచున్నది. "అపరాధి

66 నపరాధి నపరాధి నని మ్రొక్కి యాశ్రయించితి మిమ్ము నప్రమేయ", "పాతకుడ నన్ను రక్షించు పరమపురుష", "ఇంతకాలంబునను నిన్ను నెఱుగలేక వృద్ధిబొందితి...విశదముగను", "దిక్కుమాలిన నన్ను దేవర ప్రోవమి", "ద్రోహి శరణంటె నను గావు దొడ్డఘనత", "అగణితంబైన కలుషంబు లణగజేసి నిర్మలాత్మునిగా జేయు నిగమవేద్య" ఇత్యాది భావములు కవి హృదయమునందు గలిగిన గాఢమైన భక్తిని దెలుపుచున్నవి. కవి సామాన్యమానవులవలె జీవితమును విషయవాసనలతో గడపి వార్ధక్యదశయందు శ్రీరామభక్తి పరిపక్వమైనపుడు భక్తిపరవశుడై శతకమును రచియించినట్లు శతకార్థము విశదము చేయుచున్నది. కవికి జీవయాత్రకు ఫలమైన భక్తిజ్ఞాన వైరాగ్యములును మోక్షకాంక్షయును గలిగి శ్రీరాము నాశ్రయించి తరించిన విధమును శతకము విశదము చేయుచున్నది.

రామతారకశతకమునకు భక్తి హృదయమైనను జ్ఞానవైరాగ్య బోధలు సందర్భానుసారముగ శతకమునందు జేర్పబడినవి. కవికిగల

70 జ్ఞానప్రతిపత్తి నీ క్రింది పద్యములు విశదము చేయుచున్నవి.

సీ. హరి రామ నీవు నా యంతరంగమునందు
సాక్షివై యుండుట సత్యమైన

పావనం బాయెను పంచభౌతిక మెల్ల
కాయంబు జలములఁ గడుగనేల
మమకార ముడిగిన మానును కర్మముల్
వేధించి వేల్పుల వేడనేల
విత్త క్షీణం బైన వీడును గర్మంబు
మోహంబు లుడిగిన మోక్ష మిదియె
నిష్ఠ యీరీతి నిజముగా నిలుపవలయు
మనసు దృఢమైనఁ జాలదా మాయ గెల్వ
భ్రాంతు లుడిగిన బ్రహ్మంబు బట్టబయలు
రామతారక దశరథ రాజతనయ. 7

సీ. దేహంబు విడిచెడు దినము తా నెఱుఁగఁడు
కర్మంబు వచ్చుట గానలేఁడు
మాయావస్థలలోన మునిఁగి తేలఁగలేఁడు
అర్వురుశత్రుల నణఁపలేఁడు
మగువలురములందు మమత మానఁగలేఁడు
వాడు వీఁ డనుపల్కు వదలలేఁడు
అభిమాన రహితుఁడై యాశ లుడుగలేఁడు
యించుక హరిమాయ యెఱుఁగలేఁడు
కన్నులందును బ్రహ్మంబుఁ గనఁగలేక
బుద్ధిహీనులకడ కేగి పొందుచేసి
యుదరభరణంబు గానక యుర్విలోన
రామతారక దశరథ రాజతనయ. 26

భక్తిసాక్షాత్కారమునకు మనోనిగ్రహము ముఖ్యమని కవి తెలిపిన భావములు భక్తుల కాదరణీయములు.

సీ. నీతి యెఱుంగవు నిందకు నోడవు
చంచలం బెప్పుడు చెడ్డగుణము
వాయువేగముకంటె వడిగలవాఁడవై
పాఱెద వెప్పుడు పడుచుతనము
పేరు వేఱొక్కటి పిలుచుట యొక్కటి
చేరువ కర్మంబు చెప్పలేవు
పుత్రమిత్రాదులే పుణ్యలోకం బని
సద్గతి యెఱుఁగవు జడుఁడ వగుచు
మనసు ఈరీతి వర్తించు మందమతివి
నడచి నరకంబు కేగుట నయమె నీకు
ముందు తెలియక విహరించి మోసపోక
రామతారక దశరథ రాజతనయ. 27

సీ. పంకజాక్షునిపూజ పలుమాఱు సేయక
పరదైవములపూజ పాడి యగునె
విష్ణుసంకీర్తన ల్వీనుల వినకయే
పరుల మెచ్చుట నీకు భ్రాంతి యగునె
శేషశయనునిఁ జాలఁ జెలఁగి కీర్తింపక
పరులఁ గీర్తించుట భవ్యమగునె
నారాయణస్మరణ నమ్మకయుండక
పరదైవములస్మరణ పాటి యగు
మనస! నీకెంత బుద్ధియు మతియు లేదు
తలఁపవే రామమంత్రంబు తలఁపులోన
తలఁచితే మోక్ష మిచ్చును తథ్యమరయ
రామతారక దశరథ రాజతనయ. 78

కవి విశిష్టాద్వైతమతాచార్యులు ప్రతిపాదించెడి శాంత, దాస్య, సఖ్య, వాత్సల్య, మధుర భావములను శ్రీరామమూర్తిని సంభావించి సేవించిన విధమును పద్యములు విశదము చేయుచున్నవి.

సీ. నా ముద్దులయ్యను నా దేవదేవుని
నా చిన్నయన్నను నా మురారి
నా రత్నమును పట్టి నాబంగరయ్యను
నా విధానము రాము నాదివిష్ణు
నాకూర్మికౌరిని నా బ్రహ్మతండ్రిని
నా రఘురాముని నాదుహరిని
నా మనోనాథుని నానోముఫల మైన
నా జానకీధవు నా మహాత్ము
వెదకి కీర్తించి ప్రార్థించి వేడుకొనిన
సకలసంపద లిప్పుడు సమరినట్లు
తప్పుత్రోవలఁ బోయిన ధన్యుఁ డగునె
రామతారక దశరథ రాజతనయ. 50

శ్రీ త్యాగరాజకృతులవలె రామతారకశతకమును రామనామ ప్రభావమును వ్యాప్తముచేసి శ్రీరామభక్తులను తరింపజేయుటకు మనోహరముగ నున్నది. ఆంధ్రదేశమునందు చాటువులుగ వ్యాపకము నందున్న పద్యములు ప్రజలకు శతకముపట్ల గల యాదరమును విశదము చేయుచున్నవి.

సీ. ఓపి యోపకయైన యొక్కసారైనను
వెఱచి వెఱవకయైన వేడ్కనైన
హా రామ హా కృష్ణ హా యచ్యుతా యని
భయముతోనైనను భక్తినైన
ప్రేమతోఁ బుత్రుల పేరుపెట్టుకయైన
వనతటాకము లుంచి వాంఛనైన
భువిలోనఁ గీర్తికిఁ బురము గట్టినను
బిలుకను బెంచైనఁ జెలిమినైన

నీదునామంబుఁ బలుకుట నిఖిలసుఖము
గలిగి వర్ధిల్లుపురుషుఁడు ఘనత మెఱయు
జన్మకర్మంబు లతనికిఁ జెప్పనేల
రామతారక దశరథ రాజతనయ. ౯

సీ. ఆవేళ యమునిచే నాయాసపడలేక
వెఱచి యిప్పుడె మిమ్ము వేఁడుకొంటి
అపరాధి నపరాధి నపరాధి నని మ్రొక్కి
యాశ్రయించితి మిమ్ము నప్రమేయ
శరణన్నమాత్రాన శంక లన్నియు మాని
భయనివారణ మాయె భజనచేత
నింతసులభుఁడ వవి యెఱిఁగిన నిన్నాళ్లు
యేమఱియుందునా యెఱుఁగనైతి
తెలిసె మీకృప నాకును లేటపడెను
మర్మమెఱిఁగితి నీకీర్తి మహిమ యింటి
గట్టు దాఁటితి నీవు నా గతి యటంటి
రామతారక దశరథ రాజతనయ.

పాఠభేదములు

ఈ శతకము నైదాఱుప్రతులతో సరిచూచి పాఠభేదములను జేర్చితిమి. అందు 'అ. ఆ. ఇ.' అను సంకేతములుగల ప్రతులు చెన్నపురియందలి ప్రాచ్యలిఖిత పుస్తకభాండాగారమున వరుసగా 13—8—19, 10—11—22, 13—8—20 నెంబరులు గలవి. 'వా' అను ప్రతి వావిళ్లవారిచే ముద్రితమైనది. తక్కినవి ఇతర ముద్రిత ప్రతులు. 'ఆ' ప్రతిలో 11 పద్యములు, 'ఇ' ప్రతిలో 3 పద్యములు క్రొత్తవి దొరికినవి. వానిని గ్రంథాంతమున జేర్చితిమి.

శ్రీ రామచంద్ర శతకము

శ్రీరామచంద్ర శతకము భక్తిశతకములందు ప్రౌఢమైన శతకము. భావములు, భాష, నిర్మాణవిధానము, కావ్యరచనా విధానమునుబోలి కవీశ్వరుని నిర్మాణదక్షతను విశదము చేయుచున్నది. సుకవిస్తోత్రము, కుకవినిరసనము, కులవంశాది వివరణము, శతక విభాగము, రచనావిధానము కావ్యనిర్మాణసరణిని ద్యోతకము చేయుచున్నవి. రామచంద్ర శతకకర్త పైడిపాటి వేంకటనృసింహము. ఆరువేల నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు. లక్ష్మీపతికవికిని వేంకమాంబకును జ్యేష్ఠపుత్రుడు. శాఠమర్షణ గోత్రజుడు. యజుర్వేదశాఖీయుడు. వెల్లూరుమండలమునందలి పైఁడిపాడు కరణముల వంశీకుడు. కవి రచియించిన నృసింహవిలాసమునందును, మన్నారు కృష్ణశతకమునందును, రామచంద్ర శతకమునందును కులగోత్ర వంశాదులను వివరముగను దెలియజేసెను.

మ. సుగుణాత్ముం డయి పైఁడిపాటి కులద
కుండై మనుప్రోక్తి నా
దు గురుండై శఠమర్షణాఖ్యమునిగో
త్రుండై యజుర్వేదినాఁ
దగు లక్ష్మీపతి సత్కవీంద్రునకుఁ బు
త్రజ్యేష్ఠుఁడన్ వావశం
బగున బ్లెన్నితి నిన్ను వేంకట నృసిం
హాఖ్యుండ నీవాఁడ భ
ద్రగిరీంద్రస్థిత, నన్నుఁ గైకొను మహేం
ద్రా, రామచంద్రా, హరీ!

కాలము

వేంకట నృసింహకవి మేనల్లుఁడు లద్యులరాజు నారాయణకవి 1800 ప్రాంతమందు నివసించినటులు కవులచరిత్రనుండు గలదు. కావున ఈ నృసింహకవికాలము 1750 ప్రాంతమై యుండును.

శైలి

శైలి ధారాళమైనను ప్రబంధశైలినిబోలి నారికేళపాకమున నున్నది. కవి "మాణిక్యవ్రజతతుంగూర్చిన హారపంక్తి గతి గీర్వాణాంధ్ర శబ్దంబులన్ శతకగ్రంథ మొనర్చి నీ కొసఁగెదన్" అని వ్రాసినను గీర్వాణశబ్దము లధికముగను గలదు. కావ్యోత్పత్తి దశకమునందు కవి తన కావ్యప్రశంసను బాగుగజేసినవిధము నీపద్యములు తెలుపుచున్నవి.

మ. సకల శ్రీశతకంబనేరథమునన్
శార్దూలమత్తేభనా
మకవిక్రీడిత వాజాలం బెనఁచి స
మ్యక్పుష్పకృతాంధ్రోక్తి కా
ర్ముక బాణంబుల నర్థసూతు నుపమా
ముక్త ధ్వంజబున్ సము
త్సుకతం బూన్చితి దాని నెక్కి యుట మ
త్పుణ్యోత్కరోత్కంఠ కం
టకులం ద్రుంపుచు నన్నుఁ గైకొను మహేం
ద్రా, రామచంద్రా, హరీ!

శా. దివ్యాబ్జజము పర్ణపుష్పఫలవం
క్తిం బొల్చిన ట్లొప్పు ధ
ర్మ వ్యాహార రసోపమాన పదశ
య్యాశుద్ధి సిద్ధించు త
ద్భావ్యం బెవ్వరు విన్న నౌనని శిరః
కంపంబు గావింపరే

క్రవ్యాదాంతక, నన్నుఁ గైకొను మహేం
ద్రా, రామచంద్రా, హరీ!

రామచంద్రశతకము భద్రాద్రి రామతారక శతకము వలెను, రామతారక శతకమువలెను భక్తిరసావేశమును వ్యక్తముచేయక పాండిత్యమును వ్యక్తము చేయుచున్నది. శతకములను లాక్షణికులు కావ్యములనుగ పరిగణింపక పోయినను ఈ శతకమును కావ్యముగ నిర్మించిన విధము శతకమునందు గల కావ్యోన్నతి దశకము విశదము చేయుచున్నది. కవి శతకరచనయందును విభజనయందును నిర్మాణ కౌశలమును విశదము చేసెను.

మ. స్తుతి, కావ్యోన్నతి, దాససంగతి, మనో
దుర్వృత్తి, సంసార ప
ద్ధతి, మాయాకృతి, తత్త్వసంతతి, యభే
దఖ్యాతి, దీనావన
స్థితి, సర్వేశదశావతారనుతి, కిం
చిన్నీతి, వా సొవ్వ న
ద్భుతరీతిం గృతి రుద్రసంఖ్య దశకం
బుల్ సమ్మతిం దానినా
యత కారుణ్యత నన్నుఁ గైకొను మహేం
ద్రా, రామచంద్రా, హరీ!

శైలి శబ్దాలంకారములను నర్థాలంకారములను నార్యోక్తులను గలిగి పండితహృదయమును దెలుపుచున్నది. సందర్భానుసారముగను కవి ప్రయోగించిన "మర్కటకిశోరన్యాయము, మార్జాలకిశోరన్యాయము, గర్భగతముక్తా శుక్తిచందము" మొదలగు ప్రయోగములు పాండిత్యమును లోకానుభవమును విశదము చేయుచున్నవి. శైలి క్లిష్టమైనను భావశుద్ధిగలిగి పాఠకుల చిత్తము నాకర్షించుచు విషయావబోధన కనుకూలముగ నున్నది. దీనత్రాణ దశకమునం దుపమాలంకారమును, అవతారదశకమునందు ఉత్ప్రేక్షాలంకారమును, నీతిదశకమునం దంత్యప్రాసమును వాడినవిధము కవిపాండిత్యమును విశదము చేయుచున్నది. శైలి కఠినమైనను ధారాశుద్ధమై యలంకారశోభితమై శ్రీరామభక్తిని వ్యక్తముచేయుట కనుకూలముగ నున్నది.

భావార్థము

మకుటము: నన్నుఁ గైకొను మహేంద్రా, రామచంద్రా, హరీ! శ్రీ భద్రాచలవాసియైన శ్రీ రామచంద్రుని ఈ భక్తి జ్ఞాన వైరాగ్యభావములతో నారాధించి పురుషార్థమును బడసినవిధమును శతకము విశదము చేయుచున్నది. దాసవృత్తి దశకారంభమునందు కవి తన సంగతి నిటులు శ్రీరామచంద్రునకు విన్నవించుచున్నాడు :

శా. శ్రీ విశ్వేశ్వర, యాత్మవార్తలు ధరి
త్రీ భర్తకున్ వంది తాఁ
గె వారం బొనరించి తెల్పుగతి తో
కస్వామివౌ నీ కికన్
నా వృత్తాంతము విన్నవింతుఁ జెవినిం
డం జిత్తగింపం దగున్
దైవగ్రామణి, నన్నుఁ గైకొను మహేం
ద్రా, రామచంద్రా, హరీ!

మానవులు ధర్మార్థకామరూపంబులైన పురుషార్థత్రితయంబె కోరి చేసెడి దుష్కార్యము లీదశకమునందు బాగుగ వర్ణింపబడినవి. మానవులు ధనార్థులై చేసెడి యవినయకార్యము [illegible] మునందు వర్ణింపబడినవి.

మ. ప్రతివీథిన్ శునకంబువై ఖరిఁ బ్రతి
గ్రామంబుఁ గాకాకృతిం
బ్రతిగేహంబు బిడాలముంబలె విధి
ర్వం జొచ్చి వర్తింపుచున్
బ్రతిమర్త్యాధమునిం బిశాచముంబలెన్
బాధింప విత్తార్థ మ
ప్పతిదుష్కర్ముని నన్నుఁ గైకొను మహేం
ద్రా, రామచంద్రా, హరీ!

కవి తన ఐహికాముష్మిక దాసవృత్తిని క్రిందిపద్యమున వర్ణించుచున్నాడు.

శా. శాంతస్వాంతము గల్గి యుంగిత మతిన్
సత్సంగతిం గోరి యే
కాంతగ్రంథముఁ జూడనోపక నిహ
వ్యాపార విద్యాపరి
భ్రాంతిన్ మూఢుఁడనైతి మర్కటకిశో
ర న్యాయతన్ నిన్ జగ
త్కాంతు న్వీడని నన్నుఁ గైకొను మహేం
ద్రా, రామచంద్రా, హరీ!

మనోవృత్తి దశకమునందు సంసారబంధకారణమునకు మూలమైన సంకల్పప్రభావమును బాగుగ వర్ణించెను.

శా. శ్రీనాథా, సకలేంద్రియంబులు మనో
వృత్తిం బ్రబోధంబులై
దానిం గూడనినాఁ డబోధము లగున్
ధారాధరంబుల్ జగ
త్ప్రాణాధీనము లైనరీతి నది తా
ల్తున్ సర్వసంకల్పమూ
లానుష్ఠానము నన్నుఁ గైకొను మహేం
ద్రా, రామచంద్రా, హరీ!

సంసారదశకమునందు సంసారమహార్ణవమును దాటగల సాధనములను బాగుగ వర్ణించి మోక్షసాధనమును విశదము చేసెను.

శా. సారాంభోనిధిఁ బోల్చ నీడగును సం
సారం బసారం బనా
దారం బైనను దుస్తరత్వము నహో
తత్త్వంబు వాటించి ము
వ్వారోపించిరొ నీవి కాద్యు లుపమే
యతోపమానత్వముల్
ధారాళం బని నన్నుఁ గైకొను మహేం
ద్రా, రామచంద్రా, హరీ!

మాయాదశకమునందును, తత్త్వదశకమునందును. వేదాంత సిద్ధాంతములను, యోగమార్గములను సంక్షేపముగను వివరించి మోక్షమార్గమును విస్పష్టము చేసెను.

మ. విమలాత్ముండగు రాజయోగివరుఁ డ
న్వేషించు భ్రూమధ్యభా
గమునన్ లోన మనస్సు ముద్రను జిదా
కాశంబునం దైక్యమొం
ది మనస్తత్త్వముఁ జేర్చి వెన్నెలబయల్
దర్శించు సద్వైతుఁడై
యమనస్కం బిది నన్నుఁ గైకొను మహేం
ద్రా, రామచంద్రా, హరీ!

తత్త్వదశకమునందు మోక్షసాధనములైన తారకయోగము, హఠయోగము, సాంఖ్యయోగము, రాజయోగము, కర్మయోగము, జ్ఞానయోగము మొదలగు యోగలక్షణములను సంక్షేపముగను వివరించి కవి తన మోక్షాభిలాషను విశదము చేసెను. అభేదదశమునం దద్వైతసిద్ధి సాధనమును కైవల్యాకాంక్షను విశదము చేసెను.

శా. బ్రహ్మైవాహ మటంచుఁ దెల్పు నిగమ
గ్రంథాంత వాక్యంబులన్
బ్రహ్మజ్ఞాన్మది విశ్వసించి శమమొ
ప్పం దామె నీవంచుఁ జి
ద్బ్రహ్మానందముఁ బొందుచుండుదు సహే
దత్వప్రసిద్ధంబుగా
బ్రహ్మేంద్రార్చిత, నన్నుఁ గైకొను మహేం
ద్రా, రామచంద్రా, హరీ!

దీనత్రాణదశకమునందును, అవతారదశకమునందును, నీతిదశకమునందును సాధుసంపన్నులను శ్రీమన్నారాయణుడు రక్షించెడి విధమును నీతిప్రవర్తన విధానమును బాగుగ వర్ణించి శ్రీరామభక్తులకు సంతరణ సాధనమును విశదము చేసెను. ఈ మూడు దశకములును అభేదదశకమునకు పూర్వముండిన నిర్మాణ విధానము బాగుండియుండును. శ్రీరామచంద్ర శతకకర్త వేంకటనృసింహకవి, శతకమునందు మానవ జీవితమునకు పరమావధియైన మోక్షమును సాధించుటకు మానవులకు గల సాధన సంపత్తిని వ్యక్తముచేసి విద్యాప్రయోజనమును సఫలము చేసెను. కవి మానవులు సహజమైన సంసారయాతన ననుభవించినను వినమ్రహృదయముతో మానవ స్వత్వమైన బ్రహ్మత్వమును బడయుటకు బొందిన హృదయవేదనను శతకము విశదము చేయుచున్నది.

మ. ప్రతివీథిన్ శునకంబు వైఖరిఁ బ్రతి
గ్రామంబుఁ గాకాకృతిం
బ్రతిగేహంబు బిడాలముంబలె విధి
ర్థం జొచ్చి వర్తింపుచున్
బ్రతిమర్త్యుఁ ధమునిం బిశాచముబలెన్
బాధింతు విత్తార్థ మ
ప్రతిదుష్కర్ముని నన్నుఁ గైకొను మహేం
ద్రా, రామచంద్రా, హరీ!

శా. దేహప్రావరణంబుచేత సదస
ద్భేదంబుచే జీవసం
దోహంబున్ నిను వేఱుగాఁ దలఁతు రెం
దున్ భేదవాదప్రియుల్
వ్యాహారార్థము లర్థిభేదములఁ జే
యన్ శక్యమే ముక్తుఁడా
సోఽహంబన్నను నన్నుఁ గైకొను మహేం
ద్రా, రామచంద్రా, హరీ!

రామచంద్రశతకమునందు వేంకటనరసింహకవి విశదముచేసిన భావార్థమును పాఠకులు గ్రహించి కావ్యప్రయోజనమును సార్థకము చేసి కృతార్థు లగుదురు గాత!

[శతకమంజరి. భక్తిసంపుటము పీఠికలు - 1926]

శ్రీ వంగూరి సుబ్బారావుగారి సేవ

శ్రీయుత వంగూరి సుబ్బారావుగా రాంధ్రవాఙ్మయమునకు జేసిన సేవకు గృతజ్ఞతను దెలుపుటకీ గ్రంథ పీఠికను వ్రాయ బూనితిని. గతసంవత్సరమునం దాంధ్రవాఙ్మయ సేవాపరాయణులైన శ్రీయుతులు కొమర్రాజు లక్ష్మణరావుగారు, లచ్చారావుగారు, సుబ్బారావుగారు పరమపదించుట యాంధ్రలోకమునకు గలిగిన దురదృష్టము. సుబ్బారావుగారు ప్రభాతము, వేమన, ఆంధ్ర క్షత్రియులు, వసంతలేఖలు, ఆంధ్రవాఙ్మయచరిత్రము, శతకకవుల

చరిత్రము, మొదలగు గ్రంథములను వ్రాసి యాంధ్రవాఙ్మయము నందు స్థిర ప్రతిష్ఠను బడసిరి. సుబ్బారావుగారి మిత్రులకును ఆంధ్రభాషాభిమానులకును వారి యకాలమరణము విచారము గలుగ జేసినది. ఆంధ్రభాష నిజసేవాపరాయణులు లేకను తన ప్రతిభను గోల్పోవుచున్న సమయమునందు సేవాపరాయణుల నిర్యాణము భాషాభిమానులకు విచారకారణం బగుచున్నది. సుబ్బారావుగారి గుణములందు మాతృభాషాభిమానమును ఆత్మగౌరవాభిమానమును గణనీయములు. ఆంధ్రనామస్మరణము సుబ్బారావుగారి కావేశమును గలుగజేయుచుండెడిది. ఏ ప్రాంతములకు బోయినను సుబ్బారావుగా రాంధ్రుల ప్రతిష్ఠను సమర్థించుట కధికోత్సాహమును గనుపరచు చుండిరి. పునహా, కలకత్తానగరములందు జరిగిన పరిశోధక మహా సభలయం దాంధ్రుల వ్యక్తిత్వమును బ్రతిపాదించుటకు జేసిన ప్రయత్నములు వారి యాంధ్రత్వాభిమానమును విశదము చేయుచున్నవి. అధికారప్రాపకముగల ద్రవిడ ప్రముఖుల పన్నుగడలను బ్రతిఘటించి యాంధ్రశిబిరములను స్థాపించి యాంధ్రవ్యక్తిత్వమును వ్యక్తము చేసిరి. ఈ యాంధ్రత్వాభిమానము వారి గ్రంథములందును జీవిత విధానమునందును బ్రత్యక్షమగుచున్నది. ఈ యభిమానము వలన సుబ్బారావుగారికి ప్రతికూలానుకూలపక్షము లేర్పడినవి. సుబ్బారావుగారి యాత్మగౌరవాభిమానము వారి జీవితమునందలి వ్యత్యస్తములకు గారణంబైనది.

ఆంధ్రదేశమునందు సారస్వతజీవనము దురారాధ్యముగ నున్నది. సరస్వతీ ప్రసన్నులకు లక్ష్మీ ప్రసన్న మపురూపముగ నున్నది. సరస్వతీదేవి నుపాసించుటకు గంకణమును గట్టుకొనినవారలకు లక్ష్మీ కటాక్షము దుర్లభముగ నున్నది. శ్రీమంతులను, రాజులను, మహారాజులను నాశ్రయింపకను సరస్వతీదేవి నుపాసించుట కవకాశములు లేవు. పూర్వయుగములం దట్టి సేవ కవకాశము లుండినను భౌతి కాడంబరమయమైన కలియుగమునందు బొత్తిగా నవకాశములు లేవు. ఈ కారణము వలననే సుబ్బారావుగారివంటి భాషాసేవకులకు సారస్వతజీవనము దుర్లభమై అకాలమృత్యువు సంప్రాప్తమైనది. సుబ్బారావుగారు పిఠాపురమునందును జెన్నపురి యందును జీవయాత్రను గడుపుచున్నపుడు వారికి గలిగిన యసంతృప్తి వారి యకాలమరణమునకు మూలము. పిఠాపురమునందు బ్రతిభావంతులైన శ్రీయుత పానుగంటి లక్ష్మీనరసింహారావుపంతులుగారికి బ్రియశిష్యులై రచనాకౌశలమును బడసిరి. శ్రీయుత చలికాని లచ్చారావుగారి యాదరణపోషణముల క్రింద నాంధ్రపరిశోధక మహామండలిని స్థాపించి దాని నిర్వహణమునందసాధారణమైనశక్తిని గనుపరచిరి. ఆంధ్రపరిశోధక మండలియందు లభించిన యనుభవము వేమన, యాంధ్రవాఙ్మయ చరిత్రము, శతక కవుల చరిత్రము మొదలగు రచనలకు దోడ్పడినది.

సుబ్బారావుగారి మేధాశక్తులందు సంభావనాశక్తి విశేషము. పరిశోధనలం దొక విశేషము గనుపడినపుడు పరమోత్సాహభరితులై కావ్యసిద్ధాంత నిర్మాణముల కుపక్రమించుచుండిరి. ఈ యూహాశక్తియే సుబ్బారావుగారి వ్యక్తిత్వమును స్థాపించి ఖండనమండనములకును దూషణభూషణములకును గారణంబైనది. ఆంధ్రక్షత్రియులు, వేమన, ఆంధ్రవాఙ్మయచరిత్రము, శతకకవుల చరిత్రము, వసంతలేఖలు మొదలగు గ్రంథములు సుబ్బారావుగారి యూహాశక్తిని విశదము చేయుచున్నవి. వీరు సామాన్యవిషయాధారమున మహానిర్మాణములను జేసి పండితుల ఖండనమండనములకు బాలగుచుండిరి. ఆంధ్రవాఙ్మయచరిత్ర పీఠికయందు శ్రీయుత కట్టమంచి రామలింగారెడ్డిగారు వ్రాసిన భావము లీవిషయమును స్పష్టము చేయుచున్నవి.

"వాఙ్మయ చరిత్ర సంఘశాస్త్రసంబంధిగా వ్రాయబడి యుండుట శ్లాఘనీయమైన విశేషము. అనేకస్థలముల సుబ్బారావుగారు నూతనయోజనముల బ్రయోగించి క్లిష్టార్థములకు నన్వయము నద్భుతభంగి కల్పించియున్నారు. ఇవి మొత్తముమీఁద నెట్టియూహాంకుఁ జేరినవిగాక విమర్శనాపద్ధతి ననుసరించిన దృఢసత్త్వములుగా నున్నవి." రామలింగారెడ్డిగారు వాఙ్మయచరిత్ర పీఠికయందు వ్రాసిన భావములు శతకకవుల చరిత్రమునకును నన్వయించుచున్నవిధము శతకకవుల చరిత్ర పఠనము విశదము చేయుచున్నది.

బ్రహ్మశ్రీ వేదము వెంకటరాయశాస్త్రిగారి గ్రంథమునకు పీఠికను వ్రాయుట కనుగ్రహించిరి; కాని, కారణాంతరములవలన నా పని సంభవముగాలేదు. గ్రంథము ముద్రితమై పది మాసములైనను, పీఠికకై ప్రచురణను నిలిచినది. సుబ్బారావుగారు ముద్రితమైన కాగితములను నాతావున కంపి పీఠికనువ్రాసి ప్రచురింపుమని కోరుచుండిరి. కాని, నే నట్టిసాహసమునకు బూనుకొనలేదు. సుబ్బారావుగారి ప్రోద్బలముననే నేను శతకములను బ్రత్యేకముగ కవుల చరిత్రములుగల పీఠికలతో బ్రచురించుటకు బూనుకొంటిని. వృషాధిప, సర్వేశ్వర, నారాయణ, రఘువీర, కాళహస్తీశ్వర, దాశరథీ శతకములు మొదలగు పదిశతకములను పీఠికలతో బ్రచురించితిని. సుబ్బారావుగారు జీవించియున్నప్పుడు నేను పీఠికను వ్రాయుటకు నిరాకరించియును వారి మరణానంతరము గ్రంథపరిచయమునకు పీఠికవ్రాయుట యవసరంబై పూనుకొని నందులకు బండితులు మన్నింతురుగాక!

సుబ్బారావుగారి ప్రయత్నఫలమును, నా కృతజ్ఞతను వెల్లడి చేయుటకే పీఠికను వ్రాయుటకు బూనితిని. సుబ్బారావుగారు గ్రంథమునకు 44 పుటల ప్రవేశవ్యాసమును వ్రాసి శతకవాఙ్మయ చరిత్రము నాంధ్రలోకమునకు బరిచయము చేసిరి. గ్రంథము 540 పుటలను గలిగి భావగర్భితముగ నున్నది.

ఆంధ్రవాఙ్మయమునందు పురాణములు, కావ్యములు, ప్రబంధములు, శతకములు, నవలలు, నాటకములు మొదలగు వ్యక్తిత్వము

గల విభాగములు గలవు. ఆ విభాగము లన్నియును ప్రత్యేక చరిత్రము నపేక్షించుచున్నవి. ఆ విభాగములందు శతక వాఙ్మయ మొకఘట్టముగ నున్నది. ఆంధ్రశతకములు ప్రాకృత సంస్కృత గ్రంథముల పరిణామములైనను ప్రత్యేక వ్యక్తిత్వమును గలిగి యాంధ్రలోకాదరణమును బడసినవి. శతకవాఙ్మయము పండిత పామరులకు ప్రియతరమైనను, లాక్షణికుల యాదరణమునకు విశేషముగ బాత్రము గాలేదు. లక్షణగ్రంథములను వ్రాసిన యప్పకవి యనంతామాత్యాదులును, కవుల చరిత్రను వ్రాసిన వీరేశలింగము పంతులుగారును శతక వాఙ్మయము నాదరించియుండలేదు. ఆ లోపమును దీర్చుటకు సుబ్బారావుగా రీ గ్రంథమును రచించినటులు వారి పీఠిక విశదము చేయుచున్నది.

శతకవాఙ్మయ మాంధ్రభాషయం దపారముగ నున్నది. సుబ్బారావుగారు 600 శతకములను జూచినటులు వ్రాసియున్నారు. ఇంకను బరిశోధన చేయవలసిన శతకము లనేకములు గలవు. ప్రస్తుతము గనుపడుచున్న శతకములందు పాల్కురికి సోమనాథ విరచితమైన వృషాధిపశతకము ప్రాచీన శతకము. ఇది పండ్రెండవ శతాబ్దికి జెందినది. అప్పటినుండి నేటివరకును శతకరచన లవిచ్ఛిన్నముగ గనుపడుచున్నవి. ఆంధ్రభారతకాలమునుండియు నవిచ్ఛిన్న జీవితముగల శతకవాఙ్మయ మాంధ్రవాఙ్మయ పరిశోధకులకును భాషాభిమానులకును నాదరణీయముగ నున్నది. ఆంధ్రవాఙ్మయమునందు శతకవాఙ్మయ స్థానమును ప్రయోజనమును నిర్ణయించుటయె శతకకవుల చరిత్రమునకు బ్రయోజనము. కావ్యప్రయోజనము నిర్ణయించుటయందు పండిత ప్రయోజనములను గ్రంథబాహుళ్యమును రసాత్మకమును బట్టి నిర్ణయించుట యాచారమైనను కేవలము రసపోషణ మూలముననే యాదరణమును బడసిన కావ్యములు గలవు. మేఘసందేశము చిన్నదైనను కావ్యముగ బరిగణింపబడుచున్నది. "రసాత్మకమైన వాక్యము" కావ్యమనియును; "రమణీయార్థ ప్రతిపాదకమైన శబ్దము" కావ్యమనియును,

"శ్లో. నిర్దోషలక్షణవతీ సరీతి ర్గుణభూషితా,
సాలంకార రసానేక వృత్తి ర్వా క్కావ్యనామభాక్."

కావ్య మనియును, లాక్షణికులు వ్రాసియున్నారు. ఆంధ్ర లాక్షణిక గ్రంథకర్తలు శతకములను జాటుప్రబంధములందు జేర్చిరి. చిన్నకోట పెద్దన్నగారు శతకములను క్షుద్రకావ్యములందు జేర్చిరి. శతకముల కావ్యవిభాగమును నిర్ణయించుటకు గావ్యప్రయోజనమును నిర్ణయించుట సమంజసము. మమ్మటాచార్యుడు నిర్ణయించిన కావ్యప్రయోజన మాదరణమును బడసినది:—

శ్లో. కావ్యం యశసేఽర్థకృతే వ్యవహారవిదే శివేతరక్షతయే,
సద్యః పరనిర్వృతయే కాంతాసమ్మితత యోపదేశయుజే.

కావ్యప్రయోజనము రసౌచిత్యమూలమున స్థాయీభావమును గలుగజేయుట యైనను నయ్యది పురుషార్థసిద్ధికి సాధనము గావలయును. పద్యభేదమును సంఖ్యనుబట్టి కావ్యస్వరూపమును నిర్ణయించుట ప్రయోజనకరముగాదు. భావానుసంధానము లేని పద్యముల సముదాయము కావ్యముగ బరిగణింపబడదు. భావానుసంధానముగల మేఘదూతము చిన్నదైనను కావ్యముగ బరిగణింపబడుచున్నది. రసౌచిత్యముగల భావగీతములును గావ్యవిభాగములుగ బరిగణింపబడుచున్నవి.

సుబ్బారావుగారు శతకములు భావగీతములను బోలి యా వాఙ్మయశాఖకు జెందినవని నిర్ణయించిరి. ఆంగ్లవాఙ్మయరీతుల లక్ష్యముతో శతకవాఙ్మయరీతిని బరిశీలించినప్పు డీ నిర్ణయము యుక్తముగ దోచినను నీ పోలికయును నిర్ణయమును నసంగతములు. భావగీతములకును శతకములకును బోలిక యుండదు. భావగీతములందు గవి ప్రకృతిస్వరూపముల గుణసౌందర్యములనుగాని మనోభావములనుగాని మనోహరముగ వర్ణించుచు భావవికాసమును గలుగజేయును. భావగీతములు గలుగజేయు భావవికాసము మానసికానందమును గలుగజేసినను నాత్మానందమును గలుగజేసి పురుషార్థమునకు బ్రయోజనకరము గాదు. శతకములు భావగీతముల కతీతమైన యాత్మానందమును గలుగజేయుచు పురుషార్థమును బడయుటకు సాధనములుగ నున్నవి. శతకములు సామాన్యముగను భక్తిశతకములుగ నున్నవి. పురుషార్థమునకు బరమావధియైన మోక్షప్రాప్తి శతకమునకు బ్రయోజనము. కవులు ధనకనకవస్తువాహనముల నర్థించుచు ప్రబంధాదులను వ్రాసినను మోక్షకాములై శతకములను వ్రాయుచుండిరి. కవులు చిన్నతనమునందు శతకములను, బెద్దతనమునందు కావ్యాదులను రచియించి రనుట యనుభవమునకు విరుద్ధముగ నున్నది. ధూర్జటి ధనార్థియై శ్రీ కాళహస్తి మాహాత్మ్యమును, మోక్షార్థియై శ్రీ కాళహస్తీశ్వరశతకమును రచియించిన విధమును గ్రంథములే తెలుపుచున్నవి. శతకముల రచనావిభాగములును నీ యర్థమును బరిస్ఫుటము చేయుచున్నవి. నారాయణశతకమునందుగల శతకవిభాగము శతకప్రయోజనమును దెలుపుచున్నది.

"రమణీయంబుగ నాదిమంబు నవతా
రమ్మున్ భవద్దివ్యరూ
పము నామామృతమున్ దలంప దశక
ప్రావ్యయ్యె కృష్ణావతా
లము మజ్ఞానము మోక్షమున్ ద్వివిధ సం
ప్రాప్తిన్ శతాంధ్రాఖ్య కా

స్వము నర్పించితి మీ పదాబ్జములకున్
వైకుంఠ నారాయణా !

(వా. శ. ప. 101) శతకకవుల చరిత్ర పుట : 125

శతకము 1. ఆదిదశకము 2. అవతారదశకము 3. దివ్యరూపదశకము 4. నామదశకము 5. కృష్ణావతారదశకము 6. జ్ఞానవింశతి 7. మోక్షవింశతి యని యేడుభాగములుగను విభజింపబడినది. శతకము భగవదవతార వర్ణనములతో నారంభమై మోక్షాపేక్షతో నంతము నొందుచున్నది. శతకములందు గ్రామ మాహాత్మ్యాత్మకమైన కథలు వర్ణనాదులు లేకపోయినను భాగవతాత్మకమైన కథలు వర్ణనలు గలవు. భాగవతపరములైన పద్యములందు గల పరమేశ్వర లీలా విలాసముల వర్ణనలు భావగీతభావవర్ణనముల కతీతమై వ్యక్తిత్వమును భక్తిరసావేశమును గలుగజేయుచున్నవి. భావగీతములు క్షణికానందమును, శతకము లాధ్యాత్మికానందమును గలుగజేయుచున్నవి. ప్రాచ్యసంస్కారపరములైన శతకములకును, పాశ్చాత్యసంస్కారపరములైన భావగీతములకును సామ్యత్వము దుర్లభము. భక్తి జ్ఞాన వైరాగ్య బోధకములైన శతకము లాంధ్రభాషా భూషణములై పండితపామరజనులకును బాలబాలికలకును బఠనార్హములుగ నున్నవి.

రసానుభవము కావ్యమునకు ప్రయోజనము. నవరసములందును శృంగార కరుణరసములు ప్రధానములు. శృంగార కరుణ రసములు కామపరములైనపుడు బంధనమునకును, దైవపరములైనపుడు మోక్షమునకును మూలము లగుచున్నవి. శృంగారకరుణామూర్తియైన భగవంతుని శృంగారకరుణా లీలావిలాసము లనంతములు. లనంతమైన శృంగారకరుణా విలాసముల యానందానుభవమున కనన్యమైనభక్తి సాధనముగ నున్నది. అనన్యమైన భక్తిపారవశ్యానందమును వర్ణించుటకు శతకములు యోగ్యముగ నున్నవి. కవు లిష్టదేవతాప్రార్థనమును బలువిధములను జేసి తరించుటకు శతకము లుత్కృష్టసాధనములు. సర్వేశ్వర శతకము, కృష్ణశతకము, నారాయణశతకము, రామతారకశతకము, దాశరథీశతకము, కాళహస్తీశ్వరశతకము మొదలగు శతకములందలి ఈశ్వరస్తవములు భక్తిరసానందమును గలుగజేయుచు ముక్తిమార్గమును గఱపుచున్నవి. కవులు తమతమ గ్రామములందు వెలసిన పరమేశ్వరావతారములను శతకరూపమున బ్రార్థనచేయుచు గవిత్వమును సార్థకము చేయుచున్నారు. భక్తహృదయావేశమును దెలిపెడి శతకము లనేకము లాంధ్ర భాషయందు గలవు. శతకముల పరిశీలన మాంధ్రహృదయ వికాసమును భాషావికాసమును విశదముచేయగల విధమును సుబ్బారావుగారు గ్రంథమునందు విశదముచేసిరి. గ్రంథము శతకవాఙ్మయము వృద్ధినొందిన విధమును జక్కగ వివరించినది. శతకములందు భక్తిశతకములే కాకను నీతి హాస్య శృంగారశతకములును గలవు. పండ్రెండవ శతాబ్దియందు భక్తిభావముతో నారంభమైన శతకవాఙ్మయము పదునేడవ శతాబ్దియందు శృంగారరూపమును దాల్చినది. శతకకవుల చరిత్రము మతసిద్ధాంతములందును సంప్రదాయములందును సాంఘిక వ్యవస్థలందును గలిగిన మార్పులను విశదముచేయుచు నాంధ్రహృదయ పరిణామమును నిరూపించుచున్నది.

గ్రంథము నాలుగు భాగములు గలిగి 200 శతకకవుల చరిత్రను గలిగియున్నది. ప్రథమభాగమునందు 1150–1500, ద్వితీయ భాగమునందు 1500–1700, తృతీయ భాగమునందు 1700–1800, చతుర్థభాగమునందు 1800–1900 వరకును జీవించిన శతకకవుల చరిత్రములు గలవు. శతకకవుల జీవితములందలి సుబ్బారావుగారి నూతనాన్వేషణములు వారి పరిశోధనసామర్థ్యమును విశదముచేయుచున్నను గ్రంథబాహుళ్య మనవసరముగ గలిగినది. సుబ్బారావుగారి గ్రంథరచనాసక్తివలన బునరుక్తిదోషమును నిర్నిమిత్తమైన బాహుళ్యమును గలుగుచున్నవి.

శతకకవుల చరిత్రమును ఆంధ్రవాఙ్మయ చరిత్రమువలె నాంధ్రవాఙ్మయమునకు సుబ్బారావుగారు సమర్పించిన నూతనాలంకారము. గ్రంథము సుబ్బారావుగారి రచనాసామర్థ్యమును బరిశీలనా కౌశలమును విశదముచేయుచు నవవిధానమును సూచించుచున్నది. అయిదారు వందల శతకములను నితరగ్రంథములను బరిశీలించి విషయమును సమన్వయముచేసి వ్రాయుటయందు గల పరిశ్రమను బండితులు గ్రహింపనోపుదురు. నూతన రచనలయందును గల్పనలందును లోపములు సహజముగ గనుపడుచుండును. భావికాలమునందు శతకకావ్యాభిమాను లీ లోపములను సవరింపనోపుదురు. ఆంధ్ర విద్యావంతులకు జిరపరిచితమైన సుబ్బారావుగారి శైలి, రచనాసామర్థ్యమును, నితర గుణములును జర్చించి వర్ణించుట యనవసరము. ఆంధ్రవాఙ్మయసేవకై జీవితమును సమర్పించిన శ్రీయుత వంగూరి సుబ్బారావుగారి కృతికి చిరంజీవిత్వమును వారి యాత్మ కానందమును విశ్వకళ్యాణమూర్తి విశ్వేశ్వరు డనుగ్రహించుగాత !

[శతకకవుల చరిత్రము పీఠిక—1924]

నీతినిధి

శ్రీ నీతినిధి ఆంధ్రగ్రంథమాలయందు దశమకుసుమము. గ్రంథ మాంగ్లగ్రంథమున కనువాదము. సుప్రసిద్ధ గ్రంథకర్తలు బ్రహ్మజ్ఞానసంపన్నులు శ్రీయుత వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రులుగా రనువాదకులు. గ్రంథోదంతము మూలగ్రంథమునందున్న విధమున నిందుఁ బొందుపఱుపఁబడినది. నీతినిధికిఁ టీకను వ్రాయఁబూనుట భాస్కరునిఁ గరదీపికలతోఁ జూపఁబూనినటు లుండును. అయినను నియతమైన బాధ్యతయే యీ ప్రయత్నమునకుఁ గారణము. అంతయును బంగారమై యున్నపు డేరి కోరి మేలుఁగులను నిరూపించుటసాధ్యము గదా!

పూర్వకాలమునుండియు భరతఖండము బ్రహ్మజిజ్ఞాసువులకు నిలయము. బ్రాహ్మణ క్షత్త్రియాదులు తపోనిష్ఠాగరిష్ఠులై బ్రహ్మజ్ఞానమే జీవయాత్రకు ఫలమని గ్రహించుచుండిరి. ఆ బ్రహ్మజ్ఞులం దొక రీగ్రంథమును సంస్కృతభాషయందు రచియించిరి. "సంస్కృతగ్రంథము త్రివిష్టపమును జేరి త్రివిష్టపభాషారూపమును దాల్చినది. త్రివిష్టపభాషనుండి చీనాభాషానువాదమును బడసినది. చీనాభాషనుండి యాంగ్లభాషాంతరీకరణమును బొందినది." ఇయ్యది చెస్టరుఫీల్డు ప్రభువునకు చీనానుండి గ్రంథకర్త వ్రాసిన యుదంతము. ఇందుఁ గొంత సత్యమున్నను, గ్రంథరచనయందు గ్రంథకర్తభావములు విశేషముగఁ జేరియున్న విధమును గ్రంథపరిశీలనము విశదముచేయుచున్నది. క్రైస్తవమతసంప్రదాయములు, పలస్తీను ఈజిప్టు అరాబియాభివర్ణనములు, సముద్రోపమానములు భారతీయ బ్రహ్మజ్ఞానసంప్రదాయములకుఁ బ్రతికూలముగను, క్రైస్తవమతసంప్రదాయముల కనుకూలముగను నున్నవి. క్రైస్తవమతాభినివేశము, పాశ్చాత్యసంస్కారము గ్రంథమునందలి భావసాంకర్యమునకుఁ గారణమై యుండనోపును. గ్రంథము ప్రాచ్యవిజ్ఞానసంజాతమైనను, పాశ్చాత్యవిజ్ఞానసంజాతమైనను లేక యుభయవిజ్ఞానములఫలమైనను గ్రంథరాజమై యాంధ్రభాషాయోష కొక యలంకారముగ నుండఁగలదు.

జీవయాత్రకు నీతి సాధనము; పురుషార్థము ఫలము. నరుఁడు నీతిసాధనమునఁ జతుర్విధపురుషార్థముల నారాధించుచు నారాయణపదము నధిష్ఠించుచున్నాఁడు. మానవులకు ధర్మార్థకామమోక్షములు కరతలామలకము లయ్యును దురారాధ్యములుగ నున్నవి. వేదములు, ప్రస్థానత్రయమును, దర్శనములు, శాస్త్రములు, పురాణేతిహాసములు, మతగ్రంథములు, కావ్యమును, నాటకములు, నవలలు, సామెతలు, పద్యములు పురుషార్థసిద్ధికిసాధనముల ననంతరూపముల నుపదేశించుచున్నవి. ఆ సత్యోపదేశములను నిత్యజీవనమునందు సమన్వయముచేసి పురుషార్థమును బడయఁగలవిధమును నీతులు తెలుపుచున్నవి.

వివిధమతములకును మోక్షవిషయమునందు భేదాభిప్రాయము లున్నను నీతివిషయములందు భేదాభిప్రాయములు లేవు. సత్యము, శౌచము, శమము, దమము, దయ, వైరాగ్యము, త్యాగము మున్నగు సద్గుణముల నన్నిమతములును శ్లాఘించుచున్నవి. అహంకారము, కామము, క్రోధము, లోభము, మోహము, మదము, మాత్సర్యము మున్నగు దుర్గుణముల నన్ని మతములును నిరసించుచున్నవి. దుశ్చింతలను, దుర్భాషలను, దుర్గుణములను, దుష్కార్యములను బాసి సచ్చింతలను, సద్భాషలను, సద్గుణములను, సత్కార్యములను బొందఁగల విధమును నీతినిధి సులభముగఁ దెలుపుచున్నది. జీవయాత్రను స్వర్గయాత్రను జేయఁగల నీతిధర్మములను నీతినిధి విశదముచేయుచున్నది. సుఖప్రాప్తికిని దుఃఖనివృత్తికిని మూలాంకురములైన నీతిధర్మములను నీతినిధి సుగమము చేయుచున్నది.

నీతినిధియందు రెండు భాగములు గలవు. ప్రథమభాగమునం దేడును ద్వితీయభాగమునం దైదును అధ్యాయములు గలవు. ప్రతి అధ్యాయమునందును మానవులకు భిన్నావస్థలం దవసరమైన నీతులు వివరింపబడియున్నవి. సంసారప్రవృత్తియందు, భిన్నావస్థలందు మానవుల కనుష్ఠానయోగ్యములైన నీతిధర్మము లీ చిన్నిపొత్తమునందుఁ జక్కఁగ నమర్పఁబడియున్నవి. సంఘజీవనమునందుఁ బతులకు, సతులకు, తల్లులకు, బిడ్డలకు, చుట్టములకు, రాజులకు, ప్రజలకు వలయు నీతిధర్మము లిందు వివరింపఁబడియున్నవి. మానవులు సకలావస్థలందును స్వధర్మనిర్వహణమునఁ జేసి తరించుటకు నీతిమార్గము శరణ్యము. నీతిధర్మపరాయణులు సుఖదుఃఖములను, లాభనష్టములను, జయాపజయములను, కీర్త్యపకీర్తులను బాటింపక స్వధర్మనిర్వహణమును జేసి కృతకృత్యు లగుచున్నారు. స్వధర్మనిర్వహణమునకు సకలధర్ములందును నాత్మధర్మము ప్రధానము. జీవయాత్రయందు మానవధర్మమును సార్థకము చేయుటకు నిత్యమైన యాత్మధర్మమువలెను అనిత్యములైన దేహేంద్రియమనోధర్మములు ప్రయోజనకరములు గావు.

నిత్యమైన యాత్మధర్మారాధనమును జేయుటకు సాధనములైన నీతిధర్మములను ఆత్మానుభవముగల మహానుభావులు నిర్ణయింప సమర్థులు. నిత్యమైన పరతత్త్వము సర్వత్ర వెలుఁగుచున్నను నప్రత్యక్షముగ నున్నది. ఇంద్రియగ్రామ మనిత్యమైన విషయవాసనలందు లగ్నమై పండితులనుగూడఁ బరవశులను జేయుచున్నది. అహంకార చతుష్టయము, జ్ఞానేంద్రియములు, కర్మేంద్రియములు విషయవాసనలనుండి మరలుటకును బరమాత్మలయందు లయమును బొందుటకును నీతిమార్గము సాధనముగ నున్నది. మానవధర్మనిర్వహణమునకును, పురుషార్థసిద్ధికిని సాధనభూతములైన నీతిధర్మములతో నిండియున్న నీతినిధి సకలజనులకును—పండితపామరులకు, స్త్రీపురుషులకు, బాలవృద్ధులకు—పారాయణయోగ్యముగ నున్నది. నీతినిధి బడులందును గృహములందును అనుదినమును జదువఁదగిన పుస్తకమై యున్నది. నీతినిధి ప్రతిమనుజునకును వెంటనుండఁదగిన ధర్మమిత్రము. ఆంధ్రమహాజనులు నీతినిధిని బఠించి యందలి పరమార్థమును గ్రహించి శ్రీయుత ప్రభాకరశాస్త్రిగారి సంకల్పమును సార్థకము చేయుదురుగాత!

[నీతినిధి పీఠిక—1926]

బ్రహ్మదేశము - ఆంధ్రదేశము

అస్మద్దేశీయ సోదరులు నాపట్లను గల వాత్సల్యమును గనుపఱచుటకేదో ప్రమేయమును గల్పించుకొని సస్నిదివ్యమైన బ్రహ్మదేశమున కాహ్వానించి సన్మానము చేసినందుల కనేక వందనములను సమర్పించుచున్నాను. కాని ఈ గౌరవసన్మానములు వ్యక్తిపరమైన గౌరవసన్మానములు గావనియును, ఆంధ్రమాతకు జేసిన గౌరవమనియును, స్వజాతీయ గౌరవమనియును ఆత్మవిశ్వాసగౌరవమనియును నేను నమ్ముచున్నాను. ఆత్మవిశ్వాసము, ఆత్మగౌరవము పరులవిశ్వాసగౌరవములందు ప్రత్యక్షమగుచున్నవి. మాతృదేశము నుద్ధరించుట కుదయించిన ప్రబోధము వివిధప్రాంతములకును సహజముగను వ్యాపించి అన్యోన్యాశయములవలనను సాహచర్యము వలనను స్వజాతీయాభ్యుదయము సాధ్యమగుచున్నది. నేను మీ యాహ్వానమునకు విఘ్నములను గలుగజేసి మీ యుత్సాహమునకు భంగము గలుగజేసినందులకు మన్నింపగోరెదను. ఒక యుగమునందు సాహసధైర్యవిజ్ఞానములకు ప్రసిద్ధిని బడసిన ఆంధ్ర హృదయము వర్తమానకాలమునందు సంకుచితమై నిర్వీర్యమై స్వీయ ప్రయోజనములకును పరప్రయోజనములకును నిరర్థకమైనది. ద్వీపాంతరములందు సంచారమును జేసిన యాంధ్రులకు సముద్రయానము ధర్మవిరుద్ధమై భయభ్రాంతులకు గారణంబగు ఆంధ్రజాతీయ జీవయాత్రయందు విచిత్రాధ్యాయము గదా! నాయాగమనమునకును నీ సంకుచిత స్వభావము కొంత ప్రతిబంధకమై యుండును. ప్రయాణసౌకర్యములు లేకను మృత్యువు సన్నిహితముగ నుండెడి యుగమునం దాంధ్రహృదయమున కుండిన పాటవము సకల సౌకర్యములు గల వర్తమానకాలమునందు లేకుండుట కాలప్రభావము గదా! మానవహృదయ మున్నత పదప్రాప్తికి జేయగల త్యాగమును స్వల్ప ప్రయోజనములకు జేయ ప్రపంచావృతమైన సందిగ్ధస్థితియం దాంధ్రులును స్వధర్మనిర్వహణమును జేయుటకు శక్తిసామర్థ్యములను గలిగియుండుటకు మహాసంకల్పమును జేసి ఆత్మసంస్మరణమును జేయుట కార్యసిద్ధికి పరమసాధనంబుగ నుండగలదు.

ఆంధ్రదేశము మానవకల్యాణమునకు సాధనభూతములైన ప్రకృతిసంపదలతో దనరారుచు ప్రజాదరణమునకును పోషణమునకును పాత్రముగ నున్నది. దేశవైశాల్యము, దేశస్థితి, సహజసంపదలు, ప్రకృతివిలాసములు పురుషార్థముల బడయుట కనుకూలముగ నున్నవి. గౌతమీ కృష్ణవేణీ తుంగభద్రాది జీవనదులు గలవు. శ్రీగిరి, భద్రగిరి, సింహాద్రి, శేషాద్రి, వేదాద్రి మొదలగు పుణ్యగిరులు గలవు. వ్యాపారవాణిజ్యముల కనుకూలమైన సముద్రతీరము సాగరనదీ సంగమములు గలవు. సారవంతమైన భూమి గలదు. ప్రజాపోషణమున కనుకూలమైన పరిశ్రమలు పాడిపంటలు గలవు. ప్రజల కాత్మోపలబ్ధికి సాధనములైన సాహసధైర్యములు, త్యాగపరాక్రమములు, వివేకపరిజ్ఞానములు గలవు. ఆంధ్రుల శీల మాంధ్రత్వమునకును విశ్వశ్రేయస్సునకు వినియోగపడిన విధము నాంధ్రుల గతించిన ప్రాభవము విశదము చేయుచున్నది. నిత్యమును మనము చేయుచుండెడి పరిమిత సంకల్పమును మించి విశాలమైన సంకల్పము చేసి కామితార్థములను బడయుటకు తరుణ మాసన్నమైనది.

ఆంధ్రులజాతి ఆదిమవాస స్థలము వివాదగ్రస్తమైన విషయము. వేదయుగమునాటికి కృష్ణాగోదావరుల నడుమను ఆంధ్రులు నివాసస్థలములను గల్పించుకొని నలుదిశలను నాంధ్రత వ్యాపనమునకు బూనుకొనిరి. ఆంధ్రు లాదికాలమునుండియును విదేశయాత్రలను జేయుచు విదేశ స్వదేశ సౌభాగ్యముల నభివృద్ధి చేసిన విధమును ప్రాచీననౌకాచరిత్రము విశదము చేయుచున్నది. ఆంధ్రదేశమునకును బర్మాదేశమునకును నాదికాలమునుండియును గల సంబంధవిషయమును విస్పష్టము చేయుచున్నది. ఆదియుగమునందు ఆంధ్రబ్రాహ్మణులు సహజసంపచ్ఛోభితమైన యీ దేశమునకు బ్రహ్మదేశనామకరణమును జేసియుందురు. చీనులును నితరులును బ్రామనామకరణమును జేసినను బ్రహ్మదేశనామమె స్థిరమైనది.

ఆంధ్రరాజులు క్రీస్తుశకమునకుపూర్వము 200 ఏండ్లును, క్రీస్తుశకము తరువాతను 200 ఏండ్లును భరతఖండమునందు విశేషభాగము నప్రతిమానమైన వైభవముతో బాలించిరి. పాటలీపుత్రమునుండి కాంచీపురమువరకును, నాసికనుండి ధాన్యకటకమువరకును ఆంధ్ర సామ్రాజ్యము వ్యాపించి ప్రపంచేతిహాసములం దొక మనోహరంబైన సాహిత్యాధ్యాయమును నిర్మించుటకు దోడ్పడిరి. శ్రీముఖ శాతకర్ణుడు శాలివాహనవంశ స్థాపకుడై ఆంధ్ర సామ్రాజ్య వ్యాపనముతోను ఆంధ్రసాహిత్య వ్యాపనమును సాధ్యము చేసెను. ఆంధ్ర రాజులు వైదికమత పరిణామములయిన బ్రాహ్మణ మతమునకువలెనే బౌద్ధమతమునకును, సంస్కృత భాషకు వలె ప్రాకృత భాషకును, కృషికివలెను వాణిజ్యమునకును, విజ్ఞానమునకు వలెను శిల్పమునకును పోషణయు నొసంగి సువిశాలమైన యాంధ్రాభ్యుదయమునకు సాధకులైరి.

అద్భుతములైన అమరావతి సాంచిస్తూపములు, ధరణికోట, ఉజ్జయిని విద్యాపీఠములు, బృహత్కథా శాలివాహన సప్తశతులు, మొయిసిల పట్టణము, కూడూరు ధరణికోట మొదలగు రేవులు, ఆంధ్ర రాజుల నాణెములు, శాసనములు, శాలివాహన శకము సర్వతోముఖమైన ఆంధ్రాభ్యుదయమును సంస్మరింపజేయుచున్నవి. ఆంధ్ర రాజుల కాలమునందువలెనే పల్లవ చాళుక్య గజపతి విజయనగర రాజ్యముల కాలములందును ఆంధ్ర వీరులును పండితులును స్వదేశ

విదేశములందు స్వీయప్రతిభను మానవధర్మాభ్యుదయమునకై వినియోగించి జీవయాత్రను సఫలము చేసిరి. ఆంధ్రాభ్యుదయమునకు దేశపరిమితియందును విజ్ఞానోపార్జనమునందును, వ్యాపారపరిశ్రమలందును, ప్రజావికాసమునందును భిన్నకాలములందు హెచ్చుతగ్గు లేర్పడినను ఆంధ్రప్రవృత్తి అవిచ్ఛిన్నముగను నేటికివి వెలయుచున్నది. ఆంధ్రరాజుల కాలమునందు పాటలీపురమునుండి కాంచీపురమువరకును పడమటి కనుమలనుండి తూర్పుతీరమువరకును ఆంధ్రావని వ్యాపించినది. పల్లవ చాళుక్య కాకతీయుల కాలమునం దాంధ్రావని సంకుచితమైనను వీర్యవంతమై వర్ధిల్లినది. శ్రీకృష్ణదేవరాయల కాలమునం దాంధ్రావని కటకమునుండి మధురవరకును కల్లికోటనుండి శ్రీకాకుళమువరకును వ్యాపించి ఆంధ్రాభ్యుదయమునకు సకలవిధములను వినియోగపడినది. మహమ్మదీయ విజృంభణముతో నాంధ్రప్రతిభ స్తంభించుట కుపక్రమించినది. బ్రిటీషు సామ్రాజ్య విజృంభణము మాటలయందు ఆంధ్రాభ్యుదయమును పాటుచున్నను సంకల్పమును క్రియాశక్తిని స్తంభింపజేసినవి. స్వదేశమునందు ప్రతిపత్తియును సాధనసంపత్తియును లేని ఆంధ్రులు విదేశములందు గష్టముల ననుభవించుచున్న తమ సోదరుల యుద్ధరణమునకు దోడ్పడజాలరు. న్యాయముగను తరింపజాలనివా రితరులను తరింపజేయుట సాధ్యముగాదు. సాధ్యమైనంతవరకైనను ఆంధ్రమహాజనులు దేశాంతరులైన సోదరులయెడ్లను నిర్లక్ష్యభావమును నిరాదరణ స్వభావమును బూని స్వధర్మనిర్వహణమును జేయకుండుట పరమవిషాదమును గలుగజేయుచున్నది. ఆత్మావలంబనము లేకను పరావలంబనులైన ప్రజలకు విషాదస్థితి సహజస్థితిగ నున్నది. విషాదయోగపరవశమైన యాంధ్రలోకమును స్వధర్మ నిర్వాహణ పరాయణము జేయుట సకలాంధ్రులకును అనతిక్రమణీయమైన ధర్మమైయున్నది. ఇట్టి స్వధర్మస్వరూప స్వభావములను విరూపించుటకును నిర్ణయించుటకును ఆంధ్రోద్యమ మారంభమై ఆంధ్రులకు ప్రత్యభిజ్ఞానమును గలుగజేయుటకు వినియోగపడుచున్నది.

ఆసేతుహిమాచలము వ్యాప్తమైన భరతఖండమునం దాంధ్రులు వ్యాపించియున్నారు. భరతఖండమునందు గల 33 కోట్ల ప్రజలందును ఆంధ్రులు 2,35,43,000 కలరు. భారతభూమియందు వ్యాప్తములైన భాషలందు హిందీభాషను 9.7 కోట్లు, బెంగాలిని 4.9 కోట్లు, తెలుగును 2,36,01,000 మంది, అరవమును 1.8 కోట్లు మంది మాటలాడుచున్నారు. తెలుగు మాటలాడెడివారి సంఖ్య 1911—1921 పది సంవత్సరములలో 100 కి 2 వంతునను అరవము మాటలాడెడివారి సంఖ్య 100 కి 4 వంతునను పెరిగినది. హిందూదేశమునందలి ప్రధాన స్థానములందు గల యాంధ్ర జనసంఖ్య నీ క్రిందిపట్టిక తెలుపుచున్నది.

భారతదేశములో నాంధ్ర భాషను మాటలాడువారు

		మొత్తము
అండమానులు, నికోబార్	...	385
అస్సాము	...	29,733
బెంగాల్	...	24,513
బీహార్, ఒరిస్సా	...	14,211
బొంబాయి	...	138,771
బర్మా	...	155,519
మధ్య రాష్ట్రములు, బీరార్	...	1,02,095
కూర్గు	...	1,082
మదరాసు	...	16,101,728
పంచాలము	...	260
సంయుక్త పరగణాలు	...	500
బరోడా సంస్థానము	...	168
బెంగాలు సంస్థానములు	...	539
బొంబాయి సంస్థానములు	...	13,974
బీహారు, ఒరిస్సా సంస్థానములు	...	5,836
మధ్య ఇండియా ఏజెన్సీ	...	1,140
మధ్య పరగణాల సంస్థానములు	...	13,691
గ్వాలియరు సంస్థానము	...	200
హైదరాబాదు సంస్థానము	...	6,017,341
మదరాసు సంస్థానములు	...	57,480
మైసూరు సంస్థానము	...	921,468
పశ్చిమోత్తర పరగణా	...	667
	మొత్తము	23,601,301

అన్ని ప్రాంతములందును ఆంధ్రులు వ్యాప్తమును గాంచుచున్నారు. బర్మాయందు 1921 జనాభా లెక్కల ప్రకారము 152,508 ఆంధ్రులు గలరు. ఈ సంఖ్య ఇప్పటికింకను హెచ్చినదని యూహింపవచ్చును. చెన్నరాష్ట్రమునందు గల 4,2,7,94,155 జనులందును 1,61,43,796 ఆంధ్రభాషను మాటలాడువారు గలరు. తెలుగు మాటలాడెడివారి సంఖ్య యభివృద్ధిని జెందుచున్న విధము నీ లెక్కలు తెలుపుచున్నవి. ఆంధ్ర దేశమునం దారంభమైన ఆంధ్రోద్యమము వివిధ ప్రాంతములందును జీవయాత్రను చేయుచున్న యాంధ్రులయందు స్వభాషాభిమానమును, స్వజాతీయాభిమానమును, స్వదేశాభిమానమును, గలుగజేయుటకు వినియోగపడుచున్న విధమును స్వస్థలమునందును పరస్థలమునందును పరమోత్సాహముతో నిర్వహింపబడుచున్న యాంధ్రమహాసభలు విశదము చేయుచున్నవి. ఈ సుందర

మైన రంగూనునందును సమావేశమైన ఆంధ్ర మహాసభ యును స్వస్థలమునందును బర్మాయందును నాంధ్రప్రాదయమునం దుద్ధరించుచున్న ప్రత్యభిజ్ఞానమునకు నిదర్శనముగ నున్నది.

బర్మా దేశము — ఆంధ్రులు

బర్మాదేశమునకును ఆంధ్రదేశమునకును గల సంబంధ మతిప్రాచీనమని యుభయదేశ చరిత్రలు విశదము చేయుచున్నవి. బర్మా నామధేయము భారతీయ సంబంధమైన బ్రహ్మ పదజన్యమని కొందరును కంగోలియా సంబంధమైన ప్రాన పద జన్యమని కొందరును తలంచుచున్నారు. బర్మాయందు హిందూమతము వ్యాప్తిని గాంచకపోయినందున బర్మాపదము బ్రహ్మపదజన్యము గాదనుటకు గారణము గాజాలదు. బ్రాహ్మణు లాదియుగమునందే బర్మాదేశమునకు బోయినటులు నిదర్శనములు గలవు. బంగాళాఖాత మునకు రెండు ప్రక్కల నున్న ఆంధ్ర బర్మా దేశములకు సంబంధ సాహచర్యములు సహజముగను గలుగుచుండును. ఆంధ్ర రాజుల కాలమునందును పాండ్యరాజుల కాలమునందును బర్మా సింహళము జావా మొదలగు ప్రాంతములు కాంధ్రుల వర్తక వ్యాపారమునకును బౌద్ధమత వ్యాపనమునకును వెడలినటులు అమరావతి సాంచిస్తూపములందలి చిత్రములు తెలుపుచున్నవి. బర్మా దేశమునకు బౌద్ధమతము మగధదేశమునుండియే విశేషముగను వ్యాపించినదని యూహింపదగియున్నది. ఆంధ్రదేశమునందు క్రీస్తు శకారంభమునందు బౌద్ధమతము స్థిరప్రతిష్ఠను బడసినది. బౌద్ధ మత ప్రచారకుల మతాభిమానమును ఆంధ్రుల నౌకాయాత్రలును బర్మాయం దాంధ్రుల ప్రవేశనివాసములకు వినియోగపడినవి. సోనుడు ఉత్తముడు అను బౌద్ధసన్యాసులు సువర్ణభూమియందలి గోలనగరమునందు క్రీ. పూ. నాల్గవ శతాబ్దమునందు దిగినటులు శాసనములు తెలుపుచున్నవి. వేంగిలిపియందుగల తెలుంగు శాసనములు క్రీస్తు తర్వాత నాల్గవ శతాబ్దమునకు జెందినవి గలవు. ఆ శాసనములు దక్షిణ హిందూస్థానమునందు బౌద్ధమత వ్యాపకమును తూర్పుతీర వ్యాపారమును తెలుపుచున్నవి. ఆ శాసనములందు గల బౌద్ధ గురుపరంపరలందు కాంచీపురమునకు సమీపమున అశోకచక్రవర్తి కట్టించిన భద్రతీర్థ మఠమునందు ధమ్మపాలుడు నివసించినటుల దెలుపబడినది. బుద్ధఘోషుని బౌద్ధ గ్రంథము లకు విశుద్ధమగ్గటీకను వ్రాసిన ధమ్మపాలుడు వాని యనంతరము జీవించియుండును. బుద్ధఘోషుడు తాటనుకు సవ్యాఖ్యాన పిటకము లను, ధర్మశాస్త్ర గ్రంథములను తీసికొనివచ్చినటులు శాసనములు తెలుపుచున్నవి. దక్షిణభాగమునందుగల పెగూయందును తెలింగులు రాజ్యస్థాపనమును జేసినటులు శాసనములు దెలుపుచున్నవి. పురాతన వస్తుశాస్త్రపరిశోధకుడు రాయిసెలుగారు 1927 వ సంవత్సరమునందు ప్రాచీనప్రోముపాగను శిథిలములందు గనుగొనిన శాసనము లీ విషయమును సమర్థించుచున్నవి.

ప్రోము, శ్రీక్షేత్ర మను నామాంతరము గలిగి టిబెటు — బర్మా ప్రజల సంయోగము వలన గలిగిన ప్యూయహా జాతికి చిరకాలము రాజధానిగ నుండెను. ఇప్పటను 6 వ శతాబ్దమునకు సంబంధించి బౌద్ధస్తూప గర్భమునం దమూల్యమయిన వస్తుసము దాయము బయల్పడినది. స్తూప గర్భమునందు అశ్వత్థ వృక్ష విరాజితమైన వెండి పెట్టె గలదు. స్తూపోపరిభాగ పార్శ్వము లందు శాసనములు గలవు. ఆ శాసనములు ప్యూయు పాలి బాష లందు వేంగి లిపిని బోలిన లిపియందు గలవు. అందలి చిత్రముల యావ విలాసములును దక్షిణ హిందూస్థానము నందలి ప్రజలను బోలియున్నవి. స్తూపాంతర్భాగమునందు 20 బంగారు రేకుల పుస్తకము గనుపడినది. ఆ రేకులందు లభిధమ్మమునుండియును వినయపిటకమునుండియును ప్రవచనములు పాలీభాషయందు వ్రాయబడినవి. శాసనముల లిపి ఏడవ శతాబ్దమునందలి వేంగి లిపిని బోలియున్నది. ప్రాచీనమైన ప్రోము రాజ్యమునకు గూడ విజ్ఞాన సంస్కారములు ఆంధ్ర తీరముల నుండియే సంప్రాప్తమైనటులు శాసనముల స్వరూప స్వభావములు వేంగి లిపి రాజుల నామములు విశదము చేయుచున్నవి.

ఈ స్థితియంతయును 11-వ శతాబ్దమునందు సంపూర్ణముగ మారినది. మాతృదేశమునందు పోషణ సహాయములు లేని తైలుంగుల బలము క్షీణించినది. బర్మా ప్రజల కితర జాతులను తమ జాతియందు లీనము చేసుకొనగల శక్తియును తైలుంగుల విలయమునకు వినియోగపడినది. అన్రవతుడు 11—వ శతాబ్దము నడుమను తైలింగుల నోడించి బర్మా రాజ్యమును ప్రతిష్ఠించెను. పదునెనిమిదవ శతాబ్దము నడుమను తెలింగ రాజులు ఆవాను తగులబెట్టి స్వతంత్రులైనను, అలంగుపయా రాజా తెలింగులను తిరిగి నిర్జించి బర్మా రాజ్య స్థాపనమును జేసెను. కాలక్రమమునను బర్మా రాజ్యము భారతీయ రాజ్యములవలెను బ్రిటిషు సామ్రాజ్యాంతర్భాగమై స్వాతంత్ర్యమును బడయుటకు పరితపించుచున్నది.

నేనీ పురాణశ్రవణమును బర్మా దేశమునకును ఆంధ్రదేశమునకును చిరకాలాగతంబైన సంబంధ సాహచర్యములను సంస్మరించుటకు జేసినను ఈ యితిహాస మొక పరమార్థమును బోధించుచున్నది. దూరదేశాగతులైన పాలక జాతులు వారెంత బలసంపన్నులైనను బహుజనుల నడుమను వారి వ్యక్తిత్వమును సంరక్షించుకొనజాలకను స్వదేశీయులతో గలసిపోవుట సంభవించుచున్నది. బాహుబల స్థాపితమైన రాజ్యధ్వజము కాలప్రవాహమునందు బడిపోయినను ఆత్మబలాపాదితమైన ధర్మధ్వజము జితజేతల సంయోగ సాహచర్యములకు మూలాధారమై స్థిరముగను జేయుచున్నది.

వర్తమాన బర్మాదేశము — విశేషములు

బర్మాదేశము 2,33,707 చదరపు మైళ్ల విస్తీర్ణమును 1,32,12,192 ప్రజలను గలిగి సహజసంపదలతో విరాజిల్లు

చున్నది. చదరపు మైలునకు 57 ప్రజలు గలరు. ప్రజలకు ప్రధాన వృత్తి వ్యవసాయము. వ్యాపార పరిశ్రమ లతివేగమునను వ్యాపించి పనివాండ్ర యవసర మేర్పడినది. వడ్లమరలు, మట్టినూనెగనులు, కలపమరలు, గనులు, పరిపంటలు, గమనాగమనయానములు, పొగ యోడలు, రైలుబండ్లు మొదలగు పరిశ్రమలకు శిక్షితులైన పనివాండ్రును శిక్షితులుకాని పనివాండ్రును కావలసియున్నారు. ఈ పరిశ్రమల యుపయోగార్థము ప్రతియేటను భారతీయులు బర్మా దేశమునకు వలసపోవుచున్నారు. 1919—24 సంవత్సరము లలో బర్మాలో ప్రవేశించిన వారిసంఖ్య 20,88,848; బర్మానుండి తిరిగివెళ్లిన వారిసంఖ్య 16,92,362.ఆరేండ్లలో 3,96,486 మంది బర్మాయందు నిలిచిపోయిరి. బర్మాయందు జీవనోపాధిని గడిం చుటకు వచ్చెడివారియందు చాలమంది తిరిగివెళ్లవలయుననెడి సంకల్పముతో వచ్చుచుందురు. అక్టోబరు, నవంబరు, డిసెంబరు మాసములందు బర్మాకు వెడలుటయును మార్చి, ఏప్రిలు, మేయి మాసములందు తిరిగి స్వదేశమునకు బోవుటయును సామాన్య విష యము. వచ్చెడివారిలో కొలదిమంది నిలిచిపోవుటయును సంభవించు చున్నది. ఇటులు నిలిచిపోవుటకు గారణములు భిన్నములై యుండును. కొలదిమందియో అదృష్టవంతులై స్థిరమైన వృత్తిని సంపా దించి సంసారులై యుండవచ్చును. కొందరు నిస్సహాయులై భారతీ యులకు సహజమైన కర్మసిద్ధాంతమును నమ్మియుండవచ్చును. వ్యయప్రయాసములతో గూడిన సముద్రప్రయాణము కొందరికి ప్రతిబంధకము గావచ్చును. ఏది కారణమైనను కొంతమంది పని వాండ్రు బర్మాయందు నిలిచిపోవుట సహజము. కృష్ణాగోదావరి జిల్లా లకు రైలుబండ్లనిండా ఊడుపు కోతల కాలములందు మెట్టప్రదే శములనుండి పనివాండ్రు సలుపు రాకపోకలే విషయమును నిస్పష్టము చేయుచున్నవి. రాకపోకలు సుకరమైన స్థలములందు లాభమున్నను లేకున్నను స్వస్థలములకు జేరుట సహజము. ముఖ్యముగా నీ స్వభావ మాంధ్రులయందు జీర్ణించినది. స్వస్థానవేషభాషాప్రియులైన ఆంధ్రు లింతదూరదేశమునకు వచ్చుటకు గారణము పొట్టకూటికి గాని మడిమాన్యములను సంపాదించుటకు గాదని దేశపరిస్థితులు తెల్లముచేయుచున్నవి. ప్రజ లిద్దాన్నముతో నైనను స్వస్థలము లందుండ గోరుదురు పరస్థలములకు వెడలగోరరు. 'జననీ జన్మ భూమిశ్చ స్వర్గాదపి గరీయసి'యను ధర్మము శ్రీమంతులకన్నను నిరుపేదల కధికతరముగను వర్తించుచున్నది. శ్రీమంతులు స్వదేశము లందు పొగయోడలయందును విదేశములందును సకలసౌఖ్యముల ననుభవింపగలరు. నిరుపేదల కన్నిచోట్లను పుట్టుగతులు లేవు. అన్నాతురులై స్వస్థలమును విడిచి పరదేశములకు వలసపోయెడి దీనుల నాదరించి రక్షించుటకు బదులు వారిని నిందించుటయును పరిహసించుటయును హేయముగ జూచుటయును నాచారమైనది. ఈ యధర్మాచారమును మార్చుటకు ప్రపంచ మనుభవింపనున్న మహోదుఃఖవేదనకు చిహ్నములు ప్రపంచమునందంతటను పొడచట్టు చున్నవి. ఈ స్వల్ప చిహ్నములు ప్రళయాకారమును దాల్చకపూర్వమే యుపశమింపజేయుట యధికారులకును, సంపన్నులకును, విద్యావంతు లకును పరమధర్మమై యున్నది.

బర్మా అభ్యుదయము

బర్మా అభ్యుదయము బర్మాజాతివారికి వలెను నితరులకును నవసరమైన విషయమై యున్నది. ప్రపంచమునందు దేశ వికాస మును ప్రజావికాసమును పరస్పరాశ్రయములై వెలయుచున్నవి. సకలదేశములందు సంపదలను వికసింపజేయుటకు ప్రజాసంపద సాధనమై యున్నది. మానవసౌభాగ్యమునకు సాధనములైన వ్యవ సాయాభ్యుదయమునకును పరిశ్రమాభ్యుదయమునకును నవసరమైన ప్రజాసంపద బర్మాయందు కొరతపడియున్న విధమును బర్మా పరి స్థితులు విశదము చేయుచున్నవి. బర్మాయందు గల జనసంపద బర్మా ప్రజలకు ప్రియమైన వ్యవసాయ పరిశ్రమను వికసింప జేయుటకే చాలకున్నది. సారవంతమైన విశాలమైన దేశము ఫల వంత మగుటకు మానవవ్యవసాయము నపేక్షించుచున్నది. వర్తమాన పరిమితపరిస్థితులందును వ్యవసాయ నిర్వహణమునకు విదేశీయుల సహాయ మవసరం బగుచున్నది. పరిశ్రమల యభ్యుదయమునకు విదేశీయుల సహాయ మత్యంతావసరమైన విధమును దేశపరిస్థితులు విశదము చేయుచున్నవి.

బర్మాయందలి ప్రధాన పరిశ్రమలలో

వడ్లమరలందు	37,553	పనివాండ్రు
కొయ్యమరలందు	10,450	,,
పెట్రోలియం పరిశ్రమయందు	10,912	,,
రైలు పరిశ్రమయందు	4,405	,,

పనిజేయుచున్నటులు 1924 సంవత్సరము ఫ్యాక్టరి రిపోర్టు తెలుపుచున్నది. ఈ పనివాండ్రయందు

	బర్మాజాతి,	హైందవులు,	చైనీలు
సామాన్యులు 69,977	13,423	56,339	2842
శిక్షితులు 17,222	5924	9545	1,055

పనిజేయుచున్నను బర్మావారి సంఖ్య తక్కువగా నున్నది. 100 కి 19 వంతున సామాన్యులగు పనివాండ్రయందును 100 కి 24వంతున శిక్షితులైనవారియందును బర్మా ప్రజలు గలరు. బర్మా యందు పరదేశాగతులైన పనివాండ్రయందు భిన్నజాతుల వివరము:

	సామాన్యులు	శిక్షితులు
హిందుస్థాని మహమ్మదీయులు	874	235
హిందుస్థానులు	7202	1498.
బెంగాలులు, చిటగాంగుమహమ్మదీయులు	8912	3885
ఉత్కళులు	10701	897
ఆంధ్రులు	21959	1874.

తమిళులు	630	462
చీనులు	2842	1055
ఇతరులు	718	391

ఆంధ్రుల సంఖ్య సామాన్యపనివాండ్రయం దధికముగానున్నను శిక్షితులైన వారియందు తక్కువగా నున్నది. ఇటీవల చీనావారి సంఖ్య విపరీతముగను వృద్ధిని పొందుచున్న విధమును గలించిన 18 ఏండ్ల లెక్కలు విశదము చేయుచున్నవి బర్మా ప్రజలకు నగరవాసమునందును యంత్రాలయములందును నభిరుచి లేనపుడు విదేశీయుల మూలమునను దేశవికాసమును జేయించుట ధర్మము గాని విదేశీయాక్రమణ భయముచేతను దేశవికాసమును స్వీయ వికాసమును స్తంభనము చేయుట వివేకముగాదు. స్వల్పసంఖ్యాకులైన విదేశీయ కార్మికులు విశేషసంఖ్యగల బర్మాజాతిని మ్రింగివేయ జాలరు. వచ్చినవారిలో చాలమంది స్వదేశమునకు మరలి పోవుచున్నారు. శేషించినవారు బర్మాజాతితో నైక్యమును బొందుచున్నారు. రెండు విధములను బర్మా దేశాభ్యుదయమునకును జాతీయాభ్యుదయమునకును లాభము గలుగుననియును నష్టము గలుగదనియును సర్ మార్గను వెబ్బుగారును గ్రాంథముగారును చేసిన హితోపదేశమును బర్మా జాతీయవాదులు గ్రహింతురు గాక! బర్మా చరిత్ర మిందులకు నిదర్శనముగ నున్నది.

కార్మికుల స్థితి

బర్మాయందు పరదేశాగంతుకులైన కార్మికుల స్థితిగతులు దుర్భరముగ నున్నవిధమును భిన్నపక్షములవారును నంగీకరించుచున్నారు. ఈ దుర్భరస్థితికి గారణములను నిరూపించుటయందును నివారణోపాయములను గల్పించుటయందును, భేదాభిప్రాయములు విమర్శకుల సంస్కారానురూపముగను బయలుదేరుచున్నవి. అవివేకులు పరులమాయమాటలను నమ్మి బర్మాయందు బంగారము పడియున్నదని భ్రమపడి దూరస్థమైన బర్మాయాత్రకు బూనుకొనుచున్నారు. పొగయోడయందు కాలుపెట్టినతోడనే కష్టము లారంభమగుచున్నవి. సంకుచితమైన స్థలము, గుంపులు, సముద్రవ్యాధి, దుర్గంధ నివాసము, సంకుచితాహార విహారములు చిత్తోద్వేగమునకు స్వస్థలోన్ముఖమునకును గారణంబులగుచున్నవి. రంగూనునం దోడనుండి దిగినతోడనే దుర్గమారణ్యము నందువలెను నరారణ్యమునందు భయభ్రాంతులు గలుగుచున్నవి. పనివాండ్రు కాంట్రాక్టు పద్ధతిమీద పోయినను స్వతంత్రించి పోయినను పారిశ్రామిక జీవయాత్రకును నగరవాసమునకును సహజమైన కష్టములన్నియును ప్రత్యక్షమగుచుండును. నగరమునందలి నాలుగంతస్తుల సౌధముకన్నను పల్లెటూరియందు పూరిగుడిసె నివాసయోగ్యముగనుండును. పనివానికి లభించెడి రూ 20 ల వేతనములో ఖర్చులు - కమీషను అద్దె అన్నము పోను మిగులునది అల్పమైయున్నది. మీదుమిక్కిలి సంసారనిగ్రహములేని పనివాండ్రు దురభ్యాసములకును దుష్కార్యములకును లోనై దుర్బలులును దుర్మార్గులును నగుచున్నారు. 'రంగము పోయిరోగములను సంపాదించినా'డను సామెత సార్థకమగుచున్నది. ఈ దురవస్థకు కారకులు బర్మా ప్రభుత్వమైనను, యంత్రాలయ యజమానులైనను మేస్త్రీలైనను అవివేకులైన పనివాండ్రైనను దుస్స్థితిని బాపవలసిన బాధ్యత యందరిమీదను గలదు. తప్పులను దిద్దుట ప్రయోజనకరముగాని తప్పులనెన్నుట ప్రయోజనకరము గాదు. బర్మా యభ్యుదయమునకు ప్రస్తుత పరిస్థితులకు విదేశీయ కార్మికుల సంగయోగసాహచర్యము లత్యంతావసరములని గతకాలానుభవము విశదముచేసినది. బర్మాయందు నివాసములను గల్పించుకొనిన విదేశీయులు గలరు. ప్రతియేటను విదేశీయులు ముఖ్యముగను ఆంధ్రులు కొన్ని ఋతువులందు ప్రవేశించుచు తిరిగి పోవుచున్నారు. ఆగంతుకులు తమకును వాసదేశక్షేమమునకును వినియోగపడగల విధమును దేశహితైకపరాయణులు నిర్ణయింపవలసి యుందురు. ఆ నిర్ణయములకు స్వదేశాభిమానమును స్వజాతీయాభిమానమును ప్రతిబంధకము గాక సాధకముగ నుండగలదు.

పరాక్రాంత జాతీయాభిమానము

పాశ్చాత్యరాజ్యములు వ్యాపింపజేసిన పరాక్రాంతమైన జాతీయాభిమానము ప్రపంచమునందు మహాక్షోభమును గలుగజేయుచున్న విధమును ఐరోపా మహాసంగ్రామము విశదము చేసినది. ప్రకోపితమైన జాతీయాభిమానము "మాయింటికి వస్తే నాకేమి తెస్తావు, మీ యింటికి వస్తే నాకేమి యిస్తావు" అనెడి సామెతను బోలియున్నది. స్వార్థాపేక్షతో కూడిన జాతీయాభిమానము సంకుచితమై స్వజాతీయ ప్రయోజనములకును విజాతీయ ప్రయోజనములకును ప్రయోజనకరము గాదు. వ్యక్తులందువలె జాతులందును పరహితము ప్రపంచకల్యాణమున కుత్తమ ధర్మమైయున్నది. ఆ ధర్మావలంబనమునకు బ్రహ్మదేశము సకల విధములను దగియున్నది. ప్రజల యానందౌదార్య స్వభావములు జాతీయధర్మమును విశాలతరము చేయుటకు వినియోగపడుచున్నవి. జాతీయధర్మమును మతావరణము నతిక్రమించి విశాలమైనది. బర్మాదేశసంప్రదాయముల నారాధించెడి భిన్నమతములవారును జాతులవారును బర్మాజాతియం దైక్యమును బొందుచున్నారు. భిన్నజాతీయులైన షైయులు, తైలంగులు, మంగోలియనులు మొదలగువారు బర్మాజాతియందు గలసిపోయిరి. ఆ మార్గము వర్తమానకాలమునందును నవలంబింపబడుచున్నది. బౌద్ధమతము సంకుచితమైన కులావరణము నంతరింపజేసి విశాలమైన జాతీయావరణమును గల్పించుచు మానవ ధర్మావరణమునకు

సాధనంబగుచున్నది. స్త్రీల స్వాతంత్ర్యము ప్రజాప్రియత్వము, వ్యయసాయపరాయణత్వము జీవయాత్రను రసవంతము చేయుచు ప్రజాస్వామ్యత్వధర్మమును సఫలము చేయుచున్నది. ప్రజలకు వ్యవసాయవృత్తియందుగల యభిమానాదరణములు బర్మాజాతి కపూర్వమైన ప్రతిపత్తిని గలుగజేయుచున్నది. ఉత్తమమైన జాతీయధర్మప్రతిష్ఠాపనము జేయుట కవకాశము లుండియును సంకుచితమైన సజాతీయలక్ష్యమును ప్రయోజనమును నారాధింపగోరుట కాలప్రభావమై యున్నది. పరాధీనమై సేవకవృత్తియే ప్రధానమైన దేశములందిట్టి భయోత్పాతములు సహజముగను గలుగుచుండును. బర్మా జాతీయవాదులకు విదేశీయుల పోటీభయము ఉద్యోగములందు గలుగవలయునుగాని ప్రజలకు ప్రధానవృత్తియైన వ్యవసాయమునందును యూరపియనుల వశమునందున్న పరిశ్రమలయందును గలుగజాలదు. భారతవర్షమునకును బర్మాకును వియోగమున కన్నను సంయోగమునకు గారణము లధికముగ నున్నవి. స్వపరిపాలనముగల భారతీయ సంయుక్త సామ్రాజ్యమునందు స్వతంత్రరాజ్యముల సంయోగ సాహచర్యలు పరస్పరక్షేమమునకు సామ్రాజ్యక్షేమమునకు సాధనభూతములు గాగలవు. ముఖ్యముగాను భారతీయ సంప్రదాయాచారములను, భారతీయ విజ్ఞానమును, బౌద్ధమత ధర్మమును, తైలింగ

సంస్కారమును పూర్వవిధమునను మేళవించిన బర్మాజాతి స్వప్రయోజనములకును, భారత జాతీయ ప్రయోజనములకును, ప్రపంచ ప్రయోజనములకును కలిసియుండుట భగవత్సంకల్పము. బర్మా జాతీయవాదు లనవసరమయిన భయమును బాని బర్మాస్థితికి మూలాధారమైన మహాసంస్కారమునకు తిలోదకములను సమర్పింపకుందురు గాత!

బుద్ధభగవానుడు బోధించిన త్రిపథ ధర్మములకును వికాలార్థమును గల్పించుటకు తరుణము ప్రపంచ చరిత్రమునందు సమకూడుచున్నది. మానవులు వ్యక్తిరూపమునను, సంఘరూపమునను జాతిరూపమునను తాము తరించుటకును నితరులను తరింపజేయుటకును ధర్మమును, సంఘమును, బుద్ధదేవుని, శరణు పొందవలయును. శరణ్యమార్గమును సార్థకము చేయుటకు బర్మా దేశమును జాతియును బ్రహ్మసంపదలతో దగియున్నది.

ఆంధ్రోద్యమము

ఆంధ్రులకును బర్మా ప్రజలకును క్రీస్తుశకము పూర్వము నుండియును సంబంధ మవిచ్ఛిన్నముగా వచ్చుచున్నది. ఆంధ్రరాజులు నావికులు బౌద్ధసన్యాసులు తైలంగరాజులు తెలుగు కర్షకులు బర్మా దేశాభ్యుదయమునకును తెలుగు దేశాభ్యుదయమునకును పాటుపడినవిధము నుభయదేశచరిత్రలును విశదము చేయుచున్నవి. పూర్వము విజ్ఞానభాగ్యములను ప్రసాదించిన యాంధ్రదేశమిపుడు కర్మకారులను సమకూర్చుట కాలప్రభావము గదా! బర్మాయందు 1,60,000 ఆంధ్రులు నివసించుచున్నటులు 1921 జనాభాలెక్కలు తెలుపుచున్నవి. వీరందరును సామాన్యముగను కూలిపనులను జేయుటకై వెడలియుండిరి. ఒక రంగూను నగరమునందే 60,000 మంది కలరు. రంగూనునందలి ప్రధాన పరిశ్రమలు తెలుగువారిమీద నాధారపడియున్నవి. వడ్లమరలందు పేకుమరలందును, ఓడల యెగుమతి దిగుమతులందును, రిక్షాలయందును తెలుగువారే పనిజేయుచున్నారు. నిజముగా రంగూనుయొక్క అభ్యుదయము ఈ పనివాండ్రమీద నాధారపడియున్నను వీరి యోగక్షేమములకు తగిన యేర్పాటులను యజమానులును, అధికారులును జేసియుండలేదు. భిన్నప్రాంతములనుండి తాత్కాలికముగను కాలయాపన జేయుటకు వచ్చెడి పనివాండ్రయందు సంయోగసాహచర్యములు లేవు. ఎవరి దోవను వారు పోవుచున్నారు. వీరికి తగిన నివాసములను కల్పించుట మొదటి పనియైయున్నది. ఒక చిన్న గదియందు 20, 30 మంది నివసించుటవలనను అనారోగ్యమునకు అవినీతికిని గారణంబగుచున్నది. క్రొత్తనగరమునందు వారి ప్రవర్తనను జూచెడివారు లేనందువలన దురభ్యాసములు గలుగుచున్నవి,

పీఠియందు విద్యావివేకములను పెంపొందించుట కాంధ్రసేవాసంఘము చేయుచున్న సేవ ప్రశంసనీయము. రంగూనునందలి పనివాండ్రకును వారి పిల్లలకును రాత్రి దిన పాఠశాలలను స్థాపించి విద్యావివేకములను వ్యాపింపజేయుచున్న సేవాసంఘమున కాంధ్రులు కృతజ్ఞులుగ నుండవలయును. కాని చాలినంత ద్రవ్యమును, సాహచర్య సహకారము లేకను సేవాసంఘము పూనిన కార్యక్రమము బాగుగ జరుగకుండుట సంతాపకరము. రంగూనుపురమునందుగల యాంధ్రమహాజనులును, మాతృస్థానమునందుగల మహాజనులును వీరి ప్రయత్నములకు సకలవిధములను దోడ్పడి స్వధర్మ నిర్వహణమును జేయుదురు గాత!

నా మిత్రులు ఆవటపల్లి నారాయణరావుగారు "కార్మిక పత్రిక"ను ప్రకటించియును, "బర్మాయందలి హైందవ కార్మికులు" లను చిన్ని పుస్తకమును ప్రకటించియును, నితర విధములను సేవ జేయుచు కార్మికులయందు సంచలనమును గలుగజేయుచున్నందులకు వారు వందనీయులు. ఇతర మహాజనులును వారి శక్తిసంస్కారముల కనురూపముగను జేయుచున్న సేవ కాంధ్రమహాజనుల కృతజ్ఞతకు పాత్రులు. కాని చేయుచున్న పనిని చేయవలసిన పనితో పోల్చునపుడు భయభ్రాంతులు గలుగుచున్నవి. సాహసహృదయసంపన్నులైన ఆంధ్ర యువకులు తరుచు రంగూను నగరమునందును నితర ప్రాంతములందును గలరు. వారి యుత్సాహమును, సంయోగమును, కార్యదీక్షయును సాధింపజాలని కార్యము లేదు. జీవయాత్రను గడపుటకు నానాప్రాంతములనుండి వచ్చిన, భిన్నవృత్తుల నవలంబించుచున్న, భిన్నాదర్శములుగల, భిన్నసంస్కారములుగల ప్రజలయందు భేదాభిప్రాయము లుండుట సహజము. ఆ భేదాభిప్రాయములను, సమరసభావముతోను, సాహచర్య ప్రవృత్తితోను, సానుభూతితోను సమన్వయముచేసి కార్యదీక్షను వహించుట మానవధర్మము. సంయోగమువలనను గలుగగల శక్తికి మితిమేరలు లేవు. ఆత్మశక్తిని మరచి స్వదేశమునందును, విదేశములందును కష్టపరంపరల ననుభవించుచున్న యాంధ్రమహాజనులను రెండుకోట్ల యాంధ్రుల శక్తిసామర్థ్యములను సంస్మరించి ఆత్మోద్ధరణమునకును మానవకల్యాణమునకును దీక్షను బూన వేడుచున్నాను. ఆపత్సమయమునం దన్ని భేదములును సహజముగ నంతరించుచున్నవి. ఒక యాంధ్రునికి గలిగిన యాపద ఆంధ్రులందరకును గలిగినదని భావింపవలయును. యజమానులైనను, పనివారైనను, విద్యార్థులైనను, విద్యావిహీనులైనను, శ్రీమంతులైనను, నిరుపేదలైనను, బ్రాహ్మణులైనను, ఆదిమాంధ్రులైనను, ఆంధ్రులనియును, మానవులనియును సంభావించుటయును, కార్యదీక్షను బూనుటయును మన యంతర్గతమైన శక్తివికాసమునకు సాధనంబుగ నున్నది. ఒక యుగమునందు తైలింగులు బర్మాకు ప్రసాదించిన సాహసపరాక్రమములను, విజ్ఞానమును, మతధర్మములను, అక్షరామ్నాయమును వర్తమాన యుగమునందు నవీనరూపములు దాల్చుచున్నవి. ప్రపంచమునం దంతటను కర్మకారుల యభ్యుదయ మతివేగమునను వ్యాపించుచున్నది. ఇంగ్లాండునందు కార్మికపక్షము పాలించుచున్నది. సోవియటు రుష్యాయందు కార్మికుల సమాజస్వత్వములు సంపూర్ణవిజయమును బొందినవి. రంగూనుపురమునందును కార్మికులబలము విజయధ్వజమును సహజముగ స్థాపింపగలదు. మనుష్య నిర్మితములైన సకల యంత్రతంత్రములకును మానవశక్తియె మూలాధారముగ నున్నది. ఆశక్తిని సమీకరించి నిరూపించి యుపయోగింపవలసిన భార మాంధ్రమహాజనులమీదను గలదు. ముఖ్యముగ నుత్సాహపూరితులును విశాల హృదయులును, సేవాపరాయణులును నైన యువజనులీ భారమును వహింపవలసియున్నారు. ఆంధ్రయువకులు చూపిన సేవాపరాయణత్వము, శాంతము, శిక్షణ విధానము విజయచిహ్నములుగ నున్నవి.

ఆంధ్రోద్యమ నిర్వాహకులు విదేశములందు కష్టముల ననుభవించుచు నాంధ్రధ్వజమును పోషించి ప్రకటించుచున్న దేశీయ సోదరుల కభయము నొసంగి స్వధర్మనిర్వహణమును జేయుటకు వేడుచున్నాను. సోదరులారా! తాము నాయెడల చూపిన భక్తికిని ప్రేమకును వందనముల నర్పించుచు నయ్యవి వ్యక్తిగతములు కావనియును ఆంధ్రత్వమున కనియును గ్రహించుచు, పరమేశ్వరుని తమకు యోగక్షేమములను ప్రసాదించుటకు వేడుచున్నాను.

[ప్రథమ రంగూను ఆంధ్రమహాసభ
అధ్యక్షోపన్యాసము--1929]

గ్రంథాలయోద్యమము

నన్ను అధ్యక్షులుగ ఎన్నుకొనినందులకు కృతజ్ఞుడను. పద్యములు, శ్లోకములు చదివినవారికి కూడ కృతజ్ఞుడను. కాని అందుగల అతిశయోక్తులను నే నంగీకరించను. భవన నిర్మాణమును గూర్చి నా మిత్రులు సూచించినారు. భవననిర్మాణము భగవదాయత్తము. ఈశ్వరసంకల్పానుసారముగ సర్వకార్యములు సానుకూలమగును. రామమోహన గ్రంథాలయమును నామిత్రులు సూరి వెంకటనరసింహశాస్త్రి, అయ్యంకి వెంకట రమణయ్యగారలు స్థాపించినదాదిగ నాకుకూడ వారితోపాటు గ్రంథాలయోద్యమమునందు సంబంధము గలదు. గ్రంథాలయోద్యమము కొంత ఉపకారము చేసినది. విజ్ఞానము ప్రబోధము ఈ యుద్యమమువలన లభించినవి. విజ్ఞానమునంతను ఒకచోట చేర్చుట గ్రంథాలయోద్యమము లక్ష్యమునం దుంచుకొనినది. గ్రంథాలయముయొక్క ఉపయోగమును గ్రహించగల అధికారినికూడ ఈ యుద్యమము తయారు జేయవలె. అందులకు తగిన గ్రంథాలయ పాలకు లుండవలయును. ప్రజల విజ్ఞానాభివృద్ధి మన కవసరము. అందులకు గ్రంథాలయము లత్యవసరములు.

అసహాయోద్యమము వచ్చినపిమ్మట మనము రాజకీయరంగమున ప్రవేశించినాము. ఇచట ప్రవేశించుటవలన గ్రంథాలయోద్యమము వెనుకబడినను మంచిదని నా అభిప్రాయము. మనము 400 యేండ్ల క్రిందట మన సంప్రదాయమును వదలినాము. మఱచిపోయినదానిని మరల కావలయు ననుచున్నాము. 400 ఏండ్లు సంఘర్షణ జరిగిన పిమ్మట వెంటనే సాహచర్యము లభించుట దుస్తరము. అందులకు సంపూర్ణ స్వాతంత్ర్యము మనకు లభింపవలయును. మన ప్రజ్ఞ బయల్పడుటకు స్వతంత్ర ముండితీరవలయును. మన మనసు సంపూర్ణముగ బానిసత్వమునం దున్నది.

గాంధీమహాత్ముడు స్థిరప్రజ్ఞుడు. ఆయన చూపిన అసహాయ మార్గము మనము అవలంబించి స్వతంత్రులము కావలయును. స్వతంత్రత లేనిది యేకార్యమును సాధింపజాలము. పోతన కైవల్యప్రాప్తికి భంగము వచ్చునని ఎవరికిని కృతినీయలేదు. స్వతంత్రబుద్ధి మనకు లభించనిది, మనము స్వతంత్రులము కాజాలము. ఈ ఉద్దేశ్యములో ప్రాజ్ఞులెల్లరు ఈ యుద్యమమున చేరినారు. దానితో గ్రంథాలయోద్యమమునకు దెబ్బతగిలినది. అసహాయోద్యమమునకు సంపూర్ణవిజయము చేకూరలేదు. కాని అందువలన మనము నిరుత్సాహము చెందనక్కఱలేదు. క్రమేణ వచ్చిన వికాసమే సరియైన వికాసము. అట్లగుటంచేసి అసహాయోద్యమ ఫలితముకూడ స్థిరముగ నుండగలదని నమ్ముచున్నాము. స్వరాజ్యము వచ్చుసరికి మనము దాని [illegible] అధికారము పొందవలసియున్నది. వర్తమాన ప్రయత్నములకు పూర్వప్రయత్నములకు సాహచర్యము కుదుర్పవలయును. భిన్నత్వమున ఏకత్వము సిద్ధించవలయును. పూర్వపు విజ్ఞానము పునరుద్ధరించబడవలయును. ఇట్టి ఆశయములతో ఈ గ్రంథాలయము స్థాపించబడి పనిచేయుచున్నది. ప్రయోజనము స్థాపించినవారి ఆశయములనుబట్టి యేర్పడును. సంపూర్ణ పరిజ్ఞానము గలవారు గ్రంథాలయ పాలకులుగనుండు టవసరము.

మనము ఆంధ్ర వాఙ్మయ చరిత్రను పరిశీలించితిమేని యే యుగమునందైనను మతము వేదాంతము మనల నాకర్షించినట్లు విదితమగుచున్నది. ఐదేండ్లనుండి ఆంధ్ర వాఙ్మయ చరిత్రను తయారుచేయుచున్నాను. 12000 అచ్చు అయినట్టివి, 15000 అముద్రితములయినట్టియు గ్రంథములు గలవు. ఈ వాఙ్మయమును బట్టి చూచితిమేని ధర్మమువీద, మతమువీద ఆంధ్రులకు అభిలాష మెండుగనున్నట్లు స్పష్టపడుచున్నది. పెద్దన మనుచరిత్రయందు ధర్మజ్ఞానముల సమన్వయమును కుదిర్చినాడు. భక్తిజ్ఞానముల సమ్మేళన మొనర్చినాడు. సజీవులైన ప్రజలలో భాషయందు మార్పు జరిగి తీరును. అయితే పూర్వాపరసందర్భముల ననుసరించి మార్పు అవసరము. భాషాసంశుద్ధిగల వాఙ్మయ నిర్మాతలు భాషను సంస్కరించగల అధికారులై యున్నారు. అంతియేగాని ఏకొద్దిగనో తెలుగును చదివి భాష సంస్కరింపబూనుదు మనుట సరియైనపనికాదు. ఏది ఎట్లున్నను సంపూర్ణ స్వరాజ్యము సిద్ధించినగాని సంపూర్ణ నిర్మాణశక్తి మనకలవడదు. మన ప్రబంధకర్తలు 300 ఏండ్లనుండి గుడ్డిగ ప్రాతమార్గముల ననుసరించుచున్నారు. అస్వతంత్రతయే యిందులకు కారణము. మనము స్వతంత్రులమైనచో పూర్వాచారము వదలి నూతన వికాసమును సృష్టించ గలుగుదుము.

గ్రంథాలయమును గూర్చి యొక్కమాట చెప్పుచున్నాను. గ్రంథాలయమును సోషల్ క్లబ్బుగా మార్చకూడదు. రెంటి ఆశయములు వేర్వేరు. గ్రంథాలయమునందు పత్రికాపఠనము గ్రంథపరిశీలన, సంఘసేవ, దేశసేవ ప్రధానకార్యములు. కృష్ణా వరదల సందర్భమున రామమోహన గ్రంథాలయ మొనర్చిన సేవ ప్రశంసనీయము. ఈ భవనము పూర్తికాలేదని కొందరు చెప్పిరి. త్రివిక్రమరావుగారు పాశ్చాత్యదేశమునందలి గ్రంథాలయములకు గల మహాసౌధములను వర్ణించిరి. పదిమందిచేరి ఈ పనినిచేయు దమనే స్థిరసంకల్పమున్నచో పూరిగుడిసెయైనను సరిపోవును. సత్సంకల్పము అవసరముగాని మహాసౌధము కాదు. వర్తమాన కాలమున దేశము, సంఘము, వాఙ్మయములకు సేవచేయుట మన విధియై యున్నది.

[విజయవాడ రామమోహన గ్రంథాలయం 18-వ వార్షికోత్సవం అధ్యక్షోపన్యాసం—1929]

తంజాపురాంధ్రనాయకరాజులు

అనంతమైన కాలమహాప్రవాహమునందు కల్పములు, మన్వంతరములు, యుగములు, ద్వీపములు, ఖండములు, సామ్రాజ్యములు దృశ్యాదృశ్యములగుచు నిత్యమైన ధర్మాభ్యుదయమునకు వినియోగపడుచున్న విధమును ప్రపంచేతిహాసము లనంతముఖములను బోధించుచున్నవి. చరిత్రమునకు నామరూపవిలసితములైన దేశకాల పాత్రములు విషయములైనను దేశకాలపాత్రముల కాధార భూతమైన ధర్మము హృదయముగ నున్నది. జీవరహితమైన దేహమువలెను ధర్మరహితమైన చరిత్రాంశములు విశ్వశ్రేయస్సుకు నిరర్థకములు. ప్రపంచ చరిత్రను నూతన ధర్మలక్ష్యముతో నవలోకింపవలసిన విధమును హెచ్. జి. వెల్సుగారు విశదీకరించిరి:—

"చరిత్రకారులు సామాన్యముగను గొప్పపండితులు; వారు సాధారణముగను అసంగతవిషయములపట్లకన్నను స్వల్ప ప్రమాదములపట్లను పట్టుదలను జూపుచుందురు; వారు అనుపపన్న ప్రయోజన నిర్ణయముకన్నను, అసత్యతిథి నిర్ణయము గలుగజేసెడి పరిహాసఖండనమునకు భయపడుదురు. చరిత్రకారుని లక్ష్యము కాల నిర్ణయమునందు లగ్నమగుట సహజమైనను సామాన్యపాఠకుల కిట్టి విషయములం దభిరుచి గలుగజాలదు........విశాలమైన రాజకీయార్థిక మత సాంఘిక విషయములందు పాఠకుల చిత్తవృత్తిని లగ్నముచేయుట చరిత్రకు ప్రయోజనము...... నెపోలియను మహత్త్వ మర్థరహితము నాసురమునైన మూఢవిశ్వాసము............విశ్వశ్రేయస్సునకు సాధనములైన 'శాంతం, శివం, సుందరం' ధర్మముల యభ్యుదయావతరణములు చరిత్రకు పరమార్థములు. ప్రపంచమునందు లక్షలమంది రాజులు, మహారాజులు, రారాజులు, చక్రవర్తులు పుట్టి గిట్టిరి................ వారియందు ధర్మదీక్షాపరాయణుండైన అశోకచక్రవర్తి పరంజ్యోతివలెను ప్రకాశించుచున్నాడు."

ధర్మాభ్యుదయావతరణములేని రాజచరిత్రములు జీర్ణసామ్రాజ్యముల చరిత్రములవలెను కాలప్రవాహమునందు జీర్ణములైనవి. బలపరాక్రమముల లక్ష్యములకు నిలయములైన రాజచరిత్రములును ధర్మలక్ష్యమునకు సాధనభూతమైన విధమును విశదము చేయుట చరిత్రకు పరమార్థము. ఈ పరమార్థమును చరిత్రవిషయములందు ప్రతిబింబింపజేయుట చరిత్రలకు ప్రయోజనము.

శ్రీ కురుగంటి సీతారామయ్య (ఎమ్. ఏ.) గారు తంజావూరు సరస్వతీ మహలు పుస్తకాలయమునందు ఉపద్రష్టలుగ నున్నారు. ఆ పదవియందు వారుచేసిన పరిశ్రమ ఈ 'తంజాపురాంధ్రనాయక రాజ చరిత్రము' రూపమునను ఆంధ్రగ్రంథమాలయందు పదునేడవ కుసుమముగను ప్రకటింపబడినది. సీతారామయ్యగారు మొదటను ఆంధ్రవిశ్వవిద్యాలయపక్షమున నిందలి విషయములను ఉపన్యాసరూపమునను వ్యక్తముచేసిరి. స్వదేశాభిమానము, స్వభాషాభిమానము, స్వజాత్యభిమానము ప్రబలముగను ప్రవర్ధమానంబగుచున్న వర్తమానసమయమునం దాంధ్రనామ సంస్మరణ సంకీర్తనము లాంధ్రుల కత్యంతోత్సాహదాయకములుగ నుండుట సహజము. ఆంధ్రుల దక్షిణదేశ దండయాత్ర లాంధ్రాభ్యుదయమునకును, భారతీయ సంస్కార సంరక్షణమునకును నుపకరించిన విధము నీ గ్రంథము విశదము చేయుచున్నది.

అంతర్ముఖపత్రమునందు గ్రంథకర్త నిర్దేశించిన
'య దద్యతే ఋప్యతే య త్ప్రరోప్యతే
శతతమీ సా తనూ ర్మే బభూవ'

అను వేదవాక్యము వెల్సుగారు ప్రతిపాదించిన పరమార్థమునే ప్రతిపాదించుచున్నది. విశ్వశ్రేయస్సునకు నామరూప విలసితమైన ప్రపంచము నిరంతరము పునరావృత్తమగుచు ధర్మాభ్యుదయము గలుగుచున్నది. కాలగర్భమునందు సామ్రాజ్యము లస్తమించినను, సార్వభౌము లదృశ్యులైనను కాలాత్మపరమైన ధర్మ మవిచ్ఛిన్నముగను విశ్వశ్రేయస్సునకు వినియోగపడుచున్నది.

భరతవర్షమునందు దక్షిణోత్తరభాగములకు సంఘర్షము చిరకాలానుగతము. వింధ్యాద్రికి దక్షిణమునన్న పీఠభూమి మానవులకు ప్రాచీన వాసస్థలము. దక్షిణాపథమునం దుదీచ్యాగతులకును, దాక్షిణాత్యులకును సంప్రాప్తములైన సాహచర్య సంఘర్షణములు భారతీయ విజ్ఞానధర్మాభ్యుదయములకు వినియోగపడిన విధము భారతీయేతిహాసములం దజ్ఞాతాధ్యాయముగ నున్నది. ఈ యజ్ఞాతాధ్యాయమునందు విశేషభాగ మాంధ్రులకు సంబంధమును గలిగియున్నది. దండకారణ్య ప్రాంతవాసులైన యాంధ్రు లీభారమును వహించుచుండిరి.

ఆంధ్రరాజ్య మాదియుగమునందు శకయవనాదుల విజృంభణము నరికట్టిన విధమునను మధ్యయుగమునందు విజయనగర సామ్రాజ్యము మహమ్మదీయ విజృంభణము నరికట్టినది. దక్షిణభాగమునందు భారతీయ సంస్కార సంరక్షణమునకును, ఆంధ్రాభ్యుదయమునకును విజయనగర సామ్రాజ్యమును, సామ్రాజ్యాంతర్భాగములును వహించిన భారము పండితులకు పరిశోధనార్హముగ నున్నది.

విజయనగర సామ్రాజ్య విధ్వంసానంతరము దక్షిణాపథము, ముఖ్యముగ నాంధ్రావని, యనుభవించిన దుఃఖవేదనకు జీర్ణవిజయనగరము ప్రత్యక్షప్రమాణము. మహమ్మదీయ విజృంభణము, మహారాష్ట్ర విజృంభణము, పాశ్చాత్య విజృంభణము దక్షిణదేశమును 1565 సంవత్సరానంతరము సంక్షోభక్షేత్రముగను పరిణమింపజేసిన విధమును దేశ చరిత్రము వేయిముఖములను ప్రత్యక్షము చేయుచున్నది. ఆ సంక్షోభ మహాక్షేత్రమునందు తంజపురాంధ్రనాయకరాజ్యము సుక్షేత్రమై కొంతకాలము సంక్షోభమును ప్రతిఘటించుచు స్వదేశవిజ్ఞానసంస్కారములను సంరక్షించిన విధము నీ గ్రంథము సందర్భానుకూలముగను తెలుపుచున్నది.

చోళపాండ్య రాజ్యములు దక్షిణదేశమునందలి ప్రాచీన రాజ్యములు. ఈ రాజ్యములు పదునాల్గవ శతాబ్దాంతమునందు విజయనగర సామ్రాజ్యాంతర్భాగములైనవి. చోళపాండ్యరాజులు ప్రాచీన కాలమునుండియును కావ్యకళాశిల్పపోషకులు. విజయనగర ప్రతినిధులైన నాయకరాజులును చోళపాండ్యరాజుల మార్గము నవలంబించి తంజనగర మధురానగరముల గౌరవప్రతిష్ఠలను వృద్ధిచేసిరి. తంజాపురరాజులు సామ్రాజ్యపాశబద్ధులై సామ్రాజ్యాధికారమును గౌరవించుచుండిరి. భారతీయ దౌర్భాగ్యమునకు మూలబీజమైన పరస్పర కలహములు, తంజాపుర మధురరాజ్యములకు సహజావస్థలు. కేంద్రాధికారము ప్రబలముగ నున్నపు డంతఃకలహములను దీర్చుట కేంద్ర ప్రభుత్వమునకు సాధ్యమైనను నయ్యది శిథిలమైనపుడు దేశమంతః కలహములకు నిలయమై దుఃఖభాయిష్ఠము గాగల విధమును జీర్ణ సామ్రాజ్యముల చరిత్రములు సహస్రముఖములను ప్రత్యక్షము చేయుచున్నవి. జీర్ణవిజయనగర సామ్రాజ్యచరిత్ర మీ పరమార్థమును బోధించుచున్నను వర్తమాన రాజ్యాంగ నిర్మాణ సమస్యకును కేంద్ర రాష్ట్ర ప్రభుత్వాధికార నిర్ణయము క్లిష్టమై దేశ ధర్మారాధనము దురారాధ్యముగ నున్నది.

తంజాపురాంధ్రనాయకరాజ చరిత్రమును సూక్ష్మరూపమున నీపరమార్థమును ప్రదర్శించుచున్నది. నాగమనాయకుడు 1528 ప్రాంతమునందు శ్రీకృష్ణదేవరాయల యాజ్ఞానుసారముగను పాండ్యరాజునకు సహాయమును చేయుటకు బోయి చోళరాజును జయించి పాండ్యునకు రాజ్యము నిచ్చుటకు బదులు తానే పాండ్యరాజ్యమున కాధిపత్యమును వహించెను. నాగమనాయుని సుతుడు విశ్వనాథనాయకుడు రాయలవారి యాజ్ఞానుసారముగను తండ్రి నోడించి పాండ్యరాజ్యమును చంద్రశేఖరపాండ్యున కిచ్చెను. చంద్రశేఖరుని యనంతరము విశ్వనాథనాయకుడును ఆయన వంశమువారైన తిరుమల నాయకాదులును మధురరాజ్యము నేలుచు స్వాతంత్ర్యమును బూనుచుండిరి. విశ్వనాథనాయకుడే తంజాపుర రాజ్యమున కధిపతి యైనటులు కొందరభిప్రాయపడుచున్నారు. సీతారామయ్యగారీయభిప్రాయమును ఖండించుచు తంజాపురాంధ్రరాజచరిత్రము నిటులు నిర్ణయించుచున్నారు.

అచ్యుతదేవరాయలు క్రీస్తుశకము 1535 ప్రాంతములందు తనతోడి యల్లుడగు చినచెవ్వప్పనాయకుని తంజాపురము రాజధానిగ గల చోళరాజ్యమున కభిషిక్తుని చేసినటులును, చెవ్వప్పనాయకుని పుత్రుడు అచ్యుతనాయకుడు 1561—1614 వరకును, పౌత్రుడు రఘునాథనాయకుడు 1614–1633 వరకును నీ చోళరాజ్యమును పాలించినటులును సహేతుకముగా విషనరీల లేఖలు, శాసనములు, గ్రంథములు మొదలగు నాధారములతో గ్రంథకర్త నిర్ణయించుచున్నారు. రఘునాథనాయకుని శౌర్యప్రతాపములను 1616 సంవత్సరమునందు జరిగిన తోపూరుయుద్ధము విశదము చేయుచున్నది. తోపూరు విజయము దక్షిణదేశ సంక్షోభమును 40 ఏండ్లకరి కట్టినను చిరకాలసంవర్తితంబులైన విలయబీజముల ఫలము కాలక్రమమున పరిపక్వమై ఫలించినది. విజయరాఘవనాయకుడును, నాతని సంతతివారును స్విప్రళయ ఫలము ననుభవించిరి.

గ్రంథమునందు మధుర తంజాపుర రాజ్యముల ఉద్భవనిర్గమనములకును, వంశావళులకును, పరస్పర కలహములకును, కేంద్రాధికారమునకుగల సంబంధములు సందర్భానుసారముగను జర్చింపబడినవి. ఈ రాజ్యములందు సహజముగను ప్రతిష్ఠితమైన ప్రళయబీజములకు మహమ్మదీయ విజృంభణము, మహారాష్ట్రవిజృంభణము, పాశ్చాత్యవిజృంభణము దోహదంబు నొసంగి సర్వసంహారమునకు వినియోగపడినవిధమును దక్షిణదేశ చరిత్రము విశదము చేయుచున్నది. దక్షిణదేశరాజ్యముల చరిత్రము 17, 18 శతాబ్దములందు దుఃఖభూయిష్ఠమై అంధకారబంధురముగ నున్నది.

తంజాపురాంధ్ర రాజచరిత్ర మాంధ్రచరిత్రమునందే కాక, దక్షిణహిందూరాజ్య చరిత్రమునందును మధ్యయుగమునందు చరమాధ్యాయము. ఈ చరమాధ్యాయమునందు రఘునాథనాయకుని పరిపాలనమును, గోవిందదీక్షితుని మంత్రిత్వమును సకల విధములను శ్రీకృష్ణదేవరాయల చరిత్రను స్మరింపజేయుచున్న విధము నిటులు గ్రంథమునందు దెలుపబడినది:—

"ఈ చరిత్రమునకు రఘునాథుడు నాయకమణి. ఈయనను కృష్ణరాయలతో నన్ని విషయములలో బోల్పవచ్చును. లక్ష్మీ సరస్వతు లిర్వురును తంజనగరము తమకు రాజధానిగా చేసికొని నిరంతర నృత్యము గావించిరి. ఆంధ్రభాషామతల్లికి ముద్దుకుమారుడై, యాంధ్ర కవితావధూటికి ప్రేమాస్పదుడైన నాయకుడై యీయన వరలెను. విద్యానగరమున కృష్ణరాయభోజుని కాలమున నాంధ్ర

కవితావధూటి యెట్లు పల్లకిలో నూరేగింపబడెనో యట్లె రఘునాథుని కాలమున శారద ధ్వజాధిరాజచిహ్నములతో వరలెను.”

చోళనాయక మహారాష్ట్ర మహమ్మదీయ బ్రిటీషు ప్రభుత్వముల సమరములకును, ద్వైతాద్వైత విశిష్టాద్వైత సంవాదములకును, హిందూమహమ్మదీయ క్రైస్తవమత సంస్కార పరివర్తనములకును రంగస్థలముగను పరిణమించిన తంజాపురము వర్తమాన కాలమునందును విజ్ఞానస్థానముగను వెలయుచున్నది — చిరకాలాగతమైన రాజకీయమతసాంఘికార్థికాది సంస్కారములు వర్తమాన యుగమునందును రాజకీయములందును, సారస్వతమునందును, కళలయందును, శిల్పమునందును, ప్రజాశీలమునందును గోచరంబగుచు ధర్మప్రతిష్ఠకు సాధనంబగుచున్నవి. తంజాపురమునందు స్థాపితమైన సరస్వతీ మహలు గ్రంథాలయము తంజాపుర ప్రాచీనవైభవ దైన్యములను ప్రత్యక్షముచేయుచు సకల కర్మలకును నాధారభూతమైన విజ్ఞానవిజయమును సువ్యక్తము చేయుచున్నది. నామ రూప విశిష్టములైన రాజ్యములు, కోటలు, గుళ్లు, గోపురములు, మిద్దెలు, మేడలు, మసీదులు, చర్చిలు జీర్ణము లగుచున్నను నామ రూపాధిష్ఠితమైన విజ్ఞాన మప్రతిహతముగను, సజీవమైన కావేరీ ప్రవాహమువలెను, ప్రవహింపగల విధమును జీర్ణమందిరస్థములైన జీర్ణగ్రంథములు స్ఫుటము చేయుచున్నవి.

నాయకరాజచంద్రుడు రఘునాథనాయకుడు కాలధర్మమును పొందినను రఘునాథాభ్యుదయాది కావ్యనాటకములును, గ్రంథాలయమున సజీవముగ నున్నవి. అప్పయదీక్షితులు, గోవిందదీక్షితులు గతించినను వారి గ్రంథములు విలసిల్లుచున్నవి. గ్రంథాలయమునందు గల సంస్కృతాంధ్ర తమిళ కర్ణాట మహారాష్ట్రాది గ్రంథములును, చిత్రపటములును, రాజులును, రాయసులును సంతరించినను వానికి ప్రయోజనమైన విజ్ఞానవిజయమును విశదము చేయుచున్నవి.

శ్రీ సీతారామయ్యగారు గ్రంథాలయాధారమున తంజాపురాంధ్రనాయక చరిత్రమును రచించి సరస్వతీ మహలు గ్రంథాలయ ప్రయోజనము నాంధ్రలోకమునకును, పండితబృందమునకును వ్యక్తముచేసి వారి ధన్యవాదములకు పాత్రులగుచున్నారు. తంజాపురాంధ్రనాయకచరిత్ర రచనయందు గ్రంథకర్తలక్ష్యము సంప్రదాయ సిద్ధమైన మార్గము నవలంబించుచున్నది. వెల్సుగారు తెలిపినట్టుల వంశావళులు, విజయములు, కాలనిర్ణయములు చరిత్రపరిజ్ఞానమున కవసరములైనను మానవాభ్యుదయమునకు విశేషప్రయోజనకరములు గావు.

గ్రంథాలయమున కుపద్రష్టయైన సీతారామయ్యగారు తమ లక్ష్యము నాంధ్రరాజ్యవ్యాపన చరిత్రలక్ష్యమునకువలెనే యాంధ్ర సాహిత్య చరిత్ర రచనకు మరల్చి ఆంధ్రసాహిత్య చరిత్రయం దీ యజ్ఞాతాధ్యాయమును సువ్యక్తము చేయుదురుగాక.

శ్రీకృష్ణదేవరాయల యాస్థానమునందు పెద్దనాదుల హస్తములందు వర్ధిల్లిన ఆంధ్రసాహిత్య ప్రవాహము తంజాపురాంధ్ర రాజ్యమునందును ప్రవహించి నాయక రాజ్యమును సారవంతము చేసినది. స్త్రీలు, పురుషులు సంగీత సాహిత్యములందు ప్రావీణ్యమును గడించి రాజసమ్మానము బడసిన విధమును పరిణయములు, విలాసములు, రత్నాకరములు, కావ్యములు, చరిత్రములు గ్రంథములు విశదము చేయుచున్నవి. చోళపాండ్య రాజ్యములం దాంధ్రనాయక రాజ్యవ్యాపన మాంధ్రప్రజా సంస్కారముల వ్యాపనమునకు వినియోగపడిన విధమును శిల్పకళాసాహిత్యములు విశదము చేయుచున్నవి. శ్రీరామభక్తి భరితములైన సంగీత సాహిత్యనిధులైన త్యాగరాజ కృతులు తంజాపురాంధ్రరాజ్యవ్యాపనమున కమూల్య సఫలముగ నాచంద్రార్కము వెలయుచున్నవి.

గ్రంథము సప్రమాణముగ నుండుటకుగాను మూలగ్రంథమునందును, అనుబంధములయందును ముద్రితములైన దీర్ఘప్రమాణములు గ్రంథబాహుళ్యమునకు కారణములు.

ఆంధ్రవిశ్వవిద్యాలయ నిర్వాహకులు విస్మృతమును, వివాదగ్రస్తమును నైన తంజాపురాంధ్రరాజ్య చరిత్రము నుపన్యాసములను చేయుటకు సీతారామయ్య గారికిని, తన్మూలమున నాంధ్రాభ్యుదయమునకును అవకాశమును గల్పించినందుల కభివంద్యులు. ఆంధ్రగ్రంథమాలయం దీగ్రంథమును ముద్రించి గ్రంథమాలాప్రయోజనమును విస్తరింపజేయుటకు సహాయభూతులైన శ్రీయుత సీతారామయ్యగారి కభివందనములు.

[తంజాపురాంధ్రనాయకరాజ చరిత్రము తొలిపలుకు—1932]

సాహిత్యతత్త్వము

సాహిత్యతత్త్వ విచారణ మహారము, అనాహతము; అగాధము.

సాహిత్య మవ్యక్తమునకు సువ్యక్తమైన పురుషార్థము. సాహిత్యము నిత్యమైన సచ్చిదానందానుభవమునకు, దేశకాలపాత్ర విలాసకల్పితమైన రసానందానుభవమునకు సాధనము. సాహిత్యరసానందము విశ్వధర్మము, విశ్వాధారము, విశ్వేశ్వర విలాసము. పిపీలికాది బ్రహ్మపర్యంతముగల జీవజాలము లాత్మానందానుభవమున కనవరతము విశ్వసాహిత్యోపాసనమును జేయుచున్నవి. సాహిత్యోపాసనమునకు సాధకసాధనములు వేరైనను సాధ్యము సమానము. సాహిత్యోపాసనమునందు భాషలు, భావములు, దేశములు, కాలములు, పాత్రలు, రసములు భిన్నములైనను ప్రయోజనము మాత్రము విశ్వాధారమైన రసానందము సమానము. సాహిత్యోపాసనమునకు సాధనములైన కర్మకళాయోగ శాస్త్రాద్యంగములందు సారస్వతము ప్రధానాంగము. అవ్యక్తమునకు ప్రథమవ్యక్తస్వరూపమైన శబ్దము సాహిత్యాంగములందు సారస్వతాంగమునకు ప్రధానస్థానమును గల్పించుచున్నది. అనంతమైన సాహిత్యతత్త్వవిచారము నొక చిన్న పుస్తకమునందు సంగ్రహించుటకు శ్రీయుత జొన్నలగడ్డ సత్యనారాయణ మూర్తిగారు చేసిన ప్రయత్నము సకల జనాదరణమునకు పాత్రముగ నున్నది.

భారతీయ సాహిత్యము వైదికయుగమునందువలెను వర్తమాన కాలమునందును శాఖోపశాఖలుగను పరిణామమును పొందుచున్న విధము సాహిత్యతత్త్వజ్ఞుల విచారాదరణములకు దగియున్నది. వైదిక లౌకిక సారస్వతములు భిన్నసాహిత్యరూపములను పురుషార్థమునకు వినియోగపడగల విధమును ప్రాచ్య పాశ్చాత్యసాహిత్య పరిశోధనలును ప్రాచీనాధునాతన సాహిత్యపరిశోధనలును బోధించుచున్నవి. జగన్మోహనమునకు ప్రకృతి పురుషుల సమాశ్రయము బీజము. పరమాణువర బ్రహ్మముల లీలావిలాసములం దాత్మానందమునకు సాధనములను వరసముగను కల్పించుటకు సాహిత్యాచార్యులు సమర్థులు. సాహిత్యాచార్యులకు సంభావనాకల్పనలు ప్రతీచీ సంస్కార సంజాతమైన ప్రవృత్తిపరమైనను, ప్రాచ్యసంస్కార సంభవమైన నివృత్తిపరమైనను పరమార్థ మాత్మానందానుభవము. అనిత్యములైన దేశకాల పాత్రావరణములందు నిత్యమైన సచ్చిదానందానుభవమును సాహిత్యము సాధ్యముచేయుచున్నది. యవన రోమక బ్రిటిషు భరతవర్షములు, వంగాంధ్ర రాష్ట్రములు, త్రేతాద్వాపర కలియుగములు, సీతా సావిత్రి డెస్డిమోనాదులు, సీతారాములు, రాధామాధవులు, ఉమామహేశ్వరులు కాలమహాస్రవంతియందు రసతరంగములు. ప్రకృతి సంభవములైన దేశములు, యుగములు, భాషలు, భావములు, పాత్రలు, సంప్రదాయాచారశీలములు సాహిత్యోపాసకుల హృత్తములందు రసానందమును గలుగజేయుచు పురుషార్థమునకు సాధనము లగుచున్నవి.

సాహితీగోష్ఠి, శైలి:

సాహితీగోష్ఠి బ్రహ్మసంకల్పమువలెను బ్రహ్మాండవ్యాప్తము. మహాకవులు బ్రహ్మ సంపన్నులు. బ్రహ్మసంపన్నులు సర్వత్ర కావ్యకళా విలాసములను సందర్శించుచు బ్రహ్మానందమును గలుగజేయగల విధమును కావ్యములు కవిత్వతత్త్వము వ్యక్తము చేయుచున్నవి. మానవ సంకల్పమునకు బ్రహ్మత్వమువలెను సాహితీగోష్ఠికిని బ్రహ్మత్వము సాధ్యము. బ్రహ్మమయమైన ప్రకృతి రంగములందు సకల సాహిత్యకళా విలాసములందును బ్రహ్మానందము బ్రహ్మజ్ఞులకు సాధ్యము. బ్రహ్మానందమునకువలెను భావానందమునకును రసావరణ నిర్ణయ మసాధ్యము. మహాకావ్యములవలెను భావకావ్యములును రసానందానుభవమునకు నియత సాధనములు. రసానందానుభవమునకు ప్రతిబంధకము సంకల్పముకాని భావముకాదు. దేశావృతమైన విషాదవస్తుయందు కావ్యహృదయమునకు భావార్థ నిర్ణయము నిరర్థకము. భావార్థపరిణామమునందు శైలియును సహజ పరిణామమును పొందుచున్నది. ఆంధ్రసాహిత్య పరిణామమునందు భావశైలీ పరిణామవిమర్శనము సాహిత్యోపాసకుల యాదరణపాత్రము గావలసిన విధమును శ్రీ సత్యనారాయణమూర్తిగారి యీ భావములు విశదము చేయుచున్నవి.

"భావప్రకాశమునకు సముచితమైన భాష సాధనము కదా. భాషా గమనికకు వ్యాకరణ సూత్రము లవసరములే. ఇవి కట్టుత్రాళ్ళుకాక, పట్టుదారములట్లు మృదులములై, అనురాగసూత్రములట్లు అదృశ్యములై యుండవలెను. తెలుగక్షరములు ముత్తెములవంటివి. ముత్తెపుసరములోని దారము వెలుపలికి తోచనట్లు తెలుగులోని లక్షణసూత్రములు బట్టబయలు కానపుడే తెలుగుశైలి చక్కనిదై యుండును. పగ్గములను, ఉరిత్రాళ్ళను తెలుగమ్మకంఠమునుండి పండితులు తొలగించుట పాడి. ఆంధ్రభాషా ప్రపంచమున ద్వంద్వయుద్ధమునకు తొడరియున్న ఇరుపక్షములవారును తమదోషములను గుర్తించి ఉత్తమసారస్వతోద్దేశములకు తోడ్పడుసూత్రములను శాసించునట్లు నిరువురు చేతులు కలుపుకొని, విశ్వవిద్యాలయముల సాహాయ్య మందవలెను. ఇట్లొనరించిరేని, ఎన్నని బాధలు తొలగిపోవును. వాడుకమాట వంగీక

తింపని విశ్వవిద్యాలయములును, వాడుక మాటలనే అంగీకరించు గ్రంథాలయములును, విఱుగుడు మాటలను త్రుంపుడుమాటలను కాంక్షించు భాషాసమితులును, వాడుకమాటలని చెప్పి వంకరమాటలను దెచ్చి సింహాసనముపై గూర్చుండబెట్టి చుట్టును రామ భజనముచేయు అపూర్వ భాషాభక్తులును పెడమొగములను బెట్టుకొనక, ఒకరి మొగములనొకరు పరికించుకొని, వెక్కిరింతలకును పండ్లపటపటలకును, కారుమాటలకును, కన్నీళ్లకును స్వస్తి చెప్పి, సొమ్మసిల్లియున్న భాషాసతికి శాంతియు, నానందమును ప్రసాదించిరేని, దారి తెన్నులేక అల్లాడు పాఠకులును, విద్యార్థులును ధన్యులగుదురు.”

భా వ నా వే శ ము

సాహిత్యమునకు భావనాశక్తి కీలకము, హృదయము. పరమాణువునుండి పరబ్రహ్మము వరకును వ్యాప్తమైన విశ్వమునందు సాహిత్యోపాసకులకు దివ్యవిభూతులు సర్వకాలసర్వావస్థలయందును ప్రసన్నము లగుచున్నవి. శాంతశివసుందరవిలాస విలసితములైన విశ్వమునందు సాహిత్యోపాసకులకు స్వీయభావనానురూపముగను దివ్యభూతులు గోచరంబగుచున్నవి. భావనాశక్తి ప్రకృతి విలాసములకు షోడశ కళాన్యాసమును ప్రాణప్రతిష్ఠను కల్పించి విశ్వసాహిత్య స్వరూపమునను, ధర్మార్థ కామమోక్షముల ననుగ్రహించుచున్నది. దైవాసురయుద్ధము, క్షీరసాగరమథనము, హాలాహలామృతోద్భవములు, లక్ష్మీసుదర్శన ప్రభవములు, మోహినీ విలాసములు భావనాశక్తి ఫలములైన సాహిత్యపరిణామములు. గౌరీ శంకర కైలాస విహారములు, రాధామాధవ బృందావన విహారములు, గోపాలకృష్ణలీలలు గోపాలవిలాసములు, ఏసు, బుద్ధ త్యాగవిలాసములు పరమార్థప్రదములైన సాహిత్యేతిహాసముల పరిణామములు. సచ్చిదానందాత్మకమైన సాహిత్య పరిణామమున కాత్మపరిణామము ప్రమాణము. ఆత్మభావనాశక్తి విశ్వమునం దంతటను సత్యజ్ఞానానందమయమైన ఆత్మసందర్శనమును జేయుచు రసానందాత్మకములైన సాహిత్య కావ్యకళారూపమునను పురుషార్థ పరిణామమును పొందుచున్నది. సాపేక్షమైన సాహిత్యరసానందానుభవము నిరపేక్షమైన ఆత్మానందానుభవమునం దైక్యమును పొందుచున్నది. సాహిత్య తత్త్వవిచార మీపరమార్థమును దృష్టాంత సిద్ధాంతరూపమునను విశదము చేయుచున్నది. సత్యనారాయణమూర్తిగారు ‘భావనావేశము’ ‘భావనాపరిశీలనము’ శీర్షికల క్రిందనుజేసిన సాహిత్యతత్త్వమీమాంస విశాలమై సాహిత్యోపాసకులకు సమాదరణీయముగ నున్నది. గ్రంథమునందలి యుదారాశయముల నీక్రింది వాక్యములు తెలుపుచున్నవి:—

"కన్నున్నగాని శిల్పము వెరవేరదు, జీవమున్నగాని శిల్పము సార్థకముగాదు. ఈ జీవమును ఆ కన్నును భావావరిశీలనముల మేలుగీములు. అద్భుత సృష్టికిని, కళాపుష్టికిని, భావ్యదాశయ తుష్టికిని సుధామయ, ఆనందమయ, ఆలోకమయ అనంత జీవనమునకు తలిదండ్రులైన భావపరిశీలనముల ప్రసన్నత చేకుఱుట ఎటి వారికి?"

మాతృభాష

సాహిత్యమునకు సారస్వతము మకుటము. సాహిత్యాంగములైన లలితకళలు నృత్యగీత వాద్యాదులు సాహిత్య నిర్మాణవికాసములకు సాధనములైనను భావప్రకాశమునకు మూలాధారమైన భాష సాహిత్య తత్త్వమునకును, తత్త్వవిచారమునకును సాధనము. అవ్యక్తమైన ప్రణవనాదముతో నారంభమైన సాహిత్యము భావార్థకళాపరిణామమునను సువ్యక్తమగుచున్నది. అవ్యక్తమైన బ్రహ్మమునకు శబ్దము సువ్యక్తస్వరూపము. సాహిత్యమునకు కీలకమైన భావమునకు శబ్దమక్షరసుందర స్వరూపము. భావశబ్దార్థ కళల యోగానుభవము సాహిత్యము. సారస్వతాభ్యుదయమునకు సహజమైన భావములువలెను సహజమైన భాషయును మూలాధారము. ప్రపంచమునం దెచ్చటను సారస్వత తత్త్వవిచారమునందు హిందూస్థానమునందువలెను మాతృభాషాభిమానాక్రందనము చేయవలసిన దురదృష్టము కనుపడదు. పారతంత్ర్యము ననుభవించెడి ప్రజలకు పరావలంబనము నందుగల యభిమానాదరణములు స్వావలంబన స్వయంపోషణము లందు దుర్లభములు. శ్రీ సత్యనారాయణమూర్తిగా రీవిషయమై చేసిన విమర్శనము నాంధ్రభాషాభిమానులందరును గమనించుట వివేకము:

"వంగీయుల హృదయశక్తిని, ద్రవిడుల మేధాశక్తిని మనయందిముడ్చుకొనియుండియు, మనలను మనము గుర్తించుకొనక స్వీయసముద్ధరణమును కాంక్షింపక, సాహిత్యవృద్ధినుండియే జాతియవృద్ధి గోచరించునని ఎఱుఁగక ఆత్మవిస్మృతులమై పడియుంటిమి. మన భాషయో? ప్రాచ్య ఇటాలియన్ అని ప్రసిద్ధినందిన భాష యయినది. అనేక శతాబ్దులకు మున్నే విజయనిశానముల నంబరవీథి నెగిరింపజాలిన భాష మనయది! సౌందర్య మాధుర్యములకు పెన్నిధానము కాఁజాలుదునని నిరూపించిన భాష మనయది! నేడు మూలఁబడియున్న భాషయు మనయదియే! ఏల? పగ్గములు చేతఁ బుచ్చుకొని, మాటలు విగించుకొని, భాషసటిని పెకిలికట్టు పండిత ప్రకాండులే యుత్తర మీయవలెను. కాలాను సారమైన గమనికను జూపని భాషను గుఱించి రవీంద్రుఁడనిన వాక్కు ఎల్లెడల వర్తించు సిద్ధాంతమేకద! లాటినగలందు నిలిచిన తెలుఁగు సర్వాంగసుందరియై ఎట్లు చూపట్టును? ఏటాంధ్ర భాషయోవ ముందులకు జరుగును? ఆంధ్రహృదయమందలి సహజశక్తి విజృంభింపవలెననిన, ఆంధ్రసాహిత్యము పునరుద్ధరణము నందవలెననిన ఆంధ్రభాష స్వాతంత్ర్య మందికొవలెను. వంగసీమ యందువలెనే మనసీమయందును భాషావిప్లవము తలసూపవలెను. శతాబ్దులకు ముందు శిలాగ్రంథములందు చెక్కఁబడిన లక్షణసూత్రములును, వ్యాకరణ నియమములును నేఁటి కాగితములందు పునర్ముద్రణమొందినంతనే తమరాలిరూపును, తమకటికమనసును మాపు చేసుకొనునా? భాషాస్రోతమునకు ఆనకట్టయగుటకై వ్యాకరణము నిర్మింపఁబడదు. అట్లది నిలిచెనేని, దీనిని దెగఁ గొట్టుటకు కాల విలంబనము కారాదు."

మాతృభాష, వాడుకభాష, గ్రాంథికభాషల విషయమునను సాహిత్యగోష్ఠి, భావనావేశము, నాటక లలిత కళల విషయమునను సత్యనారాయణమూర్తిగారు చేసిన విమర్శనలు సాహిత్య భాషా కళాభిమానుల యాదరణపాత్రములు. ఆంధ్ర వాఙ్మయాభ్యుదయాభిమాను లందరును శ్రీ సత్యనారాయణమూర్తిగారు వారి సాహిత్యోపాసనానుభవపూర్వకముగను రచించిన సాహిత్యతత్త్వ విచారము నాదరించి సాహిత్యోపాసనమును జేయుదురుగాక!

శ్రీ సత్యనారాయణమూర్తిగా రాంగ్లాంధ్రవంగ సారస్వతము లందు పరిశ్రమచేసిన విద్యావంతులు, సాహిత్యోపాసకులు. నవీన నాధునాతన సారస్వతములును, ప్రాచ్యపాశ్చాత్య సారస్వతములును, సంస్కృతాంగ్లాంధ్ర సాహిత్యములును, ఆధ్యాత్మికాధిభౌతిక సాహిత్యములును ప్రకృతివిలసితములైన సత్య శివ సుందర విలాసములను మహాకవులు సంకల్పించి, సందర్శించి, వినిర్మించి రసానందమును గలుగజేయగల విధమును పరిస్ఫుటము చేయుచున్నవి. వ్యాస వాల్మీకి కాళిదాసాది మహాకవుల కావ్యములవలెను, మిల్టన్, షేక్స్పియర్, హోమర్, డాంటె, గెటె, బైరన్ మొదలగు మహాకవుల కావ్యములును, శివాంత కావ్యములువలెను దుఃఖాంతకావ్యములును, మహాభారతములువలెను సామాన్యభావగీతములును, రసాత్మానందమునకు వినియోగపడిన వినియోగపడుచున్న విధమును శ్రీ సత్యనారాయణమూర్తిగారు ఈ గ్రంథమునందు బాగుగ విమర్శించిరి. భారతీయ సాహిత్యమునకు చతుర్విధ పురుషార్థములందును నిత్యమైన మోక్షము పరమార్థమైన విధమునను, విశ్వసాహిత్యమునకును నిత్యమైన ఆత్మజ్ఞానానందము పరమార్థమైన విధమును నవగతము చేయుటకు శ్రీ సత్యనారాయణమూర్తిగారు చేసిన ప్రయత్నము సాహిత్య మీమాంసకులకు విచారయోగ్యముగను నున్నది.

[సాహిత్య తత్త్వవిచారము సమీక్ష—1937]

కావ్యాత్మ

ఆత్మానందము సకలపదార్థములకును పరమార్థము. ఆనందమునకు జ్ఞానమాధారము. జ్ఞానమునకు సత్యము శక్తి. సత్యమున కాత్మ కేంకము. సచ్చిదానందాత్మకమైన పరమార్థానందానుభవమునకు విశ్వహృదయ సౌందర్య విలాసములు నిత్యసాధనములు. పిపీలికాది బ్రహ్మపర్యంతము గల జీవజాలములు విశ్వవ్యాప్తములైన కళాసాహిత్యముల యాధారమునను నాత్మరసానందము ననుభవించుచున్నవి. సాహిత్యకళోపాసకు లాత్మసంకల్ప సంస్కారానుభవరూపముగ ననంతములైన కావ్యకళలను సంకల్పించి, ధ్యానించి, సందర్శించి, నిర్మించి, ఆత్మరసానందానుభవమున కధికారు లగుచున్నారు.

ప్రకృతి పురుషలీలావిలాస సంభవమైన విశ్వరసానందానుభవమునకు కావ్యము లుత్తమసాధనములు. కావ్యములు కవుల సంకల్పసంస్కారానురూపములు. మహాకవులు రసోపాసకులు; రససిద్ధులు; రసానుభవజ్ఞులు. కావ్యాత్మసంభవము లైన యనంత కావ్యములు కవుల సంకల్ప జ్ఞాన క్రియాశక్తుల కనురూపముగను ఆత్మరసానందానుభవమునకు సాధనము లగుచున్నవి. అనంతమైన కావ్యపరిణామ పరిజ్ఞానమునకు కావ్యతత్త్వ మీమాంసయును, కావ్యాత్మ నిర్ణయమును సాధనములు. చిరకాలరసానుభవ సంవర్ధితములైన కావ్యసంప్రదాయ సంకేతములును, భాషాలంకార విశేషములును, రసవిభేదములును కావ్యాత్మ పరిజ్ఞానమును దుర్ఘటము చేయుచున్నవి. అవ్యక్తమైన బ్రహ్మానందమును కావ్యములు భావభాషాలంకార రసానందానుభవపరమైన ఆత్మానందానుభవప్రమాణమునను సువ్యక్తము చేయుచున్నవి. కావ్యాత్మ స్వరూపస్వభావములను నిర్ణయించుటకును, గ్రహించుటకును బెజవాడ వాస్తవ్యులు శ్రీ శేట్లూరి వేంకటరాఘవయ్యంగారు రచియించిన 'కావ్యాత్మ' వినియోగపడుచున్నది.

అతిప్రాచీనమైన సంస్కృత సాహిత్యమునందు కావ్యాలంకార శాస్త్రములు వికాసమును పొందిన విధము నపారమైన శాస్త్ర గ్రంథములు విశదము చేయుచున్నవి. ప్రాచీనమైన దేశమునకువలెను సాహిత్యకళాశాస్త్రములకును భరతనామము సార్థకముగ నున్నది. భరతముని ప్రారంభించిన కావ్యమీమాంస క్రమపరిణామమును పొంది కావ్యాత్మ జిజ్ఞాస కవకాశములను గలుగజేయుచున్నది. అనంతమైన కావ్యాలంకారశాస్త్ర పఠనాభ్యాసము సామాన్యులకు దుర్ఘటము. భావభాషాలంకార రసయోగానందాత్మకమైన కావ్యాత్మ విశ్వసాహిత్యమునందు సర్వత్ర మహాకవులకు, కళాభిజ్ఞులకు, పండితులకు ప్రత్యక్షమగుచున్నది. పరమాణువు మహామేరువులందును, పిపీలిక పరబ్రహ్మలందును కవులు రసానందానుభవమును కల్పించి, సందర్శించి, ప్రత్యక్షము చేయుటకు సమర్థులు. కావ్యాచార్యులు కావ్యములను పరిశీలించి వ్రాసిన శాస్త్రగ్రంథముల సారాంశమును 'కావ్యాత్మ' సుబోధకముగను విశదము చేయుచున్నది.

భరతుడు, భామహుడు, మమ్మటుడు, విశ్వనాథుడు, దండి, హేమచంద్రుడు, దీక్షితుడు, వామనుడు, జగన్నాథుడు మొదలగు కావ్యాలంకారశాస్త్రజ్ఞులు వ్రాసిన కావ్యమీమాంస శ్రీగ్రంథమునందు వివిధాధ్యాయములందు సుబోధములుగ వివరింపబడినవి. కావ్యము లనంతములైన శబ్దార్థాలంకార శోభితములు, గుణరీతిబద్ధములు, ధ్వని సాధనములు, రసాత్మకములు. కావ్యపరిణామమునందు కావ్యాత్మ రసపరిణామమును పొందిన విధమును గ్రంథము పరిస్ఫుటము చేయుచున్నది. గ్రంథమునందలి యీ క్రింది వాక్యములు కావ్యాత్మ సంకల్పమునకు మనోహర నిదర్శనములు:—

"కావ్యసౌందర్యము కేవలబాహ్యము. అస్థిరమునైన దానిపై గాక ఆంతరంగికము, ఆనందదాయకము నైన ఆత్మతత్త్వముపై నాధారపడి యుండును. అందువలన 'డెందమున కనువైన రసము లొలుకు భావమే కావ్య' మని భరతుడును, 'సువర్ణమయాలంకార విశేష భూషితమైన వాక్యమే కావ్య' మని భామహుడును, 'శబ్దార్థముల జంటయే కావ్య' మని రుద్రటుడును, 'ఇచ్చవచ్చిన తలపుల మొలక లెత్తజేయజాలు నీటు గులుకు మాటలకూరుపే కావ్య'మని దండియు, 'మంచి గొనముల నెలవగు మేలిపదముల పొందికయే కావ్య' మని వామనుడును, 'ఇంపుసొంపుల ముంపుచు క్రొత్త వింతకోరికల నన లెత్తగా సలుపు పలుకు నుడికారముం గల వలపు తలపే కావ్య' మని ఆనందవర్ధనుడును, 'నేరజాణతనపు మురిపెముల గురియు ముద్దుముద్దుల మూటయే కావ్య' మని కుంతలుడును, 'సరసమైన వాక్యమే కావ్య' మని విశ్వనాథుడును, 'అందముం జిందు భావముం బొందుపరచుటచే నెరయు మెరయు పదమే కావ్య' మని జగన్నాథుడును వచించిరి."

సాహిత్యపరిణామమునకు శాంతసుందరశివాత్మకము లైన భావార్థాలంకారములు, పదార్థాలంకారములు, ధ్వని గుణాలంకారములు నియతసాధనము లైనను రసాత్మయె కావ్యాత్మ యని కావ్యమీమాంస సువ్యక్తము చేయుచున్న విషయమును పండితపామరులు గ్రహించుట కావ్యోపాసనకు పరమార్థము.

ఆంధ్రగ్రంథమాలయందు కావ్యాత్మను 26 వ ప్రచురణముగను సమకూర్చి గౌరవించినందులకు శ్రీయుత శేట్లూరి వేంకటరాఘవయ్యంగారికి నిర్వాహకులు కృతజ్ఞులు. 'కావ్యాత్మ' ఆంధ్రలోకాదరణ పోషణములను, ముఖ్యముగను విద్యార్థిపండితాదరణమును గలిగి వర్ధిల్లుటకు భగవంతు డనుగ్రహించుగాక!

[కావ్యాత్మ పరిచయవాక్యములు—1935]

అనుభవసారము

పాల్కురికి సోమనారాధ్యుడు అనుభవసార కృతికర్త; గోడగి త్రిపురారి కృతిపతి; 234 పద్యములుగల పద్య కావ్యము. సోమనాథుడు కాకతీయ రాజ్యమునందలి పాలకురికి యందు జననమునొంది కర్ణాటకదేశమునందలి కలికె యను గ్రామమున సిద్ధిని బొందినటులు నిర్ణయింపబడుచున్నది. పాలకురికి యందు సోమనాథ లింగమును, దేవాలయము నేటికిని కలవు. సమాధులపైని లింగప్రతిష్ఠాపనము చేసి, యారాధించెడి ఆచారము నేటికిని హిందూమతము నందే కాక ఇతర మతములందును గలదు. సోమనాథు డారాధ్యబ్రాహ్మణుడు. అతనితల్లి శ్రియాదేవి, తండ్రి విష్ణు కామదేవుడు, విద్యాగురువు కట్టకూరి పోతదేవుడు, కవితాగురువు కరస్థలి విశ్వేశుడు అని బసవపురాణము నందును, తండ్రి బసవేశుడు, గురువు లింగార్యుడు అని పండితారాధ్య చరిత్రయందును, సోమనాథుడు వ్రాసెను. అనుభవ సారమునందు ఇట్లు గలదు:—

> "క. భృంగిరిటిగోత్రుఁడను గురు
> లింగతనూజుండ శివకులీనుఁడ దుర్వ్యా
> సంగవివర్జితచరితుఁడ
> జంగమ లింగ ప్రసాద సత్పాత్రుండన్.

దీనివలన కొందరు సోమనాథుడు జంగమకులజు డని నిర్ణయించిరి. కాని, అనుభవసారమందు 'వేదోక్తి నిరూఢిని పురాణ రహస్య నియుక్తిని' అనియును, పండితా రాధ్యచరిత్రయందు 'చతుర్వేదపారగురుడను' అనియును వ్రాయుటయును, సోమనాథభాష్యమందు గాయత్రీమంత్ర ప్రకరణమును చేర్చుటయును, చతుర్వేదసారసూక్తులను వ్రాయుటయును, సంబంధబాంధవ్యములును బ్రాహ్మణ కులసంభవమును సూచించుచున్నవి. 'పాలకురికి పతితుడు' అను ధూర్తవిప్రనిందయే బ్రాహ్మణకులజననమునకు నిద ర్శనము. సోమనాథు డారాధ్యబ్రాహ్మణకులమున పుట్టినను కాలక్రమమున బసవేశ్వర భక్తుడై కులగోత్రాభిమాన మును వదిలి, బసవకులమును బసవగోత్రమును స్వీకరించి ప్రమథగణపరమైన భృంగిరిటి గోత్రమును స్వీకరించి యుండును. సోమనాథుడు 1160 నుండి 1230 వర కును జీవించియుండును.

సోమనాథ విరచితములైన కృతు లనేకములు గలవు. బసవ పురాణము, పండితారాధ్యచరిత్రము, అనుభవసారము, చతుర్వేదసారసూక్తులు, చెన్నమల్లు సీసములు, వృషాధిప శతకము తెలుగు గ్రంథములు; సోమనాథభాష్యము, బసవపంచగద్య, శ్రీరుద్రభాష్యము, నమస్కారగద్యము, అక్షరాంకగద్యము, ప్రపంచక్రపకార గద్యము, అష్టకము, ఉదాహరణయుగ్మము సంస్కృత గ్రంథములు; బసవరగడ, గంగోత్పత్తిరగడ, శ్రీ బసవాఖ్య రగడ, శ్రీ సద్గురురగడ కన్నడ గ్రంథములు.

సోమనాథుడు సంస్కృతాంధ్రకర్ణాటక భాషలందును వేదవేదాంగములందును మతసంప్రదాయాచారములందును మహాపండితుడు. ఆంధ్రకావ్యరచనయందును ప్రజాసామాన్య మునకు మతరహస్యములను వెల్లడిచేయుటయందును గల యభీష్టమును బసవేశ్వర పండితారాధ్య చరిత్రలును అనుభవసారమును వెల్లడి చేయుచున్నవి. సోమనాథుని కవిత్వము జానుతెనుగున ద్విపదపద్యములందు విరచితమై జనసామాన్యమున కుపయోగపడగలవిధమును బసవపురా ణము, పండితారాధ్యచరిత్రము, అనుభవసారము మొదలగు నవి తెలుపుచున్నవి. నన్నయకును, తిక్కనకును నడుమ కాలమందు వర్ధిల్లిన సోమనాథు డాంధ్రవాఙ్మయమునకును, విజ్ఞానమునకును, మతసాంఘికాచార సంస్కరణ సంరక్షణ ములకును చేసిన మహోపకారము నతని గ్రంథములు విశదము చేయుచున్నవి.

శ్రీ శంకరాచార్య విరచితమైన అపరోక్షానుభూతి ఆచార్య స్వాములవారి అద్వైతానుభవమును వివరించు చున్నట్లు, సోమనాథ విరచితమైన అనుభవసారము వీర శైవమతసారమును వివరించుచున్నది. శ్రీ శంకరాచార్యులు జైన బౌద్ధమతములను ఖండించి వైదికమతోద్ధరణ మొనర్చినను ప్రజాసామాన్యమునందు వర్ణాశ్రమధర్మకర్మ పరమైన వైదికమతవ్యాపనము దుస్తరమైనది. బసవేశ్వ రుడు ప్రజాసామాన్యమునందు మానవధర్మపరమైన దైవ భక్తిని వ్యాపింప జేయుటకై శైవదీక్షాపరమైన వీర శైవమత వ్యాపనమునకు పూనుకొనెను; వైదికమతాను ష్ఠానమునకు దురారాధ్యమైన కర్మమార్గమునకు బదులు

సులభమైన భక్తిమార్గము నవలంబించెను. బసవేశ్వరుడు స్వయముగ బ్రాహ్మణకర్మములను విడిచి శివదీక్షను స్వీకరించెను. బసవేశ్వరు డవలంబించిన మార్గమును సోమనాథుడు విస్తరింపజేసినవిధమును అతనిగ్రంథములు విశదము చేయుచున్నవి. అనుభవసారమందలి యీ పద్యములు అతని సంకల్పమును తెలుపుచున్నవి.

క. అనుభవసారం బనగా
మనసిజహరు శుద్ధభక్తిమార్గము వేదో
క్తనిరూఢి బురాణరహ
స్యనియుక్తిని విన్నవింతు నది యె ట్లనినన్.

క. అర్థార్థము వ్యవసాయము
అర్థము జంగమహితార్థ మదియును సద్భ
క్త్యర్థము సద్భక్తియు ము
క్త్యర్థం బటు గాన వలయు వ్యవసాయ మిలన్.

క. చేయునెడ భక్తిపరులకు
న్యాయార్జిత మైనయట్టి యరకానికి వ
న్యాయార్జిత మగు మాడలు
వేయును సరిగావు భక్తివిధిఁ ద్రిపురారీ.

క. అసమ గురు లింగ జంగము
ప్రసాదభక్తస్థలముల బరిపూర్ణంబై
యెసఁగు లసత్కావ్యము నీ
కసలార నభీష్టదాయి యగుఁ ద్రిపురారీ.

జైనబౌద్ధమతములు శిథిలముచేసిన వైదిక మతాచారములను శ్రీ శంకరస్వాము లుద్ధరించినను ప్రజాహృదయమునందు వైదిక కర్మానుష్ఠానము వ్యాపకమును గాంచుట దుర్లభమైనది. వైదికమతపరిణామమైన దైవభక్తిని జనసామాన్యమునం దుద్ధరింప జేయుటకు భక్తిమార్గము శరణమైనది. బసవేశ్వరుడు, రామానుజులు శైవవైష్ణవ మతముల మూలమున భక్తిమార్గమును వ్యాపింపజేసి హిందూ మతమును పదకొండు పన్నెండు శతాబ్దములందు దక్షిణదేశమునం దుద్ధరించిరి. అనుభవసారమునందు బసవేశ్వరభక్తుడైన సోమనాథుడు వీరశైవ సిద్ధాంతములను సుగమము చేసెను. అనుభవ మనగా శివానుభవము.

ఆదియుగమునందు కర్మపరమైన వైదికమతము తదనంతరము జ్ఞానపరమును భక్తిపరమునునై పరివర్తనమును పొందినది. భక్తిపరమైన వైదికమతపరిణామమునకు శైవమతపరిణామము లక్ష్యముగ నున్నది.

శైవము

వైదికమంత్రోపస్థితుడైన రుద్రుడు వేదాంతమునందు శివస్వరూపపరిణామమును బొందుచు సర్వవ్యాపకుడై 'శివోఽహం' తత్త్వమును వ్యక్తము చేయుచున్నాడు. శివుడు యజ్ఞపురుషుడు. శివుడు సగుణనిర్గుణ పరబ్రహ్మము. శివుడు హిమాచలమునందు గౌరీశంకరుడు, రామేశ్వరమునందు రామలింగేశ్వరుడు, కాశ్మీరమునందు మహాదేవుడు, మధురయందు సుందరేశ్వరుడు, చిదంబరమునందు నటరాజేశ్వరుడు, సౌరాష్ట్రమునందు సోమనాథుడు, శ్రీశైలమందు మల్లికార్జునుడు, కాశియందు విశ్వేశ్వరుడు. దేశావృతములైన శివాలయములు శైవమతవ్యాపనమును తెలుపుచున్నవి. శైవులు లింగరూపమున శివలింగమును పూజించుచు శివోత్కర్షను జేయుచున్నారు. అథర్వశిఖ యందలి 'ఈశ్వర శ్శివ ఏవచ...శివ ఏకో ధ్యేయః శివ ఙ్కరః', స్కందోపనిషత్తునందలి 'జీవ శ్శివ శ్శివోజీవ స్సజీవః కేవల శ్శివః' మొదలగు వాక్యములు శివోత్కర్షను దెలుపుచున్నవి. శైవులు శివాలయములందును, పీఠములందును స్వీయాంగములందును లింగములను ప్రతిష్ఠించి పూజింతురు. అద్వైతమతస్థాపకులు శ్రీ శంకరస్వాములు పీఠమునందు లింగార్చనను చేయుట కుపక్రమించిరి.

శివలింగము

అవ్యక్తము నిర్గుణము, నిరాకారము, నిరహంకారము, నిరవద్యము. అవ్యక్తమును అనంతములైన నామరూపభావములను విశ్వమంతయును సంభావించుచు ప్రసవించుచు వ్యక్తముచేయుచున్నది. ఆకాశలింగము, వాయులింగము, తేజోలింగము, అబ్లింగము, పృథ్వీలింగము, అవ్యక్తమునకు వ్యక్తస్వరూపములు. వ్యక్తమైన లింగస్వరూపములందు పార్థివలింగము, సగుణ నిర్గుణరూపము లను గలిగి పూజాపాత్రమైనది. లింగము మహత్తునకు బీజచిహ్నము. శైవాగమములు షడక్షరీ మంత్ర రూపపరముగ నిరూపించుచున్న లింగ మాకాశాది పంచభూతములందును గోచరం బగుచున్నది.

లింగధారణము

శివలింగమును వర్ణ వివక్ష లేక సకలవర్ణములవారును పూజించుచున్నారు. బ్రాహ్మణులు దేవతార్చనలందును, సకల వర్ణముల వారును దేవాలయములందును శివలింగమున్న బూజించుచున్నారు. లింగధారులు లింగమును స్వీయాంగ

ములందు ధరించుచు లింగధారి బ్రాహ్మణులు జంగములు వీరశైవులు మొదలగువా రగుచున్నారు. లింగధారణము బాహ్యార్థమును గలిగి వీరశైవమున కపూర్వమైన ప్రతిష్ఠను గలుగజేసినది.

సీ. లింగార్చనక్రియాసంగతి శృంగార
రసమును నద్భుతరసము దోప
నవయంబు జంగమార్చనజేయుచో శాంత
రసము భయానకరసము దోఫ
సంసారసంపదల్ చర్చించుచో హాస్య
రసమును భీభత్సరసము దోప
దుష్టేంద్రియంబులఁ దూలించుచో రౌద్ర
రసమును నతివీరరసము దోప
నెల్లజీవరాశియెడలను గారుణ్య
రసము దోప భక్తిరమణఁ బరఁగు
నవధస్త్రైకరసికుఁ డవివేకదూరుండు
భక్తుఁ డొక్కరుండె ప్రస్తుతింప.

వీ ర శై వ ము

వీరశైవము కర్మపరమైన వైదికమతమును, జైనబౌద్ధములను ప్రతిఘటించుట కేర్పడిన వైదిక మతము. వీరశైవమునకు ప్రధానదీక్ష లింగధారణము. లింగధారణమునకు గక్షము, కరము, ఫాలము, కంఠము, శిరస్సు, వక్షస్స్థలము ముఖ్యస్థానములు. లింగధారు లందఱును జాతిమత కులభేదములు లేని శివభక్తులు. బ్రాహ్మణులు, క్షత్రియులు, వైశ్యులు, శూద్రులు, పంచములు మొదలగు నన్ని వర్ణములవారును వీరశైవులై కులభేదములను నిరసించినవిధమును వీరశైవమత చరిత్రమును, సిద్ధాంతములును విశదముచేయుచున్నవి. కర్మమార్గమును నిరసించుచున్న విధమును వీరశైవ సిద్ధాంతములు విశదము చేయుచున్నవి. అనుభవసార మీ విషయమునే సంగ్రహముగ దెలుపుచున్నది.

చ. అవిరళ లింగపూజయు ని
రంతర సద్గురు భక్తియుక్తియున్
సవినయ జంగమార్చనయు
సత్యము శౌచము సచ్చరిత్రయున్
దవిలి ప్రసాదసేవయును
దానొడఁగూర్చక వట్టిమాటలం
దవునె యుదాత్తభక్తి సుగు
ణాకర శ్రీకర దోషభీకరా.

క. భూతియు రుద్రాక్షలు న
త్యాతత బహువేషరచన లవి తొడవులె నం
ప్రీతిగ భక్తునకును ప్ర
ఖ్యాతిగ సద్భక్తి తొడవుగాక మహాత్మా.

వీరశైవమునకు బాహ్యమునందువలెను అంతరంగము నందును లింగధారణము బీజముగ నున్నది. వైదికమతము నందలి దేవతార్చనము, వేదాంతమునందలి తత్త్వార్థము జైన బౌద్ధమతములందలి సంఘారాధనము, వివిధమతము లందలి కర్మారాధనము వీరశైవభక్తియందు సంయోగమును బొందినవి. వీరశైవులు జాతి కులగోత్రభేదములు లేక జంగమ లింగములకు శరణాగతు లగుదురు.

క. ఈకుల మాకుల మనక ని
రాకులమతి వారకొరత బరయుక భక్తా
నీకము శివుఁ డన కొలిచినఁ
జేకొనఁడే వాంఛితార్థ సిద్ధి మహాత్మా.

క. శివగర్భులు శివజన్ములు
శివగోత్రులు శివకులజులు శివవిజ్ఞానుల్
శివశాసనధరులఁట యెం
దు వేరె కులములను వెదుకుదురె త్రిపురారీ.

లింగస్వరూపుడైన సాధకుడు శివలింగ స్వరూపులైన జంగమ భక్తుల తీర్థప్రసాదములను గైకొని శ్రీ గురుకటాక్షమునకు పాత్రుడై ప్రకృతి మమకారాహంకారకల్పితములైన భేదావరణములను విడిచి గురులింగైక్యమును బొందుచున్నాడు. సకలమతములకును లక్ష్యము జంగమసేవ. జంగములైన ప్రాణులకు సుఖమును గలుగజేయుటయే ఈశ్వర పూజాఫలమని మతములన్నియును బోధించుచున్నవి. లింగధారులైన జంగమభక్తులను జాతిమత భేదములను విసర్జించి పూజించు మానవ సోదరత్వమును స్థాపింపగల విధమును అనుభవసారము బోధించుచున్నది.

సీ. సహజసజ్జనశివాచారనిర్లోభని
యుక్తి జంగమభక్తి భక్తివధము
అంగగుణేతరలింగైకనిష్ఠాప
రత్వంబు మాహేశ్వరస్థలంబు
సతతబాహ్యాంతరార్పితలింగవికచనా
స్వాదనసుఖము ప్రసాది నెళవు
స్వప్రాణలింగ లింగప్రాణమధన (?)
లీలాంతరమున్ ప్రాణలింగిలీల

అసుఖలింగ పరవశానోన్యగర్భవి
స్ఫురణనిత్య సత్య శరణపదము
తా ననంగలేని తత్త్వంబు లింగైక్య
మివియు షట్స్థలంబు లీశ్వరాంశ.

ఉ. జంగమభక్తి లింగపరి
చర్యల మీరుట యుత్తమంబు
తజ్జంగమలింగపూజ లవి
సామ్యము సల్పుట మధ్యమంబు మున్
జంగమలింగపూజ యెడ సల్పక
లింగము గొల్చుచున్కి యె
న్నంగఁ గనిష్ఠ మౌట శర
ణ్యపణిపత్తియె ముఖ్య మెమ్మెయిన్.

జీ వ యా త్ర

జీవక్షేత్రమందు వ్యక్తావ్యక్తములకు ధర్మప్రతిష్ఠ సమకూర్చుటకు భగవద్భక్తి పరమ సాధనముగా నున్నది. జీవయాత్రను దేవయాత్రగ జేయఁగలవిధమును వైధిక మతధర్మము లనంతముఖముల నిర్దేశించుచున్నవి. దేహ ధారుల కవ్యక్తమును గ్రహించుట దుర్లభము. అవ్యక్తము వ్యక్తముద్వారా గ్రాహ్యమగుచున్నది. జీవ యాత్రను విషయాత్రగా జేయక శివయాత్రగ జేయు టకు జ్ఞానేంద్రియకర్మేంద్రియములు మనోబుద్ధిచిత్తా హంకారములు గురులింగజంగమార్చనలందు భక్తిపర వశములు కావలయును. జీవయాత్రను దేహయాత్రా ర్థముగాక శివయాత్రార్థము చేయవలసిన విధమును అనుభవసారము తెలుపుచున్నది. జీవయాత్రను కైవల్య యాత్రను జేయుటకు బాహ్యలింగధారణమును, అంతర్లిం గధారణమును ఉపయోగపడఁ గలవిధమును వీరశైవాగమ ములు బోధించుచున్నవి. ఈ పరమార్థము అనుభవ సారమునందు సోమనాథుడు విశదము చేసెను.

సీ. పుట్టియుఁ బుట్టక పుట్టు మహత్వంబు
కలిగియుఁ గలుగక కలుగు గుణము
పాసియుఁ బాయక పాయు వివేకంబు
చేసియుఁ జేయక చేయు బెడఁగు
ముట్టియు ముట్టక ముట్టించు జతురత
పొందియుఁ బొందక పొందు సుఖము
తలచియుఁ దలచక తలఁచఁడు తత్త్వంబు
మఱచియు మఱవక మఱచు బదము
అచ్చులేనినీడ అలలేనిశబ్దంబు
రెండులేని మొదలు నిండియున్న
అరయు బొరయులేని యానందనీరధి
తఱుచు శరణు నెళవు తరమె పొగడ.

క. తెలియుటయె యొక్క కోర్కులు
పొలియుటయే సుఖము సుకృతబుద్ధియె గతి ధా
వలచుటయె పరముఁ బాయక
తలఁచుటయె సమాధి పరమతత్త్వం బనఘా.

క. నిర్భయులకు నిష్క్రియులకు
దౌర్భాగ్యద్వైతులకు వృథావాదులకున్
దుర్భావకులకు దాసవు
నర్భవ సుఖరాశి గలదె నారయపుత్రా.

సా ధ న సా ధ్య ము

జీవుడు జీవయాత్రయందు శివమును బొందు టయే జీవయాత్రా ప్రయోజనము. "అహంబ్రహ్మాస్మి", "తత్త్వమసి", "శివోఽహమ్", "సర్వం ఖ ల్విదం బ్రహ్మ" ఇత్యాది మహావాక్యార్థములను వీరశైవము జీవ యాత్రయందు సార్థకము చేయుచున్నది. లింగధార ణము జంగములందు ద్వైతభావమును పోగొట్టి అద్వైత భావమును వ్యక్తము చేయుచున్నది. విశ్వ మంతయును శివుడు జీవము ప్రకృతి, ఆత్మ జీవము దేహము, గురువు లింగము జంగము, భావలింగము ప్రాణలింగము ఇష్టలిం గము, లింగశరీరము సూక్ష్మశరీరము స్థూలశరీరము, నాదము బిందువు కళ మొదలగు త్రిపుటీరూపమున గోచర మగుచున్నది. సాధకుడు చిన్మయదీక్షితుడై లింగధారణను బొంది పంచభూతములను దశేంద్రియములను అంతః కరణచతుష్టయమును వేధించి సాధ్యమును జేరుటకు వీర శైవ ప్రతిపాదితములైన సాధనములను అనుభవసారము విశదముచేయుచున్నది. వీరశైవము షడక్షరి 'నమ శ్శి వాయ ఓమ్' మూలమునను మూలాధార స్వాధిష్ఠాన మణి పూరక అనాహత విశుద్ధ ఆజ్ఞాచక్రస్థానములందు భక్త మా హేశ్వర ప్రసాది ప్రాణ శరణ ఐక్యస్థలములందు ఆచార గురు శివ చర సత్య ప్రసాద మహాలింగములను సాక్షాత్కారము చేసి సదాశివైక్యమయ మయిన సాయుజ్యమును గలుగ జేయుగల విధమును విశదము చేయుచున్నది. ఆ సాధన మును సోమనాథు డనుభవసారమునందు సంక్షేపముగ విశదము చేసిన విధమును గ్రంథావలోకనము వెల్లడి చేయుచున్నది.

[ఆంధ్రవిజ్ఞానసర్వస్వము, ద్వితీయసంపుటము-1934]

ఏకభాష: ఏకలిపి

దేశభాషా వ్యవహారములందు ఉత్తరభాగమునకును దక్షిణదేశమునకును భేదమున్నను అనాదిసిద్ధమైన భారతసంస్కారము భారతదేశమును బలవంతమైన భౌతికపాశములచేతనుగాక ధర్మయుక్తమైన జ్ఞానపాశములచేతను బంధించుచున్నది. విశాలదృష్టిగల మహర్షులు విజ్ఞానపాశముచేతను భారతవిషయాంగములను బంధించి విశాలమైన భరతఖండమునందు భావైక్యమును గల్పించిరి. సంస్కృతభాష వేదశాస్త్రములు పురాణాగమములు మతాచారములు సమాన ప్రయోజనములు నానాప్రాంతమునందుగల భారత హృదయములను బంధించుచున్నవి. భాషలు వేరైనను భావములు సమానమైనవు డన్యోన్య విశ్వాసము సులభము. వంగ మహారాష్ట్ర ఘూర్జర కర్ణాట కాంధ్రాదిభాషలు వేరైనను సామాన్య సంస్కారము భేదభావము నంతరింపజేయుచు సహజబాంధవ్యమును పోషించుచున్నది. సామాన్య సంస్కారముగల ప్రజలకు సామాన్యభాషా ప్రయోగము సుకరముగ నున్నది. సామాన్య సంస్కారములేని ప్రజలకు సామాన్య భాషా ప్రయోగము దుష్కరముగ నుండును. సామాన్య సంస్కారముగల భారత ప్రజలకు స్వదేశీయమైన హిందుస్థానిభాషను నేర్చుకొనుట యందుగల సౌకర్యములు విదేశీయమైన యాంగ్లభాష నభ్యసించుట యందు గలుగవు. సామాన్య సంస్కారమునకు తోడుగ భాషాబాంధవ్యమును హిందూస్థాని భాష భరతఖండమునకు సామాన్య భాషనుగ జేయుటకు దగియున్నది.

ఈ యనుకూల పరిస్థితులను వినియోగించి హిందీ సాహిత్య ప్రచారమును హిందీభాషాప్రచారమును జేయుటకు 1910వ సంవత్సరమునందు పండితమదనమోహన మాలవీయగారి యధ్యక్షత క్రిందను కాశీనగరమునందు గూడిన హిందీ సాహిత్య సమ్మేళనసభ నేడాంధ్రదేశమునందు గూడుట విచిత్రముగ దోచును. ఈ విచిత్రమునకు నితర విచిత్రములకువలె గాంధిమహాత్ముడు కారణభూతుడు. హిందీసాహిత్యసమ్మేళన ముపక్రమించిన కార్యమునకు గాంధి మహాత్ముడు సహజపరిణామమును బోధించెను.

హిందుస్థానిభాష భారతభూమికి సహజముగ సామాన్యభాషయై యున్నది. ఈ భాష సులభముగను దేశమునందంతటను తెలియు చున్నది. 7 కోట్ల మహమ్మదీయులును 10 కోట్ల హిందూస్థానులును 8 కోట్ల యితరులును......కోట్ల ప్రజలు దీనిని గ్రహింపగలరు. ముప్పదిమూడుకోట్ల ప్రజలయందును 25 కోట్ల ప్రజలకు సామాన్యముగ దెలిసిన హిందుస్థానిభాషను భారతరాష్ట్ర భాషనుగ భగవానుడె చేసెను. బ్రిటీషు ప్రభుత్వము కోట్లకొలది రూప్యములను వ్యయముచేసి150 ఏండ్లు పాటుపడియును 100 కి 9మంది మాత్రమే ఆంగ్లభాషను నేర్చినవారు గలరు. వీరైనను నీభాషను విజ్ఞానలాభమునకు గాకను నుద్యోగ లాభమునకు నేర్చుకొనుచున్నారు. నిరంతరము స్వదేశప్రయాణమున కాంగ్లేయులు సంసిద్ధముగ నున్నపుడు ఆంగ్లభాషకును విజ్ఞానమునకును వ్యాపకము గలుగదు. ముప్పదిమూడు కోట్ల భారతీయు లందు 25 కోట్ల ప్రజలకు హిందుస్థానిభాష సహజముగ నర్థమగుచున్నది. నాలుగువందలేండ్లు భరతఖండమును బాలించిన మహమ్మదీయ సోదరుల కీభాష మాతృభాషవలె నున్నది. ఇంకను 1000 ఏండ్లు గడచినను ఆంగ్లభాష ఎన్నటికిని రాష్ట్రభాష గాజాలదు. ఆంగ్లేయులు భారతభూమిని భాగ్య భోగముల కేర్పడిన పాడియావునుగ జూచుచున్నారుగాని ధర్మారాధనమున కేర్పడిన ధర్మక్షేత్రముగ జూచుటలేదు. సంచులనుగట్టి యాంగ్లభాషను రాష్ట్రభాషను జేయుటకు జేసెడి ప్రయత్నము లన్నియును నిరర్థకములై భారతబంధనమునకు తోడ్పడుచున్నది. పాశ్చాత్యసంసర్గము భారతజీవనప్రవాహమును సంకుచితము చేసినది. భాషయందును భావములందును విజ్ఞానమునందును స్థితిగతులందును పరాధీనస్థితి యేర్పడినది. మన లక్షణమంతయును మనకు దెలియని విదేశీయభాషమీదను విదేశీయ సంస్కారమునందును నిలిచి మన బ్రతుకే దుర్భరమైనది. మిల్టను బైరనాదులమీదను గల యభిమానము మహానుభావులైన పోతన తులసీదాసాదులమీదను లేదు. ఇల్లు ఒళ్లు గుల్లయై ఇరువదేండ్లు శ్రమపడి సాధించిన భాషయును విజ్ఞానమును నాత్మోద్ధరణమునకు గాకను ఆత్మబంధనమునకు తోడ్పడుచున్నది.

పరాధీనస్థితిని ప్రతిక్షణమును సంస్మరింపజేయుచు దురారాధ్యములైన భాషాసంస్కారము లాత్మోద్ధరణమునకు తోడ్పడుట దుర్లభము. దేశోద్ధరణమున కాత్మసమర్పణము చేసిన లోకమాన్య తిలకును లోకమాన్యుని గాంధిమహాత్ముని మహాపరాధులనుగ నిర్ణయించిన సంస్కార మాత్మోద్ధరణమునకు నిరుపయోగము. ఈ సత్యమును బాగుగా గ్రహించిన గాంధిమహాత్ముడు హిందీభాషను రాష్ట్రభాషనుగ జేయుటయందుగల యవసరమును గ్రహించి కార్యాచరణమునకు బూనుకొనెను. కాంగ్రెసు వ్యవహారమునందు నిరాటంకముగ నేలుచున్న యాంగ్లభాషను దిగ్రదోచి హిందీభాషను

సింహాసనమ్ము నెక్కించి దాని కర్తృస్థానము నొసంగి భారత జాతీయ జీవనమునందు నూతన శకమును నిర్మించెను. జాతీయ జీవనిర్మాణము స్వల్పసంఖ్యాకులైన యాంగ్లవిద్యాసంభవులనుండి బహుసంఖ్యాకులైన ప్రజాముఖమును జేరినది. దేశమునందంతటను హిందీభాషాభ్యాసముమీద నభిలాష గలిగినది. హిందీ సాహిత్య వ్యాపనమునకై కంకణమును గట్టుకొనిన సాహిత్య సమ్మేళన నిర్వాహకులు చెన్నపురియందు కేంద్ర కార్యాలయమును స్థాపించి దక్షిణ ప్రాంతమునందు హిందీ ప్రచారమునకు దోడ్పడిన విధమును నాంధ్రదేశమందలి హిందీప్రచారము విశదము చేయుచున్నది. హిందీప్రచారమున కాంధ్రదేశమునందు ప్రభుత్వావలంబనముగాని ప్రజాదరణముగాని విశేషముగ లేకపోయినను యువజనోత్సాహము వలనను ప్రచారకుల యుత్సాహమువలనను ముఖ్యముగ శ్రీయుతులు హరిహరశర్మ హృషీకేశశర్మగారుల పూనికవలనను హిందీప్రచార మతిత్వరితగతిని వ్యాపించినది. ఆంధ్రదేశమునందు వ్యాపించిన విధమునను ద్రవిడ కర్ణాటక దేశములందు వ్యాపింపలేదు. హిందీ సాహిత్య సమ్మేళనమువారు చెన్నపురియందలి కేంద్రస్థానముద్వారా చేసినసహాయ మాంధ్రదేశమునందు హిందీప్రచార వ్యాపనమునకు గొంత దోడ్పడినది. అందుల కాంధ్రులపక్షమున కృతజ్ఞతను దెలుపుచున్నాను. ముందును హిందీ సాహిత్య సమ్మేళనమువా రాంధ్ర హిందీ కార్యాలయమునకు పూర్వమువలెనే సహాయము జేయుదురని నమ్ముచున్నాను. ఆంధ్రదేశమునందు హిందీ ప్రచారము స్వయంసహాయముమీదనే యాధారపడియున్నది. ప్రజల విరాళములే ఈ యుద్యమము నింతవరకును పోషించినవి. ముందును నీ యుద్యమము నధికతరోత్సాహముతో నాంధ్రులు పోషింపవలసి యుందురు.

ఆంధ్రయువజనులందు హిందీ ప్రచారముపట్ల గల యభిమానమే ఈ విశేషాధివేశనమునకు కారణము. భరతఖండమునందలి సహజమైన భాషాప్రయుక్త రాష్ట్ర విభాగములను బ్రిటీషు ప్రభుత్వ మధ్వాన్నముచేసి దేశభాషలను శుష్కింపజేసినది. నాలుగు దేశభాషలు కలిసియున్న రాష్ట్రమునం దేభాషకును పోషణము లేక అన్ని భాషలును క్షీణించినవి. రాజకీయపరిజ్ఞానము గల కాంగ్రెసు దేశమునందలి సహజమైన భాషాప్రయుక్త భాషా విభాగములను నవలంబించి ప్రజాజీవనమున కుత్తేజము గలుగజేసినది. ప్రజలు మాతృభాషాముఖమునను వ్యవహారక్రమమును నడుపగల విధము బోధ్యమైనది. అన్ని వ్యవహారములకును నాంగ్లభాషయే సాధనమను వెఱ్ఱిభావ మంతరించినది. ఆంధ్రదేశమును నొక కాంగ్రెసు ప్రాంతముగను నంగీకరించుటవలననే ఆంధ్రదేశమునందు కాకినాడయందు కాంగ్రెసు గూడుటయును హిందీ సాహిత్య సమ్మేళనము గూడుటయును సాధ్యమైనవి. ప్రత్యేక స్థితివలనను రాజకీయ వ్యవహారములందు గలిగిన ప్రయోజనములను సఫలము చేయుటకుగాను హిందీ ప్రచారమునకు ప్రాంతిక కార్యాలయమును స్థాపింపవలయునను సంకల్పము గలిగినది. ఆంధ్రదేశమునందు ప్రాంతిక కార్యాలయమును స్థాపించుటవలనను హిందీప్రచార మధికవేగముగ జరుగుట నిశ్చయము. ప్రత్యేక వ్యక్తిత్వము గలిగి స్వయంపోషణమున కరమైన ప్రాంతములందు ప్రత్యేక కార్యాలయములను నేర్పఱచుటయును వ్యవహారధర్మము. ఆ సంబద్ధ కార్యాలయమును పోషించుటకు హిందీ సాహిత్యసమ్మేళనము కొంత సహాయమును జేసినను భారమంతయును నాంధ్రులవిూదనే యుండునని యాంధ్రులు గ్రహించి పాటుపడవలసియుందురు

హిందీప్రచారమును జేయుటయందు సాహిత్యసమ్మేళనము విషయమున కొన్ని సంశయములు గలుగుచున్నవి. హిందీ సాహిత్య వ్యాపనమునకును హిందీ వ్యాపనమునకును సన్నిహిత సంబంధమున్నను రెండు విధములైన వికాసములును నుత్తరప్రాంతములందువలె—దక్షిణప్రాంతములందు సాధ్యము గాదు. ఆంధ్రదేశమునందు హిందీ ప్రచారము వ్యవహారార్థ మవసరమగుచున్నదిగాని సాహిత్య వ్యాపనార్థ మవసరమగుటలేదు. సాహిత్యము మాతృభాషయైన ఆంధ్రభాషాముఖముననే జరుగవలసియున్నది. ఈ లక్ష్యమును దిగ్ద్రోయుటవలనను గలిగిన యనర్థపరంపరలను ఆంగ్లభాషాప్రచారము విశదము చేసినది. ప్రజలయందు సహజరీతిని విజ్ఞానవ్యాపనము దుర్లభమైనది. ఆయనర్థజాలములందు తిరిగి చిక్కుపడకుండుటకై ఆంధ్రదేశమునందలి హిందీప్రచార కార్యాలయము శ్రద్ధను వహింపవలయును.

హిందూ మహమ్మదీయ సమ్మేళనమునకును భారత జాతియైక్యమునకు, స్వధర్మనిర్వాహణమునకును స్వాధీనస్థితికిని సాధనమైన హిందీప్రచార విషయమై మహాసభయందు విషయాన్వేషణము చేయబడి సాధనలు నిర్ణయింపబడును. గాంధిమహాత్ముడు జాతీయవిద్యకు రాటము, హిందీ మూలాధారములని చెప్పియుండెను. మహాత్ముని నిర్బంధకాలమునను వారి యుపదేశముల నాదరించుచు మన ధర్మమును నిర్వహించి దేశమోక్షమునకు పాటుపడుట మనవిధిగ నున్నది. దేశభక్తుడును త్యాగమూర్తియును విద్యాసంపన్నుడును నైన శ్రీయుత సేట్ జమనాలాలు బజాజుగారి యాధిపత్యముక్రిందను హిందీ సాహిత్య సమ్మేళన సమావేశము జయప్రదముగ జరుగుటకు భగవంతుని వేడుచు ఆంధ్రదేశపక్షమునను మా స్వాగతంబును గైకొని లోపభూయిష్ఠమైనను భక్తియుక్తమైన యాతిథ్యమును స్వీకరించి మమ్ము కృతార్థులను చేయుటకును మిమ్ములను వేడుచున్నాను.

భారతవర్షమున ఏకజాతీయత ఏర్పడవలెననిన ఏకభాషయు ఏకలిపియును గూడ నుండు టవసరము. ఏ లిపిలో అన్నిశబ్దములను సరిగా వ్రాయవీలగునో ఆ లిపియే ఏకలిపిగా నుండదగినది. అట్టి లిపి నాగరీలిపి యొక్కటియే యని నా అభిప్రాయము. హిందువులు సంస్కృతముతోపాటు ఉరుదుభాషను, ముసల్మానులు ఉరుదు భాషతోపాటు సంస్కృతమును (నాగరీని) అభ్యసించి భాషాప్రచార మొనరించి హిందీ ఉరుదుభాషల నభివృద్ధినొందింపవలెనని గాంధి మహాత్ము డాదేశించెను. దక్షిణాపథమున నివసించుచున్న మనము హిందీ సంస్కృత భాషల నభ్యసించుటకు నాగరీలిపినిగూడ నభ్యసించి మేలును బడయవలెను. ఇష్టమున్నవారు ఉరుదుభాషనుగూడ నభ్యసింపదగును.

[అఖిలభారత హిందీసాహిత్య సమ్మేళనము (కాకినాడ)
ఆహ్వానసంఘాధ్యక్షోపన్యాసము—1924]

అపరోక్షానుభూతి

అపరోక్షానుభూతి శ్రీ శంకరాచార్య విరచితమైన 144 శ్లోకముల వేదాంత గ్రంథము. శంకరుల జన్మస్థానము కేరళమునందుఁగల కాలటి. శంకరుఁడు నంబూద్రి బ్రాహ్మణ వంశజుఁడు. తండ్రి శివగురువు; తల్లి ఆర్యాంబ. శంకరుని కాలనిర్ణయమునందు క్రీ. పూ. 509 నుండి క్రీ. శ. 786 వరకును నున్నటులు ప్రాచ్య, పాశ్చాత్య పండితు లందు భేదాభిప్రాయములు గలవు. బౌద్ధమత విధ్వంస కుడును, షణ్మతోద్ధారకుడును నైన శంకరుడు బౌద్ధ మతవ్యాపకులైన అశోక, బుద్ధఘోష, నాగార్జునాదుల కనంతరమునందు నివసించినటులు విశ్వసింపదగియున్నది. క్రీస్తుశకానంతరము కొన్నిశతాబ్దముల యనంతరము నివ సించియుండును. శంకరులు 32 ఏండ్లు మాత్రము జీవించినటులు ప్రతీతి గలదు.

అద్వైతమతస్థాపనాచార్యులైన శంకరాచార్యుల నపరశంకరులుగను స్మార్త హిందూ బ్రాహ్మణులు పూజించుదురు. శంకరస్వాములు హిందూమతోద్ధరణము చేసిన మహానుభావుడు. ప్రపంచమునం దవతరించిన మతాచార్యులలో, బుద్ధివైభవమునందును, పాండిత్యమునందును, హేతువాదమునందును శంకరాచార్యుల ప్రతిభ నిరుపమానము. ప్రస్థానత్రయమునకు వ్రాసిన భాష్యములు, వేదవేదాంగశాస్త్ర పురాణేతిహాసములందు, శంకరుల పాండిత్యమును విశదము చేయుచున్నవి.

ఈశాది దశోపనిషద్భాష్యములు, శ్వేతాశ్వతరోపనిషద్భాష్యము, నృసింహపూర్వోత్తరతాపిన్యుపనిషద్భాష్యము, బ్రహ్మసూత్ర శారీరకమీమాంసాభాష్యము, భగవద్గీతా భాష్యము, సనత్సుజాతీయభాష్యము, లలితా త్రిశతి భాష్యము, ఆపస్తంబీయాధ్యాత్మ పటలభాష్యము, విష్ణు సహస్రనామభాష్యము, వివేకచూడామణి, సర్వవేదాంత సిద్ధాంత సారసంగ్రహము, ఉపదేశసాహస్రి, దక్షిణా మూర్తిస్తోత్రము, పంచీకరణము, మనీషాపంచకము, భజ గోవిందము, స్వాత్మనిరూపణము, ఆనందలహరి, సౌందర్య లహరి, శివానందలహరి, శివ భుజంగస్తోత్రము, అపరోక్షానుభూతి, ప్రపంచసారము, మహావాక్యదర్పణము, శత శ్లోకి, ప్రబోధసుధాకరము, వేదాంతసారము, వేదాంత డిండిమము, కావ్యవృత్తి, ఆత్మబోధము, ఆత్మానాత్మ వివేకము, హరిమీడేస్తుతి, విజ్ఞాననౌక, జీవన్ముక్తా నందలహరి, ప్రశ్నోత్తరరత్నమాల, పంచీకరణము, పంచ దశీవ్యాఖ్యానము (బ్రహ్మ విద్యావిలాసము), సిద్ధాంత బిందువు (దశశ్లోకి), గాయత్రీభాష్యము, అద్వైతాను భూతి, కౌపీనపంచకము, సాధనపంచకము, నిర్గుణమానస పూజ, భగవన్మానసపూజ, శివాపరాధ క్షమాపణస్తోత్రము, త్రిపుర సుందరీ స్తోత్రము, ఆత్మపూజ, ఆర్తత్రాణ నారాయణాష్టాదశక స్తోత్రము మొదలయిన శంక రాచార్యకృత గ్రంథము లించుమించుగా పెద్దవి,చిన్నవి నూట యేబది వరకును గలవు. భజగోవింద శివానందలహరి మనీషాపంచకాది శ్లోకము లాచార్యస్వాముల ప్రతిభకును అద్వైతసిద్ధికిని నిదర్శనములు.

శ్రీ శంకరాచార్యులు కాంచీపురమునందు "ఓమ్ తత్సత్" నిర్దేశమైన ఇంద్ర సరస్వత్యాచార్య నామమున యోగలింగమును, కామకోటిపీఠమును, శృంగేరియందు "అహం బ్రహ్మాస్మి" నిర్దేశమైన భారతీ మాంతాచార్య నామమున భోగలింగమును, శారదాపీఠమును, బదరి కాశ్రమమునందు "అయ మాత్మా బ్రహ్మ" నిర్దేశమైన గిరిస్వామి నామమున ముక్తిలింగమును, పూర్ణగిరిపీఠమును, ద్వారకయందు "తత్త్వమసి" నిర్దేశమైన ఆశ్రమిస్వామి నామమునను కలికపీఠమును, జగన్నాథమునందు "ప్రజ్ఞా నం బ్రహ్మ" నిర్దేశమైన అరణ్యస్వామినామమున విమల పీఠమును స్థాపించి మహావాక్యార్థములను నామరూపము లను సువ్యక్తము చేసినటులు ప్రతీతి కలదు. శంకరా చార్యులు దేశవ్యాప్తమైన నిగమాగమోక్తాచారపరమైన

పూర్వమీమాంసను ఉత్తర మీమాంసా రూపమునను జ్ఞానపరముచేసి వేదాంతమున కపూర్వమైన పురుషార్థ మును సమకూర్చిన విధమును శంకరాచార్యుల సిద్ధాంత ములు బోధించుచున్నవి.

అపరోక్షానుభూతియందు శంకరప్రతిపాదితమైన అధ్యానసాధ్యమైన వేదాంతసారము గలదు. పరమార్థ పరిజ్ఞానమునకు జిజ్ఞాస పరమసాధనముగ నున్నది. నే నెవడను? ప్రపంచ మెటులు కలిగినది? దాని కర్త యెవరు? ఉపాదానకారణ మేది? అను ప్రశ్నలు విచార మనబడును.

కోఽహం కథ మిదం జాతం
కో వా కర్తాఽస్య విద్యతే,
ఉపాదానం కి మస్తీహ
విచారః సోఽయ మీదృశః.

'అహం' దేహేంద్రియాదులు, భూతాదులు కావను బుద్ధి జ్ఞానమువలన గలుగుచున్నది. తదనంతరము 'అహం' నిత్యమైన యాత్మయని నిశ్చయింపబడుచున్నది. 'నేను' ఏకమును, సూక్ష్మమును, జ్ఞాతమును, సాక్షియును సత్తయును, అవ్యయమునునైన ఆత్మకాని దేహము కాదు.

అహ మేకోఽపి సూక్ష్మం చ
జ్ఞాతా సాక్షీ సదావ్యయః,
త దహం నాత్ర సన్దేహో
విచారః సోఽయ మీదృశః.

ఈ యధ్యాసమువలనను 'అహం' నిత్యమైన బ్రహ్మ పదార్థముగ నేర్పడుచున్నది.

"నేను" శమమును, శాంతమును, సచ్చిదానంద లక్షణమును గలది. నేను నిర్మలుడను, నిశ్చలుడను, అనంతుడను, శుద్ధుడను, అజరుడను, అమరుడనునైన బ్రహ్మమను. అసద్రూపమైన దేహము నేను కాదు. బుధులు దీనినే జ్ఞాన మందురు.

బ్రహ్మైవాహం శమ శ్శాన్తః
సచ్చిదానన్దలక్షణః,

నాహం దేహో హ్యసద్రూపో
జ్ఞాన మిత్యుచ్యతే బుధైః,
నిర్మలో నిశ్చలో నన్తః
శుద్ధోఽహ మజరోఽమరః,
నాహం దేహో హ్యసద్రూపో
జ్ఞాన మిత్యుచ్యతే బుధైః.

స్థావరజంగమాత్మకమైన ప్రపంచమున కంతకును ఆత్మధ్యాస గలిగినపుడు దేహధ్యాస పోయి బ్రహ్మధ్యాస గలుగుచున్నది.

స్వర్ణవికారములైన వస్తువులందు నామరూపము అనిత్యములును స్వర్ణత్వము నిత్యమును నైనటులు, బ్రహ్మత్వమునుండి కలిగినవాటికి బ్రహ్మత్వము నిత్యము.

సువర్ణా జ్జాయమానస్య
సువర్ణత్వం చ శాశ్వతమ్,
బ్రహ్మణో జాయమానస్య
బ్రహ్మత్వం చ తథా భవేత్.

బాహ్యసాధనములయిన సకలవృత్తులను విడిచి బ్రహ్మత్వమును పొందుటకు పూర్ణయోగాభ్యాస మవసరము.

భావవృత్తి భావములను, అభావవృత్తి అభావములను కలుగ జేయునటులు బ్రహ్మవృత్తి పూర్ణయోగపరమైన బ్రహ్మత్వమునకు సాధనము.

భావవృత్త్యా హి భావత్వం
శూన్యవృత్త్యా హి శూన్యతా,
బ్రహ్మవృత్త్యా హి పూర్ణత్వం
తథా పూర్ణత్వ మభ్యసేత్.

నిద్రనుండి మేలుకొనిన తరువాతను కలలు లేనటులు, బ్రహ్మజ్ఞానము కలిగిన తరువాత నీ దేహేంద్రియాదు లసత్తగుటవలన ప్రారబ్ధము లేదు.

తత్త్వజ్ఞానోదయా దూర్ధ్వం
ప్రారబ్ధం నైవ, విద్యతే,
దేహాదీనా మసత్త్వా త్తు
యథా స్వప్నో విబోధతః.

దీనియందు 91 నుండి 142 శ్లోకములందు 1. యమము, 2. నియమము, 3. త్యాగము, 4. మౌనము, 5. దేశము, 6. కాలము, 7. ఆసనము, 8. మూలబంధము, 9. దేహసమత్వము, 10. దృష్టిస్థితి, 11. ప్రాణాయామము, 12. ప్రత్యాహారము, 13. ధారణము, 14. ఆత్మధ్యానము, 15. సమాధి అని 15 యోగాంగములును బాహ్యాంగములు గాక అభ్యంతరసాధనములు గావలసిన విధము వ్యక్తము చేయబడినది. త్యాగ లక్షణము పరమార్థమును తెలుపుచున్నది.

త్యాగః ప్రపఞ్చ రూపస్య
చిదాత్మత్వావలోకనాత్,
త్యాగో హి మహతాం పూజ్యః
సద్యో మోక్షమయో యతః.

ప్రపంచ రూపమును విడిచి ఆత్మావలోకనము త్యాగము. అనుసంధానకాలమునందే మోక్షమయ మగుటచే త్యాగము మోక్షమున కుత్తమసాధనము.

ఈ యంగములతో గూడిన రాజయోగము పూర్ణయోగము, మోక్షసాధనము. కర్మపరమును బాహ్యసాధనము నైన హఠయోగాభ్యాసము ప్రారబ్ధమునకు మూలము.

ఏభి రఙ్గైః సమాయుక్తో
రాజయోగ ఉదాహృతః,
కిఞ్చిత్పక్వకషాయాణాం
హఠయోగేన సంయుతం.

బౌద్ధమతవ్యాపనము సంకుచితమైన కర్మకాండను శిథిలము చేసినది. విశ్వావృతమైన కర్మము ధర్మస్వరూపమును దాల్చినది. కర్మము, ధర్మము బుద్ధియోగమునందు శరణు పొందినవి. పరిమితమును సాపేక్షమునునైన బుద్ధియోగము, బుద్ధధర్మమును నిరపేక్షమైన ఆత్మధర్మాభ్యుదయమునకు నిరర్థకము చేసినది. మతములు, సంఘారామములు, విహారములు, ధర్మమును బాహ్యసాధనములందు లగ్నము చేసినవి. శంకరాచార్యులు సాపేక్షములైన కర్మయోగమును, సన్న్యాసయోగమును, బుద్ధియోగమును నిరపేక్షమైన ఆత్మయోగమునందు వేదాంత రూపమునను సమన్వయము చేసి సనాతనమైన వైదికమతము నుద్ధరించి ఆచార్యపదము నధిష్ఠించెను.

అపరోక్షానుభూతి శంకర ప్రతిపాదితమైన అద్వైత వేదాంతసారము సద్యస్సాధనమునను, తర్కవితర్కములతోను నిమిత్తము లేకుండ సుగమము చేయుచున్నది.

[ఆంధ్రవిజ్ఞానసర్వస్వము, ద్వితీయసంపుటము—1934]

స్త్రీలు - రంగస్థలము

వర్తమానకాలమున నాటక ప్రపంచమున అలజడి జనించినది. అది స్త్రీలు—రంగస్థలిని గూర్చిన విషయము. ఈ విషయమున ధైర్యముతో శ్రీయుత బళ్ళారి రాఘవాచార్యులుగారు ముందంజవేసిరి. ఇది ధర్మమా, అధర్మమా యని మనవారు తర్జనభర్జన జేయుచున్నారు. స్త్రీలు స్త్రీవేషధారణ జేయవలెనని భరతాచార్యులే జెప్పియున్నారు. శ్రుతిస్మృతులకు ఎవరిష్ట ము చొప్పున వారు నర్థముల జెప్పుచున్నారు. నాటక రచన, అభినయము తెలిసిన వెనుకగదా అవి ఎవ రభినయింప వలయునది దేలవలసినది! చిత్రకారు డత్యుత్తమమైన చిత్రమును వ్రాయును. శాస్త్రజ్ఞాన మతని కుండనిది ఆ చిత్తరువు శోభాయమానముగా నుండదు. కళలోని కళాభినివేశము దేశమునందు వ్యాపింపవలెను. కళాభివృద్ధి గానిది దేశ మభివృద్ధి గాదు. మనుష్యు డతీతుడు కావలెననిన సుందరకళల నభ్యసించవలెను. ఏదయిన పని గావలెనంటే సుశిక్ష పొందవలెను. దానికి తగిన సామర్థ్యమతనియొద్ద నుండవలెను. లేకపోయిన అతడు ఆధునిక విద్యాభ్యాసమువలె చెడును. వర్తమానకాలమున మనము చేయవలసినదేమన ఆంధ్రుల కన్నిటియందును అభినివేశముండవలెను. మనకు తగినటుల ఇంకా కళ అభివృద్ధి కాలేదు. నాటక కళకు పూర్వము గౌరవ ముండెడిదికాదు. ఇప్పుడిప్పుడే కొంచెము గౌరవవంత మగుచున్నది. నా చిన్నతనమున నాటకము జూడబోయినను మా తండ్రిగారు నన్ను దండించెడివారు. మనము మన సంప్రదాయాచారమున కతీతముగా నడుచుచున్నారము. రాజమహేంద్రవరములోని చిత్రకళాశాలవారు నూతన ఫక్కి త్రొక్కుచున్నారు. మనము పురాణ నాటకముల నాడుచున్నాము. కొన్ని సమయములందు మనము మన ఆదర్శముల భిన్నము జేయుచున్నాము. మనకు ఆంధ్రత్వము కావలెనంటే స్వక్రమమైన నాటకరచన గావలె. మన మభివృద్ధి గావలెనంటే నవీన సృష్టికి మనము యిష్టపడవలెను. నవీన భావములు సృష్టించవలసిన యవసరము గలదు. భావవికాసము లేనిది నిత్యజీవనము సుఖప్రదముగ నుండదు. ఆతీరున నాటకరంగములు, కళాభివృద్ధియు గావలెను. స్త్రీలు ఏ తీరున పాల్గొనవలెనో పురుషు లేతీరున మెలంగవలెనో మనము దెలిసికొనవలెను. మన మన్ని విషయముల లోను పరాధీనులముగానే యున్నాము. ఈ విషయమున గూడ మనము పూర్వాచారపరాయణులమై యుండుట సమంజసముగాదు. స్త్రీల యాందోళన పూర్తిగా సాగుచున్నది. ఇరువది సంవత్సరములనుండి స్త్రీలు స్వప్రజిష్ణు ఆందోళనజేసి విజయులైరి. అట్టి యాందోళనలేకయే మన దేశములో స్త్రీలకు రాజకీయముగా లాభించినది. స్త్రీలోక మీ తీరున నభివృద్ధి నొందుచున్నది. ఒక చోట స్త్రీలు జేసిన యాందోళన యితరచోటులందున్న స్త్రీలకు సహాయకారిత మయ్యెను. వారి సహాయము కళాభ్యుదయమున కెటుల సహాయమయ్యెనో గమనింపవలసియున్నది.

నాటకవేషము అస్వాభావికముజేయుట సమంజసము గాదు. స్వభావికముగా స్త్రీలయందు రాజసము, సాత్వికము గాన్పించును. పురుషులందు స్వాభావికముగా వేరుగుణము లుండును. అవయవాభివృద్ధిలో తప్ప స్త్రీలు పురుషునికే గుణమునందును తీసిపోరు. ఈ కళయందు తారీమిస్సాః ప్రతిభ గాంచిరి. వారికి యెంతో గౌరవము గలదు. వారి గౌరవము మన ప్రవర్తనములో నున్నది. పూర్వమునుండి సంగీతాభినయములకు ఒక సంఘముండెను. ఇప్పుడది విడిచిపెట్టబడి క్రమక్రమముగా వేశ్యలు దేవదాసీలు వారి వృత్తుల విసర్జించుచున్నారు.

రసోదయముజేయు కళను వృద్ధిజేయవలెను. భావాభివృద్ధి కావలెనంటె మన యుపయోగమునకై ఎవరెవరి కే కళయం దభినివేశముగలదో ఆ కళయందు వారిని ప్రవేశబెట్టవలెను. సులోచన మున్నగు విఖ్యాతనటులు నృత్యమునం దనయన విస్ఫురణము గలదని చెప్పిరి. సంగీత సాహిత్యములు దేవత్వ మొసగును. స్త్రీలు నాటకరంగముపై కిప్పు డిప్పుడే వచ్చుచున్నారు. వారిని మనము నిరుత్సాహులజేయుట మంచిదిగాదు.

జ్ఞానేంద్రియముల ద్వారా రసగ్రహణము చేయవలెను. ప్రపంచములో శుద్ధసత్త్వము గాని, శుద్ధచెడు గాని లేదు. వాని మిశ్రమమును మనము జూతుము. ప్రపంచమే మిశ్రమము. శ్రేయస్సు కవి సంకల్పములో నున్నది. స్త్రీలు నాటకరంగస్థలముపై నుండుట కనువగు విధమున నతడు నాటక విరచనకు కడంగవలెను. శ్రేయస్సు చూచువారలలో లేదు. రంగస్థలిపైకి వచ్చిన స్త్రీలు చెడుదు రందురు. అది లాభము లేదు. వారికి స్వేచ్ఛ నొసగి మన మా విషయమును జూడవలెను. ప్రపంచములో నిన్ని నాటకము లెందుకు వ్రాయబడవలె నందురు? నాటకము లెన్నియైనను వ్రాయబడవచ్చును. ఎవరో కొందరే యెందుకు వ్రాయవలెను? ఎట్టివిగా నుండినను భయము లేదు. మంచిదే నిలుచును గాని చెడు నిలువదు.

[ఆంధ్ర నాటక కళాపరిషత్తు తృతీయ దిన
సమావేశాధ్యక్షోపన్యాసము—1929]

శ్రీ వేంకటశాస్త్రిగారు

ధన్యమయినది. ఆంధ్రదేశము ధన్యమయినది. జీర్ణప్రాయముగ నుండిన యాంధ్ర కవితా సామ్రాజ్యము నుద్ధరించి దేశము నందు నలుకెలంకుల విజయపతాకలను ప్రతిష్ఠించి, యాంధ్రకవితకు శకపురుషు లనమించిన నిక్కంపు కవిసార్వభౌమునకు, సంకల్పించిన షష్టిపూర్తి మహోత్సవాభ్యర్థనను సర్వలక్షణ సంపన్నముగ, మహా వైభవముతో నిర్వహించి సకలాంధ్రప్రపంచము కృతకృత్యమైనది. శతావధాను లొనరించిన మహోపకృతికిని, వారియందుగల అనూన గురుభక్తికిని ఆంధ్రుల ఈయర్ఘ్యము యర్థమై వెలసినది. ఆంధ్ర ప్రపంచ మీతెఱగున తన కర్తవ్యమును నిర్వహించి ధన్యత గన్నందుకు విశ్వభారతి సంతసించినది. కామితఫలప్రదాయిని, దేవి, కామేశ్వరి యీ మహనీయునకు ఇతోధికాయురారోగ్యముల నొసంగి, తెలుగు కవితకు మఱింత సొంపుసెంపులను గూర్చునట్లు అను గ్రహించుగాత మని యాశంసనము.

ఈ షష్టిపూర్తి మహోత్సవముతో బాటుగనే, శ్రీ వేంకట శాస్త్రిగారి—కాదు కాదు, తిరుపతి వేంకటకవుల, మాయానేత్రము లకు వీ రొక్కరే సాక్షాత్కరించుచున్నారు—శాశ్వతస్మృతిచిహ్నముగ వీరి రచనల నన్నింటిని సంపుటములుగ ప్రచురించుటకును, ఆంధ్ర విశ్వకళాపరిషత్తున బహుమతి పతకము నేర్పాటు చేయుటకును నిర యించబడినది. ఇవి రెండును అచిరకాలములోనే వారి శిష్యులు ప్రశిష్యులు, తత్పరంపరలోనివారు, అభిమానులు—ఈ వరుసకు రానివారు నున్న—అందరి యాదరమున రూపుగొని తిరుపతి వేంకట కవుల శాశ్వతస్మృతిచిహ్నమయి వెలయగలదు. ఆంధ్రభారతికి ఈడురాని సేవ సల్పి శాస్త్రిగారు ధన్యులయినారు. అట్టి మహ నీయునకు ఉద్ధత భక్తిగ పూజగావించి తెలుగు మాగాణమును ధన్య మయినది.

ఆంధ్రహృదయమునందును దేశావృతమైన ప్రత్యభిజ్ఞాన ముదయించినది. దేశము నందంతటను దివ్యజ్ఞానము లుత్పన్న మయ్యె. ఆత్మసంస్మరణము గలిగినది. జిడ్డు కృష్ణమూర్తిగారి యవతార మాంధ్రుల ప్రత్యభిజ్ఞానమునకు నిదర్శనము. ఆచారావరణ పాశబద్ధమైన హృదయమునందు జ్ఞానకాంతులు ప్రసరించినవి. వసంతమ్మగారిగురుత్వము వసంతోదయము గలుగజేసినది. దేశమునందు సాహిత్యోపాసకులు, కళోపాసకులు, కర్మోపాసకులు, ధర్మోపాసకులు, సంస్కర్తలు, సత్యాగ్రహులు బయలుదేరి ఆంధ్రహృదయావరణ మును వికాసవంతము చేసిరి. ఆంధ్రహృదయాంతరాళములందు స్తంభితమైన సంభావనాశక్తి, రసగ్రహణశక్తి, ఉత్సాహశీలము బహిర్గతమగుట కుపక్రమించినది. గతకాలోదంత మీ పరిణామమును విశదము చేయుచున్నది. సాహిత్యవికాసమునకు శ్రీ తిరుపతి వేంక టేశ్వర కవులు చేసిన మహోపకారము దేశావృతమైన కావ్యనిర్మాణ ములు విశదము చేయుచున్నవి. గతవారమునందు బందరునందు శ్రీ వేంకట శాస్త్రిగారి షష్టిపూర్తి ఉత్సవసందర్భమునం దాంధ్ర లోకము చూపిన యుత్సాహానందములు వారి యాత్మసంస్మరణము నకు నిదర్శనములు. దేశమునం దుత్పన్నములైన కావ్యములు, కళలు, సంస్కరణమార్గములు, జాతీయసంస్థాపనలు ప్రజాహృదయమునం దుదయించిన ప్రత్యభిజ్ఞానమును వెల్లడిచేయుచున్నవి. ఆత్మవిశ్వాస మునకు సాధనమైన నిర్మాణకార్యవిధానమునం దాంధ్రులు చూపిన శక్త్యుత్సాహములు నిందాస్తోత్రములకు పాలైనను ప్రజాసంకల్ప మునకు నిదర్శనములు. వేంకటశాస్త్రిగా రుపక్రమించిన భావకావ్య ములు పల్లవించి ఫలించి ఆంధ్ర స్వాతంత్ర్య హృదయమునందు ప్రతిబింబించుచున్నవి. సత్యాగ్రహోద్యమ మాంధ్రహృదయమునకు సహజమైన ఆత్మవిశ్వాసమును వికసింపజేసినది. ప్రపంచ పరిణా మమునందు ధర్మప్రతిష్ఠ అదృష్టరూపమునను సకలార్థములను నిర్ణయించి నిరూపించుచున్నది. వర్తమాన సందిగ్ధసమయమునందు ధర్మప్రతిష్ఠ ధర్మరాజమైన అహింసాధారమునను ప్రతిష్ఠితము గావలసియున్నది. శ్రీమతి వసంతమ్మ సంస్మరణము, గాంధిమహాత్ముని వర్ధంత్యుత్సవము, వేంకటశాస్త్రిగారి షష్టిపూర్తి ఉత్సవము, దేశా వృతమైన ప్రబోధము, ప్రజల యాత్మవిశ్వాసమును సువ్యక్తము చేయుచున్నవి. గాంధిమహాత్ము డుపక్రమించిన త్యాగప్రస్థానము ప్రపంచమునం దపూర్వమైన ధర్మసంచలనమునకు వినియోగపడు చున్నది. ఆంధ్రులును ఈధర్మమహోదయ సమయమునం దాత్మ విశ్వాసమును గలిగి, ఆత్మశక్తి నారాధించి ధర్మనిర్వహణమును జేయుటకు భగవదనుగ్రహము గలుగుగాత!

[భారతి, సాభిప్రాయ విశేషములు - అక్టోబరు, 1933]

సర్ పిట్టి త్యాగరాయ శెట్టిగారు

కీర్తిశేషులైన విలియము స్మైలు మహాశయు డొక చిన్ని పుస్తకము వ్రాసెను. దానిపేరు 'నీవు వానిస్థితియందున్నటు లూహింపుము' (Put yourself in his place). పరుల శీల స్వభావములను ఖండించెడివారల కీ గ్రంథార్థము జ్ఞానోదయమును గలుగజేయగలదు. పరుల స్వభావమును గనుగొనుట దుష్కరము. స్వీయ స్వభావ సంస్కారముల కనుగుణ్యముగను పరుల గుణావగుణములను నిర్ణయించుట లోకమునందు పరిపాటియైనది. పరుల స్థితియందు తానున్నప్పుడు వారికిగల సాధకబాధకములను గ్రహించుట సాధ్యమగును. కీర్తిశేషులైన సర్ పిట్టి త్యాగరాయశెట్టిగారి జీవిత మీయర్థమును విశదము చేయుచున్నది. స్వలాభాడంబరములు లేకను 73 ఏండ్లు జీవయాత్రను గడిపి ప్రజాగౌరవమునకు పాత్రులైన త్యాగరాయశెట్టిగారు ధన్యులు. త్యాగరాయశెట్టిగారి స్వాతంత్ర్యము, సేవాపరాయణత్వము, స్వసంఘాభిమానము, కార్యదీక్ష శ్లాఘ్యములుగ గనుపడినను బ్రాహ్మణేతరోద్యమ నాయకత్వము దురభిప్రాయములకు గారణంబగుట సంతాపకరముగ నున్నది. త్యాగరాయశెట్టిగారి స్వాతంత్ర్య ప్రియత్వమునందును, స్వసంఘాభిమానమునందును, కులవృత్తుల యభిమానమునందును వారి మహత్వమునకు మూలమైన బ్రాహ్మణేతరోద్యమ నాయకత్వ బీజములను గలవు.

త్యాగరాయశెట్టిగారు పట్టపరీక్షయందు కృతార్థులయ్యును నుద్యోగముల నభిలషించలేదు. ఆంగ్లవిద్యావిశారదులయ్యును కులవృత్తిని, వేషభాషాచారములను, నిరసింపకను గౌరవించి నాయకత్వమునకు పాత్రతను గడించిరి. ప్రభుత్వోద్యోగమే పరమార్థమని నమ్మిన దేశమునం దేబదేండ్లకు పూర్వము పట్టపరీక్షయం దుత్తీర్ణులైన త్యాగరాయశెట్టిగారు ప్రభుత్వోద్యోగ స్వర్ణపాశబద్ధులుగాకుండుట వారి విశాలహృదయమునకు నిదర్శనముగ నున్నది. ప్రభుత్వోద్యోగములం దిటీవల దేశభక్తులకు గలిగిన విరసనభావము శెట్టిగారి కేబదేండ్లకు పూర్వమె కలుగుట వారి యుదారప్రవృత్తిని విశదము చేయుచున్నది. ప్రభుత్వోద్యోగములను విరసించియును నిరంతరోద్యోగపరాయణులై జీవితాంతమును సేవాదీక్షను వహించి యుద్యోగ వ్యామోహమునందు మునిగిన విద్యార్థులకు సేవావిధానమును విశదముచేసిన త్యాగరాయశెట్టిగారు శ్లాఘ్యులు. స్వదేశ వ్యాపార పరిశ్రమలను, ముఖ్యముగను నేత పరిశ్రమలను ఉద్ధరించుటకు విశేష వ్యయప్రయాసములకులోనై శెట్టిగారు చేసిన కృషి వారి కార్యదీక్షను చాటుచున్నది. త్యాగరాయశెట్టిగారి విశాల జీవితమె బ్రాహ్మణేతరోద్యమ నాయకత్వమున కర్హతను గలుగజేసినది. కులాభిమానమునకును, నుద్యోగాభిమానమునకును, విద్యాభిమానమునకును నిలయమైన దక్షిణదేశమునందు త్యాగరాయశెట్టిగారు బ్రాహ్మణేతరోద్యమరూపమునను జీవిత పరమార్థమును విశదము చేసిరి. విద్యాకులోద్యోగాభిమానములు జీవితరంగములను సంకుచితము చేసినవి. సంఘమునందు కులాభిమానము ప్రబలినది. విద్యాభిమానము మితిమీరినది. ఉద్యోగారాధనము పరమార్థమైనది.

ఆంగ్ల విద్యాసంస్కారమునకు ఫలమైన యీ యభిమానత్రయమును నిర్మూలము చేయుట కాంగ్లవిద్యాసంస్కారులయిన త్యాగరాయశెట్టిగారు సకలవిధములను దగియుండిరి. గాంధి మహాత్ముడు త్యాగసాధనమున సాధింపబూనిన ప్రయోజనమును త్యాగరాయశెట్టిగారు సామాన్యప్రజాదరణమునకు పాత్రమైన లాభసాధనమునను సాధించుటకు బూనుకొనిరి. త్యాగరాయశెట్టిగారి ప్రయత్నములు నిందలకును, దురభిప్రాయములకును, దురభిమానమునకును గారణంబైనను బ్రాహ్మణేతర సంఘములందు పురోవృద్ధికి సాధనములయిన యాత్మగౌరవ విశ్వాసములను గలుగజేసి దేశాభ్యుదయమునకు దోడ్పడినవి. ఉన్నతాదర్శములందును స్వప్రయోజన పరాయణత్వము ప్రబలి ద్వేషాసూయాభావములు తలయెత్తుట సహజము. స్వప్రయోజన పరాయణులైన వారి యనుచరులందు ప్రబలిన రాగద్వేషోద్రేకములకు శెట్టిగారిని బాధ్యులనుజేయుట యనుచితము. వివిధ సంఘములవారును జాతి మత కులభేదములు లేకను త్యాగరాయశెట్టిగారికి సమర్పించుచున్న స్తోత్రాంజలులు వారి మహత్వమును విశదముచేసినవి.

వేలమంది నడుమను త్యాగరాయశెట్టిగారి స్వరూపాకారములు ప్రేక్షకులదృష్టి నాకర్షించుచుండినవి. ఒకపారి చూచినవారు వారిని తిరిగి మరువజాలకుండిరి. తెల్లనిబట్టలు, చందన నిర్మాల్యము, సౌమ్యమైనను నుత్సాహభరితమైన స్వభావము, మందహాసము, సాధుశీలము, కార్యపరత్వము, విద్యాసంపదలు, స్వాతంత్ర్యేచ్ఛ, సేవాభిలాష సర్. పిట్టి త్యాగరాయశెట్టిగారికి చెన్నపురియందును నితరప్రాంతములందును నఖండగౌరవమును నొడగూర్చుటకు గారణంబులైనవి. త్యాగరాయశెట్టిగారి జీవిత పరమార్థోపదేశములను సార్థకము చేయుటకు బ్రాహ్మణేతరులును బ్రాహ్మణులును వారిమాటలను చేతలను జేయుటకు పనిబూని సార్థకమైన సంస్మరణ ప్రతిష్ఠాపనమును జేయుచు కృతకృత్యులగుదురు గాత!

[భారతి, సాభిప్రాయ విశేషములు — జూన్, 1925]

శ్రీ జిడ్డు కృష్ణమూర్తిగారు

బ్రహ్మజ్ఞానసమాజము భౌతికవిభూతివ్యామోహబద్ధమైన వర్తమానయుగమునందు ముఖ్యముగాను హిందూస్థానమునం దాంగ్లవిద్యావంతుల లక్ష్యమును హిందూమతోన్ముఖము చేయుటకు వినియోగపడినది. ప్రభుత్వోద్యోగులైన విద్యావంతుల లక్ష్యము హిందూమతమునకు మరలినది. పాశ్చాత్య సంస్కారము గల గురువుల లక్ష్యమును సహజముగను భౌతికవిభూతు లాకర్షించినటు లాధ్యాత్మిక ప్రయోజనము లాకర్షించలేవు. కర్నలు ఆల్కాటు బ్లావిట్స్కీగార లుపక్రమించిన గురుసంప్రదాయపరంపరలు లెడ్బీటరు వసంతమ్మగారలకు సంక్రమించినవి. వీరి గురుత్వమునందు బ్రహ్మజ్ఞానమును దివ్యవిభూతులును, మహత్తులును నావరించినవి. సమాజబృందమునందు ప్రసాదస్వీకారము మహత్తులు ప్రబలినవి. ఆంతరంగిక బృందమునకును సామాన్య సమాజమునకును గురుశిష్యభావములును సమాన సంస్కార లక్ష్యములును దుర్లభములైనవి. పీఠాధిపతులైన గురువులకును, జిజ్ఞాసువులైన శిష్యులకును భావభేదము లుదయించినవి. ప్రాచ్య తారక సంఘమునకు గురువైన కృష్ణమూర్తిగారికి మహత్తులు, పూజాపురస్కారములు, రహస్యములు దుస్సహములైనవి. కృష్ణమూర్తిగారు తారక పీఠాధిపత్యమును పరిత్యజించి గురుపీఠాధిపత్యమును నిరాకరణ చేసిరి. ప్రాచ్యబ్రాహ్మణ సంస్కారము పాశ్చాత్య విద్యాసంస్కారము కృష్ణమూర్తిగారియందు నవీనరూపమును దాల్చినవి. శ్వేతగురువులకు శిష్యులైన వృద్ధహిందువుల కాత్మవిశ్వాసము లేకను మహిమలు, మంత్రములు, రహస్యదీక్షలు శరణ్యములైనవి.

జ్ఞాన భాస్కరుని సమక్షమున నజ్ఞానమూలమైన రహస్యాచారముల కవకాశములు గలుగజాలవు. కృష్ణమూర్తిగారి జ్ఞానసందేశ మాచారాభిమానాధికారబద్ధమైన వర్తమాన హిందూహృదయమునకు భయభ్రాంతులను గలుగజేసినను, తత్త్వజ్ఞుల కాదరణీయముగ నున్నది. కృష్ణమూర్తిగారు వారిబోధలందు శిష్యుల సంతాపహరణమును జేయుటకు సమకట్టినను అజ్ఞానాభిమానపరాయణులైన సనాతన ధర్మసంస్కారుల కభిరుచి గలుగకున్నది. శ్రీకృష్ణుడు గీతాశాస్త్రమునందు బోధించిన "ఉద్ధరే దాత్మనాత్మానం" అని ఆత్మోద్ధరణ భావమునే కృష్ణమూర్తిగా రరమరలను విడిచి బోధించినను ఆదరణమును బడయకున్నది. పూర్ణయోగానందము ననుభవించుటకు గ్రంథములు, తంత్రములు, గురువులు, ఆచారములు, విశ్వాసములు, రహస్యములు సాధనములు గావనియును, ఆత్మోపలబ్ధియే సాధనమనియును కృష్ణమూర్తిగా రాత్మశంఖారావమును పూరించి విశ్వశ్రుతిని మేళగించి చేయుచున్న దివ్యబోధలు జిజ్ఞాసువుల కాదరణయోగ్యములు గాకున్నను విచారయోగ్యములుగనైన నున్నవి.

తత్త్వజ్ఞులును, శాంతిప్రియులును జేసెడి సత్యధర్మహితోపదేశములు సనాతనాధునాతనాచారాభిమానులకు జిజ్ఞాసకు బదులు కోపావేశములకు మూలము లగుచున్నవి. నిజము విస్మరములకు మూలము. స్వభావము, స్వధర్మము, స్వార్థము నిత్యసత్యాశ్రయములు గాకను అనిత్యములైన దేశకాల పాత్రాశ్రయములై ప్రజ్ఞావాదపరమైన స్వాభిమానాశ్రయము లగుచున్నవి. స్వాభిమానాశ్రయము నిత్యమైన శాంతశివసుందర జీవనమున కభిమానావరణములను గల్పించుచు విశ్వజీవనశక్తుల నవరోధించుచున్నది. అభిమాన మజ్ఞానావృతమై జ్ఞానమయమైన పూర్ణజీవనమునకు ప్రతిబంధకముగ నున్నది. జ్ఞానసంపన్ను లభిమానావరణములను జ్ఞానాగ్ని మూలమునను దగ్ధముచేయుటకై చేసెడి ప్రయత్నములను పండితులును, పామరులును ధర్మవ్యాజమునను ప్రతిఘటించుట యాచారమైనది. అధికారులు ప్రజలను, అగ్రజు లంత్యజులను, గురువులు శిష్యులను, ధనవంతులు నిర్ధనులను, పండితులు పామరులను, బలవంతులు దుర్బలులను, వృద్ధులు యువకులను స్వార్థమునకై వినియోగించుట ధర్మమైనది. ఈ యాచారధర్మప్రతిఘటనము విచిత్రాభిప్రాయములకు మూలమగుచున్న విధమునకు జిడ్డు కృష్ణమూర్తిగారు, గాంధిమహాత్ముడు, సోవియటు నాయకులు, కార్మికులు, అవర్ణులు పొందుచున్న నిందాస్తోత్రములు పరమప్రమాణములు.

[భారతి, సాభిప్రాయ విశేషములు—జనవరి, 1933].

శ్రీ దామెర్ల రామారావుగారు

దైవనిర్ణయములు మానవులకు దుర్గ్రాహ్యములు. అనంతములైన మనోరథములు క్షణకాలమునందు భగ్నములగుచుండును. ఆశలు నిరాశలగును. భావిపరిస్థితు లంధకారబంధురముగ గనుపడును. కాని జగన్నాటక సూత్రధారుని యాదేశానుసారముగను ప్రపంచప్రవృత్తి యథాప్రకారము సాగుచుండును. వ్యక్తిస్వరూపము లంతర్హితమైనను సంకల్పితభావము భిన్న రూపములను దాల్చి వృద్ధిని బొందుచుండును. సంచితమైన విజ్ఞానమవిచ్ఛిన్నముగను లోకహితార్థము వినియోగపడుచుండును. లోకహితార్థ మవతరించెడి భావపరంపరల వికాసమునం దంతర్హితమైన వ్యక్తిస్వరూప మమరత్వమును బడసి విరాజిలుచుండును. జననమరణములు స్వరూపములందు భేదభావమును వ్యక్తముచేసినను స్థిరమైన భావపరంపరలు వ్యక్తిస్వరూపమును స్ఫురింపజేయుచుండును. మానవకల్యాణమున కొక తృణమునైనను సమర్పించిన వ్యక్తు లల్పాయుష్కులైనను కృతార్థులు. ప్రతిభాశాలురైన వ్యక్తులు మృతినొందినను వారి ప్రతిభయందె చిరంజీవత్వమును గలిగియుండి జన్మసాఫల్యమును విశదము చేయుదురు. జగన్నాటక సూత్రధారుని లీలావిలాసములు విషాదపూరితములై సామాన్యదృష్టికి దుర్గ్రాహ్యములైనను భగవన్నిర్ణీతమైన లోకకల్యాణమునకు వినియోగపడుచున్నవి.

మాఘమాసపు భారతియందు దామెర్ల రామారావుగారి ఛాయాపటమును ప్రచురించునపుడు పుష్యమాసపు భారతియందు రామారావుగారి మరణసంకీర్తనమును జేయవలసిన యవసర మచింత్యముగ నుండెను. మాఘ శుద్ధ త్రయోదశినాడు (6—2—25) రామారావు స్వర్గస్థులై బంధుమిత్రాదులను కళాభిజ్ఞ బృందమును విచారసాగరమునందు ముంచిరి. అల్పవయస్సునందె రామారావుగారు సువ్యక్తము చేసిన చిత్రకళాప్రావీణ్యము, వారిసౌజన్యము, వారికళారాధన తత్పరత్వము, వారి యకాలమరణము వలనను విచారమును గలుగజేసినవి. పత్రికలయందు వారి యకాలమరణమును దెలుపుచు వ్యాసములు పద్యగీతములు ప్రచురింపబడినవి. వారి నివాసస్థానమైన రాజమహేంద్రవరమునందు స్మరణ చిహ్నమును నెలకొలుపుటకు మహాసభ గావింపబడినది. అల్పవయస్సునందె యన్వర్థముగను కీర్తిశేషులై కళాకోవిదుల మన్ననలకు బాత్రులైన రామారావుగా రాంధ్రకళాప్రపంచమునకు చిరసంస్మరణీయులుగ నుండగలరు. రాజమహేంద్రవరమునం దేర్పడిన యుపసంఘ ముచితమైన స్మారక చిహ్నము నేర్పరచుటకు దయామయుడైన పరమేశ్వరు డనుగ్రహించుగాత!

రామారావుగారు బొంబయి కలకత్తానగరములందు చిత్రకళాభ్యాసమును జేసినను వారి చిత్రములం దనిర్వచనీయమైన రససౌందర్యము గోచరం బగుచున్నది. పరమేశ్వర స్వరూపము "శివం శాంతం సుందరం" స్వభావములందును స్వరూపములందును ప్రత్యక్షమగుచు మానవులకు దమయం దప్రత్యక్షముగనున్న దైవవిభూతిని ప్రత్యక్షముచేయుచు దుఃఖనివృత్తికిని సుఖప్రాప్తికిని సాధనంబగుచున్నది. పరమేశ్వరుని సచ్చిదానంద స్వభావమును విశ్వరూపములందు కవులు సందర్శించుచు వర్ణించియును, గాయకులు వినుచు పాడియును, చిత్రకారులు చూచుచు చిత్రించియును, తత్త్వజ్ఞులు గనుగొనుచు బోధించియును దుఃఖనివృత్తికిని సుఖప్రాప్తికిని దోడ్పడుచున్నారు. భగవంతుని సౌందర్యవిభూతిని ప్రత్యక్షముచేయుచు నానందరస పరవశత్వమును గలుగచేయుట కాత్మానంద దాయకమైన రూపప్రపంచమును చిత్రకళాభిజ్ఞులు దివ్యరచనలను చిత్రించుచు విశ్వకల్యాణమును జేయుచున్నారు. ప్రాచీ ప్రతీచుల సంసర్గము భారతసంస్కారమున కితరరంగములందువలె చిత్రకళారంగమునందును ప్రతిబంధకముగను బరిణమించినది. ప్రభుత్వాదరణమునకు బాత్రమైన రూపారాధనము వికసించి భారతసంస్కారమునకు సహజమైన భావారాధన మస్తమించినది. చిత్రకళయందు సర్వాంగసౌష్ఠవమునకు ప్రతిభ ప్రబలి భావసౌష్ఠవమునకు ప్రతిభ క్షీణించినది. పాశ్చాత్యపండితులు పాశ్చాత్యదృష్టికి పరిపాటియైన యంగపోషణమును చిత్రకళయం దధికతరముగను వ్యాపింపజేసిరి. సౌందర్యమున కాధారభూతమైన లావణ్యవిన్యాసము క్షీణించి పుష్టివిన్యాసభావము ప్రబలినది. ప్రబోధ సమయమునందు వంగరచనయందు ప్రతిఘటన ముదయించినది. చిత్రకళాభిజ్ఞులు నందలాలు బోసు, అవనీంద్రనాథ ఠాకూరు ప్రభృతులు పుష్టివిన్యాసమునకు పదచ్యుతిని గలుగచేసి లావణ్యవిన్యాసము నధిష్ఠింపజేసిరి. వంగచిత్రవైఖరియందు భావవిన్యాసము ప్రబలినను లావణ్యసౌష్ఠవసంయోగమునందు విచిత్రవైఖరి యేర్పడినది. ఈ వైఖరియందలి గుణదోషముల విషయమునను ఖండనమండనము లెటులున్నను భారత చిత్రవిన్యాసమునకు ప్రాణకళయైన భావారాధన ముద్ధృతిని బడసినది. రామారావుగారు భారతసంస్కారమునకు పరిపాటియైన భావారాధన విన్యాసము నవలంబించియును రూపవిన్యాసమునందు సముచిత ముద్ద

రణమార్గము నవలంబించి చిత్రకళా విన్యాసమునందు భారతసంస్కారమునకు సహజమైన యాధ్యాత్మిక స్వభావమును పరిస్ఫుటము చేయుటకు ప్రయత్నించిన విధమును రామారావుగారి చిత్తరువులు విశదము చేయుచున్నవి. రామారావుగారు చిత్రపటములను ప్రత్యక్ష ప్రమాణములను జూచి యారంభమునందు చిత్రించినను కాలక్రమమున నా రామార్గమును వదిలి సంకల్పనిర్మాణ విధానము నవలంబించుచుండిరి. రామారావుగా రజంతా చిత్రవిన్యాసమును లక్ష్యమునంగ గైకొని వారి చిత్రములందలి రూపరేఖాలంకార విధానములం దజంతా విధానము నవలంబించిరి. రామారావుగారి చిత్రము లయవిస్ఫురణమును ప్రకటించుచున్నను దివ్యవిభూతులను స్మరింపజేయుచుండును. పరమేశ్వర విభూతులైన శాంత శివసుందరభావములు చిత్రములందు సహజకాంతిని ప్రత్యక్షమగుచుండును. గత సంవత్సరమునందు భారతియందు ప్రచురించిన గౌరీశంకరుని చిత్రమును జూచినను, ఇతర మానవ దేవతాచిత్రములను జూచినను ఈభావము పరిస్ఫుటమగుచున్నది. ఫాల్గుణమాస సంచికయందు ప్రచురించిన అజంతా చిత్రపటము రామారావుగారి లక్ష్యమును విశదము చేయుచున్నది. రామారావుగారు లావణ్యసౌష్ఠవములకును మానవదివ్య విభూతులకును భావరూపములకును సహజమైన సంయోగమును గలుగజేయుటకు యథాశక్తిని చిత్రకళాదేవి నుపాసించి కృతకృత్యులైరి. కళోపాసకులైన రామారావుగారి యకాలమరణము చిత్రకళాభ్యుదయమున కుత్తేజమును గలిగించి రామారావుగారికి సాయుజ్యప్రాప్తి గలుగుటకు భగవంతు డనుగ్రహించుగాత!

[భారతి, స్వాభిప్రాయ విశేషములు—మార్చి, 1925]

గాంధిమహాత్ముడు

లోకము నాకర్షించిన రెండవ విషయము గాంధిగారి నిరపరాధ నిరోధక సైన్యము. 1864–వ సం. మొదలు బ్రిటిషు సామ్రాజ్యమునందలి యధినివేశ స్థలములకు హైందవులు కూలి పనులకై నిర్బంధకపద్ధతులకు లోబడి పోవుట యాచారమైనది. నిర్బంధకపద్ధతులకుఁ గట్టుపడి ప్రతియేటను వేలకొలఁది కూలి వాండ్రు పోవుటయును వారచట అష్టకష్టముల ననుభవించుటయును సంభవించుచున్నది. ఇట్టి కష్టములు దక్షిణాఫ్రికాలోని భారతీయుల కధికములైనవి. వానిని నివారించుటకై గాంధిగారు నిరపరాధక నిరోధకసైన్యమును నిర్మించిరి. ఆ సైన్యపరాక్రమము నిర్భేద్యము. స్త్రీలును పురుషులును చిన్నలును పెద్దలును పరమోత్సాహ సంపన్నులై త్యాగవ్రతమును స్వీకరించిరి. మానరక్షణమునకై ధనమును సుఖమును ప్రాణమును సమర్పింప సంసిద్ధులైరి. నిరాయుధులును నిరాహారులును దౌర్జన్యము నెదిరించి విజయము నొందిరి. ఆ విజయము లోకమున కాదర్శము గాఁగలదు. విజయమునకు త్యాగము మూలము. పరిత్యాగశీలుర కసాధ్య మసంభవము. శూరులు ధీరులు ధర్మాత్ములు త్యాగాత్ములు. గాంధిగారు త్యాగసంపన్నులు. భారతీయుల మానరక్షణమునకై గాంధిగారు పడిన కష్టములు దుర్భరములు. వారు ధనసౌఖ్యములను గోల్పోయిరి, దారాపుత్రాదుల వియోగమును సహించిరి, కారాగృహవాసమును స్వర్గవాసమువలె స్వీకరించిరి. నాయకుల పరమోత్సాహము సైనికులను సైనికుల పరమోత్సాహము జనులను నావరించుట సహజము. ఒక గాంధిగారి త్యాగ మెంతటి యుత్సాహమును గలిగించినదియు తెలిసియున్నది. ఆ యుత్సాహము నిరపరాధనిరోధక సైన్యమునకేకాక భరతఖండమున కంతకును వ్యాపించినది. జనులు శక్తికొలఁది సోదరభారతీయుల సహాయమునకై తోడ్పడిరి. హైందవ జాతీయ నిర్మాణమునకు దక్షిణాఫ్రికాలోని యాందోళనము దోహదంబు నొసంగి దానిని బలపఱచినది. సుప్రసిద్ధార్య నాయకులవలె గాంధిగారు పూజ్యులై భారతీయుల హృదయపీఠముల నలంకరింపఁగలరు.

రాజప్రతినిధి శ్రీ హార్డింజి ప్రభువుగారు చూపిన సానుభూతియును సంస్తవనీయము. శ్రీ వారు నిరపరాధనిరోధమును శ్లాఘించి హైందవుల కుత్సాహమును బోథాగారికి సంతాపమును గలిగించిరి. హిందూదేశపరిపాలకుల పట్టుదలయును బ్రిటిషు పరిపాలకుల సానుభూతియును దక్షిణాఫ్రికా సమస్యను నిర్ణయించుటకుఁ దోడ్పడుట సంతృప్తికరము. కాన్పూరునగరములో జరిగిన యల్లరులందుఁ బట్టుపడినవారలను మన్నించి హార్డింజి ప్రభువుగారు మహమ్మదీయుల మన్ననలకుఁ బాత్రులయిరి. దేశమంతయును శాంతి గలిగి యొప్పుచున్నది. కాని వంగదేశమునం దపుడపుడు రాజకీయహత్యలు దలచూపుచుండుట సంతాపకరము. ఇట్టిహత్యలు వర్తమానకాలాందోళనమునకు సహజాంగములుగఁ బరిణమించుట కాలమహిమగ నెంచఁదగియున్నది. వంగయువకుల దౌర్జన్యము నింద్యమే కాని, వారి సేవానిరతియు శ్లాఘ్యము. వఱదలు గలిగినపుడు యువకులు చూపిన సాహసధైర్యములును సేవాపరాయణత్వమును సర్వజన శ్లాఘనము నొందినవి. వరశుల్క దౌర్జన్యఫలమైన స్నేహలతా ప్రాణత్యాగము మూలమూలలను మ్రోఁగుచు సంఘమునకు మహాజాడ్యమువలె భయమును గలిగించినది. సంఘాభిమానులీ మహోపద్రవమునుండి సంఘమును గాపాడుటకు యత్నింపవలయును.

[ఉగాది సంచిక ప్రస్తావన – 1914]

గాంధిమహాత్ముని సంచారము

జాతక కథలు సిద్ధార్థుని విజయయాత్రల నతిరమణీయముగను వివరించుచున్నవి. గౌతమబుద్ధుడేయూరికి బోయినను వేలకు వేలు ప్రజలు శ్రీమంతులు సామాన్యులు, పండితులు పామరులు, బ్రాహ్మణులు బ్రాహ్మణేతరులు మూఁగుచు బుద్ధదేవుని సందర్శించుచు కృతార్థులైనవిధమును గాంధిమహాత్ముని విజయయాత్రలు సంస్మరింపజేయుచున్నవి. లోకోపకారార్థ మవతరించిన మహానుభావులు, బంధువులు, స్వాములు, గురువులు, దేవులు. దుఃఖభూయిష్ఠమైన సంసారప్రవృత్తియందు దుఃఖోపశమనమునకును సుఖప్రాప్తికిని సాధనంబులను బోధించెడి మహానుభావుడు, ప్రత్యక్షమైన పరదేవత. గౌతమబుద్ధుడనిత్యములైన రాజ్యమును, భార్యాపుత్రాదులను, భాగ్యభోగములను బరిత్యజించి లోకకల్యాణమున కాత్మసమర్పణమును జేసి శాశ్వతానందమును బడసినవిధమునను గాంధిమహాత్ముడు సర్వసంగ పరిత్యాగమునుజేసి లోకహితార్థ మాత్మసమర్పణమునుజేసి లోకారాధ్యతను బడయగలిగెను. గాంధిమహాత్ముడు దేశమును ప్రజలను నావరించిన దుఃఖమును తనదుఃఖమునుగను సంభావించుచు పాపపరిహార్థ మాత్మసమర్పణమును జేయుచు లోకప్రియత్వమును బడయుచున్న విధమును మహాత్ముని దక్షిణదేశ సంచారము విశదము చేసినది. శ్రీకృష్ణభగవానులు గీతాశాస్త్రమునందు దెలిపినటుల మహాత్ముడు సర్వత్రసమత్వమున్ను వహించుచు నిందాస్తోత్రములను

పరిగణింపకను ధర్మారాధనమునుజేయుచు లోకోద్ధరణమును జేయుచున్నాఁడు.

'సమోఽహం సర్వ భూతేషు
న మే ద్వేష్యోస్తి న ప్రియః
యే భజన్తి తు మాం భక్త్యా
మయి తే తేషు చాప్యహమ్.'

మహాత్ముఁడు వారిని సందర్శించిన ప్రజలకు జాతిమత కుల గౌరవ భేదభావములను పాటింపకను స్వధర్మారాధన మార్గమును బోధించి సమత్వసిద్ధిని విశదముచేసెను. మనీషాపంచకమునందు శ్రీ శంకరస్వాములు బోధించిన వేదాంతార్థమును గాంధిమహాత్ముఁడనుష్ఠించుచు తత్త్వార్థమును నిత్యజీవనమునందు ప్రజలకు సువ్యక్తముచేసి స్వీయమాహాత్మ్యమును విశదముచేసెను. గోచిపాతరాయని ధర్మరాజ్యప్రాభవము నాక్షేపించినవారు సయితము సందర్శన సంకీర్తనముచేయుట యవసరంబైనది. శ్రీమంతులు నిరుపేదలు, బ్రాహ్మణులు పంచములు, వృద్ధులు బాలురు, స్త్రీలు పురుషులు, వారి మనోభీష్టములను గాంధి మహాత్మునియందు సందర్శించి యానందపరవశత్వమును బడయగలిగిరి. మమకారాహంకారపరాఙ్ముఖులకు గాంధిమహాత్ముని యుపదేశాచరణములు సంతృప్తిని గలుగజేయకపోయినను ధర్మాత్ములకు పరమానందమును గలుగజేసినవి. గాంధిమహాత్ముని సందర్శించి వారి పవిత్రోపదేశముల విన గలభాగ్యమె భాగ్యము. గతమాసాంతమునం దీభాగ్యమును బడసిన దక్షిణదేశవాసులు ధన్యులు.

ప్రజాస్వాగతము

వేనవేలు ప్రజలు మహాత్మునకు స్వాగతంబు నొసంగి వారికిగల యవ్యాజభక్తి విశ్వాసములను సహస్రముఖములను విశదముచేసిరి. మహాత్మునకు చెన్నపురినుండి కన్యాకుమారి వరకును ప్రజలు మహోత్సవములను జేసి మంగళహారతులను సమర్పించిరి. ప్రజలు గంటలకొలదికాలము వారిని జూచి యానందించుటకు వేచియుండిరి. తిరువాన్కూరు మహారాణియును ప్రజలును నొసంగిన సత్కారాతిథ్యములు మహాత్ముని ప్రతిభ వృద్ధిని బొందుచున్న విధమును విశదము చేసినవి. చెన్నపురియందలి ప్రజలు చూపిన యుత్సాహమును మహాత్ముని ప్రతిభను విశదము చేసినది. శ్రీ మహారాణి విషయమై మహాత్ముఁడు 'యంగు ఇండియా' పత్రికయందు వ్రాసిన సంకీర్తనమును శ్రీమంతులు మననము చేయుదురుగాత! చెన్నపురి కార్పొరేషను సమర్పించిన స్వాగతపత్రము మహాత్ముని ప్రతిభాశయమును విశదము చేసినది. పంచములు పంచమోద్ధారకుఁడనియును, రాజ్యాంగాందోళకులు స్వరాజ్యోద్ధారకుఁడనియును, స్త్రీలు స్వాతంత్ర్యభరోద్ధారకుఁడనియును, విద్యార్థులు గురువరేణ్యుఁడనియును, ప్రజ లవతారపురుషుఁడనియును, భావించి యారాధించిరి. బుద్ధిజాడ్యముగల యభిమానాంధులు దివ్యప్రభావమును జూడజాలకుండుట వారి ప్రారబ్ధకర్మఫలముగాని ప్రజల యుత్సాహలోపము గాదు. గాంధిమహాత్ముఁ డనవరతము చేసెడి సత్యాహింసాధర్మములు ప్రజాపాలకుల దృష్టి నుచితరీతి నాకర్షించి గాంధిమహాత్ముని సంచారమున కనురూపమైన ఫలమును భగవంతుడు ప్రసాదించుగాత!

మహాత్ముని యుపదేశములు

విజయమునకు మూలమైన ధర్మసంకల్పము మహాత్ముని యుపదేశములకు మూలబీజము. సకల మతసారమును సనాతనమునైన 'సత్యాన్నాస్తి పరో ధర్మః' 'సత్యమేవ జయతే నానృతం' ధర్మములను మహాత్ముఁడు సంపూర్ణమైన జీవనవిధానమునకు సమన్వయము చేయుటకు జేయుచున్న ప్రయత్నములను ప్రపంచదృష్టి నాకర్షించినవి. సత్యవ్రతానుష్ఠానమున కాధారమైన యహింసాధర్మము హింసాపూరితమైన వర్తమాన యుగము నుద్ధరించుట కవసరమైనది. ఆయవసరమున కనురూపముగను భారతసంస్కారమునకు పరిపాటియైన యహింసాధర్మమును పునరుద్ధారణ చేయుటకు గాంధిమహాత్ముఁడు ఖద్దరు యోగసాధనము నుపదేశించుచున్నాఁడు. అహింసాయోగాభ్యాసమునకును, మానవధర్మారాధనమునకును, దుఃఖనివృత్తికిని, స్వరాజ్య సంపాదనమునకును ఖద్దరు యోగసాధమును మహాత్ముఁ డుపదేశించుచున్నను, ప్రజలదృష్టి జయజయధ్వానములందు లగ్నమైన విధమునను ఖద్దరునందు లగ్నముగాకుండుట ప్రారబ్ధకర్మఫలముగ నున్నది. గాంధిమహాత్ముఁడు తన సంచారమునందన్ని సందర్భములందును ఖద్దరు యోగము నుపదేశించెను. మహాత్ముఁడు తిరిగి రెండుమూడుమాసములకు దక్షిణదేశ సంచారమునుజేయుట కేతెంచుచున్నాఁడు. అప్పటికైనను మహాత్ముఁడు ప్రార్థించునటులు ప్రజలు ఖద్దరుధారణమును జేయుచు సత్యాగ్రహదీక్షార్హతను బడయుదురని విశ్వసించుట కవకాశములు గన్పట్టుచున్నవి. సభావేదికలయందు గంభీరోపన్యాసములను జేసెడి నాయకులకే చిత్తశుద్ధి గలుగనపుడు జనసామాన్యమును నిందించుట యనుచితము. ప్రజలు గాంధిమహాత్ముని సందర్శించుటకు జూపిన యుత్సాహమునందొకపాలైనను కార్యాచరణమునందు జూపిన మహాత్ముని సంచారము సార్థకమై భారతమాత ధన్యతను బడయగలదు. ప్రజోత్సాహమపారముగను వ్యక్తమగుచున్నను నిరంకుశ ప్రభుత్వమునకు ప్రబోధోదయము గలుగకను నధికార దౌర్జన్యము యథేచ్ఛగను నేలుచున్నది. ప్రజలకు గాంధిమహాత్ముఁడు కోరునటులు ప్రతిఘటన సామర్థ్యము గలుగనంతవరకును భారతమాతకు తరుణోపాయము దుర్లభముగ నున్నది.

[భారతి, సాభిప్రాయ విశేషములు—ఏప్రిల్, 1929]

మహాత్ముని స్వీయచరిత్రము

మమకారాహంకారభరితమైన ప్రపంచమునందు సత్యాన్వేషణము సత్యవ్రతము దురారాధ్యములు. అబాలగోపాలము స్వీయాభిప్రాయములను సమర్థించుటకు విచిత్ర తర్కమును వ్యక్తము చేయుచు తమతప్పులను దాచుచుందురు. మహాత్ములు నిర్భయముగ సత్యము ననువదించుచు కష్టనిష్ఠురములకు లోనయ్యెడివిధమును సత్యవ్రతుల చరితములు విశదము చేయుచున్నవి. గాంధిమహాత్ముడు ప్రచురించుచున్న స్వీయచరిత్రము జిజ్ఞాసువులకు సత్యాన్వేషణవిధానమునకు సాధనముగ నున్నది. మహాత్ముడు అనుమానము లేక బహిరంగము చేయుచున్న స్వీయచరిత్రాంశములు వారి వినయవిధేయతలను సత్యశీలమును విశదము చేయుచున్నవి. మమకారావరణమును విడిచి ధర్మావరణమును జేరుటకుగల ప్రతిబంధకములను గాంధిగారి స్వీయచరిత్రము తెల్లముచేయుచున్నది. కర్మయోగమును జ్ఞానయోగమును ధర్మక్షేత్రమునందు సమన్వయము చేయగల విధమును మహాత్ముల చరిత్రములు చాటుచున్నవి. సత్యవ్రతారాధనమున కభిమానవిరహితమైన మహాత్యాగము పరమసాధనమని గాంధిగారి చరిత్రము విశదము చేయుచున్నది. త్యాగారాధనము స్వార్థవిరహితమైన సేవావిధానమునందు నిరంతరము గోచరం బగుచుండును. లాభాలాభములను పాటింపక నిష్కామసేవను జేయునపుడు పురుషార్థమును బడయుటకు సకలావస్థలయందును మానవుల కవకాశములు గలవని మహాత్ముని స్వీయచరిత్రాంశములు తెలుపుచున్నవి. నిష్కామసేవనుజేయుటకు పండితులకు—పామరులకు, శ్రీమంతులకు—దరిద్రులకు, యోగులకు—భోగులకు, సాధువులకు—శూరులకు వారి స్థితిగతులకు దగిన యవకాశములు గలవు. ఉన్నయవకాశములను వినియోగించుట వివేకముగాని లేనియవకాశములకు శోచించుట వివేకము గాదు.

గాంధిమహాత్ముడు గత సంవత్సరమునందు దేశసంచారమును విడిచి సబర్మతి సత్యాగ్రహాశ్రమమునందు తంతుకారసంఘాభివృద్ధికి కాలమును వినియోగించెను. దేశమోక్షమునకు రాజ్యాంగాందోళనమే సాధనమని నమ్మెడివారికి మహాత్ముని విశ్రాంతి యసంతృప్తిని గలుగజేసినను స్వయంసహాయ సిద్ధాంతమును నమ్మినవారల కసంతృప్తిని గలుగజేయజాలదు. తాము తరింపక యితరులను తరింపజేయుటకు బూనుకొనుట యనుచితము. గతించిన సంవత్సరమున విశ్రాంతిసమయమునందు గాంధిమహాత్ముడు తంతుకార సంఘాభ్యుదయమునకు తన యావచ్ఛక్తిని వినియోగించెను. గౌహతి కాంగ్రెసు ముగిసినవెంటనే మహాత్ముడు దేశసంచారమున కుపక్రమించి, నిర్మాణకార్యవిధానమును, ముఖ్యముగ ఖద్దరు నిర్మాణమును వ్యాపింపజేయుటకు పాటుపడుచున్న విధమును వారిసంచారము విశదము చేయుచున్నది. వంగ బీహారురాష్ట్రములందును, బీరారు మహారాష్ట్ర దేశములందును వేలకొలది ప్రజలు మహాత్ముని సందర్శించి ఖద్దరు నిధికి కానుకల నర్పించిరి. ప్రజలకు గాంధిమహాత్మునియెడ గల భక్తివిశ్వాసములు నిలిచియున్న విధమును సుస్వాగతములు, జనసమూహములు విశదముచేయుచున్నవి. గాంధిమహాత్ముని సంస్మరణము, సందర్శనము, స్వరాజ్యలక్ష్యమును ఖద్దరును ప్రజలకు హృద్గతము చేయుచున్నవి. స్వరాజ్యసంపాదనమునకు ప్రజలకృషి సాధనముగాని ప్రభుత్వ కటాక్షము సాధనము గాదు. ప్రజల యుత్సాహము తాత్కాలికముగాక స్థిరతరముగ నుండుటకు అనివార్యమైన సులభసాధనము గావలసియున్నది. ఆ సులభసాధనము ఖద్దరు రాటములందు గోచరంబగుచున్నది. ఖద్దరు ధారణము, రాటము స్వరాజ్యచిహ్నములుగ గ్రహింపబడుచున్నవి. ప్రజాసామాన్యమునకు స్వరాజ్యప్రయోజనము చేతలవలన గ్రాహ్యమైనటులు సిద్ధాంతముల మూలమున గ్రాహ్యము గాజాలదు. తంతుకార సంఘము ఖద్దరు మూలమున ప్రజలయందు స్వరాజ్యలక్ష్యమును వ్యాపింపజేయుచున్న విధమును ఖద్దరు వ్యాపనము తెలుపుచున్నది.

[ఉగాది సంచిక ప్రస్తావన - 1929]

మహాత్ముని జీవిత సందేశము

సత్యంవద। ధర్మంచర। స్వాధ్యాయాన్మా ప్రమదః। ఆచార్యాయ ప్రియం ధన మాహృత్య ప్రజాతంతుం మా వ్యవచ్ఛేత్సీః। సత్యాన్న ప్రమదితవ్యం। ధర్మాన్న ప్రమదితవ్యం। కుశలాన్న ప్రమదితవ్యం। భూత్యై న ప్రమదితవ్యం। స్వాధ్యాయప్రవచనాభ్యాం న ప్రమదితవ్యం। దేవపితృకార్యాభ్యాం న ప్రమదితవ్యం। మాతృదేవో భవ। పితృదేవో భవ। ఆచార్యదేవో భవ। అతిథిదేవో భవ। యాన్యనవద్యాని కర్మాణి। తాని సేవితవ్యాని। నో ఇతరాణి। యాన్యస్మాకగ్ం సుచరితాని, తాని త్వయోపాస్యాని। నో ఇతరాణి॥

యే కే చాస్మచ్ఛ్రేయాగ్ంసో బ్రాహ్మణాః। తేషాం త్వయాసనేన ప్రశ్వసితవ్యం। శ్రద్ధయా దేయం। అశ్రద్ధయా దేయం। శ్రియా దేయం। హ్రియా దేయం। భియా దేయం। సంవిదా దేయం। అథ యది తే కర్మవిచికిత్సా వా వృత్తవిచికిత్సా వా స్యాత్॥

యే తత్ర బ్రాహ్మణాస్సమ్మర్శినః। యుక్తా ఆయుక్తాః। అలూక్షా ధర్మకామాస్స్యుః। యథా తే తత్ర వర్తేరన్। తథా తత్ర వర్తేథాః। అథాభ్యాఖ్యాతేషు। యే తత్ర బ్రాహ్మణాస్సమ్మర్శినః। యుక్తా ఆయుక్తాః। అలూక్షా ధర్మకామాస్స్యుః। యథా తే తేషు వర్తేరన్॥

తథా తేషు వర్తేథాః। ఏష ఆదేశః। ఏష ఉపదేశః। ఏషా వేదోపనిషత్। ఏతదనుశాసనం। ఏవముపాసితవ్యం। ఏవము చైతదుపాస్యం। స్వాధ్యాయప్రవచనాభ్యాం న ప్రమదితవ్యం। తాని త్వయోపాస్యాని విచికిత్సావస్యా తేషు వర్తేరన్॥

ప్రపంచ కళ్యాణమునకై మహాత్ములకారణముగను సర్వసంగ పరిత్యాగమును జేయుచు ప్రజారాధనమునకు పాత్రులగుచున్నారు. సామాన్యులకు స్వప్రయోజన పరాయణత్వము సహజమైనటులు మహాత్ములకు పరహిత పరాయణత్వము సహజశీలము. సామాన్యులకు పశుబలము పరిపాటియైనటులు మహాత్ముల కాత్మబలము సహజముగనున్నది. సామాన్యులకు భోగ ప్రాధాన్యమైనటులు మహాత్ములకు త్యాగ ప్రాధాన్యమగుచున్నది. సామాన్యుల కాగ్రహము సహజముగ గలుగునటులు మహాత్ములకు నిగ్రహము సహజముగ గలుగుచున్నది. సామాన్యులకు బాహ్యవిషయములు ప్రమాణమైనటులు మహాత్ముల కాత్మవిషయములు ప్రమాణములగుచున్నవి. ఒకనికి తనలాభము, తనవారి లాభము: రెండవవానికి మానవ లాభము, విశ్వలాభము. సామాన్యుల యాచరణము సంరంభమునకును, మహాత్ముల యాచరణము శాంతికిని సాధనము లగుచున్నవి.

మహాత్ముల యాచరణములు సామాన్యుల కాదర్శములై పురుషార్థసిద్ధికి సాధనము లగుచున్నవి. మహాత్ముల యాచరణములు భిన్నసంస్కారములుగల జనులకు వారు తలచినటులు గోచరంబగుచుండును. దైవసంపన్నులు వారి భక్తులకు వారి కోర్కెల కనురూపముగను ప్రత్యక్షమగుచు ధర్మాభ్యుదయమును జేయుచున్నారు. శ్రీకృష్ణుడు, బుద్ధుడు, క్రీస్తు మొదలగు దైవసంపన్నులు ధర్మాభ్యుదయమును జేసిన విధమును ప్రపంచ చరిత్ర సహస్రముఖములను చాటుచున్నది. గాంధిమహాత్ముని దివ్య చరిత్రమును ఆ మహనీయుల దివ్యచరిత్రమును సంస్మరింపజేయుచున్నది. తైత్తిరీయోపనిషత్తునందు శిక్షావల్లి తెలుపుచున్న సత్యధర్మాదేశోపదేశానుశాసనములు గాంధీమహాత్ముని గురుత్వమున కనురూపముగ నున్నవి.

గాంధిమహాత్మునకు 60 ఏండ్లు నిండినవి. దేశమునం దంతటను అక్టోబరు మాసాదిని జయంత్యుత్సవములు జరుపబడినవి. ఆ యుత్సవములం దన్నిపక్షములవారును, మతములవారును, జాతులవారును గాంధిమహాత్ముని గుణ సంకీర్తనమును జేసిరి. అన్నవస్త్ర దానములను జేసిరి. సభలను, సంకీర్తనలను జేసిరి. గీతములను పాడిరి. బోధనలను జేసిరి. సంచికలను ప్రచురించిరి. ఖద్దరును విక్రయించిరి. ఈ మహోత్సవము లన్నియును ధర్మసంస్మరణమును గలుగజేయుచున్నవి.

గాంధిమహాత్ముడు శ్రీనివాసశాస్త్రి గారికి నైతికచక్రవర్తి; డాక్టరు సుబ్బరాయనుగారికి సంస్కరణప్రియుడు; సత్యమూర్తి గారికి రాజ్యాంగ ధురీణుడు; హోమ్సుగారికి మానవసేవా పరాయణుడు; రొమెయిను రోలెండుగారికి ధర్మమూర్తి; సరోజినిదేవిగారికి త్యాగసంపన్నుడు; లోకమునకు శాంతిదూత; భారతీయుల కవతార మూర్తి. సర్వాత్మస్వరూపుడైన భగవంతు నెవ్వ రేవిధముగ నారాధించెదరో వారల కావిధమున ననుగ్రహించుచున్నాడు.

శ్లో. యే యథా మాం ప్రపద్యన్తే తాం స్తథైవ భజా మ్యహమ్,
మమ వర్త్మానువర్తన్తే మనుష్యాః పార్థ ! సర్వశః.

గీత. అ. 4., శ్లో. 11.

వర్తమానకాలమునందు లోకమునందంతటను ధర్మఘోష ప్రతిధ్వనిల్లుచున్నది. ఆస్తికులు నాస్తికులు, నిరంకుశాధికారులు స్వరాజ్యకాములు, సంగ్రామకాములు శాంతిప్రియులు, ప్రాచ్యాచారప్రియులు సంస్కరణప్రియులు, పండితులు పామరులు ధర్మప్రతిజ్ఞలను జేయుచున్నారు. స్వార్థమునకును పరార్థమునకును, భోగమునకును త్యాగమునకును, దైవసంపదలకును అసుర సంపదలకును ధర్మప్రవచనములను ధర్మధ్వజులు చేయుచున్నారు. అధికారాధికారులు చేయుచున్న ధర్మప్రవచనములు ప్రజలకు మహాసంభ్రమమును గలుగజేయుచున్నవి. కర్తవ్యము మాత్రము దుర్జ్ఞేయముగ నున్నది.

రాజ్యాంగ విశారదులు స్వరాజ్యము పరమధర్మమని చాటుచున్నారు. ఆర్థిక విద్వాంసులు భౌతికభాగ్యములు ధర్మార్థము లని నమ్ముచున్నారు. సాంఘికసిద్ధాంతులు సంఘ సంస్కరణము పరమ ప్రయోజనమని ఉద్ఘోషించుచున్నారు. మత ప్రియులు మత సంరక్షణము పరమార్థమని ఘోషించుచున్నారు. ఆచారప్రియులు పూర్వాచారసంరక్షణమే ప్రధానధర్మమని వాదులాడుచున్నారు. అసుర బలప్రియుల సంగ్రామ సన్నాహములు కల్యాణసాధనములని సమర్థించుచున్నారు. వృత్తమునందలి వలయమునం దన్నిస్థలములును భిన్నమై కేంద్రమునకు సమానదూరమునం దున్నను, కేంద్రముమాత్రము స్థిరముగ నున్నది. కేంద్రధర్మాధారములేని ప్రత్యేక ధర్మములు నైమిత్తిక ధర్మములైనను, నిత్యధర్మములు గాజాలవు. వర్తమాన విషాదదశయందు ధర్మసంరంభమునందు సంశయములను దీర్చి నిత్యమైన ధర్మోపదేశములను చేయగల ధర్మాత్ములు ధన్యులు. అట్టి ధర్మాత్ములందు గాంధిమహాత్ముడు లోకాదరణమును బడయుచున్నాడు. వారి లోకాదరణమునకు వారి ఆత్మధర్మారాధనమె మూలముగనున్నది.

ధర్మరాజునకు భీష్ముడుత్తమధర్మ మాత్మధర్మ మను విషయమును విశదము చేసెను.

తే. "విను మనేకవిధంబుగా విస్తరిల్లు
ధర్మములయం దొకండును దలప నిష్ఫలంబు లే దాత్మమోహాపనుంబి యైన
ధర్మ ముత్తమ మండ్రు తత్త్వజ్ఞు లధిప."

గాంధిమహాత్ము డాత్మకథయందు అధ్యాత్మిక లక్ష్యముతో జేసిన ధర్మనిర్ణయము భీష్ముడు ధర్మరాజునకు జేసిన ధర్మనిర్ణయమున కనురూపముగ నున్నది.

"నా ప్రయోగములం దాధ్యాత్మికము లనఁగా నైతికధర్మములు; ధర్మమున కర్థము నీతి; ఆత్మదృష్టితో ఏనీతి పాలింపఁదగినదో అది ధర్మము.........నేను తటస్థుఁడనై, అభిమాన రహితుఁడనై ఈ కథను వ్రాయఁగలిగితినేని ప్రయోగ మార్గానుగాము లగు నితరుల కిందు దారి బత్తెము దొరకఁగలదు.

నేను కేవలము సిద్ధాంతములను అనఁగా తత్త్వములను గూర్చి వ్రాయఁదలఁచితినేని ఆత్మకథను వ్రాయను. కాని యీ సిద్ధాంతములనుండి బయలుదేఱిన కార్యముల యితిహాసమును వ్రాయఁగోరుచున్నాను. కావుననే యీ ప్రయత్నమునకు సత్య ప్రయోగమని మాఱుపే రుంచితిని. ఇందు సత్యముకన్న భిన్నము లనఁబడు అహింసా బ్రహ్మచర్యాదినియమములును, వీని ప్రయోగములును రాఁగలవు. కాని సత్యమే నా కన్నిటికన్న దొడ్డది. మఱియు దీనియందు పెక్కువస్తువుల సమావేశము కలదు. అసత్యము స్థూలముగా వాక్సత్యమే కాదు: భావసత్యముకూడ. అసత్యము కేవలము నా కల్పనాగతసత్యమే కాదు: అది స్వతంత్రము, చిరస్థాయి; అనఁగా సాక్షాత్పరబ్రహ్మము.

వందలు వేలు ముందుదురుగాక! సత్యమునకే సదా జయమగుఁగాక! అల్పాత్ముల ప్రమాణముచే సత్యముయొక్క ప్రమాణము వీసర వోవకుండుఁగాక!

నేను నిండు నమ్మికతో ఎవనిని నాయూర్పు నిట్టూర్పుల కేలికగా తలఁచుచుంటినో, మఱియు ఎవని యుప్పుఁగల్లు నేను తినుచుంటి ననుకొనుచుంటినో, అలవానికి నే నింతవఱకును దవులనే యుంటినను నీ చింత ప్రతిక్షణము నన్ను తొలుచుచున్నది. దీనికి కారణము నావికారములే యని నాకుఁ దెలియును. కాని వీని నింతవఱకు నిర్మూలము చేయఁజాలకున్నాను.''

ఆధ్యాత్మికధర్మము నిత్యమై సకలధర్మముల కాధారభూతముగ నున్నది. సత్యాన్వేషణమునకును, ధర్మాన్వేషణమునకును ఆత్మార్పణము చేయుచున్న గాంధిమహాత్ముని జీవయాత్ర మానవులకు సంకీర్తనయోగ్యముగ నున్నది. జీవయాత్రను సత్యాన్వేషణమునకై ఆహుతిచేయుచున్న మహాత్ముని పావనచరిత్ర మల్పాత్ములకు ధర్మాన్వేషణమునకు సాధనభూతముగ నున్నది.

శ్రీకృష్ణుడు విజయున కాత్మసాక్షాత్కారమునకు కర్మయోగము నుపదేశించెను. బుద్ధభగవానుడు దుఃఖనివృత్తికి విశుద్ధజీవనమును, జీవకారుణ్యమును లోకమున కనుగ్రహించెను. ఏసుక్రీస్తు మానవ తరణమునకు ప్రేమతత్త్వమును, త్యాగసాధనమును ప్రసాదించెను. ఆ మహాత్ములు లోకోద్ధరణమును, నాత్మోద్ధరణమును నాత్మధర్మ సాధనముననే చేసినవిధముననే గాంధిమహాత్ముడును నాత్మధర్మసాధనమున లోకోద్ధరణమును, నాత్మోద్ధరణమును జేయుచున్నాడు. ప్రపంచము ధర్మముమీద నాధారపడియున్నది.

ధర్మము, భౌతికము, నైతికము, ఆధ్యాత్మికములను రూపములను విశ్వమును ధరించుచున్నది. విశ్వము ధర్మముమీద నాధారపడియున్నది. పాశ్చాత్యదేశములందు భౌతిక ధర్మప్రవృత్తి ప్రవర్ధమానమై ఆధ్యాత్మిక ధర్మప్రవృత్తిని స్తంభింపజేసినది. భారతదేశమునం దాధ్యాత్మిక ధర్మప్రవృత్తి విద్రావస్థపాలై భౌతిక నైతిక ధర్మప్రయోజనములకు నిరుపయోగ్యమైనది. భారతీయుల కాత్మసంస్మరణము దుస్తరమై జాతికధర్మమును దురారాధ్యమైనది. శ్రీకృష్ణు డుపదేశించిన కర్మయోగము, బుద్ధదేవు డుపదేశించిన అహింసాధర్మము భరతవర్షమునకు దూరస్థములైనవి. ధర్మనిరీక్షణము నిత్యమైన ఆధ్యాత్మిక ప్రయోజనములనుండి అనిత్యములైన భౌతికప్రయోజనములకు మరలినది. అనిత్యమైన భౌతికప్రయోజనములను సమకూర్చుటకైనను సంకల్పము, సంస్కారము, సాధనసంపత్తి స్తంభించినవి. స్వల్పప్రయోజనములు మహాఫలములైనవి. సకలవ్యవస్థలందును ఆత్మావలంబన మంతర్ధానమై, పరావలంబనము పరమప్రమాణమైనది.

ఇట్టి విషమదశయందు భారత దేశోద్ధరణమునకు గాంధిమహాత్ముడు కార్యరంగమునందు జేరుట భారతదేశ సౌభాగ్యమునకు శుభచిహ్నముగ నేర్పడినది. విద్యావంతులు, విద్యార్థులు, పండితులు, పామరులు, శ్రీమంతులు సామాన్యులు, స్త్రీలు పురుషులు, బాలురు బాలికలు గాంధిమహాత్ముని యుపదేశముల ననుసరించి ఆత్మపరిశోధనమును జేసికొనుట కుపక్రమించిరి. గాంధిపేరు మూలమూలలను వ్యాపించినది. శ్రీ రామనామ సంస్మరణమువలెనే గాంధినామ సంస్మరణమును ప్రజలు చేయుచున్నారు. గాంధి సంచారములందు లక్షల కొలది ప్రజలు పాదాక్రాంతులై ఖద్దరు నిధికి కానుకలను సమర్పించుచున్నారు. ఆంధ్రదేశ సంచారమునందు ప్రజలు చూపిన భక్త్యుత్సాహములు గాంధిమహాత్ముని మాహాత్మ్యమును సహస్రముఖముల చాటుచున్నవి.

గాంధిమహాత్ముడు వర్తమానయుగమునందు భారత సంస్కారమునకును, విజ్ఞానమునకును అవతారమూర్తియై వెలయుచున్నాడు. గాంధిమహాత్ముడు కర్మయోగి, విరాగి; మహాదాత, యాచకుడు; జ్ఞాని, ఉద్యోగి; నాయకుఁడు, అనుచరుడు; సత్యవాది, ప్రియవాది; స్వాతంత్ర్యప్రియుడు, నియత కర్మారాధకుడు; ఆంగ్లభాషాపండితుడు, హిందీ ప్రచారకుడు; మానవ సేవకుడు, స్వదేశ వ్రతపరాయణుడు.

వేద్గుణసంపన్నుడైన గాంధిమహాత్ముడు కేవలము భారత నాయకుడే గాక లోకనాయకుడు, లోకోత్తరపురుషుడు. హిందువులు, మహమ్మదీయులు క్రైస్తవులు, బౌద్ధులు, పాశ్చాత్యులు, ప్రాచ్యులు మహాత్ముని గుణశీలముల నారాధించుచున్నారు. గాంధి మహాత్ముడు నిస్సహాయస్థితియందు నిద్రించుచున్న భారతీయులను మేల్కొలిపి ఆత్మసహాయమును నేర్పిన మహాయోగి.

ఉద్ధరే దాత్మనాఽఽత్మానం నాత్మాన మవసాదయేత్,
ఆత్మైవ హ్యాత్మనో బన్ధు రాత్మైవ రిపు రాత్మనః.
గీత: అ. 6, శ్లో. 5.

ఆత్మవిశ్వాసమును, ఆత్మసహాయమునే సహాయ నిరాకరణ యోగము, సత్యాగ్రహయోగము. సత్యాగ్రహయోగము మహత్తరమైన ఆత్మయోగము. ఈమహాయోగాభ్యాసమును సకలజనులు చేసి కామితార్థములను బడయుటకు రాటము, ఖద్దరు పరమ సాధనములుగ నున్నవి. రాటము దరిద్రనారాయణులకు కామధేనువు. శ్రీమంతులకు యోగచక్రము. రాటమును, ఖద్దరు ధారణమును భారతీయుల కాత్మశక్తిని ప్రసాదించుటకు పరమసాధనములుగ నున్నవి. సర్వజనసౌలభ్యమైన స్వారాజ్యసాధనము నారాధించి గాంధిమహాత్ముని సంకల్పమును సఫలముచేయుట భారతీయులకు పరమధర్మముగ నున్నది. గాంధిమహాత్ముని షష్ట్యబ్దపూర్త్యుత్సవ సమయమునందైనను ఖద్దరు దీక్షను బూనుట గాంధినామ సంస్మరణమునకు ప్రయోజనము. కర్మయోగములేని జ్ఞానయోగము జీవయాత్రను జేయుటకైనను ప్రయోజనకరముగాదు. దేహయాత్ర చేయజాలనివా రాత్మయాత్రను చేయజాలరు. ఆత్మయాత్రను జేయుటకై గాంధిమహాత్ముడు పూనిన మహాదీక్షలో శతాంశమైనను భారతీయులు పూనినయెడల ముప్పదికోట్ల భారతీయులకు దుర్లభమైన కార్యము గనబడదు.

భౌతిక బలాభిమానధర్మముల కభ్యస్తమైన లోకమున కాత్మబలమునందు విశ్వాసము గలుగుట దుర్ఘటము. ప్రపంచ ప్రవృత్తియం దాగ్రహము సులభము, నిగ్రహము దుర్లభము. ప్రవృత్తియందు కర్మ కనురూపమైన ఫలము గలుగుచున్నది. హింసకు ఫలము హింస. ప్రేమకు ఫలము ప్రేమ. ప్రపంచ విలయమునకు మూలమైన హింసాధర్మమును లోక మారాధించి హింసాఫలము ననుభవించుచున్నది. గాంధిమహాత్ముడు త్రికరణ శుద్ధిగను అహింసాధర్మము నారాధించుచున్న విధమును వారి జీవయాత్ర విశదము చేయుచున్నది. బుద్ధభగవానుడు 2,500 ఏండ్లకు పూర్వము ప్రసాదించిన యుత్తమధర్మమును గాంధి మహాత్ముడు లోకకల్యాణమునకై పూరించుచున్నాడు. ఆ పవిత్ర ధర్మవ్యాపనమును జేసి ప్రపంచమునందు శాంతిని స్థాపించుట మహాభాగ్యము. ఇట్టి మహోదయ సమయమునందు జనన మొందుటయును, లోకోత్తరపురుషుడైన గాంధిమహాత్ముని సాంగత్య సంభాషణ సంసేవన లాభములను బడయుటయును, లోకకల్యాణమునకై ఉడుతభక్తిచందాన గాంధిమహాత్ముని దీక్షను సఫలము చేయుటయును మహాభాగ్యముగ నున్నవి. ఈ మహోదయానందము ననుభవించుట కధికారమును బడయుటకు, భారతీయులు ఖద్దరును, సత్యమును అహింసాధర్మమును సేవించుటకు, భగవదనుగ్రహము గలుగుగాత!

ఆ. దంతియడుగులోనఁ దక్కిన జంతుచ
యంబు నడుగు లెల్ల నడిగి యుండు
నట్లు ధర్మకోటు లన్నియు లో నగు
నిద్ధగుణ యహింస కింత నిజము.

సకలధర్మములును అహింసాధర్మమునం దిమిడి యున్నవి. ఒరులు తన కెన్ని చెడుగులను జేసినను నితరులకు చెడుగు జేయకుండుట పరమ ధర్మము. ఇట్టి పరమధర్మమె అహింసా ధర్మము. ఈ పరమధర్మ స్వరూపము మహాత్ములకు ప్రత్యక్షమై సామాన్యులకు సులభగ్రాహ్యమగుచున్నది. ఉత్పన్నమైన ఆత్మధర్మమును నుద్ధరించి భరతవర్షమును, లోకమును నుద్ధరించుటకు గాంధి మహాత్ముడు చూపుతున్న మహాత్యాగము వారికమరత్వమును గల్పించుచున్నది. ఆత్మమాహాత్మ్యమును ప్రత్యక్షముగ సందర్శించుచున్నవారైనను, ఆత్మప్రపత్తిని బడయుటకు గాంధిమహాత్ము డవలంబించిన దీక్షావిధానము నవలంబించి పురుషార్థమును సార్థకము చేయుదురు గాత! భగవంతు డాత్మబల సంపన్నుడైన గాంధి మహాత్మునకు లోకకల్యాణమునకై ఆయురారోగ్యముల నొసంగి కాపాడుగాత!

[భారతి సాభిప్రాయ విశేషములు — అక్టోబరు, 1929.]

సత్యాగ్రహ ప్రస్థానము

ప్రపంచచరిత్రయందును, హిందూదేశచరిత్రయందును శుక్ల సంవత్సర ఫాల్గున శుద్ధద్వాదశీ బుధవారము పర్వదినముగ పరిగణింపబడగలదు. గాంధిమహాత్ము డానాడు ప్రాతఃకాలమునందు సత్యాగ్రహాశ్రమమును వదలి సత్యాగ్రహదళముతో సత్యాగ్రహప్రస్థానము నుపక్రమించెను. గాంధిమహాత్ముడు పూనిన సత్యాగ్రహప్రస్థానము బుద్ధదేవుని సంసార పరిత్యాగమును, శ్రీరాముని వనవాస స్వీకారమును, ధర్మరాజాదుల యరణ్యాజ్ఞాతవాసమును సంస్మరింపజేయుచున్నది. సత్యాగ్రహప్రస్థానారంభమునందు మహాత్ముడు చేసిన హితోపదేశములు లోకమునందలి శాంతికాములకును, స్వాతంత్ర్యప్రియులకును సత్యాన్వేషులకును ధర్మనిర్వహణ మార్గమును బోధించుచున్నవి. ప్రపంచమునందు ధర్మాధర్మ సంరంభమునందు 'యతో ధర్మ స్తతో జయః' అని గాంధారి దుర్యోధనునకు జేసిన సత్యోప

దేశము సఫలమగుచున్నది. సుపరిపాలనముకన్నను స్వపరిపాలనము శ్రేష్ఠమని రాజ్యాంగ విశారదు లందఱును అంగీకరించుచున్నారు. పారతంత్ర్యము సకలానర్థములకును మూలమగుచున్నది. భారతీయ సంస్కారమున కపరిచితులైన పాశ్చాత్యాధికారులు భారతీయులకు రాజ్యాంగశిక్షణమునకు గురువులు కాజాలరు. సామ్రాజ్యాభిమానమునకును జాతీయాహంకారమునకును, ప్రభువులైన బ్రిటిషు రాజ్యాధికారులు స్వరాజ్యశిక్షణమునకు గురుత్వము వహించుట కలలోని వార్త. అనుదినమును క్షీణించుచున్న భరతవర్షమునకు స్వరాజ్యావసరమును రాజ్యాంగవేత్త లందఱును అంగీకరించుచున్నారు. దేశమునకు స్వతస్సిద్ధములైన కులభేదములు మతభేదములు జాతిభేదములు స్వరాజ్యసంపాదనమునకును, సత్యాగ్రహప్రస్థానమునకును ప్రతిబంధకములు గాజాలవు. స్వార్థపరులైన నిరంకుశాధికారులవలె, స్వార్థపరాయణులైన భారతీయ నాయకులును పూర్ణ స్వరాజ్యాశయమును సత్యాగ్రహప్రస్థానమును నిందించుటయును నిరసించుటయును సహజము. శౌకతాలీగారి మతాభిమానము, సంఘాభిమానము, వారిని సత్యాగ్రహప్రస్థానమునందు విముఖులను జేయుట సహజము. సత్యాగ్రహప్రస్థానమునకు మూలాధారము ధర్మనిరీక్షణముగాని వ్యక్తుల భేదాభిప్రాయములు గావు. గాంధిమహాత్ముని సత్యాగ్రహప్రస్థానము ప్రపంచదృష్టిని ధర్మనిరీక్షణమునందు లగ్నము చేయుచున్నది. స్వాతంత్ర్యసంపాదనమునకు పశుబలము మూలమను సిద్ధాంతమును నిర్మూలముజేయుటకు మహాత్ము డుపక్రమించిన సత్యాగ్రహప్రస్థానము ధర్మబలమును ప్రతిపాదించుచున్నది. ఇద్దరుపిట్టలు, కదుళ్ళు, ఏకులు, స్వరాజ్యసంపాదనముజేయుట హాస్యాస్పదముగ గనుపట్టినను ధర్మబలవిజయము కాలక్రమమున వ్యక్తము కాగలదు. దేశమునందంతటను గాంధిమహాత్మునిపట్ల ప్రజలు చూపుచున్న యాదరగౌరవములు సత్యాగ్రహ విజయమునకు శుభసూచనలుగ నున్నవి.

గాంధిమహాత్ముడు సత్యాగ్రహదళముతో సత్యాగ్రహాశ్రమమును వదలి శాసనోల్లంఘన ప్రస్థానము నారంభించిన శుభదినము లోకమునందంతటను పర్వదినముగ పరిగణింపబడగలదు. అహమదాబాదు పట్టణమునందు వేలమంది ప్రజలు శ్రీరామచంద్రమూర్తి అరణ్యవాసమునకు వెడలి నప్పుడువలెను విచారాక్రాంతులై నాలుగు మైళ్ల దూరమువఱకును గాంధిమహాత్మ ననుసరించిరి. స్థావరమైన సత్యాగ్రహాశ్రమము జంగమాశ్రమముగ మాఱినది. సత్యాగ్రహయాత్ర సత్యాగ్రహ సత్రయాగ రూపమును దాల్చినది. గాంధిమహాత్ముడు సత్యాగ్రహదళముతో విశ్రమించెడి స్థలములు పుణ్యక్షేత్రములై వెలయుచున్నవి. వేలకొలది ప్రజలు మార్గమునందును శిబిరములందును మహాత్ముని సందర్శించి కృతార్థులగుచున్నారు. ప్రజలు కానుకలను మంగళహారతులను సమర్పించుచున్నారు. గ్రామోద్యోగు లుద్యోగములను విసర్జించుచున్నారు. శ్రీరామసంకీర్తనలు, ప్రార్థనలు, గీతాపఠనము ధర్మోపదేశములు నియమములు శాంతి సమరప్రభావమును విశదము చేయుచున్నవి. వందలమంది ప్రజలు సత్యాగ్రహప్రస్థానమునందు జేరుట కుత్సాహమును జూపుచున్నారు. దుర్బలుడైన గాంధిమహాత్ముడు 61 వ ఏటను పరమోత్సాహముతో పూర్ణస్వరాజ్య సంపాదనమునకై చేయుచున్న సత్యాగ్రహప్రస్థానము నిరంకుశదుర్గమునందు నయితము సంచలనమును గలుగజేసినది. ప్రపంచదృష్టియంతయును శాంతిసంరంభమున కాదర్శముగనున్న సత్యాగ్రహప్రస్థానమునందు నాయకుడైన గాంధిమహాత్మునియందును లగ్నమగుచున్నది. దేశవ్యవహారము లతివేగముగ నడుచుచున్నవి. డిసెంబరు 31 వ తేదిని లాహోరు కాంగ్రెసు, కాంగ్రెసు లక్ష్యము వెంటనే పూర్ణస్వరాజ్యస్థాపనమని నిర్ణయించినది. జనవరి 26 వ తేదిని దేశమునందంతటను వేనవేలు సభలను జరిపి లక్షలమంది భారతీయులు పూర్ణస్వరాజ్యప్రకటనను జేసిరి. ఫిబ్రవరి మాసాంతమునందు కాంగ్రెసు కార్యనిర్వాహక సంఘము సత్యాగ్రహప్రస్థానమును నిర్ణయించినది. మాసాంతమునందు గాంధిమహాత్ముడు రాజప్రతినిధి కంత్యసందేశమును బంపి మార్చి 12 వ తేదిని సత్యాగ్రహప్రస్థానము నుపక్రమించెను. ధర్మబలమునకును ఆత్మవిశ్వాసమునకునుగల ప్రతిభను గాంధిమహాత్ముడు భారతీయసోదరులకును నిరంకుశవర్గమునకును ప్రత్యక్షము చేయగలిగెను. భారతీయులు సందేహవ్యామోహములను విడిచి ఆత్మవిశ్వాసమును గలిగి స్వధర్మారాధనమునుజేసి కృతకృత్యులగుదురు గాత!

[ఉగాది సంచిక ప్రస్తావన—1930.]

గాంధియుగము

ప్రపంచవ్యాప్తములైన గాంధిమహాత్ముని 63—వ వర్థంత్యుత్సవములు గాంధి యుగోదయమును పరిస్ఫుటము చేసినవి. ఆత్మ విస్మరణము చేసిన ప్రపంచమున కాత్మసంస్మరణమును జేసిన మహాత్ముడు నవయుగావతరణమును జేయుచున్న విధము ప్రపంచమునకు విస్మయమును సంభ్రమమును గలుగజేయుచున్నది. ప్రపంచేతిహాసములు దైవబలమును ఘోషించుచున్నను అసురబలము మహాసంభ్రమమును గలుగజేయుచున్నది. ప్రపంచేతిహాసము లనవరతము హిరణ్యాక్ష హిరణ్యకశిపు నృసింహావతారములను వారాధించుచున్నవి. ఆత్మవిజయమును ప్రతిపాదించిన ప్రహ్లాద ధ్రువ బుద్ధదేవ క్రైస్తవాదుల యితిహాసములు విస్మృతములై భౌతికాభిమానము ప్రబలినది. మతసంస్థలు, సాంఘికవ్యవస్థలు, రాజ్యాంగములు, సాహిత్యములు, శాస్త్రములు, కళలు, ధర్మములు భౌతికసంప్రదాయత్తములైనవి. మానవలక్ష్యము నిత్యమైన ధర్మమునందును సత్యమునందును సంకుచితములై అనిత్యములైన భౌతికసంపదలందు విశ్వవ్యాపకమును గాంచినది. సర్వసంహారమును జేసిన

ఐరోపామహాసంగ్రామానంతరమునందు ప్రపంచమునకు ధర్మసంస్మరణమును, ఆత్మవిశ్వాసమును గలుగలేదు. దైవదత్తములైన మహాశక్తులు సుందోపసుందోపాఖ్యానమువలె నాత్మవినాశనమునకు వినియోగపడుచున్నవి. ప్రపంచావృతమైన ప్రళయావస్థయందాత్మవిశ్వాసము జాతులకును, సంఘములకును, వ్యక్తులకును, దుర్లభముగ నున్నది. పాశ్చాత్యసంస్కారము భారతీయ సంస్కారమును సకలావరణములందును స్తంభనము చేసినది. చైతన్యమయమైన భారతీయ సంస్కారము జడప్రాయమైనది. పారతంత్ర్యము, గర్భదారిద్ర్యము బాహ్యాభ్యంతర యోగములను దుర్లభము చేసినది. భారతీయులకు భుక్తియును, ముక్తియును దుర్లభములైనవి. ఆత్మవిశ్వాస మంతరించి విధిబలము సకలవ్యవస్థలందును వేదవాక్యమైనవి. ఆత్మయందు విశ్వమును, విశ్వమునందు విశ్వేశ్వరుని, విశ్వేశ్వరునందు లీలాప్రపంచమును సందర్శించిన మహర్షుల సంతానమిపుడు మాయావాదోపహతమై, ఆత్మోద్ధరణమునకును, ప్రపంచోద్ధరణమునకును నిరుపయోగముగా నున్నది. సమ్మోహావస్థయందు మునిగియున్న భారత సంతానమునకును ప్రపంచమునకును నాత్మసంస్మరణము చేసిన గాంధిమహాత్ముని వర్ధంత్యుత్సవములు దుఃఖమయమైన లోకమునకు బ్రహ్మానందదాయకములైనవి.

యూరపు నావరించిన మహాప్రళయావస్థ యుపశమించుటకాత్మసంస్మరణ మత్యంతావసరమైనది. పాశ్చాత్యశాస్త్రపరిశోధనలు సుఖరూపములను దుఃఖదాయకంబులుగను నున్నవి. రాజ్యాదాయము మారణసాధనములకును, ప్రజాదాయము మద్యపానమునకును నిరంతరభోగారాధనమునకును వినియోగపడునపుడు రాజ్యములును, సంఘములును, వ్యక్తులును నిత్యమైన ధర్మాధారరహితములై వినాశమును బొందుట ప్రకృతి ధర్మము. ప్రపంచేతిహాసములును, ప్రవృత్తియును నిట్టి మహాదృశ్యములలో నిండియున్నను పాశ్చాత్యపండితులకును, రాజ్యతంత్రజ్ఞులకును జ్ఞానోదయము గలుగకుండుట దురదృష్టము. పాశ్చాత్యరాజ్యములు స్వయముగ నాత్మహత్యను జేసికొనుట పాశ్చాత్యసంస్కారమునకు సహజఫలమైనను నిర్బంధముగను ప్రాచ్యరాజ్యముల కాత్మహత్యను చేయుట యధర్మము. ప్రకృతిసిద్ధములైన సుఖదాయకములైన భౌతికసంపదలతో లోకము నిండియున్నను కృత్రిమసంపదలను గల్పించుకొని ఆత్మనాశనమునకు బూనుకొనుట ప్రపంచము నావరించిన దురదృష్టము. విశ్వధారణమునకును పురుషార్థమునకువలెను మూలాధారము శాంతియును ధర్మమును గాని సంక్షోభమును నర్థకామములును గావు. విశ్వమంతయు ననంతముఖములను బోధించుచున్న యీ పరమార్థము కృత్రిమరూపములను దాల్చి పరమానర్థములకు మూలముగనున్నది.

వివిధమతములవారును వారి మతధర్మములను మతాచార్యులు ప్రతిపాదించిన నిత్యమైన ఆత్మధర్మార్థము వినియోగించకను నశ్వరములైన భౌతిక ప్రయోజనములకై వినియోగించుచు సంక్షోభాంకురములను నభివృద్ధిని జేయుచున్న విధము భయంకరముగ నున్నది. జాతీయాహంకారము, మతాహంకారము, ధనాంధకారము, కులాభిమానము, విద్యాభిమానము, దేశాభిమానము మానవలక్ష్యము ననిత్యములైన బాహ్యప్రయోజనములకు వినియోగపడునటులు నిత్యమైన ఆభ్యంతర ప్రయోజనములకు వినియోగపడకున్నవి. అభిమానారాధన మాత్మవిస్మరణమునకును పరపీడనమునకును వినియోగపడుచు మహాసంక్షోభమునకు సాధనం బగుచున్నది. ఈ మహాసంక్షోభమయమైన ప్రళయావస్థ ననుభవించుచున్న ప్రపంచమునందు శాంతిస్థాపనమునకై ఆత్మశక్తిని, ఆత్మధర్మమును ప్రపంచమునకు వ్యక్తముచేయుట కవతరించిన గాంధిమహాత్ముని వర్ధంత్యుత్సవములు జాతిమతకుల దశాభేదములు లేకను సకలజనులకును నాచరణయోగ్యములుగ నున్నవి. గాంధిమహాత్ముడాత్మసంయమయోగమును కర్మయోగమును అహింసాధర్మమునం దేకస్థాయియందు విశ్వశ్రుతియందు సమ్మేళనమును జేసి ఆత్మోపలబ్ధిని బొందగలవిధమును వారి పవిత్ర జీవయాత్రయందు లోకమునకు పరిస్ఫుటము చేయుచు లోకమునకు మార్గదర్శకులై ధన్యవాదములకు పాత్రులుగ నున్నారు.

గాంధి యుగ ధర్మము

శ్రీ కృష్ణపరమాత్ముడు కురుక్షేత్రమునందు విజయున కాత్మవిజయమునకు జేసిన ధర్మోపదేశమునే గాంధిమహాత్ముడు భారతీయుల కాత్మవిజయమునకు జేయుచున్నాడు. గోపాలనందనుడు గీతామృతము ననుగ్రహించుటకు విజయుడు నిమిత్తమాత్రుడైనటులు గాంధిమహాత్ముడు లోకమునను సత్యాగ్రహము ననుగ్రహించుటకు భారతీయ పూర్ణ స్వరాజ్యము నిమిత్తకారణముగ నున్నది. పురుషసూక్తప్రతిపాదితమైన ఆత్మసంస్కారమునకు సంతానమైన భారతీయులు సత్యాగ్రహ సంస్కారము నారాధించుటకును నుపదేశించుటకును నధికారులుగ నున్నారు. గత సంవత్సరమునందు సత్యాగ్రహ సమరమునందు బాలబాలికలు, యువతీయువకులు, వృద్ధులు, పామరపండితులు, సామాన్యసంపన్నులు బలిదానము చేసినవిధ మాత్మవిజయమును పరిస్ఫుటము చేసినది. వేలకొలది శాంతి సైనికులు ఖద్దరు దీక్షావస్త్రధారులై నిర్బంధమందిరములందు కల్యాణమందిరములందువలె నాత్మానందము ననుభవించిరి. భారతీయాత్మవిజయమునకై ప్రాణమానధనములను సమర్పించిన యపూర్వేతిహాసము పాశ్చాత్యసంస్కారులకు భయసంభ్రమములను గలుగజేసి జిజ్ఞాసకు గారణంబైనది. ఈ జిజ్ఞాస గాంధి—ఇర్విను

బంధికిని, గాంధి విజయధ్వానములకును; గాంధిజయంత్యుత్సవములకును మూలముగ నున్నది. గాంధివారము భరతవర్షమునే కాకను ప్రపంచము నంతను గాంధిధర్మమయము చేసినది. ఆసేతుహిమాచలమును పర్యాప్తములైన మహోత్సవములు, నగరసంకీర్తనములు, భజనలు, అన్నదానములు, అర్చనాభిషేకములు, సభలు, సంబోధనలు, ప్రతిష్ఠలు, మహాసంచలనములు భారతీయుల కాత్మసంస్మరణము గలిగిన విధమునకు నిదర్శనములు. భారతీయులకు గలిగిన యాత్మసంస్మరణము ప్రపంచమున కంతకును నాత్మసంస్మరణమును గలుగజేయుటకు సాధనముగ నున్నది. గాంధిమహాత్ముని ఆత్మశక్తి క్రైస్తవమత గురువులకును, రాజ్యాంగపండితులకును నాత్మపరీక్షకు సాధనంబగుచున్నది. ఆసురసంపదారాధనయందు లగ్నమై తరణోపాయమును గానలేకను పరితపించుచున్న ప్రాచ్యపాశ్చాత్య ప్రపంచముల కాశాకాంతులు గోచరంబగుచున్నవి. ఆంగ్లరాజ్యతంత్రజ్ఞులు గాంధిమహాత్ముడు బ్రిటీషురాజ్యమున కవతరించిన పరమశత్రువని నిందించినను మతగురువులు శాంతిస్థాపనమున కవతరించిన ఏసుక్రీస్తుని శ్లాఘించుచున్నారు. భరతవర్షమునందువలెనే గ్రేటు బ్రిటనునందును లక్షలకొలది ప్రజలు గాంధి సందర్శనమును జేయుచు కృతార్థులగుచున్నారు. గాంధి వర్ధంత్యుత్సవములు పురుషసూక్త ప్రతిపాదితమైన ఆత్మస్వరూపమును, ఆత్మశక్తిని భారతీయులకు సంస్మరింపజేసినవి. భారతీయులు చిరకాలము విస్మరించిన యాత్మశక్తి నుద్ధరించి పూర్ణస్వరాజ్యమును, లోకశాంతిని బడయుటకు భగవంతు డనుగ్రహించుగాత!

ఆత్మశక్తి

ప్రపంచ వృత్తియందు సకలశుభములను బడయుటకును స్వీయతరణము మూలాధారముగ నున్నది. "స్వయం తీర్ణః పరాం పారయతి" యను ధర్మము సర్వత్ర చెల్లుచున్నది. దుర్భరమైన పారతంత్ర్యబాధయందు మునిగియున్న భరతవర్షమునకు జీవయాత్ర షేయితము దుర్లభముగనున్న విధమును రాజ్యాంగములు, వ్యాపారవాణిజ్యములు, ఆర్థికనిర్ణయములు, సామాన్యవ్యవహారములు విశదము చేయుచున్నవి. లండనునందు రౌండుటేబిలు సమావేశము నందును, సిమ్లాయందు సామ్రాజ్యశాసనసభయందును, నితరరాజ్యాంగములందును మాటలయందును వాదనలయందును గల పటుత్వము కార్యములందు లేదని నిత్యానుభవము సువ్యక్తము చేయుచున్నది. గర్భదరిద్రమునందు మునిగి పన్నులభారముక్రిందను క్రుంగి నాశనమగుచున్న దేశమునందు క్రొత్తపన్నులను వేయుటయును, భాగ్యస్థితికి లక్ష్యమైన బంగారు వెండి ప్రచారమునకు ప్రతిబంధకములను గల్పించుటయును, వాగ్బంధనము చేయుటయును బ్రిటీషుపరిపాలనము గలుగజేయుచున్న జడత్వమునకు నిదర్శనములుగ నున్నవి. గ్రేటు బ్రిట్టనునందు జరుగుచున్న రాజ్యాంగార్థిక సంక్షోభము పాశ్చాత్య సంస్కారము గలుగజేసిన మహాసంక్షోభమును, ప్రపంచశాంతికిని స్వరాజ్యప్రాప్తికిని నారాధనయోగ్యమైన నవధర్మస్థాపనారాధనావసరమును విశదము చేయుచున్నవి.

లోకకల్యాణమునకును భారతీయ స్వరాజ్యప్రాప్తికిని సత్యాగ్రహధర్మమును ప్రతిపాదించి ఆ ధర్మమును నిత్యజీవనమునందు సార్థకము చేయుచున్న గాంధిమహాత్ముని పవిత్రమైన జీవిత విధానము భారతీయులకువలెను సకలజనులకును నారాధనయోగ్యముగ నున్నది. సత్యాగ్రహమున కాత్మశక్తిపరములైన సత్యము, నిగ్రహము, అహింసాదిధర్మములు విజయమును బొందగల విధమును గాంధిమహాత్ముని దిగ్విజయము లోకమునకు పురుషసూక్తమువలెను పరిస్ఫుటము చేయుచున్నది. ఆత్మవిజయమును భారతసంస్కరణము వేలయేండ్ల క్రితమునవె గీతార్థమునందును పరిస్ఫుటము చేసినది. ఆత్మవిజయమును, ప్రపంచకల్యాణమును అనాసక్తియోగరూపముననను నిత్యజీవయాత్రరూపముననను ప్రత్యక్షముచేయుచు భారతీయులకును ప్రపంచమునకును నాత్మశక్తిప్రభావమును సవగాహనము చేయబూనిన గాంధిమహాత్ముని సంకల్పమును సార్థకము చేయుటకు విజయుని వంశీయులైన భారతీయులు కర్మయోగపరాయణులై ఆత్మవిజయమును స్థాపింపెదరు గాక!

శ్లో. నష్టో మోహః స్మృతి ర్లబ్ధా
త్వ త్ప్రసాదా న్మయాఽచ్యుత,
స్థితోఽస్మి గత సందేహః
కరిష్యే వచనం తవ.

[భారతి సాభిప్రాయ విశేషములు—అక్టోబరు, 1931]

సత్యాగ్రహాశ్రమ విచ్ఛేదము

ఓ ధర్మమా! నీ మహిమ విచిత్రము. నీ సందర్శనమునకు సబర్మతి సత్యాగ్రహాశ్రమనివాసము సాధనమో, సబర్మతి జెయిలు నివాసము సాధనమో సామాన్యులకు తెలియకున్నది. ప్రవృత్తియందు భోగత్యాగములకుగల సంరంభము ధర్మసంస్థాపనమున వినియోగపడుటయును, విచిత్రముగ నున్నది. సుఖప్రాప్తియును, దుఃఖనివృత్తియును జీవయాత్రకు సహజములైనను పరమార్థములు గావు. ధర్మనిర్వహణమునందు దుఃఖానుభవమును సుఖనివృత్తియును పరమార్థములుగ గనుపడుచున్నవి. సుఖదుఃఖములు జీవయాత్రయందు ధర్మనిర్వహణమునను సమానార్థకములు. గాంధిమహాత్ముడు ధర్మనిర్వహణమునకై సబర్మతి సత్యాగ్రహాశ్రమమును పరిత్యాగము చేసిన మహాత్యాగోదంతము ప్రపంచేతిహాసములందపూర్వముగ నున్నది. సత్యాగ్రహ పరిత్యాగము గాంధిమహాత్మునకు గలుగజేసిన హృదయసంతాపమును గాంధిమహాత్ముని దివ్యవాక్యములు వ్యక్తము చేయుచున్నవి:—

"1915 సం. హిందూదేశమునకు వచ్చిన క్రొత్తలో సత్యాగ్రహ ఆశ్రమమును నిర్మించితిని. సత్యాన్వేషణమే ఆశ్రమ—ఆదర్శము. ఆశ్రమవాసులందరు సత్యము, అహింస, బ్రహ్మచర్యము, జిహ్వాచాపల్యమును స్వాధీనపఱచుకొనుట, దరిద్రనారాయణసేవ, ధైర్యసాహసములు, అస్పృశ్యతా నిర్మూలన ప్రచారము, స్వదేశి (ముఖ్యముగా ఖద్దరు) మున్నగు ఆదర్శముల నన్నింటిని మతాచారముగ పాటించి, ఉదర పోషణము చేసుకొందురు. ఆశ్రమస్థలమును 1916 సం. లో కొంటిని. పనుల నన్నిటిని ఆశ్రమవాసులే చేసుకొనుచున్నారు. ఖద్దరు, పశుపోషణ, పరిజ్ఞానము, శాస్త్రరీత్యా పారిశుధ్యము చేయుట, విద్యాభ్యాసము మున్నగునవి ఆశ్రమవాసులు నేర్చుకొనునవి. ఆశ్రమములో 107 మంది ప్రస్తుతము గలరు. (పురుషులు 27, స్త్రీలు 31, బాలురు 12, బాలికలు 22.) ప్రస్తుతము చెరసాలలోనున్నవారిసంఖ్య యిందు చేర్పలేదు. ఆశ్రమము వెలుపల పనిచేయుచున్నవారి సంఖ్యగూడ యిందు చేర్పలేదు. ఇప్పటివరకు ఖద్దరు, పరిశ్రమలో 1000 మంది తయారైరి. వీరందరు నాకు తెలిసినంతవరకు ప్రజానిర్మాణ కార్యక్రమ నిమగ్నులై యుండిరి. ఆశ్రమము రిజిస్టరైనది. ట్రస్టువంటు స్వక్రమముగానే యున్నది. మిత్రులనుండి విరాళములను స్వీకరించుచున్నాము. ఇది కేవలము విద్యావ్యాపకమునకే వినియోగపడుచున్నది. జీతము లేకపోవుటయేగాక, విద్యార్థులకు భోజనము పెట్టి, కట్టుగుడ్డలనుగూడ యిచ్చుచున్నారు. ఆశ్రమస్థిరాస్తి రు. 3,50,000. చరాస్తి రు 3,00,000 ఆశ్రమము రాజకీయములందు పాల్గొనుట లేదు.

సత్యాగ్రహోద్యమమునకు జనకుడనగు నేను అత్యధిక త్యాగము చేయవలసిన ఆవశ్యకత యిపుడు కల్గినది. ఏది నాకు ప్రియతమమో, ప్రాణపమమో, దేని నేర్పఱచుటకు 18 సం. నుండి నేనును, ఆశ్రమవాసులును, నిరుపమానశక్తుల వినియోగించి పనిచేసితిమో అట్టి ఆశ్రమమునే నే నిపుడు త్యాగము చేయుచున్నారు. ఈ ఆశ్రమమునకు సంబంధించిన ప్రతి పక్షి, పశువులలో ప్రత్యేక పవిత్ర చరిత్ర గలదు. ఈ ఆశ్రమమునకు సంబంధించిన చరస్థిరములన్నియు ఒక గొప్ప కుటుంబమునకు చెందినవే. వెనుక పనికిమాలిన బీడుగానున్న ప్రదేశము, మనుష్యుల కృషివలన ఒక పెద్ద ఆరామ క్షేత్రమైనది. ఇట్టి ఆశ్రమము చీల్చివేసి యిచట జరుగుచున్న బహువిధములగు కార్యములను విరమింపవలసి వచ్చినప్పుడు మేము అశ్రుజలపూరిత నేత్రులము కాకుండ నుండజాలము. దీనినిగూర్చి ఆశ్రమవాసులగు స్త్రీపురుషులతో చాలాసార్లు సంభాషించితిని. ప్రస్తుతము దీనిని విరమించుటకు వారందరు సమ్మతించిరి.

సత్యాగ్రహమింతలో ముగియునటుల లేదు. అందువలన దాని ఫలితముల నన్నిటిని అనుభవింపవలసి యుండునని ఊహింపక తప్పదు. ఆ కారణమున ఆశ్రమమును విరమింప నిశ్చయించితిమి. కాని ఆశ్రమముసొత్తునంతను ప్రజాహితమునకే వినియోగించవలెనని మాకోరిక. నగదును, చరాస్తుల నన్నిటినిగాని కొన్నిటినిగాని వశపఱచుకొన గోరనియెడల వాటిని నేను ప్రజలలాభమునకు నా సూచనల ప్రకారము వినియోగింపబూనిన మిత్రులకు వశపఱుపగోరెదము."

సత్యాగ్రహాశ్రమమును విచ్ఛేదము చేయుటయందు మహాత్మునకు గలిగిన హృదయ సంతాపమును, పూర్వోదాహృతములైన సత్యవాక్యములు సకలజనులకును పరమ విచారమును గలుగజేయుచున్నవి. పదునెనిమిదేండ్లు శ్రమపడి పోషించి పెంచిన యాశ్రమమును నిర్మూలము చేయుట సామాన్యులకు సాధ్యముగాని విషయము. ప్రాణాపానసమయమునందైనను నిస్సంగత్వమును, నిస్పృహయును దేహధారులకు దుర్లభము. సన్న్యాసాశ్రమమును స్వీకరించియును మహాశ్రమములను నిర్మించి మమకారము బూనుట ప్రపంచమునందు పరిపాటియైన విషయము. సత్యాగ్రహమునకై వినియోగపడని సత్యాగ్రహాశ్రమనిర్వహణము సత్యాగ్రహనాయకుడైన గాంధిమహాత్మునకు నిరర్థకమేకాకను దురారాధ్యమును.

సత్యవ్రతపరాయణుడైన మహాత్మునకు సత్యధర్మ నిర్వహణమునకు సంసారము, ఉద్యమములు, ఆశ్రమములు సాధనములుకాని పరమార్థములు గావు. సామాన్యులకు సాధనములు గ్రాహ్యమైనటులు సాధ్యములు గ్రాహ్యములు గావు. సాధ్యములకు నిరర్థకములైన సాధనములను విసర్జించుట మహాత్ములకు సులభము. మహోవాక్యాయములను సత్యము వారాధించుటకు ప్రతిబంధకములను నిగ్రహించుట మహాత్ములకు పరమార్థము. సత్యాగ్రహ నిర్వహణమునకు ప్రతిబంధకమైన సత్యాగ్రహాశ్రమమును విచ్ఛేదము చేయుటయందు గాంధిమహాత్ముడవలంబించిన త్యాగ వ్రతానుష్ఠానము ప్రపంచము నందంతటను భయసంభ్రమములను గలుగజేసినది.

*　　*　　*

గాంధి మహాత్ముని సత్యాగ్రహాశ్రమత్యాగము బుద్ధదేవుని రాజ్య సంసారత్యాగమును విస్మరింప జేయుచున్నది. గౌతమబుద్ధుడు దుఃఖనివృత్తికిని, ఆత్మోపలబ్ధికిని సంసారమును, రాజ్యమును విసర్జించెను. గాంధిమహాత్ముడు సత్యవ్రతపరాయణమైన ధర్మ నిర్వహణార్థము శ్రమపడి పోషించి పెంచిన సత్యాగ్రహాశ్రమమును తృణప్రాయముగను విధ్వంసము చేయుట త్యాగోదంతములందు దివ్యోదంతము. వర్తమాన సమయమునందు సత్యాగ్రహోద్యమమునందు సత్యాగ్రహాశ్రమ పరిత్యాగము విషాదాధ్యాయముగను గోచరం బగుచున్నను కాలాంతరమునను దివ్యాధ్యాయముగను వెలయగలదు. సత్య నిర్వహణమునకై స్వార్థెటిని విసర్జనముచేసిన ఇతిహాసమువలెను,

మానవ మోక్షమునకై యేసుక్రీస్తు శిలువను ధరించిన యితి హాసము రీతిని గాంధిమహాత్ముని త్యాగమును కాలాంతరమునందు ధర్మేతిహాసమునందు పరంజ్యోతివలెను ప్రకాశింపగలదు.

*　　　*　　　*

యేసుక్రీస్తు అశ్వశాలయందు పుట్టినరీతిని ధర్మము నిర్బంధాశ్రమములందు, బీభత్సపరిస్థితులందు తేజోవంతమగుచున్నది. పంచమహాపాతకులకును వాసస్థలములైన చెరసాలలు మహాత్ములకు నిర్బంధవాసస్థలములగుట ప్రపంచావృతమైన దురదృష్టము. అనిత్యమైన బాహుబలమునకుగల ప్రతిష్ఠ రాజ్యాంగములం దాది కాలముననుండియును నిత్యమైన ధర్మబలమునకు గలుగకున్నది. రోమక సామ్రాజ్యము క్రైస్తమత విధ్వంసనమున కుపయోగించిన పశుబల ప్రయోగమునే వర్తమానకాలమునందు 1933 సంవత్సరముల యనంతరము రాజ్యాంగములు వినియోగించుచున్నవి. శిక్షాస్మృతియందు సత్యసంకల్పములును, ధర్మనిర్ణయములును దండనార్హము లగుచున్నవి. సత్యసంహారమునకును, ధర్మానాదరణమునకును నధికారముచేసెడి ప్రయత్నము లసహ్యములైనను సద్వినియోగము లగుచున్నవి. అధికార భయావృతమైన ప్రపంచపరిస్థితులందు ధర్మాభయములను స్థాపించుటకు ప్రపంచ మనుభవించిన దుఃఖవేదనను ఘోరసంగ్రామములు, మతకలహములు, సాంఘిక సంరంభములు, వ్యాపారార్థిక సమరములు వేనోళ్లను బోధించుచున్నను జ్ఞానోదయము దుస్తరముగ నున్నది. సంరంభమయమైన ప్రపంచోదంతములందు గాంధిమహాత్ము డుపక్రమించిన మహోద్యోగోదంతము ఆసురబలనిరసనమునకును, దైవబల సంవర్ధనమునకును, ధర్మపరమైన శాంతిస్థాపనమునకును పరంజ్యోతివలె వినియోగపడుటకు భగవదనుగ్రహము గలుగు గాక!

[భారతి సాభిప్రాయ విశేషములు—ఆగష్టు, 1933]

మహాత్ముని కర్మధర్మయాత్రలు

గతించిన సోమవాసరమునను దేశమునం దంతటను జాతి మత కుల దశాభేదములు లేకను మహాత్ముని 65—వ వర్ధంత్యుత్సవములు మహావైభవముతో జరుపబడినవి. ఆటలు, సభలు, సంకీర్తనములు, సంభాషణములు, వినోదములు, వ్యాఖ్యానములు, విమానములు మొదలగునవి గాంధిమహాత్ముని మహత్త్వమును విశదము చేసినవి. మహాత్ముని జీవితమునం దెవరు సంభావించినటులు వారికి ఆత్మస్వరూప విశ్వాసములు గోచరించినవి. స్త్రీలు, బాలబాలికలు వారి గాఢభక్తిని వ్యక్తము చేసిరి. పండితులు ధర్మోపదేశములను చేసిరి. పామరులు మంగళహారతులను సమర్పించిరి. ధనికులు ద్రవ్యమును సమర్పించిరి. జనులందరును జాతి మత కులభేదములను విడిచి ధర్మమూర్తికి మంగళగీతములను పాడిరి. ఈ మహోత్సవములు మహోదయసాధనములను ప్రపంచమునకు కరతలామలకము చేయుచున్నవి. గాంధిమహాత్ముని జీవయాత్రయందు కర్మజిజ్ఞాస, ధర్మజిజ్ఞాస, బ్రహ్మజిజ్ఞాస ఆత్మార్థమైన స్థాయిభావమునందు లగ్నములై పూర్ణయోగ ప్రభావమును లోకమునకు సువ్యక్తము చేసినవి. మహాత్ముని కర్మధర్మయాత్రలు ప్రజాలక్ష్యమును అర్థకామారాధనములందు లగ్నము చేసినటులు ధర్మానుష్ఠానమునందు లగ్నము చేయకున్నవి. గాంధిమహాత్ముడు స్వరాజ్యకాములకు రాజ్యాంగనాయకుడు; సంఘసంస్కర్తలకు సంస్కరణపరాయణుడు; మతప్రవర్తలకు బ్రహ్మజ్ఞుడు; కర్మయోగులకు కర్మప్రియుడు; ధర్మజ్ఞులకు ధర్మాత్ముడు; శాంతికాములకు అహింసాదీక్షాపరాయణుడు; సత్యకాములకు సత్యాత్ముడు. గాంధిమహాత్ముని పట్ల ప్రజలకు బాహ్యలక్ష్యము గలిగినటు లాత్మలక్ష్యము గలుగకున్నది. ఆత్మసాధనరహితములైన బాహ్యసాధనములు పురుషార్థసిద్ధికి నిరర్థకములని మహాత్ముని ధర్మోపదేశము లనవరతము వ్యక్తముచేయుచున్నవి. ఆపరమార్థమును లోకమునకు వ్యక్తము చేయుటకై గాంధిమహాత్ముడు పూనిన కర్మానుష్ఠానము లోకమునకు కర్మానుష్ఠానమునకును, ధర్మానుష్ఠానమునకును పరమలక్ష్యముగ నున్నది.

గాంధిమహాత్ము డొక సంవత్సరము సత్యాగ్రహ ప్రస్థానమును విరమించిరి; సబర్మతిని సత్యాగ్రహాశ్రమమును హరిజనాశ్రమమును జేసిరి; నవజీవన ముద్రణాలయమును నిర్మూలనము చేసిరి. అర్థకామారాధనమునకై ప్రపంచ మవలంబించిన మార్గమును ధర్మా

రాధనమునకై మహాత్ముడవలంబించుచున్న విధము వర్తమాన విషాద పరిస్థితులందు ప్రపంచమునకు ధర్మోపదేశమును జేయుటకు దగియున్నది. ధర్మమునకు ఆత్మగతమైన త్యాగము సాధనమైనటులు బాహ్యములైన అర్థకామములు సాధనములు గావు. బాహ్యసాధనములందైనను నిష్కామకర్మ యోగమువలెను కామ్యకర్మయోగము సాధనము గాదు. గాంధిమహాత్ముడు పూనిన కర్మయోగానుష్ఠానము సామాన్యులకు సాధ్యము గాకపోయినను బాహ్యకర్మానుష్ఠానమునందైనను వ్యవసాయ పరాయణత్వము దుర్లభమైనది. గాంధిమహాత్ముని మహాత్యాగప్రస్థానము భారతీయులకువలెను సకల ప్రపంచమునకు కర్మయోగపరాయణమైన ధర్మయోగాభ్యాసమునకు మార్గదర్శకము గావలయును. ప్రపంచ పరిణామమునకు గాంధిమహాత్ముని ధర్మయోగానుష్ఠానము వినియోగపడగల విధమును ప్రజానాయకులు గ్రహించుటకు మహాత్ముని 65—వ వర్ధంత్యుత్సవములు సకలవిధములను వినియోగపడుచున్నవి. కీర్తిశేషులైన శ్రీమతి వసంతమ్మగారి జీవితము నీపరమార్థమునే భిన్నమార్గమునను సువ్యక్తము చేయుచున్నది.

[భారతి సాభిప్రాయ విశేషములు—అక్టోబరు, 1933]

గాంధిమహాత్ముడు—సనాతన ధర్మము

వైదికమతపరిణామము హిందూమత ప్రవాహమున కపూర్వమైన శోభనువలెను కళంకమును గలుగజేసినది. పూర్వమీమాంస పోయి ఉత్తరమీమాంస మతప్రవృత్తియందు వ్యాపకమునందున్నను మృతప్రాయములైన పూర్వమీమాంసాపరములైన యాచారవ్యవహారములు జీవప్రవాహమును స్తంభింపజేసినవి. కర్మస్థానమును జ్ఞానము, జ్ఞానస్థానమును భక్తియును నాక్రమించి, భాగవతభక్తి దేశమునందంతటను వ్యాపకమునందున్నను నిర్జీవమైన కర్మకాండను హిందూమతమున కాధారముగను నిర్ణయింపగోరుట నిరుపయోగము. కర్మకాండను జైనబౌద్ధమతములును, ద్వైతాద్వైత విశిష్టాద్వైత మతములును, మహమ్మదీయ క్రైస్తవమతములును, పరప్రభుత్వములును కాలక్రమమునను నిరుపయోగము చేసినవి. బ్రహ్మసూత్రములు, ఉపనిషత్తులు, భగవద్గీతలు జ్ఞానమును కర్మస్థానమునను ప్రతిష్ఠించినవి. భాగవతభక్తి భక్తిని జ్ఞానస్థానమునను ప్రతిష్ఠించినది. హిందూమత వాహినియందు కర్మ జ్ఞాన భక్తి వైరాగ్యయోగవాహినులు సంగమించి హిందూమతము కూలంకషముగ ప్రవహించుచున్నను పంకకలంకితమై జీవరక్షణ ప్రయోజనములకు నిరుపయోగమే కాకను హానికరముగ నున్నది.

దురదృష్టవంతు లెల్లపుడును దురదృష్టవంతులుగను, పాపు లాజన్మాంతము పాపులుగను, దరిద్రులు దరిద్రులుగను, అజ్ఞాను లజ్ఞానులుగను నుండవలయునని శాసించెడి సనాతనవర్ణాశ్రమ ధర్మములు మానవజీవిత ప్రయోజనములకు నిరర్థకములు. అస్పృశ్యతానివారణము నిత్యమైన ధర్మమునకు విరుద్ధము కాదనియును, ఒకవేళ ధర్మవిరుద్ధమైనను నివారించుటకు మతాచార్యులు ప్రయత్నించినారనియును, వెనుక ప్రయత్నింపకపోయినను నిపుడు ప్రయత్నించుట ధర్మవిరుద్ధము గాదనియును ప్రాజ్ఞులంగీకరింపగలరు. జీవమైన ప్రజాజీవనమును స్తంభింపజేసి నిర్జీవమైన యాచారాభిమానముల నారాధించుట మరణసాధనముగాని జీవనసాధనము గాదు.

వర్తమాన స్వాతంత్ర్య యుగమునందు వ్యక్తి స్వాతంత్ర్యమును నిరోధించుట మానవధర్మ సంస్థాపనమునకు ప్రతికూలము. స్వాతంత్ర్యము నభిలషించెడి సవర్ణ అవర్ణులకు స్వాతంత్ర్యమును నిరోధించుట యధర్మము. సకల ప్రజాసంస్థలయందును అవర్ణులకు ప్రవేశమును గల్పించుట సవర్ణుల కలంఘనీయమైన ధర్మము. దేవాలయాది ప్రవేశమునకును శాసననిర్మాణమును చేయుట ధర్మవిహితముగాని ధర్మవిరుద్ధము గాదు. ధర్మశాస్త్రములందు దేవాలయప్రవేశము ప్రతిషేధింపబడలేదని పండితాభిప్రాయమును ప్రబలుచున్నది. అఖండమైన హిందూసంస్కారము దేశకాలపాత్రల కనురూపముగను మారినవిధము హిందూధర్మ శాస్త్రములు, పురాణేతిహాసములు విశదము చేయుచున్నవి.

పూర్వము మహర్షు లవలంబించిన ధర్మమార్గమును వర్తమాన కాలమునందును సవర్ణు లవలంబించుట ధర్మము, వివేకము. జీవములేని సంఘమునందు జీవప్రతిష్ఠాపనమును జేయుటకు నిర్జీవములైన యాచారవ్యవహారముల నతిక్రమించి సజీవమైన యాచారవ్యవహారముల నవలంబించుట ప్రయోజనకరము. ప్రాజ్ఞులు ధర్మాధర్మవిచారణ చేసి ధర్మారాధనమును జేయుటకు బూనుకొనుట వివేకము. కాని నిందలకును దూషణలకును బూనుకొనుట వివేకము గాదు. స్వభావసిద్ధమైన ధర్మమునకు స్వార్థారోపణమును జేయుట, భ్రష్టత్వము నాపాదించుట యసంగతము.

అస్పృశ్యతా నివారణమునకును రాజకీయ సంస్కారణములకును సంబంధము లేదు. ఇది నూతనము గాదు. స్వామి దయానందుడు, వివేకానందుడు, రామకృష్ణుడు మొదలగు హిందూమత సంస్కర్తలీ ధర్మారాధనమున కిదివరకే పూనుకొనియుండిరి. ఒకవేళను రాజకీయమునకు సంబంధమున్నను నింద్యముగాదు. వర్తమానయుగము రాజకీయ యుగము. రాజకీయ సంబంధములేని ప్రజాజీవనము వర్తమానకాలమునందు దుర్లభము. ఆర్థిక నైతిక సాంఘిక వైజ్ఞానికాది విషయములందు రాజకీయసంబంధ మలంఘనీయముగ నున్నది. మతమునకును, రాజకీయమునకును సంబంధము కొన్నిదేశములందు ప్రతిహతముగ నున్నది. చేష్టారహితమైన పారతంత్ర్యభాగ్యము ననుభవించుచున్న హిందూస్థానమునందు మతఘోష సందర్భాసందర్భములు లేకను బయలుదేరుట యాచారమైనది. దైవభక్తిపరాయణుడును త్యాగమూర్తియునునైన గాంధిమహాత్ముడు హిందూమత విప్లవమునకు పూనుకొనినటు లారోపణచేయుట యన్యాయ్యము. ఆచారాభిమానావృతమైన హృదయమునందు స్వాతంత్ర్యపరమైన జ్ఞానకాంతులు ప్రసరింపజాలవు. హిందూమతాభిమాను లందరును మతాచార్యులు పూర్వమే ప్రసరింపజేసిన జ్ఞానకాంతులను ప్రసరింపజేసి హిందూ సంఘమును, హిందూమతమును, మానవధర్మమును, గాంధిమహాత్ముని సంకల్పమును, దేశసౌభాగ్యమును గాపాడుట పరమ ధర్మము.

[భారతి సాభిప్రాయ విశేషములు—జనవరి, 1933.]

సవర్ణులు - అవర్ణులు

మానవులందు ప్రపంచవ్యవహారములయందు ప్రకృతి సిద్ధము లయిన భేదములు గుణకర్మవిభాగాదులవలనను గలుగుచున్నవి. గుణకర్మవిభాగములు దేశకాల పాత్రాధారములు. దేశకాల పాత్రాధారములును, గుణకర్మసంజాతములును నైన జాతిమతాది భేదములును, వర్ణాశ్రమ భేదములును ననిత్యములును, సాపేక్షములునుగాని శాశ్వతములును, నిరపేక్షములును గావు. ప్రవృత్తి వలనను గలిగిన భేదముల నతిక్రమించి యాత్మోన్నతిని బడయుటకు సకల మానవులును సమానాధికారులు. సమానాధికారులైన తోడిమానవులను ధర్మబాహ్యులను జేయుట కేవలము దైవధర్మ బహిష్కరణము. జన్మవలనను గలిగిన పరిస్థితులను నతిక్రమించి పురుషార్థములు బడయుటకు సకలజనులును నధికారులను పరమార్థమును హిందూమతేతిహాసములు వేనోళ్లను బోధించుచున్నవి.

వేదములు, వేదాంగములు, ధర్మశాస్త్రములు, పురాణకావ్యేతిహాసాదులు సత్యాన్వేషకుల కీ పరమార్థమును పరిస్ఫుటము చేయుచున్నవి. హిందూమత పరిణామమునందు కర్మమార్గము, జ్ఞానమార్గము, భక్తిమార్గము సర్వసమత్వసర్వాత్మత్వపరమైన పూర్ణయోగమునందు పరిపక్వమును బొందినవి. అద్వితీయమును, నఖండమును నైన పూర్ణయోగార్థమును ప్రస్థానత్రయాది మత గ్రంథములు బోధించుచున్నవి. ప్రవృత్తియందు జీవ మనవరత మభివృద్ధి నొందుచున్నవిధమును ననంతమైన జీవితచరిత్రము సువ్యక్తము చేయుచున్నది. జీవుడు జననము సంక్రమింపజేసిన ధర్మసంస్కారమునకు కర్తయైనట్లు హర్తయును. అవ్యయమైన ఆత్మ, సాపేక్షము లైన వర్ణాశ్రమాది సంస్కారముల నతిక్రమించి, నిరపేక్షమైన మోక్షమును బడయుచున్నది. అట్టి యాత్మోపలబ్ధికి సకలజనులును, జాతిమతకులాదిభేదములు లేక, సమానాధికారులు. హిందూమత పరమార్థమైన 'తత్త్వమసి' 'సర్వం ఖల్విదం బ్రహ్మ' త్యాది మహావాక్యార్థములను విస్మరించి జడప్రాయమైన ఆచారధర్మారాధనపరాయణమైన మతమునందు హిందూమత పరమార్థమును గ్రహించుట సకలజనులకును పరమధర్మము. ప్రవృత్తియందు సంచలనము జీవధర్మము; నిశ్చేష్టత విలయమరణ చిహ్నము.

శ్లో. చాతుర్వర్ణ్యం మయా సృష్టం
గుణకర్మ విభాగశః,
తస్య కర్తార మపి మాం
విద్ధ్యకర్తార మవ్యయమ్.

(భగవద్గీత)

మనుజులు; గుణకర్మవిభాగాదులు కల్పించెడి స్థితిగతుల కరణమునకువలె నకరణమునకును, ధర్మాధికారులు. మనుజులకు కరణాకరణ సామర్థ్యము లేనపుడు పురుషార్థసిద్ధియే దుష్ప్రాప్య మగుచున్నది. నిరుద్ధభారతము మానవధర్మపరమైన హిందూమత పరమార్థమును తేటతెనుగున పద్యరూపమునను హృద్యముగను బోధించుచున్నది.

గాంధిమహాత్ముని యుపదేశాదేశములు ప్రజాలక్ష్యమును హరిజన సమస్యయందు లగ్నము చేసినవి. మహాత్ముని ధర్మదీక్ష అవర్ణులందును సవర్ణులందువలెను మహాసంచలనమును గలుగ జేసినది. హిందూస్థానమునం దంతటను హరిజనోద్ధరణమునకు ప్రచండమైన ప్రయత్నములు జరుగుచున్నవి. ఇతర రాష్ట్రములందువలెను ఆంధ్రరాష్ట్రమునందును హరిజనోద్ధరణమునకై ప్రబలప్రయత్నములు జరుగుచున్నవి. ఆంధ్రక్షేత్రమునందు హరిజనోద్యమాంకురము లిదివరకే తలయెత్తి వర్ధిల్లుచున్నవి.

సంస్కరణప్రియులైన శ్రీమంతులు, పండితులు, గ్రంథకర్తలు, కవులు, భక్తులు, మతాభిమానులు హరిజనోద్ధరణమునకు వారి విద్యావివేకసంపదలను వినియోగించినవిధమును ఆంధ్రదేశేతిహాసములు విశదము చేయుచున్నవి. సంస్కరణోద్యమునకు శ్రీయుత వీరేశలింగము పంతులుగారు పితామహులు; రఘుపతి వెంకటరత్నము నాయుడుగారు గురువులు; శ్రీ పిఠాపురము మహారాజాగారు రాజపోషకులు; చిలకమర్తి లక్ష్మీనరసింహము పంతులుగారు, మంగిపూడి వేంకటశర్మగారు మొదలగు కావ్యకర్తలు మంగళాశీర్వాదకులు; గూడూరు రామచంద్రుడు, వేమూరి రాంజీరావు, నల్లపాటి హనుమంతరావు, దిగుమర్తి హనుమంతరావు, తల్లాప్రగడ ప్రకాశరావు, నరసింహశర్మ, వెల్లంకి కృష్ణమూర్తిగారలు మొదలగువారు హరిజనసేవకులు. శ్రీయుత రాయుడు గంగయ్య, కమతము షణ్ముఖము, సరాలశెట్టి దేవేంద్రుడు, మండ్రు వెంకయ్య, భాగ్యవర్మరెడ్డి, సాకేటి గురువులుగారు మొదలగు హరిజన నాయకులును స్వసంఘాభ్యుదయమునకు పాటుపడుచున్నారు.

ఆంధ్రావనియందు హరిజనోద్యమ వ్యాపనమునందు శ్రీయుత మంగిపూడి వేంకటశర్మగారి కృతి "నిరుద్ధభారతము" హరిజన సమస్యయందు పండితపామర హృదయములను లగ్నము చేసినవిధమునకు గ్రంథమునకు గలిగిన గౌరవవ్యాపకత్వములు ప్రమాణములు.

విరుద్ధభారతము! – భారతీయులందు హరిజను లత్యంతము విరుద్ధులు. భారతధర్మరక్షణమునకు విరుద్ధు లవిరుద్ధులు గావలసిన యవసరమును దేశకాలపరిస్థితులు సువ్యక్తము చేయుచున్నవి. అగ్రజధర్మపరాయణమైన భారతధర్మము దేశమునకును ధర్మమునకును దేవునకును ననర్థదాయకమును, నన్యాయమును, నవమానకరమును. వేంకటశర్మగారు విరుద్ధభారతమునందు హరిజనుల పరివేదనమును, సవర్ణుల యపరాధములను, నుభయుల ధర్మనిర్వాహణమార్గమును రసవంతముగ వర్ణించిన పద్యావళి రసానందమును గలుగజేయుచున్నది. శర్మగారి శీలమువలెను కావ్యశైలియును, మృదువుగను, సరళముగను, సరసముగను నున్నది. ప్రతి పద్యమును భావగర్భితమైన దైన్యదృశ్యము, భక్తిదృశ్యము, కరుణాదృశ్యము, మహత్త్వదృశ్యము సాంగోపాంగముగ చిత్రించి పటులు కల్పింపబడి భావప్రపంచమునందు సంభ్రమమును గలుగజేయుచున్నది.

సవర్ణులకు ప్రార్థనము సౌమ్యముగను, భావగర్భితముగను నున్నది:

ఉ. మాలల గోల భాగవత
మా, మరి భారతమా, వినంగ మా
కాలము పోవుటే ఫలము
కా కిక పుణ్యమ! పూరుషార్థమా!
"మాల లటుంచు జేర్చొనిన
మాత్రనె పాపము వచ్చు"నంచు బ్రా
హ్మలక, మీరలే బయిసి
మారిన దీనుల పాలకింపుడీ!

ఉ. వేదవిభాగమున్ జరిపె
విశ్వము సర్వము బ్రస్తుతింప; న
ష్టాదశసత్పురాణములు
శస్తమతిన్ విరచించె; సత్పతో.
కాదరణీయమైన యితి
హాసము భారతమున్ రచించె; న
ట్టేదరు వంశసంభవము
పొందెను వ్యాసుడు నిమ్న జాతుడే.

మ. పరజన్మం బిది యుత్తమం బనుచు నా
నాదేశవిద్వాంసులున్
పరుసన్ రూఢి యొనర్చినట్టిపలుకున్
వ్యర్థంబు గావించి యి
ట్లరరే! మద్యప్పగాలు మానవులు ని
ద్యం బందుచున్నారు; భూ
సురులారా! దయజూచి పుల్కసులకున్
శుద్ధత్వమున్ వేర్పరే!

చ. మనువున కప్రతిష్ఠ; ఋషి
మండలికెల్లను నల్లముక్కు, చే
క్కని మన వేదశాస్త్రముల
ఖ్యాతికి దెచ్చిన మచ్చ, ధర్మపున్
జనులయి పన్నె గన్న మత
కర్తలకీర్తి కళాకళంక మీ
యనుచితవృత్తి బోవిడిచి
యార్యు లఖండయశంబు నొందరే.

సీ. నడవలేదు సుమండి! కడజాతివారింట
భోజనంబులు సేయ బోలు ననుచు
పలుకలేదు సుమండి! పంచమజాతితో
స్నేహంబు శ్రేప్రొద్దు సేయు డనుచు
చెప్పలేదు సుమండి! చేరి మాలలతోడ
బొందుగా వియ్యంబు లందు డనుచు
ఆడలేదు సుమండి! యంత్యవర్ణజాలను
విందువేడ్కలకు రావింపు డనుచు

తే. ఆర్యవరులార! సహభోజనాదికములు
సహజసద్భావసంపద నమము గావు!
ఐకమత్యంబు సమకూర్చి యలరజేయ
సానుభూతియె యన్నింటిసరి సుమండి!

సీ. వెలయకున్నదె మిమ్ము వెలయునట్టులు మమ్ము
భూమక్షమకు దీవి భూమిదేవి
మీకు వెన్నెల గాచి మాకు గాయుటలేదె
చలువలపరసీమ చందమామ
మీమీదనే కాని మామీద వీవడే
సరససౌరభశాలి చల్లగాలి
వెలుగు వేడియు మీకు గలిగించి మా కీడె
భవ్యసౌఖ్యకరుండు భాస్కరుండు

తే. కురిసి మీపైని మాపైని గురియకున్నె
సకలసస్యావనకీర్తి జలదమూర్తి
దైవదృష్టికి బక్షపాతంబు లేదు
సృష్టి నీక్షించి తెలియరే! శిష్టులార!

అవర్ణులకు జేసిన హెచ్చరికయును సంబోధనమును సాత్త్విక విశ్వాసమునకు సాధనముగ నున్నది.

ఉ. పంచములార! యంతటిత
భవ్యగుణోత్కరులార! భక్తితో
బంచిత శక్తులార! యస
మర్థులె! మీరలు! గొఱ్ఱెమందలో

వంచితమై చరించు నల
వ్యాఘ్ర కిశోరము రీతిఁ బూర్తిగా
వంచితులైతి రాత్మ బల
వైఖరి నెంచుఁడు! మేల్కొనుం డిఁకన్.

సీ. శుచి లేదనుచు మమ్ముఁ జూడరా దందురా
పరిశుభ్రతను మాకుఁ గఱపరాదె!
పరమమూర్ఖులు మీరు పనికిరా రందురా
తెలివితేటలు మాకుఁ దెలుపరాదె
సద్గుణంబుల మీరు సాటిరా రందురా
మహితబుద్ధులు మాకు మప్పరాదె
కరము నీచులు మీరు కలయరా దందురా
నెఱతనంబును మాకు నేర్పరాదె!
తే. అతిదరిద్రు లగుట రోతు మందురేని
సిరి గలుగు మార్గములు మాకుఁ జెప్పరాదె!
భ్రాతదయ యుంచి, పటు సానుభూతి మించి
శ్రేయములు గూర్పరయ్య! దేశీయులార!

సీ. త్రాగుబోతు లటంచు దప్పించఁబోదురా
మద్యపాయు లిఁకెంతమంది లేరు!
గొడ్డుమాంసము దినే మడ్డివా రందురా
మాంసభక్షకు లెంతమంది లేరు!
నీచంబు లెఱుఁగని నీచుల మందురా
మావంటివా రెంతమంది లేరు!
నిత్యసేవకు లంచు నిరసింతు మందురా
మందభాగ్యు లిఁకెంతమంది లేరు!
తే. ఉచితరీతిని భాషించు నొప్పిదంబు
లేనివా రని మన్నింపరేని, యితర
మనుజులం దట్టివా రెంతమంది లేరు!
మమ్ము జాల్కొనజేయ మూలమ్ము గలదె!

సీ. మము మీరు వెలివేసి మన్నింప కుంటచే
నూఱిబైటను మేము చేరవలసె
పరిశుద్ధతను మాకుఁ గఱపకుండుటచేత
మాలిన్యమున మున్గి తేలవలసె
చదువు చెప్పక మమ్ము వదలివేయుటవల్ల
నజ్ఞానకూపమం దణఁగవలసె
నీతు లేమియు మాకు నేర్పకుండుటచేత
దుర్నీతిలోఁ బడి దొర్లవలసె
తే. మన మతంబునఁ గల ధర్మ మర్మములను
జెప్పనికతాన నన్యులఁ జేరవలసె
కలసి చేదోడు వాఁదోడుగా మెలంగు
మ మ్మిటు లుపేక్షసేయ నేమమ్ము గలదె!

సీ. మాకు మీరు మతంబు మప్పకుండినను మీ
మతమె మా మత మంచు మదిని దలఁచి
వెలివేసి మీ రెంత వెలువరించుచు నున్న
నశ్రాంతమును మిమ్మె యనుసరించి
అదయులై మ మ్మెంత యణఁగఁద్రొక్కుచు నున్న
నుద్ధరించెద రంచు బుద్ధి నమ్మి
చదువిక దుస్సహాజ్ఞానాంధువందు ద్రో
సినను మా గురు లంచు సేవచేసి
తే. మేము మిము వీడకున్నాము మేకలట్లు
కటికితనమున మిమ్మట్లు గాసిబెట్ట
తగవుగా, దింక మాకు విద్యల నొసంగి
దయ యెసంగఁగఁ బ్రోవరే దాతలార!

సీ. కాపురంబులు చేయఁగాఁ జొట్టు గుడిసెలే
కాని లోగిళ్లు లెక్కకును లేవు
చెలఁగి కట్టంగ మాసిన చింపిగుడ్డలే
కాని వల్వలు కొంచమైన లేవు
త్రావంగ నూకల జావయు, గంజియే
కాని యన్నమును శాకములు లేవు
సొగసుగాఁ దాల్ప గాజులుఁ, బూసపేరులే
కాని బంగరునగల్ లేనె లేవు
తే. పంట పండింపఁగా నూరివారిచేలె
కాని సొంతంబు లెందును గానరావు
అకట! మా ఘోర దారిద్ర్య మొకరికైన
జాలి పుట్టింపదాయెనా? శీలులార!

దిగంత విశ్రాంతమైన ధర్మఘోష వ్యాసయుగమునందు వలెను గాంధి నవయుగమునందును బధిరశంఖారావముగ నున్నది. సనాతనులును సంస్కరణప్రియులును హిందూమహాధర్మబోధను నీకృతియందు దెలిపినటులు ప్రశాంతచిత్తులై యవధరించి కర్మయోగారూఢు లగుదురుగాత!

శా. బందా లెల్ల సడల్చివేసుకొని స
ద్భావంబు నౌదార్య మిం
పొందన్ సర్వసమత్వ మాచరణచే
బోధించి సర్వప్రజా
బృందాలన్ వడిలో నిముడ్చుకొనుచున్
బ్రేమించుచున్ గందులున్

ఎందలో శోభ వెలింగి పాటిశతముల్
నిన్మెచ్చి మన్నింపఁగా
హిందూదేశము మద్దతింపఁగదవే!
హిందూమహాధర్మమా!

సీ. ఆ బుద్ధదేవుఁ డి ట్లవతరించె నటంచు
బౌద్ధసంఘము సదా ప్రణుతిసేయ
జినుఁడె యిటారూపున జనియించె నిజ మంచు
జైనసంఘము లెల్ల సన్నుతింప
ఆ యేసునాథుఁ డి ట్లవతార మెత్తినాఁ
డనుచు క్రైస్తవసంఘ మభినుతింప
ఆదినారాయణునంశచే నుదయించె
నవ్వ వంచు సకలహిందువులుఁ గొలువ
తే. అఖిలదేశాలవారు మహాత్ముఁ డనఁగ
నఖిలధర్మస్వరూపుఁడై యడరు గాంధి
తగవుఁ దప్పఁ డధర్మంబుదారిఁ జోరఁడు
కినియు కాతనిహితబోధ వినుఁడు! మనుఁడు!

ఉ. ఆరయ హిందుదేశమున
నైదవభాగము నిమ్నజాతు లౌ
వ్వారు గదా! నిరంతరము
నైచ్యపుభావముతోడఁ జూచినన్
వారలు వైర మూని మన
పైని మతాంతరులై, ద్విభాగ్య మే
పారఁ జరించినన్ మరల
భారతవర్షము వృద్ధిఁ జెందునే!

సీ. మాల మాదిగలును మనవంటిమనుజులే!
వారిప్రాణము మనప్రాణ మొకటె!
సర్వావయవములు సర్వేంద్రియములును
సర్వమానవులకు సమముగాదె!
సిరి మాహారము నిద్రయు మనకును
వారికిఁ గూడ నావశ్యకములె!
వారల దేహంబువలె మన దేహంబు
రక్తమాంసాదుల రాశి యగును!

తే. వాదభేదాలు, సుఖదుఃఖములును, మరియుఁ
పుణ్యపాపాలుఁ, గలిమిలేములును సరులె!
ఉభయులకు హెచ్చులొచ్చు లే మున్న వింక?
మనసు పౌర్వ్యంబు నెనసి క్రమ్మఱుగాక!

మ. మనదేశంబున జన్మమెత్తి మనక్షే
మంబున్ సదా కోరి తా
మనయుంబున్ మన సంఘవృద్ధికయి దా
న్యం బొప్పఁగాఁ జేయుచున్
మన దైవంబులఁ గొల్చుచున్ మన మతా
మ్నాయప్రకారంబుగా
మనుచున్నన్ మనదేశసోదరులె యు
న్మాటన్ విచారింపమే!

విరుద్ధ భారతమునకు రెండుకూర్పులు ముగిసినవి. అందలి రసవంతములైన పద్యము లాంధ్రావనియం దంతటను వ్యాపకమును గాంచినవి. పట్టణములందును, పల్లెలందును, సభలయందును, సమాజములందును, నిందలిపద్యములను ప్రాచీనపద్యములనువలెను చదువుట పరిపాటి యైనది. ఈ విఖ్యాత గ్రంథమునకు మూడవ కూర్పునకు, ఆంధ్రలోకమునకు చిరపరిచితమైన గ్రంథమునకు, చిరపరిచితుడైన గ్రంథకర్తకును పరిచయవాక్యములను వ్రాయుట యసమంజసము. శ్రీయుత వేంకటశర్మగారిమీదను, విరుద్ధ భారతము మీదను, విషయముమీదను గల గౌరవాదరణములు నన్నీ చర్విత చర్వణమునకు పురికొలిపినవి.

ఆంధ్రలోకము, సుపరిచితమైన విరుద్ధభారతమున కాదర స్వాగతంబుల నొసంగుగాత! భగవదనుగ్రహమునను నాంధ్రాభ్యుదయమును, మానవధర్మాభ్యుదయమును కూడుగాత!

[విరుద్ధ భారతము పరిచయ వాక్యము—1933]

పూర్ణపురుషుడు

శ్రీ కాశీనాథుని నాగేశ్వరరావు పంతులుగారు

★

శ్రీ నోరి నరసింహ శాస్త్రి

1

మహాపురుషులు – పూర్ణపురుషులు

"ఓం పూర్ణ మదః పూర్ణ మిదం
పూర్ణాత్పూర్ణ ముదచ్యతే
పూర్ణస్య పూర్ణమాదాయ
పూర్ణ మే వావశిష్యతే."

మహాపురుషు లనదగినవారు చాలా అరుదుగా ఉంటారు. విశేషమహత్త్వము ఏ ఒక్క అంశలో చూపినా, అట్టివారిని మహాపురుషు లనవచ్చును. ఆ అంశలో వారు లోకానికి మార్గదర్శకులుగా ఉంటారు. మహాకవులు, మహాస్థపతులు, శిల్పులు, చిత్రకారులు, ఉత్తమ వాగ్గేయకారులు ఈ కోవలోని వారే. ఏ శాస్త్రములోనైనా విశిష్టమైన మార్గము చూపినవారందరూ మహాపురుష శబ్దవాచ్యులే. క్షణక్షణమూ నూతన వికాసము పొందుతున్న ఆధునిక విజ్ఞానశాస్త్రములో కొత్త కొత్త మెట్లువేసిన గెలిలియో, న్యూటను, మెండలీను, డార్విను, మార్కోనీ, ఐన్‌స్టీన్, పాశ్చర్, ఇత్యాదు లెందరో మహాపురుషు లనదగినవారున్నారు. చార్వాక దర్శనమంటూ ఒకటి గ్రంథరూపంగా ఇప్పుడు మనకు లభ్యము కాకపోయినా, చార్వాకుడు కేవల పురాణపురుషుడు కాడు. ఆతడు "శరీరము పృథివ్యాపస్తేజోవాయువు లనే నాలుగు భూతములనుండి, సురాబీజములనుండి మదశక్తి పుట్టినట్లే, ఉద్భవించిన చైతన్యమే; దేహముకంటె వేరుగా ఆత్మ అనేది లేదు; వేదములు, అగ్నిహోత్రాది కర్మలు పౌరుషమూ బుద్ధీ లేనివారికోసము పుట్టిన బ్రదుకు తెరువులు; బ్రదికినన్నాళ్లు అప్పుచేసి ఐనా సుఖంగా బ్రదుకవలె, ఈ శరీరము బూడిద ఐన తర్వాత మళ్లీ ఎట్లా వస్తుంది?" అని నిర్భయముగా చాటిన నాస్తిక దర్శన కర్త. అటువంటి చార్వాకుడు నిస్సందేహముగా మహాపురుషుడే! ఎంతో జననాశనానికి కారకులైనారని నేడు లోకము నిందించుట పరిపాటియైన హిట్లరు, ముసోలోనీలవంటి నియంతలు కూడా మహాపురుషులు కాదనడము మన అల్పత్వాన్నీ, అజ్ఞానాన్నే ప్రదర్శిస్తుంది. మిక్కిలి ఊర్జస్వంతమైన సత్త్వము ఎవరిలో ఉన్నా వారిని మహాపురుషు లనడమే ధర్మము. రావణకుంభకర్ణులు హిరణ్యాక్ష హిరణ్యకశిపులవంటి పురాణ పురుషులుకూడా మహాపురుషశబ్దవాచ్యులే!

మహాపురుషులలో వెలిగిన మహత్త్వము మంటగా మండి లోకాన్ని దహించినప్పుడు వారిని గర్హిస్తాము; అట్లుకాక అది దివ్యజ్యోతియై లోకాన్ని చల్లబరచి కల్యాణకరమైన మార్గములో నడిపించినప్పుడు, అట్టివారిని పూజిస్తాము. అంతేకాని రెండురకాల మహాపురుషులను ప్రస్తావించక ఊరుకోలేము. వారంత గొప్పవారు కనుకనే, కావ్యములు కాంతా సమ్మితముగా ఉపదేశిస్తవి అని కావ్యమర్మజ్ఞు లంటూ, అని 'రామాదివత్ వర్తితవ్యం, నతు రావణాదివత్' అని శ్రీరాముని నామము స్మరించిన వేళనే రావణుని పేరు స్మరించక తప్పలేదు.

మహాపురుషులకు వారికి అభిమానపాత్రమైన విషయములో ఎంత అతిశయమున్నా, తక్కిన విషయాలలో వారు అతిసామాన్యులుగా ఉండవచ్చు. ఆధునిక విజ్ఞానానికి మూలపురుషుడని శాస్త్రజ్ఞులు ఉద్ఘోషించే ఆర్కిమిడీసు "బాతు"లో స్నానంచేస్తూ ఉండగా, నీటిలోవేసిన వస్తువుల భారాన్నిగూర్చిన సిద్ధాంతము స్ఫురించగానే, ఆనందపరవశుడై ఉన్నవాడున్నట్లుగా దిగంబరుడై వీధివెంట పరుగెత్తి వెళ్లినాడంటారు. నెపోలియనువంటి మహావీరునికి రాత్రులు పిల్లు లంటే భయమట. ఒకరాత్రి తన గదిలో అల్లరిచేసిన పిల్లికి భయపడి దానిని పిస్టోలుతో కాల్చగా గురి తప్పినదట. ఇంగ్లండును రక్షించిన నెల్సనుపేర లండనులో ట్రఫాల్గరుస్క్వేరు నిర్మించి గౌరవించారు; కాని ఆయన వ్యక్తిగతమైన అవినీతిజీవితము కూడా జగద్విదితమే. అలెగ్జాండరు మద్యపానమత్తుడై ఉన్న సమయములో, అతని విజయాలకు నిజముగా కారకులైనవారు అతని సేనాధ్యక్షులే అని ఉద్ఘాటించినందుకు, క్లీటసు అనే తన పెంపుడు సోదరుణ్ణి, పైగా తనకు పలుమారులు ప్రాణరక్షణచేసిన ప్రాణదాతను శూలముతో పొడిచి చంపివేసినది చరిత్ర ప్రసిద్ధము.

మహాపురుషులు, మహాత్ములు తమ మార్గములో ఎంత మహత్త్వము కలవారైనా, ఇతర విషయాలలో పసివారివలె ఉండడముకూడా కద్దు. సినీమారంగములో చార్లిచాప్లిను యుగపురుషుడు. గాంధిమహాత్ముడు ఇంగ్లండు వెళ్లినప్పుడు వారిని దర్శించడానికి చార్లిచాప్లిను అనుమతి కోరగా, మహాత్ముడు "ఎవ రాయన?" అని అడిగినట్లు పత్రికలలో చదివినాము. పైగా అవి చార్లీచాప్లిను ప్రతిష్ఠ శిఖరాగ్రము అధిష్ఠించిన రోజులు! షా వలె పెంకెతనముగా మాట్లాడేవాడు కాడుగదా మహాత్ముడు! అది చదివినప్పుడు మాబోంట్లకు "ఈ అజ్ఞానమునకు" మహాత్మునియందు గౌరవము శతగుణముగా అతిశయించినది. అట్టిది మహాత్ములలో రాణిస్తుంది.

మహాత్ముడు విద్యార్థిగా ఉండగా తాను పాఠ్యగ్రంథాలే కాని ఇతర ఇంగ్లీషు పుస్తకాలు చదవలేదని ఆత్మకథలో వ్రాసుకొనినారు. ఐనా ఆయన ఇంగ్లీషు శైలిలో పటుత్వము తేటదనమూ అనితరసాధ్యమైనవికదా! రాజకీయ నాయకుడైన తర్వాతనైనా ఆయన చేసిన ఆర్థిక రాజకీయ గ్రంథపఠనముకూడా చాలా తక్కువే. ఐనా కార్యరంగములోకి దిగినప్పుడు, ఆయన బుద్ధి కర్తవ్యమును సులభముగా గ్రహించి లక్ష్యమువంకకు సూటిగా రామ

బాణమువలెనే ప్రసరించి భేదించేది. ఆయన ఉప్పుసత్యాగ్రహము ప్రారంభించినప్పుడు ప్రపంచములోని ప్రసిద్ధ రాజకీయార్థికవేత్తలు అది ఒక వెర్రిఊహగా వర్ణించి నవ్వినారు. కాని దాని మహత్తర పరిణామము చూచినతర్వాత, ఆ గ్రాంథిక పండితులు తామే వెర్రివాళ్లమని గ్రహించి, తమ సిద్ధాంతసూత్రాలు మార్చుకొన్నారు. మహాపురుషుల చర్యలే ఆ విధంగా ఉంటవి. అట్లా కొత్తదారులు తొక్కినవారు కనుకనే వారు మహాపురుషులు!

కాని పూర్ణ పురుషులు అటువంటివారు కారు. వారికి ఏదో ప్రత్యేకాంశములో అపరిమితమైన శక్తి మహాపురుషులకువలెనే ఉండడము అసంభవముకాదు కాని అసాధారణము. అందువల్ల పూర్ణపురుషులు ఉత్తమ విషయాలన్నిటిలో మహాపురుషులు పెట్టిన ఒరవడిలో వారి అడుగుజాడలలో నడుస్తారు. దేదీప్యమానమై మిరుమిట్లు కొలుపుతూ ఏకముఖంగా ప్రసరించే వెలుగువలె వారు వెలుగకపోవచ్చును. వారి ఆత్మలోని వెలుగు సర్వతోముఖమై ఎల్లప్పుడూ ప్రజ్వలిస్తుంది. ఆ వెలుగు ఎప్పుడూ చల్లదనమే కలిగిస్తుంది, తపింపచేయదు; కల్మషాన్ని హరిస్తుంది కాని దాన్నికూడా బాధపెట్టకుండా తొలిగిస్తుంది. వారి ప్రతిభ సమస్తవిషయాలను స్పృశిస్తుంది, స్పృశించిన దాని నల్లా ఉజ్జ్వలింపజేస్తుంది, లోకకల్యాణకరమైన మార్గములో ప్రవేశపెడుతుంది. అట్టివారే పూర్ణపురుషు లనదగినవారు!

పూర్ణపురుషుల ప్రజ్ఞ విశ్వవిస్తారముగా వ్యాపించడానికి సర్వసామాన్యముగా సాహిత్యము పునాదిగా ఉంటుంది. సాహిత్య స్వభావమే ఎన్నిటినో కూర్చుకుని ఏర్పడడము. సాహిత్య శబ్దములోనే కూడిఉండడము, హితముగా మనిఉండడము ద్యోతిత మవుతుంది. కవికి సాహిత్యవేత్తకు చతుష్షష్టికళలలో జ్ఞాన ముండవలెనని మమ్మటభట్టాది సాహిత్యతత్వజ్ఞులు నిర్ధారణ చేసినారు. సాహిత్యమునుండి వారల దృష్టి సంగీతమువిూదికి, నాట్యము, చిత్రకళ, శిల్పము, స్థాపత్యము మొదలగు లలితకళలు అన్నిటివిూదికి మళ్లుతుంది.

ఈ విధంగా లలితకళ లన్నిటివిూదను నిష్ఠమైనవారి బుద్ధి, లలితకళల ఆవిర్భావానికి మూలమూ, వాని ప్రవర్తకత్వానికి ధ్యేయమూ ఐన మానవసంఘమువిూదికి తిరుగుతుంది. వారు కష్టమూ బాధా ఎక్కడ కనబడినా చూచి భరించలేరు. చూచి జాలిపడి కన్నులు ఆవలికి త్రిప్పుకుని ఊరుకోలేరు. సర్వవిధాలా ఆర్తులఆర్తి తొలగించడానికి పూనుకుంటారు. అన్యాయము ఎక్కడఉన్నా, సరిచేయడానికి యత్నిస్తారు. అజ్ఞానము బహురూపాలుగా లోకాన్ని ఆవరించి వారికి కనిపిస్తుంది. అజ్ఞానాంధకారంలోకి తమ ఆత్మలోనుంచి కాంతిరేఖలు ప్రసరింపజేసి వెలిగిస్తారు. ఉన్నతాదర్శాలు కలవాళ్లు వారికి తటస్థపడితే, వారిని దేవాలయంలో దేవుణ్ణి పూజించినట్లు పత్రం పుష్పం ఫలం తోయం సమర్పించి కృతకృత్యులమైయినా మనుకోరు. అట్టివారి ఆదర్శసిద్ధికి యథాశక్తిగా తోడ్పడి, వారికి అనుయాయులైనట్లే అనుసరిస్తూ, తమతోపాటు ఇతరులను అనుసరింపజేస్తారు.

సాంఘికసేవ వారిని తరుచుగా రాజకీయాలలోకి లాగుతుంది. కాని వారి రాజకీయాలు అధికార పదవులకు ప్రాకులాడేవి, తమవారికి మాత్రమే మేలుకూర్చేవి, కావు. అవి విశ్వమానవ కల్యాణానికి దోహదముచేసే రాజకీయాలు!

మహాపురుషుల బుద్ధి పరిమితవ్యాప్తి కలది కావచ్చును; వారు కఠినులూ నీతిబాహ్యులూకూడా కావచ్చును. పూర్ణపురుషుల బుద్ధి కాని ప్రవృత్తికాని అట్టిదోషముల కెన్నడును పాల్పడదు. దానికి ముఖ్యమైన కారణము అనేక జన్మలలో చేసిన పుణ్యఫలమంతా వారి కీజన్మలో ప్రారబ్ధకర్మగా మూర్తీభవించడమే. నీచములు అవినీతి కరములు లోకవిద్విష్టములు ఐన కార్యములవంకకు వారి ప్రవృత్తి ప్రసరింపదు. అట్టివాటి వ్యామోహమునుండి ప్రయత్న పూర్వకముగా తమ బుద్ధిని మళ్లించుకొనవలసిన అవస్థ వారి కీ జన్మలో అవసరములేదు. ఆ భ్రాంతులూ, వాటిని నిగ్రహించడమూ, పూర్వజన్మలలోనే సాధనచేసి ఈ జన్మ ఎత్తినవారు! ఆత్మలోని అవినీతిని నిగ్రహించుకొనడానికి ఈ జన్మలో వారు శక్తి వ్యయముచేయ నవసరములేని పుణ్యపుంజము మూర్తీభవించిన వారు పూర్ణపురుషులు! గీతలో ఆత్మసంయమ యోగమనే ఆరవ యధ్యాయములో, అర్జునుడు "యోగసాధన చేసియు మనశ్చాంచల్యముచే సిద్ధిపొందలేనివాని గతియేమి?" అని ప్రశ్నింపగా, శ్రీ కృష్ణభగవానుడు, "కల్యాణకృత్తు ఎన్నడును దుర్గతిని పొందడు నాయనా! పుణ్యలోకములలో కొంతకాలము గడిపి సదాచారులైన సంపన్నుల యింట పుట్టును. లేక ధీమంతులైన యోగుల కులమునందే జన్మించును. అట్టి జన్మ దుర్లభతరము. ఆపైన నతడు పూర్వజన్మ జ్ఞానమును పెంపొందించుకొనుచు, తిరిగి యోగసిద్ధికొరకే యత్నించును.

"పూర్వాభ్యాసేన తేనైవ
హ్రియతే హ్యవశోఽపి సః,
జిజ్ఞాసు రపి యోగస్య
శబ్దబ్రహ్మాతివర్తతే.

ప్రయత్నా ద్యతమానస్తు
యోగీ సంశుద్ధ కిల్బిషః
అనేక జన్మ సంసిద్ధ
స్తతో యాతి పరాం గతిమ్!"

అని అభయ మిచ్చినాడు, ఇందులో 'శబ్దబ్రహ్మాతివర్తతే' అనే పదబంధానికి పూర్వాచార్యుల వివరణ లిచ్చి నాగేశ్వరరాయలు క్లుప్తముగా "కర్మయోగి ఆత్మయోగి" అని వివరించినారని గమనింపదగినది.

పూర్ణపురుషులైనవారి బుద్ధి సాహిత్యమూలముగా ఆరంభమై, కర్మయోగములో ప్రవృత్తమై, ఆత్మయోగముగా

పరిణమిస్తుంది. అప్పుడే వారికి పూర్ణపురుషత్వము సిద్ధిస్తుంది. అందువల్లనే వారి సర్వప్రయత్నములు సర్వతోముఖముగా ప్రసరిస్తవి. ఆత్మవిద్య సాధన చేసేవారికి ప్రాప్తమయ్యే ఉత్తమసిద్ధి సర్వాత్మ భావము. శ్రీ శంకర భగవత్పాదులు తమ శ్రీ దక్షిణామూర్తి స్తోత్రములో ముఖ్యముగా ప్రతిపాదించినది సర్వాత్మభావమే. దాని ఫలశ్రుతి యిట్లున్నది:

"సర్వాత్మత్వ మితి స్ఫుటీకృత మిదం
యస్మా దముష్మిన్ స్తవే
తేనాస్య శ్రవణా త్తదర్థమననాత్
ధ్యానాచ్చ సంకీర్తనాత్,
సర్వాత్మత్వ మహావిభూతి సహితం
స్యా దీశ్వరత్వం స్వతః
సిద్ధ్యే త్తత్పున రష్టధా పరిణతం
చైశ్వర్య మవ్యాహతమ్."

సర్వాత్మ భావము సిద్ధించిన పురుషుడు ఆబ్రహ్మాంతంబపర్యంత మైన సమస్త సృష్టిలో ఆత్మనే దర్శిస్తాడు. ఆత్మనే అంతటా చూచేవారికి మోహశోకా లుండవు. "తత్ర కో మోహః కః శోక ఏకత్వ మనుపశ్యతః" అని ఈశావాస్య మనుచున్నది. అట్టి వారికి "ఆత్మవత్ సర్వభూతాని" భాసిస్తవి. దీనినే జర్మను తత్త్వవేత్త కాంటు నీతిశాస్త్రము (Ethics) మూలసూత్రముగా మలచినాడు. అదియే మహాభారతములో ధర్మపథముల కన్నిటికి పరాయణముగా వక్కాణింప బడినది. ఆ పద్యమే శ్రీ నాగేశ్వరరాయలు ఆంధ్రపత్రికకు ఒరవడిగా గ్రహించి సంపాదకీయము శిరోభాగమున అలంకరించేట్లు చేసినారు.

"ఒరు లేయవి యొనరించిన
నరవర, యప్రియము తన మనంబున కగు, దా
నొరులకు నవి సేయకునికి
పరాయణము పరమధర్మ పథముల కెల్లన్."

సర్వాత్మ భావము కార్యరూపము ధరించినప్పుడు ఏ విధంగా ఉండునో ఈ పద్యము వర్ణిస్తున్నది.

సర్వభూతములందు ఆత్మభావము ప్రకాశించిన వారికి ప్రకృతి సిద్ధముగా సర్వభూతములయందు ప్రేమ, దయ, నిండియుండును. ఎవ్వరియందును శత్రుభావ ముండక అంతటా మైత్రియే ప్రసరించును. ఇతరుల కోపములు వారు సులభముగా గ్రహింపగలరు; కాని వాటిని కఠినముగా నిందింప బూనుకొనక, మృదువుగా సరిచేయుదురు. హింస వారి స్వభావమునకే విరుద్ధము కనుక అహింస అభ్యాసము చేయకయే వారికి సిద్ధించును. సత్యమే వారికి భాసించుచుండుటచే, వారు సత్పథమునుండి ఎప్పుడు తొలగరు. వారలు హిమాచలమువలె ధీరోన్నతులు, మహోదధివలె శాంతగంభీరులు. వారు లోకమంతటిని తమ కరుణాపాంగముతో విలోకింపగలరు, సమస్త లోకాంచలములను చల్లగా స్పృశింప గలరు !

అన్నిశాస్త్రములలో మాకు ప్రవేశ మున్నది, అన్ని విద్యలలో మాకు నైపుణ్య మున్నది, అని ప్రదర్శించుకొనుటకు వివిధ మార్గములలో కొంచెమైనను సాధన చేయువారున్నారు! అట్టి వారిని ఆంగ్లములో "Jack of all Trades" (జాక్ ఆఫాల్ ట్రేడ్సు) అని అంటారు. అట్టివారిని శ్రీ కాశీ కృష్ణాచార్యులవారు "చిల్లర దుకాణము"లని చమత్కరించేవారు. అట్టివారికిని పూర్ణపురుషులకును ఏమాత్రము పోలిక లేదు. ఛాందోగ్యములో ఉద్దాలకుడు "త మాదేశ మప్రాక్ష్యో యే నాశ్రుతగ్ం శ్రుతం భవ త్యమతం మతం అవిజ్ఞాతం విజ్ఞాతమ్" అని శ్వేతకేతువును ప్రశ్నించెను. ఏది తెలిసికొన్నచో సర్వము తెలియునో, ఇక తెలిసికొనవలసినది ఉండదో ఆ వస్తువు తెలిసికొన్నావా, అని ఆ ప్రశ్న తాత్పర్యము. ఆ వస్తువు దర్శనభాగ్యమే కొంతయినా ఉన్నవారే పూర్ణపురుషులు.

కాబట్టి మహాపురుషులకంటె కూడా పూర్ణపురుషులు అరుదు ! పూర్ణపురుషులై యుండికూడా ఏదో ఒక విషయములో నైనా మహాపురుషత్వముకూడా సాధించినవారు ఎన్నడోకాని జన్మించరు. శ్రీ కాశీనాథుని నాగేశ్వరరాయలు మహాపురుషత్వము కూడా సాధించిన అసాధారణ పూర్ణపురుషుల కోవలోనివారు !

బిరుదములు ప్రతాపనామములు. అవి సార్థకములైనప్పుడు ఆ వ్యక్తుల స్వరూపమును సూత్రప్రాయముగా ప్రదర్శించును. ఆంధ్ర విశ్వవిద్యాలయమువారు వారి కిచ్చిన కళాప్రపూర్ణ పట్టము వారి పూర్ణపురుషత్వమును లాంఛనప్రాయముగా సూచించునది. 1924 లో జరిగిన ఆంధ్ర మహాసభలో వారికి ఏకగ్రీవముగా నిచ్చిన దేశోద్ధారక బిరుదము వారి పూర్ణపురుషత్వమునే నిర్ధారించును. ఇక వారికి మహాత్ము డిచ్చిన విశ్వదాత బిరుదమో, దాతృత్వములో వారికున్న మహాపురుషత్వమునుకూడ ఉద్ఘాటించును. నాగేశ్వరరాయలు చేసిన మహత్కార్యము లెన్నో ఉన్నవి. ఐనా వారి పేరెత్తగానే, అందరికీ ముందుగా స్ఫురించేది వారి దాతృత్వము. వారు కర్ణుడు శిబివంటి మహాదాతల కోవలోని వారు. లక్షలు దానముచేసిన శ్రీ నాగేశ్వరరాయలు శివైక్యము పొందేనాటికి, వారికి లక్షల ఋణ మున్నదంటే వారి దాతృత్వ మహత్త్వమునే గోచరింపజేస్తుంది.

ఈ విధమైన మహాపురుషత్వ సిద్ధికల అసాధారణ పూర్ణపురుషత్వము అనేక జన్మలలో చేసిన సాధనవలననేకాని సిద్ధింపదు. భగవద్గీతను ఆచార్య పురుషులు బహువిధముల వ్యాఖ్యానించియున్నారు. నాగేశ్వరరాయలు తమ భగవద్గీత పీఠికలో ఏమన్నారు?

"భగవద్గీతలు ప్రత్యేక మతస్థుల కేర్పడిన
మత గ్రంథము గాకను మానవాభ్యుదయమున
కనుకూలమైన పూర్ణయోగశాస్త్రము."

భగవద్గీతను వారి గ్రంథమం దంతటను మరల మరల పూర్ణయోగపరముగానే వ్యాఖ్యానించుట మనము ప్రత్యేకము గమనింపదగినది. వారు గ్రంథరూపముగా వ్రాసినది ఒక్క భగవద్గీతా వ్యాఖ్యానమే. పూర్ణపురుషులు కనుకనే సర్వమత సమన్వయ రూపమైన భగవద్గీతాగ్రంథమునే వ్యాఖ్యానించుటకు వారు పూనుకొనినారు. వారందులో దర్శించినదియు పూర్ణయోగమే!

2

బాల్యయౌవనములు

శ్రీ నాగేశ్వరరావుగారు ప్రభవ చైత్ర బహుళ ద్వాదశి బుధవారమునాడు (1-5-1867) కృష్ణాజిల్లా ఎలకుర్రు గ్రామములో జన్మించిరి. వీరిది పండిత త్రయములో శ్రీపతి పండితుల వంశమని ప్రసిద్ధికల ఆరాధ్యబ్రాహ్మణ కుటుంబము. ఈ శ్రీపతి పండితులు శివుని పరమేశ్వరత్వము శివభక్తుల అతిశయమూ స్థాపించుటకై వట్టువచ్చడములో చంద్రనివహలను కట్టి బెజవాడలో ప్రదర్శించెనని బహుకాలమునుండి ప్రసిద్ధి కలదు.

నేడు ఆరాధ్య బ్రాహ్మణులలో యజ్ఞోపవీతముతోపాటు ఇష్టలింగధారణముచేసే ఆచారము విరళముగా ఉన్నది. వారికి శైవదీక్ష ఉన్నట్లే ఉపనయనాది వైదిక సంస్కారాలుకూడా ఉన్నవి. ఈ విధమైన సామరస్యము సాధించిన శైవులు, ఆంధ్ర దేశములోని ఆరాధ్యశాఖవారే కాని ఇతరులు ఎక్కడను లేరనియు, ప్రస్తుతము మైసూరులో అక్కడక్కడ అటివారున్నను, వారు ఆంధ్రదేశమునుండి పూర్వమెన్నడో వలసపోయిన ఆరాధ్యబ్రాహ్మణులే మనియు తద్విదులు చెప్పుచున్నారు. ఆరాధ్యబ్రాహ్మణులలో ఇష్టలింగ ధారణము పండితత్రయ కాలములో లేదనియు, తర్వాత నెప్పుడో అవలంబించిరనియు, శ్రీ కె. వి. లక్ష్మణరావుగారి వంటివారు సూచించిరి. కాని నాగేశ్వరరాయలకు ఈ యాచారము పండితత్రయ కాలములో కూడ నుండెనన్నట్లు విశ్వాసము కలదని వారి బసవపురాణ పీఠికలో కొన్ని వాక్యములవలన స్ఫురించుచున్నది.

ఏది ఎట్లున్నను, ఆరాధ్యబ్రాహ్మణశాఖలో పూర్వాచారముల యందు శ్రద్ధ, తపస్సునందు తీవ్రమైన నిష్ఠ, ఉన్నంత విస్తార ముగా ఏ ఇతర బ్రాహ్మణశాఖలోను లేదనుట అతిశయోక్తి కాదు. ఆ నిష్ఠవలన వారిలో ఎందరికో అద్భుతప్రజ్ఞలు సిద్ధించెడివి. పూర్వాచారనిష్ఠ ఇతరశాఖలలోవలెనే, నేటికాలములో, వారిలో గూడ క్షీణోన్ముఖ మవుచున్నను, నాగేశ్వరరాయలు జన్మించునాటికిని వర్ధిల్లిన నాటికిని ఏమాత్రమును క్షీణించి యుండలేదు.

వారి తండ్రిగారు బుచ్చయ్య అయ్యవార్లంగారు షట్కాల శివపూజాపరాయణులు. తల్లి శ్యామలాంబగారు గణార్చనాపరులైన ఇవటూరి సోమనాథశాస్త్రిగారి కుమార్తె. ఆమె బహుకాలము సంతానము లేకుండి, తండ్రిగారితో శ్రీశైలము వెళ్ళి, అక్కడ దీక్షగా మండలకాలముపాటు శ్రీశైలమల్లేశ్వరునకు ప్రదక్షిణ నమస్కారాలు చేసిన పిమ్మటనే, ఆమెకు సంతానము కలిగినది. అందులో ప్రథమ సంతానము శ్రీ నాగేశ్వరులు. కాబట్టి వారు శ్రీశైలమల్లేశ్వరప్రసాద జనితులు!

నాగేశ్వరరాయలు జీవించియుండగా శ్రీశైలజీర్ణోద్ధార మునకు ఎంతో శ్రమపడిరి. వారి యనంతరమునకూడా ఆంధ్రపత్రికాధిపతులు శ్రీశైలాలయవృద్ధికి లక్షల నిధి వసూలుచేసి స్వామి కర్పించిరి. ఇందుకు కారణము ఆస్తికులైన దాక్షిణాత్యు లందరు నిత్యము శ్రీశైలక్షేత్రమును కాశితో తుల్యమైన మహత్త్వము గలదిగా భక్తితో స్మరించుచుండుట మాత్రమే కాదు. దానికితోడు వారలకు నాగేశ్వరరాయలు మల్లేశ్వరప్రసాద జనితులనే అభిమానము ప్రత్యేకముగా నుండుటే.

అట్లే వారికి బెజవాడమీద అభిమాన ముండుటకు అక్కడ దుర్గాభవనము, దుర్గకళామందిరము నిర్మించుట, మరెన్నియో సంస్థలకు సహాయము చేయుట, నేడు ఆంధ్ర పత్రికకు అక్కడ ప్రత్యేక కేంద్రము స్థాపించుట — వీనికి అన్నిటికి కారణము బెజవాడ బహువిధముల కేంద్రము గుటయే కాదు. శ్రీ నాగేశ్వరరాయలకు వారి వంశమునకు మూలపురుషు లైన శ్రీపతి పండితులు బెజవాడవాస్తవ్యులనే విశ్వాసముండుట కూడ తోడైనది. ఒకానొక సందర్భములో, వారు తమ వంశము వారు తర్వాత ఇతర ప్రదేశములకు తాత్కాలిక నివాసార్థము వెళ్ళినను, మూలస్థానము, నిజనివాసము బెజవాడయే అని స్పష్టముగా సెలవిచ్చిరి.

నాగేశ్వరరాయలు జన్మించిన వెంటనే జన్మకాలాదికము విని, వారి బంధువులలో బహు తపస్సంపన్నులై సిద్ధవాక్కు లని ప్రసిద్ధికల కాళహస్తి లింగంగారనే పూజ్యపురుషుడు 'ఈ బాలుడు మహాపురుషుడు, మహాదాత అవుతా'డని ఆశీర్వదించిరి.

నాగేశ్వరులు తమ శైశవమాదిగా తమ వంశములోని పూర్వపురుషుల మహత్త్వములు, తాను మల్లేశ్వర వరప్రసాద మను భావము, తాను మహాపురుషుడు మహాదాత కాగలడని అమోఘవాక్కులు చేసిన యాశీర్వచనము వింటూ ఉన్నందున, నాగేశ్వరరాయలకు ఉన్నతాదర్శములు ఉద్భవించి స్థిరమై క్రమ క్రమముగా పరిణతినొంది యుండుననుటలో ఎటి సందేహమును లేదు. ఉత్తమబీజము సుక్షేత్రములో పడినప్పుడు మహావృక్షముగా వివృద్ధమై పుష్పఫలాదులతో మనోజ్ఞమై తన్ను ఆశ్రయించిన పాంథులకు చల్లని నీడను ప్రసాదించును గదా!

నియమనిష్ఠలు లేనివారు ఏవీ సాధనచేయలేరు. కాని అవి కొంతకాలానికి కేవలము ఆచారాలుగా పరిణమించే ప్రమాద మున్నది. అప్పుడు వాటిని ఉల్లంఘించడమే ధర్మమవుతుంది. అట్టి ఉల్లంఘనలు మన ధర్మశాస్త్రాలు అంగీకరించే ఉన్నవి. అవి వ్యాకరణశాస్త్రములో అపవాద సూత్రాలవంటివి. ధర్మ

మనుషి ంచటానికి కేవలాచారాలను ఎప్పుడు ఉల్లంఘించవలెనో ధర్మనిష్ఠులకే కాని తెలియదు. ఈ ధర్మసూక్ష్మము కేవల వ్యామోహబద్ధులకుగాని కేవలాచారనిష్ఠులకుగాని తెలియదు.

పూర్వజన్మకృత పుణ్యవిశేషముచేతనే నియమనిష్ఠలు కల వంశములో జన్మ సంభవిస్తుంది. సందేహములేదు. కాని ధర్మాన్ని ఉజ్జీవింప చేయడానికై జన్మమెత్తినవారికి తమ యింటిలోని పెద్దల ఆచారాలే కొన్నివేళలలో ప్రతిబంధకాలు అవుతవి. తల్లి దండ్రుల కోరికలకు విరుద్ధముగా ప్రవర్తింపవలసిన సంకట మేర్పడుతుంది. కొందరిది కఠినప్రవృత్తితో సాధిస్తారు. తనకు ఉపనయనము చేయదలచిన తండ్రి నుల్లంఘించి లేచిపోయిన బసవేశ్వరుని చర్య యట్టివానిలోనిది. మరికొందరు ఇది పెద్దలకు చేతనయినంతవరకు తక్కువబాధ కలిగించే విధముగా సాధిస్తారు. ఈ రెండవ పద్ధతినే నాగేశ్వరు అవలంబించినారు.

పూర్వాచార పరాయణులైన తండ్రిగారికి అప్పటిలో నూతనమైన ఆంగ్ల విద్యాభ్యాసము సమ్మతము కాదు. కాని ఈ విషయములో తల్లిగారి అండవలన వారు ఆంగ్లవిద్యాభ్యాసము చేయగలిగినారు.

ఆ కాలములో ఆంగ్లవిద్యాధికులను శ్రీ కందుకూరి వీరేశలింగము సంఘ సంస్కరణోద్యమము, బ్రాహ్మమత ప్రచారము, వారి వివేకవర్ధని పత్రిక ఎక్కువగా ఆకర్షింప సాగినవి. ఆ నూతన భావాలు శ్రీ నాగేశ్వరులు హృదయములోనే అప్పటికి ధరించి ఉన్నందున, సంపూర్ణ కార్యరూపము పొందలేదు. కాని వారికి నాటకాలలో పాత్రధారణ చేయవలెననే అభినివేశము మాత్రము తండ్రిగారికి ఎక్కువ బాధయే కలిగించి యుండవలె! నాటక రంగములో ప్రవేశించినవారు తరుచుగా నీతిబాహ్యులై ప్రవర్తించు చుండుటే, నటులను పెద్దలు విటులతో కలిపి పలుకు చుండుటకు ప్రధాన కారణము. దానికి తోడు సాయంవేళలను రాత్రులందును గడ్డము చేయించుకొనుట మొదలైన అనాచార క్రియలు ఆ కాలములో ఆచారనిష్ఠకలవారి కెంత బాధ కలిగించెడివో మన మూహింపవలసినదే!

ధార్వాడ కంపెనీవారు ఆంధ్రదేశములో నాటక ప్రదర్శనములు చేసి వెళ్ళినతర్వాత నాటక ప్రదర్శనాభిరుచి, ముఖ్యముగా ఆంగ్ల విద్యాభ్యాసము చేసేవారిలో, వెల్లిగొన్నది. నాగేశ్వరరాయలు అప్పుడు బందరులో విద్యాభ్యాసము చేస్తూ ఉండిరి. వారిని బందరు హిందూ థియేటరు ఆకర్షించినది. వారు హరిశ్చంద్రలో చంద్రమతి పాత్ర, శ్రీ కృష్ణతులాభారములో రుక్మిణిపాత్ర, ధరించి జనాకర్షణము చేసేవారట. నాగేశ్వరరాయలు పెద్దలైనతర్వాత వారి ధీరోదాత్త విగ్రహమును ప్రదర్శించే వారి ఛాయాచిత్రాలు చూచి, వారి రూపకల్పనము చేసికొనే నేటికాలపు మనబోంట్లకు, వారు అట్టి సుకుమార వనిత స్త్రీపాత్రలు ధరించి విరహించే వారంటే ఆశ్చర్యంగా ఉండవచ్చును. కాని చక్కగా భావన చేయగలవారికి వారి ప్రకృతిలో ఎంత లాలిత్యము సౌమ్యత సౌశీల్యము మూర్తీభవించి ఉండెడివో ఊహించడము సాధ్యమవుతుంది; తర్వాత సంవత్సరాది పంచికలలోనేమి భారతిలోనేమి నాట్యకళకు వారిచ్చిన ప్రచారము మనకు అవగత మవుతుంది.

ఏమైననేమి, ఈ నాటక వేషధారణము నిష్ఠాపరులగు తండ్రిగారికి ఎంతో బాధ కలిగించి ఉండవలె. పైగా వారు నాటక కంపెనీతో దేశాటనముకూడా చేసేవారు. 1885 లో జగ్గయ్యపేటకు నాటక ప్రదర్శనాలకు నాగేశ్వరులు వెళ్ళిన సమయములో తండ్రిగారికి బాగా జబ్బుచేసినది. ఆ వార్త అందినా, ప్రకటనలు ముందుగానే కంపెనీవారు చేసియున్నందున, వారు వెంటనే తండ్రిగారి సన్నిధికి రాలేకపోయిరి. కాని అదృష్టవశము చేత అవసానవేళకు కొంచెము ముందుగానైనను రాగలిగినారు. తండ్రిగారి ఆరాధనాదికము మహావైభవముగా జరిపి వారు తృప్తిపడవలసి వచ్చినది.

అదేవిధముగా వారు ముఖ్యముగా రెండు విషయాలలో తల్లిగారి కోరికలకు గూడ వ్యతిరేకముగా వ్యవహరింపవలసి వచ్చి నట్లు తోస్తుంది. ఇందుకు ప్రధాన కారణము నాగేశ్వరులు యౌవనములో ఆదర్శసిద్ధికై పూనిన దీక్షావేశమే కాని మరి యొండుకాదు. నలుగురివలె ఏదో ఉద్యోగములో ప్రవేశించి, చాలీ చాలని వేతనముతో ఇంటిపట్టున కడుపులో చల్ల కదలకుండా ఉండి సుఖజీవనము చేయుచున్నామనే తృప్తిపడడము వారి కెంత మాత్రము సమ్మతము కాకపోయినది. వారి జన్మవేళలో వారి పెద్దలు సెలవిచ్చినట్లు 'మహాపురుషుడు మహాదాత' కావలెననే ఆవేదనమే వారి నందులకు ప్రేరేపించి యుండవలె!

నాగేశ్వరులు ఉన్నత విద్యకు చెన్నపట్టణము వచ్చిరి. శ్రీ రెంటాల వెంకట సుబ్బారావుగారు అప్పుడు చెన్నపట్టణము లోని ఆంధ్రులలో ప్రముఖుడు. హైకోర్టు న్యాయవాది. అనేక గ్రంథాలు రచించిన మేధావి. విక్టోరియా డిపో అనే పేరుతో మందుల వ్యాపారమేకాక మరెన్నో వ్యాపారములుకూడా చేయుచుండిన సంపన్నుడు. వారు నియోగి బ్రాహ్మణులు. లింగ ధారణములేనివారు. వారిని స్ఫురద్రూపి బుద్ధిమంతుడు అయిన నాగేశ్వరరాయలు ఆకర్షించినారు. వారు తమ మేనగోడలు రామాయమ్మగారిని వివాహమాడుమని నాగేశ్వరులను కోరినారు. శ్రీ కొండ వెంకటప్పయ్య ఇత్యాది మిత్రుల సలహా తీసుకొని

వివాహానికి నాగేశ్వరు లంగీకరించినారు. తమ ఆరాధ్యబంధువు లిందుల కిష్టపడరని వారికి తెలుసును. వివాహమునకు బంధువులే కాదు తల్లిగారుకూడా రాలేదు. మిత్రులే పెళ్లిపెద్దలుగా వారి వివాహము 1890 లో చెన్నపట్టణములో జరిగిపోయినది. ఆనాడది సంఘములో ఎంత సాహసకార్యమో నేటి వారి కవగతము కాకపోవచ్చును. 'ధారణము' లేనివారిని అప్పటి ఆరాధ్యకుటుంబములలో భోజనాదులలో మడికి పనికిరాని వారినిగా దూరముగా ఉంచేవారనుటలో సందేహము లేదు. ఈ సందర్భములో మరొక్క విషయముకూడా గుర్తుంచుకున్నచో, నాగేశ్వరులకు సౌజన్యము, పరమత సహనము ఎంతగా ఉన్నవో స్పష్టముగా తెలియవచ్చును. ఇతర కుటుంబముల పిల్లలను వివాహమాడినప్పుడు, ఆరాధ్యులు వారికి శైవదీక్ష ఇచ్చి ధారణము చేయించిగాని శివపూజకు ఆరాధనాదులకు భోజన భాజనాదులకు యోగ్యమైన వారినిగా భావింపరు—శ్రీవైష్ణవులలో సమాశ్రయణము వలెనే! నాగేశ్వరరాయల ధర్మపత్ని ఆజన్మాంతము ధారణచేయకున్నను వా రామెను నిర్బంధింపలేదు.

తల్లిగారికి కుమారుడు స్వజనమధ్యములో ఉండి, ఏదో ఉద్యోగములో ప్రవేశించి, జీవనము సాగించగా చూడవలెనని కోరిక. కాని నాగేశ్వరులకు అది రుచింపలేదు. స్వతంత్రజీవనము చేయుచు విశేష ధనమార్జించి మానవకల్యాణమునకు దానిని వినియోగింపవలెనని వారి యాశయము. అందుకు వ్యాపారమే సాధనమని వారి నిశ్చయము. ఆ ఉద్దేశముతో 1892 లో ముందు బొంబాయి వెళ్లినారు. తర్వాత 1894 లో కలకత్తాకు నివాసము మార్చినారు. తిరిగి 1896 లో మదరాసు వచ్చినారు. మరల రెండవసారి బొంబాయికి 1898 లో ప్రయాణమైనారు. అక్కడనే 1899 లో అమృతాంజనము వ్యాపార మారంభించినారు. నెమ్మదిగా అదియే వృద్ధిపొంది, వారి యాశయసిద్ధికి సహకరించినది. అప్పుడు వారు ఎన్ని యవస్థలు పడియుండిరో మన మూహింపవలసినదే. తల్లిగారికి ఈ యవస్థ లిష్టములేదు. కుమారుడు ఏదో చిన్నఉద్యోగములో చేరి సుఖపడవలెననియే ఆమె కోరిక. అందులో వారు ఆమె కోరిక తీర్చలేకపోయినారు. ఆమెను తమతో బొంబాయి తీసికొని వెళ్లినారు. కాని పూర్వాచార పరాయణురాలగు నామెకు ఆ మహానగర జీవనము సరిపడక స్వగ్రామము వచ్చినది. ఆమెకు జబ్బుచేసినదని తెలియగానే నాగేశ్వరులు పత్నితో కలసి స్వగ్రామము వచ్చి ఎన్నోవైద్యములు చేయించినారు. లాభములేకపోయినది. 1902 లో ఆమె దివంగతురాలైనది. నాగేశ్వరరాయలు తల్లిగారి అంత్యక్రియలు మహావైభవముగా చేసి, ఆ సందర్భములో డెబ్బదిమంది మాహేశ్వరుల నర్చించిరట. ఆ విధముగా వారు మాతృఋణము తీర్చుకొనగలిగిరి.

ఆ కాలములో శ్రీ నాగేశ్వరుల బొంబాయి జీవితము చూచాయగా కొంతవరకు వారి బావగారికి వ్రాసిన ఉత్తరమును బట్టి తెలిసికొనవచ్చును. నెలకు 30 రూపాయలు జీతమువిూద ఒక జమీందారుగారివద్ద ట్యూటరు ఉద్యోగము కుదిర్చి స్వస్థలమునకు రమ్మని వ్రాసిన లేఖకు జవాబుగా నాగేశ్వరులు వ్రాసిన లేఖ అది. దాని నీ విధంగా శ్రీ గొర్రెపాటి వేంకటసుబ్బయ్యగారు భాషాంతరీకరణము చేసినారు:

''ప్రియమైన బావగారికి!

''పదిమంది చుట్టపక్కాల నడుమను ఉండడం మంచిదేకాని తొమ్మిది సంవత్సరాలనుంచి నా స్వభావానికీ ఆశయానికీ తగిన కృషిలో బాధపడుతున్నాను. ఇంకా గమ్యస్థానం చేరుకోలేదు. భగవంతుడు ఏనాడు చేరుస్తాడో తెలియదు. కాని, అంతవరకూ ఎన్నికష్టాలైనా పడదలచుకున్నాను. నా ప్రయత్నంలో గెలుస్తానా, అదృష్టవంతుణ్ణే. ఓడిపోతానా, చావలేక బ్రతుకుతూవున్న వేలకొలది దురదృష్టవంతుల్లో ఒకణ్ణవుతాను. నా కిష్టంలేకపోయినా తప్పనిసరినిబట్టి ఒక కార్యాలయంలో పనిచేస్తున్నాను. ఎప్పు డవకాశం దొరికితే అప్పుడే దాన్ని తన్నేస్తాను ఈ ఉద్యోగం నా మనఃప్రవృత్తికి అనుకూలంగా లేకపోయినా పూర్వస్నేహమూ, లావాదేవీలనుబట్టి కొంతకాలం చెయ్యక తప్పడం లేదు.

''ప్రస్తుతం నెల 1 కి రు. 100-0-0 లు ఇస్తున్నారు. దేవుడు మేలుచేస్తే, వచ్చే సంవత్సరం మొదటినుంచీ రు. 150-0-0 లు ఇవ్వవచ్చును. నామకః నా కొక యజమాని ఉన్నా డన్నమాటేగాని నేను సంపూర్ణంగా స్వతంత్రుణ్ణే. అయినా నా కిదేమీ తృప్తికరంగా లేదు. దీనికి తోడు నా మందులు, పుస్తకాలవల్ల నెల 1 కి మరో రు. 50-0-0 లు వస్తున్నవి. ఆ వ్యాపారాన్నే వృద్ధిచెయ్యాలని నే నెంతో అభిలాషపడుతున్నాను. కాని, డబ్బు లేనందువల్ల ఎప్పటికప్పుడే వాయిదా వేయవలసి వస్తున్నది.

''మీ రిప్పిస్తామన్న ట్యూటర్‌షిప్పును రు 30-0-0ల వేతనంమీద నేనంగీకరించలేను. నాకు పైకి రావలెనని అంతులేని అపారమైన ఆశ ఆకాంక్ష ఉన్నవి. ఏదో ఒకనాడు నా కోరిక ఫలించి తీరుతుందని నా నమ్మకం. ప్రస్తుత పరిస్థితుల్లో బొంబాయికంటే మరేచోటూ నా కనుకూలంగా ఉండదు. వారిచ్చే రు. 30-0-0 లతో

శనివారపుపేటలోగానీ, మరెక్కడగాని ఉన్నా నా సుఖ స్వప్నాలన్నిటికీ నేను స్వస్తిచెప్పవలసిందే. నా జీవిత ఖీమాకే నేను నెల 1 కి రు. 23 లు కట్టాలి. మిగిలిన ఏడు రూపాయలతో, మిగతా అప్పు సప్పు లెలా ఉన్నా, జీవితం ఎలా గడుస్తుంది? అందువల్ల నా కది ఇష్టంలేదు. పైగా వ్యక్తిసేవ యెప్పుడూ చాలా కష్టం. రాజా మంచివాడు కావచ్చును. ఆయనను నేను తృప్తిపరచలేకపోవచ్చును. అక్షరజ్ఞానంలేని, సంకుచితబుద్ధులైన జనులమధ్య అభివృద్ధి చెందడం ఇంతకంటే నాకు కష్టంగా ఉంటుంది. అందువల్ల మీ సహాయాన్ని నేను కృతజ్ఞతాపూర్వకంగా తిరస్కరిస్తున్నాను.

మీ విశ్వాసి,

(సంతకం) కె. నాగేశ్వరరావు."

పై ఉత్తరమునుబట్టి అప్పటి నాగేశ్వరుల ఆర్థికపరిస్థితి యవగతమగును. సందర్భవశాత్తుగా ఆ కాలములో బొంబాయి నివాసము నేటికంటె ఎంత తక్కువ వ్యయముతో సాధ్యపడేదో, బి. ఎ. చదివినవారికి ఆంధ్రప్రాంతంలో ఏమి జీతాలు ముట్టేవో కూడా తెలియవస్తవి. కాని మన కవియన్ని యప్రస్తుతాలు. అందులో వారు తమ ఆశయసిద్ధికి ఎంత కఠినదీక్షతో పరిశ్రమించినారో మనము ముఖ్యముగా గమనింపదగినది. తమ ఆశయము సిద్ధింపని పక్షములో ఎంత నిర్లిప్త భావము వ్యక్తము చేసినారో కూడా గమనింపవలె. వానికి తోడు వినయముతో చెప్పినా వారికున్న దూరదృష్టి కూడా వ్యక్తమవుతుంది. అన్నిటికంటె తమయందు ప్రేమతో ఇష్టములేని విషయము వ్రాసిన తమ బావగారియందు అందులో వారు ప్రదర్శించిన సౌజన్యము, నిగ్రహము చూడవచ్చును. వారు ప్రసిద్ధులై బహుముఖములుగా కార్యనిర్వహణమునకు పూనుకొనినప్పుడు వారిలో ప్రత్యేకముగా వ్యక్తమవుతూ వచ్చిన వారి సౌజన్య సౌహార్దములు ఈ లేఖ ఉద్ఘాటిస్తుంది.

వా రింత శ్రమపడి ఆర్జించిన ధనము, వారివల్ల విరాళముగా, ఏమాత్రము కష్టపడకుండా, రావలెనని కాంక్షించుచు, వారిని మధ్య మధ్య చికాకుపెట్టిన యాచకలోకము ముఖ్యముగా చదివి మననము చేసికోదగినది!

నాగేశ్వరరాయలు తల్లిగారియు బంధువులయు మాటలూ విషయములో వినకున్నందునవే, లక్ష లార్జించి దానముచేసి దేశోద్ధారకుడు, విశ్వదాత కాగలిగినారు. "నాకు అపారమైన ఆశ ఆకాంక్ష ఉన్నవి" అని వారందులో వ్రాసినది గుర్తుంచుకోవలె!

3

త్రివిధ యాత్రలు

వేదములు, ఇతరమతముల ఉద్గ్రంథములు, ఉత్తమ కావ్యములు తరుచుగా కొన్ని పదాలనూ వాక్య సముదాయాలనూ మరల మరల ఉద్ఘాటిస్తూ ఉంటవి. ఆ విధంగానే మహాపురుషులు పూర్ణ పురుషులు మరల మరల కొన్నివిషయాలను ఉద్ఘాటిస్తూ ఉంటారు. మహాత్ముడు ఎప్పుడూ సత్యాహింసలను గూర్చి ప్రస్తావించేవారు. వారి ఆగ్రహము కూడా సత్యాగ్రహమే. వా రట్లు చేయుటకు కారణము భాషలో వైవిధ్యము ప్రదర్శింపలేక కాదు, అవి వారి ప్రవృత్తికి మూల భూతమైన సూత్రములు గనుక! అట్లేవానిలో వారిని నడిపించిన ఆశయములు మనకు గోచరించును. శ్రీ నాగేశ్వరుల రచనలలో ఈ క్రింది వాక్యములు ఒకే రూపముతోగాని, రూపాంతరములతోగాని, పునఃపునరావృత్తము లగుచుండుట గమనింపదగినది:

"జీవయాత్రను దేవయాత్రను జేయుట – జీవయాత్రను విషయయాత్రను చేయక శివయాత్రను చేయుట – జీవయాత్రను దేహయాత్రార్థము కాక ఆత్మయాత్రార్థము చేయుట – జీవయాత్రను మోక్షయాత్రను చేయుట – జీవయాత్రను కైవల్య యాత్రను చేయుట – జీవయాత్రను స్వర్గయాత్రను జేయగల పతిధర్మములను 'నీతి నిధి' విశదము చేయుచున్నది—స్వధర్మ నిర్వహణమునకు సకల ధర్మములందును ఆత్మధర్మము ప్రధానము—జీవయాత్రయందు మానవధర్మమును సార్థకముచేయుటకు నిత్యమైన యాత్మధర్మమువలె అనిత్యములైన దేహేంద్రియ మనోధర్మములు ప్రయోజనకరములుకావు—నరుడు చతుర్విధ పురుషార్థముల నారాధించుచు నారాయణపదమును సధిష్ఠించు చున్నాడు."

బుద్ధిమంతులైనవారు మననము చేసినచో, ఈ పైకొద్ది మాటలతో మానవుల కుండవలసిన ఉత్తమాదర్శములును, ఉండకూడని అధమాశయములును, నిరూపింపబడినవని గ్రహింప జాలుదురు. అవి మంత్రములవలె ఎల్లప్పుడును మననము చేయ దగినవి. నాగేశ్వరులు తమ రచనలచేతనేమి, తమ యాచరణచేత నేమి, తమ జీవితమువల్లనేమి, లోకమున కనుగ్రహించిన ఉపదేశము, సందేశము ఈ మాటలలోనే ఇమిడి యున్నది. ఇందులో కూడా కొంత పదభేదము కనబడుచున్నను, అప్పటివి సమన్వయము చేసినచో, జీవయాత్రను ముఖ్యముగా మూడుధ్యేయములతో సాగింపవచ్చునని సూత్రీకరింపబడినదని తెలిసికొనదగును. వానిలో మొదటిది పశుప్రాయుల కుద్దేశించినది. సర్వసాధారణ సహజమైన దగుటచే, పనికిమాలినది. రెండవది మధ్యమాధికారులను ఉద్దేశించినది. మూడవది ఉత్తమాధికారుల కుద్దిష్టమై వారలను ఉత్తీర్ణుల గావించునట్టిది.

మొదటిది జీవయాత్రకు దేహయాత్రకు, విషయయాత్రకు అంకితము చేయుట. సూక్ష్మముగా నిందులో రెండు భేదములు కలవనవచ్చును. అందులో మొదటిది జీవయాత్రను ఎట్లో దేహము నిలుపుకొనజాలుటతో తృప్తిపొందుట. రెండవది విషయ వాంఛలు పెంపొందించుకొని, శారీరకభోగమే ధ్యేయముగా పెట్టుకొని, దాని సాధనములకై పరిశ్రమించి, ఇహలోకభోగము లనుభవించి, తావన్మాత్రముచే తృప్తినొందుట. ఈ రెండు విధముల యాత్రలలో ఏది నికృష్టతరమో నిర్ధారించుట కష్టసాధ్యము. ఒకటి పశుప్రాయులది, రెండవది నరకయాత్రకు పాథేయము కూడబెట్టునది. ఈ రెండు విధముల యాత్రకు మూలము పశుత్వమును ఉపాసించుటే. నేడు లోకములో సర్వత్ర ప్రచలితమై బహురూపములుగా ప్రత్యక్షమగుచున్న దిదియే! ఈ ప్రవృత్తియే ఎంతో ఆకర్షకముగా ఉండి లోకవినాశహేతువైనది.

ఈ పాశవవృత్తిని అధిగమించుటకే లోకములో అవతరించిన మహాత్ములందరును పాటుపడినారు.

ఇక రెండవది జీవయాత్రను దేవయాత్రను చేయుట. దీనియందు ప్రవర్తించువారు కేవల విషయోపభోగములతో తృప్తినొందరు. జీవయాత్రను లలిత లలిత మొనర్చుకొందురు. లలితకళ లందించు ఆనందము, సంగీత మనుభవింపజేసే ఆనందము, కావ్యరసాస్వాదనచేస్తే కలిగే ఆనందము, సత్యాచరణము చేతను, పరోపకారముచేతను, భూతదయచేతను, నీతియుత ప్రవర్తనముచేతను, సత్యవాక్యముచేతను కలిగే ఆనందము ననుభవించుట ఈ కోవలోనివారి ధ్యేయము. ఇట్టి జీవయాత్ర నడిపేవారికి, ఈ లోకమే స్వర్గముగా భాసిస్తుంది. మరొకలోక మున్నదని విశ్వాసమున్నవారు, ఇందువల్ల దేవలోకప్రాప్తి కలుగుతుందని భావిస్తారు. వీరుచేసిన పుణ్యము క్షీణింపగా మరల మానవజన్మ లెత్తుతారని శాస్త్రాలు చెప్పుచున్నవి. కనుక ఇది మధ్యమాధికారుల నుద్దేశించి చెప్పినది.

ఈ రెండింటికి పైది జీవయాత్రను శివయాత్రను, బ్రాహ్మణపదవీయాత్రను, కైవల్యయాత్రను, ఆత్మయాత్రను, మోక్షయాత్రనుగా చేయుట. ఔపనిషదులు వీనిలోగూడ సూక్ష్మ తారతమ్యాలు ఎన్నవచ్చునుగాని, నాగేశ్వరుల దృష్టిలో అట్టిభేద మున్నట్లు కనుపించదు. సర్వాత్మభావముతో వ్యవహరించే జీవన్ముక్తులను, సర్వకర్మఫలములను పరిత్యజించి భగవత్ప్రీతికర ముగా కర్మాచరణముచేసే యోగీశ్వరులను, ఉద్దేశించి చెప్పిన దీ యాత్ర! ఈ యాత్ర పునరావృత్తి రహితమైనది. సచ్చిదానంద స్వరూపమైనది. దాని యతిశయముగా సురూపముగా అనుభవైక వేద్యమే కాని వాక్కులకూ మనస్సుకూకూడా ప్రాపింపసాధ్య మైనదికాదు. ఈ మూడవ యాత్ర జీవయాత్రను దేవయాత్రగా చేసికొనే పుణ్యపురుషులలో ఏ కొందరు ధన్యాత్ములకో అందు తుంది. దేవయాత్ర ఆరంభించని వారికి ఈ మూడవయాత్ర కనుచూపుమేరలోకూడా ఉండదనడానికి ఎట్టిసందేహమూ లేదు.

ఈ మూడు విధములైన యాత్రలను నాగేశ్వరులు స్వానుభవమునుండి వర్ణించినవే యనవచ్చును. కాని వారు తమ జీవయాత్రను కేవల దేహయాత్రగా సాగించిన రోజులు మనకు తెలియరావు. వారు బాల్యములో యౌవనములో ధనాభావముచేత ఎటువంటి బాధలు పడ్డారో, విశ్వదాతగానే వారిని ఎరిగిన మనకు ఊహింప సాధ్యముకాదు. వారు అప్పుడప్పుడు ప్రసంగములో బాల్య దశలో ఒకనాటి తమ యనుభవము ప్రస్తావించి, ఈ విధంగా అనేవారట. "ఆ నాటి ఉదయమే నా చేతికి ఒక్కకాసు లభించి ఉంటే, ఇప్పుడు పదివేలు లభించినా కలుగని సంతోషము పొంది ఉండేవాడను!" విశ్వదాత ఆ స్థితిలో ఒక్కనాడైనా ఉన్నారని మనము గుర్తించుకోవడము అవసరము. అటువంటి అనుభవాలు సామాన్యమానవులను లోభులనుగాను, వక్రబుద్ధితో లోకమును నిందించేవారినిగాను మార్చివేస్తవి. కాని నాగేశ్వరులవంటి ధీరులను అమృత స్వరూపులనుగా పరిణమింపజేస్తవి. ఎవరైనా కష్టములో ఉండి, సహాయము కావలెనని అపేక్షిస్తే, వారి కానాటి ఉదయము తాము పడ్డ నరకబాధ స్మృతిలోకి వస్తూ ఉండవలె, తాముపడ్డ బాధ ఇతరులకు రాగూడదనే దీక్ష కలుగుతూ ఉండవలె! అందువల్ల తమకు పరపతి పుట్టేనంతవరకు అప్పుచేసి ఐనా అట్టి ఆర్తుల ఆర్తి నివారింపవలెననే తీవ్రవేదన ఆవేశిస్తూ ఉండవలె. దేహయాత్ర సాగించుటకు వారనుభవించిన కష్టముల స్మృతివల్లనే, నాగేశ్వరులు విశ్వదాత ఐనారు. ఎంతటి పూర్వజన్మ పుణ్యవిశేషము ఈ జన్మములో ఒక్కపాటిగా ఉద్బుద్ధమైనవారికోకాని, అట్టి పరిపూర్ణ పరిణతి సాధ్యపడదు.

నాగేశ్వరుల జీవయాత్ర, దేహయాత్ర, సాగించుటే దుష్కరముగా ఉన్న కాల మున్నదని చూచాయగానైనా తెలియవస్తున్నది కాని విషయయాత్రగా సాగిన కాలము ఎంత వెదకినను కానవచ్చుట లేదు. పుణ్యజన్ములైనవారిని విషయయాత్ర ప్రలోభపెట్టలేదు. అట్టిప్రలోభములకు గురియైనవారు వానితో పోరాడి జయించి మహాపురుషులు కావచ్చునేమో కాని పూర్ణపురుషులయ్యే అవకాశము లేదు. అందువల్ల నాగేశ్వరులు తమ జీవయాత్రను విషయ యాత్రకు అంకితము చేసికొన్న చిహ్నము లెక్కడా కనిపించవు.

అయితే వారి జీవయాత్ర స్పష్టముగా దేవపథమందు కైవల్య పథమందు తిరుగులేకుండా ఎప్పుడు నిలిచినదో ఆలోచింపవలసినదే

4

అమృతాంజన ప్రభావము

ఈ ప్రశ్నకు సరియైన సమాధానముకొరకు విచారణ చేసేముందు మరొక్కమారు నాగేశ్వరరాయలు బొంబాయినుండి వారి బావగారికి వ్రాసిన లేఖలోని భాగాలు స్మృతికి తెచ్చుకుందాము!

"తొమ్మిది సంవత్సరాలనుండీ నా ప్రకృతికీ ధ్యేయానికీ అనుగుణమైన కృషిచేస్తూ శ్రమపడుతున్నాను. ఇంకా గమ్యస్థానం చేరుకోలేదు. ఏనాటి కెక్కడికి భగవంతుడు నన్ను చేరుస్తాడో తెలియరాదు. కాని అంతవరకూ ఎన్నికష్టాలైనా పడడానికి నిశ్చయించు కున్నాను."

ఏమి టీ మాటల తీరు! తక్కిన ఉత్తరములో తన సంపాదన ఖర్చుల సంగతి వివరంగా ఉన్నందువల్ల పై మాటలుకూడా ధనార్జనపరంగానే సాధారణ బుద్ధులకు అన్వయింప వచ్చును. కాని ఏమాత్రము సూక్ష్మపరిశీలన చేసినా, అందులో వారి ధ్యేయమూ గమ్యస్థానమూ, దానికి భగవంతుడు చేర్చడమూ, అనే మాటలు కనువిప్పు కలిగిస్తవి. ఇంకొక అడుగువేసి చూడగల వారికి భగవంతు డెన్నటికైనా తన్నా ధ్యేయానికి చేరుస్తాడనే విశ్వాసము ప్రత్యక్షమవుతుంది. అవును, ధీరులైనవారికి శ్రీ కృష్ణ పరమాత్మ ప్రతిజ్ఞ హృదయస్థంగా ఉంటుంది: "న మే భక్తః ప్రణశ్యతి!"

నాగేశ్వరులు అప్పటికి తమ నివాసస్థానములో ఎన్నో మార్పులు చేసినారు. మొదట తంబుచెట్టి భవనములో మిత్రుల మధ్యనుండి రెంటాలవారి యింటికి. అక్కడనుండి బొంబాయికి. తర్వాత కలకత్తాకు. తిరిగి మదరాసుకు. మళ్లీ రెండవసారి బొంబాయికి. ఔషధముల వ్యాపారమేకాక జ్యోతిష శాస్త్రగ్రంథ ప్రకటనము కూడా వారు ప్రయత్నించి చూచారు. అప్పటికి ఏవీ తృప్తిగా సఫలమైనట్లు తోచదు. తిరిగి 1898 లో రెండవసారి బొంబాయి వెళ్లినతర్వాత ఏమి తంటాలు పడినారో మన కెరుకలేదు.

చివరకు అక్కడనే 1899 లో, అమృతాంజనము వ్యాపారము ప్రారంభించినారు. అదే నిశ్చయంగా నాగేశ్వరులను తమ జీవయాత్రను దేవయాత్రా మార్గములోనూ, కైవల్య యాత్రామార్గములోనూ స్థిరంగా తిరుగుముఖము లేకుండా, ముందుకు సాగింపజేసింది. మొదట మొదట వారికే అది స్పష్టముగా భాసించి ఉండకపోవచ్చును. ఈ మాటలు స్థూల దృష్టితో చూచేవారికి స్తుతిపాఠముగా కనబడవచ్చును. కాని తత్త్వపరిశీలన ఏమాత్రమైనా చేయగలవారికి నాగేశ్వరులను దేవయాత్రపరులను శివయాత్రపరులుగ్గా చేయించినది అమృతాంజనమే అని వ్యక్తమవుతుంది.

ఏమి టిది? ధనసంపాదనకు అనుకూలించిన మందు ఆయనను శివయాత్రోన్ముఖులను చేసినదా? అవును. అమృతాంజనమే వారి సాధనా, వారిధ్యేయమూ అన్నా పొరపాటు కాదు. ఇది అతిశయోక్తి కాదు. అత్యంతమైన స్వభావోక్తి!

నాగేశ్వరులు అంతకుముందు చాలా చాలా మందులు తయారుచేసి ప్రకటనలు చేసి చూచారు. ఎక్కువ లాభించలేదు. ఏదో ఒక శుభముహూర్తములో, ఏదో ఒక్కమందుమీద దృష్టి కేంద్రీకరిస్తే, మంచిదని వారికి స్ఫురించినది. సరిగ్గా అది 'అమృతాంజన'మై ప్రత్యక్షమైనది. ఏక్షణంలో వారా నిశ్చయం చేశారో, సరిగ్గా ఆ క్షణంలోనే, ఎన్నెన్నో జన్మాంతరాలలో వారు చేసి కూడబెట్టిన పుణ్యమంతా పుంజీభవించి, ప్రారబ్ధ కర్మ స్వరూపములో వారిలో ఉద్బుద్ధమైనది!

ఏమిది?—అవును. లోకములో ఎన్నిమందులు లేవు? మందులకు ఎన్నిపేరులు లేవు? ఆయుర్వేదౌషధాల పేరులు ఎంతో శ్రావ్యమనోహరమైనవి ఉన్నవి. అమృతశబ్దములో కూడిన నామమే వారికెందుకు స్ఫురించవలె! పూర్వజన్మ కృతపుణ్యమే అమృతస్వరూపంగా వారి వాక్కులో ఆవేశించినది. పేరుతో ఏమున్నదనేవారు అవివేకులు. నామము వస్తువులకు ఏదో సంకేతము మాత్రంగానే ఉండే భాషలలో పేరుతో ఏమీ లేకపోవచ్చును. కాని సంస్కృతభాషలోని నామాలకు అది అన్వయించదు. అందులో ప్రతినామమూ అర్థవంతమైనది!

అమృతము అంటే కేవలము పునరావృత్తికల స్వర్గలోకవాసులు భుజించే పురాణప్రసిద్ధికల భోజనము మాత్రమే కాదు. వేదవేదాంతములు ముక్తస్థితిని అమృతశబ్దముతోనే నిర్దేశిస్తూ ఉంటవి. కాబట్టి సముద్రమథనమువల్ల పుట్టగా, జగన్మోహిని దేవతలకు మాత్రమే పంచిపెట్టిన దివ్యాన్నమైన అమృతమే కాదు, అది కేవల బ్రహ్మము కూడాను! అమృతాంజన భావనే నాగేశ్వరులను దేవయాత్రకును కైవల్యయాత్రకును ఉన్ముఖులను చేసిన దనుటకు ఎటి సందేహమునూ లేదు.

కేవలం వ్యాపారబుద్ధి మాత్రమే కల వర్తకులకైతే, ఆ నామము వినిమయదారులను ఖాతాదారులను ఆకర్షించేందుకే వినియోగపడి ఉండవచ్చును. కాని నాగేశ్వరరాయల వంశములోని పూర్వపురుషులు నిష్ఠతో చేసిన శివారాధనము, వారు స్వయముగా జన్మజన్మాంతరములలో చేసి యుండిన పుణ్యమూ తపస్సూ ఆ నామముగా రూపొందినవి. మంత్రాలు జపించడ మెందుకు? దేవతలను పూజించడ మెందుకు? ఆ మంత్రదేవతా భావమూ ఆకారమూ మనముకూడా పొందడానికే కదా! నాగేశ్వరులు అమృతాంజన నామము జపముచేయగా, మననము

చేయగా, కీర్తింపగా, విశ్వవ్యాప్తము చేయగా, వారికి అమృత మార్గము దొరకినది, అమరయాత్ర, జయయాత్ర, ప్రారంభించినారు.

'అంజనం అంటే కాటుక, తలనొప్పి మందుకు కాటుక పేరు పెట్టడ మేమిటి?' అని పెద్దలొకరు ఆక్షేపించిరని చెప్పుచు, "పేరులో తప్పున్నా మందులో లేదు" అని శ్రీ గొరెపాటి వేంకటసుబ్బయ్య సరసంగా సమర్థించారు. కాని పేరులో కూడా తప్పులేదు. అంజన శబ్దము సర్వసామాన్యముగా కాటుకకే వాడుకలో ఉన్నది. కనుక ఆ చేసిన ఆక్షేపణ న్యాయమే అనే భ్రాంతి కలుగుతుంది ముందు. కాని అంజనశబ్దానికి కాటుక అనే కాక, ఇంకా ఇతరార్థాలుకూడా ఉన్నవి. 'వైద్య' నిఘంటువులో అంజనశబ్దానికి 'Ointment' అనే అర్థముకూడా ఉన్నది. 'ఆప్టే' నిఘంటువులో 'A Cosmetic ointment; Fire' అనే అర్థాలుకూడా ఉన్నవి. 'అంజ్' అనే ధాతువుకు మ్రక్షణ—మర్దనముచేయుట అనే అర్థముకూడా ఒకటి ఉన్నది. అమృతాంజన శబ్దములో కూడా దోష మేమాత్రమూ లేదు; అది సాధువు, అర్థవంతమైనది.

చెన్నపట్టణములో ఆంధ్రమహాసభలో నాగేశ్వరుల చిత్రపటము ఆవిష్కరించిన సందర్భములో మహాత్ముని ఉపన్యాసములో ఈ క్రింది వాక్యాలు మనము స్మరింపదగును.

"'అమృతాంజనము పేర మీరు ప్రజలను మోసగిస్తున్నారు గదా!' అని నే నొకసారి ఛలోక్తిగా అన్నాను. దానికి నాగేశ్వరు లిచ్చిన జవాబిది. 'అవును మీ మాటను కాదనను. మోసమే ఐన, అపాయము చేయనిది. అది నయముచేసినా చేయకపోయినా, కీడు చేయనిది. అమృతాంజనము కొనే వాళ్లంతా దాని బాధా నివారణశక్తిమీద విశ్వాసముతోనే కొంటున్నారు. ఆ విశ్వాసమే వారికి గుణమిస్తున్నది. అదే నా వ్యాపారానికి మూలము. అమృతాంజనంవల్ల వస్తున్న లాభంలో ఎక్కువ భాగము ప్రజోపయోగానికే వినియోగిస్తున్నాను. ఈ వ్యాపారానికి పరమప్రయోజనము అదే!' ఈ మాటలు వినగానే నాకు నచ్చినమనిషి ఇతడు అనుకొంటిని. వారి జవాబులో సంపూర్ణమైన త్రికరణశుద్ధియు వినమ్రతయు ప్రకాశించినవి."

అమృతాంజనం వ్యాపారము అన్నికష్టాలు అధిగమించి దేశదేశాంతరాలలో కూడా ఖ్యాతిగడించి పుష్కలంగా రాబడి కూర్చినకొలదీ, నాగేశ్వరరాయల జీవయాత్ర అమృతపథములో నిరంతర ప్రవర్ధమైన వైభవంతో ముందుకు సాగినది.

కాబట్టి 1899 సంవత్సరము నాగేశ్వరుల జీవితములో పెద్దమలుపుగా మనము గుర్తింపవలె. ప్రసిద్ధులైన లోకోద్ధారకులెందరో వారి లోకోద్ధరణ యాత్ర ప్రారంభించినది ముప్పది ముప్పది మూడేళ్ల ఈడు వచ్చినప్పుడే! నాగేశ్వరుల కప్పుడు ముప్పది రెండేళ్లు!

౬

ఆంధ్రపత్రికావతరణము

నాగేశ్వరరాయల అప్పటి నివాసస్థలము బొంబాయి నగరము. అప్పుడు భారతదేశమునకు రాజధాని కలకత్తా. కలకత్తాకు రాజకీయ ప్రాధాన్య మెక్కువ. బొంబాయి వర్తకమునకు కేంద్రము. భరతఖండము పాలించుటకు వచ్చే ఆంగ్లాధికారులంతా, ముందు బొంబాయి రేవులో దిగేవారు. అందుచేత అది యిప్పుడు ఇండియా ద్వారము (Gateway of India) ఐనది. సైన్యాలు భూ ప్రయాణాలు చేసేరోజులలో భారతభూమికి దేహళియైన దేహలి (డెల్హి) ప్రాముఖ్యము వహించేది. దేహళి అనగా గడప, ద్వారము. నౌకాయానము ప్రాముఖ్యము వహించిన తర్వాత, బొంబాయి దేహళి స్థానముగా మారిపోవుటచేత దానికి రాజకీయముగా కూడా ప్రాముఖ్యము కలిగినది. ఆంగ్ల ప్రభుత్వమునుండి స్వేచ్ఛ పొంద వలెననే సంచలనాల కన్నిటికీ, కలకత్తా, బొంబాయి నగరాలు, అప్పట్లో కేంద్రాలుగా ఉండేవి. ఐతే ఆ రెండు నగరాల ఆదర్శ స్వరూపములో ఎంతో భేద ముండేది.

కలకత్తా రాజధాని ఐనందున విదేశీయ సంస్కారాలు వంగదేశములో ముందు పాదుకున్నవి. అందువల్లనే అక్కడి నుండియే బ్రాహ్మమతమూ, ఇతర సంఘసంస్కరణ సిద్ధాంతాలూ, దేశమంతటా వ్యాపించినవి. ఆ కాలంలో భారతభూమిలో అంతటా పెద్ద పెద్ద ఉద్యోగాలలో ఉన్న భారతీయులంతా వంగీయులే. వంగదేశీయుల జనసంఖ్య కూడా చాలా ఎక్కువ, ఐదుకోట్లు. వంగదేశ ప్రాబల్యము అణచడానికే అప్పుడు రెండుగా విభజించారు. వంగదేశనాయకులు తమ రాష్ట్రోద్యమాన్ని స్వదేశీ ఉద్యమంగా మార్చి, భరతభూమి నంతటినీ ఉద్బోధించారు. ఆ ఉద్యమాల కన్నిటికీ, మూలము అక్కడ ఆంగ్లసంపర్కమువల్ల కలిగిన ఉజ్జీవనమే. మనదేశములో అధికారభాషగా ఉండవలసినది పారసీయా, సంస్కృతమా, ఇంగ్లీషా అనే సమస్య వచ్చినప్పుడు, ఇంగ్లీషును సమర్థించినవారిలో ప్రముఖులు సంఘసంస్కర్తలైన రామమోహనరాయలవంటివారని మరచిపోరాదు. ఆతర్వాత బ్రిటిషు రాజనీతి తంత్రము వంగరాష్ట్రమును ఏకముచేసి రాజధానిని ఢిల్లీకి మార్చినది. దానితో వంగప్రాముఖ్యము తగ్గినది. స్వాతంత్ర్యము వచ్చేనాటికి మరొకవిధంగా వంగదేశము రెండుగా విభజించబడ్డది. వంగీయుల నాయకత్వము పూర్తిగా వెనుకబడ్డది.

ఇక మహారాష్ట్రములో ఉద్భూతమైన స్వాతంత్ర్యేచ్ఛ, పాశ్చాత్య సంపర్కమువల్ల జనించినది కాదు. అది స్వభావసిద్ధముగా భారతీయ సంస్కృతియందు అభిమానముతో పుట్టిన స్వాతంత్ర్యేచ్ఛ. బొంబాయి రాష్ట్రానికి రాజకీయ రాజధాని బొంబాయినగరమే ఐనా, సాంస్కృతిక రాజధాని పూనానగరము. భరతఖండములో అతివిస్తార భాగమును పాలించిన భారతీయులలో చివరివారు మహారాష్ట్రులు. శివాజీతో ఆరంభమైన జాతీయోద్యమము పీష్వాల ప్రభుత్వములో ఢిల్లీ సింధునదులవరకు గల భూభాగమునంతటినీ పాలింపగలుగు సంతటి విస్తృతి వహించినది. దానికి మొదటి పెద్దదెబ్బ తగిలినది 1761 లో మూడవ పానిపట్టు యుద్ధములో సంభవించిన అపజయముతో. ఆ తర్వాత కూడా వింధ్యకు దక్షిణభూమిలో మహారాష్ట్రుల ప్రాబల్యము తగ్గలేదు. ఆంగ్లేయులను చివరకు ప్రతిఘటించిన ప్రబల భారతీయులు మహారాష్ట్రులే. మహారాష్ట్రులతో నాలుగు సంగ్రామములుచేసి తుదకు 1818 కి ఆంగ్లేయులు వారిని అణచివేయగలిగిరి. మళ్లీ 1857 లో జరిగిన స్వాతంత్ర్య సంగ్రామములో దాక్షిణాత్యులలో ఎక్కువపాలు వహించినది మహారాష్ట్రులే.

మహారాష్ట్రులంటే, ఇప్పుడు చాలామంది భ్రాంతిపడుతున్నట్లు, ఆ దేశములో అనాదిగా నివసిస్తున్న వారేకాదు. మహారాష్ట్రము రాజకీయ కేంద్రమైనప్పుడు, భరతఖండములో ఎక్కడెక్కడి మేధావులూ అక్కడికి చేరుకొన్నారు. వారిలో 'తెలంగ్' అని వ్యవహరించేవారంతా స్పష్టంగా తెలుగుదేశము నుండి వెళ్లి మహారాష్ట్రులైనవారే. అట్లాగే ఇతర ప్రాంతాల వారుకూడా వెళ్లి మహారాష్ట్రులలో కలిసిపోయినారు. మహారాష్ట్రులంటే భారత జాతీయతకు చివరివారసులు, చివరి ప్రభువులు.

రాజకీయముగా మహారాష్ట్రుల ప్రాభవము తగ్గినా, సాంస్కృతికంగా భారతభూమిని వారే పాలించారు. విద్యానగర రాజ్యము ఉజ్జ్వలప్రభతో వెలుగుతున్న రోజులలో, అక్కడ సర్వభారత సంస్కృతి కేంద్రీకృతమైనట్లే, చివరకు మహారాష్ట్రములో, అందులో ముఖ్యంగా పూనానగరంలో, భారతీయ సంస్కృతి ప్రజ్వలించింది. నిర్ణయసాగర్‌వారు అన్ని సంస్కృత గ్రంథాలు అంత నిర్దుష్టంగా అంత చౌకధరకు ప్రచురింప గలిగినారంటే, అక్కడ ఎంతమంది విద్వాంసులు నాలుగుమూలలనుండి చేరినారుండేవారో ఊహించవలసినదే. దేవనాగరలిపిలో వారు ముద్రించిన గ్రంథాలకు మూలమైన వ్రాతప్రతులు ఎక్కువ భాగము ఆంధ్రలిపిలోనివని గుర్తించుకుంటే విద్యానగర సంస్కృతికి ఆ పాటి మహారాష్ట్రము వారసత్వము వహించినదని అవగతమవుతుంది.

మహారాష్ట్రములో ముఖ్యముగా శివాజీ స్మరణముతోనూ, గణపతి నవరాత్రోత్సవాల సందర్భంగానూ, జాతీయోద్యమాలు వికసించినవి. గోఖలేవంటి వేదాంతవేత్త, తిలకువంటి మహావిద్వాంసుడు, అక్కడి ఉద్యమాలు నడిపినవారిలో ప్రధానులు. 'కేసరి' పత్రిక స్వాతంత్ర్యసమరానికి దారితీసినది. మహారాష్ట్రదేశ నివాసము

శ్రీ కె. వి. లక్ష్మణరావుగారిని విజ్ఞాన చంద్రికా గ్రంథమండలి స్థాపనకు, విజ్ఞాన సర్వస్వ ప్రచురణకు పురికొల్పినట్లే, శ్రీ నాగేశ్వరులను బహుముఖ రంగములలో దారిచూపి నడిపించుటకు కారణమైనది.

కేవలము విజాతీయమై వంగ దేశోద్భవమైన ఉద్బోధానికి అంకితుడైనవాడు శ్రీ వీరేశలింగంపంతులుగారు. ఆయన ఎట్టి మహదాశయాలలో ప్రభావితుడైనా, ఆయనకు ప్రతిపక్షులయందు అసహనమేకాక, ద్వేషముకూడా ఉండేది. ఆయన స్వదేశీయులతోనే ఎన్నో వివాదాలలోకి, కోర్టులలో దావాలలోకి కూడా దిగవలసి వచ్చినది.

నాగేశ్వరులది మహారాష్ట్రమధ్యములో ఉద్బుద్ధమైన స్వజాతీయ సంస్కారము. అది కేవలము మార్పులేకుండా, విజాతీయ విజ్ఞానజ్యోతిని చూడనని కళ్లుమూసుకొని ఉండే అంధుల మూఢ పద్ధతికాదు. అది విశ్వవ్యాప్తమైన విజ్ఞానాన్ని సంస్కారాన్ని ప్రబోధాన్ని జీర్ణముచేసికొని, స్వాయత్తము చేసుకొని, జాతీయ సంస్కారానుగుణ్యంగా మలచుకునే సజాతీయ ప్రాణశక్తి! ఆ ప్రాణజ్యోతిని నాగేశ్వరులు మహారాష్ట్రములో దర్శించి, ఆంధ్రులకు ఆంధ్రసంస్కృతికి అనుగుణంగా దానిని వెలిగించి, మనకు ప్రత్యక్షము చేసినారు. అందువల్ల నాగేశ్వరుల ఉద్యమాలన్నీ ఆంధ్రులు స్వాగతపూర్వకంగా గ్రహించారు. వారి ఉద్యమానికి ఎక్కడా ప్రతిఘటన ఉండేదికాదు. వారి భావాలతో ఏకీభవించని వారియందుకూడా, వారికి ద్వేషముండేది కాదు. అందుకు ముఖ్యమైన కారణము వారిలో దినదిన ప్రవర్ధమాన మవుతున్న సర్వాత్మ భావమే!

నాగేశ్వరులు మహారాష్ట్ర దేశమధ్యములోనుండి ఆంధ్రదేశానికి ప్రదర్శించిన మొదటి దీపము 'ఆంధ్రపత్రిక!' అది 1908 సం. లో కీలక సం. భాద్రపద శుద్ధ చతుర్థి బుధవారమునాడు ప్రారంభమైనది. అప్పుడది వారపత్రిక. సరిగ్గా గణపతి నవరాత్రులు పూర్తిచేసుకొని, శ్రీ మహాగణపతిని ప్రసన్నులనుగా చేసికొని, ఆంధ్రపత్రికను ఆరంభించారు.

సర్వవిఘ్న నివారకుడు గణాధిపతిని ప్రథమపక్షము స్మరణమైనా చేయనిది, శైవులుగాని స్మార్తులుగాని, భారతీయులు పనికి ఉపక్రమించరు. అప్పటికి పుట్టిన పత్రికలుకాని, తర్వాత పుట్టినవి కాని, ఆంధ్రదేశములోని పత్రికలు చాలాభాగము త్వరగానో ఆలస్యంగానో అంతరిస్తున్నవే. గణాధిపతి ప్రసాదమున్న ఆంధ్రపత్రిక, త్వరలోనే దినపత్రికయై, మరెన్నో శాఖోపశాఖలై, అచంచలంగా ఉండి, త్వరలో షష్టిపూర్తి ఉత్సవము చేసుకోబోతున్నది. ఇప్పటికీ ఆగణపతి ఆంధ్రపత్రిక ఆఫీసులో పూజలుపొందుతూ ప్రసన్న వదనుడై నిలిచియే ఉన్నాడు. భారతీయ సంప్రదాయము విడనాడని మాతనారంభమంటే అట్లాగే ఉంటుంది. ప్రారంభ శుభసమయ నిర్ణయములో అప్పుడు విశేషవైభవంతో మహారాష్ట్రములో జరుగుతూ ఉండిన గణపతి నవరాత్రముల ఛాయకూడ ఉన్నది.

నాగేశ్వరులు తమ అభిమానౌషధానికి అమృతాంజనమని పేరుపెట్టి కృతార్థులైనట్లే, పత్రికకుకూడా పరమోచితమైన 'ఆంధ్రపత్రిక' అని పేరు పెట్టడము వారి అద్భుతమైన దూరదృష్టికి నిదర్శనము. అప్పటికి ఆంధ్రరాష్ట్రము కావలెననే ఆలోచనకూడా ఎవరికీ తట్టియుండలేదు. తర్వాత కొద్దికాలానికే ఆంధ్రోద్యమ మారంభమైనది. అందులో ఆంధ్రపత్రిక వహించిన పాత్ర ఎంత వర్ణించినా తీరదు. ఆంధ్రోద్యమము ఆరంభించిన మొదటి రోజులలో ఆంధ్రదేశములో నాయకు లెందరో ఆ ఉద్యమాన్ని ప్రతిఘటించినారని యువతరము వారికి గుర్తుచేయవలసి ఉన్నది.

ఒక్క ఆంధ్రపత్రిక పేరే కాదు. అప్పుడు ఆంధ్రదేశములో చాలాగ్రామాలకు వారానికి రెండుసార్లని పేరున్నా, నిజంగా ఒక్కసారే టపా వెళ్లేది. సరిగా టపా వెళ్లేరోజుకు అందేట్లుగా ఆంధ్రపత్రిక వచ్చేది. గ్రామస్థులకు అది ఒక పండుగ. మళ్లీ వారానికి ఆంధ్రపత్రిక వచ్చేదాకా, గ్రామీణులు ఆపత్రిక మరల మరల చదివేవారు, చదవలేనివారు వినేవారు. ఆ చదవడ మెట్లా? "ఆంధ్రపత్రిక దగ్గరనుంచి అమృతాంజనం దాకా!" ఈ మాటకు ఆమూలాగ్రమూ అనే అర్థము. ఆ అర్థానికి మూలకారణము ఇప్పటి వాళ్లకు తెలియదు. పత్రిక మొదట 'ఆంధ్రపత్రిక' అని ఉన్నట్లే, చివరిపేజీ చివరలో, చాలాకాలమువరకూ, తప్పనిసరిగా, అమృతాంజన ప్రకటన ఉండేది!

విద్యాప్రదాతలైన దేవతలు ప్రధానంగా ఇద్దరు. హయగ్రీవుడొకరు. ఆయన హేషాహేషతో వేదనాదము దిక్కులు ప్రతిధ్వనింప జేస్తాడు. రెండవ వారు దక్షిణామూర్తి. ఆయన మౌన వ్యాఖ్యతో జ్ఞానోపదేశము చేస్తాడు. తద్విదులైనవారు ఆలోచిస్తే, ఆయన శ్రీ మహాగణాధిపతి స్వరూపుడుగానే భాసిస్తాడు. నాగేశ్వరరావుగారు తమ రచనలు ప్రస్తావనలు తిరుమగా ఉపిధముగా దక్షిణామూర్తికి నమస్కరించి ఉపక్రమిస్తారు.

> "ఓం నమః ప్రణవార్థాయ
> శుద్ధజ్ఞానైక మూర్తయే;
> నిర్మలాయ ప్రసన్నాయ
> దక్షిణామూర్తయే నమః."

ఇందులో ఒక వైచిత్రి ఉన్నది. ఇందులో నిర్మల జ్ఞాన శబ్దములు హయగ్రీవ ధ్యానశ్లోకములోకూడా ఉన్నవే!

ఆంధ్రపత్రికయే తర్వాత పుట్టిన అన్ని పత్రికలకూ ఒరవడి ఐనదంటే అతిశయోక్తి కాదు. పత్రికాప్రచురణల కష్ట సుఖాలు పుట్టుపూర్వోత్తరాలూ బాగా ఎరిగిన శ్రీ నార్ల వెంకటేశ్వరరావు 'ఆంధ్రప్రభ' సంపాదకులుగా ఉన్నప్పుడు వ్రాసిన మాటలు చదివితే, ఆంధ్రపత్రిక స్థాపనలో నాగేశ్వరుల మహత్త్వము కొంత బోధపడుతుంది. వారి వాక్యాలే కొంత సంక్షేపించి ఉదాహరిస్తున్నాను.

"తెలుగు పత్రికా రచయితలకు కులపతి శ్రీ నాగేశ్వరరావు పంతులుగారు. ఈనాడు తెలుగు జర్నలిజమ్ యింత అభివృద్ధి చెందిందంటే, ముఖ్యంగా తెలుగు దినపత్రికలు అభివృద్ధిలోనికి వచ్చాయంటే, అదంతా ఆయన చలవే. 1914 లో ఆయన మొదట తెలుగు దినపత్రిక స్థాపించినప్పుడు ఆయనవద్ద కల సాధనసంపత్తి బహు స్వల్పం. పత్రికంలో పనిచేయడానికి అనుభవజ్ఞులైన ప్రతిభావంతులు లేరు. ప్రజలైనా చేయూత ఇచ్చి తోడ్పడేట్లు ఉన్నారా అంటే, అదీ లేదు. అయితే ఈ చిక్కులేవీ ఆయనను అడ్డలేకపోయినవి. అచంచలమైన ఆత్మవిశ్వాసము ఆయనది. విజ్ఞానధనాన్ని పంచిపెట్టాలనే ఉత్సాహము, సరస్వతీపరిమళాన్ని గుబాళింపచేయాలనే ఉత్సాహం, ఆయనలో క్రేళ్ళురికింది...పత్రికాప్రకటనలో కూడా ఆయన ఎక్కువగా తెలుగు వార్తలకే ప్రాముఖ్యం ఇచ్చేవారు. తెలుగు ప్రజల దైనందిన జీవితము ప్రతిఫలించడానికి పత్రిక దర్పణం కావాలని ఆరాటపడేవారు...నాగేశ్వరరావుగారు పత్రిక నెలకొల్పడంతోపాటు పత్రికాపఠనం కూడా ప్రజలకు అలవాటు చేయవలసి వచ్చింది. ఈ నిమిత్తం ఆంధ్రదేశంలోని ప్రతిగ్రంథాలయానికి ప్రతిపఠన మందిరానికి రెండు దశాబ్దాలపాటు ఆయన ఉచితంగా పత్రికను పంపవలసి వచ్చింది...తన ఆదర్శాల ప్రకారం పత్రికానిర్వహణ చేయటానికి అవసరమైన ప్రతిభావంతులకోసము అన్వేషించవలసి వచ్చింది. పత్రికలకు వ్యాసాలు వ్రాసేవారికి పారితోషికం ఇచ్చే ఆచారాన్ని మొదలుపెట్టింది వారే. ఇందువల్ల తెలుగు పత్రికా రచన దేశసేవ మాత్రమే కాక గౌరవనీయమైన వృత్తిగా పరిణమిల్లింది. పత్రిక సర్వాంగసుందరంగా ఉండాలంటే వివిధచిత్రాలతో ముద్రించాలి. అప్పుడే పెద్దలతోపాటు పిన్నలను విద్యాధికులతోపాటు నిరక్షరాస్యులను ఆకర్షిస్తాయి. ఈ దృష్టితో ఎన్నో వ్యయప్రయాసలకు ఓర్చి చక్కని బ్లాకులు తెప్పించేవారు."

పై వాక్యాలు దినపత్రిక ఐనతర్వాత ఆంధ్రపత్రిక అభ్యుదయాన్ని దృష్టిలో పెట్టుకొని వ్రాసినవైనా అవి ఆంధ్రపత్రిక వారపత్రికగా ఉన్నప్పటి దశకుకూడా అన్వయిస్తాయి.

"ఆంధ్రపత్రిక కేవల వార్తాపత్రిక కాదు. జాతీయసంస్థ. ఆంధ్ర ప్రజావాహినికి ప్రతిబింబము. ఆంధ్రజాతికి గౌరవము కూరుస్తున్న ఉత్తమ పత్రిక. అది ఎంతటి ఉద్రేక పరిస్థితులలోనైనా తొణకదు. ఉద్రేకపరచదు. ఆలోచనా పూర్వకమైన భావాలు ప్రేరేపించి విజ్ఞానాత్మకము సాత్వికము సుస్థిరము అయిన విధానము అవలంబిస్తుంది. క్రమమైన పరిణామము కలిగి స్థిరమైన నీతిగల పత్రిక. అది ఆంధ్రుల నిత్యజీవితంతో పెనవేసుకుపోయినది." ఈ మాటలు ఒకరన్నవి కావు. చాలామంది చాలాసార్లు అన్నవి. జనమంతా ఏకగ్రీవంగా అనే మాటలు. నాగేశ్వరరాయలు ఆంధ్రపత్రిక నడిపినది ముప్పది ఏళ్ళు. వారు పరమపదించిన తర్వాత ఇప్పటికి మరొక ముప్పది ఏళ్ళు దాదాపుగా గడచినవి. ఐనా వానిస్థాయి అట్లాగే ఉన్నదంటే, దానికి కారణము నాగేశ్వరులు స్థిరముగా నెలకొల్పిన సత్సంప్రదాయమే. ఇది ఒక్క సంపాదకీయాలలోనే కాదు. వార్తాప్రకటనంలో కూడా ద్యోతిత మవుతుంది — ముఖ్యంగా యుద్ధసమయంలో జనాకర్షకమైన వార్తలు అందుతుంటవి. అవి విశ్వాస యోగ్యమైనవని భావించనిదే ఆంధ్రపత్రిక ప్రచురించదు. తక్కిన పత్రికలు వచ్చిన అద్భుతవార్తను వచ్చినట్లుగా ప్రకటించి మరునాడే దాన్ని సరిదిద్దుకుంటవి.

ఆంధ్రపత్రికకు మొదట శ్రీ అవటపల్లి నారాయణరావుగారు, తర్వాత శ్రీ హరిసర్వోత్తమరావుగారు సహాయ సంపాదకత్వము వహించారు తర్వాత బహుకాలము శ్రీ చల్లా శేషగిరిరావుగారు ఆ స్థానంలో ఉన్నారు. శ్రీ శేషగిరిరావుగారి మూర్తి కూడా నాగేశ్వరుల మూర్తి వలెనే ధీరోదాత్తముగా ఉండేది. వారి ఆధ్వర్యవములో ఆంధ్రపత్రిక పరిణతయౌవనము కూర్చుకొన్నది. అంతకుముందు ఆంధ్రపత్రికలో ఇంగ్లీషులోనే టెలిగ్రాములు ఇత్యాదులు ప్రచురించేవారు. శ్రీ శేషగిరిరావు చేసిన సూచననే హర్షించి నాగేశ్వరులు ఆ పద్ధతి చాలించారు. "తెలుగుదేశములో పరిస్థితులు తెలిసికొనవలెనంటే, ఇంగ్లీషువారు ఆంధ్రపత్రిక చదువుకొనవలసి వస్తుంది" అని నాగేశ్వరులు సగర్వంగా అప్పుడు అనగలిగినారు.

నాగేశ్వరులు పరమపదించే నాటికి ఆంధ్రపత్రిక ఎనిమిదివందల మందికి ఉచితంగా పంపుతూ ఉండేవారట. దానివల్లనే పత్రికకు నష్టమని శ్రీ పట్టాభి లెక్కకట్టినారట!

6
ఆంధ్రోద్యమము

శ్రీ నాగేశ్వరులు పూర్ణపురుషుడు కావచ్చును, ఎంత మహానుభావుడో కావచ్చును, కాని వారివల్ల మనకు లభించినదేమి, అనికూడా ప్రశ్నించుకోవడము న్యాయసమ్మతమే. ముఖ్యముగా ఆంధ్రభూమికి వారు తమ పురుషత్వము సార్థకముగా సర్వతోముఖమైన నిస్వార్థసేవ చేసినారు. ఆంధ్ర వారపత్రిక, సంవత్సరాది సంచికలు, ఆంధ్ర దినపత్రిక, భారతి, ఆంధ్రగ్రంథమాల,— వీనివల్ల వారు కావించిన ప్రబోధము, అనేక గ్రంథాలకు వారు వ్రాసిన పీఠికలు, ఆంధ్రప్రదేశ కాంగ్రెసుకు, మదరాసులో ఆంధ్ర సభకు, ఆంధ్రదేశమంతటా గ్రంథాలయాలకు వారు కావించిన కృషి, హరిజనోద్యమానికి. స్వాతంత్ర్య సమరానికీ, ఆంధ్రభాషా సంస్కృతుల సర్వతోముఖాభివృద్ధికి వారు ఇచ్చిన చేయూత, వారు కావించిన విస్తారదానాలు,— ఏ ఒక్కటి ఐనా చాలు, ఎవరినైనా మహోత్కృష్టస్థితిలో శాశ్వతముగా లోకారాధ్యులను చేయడానికి! మరి వారు ఇన్నిటిలో అనితరసాధ్యమైన ప్రజాసేవ చేయగలిగి ఉండడము తలుచుకుంటే అద్భుత మనిపించక తప్పదు. ఇంతసేవ చేసినా వారి వినయము ఎటువంటిదంటే, వారిని స్వీయచరిత్ర వ్రాయమని పలువు రడిగినా వా రందు కంగీకరించలేదు.

“వీరు పాత్రులకు అపాత్రులకుకూడా దానాలు చేస్తారు. వీరి దానాలు చాలాభాగము వ్యర్థమవుతున్నవి” అని ఒకరడుగగా, నాగేశ్వరు లిచ్చిన జవాబుశాశ్వతముగా ప్రపంచచరిత్రలో నిలువదగినది: “మనము చేసే స్వల్పసహాయనికే పాత్రుడెవరో అపాత్రుడెవరో విచారణ చేసి తేల్చుకునే లోపల పాత్రభూతుడైన ఆ పుణ్యాత్ముడు నిస్సహాయుడై ప్రాణాలు వదులుతాడు!”— మన ధర్మశాస్త్రము అపాత్రుల కిచ్చేదానము దాతకు పాపముకూడా కలిగిస్తుందని చెబుతుందని వారికి తెలియక కాదు. నూరుమంది అపాత్రులకు ఇచ్చినదానమువల్ల వచ్చే పాపముకంటె, ఒక్క పాత్రభూతునికి ఇచ్చిన దానము శతాధిక పుణ్యఫలప్రదమనీ, ఆర్తుడైన వానిని పాత్రాపాత్రవిచారణ చేయనవసరము లేకుండా ఆర్తిలోనుంచి ఉద్ధరించవలెననీకూడా ఆ ధర్మశాస్త్రమే ఘోషిస్తున్నదనీ, పాత్రాపాత్ర విచారణచేయవలె ననేవారికి ఏమి ఎరుక! ఈ ధర్మశాస్త్ర నిర్ణయాలన్నిటికంటె కూడా నాగేశ్వరు లిచ్చిన జవాబు ఎంతో హృదయంగమంగా ఉండి సత్యస్ఫూర్తి కలిగి ఉన్నది. ఇది క్రౌంచము చేసిన దీనారావముచేత, కేవలకరుణావేదిత్వమువల్ల అధర్మమని విశ్వసించి మహర్షిత్వమూ, ఆదికవిపదభాజనత్వమూ ప్రాపించిన వాల్మీకిని జ్ఞప్తికి తెస్తున్నది!

నెలూరు జెయిలులో ఉండగా ఒకమారు వారితో శ్రీ శివశంకరులు, “పంతులుగారూ, మీ రింత దేశసేవ చేసినారు. మీ పేర ఏదైనా ఒక శాశ్వతచిహ్నమైనది నెలకొల్పితే బాగుంటుంది” అని సూచించినారట. ఆ మాటలకు నాగేశ్వరులు జవాబు చెప్పకుండా, ఊరికే హోరు చప్పరించివేసినారట! “అప్పుడు వా రెంత నిస్సంగులో నాకు అవగతమైన” దని శివశంకరులు తమ అనుభవాన్ని తరుచుగా స్మరిస్తూ ఉంటారు.

ఇంకా ఎందరో “మీ రింతమందికి ఇన్ని దానాలు చేయకుండా అదంతా ఏదో ఒక సంస్థమీద కేంద్రీకరిస్తే మీ పేరు శాశ్వతంగా ఉంటుం”దని ఎన్నోమారులు సూచించారట. వారికీ వారిచ్చిన జవాబు తత్తుల్యమైనదే. వారికి యశస్సుమీదకూడ కామము లేదు.

అల్పసత్త్వులైనవాళ్లు ఏదో ఒకదానిమీద దృష్టిపెట్టి, కొని దానికై సర్వవిధాల పరిశ్రమిస్తారు. వా రంతవరకు ప్రశంసాపాత్రులే. కాని అనల్పసత్త్వులూ, అపరిమిత పుణ్యమూర్తులూ ఐన పూర్ణపురుషులైనవారిని, ఒకదారిలో పరిమితము చేసికుని నడవమని చెప్పడము, ఆ సలహా చెప్పేవారి సంకుచిత భావాన్నే వెల్లడిస్తుంది.

నాగేశ్వరులు కాంక్షించకపోయినా, వారి కాంస్యవిగ్రహాలు ఆంధ్రరాజధానిలోను ఇతర నగరాలలోనూ వెలయబోతున్నవి. వారి పేరుతో ఎన్నో సంస్థలుకూడా ఇప్పటికే ఉన్నవి. కాని నిజంగా సంపూర్ణంగా శాశ్వతంగా, వారిపేరుతో కాకపోయినా వారు చేసిన నామకరణంతో వారు నిలిచిఉండేది ఆంధ్రరాష్ట్రములోనూ, ఉద్బుద్ధమైన ఆంధ్ర సంస్కృతిలోనూ!

ఏకశిలానగరము 1323 లో పరరాజవశమైన తర్వాత, మళ్లా నేడుగాని ఆంధ్రభాష ఆంధ్ర సంస్కృతి ప్రత్యేక వ్యక్తిత్వములో వెలయలేదు. విజయనగర రాజ్యము హిందూధర్మాన్ని నిలవబెట్టినప్పుడు, దానికి ఆంధ్రు లెన్నోవిధాల దోహదం చేశారు, కాని అది కర్ణాట రాజ్యనామంతోనే ఉండిపోయింది. ఆ రాజ్యము క్షీణించి దక్షిణాదిన మధుర తంజావూరు ఇత్యాది నగరాలలో ఆంధ్రప్రభువులు పరిపాలనలు సాగించినా, వారు అక్కడి ద్రావిడులలో కలసిపోయినారు. మళ్లా మహారాష్ట్ర రాజ్యవిజృంభణంలో ఆంధ్రులు తమ ప్రతిభ ధారపోసి తెలంగు అనే పేరుతో మహారాష్ట్రులలో కలసిపోయినారు. తర్వాత ఆంగ్లేయుల పాలనంలో రెండుగా చీలి కొంత చెన్నరాష్ట్రంలోనూ, కొంత నిజాము రాజ్యములోనూ ఉండిపోయినారు. చెన్నపట్టణము ప్రథమములో ఆంధ్రులవల్ల వృద్ధి ఐన పట్టణమే ఐనా, ముందు దక్షిణదేశానికి రైలుమార్గము పడినందువల్ల, అక్కడికి తమిళులు విపరీతంగా ఎక్కివచ్చి తమిళనగరంగా మార్చివేసుకున్నారు. ఆ స్థితిగతులలో ఆంధ్రులకు తమ ఆంధ్రత్వాన్ని ముందు స్మరణకు తెచ్చినది నాగేశ్వరరాయలు బొంబాయినుండి ప్రచురించిన ఆంధ్రపత్రిక. దానికి అనుబంధంగా అనతికాలములోనే ప్రారంభమైన సంవత్సరాది సంచికలు ఆంధ్రప్రజానీకానికి ఆంధ్రదేశాన్నీ ఆంధ్రప్రముఖులను పరిచయము చేయసాగినవి. ఆంధ్రవాఙ్మయము, ఆంధ్రశిల్పము, ఆంధ్ర చిత్రకళ, ఆంధ్ర సంస్కృతి, ఆంధ్రుల చరిత్ర—ఆంధ్ర ప్రజలకు తెలిపి స్వత్వోన్మీలనము చేసిన శ్రీ గురువులు నాగేశ్వరులు.

ఆంధ్రోద్యమానికి శ్రీ కందుకూరి వీరేశలింగము తండ్రి వంటివారని నాగేశ్వరరావు చెప్పిరి కాని అది వినయశీలతవల్ల చెప్పినది. వారి మాటలను వినివేయలేక శ్రీ ఉన్నవ లక్ష్మీనారాయణగారు నాగేశ్వరులను ఆంధ్రోద్యమానికి తల్లివంటివారన్నారు. కాని సత్యము చెప్పవలసినచో, ఆంధ్రోద్యమానికి తల్లి, తండ్రి, గురువు నంటివారు నాగేశ్వరులు అనడము అతిశయోక్తికాదు. కాకతీయ రాజ్యపతనమైనతర్వాత ఆంధ్రత్వము స్వయంగా దర్శించి ఆంధ్రప్రజలకు దాని స్వరూపము ప్రత్యక్షముచేసి ప్రదర్శించిన ఋషిస్వరూపుడు నాగేశ్వరులు!

నాగేశ్వరులకు ఎంత దూరదృష్టి ఉండేదో, వారు కార్యసాధనకు ఎంత నెమ్మదిగా నిశ్చలముగా ఉపక్రమించి సాగించేవారో, విచారిస్తే అద్భుతమనిపిస్తుంది. మొదటి ఆంధ్రమహాసభ 1913లో బాపట్లలో సమావేశమయినది. అప్పటిలో ఆంధ్రరాష్ట్రానికి ఆంధ్రులలో నాయకులే పలువురు ప్రతికూలురైనందున, తీర్మానము చేయకుండా వాయిదా వేయబడినది. ఆ వెంటనే రాయలసీమనుండి ప్రతిఘటన వచ్చినది. ఆ తర్వాత 1914 వ సంవత్సరములో జరిగిన రెండవ ఆంధ్రమహాసభలోగాని ఆంధ్రరాష్ట్రము కావలెనని తీర్మానము అంగీకరింపబడలేదు. అంతకు పూర్వమునుండియే ఆంధ్రపత్రికలోను, కృష్ణాపత్రికలోను, దేశాభిమాని పత్రికలోను ఆంధ్రరాష్ట్రము కావలెనని ఎన్నో వ్యాసములు ప్రచురింపబడ్డవి. ఈ స్థితిగతులు బుద్ధిస్థము చేసికొన్ననే కాని నాగేశ్వరు లవలంబించిన సౌమ్యధోరణిలోని దూరదృష్టి అనుభవానికి రాదు.

ఆంధ్రపత్రిక సంవత్సరాది సంచికలు శ్రీ నాగేశ్వరుల అపూర్వసృష్టి. ఆంధ్రపత్రిక స్థాపించిన తర్వాత వారు ప్రారంభించిన కార్యములలోనెల్ల గణనీయమైనది ఈ సంచికలు ప్రారంభించుట. మొదటి సంవత్సరాది సంచిక 1910 సం. లో సాధారణ సంవత్సరాదిన ప్రారంభమైనది. అందులో శ్రీ నాగేశ్వరులు వ్రాసిన ఈ క్రింది వాక్యములు శ్రద్ధగా గమనింపదగినవి:

“అశోకవర్ధనుని కాలములో ఆంధ్రరాజులు 30 దుర్గములను 1,00,000 పదాతులను, 2,000 అశ్వికులను, 1000 గజములను గలిగియుండిరి. కృష్ణానదీతీర మందున్న శ్రీకాకుళము వీరికి రాజధానిగా నుండెను. ఆంధ్రులు రమారమి 550 ఏండ్లు క్రీ. పూ. 300 నుండి క్రీ. శ. 236 వరకు నాంధ్రదేశమును పాలించిరి...ఓరుగంటి సంస్థానాధీశులైన గణపతిరాజులు పన్నెండు, పదుమూడు శతాబ్దములం దాంధ్రదేశమును మహావైభవముతో పాలించిరి. ఈ వంశజులలోని రుద్రమదేవియును ప్రతాపరుద్రుడును ప్రసిద్ధులు...ఆంధ్రుల గత వైభవము దేశాభిమానమును బురికొల్పకపోవదా ? ...నా జన్మభూమి, నా మాతృభాష, నా స్వదేశము అని యొకసారియైనను దలపోయని తేజోవిహీనుడైన కుక్షింభరు డుండునా?...దేశారాధనమునకు దౌర్జన్య విహారకాలమున నెంత మాత్రమును బనికిరాదు...దౌర్జన్య విహారసుఖములను బాదు చేయును. ధర్మారంభము శుభకర సంతతాభ్యుదయములు నొసగి విజయము సమకూర్చును.

“ప్రస్తుతము తెలుగుబాసను మాటలాడు జనులు రెండు కోట్లకు పైగా గలరు. వీర లన్ని రాష్ట్రములందును వ్యాపించి యున్నారు. 1,50,00,000 తెలుగువారు బ్రిటిషు ఇండియాలోను, 50,00,000 నైజాము రాజ్యమునందును గలరు. బ్రిటిషు ఇండియాలోనివారు విశేషముగ దెలుగు మండలములలో నున్నారు. కాని రామేశ్వరమునకును, గోపికాపురమునకును, రంగూనునకును, క్వెట్టాకును నడుమనున్న పట్టణములందెల్ల దెలుగువారు గలరు. వీరల నందర నేకీభావులుగ జేయుట కాంధ్రభాషకు శక్తిసామర్థ్యములు గలవు. భిన్నదేశములందుండు తెలుగువారి నేకదేశీయులనుగ జేయుటకు మాతృభాషయే తగిన బంధన సాధనము...

“ద్రావిడులును, మహారాష్ట్రులును, ఘూర్జరులును నాంధ్రులకన్న సంఖ్యాబాహుళ్యమున దక్కువగనున్నను శక్తిసామర్థ్యములం దాంధ్రులను మించియున్నారు......దేశభాషాభ్యుదయము మన సకలారంభములకును బునాది. ఐకమత్యమునకు మూలబీజము. పరిశ్రామికాభివృద్ధికి ప్రధాన సాధనము, వాణిజ్యాభివృద్ధికి జతురోపాయము, జ్ఞానాభివృద్ధికి సరళమార్గము, పురుషార్థ సాధనమునకు జక్కని త్రోవ......

“ఆంధ్రదేశ బాంధవులారా! మన పూర్వుల ఉన్నతస్థితిని దలపోయుడు.....దయామయుడైన సర్వేశ్వరుని నమ్మి దేశభాషాహితార్థమై పనిచేయుడు. సఫలీకృత మనోరథు లచిరకాలమున గాగలరు.”

వారి సౌజన్యము వ్యవహార దక్షత గమనింపదగినవి. భాష సంగతియే చెప్పిచెప్పి తుదకు ‘ఆంధ్రదేశ బాంధవులారా’ అని సంబోధించిరి. సర్వతోముఖమైన ఆంధ్రాభివృద్ధికి వారెట్టి కలలు కనుచుండిరో ఇందులో కాననగును. అప్పటికి మహాత్ముడు రాజకీయములలో ప్రవేశింపలేదు. అప్పటికే నాగేశ్వరులు రాజకీయ సాధనముగా దౌర్జన్యము విడనాడవలెననియు, ధర్మ విహారసాధనమనియు, దయామయుడైన సర్వేశ్వరుని నమ్మిన మనోరథములు సిద్ధించుననియు ప్రబోధించుటచే, అహింసా ధర్మములు రాజకీయ సాధనములుగా ఆంధ్రదేశమునకు ముందు చాటిన ‘ప్రవక్త’ కూడ నాగేశ్వరులే యనిపించును.

ఆంధ్రోద్యమము దేశమంతట వేరూనిన తర్వాత నాగేశ్వరుల భాష మారిపోయినది. ఈ డొంకతిరుగుడులు లేకుండ ఆంధ్రరాష్ట్ర సాధనకే వారు ప్రబోధింపసాగిరి. తర్వాత రాయలసీమనుండి ప్రతిఘటనరాగా నాయకుల నందరిని తమ స్వభవనమైన ‘శ్రీబాగ్’ లో సమావేశపరచి ‘శ్రీబాగ్ ఒడంబడిక’ కుదిర్చి సామరస్యము చేకూర్చిరి.

నాగేశ్వరులు ఆంధ్ర దినపత్రిక మూలస్థానమును 1914 లో చెన్నపట్టణమునకు మార్చిరి. అట్లు మార్చుటకు ముందు 9-4-1913 వ వెలువడిన ప్రమాదీచ సంవత్సరాది

సంచికలో "ఆంధ్ర మహాశయుల కొక విజ్ఞాపనము—ఆంధ్రపత్రికా కార్యస్థానమును చెన్నపురి రాష్ట్రమునకు మార్చుట—దినపత్రికగా జేయు సంకల్పము" అను శీర్షికతో విన్నప మొకటి ప్రకటించిరి. దానిలో 'ఆంధ్రదేశమునం దిపుడు నలుదిక్కుల నూతన జీవము వ్యాపించుచున్నది...ఆంధ్రపత్రికకు గారణాంతరముల వలన నారంభదశయందు బొంబాయి ముద్రణస్థానముగా నుండుట పత్రికాభివృద్ధికి తోడ్పడినను, ఇప్పు డది ప్రతిబంధకముగా నున్నది...ఈ లోటుపాటులు లేకుండుటకును, దాని యుపయోగమును వృద్ధిపరచుటకును, చెన్నపురి రాష్ట్రమునందు ముద్రించుటయును, దినపత్రికగా మార్చుటయును, ముఖ్యమని పత్రికా నిర్వాహకులు నిశ్చయించిరి..." అనుచు ఆంధ్రదేశ బాంధవులకు ఈ ప్రశ్నావళి ప్రచురించిరి. ఆ ప్రశ్నలివి :

"(1) ఆంధ్రభాషయందు దినపత్రికను ప్రచురించుట కవకాశము కలదా? (2) దానిని ప్రచురించుటకు దగిన స్థలమేది? (3) చందా ధన మెంతయుండిన బాగుండును? (4) దినపత్రికను విజయవంతముగా జేయుటకు దగిన యుపాయము లేవి? (5) ఈ మహత్కార్య నిర్వహణమునకు మీకున్న విశేషాభిప్రాయము లెవ్వి?"

తాము నిర్వహింపబోవుచున్న నూతనోద్యమమునకు ఆంధ్ర మహాశయుల సహాయము నర్థించుటలో, నాగేశ్వరుల ఔదార్యమేకాక, వారి నిర్వహణ దక్షతయు ప్రత్యక్షము కాగలదు. మహారాష్ట్రములోని స్వదేశ సంస్కృతులయందుండు అభిమానముతోపాటు, వర్తక కేంద్రమైన బొంబాయివారి వ్యాపారకౌశలముకూడ ఇందులో నున్నది. ఆంధ్రుల మేలుకొరకు, ఆంధ్రదేశబాంధవుల ఉపదేశము ననుసరించి దినపత్రికగా చెన్నపట్టణమునుండి ప్రచురించే ఆంధ్రపత్రికను ఆంధ్రులు అభిమానింపకుండా ఎట్లా ఉండగలరు ?

ఈ ఆరేళ్లు వారపత్రికగా బొంబాయినుండి నిర్వహించిన తర్వాత నాగేశ్వరులలో ఎంతో పరిణతికూడా కలిగినదని గమనింపదగును. వారి ప్రస్తావనలలోను సమస్తరచనలలోను ఉపన్యాసములలోను ధీరగంభీరమైన ఉదాత్తశైలి ఆంధ్రభాషకు తీర్చిదిద్దినారు. అదియు నిర్దుష్టమైన ఆంధ్రములో నుండును. కాని అది వారికి ఒక్కసారిగా రాలేదు. "నాకు కొంచెము సంస్కృతమే వచ్చునుగాని ఆంధ్రము రా"దని వారు ఒకప్పుడు అన్నారని ఒకరు వ్రాసిరి. సూక్ష్మముగా వారి మొదటి రచనలు చదివినప్పుడు, వారి కప్పుడు నిర్దుష్టమైన గ్రాంథిక రచన రాలేదనిపించును. కాని ఈ ఐదేళ్లను వారు ఆంధ్రవాఙ్మయమును ఎంతమథించిరో, వారి శైలిలోను భాషలోను వ్యక్తమయ్యే పరిణతి సూక్ష్మబుద్ధులకు విశదీకరించును. ఆ తర్వాత ఇంకా చదివి చదివి అద్భుతమైన ఆంధ్రవాఙ్మయ చరిత్ర మనదగిన పీఠిక ఆంధ్రవాఙ్మయ సూచికకు వ్రాయగల పూర్ణపాండిత్యము సంపాదించిరి. ఆంధ్రపత్రిక చెన్నపట్టణమునకు మారేనాటికే వారికి ఆంధ్రభాషారచనలో కూడా ఆత్మవిశ్వాసము ఏర్పడినదని మనము గమనింపవలెను.

నాగేశ్వరుల చెన్నపట్టణ యాత్ర ఆంధ్రదేశ చరిత్రలోనే నూతనాధ్యాయానికి నాందీస్వరూపము వహించినది. 1914 లో ఏప్రిలు 1 వ తేదీన ఆంధ్రపత్రిక దినపత్రికగాకూడా ప్రకటింపబడుట శ్రీ నాగేశ్వరుల జీవితములోనే కాక ఆంధ్రుల చరిత్రలో కూడ ప్రధాన ఘట్టము. అప్పటినుండి నాగేశ్వరుల జీవితము పరిపూర్ణ ప్రవాహమై ప్రవహించి ఆంధ్రభూమిని బహువిధ పుష్పఫల భరితను గావించి సంపన్నమై సంపన్న మొనర్చినది. ముందు వారు నివాసముగా స్వీకరించిన చెన్నపురిలో, అప్పటికి ఆంధ్రులకు లేకున్న వ్యక్తిత్వము తెచ్చిరి. చెన్నపురిలో ఏ కార్యక్రమము కొత్తగా తలపెట్టినా, తప్పనిసరిగా ఆంధ్రులుకూడా గణనీయులు కావాగినారు. అప్పుడు సభలకు ప్రధాన కేంద్రమైన గోఖలేహాలులో ఏసభ జరిగినా, వేదికమీద ఆసీనులైయుండే ప్రముఖులలో శ్రీ నాగేశ్వరులు తప్పక ప్రత్యక్షమయ్యేవారు. ఆ హాలుకు వచ్చే మద్రాసు ప్రముఖుల మోటారుకారు లన్నిటిలో, ఒకవంక అనిబెసెంటమ్మది, ఇంకొకవంక శ్రీ నాగేశ్వరులది, రాచఠీవము ఉట్టిపడుతూ ఉండేవి!

కొంతకాలము ఆంధ్ర రచయితల రచనలు ఆంధ్రపత్రిక సారస్వతానుబంధములో ప్రచురింపబడుతూ ఉండేవి. 'సాక్షి'ని మొదట ఆంధ్రలోకానికి ఎరుకచేసినది ఆంధ్రపత్రికే.

ఆ తర్వాత శ్రీ నాగేశ్వరుల సాహిత్యసేవలో ప్రధాన ఘట్టాలు, 1924 లో వా రారంభించిన భారతి మాసపత్రిక, 1926 లో ఆరంభించిన ఆంధ్ర గ్రంథమాల! భారతి ఆంధ్ర వాఙ్మయమున ఆంధ్ర సంస్కృతికి చేసిన సేవాపోషణలు అద్వితీయమైనవి. అందులో ప్రచురించే విషయాలే కాదు, అచ్చువేసే కాగితము, చిత్రపటములు అన్నికూడా వైభవోపేతముగా ఉండేవి. శ్రీ నాగేశ్వరుల పెంపుడు ముద్దుబిడ్డ భారతి!

ఈ విధంగా నాగేశ్వరులు సర్వతోముఖంగా ఆంధ్రోద్యమానికి కృషిచేసినా, ఆంధ్ర రాష్ట్రావతరణము వారు చూడలేక పోవుట ఒక లోటుగా కనిపించవచ్చునుగాని, అది వారికేమియు కొరతగాదు. నిష్కామకర్మపరులకు సాధనలో ఉన్న ఆనందము ఫలప్రాప్తితో ఉండదు. ఆంగ్లపరిపాలనలో అవలీలగా సింధు రాష్ట్రము ఉత్కళరాష్ట్రము సంపాదించుకొన్నారు. భారత స్వాతంత్ర్యముతోపాటు తప్పక ఆంధ్రరాష్ట్రము సిద్ధించుననే విశ్వాసముతో, తృప్తితో, నాగేశ్వరులు కన్నుమూశారు. స్వాతంత్ర్య సిద్ధి తర్వాత ఆంధ్ర రాష్ట్రావతరణకు కలిగిన ఆటంకాలూ, ఆలస్యాలూ, వచ్చిన తర్వాత పుట్టిన బహువిధ కలహాలు చూచి బాధపడే అవస్థ వారికి కలుగకపోవుటే విశేషము, ఆంధ్ర విశ్వవిద్యాలయము మాత్రము వారు ఆనందముతో చూడగలిగినారు.

వారి దృష్టిలో ఆంధ్రరాష్ట్ర మెందుకు కావలె?

"ఆంధ్రోద్యమ స్వరూపమైన ఆంధ్ర ప్రబోధము సర్వతోముఖముగ వ్యాప్తమై ఆంధ్రాభ్యుదయమునకును భారత వర్షాభ్యుదయమునకును ప్రపంచాభ్యుదయమునకును వినియోగపడవలసియున్నది."

పూర్ణపురుషులగు నాగేశ్వరుల ఆశయ మది!

7

సమన్వయము - దీనజన సేవారంభము

పూర్ణపురుషులైనవారు ముఖ్యంగా అప్పటికి లోక వ్యాప్తంగా ఉన్న విజ్ఞానాన్ని సమన్వయపరచి, ఏకముఖము చేసి లోకమునకు అనుగ్రహము చేస్తారు. ఇంతవరకు ఈ లోకంలో అవతరించిన పూర్ణపురుషోత్తములలో అసమానమైన పుణ్యపురుషుడు నిస్సందేహంగా వ్యాసభగవానుడు. వ్యాసశబ్దములో విభజించుట, సంగ్రథనము చేయుటకూడా కలిసి ఉన్నవి. వ్యాసులు చేసేది గ్రంథరచన కాదు, గ్రథనము—అంటే ఉత్తమ గ్రంథమాలలకు పత్రికలకు సంపాదకులైనవారు నిర్వహింపవలసిన విధి. ఆయన వేదాలు సృష్టింపలేదు, విభజనచేసి ప్రయోగయోగ్యము చేసినాడు. వేదాంతాలు (ఉపనిషత్తులు) పూర్ణదృష్టిలేని సామాన్యులకు పరస్పర విరోధాలతో ఉన్నట్లు భ్రాంతి కలిగిస్తూ ఉంటే, బ్రహ్మసూత్రాలతో వాటిని గ్రథనముచేసి ఏకార్థబోధకములుగా చూపినాడు. పురాణకథలు కవీశ్వరు లెందరో రచించినవి లోకంలో బహుముఖంగా వ్యాపించి ఉంటే, వాటిని ఏదో ఒక విధంగా ప్రధానమైన 18 కోశాలుగా సంగ్రహించి, వ్యాసము చేసినాడు. వ్యాసులు స్వయంగా రచించిన గ్రంథము ఒక్కటే అని తోస్తుంది. అది నేడు లోకంలో మహాభారతమనే పేరుతో సంహితావైవిధ్యంతో ప్రచారములో ఉన్న గ్రంథానికి మూలభూతమైన గ్రంథము. దానికి ఆయనకు సమ్మతమైన నామము 'జయము!' మహాభారత పఠనానికి ముందు సంప్రదాయ విదులు ఈ శ్లోకము విధిగా పఠిస్తారు.

> "నారాయణం నమస్కృత్య
> నరం చైవ నరోత్తమమ్
> దేవీం సరస్వతీం వాచం (వ్యాసం)
> తతో జయ ముదీరయేత్."

నారాయణుని నరోత్తముని వాగ్దేవతను నమస్కరించి 'జయము' ప్రవర్తింపజేయవలె. ఇందులో విజ్ఞానముచేత నరనారాయణులు సాధించిన జయము కీర్తింపబడుచున్నది. అది ధర్మరాజు విజయమే కాదు, ధర్మవిజయము, అదేదో పుక్కిటి పురాణాలలో కల్పించి వ్రాసిన కాలక్షేపపు కథ కాదు. ఈ కాలములో వలెనే ఆ కాలములో కూడా, ఎంత ధర్మసంక్షోభము చూచి, వ్యాసభగవానుడు ఎంత ఆవేదనపడ్డాడో, ఆ గ్రంథాంతమందు ఆయన కూర్చిన ఒక్క శ్లోకము జ్ఞప్తికి తెచ్చుకుంటే మనకు కొంత తెలుస్తుంది :

> "ఊర్ధ్వబాహు ర్విరౌమ్యేష
> న చ కశ్చి చ్ఛృణోతి మే,
> ధర్మా దర్థశ్చ కామశ్చ
> స కిమర్థం న సేవ్యతే."

ధర్మమువల్లనే అర్థమూ కామమూ పొందవలె, అట్లా ఎందుకు చేయరు మీరు! అయ్యో, నా రెండుచేతులూ ఎత్తి మొత్తుకొంటున్నాను. ఒక్కరూ నన్ను ఆలకింపరేమి !— ఈ మాటలు ఒకరు కల్పనచేయగలవియా? అది ప్రపంచములో మన మెరిగినంతవరకు అవతరించిన పూర్ణపురుషులలో ఉత్తమోత్తముడైన వ్యాసభగవానుల సంక్షోభమే! ఆయన సంక్షోభమే ఏ అణుమాత్రమైనా ఆత్మలో ఆవేశించినవారే పూర్ణపురుష కోటిలోకి రాగలుగుతారు.

తర్వాత అస్తికులైనవారిలో వేదకర్మలయందు నిష్ఠ, అధ్యాత్మవిద్యయందు నిరసనము ఉదయించినది. అట్టి సమయములో శంకరభగవత్పాదులు అవతరించి ఉపనిషత్తులకు బ్రహ్మసూత్రాలకు భాష్యాలు వ్రాసి, జ్ఞానకర్మమార్గములకు యథోచిత స్థానాన్ని వివరించే భగవద్గీతకు కూడా భాష్యము రచించి ప్రస్థానత్రయ మార్గము నిర్దేశించి, ఒకవంక యతీశ్వరులను, ఒకవంక ఇతరులను ధర్మమార్గంలో శాసించే నిమిత్తము భరతఖండానికి నాలుగు మూలలలో నాలుగు గురుపీఠాలు స్థాపించారు. మళ్లా తురుష్కుల దండయాత్రలతో ఛిన్నభిన్నమైన భారతధర్మాన్ని ప్రజోపయోగకరంగా సమన్వయంచేసి భద్రపరచిన పూర్ణపురుషుడు శ్రీ విద్యారణ్యులు! పూర్ణపురుషులలో తారతమ్య విచారణ చేయుట తర్కవిచారణకు నిలవకపోవచ్చును కాని వ్యావహారిక దృష్ట్యా ఎంతో తారతమ్యముండి తీరుతుంది. ఏమైనా పూర్ణపురుషుల కందరికీ మార్గదర్శకుడు వ్యాసభగవానులే! తక్కినవారంతా ఆయన అంశ ఏ లేశమాత్రమైనా ఆవేశించినవారే. పూర్ణపురుషులలో ఒకరైన నాగేశ్వరులు స్వయంగా గ్రంథరచనకు పూనుకొనక సంపాదకత్వానికీ, ఇతరుల గ్రంథాలకు ప్రస్తావనలు పీఠికలు వ్రాయడానికే ఎక్కువ పరిశ్రమించడానికి ప్రధాన కారణము వారిలో వ్యాసభగవానుల అంశ కొంత ఉద్బుద్ధము కావడమే. వా రెంతసేపటికీ సమన్వయము వైపుకే మొగ్గుచూపుతారు.

చిత్ర మేమంటే, నాగేశ్వరులు జన్మించిన అరాధ్య బ్రాహ్మణశాఖయే ఒక అపూర్వ సమన్వయముతో ఏర్పడిన శాఖ! 12 వ శతాబ్దములో బసవదండనాథు డవతరించిన కాలమునకు పూర్వము, శైవమతము ఉన్నదున్నట్లు సమగ్రముగా నిర్దుష్టముగా ప్రదర్శింపగల సాధనసామగ్రి ఇంకను లభ్యముకాలేదు: కాని స్థూలముగా అది రెండు విధములుగా నుండెనని చెప్పుట సత్యదూరము కాదు. ఒకటి వేదధర్మము సర్వవిధాలా ఆచరిస్తూ అచంచలమైన శివభక్తి ఉన్నవారి శైవశాఖ. అది ద్విజేతరుల యందుకంటె ద్విజులలో ఎక్కువ స్పష్టముగా ప్రచలితమగు

చుండెను. రెండవశైవము ద్విజేతరులయందు మాత్రమే నిష్ఠమై మహాభక్తులచే అనుష్ఠింపబడినది. వారిలో నాలుగు కులాలు లేవు. రెండే కులాలు, రెండే భేదాలు. శివభక్తులైనవారు, శివ భక్తులు కానివారు. బసవేశ్వరుని తండ్రి మొదటి పద్ధతిలోని వాడు. కుమారునికి ఉపనయనము చేయుట కాతడు తలపెట్టగా, శివభక్తునికి వేదోక్త ద్విజత్వము పనికిరాదని బసవన్న రెండవ మతములో కలసి, దండనాథపదవి సంపాదించి దానికి ప్రాబల్యము తెచ్చెను. అప్పటి శైవావేశములో ఎందరో మొదటి శాఖలోని శైవులే కాక, శివభక్తులు కానివారు, జైనులు, వైష్ణవులు, మరియు నెందరెందరో శివదీక్ష గ్రహించి ఇష్టలింగధారణముచేసి వీరశైవులైనారు. అట్టివారికి ఉపనయనాదిక వైదికకర్మలేవీ పనికిరావు. యజ్ఞోపవీతధారణము చేసినవారు వారిదృష్టిలో 'త్రాటిమాలలు!' వారు దేహాంతమందు శివత్వమే ప్రాపింతురు గాన వారికి దహనసంస్కారము, ప్రేతకర్మ చేయరాదు: స్మార్త సన్యాసులకువలె అందరికీ ఆరాధనమే చేయవలె!

ఆంధ్రదేశములోని ఆరాధ్య బ్రాహ్మణులు ఈ రెండు శైవమతశాఖల ఆచారములను సమన్వయముచేసి అనుష్ఠిస్తున్నారు. వారు వేదోక్త కర్మలను కులాచారాలను వదలలేదు కనుక యజ్ఞోపవీత ధారణముచేసి ఉపనయనాది పంచదశకర్మలూ అనుష్ఠిస్తారు. కాని వారికి రెండవ శైవశాఖవారికివలెనే, శివుని పరమేశ్వరత్వమందే నిష్ఠకలదు కనుక, ఇష్టలింగధారణముకూడా యజ్ఞోపవీత ధారణముతోపాటు చేస్తారు. దానికే 'ధారణ' మనే సంజ్ఞ వచ్చినది. వారు శైవులు కనుక శివత్వమే జన్మాంతమందు పొందుతారు కనుక ఖననముచేసి ఆరాధనమే చేస్తారు గాని, దహనము, ప్రేతకర్మ, శ్రాద్ధాదికములూ చేయరు. ఈ అంత్యేష్టి వారు వర్జించడము తక్కిన బ్రాహ్మణులకు సమ్మతము కాదు. వారు యజ్ఞోపవీతము ధరించి ఉపనయనాదిక పంచదశ కర్మలు చేయడము మాహేశ్వరులైన శైవులు అంతకంటె సహించరు. ఆరాధ్య బ్రాహ్మణశాఖ ఈ రెండు విధముల శైవాన్ని సమన్వయముచేసిన దెప్పుడో! ఆరాధ్యులు 16 వ శతాబ్దము ప్రాంతములో ఇష్టలింగధారణవ్రతము పూనినారని శ్రీ వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రులవారు బసవపురాణపీఠికలో సూచించినారు. పండితత్రయము కాలములనుండియే ధారణమున్నదని నేటి ఆరాధ్యబ్రాహ్మణుల విశ్వాసము. పండితారాధ్యులు బసవదండనాథునికి సమకాలికులు. "బసవేశ్వరుడు మహాశివభక్తుడని యాయన యెడల నద్భుతగౌరవమును, వైదికకర్మలను గర్హించి వర్ణాశ్రమాచారములను రూపుమాపుచున్నాడని యసంతృప్తియు గాంచినవాడై బసవేశ్వరుని దర్శించి వాదించుటకై పోవుచుండ త్రోవలో దన్మృతివార్త వినవలసెననియు, 'భక్తిమీది వలపు బ్రాహ్మ్యంబుతో బొత్తు బాయలేను నేను బసవలింగ' యని యాతడు చెప్పెననియు ప్రతీతి కలదు."[1]

ఈ బ్రాహ్మ్యశైవముల సమన్వయము ఏ కాలములో జరిగినదైనను, అది యిప్పుడు అనుష్ఠించుచున్న ఆరాధ్య బ్రాహ్మణశాఖలో శ్రీ నాగేశ్వరులు జన్మించి యుండుట గమనార్హము. అంతేకాదు, వారి వంశమునకు మూలపురుషుడైన శ్రీపతి పండితులు బ్రాహ్మణేతరుడైన శివభక్తుని నియమము రక్షించుటకై, ఆతని యింట భోజనముచేయగా, బ్రాహ్మణులాయనను వెలివేసిరట. అందుపై నాయన కోపించి బ్రాహ్మణుల ఇండ్లలోని అగ్నిని ఆకర్షించి పచ్చడములోపెట్టి జమ్మికి వ్రేలాడగట్టి, వారు క్షమాపణ మర్థించినమీదట మరల ననుగ్రహించెనట. వారి పూర్వపురుషులలో మరియొకరగు గోకర్ణుడు పంచముని ద్విజునిగా జేసెనట! ఈ విధముగా శ్రీ నాగేశ్వరులు జన్మించిన శాఖయేమి, వంశమేమి, విరుద్ధమైన యాచారాలకు సమన్వయము చేసియుండెను. ఆ ప్రతీతుల నిరంతర భావనవలన నాగేశ్వరులు సర్వతోముఖమైన సమన్వయములు చేయగలిగిరి. నాగేశ్వరులు తాము జన్మించిన వంశములో మహత్త్వముగల పుణ్యపురుషులు ధైర్యసాహసములతో చేసిన సమన్వయమునే భావించి, దానినే అనేక రంగములకు విస్తరింపజేసినారు.

ఈ సందర్భములో మహాత్ముని హరిజనోద్యమము ప్రారంభించుటకు ఎంతో ముందుగానే, వారు హరిజనులయందు కారుణ్యముతో వారలకు కల్పించియుండిన వసతులు మనల కాశ్చర్యము కలిగింపవలెను. అది వారు స్వగ్రామమైన ఎలకుర్రులో ప్రారంభించారు. 1911 సం.లో నాగేశ్వరులు అక్కడ వారి తల్లిగారిపేర శ్యామలాంబా ధర్మ విద్యాలయ స్థాపనముచేయుట, వారు తర్వాత అన్ని రంగములలో చేసిన అనేక ధర్మకార్యాల కన్నిటికి ప్రారంభము. అందువల్ల 1950 భారతిలో వారి ఛాయాచిత్రానికి ఎదురుగా 'ఆంధ్రజాతి పాలిటి మరువరాని మహాపురుషుడు, నాగేశ్వరరావు పంతులుగారి సంగ్రహ జీవితము' అనే శీర్షికక్రింద వారి జీవితంలో 17 ప్రధానఘట్టాలూ సంవత్సరాలూ ఇస్తూ, 1911 లో ఎలకుర్రులో ధర్మ విద్యాలయ స్థాపనము ఒకటిగా పేర్కొన్నారు. ఆ విద్యాలయములోనే హరిజన విద్యార్థులకు ముందు ప్రవేశము కలిగింది. ఆ గ్రామములోనే హరిజనులు సరియైన ఇల్లులేక బాధపడుతుంటే సహించలేక, నాగేశ్వరులు రెండు యకరాలభూమి కొని, అందులో నాలుగు దూలాలవి సలభైయిళ్లు వేయించి వాళ్లకు నివాససౌఖ్యము కలిగించారు. ఇంకా ఎన్నోవిధాలుగా హరిజన విద్యార్థులకు అపారసహాయము చేసినారు. 1932 లో స్థాపింపబడిన ఆంధ్రరాష్ట్ర హరిజన సేవాసంఘానికి అధ్యక్షులై ఎంతో సేవచేశారు. నాగేశ్వరులను ఈ హరిజనుల సేవకు ముందు పురికొల్పినది, వారి పూర్వపురుషుడు గోకర్ణుడు పంచముని ద్విజునిగా చేసినా డనుస్మృతి ఐ ఉండవలె. తర్వాత దానిని ఉజ్జ్వలముగా చేసినది మహాత్ముని హరిజనోద్యమము. రెండిటికి మూలమైనది నాగేశ్వరుల హృదయములో ప్రకృతి సిద్ధముగా ఆర్తులయందూ దీనులయందూ పొంగులువారుచుండిన కృపారసము!

---

1. శ్రీ వేటూరివారి బసవపురాణ పీఠిక.

8

సమన్వయము - సాంఘిక రాజకీయములు

శ్రీ నాగేశ్వరులు భరతభూమికీ, అందులో ప్రత్యేకముగా ఆంధ్రదేశానికీ చేసినసేవ సర్వతోముఖమైనది. వారు సారస్వతానికీ లలితకళలకూ చేసినసేవనూ, వారి ప్రవృత్తికి మూలభూతమై వారి నావేశించిన తత్త్వచింతనను, ముందు ప్రత్యేకముగా వివరింతును. ఇప్పుడు వారు ఇతర రంగాలలో చేసిన అమూల్యమైన కృషిని సూచనప్రాయంగా పేర్కొదలచినాను. ఒక్కొక్క రంగములో వారు చేసిన కృషి సమస్తమూ వివరింపవలెనంటే, ఒక్కొక్క గ్రంథమే అౌతుందని మనము గుర్తించుకుంటేనేగాని, దాని మహత్త్వము మనకు కొంతయినా అవగాహనము కాదు.

ముందు వారు దేశోద్ధరణము ప్రారంభించినది పత్రికా ప్రకటనతో. వారపత్రిక, దినపత్రిక, సారస్వతానుబంధము, మాస పత్రిక వారి సారస్వత సేవలో భాగాలేఐనా కేవల పత్రికా ప్రకటనలోకూడా వాటికి ఉత్తమస్థాన మున్నది. వారు ఆరంభించకముందు పత్రికలు లేకపోలేదు, ఆంధ్రదేశములో. కాని వారు దారి చూపిన తర్వాతనే పత్రికా ప్రకటనకు స్థాయి చిక్కినది. వారు చూపిన దారిన నడచినందువల్లనే, నేడు కొన్ని దినపత్రికలూ వారపత్రికలూ నిలకడ చిక్కించుకొన్నవి. ఇతర సాహిత్య మాసపత్రికలకు, ఆంధ్రదేశ ప్రభుత్వమువారు ఈమధ్య ప్రభుత్వ ధనంతో ప్రచురిస్తున్న 'ఆంధ్ర ప్రదేశ్' పత్రికకు తప్ప, ఇప్పటికికూడా గట్టిమనుగడ దక్కలేదు. వారి కృషిచేత **1908** లో ప్రారంభమైన వారపత్రిక, **1914** లో ప్రారంభమైన దినపత్రిక, **1924** లో ప్రారంభమైన మాసపత్రిక భారతి — ఈ మూడింటివీ పత్రికా రచన స్థాయితో గౌరవములో మించిన పత్రికలు నేటికికూడా ఆంధ్ర దేశములో లేవనడము అతిశయోక్తికాదు. అందుకు కారణము వాని స్థాపకులైన నాగేశ్వరులు ప్రవర్తింపజేసిన ఆదర్శప్రాయమైన సంప్రదాయమే !

వారి రాజకీయ జీవితము మహోజ్జ్వలమైనది. మొదట మొదట అది గ్రంథాలయోద్యమంగా ప్రారంభించినది. జాతీయోద్యమా లన్నిటిలో ముందు ఎక్కువవ్యాప్తి చెందినది గ్రంథాలయోద్యమమే. దానికి ఆంధ్రభూమిలో నాగేశ్వరుల అండ దొరికిన తర్వాత ఇతర రాష్ట్రా లన్నిటిలోకంటె ఆంధ్రలో ముమ్మరంగా సాగినది. మారుమూలలలో ఉన్న గ్రామాలలోకూడా గ్రంథాలయాలు స్థాపింపబడ్డవి. వాటివల్లనే రాజకీయచైతన్యము గ్రామసీమలకుకూడా విస్తరించినది. నాగేశ్వరులు తమ పత్రికలను ప్రచురణలను ఎన్నో గ్రంథాలయాలకు ఉచితంగానో తక్కువ వెలకో పంపేవారు. ఎన్ని గ్రంథాలయసభలకో, అన్ని స్థాయిల లోను, వారు అధ్యక్షులుగా ఉండియో, ఉపన్యాసకులుగా ఉండియో, ఆహ్వానసంఘములో ప్రముఖులుగా ఉండియో కావించిన కృషి అపారమైనది. ఎన్ని గ్రంథాలయాలకు ఎంతధనము దానము చేశారో లెక్కపెట్ట నలవికాదు. దేశమంతటా వారిపేర ఎన్నో దేశోద్ధారక గ్రంథమాలలు వెలసినవి. ఈ వ్యాసకర్త బి. ఏ. విద్యార్థిగా ఉన్నప్పుడు చెన్నపట్టణములో గోఖలే హాలులో జరిగిన అఖిలభారత గ్రంథాలయసభ, 1919 లో ఎంతవైభవంగా జరిగినదో స్వయంగా దర్శించే భాగ్యము పొందినాడు. ఆ సందర్భంలోనే బాలభట సమ్మేళనము, ఆంధ్రసారస్వత సభలు జరిగినవి. అవి అంత వైభవంగా జరగడానికి మూలభూతమైనవారు శ్రీ నాగేశ్వరులే.

ఈ శతాబ్దములో దేశవ్యాప్తముగ జరిగిన స్వాతంత్ర్యోద్యమ సమరంలో, స్వదేశ ఉద్యమము తర్వాత పేర్కొదగనది హోమ్‌రూలు ఉద్యమము. దాని కప్పుడు అనీ బెసెంటమ్మ నేత్రిగా ఉండేది. చెన్నపట్టణంలో హోమురూలు లీగుకు శాఖ స్థాపించడానికి ప్రయత్నించగా, దానికి అధ్యక్షులుగా ఉండడానికి అందరూ జంకినారు. "సాధక బాధకాలు సహించే ధైర్యశాలి కావలెనని మీవద్దకు వచ్చినాము" అనగానే అందుకు నాగేశ్వరులు అంగీకరించి దానికైన ఖర్చంతా వారే భరింప సాగినారు.

గాంధిజీ 1921 లో సత్యాగ్రహోద్యమము ప్రారంభించక ముందు హిందీ ప్రచారోద్యమము, ఖద్దరు ఉద్యమము ప్రారంభమైనవి. భారతజాతీయతకు హిందీ ప్రాముఖ్యాన్ని గుర్తించిన ఆంధ్రముఖ్యులలో అగ్రగణ్యులు నాగేశ్వరులు. వారు హిందీ ప్రచారానికి చేసిన సహాయము విస్తారమైనది. ఆంధ్రరాష్ట్ర హిందీ ప్రచార సంఘంవారు నాగేశ్వరులు దివగంతులైన పిమ్మట, వారిపేర స్మారకనిధి సేకరించి, బెజవాడలో "శ్రీ నాగేశ్వరరాయు హిందీ భవనము" నిర్మించారు.

స్వాతంత్ర్యోద్యమము తీవ్రంగా సాగుతున్న రోజులలో ఆసేతు హిమాచలము ఆదరించిన హిందీప్రచారము, స్వాతంత్ర్యము వచ్చిన యీ ఇరవై యేళ్లలోను అంతకంతకు అనేకవివాదాలకు కోపతాపాలకు రంగస్థలము కావడము ఎంతో శోచనీయము. అందుకు మూలకారణము, హిందీ ప్రాంతమువారూ, హిందీ రచయితలూ, దినదినాభివృద్ధితో ప్రదర్శిస్తూవస్తున్న అహంభావధోరణే అవడానికి సందేహములేదు. అతివాదులు దాన్ని వారి మూర్ఖత్వంగాకూడా వర్ణిస్తున్నారు. భారతరాజధాని తమ ప్రాంతంలో ఉన్న అవకాశము చూచుకొని, హిందీ ప్రాంతాలవారు అన్ని రంగాలలోను తమ హిందీ భాషాజ్ఞానము తమ స్వార్థప్రయోజనాలకు ఉపయోగించుకోడానికి చూస్తున్నారు. హిందీ రచయితలు ఏ సాహిత్యశాఖలోను వంగభాష, ఆంధ్రభాష, మహారాష్ట్రము ఇత్యాది ప్రాంతీయ భాషలు సాధించిన కళాస్థాయిని

ఇంతవరకూ అందుకోలేదు. వారి సారస్వత సభలలో మహోజ్జ్వల గ్రంథాలుగా పొగడుకొనే గ్రంథాలు ఎక్కువభాగము ఆవేశమూ ప్రచారమూ ప్రదర్శించేవే కాని రసస్థాయిని అందుకొన్నవి అతిస్వల్పమైనవి. దేశమంతా హిందీ భాషాభిజ్ఞులు ఉండడంవల్ల అట్టివారు వాటిని మూలంలో చదివి తమ భాషలో వచ్చిన గ్రంథాలతో పోల్చుకొని చప్పరిస్తున్నారు. వారు సంస్కృతభాష అంతా తమ సొంత కాణాచి ఐనట్లు వ్యవహరిస్తున్నారు. కాని ఇతర భాషా ప్రాంతాలలోవలెనే హిందీ ప్రాంతంలోకూడా సంస్కృత శబ్దాలెన్నో ప్రాంతీయార్థాలు పంతరించుకున్నవి. వాటిని ప్రమాణంగా తీసుకుంటే సంస్కృతభాష వికృతస్వరూపము పొందుతుందని, ఇతర భాషాప్రాంతాలలో ఉన్న ఉద్దండ పండితులు చెప్పినా వినిపించుకోరు. ఎన్నడో శూద్రకమహాకవి సంస్కృతభాషలో, శకారసకారాలను వ్యత్యస్తం చేసే పాత్రను భావించి, శకారుడనే పాత్రను కల్పించి, ఇప్పటివరకూ సామాజికులను నవిస్తున్నాడు. కాని హిందీప్రాంతీయులు నేడు శకారాన్ని షకారంగా ఉచ్చరిస్తేనేగాని అంగీకరించరు. శ్రీని ష్రీ అనవలె. శర్మను షెర్మ అనవలె. శాస్త్రిని షాస్త్రి అనవలె! సంస్కృతంలో శ ష స ల భేదము నేటికికూడా చక్కగా పాటించే దాక్షిణాత్యులు ఇట్టివారలను ఆధునిక 'షకారులను'గా గేలిచేస్తారంటే వారి కర్థమే కాదు. సమస్త విషయాలలో హిందీ ప్రాంతీయులు తమ భావాలే వేదశాసనంగా భావింపవలెనని ప్రదర్శించే నిరంకుశధోరణే నేటి హిందీ వ్యతిరేకతకు ప్రధానకారణము. ఈ సందర్భములో పూర్ణపురుషుడు నాగేశ్వరులు. 1923 సం.లో కాకినాడ కాంగ్రెసు సందర్భంలో జరిగిన హిందీ సాహిత్యసమ్మేళన సభకుఆహ్వాన సంఘాధ్యక్షులుగాఉండి, చేసిన ప్రసంగము, నేటికే కాకుండా ముందు ముందుకూడా స్మరింప దగినది. వారు నిశితమైన సూక్ష్మపరిశీలనమేకాక, ఎంతో దూరదృష్టికూడా కలవారని ఆ ఉపన్యాసము వ్యక్తముచేస్తుంది. గందరగోళాల మధ్య, యోగిహృదయంతో సత్యస్వరూప దర్శనం చేయగలవారికే, అది సాధ్యమవుతుంది. అందులో వారన్న ఈ క్రింది వాక్యాలు నేటి హిందీ పక్షీయులు, వ్యతిరేకులూ ఉభయులూకూడా శాంతంగా మననము చేయదగినవి.

"హిందూస్థానీ భారతభూమికి సహజమైన సామాన్యభాష... ఆంధ్రదేశమందు హిందీ ప్రచారము వ్యవహారార్థ మవసరమగుచున్నది, గాని సాహిత్యవ్యాపనార్థ మవసరమగుటలేదు. సాహిత్యము, మాతృభాషయైన ఆంధ్రభాషాముఖమువనే జరుగవలసియున్నది. ఈ లక్షణము దిగ్భ్రదోయుటవలన కలిగిన అనర్థక పరంపరలను ఆంగ్లభాషాపరిచయము విశదము చేసినది. ప్రజలలో సహజరీతిని విజ్ఞాన వ్యాపనము దుర్లభమైనది. ఆ అనర్థాలు ముందు తిరిగి చిక్కుపరచకుండుటకై ఆంధ్రదేశములో హిందీ ప్రచారకార్యాలయము శ్రద్ధవహింపవలసియున్నది!"

1923 లో శ్రీ నాగేశ్వరులు ప్రదర్శించిన దివ్యదృష్టిని వ్యక్తముచేసే పై వాక్యాలు సువర్ణఫలకాలమీద ముద్రించి ప్రచారం చేయవలసి ఉన్నది. హిందీ ప్రచారసంస్థలూ పత్రికలూ పై వాక్యాలు తమ మోటోగా (Motto), ఆదర్శంగా, నిబంధనంగా, పెట్టుకొని వ్యవహరిస్తే తగాదాలు అన్నీ సమసిపోతవి. బహుభాషల సంపర్కం వల్ల ఆంగ్లభాషా, సాహిత్యమూ అసమానమైనశక్తి సంపాదించుకున్నవి. అట్టి ఆంగ్లసాహిత్యమే, తన ప్రభావము భారతజాతిమీద రుద్దడానికి ప్రయత్నించడమువల్లనే, దానియందు మనకు ప్రాతికూల్యము ఏర్పడినది. మరి బాల్యదశకూడా ఇంకా వీడని హిందీ సాహిత్యము, పరిణతయౌవనంలో ఉన్న ఇతర భాషాసాహిత్యాలమీద అధికారము చలాయించబోతే, అవి సహిస్తవా? ఇంతమంది భారతీయులు దేశాభిమానంతో హిందీ అభ్యసిస్తున్నారు కాని హిందీ ప్రాంతీయులు అందులో శతాంశమైనా ఇతర భాషలు అభ్యసించడానికి ప్రయత్నమైనా చేస్తున్నారా? శ్రీ నాగేశ్వరులవంటి పూర్ణపురుషులు హిందీప్రాంతంలోకూడా జన్మిస్తేనేగాని ఈ చిక్కులు విడిపోవు. గార్డియను నాటు (చిక్కుముడి) విడదీసినవాడు జగజ్జేత అవుతాడని తెలిసి. అలగ్జాండరు సులుసూత్రంగా దాన్ని కత్తితో నరికి సాధించి జగజ్జేత ఐనాడనే కథ ప్రచారములో ఉన్నది. అతడు చేసినది విడదీయడమూ కాదు, అతడు జగజ్జేతా కాలేదు. అప్పటికి అనువుకాకుండా విస్తరించి విచ్చిపోయేస్థితిలో ఉన్న పర్షియారాజ్యాన్ని అతడు జయించగలిగినాడు. భరతఖండము వాయవ్యభాగంలో ఉన్న నగరరాజ్యాలను మహార్భాటంతో జయించాడు. ఆ తర్వాత అప్పటి నందరాజ్య ప్రాభవము విని బెదిరిపోయిన తన సైనికులను కూడ గట్టుకోలేక వెనుదిరిగిపోయినాడు. చిక్కుముడి భేదించేవాళ్లగతి ఎప్పుడూ ఇంతే! బలహీనులమీద నల్లేరుపై బండినడక సాధించి మహావీరులమని భ్రాంతిపడతారు. పూర్ణపురుషులు అనేక జన్మ సంసిద్ధమైన సుకృతప్రభావమువల్ల యోగదృష్టి అలవరచుకుంటారు. అందువల్ల చిక్కుముడి వచ్చినప్పుడు. వారి ఆత్మజ్యోతి దానిమీద 'ఎక్స్‌రే' వలె అంతరాంతరాలలోకి ప్రసరించి తేలికగా చిక్కువిడదీస్తుంది. దాని ప్రభావమువల్ల మెలికలూ వంకరలూ ముడులూ అన్నీ సరళత్వము పొంది సమరసభావము సమకూర్చుకుంటవి. హిందీభాషకు ఉచితస్థానము నాగేశ్వరులు ఎప్పుడో చెప్పినారు.

ఈ విధంగానే నాగేశ్వరులు ప్రవేశించిన అన్ని రంగాలలోను సామరస్యము సాధించినారు. ఖాదీ ఉద్యమములో ఉత్సాహంగా పని చేశారు. బహుకాలము ఆంధ్రరాష్ట్ర ఖద్దరుబోర్డుకు వారే అధ్యక్షులు. అప్పుడు ఆంధ్ర ఖదరు దేశవ్యాప్తంగా ప్రఖ్యాతి పొందినది.

మహాత్ముడు రాజకీయరంగంలో ప్రవేశించిన తర్వాత నాగేశ్వరులుకూడా సత్యాగ్రహ సమరంతో ప్రవేశించారు. అప్పుడు కాంగ్రెసుకు ప్రజలలో ఆదరమే ఉండేది, కాని ఇప్పటివలె ధనము కాని, ధనవంతులమీదనూ అధికారబలముగలవారిమీదనూ ప్రాబల్యము కాని, ఉండేవి కాదు. డబ్బులేని ఆంధ్రరాష్ట్ర కాంగ్రెసు సంఘానికి కోశాధిపతిగా నాగేశ్వరులే బహుకాల మున్నారు. కోశాధిపతిగా వారు నిర్వహించినపని ఆ సంఘము ఖర్చులకు కావలసిన ధనమునకు తమ సొంతధనమువేసి పనిపూర్తిచేయడమే—కాని మనము నేడు బహిరంగంలో చూస్తున్నట్లు పబ్లికుకోశంలోని ధనము సొంతకోశాలకు మళ్లించడము కాదు. వారికి అధికారవాంఛ ఎప్పుడూ లేకపోయినా, తప్పనిసరియై నాలుగుసంవత్సరాలు ఆంధ్రరాష్ట్ర కాంగ్రెసు కమిటీకి అధ్యక్షులైనారు. 1936 వ సం. లో కాంగ్రెసు పార్లమెంటరీబోర్డు కృష్ణా గోదావరీ మండలాలకు అభ్యర్థిగా శ్రీ నాగేశ్వరులను నిర్ణయింపగానే, కాంగ్రెసు పార్టీకి ప్రత్యర్థులైన జస్టిసు పార్టీవారుకూడా పోటీకి ఎవరినీ నిలపలేదు. అందుచేత వారి కా పార్లమెంటు సభ్యత్వం తేలికగా లభించినది.

1930 సం. లో చెన్నపట్టణంలో ఉప్పుసత్యాగ్రహము ముందు తలపెట్టినవారే లేకపోయినారు. ఆంధ్రకేసరి ప్రకాశం గారికే అధైర్యము కలిగినది. అప్పుడు రెండువారాలపాటు శ్రీ నాగేశ్వరులు చెన్నపట్టణంలో కాలినడకను తిరిగి ప్రచారం చేశారు. దానితో చెన్ననగరంలో ఉత్సాహము రేకెత్తినది. ఉప్పుసత్యాగ్రహము చేసి నాగేశ్వరులు మొదటిసారి 1930 లో కృష్ణజన్మస్థానం చేరారు. అప్పటికి వారు 63 ఏళ్లు నిండిన వృద్ధులని గుర్తుంచుకొనవలె. మళ్లా 1932 వ సం. లో ప్రభుత్వాన్ని ధిక్కరించి కృష్ణజన్మస్థానం ప్రవేశించారు. అప్పటికి వారికి 65 సం. లు. వారికి వేసిన జరీమానాక్రింద ప్రభుత్వము ఎన్నోవేల విలువగల వారి కారు కొన్ని వందలకు వేలమువేస్తే, వారి డ్రైవరు విచారపడుతుంటే అతనిని వారే ఓదార్చారట! శ్రీ నాగేశ్వరులు జీవించి ఉండగా, ఆంధ్ర కాంగ్రెసులో నాయకులమధ్య వైషమ్యాలు, పదవీ వ్యామోహాలు, కక్షలు, లేకపోలేదు కాని అవి ఎప్పుడూ రచ్చకెక్కేవి కావు. దాని కంతటికీ ప్రధానకారణము శ్రీ నాగేశ్వరుల వ్యక్తిలో ఉన్న అమృతప్రభావమే! అందరిమధ్యను సామరస్యము కలిగించి ఏకముఖం చేసేవారు.

శ్రీ నాగేశ్వరులు నిశ్చలమైన కాంగ్రెసువాది. అయినా, ఇతర పార్టీల నాయకులమీద వారి కెంతమాత్రమూ వైరభావ ముండేది కాదు. బ్రాహ్మణేతరోద్యమ నాయకులైన శ్రీ పిట్టీ త్యాగరాయచెట్టి దివంగతులైనప్పుడు నాగేశ్వరులు భారతిలో వ్రాసిన వాక్యములు స్మరింపదగినవి.

“స్వలాభాడంబరములు లేకను డెబ్బదిమూడేండ్లు జీవయాత్రను గడిపి ప్రజాగౌరవమునకు పాత్రులైన త్యాగరాయసెట్టిగారు ధన్యులు. త్యాగరాయసెట్టిగారి స్వాతంత్ర్యము, సేవాపరాయణత్వము, స్వసంఘాభిమానము, కార్యదీక్ష శ్లాఘ్యములుగా గనుపడినను, బ్రాహ్మణేతరోద్యమ నాయకత్వము దురభిప్రాయములకు గారణమగుట సంతాపకరముగ నున్నది...గాంధీమహాత్ముడు త్యాగసాధనమున సాధింపబూనిన ప్రయోజనమును త్యాగరాయసెట్టిగారు సామాన్య ప్రజాదరణమునకు పాత్రమైన లాభసాధనమునను సాధించుటకు బూనుకొనిరి. త్యాగరాయసెట్టిగారి ప్రయత్నములు నిందలకును, దురభిప్రాయములకును, దురభిమానమునకును గారణంబైనను, బ్రాహ్మణేతర సంఘమందు పురోభివృద్ధికి సాధనములై ఆత్మ గౌరవ విశ్వాసములు కలుగజేసి దేశాభ్యుదయమునకు దోడ్పడినవి.”

(భారతి, 1925)

మరియొకచో వా రిట్లు వ్రాసిరి:— “అమృతత్వమునకు త్యాగమే పరమసాధనముగ నున్నది...త్యాగమునకు లక్ష్యము ఆత్మార్పణముగాని స్వప్రయోజనము గాదు.”

సమ్యగ్దృష్టి కలవారు కనుకనే “ఆంధ్రోద్యమ స్వరూపమైన ఆంధ్రప్రబోధము సర్వతోముఖముగ వ్యాప్తమై ఆంధ్రాభ్యుదయమునకును వినియోగపడవలసి యున్నది” అని వారు వ్రాయగలిగిరి.

(భారతి, 1935)

9
సమన్వయము - ఆంధ్ర వాఙ్మయ సూచిక

"ఆంధ్ర వాఙ్మయమున మారంభదశయందున్న నవలా రచన మహాప్రవాహముతో గూడియున్నది. ప్రపంచమంతయును బరివర్తనమయమైయున్నది .... ప్రపంచ లక్ష్యము జీవయాత్రనుండి దేహయాత్రకు మరలుచున్నది. విశ్వ ప్రవృత్తికిని, విశ్వ కల్యాణమునకును మూలమైన స్త్రీ పుంస యోగమునందు ప్రపంచలక్ష్యము లగ్నమగుచున్నది. కామప్రయోజనమున కత్యన్తమైన స్త్రీపుంసయోగమును ధర్మపరముచేయుటకు విశ్వము పరితపించుచున్నది. ధర్మలక్ష్యము నిత్యమైన యాధ్యాత్మిక ధర్మమునందు లగ్నము గాకను, అనిత్యమైన ఆధిభౌతిక ధర్మమునందు లగ్నమగుచున్నది ... దినపత్రికలు వారపత్రికలు, మాసపత్రికలు, నవలలు, నాటకములు, కామ కళా విన్యాసమయములై విషయవాసనల కాలవాల మగుచున్నవి. విషయ వాసన అపారముగ అభివృద్ధిని జెందుచు నాత్మ సంస్కరణము, సందర్శనము దుర్లభ మగుచున్నవి. ఆంధ్ర హృదయమునకు సహజమైన ప్రేమ భక్తి రసములు పరిపుష్టము గుటకును, మానవ ధర్మాభ్యుదయము సాధ్యమగుటకును నవలా రూపములైన గద్య కావ్యములను కృతికర్త లుత్తమ మార్గమునను రచియించి ఆంధ్ర వాఙ్మయ ప్రయోజనమును సార్థకము చేయుదురుగాక !"

ఆంధ్ర వాఙ్మయ సూచికకు శ్రీ నాగేశ్వరులు రచించిన పీఠికలో చివరి భాగములోని వీ మాటలు ! ఇది ప్రత్యేకము నవలా కారులను ఉద్దేశించినదే ఐనా, ఈ ప్రబోధము నా రన్ని శాఖల వాఙ్మయకారులను ఉద్దేశించి చేసినదే ! సరిగా మహాభారతాంతమందు వ్యాస భగవానుని ఆఘోషణమునే స్మరణకు తెచ్చుచున్నది. "ఊర్ధ్వబాహు ర్విరౌమ్యేష .... ధర్మా దర్థశ్చ కామశ్చ..."

ఏమిటి ? ఆంధ్ర వాఙ్మయ సూచిక, ముద్రితాముద్రిత గ్రంథముల పట్టికకు పీఠికలో ఇట్టి వాక్యము లేమి ! ఈ వాక్యములే కాదు. ఆ పీఠికయే నాగేశ్వరుల యనంతరమున ఆంధ్ర వాఙ్మయ చరిత్ర మను పేరుతో ప్రత్యేక గ్రంథముగా ప్రచురింపబడినది. కేటలాగుగారు ప్రచురించిన మహారాష్ట్రీయ వాఙ్మయ సూచిని జూచినపుడు ఆంధ్ర వాఙ్మయ సూచిని ప్రచురింపవలె నని తనకు సంకల్పము కలుగుటయు, కొమర్రాజువారు తనతో నేకీభవించుటతో పీఠిక ప్రారంభించి, తా మెదుర్కొన్న చిక్కులు వివరించి, అందుచే నది అసమగ్రమునను, దోషభూయిష్ఠముగను నున్నదని మనవిచేసి, భగవంతునికి సహచరులకు సహకారులకు కృతజ్ఞత తెలిపి, 'ఆంధ్ర వాఙ్మయము' అను శీర్షికలో నారంభించి ఆంధ్ర వాఙ్మయ సమగ్ర చరిత్రనే వారు వ్రాసిరి. తుదకు ఈ సూచికలో 13,928 గ్రంథములు, రమారమి 6000 గ్రంథకర్తలు కలరని వివరము లిచ్చిరి. ఆతర్వాత తమ యాశయాదిక మిట్లు తెలిపిరి :

"ఆంధ్ర వాఙ్మయ స్వరూప స్వభావములను ప్రత్యక్షము చేసి వాఙ్మయ వికాసమున కవసరమైన విధానమును సారస్వతోపాసకులు నిర్ణయించుట కాంధ్ర వాఙ్మయ సూచి ప్రచురింపబడినది ... ఆది యుగమునందు బండితారాధ్యమైన వాఙ్మయము వర్తమాన యుగమునందు ప్రజారాధ్య మగుచున్నది ; సంస్కృత ప్రాయమైన వాఙ్మయము తెలుగు రూపమును దాల్చుచున్నది ; వైదిక కర్మపరమైన వాఙ్మయము భక్తిపరమైనది ; పద్యాత్మకమైన వాఙ్మయము గద్యస్వరూపమును బొందుచున్నది. వాఙ్మయమునకు విజ్ఞాన వ్యాపనము, రసానందము పరమార్థములుగ బరిగణింపబడుచున్నవి. పద్యకావ్యములకుగల గౌరవప్రతిష్ఠలు గద్యకావ్యములకును వర్తమాన కాలములందు గలుగుచున్నవి...విశ్వకల్యాణమునకు నివృత్తిప్రవృత్తి మార్గములు, జ్ఞాన భక్తిమార్గములు, సాంఖ్యకర్మయోగములు, త్యాగ భోగ యోగములు, కరుణ వీరరసములు, శాంత శృంగారకలాపములు, శాస్త్రములు కళలు, సుఖదుఃఖములు, సాధనభూతములుగ నున్నవి... విశ్వమునందు జీవయాత్రకు దుఃఖనివృత్తియు, నిరతిశయ సుఖ ప్రాప్తియును బరమార్థములు. ఆ పరమార్థము నాంధ్రవాఙ్మయము సముకూర్చిన విధము పీఠికయందు వివరింపబడినది.

"ఈ పీఠికయందు గ్రొత్త విషయములు లేవు. ఇంతవఱకును నితర పరిశోధకులు, వ్యాఖ్యాతలు తెలిపిన భావములే మరల తెలుపబడినవి..."

ఇట్లు ముగించుచు ఈ సూచిక ప్రకటించుటకు పరిశ్రమించిన ఐదారేళ్లలో సహాయ మొనర్చినవారికి కృతజ్ఞత తెలిపి, తుదకు, "ఆంధ్రమహాజను లిందలి గుణములను గ్రహించి ఆంధ్ర వాఙ్మయాభ్యుదయమున కీ ప్రచురణమును సాదరభావముతో నాదరించి యుపయోగించెదరు గాత !" అని ఆశీఃప్రార్థన మొనర్చిరి.

ఈ పీఠికలో క్రొత్త విషయము లేవని వారు విన్నవించుకొన్నది వారి వినయాతిశయమునే ప్రకటించును. వారు చేసిన ఆంధ్రవాఙ్మయ సమీక్షకు ఆధారభూతములైన కేవల విషయమాత్ర వివరణలు పూర్వు లిచ్చినవే కావచ్చును. కాని వాటి నన్నిటిని సముకూర్చుటలోను, సమన్వయించుటలోను నాగేశ్వరుల కెవ్వరును పూర్వదర్శకులుగా లేరు. వారు చేసిన వ్యాఖ్యానములు, భాష్యములు, ఆంధ్రవాఙ్మయమునకు ఒక్క క్రొత్త వెలుగు ప్రదర్శించునట్టివి. అవి యన్నియు పూర్ణపురుషులైన నాగేశ్వరుల పుణ్యమూర్తిలోనుండి స్వతంత్రముగా ఉప్పతిల్లినవే; వారికి విశ్వసాహిత్యములోకల ఉత్తమగ్రంథములతోగల విస్తారవిజ్ఞానములోనుండి సముద్గతమైనవే ! పూర్వాచార్యు లెవ్వరును తాము క్రొత్త విషయము చెప్ప

మున్నామని ప్రకటించుకొనలేదు. ఆ సంప్రదాయమే నాగేశ్వరులును అవలంబించిరి.

ఈ పీఠిక ఆంధ్రవాఙ్మయ చరిత్రమేకాదు, సమీక్షకూడను. అంతేకాక భవిష్యత్కాలమున నెట్లు పరిణామ మొందినచో విశ్వ శ్రేయము కూర్చునోకూడ ఇందులో మంచి సూచన లున్నవి. అన్నిటి లోను వాస్తవదృష్టి గోచరించును. వారి శాంత నిర్మలమైన యోగదృష్టి ఏ విషయమునందైనను తొణకక ప్రచురించుటచే, మనకు సమ్మతముకానిపట్లకూడ, మనము పునరాలోచన చేయ వలె ననిపించునట్లుండును. సత్యమని తోచినది చెప్పుటకు వెను కాడరు, కాని నిగ్రహముతో, సాధువాక్యములతో ప్రతిపక్షులను గూడ నొప్పింపని విధముగా చెప్పుదురు. సంకుచితమైన ఏయభి మానమునకును వారిలో చోటు లేదు.

ఆంధ్రకావ్యములను విమర్శించుటకు ఆంగ్లవాఙ్మయప్రమా ణముల ననుసరించుట యుక్తముకాదనుచు "సంస్కృత వాఙ్మ యాధారముల ననుసరించి వికసించిన యాంధ్రవాఙ్మయమును సంస్కృత లక్ష్యలక్షణ ప్రమాణముల ననుసరించి పరిశీ లించుట ప్రయోజనకరము....ఆరూఢమైన భారతీయసంస్కా రముగల పండితులు భారతీయ సాహిత్యములను విమర్శించుట కర్హులుగ నున్నారు. అట్టి యధికారులుగాని స్వదేశ విదేశపండితుల విమర్శనలు భారతీయ సాహిత్యహృదయమును గ్రహించుటకు సాధ నములు కాజాలవు" అని యుద్ఘాటించి యీ లక్ష్యముతో నీ పీఠికయందు సింహావలోకనము చేయుచున్నామనిరి.

"తెలుగు, తెనుగు, ఆంధ్రశబ్దములు సమానార్థకములుగా నిపుడు వాడుకయం దున్నవి. ఈ పదములం దాంధ్రపదమే ప్రాచీనము — సమానార్థమును దెలిపెడి పదప్రయోగములందు విపరీతాభిమానము వహించుట ధీమంతుల కుచితముకాదు." అని ముందే ఉద్బోధించిరి. ఇప్పటికిని ఈ ఔచిత్యమును ఆంధ్ర ప్రభుత్వనేతలే గ్రహించినట్లు లేదు. మనది 'ఆంధ్రదేశ'ము. కాని ప్రభుత్వభాషగా ప్రాంతీయభాషాశాసనములో 'తెలుగు' శబ్ద మునే గ్రహించుట, ఆ శబ్దమునందు ప్రబలుచున్న ప్రత్యేకాభి మాన మనుటకు సందేహము లేదు. ఆంధ్రులు, ఆంధ్రభాష, ఆంధ్రప్రదేశము అని ఏకరీతిగా వ్యవహరించుట మనకేకాక ఇతర ప్రాంతములవారికిని, విదేశములకును ఎంత సౌకర్యము కలిగిం చునో కూడ వారు గ్రహించుటలేదు.

వేదకాలనిర్ణయము విషయములో, పాశ్చాత్య పండితులకు బైబిలు కాలప్రణాళికయందును గ్రీకు వాఙ్మయాధిక్యమునం దును విశ్వాసముండుట సంకుచిత నిర్ణయములను చేసినట్లే, నేటి భారతీయ విద్వాంసులు అతిప్రాచీనము లని నిర్ణయింపబూనుటకూడ భావ్యము కాదనుచు, "వేదకాలము 10,000 ఏండ్లైనను, 4,000 ఏండ్లైనను వైదిక విజ్ఞానము మానవధర్మ వికాసము నందు నిరుపమానముగా నున్నది. వైదికవిజ్ఞానము వేదాంతమును, బౌద్ధమతమును, శైవవైష్ణవభక్తిని లోకమునకుఁ బ్రసాదించినది', అనుచు ఉత్తమ వాస్తవికదృష్టి ప్రదర్శించిరి. అట్లే తమిళులు తమిళ వాఙ్మయారంభమును 12,000 ఏండ్లకుఁ బూర్వమని నిర్ణయింప బ్రయత్నించుటను ప్రస్తావించి, 'దామోదరం పిళ్లగారి మాతృభాషాభిమాన మవ్యక్త సిద్ధాంతములకుఁ గారణంబైనది'అనిరి. దక్షిణదేశభాషలలో తమిళ కర్ణాటకములకంటె ఆంధ్ర వాఙ్మయ మాలస్యముగా రూపొందుటకు చక్కని కారణము తెలిపిరి.

"ఉత్తరదేశాగతులైన శత్రువుల నెదిరింపవలసిన భారము నంతయు నాంధ్రరాజులు వహించుచుండిరి. దేశీయ వాఙ్మయాభి వృద్ధికీ సంగ్రామ పరంపరలును బ్రతికూలమై యుండియుండును."

తెలుగుభాష ద్రావిడశాఖలలో నొకటియను మతమే వారికి సమ్మతము. సంస్కృత భాషాజన్యమనువారి నుద్దేశించి, "తెలుగు నకు సంస్కృత ప్రాకృతభాషల బాంధవ్యమును బ్రతిపాదించుట వలన దాని గౌరవము హెచ్చదు. ఆంధ్రభాషా వాఙ్మయముల యౌన్నత్యమునకు స్వకీయ ప్రతిభ సాధనముగాని పరకీయ సంబం ధము కారణము కాజాలదు" అని ఉద్బోధించి, "ఆంధ్ర వాఙ్మయ మునందు సంస్కృత వాఙ్మయప్రాబల్య మధికముగ నున్నను ఆంధ్ర వాఙ్మయము తన వ్యక్తిత్వమును గలిగియే యున్నది." అని స్వభాషా గౌరవమును చాటించిరి. మరియు "ఆంధ్రు లార్యవిజ్ఞానమున కొసంగిన స్వాగతము ద్రావిడ విజ్ఞానమున కొసంగియుండలేదు" అని నిరూపించిరి.

నాగేశ్వరుల నొక్కటే బాధ వేధించుచుండెను. ఆంధ్రులు మహారాష్ట్రులకంటెను తమిళులకంటెను సంఖ్యలో నధికమైనను విద్యావ్యాసనమందు వెనుకబడియున్నారని. ఆ కొరవ తీర్చుటకే వారు బహుముఖములుగా పరిశ్రమించిరి. "వాఙ్మయాభివృద్ధికి, ప్రజాభి వృద్ధి, విద్యాభివృద్ధి నిదర్శనములుగ నుండగలవు" అని వారి యాశయము.

వర్ణ సమామ్నాయమును ప్రస్తావించి "సంస్కృత భాషా సంయోగ మాంధ్రభాష కిట్టి యమూల్యమైన ప్రయోజనమును సమకూర్చినది" అని వివరించి, "సంస్కృత పదజాల మాంధ్ర భాషకు బలవీర్యముల నొసంగినది....భారతజాతీయ సంయోగమున కిట్టి సంస్కృత సంస్కారము సకల విధములను వినియోగపడు చున్నది" అని "ఆంధ్రభాషకు పరిపాటియైన తత్సమ తద్భవ పదములకు సమానాదరణమును జూపుట భావ్యముగాని ప్రత్యేక భాషాపదములకు మాత్రము పక్షపాతమునుబూనుట ప్రయోజనకరము గాదు" అని ఉపదేశించిరి. ఆంగ్ల భాషాపదములను గూడ అజంత

ములుగా మార్చి తెలుగు సంస్కారమొసగి స్వీకరించి ఆంధ్రభాషను సంపన్నమొనర్చుటయే వారి కిష్టము. వారికి ఆంధ్రభాషయం దెంత అభిమానమో చూడవలె.

"ప్రాకృతభాషల సాహచర్య మాంధ్రభాష కనిర్వచనీయమైన మాధుర్యమును గలుగజేసినది...ఆంధ్రభాషయందు తమిళభాషా ధ్వనులకుఁ గల పారుష్యమును, సంస్కృత భాషాధ్వనులకుఁ గల కాఠిన్యమును బోయి సరళధ్వను లేర్పడినవి."

వాగేశ్వరులు కావ్యలక్షణమును ప్రధానముగా దానిప్రయోజన మునుబట్టియే నిర్ధారించిరి. అందువలన "'విశ్వశ్రేయః కావ్యమ్' విశ్వమునకు శ్రేయస్సు నొడగూర్చెడి గ్రంథములు మాత్రము కావ్యనామమున కర్హములై చిరంజీవితమునకుఁ దగియున్నవని లాక్షణికుల మతము. 'వాక్యం రసాత్మకం కావ్యం' అనుభావ మిపుడు వ్యాపనమును బొందుచున్నది. సకల వాఙ్మయములందును చిరంజీవితముగల గ్రంథములు స్వల్పముగ నున్నవి. విశ్వముయొక్క శ్రేయస్సునకు సాధనంబులైన గ్రంథములు దేశకాల పాత్రానవచ్ఛిన్నములై లోకమునం దంతటను పూజ్యతను బడయుచున్నవి" అనుచు ప్రయోజనమునందే మొగ్గుచూపిరి.

వాఙ్మయ వికాస పరిణామములను గనుగొనుటకు (1) కాలము (2) భావము (3) రూపము (4) విషయము సాధనము లని చెప్పఁచు, వానిలో కాలవిభాగము ఎక్కువ ప్రయోజనకరమని తక్కినవి స్థూలముగా ప్రస్తావించి, యుగవిభాగముతోడనే పొగించిరి.

క్రీస్తుశకము 9, 10 శతాబ్దములలో భరతవర్ష మందంతట నవయుగ మారంభమైన దనుచు నాటిస్థితి నిట్లు చక్కగా నిరూపించిరి: "సంకుచితమైన వైదిక కర్మమార్గము పండిత పామరులకు జీవయాత్రయందు విముఖత్వమును గలుగజేసినది. దుర్గమమైన జైనబౌద్ధ ధర్మమార్గము పండితపామరులకు జీవయాత్రయందు విరక్తిని గలుగఁజేసినది. ప్రజలకు జీవయాత్రయందుఁ గలిగిన విముఖత్వమును బోగొట్టి యనురక్తిని గలుగఁజేసి పురుషార్థసిద్ధిని బడయుటకు భక్తిమార్గము ప్రముఖమైనది."

నన్నయకు పూర్వముండిన వాఙ్మయము నశించుటకు కారణములుగా బ్రాహ్మణాభిమానమును మతకలహములును అని శ్రీ వంగూరి సుబ్బారావు నిర్ణయించినది నాగేశ్వరు లొప్పుకొనలేదు. జైన బౌద్ధపండితులు తమ తమ బోధలు తెలుగుభాషలో శిష్యులకు బోధరూపముననె చేసియుండురుగాని గొప్ప గ్రంథములను వ్రాయలేదనుటే నమ్మదగినదని చక్కగా సూచించిరి. కులమత ద్వేషములను రెచ్చగొట్టు ఊహాసిద్ధాంతములు పుణ్యమూర్తులైన నాగేశ్వరులకు ఎట్లు సమ్మతములు కాగలవు?

ఆంధ్రమహాభారతావతరణమును గూర్చి ప్రస్తావించుచు, మహాభారతము సాంఖ్యయోగ, కర్మయోగ, జ్ఞానయోగ, భక్తియోగములను సమన్వయము చేసినందున నన్నయ, 'భక్తియుక్తులైన భాగవతులకు శ్రీ వల్లభుండు భక్తవత్సలుండు భవభయంబులెల్ల బాపి యిష్టార్థసంసిద్ధి కరుణతోడ జేయునట్లు' భారతమును పాఠకులకు ఇష్టార్థము లొడగూర్చునను భక్తిభావముతో, 'జగద్ధితంబుగన్' విశాలమైన విశ్వశ్రేయస్సు లక్ష్యముగా పెట్టుకొని భారతాంధ్రీకరణమున కుపక్రమించెనని నాగేశ్వరులు నిర్ధారించిరి. భక్తులైన నాగేశ్వరులకే ఇది సాధ్యము!

ఆ సందర్భములో పంచమవేదమైన భారతమునకు వైదిక మత పరిణామమును ప్రతిపాదించుటకు గల శక్తి రామాయణమునకును లేదనిరి. నన్నయకాలమున పునరుద్ధృతమైన వైదికమార్గ నిష్ఠయు, పల్లవించిన భేదములేని భక్తిమార్గమును తిక్కనయందు పరిపక్వమైనది. "తిక్కన భారతరచనకు ప్రయోజనము తెనుగు బాస, తెనుగుజనులు, తెనుగుదేశము, దుఃఖనివృత్తి, మోక్షము, పరమేశ్వరసాక్షాత్కారము" అని నిర్దేశించిరి. ఆ సందర్భముననే కావ్యప్రయోజనమును గూర్చి సర్వకాలములందును బుద్ధిమంతులు మననము చేయవలసిన భావములు వారు ప్రదర్శించిరి.

"కావ్యప్రయోజనము విశ్వకల్యాణము. కావ్యము రసాత్మకము. విశ్వకల్యాణము రసోదయమువలననే కలుగుచున్నది...విశ్వమంతయును రసాత్మకమై వెలయుచున్నది...దివ్యవిభూతుల రసహ్లాదయము విజ్ఞానసంపన్నులకు మాత్రము ప్రత్యక్షమగుచున్నది...కర్మేంద్రియములు కార్యరూపముననను జ్ఞానేంద్రియములు భావరూపముననను రసానందమును గలుగజేయుచున్నవి.....విషయోపలాలితంబైన రసానందము కావ్యమునకు క్షుద్ర ప్రయోజనముగాని యుత్తమప్రయోజనము గాదు. కావ్యమునకు బరమప్రయోజనము విషయాతీతమైన రసానందము....విశ్వకల్యాణ లక్ష్యము భక్తిరసమునందు ప్రత్యక్షమగుచున్నది. అనన్యమైన భక్తిరసమునందు సకలరసములును నిమిడియున్నవి....మహాదీక్షాపరాయణులు గానివారు మహాకావ్య నిర్మాణాధికారులు గాజాలరు!"

ఆదియుగము ఆంధ్రభాగవతరచనతో నంత మొందుచున్న దనుచు, ఆకాలపు ప్రధాన కవీశ్వరులు సాధించినట్లు సంక్షేప రూపముగా సమన్వయ మొనర్చిరి.

"నన్నయ సంస్కృతసాహిత్యమున కాంధ్రసంస్కారముచేసి ఆంధ్రసాహిత్యనిర్మాణమున కుపక్రమించెను. తిక్కన దేశీయసాహిత్యమునకు సంస్కృతసంస్కారముచేసి ఆంధ్రసాహిత్య స్వరూపమును బరిస్ఫుటముచేసెను. పోతన భాగవతము సంస్కృతాంధ్ర సాహిత్యములను మేళవించి ఆంధ్రసాహిత్య స్వరూపస్వభావములను

ఖండిత పామర హృదయములకు సుగ్రహము చేసినది...భారతము ప్రతిపాదించిన కర్మమార్గము భాగవతమునందు భక్తిస్వరూపమును దాల్చినది...జీవయాత్రను, విశ్వశ్రేయస్సును సార్థకము చేయుటకు సాధనములైన నిర్గుణసగుణోపాసనలు భాగవతమునందు సమన్వయమును బొందినవి...సహజములైన శృంగారవైరాగ్యములు, సుఖదుఃఖములు...సమన్వయమును బొందగల విధమును పోతనామాత్యుడు భాగవతఘట్టములందు దివ్యతమముగ వినిర్మించి కైవల్యమార్గము ననుగ్రహించెను."

పూర్వపురుషులైన నాగేశ్వరులు స్వయముగా సమన్వయ సిద్ధాంతాచరణప్రవర్తకులని మనము గుర్తించుకొనవలెను.

పుణ్యపురుషులగు నాగేశ్వరులను, పురాణయుగసాహిత్యము ఆకర్షించినంతగా, మధ్యయుగసాహిత్య మాకర్షింపలేదు. మధ్యయుగకవుల ప్రతిభాతిశయము ఉగ్గడించిరి. కాని వారి కొకటే బాధ. "సాత్త్వికశృంగారరసము అస్తంగతమై రాజసతామస శృంగారరసములు ప్రబలినవి" అనీ, "మహమ్మదీయప్రభువుల భోగపరాయణత్వము హిందూప్రభువులను భోగపరాయణులను జేసినది, కామారాధనము హిందూప్రభువుల నావరించినది" అనీ!

ఆకాలమందు పుట్టిన ఉత్తమకావ్యమైన మనుచరిత్రము ఆకాలమందు వైరాగ్యమునకు, భోగమునకు కలిగిన సంఘర్షణము ప్రదర్శించుచున్నదనుచు దానిలో "ప్రవరాఖ్యుడు ప్రకటించిన ప్రధానమైన శాంతరసమునకు గావ్యమునం దప్రధాన స్థానమును, వరూధిని వరించిన కామాయత్తమైన శృంగారరసమునకు ప్రధానస్థానమును గలిగినవి" అని విచారపడిరి.

ఈ మధ్యయుగమందు వెలువడిన కావ్యములలో 'కళాపూర్ణోదయము కథాకల్పనయందును, భావనాశక్తియందును, భాషాసౌష్ఠవమునందును, రసపోషణమునందును నిరుపమానముగా నున్నది' అని ప్రశంసించి, 'పూర్వకథయందలి రూపానుభూతికిని ఉత్తరకథయందలి భావానుభూతికిని సంయోగము కలిగినపుడు మాయారహితమైన శృంగారరసానందము కలుగుచున్నది' అని విస్తరించిరి. ఈ సందర్భములో శ్రీవిద్యోపాసనమును శ్రీచక్రరాజార్చనమును ప్రస్తావించి, అందలి నవావరణములలో, ప్రథమావరణము శృంగారరసముతో నారంభమై, నవరసములలో ప్రసరించి, నవమావరణము శాంతరసముతో పరిసమాప్తమగుట వర్ణించి, ఈ సాధనములనే సూరనార్యుడు అందులో నిక్షేపించె

వని ప్రదర్శించి, 'వాగర్థములవలెనే హిరణ్యగర్భుల శృంగార కళాలీలలు సంసారప్రవృత్తియందు సర్వవ్యాపకమును గలిగియున్న విధమును కళాపూర్ణోదయము విశదము చేయుచున్న'దని యుగ్గడించిరి. ఐనను కావ్యప్రవృత్తియందు కాలానుగుణమైన కాముక శృంగారమునకు కవి దాసుడై ప్రయోజనమును సంకుచితము చేసినందుకు తమ విచారముకూడ వ్యక్తముచేసిరి.

'ఈ కాలపు కవులప్రతిభ మృదుమధురరచనలందు గోచరం బైనట్లు భావసంశుద్ధియందు గోచరము కాకయున్న' దనిరి. విజయనగరరాజ్యము క్షీణించినపిమ్మట కావ్యములనుగూర్చి వారు, 'ప్రతిభలేని రాజ్యములవలెనే ప్రతిభలేని సాహిత్యమును వెలసినది' అని సూత్రప్రాయముగా స్వరూపము వర్ణించిరి. ఈ పీఠికలో నాగేశ్వరులకు విశ్వసాహిత్యములోని ఉత్తమకావ్యకోటిని ఆంధ్ర కావ్యము అందుకొనవలెనను తీవ్రావేదనము ఎంతగా కలదో చూడనగును.

అ పిమ్మట శతకముల ప్రసంగము తెచ్చి అవి 'లక్షణ గ్రంథములందు ప్రవేశమును గాంచకపోయినను ప్రజాహృదయము నందు స్థిరప్రవేశముగాంచిన' వనుచు, 'భక్తిశతకములు, నీతి శతకములు, శృంగారశతకములు ప్రజాజీవితమును రసవంతము చేయగలవిధమును శతకముల యాదరణము చాటుచున్న'దని చాటించిరి.

గేయ వాఙ్మయమును ప్రశంసించుచు గానము 'కర్మేంద్రియములు, జ్ఞానేంద్రియములు, అంతఃకరణ చతుష్టయము ఏకస్థాయియం దాత్మానుసంధానమును బొంది బ్రహ్మానందానుభవమునకు సులభసాధన' మనుచు, త్యాగరాజు గాయకబ్రహ్మయని వర్ణించి 'శృంగార కామ కీర్తనల పరమై యధోగతిపాలైన సంగీతము త్యాగరాజ కృతులయందు భగవద్భక్తిపరమై యున్నతస్థాన మధిష్ఠించినది. వేశ్యాంగనలపాలైన గానము భాగవతోత్తముల వశమైనది' అని వర్ణించి యానందించిరి.

ఈ విధముగా సర్వతోముఖమైన ఆంధ్రవాఙ్మయమును ఈ పీఠికలో ప్రస్తావించి ప్రతిదానికిని యథోచితస్థానము నిచ్చి 'విశ్వమునందు సుశ్రుతి నిరతిశయానందమునకును, అపశ్రుతి దుఃఖమునకును మూలములగుచున్న' వని తమ యోగానుభవమును ప్రదర్శించిరి. వారి భక్తిభావము, యోగానుభవము, రసగ్రహణ దక్షత, సత్యదీక్ష, సర్వతోముఖప్రజ్ఞ దీనిలో ప్రత్యక్షమగుచున్నది. నాగేశ్వరులు శివపూజా ధురంధరుల వంశమున జన్మించినను, శ్రీరామమూర్తి ఆంధ్రహృదయేశ్వరు డనగలిగిరి. నవ్యకావ్య నిర్మాతలకు వారిచ్చిన సందేశ మిది :

"రసావేశ పరాయణమైన యువజన హృదయము ప్రజాశక్తిని సకల రంగములందును వికసింపజేసి ఆంధ్రసాహిత్య మహోదయమును జేయుటకు శ్రీ శారదాదేవి యనుగ్రహించుగాత!"

10

విజ్ఞాన సర్వస్వము - భారతి

నాగేశ్వరులకు ఎక్కువ ప్రీతిపాత్రమైనవి సాహిత్యమూ విజ్ఞానము. ఆ రెండిటికంటె విశ్వతోముఖ వ్యాప్తికల విషయములు కానరావు. ఆ రెండిటిని ఆంధ్రదేశములో విస్తరింపజేయుటకే నాగేశ్వరులు సమస్తకార్యములందును ప్రవృత్తులైరి. ఐనను వారి 'భారతి' మాసపత్రిక, ఆంధ్రగ్రంథమాల, విజ్ఞానసర్వస్వము రెండు సంపుటముల పునర్ముద్రణము, సంవత్సరాది సంచికలు ముఖ్యముగా వారి సాహిత్య విజ్ఞానదీక్షకు ప్రత్యక్ష చిహ్నములుగా వెలసినవి. అవియే వారి ముద్దుబిడ్డలు. నాగేశ్వరులు అనేక దానములు అనేకులకు అనేక సంస్థలకుచేసి విశ్వదాతలైనారు కాని యీ నాలుగింటిలో వారు చేసిన దానము నిరుపమానమైనది. వానిలో వారు పెట్టిన విజ్ఞానభిక్ష సంగతి చెప్పనవసరమే లేదు. దానితోపాటు వారు తెలియనీయకుండగ చేసిన మరొక దానమును కలదు. నిజమైన గుప్తదాన మదియే. వాటికి మూల్యము నిర్ధారించిరి. కాని ఆమూల్యము వాటికి వారు వెచ్చించిన ద్రవ్యములో దశాంశమైనా ఉండదు. మూల్యము నామమాత్రము. సాహిత్యమందు విజ్ఞానమందు ఏమాత్రమూ ఆస్థలేనివారి చేతులలో పడి వ్యర్థము కాకుండుటకు ఉద్దేశించిన మూల్యము మాత్రమే.

విజ్ఞానసర్వస్వము డెమీ ¼ సైజులో మంచి కాగితముల మీద చక్కని అచ్చుతో రెండు సంపుటములలో వెలువడినది. మొదటి సంపుటములో 600 పుటలు, రెండవదానిలో 602 పుటలు ఉన్నవి. ఏ విషయము అవగాహనము చేసికొనుటకైనను కావలసిన చిత్రపటములు, మాపులు, గ్లేజుకాగితములమీద కొన్ని, ఆర్టుపేపరుమీద కొన్ని అందముగా ముద్రింపబడినవి. వాటి నన్నిటిని లెక్కించి వివరించుట ఒక మహాగ్రంథమగును. విషయావగాహనమునకు కొన్నిమాత్ర ముదాహరింతును.

అమరావతీస్తూపము అను విషయము 19 పేజీ లున్నది. దానిని ప్రత్యక్షము చేయుటకై 24 పేజీలమీద ఆర్టు కాగితముపై చిత్రములు ముద్రింపబడినవి. వాటిలో మొత్తము 119 చిత్రము లున్నవి. ఒకటి వర్ణచిత్రము.

అజంతా విహారములు అనే వ్యాసము నాగేశ్వరులే రచించిరి. అది 18 పేజీలు. వానిని ప్రదర్శించుటకు 14 ప్రత్యేక పుటల ఆర్టుకాగితముమీద చిత్రము లున్నవి. ఇవికాక వ్యాస భాగములోనే మరి ఎన్నో బ్లాకులతో ముద్రించిన చిత్రము లున్నవి. అన్నిటిసంఖ్య మొత్తము 32. వానిలో త్రివర్ణ చిత్రములు తొమ్మిది.

అభినయము అను వ్యాసములో ఆర్టుపేపరుమీద 57 హస్తచిత్రములు ముద్రింపబడినవి.

దేశములవి, జిల్లాలవి పటము లసంఖ్యాకములు. వానిలో చాలాభాగము త్రివర్ణయుతములు.

బైండింగు గట్టిది. అంతా పూర్తిగా లెదరుతో, గిల్టు అక్షరములతో, గిల్టు ఉపరిభాగములో ఈ రెండు సంపుటములు అలంకరింపబడినవి. ఇట్టి వైభవము ఆంధ్రదేశములో అచ్చులోను, బైండింగులోను అజ్ఞాతపూర్వము. ఆ రెండు సంపుటముల వెల రు. 20/లు మాత్రమే. ఈవిధముగా దానకర్ణుడు తప్ప ప్రచురింపగలడా? ఇందులో ధనము సమకూర్చు వాణిజ్య ప్రకటనలు లేవు.

విజ్ఞానసర్వస్వము మోటో "న హి జ్ఞానేన సదృశం పవిత్ర మిహ దృశ్యతే."

"విశ్వవిజ్ఞానమూర్తికిని, ఆంధ్ర విజ్ఞానప్రపంచమునకును సమర్పితము" అది!

మన మే దానమైనను బ్రహ్మార్పణముగా చేయవలెను గావున నాగేశ్వరు లీదాన మట్లే చేసిరి.

దానికి నాగేశ్వరులు వ్రాసిన ప్రస్తావనములోని చివరి వాక్యము లివి :

"విశ్వవిజ్ఞానమూర్తియును, ఆంధ్ర విజ్ఞానప్రపంచమును, ఈ సంకల్పస్వభావమును, కార్యభారమును గ్రహించి 'విజ్ఞానమయమైన ఆత్మోపలబ్ధి'కై సకలవిధముల నీ సదుద్యమము సఫలమగుట కనుగ్రహించుగాత!"

నిజ మాలోచించినచో విజ్ఞానసర్వస్వము నాగేశ్వరుల పెంపుడుబిడ్డ; వారి సహాయము సలహా సహకారము దానికి మొదటినుండి ఉన్నను, దానివి మొదట రూపొందించినది వారి మిత్రులగు శ్రీ కె.వి. లక్ష్మణరావుగారు. నాగేశ్వరులుగారు దాని పునర్ముద్రణమును, చెప్పకున్నను మిత్రస్మృతిగాకూడ భావించినదే. పెంపుడుబిడ్డనే వారంత వైభవముగా నలంకరించిరి.

ఆంధ్రపత్రికలు, సంవత్సరాదిసంచికలు నాగేశ్వరుల సొంత ముద్దుబిడ్డలు. ఇక భారతి వారి ముద్దుబిడ్డయో, ఉపాస్య దైవమో నిర్ధారింప సాధ్యముకాదు. భారతి ప్రారంభించినది 1924 సం. జనవరిలో. అంతకుముందే వారు 1923 లో పుణ్యతీర్థయాత్ర కావించినారు. కాశీరామేశ్వరాలతోపాటు శ్రీశైలయాత్రకూడా చేసినారు. వారు తీర్థయాత్ర శ్రీశైలయాత్రతోనే ఆరంభించియుందురు. ఆ కాలములో శ్రీ శృంగేరి

శ్రీ విరూపాక్ష పీఠాధిపతులైన శ్రీ బోధానందభారతీస్వాములవారు మంత్రశాస్త్రములో అనన్యసామాన్యమైన విద్వదనుభవములుగల సిద్ధపురుషులు. వారు పూర్వాశ్రమములో మహాగ్నిచయనాంతమైన క్రతువు లాచరించి రాణీమహాగ్నిచయములనుపేర ప్రసిద్ధులైన కర్మిష్ఠులు. వారు జ్యోతిశ్శాస్త్రము సంపూర్ణముగా మహారాష్ట్రములో పండితగురువులవద్ద శ్రీ బాలగంగాధర తిలకుతో సహపాఠులై అధ్యయనముచేసినవారు. వేదాంతాది శాస్త్రాలలో కూడా విద్వత్తు కలవారు. వారివద్ద నాగేశ్వరులు శ్రీశైలయాత్రాసందర్భములో శ్రీవిద్యలో పూర్ణదీక్ష గ్రహించినారు.

ఆరాధ్యబ్రాహ్మణశాఖలో జన్మించిన నాగేశ్వరులు శ్రీవిద్యాదీక్ష గ్రహించుట సామాన్యదృష్టికి విడ్డూరముగా ఉండుట సహజమే. అందులో స్మార్తపీఠాధిపతులవద్ద! కాని విచారించి చూచినచో, శ్రీవిద్యాదీక్ష శైవదీక్షకు విరుద్ధమైనది కాదు. శ్రీవిద్యా మంత్రరాజముగా గ్రహించు షోడశాక్షరమంత్రముకూడా శివమంత్రరాజమే. శివశక్తికి శివాశక్తికి భేదముచేయని మంత్రరాజము. శ్రీచక్రరాజముకూడ త్రికోణాగ్రకోణము అభిముఖముగా ఉన్నచో శక్తిచక్రమగుననీ, తక్కిన రెండు కోణములు అభిముఖముగా జేసికొన్నచో అదియే శివచక్రమగునని ప్రసిద్ధమైన విషయమే. నాగేశ్వరులు శ్రీవిద్యాదీక్ష గ్రహించుటలో శైవ మెంతమాత్రము పరిత్యజింపలేదు. వారు పూర్ణపురుషులు గనుకనే పూర్ణదీక్షాపరులైనారు. నాగేశ్వరులకు శ్రీవిద్యయందుగల అనుభవము, పాండిత్యము వారి గ్రంథములందంతట ప్రత్యక్షమగును. వారి ఆంధ్రవాఙ్మయసూచిక పీఠికలో శ్రీచక్రరాజప్రస్తావ మున్నది. ఒకచో వామాచారగర్హణము, దక్షిణాచారప్రశస్తి ప్రదర్శించిరి. విజ్ఞానసర్వస్వములో 'అనాహతము' మీద వారు వ్రాసిన వ్యాసములో వారికి శ్రీవిద్యావిషయపరిజ్ఞాన మెంత విస్తారముగా కలదో అభివ్యక్తమగును. శ్రీవిద్యాదీక్ష గ్రహించుటలో నాగేశ్వరుల విశాల దృక్పథము వ్యక్తమగుచున్నది.

నిత్యము శ్రీవిద్యామంత్రజపము సంకల్పించిన వెంటనే గురుత్రయమంత్రములు స్మరించుట యాచారము. నాగేశ్వరుల శ్రీవిద్యాగురువులు శ్రీ బోధానందభారతి, పరమగురువులు శ్రీ సచ్చిదానందభారతి, పరమేష్ఠిగురువు శ్రీ బోధానందభారతి. జపములో గురుమంత్ర దేవతాత్మలకు ఐక్యము భావనచేయుట విహితము. నాగేశ్వరులు గురుత్రయ స్వరూపముగా భారతిని భావన చేసిచేసి ఆంధ్రులకు 'భారతి' స్వరూపముగా అనుగ్రహించినారు. ఆంధ్రజనితయములో విజ్ఞానయోగేశ్వరుడై 'విజ్ఞానాత్మక వాఙ్మయ' నిర్మాతయైన ఎర్రయ భారతిని సన్యాసిరూపమున ధ్యానింపగలిగినాడు. ఎర్రయ శ్రీగురువులు శంకరస్వామి, ఎర్రనమును శిష్యుని చింటను నిత్యశివరాత్రివ్రతంబుగా సదాశివు నర్చించు త్రిజగదారాధ్యుడు. శ్రీనాగేశ్వరులు షట్కాల శివపూజాధురంధరులగు, ఆరాధ్యవంశములో జన్మించినవారు.

"కరకమలం బొసంగ బటి
కంబు కమండలువంటి కాంతి భా
సురమగు వఙ్క్తి కంపు జప
సూత్రము దాల్చుట బ్రహ్మనాదమై
పరగిన హంసముం బిలిచి
బాలమృణాళము జూపు చందమై
సిరి తిలకింప నొప్పు బుధ
సేవితమూర్తి దలంతు భారతిన్."

నాగేశ్వరులుకూడ విజ్ఞానోపాసకుడు, భారతీ భక్తుడు వి 'భారతి'ని ప్రారంభించినారు. ఈ శబ్దము భరతభూమికి అధిష్ఠాత్రియైన దేవతకే కాక విజ్ఞానమూర్తియైన దేవతకు కూడా ప్రతీక. 'భారతి' ఆదర్శములను నాగేశ్వరులు ఈ విధముగా తెలిపినారు:

"భారతి నుద్ధరించి, శుభస్థితి కల్పింపవలెనను సంకల్పము భారత హృదయమందు గల్గినది. భారతి దేశభాషా రీతుల ననుసరించి బహురూపములనెల్లెడల వెలయుచున్నది. ఆంధ్ర భారతియును, వంగ భారతియును, కర్ణాటక భారతియును భారతీయ స్వరూపములు .... ఆంధ్ర హృదయమునందు స్వకీయమైన స్వరూపభావమును నిర్ణయించి స్వధర్మము నారాధింపవలెనను సంకల్పము గల్గినది .... ఆంధ్ర భారతియును ఆంధ్ర ప్రవృత్తిని వ్యక్తము చేయుట కవతరించినది .....

"విషయావగాహనమునకు సాధనములైన ప్రాచీన మందిరములు, బౌద్ధ స్తూపములు, తామ్రశిలా శాసనములు, తాళపత్ర గ్రంథములు; కళావిచిత్రములు, వాఙ్మయ స్వరూపములు, నిగూఢములై ప్రకాశము నపేక్షించుచున్నవి. ఆంధ్ర వ్యక్తిత్వ ద్యోతకములైన అమరావతి, సాంచి మొదలగు వస్తురూపముల వైభవము అజ్ఞాతముగా నున్నవి. శాసన పరిశోధనాలయములందు పందలకొలది శాసనములు త్రుప్పుపట్టిపోవుచున్నవి. ప్రాచ్య లిఖిత పుస్తక భాండాగారమునందును, తంజావూరు పుస్తక భాండాగారమునందును వ్రాతప్రతులు శిథిలము లగుచున్నవి. అజంతాయందలి చిత్తరువులు ప్రకాశమును గోరుచున్నవి. రసవంతమైన వాఙ్మయము పరిశీలనము కోరుచున్నది."

ఈ విధముగా నాగేశ్వరులు భారతి పత్రిక ఆశయములు తెలిపిరి. తమ యాశయములను వెంటనే ఆచరణలో పెట్టుటకు పూనుకొనిరి. భారతి సంపుటములు విజ్ఞాన సర్వస్వములుగా, రసవద్రచనల సంపుటములుగా వెలసినవి. శ్రీ నాగేశ్వరుల చేతులతో

'భారతి' ఎంత యుజ్జ్వలముగా ఉండెడిదో స్థాలీపులాకన్యాయముగా ఒక సంచిక తీసి ఉదాహరిస్తున్నాను. భారతి రెండవ సంపుటము 7 వ సంచిక చేతికి వచ్చినది.

భారతి సంపు. 2, సంచి. 7.—ఇందులో 168 పేజీలున్నవి. త్రివర్ణ చిత్రములు మూడు (1) పార్వతి తపస్సు (2) శ్రీ కందుకూరి వీరేశలింగము (3) శ్రీ చిత్తరంజనదాసు. 16-5-25 గాలివానలో ధ్వంసమయినవానిని ప్రదర్శించే సాధారణ చిత్రాలు 10. కళ్లేపల్లి, శివగంగ, శ్రీకాకుళము దేవాలయాదుల చిత్రాలు మరి 6. ఈ 16 చిత్రాలు ఆర్టుపేపరుమీద ముద్రించినవి. గ్రంథవిమర్శనము, సాభిప్రాయ విశేషములుకాక 47 వ్యాసాదులు. వ్యాసములలో ఉదయనోదయమనే ఆంధ్ర కావ్యాన్ని గురించి మానవల్లివారిది, కృష్ణరాయల యాస్థానిలోని కన్నడ కవులు జి. రంగస్వామి సరస్వతిగారిది, వేంగీ చాళుక్యులు మల్లంపల్లివారిది, ప్రాచీనాంధ్రు లెవరు చిలుకూరి వీరభద్రరావు గారిది, చీనాయందు భారత నాగరికత శ్రీ శరణువారిది నారాయణ తీర్థులు శ్రీ వేటూరివారిది, శ్రీ. శ్రీ చిత్తరంజనదాసు జీవిత సంగ్రహము, జైనసిద్ధచక్రము శ్రీ గన్నవరపువారిది జైనుల మత కథలు శ్రీ పంచాగ్నులవారిది. కరోమనుని దేశభక్తి శ్రీ చిల్లరిగె వారిది. ఆంధ్రభారత పరిష్కార ప్రశంస శ్రీ కొంభట్లవారిది, ప్రాచీనాంధ్ర కవిత్వ లక్షణము శ్రీ శేకుమళ్ళ వారిది ఇంకా ఎన్నో వ్యాసాలు, కావ్యాలు, కథలు ఉన్నవి. సాభిప్రాయ విశేషములు నాగేశ్వరులవే. చిత్తరంజనదాసు ఆ ముందే పరమపదించినందున అంతా ఆయనను గురించే. అందులో నాగేశ్వరులు తమవలెనే దాతృత్వములో దేశసేవలో ఉత్తములైన దేశబంధుని నిర్యాణానంతరము వెంటనే వ్రాసిన మాటలు కొన్ని ముఖ్యముగా అద్భుతము పరిగణించినవి.

"స్వధర్మ నిర్వహణమునకు ప్రజలకు దాసు జీవిత మాదర్శమైనది. ప్రజాహృదయమునందు నిండియున్న దాసు జీవితము విషాదమువలె నానందమును సయితము గలుగజేసినది. జీవిత పరమార్థమైన యమరత్వము సకలజనులకును నానందప్రదము గదా!"

ఇది మృత్యుభయము లేనివారేకాని అనలేనిమాట. అమరత్వము తమకును ప్రాప్యమను నిశ్చయ మున్నవారి మాట.

ఇటువంటి భారతి సంచిక వెల అర్ధ రూపాయి మాత్రమే!

నాగేశ్వరులు ఆంధ్రులకు కానుకగా ఇచ్చినవానిలో 'భారతి' ప్రధానమైనది!

భారతి సంచికలలో నాగేశ్వరులు సర్వతోముఖముగా ఆంధ్రుల వాఙ్మయ వికాసమునకు దోహద మొనర్చిరి. భారతి సంచికలు పాతవి కొత్తవి అనే భేదము లేకుండా ఎప్పుడే సంచిక తీసుకుని చదవసాగినను, బుద్ధిమంతులకు ఆలోచనలు ప్రేరేచును, సాహిత్య పిపాసువులకు రసానందము చూరలిచ్చును. భారతిలో ప్రచురణము పొందడమే వ్యాసకర్తలకు, కవులకు గీటురాయిగా విలసిల్లినది. భారతి పుట్టిన 1924 సం. జనవరినుంచి ఆంధ్రుల సర్వతోముఖ వికాసమునకు అది ప్రధాన పత్రికగా వెలసినది. కవులు, కథకులు, నాటికాకర్తలు, విమర్శకులు, వివిధసంస్కృతి రంగాలలో వ్యాసంగముచేసే వ్యాసకర్తలు అందరికి భారతి రంగస్థలమైనది. ప్రసిద్ధులైనవారికి మాత్రమేకాదు భారతి రంగస్థలము, ఆంధ్ర కవులు, కథకులు, నాటికాకర్తలు, వివిధవిజ్ఞానరంగాలలో కృషి చేసే వ్యాసకర్తలు, తర్వాత ఎంత ప్రసిద్ధికి వచ్చినవారైనా, ముందు సారస్వతరంగములో భారతిద్వారా పరిచితులైనవారే ఎక్కువ భాగము!

శ్రీ నండూరి సుబ్బారావు 'ఎంకిపాటలు' ఇప్పుడెంతో ప్రసిద్ధికి వచ్చినవి గదా! వాటిలో 'ఏనకజన్మములోన ఏసరమో నంటి' అని ప్రారంభించే గేయము మొదట భారతి ప్రకటించగానే, 'గాలి దుమారము' రేగినది. ఉభయపక్షాల వాదాలకు బహుకాలము భారతి రంగస్థలమైనది. చివరకు శ్రీ బసవరాజు అప్పారావు,—వారప్పుడు భారతికి సహాయసంపాదకులు — వ్రాసిన 'ఎంకిపాటల గాలిదుమారము' అనే వ్యాసంతో వాదోపవాదాలు సంక్షేపించారు. దాని ఫలితమేమంటే ఎంకిపాటలకు నేడు సర్వతోముఖవ్యాప్తి వచ్చినది.

శ్రీ నాగేశ్వరులు స్వీయరచనలలో ఎప్పుడూ గ్రాంథిక భాషనే గ్రహించేవారు. కాని వా రెప్పుడూ వ్యావహారికభాషలో రచించిన మంచి రచనలకు భారతిలోనేమి, సంవత్సరాది సంచికలలోనేమి, పత్రికలోనేమి స్థానమిచ్చేవారే. వ్యావహారిక మంటే శ్రీ గిడుగు రామమూర్తిగారి శిష్ట వ్యావహారికమనే నిర్వచించేవారు, అది గ్రామ్యముకాదని వారి వాదన. మరి ఎంకిపాటలో, గ్రామ్య వ్యావహారికము! దానికి కూడా శ్రీ నాగేశ్వరులు భారతిలో అప్పట్లోనే స్థానమిచ్చి గాలిదుమారం చెలరేగనిచ్చారు. వారి కెంత ముందుచూపు ఉండేదో!

శ్రీ గిడుగురామమూర్తిగారు చెన్నపట్టణము ఎప్పుడువచ్చినా, నగరంలోని పెద్దలను ఆహ్వానించి ఆంధ్రపత్రిక ఆఫీసులో వారిచేత ఉపన్యాసం చేయించేవారు. అటువంటిసభ కొకదానికి నేను బి. ఏ. విద్యార్థిగా ఉండగా, వెళ్లినభాగ్యం పొందినాను. 1919 లో దానికి శ్రీ వేపా రామేశము అధ్యక్షులు: శ్రీ వేమవరపు రామదాసు, శ్రీ అక్కిరాజు ఉమాకాంతం ఇత్యాదులు సభాసదులు.

ఆ ప్రాంతాలలోనే సాహితీసమితివారి 'సాహితి' మొదటి సంచిక వచ్చినది. దానిని ఆంధ్రపత్రికలో రెవ్యూ చేయించ

డానికి శ్రీ నాగేశ్వరులను దర్శించాను. అందులో రచనలు ఎక్కువ భాగము వ్యావహారికభాషలో ఉన్నవి. నాతో మా మిత్రులు శ్రీ వీరరాఘవస్వామి కూడా ఉన్నారు. వా రెంతో ఆదరములో మాతో మా పత్రిక కష్టసుఖాలు ప్రస్తావించారు. అట్టమీద ప్రకటన రేట్లు తక్కువగా ఉన్నవనీ, లోపలి రేట్లు ఎక్కువ అనీ సూచించి, మే మడగకపోయినా, అమృతాంజనము ప్రకటన సాహితి అట్టమీదికి ఇచ్చి, శ్రీ పండిత గోపాలాచార్యులు కూడా ప్రకటన ఇచ్చేదరని సూచించారు. ముందు చూడగా దూరోన్నతంగా ఉండే నాగేశ్వరులు యువకులను అంత ఆప్యాయతతో ఆదరించడము మమ్ములను ముగ్ధులను చేసినది. నవ్యాంధ్ర సాహిత్యరంగంలో 'సాహితి' అవతరణ ప్రధాన ఘట్టమని గుర్తుంచుకోవలె.

1935 వ సం.లో నవ్యసాహిత్యపరిషత్తు 4 వ వార్షిక సమావేశము కాకినాడలో శ్రీ పంచాగ్నులవారి అధ్యక్షతను జరిగినది. ఆ సమావేశమునకు శ్రీ నాగేశ్వరులు ప్రారంభకులు. మొదటి నాటికి వారు రాలేక చివరినాటికి వచ్చి రెండు గంటలు మహోపన్యాసము చేశారు. ఆ ఉపన్యాసము పూర్తికాగానే శ్రీ శివశంకరులు ముగ్ధులై, మిత్రులతో నాగేశ్వరుల ప్రతిభను ఎంతో పొగడినారు. నా కెందుకు నేను నాజీవితంలో సాహిత్యోపన్యాసము అంత ఉదాత్తమైనదీ సంపూర్ణమైనదీ విని ఉండలేదు. ఆ సభకు కాకినాడ పెద్దలే కాక నవ్యసాహిత్యరంగాలలో కృషిచేస్తున్న పెద్దలూ పిన్నలూ ఎందరో వచ్చారు. శ్రీ శ్రీ వాణి విశాఖపట్టణం దాటి బయట వినిపించసాగినది అప్పుడే. ఆ ఉపన్యాసంలో నాగేశ్వరులు సాహిత్యము మహోన్నతాదర్శాలు వివరిస్తూ సమగ్రంగా సాహిత్యరంగా లన్నిటినీ సామరస్య సమన్వయ ధోరణిలో ప్రస్తావించారు.

శ్రీ నాగేశ్వరుల సంపూర్ణ సాహిత్యదృష్టికి 'భారతి' ప్రతీక. అందులో సాభిప్రాయవిశేషాలు శ్రీ నాగేశ్వరుల రచనలు. అందులో సాహిత్యేతర విషయాలుకూడా, ఆ మాసంలో జరిగినవి నిర్భయంగా సరసంగా సమీక్ష చేసేవారు. భారతి 2 వ సంపు. 9 వ సంచిక సాభిప్రాయవిశేషాలనుంచి ఉదాహరిస్తున్నాను. అంతకు ముందే శ్రీ సర్ సురేంద్రనాథబెనర్జీ దివంగతులైరి. ఆంధ్ర విశ్వవిద్యాలయ శాసనము శాసనసభలో ప్రవేశపెట్టబడినది.

"భారతదేశ సమస్యలు విచిత్రములు; ప్రపంచాతీతములు. రాజద్రోహము రాజ సన్మానముగ బరిణమించును. దేశాభిమానము ప్రభుత్వ నిరసనమునకు పాలగును. ప్రభుత్వసేవ గౌరవలాభములకు సాధనంబగును. ప్రజాసేవ దండనంబునకు గారణంబగును...... నేటి దేశభక్తులు రేపు స్వామిభక్తులై ప్రజాకంటకు లగుచుందురు. ఈ విపరీతస్థితి పరాధీన దేశములకు సహజమైనను భరతవర్షమునందు విపరీతాకారమును దాల్చి భారత సత్యమును నిర్మూలము చేయుచున్నది...వంగదేశసింహమని ఖ్యాతిని బడసిన సర్ సురేంద్రనాథ బెనర్జీగారి జీవితవృత్తమీ విషమ సమస్యలకు వ్యాఖ్యానముగ నున్నది...బెనర్జీగారు జీవితారంభమునందే నిరంకుశ వర్గాగ్రహమునకు బాత్రులై దండనము ననుభవించిరి ... మంత్రి పదవి బెనర్జీగారికిని వంగరాష్ట్రమునకును స్వల్ప ప్రయోజనముల నొడగూర్చినను భారతభగాళికి ప్రయోజనమును గలుగజేయలేదు. అధికారస్వర్ణశృంఖలబద్ధులైన బెనర్జీగారి కధికారపదవి వాగ్బంధనము జేసినది. అధికారపాశబద్ధులైన బెనర్జీగారికి ప్రజాసేవ దురారాధ్యమైనది. అధికారప్రాపకముతో ప్రజాగౌరవము సన్నగిల్లినది. సర్ బిరుదముతో నధికారపాశబలము హెచ్చినది.

* * *

"విద్యామంత్రి సర్ పరశురామపాత్రో చిరకాలాపేక్షితమైన ఆంధ్ర విశ్వవిద్యాలయ శాసనమును సభయందు ప్రవేశపెట్టి స్వధర్మనిర్వహణమును జేసిరి...సర్ కూర్మా రెడ్డినాయుడు ఆంధ్ర పదమునకే భయపడుట విచిత్రముగా నున్నది. ఆంధ్ర లోకమునకు చిరకాలాభ్యస్తమైన ఆంధ్రపదమునందుగల బ్రాహ్మణ వాసనయే యని భయము గలుగుచున్నది. ఆంధ్రపదము సంస్కృత పదమైనను బ్రాహ్మణ భయమున కవకాశము లేదని నాయుడుగారు గ్రహించవలసియుండురు."

ఈ విధముగా వ్రాసే సమర్థత మాడరన్ రెవ్యూ పత్రి కాధిపతులైన శ్రీ రామానంద ఛటర్జీకే ఉండేది, శ్రీ నాగేశ్వరులకే ఉండేది. అది ఆంగ్లభాషలో ఉన్నందున కవుల స్వతంత్ర రచనలకు రంగముగా ఉండలేకపోయినది. 'భారతి' మాత్రము ఆంధ్ర వాఙ్మయానికి సర్వతోముఖంగా రంగస్థలంగా ఉండగలిగినది. పూర్ణ పురుషోత్తముడైన వ్యాసభగవానులను తిక్కన సోమయాజి భీష్మ పర్వములో సంజయునిచేత ఈవిధంగా స్తోత్రము చేయించినాడు.

> "ప్రాంశు బయోదనీలతను
> భాసితు నుజ్జ్వల దండధారు బిం
> గాంశుజటాచ్ఛటాభరణు
> నాగమపుంజ పదార్థతత్త్వ ని
> స్సంశయకారు గృష్ణ మృగ
> చర్మ కృతాంబర కృత్యు భారతీ
> వంశవివర్ధనుం ద్రిదశ
> వందితు పాత్యవతేయు గొల్చెదన్."

ఇది సోమయాజుల సొంత స్తుతి. మూలములో సంజయుడు తనకు దివ్యదృష్టి ప్రసాదించిన పారాశర్యుని స్తుతించినట్లే ఉన్నదికాని వ్యాసవర్ణనము లేదు. ఆయన ప్రాంశువనీ, ఆగమ పుంజపదార్థతత్త్వ నిస్సంశయకారుడనీ, భారతీ వంశవివర్ధనుడనీ వర్ణించినది గమనింపదగును. వ్యాసభగవానుని కళాలేశ మావేశించి పూర్ణపురుషత్వ మందిన శ్రీ నాగేశ్వరులును 'భారతీ వంశవివర్ధను'లైనారు. వారును ప్రాంశుమూర్తులే.

11

సంవత్సరాది సంచికలు

నాగేశ్వరుల పూర్వత్వము పూర్ణముగా ప్రతిఫలించినది సంవత్సరాది సంచికలకు వారు వ్రాసిన ప్రస్తావనలలో. మొదటి రెండు సంచికలలో ప్రస్తావన శబ్దము వారు వాడలేదు. 3 వ సంచికలో ప్రస్తావనశబ్దము ఆరంభమైనది. ఆ తర్వాత నాగేశ్వరులు తమకు అభిమానపాత్రమైన గ్రంథాదులకు పీఠికలు వ్రాసినా 'ప్రస్తావన' అనే వ్యవహరించే వారు. 'ప్రస్తావన' అని అంటే నాగేశ్వరులు తమ అభిమాన ముద్ర వేసినట్లు గుర్తు. ఆంధ్రవిజ్ఞానసర్వస్వానికి, బసవపురాణానికి కూడా వారు వ్రాసినవి ప్రస్తావనలే. వారు సమగ్ర ప్రశంస చేసినప్పుడే ప్రస్తావనశబ్దము ప్రయోగించేవారని కోన్నుంది.

ఆంధ్రపత్రిక సంవత్సరాది సంచికలు ప్రారంభమైనది 1910 లో, సాధారణ సంవత్సరాదిన. అందులో నాగేశ్వరుల 'విన్నపము'లో ఇట్లున్నది :

"ఆంధ్రదేశమునందు భాషాభిమానులు, విద్యావంతులు, గ్రంథకర్తలు, సంఘసంస్కరణపరాయణులు మొదలగు పూజార్హులనేకులు గలరు. ఈ మహనీయుల సౌశీల్య సద్భావన లాంధ్రలోకాభివృద్ధికి దోడ్పడుచున్నని. ఈ సత్పురుషుల కృతపరిచయమును దృఢపరచుటయే ఈ సంచిక ప్రధానోద్దేశము...ఈ సంచికను ప్రచురించుటకుగల సామర్థ్య మాంధ్రమహాజనుల సాహాయ్యమువలన గలిగినది...ఈ బాలపత్రికం దమ పుత్రికారత్నంబును వలె బెంచి పోషించుట కాంధ్రలోకాలంకారులైన నరనారీమణులు ప్రార్థితులు."

ఆ సంచికలో వ్యాసాదికములు 248 డెమీ ¼ పేజీలు, 125 ఆర్టుకాగితములమీద చిత్రములు ఉన్నవి. ఆంధ్రపత్రిక చందాదారుల కది ఉచితము. ఆంధ్రపత్రిక చందా సం. 1 కి రు 2–2–0 లు. పత్రిక చందాదారులు కానివారికి సంచిక వెల రు 0–8–0 అర్ధరూపాయి మాత్రము. వ్యాసరచయితలు ఆ యా రంగాలలో ప్రసిద్ధులైనవారే.

ఈ విషయములో నాగేశ్వరులు ప్రదర్శించిన దాతృత్వస్వరూపము విప్పిచెప్పిననేకాని తెలియనిది. సంవత్సరాదిసంచిక ఖరీదు తర్వాత రు 1/-కి మార్చబడినది. ఏమైనా అన్నీ వారి సర్వతోముఖ దాతృత్వానికి చిహ్నాలే. గుప్తదాన మెన్నిరూపాలుగా ఉండవచ్చునో వారికి తెలిసినట్లు ఇంకొకరికి తెలియదు.

పరీధావి సంవత్సరాది సంచికలో (1912) 'ప్రస్తావన' అనే శబ్దము వాడినారు. కాని తర్వాత తర్వాత ప్రత్యక్షమైన సృష్ట్యాదికాలమానము అందులో లేదు. సంవత్సరానికి ఆదిమ దివసమనీ, మొదటి ఋతువనీ అది ఆరంభమైనది. కాని అందులోనే ఆ సంవత్సరములో ప్రపంచచరిత్ర పరీక్ష ఉన్నది.

నల సంవత్సరాదిసంచికలో (1916) సృష్ట్యాది నుండి అప్పటికి కాలగణనము కందు. అందులో తమ సంవత్సరాది సంచికల వైవిధ్యము, ప్రత్యేకత ప్రస్తావింపబడినది. మొదటి సాధారణ సంవత్సరాది సంచికలో (1910) వాఙ్మయ మత సాంఘికవ్యాసములు ప్రధానములు. రెండవదగు విరోధికృత్సంచికలో (1911) సాంఘిక మతవిషయములు ప్రధానములు. పరీధావి (1912) సంచికలో పంచమజార్జి ఢిల్లీ పట్టాభిషేకము ప్రధానము. ప్రమాదీచ (1913) లో 36 వ్యాసములలో రాజ్యాంగసంబంధమైనవి పది, 200 చిత్రపటములు. ఆనందసంచికలో (1914) 40 వ్యాసములలో భాషావిషయికమైనవి 10, మహాపురుషుల చరిత్రములు 10. రాక్షససంచిక ఆరవది (1915). అది ప్రధానముగా ప్రథమ ప్రపంచయుద్ధమునకు సంబంధించినది. అప్పటి యుద్ధతంత్రాన్ని కన్నులకు కట్టినట్లు వర్ణించినది. ఆంధ్రోద్యమానికి సంబంధించిన వ్యాసాలు కూడా చాలా ఉన్నవి. యుద్ధచిత్రాలు, ఇతర చిత్రాలు మొత్తము 360. నల సంచిక ఏడవది (1916. దానిని గూర్చి ప్రస్తావిస్తూ, నాగేశ్వరుల మాటలివి :

"లోకవ్యాప్తమైన నూతనోత్సాహ మాంధ్రప్రపంచమును సయిత మావరించినది. విద్యావంతులు, సామాన్యులు నూతనోత్సాహసమంచితులు. ఆంధ్రదేశాభిమానము, ఆంధ్రభాషాభిమానము, ప్రజాభిమానము ఆంధ్రప్రపంచము నావరించినవి... ఆంధ్రదేశాభ్యుదయ సూచకంబులైన బీజాంకురంబులు గోచరంబులు."

ఇది ముఖ్యముగా ఆంధ్రవ్యక్తిత్వమును ప్రదర్శించే సంచిక. ఐనా యుద్ధవిషయాలు కూడా చాలా ఉన్నవి. మొత్తము 300 పటములు. అందులో రంగుల దేశపటములు 20. లరాధ్యులు శివభక్తులు ఐన నాగేశ్వరులు ఈ సంచికకు శ్రీ సీతారాముల చిత్రము ముఖచిత్రముగా ప్రకటించుట గమనార్హము. దానిని గూర్చి ప్రస్తావనలో వారు వ్రాసిన ఈ క్రింది వాక్యములు ఆధ్యాత్మచింతన కల వారందరూ గుర్తుంచుకొనదగినవి.

"ము ఖ ప ట ము

"శ్లో. ఆపదా మపహర్తారం
దాతారం సర్వసంపదామ్,
లోకాభిరామం శ్రీరామం
భూయో భూయో నవామ్యహమ్.

"శ్రీ సీతారాములు పురాణదంపతులు, లోకకల్యాణకారులు, దివ్యమంగళస్వరూపులు, అవతారమూర్తులు, ఆరాధనయోగ్యులు...

శ్రీరాముడు మహాపురుషుడు, ధీరోత్తముడు, ధర్మప్రవర్తకుడు, నిగ్రహానుగ్రహసమర్థుడు, దుష్టసంహారకుడు, శిష్టసంరక్షకుడు.. సీతారాముల పూతచరిత్రము ధర్మారాధనమునకు పరమప్రమాణము. ధర్మజ్ఞాన మతిదుర్లభము. ధర్మారాధనము దురారాధ్యము. ధర్మ మతి సూక్ష్మము, విశాలము...మహావ్యక్తుల జీవితంబులందు "తత్త్వమసి" మహావాక్యార్థ మనుభవజ్ఞాతము.. శ్రీరాముని దివ్యచరిత్రమునందు సర్వావస్థలయందును త్యాగము పరిస్ఫుటము... సేవాపరాయణులై కులధర్మమును, జాతిధర్మమును, గుణధర్మమును ఉద్ధరించుటకై ప్రయత్నించెడి స్త్రీపురుషులకు సీతారాముల దివ్యరూపదర్శనము ధర్మోద్యోతకము కాగలదు..జాతీయజీవనమునందు ధర్మప్రాబల్యము నుపపాదించుటకై మంగళకారులైన శ్రీ సీతారాముల చిత్రపటము ముఖపటముగ ముద్రింపబడినది."

ఈ వచనాలు 1916 లో నాగేశ్వరులు వ్రాసినవి. అప్పటికి మహాత్ముడు భారత రాజకీయరంగములో ప్రవేశింప లేదు. ఈ మాటలు పత్రికాసంపాదకునివా, తత్త్వవేత్తయైన మతప్రవర్తకునివా ? ఆ సంవత్సర చరిత్రను సమీక్ష చేయుటలో సర్వసంపన్నత ఉన్నది. శ్రీ నాగేశ్వరులు సంవత్సరాది సంచికలకు 1910–1937 వరకు వ్రాసిన ప్రస్తావనలు చదివినచో 28 సంవత్సరముల ప్రపంచచరిత్ర, ప్రత్యేకముగా భారతజాతిచరిత్ర, అందును ఆంధ్రదేశచరిత్ర సమగ్రముగా అవగాహన మవుతుంది.

29 వ సంచిక (బహుధాన్య, 1938) లోని ప్రస్తావన నాగేశ్వరుల మామూలు ప్రస్తావన కాదు. అది వారు అవతారసమాప్తి చేస్తూ, ఆంధ్రుల కిచ్చిన సందేశము అనికాని, ఆంధ్రులవద్ద సెలవు తీసికొనుట అని గాని వర్ణించుట యుక్తము. అందులోని కొన్నివాక్యము లివి :

"ప్రపంచమంతయును శాంతిసంకల్పమును జేయుచు మహా సంగ్రామప్రయత్నములు చేయుచున్నది...

"గాంధిమహాత్ముడు శాంతిసంరంభమునందు ప్రదర్శించిన అపూర్వమైన సత్యాగ్రహసాధనమును ప్రజలు మాటలందుగాక సంకల్పమందును, క్రియలయందును చూపుటకు తపస్సును చేయుట ధర్మము...

"గతించిన సంవత్సరమునందు కాంగ్రెసునకు అఖండము, అపూర్వములైన విజయము కలిగినది. ఇది సత్యాగ్రహప్రభావము. నిరంకుశప్రభుత్వము నిర్ఘాంతపోయినది...

"1910 కీలకసంవత్సరమున మా మొదటి సంచిక ప్రచురింపబడినది. బహుధాన్య సంవత్సరమునందు 29 వ సంచిక వెలువడుచున్నది. గతించిన 30 ఏండ్లనుండియు ప్రజాహృదయమునందు గల్గిన మహాప్రబోధమును సంవత్సరాది సంచికలు దిఙ్మాత్రముగ సూచించుచున్నవి. ఆంధ్రులు సాహిత్య, కళా, మత, సాంఘికరంగములందు చిరకాలాగతములైన పూర్వాచారములను, నిర్బంధ నిర్మాణములను విసర్జించి, నవీన మార్గములను అవలంబించిన విధమును కావ్యములు, గీతములు, విమర్శనములు, పరిశోధనలు, చరిత్రాంశములు విశదము చేయుచున్నవి. సాహిత్యమునందు కల్గిన అపారమైన వికాసమును ప్రచురితములైన కావ్యములు, గీతములు విశదము చేయుచున్నవి. నవీనరచనలు ప్రజాదరణమును బడయుచున్నవి...

"ఆంధ్రాభ్యుదయమునకు పాటుపడిన సకలమహాజనులకును కృతజ్ఞతావందనములు...నా స్వల్పమైన సేవకు ప్రజలు చూపిన ప్రేమాదరణ సత్కారములకు కృతజ్ఞుడను. సచ్చిదానందపరమాత్మ సకల లోకములకును, సకల జనులకును శాంతిసౌఖ్యములను ప్రసాదించుగాక !"

ఆ చివరివి నాగేశ్వరుల తుదిరచనలోని తుది మాటలు. ఆమరణాంతము ఎట్టి పుణ్యచింతలు నాగేశ్వరుల నావహించియుండెనో అవి దివ్యవాక్కులవలె ఉద్ఘోషించుచున్నవి. ఆ వాక్యాలలో తాము సాధించిన కార్యములకు అంతర్గర్భితముగా తృప్తి కూడా ఉన్నది.

నాగేశ్వరులే ఆంధ్రోద్యమమని నేడు నాయకులు జోహారు లర్పిస్తున్నారు. అంతేకాదు. వారు ఆంధ్రోద్యమమే కాదు, పుణ్యోద్యమము, పూర్ణోద్యమము ! వారి పూర్ణపురుషత్వమునుండి ఉప్పతిలిన సమన్వయసూచన లెన్నో ఇప్పటికివి ఆంధ్రులే కాదు, భారతీయులే గ్రహింపకుండుట శోచనీయము. అట్టివానిలో భారతజాతి ముఖ్యముగా గ్రహింపవలసినవి : (1) హిందీ భాష స్థాన మేది ? (2 సాంకేతిక శబ్దములను ఏవిధముగా సమకూర్చుకొనవలెను ? (3) రాష్ట్రములకు, కేంద్రమునకు ఉండవలసిన సంబంధ మేమి ? –వీనితోపాటు ఆంధ్రులు గ్రాంథిక గ్రామ్య భాషా వివాదము ఎట్లు పరిష్కరింపవలెనో వారు చేసిన సూచనలు ముఖ్యముగా గ్రహింపదగినవి. వారు ఏ సూచనలు చేసినా, దాని వెనుక సమగ్రమైన విజ్ఞానమూ, సమస్యను విడదీయుటకు సమర్థమైన యోగదృష్టీ, సమన్వయించి ఉత్తమ మార్గము ప్రదర్శించుటకు శక్తి కల బహుజన్మకృత సుకృతమూ, నాగేశ్వరులలో మూర్తీభవించి ఉండేవి !

12

గ్రంథ పీఠికలు

శ్రీ నాగేశ్వరులు జీవితములో సాధన చేసినది పూర్ణ యోగము, సర్వాత్మభావము; లోకానికి ప్రసాదించినది సమన్వయ తత్త్వము. వారు సంప్రదాయము వదలని నవ్యతావాదులు, సత్య నిష్ఠ వీడని ప్రియంవదులు, విశ్వవిజ్ఞానము అవగాహన చేసికొన్న కావ్యశిల్ప వినోదులు. వారి ధ్యేయము విశ్వశ్రేయస్సు!

వా రెన్నో గ్రంథాలకు పీఠికలు వ్రాసినారు; కొన్ని పెద్దవి, కొన్ని చిన్నవి. ఏవైనా కృతియందున్న సద్గుణాలు ప్రశంస చేసి, లోపాలు సౌమ్యంగా సూచిస్తారు. దాని స్వరూపము తూచినట్లు విలువ కట్టగలరు.

ఆంధ్రగ్రంథమాల 17 వ కుసుమము శ్రీ కురుగంటి సీతారామయ్యగారి తంజావురాంధ్ర నాయక చరిత్రము. దాని తొలి పలుకులో నాగేశ్వరుల పలుకులు :

"చరిత్రమునకు నామరూప విలసితములైన దేశకాలపాత్ర ముల కాధారభూతమైన ధర్మము హృదయముగా నున్నది. జీవ రహితమైన దేహమువలెను, ధర్మరహితమైన చరిత్రాంశములు విశ్వశ్రేయస్సునకు నిరర్థకములు .... తంజావురాంధ్రనాయకచరిత్ర రచనయందు గ్రంథకర్త లక్ష్యము సంప్రదాయసిద్ధమైన మార్గ మవలంబించుచున్నది." — ఇక్కడ సంప్రదాయసిద్ధమైన మార్గ మంటే, కాలనిర్ణయమున కెక్కువగా శ్రమపడుట.

ఆంధ్రగ్రంథమాల 6 వ కుసుమమైన నీతినిధి శ్రీ వేటూరివారి అనువాదమునకు సంపాదకీయములో శ్రీ నాగేశ్వరులు "జీవయాత్రకు నీతి సాధనము .... వివిధ మతములకును మోక్ష విషయమునందు భేదాభిప్రాయములు లేవు." ఇత్యాదిగా వ్రాసి నీతినిధి జీవయాత్రకే కాని ఆత్మయాత్రకు, నారాయణ పదము నధిష్ఠించుటకు సాక్షాత్సాధనము కానేరదని సూచించారు.

నాగేశ్వరులకు బహుకాల మిత్రులు, సంఘ సంస్కర్తలు, విద్యాధికులు, స్వాతంత్ర్యసమర యోధులు ఐన ఉన్నవవారు 'మాలపల్లి' ప్రచురింపగానే, దానిని ఆంగ్లప్రభుత్వము నిషేధించినది. మాలపల్లికి తొలిపలుకు వ్రాయుచు నాగేశ్వరులు దానిని బహువిధముల శ్లాఘించిరి. "భక్తిప్రేమలు ఇంద్రియాతీతమైన ఆత్మార్థపరాయణమైనపుడు నిరతిశయాత్మానందానుభవమును ప్రతిపాదించిన భాగవతార్థమును మాలపల్లి సందర్భానుసారముగను ప్రతిపాదించుచున్నది .... గ్రంథమందంతటను బహువిధములైన ఆఖ్యానోపాఖ్యానములతో పండితపామరజనాదరణయోగ్యముగ నున్నది. ... వాడుక భాషయందు నవరసభరితమైన కావ్యమును రచించిన లక్ష్మీనారాయణగారు ధన్యులు .... అర్థకామములు పరమార్థమునకు వలెను పరమానర్థములకును వినియోగపడగల విధము మాలపల్లి చిత్రవిచిత్ర విధములను సువ్యక్తము చేయుచున్నది." ఇత్యాదికముగా ప్రస్తుతించి తుదకు, "సందర్భానుసారముగ చేసిన వర్ణనలు, బోధలు, వ్యాఖ్యానములు జ్ఞానదాయకములైనను కావ్యరసానుసంధానమునకు ప్రతిబంధకములై కావ్యము పురాణ పరిణామమును బొందినది" అని నిర్వచించుట నాగేశ్వరుల నిర్భయ సత్యనిష్ఠకు నిదర్శనము! కావ్యస్వరూపములను భ్రమప్రమాదాలకు లోబడకుండా ఆట్టే పట్టివేయగల అపూర్వ శక్తి వారికున్నది.

శ్రీ మంగిపూడి వెంకటశర్మగారు రచించిన 'నిరుద్ధభారతము' అని అస్పృశ్యతను ఖండించే కావ్యానికి నాగేశ్వరులు వ్రాసిన పీఠిక ఉదాత్తమైనది. అందులో వారు "ప్రవృత్తివలన గలిగిన భేదముల నతిక్రమించి యాత్మోన్నతి బడయుటకు సకలమానవులును సమానాధికారులు. సమానాధికారులైన తోడిమానవులను ధర్మబాహ్యులను జేయుట కేవలము దైవధర్మ బహిష్కరణము" అని ఉద్ఘాటించిరి.

శ్రీ దుగ్గిరాల రాఘవచంద్రయ్యగారు రచించిన 'అష్టాదశ మహాపాపి యగు బ్రాహ్మణునితో సహాయ నిరాకరణ మొనర్పుము

అను గ్రంథమునకు పీఠిక వ్రాయుచు నాగేశ్వరులు, "రాఘవ చంద్రయ్యగారు హిందూమతవిషయమై వారి గ్రంథమున చేసిన విమర్శలు పూర్వము కపిల, గౌతమబుద్ధాదులును చేసియుండిరి... సనాతనవర్ణాశ్రమ ధర్మపరాయణులకు ప్రజాహృదయమునందు గలిగిన ధర్మప్రబోధమును గ్రహించుటకీ గ్రంథము వినియోగపడ గలదు" అని ఎంత సరసముగా వ్రాసిరో చూచినచో అద్భుతమనిపించును.

నాగేశ్వరులు తమ ఆంధ్రగ్రంథమాలలో ప్రథమ పుష్పముగా 'శతకమంజరి భక్తిసంపుటము' ప్రచురించుటలో వారికి శతకములందును. వానిలో భక్తిశతకములందును గల అభిమానము విశదమవుతుంది. గ్రంథానికి ముందు శతకవాఙ్మయాన్ని సమీక్ష చేస్తూ ఒక పీఠికే కాక, ప్రతి శతకానికి ప్రత్యేక పీఠిక కూడా వ్రాశారు. ఎంతో శ్రద్ధగా పద్యాలకు అనేక పాఠాంతరాలు సేకరించి అధస్సూచికలలో ప్రదర్శించినారు. శతక వాఙ్మయాన్ని సలక్షణంగా శాస్త్రీయ దృక్పథంతో ప్రకటించడానికి చేసిన ప్రథమ ప్రయత్నము వారిదే. అందులో 'వ్యాసులు జ్ఞానసాగరమైన భారత రచనానంతరము మోక్షప్రాప్తికి భక్తిసాగరమైన భాగవత రచనను చేసిన యితిహాసవృత్తము భక్తిప్రభావమును దెలుపుచున్నది' అని నాగేశ్వరులు వ్రాసిన మాటలవల్ల, వారిని వ్యాసభగవానుల జ్ఞానతృష్ణ, భక్తిభావము ఎంతగా ప్రభావితులను జేసినవో వ్యక్తమగును.

బసవ పురాణమునకు వారు వ్రాసిన 'ప్రస్తావము' రాయలు ¼ సైజులో 24 పేజీలు. ఇది ఒక చిన్న గ్రంథమే అనదగును. అందులో భరతభూమిలో వేదములనుండి బసవేశ్వరుని వరకే కాక కొంత తర్వాతకాలమువరకుకూడ వివిధమతముల పరిణామము సూత్రప్రాయంగా సమీక్షించినారు. వేద మతము, ఉపనిషన్మతము, జైనము, బౌద్ధము, శాంకర రామానుజమాధ్వమతములు, బసవేశ్వర వీరశైవము—ఒకదానితర్వాత ఒకటి పుట్టి ఏ ఏ విధముగా ప్రయోజనములు సాధించినదీ నాగేశ్వరులు స్వీయ దృష్టితో సమీక్షించినారు. "వైదికమతమునందలి దేవతార్చనము, వేదాంతమునందలి తత్త్వార్థము, జైన బౌద్ధములందలి సంఘారాధనము, వివిధమతములందలి కర్మారాధనము వీరశైవభక్తియందు సంయోగమును బొందినవి" అని వారు సమన్వయించిరి. "జీవయాత్రను, విషయయాత్రను జేయక శివయాత్రను జేయుటకు సర్వకాల సర్వావస్థలయందును శివసందర్శన సంస్మరణ సంకీర్తనములు సాధనములుగ నున్నవి...జీవయాత్రను దేహయాత్రార్థముగాక ఆత్మయాత్రార్థము చేయవలసిన విధమును సాధకునకు వీరశైవము వివరము చేయుచున్నవి...,..వీరశైవాగమములందు వేదాంత మంత్రశాస్త్రముల రహస్యములు భిన్నరూపములను సమన్వయమును బొంది, భక్తియోగప్రభావమును నిత్యజీవనమునందు విస్తరింపజేసినవి." ఇట్లనేకవిధముల నాగేశ్వరులు వీరశైవము నగ్గించియు, "వీరశైవము తలపెట్టిన కులావరణ నిర్మూలనము దుస్తరమైనది. లింగాయతులు, జంగములు, సాలెలు, జాండ్రలు ప్రత్యేక కులమువారై, మరికొన్ని కులము లేర్పడినవి...భక్తిప్రధానమైన వీరశైవము నిర్జీవమైన యాచారసంప్రదాయబద్ధమై సాంఘిక ప్రయోజనములకును, మానవ కల్యాణమునకును నిరుపయోగమైనది" అని నిర్భయముగా ఉద్ఘాటించి, తమ సత్యనిష్ఠను, వాస్తవికదృష్టిని ప్రకటించిరి.

13

విజ్ఞానసర్వస్వ వ్యాసములు

నాగేశ్వరులు సాధించిన మహాకార్యములలో వారు కావించిన రచనలు శతాంశముకంటె లేవు. వారి రచనలు మన కిప్పుడు స్పష్టముగా కనబడుచున్నవి కొన్ని సంపాదకీయములు, గ్రంథ పీఠికలు, సంచికల పీఠికలు, భారతిలో పాఠ్యాభిప్రాయవిశేషములు, విజ్ఞానసర్వస్వములోని వ్యాసములు, భగవద్గీత వ్యాఖ్యానము మాత్రమే. వారి ఘనకార్యములలో అవి స్వల్పాంశమే ఐనా, ఇతరుల కవే ఘనత తేజాలయినవి. వారి రచనలన్నీ సమగ్రమైనవీ, వారి ఆదర్శజీవితములో నుండి వెలువడినందున కొత్త వెలుగు చూపేవీ అయివున్నవి. విజ్ఞానసర్వస్వములో వారివని (1) అజంతా విహారములు (2) అనాహతము (3 అనుభవసారము (4) అపరోక్షానుభూతి (5) అల్లమప్రభువు అనునవి స్పష్టము. వారి పేరులేకుండ వ్రాసినవి మరికొన్ని చిన్నవుండును.

వీనిలో 'అల్లమప్రభువు' అనేది సోమయదేవుని 'ప్రభులింగలీలలు' అను ద్విపదకావ్య మాధారముగా చేసికొని అల్లమ ప్రభువు దివ్యచరిత్రమును వర్ణించుచున్నది. 'అనుభవసారము' పాల్కురికి సోమనాథుడు ఆ పేరుతో రచించిన 234 పద్యములు కల కావ్యమును వివరించునది. ఈ రెండిటిలోనను వారు బసవ పురాణ ప్రస్తావములో 1926 లో వ్రాసిన భరతఖండములోని మతముల పరిణామవిధానమునే సంక్షేపముగా మరల సూత్రప్రాయముగా తెలిపి వీరశైవము మహావాక్యార్థములనే సార్థకము చేయుచున్నదని సమన్వయించిరి. మరియు "శ్రీ శంకరాచార్య విరచితమైన అపరోక్షానుభూతి ఆచార్యస్వాములవారి అద్వైతానుభవమును వివరించుచున్నట్లు, సోమనాథవిరచితమైన అనుభవసారము వీరశైవ మతసారమును వివరించుచున్నది" అని తెలిపిరి.

'అపరోక్షానుభూతి' అనేది చిన్న వ్యాసము. ఆ పేరుతో ఆదిశంకరకృతి యని ప్రసిద్ధిగల 144 శ్లోకాల గ్రంథవిషయ మది సంగ్రహించినది. అందులోని 129 వ శ్లోక ముదాహరించినారు.

"భావవృత్త్యా హి భావత్వం
శూన్యవృత్త్యా హి శూన్యతా,
బ్రహ్మవృత్త్యా హి పూర్ణత్వం
తథా పూర్ణత్వ మభ్యసేత్"

"భావవృత్తి భావములను, అభావవృత్తి అభావములను గలుగజేయు వటులు బ్రహ్మవృత్తి పూర్ణయోగపరమైన బ్రహ్మత్వమునకు సాధనము" అని వివరించుటలో, అంతకుముందే వారి భగవద్గీతా వ్యాఖ్యానములో అభిమానించిన 'పూర్ణయోగ' శబ్దమును అభిమానించుట గమనింపదగినది. అట్లే నాగేశ్వరులకు త్యాగమందుకూడ నెక్కువ యభిమానము. వా రందులో "త్యాగ లక్షణము పరమార్థములను తెలుపుచున్నది" అని ఉపక్రమించి

"త్యాగః ప్రపంచరూపస్య
చిదాత్మత్వావలోకనాత్
త్యాగో హి మహతాం పూజ్యః
సద్యోమోక్షమయో యతః"

అని 106 వ శ్లోకము ఉదాహరించి వ్యాఖ్యానించినారు. నాగేశ్వరుల సాధనము ముఖ్యముగా త్యాగమునందును పూర్ణత్వము నందును ప్రసరించినదనుటకు పై యుదాహరణలే తార్కాణములు.

'అనాహతము' అన్న వ్యాసము నాగేశ్వరులకు మంత్ర తంత్ర శాస్త్రములందును మంత్రనిక్షేపమందును కల పాండిత్యమే కాక యోగానుభవమునుకూడా ప్రత్యక్షముచేసే గ్రంథరాజమే అనదగినది. "అనాహతచక్రము సప్తకమలములందును మధ్య స్థానమునం దుండుటవలన కుండలినీశక్తి ప్రబోధమునకు విశేషోపయోగముగ నున్నది...హృదయస్థానము జీవాత్మస్థానము. జీవాత్మ ప్రాణశక్తులను, భూలోకవిషయ వాసనలకు వినియోగించునదియును, సత్యలోకారోహణమునకు వినియోగించునదియును అనాహతశక్తి నిర్ణయింపగలదు" — ఇది కారణముగా చేసికొని ఈ వ్యాసములో నాగేశ్వరులు తమ బహుగ్రంథ పఠన ఫలమును, యోగానుభవమును నిక్షేపించినారు. ఈ వ్యాసములో నాగేశ్వరులు విశిష్టమైన మార్గ మవలంబించినారు. అందులో ఈ క్రిందివాక్యములు యోగుల హృదయచక్రములలో సువర్ణాక్షరములతోడను, విద్యుద్రేఖలతోడను ప్రతిష్ఠించుకోదగినది :

"పరిమితమైన శక్తిని స్వతస్సిద్ధముగను ప్రక్షిప్తముగ నున్న యపరిమితమైన శక్తినిగ పరిణమింపజేయుట సకల యోగసాధనములకును ప్రయోజనము...అధోముఖములును ముకుళితములును నైన శక్తి కమలస్థానము లూర్ధ్వముఖములును వికసితములును నగునపు డనంతమైన శక్తికి సర్వవ్యాపకత్వము గలిగి సకలాభీష్టములును సిద్ధించుచున్నవి .... నాదస్వరూపమైన ఓంకారము సప్తమకమల సంస్థితమైన చిచ్ఛక్తిని విశ్వవ్యాప్తమైన చిచ్ఛక్తిని నేకశ్రుతియందు మేళవించి ఆత్మజ్ఞానమును సమకూర్చుచున్నవి....సకల యోగములకును పరమార్థ మాత్మజ్ఞానము. ఆత్మజ్ఞానమునకు సకలజనులకును ప్రత్యేక యోగములు సాధనములుగ నున్నను సకలజనులకును సులభసాధ్యమైన రాజయోగము సమాదరణీయముగ నున్నది. సమస్త విజ్ఞానము

నందును నఖండపాండిత్యానుభవములను గలిగిన శ్రీ శంకరాచార్యు లపరోక్షానుభూతియందు తెలిపిన ఆత్మజ్ఞానానుభవభావము ప్రాజ్ఞులకు సమాదరణీయము. ఒక కాలమునందు వ్యాస, శంకరాదుల యాదరణమును బడసిన కుండలినీయోగము వర్తమాన కాలమునందపార్థములకును, దుర్ణయములకును పాలైనది. ధీమంతు లీ యోగరహస్యములను, గుణదోషములను వర్తమాన పరిస్థితుల కనురూపముగ పరిశీలించి నిర్ణయించుట విజ్ఞానసంరక్షణ వ్యాపనములకు ప్రయోజనకరము.''

పూర్ణపురుషోత్తములుగా నేను పేర్కొన్న వ్యాస, శంకరుల అడుగుజాడలలో నడక సాధించిన నేటి పూర్ణపురుషునకే అట్టి మాటలు రాగలవు.

నాగేశ్వరులకు సంగీత సాహిత్యములలో, యోగవిజ్ఞానములలో కల విస్తార విజ్ఞానానుభవములు సూచించినాను కాని, వారికి చిత్రకళ, శిల్పములందుగల విజ్ఞానానుభూతులు ప్రస్తావించిననే కాని వారి సర్వతోముఖత్వము అనుభవానికి రాదు. వారు 'అజంతా విహారములు' అని వ్రాసిన విపులవ్యాసము దానికి ప్రతీక. అది చిత్రపటములతో ముద్రించినచో అజంతా విహారములను గూర్చిన సమగ్ర గ్రంథమే కాగలదు. అది శ్రద్ధగా చదివినవారికి అజంతా స్వరూపమంతా అచ్చుకట్టినట్లు అవగాహన కాగలదు. నాకెందుకు నేను, 'వాఘిరా' నవల వ్రాయుటకు అజంతాను గూర్చిన గ్రంథాలెన్నో ప్రామాణికమైనవి చదివినప్పటికీ, ఎన్నో చిత్రాలు చూచినప్పటికీ ఎక్కువగా ఉపయోగపడినది నాగేశ్వరుల వ్యాసమే. ఆ గుహలలో 1, 2, 16, 17 గుహలు ఉత్తమోత్తమమయినవని తద్విదుల సిద్ధాంతము. ఆ వ్యాసములో ఆ నాలుగు గుహలలో ఎక్కడెక్కడ ఏ ఏ చిత్రాలు ఉన్నవో, సమగ్రంగా వర్ణించినారు. ఆ వ్యాసము విచక్షణకు, సమగ్రతకు, చిత్రములకు యథోచితమైన విలువ గ్రహించినందుకు దృష్టాంతముగా ఉన్నది. ఆ గుహాలయములలోని చిత్రము లన్నిటిలో 1 వ గుహలో వెనుకను, ద్వారానికి ఎదుటిభాగానికి ఎడమప్రక్క నున్న పద్మపాణి బోధిసత్త్వుని చిత్రము వ్రాసిన చిత్రకారుడు అజంతా చిత్రకారులలో అగ్రగణ్యుడని చిత్రకళావిదుల సిద్ధాంతము. దాని సమగ్రవైభవము పటములో ప్రదర్శించేందుకు స్థలము చాలక ప్రధానభాగము మాత్రము త్రివర్ణచిత్రముగా ప్రదర్శించి దాని అతిశయము వ్యాసములో యథోచిత వైభవముతో వర్ణించినారు.

''బోధిసత్త్వుడు — పద్మపాణి : (12 వ చిత్రము) అజంతా కుడ్యచిత్రములందు బోధిసత్త్వుని చిత్రము భారతీయ చిత్రకళయందుత్తమచిత్రముగ నున్నది...మానవ పరిణామమందు బుద్ధావతారము చరమావతారము...బోధిసత్త్వ స్వరూపమునను పూర్ణయోగమును అజంతాచిత్రము దివ్యముగను పరిస్ఫుటము చేయుచున్నది. బోధిసత్త్వుని దివ్యసుందరచిత్రము ప్రేక్షకుల చిత్తవృత్తిని లగ్నముచేయుచున్నది. సుందరాకారము, సాధువిలాసము, సువర్ణచ్ఛాయ హృదయమును భక్తిభరితము చేయుచున్నవి... సురచిత కృష్ణకపిల చిత్రరేఖావిన్యాసము చిత్రమునకు జీవకళను గల్పించినవి. చిత్రకల్పనయందు ప్రధాన చిత్రప్రాశస్త్యమే కాక యితర పాత్రలను, రంగమును, పరిసరములను చిత్రించుటయందు చిత్రకారుడు చూపిన బుద్ధివైభవము, కళాభినివేశము గోచరం బగుచున్నవి. శృంగారవిలాసశోభితమైన నీలరాణి మనోహరముగ దేహప్రమాణాకృతిని చిత్రింపబడినది...చిత్రకల్పన యంతయును శృంగారప్రేమమయమై ప్రకృతియందలి ఆనందస్వరూపములను మనోహరముగను ప్రత్యక్షముచేయుచున్నది. సుందరాంగులు వింజామరలను వీచుచున్నారు...ఒక దిశయందు మయూర మిథునము ప్రేమామృతమును గ్రోలుచున్నది. ఒక పొదరింటియందు దంపతులు ప్రేమానందము ననుభవించుచున్నారు...కోతులు గంతులు వేయుచున్నవి...ఉద్యానవన మశోకవృక్షములతోను, పోకచెట్లతోను, లతాగుల్మములతోను, శృంగారవిలాసమయమై యానందమును గలుగజేయుచున్నది. శృంగారరస పరవశమైన ప్రకృతి పరిస్థితులందు బోధిసత్త్వుడు నిశ్చలుడై, నిర్వికల్పుడై, ధ్యానయోగియై చరాచర ప్రపంచమునంతను ప్రేమశ్రుతియందు మేళవించి బ్రహ్మానంద మూర్తియై వెలయుచున్నాడు...''

ఏమిది ? నాగేశ్వరులు బోధిసత్త్వుని ఆస్థానకవియై ఆయన యోగవైభవమును సత్యవాక్కులతో స్తోత్రము చేయుచున్నారా ? ఆ చిత్రవైభవము కన్నులార చూచినవారికే శ్రీ నాగేశ్వరుల వర్ణనసంపద అవగతము కాగలదు. ఆ చిత్రవర్ణనములో నాగేశ్వరుల రసహృదయము ప్రత్యక్షమగుచున్నది. నాగేశ్వరులకు చిత్రకళయందు ఎంత విచక్షణ, అభిరుచీ ఉన్నవో ఈ వ్యాసము చాటుచున్నది.

14

భగవద్గీతావ్యాఖ్య

శ్రీ నాగేశ్వరులు ప్రత్యేకముగ రచించిన గ్రంథము వారి భగవద్గీతావ్యాఖ్య. దానికి వారు వ్రాయనారంభించిన ఉపోద్ఘాతము పూర్తి కాకుండగనే వారు పరమపదించిరి. అందువల్ల ఒకవిధముగా అది అసంపూర్ణమే.

వైదికమతములో వేదములు కర్మప్రతిపాదకమైనవి. వేదాంతము అనబడే ఉపనిషత్తులు జ్ఞానప్రతిపాదకమైనవి. బాదరాయణ సూత్రములు ఉపనిషత్తుల యధార్థ ప్రతిపాదన సూత్రించిన గ్రంథము. స్వకర్మయైన యుద్ధమునకు విముఖుడై అస్త్రశస్త్రము విడిచి సన్యసింపదలచిన అర్జునుని స్వవిధియైన యుద్ధకర్మయందు ఉచితమార్గమున ప్రవృత్తుని చేయుటకై ఉపదేశింపబడిన ధర్మగ్రంథము గీత. అది జ్ఞానవిరుద్ధము లేకుండ కర్మాచరణము చేయు విధానము నుద్దేశించే ఉత్తమ గ్రంథము. అందులోని 18 అధ్యాయాలూ 18 యోగాలుగా ఉన్నవి. అర్జున విషాదయోగముతో ఆరంభించి మోక్షసన్యాసయోగముతో అంతమవ్వుచున్నది. అది సంభాషణరూపముగా ఉన్నది కనుక ఒకే పదము సందర్భానుసారముగా అనేకార్థాలలో ప్రయోగింపబడినది. అందువల్ల శ్రోతయైన అర్జునుడే 'కృష్ణా, వ్యామిశ్రమైన వాక్యముతో నన్ను భ్రమపెట్టుతున్నట్లున్నావు. కాబట్టి నాకు శ్రేయస్సు కలిగించే మార్గమేదో ఆ ఒక్కటే నాకు నిశ్చయించి చెప్పవలసినది' అని కృష్ణభగవానుణ్ణి ప్రార్థించినాడు. సమగ్రముగా ఏకవాక్యత కూర్చి సమన్వయము చేయగలవారికే తప్ప అది కొరుకుడు పడని జటిలమైన గ్రంథము. పైకి ఎంత తేలికగా కనపడుతుందో, అంత కష్టసాధ్యమైన గ్రంథము. ఏదో ఒక భాగము తీసికొంటే, ఎవరు ఏమి చెప్పదలచుకున్నా, అనుకూలముగా ఉన్నట్లే కనబడుతుంది. సాంఖ్యము, యోగము, భక్తి, సన్యాసము, విజ్ఞానము, అక్షరోపాసనము, జ్ఞానము, కర్మ—ఏది ప్రధానమని చెప్పదలచినా అనుకూలమైనట్లే కనబడుతుంది. కాని చిక్కువచ్చేది గ్రంథమంతటినీ ఆ దృష్టితో సమన్వయము చేయుటములోనే. అక్కడే భ్రాంతులూ, వాదప్రతివాదాలూ సంభవిస్తవి. సమన్వయగ్రంథాలలో ఉత్తమోత్తమమైన గ్రంథము భగవద్గీత.

ఆధునికకాలములో భగవద్గీతను ఎక్కువ ప్రచారములోకి తెచ్చినవారిలో వివేకానందులు అగ్రగణ్యులని తోస్తుంది. శ్రీ నాగేశ్వరుల పూర్ణయౌవనములో వివేకానందుల ఉపన్యాసాలు ఉత్సాహవంతులైన యువకులను ప్రభావితము చేసినవి. దివ్యజ్ఞాన సమాజమువారు, బాలగంగాధర తిలకు భగవద్గీతను ఎక్కువగా ప్రచారము చేసినారు. నాగేశ్వరులు ఆంధ్రపత్రిక స్థాపించినప్పటినుండి భగవద్గీతయందు అభిమానము చూపుతూవచ్చారు. 1910 వ సంవత్సరములో ప్రచురించిన మొదటి సంవత్సరాది సంచికలో 4, 5 వాక్యము లివి : "విజయాఖ్య సార్థకనామధారియైన యర్జునునకు సైతము యుద్ధారంభాంతమునందు విషాదాభిమానములు గలిగినవి. కాని శ్రీ కృష్ణుని హితోపదేశమువలన నీ విషాదాభిమాన భావనలు తొలగినవి." అప్పటికెంతకాలమునుండియో అధ్యయనము చేసినదేకాక మరల మరల మననముచేసి క్రొత్త క్రొత్త వ్యాఖ్యానములు చదివి పండిన అనుభవముతో నాగేశ్వరులు భగవద్గీతా వ్యాఖ్యానమును 1931 లో తీరికగా జైలులో వ్రాసిరి.

నాగేశ్వరులు వ్రాయ నారంభించిన ఉపోద్ఘాతములో వారు వ్రాయదలచినదానికి ప్రాతిపదిక కనబడుచునే ఉన్నది. గీతకు త్రిమతస్థాపకులేగాక ఎందరో యోగులు, భోగులు మొదలగువారు వ్యాఖ్యానములు రచించిరనియు, ఎందరెంత వ్రాసినను ఉపనిషత్తులలో చెప్పినట్లు భగవద్విషయములు 'పూర్ణమే' శేషించియుండుననియు చమత్కరించిరి.

ఎందరెన్ని గీతావ్యాఖ్యానములు వ్రాసినను, నాగేశ్వరుల వ్యాఖ్యానము 1938 నుండి 1962 వరకు 7 సార్లు ముద్రింపబడినదానినిబట్టి చూచినచో, అది మొదటినుండియు

'పజాదరణము పొందినట్లు స్పష్టపడుచున్నది. ప్రతి శ్లోకము నకును టీకాతాత్పర్యములేకాక సంక్షేపముగా విశేషవిషయములు వివరింపబడినవి. ఇందులో పూర్వవ్యాఖ్యాతలు భేదించువిధము మాత్ర ప్రాయముగా సూచింపబడినవి. ఆ వాక్యవిన్యాసములోననే వేరుగా ఖండనము లేకుండగా నాగేశ్వరులు తమ యభిప్రాయ విశిష్టతను సూచింతురు. వివాదభిప్రాయిష్టముచేయక ఇతరాచార్యుల మతములు సాధారణ పాఠకులకు అందుబాటులో నుండునట్లుగా సూచించుచు దీని రచన సాగినది. దీనిలో ప్రతి యధ్యాయమునకు ఆదియందు రాబోవు అధ్యాయమునకు వివరణ ముండును, అంతమందు దానిని సమీక్షచేసి రాబోవు అధ్యాయవిషయమును అవతరింపజేయుదురు. అధ్యాయాద్యంతములందు నాగేశ్వరులు చేసిన వివరణ సమీక్షలు ఈ వ్యాఖ్యానములోని విశిష్టత. ఎక్కడను వాదోపవాదము ఉండవు.

ఆధునికులలో లోకమాన్యుడు కర్మయోగపరముగను, మహాత్ముడు అనాసక్తియోగపరముగను వ్యాఖ్యానించిరని తెలుపుచు, తాము దానిని పూర్ణయోగశాస్త్రముగా సమన్వయ మొనర్చిరి. 'మానవాభ్యుదయమునకును, విశ్వశ్రేయస్సునకును కర్మసంస్కారమును జ్ఞానసంస్కారమును సమన్వయముచేయుట తత్త్వములకు, మతములకు, శాస్త్రములకు, కళలకు, పరిశ్రమలకు, వృత్తులకు ధర్మములకు, రాజ్యాంగములకును పరమార్థము' అని వారి భావన. "భగవద్గీతలు ప్రత్యేకమతమునకు ఏర్పడిన మతగ్రంథము గాకను మానవాభ్యుదయమున కనుకూలమైన పూర్ణయోగ శాస్త్రము" అనిరి.

"సుకృతులైన భగవద్భక్తులు నాల్గువిధములుగ నున్నారు. 1. దానధర్మపరాయణులైన ఆర్తత్రాణపరాయణులు. 2. మానవాభ్యుదయమును సమకూర్చెడి శాస్త్రజ్ఞులు. 3. యంత్రాద్యుపకరణ నిర్మాతలు. 4. తత్త్వజ్ఞులు." ఈ పరమార్థమే భగవద్గీత యందు 'చతుర్విధా భజంతే మామ్' ఇత్యాది శ్లోకములో తెలుపబడినది. "క్రైస్తవమతమునందును, మహమ్మదీయ మతమునందును భగవదారాధనకు మొదటి మూడు విధములును ప్రధానములు. హిందూమత పరిణామమునందు నాల్గవవిధమైన జ్ఞానము ప్రధానము...సర్వమును బ్రహ్మమే యను పూర్ణయోగజ్ఞానమును భగవద్గీత నుగ్గడించు చేయుచున్నది...శోకమోహపరవశతను కర్మసన్న్యాసము చేయుటకన్నను కర్మయోగమును పూనుటయే శ్రేయస్కరము. కర్మలను యజ్ఞార్థము ఫలాపేక్షలేకను చేయుటయే కర్మయోగము."

పూర్ణపురుషులైన నాగేశ్వరులు భగవద్గీతను పూర్ణ యోగపరముగానే సమన్వయించిరి!

15

మహాపురుషుడు—విశ్వదాత

శ్రీ నాగేశ్వరులు మహాపురుషత్వము కూడా సాధించిన అపూర్వ పూర్ణ పురుషు లన్నాము కదా, వారు మహాపురుషులైనది ఎందువల్ల అని ప్రశ్నించవచ్చు కాని ఉత్తరము సులభంగానే ఇయ్యవచ్చు, వారి దాతృత్వంవల్ల అని. వారి దాతృత్వాన్ని గూర్చి వారితో తక్కువపరిచయ మున్నవారి మాటలు ముందు ప్రస్తావించి, ఎక్కువ సాహచర్య మున్నవారిని చివరకు ఉదాహరిస్తాను.

శ్రీ మహాదేవదేశాయి హరిజనపత్రికలో 'ఆయన కుడిచేతితో నేమి యిచ్చెనో ఎడమచేతికి తెలియకుండా ఎన్నో గుప్తదానములు చేసిన విశ్వదాత' అని వ్రాసిరి.

శ్రీ మారేపల్లి రామచంద్రశాస్త్రిగారు నాగేశ్వరులు చేసినంత సర్వతోముఖసేవ చేసినవారు ఆధునికాంధ్రులలో లేరనుచు, తెనుగు కర్ణుడని వర్ణించి, వారు చేసిన జ్ఞానదానము ప్రస్తావించి, 'దధీచి దేవతల మేలుకొరకు తన శరీర మిచ్చె, నాగేశ్వరరావు తెనుగువారి మేలుకొరకు తన నొసంగె' ననిరి.

శ్రీ పెద్దిభట్ల వీరయ్యగారు 'ఈయన చొక్కాకు జేబులు పెక్కు' అని కనపడని జేబుల మహత్త్వము, ఉపయోగము వర్ణించిరి.

వారికి చిన్ననాటినుండి మిత్రులైన శ్రీ కొండా వెంకటప్పయ్యగారు "గుప్తదానాలు చేయుటకన్న శాశ్వతమైన దానము స్థిరసంస్థకు దేనికైనా చేయరాదా అని నే నొకసారి సూచింపగా, 'భాగానేవుంది గాని ఇతరుల కష్టంచూచి ఓర్వలేను. ఇట్లాగే ఇస్తూవుంటాను. అంతకుమించి నేనేమీ చేయలే' నని చెప్పిరి" అని ఆర్తిచెందినవారికి సహాయంచేసి దుఃఖము బాపుటే మోక్షసాధనమని పంతులుగారు నమ్మినా రనిరి.

వారితో ముప్పదేండ్ల పరిచయముండి 13 ఏండ్లు ఆంధ్రపత్రికా కార్యాలయంలో పనిచేసి, తర్వాత కరాచీలో సింధు అబ్జర్వరు పత్రికాధిపులైన శ్రీ కోటంరాజు పున్నయ్యగారు ఇట్లా వ్రాశారు : "తమ జీవితమునంతను పరోపకారము నిమిత్తమే వినియోగించిరి. భగవంతుని అనుగ్రహమువలన తనకు లభించిన అతులైశ్వర్యమునకు తాను ధర్మకర్తనేకాని స్వామినిగానను నటి నమ్మకముతో పంతులుగారు తమ విధిని ప్రశంసనీయముగా నెరవేర్చిరి...ఆంధ్రదేశములో దారిద్ర్యాంధకారములో మునిగియున్న అనేక గృహములలో పంతులుగారు దీపారాధన గావించిరి."

కృష్ణాపత్రికాధిపతులు, "నాగేశ్వరరావుగారి ఉనికి లేనిది దేశములో నే యుద్యమమును దలయెత్తలేదు, ఏ సంస్థయు పెరుగలేదు, ఏ ప్రయత్నమును బలపడలేదు. అన్నిటికిని వెనుకనుండియే దేనికిని కట్టువడక తన విశ్వదాతృత్వమును స్థిరపరచుకొనినాడు" అనిరి.

వారితో బహుకాల సాహచర్యమున్న మిత్రులు శ్రీ ఉన్నవ లక్ష్మీనారాయణగారు ఎన్నో అనుభవాలు వ్రాకుచ్చినారు. అందులో చేయిచాపిన ముసలమ్మకు మంచి మామిడిపండ్లు కొనియిచ్చినది, ఒకసారి బీదల కన్యాదానము చేయడములో పప్పుకూరలతోనేకాక గంగాళాల క్షీరాన్నముతో రాజబంధువులకువలె విందుచేసి, తినేవారిని చూచి పంతులుగారు ఆనందపడ్డదీ చిత్రించినది రోమహర్షము కలిగిస్తుంది. వా రిచ్చిన లెక్కనుబట్టి శారదానికేతనాని కొక్కదానికే నాగేశ్వరులు రు 15,000/- లకు తక్కువలేకుండా సహాయము చేసి ఉండవలె.

రాజకీయ బాధితులకు, కాంగ్రెసు సేవకులకు, వారి కుటుంబాల పోషణకు, బిడ్డల చదువులకు, దీర్ఘరోగుల మందులకూ, పథ్యాలకు ఎంతెంత ద్రవ్యసహాయము చేసేవారో ఉగ్గడిస్తూ, పెండ్లిండ్లకూ, ఉపనయనాలకూ వా రెంతో సహాయము చేసేవా రన్నారు. అందులో ఉపనయనాలకు ఎక్కువ అవసరము. "వడుగ ఈడువచ్చిన పిల్లలు జంధ్యం లేకుండా తిరుగుతూ వుంటే అసహ్యంగా ఉంటుంది" అని నాగేశ్వరు లన్నందుకు శ్రీ ఉన్నవవారికే ఆశ్చర్యమైనదట. నాగేశ్వరులకు ద్విజత్వమందు ఎంత ప్రీతి ఉండేదో ఉన్నవవారికే తెలియలేదన్నమాట!

తాను 'ఈ ఇచ్చే చిన్నదానాలన్నీ లెక్కవేస్తే లక్షలవుతవి. పెద్దదానాలయితే స్థిరంగా ఉంటవి' అని సూచించగా, నాగేశ్వరు లిచ్చిన జవాబు స్మరింపదగినది: 'అదేమోగాని పెద్దదానాలు చేయవద్దనిగాదు. లక్షల పెద్దదానాలకంటె ఈ చిన్నవే బీదల కందుతవి, ఎక్కువ బాధానివారణాలు కూడాను. నా కిదే మనస్సంతోషము. ఎదట ఎంతమందో బాధపడుతూఉంటే, అవి నివారించక, దేనికో లక్షలు ఇయ్యడం నాకంత నచ్చలేదు.' ఇందులో నాగేశ్వరుల అమృతాంతరంగము ప్రత్యక్ష మవుతుంది.

'న కంచన వసతౌ ప్రత్యాచక్షీత. తద్ర్వతమ్. తస్మా ద్యయా కయా చ విధయా బహ్వన్నం ప్రాప్నుయాత్' అని తైత్తిరీయ వచనములును, 'జరయు మృతియు లేని జనునట్లు ప్రాజ్ఞుండు, ధనము, విద్య గూర్పదలపవలయు, ధర్మ మాచరింపదగు మృత్యుచే దలపట్టి యీడ్వబడినవాడువోలె' అని భారత నిర్దేశమును, 'ఉదార చరితానాంతు వసుదైవ కుటుంబకమ్'' అని రామచంద్రుడు మహర్షులకు బోధించినదియు, ''త్యాగాయ సంభృతార్థానామ్'' అని రఘువంశజులను గూర్చి కాళిదాసు వర్ణించినదియు ఆదర్శముగా పెట్టుకుని జీవయాత్ర దానయాత్రగా గడిపిన పుణ్యపురుషుడు నాగేశ్వరాయలని ఉన్నవారు బహువిధాలుగా ప్రపంచించినారు. పూర్వము రాయని భాస్కరుడు గుంట ఓనమాలు దిద్దేప్పడు లా కేత్వ మిచ్చి దాకు కొమ్ము ఇచ్చేవాడుకాదట. కాని నాగేశ్వరుల విషయములో అడగడమేలేదు, పెట్టడమే పని, ఏదయినా సరే పెట్టడమే వారి కానందము—ఈవిధంగా నాగేశ్వరుల దాతృత్వము ప్రసరించినది, అన్నారు.

ఆంధ్రపత్రిక బొంబాయినుండి వారపత్రికగా ప్రారంభించినప్పుడూ, దినపత్రికగా మదరాసులో వెలసిన తర్వాతను సంపాదకవర్గములో ఉండి శ్రీ నాగేశ్వరులను బాగా ఎరిగియున్న శ్రీ అవటపల్లి నారాయణరావు వ్రాసినంతకంటె బాగా శ్రీ నాగేశ్వరుల దాతృత్వాన్ని ప్రత్యక్షము చేసినవారు లేరు. వారి మాటలే కొన్ని ఈ క్రింద ఉదాహరిస్తున్నాను :

''కొంచెం లోతుగా ఆలోచించి చూచినట్లయితే వారి సేవావిధానం ఒక గీత గీచి, 'దీన్ని దాటిపోగూడదు' అనే ప్రసక్తే కనిపించదు...ఆంధ్ర గ్రంథమాల అనే పేరుతో, డబ్బుపెట్టి స్వయంగా అచ్చువేయించుకో శక్తిలేని ఎందరో కవుల, ఎందరో గాయకుల, ఎందరో పండితుల, ఎందరో విద్యాధికుల గ్రంథాలను వారు ఉచితంగా అచ్చువేయించి యిచ్చినారు...అసంపూర్తిగా వదిలిపెట్టిన ఆంధ్రవిజ్ఞానసర్వస్వముయొక్క ప్రకటనభారాన్ని మీదవేసుకున్నారు. సుమారు మూడుసంవత్సరాలకుపైగా కృషిచేసి ఆంధ్ర సారస్వతంయొక్క విషయసూచికను ప్రకటించి తరతరాల పండితులకు, విద్యార్థులకు మహోపకారం చేశారు. ఆంధ్రపత్రిక, భారతి, విజ్ఞానసర్వస్వము, ఆంధ్ర గ్రంథమాల, ఆంధ్ర వాఙ్మయ సూచిక – వీటి మూలంగా వారు చేసిన అఖండమయిన సేవను ఒక ఎత్తుగాను, దాతలుగా, అన్నదాతలుగా చేసిన సేవను ఇంకొక ఎత్తుగాను భావించవలసివుంటుంది.

''పంతులుగారి దాతృత్వస్వరూపాన్ని గ్రహించాలంటే బెజవాడలో దుర్గావిలాసంలో ప్రొద్దునపూట, చెన్నపట్టణంలో ఆంధ్రపత్రికా కార్యాలయంలో సాయంత్రంపూటా పంతులుగారి వద్ద నిలుచుంటే సరి! శాలువలు కప్పుకొని కొందరు, ఖద్దరు టోపీలు పెట్టుకొని కొందరు, లాగులువేసుకొని కొందరు, పుస్తకాలు చేతపట్టుకొని కొందరు, కన్నీరు కారుస్తూ కొందరును, యిండ్లు కట్టుకొంటున్నామనీ, పెండ్లి చేసుకుంటున్నామనీ, పుస్తకాలు అచ్చువేసేదానికి డబ్బులేదనీ, శరణాలయాలకనీ, విద్యాలయాలకనీ, సంతర్పణలకనీ, విదేశప్రయాణాలకనీ, పుణ్యక్షేత్రాలకనీ, స్కూలుజీతాలకనీ— ఈవిధంగా మరియెందరోనున్నూ, లోకంలో యెన్ని తరగతుల అవసరాలు, కష్టాలు, దుఃఖాలు, సుఖాలు వున్నవో అన్నితరగతుల మనుష్యులూ కనబడేవారు...అప్పుడు పంతులుగారి ఖజానాలో ఉండే నిల్వనుబట్టి పదులు, వందలు పట్టుకొనిపోనివారు లేరు. ఇవ్వడం అంటేను, భోజనం పెట్టడం అంటేను పంతులుగారికి ఒకవిధమైన సంతోషం...తమ ప్రియపుత్రిక శ్రీమతి కామాక్షమ్మగారి వివాహసందర్భంలో సంచిలో చేయిపెట్టి చేతికి వచ్చినన్ని రూపాయలు పండితుల కిచ్చివేయగలిగారు...''

వారు చెప్పిన అనుభవాలతో నాగేశ్వరులు ఒకఊరు వెళ్లినప్పుడు ఒక కుటుంబీకుడు భార్యాబిడ్డలతో కళ్ళనీళ్ళతో కాళ్లమీదపడి బ్రతుకుతెరువు చూపించమని వేడుకోగా నాగేశ్వరులు చేసిన సహాయమూ, పరీక్ష రుసుముకోసము వచ్చిన విద్యార్థికి అడిగినదానికంటె ఎక్కువ ఇచ్చిపంపడమూ స్మరింపదగినవే. కాని సాయంకాలము పనిచేసి అలసి ఇంటికి వెళ్లబోతున్న నాగేశ్వరులను ఖద్దరు టోపీమనిషి ఎదురుగా కుర్చీలో కూర్చొబడి నిలవవేసి, తర్వాత రమ్మని రెండుసార్లు చెప్పినా వినిపించుకోక ధాష్టీకంగా, ''ఎవరు వస్తారయ్యా మళ్లా? నాకు యేమి పనిలేదనుకొన్నావా? ఈ భాగ్యానికి తిప్పడం కూడా ఎందుకు? ఆ యిచ్చేది యేదో యిప్పుడే యివ్వరాదా? పోతాను'' అనీ, మళ్లా, ''మీరు నాకోసమే కష్టపడుతున్నారా? ఈమాత్రానికి యిన్నిసార్లు తిప్పాలా యేమిటి? లేదని చెప్పరాదా పోతాను'' అన్న మనిషికి పంతులుగారు సొంతఖర్చుకని తీసుకొనిపోతున్న డబ్బులోనుంచి కొంత యిచ్చి ''క్షమించండి!'' అన్న ఉదంతం తలచుకొని ఆలోచించినకొద్దీ అద్భుతమనిపిస్తుంది. ఆ ధాష్టీకం ముష్టి వెనక ఉన్న ఆర్తి నాగేశ్వరుల వెన్నవంటి హృదయాన్ని ద్రవింపజేసివుండవలె! ఎవరికైనా ఇతరులకు కోపము వచ్చేది. ఇంకా కొన్ని అవటపల్లివారి మాటలు :

"ఇక వారి అన్నదానవిషయంలోను, మిత్రులఆదరణవిషయం లోను ఎంత చెప్పినప్పటికిన్నీ తృప్తి తీరదు. బెజవాడలోని శ్రీ దుర్గావిలాసం ఎప్పుడూ పచ్చతోరణాలు కలిగి పెండ్లిండ్లు, వడుగులు వేడుకలు మొదలయిననాటి వాద్యాలతో మ్రోగుతూనే ఉండేది......రాష్ట్రీయ సభలు వచ్చినా హరిజన సభలు వచ్చినా యే సభలు వచ్చినా పందలు వచ్చినా వేలు వచ్చినా భోజనపు ఖర్చు ఎప్పుడూ పంతులుగారిమీదనే పడడం రివాజు అయి పోయింది......ఇక చెన్నపట్టణంలో పంతులుగారి శ్రీబాగ్ స్త్రీ పురుషుల కందరకూ అడ్డంలేని ఆతిథ్యక్షేత్రంగా వుంది..... జెయిలుకు పోయినా తమకు సహజమయిన విందులు, సంతర్పణలు ఖైదీలకు సహాయం తప్పలేదు....

"ఇటు ఆంధ్రోద్యమం, హరిజనోద్యమం, భాండాగారోద్యమం, కృత్తివెన్ను సున్నంపాడు దేవాలయాలు, శ్రీశైల సోపానాలు, భద్రాచల విద్యుద్దీపాలు, కాంగ్రెసు మొదలగువాటి కెన్నిటికో అలవికాని ఖర్చుచేస్తూ వచ్చారు....

"ఆధునికాంధ్రంలో నాగేశ్వరరావుపంతులుగారు చేసినంత సర్వతోముఖమైన సేవను ఎవరూ చేసినట్లు తోచదు. స్వయం కృషిచేతనే, స్వసహాయంవల్లనే ద్రవ్యాన్ని ఆర్జించారు. ప్రజోపయోగం నిమిత్తమై ఆ ద్రవ్యాన్ని ధారాళంగా ఇచ్చివేశారు." ఈ వాక్యాలన్నీ అక్షరశః సత్యమైనవి!

పైవారల కున్నంత పరిచయము నాగేశ్వరులతో మహాత్ముని కుండిఉండదు. ఐనా మహాత్ముడు గనుక స్వల్పపరిచయం తోనే స్వరూపావగాహన చేసుకోగల శక్తి ఉన్నది. మహాత్ముడు స్వయంగా నాగేశ్వరులను ప్రత్యేకంగా 'విశ్వదాత' అని పేర్కొనడంతో నాగేశ్వరుల దాతృత్వ మహాపురుషత్వానికి వేరే తార్కాణ అనవసరము!

16

జాతకాంశములు

తపస్సంపన్నులు, జ్యోతిశ్శాస్త్రంలో అనుభవ మున్నవారూ, వాక్శుద్ధి కలవారూ ఐ నాకు పూజ్యమిత్రులూ ఐన శ్రీ త్రిపురారి భట్ల వీరరాఘవస్వామికి ఈ మధ్య శ్రీ నాగేశ్వరుల జాతక చక్ర మిచ్చి, ఎవరిదో చెప్పకుండా, స్థూలంగా గుణగణాలూ ఫలితాలూ చెప్పమని కోరగా, వారన్న మాటలు సంగ్రహంగా ఇవి :

1. సప్తమ రాజ్యాధిపతి ఐన బుధుడు నీచను పడినా, ఆ స్థానానికి ఉచ్చనాథుడైన శుక్రుడు చంద్రునితోసహా చంద్ర లగ్న కేంద్రమందుండుటచేత రాజతుల్యుడు మహాధార్మికుడూ ఈ జాతకుడు!

"నీచస్థితో జన్మని యో గ్రహః స్యాత్
తద్రాశినాథోఽపి తదుచ్చనాథః
స చంద్రలగ్నా ద్యది కేంద్రవర్తీ
రాజా భవేత్ ధార్మికచక్రవర్తీ."

2. ధర్మస్థానాధిపతి ఐన రవి స్వోచ్చలో ఉన్నందున ధర్మాచరణ నిష్ఠ కలవాడవుతాడు !

3. షష్ఠాష్టమాధిపతులైన శుక్ర చంద్రులు ఆయా భలగ్నము నకు ద్వాదశమం దుండుటచేతను, వ్యయాధిపతియైన కుజుడు నీచనుపడి అష్టమమందుండుటచేతను, ఈ జాతకునకు విపరీత మైన నీచభంగ రాజయోగము పట్టినది.

4. లాభాధిపతియైన శుక్రుడు చతుర్థమందు ఉచ్చలో ఉన్నందున నిరంతర దైవభక్తి కలవాడు.

5. ద్వితీయాధిపతియైన శని ద్వాదశములో ఉన్నందున సత్యనిష్ఠ, దాతృత్వము, తత్త్వచింతనము, వైరాగ్యము కలవాడు.

6. ఈ జాతకుడు ధనుర్లగ్న జాతకుడు. ఆ లగ్న జాతకు లకు సాధారణమైన గుణాలు ఉంటవి. పూర్వాచార పరాయణత, వ్యవహారదక్షత, బాహ్యాడంబరము దనిష్ట, దైవభక్తి, వినయము, సౌశీల్యము, ముఖ్యముగా స్త్రీల విషయములో ఆత్మనిగ్రహమూ ఉంటవి.

7. షష్ఠాధిపతి ఐన శుక్రుడు చతుర్థమం దున్నందున ఔదార్యము, స్థానభ్రంశము, కారాగృహప్రాప్తి కలుగుతవి.

8. జన్మకాలానికి శని మహాదశాశేషము సంవత్సరానికి లోపు, బుధకేతు మహాదశలు—అన్నీకలసి 25 ఏళ్లవరకూ జీవితము అతి సామాన్యము. శుక్రమహాదశ మధ్యలో రాజయోగ మారంభించి శుక్రదశా శేషమూ రవి చంద్ర కుజ మహాదశలు — మొత్తము 33 సంవత్సరాలు అఖండంగా యోగిస్తుంది. ఆ తర్వాత రాహు మహాదశలో క్షీణదశ ప్రారంభిస్తుంది.

ఇన్ని విన్న తర్వాత ఈ జాతకునికి మోక్షమున్నదా అని ప్రశ్నించాను. ఆయన వెంటనే, "లేదు, లేదు. దేవపూజాకార కత్వము కల శుక్రుడు ఉచ్చలో ఉన్నందున పుణ్యలోకప్రాప్తి, ఊర్ధ్వలోక ప్రాప్తిమాత్రమే" అని ఖచ్చితంగా చెప్పివేసినారు.

అది వినగానే నే నొక నిట్టూర్పు విడిచాను. పుణ్యాత్ము లైనవాళ్ళ మోక్షము పొంది ఊరుకుంటే ఈ లోకాన్ని ఉద్ధరించే వాళ్ళెవరు ? శ్రీ ఉన్నవ లక్ష్మీనారాయణగారి వ్యాసములో నాగేశ్వరు లది ప్రవృత్తిమార్గమని ఉద్ఘాటించారు !

"నీకు నిర్వాణసిద్ధికి అర్హత కలిగింది. నిర్వాణములో ప్రవేశించవలసినది" అని ఇంద్రాదిదేవతలు చెప్పగా, "ఈ సృష్టిలో ఉన్న ప్రాణికోటులన్నీ నిర్వాణము పొందేదాకా, నిర్వాణములో ప్రవేశించి నిర్వాణసుఖ మనుభవించను" అని భీష్మించి ఉన్న దేవతా మూర్తిని బౌద్ధులు అవలోకితేశ్వరుడని భక్తిభావముతో అర్చిస్తారు. విశ్వకారుణ్యానికి ఆ భావన అసమానమైన ప్రతీక. వైదిక మత భావనలో బ్రహ్మలోకములో ఆధికారిక పురుషులు కొందరుంటారని, వారు లోకసంగ్రహార్థము మధ్య మధ్య ఈ లోకములో అవతరించి తలపెట్టినకార్యము నెరవేర్చి తిరిగి బ్రహ్మలోకము చేరుకుంటారనీ, విశ్వాస మున్నది. అవలోకితేశ్వరభావన ఆదర్శవంతమైనదే ఐనా, ఆయన ఈ లోకానికి చేసేది ఏమీలేదు. ఆధికారిక పురుషులు కూడా ఏదో ఒక్కసారి మన మధ్యకు వచ్చి కొత్తవెలుగు చూపి మళ్ళీ తిరిగి రారు. వారు మనకు మహోపకారమే చేసినా, ఒక్కసారే చేస్తారు.

పుణ్యపురుషు లట్లాకాదు. తాము పుణ్యపాపమిశ్రమైన ఈ లోకంలో మళ్ళీ మళ్ళీ జన్మించి, తమ పుణ్యవాసనలచేత తోడి మానవులను పుణ్యభావోన్ముఖులనుగా చేసి, ఊర్ధ్వలోకాలలో విశ్రాంతి తీసికొని, అమరవాసనలలో మనమధ్య మళ్ళీ పుట్టి మనతో కలసి మెలసి సంచరించి, మళ్ళీ మన పుణ్యవాసనలను ఉద్దీపింపజేస్తూ ఉంటారు. వీరు పూర్ణపురుషులూ మహాపురు షులూ ఐనప్పుడు సర్వతోముఖముగా సమర్థముగా లోకసంగ్రహము చేయగలుగుతారు. అటువంటి పుణ్యపురుషుడు శ్రీ నాగేశ్వరరావు.

ఆయన మూర్తివలెనె ఆయన ఆదర్శములు కూడా ఉన్నత మయినవి. ఆయన కరుణామృత పూర్ణహృదయాన్ని భావనచేయగా మార్కండేయ పురాణములోని విదేహరాజుకథ జ్ఞాపకము వస్తున్నది.

'రాజ్యాంతే నరకం ధ్రువమ్' కాబట్టి లాంఛనంగా విదేహ రాజుకు నరకాన్ని చూపి స్వర్గానికి తీసుకుపోతున్నారు దూతలు.

అవతల నారకులంతా "ఓ పుణ్యమూర్తీ, నీవల్ల మాకిక్కడ దుర్గంధము పోయి సువాసన వచ్చింది; చీకటి తొలగి కాస్త వెలుగు వచ్చింది; మా దాహమూ బాధా కొంత ఉపశమించినవి, నీ సాన్నిధ్యమువల్ల. మమ్మ వదలి వెళ్లబోకు తండ్రీ!" అని ఘోషించారుట. అందుమీదట విదేహరాజు "నే నిక్కడనుంచి రాను" అని భీష్మించాడు. ఇంద్రుడు స్వయంగా వచ్చి రమ్మన్నా రానని తాను చేసిన పుణ్యఫలమంతా బాధపడే నారకులకు ధారపోసి నరకాలన్నీ ఒక్క క్షణములో ఖాళీ చేయించినాడుట. ఆ విదేహరాజువంటి కరుణాస్వరూపులు మన కీకాలంలో అవసరమైనవారు!

బౌద్ధము భరతభూమిలో పాదుకొన్న తర్వాత, బౌద్ధులలో బోధిసత్త్వ భావన వచ్చినది. వారు సద్గుణాలన్నీ పారము పొందే వరకూ ఒక్కొక్కటే సాధనచేస్తూ అనేక జన్మలెత్తుతూ, చివరకు అనేక కోటి సంవత్సరాలకు బుద్ధత్వము పొందుతారట. త్యాగము, అహింస, క్షమ- ఇత్యాది సద్గుణాలు జన్మజన్మలలో సాధనచేస్తూ తోడి మానవులకు మార్గదర్శకులయ్యేవారు బోధిసత్త్వులు ఆ జన్మల కథలే జాతకకథలు. బుద్ధభావనకంటేకూడా బోధిసత్త్వభావన లోకోపకారకమైనది. కరుణామయులైన బోధిసత్త్వరూపులు ఎందరైనా మనమధ్య అవతరించవలసి ఉన్నది. శ్రీ నాగేశ్వరులు అజంతావిహారములు అనే వ్యాసములో పద్మపాణి బోధిసత్త్వుణ్ణిగూర్చి ఎంత తన్మయభావంతో వ్రాసినారో మనము గుర్తుంచుకోవలె. "అజంతాచిత్ర రచనాకల్పనకు బోధిసత్త్వుని చిత్రకల్పన పరిపాకముగ నున్నది" అని "మౌనవ్యాఖ్యా ప్రకటిత పరబ్రహ్మతత్త్వం యువానమ్" ఇత్యాది దక్షిణామూర్తి స్తవశ్లోకము వ్రాసి, బోధిసత్త్వ చిత్రకళా వైభవము బహువిధాల నాగేశ్వరులు వర్ణించినారు. బోధిసత్త్వభావన నాగేశ్వరుల నెంతో ఆకర్షించినది.

ఇప్పుడీ లోకమంతా, అవినీతితో, ఐశ్వర్యమదముతో, స్వార్థపరత్వముతో, పరస్పరద్వేషముతో, ఆత్మవినాశనోన్ముఖమై కాంతి వేగముతో పయనిస్తున్నది. విదేహరాజువంటి కరుణామయులు, బోధిసత్త్వునివంటి ధర్మనిష్ఠులూ, ఎందరైనా ఇప్పుడు లోకము నాలుగుమూలలా అవతరించి రక్షించవలసిన అవసరమెంతయినా ఉన్నది. నాగేశ్వరులు ఆ కోవలోనివారు! అటువంటివారు భరతఖండములో అన్ని రాష్ట్రాలలోనూ, ప్రపంచమంతటా అన్నిదేశాలలోనూ ప్రతిరాష్ట్రములోనూ అవతరించవలె! లేకపోతే ఈ మానవజాతి మాత్రమే కాదు, ప్రాణికోటిలో ఏదీకూడా ఎక్కువకాలము ఈ భూమిమీద మనిఉండేందుకు అవకాశము మాబోంట్లకు కనబడడంలేదు. ఈ అకాల ప్రళయమునుంచి జీవకోటిని రక్షించేందుకు శ్రీ నాగేశ్వరులవంటి కరుణామయులు, ధర్మతత్పరులు పూర్ణపురుషులు మహాపురుషులు వందలు వేలుగా జన్మలెత్తవలె!

ఆంధ్రవారపత్రిక ప్రథమ సంపాదకీయములో నాగేశ్వరు లిట్లు వ్రాసిరి. "ప్రజలకు విద్యాభివృద్ధియు ప్రపంచజ్ఞానాభివృద్ధియు గావించుటయే మా ముఖ్యాభిప్రాయము."

ఆరెండ్ల తర్వాత ఆంధ్రదినపత్రిక ప్రారంభిస్తూ మొదటి సంపాదకీయములో పై ఆదర్శాన్నే పునరుద్ఘాటిస్తూ, "నిందాస్తోత్రములను పాటింపక శక్తికొలది యుద్దేశ నిర్వహణమునకై నిర్వాహకులు పాటుపడిరి. ముందును ఇట్టి యాదర్శములను బోధించుటయే పత్రికోద్దేశము. శాఖాభేదములను, కులభేదములను, మతభేదములను, జాతిభేదములను గమనింపక మిత్రభావమును వ్యాపింపజేయుటకై ప్రయత్నించెదము. దైవానుగ్రహము సకలాభీష్టసిద్ధికి సాధనము" అని ఉద్ఘోషించిరి

ఆరాధ్య కుటుంబములోపుట్టి తను ఇష్టలింగమూర్తికి ప్రాణలింగమూర్తికి 'చెరవిడిపించి' భావలింగమూర్తియందు శివత్వము పరినిష్ఠించిన పుణ్యమూర్తులు శ్రీ నాగేశ్వరులు! వారి సందేశము సమన్వయ తత్త్వము. వారి ప్రతిచేతయు అమృతమయము, కృపాపరిపూర్ణము. ఆంధ్రదేశాన్ని, ఆంధ్రదేశంద్వారా లోకాన్ని ఉద్ధరించి రక్షించడానికి శ్రీ నాగేశ్వరులవంటి పూర్ణపురుషులు అవతరించడానికే, మిగిలిఉన్న కొలదిమంది పుణ్యాత్ములూ భగవంతుణ్ణి ప్రార్థిస్తున్నారు!

Printed and Published for NageswaraRao Estates (Private) Ltd., by S. Radha Krishna at the Andhra Patrika Press, 6 & 7, Thambu Chetty Street, Madras-1. Editor: S. Sambhu Prasad. Phone Madras: 29766, 29767 & 21747; Hyderabad, 42703.